

CUPRINS

K. MARX

MANUSCRISE ECONOMICE DIN ANII 1857—1859

BASTIAT ȘI CAREY	3
— 14	
CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE	
3 — 9	
CAPITOLUL AL XIV-LEA: DESPRE SALARIU	
9 — 14	
INTRODUCERE	
15— 44	
I. PRODUCȚIE, CONSUM, REPARTIȚIE, SCHIMB (CIRCULAȚIE)	
15— 44	
1. Producție	
15— 22	
2. Raportul general dintre producție și repartiție, schimb, consum	
22— 33	
a) Consum și producție	
24— 28	
b) Repartiție și producție	
28— 32	
c) În sfârșit, schimbul și circulația. Schimb și producție	
32— 33	
3. Metoda economiei politice	
33— 42	
4. Producție. Mijloace de producție și relații de producție. Relații de producție și relații de schimb. Forme de stat și forme de conștiință în legătura lor cu relațiile de producție și relațiile de schimb. Relații juridice. Relații familiale	
42— 44	

CRITICA ECONOMIEI POLITICE

(Ciornă scrisă în 1857—1858)

[Prima jumătate a manuscrisului]

II. CAPITOLUL DESPRE BANI	
47— 170	
[A] Inconsistența concepției proudhoniste a „banilor-muncă”. Banii ca rezultat necesar al dezvoltării formei-marfă a produsului]	
47— 120	
[1] Neînțelegerea de către proudhoniști a legăturii interne dintre producție, repartiție și circulație și a rolului precumpănitor al relațiilor de producție]	
47— 69	

	[a) Iluziile proudhonistului Darimon: identificarea eronată a circulației banilor cu creditul și exagerarea rolului băncilor în reglarea pieței financiare]
47— 60		
	[b) Explicarea greșită a crizelor prin situația privilegiată a aurului și argintului. Problema convertibilității bancnotelor în aur și argint. Imposibilitatea de a revoluționa relațiile de producție burgheze prin reforme bancare și monetare]
60— 69		
	[2) Legătura dintre teoria circulației și teoria a lui Proudhon și eronata sa teorie a valorii. Apariția banilor ca rezultat necesar al dezvoltării schimbului]
69— 91		
	[a) Iluzia proudhoniștilor cu privire la posibilitatea de a înlătura rădăcinile societății burgheze prin introducerea „banilor-muncă”]
69— 75		
	[α) Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu creșterea productivității muncii]
69— 71		
	[β) Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu deosebirea reală dintre valoarea mărfurilor și prețul lor]
71— 75		
	[b) Transformarea produsului în marfă. și a valorii mărfii în bani, în procesul schimbului]
75— 81		
	[c) Dezvoltarea în bani a contradicțiilor inerente formei marfă a produsului și modului de producție capitalist, bazat pe această formă. Posibilitatea crizelor]
81— 88		
	[d) Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu forma-marfă a produsului]
88— 91		
	[3) Caracterizarea generală a societății burgheze, spre deosebire de formațiunile sociale precapitaliste și de societatea comunistă viitoare]
91— 95		
	[4) Obiectivarea relațiilor sociale în condițiile societății burgheze]
95—100		
	[5) Dezvoltarea formei-bani a valorii ca urmare a dezvoltării schimbului. Caracterul social al producției în societatea burgheză, spre deosebire de caracterul social al producției în comunism]
100—108		
	[6) Metalele nobile ca purtători ai relației bănești]
108—109		
	a) Aurul și argintul în comparație cu celelalte metale
109—114		
	b) Oscilațiile corelației valorilor diferitelor metale
114—120		
	#509	
	[B) Circulația banilor și circulația mărfurilor]
120—170		
	[1) Caracterul intercondiționat al circulației mărfurilor și circulației banilor]
120—122		
	[2) Cele trei funcții principale ale banilor în circulația mărfurilor și a banilor și contradicțiile dintre aceste funcții]
122—170		
	a) [Banii ca măsură a valorii]
122—128		

128—137	b) [Banii ca mijloc de circulație]
137—170	c) Banii ca reprezentant material al averii (acumularea banilor)
137—149	[α) Cu privire la corelația dintre valoarea de schimb și preț. Contradicția dintre funcția banilor ca măsură a valorii și funcția lor ca mijloc de circulație]
149—170	[β) Ieșirea banilor din sfera circulației simple în funcția lor de reprezentant material al averii. Banii ca scop în sine. Banii ca mijloc de plată. Trecerea la bani ca capital]
171—467	[III] CAPITOLUL DESPRE CAPITAL
171—344	{Secțiunea întâi} Procesul de producție a capitalului
171—234	[A] Transformarea banilor în capital
171—182	[1] Circulația simplă a mărfurilor, în sistemul relațiilor de producție al societății burgheze. Egalitate burgheză și libertate burgheză]
182—190	[2] Capitalul ca relație dominantă a societății burgheze]
191—205	[3] Trecerea de la circulația simplă a mărfurilor la producția capitalistă]
191—195	[a] Circulația și valoarea de schimb provenită din circulație, ca premisă a capitalului
195—205	[b] Valoarea de schimb care provine din circulație se constituie ca premisă a ei, se conservă în ea și se înmulțește prin intermediul muncii
206—234	[4] Cele două procese diferite care au loc în schimbul dintre capital și muncă
206—207	[a] Considerații preliminare]
207—214	[b] Cu privire la structura studiului despre capital. Capital și proprietate funciară modernă. Trecerea de la proprietatea funciară la munca salariată. Piețele]
214—227	[c] Schimbul dintre capital și forța de muncă
227—234	[d] Procesul muncii inclus în capital
234—275	[B] Procesul muncii și procesul de valorificare
234—241	[1] Transformarea muncii în capital
241—251	[2] Autovalorificarea ca o condiție necesară a producției capitaliste]
251—257	[3] Supramunca — sursă a plusvalorii. Menirea istorică a capitalului]

[4] Problema genezei plusvalorii în istoria economiei politice burgheze. Avuția burgheză ca mijlocitor între valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare]	257—265
[5] Influența creșterii forței productive a muncii asupra mărimii plusvalorii. Scăderea sporului de plusvaloare relativă pe măsura creșterii forței productive a muncii]	265—275
(C)] Plusvaloare absolută și plusvaloare relativă	276—344
[1)] Despre creșterea valorii capitalului. [Erori și neclarități în această problemă la Ricardo]	276—289
[2)] Capital constant și capital variabil	290—303
(a) Conservarea valorii capitalului constant în procesul de producție]	290—295
(b) Conservarea valorii de întrebuințare a capitalului constant prin intermediul noii munci vii]	295—303
[3] Corelația dintre capitalul constant și capitalul variabil]	303—336
[a] Rolul diferit al capitalului constant și al capitalului variabil în formarea ratei profitului]	303—309
[b] Rata profitului și rata plusvalorii]	309—324
[c] Creșterea părții constante a capitalului în raport cu partea sa variabilă, ca expresie a creșterii productivității muncii]	324—336
[4] Dubla tendință a capitalului de a mări munca vie folosită și de a reduce munca necesară]	336—344
[Secțiunea a doua] Procesul de circulație a capitalului	345—467
(A) Reproducția și acumularea capitalului în procesul său de circulație]	345—423
[1] Trecerea capitalului din procesul de producție în procesul de circulație. [Unitate și contradicție între procesul de conservare a valorii capitalului folosit, procesul său de valorificare și procesul de realizare a valorii produsului obținut]	345—351
[2] Tendința capitalului de a dezvolta nelimitat forța productivă.] Limitele producției capitaliste. Supraproducția	351—369
[3] Negarea supraproducției de către economiștii burghezi, încercare nereușită de a o explica la Prudhon.] Cum este posibil ca, în prețul mărfii pe care o cumpără, muncitorul să plătească profitul etc. și să capete totuși salariul necesar	369—380
[4] Procesul acumulării capitaliste]	380—410
[a] Transformarea supramuncii în capital, ca particularitate specifică a acumulării capitaliste]	380—382
[b] Formarea ratei generale a profitului și influența ei asupra salariului	

	muncitorului. Realizarea plusvalorii în schimbul dintre capitaliști]	
382—393		
	[c) Proporțiile acumulării capitaliste. Deprecierea capitalului în perioade de criză]	
393—398		
	[d) Capitalul în calitate de bani în diferitele lor funcții. „Capitalul în general” ca o categorie economică]	
398—401		
	[e) Formarea. capitalului adițional. Transformarea condițiilor producției capitaliste în rezultate ale muncii salariate înseși. Reproducerea relației dintre muncă și capital]	
401—410		
	[5]) Acumularea primitivă a capitalului	
410—423		
	[a) Premisele istorice ale capitalului și raportul dintre acestea și producția capitalistă deja existentă]	
410—416		
	[b) Serviciile personale ca opus al muncii salariate productive]	
416—423		
	[B]) Forme premergătoare producției capitaliste	
423—467		
	[1) Premise naturale și economice pentru ca un individ să-și poată însuși condițiile obiective ale muncii. Diferite forme de obște]	
423—447		
	[a) Proprietatea inițială a indivizilor care lucrează asupra condițiilor naturale ale muncii lor]	
423—424		
	[b) Forma asiatică de proprietate]	
424—426		
	[c) Forma antică d« proprietate]	
426—429		
	[d) Forma germanică de proprietate; deosebirile existente între ea și formele asiatică și antică]	
429—434		
	[e) Caracterul limitat al relațiilor de producție ale orînduirii de obște. Avuția în lumea antică, în societatea burgheză și în comunism]	434
— 438		
	[f) Confuzia lui Proudhon în problema originii proprietății. Adevăratele premise ale apariției proprietății. Sclavagismul și iobăgia]	438
— 443		
	[g) Cauzele descompunerii obștii și ale proprietății bazate pe ea]	443
— 447		
	[2) Procesul istoric al apariției relațiilor de producție capitaliste]	
447 — 467		
	(a) Destrămarea formelor precapitaliste ale raportului dintre lucrător și condițiile obiective ale muncii]	447
— 452		
	(b) Separarea condițiilor obiective ale muncii de munca însăși. Formarea inițială a capitalului]	
452— 467		
	<i>Adnotări</i>	
469 — 495		
	<i>Indice de nume</i>	
497 — 503		

Bastiat și Carey ¹

[III—I] *Bastiat*. Harmonies Economiques.
2-ème edition, Paris, 1851

Considerații introductive

Istoria economiei politice moderne se încheie cu Ricardo și cu Sismondi — doi autori diametral opuși, dintre care unul scrie în limba engleză, iar celălalt în limba franceză —, exact așa cum începe ea pe la sfârșitul secolului al XVII-lea cu Petty și Boisguillebert. Lucrările de economie politică de după ei se reduc fie la compendii eclecticice, sincretice în stilul scrierilor lui J. St. Mill², fie la o elaborare mai profundă a unor domenii izolate, cum ar fi, de pildă, „History of Prices” de Tooke³ și în genere lucrările englezești mai recente despre circulație — singurul domeniu în care s-au făcut efectiv noi descoperiri, întrucât lucrările despre colonizare, proprietate funciară (și diferitele ei forme), populație etc. se deosebesc de lucrările anterioare, la drept vorbind, numai printr-o mai mare abundență de material —, fie la reluarea vechilor controverse economice în fața unui public mai larg și pentru soluționarea practică a unor probleme de actualitate cum este aceea a liberului-schimb și a protecționismului, fie, în sfârșit, la accentuarea tendențioasă a orientărilor clasice, ca, de pildă, Chalmers față de Malthus, Gülich față de Sismondi și, într-un anumit sens, Mac-Culloch și Senior (în lucrările lor din tinerețe) față de Ricardo. Este în întregime o literatură ale epigoni: reluarea unor teorii cunoscute, dezvoltarea mai accentuată a formei, însușirea mai largă a materialului, vehemența expunerii, popularizarea, rezumarea, elaborarea detaliilor, lipsa unor faze pregnante și decisive ale analizei, inventarierea vechiului, de o parte, și hipertrofia amănuntului, de alta.

#004

Excepție fac, pe cât se pare, numai scrierile americanului Carey și ale francezului Bastiat, dintre care ultimul recunoaște că se sprijină pe cel dintâi. Amândoi își dau seama că adversarii economiei politice [burgheze] — socialismul și comunismul — își găsesc premisa teoretică chiar în lucrările economiei politice clasice, îndeosebi în lucrările lui Ricardo, care trebuie considerate ca expresia ei ultimă și cea mai desăvârșită. De aceea, atât unul cât și celălalt consideră necesar să declare greșită și să atace expresia teoretică pe care societatea burgheză a dobândit-o istoricește în economia politică modernă și să demonstreze armonia relațiilor de producție acolo unde economia politică clasică a descris în mod naiv antagonismul lor. Mediul național cu totul diferit, ba chiar diametral opus, în cadrul căruia scriu Carey și Bastiat trezește totuși în ei aspirații identice.

Carey este singurul economist original din America de Nord. El aparține unei țări în care societatea burgheză nu s-a dezvoltat pe baza feudalismului, ci a început de la ea însăși; în care ea nu apare ca rezultat al unei mișcări care a durat secole de-a rândul și care a supraviețuit vechii societăți, ci ca punctul de plecare al unei noi mișcări, iar statul, spre deosebire de toate formațiunile naționale anterioare, a fost din capul locului subordonat societății burgheze, producției burgheze, și n-a putut formula niciodată pretenția de a fi un scop în sine; în care însăși societatea burgheză, îmbinând în sine forțele de producție ale Lumii vechi cu uriașele bogății naturale ale Lumii noi, s-a dezvoltat în proporții nemaîntâlnite pînă acum și cu o nemaivăzută libertate de mișcare; în care societatea a depășit considerabil tot ce s-a făcut pînă acum pentru [III—2] stăpînirea forțelor naturii și în care, în sfârșit, antagonismele societății burgheze însăși apar doar ca momente efemere.

Ce poate fi mai firesc decît ca relațiile de producție în cadrul căroră această imensă lume nouă s-a dezvoltat atât de vertiginos, atât de uimitor și atât de reușit, să fie considerate de Carey drept relații normale și eterne ale producției și schimbului social, care în Europa (și îndeosebi în Anglia, care pentru el întruchipează Europa) nu sînt decît stînjinite și perturbate de îngrădirile moștenite de la perioada feudală? Ce poate fi mai firesc decît ca în ochii lui Carey aceste relații să apară drept relații pe care economiștii englezi le observă, le reproduc și le generalizează numai într-o formă denaturată și falsificată, confundînd, după părerea lui Carey, denaturările accidentale ale acestor relații cu caracterul lor imanent?

#005

Critica pe care o face el teoriei engleze a proprietății funciare, salariului, populației, contradicțiilor de clasă etc. se reduce la a opune condițiile americane celor engleze. După părerea sa, în Anglia societatea burgheză nu are o formă pură, nu corespunde noțiunii ei, nu este adecvată sieși, și de aceea noțiunile economiștilor englezi despre societatea burgheză nu pot fi nicidecum expresia corectă, nedenaturată a unei realități pe care nu o cunosc.

Efectul stînjenitor pe care-l au asupra relațiilor *firesți* ale societății burgheze influențele tradiționale,

neizvorâte din sînul ei înseși se reduce la Carey, în ultimă analiză, la influența pe care statul o exercită asupra acestei societăți, la imixtiunea lui și depășirea de către el a atribuțiilor lui. De pildă, este în firea lucrurilor ca salariul să crească o dată cu creșterea productivității muncii. Dar dacă observăm că realitatea nu corespunde acestei legi, este necesar — indiferent dacă e vorba de Hindustan sau de Anglia — să facem abstracție de influențele cîrmuirii, de impozite, de monopoluri [de stat] etc. Considerate în sine, adică fără a se ține seama de influențele exercitate de stat, relațiile burgheze vor confirma efectiv întotdeauna, zice el, legile armonioase ale economiei politice burgheze. În ce măsură înseși aceste influențe de stat, datoria publică, impozitele etc. izvorăsc din relațiile burgheze, și de aceea în Anglia, de pildă, ele nu se datoresc nicidecum feudalismului, ci, dimpotrivă, destrămării și înlăturării lui, în ce măsură apoi, chiar în America de Nord, o dată cu centralizarea capitalului, crește și puterea guvernului central — acestea sînt lucruri pe care Carey, firește, nu le cercetează.

În timp ce Carey, combătîndu-i pe economiștii englezi, relevă astfel gradul mai înalt de dezvoltare a societății burgheze în America de Nord, Bastiat, combătîndu-i pe socialiștii francezi, relevă gradul mai scăzut de dezvoltare a societății burgheze în Franța. [Adresîndu-se socialiștilor francezi, el exclamă:] Voi credeți că vă revoltați împotriva legilor societății burgheze, [dar o faceți] într-o țară în care înfăptuirea acestor legi nu a fost niciodată îngăduită! Voi cunoașteți aceste legi numai în firava lor formă franceză și considerați drept formă imanentă a lor ceea ce nu este decît denaturarea lor național-franceză. Priviți cum stau lucrurile în Anglia! La noi, în Franța, este necesar ca societatea burgheză să fie eliberată de cătușele pe care i le pune statul. Voi însă vreți să înmulțiți aceste cătușe. Obțineți mai întîi ca relațiile burgheze să existe la noi într-o formă pură, și după aceea vom mai sta de vorbă. (Bastiat are dreptate aici în măsura în care în Franța, ca urmare a structurii ei sociale specifice, sînt considerate drept socialism multe lucruri care în Anglia țin de sfera econo-

#006

miei politice). Carey însă, al cărui punct de plecare este emanciparea americană a societății burgheze de sub tutela statului, încheie cerînd intervenția statului pentru ca dezvoltarea pură a relațiilor burgheze să nu fie tulburată, cum se întîmplă de fapt în America, de influențe exterioare. El este protecționist, în timp ce Bastiat este adept al liberului-schimb.

Armonia legilor economice apare în lumea întregă ca lipsă de armonie și germenii acestei lipse de armonie îl frapează pe Carey chiar și în Statele Unite. De unde provine acest fenomen straniu? Carey îl explică prin acțiunea distructivă pe care o exercită pe piața mondială Anglia, în tendința ei de a-și asigura monopolul industrial. Inițial relațiile engleze au fost denaturate în interiorul țării datorită falselor teorii ale economiștilor englezi. Acum Anglia [III—3], ca forță dominantă pe piața mondială, tulbură armonia relațiilor economice externe ale tuturor țărilor lumii. Această lipsă de armonie este reală, și nu este bazată doar pe înțelegerea subiectivă a economiștilor.

Pentru Carey Anglia reprezintă din punct de vedere economic ceea ce Rusia reprezintă din punct de vedere politic pentru Urquhart. Armonia relațiilor economice se bazează, după părerea lui Carey, pe cooperarea armonioasă dintre oraș și sat, dintre industrie și agricultură. După ce a distrus această armonie fundamentală înăuntrul țării, Anglia o sfărâmă acum prin concurența ei pretutindeni pe piața mondială și devine astfel elementul distructiv al armoniei generale. Unica pavăză împotriva acestei concurențe o pot constitui taxele vamale protecționiste, această măsură națională împotriva acțiunii distructive a mării industrii engleze. Ultimul refugiu al „armoniilor economice” îl constituie, așadar, statul, pe care Carey îl stigmatizase inițial ca unicul tulburător al acestei armonii.

Pe de o parte, Carey apare aici din nou ca exponent al dezvoltării naționale a unei țări determinate, și anume a Statelor Unite, ca exponent al opoziției lor față de Anglia și al concurenței dintre ele și Anglia. El o face într-o formă naivă, sugerînd Statelor Unite să distrugă industrialismul propagat de Anglia, dezvoltîndu-l mai rapid la ele acasă, cu ajutorul taxelor vamale protecționiste. Lăsînd la o parte această naivitate, vedem că armonia relațiilor de producție burgheze sfîrșește la Carey printr-o totală, lipsă de armonie, acolo unde ele apar într-o arenă grandioasă, pe piața mondială, unde ating un nivel de dezvoltare grandios ca relații între țări producătoare. Toate relațiile care i se par armonioase înăuntrul unor hotare naționale determinate, precum și în forma abstractă de relații generale ale societății burgheze — con-

#007

centrarea capitalului, diviziunea muncii, munca salariată etc. — se dovedesc a fi la el nearmonioase acolo unde se manifestă sub forma lor cea mai dezvoltată, sub forma lor de piață mondială, ca relații interne care generează dominația engleză pe piața mondială și care, ca efecte distructive, sînt o consecință a acestei dominații.

Dezvoltarea este armonioasă atunci cînd într-o țară producția patriarhală cedează locul producției industriale și cînd procesul de destrămare care însoțește această dezvoltare este considerat numai sub aspectul său pozitiv, dar devine nearmonioasă atunci cînd marea industrie engleză distruge formele de dezvoltare

patriarhale sau mic burgheze sau alte forme de dezvoltare aflate pe o treaptă inferioară — ale unei producții naționale străine. Concentrarea capitalului înăuntrul unei țări și acțiunea dizolvantă a acestei concentrări în cadrul aceleiași țări i se înfățișează numai sub aspectul pozitiv. Dar monopolul capitalului englez concentrat și acțiunea sa dizolvantă exercitată asupra capitalurilor naționale de proporții mai reduse ale altor popoare sînt nearmonioase. Ceea ce n-a înțeles Carey este că aceste nearmonii de pe piața mondială nu sînt decît ultimele expresii adecvate ale acelor nearmonii care, ca relații abstracte, se fixează în categoriile economice și care pe scara cea mai redusă posedă o existență locală.

Nu e de mirare deci dacă, pe de altă parte, Carey uită cu desăvîrșire conținutul pozitiv al acestor procese de destrămare în condițiile manifestării lor depline pe piața mondială, adică uită singurul aspect pe care-l observă el la categoriile economice, considerate sub forma lor abstractă, sau la relațiile reale din cadrul unei țări sau alteia, din care aceste categorii au fost deduse prin abstractizare. De aceea, acolo unde relațiile economice apar în fața lui în adevărul lor, adică în realitatea lor universală, el trece brusc de la optimismul său principial la un pesimism iritat și denunțător. Această contradicție constituie originalitatea scrierilor lui și le conferă o semnificație autentică. El este deopotrivă de american atît în a sa afirmare a armoniei în cadrul societății burgheze, cît și în afirmarea nearmoniei aceluiași relații în manifestarea lor pe piața mondială.

La Bastiat nu găsim nimic din toate acestea. Armonia relațiilor proprii societății burgheze apare la el ca o transcendență care începe tocmai acolo unde se sfîrșesc hotarele Franței și care există în Anglia și în America. Aceasta nu este decît forma ideală a relațiilor nefranceze, anglo-americane, creată de imaginația lui, și nu forma reală a relațiilor societății burgheze așa cum i se înfățișează ele în propria sa țară. De aceea, în timp ce la el armonia

#008

nu decurge nicidecum din plenitudinea unei vii intuiții a realității, ci, dimpotrivă, reprezintă produsul *plat*, emfatic al unei sărăcăcioase și încordate gîndiri contradictorii, unicul moment al realității este la el dezideratul ca statul francez să renunțe la frontierele sale economice.

Carey vede contradicțiile proprii relațiilor economice de îndată ce acestea apar pe piața mondială ca relații *engleze*. Bastiat, la care armonia nu apare decît în închipuire, începe să vadă înfăptuirea ei numai acolo unde sfîrșește Franța și unde toate componentele dispartate din punct de vedere național ale societății burgheze, eliberate de sub tutela statului, se concurează reciproc. Dar însăși această din urmă armonie a sa — și totodată premisă a tuturor armoniilor sale anterioare, imaginate — (nu este decît) un deziderat care abia trebuie realizat printr-o legislație concepută în spiritul liberului schimb.

[III—4] De aceea, dacă Carey, — facem total abstracție de valoarea științifică a cercetărilor sale — are cel puțin meritul de a fi exprimat într-o formă abstractă vastele relații americane și chiar în opoziție cu cele din lumea veche, la Bastiat singurul substrat real ar putea fi caracterul neînsemnat al relațiilor franceze, care-și trădează prezența pretutindeni în „armoniile” sale. Un asemenea merit însă e de prisos aici, deoarece relațiile existente într-o țară atît de veche cum e Franța sînt destul de bine cunoscute, și nu este de loc necesar ca ele să fie cunoscute pe o asemenea cale ocolită și negativă. De aceea (în ceea ce privește) economia politică Carey este bogat în cercetări conștiințioase, ca să zicem așa, în probleme ca cea a creditului, a rentei etc., în timp ce Bastiat nu are altă preocupare decît aceea de a răstălmăci în spirit apologetic cercetări ce se lovesc de contradicții; ipocrizie de apologet.

Generalitatea lui Carey este universalism yankeu. Franța și China îi sînt deopotrivă de apropiate. El se manifestă mereu ca un om care stă cu un picior pe coasta Oceanului Pacific și cu celălalt pe coasta Oceanului Atlantic. Generalitatea lui Bastiat înseamnă ignorarea tuturor țărilor. Ca yankeu autentic, Carey adună de pretutindeni mormane de material pe care i le oferă lumea veche, dar nu pentru a cunoaște spiritul imanent al acestui material și a-i recunoaște astfel dreptul la o viață proprie, ci pentru a-l folosi ca sursă de exemple moarte, ca material indiferent, prelucrîndu-l pentru propriile sale scopuri, spre a dovedi cu ajutorul lui tezele abstrase de el din unghiul de vedere al yankeului. De aici mania lui de a cutreiera toate țările, folosirea necritică a unui vast material statistic și o erudiție de catalog. Bastiat, dim-

#009

potrivă, ne oferă o istorie fantezistă, ne oferă abstracția sa cînd sub formă de raționament, cînd sub formă de evenimente ipotetice care nu s-au petrecut nicicînd și nicăieri. El procedează ca teologul care tratează păcatul cînd ca o lege a naturii umane, cînd ca istorie a păcatului originar.

Amîndoi sînt de aceea la fel de istorici și antiistorici. Dar neistorismul lui Carey este actualul principiu istoric al Americii de Nord, în timp ce neistorismul lui Bastiat nu este decît o reminiscență a metodei de generalizare care era proprie gînditorilor francezi din secolul al XVIII-lea. De aceea Carey se caracterizează prin maniera difuză și neînchegată în care-și expune ideile, iar Bastiat prin prețiozitate și gîndire formal-logică. La Bastiat găsim cel mult platitudini exprimate sub formă de paradoxuri și șlefuite ca fațetele unui cristal. Carey începe cu cîteva teze generale, adoptate ca premise teoretice. Urmează o îngrămădire de material brut

adus în sprijinul acestor teze. Dar conținutul lor rămîne complet neprelucrat. La Bastiat însă, cu excepția cîtorva exemple locale sau a cîtorva fenomene normale, fantezist ajustate, din viața Angliei, întregul material constă numai din tezele generale ale economiștilor.

Principalul adversar al lui Carey este Ricardo, și în genere economiștii englezi moderni; adversarii lui Bastiat sînt socialiștii francezi.

.....
.....
.....
.....

Capitolul al XIV-lea: Despre salariu⁴

[III—5] Iată principalele teze ale lui Bastiat:

1) Toți oamenii tind spre un venit fix, spre un *fixed revenue*.

{Bastiat aduce un exemplu pur francez: fiecare om tinde să devină slujbaş sau să facă din fiul său un slujbaş (vezi cartea lui Bastiat, p. 371).}

Salariul este o formă fixă de retribuire a muncii (p. 376) și de aceea reprezintă o foarte perfecționată formă de asociere, în a cărei formă inițială predomină elementul „aleatoriu”, întrucît aici „toți membrii asociației beneficiază de toate șansele și sînt expuși tuturor riscurilor întreprinderii” [p. 380].

#010

{„Dacă capitalul își asumă singur riscul, retribuția muncii se fixează sub denumirea de *salariu*. Dacă însă munca vrea să-și asume toate urmările favorabile și nefavorabile ale vreunei întreprinderi, retribuția capitalului se separă și se fixează sub denumirea de *dobîndă*” (p. 382 ; alte considerații pe această temă vezi la p. 382—383).}

Dar, continuă Bastiat, dacă inițial în situația muncitorului predomina elementul aleatoriu, în sistemul muncii salariate stabilitatea situației lui nu este încă destul de asigurată. Sistemul muncii salariate reprezintă

„o treaptă intermediară care desparte aleatoriul de stabilitate” (p. 384).

Această ultimă treaptă se atinge

„prin aceea că în zilele cînd are de lucru muncitorul face economii, pentru a avea cu ce să-și satisfacă trebuințele la bătrînețe sau în caz de boală” (p. 388).

Această treaptă se dezvoltă cu ajutorul „societăților de ajutor reciproc” (ibid.) și, în sfîrșit, cu ajutorul „*casei de pensii a muncitorilor*”⁵ (p. 393).

(Așa cum, după părerea lui Bastiat, omul pornește de la nevoia de a deveni slujbaş, tot astfel el își încheie viața cu satisfacția de a primi o pensie).

Ad. I. Chiar dacă tot ce spune Bastiat despre caracterul fix al salariului ar fi just, încadrarea salariului în categoria veniturilor fixe nu ne-ar oferi nimic pentru cunoașterea *caracterului specific* al salariului, a modului său caracteristic de a fi determinat. Aceasta n-ar fi decît sublinierea unuia din aspectele salariului, comun lui și celorlalte surse de venituri — și nimic altceva. Firește că pentru avocatul care vrea să demonstreze superioritatea sistemului muncii salariate, asta ar fi totuși ceva. Dar pentru economistul care vrea să înțeleagă specificul acestei relații în toată amploarea ei, asta n-ar însemna nimic. A fixa o determinație unilaterală a cutărui raport, a cutărei forme economice și a-i cînta ditirambi în opoziție cu determinația opusă — acest procedeu avocățesc și apologetic uzual este cît se poate de caracteristic pentru rezonerul Bastiat.

Așadar, ni se recomandă să punem, în loc de „salariu”, „stabilitatea venitului”. Nu este oare stabilitatea venitului ceva bun? Nu-i place oare fiecărui om să conteze pe ceva sigur? Și mai cu seamă fiecărui meschin filistin francez, acest „*homme toujours besogneux* *”, cu umilele lui aspirații și sentimente? În același mod a fost apărută și iobăgia, și poate cu mai mult drept.

* — „om care întotdeauna are nevoie de ceva”. — *Nota trad.*

#011

Dar și teza contrară ar putea fi și a fost într-adevăr susținută. Se poate pune semnul egalității între salariu și nestabilitate în sensul înaintării dincolo de un anumit punct. Cui nu-i place să înainteze, în loc să rămână pe loc? Atunci ce poate fi rău într-un raport care face posibile șansele unui progres infinit în sensul prosperității burgheze? E foarte firesc că chiar la Bastiat munca salariată apare în altă parte ca nestabilitate. Numai datorită nestabilității, datorită unor schimbări în situația sa, poate muncitorul să înceteze a fi muncitor salariat și să devină capitalist, cum vrea Bastiat.

Așadar, munca salariată este bună pentru că înseamnă stabilitate; este bună pentru că înseamnă nestabilitate; este bună pentru că nu e nici una, nici alta, ci și una și alta în egală măsură. Există oare vreun raport care, redus la o determinație unilaterală și privit sub aspectul pozitiv și nu negativ al acestei determinații, să nu se dovedească a fi ceva bun? Pe o asemenea abstracție se sprijină orice pâlăvrăgeală reflectivă, orice apologetică, orice sofistică filistină.

După această remarcă preliminară de ordin general, trecem la teoria propriu-zisă a lui Bastiat.

(Mai remarcăm doar, în treacăt, că dijmașul din departamentul Landes pomenit de Bastiat (la p. 378 — 379), această biată ființă care întrunește în ea nefericirea muncitorului salariat și vicisitudinile soartei micului capitalist, ar putea într-adevăr să se simtă fericit dacă i s-ar acorda un salariu fix).

„Istoria descriptivă și filozofică”⁶ a lui Proudhon cu greu s-ar putea compara cu „istoria descriptivă și filozofică” a lui Bastiat, adversarul lui Proudhon. Potrivit teoriei lui Bastiat, forma inițială de asociație, în care toți membrii acesteia împart între ei toate șansele și riscurile hazardului, este urmată de o altă treaptă, superioară și liber acceptată de ambele părți (III—VI) pe care remunerarea muncitorului devine fixă. Nu ne mai oprim aici asupra atât de genialei idei care presupune existența capitalistului, de o parte, și a muncitorului, de alta, pentru ca abia după aceea să deducă apariția raportului dintre capital și munca salariată ca urmare a unei convenții între capitalist și muncitor.

Forma de asociație în care muncitorul este expus tuturor incertitudinilor hazardului în procurarea celor necesare traiului, în care toți producătorii sînt deopotrivă expuși acestor incertitudini și care — așa cum teza precede antiteza — precede nemijlocit munca salariată, în condițiile căreia remunerarea muncii devine fix stabilă, această formă reprezintă, după părerea lui Bastiat, acel stadiu al societății în care pescuitul, vînătoarea și păstoritul

#012

constituie formele de producție și de schimb dominante. Așadar, inițial există pescarul, vînătorul, păstorul nomad, iar apoi muncitorul salariat. Unde și cînd a avut loc această trecere *istorică* de la starea de semisălbăticie la starea modernă? În cel mai bun caz — în „*Le Charivari*”.⁷

În istoria reală munca salariată ia naștere din destrămarea sclaviei și a iobăgiei sau din distrugerea proprietății comune, cum s-a întîmplat la popoarele orientale și la cele slave, iar în forma ei adecvată, *creatoare de epocă* și înglobînd întreaga existență socială a muncii, se naște din dispariția economiei corporative, a societății împărțite în stări sociale, a muncii în gospodăria naturală și a venitului în natură, din industria practică ca ramură auxiliară a agriculturii, din mica agricultură feudală etc. În toate aceste treceri realmente istorice, munca salariată apare ca destrămare, ca distrugere a unor relații în cadrul cărora munca era fixată în toate momentele ei: în ceea ce privește venitul ce-i revine, conținutul ei, locul efectuării ei, volumul ei etc. *Munca salariată apare, așadar, ca o negare a fixității muncii și remunerării ei.* Trecerea directă de la fetișul africanului la „ființa supremă”⁸ a lui Voltaire, sau de la echipamentul de vînătoare al unui sălbatic nord-american la capitalul Băncii Angliei nu este atât de absurdă și de antiistorică ca trecerea de la pescarul lui Bastiat la muncitorul salariat.

(În afară de aceasta, în toate aceste procese de dezvoltare nu găsim nici urmă de schimbări liber consimțite, provenite dintr-un acord comun al părților).

Această construcție istorică, în care Bastiat își reprezintă fals sub formă de eveniment real plata sa abstracție, își găsește o demnă completare în teza finală a lui Bastiat, în care societățile de ajutor reciproc și casele de economii din Anglia apar drept ultimul cuvînt al sistemului muncii salariate și ca o rezolvare a tuturor antinomiilor sociale.

În istoria reală, așadar, trăsătura caracteristică a muncii salariate o constituie nefixitatea, adică ceva diametral opus construcției lui Bastiat. Dar cum a ajuns el în genere la construirea fixității ca determinație atotcompensatoare a muncii salariate? Și cum a ajuns el la tentativa de a prezenta istoricește munca salariată, în această determinare, ca formă superioară de remunerare a muncii în alte tipuri de societate sau de asociație?

Toți economiștii, cînd vorbesc despre raportul existent între capital și munca salariată, între profit și salariu și caută să-i demonstreze muncitorului că el nu are nici un drept de a pretinde să participe la șansele de cîștig, și în general cînd vor să-l liniș-

#013

tească pe muncitorul nemulțumit de rolul său subordonat în raport cu cel al capitalului, se prevalează întotdeauna de faptul că, spre deosebire de capitalist, lui îi este asigurată o anumită fixitate a venitului, mai mult sau mai puțin independentă de marile riscuri ale capitalului. Tot astfel îl consolează Don Quijote pe Sancho Pansa spunându-i că, deși mănâncă bătaie de la toată lumea, în schimb nu e obligat să fie viteaz. Prin urmare, o determinație pe care economiștii o atribuie muncii salariate în opoziție cu profitul este transformată de Bastiat într-o determinație a muncii salariate în opoziție cu formele anterioare ale muncii și considerată de el ca un pas înainte în comparație cu remunerarea muncii în cadrul acestor relații anterioare. O platitudine strecurată într-un raport existent și servind la consolarea uneia din laturile lui și la împăcarea ei cu cealaltă latură este smulsă de d-l Bastiat din acest raport și transformată în fundament istoric al înseși apariției acestui raport.

Economiștii spun: în raportul dintre salariu și profit, dintre muncă salariată și capital, avantajul fixității revine muncii salariate.

D-l Bastiat declară: fixitatea, adică una din laturile raportului dintre salariu și profit, constituie fundamentul istoric al apariției muncii salariate (sau constituie un atribut al salariului în opoziție nu cu profitul, ci cu formele anterioare de remunerare a muncii), deci și fundamentul istoric al apariției profitului, adică fundamentul istoric al apariției întregului raport.

Astfel, o platitudine privind o latură a raportului dintre salariu și profit se transformă la el pe nesimțite în fundament istoric al întregului raport. Aceasta se datorește faptului că mintea sa e mereu preocupată de socialism, care apoi îi apare pretutindeni ca prima formă de asociație. Avem aici un exemplu care arată ce importanță capătă sub pana lui Bastiat platitudinile apologetice care în raționamentele economiștilor ocupă, de regulă, doar un loc secundar.

[III—7] Să revenim la economiști. În ce constă această fixitate a salariului? Oare salariul este invariabil fix? Aceasta ar contrazice în mod flagrant legea cererii și ofertei, care constituie baza determinării nivelului salariului. Nici un economist nu neagă oscilațiile salariului, creșterile și scăderile nivelului lui. Mai departe, este oare salariul independent de crize? Sau de folosirea mașinilor, care fac ca munca salariată să devină superfluă? Sau de diviziunea muncii, care o transferă dintr-o ramură în alta? A afirma așa ceva ar fi o erezie și de aceea nici nu se afirmă.

#014

Ceea ce se afirmă în această privință se reduce la aceea că, în medie pe o anumită perioadă, salariul se menține la un anumit nivel mediu, adică pentru întreaga clasă muncitoare se stabilește minimul de salariu atât de odios lui Bastiat și, în linii generale, se constată o anumită continuitate medie a muncii, astfel încât salariul, de pildă, se poate menține și atunci când profitul scade sau dispare chiar cu desăvârșire pentru scurt timp. Dar aceasta nu înseamnă decât că, atunci când munca salariată este forma dominantă a muncii, baza producției, clasa muncitoare trăiește din salariu și în medie muncitorului îi este asigurată o oarecare permanență a posibilității de a lucra ca muncitor salariat. Cu alte cuvinte, avem aici o tautologie. Acolo unde capitalul și munca salariată constituie relația de producție dominantă, există și o continuitate medie a muncii salariate și, în aceeași măsură, o anumită fixitate a salariului pentru muncitor. Acolo unde munca salariată există, ea există. Și în aceasta vede d-l Bastiat o proprietate a-tot-compensatoare a muncii salariate!

A spune, apoi, că în stadiul de evoluție socială care se caracterizează prin dezvoltarea capitalului producția socială în ansamblu este mai regulată, mai continuă, mai multilaterală, și că, în consecință, venitul elementelor ocupate în această producție este mai „fix” decât acolo unde capitalul, adică producția, încă n-a atins această treaptă de dezvoltare, înseamnă a rosti o altă tautologie, care este dată o dată cu conceptul de capital și cu acela de producție bazată pe capital. Cu alte cuvinte, neagă cineva faptul că generalizarea muncii salariate presupune că forțele de producție au atins un grad de dezvoltare mai înalt decât acela atins pe treptele care au preces muncii salariate? Și cum ar putea socialiștii să formuleze revendicări mai înalte dacă n-ar porni de la faptul acestei dezvoltări mai înalte a forțelor de producție ale societății, generată de munca salariată? Aceasta este, dimpotrivă, premisa revendicărilor lor.

Notă. Prima formă în care salariul se manifestă ca fenomen general este solda, care apare în perioada de declin al armatelor naționale și al miliției civile. La început, înșiși cetățenii primeau soldă. Curînd însă locul lor a fost luat de mercenari, care nu mai erau cetățeni.

2) (Ne e peste putință să urmărim în continuare această înșirare de absurdități. De aceea îl părăsim pe d-l Bastiat.)

[III-7]

Scris în iulie 1857
Publicat pentru prima oară în revista
„Die Neue Zeit”, Bd. 2, Nr. 27, 1903—1904

Se tipărește după manuscris.
Tradus din limba germană

#015

Introducere⁹

I. Producție, consum, repartiție, schimb (circulație)¹⁰

1. Producție

[M—1] a) Obiectul cercetării noastre îl constituie în primul rând *producția materială*.

Indivizi care produc în societate, deci producția socialmente determinată a indivizilor reprezintă, firește, punctul de plecare. Vânătorul și pescarul izolat cu care operează Smith și Ricardo¹¹ fac parte din născocirile lipsite de fantezie ale robinsonadelor secolului al XVIII-lea, care sînt departe de a fi, cum își închipuie istoricii civilizației, doar o reacție împotriva excesului de rafinament și o reîntoarcere la o greșit înțeleasă viață în mijlocul naturii. Nici „Contract social”¹² al lui Rousseau, care stabilește pe cale contractuală legături și relații între indivizi independenți de la natură, nu se sprijină cîtuși de puțin pe un asemenea naturalism, care, atît în robinsonadele mici cît și în cele mari, nu este decît o aparență, o aparență pur estetică. Este vorba mai curînd de o anticipare a „societății civile”, care începuse să se dezvolte încă în secolul al XVI-lea și care în secolul al XVIII-lea făcuse pași gigantici în direcția maturizării ei. În această societate a liberei concurențe, individul apare desprins de legăturile naturale etc. care în epocile istorice anterioare îl făceau să fie accesoriul unui conglomerat uman limitat și bine determinat. Profetilor din secolul al XVIII-lea, pe ai căror umeri mai stau încă pe de-a-ntregul Smith și Ricardo, individul secolului al XVIII-lea — produs al destrămării formelor sociale feudale, de o parte, și al dezvoltării noilor forțe de producție, începute în secolul al XVI-lea, de altă parte — le apare ca un ideal a cărui existență ține de domeniul

#016

trecutului. El nu le apare ca rezultat al istoriei, ci ca punct de plecare al ei, deoarece, ca individ corespunzător naturii, potrivit concepției lor despre natura umană, el nu le apare ca un produs al istoriei, ci ca ceva dat de natură. Această eroare a fost pînă acum proprie tuturor epocilor noi. Steuart, care în unele privințe se află în opoziție cu secolul al XVIII-lea și ca aristocrat se situează într-o măsură mai mare pe terenul istoriei, a evitat această eroare.

Cu cît pătrundem mai adînc în istorie, cu atît mai mult individul — deci și individul care produce — ne apare dependent, aparținînd unui ansamblu mai cuprinzător: inițial — într-un mod cu totul natural încă — el este legat de familie și de familia care, dezvoltîndu-se, devine gîntă, iar mai tîrziu el este legat de obște în diferitele ei forme, rezultată din ciocnirea și contopirea gîntilor. Abia în secolul al XVIII-lea, în „societatea civilă”, diferitele forme de legătură socială apar în raport cu individul ca simple mijloace pentru atingerea scopurilor lui private, ca o necesitate exterioară. Dar epoca care generează acest punct de vedere, punctul de vedere al individului singularizat, e tocmai epoca relațiilor sociale celor mai dezvoltate (și, din acest punct de vedere, generale). Omul este, în sensul strict literal al cuvîntului, un ζῶον πολιτικόν¹³, nu numai un animal social, ci un animal care numai în societate [M—2] se poate singulariza. O producție realizată de un individ izolat în afara societății — fenomen rar, posibil în cazul unui om civilizată pe care întîmplarea l-a aruncat într-o regiune nelocuită și care posedă deja în sine, virtualmente, forțele societății — este ceva tot atît de absurd ca și ideea că limba s-ar putea dezvolta fără indivizi care să trăiască *împreună* și să vorbească între ei. Asupra acestui punct nu este necesar să mai insistăm. Am fi putut chiar să trecem peste el dacă acest gen de platitudini, care erau explicabile la oamenii din secolul al XVIII-lea, n-ar fi fost reintrodus cu toată seriozitatea în economia politică contemporană de către Bastiat, Carey *, Proudhon¹⁴ etc. Proudhon și alții se complac, firește, în a explica într-o manieră istorico-filozofică originea unei relații economice a cărei geneză istorică el n-o cunoaște, recurgînd în acest scop la mitologie: lui Adam sau lui Prometeu ideea respectivă le-ar fi venit de-a-gata, într-o formă finită, și după aceea ar fi fost aplicată etc. Nimic mai plicticos și mai searbăd decît locus communis ** care se lasă în voia fanteziei.

Cînd vorbim de producție, așadar, avem în vedere întotdeauna o producție care are loc pe o anumită treaptă de dezvoltare so-

* Vezi volumul de față, p. 8, 11—12. — *Nota red.*

** — locul comun, platitudinea. — *Nota trad.*

#017

cială, o producție realizată de indivizi sociali. S-ar părea deci că, pentru a vorbi în genere despre producție, trebuie fie să urmărim procesul dezvoltării istorice în diferitele lui faze, fie să declarăm din capul locului că avem de-a face cu o anumită epocă istorică, cu producția burgheză modernă de pildă, care constituie în fond tema noastră propriu-zisă. Nu-i mai puțin adevărat însă că toate epocile de producție au anumite trăsături comune, determinații comune. *Producția în general* este o abstracție, dar o abstracție rațională în măsura în care desprinde și fixează realmente ceea ce este comun, scutindu-ne astfel de repetări. Dar acest *element general*, sau elementul comun desprins prin comparație, este el însuși ceva multiplu articulat, care se întruchipează în determinații diferite. Unele din aceste trăsături sînt proprii tuturor epocilor; altele doar unora dintre ele. Unele determinații sînt comune atît epocii celei mai moderne, cît și epocii celei mai vechi. Fără ele nu poate fi concepută nici o producție. Dar așa cum limbile cele mai dezvoltate, deși au legi și determinații comune cu cele mai puțin dezvoltate, s-au dezvoltat totuși tocmai prin ceea ce le deosebește de acest element general și comun, tot astfel determinările valabile pentru producție în general trebuie degajate tocmai pentru a se evita ca unitatea — care decurge din însuși faptul că subiectul, omenirea, și obiectul, natura, sînt aceleași — să ne facă să uităm deosebirile esențiale. În această omisiune constă întreaga înțelepciune a economiștilor moderni, de pildă, care se străduiesc să demonstreze eternitatea și armonia relațiilor sociale existente. Ei susțin, de exemplu, că nici o producție nu e posibilă fără o unealtă de producție, chiar dacă această unealtă nu e decît mîna; că nici o producție nu e posibilă fără o muncă trecută, acumulată, chiar dacă această muncă n-ar fi decît îndemînarea pe care mîna sălbaticului a dobîndit-o și a acumulat-o [M—3] prin exercițiu repetat. Capitalul este, între altele, și unealtă de producție, și muncă trecută, materializată. Capitalul este, așadar, [conchid economiștii contemporani] o relație naturală generală, veșnică, bineînțeles dacă omitem tocmai acel specific care face ca „unealta de producție”, „munca acumulată” să devină capital. De aceea întreaga istorie a relațiilor de producție apare, la Carey de pildă, ca o falsificare pusă cu rea intenție la cale de către cîrmuiri.

Dacă nu există producție în general, nu există nici producție generală. Producția este întotdeauna *cutare* sau *cutare* ramură de producție, de exemplu agricultura, creșterea vitelor, industria prelucrătoare etc., sau este *totalitatea* lor. Dar economia politică nu este sinonimă cu tehnologia. Raportul dintre determinările gene-

#018

reale ale producției pe o treaptă socială dată și formele particulare ale producției va trebui analizat în altă parte (ulterior.).

În sfîrșit, producția nu e nici numai producție cu caracter particular. Întotdeauna există un anumit corp social, un subiect social care acționează într-o totalitate mai vastă sau mai restrînsă de ramuri de producție. Raportul dintre expunerea științifică și mișcarea reală de asemenea nu-și are încă locul aici. Producția în general. Ramurile particulare ale producției. Producția în totalitatea ei.

A devenit o modă ca expunerea economiei politice să fie precedată de o parte generală, și anume de aceea care figurează sub titlul „Producția” (vezi, de exemplu, J. St. Mill¹⁵) și în care sînt examinate *condițiile generale* ale oricărei producții.

Această parte generală cuprinde sau, după cum se afirmă, ar trebui să cuprindă:

1) Condițiile fără de care producția nu e posibilă. În realitate aceasta nu înseamnă, așadar, altceva decît indicarea momentelor esențiale ale oricărei producții, ceea ce se reduce însă în fapt, după cum vom vedea, la cîteva definiții foarte simple, etalate în tautologii plate.

2) Condițiile care într-o măsură mai mare sau mai mică favorizează producția, cum e la Adam Smith¹⁶, de pildă, starea progresivă sau stagnantă a societății. Pentru ca ceea ce în lucrarea lui Smith are valoare de apercû * să dobîndească valabilitate științifică, ar fi necesare cercetări asupra *nivelului productivității* în diferite perioade de dezvoltare a diferitelor popoare, cercetări care depășesc cadrul propriu-zis al temei noastre; în măsura însă în care intră în cadrul ei, ele urmează a fi tratate în capitolele referitoare la concurență, acumulare etc. În formularea sa generală, răspunsul se rezumă la teza generală că o națiune industrială atinge apogeul producției sale în momentul cînd se află la apogeul dezvoltării sale istorice. Într-adevăr, un popor se află pe cea mai înaltă treaptă a dezvoltării sale industriale atîta timp cît pentru el esențialul nu este profitul [der Gewinn], ci obținerea de produse [die Gewinnen]. Sub acest raport yankeii sînt superiori englezilor. Sau, de pildă, anumite particularități — de rasă, climă, condiții naturale, cum ar fi ieșirea la mare, fertilitatea solului etc. — favorizează producția într-o măsură mai mare decît altele. Aceasta se reduce iarăși la tautologia că avuția se creează cu atît mai ușor cu cît elementele ei subiective și obiective există în număr mai mare.

* — scurtă privire. — *Nota trad.*

#021

[M—4] Dar nimic din toate acestea nu îi preocupă efectiv pe economiști în această parte generală. Spre deosebire de repartiție etc., producția — vezi, de pildă, Mill¹⁷ — este înfățișată ca fiind încadrată în legi naturale veșnice, independente de istorie; cu acest prilej relațiile *burgheze* sînt strecurate pe nesimțite ca legi naturale imuabile ale societății *in abstracto*. Acesta este scopul, mai mult sau mai puțin conștient, al întregului procedeu folosit. În cadrul repartiției însă, oamenii își permit în realitate tot felul de acte arbitrare. Fără a mai vorbi de faptul că aici este ruptă în chip brutal legătura între producție și repartiție, un lucru trebuie să fie clar de la început, și anume că, oricît de diferită ar fi repartiția pe diversele trepte ale dezvoltării sociale, trebuie să existe posibilitatea de a degaja în cadrul ei, ca și în cel al producției, anumite trăsături comune, precum și posibilitatea de a confunda și dizolva toate deosebirile istorice în legi *general-umane*. De exemplu: sclavul, șerbul și muncitorul salariat capătă cu toții o anumită cantitate de hrană, care le dă posibilitatea de a exista ca sclav, șerb sau muncitor salariat. Cuceritorul, care trăiește din tribut, sau funcționarul de stat care trăiește din impozite, sau proprietarul funciar, care trăiește din rentă, sau călugărul care trăiește din pomeni, sau diaconul, care trăiește din zeciuială — toți aceștia capătă din produsul social o parte care e determinată de alte legi decît partea pe care o capătă sclavul etc. Cele două puncte principale pe care toți economiștii le trec în această rubrică sînt: 1) proprietatea, 2) ocrotirea ei prin justiție, poliție etc.

La aceasta se poate răspunde foarte concis:

ad 1). Orice producție înseamnă apropierea obiectelor naturii de către individ în cadrul și prin mijlocirea unei anumite forme sociale. În acest sens e o tautologie să se spună că proprietatea (aproprierea) ar fi o condiție a producției. Este însă ridicol cînd de la aceasta se sare de-a dreptul la o anumită formă de proprietate, de exemplu la proprietatea privată (ceea ce implică în plus, drept condiție, o formă diametral opusă: *lipsa de proprietate*). Istoria ne arată, dimpotrivă, că proprietatea comună (de exemplu la indieni, la slavi, la vechii celți etc.) este forma mai veche, care ca proprietate în obște mai joacă multă vreme un rol important. Aici nici nu se pune încă problema dacă avuția se dezvoltă mai bine sub o formă de proprietate sau alta. Dar este o tautologie să se afirme că acolo unde nu există nici o formă de proprietate, nu poate fi vorba de nici un fel de producție, deci nici de societate. O apropiere care nu-și apropiază nimic este o contradicție in subjecto.

#022

ad 2). Ocrotirea bunurilor dobîndite etc. Dacă reducem aceste platitudini la conținutul lor real, ele exprimă mai mult decît știu propovăduitorii lor, și anume că orice formă de producție generează propriile ei relații juridice, forme de guvernămînt etc. Primitivismul și superficialitatea concepțiilor constau tocmai în faptul că fenomene care sînt organic legate între ele se pun în relații pur întîmplătoare și într-o conexiune pur mentală. Economiștilor burghezi li se pare că sub scutul poliției moderne se poate produce mai bine decît, să zicem, în condițiile domniei dreptului celui mai tare. Ei uită însă că dreptul celui mai tare e și el un drept, care sub altă formă continuă să existe și în „statul” lor „de drept”.

Atunci cînd relațiile sociale corespunzătoare unui stadiu determinat al producției se află abia în curs de apariție sau sînt deja pe cale de dispariție, se produc, firește, perturbări în producție, deși într-un grad diferit și cu efecte diferite.

Pe scurt: există trăsături comune tuturor stadiilor producției, trăsături pe care gîndirea le reține ca generale; dar așa-zisele *condiții generale* ale oricărei producții nu sînt altceva decît elemente abstracte cu ajutorul cărora nu putem înțelege aici un stadiu istoric real al producției.

2. Raportul general dintre producție și repartiție, schimb, consum

Înainte de a continua analiza producției este necesar să examinăm diferitele rubrici pe care economiștii le pun alături de ea.

La prima vedere lucrurile se prezintă în felul următor: în procesul de producție membrii societății adaptează (creează, transformă) produsele naturii potrivit trebuințelor omului; repartiția stabilește în ce proporție participă individul la aceste produse; schimbul îi pune la îndemînă produsele determinate pe care vrea el să schimbe partea care i-a revenit prin repartiție; în sfîrșit, în cadrul consumului, produsele devin obiecte de consum, de apropiere individuală. Producția creează obiectele corespunzătoare trebuințelor. Repartiția le repartizează potrivit unor legi sociale; schimbul redistribuie, potrivit trebuințelor individuale, ceea ce a fost deja repartizat; în sfîrșit, în cadrul consumului, produsul iese din acest circuit social, devine nemijlocit obiect și slujitor al trebuinței individuale pe care o satisface în procesul consumului. Producția apare astfel ca punct de plecare, consumul ca punct final, repartiția și schimbul ca verigă de mij-

#023

loc, care, la rîndul ei, se dedublează în repartiție, definită ca moment care emană de la societate, și schimb, definit ca moment care emană de la indivizi. În producție se obiectivează persoana, în persoană se subiectivează obiectul; în cadrul repartiției, societatea preia sub forma unor determinări generale, dominante, mijlocirea între producție și consum; în cadrul schimbului, acestea din urmă sînt mijlocite prin determinările întîmplătoare ale individului.

Repartiția determină proporția (cantitatea) în care produsele îi revin individului; schimbul determină produsele în care individul [M—6] își reclamă partea ce ia revenit prin repartiție.

Producția, repartiția, schimbul și consumul formează, așadar, un silogism corect. În acest silogism producția reprezintă generalul, repartiția și schimbul — particularul, iar consumul — singularul, cu care se încheie întregul proces. Aceasta este desigur o legătură, dar una superficială. Producția, spun economiștii, este determinată de legi naturale generale, repartiția — de fenomenele întîmplătoare ale vieții sociale, și de aceea ea poate avea asupra producției o influență mai favorabilă sau mai puțin favorabilă; schimbul figurează între amindouă ca o mișcare formal-socială, iar actul final — consumul, considerat nu numai ca punct final, ci și ca scop final — se află, la drept vorbind, în afara sferei economiei politice, cu excepția faptului că, la rîndul său, el exercită o acțiune inversă asupra punctului de plecare și inițiază din nou întregul proces.

Adversarii economiștilor — indiferent dacă se află înăuntrul sau în afara sferei economiei politice —, care le reproșează că procedează în mod barbar rupînd în bucăți un tot unic, ori se plasează pe același teren cu ei, ori se află chiar sub nivelul lor. Nimic mai banal decît reproșul că economiștii acordă prea multă atenție producției, considerînd-o ca un scop în sine. Repartiția ar avea, pasămite, o importanță tot atît de mare. La baza acestui reproș nu se află nimic altceva decît ideea economiștilor înșiși că repartiția ar exista ca o sferă independentă, de sine stătătoare, alături de producție. Sau li se reproșează că aceste momente nu ar fi concepute în unitatea lor. Ca și cum această rupere în bucăți a întregului unic n-ar fi pătruns din sfera realității în textele manualelor, ci invers, din textele manualelor în stera realității, și ca și cum aici ar fi vorba de o împăcare dialectică de concepte, și nu de înțelegerea unor relații reale!

#024

a) [Consum și producție]

Producția este nemijlocit și consum. Un dublu consum, subiectiv și obiectiv: [în primul rînd] individul care în procesul de producție își dezvoltă capacitățile le cheltuiește totodată, le consumă în actul producției, la fel cum actul natural al reproducerii este o cheltuire de forțe vitale. În al doilea rînd producția este consumarea mijloacelor de producție, care se folosesc, se uzează și, în parte, se redescumpun (ca, de pildă, arderea combustibilului) în elementele de bază. La fel stau lucrurile și cu consumarea materiei prime, care nu-și păstrează forma și proprietățile naturale, ci, dimpotrivă, le pierde. De aceea actul producției este, în toate stadiile sale, și un act de consum. Economiștii, de altfel, se declară de acord cu toate acestea. Ei numesc *consum productiv* producția nemijlocit identică cu consumul care coincide nemijlocit cu producția. Această identitate dintre producție și consum se reduce la teza lui Spinoza „Determinatio est negatio”¹⁸.

[M — 7] Dar această determinare a consumului productiv este făcută numai pentru a distinge consumul, identic cu producția, de consumul propriu-zis, care e conceput, dimpotrivă, ca antiteză distructivă a producției. Să examinăm deci consumul propriu-zis.

Consumul e nemijlocit și producție, așa cum în natură consumarea elementelor și substanțelor chimice este totodată producție de plante. Este cît se poate de clar că în procesul nutriției, de pildă, care e una dintre formele consumului, omul produce propriul său corp; dar același lucru este valabil pentru orice altă formă de consum, care într-un mod sau altul — și fiecare în felul ei — îl produce pe om. Aceasta este producția consumptivă. Dar, spune economia politică, această producție identică cu consumul este o a doua producție, care rezultă din distrugerea produsului celei dintîi. În cea dintîi se reificase producătorul, în cea de-a doua se personifică obiectul creat de el. Prin urmare, această producție consumptivă, deși este unitatea nemijlocită a producției și consumului, se deosebește în mod esențial de producția propriu-zisă. Unitatea nemijlocită în care producția coincide cu consumul și consumul cu producția lasă să subziste dualitatea lor nemijlocită.

Așadar, producția e nemijlocit consum, iar consumul e nemijlocit producție. Fiecare e în mod nemijlocit propriul său contrariu. În același timp însă între ele două are loc o mișcare mijlocitoare. Producția mijlocește consumul, creîndu-i materialul fără de care i-ar lipsi obiectul. Dar și consumul mijlocește pro-

#025

ducția, căci numai el procură produselor subiectul pentru care ele reprezintă produse. Produsul își capătă ultima împlinire abia în procesul consumului. O cale ferată pe care nu se circulă, care deci nu e folosită, nu e consumată, e o cale ferată doar *δυναμι* * și nu în realitate. Fără producție nu există consum, dar nici fără consum nu există producție, căci în acest caz producția ar fi lipsită de scop.

Consumul creează producția sub un dublu aspect:

1) Prin aceea că numai în cadrul consumului produsul devine produs real. De exemplu, o haină devine realmente haină abia atunci când e purtată; o casă nelocuită nu este de fapt o casă reală. Prin urmare, spre deosebire de un simplu obiect din natură, produsul se manifestă ca atare, *devine* produs abia în procesul consumului. Anihilînd produsul, consumul îi dă the finishing stroke **, căci produsul este [rezultat] al producției nu ca activitate reificată, ci numai ca obiect pentru subiectul activ.

2) Prin aceea că consumul creează necesitatea unei producții *noi*, deci mobilul ideal, lăuntric al producției, care este premisa ei. Consumul creează imboldul pentru producție; el creează și obiectul care, în calitate de scop, exercită o acțiune determinantă în procesul de producție. Și dacă e clar că producția furnizează consumului obiectul în forma lui exterioară [M—8] nu e mai puțin clar că, la rîndul său, consumul *fixează în mod ideal* obiectul producției, ca imagine interioară, ca trebuință, ca mobil și ca scop. El creează obiectele producției într-o formă încă subiectivă. Fără trebuință nu e nici producție. Dar tocmai consumul reproduce trebuința.

Celor de mai sus le corespunde din partea producției faptul că:

1) ea furnizează consumului materialul, obiectul. Un consum fără obiect nu e consum; sub acest raport deci, producția creează consumul.

2) Producția însă nu numai că creează obiectul consumului, dar îi și imprimă acestuia din urmă modul lui determinat de a fi, caracterul lui, asigură finisarea lui. Așa cum consumul finisează produsul ca produs, tot astfel producția finisează consumul. *În primul rînd*, obiectul nu e un obiect în genere, ci un obiect determinat, care urmează a fi consumat într-un mod determinat, pe care la rîndul său tot producția îl indică. Foamea e foame, dar foamea care se potolește cu carne fiartă, consumată cu ajutorul furculiței și al cuțitului, e o altfel de foame decît

* — în potență. — *Nota trad.*

** — ultima retușare. — *Nota trad.*

#026

aceea sub imperiul căreia carnea se înghite crudă cu ajutorul mîinilor, al unghiilor și al dinților. De aceea nu numai obiectul consumului, ci și modul de a consuma este creat de producție nu numai în mod obiectiv, ci și în mod subiectiv. Producția îl creează deci pe consumator.

3) Producția nu numai că furnizează trebuinței materialul, dar furnizează și materialului trebuința. Când consumul depășește starea sa inițială de primitivitate și spontaneitate naturală — și o rămînere îndelungată pe această treaptă ar fi, la rîndul ei, rezultatul unei producții închistate într-o stare de primitivitate naturală —, el însuși, ca îndemn, este mijlocit prin obiect. Trebuința consumului de a avea un obiect sau altul se datorește percepției acestuia. Obiectul de artă — ca și oricare alt produs — creează un public care înțelege arta și e capabil să guste frumosul. Producția produce, așadar, nu numai un obiect pentru subiect, ci și un subiect pentru obiect.

Prin urmare, producția produce consumul: 1) furnizîndu-i materialul; 2) determinînd modul de consumare; 3) trezind în consumator trebuința al cărei obiect îl constituie produsul creat de ea. Ea produce deci obiectul consumului, modul de consumare și imboldul spre consum. Tot astfel consumul generează *capacitatea* producătorului, trezind o trebuință care determină scopul.

Identitatea dintre consum și producție se manifestă, așadar, sub următoarele trei aspecte:

1) *Identitate nemijlocită*: producția este consum; consumul este producție. Producție consumptivă. Consum productiv. Economisții le numesc pe amîndouă [M—9] consum productiv, dar mai fac următoarea distincție: prima figurează ca reproducție, a doua ca consum productiv. Toate cercetările asupra celei dintîi au ca obiect munca productivă și munca neproductivă; cele referitoare la cea de-a doua se ocupă de consumul productiv și de consumul neproductiv.

2) Fiecare dintre ele apare ca mijloc pentru cealaltă, una este mijlocită de cealaltă, ceea ce își găsește expresia în interdependența lor; aceasta este o mișcare în virtutea căreia ele se raportează una la alta și se afirmă ca indispensabile una alteia, dar în cadrul căreia rămîn încă exterioare una față de alta. Producția creează

materialul ca obiect exterior pentru consum; consumul creează trebuința ca obiect interior în raport cu producția, ca scop al acesteia. Fără producție nu există consum, fără consum nu există producție. Această teză figurează în economia politică sub diverse forme.

#027

3) Producția nu este numai mijloc de consum, iar consumul nu este numai mijloc de producție; producția nu e de asemenea numai mijloc pentru consum, iar consumul scop pentru producție, adică în sensul că fiecare dintre ele îi furnizează celeilalte obiectul: producția — obiectul exterior pentru consum, consumul — obiectul imaginat pentru producție. Fiecare dintre ele nu este numai mijloc de cealaltă și nu numai că o mijlocește pe cealaltă, ci fiecare dintre ele, realizându-se, o creează pe cealaltă, se creează pe sine sub forma celeilalte. Consumul desăvârșește actul producției, finisînd produsul ca produs, absorbindu-l, distrugîndu-i forma materială de sine stătătoare, ridicînd, prin nevoia de repetare, la rangul de disculpă capacitatea dezvoltată în primul act al producției; el este deci actul final prin care nu numai produsul devine produs, ci și producătorul devine producător. Pe de altă parte, producția generează consumul, creînd modul determinat al consumului, iar apoi, creînd îndemnul de a consuma, însuși capacitatea de consum ca o trebuință. Această din urmă identitate, menționată la punctul 3, este de repetate ori tratată în economia politică sub forma corelației dintre cerere și ofertă, dintre obiecte și trebuințe, dintre trebuințele naturale și cele create de societate.

De aceea pentru un hegelian nu este nimic mai simplu decît să considere producția și consumul ca fiind identice. Așa procedează nu numai beletriștii socialiști¹⁹, ci chiar și economiștii prozaici ca Say, de pildă, care afirmă că, dacă considerăm un popor în totalitatea sa — sau genul uman în abstracto —, producția sa e identică cu consumul său. Storch a relevat eroarea lui Say, remarcînd că un popor, de pildă, nu-și consumă produsul în întregime, ci creează și mijloace de producție, capital fix etc.²⁰ În afară de aceasta, a considera societatea ca un subiect unic înseamnă a o considera în mod greșit, speculativ. La un subiect singular, producția și consumul apar ca momente ale unui singur act. Aici trebuie [M—9] subliniat numai că, indiferent dacă privim producția și consumul ca activități ale unui singur subiect sau ca activități ale mai multor indivizi, ele apar în orice caz ca momente ale unui proces în care producția constituie punctul de plecare real, deci și momentul preponderent. Consumul ca necesitate, ca trebuință, este el însuși un moment lăuntric al activității de producție, dar aceasta din urmă este punctul de plecare al realizării, deci și momentul ei preponderent, actul prin care se reia de la capăt întregul proces. Individul produce un obiect și prin consumarea lui se reîntoarce în sine, dar ca individ care produce și care se reproduce pe sine însuși. Consumul apare astfel ca un moment al producției.

#028

În societate însă, de îndată ce produsul e gata confecționat, relația dintre producător și produs este pur exterioară, iar revenirea lui în posesia subiectului depinde de relațiile dintre acesta din urmă și alți indivizi. Subiectul nu intră mijloc în posesiunea produsului. De altfel, cînd produce în societate, el nici n-are drept scop apropierea mijloc de produsului. Între producători și produse se interpune *repartiția*, care prin intermediul unor legi sociale determină partea ce revine fiecăruia din masa produselor; prin urmare, repartiția se interpune între producție și consum.

Dar este oare repartiția o sferă de sine stătătoare alături de producție și în afara ei?

b) Repartiție și producție

Cînd examinăm lucrările curente de economie politică, apare izbitor, în primul rînd, faptul că în ele totul e înfățișat sub un dublu aspect. De pildă, în cadrul repartiției figurează renta funciară, salariul, dobînda și profitul, pe cînd în cadrul producției figurează ca factori pămîntul, munca și capitalul. În ce privește capitalul, este evident de la bun început că e înfățișat sub două aspecte: 1) ca factor al producției, 2) ca sursă de venit, ca factor care determină anumite forme de repartiție. De aceea dobînda și profitul figurează ca atare și în producție, întrucît ele reprezintă formele în care capitalul se înmulțește, crește, prin urmare ele reprezintă momente ale înseși producției capitalului. Dobînda și profitul ca forme de repartiție presupun capitalul ca factor al producției. Ele sînt moduri de repartiție care au ca premisă capitalul ca factor al producției. Ele sînt de asemenea moduri de reproducție a capitalului.

Tot astfel, salariul este munca salariată considerată sub o alta rubrică: modul de a fi determinat al muncii ca factor al producției aici apare dincolo ca determinanță a repartiției. Dacă munca n-ar fi determinată ca muncă salariată, nici modul ei de participare la produse n-ar apărea ca salariu, cum nu apare, de pildă, în sclavagism. În sfîrșit, renta funciară — dacă luăm cea mai dezvoltată formă de repartiție în care [M — 10] proprietatea funciară participă la produse — presupune marea proprietate funciară (adică, propriu-zis, marea agricultură) ca factor al producției, și nu pămîntul ca atare, după cum nici salariul nu are drept premisă munca ca atare. Relațiile de repartiție și modurile de repartiție apar de aceea doar ca reverse ale factorilor produc-

#029

ției. Un individ care participă la producție sub forma muncii salariate participă la produse, la rezultatele producției sub forma salariului. Structura repartiției e în întregime determinată de cea a producției. Repartiția este ea însăși un produs al producției — nu numai în ce privește obiectul ei, în sensul că pot fi repartizate numai rezultatele producției, ci și în ce privește forma, în sensul că modul anumit al participării la producție determină formele specifice ale repartiției, formele în care se participă la repartiție. Este pur și simplu o iluzie să se vorbească la producție despre pământ și la repartiție despre renta funciară etc.

De aceea economiști ca Ricardo, cărora li s-a reproșat cel mai mult că au în vedere numai producția, au definit repartiția ca unicul obiect al economiei politice, deoarece și-au dat seama instinctiv că formele de repartiție constituie expresia cea mai precisă a factorilor producției într-o societate dată.

În raport cu individul repartiția apare, firește ca o lege socială, care condiționează poziția lui în producție, adică cadrul în care el produce și care deci precede producția. Venind pe lume, individul nu posedă nici capital, nici proprietate funciară. În virtutea repartiției sociale, el e de la naștere predestinat muncii salariate. Dar însăși această predestinare este un rezultat al faptului că capitalul, proprietatea funciară există ca factori de sine stătători ai producției.

Dacă considerăm societăți întregi, repartiția pare a preceda și determina producția și sub alt aspect, ca un fapt oarecum pre-economic. Un popor cuceritor împarte țara între participanții la cucerire și impune astfel o anumită repartizare a proprietății funciare și o anumită formă, de proprietate funciară, determinând implicit și producția. Sau îi transformă în sclavi pe cei învinși și face astfel ca munca sclavilor să stea la baza producției. Sau un popor face revoluție și fărâmițează în parcele marea proprietate funciară și, în consecință, prin această nouă repartizare a pământului imprimă producției un caracter nou. Sau legislația eternizează proprietatea funciară în mâinile unor anumite familii, sau repartizează munca ca un privilegiu ereditar, fixînd-o astfel într-un spirit de castă. În toate aceste cazuri, și toate sînt istorice, se pare că nu repartiția este organizată și determinată de producție, ci, invers, producția este organizată și determinată de repartiție.

[M—11] În accepția cea mai superficială, repartiția apare ca repartiție a produselor și deci ca ceva foarte îndepărtat de producție și cvasi-independent de ea. Dar înainte ca repartiția să fie repartiție a produselor, ea este: 1) repartizarea uneltelor de pro-

#030

ducție și 2) ceea ce constituie o nouă determinare a aceleiași relații — repartizarea membrilor societății între diferitele ramuri de producție (subordonarea indivizilor unor anumite relații de producție). Repartiția produselor decurge în mod evident din această repartizare, care e inclusă în însuși procesul de producție și determină organizarea producției. A considera producția independent de această repartizare inclusă în ea înseamnă, evident, a opera cu o abstracție pură, pe cînd, dimpotrivă, repartiția produselor este dată de la sine o dată cu această repartizare, care constituie din capul locului un moment al producției. Urmărind să sesizeze producția modernă în structura ei socială bine determinată, Ricardo, care este prin excelență economistul producției, consideră tocmai de aceea că nu producția, ci repartiția constituie obiectul propriu-zis al economiei politice moderne. Aici se vede o dată în plus cît de mărginiți sînt economiștii care prezintă producția drept un adevăr etern, exilînd totodată istoria în sfera repartiției.

Problema raportului dintre această repartiție și producția determinată de ea este, evident, o problemă care ține de domeniul producției. Dacă se va spune că, deoarece producția trebuie să pornească de la o anumită repartizare a uneltelor de producție, cel puțin în acest sens repartiția precede producția și constituie o premisă a ei, răspunsul la această obiecție este că producția își are într-adevăr condițiile și premisele ei, care însă constituie momente ale ei. Acestea din urmă pot apărea inițial ca momente naturale. Prin însuși procesul de producție, ele se transformă din momente naturale în momente istorice și, dacă pentru o perioadă ele apar ca premise naturale ale producției, pentru o altă perioadă ele au fost rezultatul istoric al producției. În cadrul producției ele se schimbă neconținut. De exemplu, folosirea mașinilor a modificat atît repartiția uneltelor de producție, cît și pe aceea a produselor. Marea proprietate funciară modernă este ea însăși rezultatul comerțului modern și al industriei moderne, ca și al aplicării acesteia din urmă în domeniul agriculturii.

Toate problemele schițate mai sus se reduc, în ultimă analiză, la influența pe care o au asupra producției condițiile istorice generale și la raportul dintre producție și dezvoltarea istorică în general. Este o problemă care ține, evident, de examinarea și analizarea producției propriu-zise.

[M—12] Dar, în forma banală în care au fost puse mai sus, problemele pot căpăta un răspuns tot atît de concis. În toate cazurile de cucerire pot exista trei posibilități. Poporul cuceritor impune poporului cucerit propriul său mod de producție (de pildă

#031

englezii în secolul acesta în Irlanda și, în parte, în India); sau menține vechiul mod de producție și se mulțumește cu un tribut (de pildă turcii și romanii); sau se produce o interacțiune din care ia naștere un nou mod de producție, o sinteză (ca în cazul cuceririlor germanice în unele țări). În toate cazurile, determinant

pentru repartitia nouă care se statornicește este modul de producție, fie cel al poporului cuceritor, fie cel al poporului cucerit, fie cel rezultat din îmbinarea ambelor moduri de producție. Deși această repartitie apare ca o premisă pentru noua perioadă de producție, în realitate însă este ea însăși un produs al producției, și nu numai al producției istorice în general, ci al unei producții istorice bine determinate.

Mongolii, de pildă, prădând Rusia, au procedat în conformitate cu interesele producției lor — păstoritul, pentru care existența unor mari întinderi nelocuite constituie o condiție principală. Barbarilor germani, pentru care agricultura bazată pe munca șerbilor era modul de producție tradițional, la fel ca și viața izolată la țară, le-a fost cu atât mai ușor să supună acestor condiții provinciile romane, cu cât concentrarea proprietății funciare care avusese loc acolo răsturnase deja cu desăvârșire vechile relații din agricultură.

Se spune adesea că în anumite perioade oamenii au trăit exclusiv din jaf. Dar pentru a putea jefui trebuie să existe ceva care să poată fi jefuit, trebuie să existe, așadar, o producție. De altfel, însuși modul de a jefui este determinat de felul producției. De pildă, o stock-jobbing nation * nu poate fi jefuită în același mod ca un popor de păstori.

În persoana sclavului, jaful are drept obiect nemijlocit unealta de producție. În acest caz însă, producția țării în folosul căreia el este răpit trebuie să fie astfel structurată încât să permită folosirea muncii sclavilor, sau (ca în America de Sud etc.) trebuie să fie creat un mod de producție adecvat sclavajului.

Legile pot perpetua un mijloc de producție, de pildă pământul, în mâinile anumitor familii. Aceste legi capătă o semnificație economică numai atunci când marea proprietate funciară este în armonie cu producția socială, ca în Anglia de pildă. În Franța mica agricultură se practica în pofida existenței marii proprietăți funciare; de aceea aceasta din urmă a și fost înlăturată de revoluție. Dar poate fi perpetuată, pe cale legislativă de pildă, parcelarea? În pofida legilor, proprietatea se concentrează din nou. Influența legilor menite să păstreze neschimbate relațiile de

* — națiune în cadrul căreia se practică speculații de bursă. — *Nota trad.*

#032

repartitie și efectul pe care ele îl au pe această cale asupra producției urmează să fie analizate aparte.

c) În sfârșit, schimbul și circulația. Schimb și producție

[M—13] Circulația propriu-zisă nu este decât un moment determinat al schimbului sau schimbul considerat în ansamblu.

În măsura în care *schimbul* este doar un moment mijlocitor între producție și repartitia determinată de ea, de o parte, și consum, de alta, iar consumul însuși apare ca un moment al producției, în aceeași măsură și schimbul este evident cuprins în producție ca un moment al ei.

Este clar, în primul rând, că schimbul de activități și capacități ce se efectuează în cadrul producției ține direct de ea și constituie latura ei esențială. În al doilea rând, același lucru este valabil și pentru schimbul de produse, în măsura în care acesta constituie un mijloc pentru obținerea produsului finit, destinat consumului nemijlocit. În această măsură, schimbul este un act care ține de sfera producției. În al treilea rând, prin organizarea sa, așa-numitul exchange * dintre dealers **²¹ este în întregime determinat de producție, ba chiar el însuși este o activitate productivă. Schimbul apare independent de producție și indiferent față de ea numai în ultimul stadiu, când produsul e schimbat nemijlocit în vederea consumului. Dar 1) nu există schimb fără diviziunea muncii, fie ea apărută pe cale naturală, fie că este un rezultat al dezvoltării istorice; 2) schimbul privat presupune o producție privată; 3) intensitatea schimbului, ca și extinderea și forma sa sînt determinate de dezvoltarea și structura producției. De exemplu, schimbul dintre oraș și sat, schimbul în cadrul satului, în cadrul orașului etc. Schimbul apare astfel în toate momentele lui fie direct înglobat în producție, fie determinat de ea.

Ajungem, așadar, la concluzia că producția, repartitia, schimbul și consumul nu sînt identice, ci constituie elementele componente ale unui tot unic, reprezintă o diversitate în cadrul unității. Producția împieteză atât asupra ei înseși, considerată în opoziție cu celelalte momente, cât și asupra acestora din urmă. Cu ea reîncepe de fiecare dată procesul. Că schimbul și consumul nu pot avea un rol predominant e de la sine înțeles. Același lucru e valabil și pentru repartitie ca repartitie a produselor. Dar ca repartitie a factorilor producției este ea însăși un moment al

* — schimb. — *Nota trad.*

#033

producției. O anumită producție determină, așadar, un anumit consum, o anumită repartitie, un anumit schimb și anumite raporturi între aceste momente diferite. Firește, *sub forma ei unilaterală*, producția e, și ea, la rîndul ei, determinată de celelalte momente. De exemplu, cînd piața, adică sfera schimbului, se extinde, crește volumul producției și diversificarea ei. O dată cu modificarea repartiției factorilor producției se modifică și producția; de exemplu, o dată cu concentrarea capitalului, sau cînd se modifică repartizarea populației între oraș și sat. În sfîrșit, nevoile consumului determină producția. Între diferitele momente are loc o interacțiune. Acest lucru se întîmplă cu orice tot organic.

3. Metoda economiei politice

[M—14] Cînd examinăm din punctul de vedere al economiei politice o țară dată, începem cu populația ei, cu împărțirea acesteia în clase, cu repartizarea ei între oraș, sat și ocupații maritime, între diferitele ramuri de producție, cu exportul și importul, producția și consumul anual, prețurile mărfurilor etc.

S-ar părea că e just să se înceapă cu ceea ce este real și concret, cu premisele reale, deci, în economia politică de pildă, cu populația, care e baza și subiectul întregului proces de producție social. Dar, privită mai îndeaproape, această metodă se dovedește a fi greșită. Populația este o abstracție dacă lăsăm la o parte, de pildă, clasele din care este alcătuită. La rîndul lor, aceste clase sînt o vorbă goală dacă nu cunoaștem elementele pe care se sprijină ele, de pildă: muncă salariată, capital etc. Acestea din urmă presupun existența schimbului, a diviziunii muncii, a prețurilor etc. Capitalul, de pildă, nu este nimic fără muncă salariată, fără valoare, bani, prețuri etc. Dacă aș începe deci cu populația, mi-aș forma o idee haotică despre întreg, și numai prin determinări din ce în ce mai apropiate aș ajunge pe cale analitică la concepte din ce în ce mai simple; de la concretul reprezentat aș trece la abstracții din ce în ce mai goale, pînă cînd aș ajunge la determinațiile cele mai simple. De aici întregul drum ar trebui refăcut în sens invers, pentru a reveni în cele din urmă iarăși la populație, de data aceasta însă nu ca la o idee haotică despre întreg, ci ca la o bogată totalitate de determinații și relații multiple.

Primul drum e cel pe care economia politică l-a urmat istoricește în perioada ei de apariție. Economisții secolului. al XVII-lea, de pildă, încep întotdeauna cu totalitatea vie, cu populația,

#034

națiunea, statul, cîteva state etc., dar termină întotdeauna prin a desprinde cu ajutorul analizei un număr de relații generale abstracte, determinante, cum sînt: diviziunea muncii, banii, valoarea etc. Îndată ce aceste momente izolate au fost mai mult sau mai puțin fixate și deduse prin abstracție, au început să apară sisteme economice care se ridicau de la simplu — cum ar fi munca, diviziunea muncii, trebuința, valoarea de schimb — la stat, schimburi internaționale și piață mondială.

Aceasta din urmă metodă este, evident, justă din punct de vedere științific. Concretul este concret pentru că reprezintă sinteza mai multor determinații, deci unitatea în diversitate. De aceea în gîndire el apare ca un proces de sinteză, ca rezultat, și nu ca punct de plecare, deși el reprezintă punctul de plecare real și deci punctul de plecare al intuiției și al reprezentării. Pe primul drum, reprezentarea completă se volatilizează în determinații abstracte; pe cel de-al doilea, determinațiile abstracte duc la reproducerea concretului cu ajutorul gîndirii.

De aceea Hegel a fost victima unei iluzii concepînd realul ca rezultat al gîndirii care se sintetizează, se adîncește în sine și se dezvoltă din sine însăși, pe cînd metoda ridicării de la abstract la concret nu e decît modul în care gîndirea își însușește concretul, îl reproduce sub formă de concret spiritual. În nici un caz însă aceasta nu constituie procesul genezei concretului însuși. Într-adevăr, categoria economică cea mai simplă, valoarea de schimb de pildă, presupune o populație — o populație care produce în condiții determinate, precum și [M—15] anumite forme de familie, de obște sau de stat etc. Ea nu poate exista altfel decît ca relație abstractă, unilaterală a unui tot concret viu, deja dat.

În calitate de categorie însă, valoarea de schimb are o existență antediluviană. De aceea în conștiința (și cea filozofică e tocmai o astfel de conștiință) pentru care gîndirea conceptivă reprezintă omul real, și deci numai lumea concepută ca atare este realul, mișcarea categoriilor apare ca act de producție real (deși, din păcate, unul care primește un oarecare impuls din afară), al cărui rezultat îl constituie lumea; și acest lucru — aici avem însă iarăși o tautologie — este just în măsura în care totalitatea concretă, ca totalitate gîndită, ca concret gîndit, este realmente un produs al gîndirii, al conceperii; dar în nici un caz al conceptului care se autogenează și care reflectează în afara sau deasupra intuiției și reprezentării, ci al prelucrării în concepte a

intuiției și a reprezentării. Totalitatea, așa cum apare în minte ca o totalitate gândită, este un produs al minții care gî-

#035

dește și care își însușește lumea în singurul mod posibil pentru ea, într-un mod care diferă de însușirea artistică, religioasă, practic-spirituală a acestei lumi. Subiectul real rămîne tot timpul în afara minții, existînd ca ceva de sine stătător atîta timp cît mintea se raportează la el pe plan pur speculativ, pur teoretic. De aceea și în cadrul metodei teoretice, subiectul — societatea — trebuie să fie mereu prezent în reprezentarea noastră ca o premisă.

Dar nu au avut oare aceste categorii simple și o existență de sine stătătoare, istorică sau naturală, anterioară categoriilor mai concrete? Ța dépend *. Hegel, de pildă, procedează just atunci cînd începe filozofia dreptului cu posesiunea, ca cea mai simplă relație juridică a subiectului. Dar nu există nici un fel de posesiune înaintea apariției familiei sau a relațiilor de dominație și de subordonare, care sînt relații mult mai concrete. Ar fi just să se spună, dimpotrivă, că există familii, ginți * care cunosc numai *posesiunea*, dar nu și *proprietatea*. Categoria mai simplă în comparație cu proprietatea apare, așadar, ca raport propriu unor simple comunități familiale sau gentilice. Într-o societate mai dezvoltată, ea apare ca relația mai simplă a unui organism dezvoltat. Dar substratul concret a cărui relație o constituie posesiunea este întotdeauna presupus. Ne putem închipui un sălbatic izolat care posedă. Dar în acest caz posesiunea nu este o relație juridică. Nu este adevărat că dezvoltarea istorică a posesiunii a generat familia. Dimpotrivă, posesiunea presupune întotdeauna această „categorie juridică mai concretă”. Este însă ceva adevărat aici, și anume că categoriile simple sînt expresia unor relații în care concretul mai puțin dezvoltat se poate realiza înainte de statornicirea unei relații sau legături mai multilaterale, exprimată mental în categoria mai concretă, în timp ce concretul mai dezvoltat menține categoria mai simplă ca pe o relație subordonată.

Banii pot exista și au existat istoricește înaintea capitalului, înaintea băncilor, înaintea muncii salariate etc. În această privință se poate spune, așadar, că categoria mai simplă poate exprima relațiile dominante ale unui tot mai puțin dezvoltat sau relațiile subordonate ale unui tot mai dezvoltat, adică relații care istoricește au existat mai înainte ca întregul să se fi dezvoltat sub aspectul care este exprimat într-o categorie mai concretă. În acest sens, mersul gîndirii abstracte, care se ridică de la simplu la complex, corespunde procesului [M—16] istoric real.

* — Depinde. — *Nota Trad.*

#036

Pe de altă parte, se poate spune că există forme de societate foarte dezvoltate și totuși istoricește mai puțin maturizate, în care găsim forme economice superioare, cum ar fi, de pildă, cooperarea, diviziunea dezvoltată a muncii etc., dar nu există nici un fel de bani, ca în Peru de pildă.²² La fel și în obștile slave banii și schimbul care îi condiționează nu au nici un rol sau au un rol redus în cadrul fiecărei obști în parte, dar în schimb apar la hotarele acestora din urmă, în relațiile cu alte obști; este în genere greșit să se considere că schimbul în cadrul aceleiași obști ar reprezenta elementul constitutiv inițial. Dimpotrivă, inițial el apare mai curînd în relațiile dintre diferitele obști decît în relațiile dintre membrii uneia și aceleiași colectivități. Apoi, deși banii dobîndesc foarte timpuriu un rol multilateral, în antichitate totuși ei apar ca element dominant numai la națiunile unilateral dezvoltate, la națiunile comerciale. Și chiar în faza cea mai evoluată a antichității, la greci și la romani, dezvoltarea deplină a banilor, dezvoltare care constituie o premisă a societății burgheze moderne, are loc numai în perioada destrămării societății antice. Vedem, așadar, că această categorie foarte simplă se manifestă cu toată intensitatea numai în stadiile cele mai dezvoltate ale societății, pe cînd înainte ea nu impregna nicidecum toate relațiile economice. În perioada de înflorire a Imperiului roman, de pildă, dările și prestațiile în natură au continuat să stea la baza întregului sistem. În Roma antică relațiile bănești erau pe deplin dezvoltate, la drept vorbind, numai în armată; ele nu au cuprins niciodată întreaga sferă a muncii.

Așadar, deși categoria mai simplă a putut exista istoricește înaintea categoriei mai concrete, totuși în cea mai deplină dezvoltare intensivă și extensivă ea poate să aparțină numai unei forme sociale mai complexe, în timp ce categoria mai concretă era mai deplin dezvoltată în cadrul unei forme sociale mai puțin evolute.

Munca pare o categorie cît se poate de simplă. Ideea de muncă în acest sens general, ca muncă pur și simplu, este și ea foarte veche. Dar privită din punct de vedere economic în această simplitate a ei, „munca” este o categorie tot atît de modernă ca și relațiile care generează această abstracție simplă. Sistemul monetar, de pildă, consideră încă avuția ca ceva cu totul obiectiv, punînd-o, ca lucru, în exterior, în bani. Față de acest punct de vedere a fost un mare progres atunci cînd sistemul manufacturier sau comercial a deplasat sursa avuției de la obiect la activitatea subiectivă, munca comercială și manufacturieră, deși însăși

#037

această activitate era concepută încă într-un sens limitat, ca activitate producătoare de bani. Spre deosebire de adepții acestui sistem, fiziocrații consideră drept creatoare de avuție numai o anumită formă de muncă, munca în agricultură, iar obiectul însuși nu-l mai văd întruchipat în bani, ci în produs în genere, în rezultatul general

al muncii. Dar, în virtutea caracterului limitat al activității fiziocrației concepeau încă acest produs sub forma sa naturală, ca produs agricol, ca produs al pământului *par excellence*.

[M — 17] Un mare progres a fost realizat de Adam Smith atunci când a respins orice determinare a activității creatoare de avuție, reținând munca pur și simplu, nu munca manufacturieră, nici munca comercială sau cea agricolă, ci atît primul fel de muncă, cît și celelalte două. O dată cu generalitatea abstractă a activității creatoare de avuție se recunoaște aici și generalitatea obiectului definit ca avuție; el este produsul în general, sau și munca în general, concepută însă ca muncă trecută materializată. Cît de anevoioasă și de grandioasă a fost această trecere se vede din faptul că însuși Adam Smith revine din cînd în cînd la sistemul fiziocrat. S-ar putea crede că prin aceasta a fost găsită doar expresia abstractă a celei mai simple și mai străvechi relații în care oamenii apar ca producători, indiferent de forma de societate. Asta e just, pe de o parte, dar greșit pe de altă parte.

Indiferența față de un anumit fel de muncă presupune o foarte diversificată totalitate de feluri de muncă reale, dintre care nici unul nu mai este predominant. În felul acesta, abstracțiile cele mai generale nu apar decît în condițiile cele mai variate dezvoltări concrete, cînd unul și același lucru este comun mai multor sau tuturor elementelor. Atunci acel lucru încetează de a mai putea fi gîndit numai într-o formă particulară. Pe de altă parte, această abstracție a muncii în general nu e numai rezultatul mental al unei totalități concrete de feluri de muncă. Indiferența față de un anumit fel de muncă corespunde unei forme de societate în care indivizii trec cu ușurință de la un fel de muncă la altul, iar felul specific al muncii reprezintă pentru ei ceva întîmplător și deci indiferent. Aici munca a devenit nu numai pe planul categoriilor, ci și în realitate un mijloc pentru crearea de avuție în genere și ca determinație a încetat să fie contopită cu individul într-un tot aparte. O asemenea stare de lucruri, dezvoltată la cel mai înalt nivel, întîlnim în cea mai modernă dintre formele existente de societate burgheză: în Statele Unite. Numai acolo abstracția categoriei „muncă”, „muncă

#038

în general”, munca fără altă specificare, acest punct de plecare al economiei politice moderne, devine practic adevărată.

De aici rezultă că abstracția cea mai simplă pe care economia politică modernă o pune ca piatră de temelie și care exprimă o relație străveche, valabilă pentru toate formele de societate, apare totuși numai în această abstracție ca fiind practic adevărată în calitate de categorie a societății celei mai moderne. S-ar putea spune că ceea ce în Statele Unite este un produs istoric, și anume această indiferență față de modul de a fi determinat al muncii, apare la ruși, de pildă, ca o înclinație naturală. Dar este o deosebire imensă între cazul unor barbari care pot fi folosiți la orice muncă și cazul unor oameni civilizați care se adaptează singuri la orice muncă. În plus, la ruși, acestei indiferențe față de modul de a fi determinat al muncii îi corespunde în practică faptul că oamenii sînt în mod tradițional legați de o anumită muncă bine determinată, de la care sînt smulși numai în urma unor influențe exterioare.

[M—18] Acest exemplu cu munca demonstrează în chip grăitor că pînă și cele mai abstracte categorii — deși tocmai datorită caracterului lor abstract sînt valabile pentru toate epocile — reprezintă totuși în aceeași măsură, tocmai în virtutea modului de a fi determinat al acestui caracter abstract, produsul unor condiții istorice și posedă valabilitate deplină numai pentru aceste condiții și în cadrul lor.

Societatea burgheză reprezintă cea mai dezvoltată și cea mai diversificată organizare istorică a producției. De aceea categoriile care exprimă relațiile acestei societăți, înțelegerea structurii ei oferă totodată posibilitatea de a cunoaște structura și relațiile de producție ale tuturor formelor sociale dispărute din ale căror sfîrșimături și elemente s-a constituit ea. Unele din aceste vestigii nedesăvîrșite încă continuă să vegezeze în cadrul societății burgheze, în timp ce elementele care înainte existaseră doar în germene s-au dezvoltat în toată semnificația lor etc. Anatomia omului ne oferă o cheie pentru înțelegerea anatomiei maimuței. Dimpotrivă, la speciile animale inferioare, germenii unor elemente superioare pot fi înțeleși numai în cazul cînd înseși aceste elemente superioare sînt deja cunoscute. Economia burgheză ne oferă astfel cheia pentru înțelegerea economiei antice etc., dar nicidecum în maniera proprie economiștilor, care șterg toate deosebirile istorice și care văd în toate formele de societate numai formele burgheze. Dijma, zeciuală etc. pot fi înțelese dacă cunoaștem „renta funciară”, dar nu trebuie să le identificăm cu aceasta din urmă.

#039

Apoi, deoarece însăși societatea burgheză nu este decît o formă antagonică de dezvoltare, relațiile unor formațiuni anterioare se întîlnesc în ea adesea doar într-o formă complet degenerată sau chiar caricaturală, cum este cazul, de pildă, cu proprietatea în obște. Prin urmare, dacă este just să se spună că categoriile economiei burgheze conțin o doză de adevăr pentru toate celelalte forme de societate, lucrul acesta trebuie înțeles numai cum grano salis *. Ele le pot conține pe acestea din urmă într-o formă dezvoltată, într-o formă degenerată sau caricaturală etc., dar întotdeauna într-o formă esențialmente modificată. Așa-numita dezvoltare istorică se

sprijină în genere pe faptul că forma nouă vede în cele anterioare niște trepte care duc spre ea, și deoarece numai arareori și numai în condiții bine determinate forma nouă este capabilă de autocritică — nu vorbim, firește, de acele perioade istorice care se apreciază singure ca perioade de decadență —, ea le înțelege întotdeauna într-o manieră unilaterală. Religia creștină a putut contribui la înțelegerea obiectivă a mitologiilor anterioare numai atunci când autocritica ei a fost pînă la un anumit punct, *δυναμι* **, ca să zicem așa, gata elaborată. Tot așa economia politică burgheză a ajuns să înțeleagă economia feudală, antică, orientală abia atunci când a început autocritica societății burgheze. În măsura în care economia politică burgheză nu se identifică în întregime, într-o manieră mitologică, cu economia trecutului, critica făcută de ea societății anterioare, anume celei feudale, cu care mai avea de luptat în mod nemijlocit, se aseamnă cu aceea pe care creștinismul o făcuse păgînismului, sau protestantismul catolicismului.

[M—19] Ca și în orice știință istorică, socială, la examinarea mișcării progresive a categoriilor economice trebuie să avem întotdeauna în vedere că — atît în realitate cît și în minte — subiectul — în cazul de față societatea burgheză modernă — este dat și că, în virtutea acestui fapt, categoriile exprimă forme de existență, condiții de existență, adesea numai diferite aspecte ale acestei societăți determinate, ale acestui subiect, și că de aceea *nici pentru știință* societatea nicidecum nu începe să existe abia în momentul cînd pentru prima oară se vorbește despre ea *ca atare*. Acest considerent trebuie reținut, pentru că ne oferă din capul locului o indicație hotărîtoare cu privire la structura obiectului.

Nimic nu pare mai firesc, de pildă, decît să începi cu renta funciară, cu proprietatea funciară, pentru că este legată de pămînt,

* — aici: cu anumite rezerve. — *Nota trad.*

** — potențial. — *Nota trad.*

#040

acest izvor al oricărei producții și al oricărei existențe, precum și de agricultură, această formă inițială a producției în toate societățile cît de cît trainic încheiate. Dar nimic n-ar fi mai greșit decît un asemenea mod de a proceda. În fiecare formă de societate există o anumită producție care determină locul și influența tuturor celorlalte producții și ale cărei relații, în consecință, de asemenea determină locul și influența tuturor celorlalte relații. E ca o iluminare generală în care se topesc toate celelalte culori și care le modifică în ceea ce au ele particular. Este ca un eter deosebit care determină greutatea specifică a tot ce există în el.

Să luăm, de pildă, popoarele de păstori (popoarele care se ocupă exclusiv cu vînatul și cu pescuitul se află dincolo de punctul de la care începe dezvoltarea reală). La aceste popoare se întîlnește în mod sporadic o anumită formă de agricultură; prin aceasta este determinată proprietatea funciară. Ea este colectivă și-și păstrează această formă într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de măsura mai mare sau mai mică în care aceste popoare își mai păstrează tradițiile; de pildă, proprietatea în obște la slavi. La popoarele cu agricultură sedentară — și această trecere la viața sedentară reprezintă un mare progres —, la care agricultura predomină ca în societatea antică și în cea feudală, însăși industria, organizarea ei și respectivele forme de proprietate au un caracter mai mult sau mai puțin asemănător cu cel al proprietății funciare; industria sau depinde în întregime de agricultură, ca la vechii romani, sau, ca în evul mediu, transpune la orașe și în relațiile urbane principiile de organizare existente la sate. Pînă și capitalul, în măsura în care nu este vorba de capitalul pur bănesc, a avut în evul mediu, sub forma tradiționalelor unelte meșteșugărești etc., același caracter de proprietate asemănătoare cu cea funciară.

În societatea burgheză lucrurile se prezintă invers. Agricultura devine tot mai mult doar una dintre ramurile industriei și este în întregime dominată de capital. La fel și cu renta funciară. În toate formele de societate în care domnește proprietatea funciară continuă să fie preponderente relațiile determinate de natură. Dar în formele de societate în care domnește capitalul precumpănește elementul creat de societate, de istorie. Renta funciară nu poate fi înțeleasă fără capital, dar capitalul poate fi foarte bine înțeles fără renta funciară. Capitalul este atotdominanta putere economică a societății burgheze. El trebuie să constituie atît punctul de plecare cît și punctul final, și trebuie examinat înainte de proprietatea funciară. După ce atît capitalul cît și proprietatea funciară vor

#041

fi analizate fiecare în parte, va trebui cercetată și corelația dintre ele.

[M—20] Ar fi deci irealizabil și greșit să expunem categoriile economice în ordinea în care au avut istoricește un rol hotărîtor. Dimpotrivă, succesiunea lor este determinată de raportul care există între ele în societatea burgheză modernă și care este diametral opus celui care apare ca raport natural al lor sau care corespunde succesiunii dezvoltării istorice. Nu este vorba aici de locul pe care relațiile economice îl ocupă

istoricește în succesiunea diferitelor forme de societate. Cu atât mai puțin poate fi vorba de succesiunea lor „în idee” (*Proudhon*^{22a}), în această reprezentare denaturată despre procesul istoric. Ceea ce ne preocupă aici este locul pe care-l ocupă ele în structura societății burgheze moderne.

Forma pură (modul abstract de a fi determinat) în care apar în lumea antică popoarele de negustori — fenicienii, cartaginezii — se datorește tocmai precumpănirii popoarelor de agricultori. Capitalul sub formă de capital comercial sau de capital bănesc apare tocmai în această abstracție acolo unde capitalul nu este încă elementul dominant al societății. Lombarzii și evreii au deținut o poziție identică față de societățile de agricultori în evul mediu.

Un alt exemplu care ilustrează locul diferit pe care aceleași categorii îl ocupă pe diferite trepte ale dezvoltării sociale este următorul: una din ultimele forme ale societății burgheze — *joint-stock companies* * — apare și la începuturile ei sub forma marilor societăți comerciale privilegiate și investite cu drepturi de monopol.

Însăși noțiunea de avuție a națiunii apare vag conturată la economiștii din secolul al XVII-lea, iar în parte continuă să subziste și la cei din secolul al XVIII-lea, în sensul că avuția se creează numai pentru stat și că puterea lui este în funcție de această avuție. Aceasta era acea formă încă inconștient ipocrită în care avuția însăși și producerea ei erau proclamate ca scop al statelor moderne, iar acestea din urmă erau considerate doar ca mijloc pentru producere de avuție.

Este evident că expunerea trebuie structurată în felul următor:

1) Determinațiile abstracte generale, care de aceea sînt mai mult sau mai puțin inerente tuturor formelor sociale, dar în sensul specificat mai sus. 2) Categoriile care alcătuiesc structura internă a societății burgheze și pe care se sprijină clasele fundamentale. Capital, muncă salariată, proprietate funciară. Raporturile dintre

* — societățile pe acțiuni. — *Nota trad.*

#042

ele. Orașul și satul. Cele trei mari clase sociale. Schimbul dintre ele. Circulația. Creditul (privat). 3) Statul ca expresie concentrată a societății burgheze. Statul considerat în raport cu el însuși. Clasele „neproductive”. Impozitele. Datoria publică. Creditul public. Populația. Coloniile. Emigrația. 4) Relații de producție internaționale. Diviziunea internațională a muncii. Schimburile internaționale. Exportul și importul. Cursul schimbului. 5) Piața mondială și crizele.

4. Producție. Mijloace de producție și relații de producție.

Relații de producție și relații de schimb.

*Forme de stat și forme de conștiință în legătura lor
cu relațiile de producție și relațiile de schimb.*

Relații juridice. Relații familiale

[M — 21] Însemnări cu privire la punctele care urmează a fi menționate aici și care nu trebuie uitate.

1) *Războiul* a generat înaintea păcii forme mai dezvoltate; modul în care anumite relații economice, cum ar fi munca salariată, folosirea mașinilor etc., s-au dezvoltat datorită războiului și în cadrul armatelor etc. înainte de a se fi dezvoltat în sînul societății civile. Raportul dintre forțele de producție și relațiile de schimb apare și el deosebit de clar în armată.

2) *Raportul dintre istoriografia idealistă de pînă acum și cea realistă. În special așa-zisa istorie a culturii*, care este în întregime o istorie a religiilor și statelor. (În trecut se poate spune cîte ceva despre diferitele moduri în care s-a scris pînă acum istoria. Istoriografia așa-zis obiectivă. Istoriografia subiectivă (a moralei etc.). Istoriografia filozofică.)

3) *Relații de producție secundare și terțiare*, în general derivate, transpuse, nu originare. Rolul pe care îl au aici relațiile internaționale.

4) *Reproșuri în ceea ce privește materialismul unei asemenea concepții: raportul dintre el și materialismul naturalist.*

5) *Dialectica conceptelor forțe de producție (mijloace de producție) și relații de producție*; o dialectică ale cărei limite trebuie precizate și care nu suprimă deosebirile reale.

6) *Raportul inegal dintre dezvoltarea producției materiale și a celei artistice, de pildă.* În general conceptul de progres nu trebuie luat în accepția abstractă curentă. În ceea ce privește arta modernă etc., această disproporție nu este încă atât de importantă și nici atât de greu de sesizat ca cea din sfera relațiilor sociale practice. De pildă, starea învățământului în *Statele Unite* în com-

#043

parație cu cea din Europa. Dar punctul cu adevărat dificil care trebuie lămurit aici este următorul: în ce fel relațiile de producție ca relații juridice încep să se dezvolte inegal. Așa, de exemplu, raportul dintre dreptul privat roman (în dreptul penal și [în general] în dreptul public aceasta se întâmplă într-o măsură mai mică) și producția modernă.

7) *Această accepție * apare ca dezvoltare necesară.* Dar este legitimă și întâmplarea. În ce sens. (Printre altele e legitimă și libertatea.) (Influența mijloacelor de comunicație. Istoria universală nu a existat întotdeauna; istoria ca istorie universală este un rezultat.)

8) *Punctul de plecare îl constituie, firește, determinarea naturală* ; subiectiv și obiectiv. Triburi, rase etc.

1) ²³ În ceea ce privește arta, se știe că anumite epoci de înflorire a acesteia nu concordă cîtuși de puțin cu dezvoltarea generală a societății și deci nici cu dezvoltarea bazei ei materiale, care constituie oarecum scheletul organizării ei. De exemplu, grecii în comparație cu popoarele moderne, sau chiar Shakespeare. Cu privire la unele forme de artă, cum ar fi epopeea, de pildă, este recunoscut chiar că, de îndată ce începe producția de artă propriu-zisă, ele nu mai pot fi create niciodată în forma lor clasică, care a făcut epocă în istoria omenirii; că, așadar, în domeniul artei anumite forme importante ale acesteia nu sînt posibile decît pe o treaptă inferioară a dezvoltării artelor. Dacă în sfera artei acest lucru se întâmplă în ceea ce privește raportul dintre diferitele ei genuri, este cu ațit mai puțin cazul să ne mirăm că același fenomen are loc în raportul dintre întregul domeniu al artei și dezvoltarea generală a societății. Dificultatea constă doar în formularea generală a acestor contradicții. Definierea specificului lor înseamnă totodată și explicarea lor.

[M—22] Să luăm, de pildă, raportul dintre arta greacă și contemporaneitate, dintre Shakespeare și perioada actuală. Se știe că mitologia greacă a constituit nu numai arsenalul artei grecești, ci și terenul pe care s-a dezvoltat ea. Dar în epoca selfactoarelor, a căilor ferate, a locomotivelor și a telegrafului electric mai este oare posibilă acea concepție despre natură și despre relațiile sociale care stă la baza imaginației și deci a [mitologiei] grecești? Ce este Vulcan în comparație cu Roberts & Co. ²⁴, Iupiter ²⁵ în comparație cu paratrăsnetul și Hermes în comparație cu Credit mobilier ²⁶ ? Orice mitologie biruie, supune și modelează forțele naturii în imaginație și cu ajutorul imaginației; ea dispăre deci o dată cu începerea dominației reale a omului asupra forțelor na-

* Marx se referă, probabil, la *istorie* în această accepție a ei. — *Nota red.*

#044

turii. Ce mai rămîne din Fama în condiții cînd există Printing House Square ²⁷ ? Arta greacă presupune mitologia greacă, adică natura și formele sociale deja prelucrate de fantezia poporului într-o manieră inconștient artistică. Acesta este materialul ei. Dar nu orice mitologie, adică nu orice prelucrare inconștient artistică a naturii (prin natură se înțelege aici tot ce există obiectiv, deci și societatea) îi poate servi drept premisă. Mitologia egipteană n-ar fi putut constitui niciodată un teren propice pentru arta greacă, nu ar fi putut fi niciodată leagănul ei. În orice caz însă trebuie să fie o mitologie. Prin urmare, în nici un caz o dezvoltare socială care să excludă orice atitudine mitologică față de natură, orice mitizare a ei, și care să ceară, așadar, artistului o imaginație independentă de mitologie.

Pe de altă parte, este oare posibil Ahile în epoca prafului de pușcă și a glonțului? Sau este oare în genere posibilă „Iliada” alături de presa de tipărit și cu ațit mai mult alături de mașina tipografică? Nu dispar oare în mod necesar rapsodul și muza, deci premisele necesare ale poeziei epice, o dată cu apariția tiparului ?

Dificultatea însă nu este aceea de a înțelege că arta și epopeea greacă sînt legate de anumite forme de dezvoltare socială, ci de a ne explica faptul că ele ne procură încă și astăzi o desfătare artistică și că într-o anumită privință servesc ca normă și model inegalabil.

Un bărbat nu poate redeveni copil fără a da în mintea copiilor. Dar nu-l bucură oare naivitatea copilului și nu trebuie el oare să tindă să reproducă pe o treaptă mai înaltă adevărata sa esență ? Oare în natura copiilor din fiecare epocă nu reînvie propriul ei caracter în toată naturalețea lui? Și de ce oare copilăria istorică a omenirii, acolo unde a decurs în formele cele mai frumoase, să nu aibă pentru noi un farmec veșnic, ca o treaptă care nu se va mai întoarce niciodată? Există copii rău crescuți și copii precoci. Multe popoare antice fac parte din această categorie. Copii normali au fost grecii. Farmecul pe care-l are pentru noi arta lor nu este în

contradicție cu treapta socială nedevelopată pe care a crescut ea. Dimpotrivă, el este un rezultat al acestei trepte și este indisolubil legat de faptul că condițiile sociale neevoluate în care s-a născut arta lor și care singure i-au putut da naștere nu se mai pot repeta niciodată.

Scris la sfârșitul lunii august 1857
Publicat pentru prima oară în revista
„Die Neue Zeit”, Bd. 1, nr. 23—25,
1902—1903

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

#45

CRITICA ECONOMIEI POLITICE

(Ciornă scrisă în 1857—1858)²⁸

[Prima jumătate a manuscrisului]

Scris în septembrie 1857—mai 1858

Publicat în întregime de I.M.L.,
Moscova, în limba originalului,
pentru prima oară în 1939,
sub titlul „Grundrisse der Kritik
der politischen Oekonomie (Rohentwurf)
1857—1858”

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

#47

II. Capitolul despre bani

[A] Inconsistența concepției proudhoniste a „banilor-muncă”.
Banii ca rezultat necesar al dezvoltării formei-marfă
a produsului]

*[1] Neînțelegerea de către proudhoniști
a legăturii interne dintre producție, repartiție
și circulație și a rolului precumpănitor
al relațiilor de producție].*

[a] Iluziile proudhonistului Darimon:
identificarea eronată a circulației banilor
cu creditul și exagerarea rolului băncilor
în reglarea pieței financiare].

[I—1] „Tot răul provine de la predominanța pe care ne încăpăținăm s-o asigurăm în continuare metalelor nobile în sfera circulației și a schimbului” (*Alfred Darimon. De la Réforme des Banques. Paris, 1856, p. 1—2*).

Darimon începe cu măsurile adoptate de Banca Franței în octombrie 1855 pentru a pune capăt scăderii tot mai accentuate a disponibilului ei (p. 2). El își propune să ne arate într-un tabel statistic cum a evoluat situația acestei bănci în cursul celor șase luni care au precedat măsurile din octombrie. În acest scop el compară rezerva ei metalică în lingouri în cursul fiecăreia din aceste șase luni cu „fluctuațiile portofoliului”, adică cu masa operațiilor de scont efectuate de bancă (cu masa efectelor de comerț, a *cambiilor* aflate în portofoliul ei). Cifra

care exprimă valoarea hîrtilor de valoare deținute de bancă „reprezintă”, după părerea lui Darimon,

„nevoia mai mare sau mai mică pe care o avea publicul de a recurge la serviciile ei, sau, ceea ce revine la același lucru, nevoile circulației” (p. 2).

Ceea ce revine la același lucru? Nicidecum! Dacă masa cambiilor prezentate la scont ar fi identică cu „nevoile circulației”, ale *circulației monetare* propriu-zise, circulația bancnotelor ar fi determinată de masa cambiilor scontate. Se știe însă că, în medie, această mișcare nu numai că nu este paralelă, ci adesea se desfășoară în direcție opusă. Masa cambiilor scontate și fluctuațiile ei exprimă nevoile creditului, în timp ce masa banilor aflați în circulație este determinată de cu totul alte influențe. Pentru a

#48

putea trage unele concluzii cu privire la circulație, Darimon ar fi trebuit mai întâi de toate să introducă, alături de rubricile „rezerva metalică în lingouri” și „cambii scontate”, și o rubrică referitoare la suma bancnotelor aflate în circulație.

Într-adevăr, pentru a putea vorbi despre nevoile circulației, trebuie să constați mai întâi care sînt fluctuațiile ei reale. Omiterea acestei verigi indispensabile comparației trădează îndată o superficialitate de diletant și confundarea deliberată a nevoilor creditului cu cele ale circulației monetare, confundare pe care se sprijină în fond întregul secret al înțelepciunii proudhoniste. (E ca și cum s-ar întocmi tabele de mortalitate în care ar figura de o parte morbiditatea, de alta decesele, dar nașterile ar fi omise.)

Cele două rubrici (vezi p. 3) date de Darimon, cea a rezervei metalice a băncii în perioada aprilie—septembrie, de o parte, și cea a dinamicii portofoliului ei, de alta, nu exprimă decît faptul tautologic, care nu necesită nici o ilustrare statistică, că, pe măsură ce băncii i se prezentau cambii în scopul de a se obține de la ea metal, portofoliul ei se umplea cu cambii, iar subsolurile ei se goleau de metal. Și nici măcar această tautologie, pe care Darimon vrea s-o demonstreze cu tabelul său, nu este clar exprimată. Tabelul arată, dimpotrivă, că de la 12 aprilie pînă la 13 septembrie 1855 rezerva metalică a băncii a scăzut cu aproximativ 144000000 de franci, în timp ce efectele de portofoliu au crescut cu aproximativ 108 000 000 *. Diminuarea rezervei-metalice în lingouri depășește deci cu 36 000 000 creșterea efectelor comerciale scontate. Identitatea celor două mișcări este contrazisă de acest rezultat de ansamblu al evoluției pe timp de cinci luni.

O confruntare mai amănunțită a cifrelor ne dezvăluie și alte nepotriviri:

Rezerva metalică a băncii

12 aprilie: 432 614 798 fr.

10 mai: 420 914 029 fr.

Efecte scontate de bancă

12 aprilie: 322 904 314 fr.

10 mai: 310 744 926 fr.

Cu alte cuvinte, de la 12 aprilie pînă la 10 mai, rezerva metalică scade cu 11 700 769 fr., în timp ce totalul efectelor de portofoliu scade cu 12 159 388 fr., ceea ce înseamnă că diminuarea totalului efectelor de portofoliu depășește cu aproximativ o jumătate de milion (458 619 fr.) diminuarea rezervei metalice. Același fenomen,

* La Darimon figurează greșit 101 000 000 în loc de 108 000 000. — *Nota red.*

#51

dar în proporții cu adevărat uimitoare, se constată atunci cînd comparăm cifrele pe mai cu cele pe iunie:

Rezerva metalică a băncii

10 mai: 420 914 029 fr.

14 iunie: 407 769 813 fr.

Efecte scontate de bancă

10 mai: 310 744 926 fr.

14 iunie: 310 369 439 fr.

[I—2] De la 10 mai la 14 iunie, rezerva metalică a scăzut deci cu 13 144 216 fr. Au crescut oare în aceeași măsură efectele portofoliu? Dimpotrivă, ele au scăzut cu 375 487 fr. în același interval de timp. Aici nu mai este vorba deci numai de un decalaj cantitativ între scăderea rezervei metalice, de o parte, și creșterea efectelor de portofoliu, de alta. Raportul invers dintre cele două mișcări a dispărut: o scădere enormă de o parte este însoțită de o scădere relativ slabă de cealaltă parte.

Rezerva metalică a băncii

14 iunie: 407 769 813 fr.

12 iulie: 314 629 614 fr.

Efecte scontate de bancă

14 iunie: 310 369 439 fr.

12 iulie: 381 699 257 fr.

Din compararea cifrelor pe iunie cu cele din iulie reiese o scădere a rezervei metalice cu 93 140 199 fr. și o creștere a efectelor de portofoliu cu 71 329 818 fr., ceea ce înseamnă că diminuarea rezervei metalice depășește cu 21 810 381 fr. creșterea portofoliului.

Rezerva metalică a băncii

12 iulie: 314 629 614 fr.

9 august: 338 784 444 fr.

Efecte scontate de bancă

12 iulie: 381 699 257 fr.

9 august: 458 689 605 fr.

Aici constatăm o creștere de ambele părți: rezerva metalică crește cu 24 154 830 fr., iar portofoliul înregistrează o creștere mult mai mare, sporind cu 76 990 348 fr.

Rezerva metalică a băncii

9 august: 338 784 444 fr.

13 septembrie: 288 645 334 fr.

Efecte scontate de bancă

9 august: 458 689 605 fr.

13 septembrie: 431 390 563 fr.

Scăderea rezervei metalice cu 50 139 110 fr. este însoțită aici de o scădere a efectelor de portofoliu cu 27 299 042 fr. (În decembrie 1855, în pofida măsurilor restrictive luate de Banca Franței, disponibilul ei a înregistrat iarăși o scădere de 24 000 000.)

Sosul bun la gînsac e bun și la gîscă. Concluziile ce se desprind din compararea succesivă a cifrelor pe fiecare din cele șase luni posedă același grad de certitudine ca și adevărurile pe care d-l Darimon le-a dedus din compararea cifrelor pe prima și pe ultima lună. Și ce reiese din această comparație? Reies adevăruri care se anulează reciproc. O dată se constată o creștere a porto-

#52

foliului, în timp ce rezerva metalică scade, dar scăderea acesteia din urmă depășește creșterea celui dintîi (iunie—iulie), în trei cazuri scăderea rezervei metalice este însoțită de o scădere a portofoliului, dar în două din ele scăderea acestuia din urmă nu acoperă scăderea celei dintîi (mai—iunie și august—septembrie), o dată o depășește (aprilie—mai); în sfîrșit, o dată se înregistrează o creștere a rezervei metalice și o creștere a portofoliului, dar în așa fel, încît prima nu o acoperă pe cea de-a doua (iulie—august).

Scădere de o parte, creștere de alta; scădere de ambele părți, creștere de ambele părți; deci tot ce vreți, dar nu o lege stabilă și nu — mai cu seamă — o proporționalitate inversă; n-avem nici măcar o interacțiune, deoarece scăderea portofoliului nu poate fi cauza scăderii rezervei metalice, după cum nici creșterea portofoliului nu poate provoca o creștere a rezervei metalice. Proporționalitatea inversă și interacțiunea nu se constată nici din compararea izolată a primei și ultimei luni, pe care o face Darimon. Cînd creșterea portofoliului cu 108 000 000 de franci nu acoperă scăderea rezervei metalice (cu 144 000 000), nu este exclusă posibilitatea unei legături cauzale între creștere de o parte [1—3] și scădere de alta. În loc de a da un răspuns, ilustrarea statistică n-a făcut decît să ridice o mulțime de probleme care se bat cap în cap. În loc de o enigmă, avem o sumedenie.

Aceste enigme ar fi dispărut dacă la rubricile sale privind rezerva metalică și portofoliul (efectelor scontate) d-l Darimon ar fi adăugat și rubrici cu privire la „circulația bancnotelor” și la „depozite”. Dacă scăderea rezervei metalice ar fi fost mai mică decît creșterea portofoliului [dacă o asemenea scădere ar fi avut loc], aceasta s-ar fi putut explica prin creșterea concomitentă a depozitelor de metal nobil sau prin aceea că o parte din bancnotele obținute prin scont n-au fost schimbate pe metal, ci au rămas în circulație, sau, în sfîrșit, prin aceea că, fără a spori circulația, ele se reîntorc imediat sub formă de depozite sau servesc la plata unor cambii ajunse la scadență. O scădere a rezervei metalice care e însoțită de o scădere mai mică a portofoliului s-ar fi explicat prin retrageri de depozite de la bancă sau prin faptul că s-au prezentat bancnote spre a fi schimbate pe metal, și în felul acesta operațiile ei de scont au fost prejudiciate de către proprietarii depozitelor retrase sau ai bancnotelor schimbate pe metal, în sfîrșit, o scădere mai mică a rezervei metalice însoțită de o scădere și mai mică a portofoliului s-ar fi explicat prin aceleași cauze (facem cu totul abstracție de scurgerea metalului în interiorul țării pentru înlocuirea monedelor de argint, deoarece în expunerea sa Darimon n-o ia în considerație).

#53

Dar aceste rubrici, care s-ar fi explicat astfel una pe alta, ar fi dovedit de asemenea lucruri pe care Darimon nu ținea de loc să le dovedească, și anume că satisfacerea nevoilor crescînde ale comerțului nu implică neapărat din partea băncii o sporire a volumului bancnotelor aflate în circulație, că reducerea sau sporirea acestei circulații nu corespunde reducerii sau sporirii rezervei ei metalice, că banca nu controlează masa mijloacelor de circulație etc. — adică numai lucruri care nu-i convin d-lui Darimon. Grăbit să formuleze ideea

preconcepută că există opoziție între temelia metalică a băncii, reprezentată prin rezerva ei metalică, și nevoile circulației, reprezentate, după părerea lui, prin portofoliu, el smulge din contextul lor necesar două rubrici, care astfel izolate devin complet lipsite de sens sau, cel mult, pledează împotriva ideii susținute de el. Am insistat asupra acestui *fapt* pentru a arăta cu ajutorul unui exemplu concret ce valoare au ilustrațiile statistice și pozitive aduse de proudhoniști în sprijinul tezelor lor. Faptele economice în loc să confirme teoriile lor, dovedesc incapacitatea proudhoniștilor de a stăpîni materialul factual și de a putea opera cu el. Maniera lor de a jongla cu faptele arată, dimpotrivă, geneza abstracțiilor lor teoretice.

Dar să vedem ce mai spune Darimon.

Cînd Banca Franței a constatat că rezerva ei metalică a scăzut cu 144 000 000 în timp ce portofoliul ei a crescut cu 101 000 000, ea a adoptat, la 4 și la 18 octombrie 1855, măsuri pentru apărarea subsolului ei împotriva portofoliului ei. Ea a ridicat succesiv taxa de scont de la 4% la 5% și de la 5% la 6%, și a redus de la 90 la 75 de zile termenele de plată ale cambiilor prezentate la scont. Cu alte cuvinte, ea a îngreuiat condițiile în care punea la dispoziția comerțului metalul aflat în posesia ei. Ce dovedește aceasta ?

„Aceasta dovedește — spune Darimon — că o bancă organizată potrivit principiilor actuale, adică bazată pe predominarea aurului și argintului, încetează să stea la dispoziția publicului tocmai atunci cînd el are mai multă nevoie de serviciile ei.

A avut d-l Darimon nevoie de aceste cifre pentru a demonstra că oferta își scumpește serviciile în aceeași măsură în care cererea i le solicită (și o depășește) ? Și oare domnii care alcătuiesc «publicul» băncii nu practică și ei aceeași «plăcută obișnuință de a trăi...» ?²⁹ Oare filantropii comercianți de cereale, care prezentau băncii cambiile lor spre a obține bancnote, cu scopul de a schimba apoi pe aurul băncii bancnotele obținute, de a schimba aurul băncii pe cereale cumpărate în străinătate, spre a schimba în cele din urmă pe banii publicului francez cerealele aduse din străinătate — oare domnii aceștia au pornit de la ideea că, deoarece

#54

publicul are acum mare nevoie de cereale, este de datoria lor să vîndă publicului cereale la prețuri scăzute, sau, dimpotrivă, au dat buzna la bancă pentru a specula urcarea prețurilor la cereale, nevoile publicului și dezechilibrul dintre cerere și ofertă? Consideră, d-l Darimon că banca trebuie să constituie o excepție de la această lege economică generală? Quelle idée ! *

Dar să admitem că actualul sistem de organizare a băncilor cere ca aurul să fie acumulat în cantități atât de mari, încît mijlocul de cumpărare care în cazul lipsei de cereale ar putea fi folosit în modul cel mai util pentru națiune să fie condamnat să rămînă inactiv, și că în genere un capital care ar putea parcurge transformările rentabile [I—4] ale producției să devină baza neproductivă și inertă a circulației. În acest caz ar fi vorba, așadar, de faptul că în actualul sistem de organizare bancară rezerva metalică neproductivă depășește încă minimumul ei necesar, deoarece economisirea aurului și argintului în sfera circulației n-a atins încă limitele îngăduite de legile economice. Ar fi vorba deci de o cantitate mai mare sau mai mică, dar pe aceeași temelie. În felul acesta însă problema este restrînsă și coborîtă de la înălțimea socialistă la plătitudinea practicii burgheze, așa cum o găsim în Anglia la majoritatea adversarilor burghezi ai Băncii Angliei. Quelle chute ! **

Sau poate că la Darimon nu este vorba de economisirea metalului într-o măsură mai mare sau mai mică prin intermediul bancnotelor și al altor procedee bancare, ci de renunțarea totală la baza metalică? În acest caz însă nu se potrivește de loc nici fabula statistică și nici morala ei. Într-adevăr, dacă, indiferent de condiții, în caz de nevoie banca trebuie să trimită în străinătate metale nobile, ea trebuie mai întîi să le acumuleze; și pentru ca străinătatea să le accepte în schimbul mărfurilor ei, este necesar ca înainte de aceasta ele să-și fi statornicit trainic predominarea.

Cauzele care au pricinuit Băncii Franței pierderile de metal prețios au fost, spune Darimon, recolta proastă și deci necesitatea de a aduce cereale din străinătate. El uită deficitul producției de mătase și necesitatea de a achiziționa cantități masive în China. La cauzele de mai sus el adaugă apoi numeroasele și importante operații efectuate în cursul ultimelor luni ale Expoziției industriale de la Paris³⁰. Și iarăși uită vastele tranzacții și marile operații speculative întreprinse în străinătate de „Credit mobilier”³¹ și de rivalii lui pentru a demonstra, cum spune Isaac Pereire, că capitalul francez se deosebește de celelalte capitaluri prin același cos-

* — Ce idee ! — *Nota trad.*

** — Ce prăbușire ! — *Nota trad.*

#55

mopolitism care deosebește limba franceză de celelalte limbi. La aceasta trebuie adăugate cheltuielile neproductive provocate de războiul din răsărit³²: împrumutul de 750 000 000 !

Pe de o parte, așadar, un mare și subit deficit în două dintre cele mai importante ramuri de producție din

Franța, iar pe de alta, o neobișnuită utilizare de capitaluri franceze pe piețele străine în investiții care nu procură nici un echivalent imediat și care în parte nu vor acoperi poate niciodată cheltuielile de producție. Pentru a acoperi, pe de o parte, scăderea producției interne prin importuri, iar pe de altă parte creșterea investițiilor industriale în străinătate, era nevoie nu de semne de circulație, care servesc la schimbul de echivalente, ci chiar de echivalente, nu de bani, ci de capital. Scăderea producției franceze în interior n-a fost în orice caz echivalentă cu plasarea de capital francez în străinătate.

Să admitem acum că Banca Franței are o bază metalică și că străinătatea ar fi dispusă să accepte echivalentul sau capitalul francez sub orice formă, și nu numai sub forma specifică de metal nobil. Oare în acest caz banca n-ar fi de asemenea silită să îngreueze condițiile scontului tocmai în momentul când «publicul» are cea mai mare nevoie de serviciile ei? Bancnotele folosite de bancă pentru scontarea cambiilor prezentate de acest public nu sînt acum nimic altceva decît cecuri asupra aurului și argintului. În ipoteza noastră însă, ele ar fi cecuri asupra stocului de produse al națiunii și asupra forței ei de muncă direct utilizabile: primul este limitat, iar cea de-a doua ar putea să crească numai în limite foarte precise și în perioade bine determinate. Pe de altă parte, presa de tipărit bani de hîrtie este inepuizabilă și funcționează la comandă. În același timp în care recolta proastă de cereale și de mătase au diminuat considerabil avuția națională direct susceptibilă de schimb, s-au făcut investiții în întreprinderi miniere, feroviare etc. din străinătate, care au imobilizat această avuție direct susceptibilă de schimb într-o formă care nu creează nici un echivalent imediat și o absorb deci pentru moment fără a da ceva în schimb! Așadar, avuția națională direct susceptibilă de schimb, care poate să circule și să fie trimisă în străinătate, s-a redus în mod necesar! Pe de altă parte, are loc o creștere nelimitată a angajamentelor bancare. Consecința imediată: creșterea prețurilor produselor, materiilor prime și muncii. În același timp se produce o scădere a prețurilor bancnotelor. Banca n-ar reuși să sporească avuția națională la un semn al baghetei magice; ea n-ar face decît să-și deprecieze propriile ei hîrtii de valoare printr-o operație

#56

foarte curentă. O dată cu această depreciere s-ar produce o paralizare subită a producției!

Dar nu, exclamă proudhonistul nostru. Noua noastră organizare bancară nu [I—5] s-ar mulțumi cu meritul de a desființa baza metalică, lăsînd ca tot restul să rămînă așa cum a fost. Ea ar crea condiții de producție și de schimb cu totul noi, intervenind deci în cadrul unor premise cu totul noi. Se știe doar că, la timpul său, crearea actualului sistem bancar a revoluționat condițiile de producție. Fără concentrarea creditului prin intermediul băncilor, fără renta de stat pe care acest nou sistem a creat-o în opoziție cu renta funciară, și deci fără finanțe în opoziție cu proprietatea funciară, fără capitaliști în opoziție cu proprietarii funciari, pe scurt, fără acest nou aparat de circulație ar fi fost oare posibilă marea industrie modernă, întreprinderile pe acțiuni etc., miile de forme de hîrtii de valoare aflate în circulație, care sînt atît produse cît și condiții de funcționare ale comerțului și industriei moderne ?

Ajungem aici la problema fundamentală, care nu mai are nici o contingentă cu aceea de la care am pornit. În termeni generali, ea se pune astfel: pot fi revoluționate prin modificări în instrumentul de circulație — în organizarea circulației — relațiile de producție existente și relațiile de repartiție ce le corespund? Și mai departe: poate fi realizată o asemenea transformare a circulației fără a se atinge relațiile de producție existente și relațiile sociale care se sprijină pe ele ? Dacă este adevărat că la rîndul ei fiecare asemenea transformare a circulației presupune schimbarea celorlalte condiții de producție și o serie de răsturnări sociale, înseamnă că din capul locului cade doctrina acelora care ne propun trucuri în materie de circulație, pe de o parte *pentru* a evita schimbări cu caracter violent, iar pe de alta pentru a face din aceste schimbări nu o premisă a transformării circulației, ci, dimpotrivă, rezultatul ei treptat. E de ajuns să stabilim falsitatea acestei premise fundamentale, ca să demonstrăm că adepții acestei doctrine dau dovadă de o egală neînțelegere a legăturii intime dintre relațiile de producție, de repartiție și de circulație.

Exemplul istoric amintit mai sus nu poate avea, firește, o valoare decisivă, deoarece instituțiile de credit moderne au fost atît efectul cît și cauza concentrării capitalului, ele alcătuiind doar o verigă a acestor concentrări, iar concentrarea avuției poate fi accelerată atît datorită unei insuficiente dezvoltări a circulației (ca în Roma antică), cît și datorită unei înlesniri a acesteia.

Ar mai trebui cercetat apoi, sau, mai bine zis, cercetarea ulterioară ne-ar pune în fața problemei generale dacă diferitele forme civilizate ale banilor — banii de metal, banii de hîrtie, banii de

#57

credit, banii-muncă (ultimii ca formă socialistă) — ar putea îndeplini rolul ce li se pretinde, fără a suprima însăși relația de producție pe care ei o exprimă și dacă, pe de altă parte, nu e o pretenție contradictorie în sine ca prin schimbarea formei unei relații să vrei să înlături condițiile ei esențiale? O formă a banilor poate să corespundă mai bine decît alta nevoilor producției sociale pe o treaptă de dezvoltare; o formă a banilor poate să înlătore inconveniențe pe care alta nu le poate înlătura. Dar atîta timp cît ele rămîn forme ale banilor și atîta

timp cât banii rămân un raport de producție esențial, nici una din aceste forme nu poate suprima contradicțiile inerente relației pe care o exprimă banii: ea nu poate decât să le reprezinte sub o formă sau alta. Nici una dintre formele de muncă salariată nu poate înlătura racilele sistemului muncii salariate, deși o anumită formă a ei poate înlătura inconvenientele altei forme. O anumită pîrghie poate învinge mai bine decât alta inerția materiei în repaos, dar orice pîrghie se bazează pe principiul inerției materiei.

Această problemă generală a raportului dintre circulație și celelalte relații de producție poate fi pusă, firește, abia la sfîrșit. Suspect e din capul locului faptul că Proudnon și adepții lui nici nu pun în termeni preciși această problemă, ci se mulțumesc să peroreze din cînd în cînd pe tema ei. Ori de cîte ori această problemă e atinsă într-un fel sau altul, va trebui să fim deosebit de atenți.

Din însuși felul în care Darimon abordează problema reiese clar că el identifică întru totul *circulația monetară cu creditul*, ceea ce este greșit din punct de vedere economic. În treacăt fie spus, creditul gratuit nu este decât o variantă ipocrită, filistină și lașă a formulei „la propriété c'est le vol” *³³. (În loc ca muncitorii să ia capitalul de la capitaliști, se preconizează ca aceștia din urmă să fie constrînși să li-l dea.) Și asupra acestui punct va trebui să revenim.

În ceea ce privește tema studiată, Darimon n-a ajuns decât la constatarea că băncile, care fac operații de credit, ca și negustorii, care fac comerț cu mărfuri, și muncitorii, care își negociază munca, vînd mai scump atunci cînd cererea depășește oferta, adică face ca publicul să beneficieze cu greu de serviciile lor tocmai atunci cînd are mai multă nevoie de ele. Noi am văzut că banca este nevoită să procedeze astfel, indiferent dacă bancnotele emise de ea sînt sau nu convertibile.

* — „proprietatea este un furt”. — *Nota trad.*

#58

Măsura adoptată de Banca Franței în octombrie 1855 a stîrnit „une immense clameur” * (op. cit., p. 4) și „un grand debat” ** între ea și purtătorii de cuvînt ai publicului. Darimon rezumă sau pretinde a rezuma aceste dezbateri. Noi îl vom urma aici numai din cînd în cînd, deoarece rezumatul său dezvăluie slăbiciunea ambilor adversari, care nu fac decât să sară de la un argument la altul, învîrtindu-se numai în sfera cauzelor exterioare. Fiecare dintre cei doi combatanți își aruncă mereu arma pentru a căuta alta. Ei nu ajung să dea lovituri nu numai pentru că își schimbă neîncetat armele cu care trebuie să lupte, ci și pentru că de îndată ce se întîlnesc pe un teren, îl și părăsesc pentru a trece pe un altul.

(Din 1806 pînă în 1855 taxa de scont în Franța nu a atins niciodată 6%; în ultimii cincizeci de ani termenul maxim al efectelor comerciale acceptate la scont a fost invariabil de 90 de zile.)

Slăbiciunea argumentelor pe care Darimon le dă întru apărarea băncii precum și falsitatea propriei lui concepții rezultă din următorul pasaj dintr-un [I—6] dialog fictiv.

Adversarul băncii spune:

„Datorită monopolului pe care-l definiți, dv. sînteți o instituție care distribuie și reglează creditul. Cînd dați dovadă de rigurozitate, scontatorii nu numai că vă imită, dar mai și exagerează rigorile dv. ... Prin măsurile dv. ați provocat o stagnare în afaceri” (op. cit., p. 5).

Banca răspunde, și chiar pe un ton „umil”:

„Și ce vreți să fac?... Pentru a mă pune la adăpost de străinătate, trebuie să mă pun la adăpost de cei din țară... Înainte de toate trebuie să împiedic scurgerea aurului și argintului, fără de care nu sînt și nu pot nimic” (op. cit., p. 5).

Băncii i se atribuie o aberație. Pentru a-i putea răspunde prin generalități, Darimon o pune să se abată de la chestiunea în discuție și să debiteze o frază cu caracter general. În acest dialog, banca împărtășește iluzia lui Darimon că, prin monopolul pe care-l deține, ea reglează realmente creditul. În realitate, puterea băncii începe abia acolo unde încetează cea a scontatorilor privați, adică într-un moment cînd propria ei putere e deja extrem de limitată. Dacă banca ar menține taxa de scont la 5% într-un moment de acalmie pe piața financiară, cînd fiecare scontează cu 2 1/2%, scontatorii, în loc să-i imite exemplul, i-ar sufla de sub nas toate operațiile. Nimic nu ilustrează mai pregnant adevărul acestei afirmații decât cazul Băncii Angliei, care, după votarea legii din 1844³⁴, a devenit în operațiile de scont etc. un adevărat

* — „proteste vehemente”. — *Nota trad.*

** — „vii dezbateri”. — *Nota trad.*

#59

rival al bancherilor particulari. Pentru a-și asigura o parte — și chiar o parte crescîndă — din operațiile de

scont în perioadele de acalmie ale pieței financiare, Banca Angliei a fost mereu nevoită să reducă taxa de scont nu numai la nivelul celei a bancherilor particulari, ci adesea chiar sub acest nivel. „Reglarea creditului” de către această bancă trebuie înțeleasă deci cum grano salis, pe cînd Darimon se cramponează de credința sa superstițioasă în controlul ei absolut asupra pieței financiare și a creditului, și face din această superstiție punctul de plecare al argumentării sale.

În loc să analizeze în spirit critic condițiile puterii ei reale asupra pieței monetare, el se agață mereu de fraza că pentru ea totul se rezumă la aur și argint și că ea trebuie să împiedice scurgerea lor în străinătate. Un profesor de la College de France ³⁵ (Chevalier) obiectează:

„Aurul și argintul sînt mărfuri ca toate celelalte... Rezerva metalică este bună tocmai pentru a fi trimisă în străinătate în vederea unor cumpărări urgente”.

Banca răspunde:

„Banii de metal nu sînt o marfă ca toate celelalte; ei sînt un instrument de schimb și, în virtutea adestui titlu, se bucură de privilegiul de a prescrie legi tuturor celorlalte mărfuri”.

Aici intervine în discuție Darimon:

„Acestui privilegiu de care se bucură aurul și argintul, adică privilegiului de a fi unicele instrumente autentice de schimb și circulație, trebuie să-i atribuim, așadar, nu numai criza actuală, ci toate crizele periodice prin care a trecut comerțul”.

Pentru a evita toate neajunsurile crizelor,

„ar fi deci suficient ca aurul și argintul să devină mărfuri ca toate celelalte, sau, mai bine zis, ca toate mărfurile să devină — cu același titlu — instrumente de schimb asemenea aurului și argintului, ca produsele să se schimbe într-adevăr pe produse” (op. cit., p. 5—7).

Cît de plat este înfățișată aici problema care face obiectul controversei! Dacă banca emite asigurații (bancnote) asupra banilor reali și creanțe asupra capitalului (depozite) rambursabile în aur și argint, este de la sine înțeles că numai pînă la un anumit punct ea poate să privească și să suporte diminuarea rezervei ei metalice, fără a reacționa la un moment dat. Asemenea considerente nu au nici o legătură cu teoria banilor de metal. Asupra teoriei crizelor a lui Darimon vom mai reveni.

#60

În secțiunea intitulată „Scurtă istorie a crizelor de circulație” *, d-l Darimon omite criza care a avut loc în Anglia între 1809 și 1811 și se limitează să consemneze crearea în 1810 a comitetului lingourilor; vorbind despre anul 1811, el omite din nou criza reală — care începuse în 1809 — și se mărginește să menționeze adoptarea de către Camera comunelor a rezoluției potrivit căreia

„deprecierea bancnotelor în raport cu metalul nu se datorează unei depreciere a banilor de hîrtie, ci scumpirii lingourilor”,

precum și apariția pamfletului lui Ricardo ³⁶ în care se susține contrarul și a cărui concluzie era, după Darimon, următoarea:

„Banii în forma lor cea mai desăvîrșită sînt banii de hîrtie” (op. cit., p. 22, 23).

Crizele din 1809 și 1811 își aveau aici importanța lor, deoarece Banca Angliei emisese atunci bancnote neconvertibile, ceea ce înseamnă că aceste crize în nici un caz n-au fost provocate de convertibilitatea bancnotelor în aur (metal) și, ca atare, nu puteau fi înlăturate prin desființarea acestei convertibilități. Darimon ocolește cu abilitate aceste fapte, care infirmă a sa teorie a crizelor. El se cramponează de aforismul lui Ricardo (cu privire la superioritatea banilor de hîrtie), cu toate că acesta nu avea nici o legătură cu tema dezbătută în pamfletul lui Ricardo, și anume problema deprecierei bancnotelor. El ignorează faptul că teoria banilor a lui Ricardo este complet infirmată, împreună cu falsele ei premise potrivit cărora banca controlează suma bancnotelor aflate în circulație și cantitatea mijloacelor de circulație e aceea care determină prețurile, pe cînd în realitate se întîmplă invers : prețurile sînt acelea care determină cantitatea mijloacelor de circulație etc. În treacăt fie zis, pe vremea lui Ricardo nu apăruseră încă nici un fel de cercetări detaliate cu privire la fenomenele circulației monetare.

[b) Explicarea greșită a crizelor
prin situația privilegiată a aurului și argintului.

Problema convertibilității bancnotelor în aur și argint.
Imposibilitatea de a revoluționa relațiile de producție burgheze
prin reforme bancare și monetare]

Aurul și argintul sînt mărfuri ca toate celelalte. Aurul și argintul nu sînt mărfuri ca toate celelalte: ca instrument general de schimb, ele sînt mărfuri privilegiate, și tocmai în virtutea

* — La Darimon, titlul acestei secțiuni e următorul: „Scurtă istorie a băncilor de circulație” (A. Darimon. De la réformes des banques, Paris, 1856, p. 20). — *Nota red.*

#61

acestui privilegiu le degradează pe toate celelalte. Aceasta este ultima expresie la care reduce Darimon antagonismul de mai sus. Desființați privilegiul aurului și argintului, reduceți-le la rangul tuturor celorlalte mărfuri, recomandă el în ultimă analiză, și atunci nu veți mai avea de suportat inconvenientele specifice legate de banii de aur și argint sau de convertibilitatea bancnotelor în aur și argint. Veți suprima astfel toate inconvenientele. Sau, mai bine zis, acordați tuturor mărfurilor monopolul pe care aurul și argintul îl dețin acum în exclusivitate. Păstrați-l pe papă, dar faceți din fiecare om un papă. Desființați banii, transformînd fiecare marfă în bani și înzestrînd-o cu proprietățile specifice banilor.

Se pune însă întrebarea dacă, astfel pusă, problema nu-și vedește propria ei absurditate și dacă de aceea imposibilitatea de a o soluționa nu rezidă chiar în condițiile impuse de această sarcină. Răspunsul poate consta adesea numai într-o critică a problemei și poate fi găsit numai [I—7] dacă negăm problema însăși. Problema reală este aceea dacă însuși sistemul burghez de schimb nu reclamă necesarmente și un instrument specific de schimb; dacă nu creează el în mod necesar un echivalent special pentru toate valorile. O formă a acestui instrument de schimb sau a acestui echivalent poate să fie mai ușor de mînuit, mai potrivită și să prezinte mai puține inconveniente decît altele. Dar inconvenientele provenite din existența unui instrument special de schimb, a unui echivalent special și totuși general ar trebui să se reproducă mereu în fiecare formă, chiar dacă într-o manieră diferită. Peste această problemă, firește, autorul nostru trece cu un deosebit entuziasm. Desființați banii și nu-i desființați! Desființați privilegiul exclusiv pe care aurul și argintul îl dețin în virtutea exclusivității funcției lor monetare, dar transformați toate mărfurile în bani, adică dați-le tuturor laolaltă o calitate care nu mai există din momentul în care e separată de exclusivitate.

În cazul scurgerilor de metal nobil iese la iveală o contradicție, pe care Darimon o rezolvă în aceeași manieră plată în care o înțelege. Se constată că aurul și argintul nu sînt mărfuri ca toate celelalte și că din cînd în cînd economia modernă se vede — cu groază — subit redusă la prejudecățile sistemului mercantilist. Economiiștii englezi caută să rezolve dificultatea cu ajutorul unei distincții. Ceea ce se cere în asemenea momente de criză monetară, spun ei, nu e aurul și argintul în calitatea lor de bani, de monedă, ci în calitatea de capital. Ei uită să adauge că e vorba de capital sub forma sa determinată ca aur și argint. Dacă capitalul ar putea fi exportat sub orice formă, atunci cum se explică faptul că se scurg numai aceste mărfuri, în timp ce majoritatea

#62

celorlalte se depreciază tocmai pentru că nu au unde să se scurgă?

Să luăm cîteva exemple concrete: o scurgere de aur și argint ca urmare a unei recolte proaste în interior la un produs alimentar de bază (la cereale, de pildă) sau a unei recolte proaste în exterior, care atrage după sine scumpirea unui articol de consum ce se importă (a ceaiului, de pildă); o scurgere provocată de o recoltă proastă la principalele materii prime industriale (bumbac, lînă, mătase, in); o scurgere datorită unor importuri excesive (în scopuri de speculă, în caz de război etc.). În caz de recoltă proastă în interiorul țării, acoperirea unui deficit momentan sau de durată (la cereale, ceai, bumbac, in etc.) constituie o dublă pierdere pentru națiune. O parte din munca sau din capitalul investit de ea nu este reprodusă: este o adevărată pierdere pentru producție. O parte din capitalul reprodus trebuie cedată pentru a astupa aceste goluri, și anume o parte care nu se află într-o simplă proporție aritmetică cu deficitul, deoarece, datorită diminuării ofertei și sporirii cererii, prețul produsului deficitar crește și nu poate să nu crească — pe piața mondială.

Trebuie cercetat în mod amănunțit cum se desfășoară asemenea crize dacă facem abstracție de existența banilor și care sînt efectele pe care le determină banii în cadrul relațiilor date. (Cazurile principale sînt: o *recoltă proastă la cereale* și un *import excesiv*. Tot aici intră, bineînțeles, și războiul: din punct de vedere economic e ca și cum o națiune ar arunca în apă o parte din capitalul ei.)

În caz de recoltă proastă la cereale: considerînd națiunea respectivă în raport cu celelalte națiuni, este clar că capitalul ei (și nu numai avuția ei reală) s-a micșorat, tot așa cum în cazul unui țaran căruia i se arde

pîinea în cuptor este clar că el devine mai sărac cu suma necesară pentru a cumpăra alta de la brutar. Cît privește interiorul țării cu recoltă proastă, urcarea prețului la cereale pare a lăsa neschimbat totul în măsura în care e vorba de valoare, abstracție făcînd doar de faptul că cantitatea mai mică de cereale înmulțită cu prețul urcat — în caz de recoltă cu adevărat deficitară — nu ne da niciodată o sumă egală cu aceea pe care o reprezintă cantitatea normală înmulțită cu prețul mai mic.

Să admitem că în Anglia s-ar produce numai 1 cuarter de grîu și că acesta ar avea același preț pe care îl aveau în anii precedenți 30 000 000 de cuarteri. În asemenea caz (abstracție făcînd de faptul că ar fi lipsită de mijloacele necesare pentru reproducerea vieții și pentru asigurarea unei noi recolte de cereale), dacă însemnăm cu a ziua de muncă necesară pentru reproducția unui

#63

cuarter, națiunea ar schimba $a \times 30\,000\,000$ de zile de muncă (cheltuieli de producție³⁷) pe $1 \times a$ zile de muncă (produs). Forța productivă a capitalului ei s-ar micșora de milioane de ori, iar suma valorilor deținute în țară s-ar diminua, căci fiecare zi de muncă s-ar deprecia de 30 000 000 de ori. Fiecare porțiune de capital n-ar mai reprezenta decît $1/30\,000\,000$ din valoarea ei de pînă atunci, din echivalentul ei în cheltuieli de producție, cu toate că în cazul dat valoarea nominală a capitalului național nu s-ar micșora (abstracție făcînd de deprecierea pămîntului), căci valoarea micșorată a celorlalte produse s-ar compensa exact cu prețul sporit al unicului cuarter de grîu. Creșterea de 30 000 000 de ori a prețului grîului ar fi expresia unei egale depreciere a tuturor celorlalte produse.

De altfel, această distincție între țara cu recoltă deficitară și străinătate este pur iluzorie. Același raport care există între națiunea cu recoltă deficitară și națiunea străină care îi vinde grîu există și între fiecare individ al națiunii respective și fermierul producător de cereale sau negustorul de cereale. Suma suplimentară pe care individul trebuie s-o cheltuiască pentru cumpărarea de grîu reprezintă o diminuare directă a capitalului său, a mijloacelor de care dispune.

Pentru a nu complica problema cu elemente neesențiale, trebuie să luăm cazul unei națiuni care practică liberul-schimb în comerțul de cereale. Chiar dacă cerealele importate ar fi tot atît de ieftine ca și cele produse în țară, națiunea ar deveni mai săracă cu o sumă egală cu capitalul nereprodus de către fermieri. Numai că în ipoteza noastră, națiunea importă întotdeauna atîtea cereale din străinătate cît se poate importa la preț normal. O creștere a importurilor presupune deci o creștere a prețului.

Creșterea prețului la cereale echivalează cu scăderea prețurilor tuturor celorlalte mărfuri. Creșterea cheltuielilor de producție la un cuarter de cereale (exprimată în preț) este egală cu scăderea productivității capitalului existent sub toate celelalte forme. Surplusului utilizat pentru achiziții de cereale trebuie să-i corespundă necesarmente o scădere a cumpărărilor la toate celelalte produse și deci, implicit, o scădere a prețurilor lor. Indiferent dacă folosește bani de metal sau orice alt fel de bani, națiunea s-ar afla într-o stare de criză care ar afecta nu numai ramura cerealiară, ci și toate celelalte ramuri de producție, și aceasta nu numai pentru că productivitatea lor ar scădea în mod efectiv, iar prețul produselor lor ar descrește în comparație cu valoarea determinată de cheltuielile de producție normale, ci și pentru că

#64

toate contractele, obligațiile etc. se bazează pe prețurile medii ale produselor. Astfel, pentru plata datoriei publice, de pildă, trebuie livrate x banițe de cereale, dar cheltuielile de producție ale acestor x banițe de cereale au crescut într-o anumită proporție.

Prin urmare, cu totul independent de bani, în țară [I—8] s-ar produce o criză generală. Chiar dacă se face abstracție nu numai de bani, ci și de valoarea de schimb a produselor, acestea s-ar deprecia, productivitatea națiunii ar scădea, de vreme ce toate relațiile ei economice au la bază o productivitate medie a muncii ei.

Criza provocată de o lipsă de cereale nu se datorește deci nicidecum scurgerilor de metal nobile, deși poate fi agravată de piedicile ce se pun în calea acestei scurgeri.

În orice caz nu se poate afirma, împreună cu Proudhon, că crizele s-ar datora faptului că numai metalele nobile, în opoziție cu celelalte mărfuri, posedă o valoare autentică. Într-adevăr, privită mai îndeaproape, creșterea prețului la cereale nu înseamnă decît că în schimbul unei anumite cantități de cereale trebuie să se dea mai mult aur și argint, că adică prețul aurului și al argintului a scăzut în raport cu cel al cerealelor. În raport cu cerealele, aurul și argintul sînt supuse aceleiași depreciere ca și toate celelalte mărfuri, și nici un privilegiu nu le apără împotriva ei. Se afirmă că aurul și argintul se depreciază în raport cu cerealele în aceeași măsură în care prețul acestora din urmă crește. {Afirmția nu e tocmai exactă. Să zicem că cuarterul de cereale se urcă de la 50 la 100 de șilingi, deci cu 100%, dar produsele de bumbac scad cu 80%. În raport cu cerealele, prețul argintului a scăzut numai cu 50%, în timp ce produsele de bumbac au scăzut cu 80% în raport cu argintul (ca urmare a scăderii cererii). Cu alte cuvinte, prețurile celorlalte mărfuri scad într-o măsură mai mare decît cresc prețurile cerealelor. Dar este posibil și cazul contrar; în ultimii ani, de pildă, cînd prețurile cerealelor înregistrau o creștere temporară de 100%, produsele industriale nu manifestau tendința de a scădea în aceeași proporție în

care a scăzut prețul aurului în raport cu cerealele. Această împrejurare însă nu afectează direct regula generală. } Nu se poate spune nici că aurul ar poseda un privilegiu datorită faptului că, sub formă de monedă, cantitatea lui este cert și precis determinată. Un taler (de argint) rămâne în toate împrejurările un taler. Dar tot astfel o baniță de grâu rămâne o baniță și un cot de pînză rămâne un cot de pînză.

Deprecierea majorității mărfurilor (inclusiv munca) și criza care urmează de aici în cazul unei grave lipse de cereale nu pot fi atribuite deci pur și simplu exportului de aur, deoarece depre-

#65

cierea și criza s-ar produce chiar și în lipsa oricăror ieșiri de aur din țară și a oricărui import de cereale. Criza se explică pur și simplu prin legea cererii și ofertei, care, pe scară națională, acționează, după cum se știe, incomparabil mai prompt și mai energic în sfera produselor de primă necesitate decât în toate celelalte sfere. Nu exportul de aur este cauza crizei de cereale, ci criza de cereale este cauza exportului de aur.

Privite în sine, aurul și argintul numai în două direcții pot influența criza, agravându-i simptomele : 1) în măsura în care exportul de aur ar fi îngreuiat din cauza restricțiilor impuse de acoperirea metalică, care sînt obligatorii pentru bănci, astfel încît măsurile adoptate de bancă împotriva acestui export de aur au repercusiuni dăunătoare asupra circulației dinăuntrul țării; 2) în măsura în care exportul de aur devine necesar pentru că celelalte națiuni nu acceptă capitalul altfel decât sub formă de aur.

Această a doua dificultate poate subzista chiar și atunci cînd prima a fost înlăturată. Banca Angliei a cunoscut-o tocmai într-o perioadă în care legea o autoriza să emită bancnote neconvertibile. Acestea s-au depreciat în raport cu aurul în lingouri, dar și prețul monetar al aurului a scăzut în raport cu prețul lui în lingouri; aurul devenise o marfă de un fel deosebit în raport cu bancnota. Se poate spune că bancnota mai rămăsese dependentă de aur în măsura în care ea reprezenta nominal o anumită cantitate de aur, care în fapt însă nu putea fi obținută în schimbul ei. Aurul rămăsese numitorul bancnotei, deși legalmente ea nu mai putea fi schimbată la bancă pe această cantitate de aur.

Este în afară de orice îndoială (?) (această chestiune urmează a fi cercetată ulterior, întrucît n-are legătură directă cu subiectul examinat aici) că atîta timp cît banii de hîrtie își capătă denumirea de la aur (de pildă, o bancnotă de 5 lire este reprezentantul de hîrtie a 5 sovereigni *), convertibilitatea bancnotei în aur rămîne pentru ea o lege economică, indiferent dacă e sau nu sancționată printr-o lege a *puterii de stat*. Bancnotele emise de Banca Angliei au continuat să afirme și în perioada 1799—1819³⁸ că ele reprezintă valoarea unei anumite cantități de aur. Cum poate fi verificată această afirmație altfel decât prin aceea că bancnota dispune practic de cutare sau cutare cantitate de aur? Din clipa în care pentru o bancnotă de 5 lire nu se mai putea obține în lingouri o valoare egală cu 5 sovereigni, bancnota era depreciată chiar dacă era neconvertibilă. Egalitatea dintre valoarea bancnotei și valoarea

* — monede de aur engleze în valoare de 1 l.st. fiecare (cu efigia regelui sau a reginei). — *Nota trad.*

#66

cantității de aur anunțate în titlul ei era imediat contrazisă de inegalitatea efectivă dintre bancnotă și aur.

Controversa dintre englezii adepți ai menținerii aurului ca numitor al bancnotelor se poartă deci în fond nu asupra convertibilității bancnotelor în aur (care nu este altceva decât egalitatea dintre practică și ceea ce titlul bancnotei afirmă în teorie), ci asupra mijloacelor celor mai potrivite pentru asigurarea acestei convertibilități, și anume dacă trebuie asigurată cu ajutorul unor restricții impuse prin lege băncii sau dacă trebuie lăsată în seama mecanismului economic. Partizanii soluției din urmă afirmă că în cadrul unei bănci de emisiune care acordă credite pe polițe și ale cărei bancnote beneficiază deci de un reflux asigurat, această convertibilitate este asigurată în medie și că adversarii lor oricum nu obțin niciodată ceva mai mult decât această asigurare medie. Și acest lucru e adevărat. În treacăt fie zis, acest nivel mediu nu este de disprețuit; calculele medii trebuie să stea tot atît de bine la baza activității băncilor, cum stau și la baza activității tuturor societăților de asigurări etc. În această privință, băncile scoțiene, în primul rînd, sînt pe bună dreptate considerate drept model.

La rîndul lor, bullioniștii * fermi declară că ei [I—9] iau în serios convertibilitatea, că obligația băncii de a converti în aur bancnota o menține convertibilă pe aceasta din urmă, că necesitatea acestei convertibilități decurge din însăși denumirea bancnotei și constituie o barieră în calea unei emisiuni excesive și că adversarii lor nu sînt decât partizani nedeclarați ai neconvertibilității. Între aceste două extreme găsim o serie întregă de nuanțe intermediare, o sumedenie de „variante”.

În sfîrșit, partizanii neconvertibilității, antibullioniștii declarați, sînt, fără s-o știe, partizani nedeclarați ai convertibilității, la fel cum adversarii lor sînt partizani nedeclarați ai neconvertibilității, deoarece ei, antibullioniștii, lasă să subziste denumirea bancnotelor, adică consideră că echivalarea practică a bancnotelor de anumită denumire cu o cantitate determinată de aur constituie criteriul valorii depline a bancnotelor lor.

În Prusia există bani de hîrtie cu curs forțat. (Un anumit reflux le este asigurat prin faptul că o parte din impozite trebuie plătită în bani de hîrtie.) Acești taleri de hîrtie nu sînt cecuri asupra argintului și nici o bancă nu este obligată prin lege să-i schimbe pe argint etc. Ei nu sînt emiși de o bancă comercială la scontarea cambiilor, ci sînt emiși de guvern, care-și plătește cu ei cheltuielile. Denumirea lor este însă exprimată în argint: un taler de

* — de la cuvîntul englez „bullion”, care înseamnă lingou de aur sau de argint. — *Nota trad.*

#67

hîrtie afirmă că reprezintă aceeași valoare ca și un taler de argint. Dar dacă încrederea în guvern ar fi serios zdruncinată, sau dacă emisiunea de bani de hîrtie ar depăși considerabil nevoile circulației, talerul de hîrtie ar înceta să valoreze în practică cît talerul de argint și s-ar deprecia, căci ar scădea sub valoarea indicată prin titlul său. El s-ar deprecia chiar și fără nici una din împrejurările menționate mai sus, dacă o nevoie presantă de argint, pentru export de pildă, ar conferi acestui metal un privilegiu față de talerii de hîrtie.

În practică, așadar, convertibilitatea în aur și în argint este criteriul valorii oricăror bani de hîrtie care-și trag denumirea de la unul din aceste două metale, indiferent dacă banii de hîrtie sînt sau nu legalmente convertibili. Valoarea nominală nu este decît umbra care însoțește corpul: convertibilitatea lor reciprocă efectivă trebuie să arate în fapt dacă ele se acoperă reciproc. Scăderea valorii reale sub valoarea nominală înseamnă depreciere. Dacă banii de metal și banii de hîrtie circulă paralel și pot fi schimbați unii pe alții la valoarea lor nominală, avem convertibilitate. La bancnotele neconvertibile, convertibilitatea se constată nu la ghișeele băncii, ci în schimbul cotidian al bancnotelor pe banii de metal a căror denumire o poartă ele. În fapt, convertibilitatea bancnotelor convertibile e deja amenințată atunci cînd e confirmată nu prin traficul cotidian în toate colțurile țării, ci prin ample experimente speciale la ghișeele băncii.

În satele scoțiene banii de hîrtie sînt preferați banilor de metal.

Înainte de 1845, cînd i-a fost impusă legea engleză din 1844³⁹, Scoția trecuse, firește, împreună cu Anglia prin toate crizele sociale ale acesteia, suferind chiar mai mult decît ea de pe urma unora dintre aceste crize, întrucît aici procesul de clearing of the land *⁴⁰ a avut un caracter mai brutal. Cu toate acestea însă. Scoția nu a cunoscut nici crize financiare propriu-zise (aici nu interesează cele cîteva cazuri rare de declarare în stare de faliment a unor bănci care dăduseră dovadă de ușurință în acordarea creditelor), nici deprecierea bancnotelor, nici plîngeri, nici anchete care să stabilească dacă cantitatea de bani aflată în circulație este sau nu suficientă etc.

În problema de față, exemplul Scoției este deosebit de important, pentru că ne arată cum un sistem monetar poate fi foarte bine reglementat pe baza lui actuală, cu suprimarea tuturor relelor de care se plînge Darimon, fără a se renunța la baza socială actuală, ba chiar în condiții cînd contradicțiile, antagonismele, opo-

* — curățirea pămînturilor. — Noia Irad.

#68

ziția dintre clase etc., inerente acestei baze sociale, ating totodată un grad și mai înalt decît în oricare altă țară de pe glob.

Este semnificativ faptul că atît Darimon cît și protectorul său Emile Girardin, care i-a prefațat cartea și a cărui șarlatanie practică se completează cu un utopism teoretic, negăsind în Scoția opoziția față de bănci monopoliste cum sînt Banca Angliei și Banca Franței, o caută în Statele Unite, unde, datorită autorizațiilor guvernamentale prevăzute de lege, sistemul bancar e liber numai pe hîrtie și nu există libera concurență între bănci, ci un sistem federal de bănci monopoliste.

Într-adevăr, sistemul bancar și monetar scoțian reprezintă un obstacol neașteptat care amenință iluziile scamatorilor circulației. Despre banii de aur sau de argint (acolo unde nu e legiferat bimetalismul) nu se spune că se depreciază ori de cîte ori valoarea lor relativă se schimbă în raport cu toate celelalte mărfuri. De ce? Pentru că banii de metal sînt propriul lor numitor; pentru că titlul lor nu este cel al unei valori, adică ei nu se evaluează printr-o a treia marfă, ci exprimă numai părți alicote din propria lor materie; 1 sovereign este egal cu atîta și atîta aur de cutare titlu.

Nominal, așadar, aurul nu se poate deprecia nu pentru că numai el exprimă o *valoare autentică*, ci pentru că, în calitate de bani, el nu exprimă *nicidecum valoarea*, ci o anumită cantitate din propria sa materie; el poartă pe frunte propria sa determinare cantitativă. (Ulterior va trebui cercetat mai amănunțit dacă acest semn distinctiv al banilor de aur sau de argint este, în ultimă analiză, imanent oricărei forme de bani.)

Induși în eroare de faptul că banii de metal nu se depreciază nominal, Darimon și consorții nu văd decît acea latură a lucrurilor care se manifestă în timpul crizelor: creșterea prețului aurului și argintului în raport cu aproape toate celelalte mărfuri. Ei nu văd și cealaltă latură: *deprecierea* aurului și argintului — sau a *banilor* — în raport cu toate celelalte mărfuri (cu excepția, poate — dar nu întotdeauna — a muncii) în perioadele de așa-zisă *prosperitate*, în perioade de urcare temporară generală a prețurilor. Deoarece această depreciere a banilor de metal (și a tuturor felurilor de bani care se bazează pe ei) precede întotdeauna creșterea prețului lor, Darimon et Co. ar fi trebuit să-și formuleze invers problema, întrebîndu-se cum ar putea fi preîntîmpinată deprecierea periodică a banilor (în limbajul lor: cum ar putea fi desființat privilegiul mărfurilor față de bani)? Formulată astfel, întrebarea și-ar fi găsit răspuns îndată: trebuie desființată urcarea și scăderea prețurilor, ceea ce înseamnă, în ultimă analiză, des-

#69

ființarea prețurilor, care la rândul ei implică suprimarea valorii de schimb, adică suprimarea schimbului sub forma în care el corespunde organizării burgheze [I—10] a societății, suprimare care nu este posibilă fără o revoluționare economică a societății burgheze. Atunci s-ar fi constatat din capul locului că racilele societății burgheze nu pot fi remediate prin „transformări” bancare sau prin crearea unui „sistem monetar” rațional.

[2) *Legătura dintre teoria circulației a lui Proudhon
și eronata sa teorie a valorii.
Apariția banilor ca rezultat necesar
al dezvoltării schimbului*]

[a) Iluzia proudhoniștilor cu privire la posibilitatea de a înlătura
racilele societății burgheze prin introducerea
„banilor-muncă”]

[α) *Incompatibilitatea „banilor-muncă”
cu creșterea productivității muncii*]

Convertibilitatea — declarată prin lege sau nu — rămîne deci o cerință pe care trebuie s-o îndeplinească orice fel de bani al căror titlu face din ei un semn al valorii, adică echivalentul unei anumite cantități dintr-o a treia marfă. Or, echivalarea implică deja contrarul ei, o eventuală inegalitate; convertibilitatea implică contrarul său, neconvertibilitatea; urcarea prețurilor implică $\delta\upsilon\nu\alpha\mu\epsilon\iota$ *, cum ar spune Aristotel, deprecierea.

Să presupunem că sovereign-ul, de pildă, s-ar numi nu numai sovereign, ceea ce nu e decît un titlu de onoare pentru o anumită parte alicotă dintr-o uncie de aur (denumire de calcul), cum e metrul pentru o anumită lungime, ci s-ar numi, să zicem, „*x ore timp de muncă*”. $1/x$ uncii de aur nu sînt în fond nimic altceva decît $1/x$ ore de muncă materializată, obiectivată. Dar aurul este timp de muncă trecut, o anumită cantitate de timp de muncă. Titlul său „*x ore timp de muncă*” ar adopta ca etalon o cantitate determinată de muncă în general. Pfundul de aur ar trebui atunci să fie convertibil într-un anumit număr de ore timp de muncă, adică să le poată cumpăra în orice moment; de îndată ce ar putea cumpăra mai multe sau mai puține ore, aceasta ar însemna creșterea sau scăderea prețului său; în acest din urmă caz, convertibilitatea lui ar înceta.

* — potențial. — *Nota trad.*

#70

Valoarea este determinată nu de timpul de muncă încorporat în produse, ci de timpul de muncă necesar în momentul respectiv. Să admitem că pfundul de aur este el însuși produsul a 20 de ore timp de muncă și că în urma unor schimbări de un fel sau altul n-ar mai fi necesare decît 10 ore pentru a-l produce. Pfundul de aur, a cărui denumire atestă că el reprezintă 20 de ore timp de muncă, n-ar mai fi egal acum decît cu 10 ore timp de muncă, deoarece 20 de ore timp de muncă echivalează cu 2 pfunzi de aur. 10 ore timp de muncă se schimbă acum de fapt pe 1 pfund de aur; de aceea 1 pfund de aur nu se mai poate schimba pe 20 de ore timp de muncă.

Banii de aur purtînd denumirea plebee de „*x ore timp de muncă*” ar fi expuși unor oscilații mai mari decît orice alt fel de bani, și mai cu seamă decît banii de aur din zilele noastre; căci în raport cu el însuși, aurul nu poate nici să crească, nici să scadă (el este egal cu sine însuși), pe cînd timpul de muncă trecut pe care-l conține o anumită cantitate de aur trebuie să crească sau să scadă mereu în raport cu timpul de muncă viu, actual. Pentru a menține convertibilitatea acestor bani, productivitatea orei de muncă ar trebui menținută la un nivel staționar. Or, potrivit legii economice generale în virtutea căreia cheltuielile de producție scad neconținut, iar munca vie devine tot mai productivă și deci timpul de muncă materializat în produse se depreciază mereu, acești bani-muncă de aur ar fi inevitabil sortiți unei deprecieri continue. Pentru a remedia acest neajuns, s-ar putea spune că nu aurul, ci (așa cum propunea Weitling ⁴¹, iar înaintea lui unii autori englezi, și după el unii autori francezi, printre care și Proudhon et Co.) banii de hîrtie, simplu semn al valorii, ar trebui să capete denumirea de ore de muncă. Timpul de muncă încorporat în hîrtia propriu-zisă ar conta tot atît de puțin cît și valoarea hîrtiei pe care sînt tipărite bancnotele. Această hîrtie ar reprezenta pur și simplu ore de muncă, așa cum bancnotele reprezintă aur și argint. Dacă ora de muncă devine mai productivă, hîrtia care o reprezintă își sporește puterea de cumpărare, și invers, după cum și în zilele noastre cu o bancnotă de 5 lire se pot cumpăra mai multe sau mai puține produse, în funcție de împrejurarea că valoarea relativă a aurului, în raport cu celelalte

mărfuri, crește sau scade.

Aceeași lege în virtutea căreia banii-muncă de aur sînt supuși unei depreciere continue ar provoca creștere neîncetată a prețului banilor-muncă de hîrtie. Este exact ceea ce dorim noi, spun socialiștii; muncitorul s-ar bucura atunci de creșterea productivității muncii sale, iar nu ca acum, cînd, proporțional cu crește-

#71

rea productivității muncii lui, el creează tot mai mult avuție străină și propria sa depreciere. Așa spun socialiștii. Din păcate însă, aici se nasc unele mici îndoieli.

În primul rînd, dacă admitem existența banilor, fie și numai sub formă de bonuri orare, trebuie să presupunem și acumularea acestor bani, precum și existența unor contracte, obligații și altor sarcini fixe care s-ar concentra în acești bani. Bonurile acumulate și-ar spori neconținut prețul, în aceeași măsură ca și bonurile nou emise, iar în felul acesta, pe de o parte, ar profita de productivitatea crescîndă a muncii non-muncitorii, iar pe de altă parte obligațiile contractate anterior ar ține pasul cu randamentul sporit al muncii. Scăderea sau creșterea valorii aurului și a argintului ar fi întru totul indiferente dacă în fiecare clipă lumea ar putea să ia totul de la capăt și dacă obligațiile contractate de a plăti o anumită cantitate de aur n-ar fi supuse oscilațiilor valorii aurului. La fel stau lucrurile cu bonul orar și cu productivitatea orei de muncă.

Problema care trebuie examinată aici este aceea a convertibilității bonului orar. Am putea atinge același scop folosind o cale ocolită. Deși ar fi prematur să vorbim despre aceasta, putem spune de pe acum cîte ceva despre ideile eronate care stau la baza bonului orar; aceasta ne va da posibilitatea să descoperim legătura intimă dintre teoria circulației a lui Proudhon și teoria sa generală — teoria sa despre determinarea [I—11] valorii. Aceeași legătură o regăsim, de pildă, la Bray și la Gray. Mai încolo va trebui cercetat dacă la baza bonului orar se află vreo idee justă (în prealabil însă menționăm în treacăt: considerate ca simple cecuri asupra aurului, bancnotele emise n-ar trebui să depășească niciodată cantitatea banilor de aur pe care ele vor să-i înlocuiască fără a-i deprecia. Trei cecuri de cîte 15 l.st. pe care le eliberez la trei creditori diferiți asupra aceluiași 15 l.st. în aur nu sînt în fapt decît cecuri asupra a $15 / 3$ l.st. = 5 l.st. fiecare. Aceasta înseamnă că fiecare din aceste cecuri ar fi din capul locului depreciat la $33 \frac{1}{3}\%$ din valoarea sa nominală).

[β] *Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu deosebirea reală
dintre valoarea mărfurilor și prețul lor*

Valoarea (valoarea de schimb reală) a tuturor mărfurilor (inclusiv munca) este determinată de chetuielile lor de producție, adică de timpul de muncă necesar pentru producerea lor.

#72

Prețul este valoarea lor de schimb exprimată în bani. Prin urmare, înlocuirea banilor de metal (și a banilor de hîrtie sau de credit care-și capătă denumirea de la aceștia) cu bani-muncă care și-ar căpăta denumirea chiar de la quantumul timpului de muncă ar pune semnul egalității între *valoarea reală* (valoarea de schimb) a mărfurilor și *valoarea lor nominală* — prețul, *valoarea în bani*. Aceasta ar însemna că *valoarea reală* este egală cu *valoarea nominală*, *valoarea* cu *prețul*. Așa se întîmplă însă numai dacă vom porni de la premisa că deosebirea dintre *valoare* și *preț* este pur *nominală*. În realitate însă, lucrurile nu stau de loc așa, căci valoarea mărfurilor determinată de timpul de muncă nu reprezintă decît *valoarea lor medie*.

Este o medie care apare ca o abstracție exterioară, deoarece e calculată ca cifră medie pe o anumită perioadă (de pildă, un pfund de cafea valorează 1 șiling, dacă prețul mediu al cafelei se deduce pe ultimii douăzeci și cinci de ani, să zicem); dar ea este foarte reală dacă e cunoscută totodată ca forță motrice și principiu motor al oscilațiilor la care sînt supuse prețurile mărfurilor în cursul unei perioade date.

Această realitate are nu numai o importanță teoretică; ea constituie baza speculațiilor comerciale, în care calculul probabilităților se bazează atît pe prețurile medii obișnuite, care reprezintă linia mijlocie a oscilațiilor, cît și pe cele care reprezintă media maximelor și minimelor acestor oscilații peste sau sub linia mijlocie. De această valoare medie a mărfii diferă *valoarea ei de piață*, care este întotdeauna sau deasupra celei dinții, sau sub ea. Valoarea de piață se apropie de valoarea reală prin oscilațiile ei permanente: niciodată printr-o echivalare cu valoarea reală ca un al treilea dat, ci printr-o permanentă inegalitate cu sine însăși (sau, cum ar zice Hegel, nu printr-o identitate abstractă, ci printr-o neîncetată negare a negației, adică a ei înseși ca negație a valorii reale). Încă în pamfletul meu împotriva lui Proudhon⁴² am arătat că, la rîndul ei, valoarea reală — independent de faptul că domină oscilațiile prețului de piață (abstracție făcînd de ea ca *lege* a acestor oscilații) — se neagă pe sine însăși și pune mereu în contradicție cu propria ei determinare valoarea reală a mărfurilor, coboară sau urcă valoarea reală a mărfurilor existente; de aceea nu voi insista aici asupra acestei chestiuni.

Prețul se deosebește deci de valoare nu numai așa cum nominalul se deosebește de real, nu numai prin faptul că e denumit în aur sau în argint, ci și prin aceea că valoarea apare ca lege a mișcărilor pe care le parcurge prețul. Dar prețul și valoarea

#73

sînt întotdeauna diferite și nu coincid niciodată sau coincid numai întimplător și în mod excepțional. Prețul mărfurilor este întotdeauna deasupra valorii mărfurilor sau sub această valoare, care există numai în creșterea și scăderea prețurilor lor. Cererea și oferta determină întotdeauna prețurile mărfurilor; ele nu coincid niciodată sau coincid numai în mod întimplător, dar cheltuielile de producție, la rîndul lor, determină oscilațiile cererii și ofertei.

Aurul sau argintul în care se exprimă prețul unei mărfi, valoarea ei de piață, este el însuși o anumită cantitate de muncă acumulată, un anumit quantum de timp de muncă materializat. Presupunînd că cheltuielile de producție ale mărfii și cele ale aurului și argintului rămîn neschimbate, creșterea sau scăderea prețului de piață al mărfii nu înseamnă decît că o marfă egală cu x timp de muncă comandă întotdeauna pe piață o cantitate de timp de muncă mai mare sau mai mică decît x timp de muncă, adică se află peste sau sub valoarea ei mijlocie, determinată de timpul de muncă.

Prima iluzie fundamentală a partizanilor bonurilor orare constă în aceea că, suprimînd *deosebirea nominală* dintre valoarea reală și valoarea de piață, dintre valoarea de schimb și preț, adică exprimînd valoarea direct în timp de muncă în loc s-o exprime printr-o anumită formă materializată a timpului de muncă, cum ar fi, de pildă, aurul sau argintul, ei își închipuie că înlătură și deosebirea și contradicția reală dintre preț și valoare. Așa devine de la sine înțeles că simpla introducere a bonului orar este suficientă pentru a înlătura toate crizele, toate racilele producției burgheze. Prețul în bani al mărfurilor este egal cu valoarea lor reală; cererea este egală cu oferta; producția este egală cu consumul; banii sînt suprimați și totodată păstrați; nu mai trebuie decît ca timpul de muncă al cărui produs este marfa și care este materializat în ea să fie constatat, pentru ca imaginea sa fidelă să fie reprodusă într-un semn al valorii, în bani, în bonuri orare. Orice marfă ar fi astfel transformată direct în bani, iar la rîndul lor aurul și argintul ar fi reduse la rangul tuturor celorlalte mărfuri.

Nu este nevoie de ample demonstrații pentru a vedea că contradicția dintre valoarea de schimb și preț — dintre prețul mediu și prețurile a căror medie o constituie el —, deosebirea dintre mărimile lor determinate și mărimea lor medie [I—12] nu dispăre de pe urma suprimării *deosebirii pur nominale* dintre ele, adică în loc de a spune: 1 pfund de pîine costa 8 pence, se va spune: 1 pfund de pîine este egal cu $1/x$ oră de muncă.

#74

Dimpotrivă, dacă $8 \text{ pence} = 1/x$ oră de muncă și dacă timpul de muncă materializat într-un pfund de pîine este mai mare sau mai mic decît $1/x$ oră de muncă, deosebirea dintre valoare și preț, care în prețul aurului sau argintului rămîne voalată, s-ar manifesta mai violent decît oricînd, deoarece măsura valorii este totodată elementul în care se exprimă prețul. S-ar ajunge la o ecuație infinită. $1/x$ oră de muncă (cuprinsă în 8 pence sau exprimată într-un bon) e mai mare sau mai mică decît $1/x$ oră de muncă (cuprinsă într-un pfund de pîine).

Bonul orar, care reprezintă *timpul de muncă mediu*, nu ar corespunde niciodată *timpului de muncă real* și n-ar fi niciodată convertibil în acesta din urmă. Cu alte cuvinte, timpul de muncă materializat într-o marfă nu ar comanda niciodată o cantitate egală de bani-muncă, și viceversa: el ar comanda o cantitate mai mare sau mai mică, exact cum se întîmplă acum, cînd fiecare oscilație a valorilor de piață se exprimă într-o urcare sau scădere a prețurilor lor exprimate în aur sau argint.

Deprecierea neîncetată a mărfurilor — în decursul unor perioade mai îndelungate — în raport cu bonurile orare, depreciere despre care am vorbit mai sus *, decurge din legea productivității crescînde a timpului de muncă, din perturbările pe care însăși valoarea relativă le suferă în virtutea principiului ei lăuntric — timpul de muncă. Neconvertibilitatea bonurilor orare despre care vorbim acum nu este decît o altă expresie a neconvertibilității valorii reale în valoare de piață, a valorii de schimb în preț. În opoziție cu toate celelalte mărfuri, bonul orar ar reprezenta un timp de muncă ideal, care s-ar schimba cînd pe mai mult, cînd pe mai puțin timp de muncă real și care ar avea în bon o existență distinctă, proprie, corespunzătoare acestei inegalități reale. Echivalentul general, mijlocul de circulație și măsura mărfurilor ar reapărea în fața acestora ca ceva individualizat, ascultînd de propriile sale legi, înstrăinat, adică înzestrat cu toate proprietățile banilor de azi, dar fără a aduce aceleași servicii. Confuzia însă ar lua astfel proporții deosebit de mari, deoarece instrumentul care servește la compararea mărfurilor, a acestor cantități de timp de muncă materializat n-ar fi o a treia marfă, ci propria lor măsură a valorii, însuși timpul de muncă.

* Vezi volumul de față, p. 70—71. — *Nota red.*

#75

Să presupunem că marfa *a*, în care sînt materializate 3 ore timp de muncă, este egală cu 2 bonuri orare de muncă, iar marfa *b*, în care sînt materializate tot 3 ore timp de muncă, este egală cu 4 bonuri orare de muncă. Această contradicție este exprimată efectiv, dar într-o formă voalată, în prețurile monetare. Deosebirea dintre

preț și valoare, dintre marfa măsurată prin timpul de muncă al cărui produs este ea și timpul de muncă pe al cărui produs se schimbă ea — această deosebire reclamă o a treia marfă ca măsură în care se exprimă valoarea de schimb reală a mărfurilor. *Deoarece prețul nu este egal cu valoarea, elementul care determină valoarea — timpul de muncă — nu poate fi elementul în care se exprimă prețurile, căci în acest caz timpul de muncă ar trebui să se exprime pe sine ca element determinant și totodată ca element nedeterminant, ca ceva egal și totodată inegal cu el însuși.* Deoarece timpul de muncă în calitate de măsură a valorii există numai în mod ideal, el nu poate servi ca materie pentru compararea prețurilor. (Aici iese la iveală totodată cum și de ce raportul de valoare capătă în bani o existență materială și distinctă. Această chestiune va trebui aprofundată.) Deosebirea dintre preț și valoare reclamă ca valorile exprimate în prețuri să fie măsurate cu un alt etalon decât cel cu care se măsoară ele. Spre deosebire de valoare, prețul este necesarmente *preț* exprimat în bani. Aici iese la iveală că deosebirea *nominală* dintre preț și valoare este determinată de deosebirea lor *reală*.

[b) Transformarea produsului în marfă și a valorii mărfii în bani,
în procesul schimbului]

Dacă marfa *a* este egală cu 1 șiling (deci cu $1/x$ argint) și marfa *b* este egală cu 2 șilingi (deci cu $2/x$ argint), înseamnă că marfa *b* este egală cu dublul valorii mărfii *a*. Raportul de valoare dintre *a* și *b* se exprimă în proporția în care aceste două mărfuri se schimbă pe o anumită cantitate dintr-o a treia marfă, pe argint, și nu pe vreun raport de valoare.

Orice marfă (produs sau unealtă de producție) este egală cu materializarea unei anumite cantități de timp de muncă. Valoarea mărfii — raportul în care această marfă se schimbă pe alte mărfuri sau în care alte mărfuri se schimbă pe ea — este egală cu cantitatea de timp de muncă materializat în ea. Dacă marfa este egală cu 1 oră de muncă, să zicem, ea se schimbă pe orice

#76

altă marfă care e produsul unei ore de muncă, (întregul raționament pornește de la ipoteza că valoarea de schimb este egală cu valoarea de piață, că valoarea reală este egală cu prețul.)

Valoarea mărfii este distinctă de marfa propriu-zisă. Marfa este valoare (valoare de schimb) numai în cadrul schimbului (real sau imaginar). Valoarea nu este pur și simplu capacitatea de schimb a mărfii în general, ci capacitatea ei specifică de schimb; ea reprezintă raportul în care marfa se schimbă pe alte mărfuri și totodată raportul în care ea s-a schimbat deja, în procesul de producție, pe alte mărfuri (timp de muncă materializat); valoarea este capacitatea de schimb cantitativ determinată [I—13] a mărfii. Mărfurile, de pildă 1 cot de pînză și 1 oca de ulei, considerate ca pînză și ulei, diferă, firește, între ele și posedă proprietăți diferite, care se măsoară cu unități de măsură diferite — cotul, ocaua. Ca valori însă, toate mărfurile sînt calitativ egale și se deosebesc numai cantitativ; de aceea ele se măsoară una cu alta și se înlocuiesc reciproc (se schimbă unele pe altele și sînt reciproc convertibile) în anumite proporții cantitative.

Valoarea este raportul social al mărfurilor, calitatea lor economică. O carte care posedă o anumită valoare și o pîine care are aceeași valoare se schimbă una pe alta; reprezintă una și aceeași valoare, dar întruchipată în materiale diferite. Ca valoare, marfa este totodată, într-o proporție determinată, un echivalent pentru toate celelalte mărfuri. Ca valoare, marfa este un echivalent; în ea ca echivalent sînt stinse toate proprietățile ei naturale; marfa nu se mai află în nici un raport calitativ specific cu celelalte mărfuri, ci este atît măsura generală, cît și reprezentantul general și mijlocul general de schimb al tuturor celorlalte mărfuri. Ca valoare, marfa este bani.

Deoarece însă marfa, sau, mai bine zis, produsul sau unealta de producție se deosebește de sine ca valoare, înseamnă că în calitate de valoare ea se deosebește de sine ca produs. Proprietatea ei de a fi valoare nu numai că poate, dar și trebuie să capete o existență distinctă de ființa ei naturală. De ce? Deoarece mărfurile ca valori se deosebesc între ele numai cantitativ, fiecare marfă trebuie să se deosebească calitativ de propria ei valoare. De aceea valoarea ei trebuie să posede și o existență calitativ distinctă de cea a mărfii, iar în cadrul schimbului real această separabilitate trebuie să devină separare efectivă, căci diversitatea naturală a mărfurilor trebuie să intre în contradicție cu echivalența lor economică și ambele pot coexista numai datorită faptului că marfa capătă o dublă existență, adică pe lîngă existența ei naturală capătă și una pur economică, în care ea

#77

nu mai este decât simplu semn, simbolul unei relații de producție, un simplu semn al propriei ei valori.

Ca valoare, orice marfă poate fi divizată în părți egale, pe cînd în existența ei naturală, ea nu este divizibilă. Ca valoare, ea rămîne identică, oricît de numeroase ar fi metamorfozele prin care trece și formele de existență pe care le îmbracă: în realitate, mărfurile se schimbă unele pe altele numai pentru că nu sînt identice și corespund unor trebuințe diferite. Ca valoare, marfa este o entitate generală, ca marfă reală, ea este o entitate particulară. Ca valoare, ea poate fi întotdeauna schimbată; în schimbul real ea poate fi schimbată numai dacă

îndeplinește anumite condiții. Ca valoare, măsura capacității de schimb a mărfii este determinată de ea însăși: valoarea de schimb exprimă tocmai raportul în care ea înlocuiește alte mărfuri. În schimbul real însă, o marfă nu se poate schimba decât în cantități care depind de calitățile ei naturale și corespund nevoilor participanților la schimb.

(Pe scurt, toate proprietățile caracteristice banilor sînt și proprietăți ale mărfii ca valoare de schimb, ale produsului considerat ca valoare, spre deosebire de valoare considerată ca produs.) (Valoarea de schimb a mărfii, ca existență separată alături de marfă, se întruchipează în *bani*, forma sub care toate mărfurile se echivalează, se compară, se măsoară, forma în care se transformă toate mărfurile și care, la rîndul ei, se transformă în toate mărfurile, — echivalentul general.)

În fiecare moment, în conturi și registre de contabilitate, transformăm mărfurile în semne ale valorii și le fixăm ca simple valori de schimb, făcînd abstracție de substanța lor și de toate proprietățile lor naturale. Pe hîrtie, în minte, această metamorfoză se efectuează printr-o simplă abstragere; dar în schimbul real este nevoie de o *mijlocire* reală, de un mijloc pentru efectuarea acestei abstrageri. În virtutea proprietăților ei naturale, marfa nu poate fi schimbată în orice moment și nici pe *orice altă marfă*; ea posedă capacitate de schimb nu în egalitatea ei naturală cu sine însăși, ci pusă⁴³ ca ceva inegal cu sine însăși, diferit de sine însăși, ca valoare de schimb. Trebuie mai întîi să transformăm marfa în ea însăși ca valoare de schimb, pentru a putea compara și schimba apoi această valoare de schimb cu altele.

În forma cea mai primitivă a schimbului, cînd două mărfuri se schimbă una pe alta, fiecare din ele este mai întîi echivalată cu un semn care exprimă valoarea ei de schimb. Astfel, la unele triburi de negri de pe coasta occidentală a Africii, fiecare marfă

#78

este egală cu x bare de fier. Cutare marfă este egală cu 1 bară, alta este egală cu 2 bare. În acest raport se schimbă ele una pe alta. Înainte de a fi schimbate, mărfurile sînt mai întîi transformate în bare, mintal și verbal*. Ele trebuie evaluate înainte de a fi schimbate, și pentru a putea fi evaluate ele trebuie puse într-un anumit raport numeric unele față de altele. Pentru a putea fi puse într-un asemenea raport numeric și a deveni astfel comensurabile, ele trebuie să capete o denumire (unitate) comună. (Bara posedă o existență pur imaginară, după cum în genere nici un raport nu poate căpăta o anumită întruchipare, o anumită individualizare altfel decât prin abstracție.) Pentru a compensa în cadrul schimbului excedentul unei valori asupra celeilalte, pentru a echilibra balanța, este necesară, atît în trocul cel mai primitiv cît și azi în comerțul internațional, plata în numerar.

Produsele (sau activitățile) pot fi schimbate numai ca mărfuri; în cadrul schimbului mărfurile există numai ca valori; numai ca valori pot fi ele comparate unele cu altele. Pentru a stabili cantitatea de pîine pe care o pot primi în schimbul unui cot de pînză, consider mai întîi cotul de pînză egal cu valoarea sa de schimb, adică egal cu $1/x$ timp de muncă. Tot așa consider pîndul de pîine egal cu valoarea sa de schimb, adică egal cu $1/x$ sau $2/x$ etc. timp de muncă. În sfîrșit, consider fiecare din aceste mărfuri egală cu o a treia, adică [I—14] inegală cu sine însăși. Această a treia marfă, diferită de cele două precedente, deoarece exprimă un raport, există mai întîi numai în minte, în reprezentare, după cum în genere orice raport poate fi numai *gîndit* atunci cînd vrem să-l stabilim distinct de subiecții⁴⁵ care se află între ei în relații de un fel sau altul.

Devenind valoare de schimb, un produs (sau o activitate) nu numai că se transformă într-un anumit raport cantitativ, într-un număr care exprimă un raport — adică într-un număr care indică ce cantități din alte mărfuri sînt egale cu el, sînt echivalentele lui, sau în ce proporție este el echivalentul altor mărfuri —, ci și trebuie să sufere totodată o transformare calitativă, trebuie să fie convertit într-un alt element, astfel încît cele două mărfuri

* [II—8] „De la primii lor pași pe calea civilizației, oamenii s-au obișnuit să stabilească valoarea de schimb a produselor muncii lor nu prin comparare cu produsele ce li se oferă în schimb într-un caz sau altul, ci prin compararea lor cu un produs care era preferat de toată lumea" (*Ganilh*. „Des systèmes d'économie politique". Tome second. Paris, 1809, p. 64—65)⁴⁴. [II—8]

#79

să devină două mărimi exprimate în aceeași unitate de măsură, adică să devină comensurabile.

Marfa trebuie mai întîi transformată în timp de muncă, adică în ceva care e calitativ diferit de ea {calitativ diferit, căci, în primul rînd, ea nu este timp de muncă propriu-zis, ci timp de muncă materializat, timp de muncă în repaus, și nu în mișcare; nu este procesul, ci rezultatul lui; iar în al doilea rînd, ea nu este materializarea timpului de muncă în general, care există numai în reprezentare (și care nu e decât munca separată de calitatea ei, doar cantitativ diferită), ci rezultatul determinat al unei munci determinate din punct de vedere natural și calitativ diferită de celelalte munci}, pentru ca apoi, în calitate de anumită mărime de timp de muncă, de anumită cantitate de muncă, să fie comparată cu alte mărimi de timp de muncă, cu alte cantități de muncă.

Pentru simpla comparare sau evaluare a produselor, pentru determinarea ideală a valorii lor, este suficient să operăm în minte această transformare (în cadrul căreia produsul există doar ca expresie a unor relații de

producție cantitativă). Pentru compararea mărfurilor este suficientă această abstracție, dar în schimbul real ea trebuie să fie materializată, simbolizată, realizată printr-un semn. Această necesitate se datorește faptului că 1), după cum am mai spus, mărfurile care urmează a fi schimbate sînt amîndouă transformate mental în raporturi de mărime corespunzătoare, în valori de schimb, și în felul acesta evaluate una față de cealaltă. Dar dacă între ele urmează să aibă loc un schimb real, proprietățile lor naturale intră în contradicție cu calitatea lor de valori de schimb și simple numere concrete. Ele nu pot fi divizate după plac etc. 2) În schimbul real, obiectul schimbului îl constituie întotdeauna mărfuri diferite; atît capacitatea lor de schimb, cît și raportul în care pot fi schimbate depind de condițiile de timp și de loc etc.

Dar transformarea mărfii în valoare de schimb nu o echivalează cu o anumită altă marfă, ci o exprimă ca echivalent, exprimă raportul ei de schimb cu toate celelalte mărfuri. Această echivalare, care în minte se operează dintr-o dată, se realizează în fapt numai în limite determinate de trebuință și numai în mod succesiv. (De pildă, eu schimb treptat, pe măsura trebuințelor mele, un venit de 100 de taleri pe o serie întreagă de mărfuri a căror sumă este egală cu valoarea de schimb a celor 100 de taleri.)

Prin urmare, pentru a transforma dintr-o dată o marfă în valoare de schimb și a-i imprima capacitatea generală a aces-

#80

teia din urmă, nu este suficient schimbul ei pe o marfă oarecare; ea trebuie să fie schimbată pe un al treilea obiect, care la rîndul său nu este o marfă oarecare, ci simbolul mărfii ca marfă, simbolul valorii ei de schimb; *un obiect care reprezintă, să zicem, timpul de muncă ca atare*; de pildă, o bucată de hîrtie sau de piele, care reprezintă cutare sau cutare parte alicotă de timp de muncă. (Un asemenea simbol presupune o recunoaștere unanimă; el nu poate fi decît un simbol social; în esență el nu exprimă altceva decît un raport social.)

Acest simbol reprezintă părți alicote de timp de muncă, valoarea de schimb în părți alicote, prin a căror simplă combinație aritmetică pot fi exprimate toate raporturile reciproce dintre valorile de schimb. Acest simbol, acest semn material al valorii de schimb este un produs al schimbului însuși, și nicidecum realizarea unei idei concepute a priori. (În realitate, marfa folosită ca mijlocitor al schimbului se transformă doar treptat în bani, în simbol; dar odată transformată în bani, la rîndul ei poate fi și ea înlocuită printr-un simbol. Ea devine acum semnul bine cunoscut al valorii de schimb.)

Procesul este, așadar, pur și simplu următorul: produsul devine marfă, *adică simplu moment al schimbului*. Marfa e transformată în valoare de schimb. Pentru a putea echivala marfa cu ea însăși ca valoare de schimb, ea este înlocuită printr-un semn, care o reprezintă ca valoare de schimb propriu-zisă. Ca valoare de schimb simbolizată, la rîndul ei marfa poate fi schimbată, în anumite condiții, pe orice altă marfă. Prin faptul că produsul devine marfă, iar marfa valoare de schimb, el dobîndește, întîi mintal, o dublă existență. Această dedublare determină (și trebuie să determine) în schimbul real apariția mărfii sub două forme: ca produs natural, de o parte, și ca valoare de schimb, de altă parte. Cu alte cuvinte, valoarea de schimb a mărfii dobîndește o existență materialmente distinctă de ea.

[I—15) Determinarea produsului ca valoare de schimb duce deci în mod necesar la rezultatul că valoarea de schimb dobîndește o existență separată, detașată de produs. Valoarea de schimb detașată de mărfuri și existînd alături de ele sub formă de marfă este ceea ce numim *bani*. Toate proprietățile mărfii ca valoare de schimb apar în *bani* ca un obiect distinct de ea, ca o formă socială de existență detașată de forma ei naturală de existență. (Acest lucru trebuie arătat ulterior mai amănunțit printr-o enumerare a proprietăților obișnuite ale banilor.) (Materialul în care se exprimă acest simbol nu este nicidecum indiferent, oricît de variate ar fi formele pe care le-a avut în decursul istoriei. Dezvoltarea socie-

#81

tății elaborează o dată cu simbolul și materialul care-i corespunde cel mai bine, de care apoi însă ea tinde iarăși să se debaraseze; un simbol, dacă nu e arbitrar, reclamă ca materialul în care se întruchiează el să îndeplinească anumite condiții. Așa, de pildă, își au istoria lor literele din care se alcătuiesc cuvintele, scrierea cu litere etc.)

Valoarea de schimb a produsului creează deci banii alături de produs. Așa cum complicațiile și contradicțiile generate de existența banilor alături de mărfurile particulare nu pot fi suprimate printr-o modificare a formei banilor (deși inconvenientele proprii unei forme inferioare de bani pot fi evitate prin adoptarea uneia superioare), tot astfel banii înșiși nu pot fi suprimați atîta timp cît valoarea de schimb rămîne forma socială a produselor. Este necesar să ne dăm bine seama de acest lucru, ca să nu ne asumăm sarcini imposibil de îndeplinit și să cunoaștem limitele înăuntrul cărora reformele monetare și restructurările circulației pot transforma relațiile de producție și relațiile sociale care se sprijină pe ele.

Proprietățile banilor 1) ca măsură în schimbul de mărfuri, 2) ca mijloc de schimb, 3) ca reprezentant al mărfurilor (deci și ca obiect al contractelor), 4) ca marfă generală alături de diferitele mărfuri particulare — toate aceste proprietăți decurg pur și simplu din determinația banilor ca valoare de schimb detașată de mărfuri și întruhipată într-un obiect. (Proprietatea banilor de a fi marfă generală față de toate celelalte mărfuri, de a fi

întruchiparea valorii lor de schimb face din ei totodată forma realizată și mereu realizabilă a capitalului, formă mereu valabilă de manifestare a capitalului; această proprietate iese la iveală în cazul scurgerilor de metale nobile; ei i se datorește faptul că istoricește capitalul apare mai întâi doar sub formă de bani; în sfârșit, prin ea se explică legătura dintre bani și nivelul dobânzii, precum și influența lor asupra acestuia din urmă.)

[c) Dezvoltarea în bani a contradicțiilor inerente
formeii marfă a produsului și modului de producție capitalist,
bazat pe această formă. Posibilitatea crizelor]

Pe măsură ce producția se dezvoltă în așa fel încât fiecare producător devine dependent de valoarea de schimb a mărfii sale, adică pe măsură ce produsul devine realmente valoare de schimb, iar aceasta din urmă obiectul nemijlocit al producției, trebuie să se dezvolte necesarmente tot mai mult *relațiile bănești*, pre-

#82

cum și contradicțiile imanente relației bănești, relației produsului față de el însuși în calitate de bani. Nevoia de schimb și transformarea produsului în pură valoare de schimb progresează în același ritm cu diviziunea muncii, adică cresc paralel cu accentuarea caracterului social al producției. Dar pe măsură ce crește caracterul social al producției, crește și puterea *banilor*, adică relația de schimb se statornicește ca o putere exterioară producătorilor și independentă de ei. Ceea ce a apărut inițial ca mijloc de stimulare a producției devine o relație străină producătorilor. În aceeași măsură în care producătorii devin dependenți față de schimb, acesta pare a deveni independent față de ei, iar prăpastia dintre produs ca atare și produsul ca valoare de schimb pare a deveni tot mai mare. Aceste opoziții și contradicții nu sînt create de bani; dimpotrivă, dezvoltarea lor — a contradicțiilor și opozițiilor — este aceea care generează puterea aparent transcendentă a banilor.

(Aici trebuie analizată amănunțit influența pe care o exercită transformarea tuturor relațiilor în relații bănești: impozitul în natură se transformă în impozit în bani, renta în natură se transformă în rentă în bani, prestațiile de război în trupe de mercenari, în general toate prestațiile personale se transformă în prestații bănești, iar munca patriarhală, munca de sclav, de șerb, de breslaș se transformă în muncă pur salariată.)

Produsul devine marfă; marfa devine valoare de schimb; valoarea de schimb a mărfii este proprietatea ei bănească immanentă; aceasta din urmă se detașează de marfă și devine bani, dobîndește o existență socială generală, detașată de toate celelalte mărfuri și de formele lor naturale de existență. Raportul produsului față de sine însuși ca valoare de schimb devine raportul său față de banii care există alături de el sau raportul tuturor produselor față de banii existenți în afara lor. Așa cum schimbul real al produselor generează valoarea lor de schimb, tot astfel valoarea lor de schimb generează banii.

Problema care se pune acum este următoarea: oare nu existența banilor alături de mărfuri este aceea care estompează de la bun început contradicțiile date o dată cu acest raport?

În primul rînd. Simplul fapt că marfa are o dublă existență, pe de o parte ca produs determinat care sub forma lui naturală conține în mod ideal (într-o formă latentă) propria sa valoare de schimb, iar pe de altă parte ca valoare de schimb manifestată (*bani*), care s-a desprins de orice legătură cu forma lui naturală, — această dublă existență *diferită* trebuie să se dezvolte și să devină *deosebire*, iar deosebirea trebuie să devină apoi *opozitie* și [1—16]

#83

contradicție. Aceeași contradicție — contradicția dintre natura particulară a mărfii ca produs și natura ei generală ca valoare de schimb — care atrage după sine necesitatea dublei ei considerări: în primul rînd ca această marfă determinată și în al doilea rînd ca bani, adică contradicția dintre proprietățile ei naturale particulare și proprietățile ei sociale generale, conține de la bun început posibilitatea ca aceste două forme de existență distincte ale mărfii să nu fie convertibile una în alta. În bani, capacitatea de schimb a mărfii există ca un lucru alături de ea, ceva distinct de marfă, ca ceva care nu se mai identifică nemijlocit cu ea. De îndată ce banii devin un lucru exterior, existent alături de marfă, posibilitatea acesteia de a se schimba pe bani apare imediat legată de condiții extrinsece și incerte; ea devine dependentă de aceste condiții.

În cadrul schimbului, marfa este cerută pentru proprietățile ei naturale, în virtutea trebuințelor pe care ea le satisface. Banii însă, dimpotrivă, sînt ceruți numai pentru valoarea lor de schimb, numai ca valoare de schimb. De aceea, posibilitatea de a converti marfa în bani, de a o schimba pe bani, de a pune în locul ei valoarea ei de schimb depinde de împrejurări care nu au nici o legătură directă cu ea ca valoare de schimb și sînt independente de aceasta. Capacitatea de schimb a mărfii depinde de proprietățile naturale ale produsului: capacitatea de schimb a banilor coincide cu existența lor ca valoare de schimb simbolizată. Devine deci posibil ca marfa, în forma ei determinată ca produs, să nu mai poată fi schimbată, echivalată cu forma ei generală — banii.

Întrucît capacitatea de schimb a mărfii există în afara ei sub formă de bani, ea a devenit ceva distinct de marfă, ceva care îi este străin, cu care marfa abia trebuie echivalată, cu care este deci — inițial — inegală, în timp ce însăși această echivalare devine dependentă de condiții externe și, ca atare, devine întîmplătoare.

În al doilea rînd. Așa cum valoarea de schimb a mărfii are o dublă existență, ca marfă determinată și ca bani, tot astfel actul de schimb se descompune în două acte independente unul de celălalt: schimbul mărfii pe bani și schimbul banilor pe marfă; cumpărarea și vînzarea. Întrucît acestea au dobîndit acum o forma de existență separată una de alta în timp și spațiu și indiferentă una față de alta, identitatea lor nemijlocită încetează. Ele pot să corespundă una alteia, dar pot și să nu corespundă; ele pot să se acopere reciproc, dar pot și să nu se acopere; între ele se poate produce o neconcordanță. Ele vor tinde mereu, desi-

#84

gur, să se egaleze reciproc, dar în locul egalității nemijlocite de odinioară a apărut acum un proces continuu de egalizare, care la rîndul său presupune o inegalitate permanentă. Concordanța mai poate fi obținută acum în întregime numai trecînd prin neconcordanțele cele mai extreme.

În al treilea rînd. O dată cu separarea cumpărării de vînzare, cu scindarea schimbului în două acte independente și separate în timp și în spațiu, apare încă o relație nouă.

Așa cum schimbul însuși se scindează în două acte independente unul de altul, tot astfel procesul schimbului în ansamblu se separă de participanții la schimb, de producătorii mărfurilor. Schimbul ca scop în sine se separă de schimbul pentru procurare de mărfuri. Între producători se interpune o pătură de negustori, care nu cumpără decît pentru a vinde și nu vînd decît pentru a cumpăra din nou, fără a urmări în aceste operații posesiunea mărfurilor ca produse, ci numai obținerea de valori de schimb propriu-zise, de bani (o pătură de negustori se poate forma, desigur, și în condițiile schimbului nemijlocit de produse. Deoarece însă ea nu operează decît cu excedentul producției ambelor părți, influența ei asupra producției, întreaga ei importanță în general rămîn întru totul secundare).

Autonomizării valorii de schimb în bani, adică într-o formă detașată de produse, îi corespunde autonomizarea schimbului (a comerțului) ca funcție detașată de participanții la schimb. Valoarea de schimb servea ca măsură în schimbul de mărfuri, dar schimbul se făcea în vederea posesiunii directe a mărfii schimbate, a consumării ei (indiferent dacă această consumare constă în aceea că marfa servește direct la satisfacerea unor trebuințe, adică servește ca produs, sau este folosită ca unealtă de producție).

Scopul comerțului nu este nemijlocit consumul, ci dobîndirea de bani, de valori de schimb. Această dedublare a schimbului în schimb pentru consum, de o parte, și schimbul ca scop în sine, de alta, generează o nouă neconcordanță. În operațiile sale de schimb, negustorul nu urmărește decît diferența dintre prețul de cumpărare și cel de vînzare; consumatorul însă trebuie să înlocuiască definitiv valoarea de schimb a mărfii pe care o cumpără. Circulația, schimbul între negustori și punctul final al circulației — schimbul dintre negustori și consumatori —, deși în ultimă analiză trebuie să se condiționeze reciproc, sînt totuși determinate de legi și mobiluri cu totul diferite și pot intra într-o contradicție dintre cele mai flagrante. Însăși această separare poartă în sine posibilitatea crizelor comerciale. Deoarece însă producția lucrează direct pentru

#85

comerț și numai indirect pentru [I—17] consum, trebuie să fie și ea afectată de această neconcordanță dintre comerț și schimbul pentru consum, în aceeași măsură în care, la rîndul ei, o generează pe aceasta din urmă. (Raporturile dintre cerere și ofertă sînt prezentate cu capul în jos.) (De comerțul propriu-zis se separă apoi comerțul cu bani)

Aforisme. (Toate mărfurile sînt bani efemeri; banii sînt marfa nepieritoare. Cu cît se dezvoltă diviziunea muncii, cu atît produsul nemijlocit încetează de a fi un mijloc de schimb. Se impune necesitatea unui mijloc general de schimb, adică a unui instrument de schimb independent de producția specifică a fiecărui individ. În bani, valoarea lucrurilor este separată de substanța lor. Banii sînt inițial reprezentantul tuturor valorilor; în practică totul se inversează și toate produsele și muncile reale devin reprezentanții banilor. În condițiile schimbului nemijlocit nu poți schimba un obiect pe oricare alt obiect; o anumită activitate poate fi schimbată aici numai pe anumite produse. Banii nu pot suprima dificultățile inerente schimbului nemijlocit decît generalizîndu-le, universalizîndu-le. Este absolut necesar ca aceste elemente separate în mod violent, care în fond alcătuiesc un tot organic, să demonstreze printr-o explozie violentă că sînt rezultatul *scindării* unui tot în fond organic. Unitatea se realizează *în mod violent*. Cînd scindarea antagonică duce la explozii, economiștii încep să insiste asupra *unității esențiale* și fac abstracție de înstrăinare. Înțelepciunea lor apologetică se rezumă la aceea că în toate momentele decisive ei dau uitării propriile lor definiții. Produsul, ca mijloc direct de schimb, 1) este încă nemijlocit legat de calitatea sa naturală și de aceea e în toate privințele limitat de ea; de pildă, el se poate deteriora etc.; 2) el depinde de trebuința imediată pe care o poate avea sau nu altcineva de acest produs sau de propriul lui produs. Îndată ce produsul muncii și munca însăși devin subordonate schimbului, intervine

un moment cînd ele sînt separate de posesorul lor. Și e ceva pur *întîmplător* dacă după această separare se mai reîntorc la el sub altă formă. O dată cu intrarea banilor în procesul schimbului, sînt nevoit să schimb produsul meu pe valoarea de schimb generală sau pe capacitatea generală de schimb; în felul acesta produsul meu devine dependent de comerțul general și este smuls din cadrul său local, natural și individual. Și tocmai datorită acestui fapt el încetează de a fi un produs.)

În al patrulea rînd. Așa cum în bani valoarea de schimb se manifestă ca *marfă generală* alături de toate mărfurile particulare, tot astfel — datorită acestui fapt și concomitent cu el — ea se

#86

fixează ca *marfă particulară* în bani (deoarece au o existență aparte) alături de toate celelalte mărfuri. Este vorba nu numai de faptul că în felul acesta rezultă o neconcordanță constînd în aceea că, în calitate de capacitate generală de schimb, banii — deoarece există numai în cadrul schimbului — intră în opoziție cu capacitatea particulară de schimb a mărfurilor și o anulează nemijlocit, și totuși atît marfa cît și banii trebuie să rămînă mereu reciproc convertibili. Este vorba și de faptul că banii intră în contradicție cu ei înșiși și cu determinația lor datorită împrejurării că sînt și ei o *marfă particulară* (chiar cînd nu sînt decît un simplu semn), și de aceea atunci cînd sînt schimbați pe alte mărfuri sînt și ei, la rîndul lor, supuși unor condiții de schimb speciale, care sînt în contradicție cu necondiționata lor capacitate generală de schimb. (Aici nu vorbim încă de bani ca ceva fixat în substanța unui produs determinat etc.)

Alături de existența sa în marfa, valoarea de schimb a dobîndit o existență proprie în bani; ea a fost detașată de substanța ei tocmai pentru că modul natural de a fi determinat al acesteia contrazicea determinația ei generală ca valoare de schimb. Fiecare marfă este egală (și comparabilă) cu alta ca valoare de schimb (*calitativ*: fiecare nu reprezintă decît o *cantitate* mai mare sau mai mică de valoare de schimb). De aceea această egalitate, această unitate a mărfurilor e distinctă de diversitatea lor naturală; și de aceea în bani ea apare atît ca element comun al lor, cît și ca un al treilea element față de ele. Dar, pe de o parte, valoarea de schimb rămîne, firește, o calitate inerentă mărfurilor, deși totodată există în afara lor, iar pe de altă parte, banii, nemaexistînd ca proprietate a mărfurilor, ca însușire generală a lor, ci ca ceva individualizat, alături de ei înșiși, devin o *marfă particulară* alături de celelalte mărfuri. (Ei pot fi determinați de cerere și de ofertă, ei se subîmpart în diferite feluri de bani etc.)

Ei devin o marfă ca oricare alta, dar în același timp nu sînt o marfă asemenea celorlalte mărfuri. În pofida determinației lor generale, ei pot fi schimbați asemenea celorlalte obiecte capabile de a fi schimbate. Ei sînt nu numai valoarea de schimb generală, ci totodată o valoare de schimb particulară alături de alte valori de schimb particulare. Aici avem o nouă sursă de contradicții, care se fac simțite în practică. (Natura particulară a banilor se manifestă și în separarea comerțului cu bani de comerțul propriu-zis.)

Vedem, așadar, că e specific banilor ca ei să-și realizeze scopurile negîndu-le totodată, să se autonomizeze față de mărfuri, să devină din mijloc scop, să realizeze valoarea de schimb a mărfu-

#87

rilor separîndu-le pe acestea de ea, să faciliteze schimbul scindîndu-l, să învingă dificultățile schimbului nemijlocit de mărfuri [I—18] generalizîndu-le, să autonomizeze schimbul în raport cu producătorii în aceeași măsură în care aceștia devin dependenți de el.

{Înainte de a trece la alte probleme, va mai trebui corectată ulterior maniera idealistă de expunere, care poate crea impresia că ar fi vorba doar de determinări de concepte și de dialectica acestor concepte. Înainte de toate, deci, va trebui precizată fraza: produsul (sau activitatea) devine marfă, marfa devine valoare de schimb, valoarea de schimb devine bani. }

* * *

(„The Economist”⁴⁶ din 24 ianuarie 1857. Următorul pasaj trebuie avut în vedere acolo unde va fi vorba despre bănci:

„În măsura în care clasele care se îndeletnicesc cu comerțul participă, cum fac de obicei în prezent, la profiturile băncilor — și pot participa în proporții și mai mari datorită creșterii numărului băncilor cu capital pe acțiuni, abolirii tuturor privilegiilor corporative și libertății depline a operațiilor bancare —, ele se îmbogățesc de pe urma creșterii dobînzii. Într-adevăr, clasele care se îndeletnicesc cu comerțul, grație creșterii depozitelor lor sînt de fapt propriii lor bancheri; și atîta timp cît lucrurile stau astfel, taxa de scont are pentru ele o importanță redusă. Toate rezervele bancare și de altă natură trebuie să fie, bineînțeles, rezultatul unei producții neîntrerupte și al economiilor făcute din profituri; prin urmare, considerate ca un tot unic, clasele care se îndeletnicesc cu comerțul și cu industria trebuie să fie propriii lor bancheri, iar pentru aceasta nu e nevoie decît ca principiile liberului-schimb să fie extinse asupra tuturor operațiilor comerciale, spre a le egaliza astfel sub raportul avantajelor și inconvenientelor legate de orice fluctuații ale pieței financiare.”)

Toate contradicțiile inerente sistemului monetar și schimbului de produse în condițiile acestui sistem nu sînt decît dezvoltarea raportului dintre produse ca *valori de schimb*, a determinării lor ca valoare de schimb sau ca *valoare pur și simplu*.

(„*The Morning Star*”⁴⁷ din 12 februarie 1857: „Tensiunea monetară care a avut loc în cursul anului trecut și majorarea taxei de scont ca urmare a acestei tensiuni au influențat foarte favorabil contul de profit al Băncii Franței. Dividendul ei n-a încetat să crească: 118 fr. în 1852, 154 fr. în 1853, 194 fr. în 1854, 200 fr. în 1855 și 272 fr. în 1856”.)

Trebuie relevat și următorul pasaj. Monedele engleze de argint au fost emise la un preț superior valorii argintului pe care îl conțin. Un pfund de argint avînd o valoare intrinsecă de 60—62 șilingi (în medie 3 lire sterline aur) valorează ca monedă 66 de șilingi. Monetăria plătește

#88

„prețul de piață curent de 5 pînă la 5 șilingi și 2 pence uncia și emite monede la prețul de 5 șilingi și 6 pence uncia. Există două cauze care previn orice inconvenient practic care ar putea decurge din acest mod de a proceda”

(constînd în emiterea *monedelor de argint* la un curs necorespunzător valorii lor intrinsece) :

„în primul rînd, moneda de argint poate fi procurată numai de la monetarie și numai la acest curs; de aceea în țară ea nu se poate deprecia, iar în afara ei nu poate fi trimisă, deoarece în țară circulă la un curs superior valorii ei intrinsece; iar în al doilea rînd, deoarece este mijloc de plată legal numai pentru sume pînă la 40 de șilingi, ea nu pătrunde niciodată în domeniul rezervat monedelor de aur și nu afectează valoarea acestora”.

Autorul articolului sfătuește Franța

„să bată și ea monede de argint la un curs superior valorii lor intrinsece și să limiteze suma pînă la concurența căreia ele pot servi ca mijloc de plată legal”.

În același timp însă, el recomandă ca

„la stabilirea calității monedei să se lase între valoarea intrinsecă și valoarea nominală o diferență mai mare decît cea din Anglia, deoarece la noi valoarea crescîndă a argintului în raport cu aurul va atinge foarte curînd, probabil, prețul monetar actual al argintului, obligîndu-ne astfel să-l modificăm din nou. Moneda noastră de argint e acum cu aproximativ 5% sub valoarea ei intrinsecă; nu de mult încă era cu 10% sub această valoare” („*Supplement to the Economist*”, din 24 ianuarie 1857).

[d] Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu forma-marfă a produsului]

S-ar putea crede că emiterea de bonuri orare înlătură toate aceste dificultăți. (Existența bonurilor orare presupune, bineînțeles, condiții care nu sînt nemijlocit date la analiza raportului dintre valoarea de schimb și bani și fără de care valoarea de schimb și banii pot exista și există efectiv, și anume: creditul public, băncile etc.; dar aici nu este cazul să ne ocupăm de toate aceste lucruri, deoarece partizanii bonului orar vād în el, bineînțeles, *ultimul* produs al „seriei”⁴⁸, care, cînd corespunde cel mai mult noțiunii „pure” de bani, „apare” în realitate la urmă.)

Mai întîi trebuie să remarcăm următoarele: dacă presupunem îndeplinite condițiile în cadrul cărora prețul mărfurilor este egal cu valoarea lor de schimb, dacă oferta coincide cu cererea și producția cu consumul, adică dacă în ultimă instanță are loc o *producție bine proporționată* (așa-zisele relații de repartiție nu sînt altceva decît relații de producție), problema banilor

#89

devine întru totul secundară și mai cu seamă devine secundară problema dacă trebuie emise tichete albastre sau verzi, de tablă sau de hîrtie, sau sub ce altă formă ar trebui ținută contabilitatea socială. Atunci este arhistupid să continui a invoca pretextul necesității de a efectua cercetări asupra relațiilor bănești reale.

[1—19] Să zicem că banca (îndiferent care bancă) emite bonuri orare. Marfa *a*, avînd o valoare de schimb egală cu *x*, adică egală cu *x* timp de muncă, se schimbă pe o sumă de bani reprezentînd *x* timp de muncă. Așa cum Banca Angliei, de pildă, trebuie să dea actualmente bancnote în schimbul aurului, tot astfel banca noastră ar trebui să cumpere mărfuri, adică să le primească în schimbul reprezentantului lor monetar. Marfa, ființa substanțială și deci întîmplătoare a valorii de schimb, este schimbată pe ființa simbolică a valorii de schimb ca valoare de schimb. În felul acesta convertirea ei din forma-marfă în forma-bani nu prezintă nici o dificultate. Trebuie doar verificat cu precizie timpul de muncă pe care-l conține marfa (ceea ce, în treacăt fie zis, nu-i chiar atît de ușor ca verificarea titlului și greutateii aurului și argintului) și astfel se obține imediat *contravaloarea* ei, ființa ei bănească.

Oricum am suci și răsuci lucrurile, în ultimă analiză ele se reduc la aceea că banca emițătoare de bonuri orare cumpără mărfurile la prețul lor de cost, cumpără toate mărfurile, care însă nu o costă decît atît cît a cheltuit cu confecționarea peticelor de hîrtie, iar vînzătorului, în schimbul valorii de schimb pe care acesta o posedă într-o formă substanțială determinată, îi dă valoarea de schimb simbolică a mărfii, adică un cec asupra tuturor celorlalte mărfuri pînă la concurența acestei valori de schimb. Valoarea de schimb ca atare poate exista, firește, numai în mod simbolic, deși, pentru a putea fi folosit ca lucru, și nu numai ca formă de reprezentare, simbolul acesta posedă o existență materială, nu e reprezentare pur ideală, ci e realmente reprezentat într-o formă obiectuală sau alta. (O măsură [de lungime sau de volum] poate fi ținută în mîină; valoarea de schimb servește ca măsură, dar ea efectuează schimbul numai atunci cînd această măsură trece dintr-o mîină într-alta⁴⁹.)

Așadar, în schimbul mărfii, banca dă bani, care nu sînt altceva decît un cec asupra valorii de schimb a mărfii, adică asupra tuturor mărfurilor de aceeași valoare; banca cumpără. Banca este cumpărătorul general, nu numai cumpărătorul unora sau altora dintre mărfuri, ci al tuturor mărfurilor. Căci ea este aceea care trebuie să realizeze convertirea fiecărei mărfi în ființa ei simbolică în calitate de valoare de schimb. Dar dacă este cumpărătorul general, banca trebuie să fie totodată și vînzătorul general; ea nu

#90

trebuie să fie numai antrepozit pentru păstrarea tuturor mărfurilor, și nici numai magazin universal, ci și, asemenea oricărui alt comerciant, posesor de mărfuri.

Eu am schimbat marfa mea, marfa *a*, să zicem, pe bonul orar *b*, care reprezintă valoarea ei de schimb, dar am schimbat-o numai pentru a putea metamorfoza apoi bonul *b*, după dorința mea, în oricare dintre mărfurile reale *c*, *d*, *e*, etc. Dar pot oare banii aceștia să circule în afara băncii? Pot ei să circule altfel decît între posesorul bonului și bancă? Prin ce se asigură convertibilitatea acestui bon? Aici sînt posibile numai două cazuri: ori toți posesorii de mărfuri (produse sau muncă) vor să-și vîndă mărfurile la valoarea lor de schimb, ori unii vor și alții nu. Dacă toți vor să-și vîndă mărfurile la valoarea lor de schimb, ei nu vor aștepta pînă să se găsească un cumpărător, ci se vor duce îndată la bancă pentru a-i ceda mărfurile lor și a primi în schimb semnul valorii lor de schimb, banii: ei le remit băncii în schimbul propriilor ei bani. În acest caz banca este cumpărătorul general și vînzătorul general reuniți într-o singură persoană.

Sau se întîmplă invers. În acest caz, bonul emis de bancă nu e decît un petic de hîrtie, care doar se pretinde a fi simbolul unanim recunoscut al valorii de schimb, dar în realitate nu are nici o valoare, căci simbolul acesta se caracterizează prin aceea că în schimbul real nu numai că reprezintă, ci chiar *este* valoare de schimb. În acest din urmă caz, bonul emis de bancă nu ar fi bani, sau ar fi numai bani convenționali în relațiile dintre bancă și clienții ei, dar nu și pe piața generală. Ar fi cam ceea ce este o duzină de bonuri de masă pe care le capătă abonații unui restaurant sau o duzină de bilete de teatru; și unele și altele reprezintă bani, dar primele numai la un anumit restaurant, iar celelalte numai la un anumit teatru. Bonul băncii ar înceta să corespundă cerințelor pe care trebuie să le îndeplinească banii, întrucît n-ar circula în rîndurile întregului public, ci numai între bancă și clienții ei. Această din urmă ipoteză trebuie, așadar, respinsă.

Banca ar fi deci cumpărătorul și vînzătorul general. În loc de bancnote, ea ar putea emite *cecuri*, iar în locul acestora ar putea deschide simple conturi bancare. În funcție de suma valorilor mărfurilor cedate de individul *X* băncii, el ar dispune la ea de un sold creditor pentru aceeași suma de valori sub forma altor mărfuri. O altă atribuție a băncii ar fi necesarmente aceea de a stabili cu certitudine valoarea de schimb a tuturor mărfurilor, adică timpul de muncă materializat în ele. Dar atribuțiile ei nu s-ar limita la aceasta. Ea ar trebui de asemenea să stabilească timpul

#91

de muncă în care mărfurile pot fi produse cu mijloacele de muncă medii, adică timpul în care ele trebuie să fie produse.

Însă nici aceasta n-ar fi de ajuns. Ea ar trebui să stabilească nu numai timpul în care trebuie să fie fabricată o anumită cantitate de produse, punîndu-i totodată pe producători în condiții care să le permită să muncească cu aceeași productivitate (ea ar trebui deci să reglementeze și să egalizeze și repartizarea mijloacelor de muncă), ci și quantumul timpului de muncă [I—20] care urmează a fi folosit în fiecare ramură de producție. Această din urmă atribuție ar fi necesară întrucît, pentru a face posibilă realizarea valorilor de schimb și a asigura convertibilitatea banilor băncii, întreaga producție ar trebui să fie asigurată în proporții care să îngăduie satisfacerea trebuințelor participanților la schimb.

Dar nici aceasta încă nu e totul. Schimbul cel mai important nu este acela dintre mărfuri, ci schimbul dintre muncă și mărfuri, (îndată după aceasta trebuie tratată mai amănunțit întreaga chestiune.) Muncitorii nu ar vinde băncii munca lor, ci ar căpăta valoarea de schimb a întregului produs al muncii lor etc. În acest caz, o examinare mai atentă arată că banca ar fi nu numai cumpărătorul și vînzătorul general, ci și producătorul general. În fond, ea ar fi sau o despotică cîrmuitoare a producției și administratoare a repartiției, sau un simplu birou însărcinat

să țină contabilitatea și evidența pentru o societate care lucrează în comun. Premisa o constituie comunitatea mijloacelor de producție etc. etc. Saint-simoniștii făceau din banca lor o papalitate a producției.

[3] *Caracterizarea generală a societății burgheze, spre deosebire de formațiunile sociale precapitaliste și de societatea comunistă viitoare]*

Transformarea tuturor produselor și a tuturor activităților în valori de schimb presupune atât dizolvarea tuturor relațiilor (istorice) trainice de dependență personală în sfera producției, cât și interdependența generală a producătorilor. Producția fiecărui individ depinde de producția tuturor celorlalți, după cum transformarea produsului său în mijloace de subsistență pentru el însuși a început să depindă de consumul tuturor celorlalți. Prețurile și schimbul sînt la fel de vechi; dar atât determinarea crescîndă a prețurilor prin cheltuielile de producție, cât și pătrunderea schimbului în toate sferele producției s-au dezvoltat și se dezvoltă tot mai mult abia în societatea burgheză, în societatea liberei concurențe. Fenomenele pe care Adam Smith, într-o manieră proprie

#92

secolului al XVIII-lea, le situează în perioada preistorică ⁵⁰ sînt, în realitate, un produs al istoriei.

Această interdependență dintre producători se manifestă în necesitatea permanentă a schimbului și în valoarea de schimb ca mijlocitor universal. Iată cum prezintă economiștii lucrurile: fiecare individ urmărește interesul său privat și numai interesul său privat, dar prin aceasta el servește, fără să vrea și fără să știe, interesele private ale tuturor, adică interesele generale. Esențial nu este aici faptul că atunci cînd fiecare urmărește interesul său privat se realizează totalitatea intereselor private, adică interesul general. Din această frază abstractă s-ar putea conchide, dimpotrivă, că fiecare frînează satisfacerea intereselor celorlalți, astfel încît în locul unei afirmații generale ar rezulta din acest *bellum omnium contra omnes* ⁵¹ o negație generală. Esențial este aici mai curînd faptul că însuși interesul privat e un interes socialmente determinat și poate fi satisfăcut numai în condițiile create de societate și cu mijloacele oferite de ea, ceea ce înseamnă că e legat de reproducerea acestor condiții și mijloace. El este, firește, interesul unor persoane private, dar conținutul său, ca și forma și mijloacele sale de realizare, sînt date prin condiții sociale independente de indivizi.

Dependența reciprocă și omnilaterală a indivizilor indiferenți unii față de alții constituie legătura lor socială. Această legătură socială își găsește expresia în *valoarea de schimb*, căci numai în aceasta din urmă activitatea sau produsul fiecărui individ devine o activitate sau un produs pentru el; individul trebuie să creeze un produs general — *valoarea de schimb*, sau valoarea de schimb sub forma ei izolată, individualizată, adică *bani*. Pe de altă parte, puterea pe care fiecare individ o exercită asupra activității celorlalți sau asupra avuțiilor sociale rezidă în el în calitatea lui de posesor de *valori de schimb*, de *bani*. El poartă în buzunarul său întreaga sa putere socială și legătura sa cu societatea.

Activitatea, oricare ar fi forma ei individuală de manifestare, și produsul ei, oricare ar fi natura lui particulară, se reduc la *valoarea de schimb*, adică la ceva de ordin general, în care este negată și anihilată orice individualitate, orice specificitate. Aceasta este de fapt o stare foarte diferită de aceea în care individul — sau individul naturalmente sau istoricește dezvoltat în cadrul familiei și al tribului (ulterior în cadrul comunității) — se reproduce direct din natură sau în care activitatea sa productivă și participarea sa la producție sînt legate de o anumită formă a muncii și a produsului, iar relația lui cu alții este determinată în același mod.

#93

Caracterul social al activității, ca și forma socială a produsului și participarea individului la producție apar aici ca ceva străin indivizilor, ca ceva întruchipat în lucruri: ele nu apar ca relații reciproce între indivizi, ci ca subordonare a acestora față de relații care există independent de ei și care derivă din ciocnirea indivizilor indiferenți unii față de alții. Schimbul general de activități și de produse, care a devenit o condiție vitală pentru fiecare individ în parte, legătura reciprocă dintre indivizi li se înfățișează ca ceva străin și independent de ei, ca un lucru. În valoarea de schimb, relația socială dintre persoane este transformată într-o relație socială [I—21] între lucruri, iar puterea persoanei este transformată în putere a unui lucru. Cu cît mijlocul de schimb posedă mai puțină putere socială, cu cît el este legat de natura produsului nemijlocit al muncii și de trebuințele nemijlocite ale participanților la schimb, cu atît mai mare trebuie să fie forța colectivității care-i reunește pe indivizi: familia patriarhală, societatea antică, feudalismul și breslele (vezi caietul XII, 34b) ⁵².

Fiecare individ posedă puterea socială sub formă de lucru. Dacă despuiți lucrul de această putere socială, va trebui s-o dați unor persoane ca putere asupra altor persoane. Relațiile de dependență personală (inițial apărute într-un mod cu totul natural) sînt primele forme de societate, în care productivitatea umană se dezvoltă doar în proporții reduse și în puncte izolate. Independența față de persoane întemeiată pe dependența față de

lucruri este cea de-a doua mare formă, în care se creează pentru prima oară un sistem de schimb social general de substanțe, de relații universale, de trebuințe omnilaterale și de potențe universale. Individualitatea liberă, întemeiată pe dezvoltarea universală a indivizilor și pe transformarea productivității lor colective, sociale într-un bun social al lor, reprezintă a treia treaptă. Treapta a doua creează condițiile pentru cea de-a treia. De aceea rînduiri patriarhale, ca și cele antice (precum și cele feudale) decad pe măsura dezvoltării comerțului, a luxului, a *banilor și a valorii de schimb*, în timp ce societatea modernă crește și se dezvoltă paralel cu acestea din urmă.

Schimbul și diviziunea muncii se condiționează reciproc. Deoarece fiecare lucrează pentru sine fără ca produsul său să-i fie destinat lui însuși, el trebuie să recurgă, firește, la schimb nu numai pentru a participa la capacitatea generală de producție, ci și pentru a transforma propriul său produs într-un mijloc de subsistență pentru el însuși. Vezi lucrarea mea „Bemerkungen über Ökonomie”, p. V 13, 14⁵³. Schimbul mijlocit de valoare de schimb și de bani presupune interdependența universală a producătorilor,

#94

dar totodată și izolarea deplină a intereselor lor particulare și o diviziune a muncii sociale în care unitatea diferitelor feluri de muncă și complementaritatea lor reciprocă există în afara indivizilor și independent de ei, ca și cum ar fi o relație naturală. Presiunea reciprocă dintre cererea generală și ofertă mijlocește legătura dintre producătorii de mărfuri indiferenți unii față de alții.

Însuși faptul că produsul sau activitatea indivizilor trebuie mai întâi transformate în *valoare de schimb*, în *bani*, pentru a dobîndi și a-și dovedi sub această formă *materială puterea* lor socială denotă două lucruri: 1) că indivizii produc numai pentru societate și în cadrul societății; 2) că producția lor nu este *nemijlocit* socială, nu e the offspring of association * în cadrul căreia se practică repartizarea diferitelor munci între membrii asociați. Indivizii sînt subordonați producției sociale, care există în afara lor ca o fatalitate, și nu producția socială este subordonată indivizilor, care ar dirija-o ca pe un bun comun al lor. De aceea nu poate fi nimic mai greșit și mai absurd decît să vrei să întemeiezi pe *valoare de schimb* și pe *bani* controlul indivizilor asociați asupra ansamblului producției lor, cum am văzut mai sus în cazul băncii emițătoare de bonuri orare.

Schimbul privat al tuturor produselor muncii, capacităților și activităților se află în opoziție atît cu repartiția bazată pe relații de dominație și subordonare (naturale și politice) între indivizi (indiferent de caracterul — patriarhal, antic sau feudal — pe care l-ar avea această dominație și subordonare) (de menționat că aici *schimbul* propriu-zis nu joacă decît un rol secundar; în linii generale, el afectează mai puțin viața unor întregi comunități, desfășurîndu-se mai curînd între diferitele comunități, și nu-și subordonează nicidecum toate relațiile de producție și de repartiție), cît și cu schimbul liber dintre indivizi asociați pe baza aproprierii în comun a mijloacelor de producție și a controlului colectiv asupra lor. (Această din urmă asociere nu este ceva arbitrar; ea presupune dezvoltarea unor condiții materiale și spirituale a căror analiză nu-și are locul aici.)

Așa cum diviziunea muncii generează aglomerarea, combinarea, cooperarea, antagonismul intereselor particulare și al intereselor de clasă, concurența, concentrarea capitalului, monopolul și societățile pe acțiuni, într-un cuvînt formele contradictorii ale unității care provoacă însuși opoziția, tot astfel schimbul privat generează comerțul mondial, independența individuală a persoanelor private generează o dependență deplină față de așa-numita piață mondială, iar actele de schimb fărîmițate creează un sistem ban-

* — rodul unei asocieri. — *Nota trad.*

#95

car și de credit a cărui contabilitate [I—22] constată cel puțin compensările necesare pentru echilibrarea schimburilor private. Deși interesele private împart fiecare națiune în tot atîtea națiuni cîți indivizi maturi număra ea, iar interesele exportatorilor și cele ale importatorilor aceleiași națiuni sînt aici diametral opuse, cursul schimbului dă totuși o *aparență* de existență comerțului național etc. etc. Dar nimeni nu-și va închipui pe acest temei că printr-o reformă a *bursei* ar putea fi suprimate *bazele* comerțului privat interior sau exterior. În cadrul societății burgheze însă, care e bazată pe *valoarea de schimb*, se dezvoltă relații de schimb și relații de producție care reprezintă tot atîtea mine în stare s-o arunce în aer. (Există deci o mulțime de forme antagoniste ale unității sociale, al căror caracter contradictoriu nu poate fi înlăturat prin schimbări treptate. Pe de altă parte, dacă societatea, așa cum este ea, n-ar conține într-o formă latentă condițiile de producție materiale și relațiile de schimb corespunzătoare, necesare unei societăți fără clase, toate încercările de a declanșa o explozie n-ar fi decît donchișotism.)

Am văzut că, deși valoarea de schimb este egală cu timpul de muncă relativ, materializat în fiecare produs, iar la rîndul lor banii sînt egali cu valoarea de schimb a mărfurilor detașată de substanța lor, această valoare de schimb sau relație bănească conține contradicțiile dintre mărfuri și valoarea lor de schimb, dintre mărfuri — ca valori de schimb — și bani. Am văzut, de asemenea că ideea creării unei bănci care să emită bani-muncă ca imagine directă a mărfii este o utopie. Deși banii nu sînt, așadar, decît valoarea de schimb detașată de substanța mărfurilor și-și au originea în tendința acestei valori de schimb de a se afirma în toata puritatea ei, marfa nu poate fi totuși transformată direct în bani: sau, cu alte cuvinte, adeverința care certifică în mod autentic cantitatea timpului de muncă materializat în marfă nu-i poate servi drept preț în lumea valorilor de schimb. Cum se explică aceasta?

{În privința uneia dintre formele banilor — ca *mijloc* de schimb (și nu ca *măsură* a valorii de schimb) — economiștii știu bine că premisa existenței banilor o constituie obiectivarea legăturii sociale; este vorba de bani în măsura în care apar ca *gaj* pe care un om trebuie să-l lase în mîna altuia pentru a căpăta de la el o marfă. Aici chiar economiștii spun că oamenii acordă unui

#96

lucru (banilor) încrederea pe care și-o refuză ca persoane. Dar de ce acordă ei unui lucru încrederea lor? Evident, numai pentru că acest lucru este *obiectivarea* unei *relații* între persoane, obiectivarea valorii de schimb, care nu este altceva decît un raport între activitățile productive ale diferitelor persoane. Orice alt gaj poate fi direct util deținătorului său ca obiect, pe cînd banii nu-i folosesc decît ca „gaj social”⁵⁴, dar un astfel de gaj ei sînt numai în virtutea caracterului lor social (simbolic); or, banii pot avea un caracter social numai pentru că indivizii și-au înstrăinat, sub formă de obiect, propria lor relație socială.}

În *listele de prețuri*, unde toate valorile se măsoară în bani, se reflectă totodată atît independența față de persoane a caracterului social al lucrurilor, cît și tendința comerțului de a subordona din nou indivizilor aceste lucruri, pe baza înstrăinării în care ansamblul relațiilor de producție și de schimb apare în fața individului, în fața tuturor indivizilor. Deoarece autonomizarea — dacă vreți — a pieței mondiale (în care este inclusă activitatea fiecărui individ) crește pe măsura dezvoltării relațiilor bănești (a valorii de schimb) și, viceversa, legătura generală și dependența omnilaterală a producției și consumului cresc paralel cu independența și indiferența reciprocă a consumatorilor și producătorilor unii față de alții: deoarece această contradicție duce la crize etc., se fac — concomitent cu dezvoltarea acestei înstrăinări — încercări de a o suprima, rămînînd pe propriul ei teren: listele de prețuri, cursul schimbului, legăturile poștale și telegrafice între agenții comerțului etc. (concomitent cu aceasta se perfecționează, bineînțeles, mijloacele de comunicație) oferă fiecăruia dintre ei posibilitatea de a se informa asupra activității tuturor celorlalți, pentru a-și orienta în mod corespunzător propria activitate. {Cu alte cuvinte, deși cererea și oferta fiecărui individ se manifestă independent de toate celelalte, orice om caută totuși să se informeze asupra stării în care se află cererea și oferta generală; la rîndul ei, această cunoaștere are asupra lor o anumită influență practică. Deși pe baza actuală toate acestea nu duc la suprimarea înstrăinării, ele generează totuși relații și legături care conțin posibilitatea înlăturării vechii baze. (Posibilitatea unei statistici generale etc.)}

(Toate acestea vor trebui tratate pe larg acolo unde va fi vorba de categoriile: „*prețuri, cerere și ofertă*”. Aici însă trebuie să remarcăm doar că privirea de ansamblu asupra comerțului și producției, așa cum ne-o oferă de fapt listele de prețuri, ne furnizează în fond cea mai bună dovadă a faptului că indivizilor propriul lor schimb și propria lor producție li se opune ca o relație *obiecti-*

#97

vată, independentă de ei. Pe piața mondială, legătura dintre individ și toți ceilalți, dar totodată și independența [I—23] față de indivizi a acestei legături s-au dezvoltat în așa măsură, încât formarea ei conține în sine totodată și condițiile pentru depășirea limitelor ei.)

Comparare — în locul adevăratei comunități și universalități.

{S-a spus și, poate, se mai spune că frumusețea și măreția rezidă tocmai în această legătură spontan apărută, independentă de știința și de voința indivizilor, legătură care presupune tocmai independența și indiferența indivizilor unii față de alții în acest schimb de substanțe material și spiritual. Și este cert că această legătură obiectivată este preferabilă lipsei de legătură între ei sau unei legături pur locale, bazate pe relații naturale de consanguinitate sau pe relații de dominație și aservire. Tot atât de cert este că indivizii nu-și pot subordona propriile lor legături sociale înainte de a le fi creat. Dar este o ineptie să se considere că aceasta legătură pur materială ar fi legătura firească, inseparabilă de natura individualității (în opoziție cu cunoașterea și cu voința reflectată) și imanentă ei. Această legătură este produsul indivizilor. Ea este un produs istoric și aparține unei anumite faze a dezvoltării acestora. Înstrăinarea și independența în care această legătură mai dănuie în raport cu indivizii dovedesc doar că aceștia se mai află încă în procesul făuririi condițiilor vieții lor sociale, că încă n-au ajuns să-și trăiască viața socială pornind de la aceste condiții. Aceasta este legătura spontană a indivizilor în cadrul unor relații de producție determinate, limitate.

Indivizii universal dezvoltați, ale căror relații sociale fiind propriile lor relații colective, sînt totodată subordonate propriului lor control colectiv, nu sînt un produs al naturii, ci al istoriei. Gradul și universalitatea dezvoltării potențelor (der Vermögen) în cadrul cărora devine posibilă această individualitate au ca premisă tocmai producția bazată pe valorile de schimb, care o dată cu generalitatea înstrăinării individului de el însuși și de alții, creează pentru prima oară și generalitatea și omnilateralitatea relațiilor și aptitudinilor lui. Pe treptele inițiale ale dezvoltării, individul pare mai complet tocmai pentru că încă nu și-a elaborat totalitatea relațiilor sale și nu și le-a opus ca forțe și relații sociale independente de el. Pe cît de ridicolă este atitudinea celor care regretă acea plenitudine inițială, pe atît de ridicolă e și credința că omul trebuie să se oprească la actuala stare de totală secătuire. Concepția burgheză nu a putut depăși niciodată opoziția față de această concepție romantică, care de aceea o va însoți întotdeauna, ca opusul ei legitim, pînă la obștescul ei sfîrșit.}

#98

(Aici poate fi luat ca exemplu raportul dintre individ și știință.)

(Compararea banului cu sîngele — sugerată de cuvîntul „circulație” — e cam tot atît de potrivită ca și compararea patricienilor cu stomacul în fabula lui Menenius Agrippa ⁵⁵.)

(Nu mai puțin greșită e compararea banilor cu limba. Exprimată cu ajutorul limbii, ideile nu se transformă în așa fel încît să-și piardă specificul, iar caracterul lor social să existe alături de ele în limbă, așa cum prețurile există alături de mărfuri. Ideile nu există despărțite de limbă. Ideile care, pentru a putea circula, pentru a putea participa la schimbul de idei, trebuie mai întîi traduse din limba lor maternă într-o limbă străină prezintă mai multă analogie: dar aici analogia nu rezidă în limbă, ci în faptul că e străină.)

{Faptul că toate produsele, activitățile și relațiile pot fi schimbate pe altceva, pe un *lucru*, care, la rîndul său, poate fi schimbat pe orice fără nici o *distincție* — adică dezvoltarea valorilor de schimb (și a relațiilor bănești) — este identic cu venalitatea și corupția generală. Prostituația generală apare ca o fază necesară a dezvoltării caracterului social al aptitudinilor, potențelor, capacităților și activităților personale. Shakespeare caracterizează admirabil banii, spunînd că ei pun semnul egalității între ceea ce nu se poate preschimba ⁵⁶. Setea de îmbogățire ca atare este imposibilă fără bani; orice altă acumulare și orice altă sete de acumulare apare ca ceva primitiv, limitat, condiționat, pe de o parte, de trebuințe, iar pe de alta — de natura finită a produselor (sacra auri fames *).}

(Dezvoltarea banilor presupune, evident, dezvoltarea altor relații generale.)

Cînd examinăm relații sociale care generează un sistem rudimentar de schimb, valori de schimb și bani, sau relații sociale în cadrul cărora acestea sînt slab dezvoltate, este clar, din capul locului, că indivizii, deși relațiile dintre ei par a avea un caracter mai personal, intră în relații reciproce numai în cutare sau cutare mod (socialmente) determinat: ca senior feudal și vasal, moșier și iobag etc., sau ca persoane aparținînd unei anumite caste sau stări sociale etc. În cadrul relației bănești, al sistemului de schimb dezvoltat (și această aparență e aceea care seduce democrația), legăturile de dependență personală, deosebiri de origine, de cultură etc. sînt efectiv distruse, rupte (legăturile personale apar în orice caz toate drept relații *personale*); se creează aparența că indi-

* — blestemata sete de aur. — *Nota trad.*

#99

vizii vin în contact reciproc într-un mod independent (această independență este în genere doar o iluzie și ar fi mai just s-o numim indiferență), liber, că se face schimb în limitele acestei libertăți; dar această aparență există numai pentru cel care face abstracție de *condițiile* — *de condițiile de existență* (care, la rîndul lor, sînt independente de indivizi și, deși generate de societate, apar oarecum drept *condiții naturale*, adică nesupuse controlului indivizilor) — în cadrul cărora acești indivizi intră în contact unii cu alții.

[1- 24] Modul de a fi determinat, care în primul caz se manifestă ca limitare personală a unui individ de către altul, apare în cazul al doilea într-o formă dezvoltată, ca limitare obiectuală a individului prin relații independente de el și suficiente lor însele. (Deoarece individul izolat nu poate scăpa de modul său determinat de a fi ca persoană, dar în schimb poate să înlătore relațiile exterioare și să și le subordoneze, libertatea lui *pare* mai mare în cazul al doilea. Dar o examinare mai amănunțită a acestor relații exterioare, a acestor condiții arată că indivizii unei anumite clase etc. nu le pot birui en masse decît suprimîndu-le. Individul le poate depăși incidental, dar masa oamenilor robiți de ele nu poate face acest lucru deoarece însăși existența ei exprimă subordonarea, ba chiar subordonarea necesară a indivizilor față de aceste relații.)

Aceste relații exterioare sînt atît de departe de a fi o înlăturare a „relațiilor de dependență”, încît de fapt nu înseamnă decît reducerea lor la o formă generală, ba chiar elaborarea *bazei* generale a relațiilor de dependență personală. Și aici indivizii intră în relații reciproce numai ca indivizi determinați. Relațiile de dependență *obiectivate*, în opoziție cu cele *personale*, se manifestă în așa fel (relațiile de dependență obiectivate nu sînt altceva decît relațiile sociale autonomizate față de indivizii aparent independenți, adică relațiile lor de producție devenite autonome față de ei înșiși), încît indivizii sînt dominați acum de *abstracții*, pe cînd înainte erau dependenți unii de alții. Dar abstracția sau ideea nu este aici altceva decît expresia teoretică a relațiilor materiale care îi domină.

Relațiile pot fi exprimate, firește, numai cu ajutorul ideilor; așa se explică faptul că filozofii văd specificul epocii moderne în dominarea ei de către idei și identifică crearea individualității libere cu răsturnarea acestei dominații a ideilor. Din punct de vedere ideologic, eroarea putea fi comisă cu atît mai ușor, cu cît această dominație a relațiilor (dependența față de lucruri care, la rîndul ei, de altfel, se transformă în relații de dependență per-

#100

sonală bine determinate, despuiate de orice iluzii) apare în conștiința indivizilor înșiși ca dominație a ideilor, iar credința în eternitatea acestor idei, adică a acestor relații de dependență față de lucruri, este, bineînțeles, în fel și chip întreținută, întărită și sugerată de către clasele stăpînitoare.

(În ceea ce privește iluzia „relațiilor pur personale” din perioada feudalității, nu trebuie să uităm, firește, niciodată că, 1) într-un anumit stadiu de dezvoltare, înseși aceste relații căpătau, în sfera lor, caracterul unor relații obiectivate, cum ne-o arată dezvoltarea relațiilor de proprietate funciară, de pildă, pornind de la relații de subordonare pur militară; dar că 2) relația obiectivată în care se transformă ele are ea însăși un caracter limitat, determinat de natură, și de aceea *apare* ca o relație personală, pe cînd în lumea modernă relațiile personale derivă pur și simplu din relațiile de producție și de schimb.)

[5] *Dezvoltarea formei-bani a valorii ca urmare a dezvoltării schimbului. Caracterul social al producției în societatea burgheză, spre deosebire de caracterul social al producției în comunism]*

Produsul devine marfă. Marfa devine valoare de schimb. Valoarea de schimb a mărfii dobîndește o existență separată alături de marfă; adică marfa sub forma în care ea 1) poate fi schimbată pe orice altă marfă; 2) devine, așadar, marfă generală și-și pierde orice particularitate naturală; 3) conține măsura capacității ei de schimb; adică raportul determinat în care poate echivala cu sine celelalte mărfuri, este marfa ca bani, și anume nu ca bani în general, ci ca *o sumă determinată de bani*, căci pentru a putea exprima valoarea de schimb în toate deosebirile ei, este necesar ca banii să poată fi numărați, adică să fie cantitativ divizibili.

Banii, adică forma comună pe care trebuie s-o îmbrace toate mărfurile ca valori de schimb, marfa generală, trebuie să existe ca marfă *particulară* alături de celelalte mărfuri, deoarece ele nu numai mental trebuie să se măsoare cu ajutorul banilor, ci și în schimbul real trebuie să se schimbe pe bani. Contradicția care decurge de aici trebuie analizată în altă parte. Asemenea statului, banii nu sînt nici ei rodul unei convenții. Ei se nasc în chip spontan din schimb și în cadrul schimbului; sînt un produs al acestuia.

Inițial servește drept bani — adică este primită, în cadrul schimbului, nu ca obiect de consum, pentru satisfacerea unei trebuințe, ci spre a fi schimbată pe alte mărfuri — marfa care ca obiect ce satisface o trebuință

circulă și se schimbă cel mai des, oferind astfel maximum de certitudine că, la rândul ei, va putea

#101

fi schimbată pe alte mărfuri particulare; este marfa care în respectiva organizare socială reprezintă avuția $\chi\alpha\tau\ \epsilon\lambda\omicron\chi\eta\nu$, constituie obiectul celei mai generale cereri și oferte și are o valoare de întrebuințare specifică. Astfel au fost sarea, pieile, vitele, sclavii. Sub forma ei specifică de marfă, o asemenea marfă își corespunde sieși ca valoare de schimb într-o măsură mai mare decât celelalte mărfuri (păcat că în limba germană nu poate fi redată adecvat deosebirea dintre *denrée* și *marchandise* *).

Utilitatea particulară a mărfii, indiferent dacă e vorba de marfă ca un anumit obiect de consum (piei) sau ca unealtă directă de producție (sclav), este aceea care o consacră aici ca bani. În cursul dezvoltării ulterioare se va întâmpla exact contrarul: marfa care e mai puțin ca oricare alta nemijlocit obiect de consum sau unealtă de producție va servi mai bine ca oricare alta la satisfacerea nevoilor *schimbului ca atare*. În primul [I—25] caz, marfa devine bani în virtutea valorii ei de întrebuințare particulare : în cel de-al doilea, ea își dobândește valoarea de întrebuințare particulară de pe urma faptului că servește drept bani. Durabilitatea, inalterabilitatea, divizibilitatea, posibilitatea de a se recontopi, transportabilitatea relativ ușoară, în măsura în care un volum mic conține o valoare de schimb mare, toate acestea fac ca pe ultima treaptă metalele nobile să fie deosebit de adecvate. Ele constituie, totodată, tranziția firească de la prima formă a banilor. Pe o treaptă ceva mai înaltă a producției și schimbului, unealta de producție începe să *domine* produsele; or, *metalele* (și înainte de ele pietrele) sînt primele și cele mai indispensabile unelte de producție. În *aramă*, care la antici joacă un rol atît de important în calitate de bani, mai găsim încă întrunite laolaltă atît valoarea de întrebuințare particulară în calitate de unealtă de producție, cît și celelalte proprietăți, care nu derivă din valoarea ei de întrebuințare, ci corespund destinației ei ca valoare de schimb (deci și ca mijloc de schimb).

Metalele *nobile* se deosebesc de celelalte metale și prin faptul că sînt inoxidabile etc., de calitate constantă etc.; apoi, ele corespund mai bine treptei mai înalte de dezvoltare, întrucît utilitatea lor nemijlocită pentru consum și producție trece pe planul al doilea, pe cînd — fie și numai pentru raritatea lor — ele reprezintă în mai mare măsură valoarea bazată exclusiv pe schimb. Ele reprezintă din capul locului surplusul, adică forma în care apare inițial averea. În plus, oamenii preferă să facă schimb pe metale decât pe alte mărfuri.

* — marfa ca obiect de consum și marfa ca obiect al comerțului. — *Nota trad.*

#102

Prima formă de bani corespunde unui stadiu neevoluat al schimbului și al trocului, în care banii încă apar mai mult ca *măsură* a valorii, decât ca *instrument de schimb* propriu-zis. Pe această treaptă măsura mai poate fi pur imaginară (la negri, de altfel, prin bară * se subînțelege fierul). (Scoicile etc. corespund însă mai mult seriei a cărei ultimă verigă o constituie aurul și argintul.)

Din faptul că o marfă devine valoare de schimb generală urmează că valoarea de schimb devine o marfă particulară: ea poate să devină o astfel de marfă numai datorită faptului că o anumită marfă particulară dobândește, față de toate celelalte mărfuri, privilegiul de a reprezenta, de a simboliza valoarea lor de schimb, adică privilegiul de a deveni *bani*. Din însăși esența valorii de schimb decurge faptul că însușirii bănești a tuturor mărfurilor îi apare drept subiect al banilor o marfă particulară. În cursul dezvoltării ulterioare, valoarea de schimb a banilor poate, la rîndul ei, să capete o existență distinctă de substanța, de materia lor, ca de pildă, în banii de hîrtie, fără însă ca privilegiul acestei mărfi particulare să fie suprimat, întrucît existența separată a valorii de schimb a banilor trebuie în continuare să-și capete denumirea de la respectiva marfă particulară.

Deoarece e valoare de schimb, marfa poate fi schimbată pe bani, este echivalată cu bani. Raportul în care ea este echivalată cu bani, adică caracterul determinat al valorii ei de schimb constituie *premisa* transformării ei în bani. Raportul în care cutare sau cutare marfă poate fi schimbată pe bani, adică suma de bani pe care poate fi schimbată o anumită cantitate de marfă, este în funcție de timpul de muncă materializat în acea marfă. Marfa e valoare de schimb ca întruchipare a unui timp de muncă *determinat*. Banii nu numai că măsoară cantitatea de timp de muncă pe care o reprezintă marfa, ci o și conțin totodată în forma ei generală, adecvată conceptului și susceptibilă de schimb. Banii sînt mediul material în care, cufundate fiind, valorile de schimb capătă o formă corespunzătoare determinației lor generale. Adam Smith spune că munca (timpul de muncă) reprezintă banii originari cu care se cumpără toate mărfurile⁵⁷. Dacă considerăm actul de producție, această afirmație rămîne întotdeauna adevărată (ca și în privința determinării valorilor relative). În producție, fiecare marfă se preschimbă în permanență pe timp de muncă.

Necesitatea unor bani distincți de timpul de muncă se datorește tocmai faptului că quantumul timpului de muncă trebuie să

* Vezi volumul de față, p. 77—78. — *Nota red.*

#103

fie exprimat nu în produsul său particular și nemijlocit, ci într-unul general și mijlocit, adică în produsul său particular ca egal cu toate celelalte produse ale aceleiași timp de muncă și convertibil în ele, în timp de muncă materializat nu într-o marfă oarecare, ci în toate mărfurile deopotrivă și deci într-o singură marfă particulară care le reprezintă pe toate celelalte.

Timpul de muncă nu poate fi nemijlocit bani (cerință care, cu alte cuvinte, înseamnă că fiecare marfă trebuie să fie nemijlocit propriii săi bani) tocmai pentru că în fapt el există întotdeauna (ca obiect) numai în produse particulare: ca obiect general poate exista numai în mod simbolic și numai într-o marfă particulară care devine bani. Timpul de muncă nu există ca obiect general de schimb, independent și distinct (detașat) de particularitățile naturale ale mărfurilor. Or, tocmai ca un asemenea obiect ar fi trebuit el să existe ca să poată îndeplini nemijlocit condițiile care se cer banilor. Materializarea caracterului general, social al muncii (și deci a timpului de muncă pe care-l conține valoarea de schimb) este aceea care face din produsul ei o valoare de schimb și dă mărfii proprietatea de bani, care la rîndul ei implică însă un subiect bănesc care să existe autonom în afara mărfii.

Timpul de muncă determinat este materializat într-o anumită marfă particulară, care are proprietăți particulare și se află în raporturi particulare cu trebuințele; ca valoare de schimb însă, timpul de muncă trebuie să fie materializat într-o marfă care nu exprimă decît durata sau cantitatea lui, este indiferentă față de proprietățile lui naturale și de aceea se poate metamorfoza în — adică schimba pe — orice altă marfă în care este materializat același timp de muncă. Ca obiect [de schimb], marfa trebuie să posede acest caracter general [I—26], care contrazice particularitatea ei naturală. Această contradicție poate fi rezolvată numai prin materializarea ei înseși, adică printr-o dublă afirmare a mărfii: o dată sub forma ei naturală, nemijlocită, iar a doua oară sub forma ei mijlocită, ca bani, ceea ce se poate obține numai atunci cînd o marfă particulară devine, ca să spunem așa, substanța generală a valorilor de schimb, sau atunci cînd valoarea de schimb a mărfurilor este identificată cu o substanță particulară, cu o marfă particulară, diferită de toate celelalte. Cu alte cuvinte, atunci cînd marfa trebuie mai întîi schimbată pe această marfă generală, pe acest simbolic produs general sau materializare a timpului de muncă pentru ca apoi să poată fi schimbată sau metamorfozată, ca valoare de schimb, în orice altă marfă, fără excepție.

Banii reprezintă timpul de muncă ca obiect general, sau materializarea timpului de muncă general, a timpului de muncă ca

#104

marfă generală. De aceea, dacă pare foarte simplu faptul că timpul de muncă, deoarece reglează valorile de schimb, este în fapt nu numai măsura lor inerentă, ci și însăși substanța lor (căci ca valori de schimb mărfurile nu posedă nici o altă substanță, nici un alt conținut natural) și ar putea să le servească și nemijlocit drept *bani*, adică să le furnizeze elementul în care valorile de schimb să se poată realiza ca atare, în realitate însă această aparență de simplitate este înșelătoare. Dimpotrivă, raportul dintre valorile de schimb — adică dintre mărfuri ca materializări de timp de muncă reciproc egale și susceptibile de a fi echivalate — cuprinde în fapt contradicții care își găsesc expresia obiectivată în *bani* ca ceva *distinct* de timpul de muncă.

La Adam Smith, această contradicție mai apare încă ca o simplă juxtapunere. Alături de produsul particular al muncii sale (timpul de muncă ca obiect particular), muncitorul trebuie să producă și o anumită cantitate de marfă generală (timpul de muncă ca obiect general). Ambele determinații ale valorii de schimb apar la Smith exterior, una *alături* de alta⁵⁸. La el esența mărfii în ansamblu nu apare încă afectată și pătrunsă de contradicție. Aceasta corespunde treptei pe care se afla producția pe vremea lui, cînd lucrătorul mai avea încă direct în produsul său o parte din mijloacele sale de subzistență: nici întreaga sa activitate și nici întregul său produs nu deveniseră încă dependente de schimb. Cu alte cuvinte, agricultura producătoare pentru consumul propriu [Subsistenzagrikultur] (sau cum o mai numește Steuart)⁵⁹ și industria patriarhală (țesutul manual și torsul la domiciliu îmbinate cu agricultura) mai erau încă în mare măsură predominante. Numai surplusul devenea obiect de schimb pe plan național. Valoarea de schimb și determinarea prin timpul de muncă nu se dezvoltaseră încă deplin pe plan național.

(*Digresiune.* Despre aur și argint se poate spune mai puțin ca despre oricare altă marfă că consumul lor ar putea să crească numai proporțional cu scăderea cheltuielilor lor de producție. În realitate, consumul lor crește proporțional cu creșterea avuției generale, căci folosirea lor reprezintă în mod specific avuția, belșugul, luxul, întrucît aurul și argintul sînt *reprezentanții* avuției generale. Fără a mai vorbi de folosirea lor ca bani, consumul de aur și de argint crește proporțional cu creșterea avuției generale. De aceea, dacă se produce o creștere bruscă a ofertei lor, chiar și fără o scădere corespunzătoare a cheltuielilor lor de producție sau a valorii lor, ele găsesc o piață în rapidă extindere, care le împiedică deprecierea. Aceasta explică multe aspecte ale evenimentelor *australo-californiene*⁶⁰, rămase inexplicabile pentru eco-

#105

nomiștii care, considerînd că consumul general al aurului și argintului este în funcție numai de scăderea cheltuielilor lor de producție, nu fac decît să se învîrtească într-un cerc vicios. Toate acestea se leagă tocmai de faptul că aurul și argintul reprezintă avuția, adică de proprietatea lor de a funcționa ca bani.)

(Opoziția dintre aur și argint ca mărfuri eterne, de o parte, și celelalte mărfuri, de alta, opoziție pe care o găsim la Petty *, poate fi întîlnită încă la *Xenofon*, în lucrarea sa „Despre veniturile statului atenian”, cap. 1, în care se spune despre marmură și argint:

„Această țară se distinge nu numai prin produse care înfloresc și se ofilesc în fiecare an, ci și prin prezența în pămîntul ei a unor bunuri eterne, căci piatra (și anume marmura) se găsește aici din abundență... Sînt aici și terenuri care, cultivate fiind, nu aduc nici un rod, dar care, scormonite în adîncuri, pot hrăni mai mulți oameni decît dacă ar produce grîu...”⁶¹)

{Trebuie să remarcăm că schimbul dintre diferite triburi sau popoare — acesta, și nu schimbul privat, este forma inițială a schimbului — începe prin aceea că unui trib necivilizat i se cumpără (sau i se estorchează) un surplus care nu este produsul muncii sale, ci un produs natural al pămîntului pe care el îl ocupă sau al naturii înconjurătoare.}

{Din faptul că banii trebuie să fie simbolizați într-o anumită marfă se va deduce apoi însăși această marfă (aur etc.), precum și contradicțiile economice obișnuite care derivă de aici. Acesta este punctul II. Mai departe, deoarece pentru a putea fi determinate ca *prețuri*, toate mărfurile trebuie să se schimbe pe bani, indiferent dacă acest schimb se efectuează în realitate sau numai în minte, trebuie determinat raportul dintre cantitatea de aur sau de argint și prețurile mărfurilor. Acesta este punctul III. Este clar că numai de pe urma *măsurării* prețurilor în aur și argint cantitatea acestor metale nu dobîndește nici o influență asupra prețului mărfurilor; dificultatea se ivește în schimbul real, în măsura în care banii servesc efectiv ca mijloc de circulație; [ca urmare] a corelației dintre cerere și ofertă etc. Dar ceea ce afectează valoarea banilor ca mijloc de circulație afectează și banii ca măsură a valorii.}

[I—27] Însuși timpul de muncă există, ca atare, numai subiectiv, numai sub formă de activitate. În măsura în care, ca atare, el este susceptibil de a fi schimbat (este el însuși o marfă), timpul de muncă este determinat nu numai sub raport cantitativ, ci și sub raport calitativ, și diferă nu numai cantitativ, ci și calitativ; el

* Vezi volumul de față, p. 164—165. — *Nota red.*

#106

nu este nicidecum timp de muncă general, egal cu sine însuși; ca subiect el corespunde tot atît de puțin timpului de muncă general, care determină valorile de schimb, pe cît de puțin mărfurile și produsele particulare îi corespund ca obiect.

Exprimată într-o formă subiectivă, afirmația lui A. Smith că, alături de marfa sa particulară, lucrătorul trebuie să producă și o marfă generală — sau, cu alte cuvinte, că trebuie să dea formă de bani unei părți din produsul său și în general mărfii sale, în măsura în care e destinată a-i servi nu ca valoare de întrebuintare, ci ca valoare de schimb⁶² — nu înseamnă altceva decît că timpul de muncă particular al lucrătorului nu se poate schimba direct pe orice alt timp de muncă particular și că această capacitate generală de schimb a sa abia trebuie să fie mijlocită, că acest timp de muncă particular trebuie să îmbrace o formă materială, diferită de el însuși, pentru a putea atinge această capacitate generală de schimb.

Considerată în însuși actul de producție, munca individului reprezintă banii cu care el cumpără direct produsul, obiectul activității sale particulare; dar este vorba aici de bani *particulari*, cu care poate fi cumpărat numai acest produs *determinat*. Pentru a fi nemijlocit *bani universali*, munca individului ar trebui să fie din capul locului muncă *generală*, și nu muncă *particulară*, adică ar trebui să fie din capul locului o verigă a *producției generale*. În această ipoteză însă, nu schimbul ar fi acela care ar conferi pentru prima oară muncii acest caracter general, ci caracterul ei colectiv, dinainte dat, ar determina participarea acesteia la produse. Caracterul colectiv al producției ar face ca produsul să fie din capul locului un produs colectiv, general. Schimbul inițial din cadrul producției — care n-ar fi un schimb de valori de schimb, ci de activități determinate de trebuințe comune, de scopuri comune — ar implica din capul locului participarea individului la lumea colectivă a produselor. Cînd la baza procesului stau valorile de schimb, numai *schimbul* este acela care pentru prima oară *imprimă* muncii caracterul ei general. Pe bază comunitară însă, acest caracter i-ar fi *imprimat* înainte de schimb, adică schimbul de produse n-ar fi în genere *veriga intermediară* care mijlocește participarea individului la producția generală. O mijlocire e, firește, necesară.

În primul caz, care pornește de la producția autonomă a indivizilor — oricît s-ar determina și modifica reciproc post festum aceste producții autonome datorită legăturilor dintre ele —, mijlocirea se realizează prin schimbul de mărfuri, prin valoarea de schimb, prin bani, care sînt tot atîtea expresii pentru unul și ace-

#107

lași raport. În cazul al doilea *e mijlocită premisa însăși*; cu alte cuvinte, se pornește de la premisa unei producții colective, de la premisa colectivității ca bază a producției. Munca individului apare de la bun început ca muncă socială. Oricare ar fi forma materială particulară a produsului pe care-l creează sau la a cărui creare participă individul, ceea ce a cumpărat el cu munca sa nu este un anumit produs particular, ci o anumită parte din producția colectivă. De aceea el nici n-are un produs particular pe care să-l poată schimba: produsul său *nu este valoare de schimb*. Acest produs nu trebuie să ia mai întâi o formă aparte ca să poată dobîndi pentru individ un caracter general. În locul unei diviziuni a muncii care se creează necesarmente în schimbul de valori de schimb, ar avea loc o organizare a muncii care ar implica participarea individului la consumul colectiv.

În primul caz, caracterul social al producției *se stabilește* [wird *gesetzt*] post festum abia prin transformarea produselor în valori de schimb și prin schimbul acestora din urmă. În cel de-al doilea caz, *caracterul social al producției* constituie o premisă, iar participarea la lumea produselor, la consum, nu este mijlocită de schimbul de munci — sau de produse ale muncii — independente unele de altele. Ea este mijlocită de condițiile sociale de producție în cadrul cărora acționează individul.

De aceea, a voi să atribui nemijlocit muncii individului (deci și produsului său) rolul de *bani*, de *valoare de schimb realizată*, înseamnă a determina *nemijlocit* munca lui drept muncă generală, adică a nega tocmai condițiile în cadrul cărora ea trebuie să se transforme în bani și în valoare de schimb și care o fac să depindă de schimbul privat. Această revendicare poate fi satisfăcută numai în condiții în cadrul cărora ea nu mai poate fi formulată. Căci munca bazată pe valoare de schimb presupune tocmai că nici munca individului și nici produsul lui nu au *nemijlocit* un caracter general; că munca lui capătă această formă abia prin *intermediul* unei *mijlociri materiale*, prin intermediul unor bani distincți de ea.

În condițiile unei producții colective, determinarea timpului păstrează, firește, o importanță esențială. Cu cât societatea are nevoie de mai puțin timp pentru a produce grâu, vite etc., cu atât mai mult timp câștigă ea pentru alte activități productive de ordin material sau spiritual. Atît la individ cît și la societate omnilateralitatea dezvoltării, a consumului și a activității depinde de economisirea timpului. Orice economie se reduce, în ultimă analiză, la economisirea timpului. Societatea trebuie și ea să-și împartă timpul în mod adecvat, pentru a obține o producție corespunzătoare-

#108

toare ansamblului trebuințelor ei, așa cum și individul trebuie să-și împartă judicios timpul pentru a putea dobîndi cunoștințe în proporțiile convenite sau pentru a putea face față diverselor cerințe ale activității sale. Economisirea timpului, ca și repartizarea planică a timpului de muncă între diferitele ramuri de producție rămîn, așadar, prima lege economică a unei societăți bazate pe producția colectivă. Ele devin lege într-un grad mult mai înalt chiar. Aceasta însă diferă în mod substanțial de măsurarea valorilor de schimb (munci sau produse ale muncii) cu ajutorul timpului de muncă. Muncile efectuate de indivizii care lucrează în aceeași *ramură de activitate*, precum și variatele feluri de muncă diferă nu numai sub raport *cantitativ*, ci și sub raport *calitativ*. Ce anume constituie premisa unei deosebiri doar *cantitative* între lucruri? Identitatea *calității* lor. Prin urmare, măsurarea cantitativă a muncilor presupune omogenitatea, identitatea *calității* lor.

* * *

(*Strabon*, în cartea a XI-a, scrie despre albanii din Caucaz:

„Ei sînt remarcabili prin frumusețea lor și prin statura lor înaltă. Sînt oameni simpli, lipsiți de spirit mercantil; nu cunosc întrebunțarea banilor și nu știu să numere decît pînă la o sută, dar fac schimb de mărfuri”.

Tot acolo se spune:

„Ei nu cunosc nici măsuri precise, nici cîntarul”⁶³.)

Banii apar ca *măsură* (la Homer, de pildă, servesc în acest scop boii) înainte de a deveni *mijloc de schimb*, căci în cadrul schimbului nemijlocit fiecare marfă mai este încă propriul ei mijloc de schimb. Dar marfa nu poate fi propria ei măsură, nici propriul ei etalon de comparație.

[6] *Metalele nobile ca purtători ai relației bănești*

1) Din cele de mai sus reiese că un anumit produs particular (o *marfă*, un material) trebuie să devină subiectul* banilor, care există ca proprietate a fiecărei valori de schimb. Și nu-i nicidecum indiferent în care anume subiect

va fi întruchipat acest simbol, căci cerințele pe care trebuie să le îndeplinească materialul care întruchipează sînt cuprinse în condițiile — în determinările con-

* — purtătorul. — *Nota red.*

#109

ceptuale, în raporturile determinate — proprii obiectului care urmează a fi întruchipat. De aceea, studiul metalelor nobile ca subiecte ale relației bănești, ca întruchipări ale acesteia, nu se află nicidecum în afara domeniului economiei politice, cum își închipuie Proudhon, după cum nici proprietățile fizice ale culorilor și ale marmurei nu se află în afara domeniului picturii și sculpturii. Proprietățile pe care le posedă marfa ca valoare de schimb și cu care nu coincid proprietățile ei naturale exprimă cerințele pe care trebuie să le îndeplinească mărfurile care constituie prin excelență materialul banilor. Pe treapta de dezvoltare — singura, de altfel — despre care putem vorbi pînă acum, aceste cerințe își găsesc realizarea cea mai deplină în metalele nobile. Metalele în sine ca unelte de producție au prioritate față de celelalte mărfuri, iar dintre metale este preferat acela care a fost găsit înaintea celorlalte în stare pură: aurul, apoi arama, după care urmează argintul și fierul. Metalele nobile realizează mai bine decît celelalte *metalul* ca atare, cum ar spune Hegel.

„Metalele nobile sînt similare în ceea ce privește proprietățile lor fizice, astfel încît cantități egale din aceste metale trebuie să fie în așa măsură identice, încît să nu ofere motive pentru a prefera un metal în defavoarea altuia. Nu același lucru se poate spune despre cantități egale de cereale sau de vite”.⁶⁴

a) Aurul și argintul în comparație cu celelalte metale

Metalele nenobile se oxidează în contact cu aerul: cele nobile (mercurul, argintul, aurul, platina) sînt inalterabile în aer.

Aurul (Au). Densitatea: 19,5; punctul de topire: 1200°C.

„Aurul strălucitor este cel mai frumos metal și de aceea încă anticii îl numeau soarele sau regele metalelor. Este destul de răspîndit, dar niciodată nu se găsește în cantități mari și de aceea el este mai scump decît celelalte metale. De regulă, el se găsește în stare nativă, fie sub formă de pepite destul de mari, fie sub formă de granule în diferite roci. Din fărîmițarea acestora sub acțiunea agenților atmosferici rezultă nisipul aurifer, pe care-l cară în curgerea lor numeroase riuri și din care aurul, datorită mării sale densități, poate fi extras prin spălare. Aurul este extrem de maleabil: dintr-un gram de aur se poate trage un fir lung de 500 de picioare sau se pot bate foițe subțiri avînd grosimea sub 1/200 000 țoli. Aurul nu este atacat de nici un acid, în afară de clor în stare liberă (apa *regală*, un amestec de acid azotic și acid clorhidric), care îl dizolvă. Poleirea cu aur”.⁶⁵

Argintul (Ag). Densitatea: 10. Punctul de topire: 1000°C. Are un luciu deschis; e cel mai plăcut dintre toate metalele, foarte alb și maleabil; din el se pot confecționa obiecte de artă și se pot trage fire subțiri. Argintul se găsește în stare nativă; e foarte frecvent aliat cu plumbul în minereurile de plumb argentifere.

#110

Pînă acum ne-am ocupat de proprietățile *chimice* ale aurului și argintului. (Divizibilitatea aurului și a argintului pur, ușurința cu care pot fi recontopite, omogenitatea lor etc. sînt bine cunoscute.)

Din punct de vedere mineralogic:

Aurul. E desigur demn de remarcat că metalele, cu cît sînt mai nobile, cu atît sînt mai izolate și mai despărțite de corpurile obișnuite, par a fi naturi superioare care se feresc de orice contact cu cele vulgare. Astfel, aurul se găsește de regulă în stare nativă, cristalizat sub diverse forme cubice sau sub alte forme variate, cum ar fi pepite și granule de formă neregulată, nisip și pulbere în diferite feluri de roci, în granit de pildă; ca urmare a fărîmițării acestora îl întîlnim în nisipul rîurilor [I—29] și în prundișul terenurilor aluvionare. Deoarece în această stare densitatea aurului ajunge pînă la 19,4 chiar și particulele fine de aur pot fi extrase prelucrînd cu ajutorul apei nisipul aurifer. Metalul cu greutate specifică mai mare se lasă la fund și este extras astfel, cum se spune, prin spălare. Foarte frecvent argintul se găsește alături de aur; se găsesc aliaje naturale de aur și argint, în care procentul acestuia din urmă variază între 0,16 și 38,7% ceea ce generează, firește, deosebiri în ceea ce privește culoarea și densitatea.

Argintul. Dată fiind diversitatea destul de mare a mineralelor care-l conțin, argintul este unul dintre metalele mai mult sau mai puțin răspîndite, atît în stare nativă cît și aliat cu alte metale sau combinat cu arsenicul și cu sulful (clorură de argint, bromură de argint, oxid de argint, minereu de bismut și argint etc.).

Principalele proprietăți *chimice*: ale *tuturor metalelor nobile*: inoxidabilitatea în contact cu aerul; la aur

și platină: insolubilitatea în acizi, cu excepția celui dintâi, care se dizolvă numai în clor. Deoarece nu se oxidează în contact cu aerul, ele nu ruginesc; rămân așa cum sînt. Rezistă la acțiunea dizolvantă a oxigenului, sînt *nepieritoare* (calitate atît de elogiată de admiratorii antici ai aurului și argintului).

Proprietăți fizice: greutate specifică considerabilă, adică o greutate mare într-un volum mic — calitate deosebit de importantă pentru un mijloc de circulație. Aurul — 19,5 ; argintul — 10. *Colorit lucios*. Luciul aurului, albul mat al argintului. Splendoare, *malleabilitate*; de aceea ele se pretează atît de bine la confecționarea de bijuterii și la împodobirea celorlalte obiecte. *Albul* mat al argintului (care reflectă toate razele de lumină în combinarea lor inițială) ; galbenul roșietic al aurului (care absoarbe razele de lumină ale spectrului tuturor culorilor și reflectă numai roșul). — *Punctul de topire ridicat*.

#111

Proprietăți geognostice: metalele nobile (și îndeosebi aurul) se găsesc în stare *nativă*, separat de alte corpuri, în stare izolată și individualizată. Ele au o existență individuală, de sine stătătoare în raport cu celelalte elemente.

Dintre celelalte două metale nobile: 1) *platina* are o culoare nepotrivită, de un cenușiu monoton (e funinginea metalelor), se găsește rar; necunoscută popoarelor antice; devine cunoscută abia după descoperirea Americii; în secolul al XIX-lea a fost descoperită și în Ural; este atacată numai de clor; nu se găsește decît în stare nativă; greutatea specifică: 21 ; rezistă la temperaturi foarte înalte; are mai mult o valoare științifică. 2) *Mercurul* se găsește în stare lichidă, se evaporă ușor; vaporii de mercur sînt toxici; mercurul poate să intre în diferite aliaje lichide (amalgame). (Densitatea: 13,5; punctul de fierbere: 360°C.)

Așadar nici *platina* și cu atît mai mult mercurul nu pot îndeplini rolul de bani.

Una dintre caracteristicile *geognostice* comune tuturor metalelor nobile este *raritatea*. Raritatea însă (indiferent de cerere și ofertă) constituie un element al valorii numai în măsura în care ceea ce în sine nu e rar, ceea ce e negația rarității și e dat de la natură nu are nici o valoare, deoarece nu apare ca rezultat al producției. La determinarea inițială a valorii, lucrurile cele mai prețioase, dacă sînt cerute, sînt acelea care în cea mai mare parte nu depind de o producție deliberată și conștientă. Piatra obișnuită nu are, relativ vorbind, nici o valoare, pentru că se găsește de-a gata, fără a necesita vreo *producție* (chiar dacă aceasta ar consta numai în căutarea pietrei). Pentru ca un lucru să devină obiect de schimb și să posede valoare de schimb este necesar ca nu oricine să și-l poată procura fără intermediul schimbului, este necesar să nu apară într-o formă atît de elementară, încît să constituie un bun comun. În această măsură raritatea este un element al valorii de schimb și de aici rezultă importanța acestei proprietăți a metalelor nobile, chiar dacă facem abstracție de raportul concret dintre cerere și ofertă.

Dacă examinăm în genere preferința de care se bucură metalele ca unelte de producție, aurul mai are și avantajul de a fi, în fond, *primul metal care a fost descoperit ca atare*. Și aceasta din două motive: în *primul rînd*, deoarece dintre toate metalele el este cel mai „metalic”, cel mai distinct și ușor de recunoscut în natură; iar în *al doilea rînd*, deoarece în prepararea lui natura și-a asumat rolul tehnicii, astfel încît prima lui descoperire nu reclamă nici știință, nici unelte de producție perfecționate, ci numai muncă brută.

#112

„Cert este că aurul trebuie să-și ocupe locul ca *primul metal pe care l-a cunoscut omul*, și chiar în primele monumente ale progresului uman el figurează ca criteriu de apreciere a situației omului” [„Lectures on Gold for the instruction of emigrants about to proceed to Australia”. Delivered at the Museum of Practical Geology, London, 1852, p. 172).

(Căci aurul apare ca *surplus*, formă sub care se manifestă pentru prima oară *avuția*. Prima formă a valorii este *valoarea de întrebuințare*, obiectele de uz cotidian care exprimă raportul dintre individ și natură; a doua este *valoare de schimb* a l ă t u r i de valoarea de întrebuințare, puterea ei de a dispune de valorile de întrebuințare ale altora, rolul ei social; inițial este și ea valoare, de întrebuințare, dar ca obiect de consum festiv, care depășește nevoia imediată.)

[I—30] *Aurul a fost descoperit de om încă în timpurile cele mai vechi*:

„Cu foarte puține excepții, aurul se deosebește net de celelalte metale prin, aceea că-l găsim în natură în starea lui metalică. Fierul, arama, cositorul, plumbul și argintul se găsesc de obicei în combinații chimice cu oxigenul, sulful, arsenicul sau carbonul; foarte rarele cazuri cînd aceste metale se găsesc într-o stare chimică pură sau, cum se spunea pe vremuri, în stare virgină, trebuie citate mai curînd ca niște curiozități mineralogice decît ca fenomene obișnuite. Aurul însă se găsește întotdeauna în stare nativă sau metalică... De aceea o astfel de masa metalică, care surprinde prin culoarea ei galbenă, trebuie să fi atras privirile omului celui mai necivilizat, pe cînd celelalte substanțe întilnite în cale nu prezintă nici o particularitate în stare să-i fi captat spiritul de observație abia trezit. Apoi, datorită faptului că s-a format în rocile cele mai expuse acțiunii agenților atmosferici, aurul se găsește printre *sfărîmăturile* acestor roci. Sub acțiunea dezagregantă a atmosferei, a variațiilor de temperatură, sub acțiunea apelor și în speciali a gheții, se desprind neconțin

bucăți de rocă, pe care apele le cară la vale, unde mișcarea continuă a apelor curgătoare, rostogolindu-le, le preface în prundiș. În acest prundiș se descoperă pepitele sau granulele de aur. Căldurile toride din timpul verii, secînd apele, fac ca paturile formate de albiile rîurilor secate și de torențele din timpul iernii să devină drumeaguri pe care merg nomazii în peregrinările lor; se poate presupune că aici a fost pentru prima oară descoperit aurul" [op. cit., p. 171—172].

„De cele mai multe ori aurul se găsește în stare pură sau, în orice caz, într-o, stare atît de pură, încît natura sa metalică poate fi recunoscută numaidecît atît în depunerile aluviale, cît și în filioanele de cuarț" [op. cit., p. 8].

„Greutatea specifică a cuarțului, ca și a majorității celorlalte roci grele și compacte, este aproximativ 2,5 în timp ce greutatea specifică a aurului este 18 sau 19. Aurul este deci de șapte ori mai greu decît orice rocă sau piatră cu care se asociază de obicei. De aceea s-ar putea ca un curs de apă care are destulă putere să care nisip sau pietricele de cuarț etc. să nu fie în stare să transporte particulele de aur care sînt amestecate cu ele. Apa curgătoare a făcut deci — în decursul timpurilor — pentru rocile aurifere exact ceea ce minerul ar face azi, și anume le-a sfărîmat în mii de bucăți, a îndepărtat particulele mai ușoare și a lăsat aurul" [op. cit., p. 10].

„Rîurile sînt, în fond, mari *spălătorii de aur* naturale, care cară îndată toate particulele mai ușoare și mai mici, în timp ce particulele mai grele ori se opresc,

#113

lovindu-se de obstacole naturale, ori se depun acolo unde curentul își pierde puterea sau viteza" [op. cit., p. 12].

„După toate probabilitățile, potrivit tradiției și istoriei antice, *descoperirea aurului în nisipul și în prundișul apelor curgătoare pare să constituie primul pas pe calea cunoașterii metalelor*. Din timpuri imemorabile, în aproape toate sau poate chiar în toate țările Europei, Africii și Asiei se extrag din zăcămintele aurifere, prin spălare cu ajutorul unor dispozitive simple, cantități de aur mai mult sau mai puțin importante... Uneori zăcămintele dădeau atîta aur, încît febra aurului cuprindea la un moment dat regiuni întregi, dar apoi se potolea... În anul 760 o mulțime de oameni săraci și-au părăsit locurile și s-au mutat la sud de Praga, cu scopul de a extrage aur prin spălarea nisipului aurifer din acele locuri; într-o zi, trei oameni puteau extrage o marcă de aur (1/2 de pfund); datorită acestui fapt, afluența de oameni la aceste «exploatări» de aur a fost atît de mare, încît în anul următor țara a fost lovită de foamete. Se știe că în următoarele cîteva secole asemenea evenimente s-au repetat nu o dată, deși aici, ca și în alte părți s-a trecut de la exploatarea filioanelor de la suprafață la o exploatare minieră sistematică și regulată" [op. cit., p. 93—95].

„Cele două feluri de zăcăminte în care se găsește aur sînt: *filioanele* sau *vinele*, care străbat roca dură într-o direcție mai mult sau mai puțin perpendiculară în raport cu orizontul și *nisipurile aurifere* din albiile apelor curgătoare, unde aurul, amestecat cu prundiș, cu nisip sau cu argilă, s-a depus datorită acțiunii mecanice exercitate de apă la suprafața acestor roci străbătute de filoane pînă la adîncimi necunoscute. În primul gen de zăcăminte se aplică *tehnica specifică minieră*, în cel de-al doilea — *extracția primitivă a aurului*... Extracția minieră propriu-zisă a aurului este, ca și orice exploatare minieră, o artă care necesită [1—31] folosirea de capital și deprinderi de muncă care nu se pot dobîndi decît după mulți ani de experiență. Nici o altă meserie practică de oamenii civilizați nu reclamă pentru dezvoltarea ei deplină folosirea atîtor cunoștințe și atîtor arte conexe. Dar, deși toate acestea sînt foarte importante pentru miner, ele nu sînt indispensabile pentru căutătorul de aur sau pentru cel care extrage aur prin spălare, care trebuie să se bizuie mai ales pe puterea brațelor sale și pe o sănătate de fier... Instrumentele folosite de el trebuie să fie destul de simple pentru a putea fi cărate dintr-un loc în altul și pentru a putea fi reparate cu ușurință, să nu ceară prea multă dibăcie, altfel se cheltuiește mult timp și se obțin cantități mici de aur" [op. cit., p. 95—97].

„Există o deosebire între nisipurile aurifere care în zilele noastre pot fi exemplificate cel mai bine prin nisipurile aurifere din Siberia, California și Australia și nisipul fin pe care-l cară an de an rîurile și care uneori conține și el aur în cantități industriale. Acesta din urmă se află, bineînțeles, chiar la suprafață, pe cînd cele dintîi se află sub un strat de pămînt, turbă, nisip, prundiș etc. a cărui grosime variază între 1 și 70 de picioare. În ambele cazuri, metodele de exploatare sînt necesarmente, în principiu, identice" [op. cit., p. 97].

„Pentru căutătorul de aur care exploatează nisipuri aurifere natura a scos din filoane părțile cele mai de sus, mai bune și mai bogate, și a prelucrat și spălat atît de bine minerul, încît partea cea mai dificilă a muncii a fost efectuată de rîu, în timp ce minerul, care are de-a face cu filioanele mai sărace în aur, dar mai constante și mai profunde, trebuie să recurgă la toate resursele tehnicii celei mai subtile" [op. cit., p. 98].

„Aurul a început să fie pe bună dreptate considerat drept cel mai nobil dintre metale în virtutea diferitelor sale proprietăți fizice și chimice. El nu se alterează în contact cu aerul și nu ruginește". (Durabilitatea sa este tocmai rezistența față de oxigenul din atmosferă.) „Are o culoare galben-roșietică vie, cînd se prezintă sub formă compactă, și e foarte dens. Este foarte maleabil. Se topește la o temperatură foarte înaltă. Greutatea specifică [19,3]" [op. cit., p. 72—73].

#114

Există, așadar, trei tipuri de producție auriferă: 1) În nisipul apelor curgătoare. Se descoperă simplu, la suprafață. *Spălare*. 2) În straturile aluvionare. *Săpare*. 3) *Exploatare minieră*. Producția de aur nu reclamă deci o considerabilă dezvoltare a forțelor de producție; natura îndeplinește aici cea mai mare parte a lucrărilor necesare.

{În ceea ce privește rădăcinile cuvintelor aur, argint etc., vezi *Grimm* ⁶⁶; de aceste metale se leagă nemijlocit noțiunile generale de *strălucire*, *culoare*, care trec apoi asupra respectivelor cuvinte. Argintul e alb, aurul e galben; bronzul și aurul, bronzul și fierul își schimbă reciproc denumirile. La germani, bronzul a intrat în uzul cotidian înaintea fierului. Între cuvintele *aes* și *aurum* * există o înrudire directă.}

Arama (*bronzul*: cositor și aramă) și aurul au intrat în uzul cotidian înaintea argintului și a fierului.

„Aurul a început să fie folosit cu mult înaintea argintului, deoarece se găsește în stare pură sau cu un mic adaos de argint; se obține prin simplă spălare. Argintul se întâlnește de obicei în filoane încastrate în rocile cele mai dure ale straturilor primare ale scoarței terestre; extragerea lui necesită mașini și lucrări complicate. În America de Sud se exploatează nu aurul din filoane, ci aurul risipit sub formă de pulbere și de granule în terenurile aluvionare. La fel a fost și pe vremea lui Herodot. Monumentele cele mai vechi din Grecia, Asia, Europa septentrională și din Lumea nouă atestă că folosirea aurului ca material pentru confecționarea uneltelor și a bijuteriilor este posibilă și în condiții de semibarbarie, în timp ce folosirea argintului în aceleași scopuri denotă prin sine însăși un stadiu social destul de avansat” (cf. *Dureau de La Malle*. „Economie politique des Romains”. Tome I, Paris, 1840, p. 48—49).

Arama ca principal instrument în timp de război și în timp de pace (op. cit., p. 56) (ca *bani* în Italia, op. cit., p. 57).

b) Oscilațiile corelației valorilor diferitelor metale

Dacă ne propunem să examinăm în genere folosirea metalelor ca material pentru confecționarea banilor, trebuie să cercetăm folosirea relativă a fiecăruia dintre ele, apariția mai timpurie sau mai târzie a diferitelor metale și totodată *oscilațiile valorii lor relative*. (Letronne, Bockh, Jacob ⁶⁷). (În ce măsură această problemă se leagă de cea a masei metalelor aflate în circulație și a raportului dintre ea și prețuri este o chestiune care va trebui examinată ulterior ca o completare istorică la capitoul referitor la raportul dintre bani și prețuri.)

* — aramă și aur. — *Nota trad.*

#115

„Schimbarea succesivă a raportului de valoare dintre aur, argint și aramă în diferite epoci a depins în primul rând de natura zăcămintelor acestor trei metale și de starea lor mai mult sau mai puțin pură; în al doilea rând, de schimbări politice ca invadarea Asiei și a unei părți a Africii de către perși și macedoneni, iar mai târziu cucerirea de către romani a unei părți din fiecare din cele trei continente (*orbis Romanus* etc.)” [*Dureau de La Malle*. „Economie politique des Romains”. Tome I, Paris, 1840, p. 63—64].

Acest raport depinde deci de puritatea relativă a metalelor care se găsesc în natură și de caracterul zăcămintelor lor.

Raportul de valoare dintre diferitele metale poate fi determinat independent de prețurile lor, prin simpla constatare a raportului *cantitativ* în care ele se schimbă unele pe altele. Acest procedeu poate fi folosit în general când avem de comparat doar un număr mic de mărfuri [I—32] care se măsoară cu aceeași unitate de măsură. De pildă, atîția cuarțeri de secară, de orz, de ovăz, pentru atîția cuarțeri de grâu. În cadrul trocului, când schimbul este încă în genere foarte redus și nu circulă decît puține mărfuri, este folosită această metodă și de aceea încă nu este nevoie de nici un fel de bani.

„Strabon ne relatează că la *arabii* învecinați cu sabeii, aurul nativ era atît de abundent, încît se dădeau 10 pfunzi de aur pe 1 pfund de fier și 2 pfunzi de aur pe 1 pfund de argint” [op. cit., p. 52].

Bogate în aur au fost pămînturile bactriane (Bactria etc., pe scurt: Turkestan) și partea Asiei situată între Paropamisus (Hindukuș) și Imaus (munții Mus-Tag), adică *desertum arenosum auro abundans* * (deșertul Gobi). După părerea lui Dureau de La Malle

„este probabil că între secolul al XV-lea și al VI-lea înainte de Hristos, raportul de valoare dintre aur și argint era de 6 : 1 sau 8 : 1, raport care s-a menținut în China și în Japonia pînă la începutul secolului al XIX-lea; Herodot arată că, sub Darius Histaspes, în Persia acest raport era de 13 : 1” [op. cit., p. 54].

„Potrivit legilor lui Manu ⁶⁸, scrise între anii 1300 și 600 î.e.n., raportul dintre aur și argint era de 2 1/2 : 1. Zăcămintele de argint se găsesc exclusiv în rocile arhaice, mai cu seamă în straturile primare, și numai în unele filoane de formație mai târzie. Argintul se întâlnește de obicei nu în nisipurile aluvionare, ci în rocile cele mai compacte și mai dure, cum ar fi cuarțul etc. ... Acest metal se găsește mai frecvent în regiunile cu climă rece fie prin latitudinea lor, fie prin altitudinea lor absolută, spre deosebire de aur, care se află în genere în țările calde. Spre deosebire de aur, argintul nu se găsește decît foarte rar în stare pură etc. (frecvent îl găsim în aliaj cu arsenic sau cu sulf)” (acid clorhidric, acid azotic). „Cît privește gradul de răspîndire a acestor două metale” (înainte de descoperirea aurului din Australia și din California), „Humboldt, în 1811, evaluează raportul dintre aur și argint la 1 : 46 pentru America și 1 : 40 pentru Europa (inclusiv Rusia asiatică). Mineralogii de la Academia de Științe din Franța îl

* — deșertul nisipos bogat în aur. — *Nota trad.*

#116

evaluează acum" (în 1846) „la 1 : 52; și totuși pfundul de aur valorează numai 15 pfunzi de argint; raportul de valoare este deci de 15 : 1" [op. cit., p. 54—56],

Arama. Densitatea: 8,9. Are frumoasa culoare roșie a zorilor; duritate destul de mare; nu se topește decât la temperaturi foarte înalte. De obicei se găsește în stare pură, uneori combinată cu oxigen sau cu sulf.

„Zăcămintele de aramă se află în terenurile de veche formație geologică. Dar arama se întâlnește, mai frecvent decât celelalte minerale, și la suprafața pământului sau la mică adâncime, aglomerată în blocuri pure, de o greutate considerabilă uneori. A fost folosită înaintea fierului atât în scopuri de război cât și în scopuri pașnice" [op. cit., p. 56].

(Sub raport istoric, aurul ca material pentru confecționarea banilor este în comparație cu argintul ceea ce arama ca unealtă de muncă este în comparație cu fierul).

„Între secolele I—V arama a circulat în cantități mari în Italia cucerită de romani... Gradul de civilizație al unui popor poate fi determinat apriori numai după felul de metal — aur, aramă, argint sau fier — pe care-l folosește pentru confecționarea armelor, uneltelor sau podoabelor". În poemul său despre agricultură ⁶⁹ *Hesiod* spune: „Ei lucrau cu unelte de aramă, căci fierul cel negru nu exista încă". *Lucrețiu*: „Arama a intrat în uz înaintea fierului" ⁷⁰ [op. cit., p. 57].

Jacob menționează existența unor foarte vechi mine de aramă în Nubia și în Siberia (vezi *Dureau de La Malle*. *Economie politique des Romains*". Tome I, p. 58).

„Herodot afirmă că masageții cunoșteau numai bronzul, nu și fierul. Judecând după monumentele de la Oxford, fierul era necunoscut pînă în 1431 înainte de Hristos. La *Homer*, fierul e pomenit arareori, în schimb este foarte frecvent menționată folosirea obiectelor de bronz — acest aliaj de aramă, zinc și cositor pe care grecii și romanii l-au folosit multă vreme chiar și pentru confecționarea securilor și a bricelor" [op. cit., p. 58].

„Italia a fost destul de bogată în aramă nativă; de aceea moneda de arams a fost pînă la 247 înainte de Hristos, dacă nu moneda unică, în orice caz moneda curentă, unitatea monetară a Italiei centrale. Coloniile grecești din sudul Italiei primeau direct din Grecia și din Asia, sau prin Tyr și Cartagina, argintul din care băteau moneda începînd din secolul al V-lea și al VI-lea înainte de Hristos" [op. cit., p. 64].

„Romanii par a fi cunoscut banii de argint încă înainte de alungarea regilor, dar, adaugă Pliniu, «folosirea lor a fost interzisă printr-un vechi decret al senatului, care voia să cruțe Italia»" (adică minele ei de argint). (*Plinius*. «*Historia naturalis*», cartea a III-a, cap. 24). Senatorii se temeau că un mijloc de circulație prea comod ar putea să atragă după sine luxul, creșterea numărului sclavilor, acumularea și concentrarea proprietății funciare." [*Dureau de La Malle*. „*Economie politique des Romains*". Tome I, p. 65—66].

Și la etrusci banii de aramă au precedat banii de aur.

Garnier greșește cînd afirmă că

#117

„În regnul mineral, firește, oamenii caută și aleg materialul destinat acumulării" (G. Garnier. „Histoire de la Monnaie". Tome I, Paris, 1819, p. 7).

Dimpotrivă, acumularea a început după ce au fost descoperiți banii de metal (fie ca bani propriu-zisi, fie doar ca mijloc de schimb preferat, folosit prin cântărire). Asupra acestui punct *va trebui insistat în ceea ce privește aurul.*

Reitemeier spune pe bună dreptate:

„La popoarele antice, aurul, argintul și arama au fost folosite inițial, în pofida *durității lor relative*, ca material pentru confecționarea unor instrumente de tăiat și de sfărâmat, înaintea fierului și înainte de a fi folosite ca bani. (Uneltele au fost perfecționate atunci când oamenii au învățat să dea aramei prin călire duritatea necesară pentru a putea înfrunta roca. Dintr-o aramă bine călită, oamenii au început să confecționeze dălți și ciocane, de care se serveau pentru prelucrarea pietrelor... În sfârșit, a fost descoperit fierul)" (J. F. Reitemeier. „Geschichte des Bergbaues und Huttenwesens bey den alten Völkern". Göttingen, 1785, p. 14—16, 32).

Jacob spune:

„În epoca patriarhală, când metalele din care se confecționau arme, arama, iar apoi fierul, erau rare și enorm de scumpe în comparație cu hrana și cu îmbrăcămintea din acea vreme, deși practica baterii monedei din metale nobile era încă necunoscută, aurul și argintul încă pe atunci puteau fi schimbate mai ușor și mai convenabil pe alte metale decât cerealele și vitele" (W. Jacob. „An historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals". Vol. I, London, 1831, p. 142).

„[I—33], De altfel, pentru a extrage aur pur sau aproape pur din vastele terenuri aluvionare situate între lanțurile munților Hindukuș și Himalaia, nu era nevoie decât de o simplă spălare. Pe vremea aceea populația acestor regiuni asiatice era numeroasă; mîna de lucru era deci foarte ieftină aici. Din cauza dificultăților" (tehnice) „pe care le prezenta extracția argintului, acesta era relativ mai scump... O situație diametral opusă s-a creat în Asia și în Grecia în perioada de după moartea lui Alexandru. Nisipurile aurifere s-au epuizat; prețul sclavilor și al mîinii de lucru a crescut; deoarece mecanica și geometria făcuseră mari progrese de la Euclid pînă la Arhimede, au putut fi exploatare cu folos bogatele filoane din minele de argint ale Asiei, Traciei și Spaniei: argintul fiind de 52 de ori mai abundent decât aurul, raportul de valoare dintre cele două metale a trebuit să se schimbe, iar pfundul de aur, care pe vremea lui Xenofon, în anul 350 înainte de nașterea lui Hristos, se schimba pe 10 pfunzi de argint, a ajuns să valoreze 18 pfunzi din același metal în anul 422 după nașterea lui Hristos" (*Dureau de La Malle*. „Economie politique des Romains". Tome I, p. 62—63).

Raportul a crescut deci de la 10 : 1 la 18 : 1.

La sfîrșitul *secolului al V-lea* al erei creștine s-a produs o scădere considerabilă a masei de bani numerar, a încetat exploatarea minelor. În evul mediu, pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea, monedele de aur au constituit o parte relativ importantă din masa totală a banilor (scăderea numerarului afectase în special moneda

#118

de argint, care era mai răspîdită înainte), în secolul al XV-lea, raportul era de 10 : 1; în secolul al XVIII-lea — 14 : 1 pe continent; în Anglia — 15 : 1.

În Asia contemporană, argintul circulă în comerț mai mult ca marfă; mai ales în China, unde banii de aramă (din tehen — un aliaj de aramă, zinc și plumb) reprezintă moneda națională; în China aurul (și argintul) se vînd la cîntar ca marfă și servesc la echilibrarea balanței comerțului exterior.⁷¹

În Roma antică, raportul dintre valoarea cuprului și cea a argintului (în monede) a cunoscut mari oscilații.

„Pînă la Servius Tullius, în operațiile de schimb era folosit metalul în bare: *aes rude* *. Unitatea monetară, asul de aramă, era egal cu un pfund de aramă. Pe vremea lui Servius Tullius raportul dintre argint și aramă era de 279 : 1; ...înainte de războaiele punice⁷² — 400 : 1; în perioada primului război punic — 140:1; în perioada celui de-al doilea război punic — 112:1" (*Dureau de La Malle*. „Economie politique des Romains". Tome I, p. 66—63, 73, 76, 82).

„În Roma antică aurul a fost la început foarte scump, în timp ce argintul se aducea din Cartagina (și din Spania); pînă în anul 547 [de la întemeierea Romei] aurul a fost folosit numai în bare. În comerț, raportul dintre aur și argint era de 13,71 : 1; ca monede — 17,14 : 1; pe vremea lui Cezar — 12 : 1 (la începutul războiului civil), iar după jefuirea tezaurului de către Cezar, numai 8,9 : 1; în timpul domniei împăraților Honorius și Arcadius (în anul 397 după nașterea lui Hristos) a fost fixat la 14,4 : 1; pe vremea împăraților Honorius și Theodosiu cel tînăr (în anul 422 după nașterea lui Hristos) — 18 : 1. Raportul dintre argint și aramă — 100 : 1; raportul dintre aur și argint — 18 : 1" [op. cit., p. 85—91 și 95—96].

„Primele monede de argint au fost bătute la Roma în anul 485 de la întemeierea orașului, iar primele monede de aur în anii 547. După cel de-al doilea război punic, greutatea aurului a fost redusă la 1 uncie și el n-a mai servit decât ca monedă divizionară; sesterțul" (de argint) „devine unitatea monetară; toate plățile mari se efectuau în argint. {În schimbul cotidian a rămas ca metal principal arama (iar mai tîrziu fierul). } „În timpul celor două imperii romane (de Est și de Vest) moneda principală a fost solidul" (aureus. adică moneda de aur) [op. cit., p. 65, 86, 81, 84, 96].

În rezumat avem deci în lumea antică următoarea situație:

În primul rînd, argintul are o valoare relativ mare în raport cu aurul. Cu cîteva rare excepții (ca în cazul

arabilor), unde aurul era mai ieftin decât argintul și chiar mai ieftin decât fierul, în Asia, din secolul al XV-lea pînă în secolul al VI-lea înainte de era creștină, raportul dintre aur și argint era 6 : 1 sau 8 : 1 (acest din urmă raport s-a menținut în China și în Japonia pînă la începutul secolului al XIX-lea). În legile lui Manu chiar de $2 \frac{1}{2} : 1$. Acest raport mai scăzut se datorește aceluiași cauze care au făcut ca aurul să fie descoperit înaintea celorlalte metale. Pe vremea aceea aurul provenea mai cu seamă din Asia și din Egipt. În istoria Italiei, acestei pe-

* — aramă brută. — *Nota trad.*

#119

rioade îi corespunde folosirea aramei în calitate de bani, după cum, în genere, arama ca principal instrument în timp de pace și în timp de război îi corespunde aurului ca metal nobil predominant. Chiar și pe vremea lui Xenofon raportul dintre aur și argint era de 10:1.

În *al doilea rînd*, după moartea lui Alexandru are loc un proces de creștere relativă a valorii aurului în raport cu cea a argintului, datorat epuizării nisipurilor aurifere, precum și progresului tehnicii și al civilizației; începe exploatarea minelor de argint; acum se fac simțite efectele precumpănirii cantitative a lui asupra aurului în scoarța pămîntului. În special însă exploatarea de către cartaginezi a zăcămintelor de argint din Spania a fost factorul care a revoluționat raportul de valoare dintre aur și argint, în același mod în care a făcut-o descoperirea argintului american la sfîrșitul secolului al XV-lea. Înainte de Cezar, raportul era de 17 : 1; ulterior — 14 : 1; în sfîrșit, din anul 422 al erei creștine, raportul a fost de 18 : 1 (scăderea valorii aurului pe vremea lui Cezar a fost determinată de cauze accidentale). Scăderii valorii argintului în raport cu aurul îi corespunde faptul că fierul devine principalul instrument de producție atît în condiții de război, cît și în condiții de pace.

Dacă în prima perioadă are loc un aflux de aur din țările Orientului, în cea de-a doua se observă un aflux de argint din țările cu clima mai rece ale Occidentului.

În *al treilea rînd*, în *evul mediu* se statornicește din nou același raport ca pe vremea lui Xenofon — 10 : 1. (Pe alocuri — 12 : 1.)

În *al patrulea rînd*, după *descoperirea Americii*. Se statornicește iarăși aproape același raport ca pe vremea împăraților Honorius și Arcadius (anul 397 al erei creștine): între 14 : 1 și 15 : 1. Deși aproximativ între 1815 și 1844 s-a înregistrat o creștere a extracției de aur, acesta din urmă a beneficiat de prime (în Franța de pildă).

În *al cincilea rînd*, descoperirea aurului californian și australian va duce probabil la restabilirea raportului care a existat în timpul Imperiului roman — 18 : 1, dacă nu chiar a unuia și mai mare⁷³.

Ieftinirea relativă a argintului are loc paralel cu progresul metodelor de extracție a metalelor nobile, atît în lumea antică cît și în cea modernă, propagîndu-se din Orient spre Occident, pînă cînd în cele din urmă California și Australia vor modifica situația în sens invers. În unele cazuri se constată mari oscilații; dar dacă considerăm schimbările esențiale, vedem că ele se repetă într-un mod surprinzător.

#120

[I—34] La popoarele antice, arama era de trei sau de patru ori mai scumpă decît astăzi (Garnier)⁷⁴.

* * *

c) Acum trebuie să examinăm sursele de aprovizionare cu aur și argint, precum și legătura lor cu evoluția istorică.

d) *Banii ca monedă*. Un scurt istoric al monedelor. Scăderea și urcarea valorii lor etc.

[B] Circulația banilor și circulația mărfurilor]

[1) *Caracterul intercon condiționat al circulației mărfurilor și circulației banilor*]

Circulația banilor corespunde unei *circulații în sens invers a mărfurilor*. Marfa trece de la A la B, în timp ce banii trec de la B la A etc. Circulația banilor, ca și aceea a mărfurilor, pornește dintr-o infinitate de puncte și se reîntoarce într-o infinitate de puncte. Pe acea treaptă a circulației banilor pe care o examinăm aici, adică în cadrul circulației lor *nemijlocite*, banii nu pornesc dintr-un singur centru spre diferitele puncte ale periferiei și nu se reîntorc de la toate punctele periferice la același centru. Acest fenomen are loc abia în cadrul circulației *mijlocite* de bănci. Dar această primă circulație apărută în mod spontan constă dintr-o mulțime de circuite. Circulația propriu-zisă începe numai acolo unde aurul și argintul încetează de a fi mărfuri. Între țările exportatoare de metale nobile și cele importatoare nu are loc o circulație în acest sens, ci un simplu schimb, deoarece aurul și argintul nu figurează aici ca bani, ci ca mărfuri.

În măsura în care banii mijlocesc schimbul de mărfuri, adică — în cazul de față — circulația lor, adică în măsura în care servesc ca mijloc de schimb, banii sînt un *instrument de circulație, o roată a circulației*⁷⁵; dar în măsura în care, în cadrul acestui proces, banii circulă ei înșiși și urmează o mișcare a lor proprie, ei au o *circulație proprie*, numită *circulația banilor*. Este necesar să stabilim în ce măsură această circulație este determinată de legi speciale. Un lucru e clar de la bun început, și anume că dacă banii sînt o roată a circulației mărfurilor, marfa este în aceeași măsură o roată a circulației banilor. Dacă banii fac să circule mărfurile, mărfurile fac să circule banii. Circulația banilor și circulația mărfurilor se condiționează deci reciproc.

#121

La analiza circulației banilor trebuie să examinăm următoarele trei momente: 1) însăși forma acestei mișcări, linia pe care o descrie ea (conceptul ei); 2) cantitatea banilor aflați în circulație; 3) viteza cu care banii își efectuează mișcarea, circulă. Toate acestea pot fi examinate numai în legătură cu circulația mărfurilor. Un lucru este clar de la început, și anume că în circulația mărfurilor există unele momente care sînt cu totul independente de circulația banilor și care, dimpotrivă, o condiționează fie direct, fie în așa fel încît aceleași împrejurări care determină viteza circulației mărfurilor, de pildă, determină și viteza circulației banilor. Caracterul general al modului de producție le determină pe amîndouă, dar în mod mai direct determină el circulația mărfurilor.

Trebuie luate în considerație de asemenea: masa participanților la schimb (numărul populației) și felul cum e repartizată între oraș și sat; cantitatea absolută a mărfurilor, a produselor și a agenților producției; masa relativă a mărfurilor puse în circulație; dezvoltarea mijloacelor de transport și de comunicație, în dublu sens: determină atît cercul participanților la schimb, al celor care intră în contact reciproc, cît și viteza cu care materia primă ajunge la producător, iar produsul la consumator; în sfîrșit, dezvoltarea industriei, care duce la concentrarea a diferite ramuri de producție, cum ar fi filatura, țesătoria, vopsitoria etc., făcînd astfel ca o serie întregă de acte intermediare de schimb să devină superflue. Circulația mărfurilor este premisa inițială a circulației banilor, dar rămîne de văzut în ce măsură, la rîndul ei, această din urmă o determină pe cea dintîi.

Să definim mai întîi *conceptul general de circulație*.

În prealabil însă trebuie menționat că banii fac să circule valori de schimb, deci *prețuri*. De aceea, la examinarea circulației mărfurilor trebuie să ținem seama nu numai de masa mărfurilor, ci și de prețurile lor. Circulația unei mari mase de mărfuri avînd o valoare de schimb mică, adică un preț mic, reclamă, evident, mai puțini bani decît o masă mai mică de mărfuri avînd un preț de două ori mai mare. Înseamnă deci că noțiunea de preț ar trebui propriu-zis examinată *înaintea* conceptului de circulație. Circulația este afirmarea prețurilor, mișcarea în cadrul căreia mărfurile sînt transformate în prețuri; este realizarea lor ca prețuri. Cele două determinații ale banilor: 1) ca *măsură* sau element în care marfa se realizează ca valoare de schimb și 2) ca *mijloc de schimb*, ca instrument de circulație, acționează în sensuri diametral opuse. Banii fac să circule numai mărfuri care în mod *ideal* — nu numai în mintea individului, ci și în reprezentarea societății

#122

(adică nemijlocit în reprezentarea participanților la procesul de vînzare-cumpărare) — au fost deja transformate în bani. Această transformare ideală în bani și transformarea reală nu sînt nicidecum determinate de unele și aceleași legi. Trebuie să examinăm deci raportul dintre ele.

[2) *Cele trei funcții principale ale banilor în circulația mărfurilor și a banilor și contradicțiile dintre aceste funcții*]

a) [Banii ca măsură a valorii]

a) O trăsătură esențială a circulației este aceea că ea pune în circulație valori de schimb, și anume valori de schimb determinate sub formă de *prețuri*. De aceea nu se poate spune că orice schimb de mărfuri — cum ar fi trocul, livrările în natură, servituțile feudale etc. — constituie un act de circulație. Ca să aibă loc o circulație sînt necesare următoarele două condiții: în *primul rînd*, mărfurile (produse sau muncă) trebuie să fie dinainte date ca prețuri; în *al doilea rînd*, să aibă loc nu acte de schimb izolate, ci o întregă serie de acte de schimb, o totalitate de schimburi care se desfășoară în flux continuu, mai mult sau mai puțin pe scara întregii societăți; e nevoie deci de un sistem de acte de schimb.

[I—35] Marfa e determinată ca valoare de schimb. Ca valoare de schimb ea este, într-un raport determinat (în funcție de timpul de muncă pe care-l conține ea), echivalent pentru toate celelalte valori (mărfuri). Dar ea nu corespunde nemijlocit acestui mod de a fi determinat al ei. Ca valoare de schimb ea diferă de sine însăși în existența ei naturală. Ea are nevoie de o mijlocire pentru a putea deveni valoare de schimb. De aceea, în bani, valoarea de schimb apare în fața mărții ca ceva distinct de ea însăși. Numai marfa exprimată în bani este marfa ca pură valoare de schimb, sau marfa ca pură valoare de schimb este bani. În același timp însă banii există acum în afara mărții și alături de ea; valoarea ei de schimb, valoarea de schimb a tuturor mărfurilor a dobîndit o existență de sine stătătoare, întruchipată într-un material propriu, într-o marfă specifică. Valoarea de schimb a mărții exprimă ansamblul raporturilor cantitative în care toate celelalte mărfuri se pot schimba pe marfa respectivă și care sînt determinate de cantitățile inegale de mărfuri diferite care pot fi produse în același

#123

timp de muncă. În calitate de valoare de schimb a tuturor mărfurilor, banii există acum în afara acestora din urmă și alături de ele.

Ei sînt, mai întîi de toate, substanța universală în care mărfurile trebuie să fie cufundate, adică aurite și argintate, pentru a dobîndi o existență liberă ca valori de schimb. Ele trebuie să fie traduse în limbajul banilor, exprimate în bani; banii devin numitorul comun al valorilor de schimb, al mărfurilor ca valori de schimb. Valoarea de schimb exprimată în bani, adică echivalată cu banii, este *prețul*. După ce banii s-au statornicit ca ceva de sine stătător față de valorile de schimb, acestea din urmă se exprimă în modul de a fi determinat al banilor care le stau în față ca subiect.⁷⁶ Dar orice valoare de schimb este o mărime determinată, e valoare de schimb cantitativ determinată. Ca atare, ea este egală cu o anumită cantitate de bani. Acest mod de a fi determinat este, potrivit legii generale, dat de timpul de muncă materializat în valoarea de schimb. Prin urmare, o valoare de schimb care este produsul unei zile de muncă, să zicem, își găsește expresia într-o cantitate de aur sau de argint care reprezintă o zi timp de muncă, adică este produsul unei zile de muncă. Măsura generală a valorilor de schimb devine acum măsură în raportul dintre fiecare valoare de schimb și banii cu care ea *este echivalată*.

{Valoarea aurului și argintului este determinată în primul rînd de cheltuielile de producție ale acestor metale în țările lor de origine.

„În țările producătoare de metale nobile, toate prețurile depind în ultimă instanță de cheltuielile de producție a acestor metale... Salariul minerului... servește drept scară pentru calcularea remunerației tuturor celorlalți producători... Într-o țară nepesoasă de mine, valoarea în aur sau în argint a tuturor mărfurilor nemonopolizate depinde de cantitatea de aur și de argint ce se poate obține prin exportarea produsului unei anumite cantități de muncă, de rata curentă a profitului și, în fiecare caz în parte, de salariile plătite și de timpul pentru care au fost plătite" (N. W. Senior. „Three Lectures on the Cost of Obtaining Money etc.", London. 1830, p. 15, 13—14).

Cu alte cuvinte, valoarea lor depinde de cantitatea de aur și de argint ce se obține direct sau indirect din țările posesoare de mine, în schimbul unei anumite cantități de muncă (de produse exportabile). Banii sînt mai întîi de toate ceea ce exprimă raportul de egalitate a tuturor valorilor de schimb; în bani toate au același nume.}

Valoarea de schimb exprimată în bani este prețul. În preț, valoarea de schimb este exprimată ca o anumită cantitate de bani. În el banii apar în primul rînd ca *unitate* a tuturor valorilor de schimb, iar în al doilea rînd, ca unitate de măsură pe care fie-

#124

care din ele o conține într-un număr determinat, astfel încît prin comparare cu ei este exprimată determinarea lor cantitativă, raportul lor cantitativ reciproc. Banii apar deci aici ca *măsură* a valorilor de schimb, iar prețurile ca valori de schimb măsurate în bani. Că banii sînt măsura prețurilor, că deci în bani se compară între ele valorile de schimb, este o definiție care reiese de la sine. Ceea ce este însă deosebit de important pentru teorie este faptul că în preț *valoarea de schimb e comparată cu banii*. După ce banii s-au statornicit ca valoare de schimb independentă și detașată de celelalte mărfuri, marfa singulară, valoarea de schimb particulară este la rîndul ei *echivalată* cu banii, adică este echivalată cu o anumită cantitate de bani, este exprimată în bani, tradusă în limbajul lor. Prin echivalarea lor cu banii, mărfurile sînt iarăși raportate unele la altele, după cum, în calitate de valori de schimb, ele se raportau unele la altele în virtutea noțiunii lor, adică în sensul că în anumite proporții ele se acoperă unele pe altele și sînt reciproc comparabile.

Valoarea de schimb particulară, marfa, este exprimată în modul de a fi determinat al valorii de schimb devenite de sine stătătoare al banilor, îi este subordonată, subsumată. Am arătat mai sus * cum se întîmplă acest lucru (adică cum se stabilește raportul cantitativ dintre valoarea de schimb cantitativ determinată și o anumită cantitate de bani). Deoarece însă banii au o existență de sine stătătoare în afara mărfurilor, prețul mărfii apare ca un raport *exterior* între valori de schimb (sau mărfuri) și bani; marfa *nu este* preț așa cum prin substanța ei socială era valoare de schimb; acest mod de a fi determinat nu coincide cu ea *direct*, ci este mijlocit prin compararea ei cu banii. Marfa *este* valoare de schimb, dar *are preț*. Valoarea de schimb se afla în unitate nemijlocită cu marfa, era modul ei nemijlocit de a fi determinată, de care marfa însăși se și distingea tot atît de nemijlocit, astfel încît de o parte se afla marfa, iar de alta (în bani) valoarea ei de schimb, pe cînd acum, în *preț*, marfa, pe de o parte, se raportează la bani ca la ceva exterior ei, iar pe de alta este ea însăși în mod *ideal* afirmată ca bani, deoarece banii au o realitate distinctă de ea. Prețul este o proprietate a mărfii, este determinația sub care ea este mental *reprezentată* ca bani. El nu mai este un mod nemijlocit de a fi determinat al mărfii, ci unul reflectat [I—36]. Alături de banii reali, marfa există acum ca bani ideali.

Această determinare a banilor ca *măsură* și a mărfii ca *preț* își găsește o ilustrare cît se poate de simplă în deosebirea dintre *banii reali* și *banii de calcul*. Ca măsură, banii servesc întotdeauna-

* Vezi volumul de față, p. 75—81. — Nota red.

#125

una ca bani de calcul, în timp ce ca preț, marfa este întotdeauna numai în mod ideal transformată în bani.

„Evaluarea mărfii de către vânzător, oferta făcută de către cumpărător, calculele, obligațiile, rentele, inventarele etc., pe scurt, tot ce pregătește și precede actul material al plății trebuie să fie exprimat în bani de calcul. Bani reali nu intervin decât pentru efectuarea plăților și soldarea (lichidarea) conturilor... Dacă am de plătit o sumă de 24 de livre și 12 sous, în bani de calcul aceasta reprezintă 24 de unități de un fel și 12 de un alt fel, pe când în realitate voi plăti această sumă cu două piese materiale: o piesă de aur în valoare de 24 de livre și o piesă de argint în valoare de 12 sous... Masa totală a banilor reali este în chip firesc limitată de nevoile circulației. Bani de calcul sînt o măsură ideală, care nu are altă limită decât reprezentarea. Ei sînt folosiți pentru a exprima orice fel de avuție, atunci cînd aceasta din urmă este privită exclusiv prin prisma valorii ei de schimb... Astfel, ei sînt folosiți pentru a exprima avuția națională, venitul statului și al particularilor; valorile de calcul, oricare ar fi forma sub care ar exista ele, se stabilesc după aceeași formulă, astfel încît în întreaga masă a bunurilor de consum nu există nici un obiect care să nu fi fost de mai multe ori transformat mental în bani, pe cînd, în comparație cu această masă a bunurilor de consum, suma totală a banilor efectiv existenți se află într-un raport de cel mult 1 : 10" (*Garnier*. „Histoire de la Monnaie etc." Tome I, Paris, 1819, p. 72, 73, 77, 78).

(Acest din urmă raport nu este adecvat; ar fi mai just să se spună de 1 la mai multe milioane. În realitate el este incalculabil.)

Așadar, dacă inițial banii exprimau valoarea de schimb, acum marfa ca preț, ca valoare de schimb ideal afirmată, realizată în minte, exprimă o anumită sumă de bani: bani într-o proporție determinată. Ca prețuri, toate mărfurile sînt, sub forme diferite, reprezentanți ai banilor, pe cînd înainte banii, ca valoare de schimb autonomizată, reprezentau toate mărfurile. După ce banii au devenit în mod real marfă, marfa este în mod ideal considerată bani.

Este clar, în primul rînd, că la această transformare ideală a mărfurilor în bani, sau la stabilirea *prețurilor* mărfurilor, cantitatea banilor realmente existenți este cu desăvîrșire indiferentă sub un dublu aspect. În primul rînd, transformarea ideală a mărfurilor în bani este evident independentă de masa banilor reali și nu este limitată de aceasta. Pentru acest proces nu e nevoie de nici o piesă în numerar, după cum nu e nevoie să folosim realmente o unitate de lungime (un cot, să zicem) pentru a exprima un număr ideal de coți. Dacă ar fi să evaluăm în bani întreaga avuție națională a Angliei, de pildă, adică dacă ar fi s-o exprimăm sub formă de preț, oricine știe că toți banii din lume nu vor fi de ajuns pentru a realiza prețul ei total. Bani sînt necesari aici nu-

#126

mai ca o categorie, ca un raport gîndit de noi. În al doilea rînd, deoarece banii servesc ca unitate, iar marfa este exprimată ca ceva care conține o anumită sumă de părți alicote ale banilor, este măsurată cu ajutorul banilor, înseamnă că drept măsură între mărfuri și bani servește măsura generală a valorilor de schimb — cheltuielile de producție sau timpul de muncă. Dacă deci 1/3 de uncie de aur este produsul unei zile de muncă, iar marfa x este produsul a trei zile de muncă, înseamnă că marfa x este egală cu 1 uncie sau cu 3 lire sterline 17 șilingi și 4 pence. La măsurarea banilor și a mărfii reintră în funcțiune măsura inițială a valorilor de schimb. În loc de a fi exprimată în trei zile de muncă, marfa este exprimată în cantitatea de aur sau de argint care se produce în 3 zile de muncă. Cantitatea banilor efectiv existenți nu are, evident, nici o legătură cu această proporție.

(*Eroarea lui James Mill*: el pierde din vedere faptul că cheltuielile de producție, și nu cantitatea de metale nobile determină valoarea lor și prețurile mărfurilor, măsurate în valoarea metalelor nobile⁷⁷).

{„În cadrul schimbului, mărfurile își servesc reciproc drept măsură a valorii... Dar un asemenea mod de a proceda ar reclama tot atîția termeni de comparație cîte mărfuri se află în circulație. Dacă o marfă s-ar schimba numai pe o singură marfă și nu pe două, ea n-ar putea servi drept termen de comparație... De aici necesitatea unui termen de comparație comun... Acest termen poate fi pur ideal... Determinația banilor ca măsură este determinația lor inițială și e mai importantă decât aceea de gaj... În comerțul dintre Rusia și China, argintul servește la evaluarea tuturor mărfurilor și totuși are loc un schimb nemijlocit". (*Storch*. „Cours d'Economie Politique etc." Tome I, Paris, 1823, p. 81, 83—84, 87, 88).

„Operația de măsurare a mărfii cu ajutorul banilor se aseamănă cu folosirea greutăților la compararea unor mase materiale. Aceeași denumire servește pentru desemnarea celor două unități destinate măsurării greutății și valorii unui lucru. Măsurile de greutate și măsurile de valoare au aceleași denumiri. Un etalon care să aibă întotdeauna aceeași greutate a fost ușor de găsit. În materie de bani a servit ca etalon valoarea pîndului de argint, care este egală cu cheltuielile lui de producție" (*Simonde de Sismondi*. „Etudes sur l'Economie Politique". Tome II, Bruxelles. 1838, p. 264—265, 267, 268).

Aici nu este vorba numai de identitatea denumirilor. La început, aurul și argintul se cîntăreau. Astfel, la romani un as era egal cu un pfund de aramă. }

[1—37] „La Homer și la Hesiod, nu aurul și argintul, ci oile și boii serveau drept bani ca măsură a valorii. În tabăra

din fața Troiei se practica schimbul nemijlocit (*Jacob*. „An historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”. Vol. I, London, 1831, p. 109). (Tot astfel se practica în evul mediu comerțul de sclavi — op. cit., p. 351.)

#127

Banii se pot manifesta în determinația de măsură și de element general al valorilor de schimb fără să se fi realizat în celelalte determinații ale lor; deci și înainte de a fi luat forma de bani de metal. Așa stau lucrurile în cazul trocului simplu. Dar în cazul acesta se presupune că schimburile sînt în genere încă rare, că mărfurile nu s-au dezvoltat încă ca valori de schimb și, deci, nici ca *prețuri*.

{„Statornicirea unui nivel obișnuit al prețului unui lucru presupune înstrăinarea lui frecventă, ceea ce nu se întîmplă în formațiunile sociale primitive. În țările neindustriale, numeroase obiecte nu au un preț determinat... Numai vînzarea produselor poate determina prețurile lor și numai o vînzare frecventă poate statornici un anumit nivel al prețurilor. Vînzarea frecventă a articolelor de primă necesitate depinde de repartizarea populației între oraș și sat” etc. (*J. Steuart*. „An Inquiry into the Principles of Political Economy”. Vol. I, Dublin, 1776, p. 395, 396)}

Un proces evoluat de determinare a prețurilor presupune că individul nu produce direct mijloacele de subzistență de care are nevoie și că produsul său nemijlocit este o *valoare de schimb*, adică trebuie să fie mijlocit printr-un proces social înainte de a deveni pentru el *mijloc de subzistență*. Între dezvoltarea deplină a acestei temelii a societății industriale și stadiul patriarhal se află numeroase trepte intermediare, o infinitate de nuanțe.

Din cele spuse la punctul *a* reiese că dacă cheltuielile de producție a metalelor nobile cresc, prețurile tuturor mărfurilor scad. Dacă cheltuielile de producție a metalelor nobile scad, prețurile tuturor mărfurilor cresc. Aceasta este legea generală, care, după cum vom vedea, se modifică în unele chestiuni de amănunt [I—37].

* * *

[I—38] (La punctul *a*). „*Măsura*, folosită ca atribut al banilor, înseamnă *indicator al valorii*”... E ridicol să se creadă că „prețurile trebuie să scadă pentru că mărfurile sînt evaluate la atîtea și atîtea uncii de aur, în timp ce rezerva de aur din țara respectivă s-a redus... Eficiența aurului ca indicator al valorii nu depinde de împrejurarea că într-o țară sau alta aurul se află într-o cantitate mai mare sau mai mică. Dacă prin operații bancare ar putea fi redusă la jumătate circulația banilor de metal și de hîrtie din țara respectivă, raportul de valoare al aurului și al mărfurilor ar rămîne neschimbat”. Exemple: exportul de aur din Peru în secolul al XVI-lea și scurgerile de aur din Franța în Anglia în secolul al XIX-lea (*Hubbard*. „The Currency and the Country”. London, 1843, p. 44—46).

„Pe coasta africană nu servesc drept măsură a valorii nici aurul, nici argintul; în locul lor este folosită o măsură ideală, un «lingou» imaginar” (*Jacob*. „An historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”. Vol. II, London, 1831, p. 326—327). [I—38]

#128

b) [Banii ca mijloc de circulație]

[I—37]. Dacă în prețuri valorile de schimb sînt în mod *ideal* transformate în bani, în cadrul schimbului, al cumpărării și vînzării, ele sînt în mod *real* transformate în bani, schimbate pe bani, pentru ca apoi, în calitate de bani, să fie la rîndul lor schimbate pe marfă. Valoarea de schimb particulară trebuie să fie schimbată în prealabil pe valoarea de schimb *generală*, pentru a fi, la rîndul ei, schimbată pe valori de schimb particulare. Marfa ca valoare de schimb se realizează numai prin această mișcare mijlocitoare, în care banii joacă rolul de mijlocitor. Banii circulă deci într-o direcție opusă circulației mărfurilor. Ei apar ca mijlocitor al schimbului de mărfuri, ca mijloc de schimb. Ei sînt un mijloc de circulație, un instrument de circulație pentru rotația mărfurilor; iar ca instrument de circulație, ei au totodată propria lor circulație — *rotația sau circulația banilor*. Prețul mărfii se realizează numai în schimbul ei pe bani reali, sau în schimbarea ei reală pe bani.

Din cele de mai sus rezultă următoarele. Mărfurile se schimbă realmente pe bani, se transformă în bani reali numai după ce au fost în prealabil transformate în bani în mod *ideal*, adică după ce au fost determinate ca *prețuri*. *Prețurile* sînt deci o *premisă* a circulației banilor, cu toate că realizarea lor apare ca un rezultat al ei. Împrejurările care provoacă creșterea sau scăderea valorii de schimb și deci a *prețurilor* mărfurilor peste sau sub valoarea lor mijlocie vor fi examinate în secțiunea referitoare la valoarea de schimb; ele preced procesul *realizării* lor efective în bani, și de aceea apar la început ca fiind cu totul independente de acest proces. Raporturile dintre numere nu se schimbă de pe urma faptului că le exprimăm prin fracții zecimale. Este doar o altă *denumire*.

Pentru ca mărfurile să circule efectiv, e nevoie de *mijloace de transport*, iar banii nu pot face acest lucru. Dacă am cumpărat 1 000 de pfunzi de fier în schimbul unei sume de *x* l. st., proprietatea asupra fierului a trecut

în mâinile mele. Cele x l. st. ale mele au îndeplinit rolul de mijloc de schimb și au circulat la fel ca și titlul de proprietate. Vânzătorul însă, dimpotrivă, a realizat prețul fierului, a realizat fierul ca valoare de schimb. Dar pentru aducerea fierului de la el la mine banii nu pot face nimic; pentru asta e nevoie de o căruță, de cai, de drumuri etc. Circulația reală a mărfurilor în timp și în spațiu nu este realizată de bani. Ei nu realizează decât *prețul* mărfurilor și nu fac decât să transfere titlul de proprietate asupra mărfii în mâinile cumpărătorului, adică

#129

în mâinile aceluia care a oferit mijloacele de schimb. Ceea ce banii fac să circule nu sînt mărfurile, ci titlurile de proprietate asupra lor, și nu mărfurile, ci prețurile lor sînt acelea care în această circulație se realizează în schimbul pe bani, fie la cumpărare, fie la vânzare.

Prin urmare, cantitatea de bani de care are nevoie circulația este determinată în primul rînd de nivelul mai ridicat sau mai scăzut al prețurilor mărfurilor puse în circulație. La rîndul ei, suma totală a acestor prețuri este determinată, *în primul rînd*, de prețurile diferitelor mărfuri, iar *în al doilea rînd*, de masa mărfurilor puse în circulație la prețuri determinate. Așa, de pildă, circulația unui cuarter de grîu la prețul de 60 de șilingi cuarterul necesită de două ori mai mulți șilingi decât circulația lui la prețul de 30 de șilingi. Și dacă trebuie să punem în circulație 500 de cuarteri de grîu la prețul de 60 de șilingi, e nevoie de 30 000 de șilingi, în timp ce pentru circulația a 200 de cuarteri nu se cer decât 12 000 de șilingi. Aceasta depinde deci de nivelul mai ridicat sau mai scăzut al prețurilor mărfurilor și de cantitatea mărfurilor la prețul dat.

În al treilea rînd însă, cantitatea de bani de care are nevoie circulația depinde nu numai de suma totală a prețurilor care urmează a fi realizate, ci și de *viteza* cu care circulă banii și cu care ei efectuează această realizare. Dacă 1 taler efectuează într-o oră 10 cumpărări la prețul de 1 taler fiecare, adică dacă e schimbat de 10 ori, el realizează exact ceea ce ar realiza 10 taleri care n-ar efectua decât 1 cumpărare într-o oră. Viteza este momentul negativ; ea înlocuiește cantitatea; cu ajutorul ei piesa monetară se multiplică.

Împrejurările care determină, pe de o parte, masa prețurilor mărfurilor care urmează a fi realizate, iar pe de alta viteza de rotație a banilor vor fi examinate ulterior. Un lucru este clar de pe acum, și anume că prețurile au un nivel ridicat sau scăzut nu pentru că în circulație se află bani mulți sau puțini, ci în circulație se află bani mulți sau puțini pentru că prețurile au un nivel ridicat sau scăzut. Apoi, nu viteza de circulație a banilor depinde de cantitatea lor, ci [I—38) cantitatea mijloacelor de circulație depinde de viteza lor de circulație (în cazul plăților mari banii nu se numără, ci se cîntăresc; astfel se economisește timp).

După cum s-a mai arătat însă *, rotația banilor nu pornește dintr-un singur centru și nici nu se reîntoarce într-un singur centru de la toate punctele periferice (cum se întîmplă la *băncile de emisiune* și, în parte, la trezoreria statului); ea pornește din nenumă-

* Vezi volumul de față, p. 120—121. — *Nota red.*

#130

rate puncte și se reîntoarce în nenumărate puncte (însăși această reîntoarcere și timpul în care ea se efectuează sînt pur întîmplătoare). De aceea viteza mijloacelor de circulație poate să înlocuiască numai pînă la un anumit punct cantitatea mijloacelor aflate în circulație. (De pildă, fabricanții și fermierii își plătesc muncitorii, aceștia plătesc negustorului etc., de la care banii se reîntorc la fabricanți și la fermieri.)

Oricare ar fi viteza ei de circulație, aceeași cantitate de bani poate efectua numai succesiv o serie de plăți. Dar o anumită masă de plăți trebuie efectuate *simultan*. Circulația pornește concomitent dintr-o mulțime de puncte, înseamnă deci că circulația necesită o anumită cantitate de bani, care se va afla mereu în circulație și care este determinată de suma totală a mijloacelor ce pornesc concomitent din punctele de plecare ale circulației și de viteza cu care această sumă își parcurge drumul (se reîntoarce la punctele ei de plecare). Deși această cantitate de mijloace de circulație este supusă acțiunii unor fluxuri și refluxuri, se statornicește totuși un oarecare nivel mediu, deoarece schimbările de durată nu se produc decât foarte lent, în decursul unor perioade îndelungate, și sînt mereu paralizate, după cum vom vedea, de o mulțime de împrejurări de ordin secundar.

În determinația lor ca măsură a valorii, banii sînt indiferenți față de cantitatea lor, sau cantitatea existentă de bani este indiferentă din punctul de vedere al acestei determinații. Ca mijloc de schimb însă, ca instrument de circulație, cantitatea lor este strict determinată. Mai tîrziu va trebui să elucidăm problema dacă aceste două determinații ale banilor pot intra în contradicție una cu alta.

{Noțiunea de *circulație forțată, impusă* (vezi *Stewart*⁷⁸) nu este cazul să fie examinată aici.}

Esențial pentru *circulație* e faptul că schimbul apare ca un proces, ca un ansamblu fluid de cumpărări și de vânzări. Prima ei premisă este circulația mărfurilor înseși, ca o circulație care pornește în permanență din mai multe părți. Condiția circulației mărfurilor este ca mărfurile să fie produse ca *valori* de *schimb*, nu

ca *valori de întrebuințare nemijlocite*, ci ca valori de întrebuințare mijlocite prin valoarea de schimb. Însușirea prin intermediul înstrăinării și al vânzării constituie premisa fundamentală. Circulația ca realizare a valorilor de schimb presupune: 1) că produsul meu este un produs numai în măsura în care se prezintă ca atare pentru altul, deci în măsura în care e singularul suprimat și conservat, adică generalul; 2) că pentru mine e produs numai în măsura în care e înstrăinat și devine produs pentru altul; 3) că pentru altul e produs numai în măsura în care, la rîndul său, acest altul își

#131

vinde produsul său; toate acestea implică faptul 4) că pentru mine producția nu constituie un scop în sine, ci un mijloc.

Circulația este acea mișcare în cadrul căreia înstrăinarea generală apare ca însușire generală, iar însușirea generală ca înstrăinare generală. Deși în ansamblu această mișcare apare ca un proces social, iar diferitele momente ale acestei mișcări izvorăsc din voința conștientă și din scopurile particulare ale indivizilor, totalitatea procesului apare totuși ca o conexiune obiectivă, care se naște în mod natural-spontan; deși rezultă din interacțiunea indivizilor conștienți, ea nu rezidă totuși în conștiința lor și în ansamblu nu le este subordonată. Propria lor ciocnire reciprocă creează o putere socială care le e *străină* și care-i domină; interacțiunea lor apare ca un proces și ca o putere care nu depind de ei. Fiind o totalitate a procesului social, circulația este totodată prima formă în care apare, ca ceva independent de indivizi, nu pur și simplu o relație socială, ca, de pildă, în piesa monetară sau în valoarea de schimb, ci însăși mișcarea socială în ansamblu. Legătura socială dintre indivizi, ca forță devenită independentă, care-i domină pe indivizi, indiferent că ne-o reprezentăm ca o forță naturală, ca șansă sau sub oricare altă formă, este un rezultat necesar al faptului că nu individul social liber constituie aici punctul de plecare. Circulația ca primă totalitate printre categoriile economice este foarte potrivită pentru ilustrarea acestei teze.

[I—39] La prima vedere, circulația apare ca un *proces infinit, în sensul de infinitate rea*⁷⁹. Marfa se schimbă pe bani; banii se schimbă pe marfă, și aceasta se repetă la infinit. Această reluare neîncetată a aceluiași proces constituie într-adevăr un moment esențial al circulației. Dar dacă o examinăm mai îndeaproape, descoperim în ea și alte fenomene, și anume fenomenele de circuit închis sau de reîntoarcere la punctul plecare. Marfa se schimbă pe bani, banii se schimbă pe marfă. În felul acesta o marfă se schimbă pe altă marfă, dar schimbul acesta este un schimb mijlocit. Cumpărătorul redevine vânzător, iar vânzătorul cumpărător. Fiecare din ei apare astfel într-o dublă determinare opusă, și în felul acesta se creează unitatea vie a acestor două determinări.

Ar fi însă complet eronat dacă, așa cum fac economiștii, de îndată ce se manifestă contradicțiile inerente banilor, am sesiza imediat numai rezultatele finale, fără procesul care le mijlocește, dacă am reține numai unitatea fără diversitate, numai afirmația fără negație. În cadrul circulației, marfa se schimbă pe marfă; dar în măsura în care se schimbă pe bani, ea nu se schimbă pe altă marfă. Cu alte cuvinte, cumpărarea și vânzarea apar ca două acte reciproc indiferente, care nu coincid în timp și spațiu. Dacă se

#132

spune că cel ce vinde e totodată și cumpărător, deoarece cumpără bani, și că cel ce cumpără e totodată și vânzător, deoarece vinde bani, se pierde din vedere tocmai deosebirea specifică dintre marfă și bani.

După ce ne-au demonstrat cât se poate de convingător că schimbul nemijlocit, în care cele două acte coincid, nu corespunde unei forme sociale mai dezvoltate și unui mod de producție mai dezvoltat, economiștii încep deodată să considere drept nemijlocit schimbul mijlocit prin intermediul banilor, făcînd abstracție de caracterul *specific* al acestei tranzacții. După ce ne-au arătat că e nevoie de bani distincți de marfă, ei afirmă deodată că nu există nici o deosebire între bani și marfă. Ei recurg la această abstracție pentru că în dezvoltarea reală a banilor apar contradicții neplăcute apologeticii bunului-simț burghez și care de aceea trebuie escamotate. Întrucît cumpărarea și vânzarea, cele două momente esențiale ale circulației, sînt reciproc indiferente și separate în timp și spațiu, nu e cîtuși de puțin obligatoriu ca ele să coincidă. Indiferența lor reciprocă poate să ducă la consolidarea aparentei lor autonomii una față de alta. Deoarece însă amîndouă constituie elemente esențiale ale unui tot unic, survine necesarmente un moment în care forma de sine stătătoare este înlăturată în mod violent și în care unitatea lăuntrică se restabilește din exterior printr-o explozie puternică. Prin urmare, în însăși determinarea banilor ca mijlocitor, în scindarea schimbului în două acte separate rezidă germenul crizelor sau cel puțin posibilitatea lor, care nu se poate realiza decît acolo unde există condițiile fundamentale ale unei circulații dezvoltate în forma ei clasică, corespunzătoare conceptului ei.

S-a văzut apoi că, în cadrul circulației banii nu fac decît să realizeze prețurile. Prețul apare în primul rînd ca determinare ideală a mărfii, dar banii primiți în schimbul ei reprezintă prețul ei realizat, prețul ei real. De

aceea prețul apare în aceeași măsură ca preț *exterior* mărfii, independent de ea și *alături* de ea, cât și ca preț care există în mod ideal în marfă. Când nu poate fi realizată în bani, marfa își pierde aptitudinea de a circula, iar prețul ei devine pur imaginar, după cum inițial produsul transformat în valoare de schimb încetează de a fi produs dacă nu e schimbat în realitate. (Aici nu vorbim de urcarea și scăderea prețurilor.)

La punctul *a*, prețul a apărut ca *determinare existentă înăuntrul mărfurilor*; la punctul *b*, banii apar ca *preț existent în afara mărfii*. Nu e de ajuns să existe o cerere de mărfuri, mai trebuie ca ea să fie o cerere *solvabilă*. Prin urmare, dacă prețul mărfii nu

#133

poate fi realizat, dacă marfa nu poate fi transformată în bani, ea se *devalorizează*, se *depreciază*. Valoarea de schimb exprimată în prețul ei trebuie să fie sacrificată atunci când această specifică transformare în bani devine necesară. De aici lamentările lui Boisguillebert, de pildă, că banii sînt călăul tuturor lucrurilor, Molohul căruia trebuie să i se jertfească totul, tiranul mărfurilor.⁸⁰

În perioadă instituirii monarhiei absolute, când toate dările au fost transformate în impozite în bani, banii apar efectiv în postura de Moloh căruia i se sacrifică averea reală. Un rol asemănător au banii ori de câte ori se produce o panică monetară. Dintr-o slugă a comerțului, spune Boisguillebert, banii s-au transformat în tiranul lui. În fapt însă, chiar determinarea prețurilor conține într-o formă latentă ceea ce iese la iveală în schimbul pe bani, și anume că banii au încetat să mai reprezinte marfa, și acum marfa reprezintă banii. Lamentări pe tema ilegitimității comerțului bazat pe bani se întîlnesc atît la unii autori care marchează trecerea de la feudalism la epoca modernă, cât și — mai tîrziu — la socialiști.

α) Pe măsură ce se dezvoltă diviziunea muncii, produsul încetează de a fi mijloc de schimb. Apare necesitatea unui mijloc de schimb general, independent de producția specifică a fiecăruia. În cadrul producției orientate spre asigurarea nemijlocită a mijloacelor de subzistență nu *orice* articol poate fi schimbat pe orice alt articol, iar o activitate determinată sau alta poate fi schimbată numai [I—40] pe anumite produse *bine determinate*. Cu cît produsele devin mai specializate, mai variate și mai interdependente, cu atît mai necesar devine un mijloc general de schimb. La început, produsul muncii sau munca însăși este mijlocul general de schimb, dar pe măsură ce produsul se specializează, el joacă din ce în ce mai puțin acest rol. O diviziune a muncii cît de cît dezvoltată presupune că trebuințele fiecăruia au devenit multilaterale, iar produsul său a devenit unilateral. *Nevoia de schimb și mijlocul direct de schimb* se dezvoltă invers proporțional. De aici se naște necesitatea unui *mijloc general de schimb*, în condițiile căruia produsul determinat și munca determinată trebuie să fie schimbate pe *capacitatea de schimb*. Valoarea de schimb a unui lucru nu este nimic altceva decît expresia cantitativ specificată a capacității lui de a servi ca *mijloc de schimb*. În bani, însuși *mijlocul de schimb* devine lucru, sau, cu alte cuvinte, valoarea de schimb a lucrului dobîndește o existență de sine stătătoare, în afara lucrului. Deoarece în raport cu banii marfa nu e decît un mijloc de schimb cu putere limitată, ea poate să înceteze de a fi mijloc de schimb în comparație cu banii.

#134

β) Scindarea schimbului în cumpărare și vînzare creează posibilitatea de a cumpăra fără a vinde (acaparare de mărfuri), sau de a vinde fără a cumpăra (acumulare de bani). Ea face posibilă specula și transformă schimbul într-o ocupație aparte, adică creează *negustorimea ca stare socială*. Această scindare a făcut posibilă intercalarea unei mulțimi de tranzacții intermediare între actul inițial și cel definitiv al schimbului mărfii; ea oferă pentru numeroase persoane posibilitatea de a exploata această scindare. Ea a făcut posibilă o serie întregă de *pseudotranzacții*. Rînd pe rînd iese la iveală că ceea ce păruse a fi un act esențialmente scindat este în realitate esențialmente unitar, iar ceea ce păruse a fi un act esențialmente unitar este în fond esențialmente scindat. Ori de câte ori cumpărarea și vînzarea se afirmă ca două acte esențialmente diferite, are loc o depreciere generală a tuturor mărfurilor. Și, dimpotrivă, ori de câte ori iese la iveală că banii nu sînt decît un mijloc de schimb, se produce o depreciere a banilor. Scădere sau urcare generală a prețurilor.

{*O dată cu banii este dată posibilitatea unei diviziuni absolute a muncii*, deoarece datorită lor munca devine independentă de produsul ei specific, de nemijlocita valoare de întrebuițare pe care o are pentru ea produsul ei.}

Creșterea generală a prețurilor în perioada de speculă nu poate fi atribuită unei creșteri generale a valorii *de schimb sau a cheltuielilor de producție a mărfurilor*, căci dacă valoarea de schimb sau cheltuielile de producție a aurului ar crește în aceeași măsură ca și cele ale tuturor celorlalte mărfuri, valorile lor de schimb exprimate în bani, adică *prețurile* lor, ar rămîne neschimbate. Ea nu poate fi atribuită nici unei scăderi a prețului de producție⁸¹ a aurului. (De credit nu ne ocupăm încă aici.) Deoarece însă banii nu sînt numai o marfă generală, ci și o marfă particulară, supusă ca atare legii cererii și ofertei, cererea generală de mărfuri particulare în opoziție cu banii trebuie să provoace o scădere a acestora din urmă.

Vedem, așadar, că este în însăși natura banilor ca ei să rezolve contradicțiile inerente schimbului nemijlocit și valorii de schimb numai generalizîndu-le. În cadrul schimbului nemijlocit era ceva pur întîmplător

dacă cutare mijloc de schimb particular se schimba sau nu pe altul; acum însă marfa trebuie să se schimbe pe mijlocul general de schimb, față de care particularitatea ei se află într-o contradicție și mai mare. Pentru a asigura capacitatea de schimb a mărfii, însăși capacitatea de schimb îi este opusă ca o marfă de sine stătătoare. (Aici mijlocul devine scop.) În cadrul schimbului nemijlocit se pune problema dacă marfa particulară

#135

dată va găsi o altă marfă particulară. Banii însă transformă însuși actul schimbului în două acte indiferente unul față de altul.

(Înainte de a examina în continuare problemele circulației intense, slabe etc., și în special controversata problemă a cantității banilor aflați în circulație și a prețurilor, trebuie să examinăm banii în cea de-a treia determinație a lor.)

Unul dintre momentele circulației este acela în care o marfă se schimbă pe altă marfă prin intermediul banilor. Dar tot astfel are loc și celălalt moment, adică nu numai acela în care marfa se schimbă pe bani și banii pe marfă, ci și acela în care banii se schimbă pe marfă și marfa se schimbă pe bani; banii sînt deci mijlociți cu ei înșiși prin intermediul mărfii și apar astfel ca moment inițial și moment final al propriei lor rotații. Ei nu mai apar ca mijloc, ci ca scop al circulației (ca, de pildă, în rîndurile negustorimii) (și în comerț în general). Dacă privim circulația nu numai ca o alternare permanentă a mărfii și a banilor, ci și în circuitele pe care le parcurge ea în sine însăși, vedem că acest circuit se prezintă sub un dublu aspect: pe de o parte, „marfă — bani — bani — marfă”, iar pe de alta, „bani — marfă — marfă — bani”; cu alte cuvinte, dacă vînd pentru a cumpăra, pot tot atît de bine să cumpăr pentru a vinde. În primul caz, banii nu sînt decît un mijloc pentru a obține marfa, iar marfa este scopul; în cel de-al doilea, marfa nu este decît un mijloc pentru a obține bani, iar banii reprezintă scopul. La aceasta se ajunge pur și simplu prin faptul că momentele circulației sînt luate în conexiunea lor. Dacă privim circulația ca circulație pur și simplu, trebuie să fie indiferent ce punct alegem ca punct de plecare.

Există totuși o deosebire specifică între marfa aflată în circulație și banii aflați în circulație. La un moment dat, marfa este eliminată din sfera circulației și-și îndeplinește menirea finală abia atunci cînd e definitiv retrasă din această sferă, spre a fi consumată fie în actul producției, fie în consumul propriu-zis. Menirea banilor e, dimpotrivă, aceea de a rămîne în sfera circulației ca roată a ei, spre a-și relua mereu rotația asemenea unui *perpetuum mobile*.

Nu-i mai puțin adevărat totuși că această a doua formă de mișcare are loc ca și prima formă în cadrul circulației. S-ar putea spune însă: a schimba o marfă pe alta are rost, căci mărfurile, deși sînt echivalente ca prețuri, sînt calitativ diferite, astfel încît schimbul lor satisface în cele din urmă trebuințe calitativ diferite. Dar a schimba bani pe bani n-are nici un rost, afară de cazul cînd se obține o diferență cantitativă, cînd se schimbă bani mai puțini pe bani mai mulți, cînd se vinde mai scump decît s-a cumpărat;

#136

dar cu categoria profit n-avem încă de-a face aici. Formula „bani — marfă — marfă — bani”, pe care o deducem din analiza circulației, ar apărea, așadar, ca o abstracție arbitrară și lipsită de sens; ar fi ca și cum cineva ar vrea să descrie ciclul vital cu ajutorul formulei: „moarte — viață — moarte”; deși în acest din urmă caz nu se poate tăgădui totuși că dizolvarea neîncetată a individualului în elementar este și ea un moment al procesului natural, ca și individualizarea neîncetată a elementarului. Tot astfel, în actul circulației are loc o neîncetată transformare a mărfurilor în bani și a banilor în mărfuri. În procesul real al cumpărării în vederea vînzării, motivul e, desigur, profitul ce se realizează cu acest prilej, iar scopul final este acela de a schimba prin intermediul mărfii bani mai puțini pe bani mai mulți, deoarece nu există nici o deosebire calitativă între bani și bani (aici nu vorbim nici de diferitele feluri de bani de metal, nici de diferitele feluri de monede). Nu se poate nega însă că această operație poate să eșueze și de aceea chiar și în realitatea vie se întîmplă adesea ca schimbul de bani pe bani să se soldeze fără nici o diferență cantitativă, deci se poate petrece. Dar pentru ca acest proces, care stă la baza comerțului și care de aceea e și prin frecvența sa unul dintre principalele fenomene ale circulației, să fie în genere posibil, este necesar ca circuitul „bani — marfă — marfă — bani” să fie recunoscut ca o formă particulară a circulației. Această formă se deosebește în mod specific de aceea în care banii apar ca simplu mijloc de schimb al mărfurilor, ca termen mediu, ca premisă minoră a silogismului. Pe lîngă aspectul cantitativ pe care acest circuit îl are în comerț, trebuie să distingem și forma sa pur calitativă, mișcarea sa specifică.

Mai departe, circuitul „bani — marfă — marfă — bani” presupune că banii funcționează aici nu numai ca etalon sau ca mijloc de schimb și nici numai ca amîndouă laolaltă, ci mai au și o a treia determinație. Și anume, ei apar aici, în primul rînd, ca scop în sine, la a cărui exclusivă realizare servesc comerțul de mărfuri și schimbul de mărfuri. În al doilea rînd, deoarece cu banii se încheie aici circuitul, ei *il părăsesc pe acesta*, așa cum marfa este eliminată din sfera circulației după ce prin intermediul banilor a fost schimbată pe echivalentul ei. Este foarte adevărat că banii, atîta timp cît operează numai ca agenți ai circulației, nu părăsesc niciodată sfera ei. Dar aici se vedește că ei mai sînt și altceva în afară de un astfel de instrument de circulație, că ei

posedă și o existență de sine stătătoare în afara sferei circulației, și în această nouă determinație a lor ei de asemenea pot fi retrași

#137

din circulație, după cum și marfa trebuie mereu retrasă definitiv din sfera circulației. De aceea este necesar să examinăm banii în cea de-a treia determinație a lor, în care ei le înglobează și pe primele două, și anume aceea de a servi ca măsură a valorii, precum și aceea de a fi mijlocul general de schimb și, ca atare, realizarea prețurilor mărfurilor.

În prealabil însă trebuie să examinăm rolul banilor ca substanță generală a contractelor etc.

c) Banii ca reprezentant material al avuției (acumularea banilor)

*[α) Cu privire la corelația dintre valoarea de schimb
și preț. Contradicția dintre funcția banilor
ca măsură a valorii și funcția lor ca mijloc de circulație]*

Este în însăși natura circuitului ca fiecare punct al lui să apară în același timp ca punct inițial și ca punct final, ba chiar să apară ca punct inițial numai în măsura în care apare ca punct final. De aceea determinarea formei $B - M - M - B$ este tot atât de justă ca și cealaltă, $M - B - B - M$, care apare ca inițială. Dificultatea rezidă în faptul că mărfurile care se schimbă sînt calitativ diferite, în timp ce banii nu se deosebesc decît cantitativ.

Dacă privim banii ca măsură a valorii, substanța lor materială este esențială, deși prezența lor și îndeosebi cantitatea lor, adică numărul de porțiuni de aur sau de argint care servesc drept unitate sînt cu desăvîrșire indiferente pentru bani în această determinație a lor, și în general aici banii sînt folosiți numai ca unitate reprezentată mental, inexistentă. În această determinație a lor, banii trebuie să fie prezenți ca unitate, și nu ca număr. Dacă spun că un pfund de bumbac valorează 8 pence, înseamnă că un pfund de bumbac este egal cu 1/116 dintr-o uncie de aur (uncia de aur valorînd 3 l.st. 17 șilingi și 7 pence, sau 931 pence). Aceasta exprimă totodată determinarea pfundului de bumbac ca valoare de schimb în raport cu toate celelalte mărfuri, ca echivalent al tuturor celorlalte mărfuri, care conțin aceeași cantitate de aur, căci, la rîndul lor, și ele se compară cu uncia de aur. [I—42] Acest raport inițial dintre pfundul de bumbac și aur, raport care determină cantitatea de aur pe care o conține un pfund de bumbac, este în funcție de cuantumul timpului de muncă materializat în fiecare din ei, adică în funcție de substanța comună reală a valorilor de schimb. Această idee tre-

#138

buie dezvoltată în prealabil, pe baza materialului din capitolul referitor la valoarea de schimb ca atare.⁸²

Stabilirea relației de egalitate dintre aur și o marfă oarecare nu este atât de dificilă pe cît pare. De pildă, în munca direct producătoare de aur, o anumită cantitate de aur este produsul nemijlocit al unei zile de muncă. Concurența egalizează, direct sau indirect, modificandis modificatis *, celelalte zile de muncă cu aceea despre care vorbim aici. Într-un cuvînt, în producția de aur o anumită cantitate din acest metal apare nemijlocit ca produs și deci ca valoare, ca echivalent al unui anumit timp de muncă. Este de ajuns, așadar, să stabilim timpul de muncă materializat în diferitele mărfuri și să-l echivalăm cu timpul de muncă direct producător de aur, pentru a putea spune cît aur conține o anumită marfă.

Determinarea tuturor mărfurilor ca prețuri — ca valori de schimb măsurate — este un proces care se desfășoară numai treptat, care presupune un schimb frecvent, și deci o comparare frecventă a mărfurilor ca valori de schimb; de îndată însă ce existența mărfurilor ca prețuri a devenit premisă — o premisă care, la rîndul ei, este și ea un produs al procesului social, un rezultat al procesului de producție social —, stabilirea noilor prețuri apare ca o operație simplă, deoarece atunci elementele cheltuielilor de producție există deja sub formă de prețuri și ca atare trebuie pur și simplu adunate. {Înstrăinare frecventă, vînzare, vînzare frecventă (Steuart **). Mai bine zis, toate acestea sînt necesare pentru ca prețurile să capete o anumită regularitate, să aibă o anumită continuitate.}

Dar chestiunea pe care am vrut s-o lămurim aici este următoarea: întrucît aurul urmează a fi fixat ca unitate de măsură, raportul dintre el și alte mărfuri este determinat prin troc, prin schimb nemijlocit, ca și raportul reciproc dintre toate celelalte mărfuri. În cadrul trocului însă, produsul e valoare de schimb numai în sine; aceasta este prima formă de manifestare a valorii de schimb, dar produsul nu apare deocamdată ca valoare de schimb. În primul rînd, această determinare [valoarea de schimb] nu afectează încă întreaga producție, ci numai surplusul ei, și de aceea este ea însăși mai mult sau mai puțin *superfluă* (ca și schimbul însuși); ea se referă la o

lărgire accidentală a sferei trebuințelor și delectărilor (o legătură cu obiecte noi). De aceea schimbul se desfășoară doar în puține puncte (inițial, la hotarele dintre comunitățile primitive, în con-

* — cu modificările corespunzătoare. — *Nota trad.*

** Vezi volumul de față, p. 127. — *Nota red.*

#139

tactul lor cu străinii), e limitat la o sferă restrânsă și constituie pentru producție ceva trecător, accesoriu; el încetează tot atât de accidental, pe cât de accidental apare. Trocul, în cadrul căruia excedentul producției proprii se schimbă întîmplător pe excedentul unei producții străine, nu e decît *prima apariție* a produsului ca valoare de schimb în general și este determinat de trebuințe întîmplătoare, de capricii etc. Dar dacă schimbul continuă și devine un act repetat, care conține în sine însuși mijloacele pentru reînnoirea sa permanentă, treptat apare — într-un mod tot atât de exterior și de întîmplător — reglarea schimbului reciproc prin reglarea producției reciproce, și în felul acesta cheltuielile de producție, care în ultimă analiză se reduc toate la timp de muncă, devin măsura schimbului. Aceasta ne arată cum se naște schimbul și valoarea de schimb a mărfii.

Dar împrejurările în cadrul cărora un raport apare pentru prima oară nu ni-l arată încă nicidecum în toată puritatea și integritatea sa. Un produs care apare ca valoare de schimb nu mai e determinat, în esență, ca simplu produs, ci apare într-o calitate diferită de calitatea sa naturală; el apare ca *raport*, și anume ca raport general, nu numai față de o marfă, ci față de orice marfă, față de orice produs eventual. El exprimă deci un raport general; el este un produs care se raportează la sine însuși ca la materializarea unei *anumite cantități* de muncă generală, de timp de muncă social, și în acest sens este echivalentul oricărui alt produs în proporția exprimată în valoarea sa de schimb. Valoarea de schimb presupune munca socială ca substanță a tuturor produselor, indiferent de proprietățile lor naturale. Nimic nu poate exprima un raport fără a se raporta la ceva singular, și nu poate exprima un raport general fără a se raporta la ceva general. Deoarece munca e mișcare, măsura ei firească este timpul. Chiar și sub forma sa cea mai primitivă, *trocul* presupune ca substanță munca și ca măsură a mărfurilor timpul de muncă, ceea ce și iese la iveală ulterior, de îndată ce el devine regulat și permanent și trebuie să conțină, în sine înseși condițiile multilaterale ale reînnoirii sale.

Marfa e *valoare de schimb* numai în măsura în care e exprimată într-o altă marfă, deci ca raport. O baniță de grâu valorează atâtea banițe de secară; în cazul de față grâul este valoare de schimb în măsura în care este exprimat în secară, iar secara este valoare de schimb în măsura în care este exprimată în grâu. În măsura în care fiecare din aceste cereale se raportează numai la sine însăși, nici una dintre ele nu este valoare de schimb. Pe cînd în raportul în care banii apar ca măsură a valorii, ei nu sînt exprimați nici ca raport și nici ca valoare de schimb, ci ca

#140

o cantitate naturală dintr-o anumită materie, ca o porțiune din greutatea naturală a aurului sau argintului. În general, marfa în care se exprimă valoarea de schimb a unei alte mărfi nu e niciodată exprimată ca valoare de schimb, ca raport, ci ca o anumită cantitate de marfă în substanța ei naturală. Cînd spunem că 1 baniță de grâu valorează 3 banițe de secară, numai banița de grâu este exprimată ca valoare, nu și banițele de secară. Implicit, ce-i drept, este determinată și valoarea baniței de secară, căci 1 baniță de secară este atunci egală cu 1/3 dintr-o baniță de grâu; dar acest raport nu este [I—43] formulat *explicit*, ci e numai un al doilea raport, pe care-l conține nemijlocit, ce-i drept, primul raport. Cînd o marfă este exprimată într-o altă marfă, ea este luată ca raport, pe cînd cealaltă e luată ca o simplă cantitate dintr-o anumită materie. În sine, trei banițe de secară nu sînt valoare, ci secară care umple un anumit spațiu și care se măsoară cu unități de volum.

La fel stau lucrurile și cu banii ca măsură, ca unitate cu care se măsoară valorile de schimb ale celorlalte mărfuri. Ei reprezintă o anumită greutate a substanței naturale în care sînt întruchipați: aur, argint etc. Dacă 1 baniță de grâu are prețul de 77 șilingi și 7 pence, înseamnă că ea este exprimată ca altceva, cu care este egală, adică este exprimată ca 1 uncie de aur, ca un raport, ca valoare de schimb. Dar în sine această uncie de aur nu este luată aici ca valoare de schimb, nu este exprimată ca valoare de schimb, ci ca o anumită cantitate din sine însăși, din substanța ei naturală — aurul. Dacă 1 baniță de grâu are prețul de 77 șilingi și 7 pence, sau de 1 uncie de aur, acest preț poate să exprime o valoare mai mare sau mai mică, deoarece valoarea unei uncii de aur poate să crească sau să scadă în funcție de cantitatea de muncă necesară pentru producerea ei. Dar pentru determinarea prețului ei ca atare, acest lucru este indiferent, deoarece prețul ei de 77 șilingi și 7 pence exprimă exact raportul în care banița de grâu este echivalentul tuturor celorlalte mărfuri, adică raportul în care le poate cumpăra. Caracterul determinat al prețului, indiferent dacă banița valorează 77 sau 1780 de șilingi, depășește în general cadrul categoriei preț, adică cadrul afirmării grâului ca preț: el are preț indiferent dacă valorează 100 de șilingi sau 1 șiling. Prețul nu face decît să exprime valoarea lui de schimb într-o unitate comună tuturor mărfurilor, presupunînd, așadar, că această valoare de schimb e deja condiționată de alte raporturi.

Firește, faptul că 1 baniță de grâu are prețul de 1 uncie de aur — cu toate că între aur și grâu ca obiecte naturale nu există nici un raport și de aceea aurul și grâul *ca atare* nu-și pot servi reci-

#141

proc ca măsură, sînt reciproc *indiferente* — a fost stabilit prin aceea că, la rîndul ei, uncia de aur a fost și ea pusă în raport cu timpul de muncă necesar pentru producerea ei și că în felul acesta atît grâul cît și aurul au fost puse în raport cu un al treilea element, cu munca, iar în cadrul acestui raport au fost echivalate, fiind comparate între ele ca valori de schimb. Dar aceasta ne arată numai cum se stabilește prețul grâului, cantitatea de aur cu care el este echivalat. În cadrul acestui raport, în care banii apar ca preț al grâului, ei înșiși nu sînt luați ca raport, ca valoare de schimb, ci ca o anumită cantitate de substanță naturală.

În valoarea de schimb, mărfurile (produsele) sînt raportate la substanța lor socială — munca, dar ca prețuri ele sînt exprimate în anumite cantități de alte produse, luate în substanța lor naturală. Se poate spune, ce-i drept, că și prețul banilor este exprimat ca egal cu 1 baniță de grâu, cu 3 banițe de secară sau cu toate celelalte cantități de mărfuri diferite al căror preț este 1 uncie de aur. Dar pentru a exprima astfel prețul banilor ar trebui enumerate absolut toate mărfurile, fiecare luată în cantitatea în care este egală cu 1 uncie de aur. Banii ar avea deci tot aștepta prețuri cîte mărfuri își au prețul exprimat în ei. Determinația esențială a prețului, *unitatea*, ar dispărea. Nici o marfă nu exprimă prețul banilor, deoarece nici una dintre ele nu exprimă raportul banilor față de toate celelalte mărfuri, valoarea lor de schimb generală. Specificul prețului este însă acela că însăși valoarea de schimb trebuie să fie exprimată în generalitatea ei și totuși într-o anumită marfă determinată. Dar chiar și acest lucru este indiferent. În măsura în care banii apar ca material în care se exprimă și se măsoară prețul tuturor mărfurilor, banii înșiși sînt luați ca o anumită cantitate de aur, argint etc., într-un cuvînt ca o anumită cantitate din substanța lor naturală; pur și simplu ca o anumită cantitate dintr-o substanță determinată, și nu ca valoare de schimb, ca raport. Tot astfel fiecare marfă care servește pentru exprimarea prețului alteia nu este *pusă* ea însăși ca valoare de schimb, ci ca o simplă cantitate din propria ei substanță.

În determinarea banilor ca unitate, măsură și termen general de comparație a valorilor de schimb are o importanță esențială materialul lor natural — aurul, argintul, deoarece ca preț al mărfii banii nu sînt valoare de schimb, nu sînt un raport, ci o anumită cantitate de aur sau de argint, de pildă un pînd și subdiviziunile lui; tocmai de aceea la început banii apar ca pînd, ca *aes grave*. * Și tocmai prin aceasta se deosebește prețul de valoarea de schimb; or, noi am văzut că valoarea de schimb duce

* — aramă în bare (de o greutate determinată). — *Nota trad.*

#142

în mod necesar la determinarea prețului. De aici se vede cît de absurzi sînt cei care vor să confere timpului de muncă ca atare rolul de bani, adică vor să stabilească și totodată să nu stabilească deosebirea dintre preț și valoarea de schimb.

Banii ca măsură, ca element al determinării prețului, ca unitate de măsură a valorilor de schimb, se disting, așadar, prin următoarele două particularități: 1) odată stabilită valoarea de schimb a unei uncii de aur în comparație cu o marfă oarecare, banii sînt necesari numai ca unitate reprezentată mental; prezența lor efectivă este superfluă, și cu atît mai puțin importă în ce cantitate se află ei efectiv prezenți; pentru bani ca *indicator* al valorii puțin importă în ce cantitate se găsesc ei într-o țară sau alta; ei sînt necesari numai ca unitate de calcul; 2) în timp ce e de ajuns ca ei să fie luați numai în mod ideal, și de fapt, ca preț al mărfii, chiar sînt luați numai în mod ideal *pe* marfă, banii servesc totodată drept termen de comparație, unitate și măsură pur și simplu ca o anumită cantitate din substanța naturală în care sînt ei reprezentați, ca o anumită cantitate de aur sau de argint etc., luată drept unitate. Valorile de schimb (mărfurile) sînt transformate mental în anumite cantități de aur sau de argint și sînt în mod ideal echivalate cu aceste cantități de aur reprezentate în minte etc. ca expresii ale lor.

[I—44] Dar dacă trecem la cea de-a doua determinație a banilor, la bani ca mijloc de schimb și de realizare a prețurilor, vedem că aici e necesară prezența lor efectivă într-o anumită *cantitate*, că pentru a putea corespunde acestei destinații este necesară, prezența efectivă a unui anumit număr de greutate de aur sau de argint care servesc ca unitate. Dacă este dată, pe de o parte, suma prețurilor care urmează a fi realizate — și care depinde de prețul respectivei mărfi și de cantitatea ei —, iar pe de altă parte viteza circulației banilor, va fi nevoie de o anumită cantitate de mijloace de circulație. Dar dacă examinăm mai îndeaproape forma inițială, forma nemijlocită în care se prezintă circulația, forma $M - B - B - M$, vedem că în ea banii apar exclusiv ca mijloc de schimb. Marfa se schimbă pe marfă, iar banii apar doar ca mijloc de schimb. Prețul primei mărfi este realizat în bani, pentru a se putea realiza cu acești bani prețul celei de-a doua mărfi și a o obține astfel în schimbul celei dintîi. După ce prețul primei mărfi este realizat, acela care a obținut prețul ei în bani nu-și propune să obțină prețul celei de-a doua mărfi, ci plătește acest preț pentru a obține marfa. În fond deci, banii i-au servit pentru a schimba prima marfă pe cea de-a doua. Ca simplu mijloc de circulație, banii nu au alt scop.

Omul care și-a vândut marfa pe

#143

bani vrea la rîndul său să-și cumpere o marfă, iar acela de la care o cumpără are și el nevoie de bani pentru a cumpăra marfă etc.

În această determinație ca simplu mijloc de circulație, banii nu au altă menire decît această circulație, pe care ei o efectuează datorită faptului că cuantumul lor, numărul lor, e dinainte determinat. Prețurile mărfurilor determină anticipat numărul de unități monetare pe care le conțin mărfurile, iar ca instrumente de circulație, banii apar doar ca un anumit număr de asemenea unități dinainte stabilite. Întrucît banii realizează prețurile mărfurilor, marfa se schimbă pe echivalentul ei real în aur sau argint; valoarea ei de schimb este efectiv schimbată pe bani ca pe o altă marfă; dar deoarece acest proces are loc numai pentru a putea retransforma banii în marfă, adică pentru a schimba prima marfă pe cea de-a doua, banii nu au decît o apariție efemeră, sau, cu alte cuvinte, esența lor se rezumă la aceea de a fi mereu această efemeritate, acest purtător al mijlocirii. Banii care funcționează ca mijloc de circulație sînt *numai* mijloc de circulație. Unica lor determinație esențială pentru a putea servi ca asemenea mijloc este cea a cantității, a numărului în care circulă ei. (Deoarece cantitatea necesară de bani este determinată și de viteza de circulație a banilor, aceasta din urmă nu trebuie menționată aici în mod special.) În măsura în care banii realizează prețul, existența lor materială ca aur și argint este esențială; dar în măsura în care această realizare este doar efemeră și trebuie să se autosuprime, existența lor materială este *indiferentă*; e doar o simplă *aparență* că ar fi vorba aici de schimbarea unei mărfi pe aur sau pe argint ca marfă specială, și această aparență dispăre cînd procesul se încheie, de îndată ce banii de aur sau de argint sînt, la rîndul lor, schimbați pe marfă, și în felul acesta marfa e schimbată pe marfă. De aceea, aurul și argintul ca simplu mijloc de circulație, sau mijlocul de circulație ca aur și argint este indiferent față de proprietățile lor ca marfă naturală particulară.

Să presupunem că prețul total al mărfurilor aflate în circulație este egal cu 10 000 de taleri. Măsura lor este deci 1 taler = x unități de greutate de argint. Să admitem că e nevoie de 100 de taleri pentru a pune în circulație aceste mărfuri în decurs de 6 ore, ceea ce înseamnă că fiecare taler plătește prețul a 100 de taleri în 6 ore. Esențial este aici că sînt efectiv prezenți 100 de taleri, 100 de unități metalice cu care se măsoară suma totală a prețurilor mărfurilor; 100 de astfel de unități. Pentru procesul ca atare este indiferent că aceste unități sînt de argint. Aceasta se manifestă deja în faptul că un taler reprezintă în procesul de

#144

circulație o masă de argint de 100 de ori mai mare decît aceea pe care o conține în realitate, deși în fiecare act de schimb el reprezintă numai greutatea de argint pe care o conține 1 taler.

Considerat în ansamblul circulației, așadar, 1 taler reprezintă 100 de taleri, adică o greutate de argint de 100 de ori mai mare decît aceea pe care o conține el în realitate. El este în fapt numai un *semm* pentru cantitatea de argint pe care o conțin 100 de taleri. El realizează un preț de 100 de ori mai mare decît cel pe care-l realizează efectiv dacă-l considerăm ca o anumită cantitate de argint.

Să presupunem că o liră sterlină este egală cu $1/3$ dintr-o uncie de aur (în realitate este mai puțin). Cînd avem în vedere plata prețului unei mărfi de 1 liră st., adică realizarea prețului ei de 1 liră st. și schimbarea mărfii pe 1 liră st., hotărîtor este faptul că lira sterlină conține efectiv $1/3$ dintr-o uncie de aur. Dacă ar fi o liră sterlină falsă, făcută dintr-un metal nenobil, dacă ar fi numai o aparență de liră sterlină, în realitate prețul mărfii nu s-ar realiza; pentru a-l realiza, ar fi necesar ca marfa să fie plătită cu o cantitate de metal nenobil care să valoreze $1/3$ dintr-o uncie de aur.

Prin urmare, dacă privim lucrurile prin prisma acestui moment izolat al circulației, este esențial ca unitatea monetară să reprezinte efectiv o anumită cantitate de aur sau de argint. Dar dacă considerăm circulația în ansamblu ca proces cu circuit închis $M \rightarrow B \rightarrow B \rightarrow M$, lucrurile se prezintă altfel. În primul caz, realizarea prețului n-ar fi decît aparență: s-ar realiza numai o parte din prețul mărfii. Prețul ce i s-a fixat în mod ideal nu s-ar obține efectiv. Pentru marfa care în mod ideal a fost echivalată cu cutare cantitate de aur s-ar obține în schimbul real o cantitate mai mică de aur. Dar dacă o liră sterlină falsă ar înlocui în circulație lira veritabilă, în ansamblul procesului de circulație ea ar îndeplini exact același serviciu ca și cum ar fi veritabilă. Dacă o marfă a cu prețul de 1 liră st. se schimbă pe 1 liră sterlină falsă, iar aceasta din urmă, la rîndul ei, se schimbă pe marfa b cu prețul de 1 liră st., înseamnă că lira falsă a îndeplinit exact același serviciu ca și cînd [1—45] ar fi fost o liră veritabilă.

În fapt deci, lira sterlină reală nu este în acest proces altceva decît un *semm*, dacă luăm în considerație nu momentul în virtutea căruia ea realizează prețurile, ci procesul în ansamblu, în cadrul căruia ea servește numai ca mijloc de circulație și în care realizarea prețurilor nu este decît *aparență* și mijlocire efemeră. Aici lira sterlină de aur nu servește decît pentru efectuarea schimbului mărfii a pe marfa b , care are același preț cu ea. Adevărata realizare a prețului mărfii a este aici marfa b , iar adevă-

#145

rata realizare a prețului mărfii *b* este marfa *a* sau *c* sau *d*, ceea ce e totuna pentru forma unui raport în care conținutul particular al mărfurilor e cu desăvârșire indiferent, deoarece se schimbă mărfuri care au același preț. În loc de a schimba direct marfa *a* pe marfa *b*, se schimbă prețul mărfii *a* pe marfa *b* și preții mărfii *b* pe marfa *a*.

În raport cu marfa, așadar, banii nu reprezintă decât prețul ei. Mărfurile se schimbă unele pe altele la prețul lor. La rîndul său, prețul mărfii exprimă în ea în mod ideal faptul că ea este un anumit număr de unități naturale (unități de măsurare a greutateii) de aur sau de argint, adică din materialul în care sînt întruhipați banii. În bani, sau în prețul realizat al mărfii, acesteia i se opune un număr real de asemenea unități. Dar întrucît realizarea prețului nu este actul final, iar scopul urmărit nu este acela de a avea prețul mărfii ca preț, ci de a-l avea ca preț al unei alte mărfi, înseamnă că materialul din care sînt făcuți banii — aurul, argintul — nu are nici o importanță. Banii devin aici subiect ca instrument de circulație, ca mijloc de schimb, iar materialul natural în care sînt ei întruhipați apare ca ceva accidental, a cărui însemnătate dispăre în însuși actul schimbului, căci marfa schimbată pe bani urmează a se realiza în cele din urmă nu în acest material, ci în substanța celeilalte mărfi.

Aceasta înseamnă deci că, pe lîngă cele două momente de mai sus, și anume că în cadrul circulației banii 1) realizează prețurile și 2) pun în circulație titlurile de proprietate, 3) avem acum și faptul că prin intermediul circulației se obține ceea ce nu se putea obține direct, și anume că valoarea de schimb a mărfii se exprimă în orice altă marfă. Dacă un cot de pînză costă 2 șilingi și un pfund de zahăr costă 1 șiling, înseamnă că prin intermediul celor 2 șilingi cotul de pînză se realizează în 2 pfunzi de zahăr, astfel încît zahărul se transformă în substanță a valorii de schimb a pînzei, în substanța în care se realizează valoarea de schimb a cotului de pînză.

Ca simplu mijloc de circulație, în rolul pe care-l au în procesul de circulație ca flux neîntrerupt, banii nu sînt nici măsură a prețurilor, întrucît ca atare ei sînt deja fixați în prețuri, nici mijloc de realizare a prețurilor, căci ca atare ei există într-un singur moment al circulației, dar dispar în totalitatea momentelor ei; ei sînt aici numai *reprezentantul* prețului față de toate mărfurile și nu servesc decât ca mijloc pentru efectuarea schimbului de mărfuri la preturi egale. Banii se schimbă pe cutare sau cutare marfă pentru că sînt reprezentantul general al valorii ei de schimb și, ca atare, *reprezentantul* oricărei alte mărfi cu o valoare de

#146

schimb egală; ei sînt reprezentant general, și în această calitate se află în circulație. Ei *reprezintă* prețul unei mărfi față de toate celelalte mărfuri, sau prețul tuturor mărfurilor față de una dintre ele. În această privință ei nu sînt numai *reprezentantul* prețurilor mărfurilor, ci propriul lor *semn*, ceea ce înseamnă că în actul circulației, materialul lor — aurul, argintul — nu are nici o importanță.

Banii *sînt* prețul, ei sînt o anumită cantitate de aur sau de argint. Dar în măsura în care această realitate a prețului este aici numai efemeră, menită să dispară neîncetat, să fie mereu suprimată, să nu fie considerată realizare definitivă, ci mereu doar intermediară, mijlocitoare, în măsura în care aici este în genere vorba nu de realizarea prețului, ci de realizarea valorii de schimb a unei mărfi particulare în materialul unei alte mărfi, în aceeași măsură materialul din care sînt confecționați banii este indiferent; el este efemer ca realizare a prețului, căci efemeră este însuși, această realizare. De aceea banii, în măsura în care se află în această mișcare permanentă, nu sînt decât reprezentantul valorii de schimb, care devine reală numai datorită faptului că valoarea de schimb reală ia mereu locul reprezentantului ei, își schimbă mereu locul cu el, se schimbă mereu pe el.

Prin urmare, în acest proces, realitatea banilor nu rezidă în faptul că sînt prețul, ci în faptul că *reprezintă* prețul, că sînt reprezentantul material al prețului, deci propriul lor reprezentant și deci reprezentantul valorii de schimb a mărfurilor. În calitate de mijloc de schimb, banii realizează prețurile mărfurilor numai pentru a exprima valoarea de schimb a unei mărfi în cealaltă marfă ca echivalent al ei, pentru a realiza valoarea ei de schimb în cealaltă marfă, adică pentru a prezenta cealaltă marfă drept material al valorii de schimb a celei dintîi.

Așadar, banii au rolul unui asemenea semn material numai în cadrul circulației; odată retrași din sfera acesteia, redevin preț realizat; dar în cadrul procesului, după cum am văzut, cuantumul sau numărul acestor semne materiale ale unității monetare este esențialmente determinat. Prin urmare, dacă în cadrul circulației, unde banii apar față de mărfuri ca ceva existent, substanța lor materială, substratul lor ca quantum determinat de aur sau de argint este indiferent, iar numărul lor este, dimpotrivă, esențialmente determinat, căci ei sînt aici doar *semn* pentru un anumit număr de asemenea unități, în schimb, în determinația lor ca măsură, în care ei au fost puși numai în mod ideal, substratul lor material este esențial, în timp ce cuantumul și existența lor în general sînt indiferente. De aici reiese că banii ca aur sau argint, în măsura

#147

în care sînt *numai* mijloc de circulație, mijloc de schimb, pot fi înlocuiți cu orice alt *semn* [I—46] care exprimă

un anumit număr de unități monetare; în felul acesta banii simbolici pot înlocui banii reali, deoarece, în calitate de simplu mijloc de schimb, banii materiali sînt ei înșiși simbolici.

Prin aceste determinații contradictorii ale banilor ca măsură, ca realizare a prețurilor și ca simplu mijloc de schimb se explică fenomenul, altminteri inexplicabil, că, pe de o parte, atunci cînd banii de metal — de aur, de argint — sînt *falsificați* printr-un adaos de metal mai ieftin, ei se depreciază și prețurile cresc, iar pe de altă parte, cînd substratul banilor (aur, argint) e cu desăvîrșire suprimat și înlocuit cu hîrtii care poartă denumirea unor anumite cantități de bani reali în cantitatea cerută de nevoile circulației, aceste hîrtii circulă la un curs egal cu respectiva valoare deplină a aurului și argintului. Totul se explică prin aceea că, în primul caz, mijlocul de circulație este totodată și materialul banilor ca măsură și materialul în care prețul se realizează ca definitiv, pe cînd în cel de-al doilea banii apar numai în determinația lor ca mijloc de circulație. În primul caz servește ca măsură a prețurilor nu cheltuielile de producție ale unei uncii de aur, ci, să zicem, ale unei uncii de aliaj conținînd în proporție de 2/3 aramă etc. Dacă falsificarea monedelor se rezumă la falsificarea sau modificarea denumirilor respectivelor părți alicote de greutate a metalelor nobile (astfel încît, de exemplu, 1/8 de uncie de aur capătă denumirea de sovereign), aceasta nu afectează cîtusi de puțin măsura, ci schimbă doar denumirea. Dacă înainte se numea sovereign o monedă care conținea 1/4 de uncie de aur, iar acum se numește astfel moneda care conține 1/8 de uncie de aur, prețul 1 sovereign exprimă acum doar 1/8 de uncie de aur și de aceea va fi nevoie acum de (circa) 2 sovereigni pentru a exprima acel preț pe care înainte îl exprima 1 sovereign. Cu alte cuvinte, dacă se falsifică numai denumirea părților alicote de greutate a metalului nobil, măsura rămîne aceeași, dar respectiva parte alicotă se exprimă în de două ori mai mulți franci, sovereigni etc. decît înainte.

Un exemplu de eroare grosolană constînd în confundarea determinațiilor contradictorii ale banilor:

„Prețul este determinat cu exactitate de cantitatea de bani disponibilă pentru cumpărări. Toate mărfurile din lume nu pot fi vîndute pentru mai mulți bani decît există în lume”. („*Weekly Dispatch*”⁸³, London, 8 noiembrie [1857]).

În primul rînd, determinarea prețurilor nu are nimic comun cu vînzarea efectivă: la determinarea prețurilor banii servesc

#148

numai ca măsură. În al doilea rînd, toate mărfurile (aflate în circulație) pot fi vîndute pentru o cantitate de bani de o mie de ori mai mare decît cea existentă în lume, dacă fiecare piesă monetară ar circula de o mie de ori.

Deoarece suma totală a prețurilor care urmează a fi realizate în circulație variază în funcție de prețurile mărfurilor și de masa mărfurilor puse în circulație, și deoarece, pe de altă parte, viteza mijloacelor de circulație aflate în circuit este și ea determinată de cauze independente de acesta din urmă, cantitatea mijloacelor de circulație trebuie să aibă posibilitatea de a varia, de a se extinde și de a se reduce — *contractia și expansiunea circulației*.

Despre bani ca simplu mijloc de circulație se poate spune că încetează de a fi o marfă (o marfă *particulară*), deoarece materialul lor este indiferent și ei satisfac numai nevoile schimbului însuși, și nu vreo altă trebuință nemijlocită: aurul și argintul încetează de a fi mărfuri atunci cînd circulă ca bani. Pe de altă parte, se poate spune despre bani că ei sînt *numai* marfă (marfă *generală*), marfa în forma ei pură, indiferentă față de particularitățile ei naturale și de aceea indiferentă față de toate trebuințele imediate, fără o legătură naturală cu vreo anumită trebuință ca atare. Adepții sistemului monetar și în parte chiar adepții sistemului protecționist (vezi, de pildă, Ferrier, p. 2⁸⁴) au avut în vedere primul aspect al banilor, în timp ce economiștii moderni îl au în vedere pe cel de-al doilea. Say, de pildă, spune că banii sînt o marfă „particulară”, o marfă ca toate celelalte⁸⁵.

Ca mijloc de schimb, banii sînt mijlocitorul necesar între producție și consum. Într-un sistem de relații bănești dezvoltate, oamenii produc numai în vederea schimbului, sau mai bine zis, produc doar prin schimb. Dacă banii ar fi suprimați, lumea sau ar fi readusă pe o treaptă inferioară a producției (căreia îi corespunde trocul practicat ca ceva accesoriu), sau ar trece pe o treaptă superioară, pe care valoarea de schimb n-ar mai fi prima determinație a mărfii, deoarece munca generală, al cărei reprezentant este ea, n-ar mai apărea doar ca muncă privată mijlocită social.

Tot atît de simplu se rezolvă și problema dacă banii ca mijloc de circulație sînt sau nu productivi. După părerea lui Adam Smith, banii sînt neproductivi⁸⁶. Ferrier însă, de pildă, spune:

„Banii creează valorile, căci fără ei n-ar exista valori” (Ferrier. „Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le Commerce”, p. 52). Trebuie să ținem seama nu numai de „valoarea lor ca metal, ci și de *proprietatea* lor ca bani” (op. cit., p. 18).

#149

Adam Smith are dreptate în măsura în care banii nu sînt instrumentul unei ramuri de producție aparte; Ferrier are dreptate, [I—47] pentru că unul dintre momentele producției generale bazate pe valoarea de schimb

constă în a pune produsul și factorul producției în determinația de bani, determinație care la rîndul ei presupune bani distincți de produs, căci relația bănească este ea însăși un raport de producție, dacă considerăm producția în totalitatea ei.

Dacă descompunem $M — B — B — M$ în cele două momente ale sale, cu toate că *prețurile* mărfurilor sînt date ca premisă (și tocmai aceasta constituie principala deosebire față de schimbul de produse nemijlocit), circulația nu mai reprezintă decît două acte de schimb nemijlocit. $M — B$: valoarea de schimb a mărfii se exprimă într-o altă marfă particulară, în materialul banilor, după cum și valoarea de schimb a banilor se exprimă în această marfă; la fel se petrec lucrurile în $B — M$. În această privință are dreptate Adam Smith cînd spune că banii ca mijloc de schimb nu sînt decît o varietate mai complexă de troc.⁸⁷ Dar dacă luăm în considerație procesul în ansamblu, și nu realizarea mărfii în bani și a banilor în marfă ca două acte reciproc indiferente, au dreptate adversarii lui Adam Smith, care spun că el n-a înțeles natura banilor și că circulația banilor elimină trocul, deoarece banii servesc numai la soldarea „diviziunii aritmetice” pe care o generează diviziunea muncii. Aceste „cifre aritmetice” trebuie tot atît de puțin să fie de aur sau de argint, pe cît de puțin este necesar ca măsurile de lungime să fie de aur sau de argint (vezi *Solly*. „The Present Distress, in Relation to the Theory of Money”. London, 1830, p. 5 — 6).

Mărfurile se transformă din marchandises în denrées, intră în sfera consumului; nu același lucru se întîmplă cu banii ca mijloc de circulație; *atîta timp* cît rămîn în această determinație, ei nici o clipă nu încetează să fie marfă.

[β) *Ieșirea banilor din sfera circulației simple în funcția lor de reprezentant material al avuției.*

Banii ca scop în sine.

Banii ca mijloc de plată. Trecerea la bani ca capital]

Trecem acum la cea de-a treia determinație a banilor, care rezultă nemijlocit din cea de-a doua formă a circulației: $B — M — M — B$. Aici banii nu mai apar nici ca *mijloc* și nici ca *măsură*, ci ca scop în sine, și de aceea ies din sfera circulației asemenea oricărei alte mărfi care și-a efectuat circuitul și s-a transformat din marchandises în denrées.

#150

În prealabil mai trebuie remarcat că, odată presupusă determinația banilor ca o relație imanentă producției general bazată pe valoarea de schimb, pot fi relevante și unele aspecte ale rolului lor ca instrument de producție.

„Utilitatea aurului și a argintului se datorește faptului că ele înlocuiesc munca” (*Lauderdale*. „Recherches sur la nature et l’origine de la richesse publique”. Paris, 1808, p. 140).

„Fără bani ar fi nevoie de o mulțime de trocuri pentru a se obține prin schimb obiectul dorit. În plus, la fiecare act de schimb ar trebui întreprinsă o cercetare pentru stabilirea valorii relative a mărfurilor. De primul inconvenient ne scapă banii ca instrument de schimb (instrument de comerț), iar de cel de-al doilea — banii ca măsură a valorii și ca reprezentant al tuturor mărfurilor” (op. cit., p. 142, 140, 144).

Afirmația contrară, că banii *nu sînt productivi* *, înseamnă pur și simplu că, în afara determinațiilor în care sînt productivi ca măsură, instrument de circulație și reprezentant al valorilor, banii sînt *neproductivi*, sau, cu alte cuvinte, productivă e numai cantitatea de bani necesară pentru îndeplinirea acestor funcții. Că ei devin nu numai *neproductivi*, ci chiar *faux frais de production* ** de îndată ce se folosesc mai mulți bani decît e nevoie pentru această destinație productivă a lor, acesta este un adevăr valabil și pentru orice alt instrument de producție sau de schimb, pentru mașină, ca și pentru mijlocul de transport. Dar dacă prin aceasta se subînțelege că prin intermediul banilor se schimbă numai avuție reală deja existentă, este greșit, căci pe bani se schimbă și se cumpără și muncă, activitate productivă, deci avuție *potențială*.

Cea de-a *treia determinație* a banilor în plenitudinea dezvoltării ei le presupune pe primele două și reprezintă unitatea lor. Banii au, așadar, o existență de sine stătătoare în afara circulației; ei au ieșit din sfera circulației. Ca marfă *particulară*, banii se pot transforma din forma lor monetară în cea de obiecte de lux, de bijuterii de aur și argint (atîta timp cît arta giuvaergiului este foarte simplă, ca, bunăoară, în vremuri de demult în Anglia, banii de argint se retransformă mereu în argintărie, și viceversa. Vezi *Taylor*⁸⁸); ei pot fi, de asemenea, *acumulați ca bani* și, ca atare, *tezaurizați*. Deoarece în existența lor de sine stătătoare banii provin din circulație, ei apar în această existență a lor drept rezultat al circulației; prin intermediul acesteia din urmă, banii își încheie circuitul cu ei înșiși. Acest mod de a fi determinat conține deja într-o formă latentă *capitalul*. Aici banii sînt negați

*Vezi volumul de față, p. 148. — *Nota red.*

#151

ca simplu mijloc de schimb. Deoarece însă istoricește ei pot funcționa ca măsură înainte de a fi mijloc de schimb și pot funcționa ca mijloc de schimb înainte de a servi ca măsură — în acest din urmă caz ei ar fi mijloc de schimb numai ca *marfă* preferată —, ei pot apărea istoricește și în cea de-a treia determinație a lor înainte de a se fi manifestat în primele două. Dar ca *bani* aurul și argintul se pot acumula numai dacă funcționează deja într-una din primele două determinații, iar în cea de-a treia determinație pot apărea într-o formă dezvoltată numai dacă s-au dezvoltat în primele două. În caz contrar, acumularea lor nu e decât o acumulare de aur și de argint, și nu acumulare de bani. [I—48] (Ca exemplu deosebit de interesant trebuie citată aici *acumularea de bani de arama* la începuturile republicii romane.)

Deoarece banii ca *reprezentant material universal al avuției* provin din circulație și ca atare sînt ei înșiși un *produs al circulației*, care este totodată schimb ridicat pe o treaptă superioară și o formă de schimb *particulară*, ei se află în legătură cu circulația și în această a treia determinație a lor. Ei se opun ca ceva independent circulației, dar această independență a lor nu este decât procesul propriu al circulației. Banii ies din sfera circulației tot așa după cum reintră în ea. În afara oricărei legături cu circulația, ei n-ar mai fi bani, ci un simplu obiect natural, aur și argint. În această determinație a lor, banii sînt în aceeași măsură o premisă, ca și un rezultat al circulației. Însăși independența lor nu este o încetare a legăturii cu circulația, ci o legătură *negativă* cu ea, ceea ce rezidă în această independență, care este rezultatul procesului B — M — M — B.

În calitate de *capital*, banii exprimă faptul 1) că ei sînt atît premisă cît și rezultat al circulației; 2) că de aceea însăși independența lor nu este decât o legătură *negativă*, dar întotdeauna o legătură cu circulația; 3) că ei apar chiar ca *une altă de producție*, întrucît circulația nu mai apare în simplitatea ei inițială ca schimb cantitativ, ci ca proces de producție, ca un schimb real de substanțe. În felul acesta banii înșiși sînt determinați ca un moment particular al acestui proces de producție. În producție nu este vorba numai de o simplă determinare a prețurilor, adică de reducerea valorilor de schimb ale mărfurilor la o unitate comună, ci de crearea valorilor de schimb, deci și de crearea *modului de a fi determinat* al prețurilor. Aici este vorba de relevarea nu numai a formei, ci și a conținutului. De aceea, dacă în cadrul circulației simple banii apar în general ca productivi în măsura în care circulația însăși este în genere un moment al sistemului de producție, această determinație există

#152

deocamdată numai *pentru noi*, și nu este încă *fixată* în bani. 4) De aceea, în calitate de capital, banii apar și ca raport față de ei înșiși prin intermediul circulației, în raportul *dintre dobîndă și capital*. Dar aici încă nu avem de-a face cu aceste determinări ale lor, ci trebuie să examinăm pur și simplu banii așa cum provin ei — în cea de-a treia determinație a lor —, ca *ceva independent* din circulație, și anume din primele lor două determinații.

{„Înmulțirea banilor nu înseamnă decât înmulțirea *mijloacelor de cont*" (Simonde de Sismondi. „Etudes sur l'Economie Politique". Tome II, Bruxelles, 1838, p. 278).

Acest lucru este adevărat numai în măsura în care banii sînt determinați doar ca mijloc de schimb. În cealaltă calitate a lor, aceasta înseamnă și o înmulțire a *mijloacelor de plată*. }

„Comerțul a separat umbra de corp și a creat posibilitatea de a poseda pe fiecare în parte" (op. cit., p. 300).

Așadar, banii sînt acum valoarea de schimb autonomizată (în această calitate, banii ca *mijloc de schimb* nu apar decât efemer) sub forma ei generală. Ei posedă, ce-i drept, o corporalitate sau o substanță aparte ca aur sau argint, și tocmai aceasta le conferă independența, căci ceea ce există numai în altceva, ca determinație sau relație a acelui altceva, nu este independent. Pe de altă parte, în această independență corporală ca aur și argint, banii reprezintă nu numai valoarea de schimb a unei mărfi față de altă marfă, ci și valoarea de schimb față de toate mărfurile, și în timp ce ei înșiși posedă o substanță, în existența lor particulară ca aur sau argint ei apar totodată ca valoarea de schimb generală a celorlalte mărfuri. De o parte, banii sînt posedați ca valoare de schimb a mărfurilor, iar de cealaltă, stau mărfurile ca tot atîtea substanțe particulare ale valorii de schimb, astfel încît prin schimb aceasta din urmă se poate transforma în oricare dintre aceste substanțe în aceeași măsură în care e indiferentă față de determinarea și de particularitatea lor, fiind mai presus de această determinare și particularitate a lor. De aceea mărfurile nu sînt decât forme de existență accidentale. Banii sînt „chintesența tuturor lucrurilor", ⁸⁹ în care acestea din urmă pierd orice caracter particular; ei sînt avuția generală rezumată și sintetizată, în opoziție cu răspîndirea și fărîmițarea ei în lumea mărfurilor. În timp ce în marfa particulară avuția apare ca un moment al acesteia, sau marfa apare ca un moment particular al avuției, în aur și argint avuția generală apare concentrată într-un material particular.

#153

În măsura în care este valoare de schimb și are preț, la rîndul ei fiecare marfă particulară exprimă o anumită cantitate de bani într-o formă imperfectă, căci pentru a fi realizată ea trebuie mai întîi pusă în circulație, și în virtutea caracterului ei particular realizarea sau nerealizarea ei este pur întîmplătoare. Dar considerată nu ca preț, ci în determinarea ei naturală, marfa este un element al avuției numai în virtutea legăturii ei cu o trebuință particulară pe care o satisface, iar în cadrul acestei legături ea exprimă 1) numai avuția de consum; 2) numai o latură cu totul particulară a acestei avuții. Banii, dimpotrivă, abstracție făcînd de utilitatea lor particulară ca marfă prețioasă, 1) sînt prețul realizat și 2) satisfac orice trebuință, deoarece pot fi schimbați pe obiectul oricărei trebuințe, indiferent de orice particularitate. Marfa posedă această proprietate numai prin intermediul banilor. Banii o posedă direct față de toate mărfurile, deci față de întreaga lume a avuției, față de avuție ca atare. În bani, avuția generală este nu numai o formă, ci totodată și conținutul însuși. Conceptul de avuție este, ca să spunem așa, realizat, *individualizat* într-un obiect particular. În orice marfă particulară, [II—1] în măsura în care este preț, avuția este exprimată numai ca o formă ideală, nerealizată încă, iar în măsura în care are o anumită valoare de întrebuițare, ea reprezintă doar un aspect cu totul singular al avuției. În bani, dimpotrivă, prețul este realizat, iar substanța lor este avuția însăși, atît în abstracția ei de toate modurile ei de existență particulare, cît și în totalitatea ei.

Valoarea de schimb constituie substanța banilor și este totodată avuție. De aceea banii sînt, pe de altă parte, și forma întruchipată a avuției față de toate substanțele particulare din care este alcătuită ea. Prin urmare, dacă, pe de o parte, în bani considerați ca atare forma și conținutul avuției sînt identice, pe de altă parte, în opoziție cu toate celelalte mărfuri, ei sînt față de mărfuri forma generală a avuției, în timp ce totalitatea acestor particularități formează substanța avuției. Dacă, potrivit primei determinări, banii sînt avuția însăși, potrivit celei de-a doua ei sînt *reprezentantul ei material general*. În bani, această totalitate există ca ansamblu reprezentat al mărfurilor. Avuția (valoarea de schimb atît ca totalitate cît și ca abstracție) există deci, cu excluderea tuturor celorlalte mărfuri, individualizată ca atare, numai în aur și argint, ca obiect palpabil singularizat. De aceea banii sînt Dumnezeu printre mărfuri.

Astfel, ca obiect palpabil singularizat, banii pot fi căutați, găsiți, furați sau descoperiți din întîmplare, și avuția generală

#154

poate ajunge în mod palpabil în posesiunea individului. Din postura lor servilă în care apar ca simplu mijloc de circulație, banii se transformă deodată în stăpînitor și dumnezeu în lumea mărfurilor. Ei reprezintă existența celestă a mărfurilor, în timp ce mărfurile reprezintă existența terestră a banilor. Orice formă de avuție naturală, atîta timp cît n-a fost înlocuită prin valoare de schimb, implică o relație esențială între individ și obiect, astfel încît, printr-una din laturile activității sale, individul însuși se obiectivează în respectivul lucru, iar posedarea de către el a lucrului apare totodată ca o anumită dezvoltare a individualității sale; de pildă, avuția întruchipată în oi apare ca dezvoltare a individului în calitate de păstor, avuția în grîne — ca dezvoltare a sa în calitate de agricultor etc. *Banii însă, ca individualizare* a avuției generale, ca ceva care provine din circulație și care reprezintă doar generalul, ca *rezultat pur social*, nu implică cîtuși de puțin vreo relație individuală cu posesorul lor; posedarea lor nu înseamnă dezvoltarea vreuneia dintre laturile esențiale ale individualității posesorului, ci, dimpotrivă, posedarea a ceva lipsit de individualitate, deoarece această relație socială există totodată ca obiect sensibil, exterior, care poate fi luat în stăpînire în mod mecanic, dar care poate fi pierdut în același mod.

Relația dintre bani și individ apare deci ca fiind pur întîmplătoare, în timp ce această relație cu un lucru complet nelegat de individualitatea lui asigură totodată individului, datorită caracterului acestui lucru, dominația generală asupra societății, asupra întregii lumi a plăcerilor, a muncii etc. E ca și cum găsirea unei pietre, de pildă, mi-ar asigura, cu totul independent de individualitatea mea, stăpînirea tuturor științelor. Posesiunea banilor mă pune în ceea ce privește avuția (socială) exact în situația în care posesiunea pietrei filozofale m-ar pune în ceea ce privește științele.

De aceea banul nu este numai *unul* dintre obiectele setei de îmbogățire, ci este *adevăratul* ei obiect. Această sete este în fond auri sacra fames *. Setea de îmbogățire ca atare, ca formă particulară de patimă, adică ca ceva distinct de patima pentru o avuție specială, cum ar fi patima pentru veșminte, arme, bijuterii, femei, vin etc., devine posibilă numai atunci cînd avuția generală, avuția ca atare, este individualizată într-un lucru anumit, adică atunci cînd banii figurează în cea de-a treia determinație a lor. Banii sînt, așadar, nu numai obiectul setei de îmbogățire, ci totodată și izvorul ei. Lăcomia este posibilă și fără bani;

* — blestemata sete de aur (*Virgiliu*. „Eneida”, cartea a III-a, versul 57). — *Nota trad.*

#155

setea de îmbogățire este ea însăși produsul unei anumite dezvoltări sociale, ea nu este ceva *dat* de natură, în opoziție cu *istoricul*. De aici lamentările anticilor pe tema că banii sînt izvorul tuturor relelor. Setea de plăceri în forma ei generală și avariția sînt cele două forme particulare ale setei de bani. Setea abstractă de plăceri presupune un obiect care să conțină posibilitatea tuturor plăcerilor. Setea abstractă de plăceri se realizează prin intermediul banilor în determinația lor de *reprezentant material al avuției*; avariția se realizează prin intermediul lor în măsura în care ei sînt numai forma generală a avuției, în opoziție cu mărfurile, care sînt substanța ei particulară. Pentru a-i păstra ca atare, avariția trebuie să sacrifice orice legătură cu obiectele trebuințelor particulare, să renunțe la ele, pentru a satisface trebuința setei de bani ca atare. Setea de bani sau de îmbogățire marchează necesarmente apusul străvechilor formații sociale. De aici reacția față de ea. Banii sînt ei înșiși *legătura socială* și nu pot tolera nici o altă legătură deasupra lor. Aceasta implică însă dezvoltarea deplină a valorilor de schimb, deci a unei organizări corespunzătoare a societății.

În antichitate, valoarea de schimb nu era *nexus rerum*⁹⁰; ea apare în acest rol numai la popoarele de negustori, care însă nu produceau ele însele, ci făceau numai comerț de intermediere. Cel puțin la fenicieni, la cartaginezi etc. producția era ceva secundar. Ei au putut trăi în interstițiile lumii antice asemenea evreilor în Polonia sau în evul mediu. Mai bine zis, însăși această lume constituia premisa existenței unor asemenea popoare de negustori. De aceea ele și pier ori de câte ori intră într-un conflict serios cu societățile antice.

La romani, la greci etc., banii apar mai întîi nemijlocit în primele lor două determinații, ca măsură și ca mijloc de circulație, și în ambele nu într-o formă foarte dezvoltată. Dar îndată ce la aceste popoare se dezvoltă comerțul, sau, cum a fost la romani, îndată ce cuceririle încep să le aducă masive cantități de bani [II—2] — pe scurt, brusc, pe o anumită treaptă a dezvoltării economice a țărilor respective, banii apar necesarmente în cea de-a treia determinație a lor și, pe măsură ce se dezvoltă în această determinație, exprimă tot mai pregnant pieirea orînduirii sociale respective. Pentru a funcționa în mod productiv, banii în cea de-a treia determinație a lor trebuie să fie, după cum am văzut, nu numai o premisă a circulației, ci în aceeași măsură și rezultatul ei, și în calitate de premisă este necesar ca, la rîndul lor, să fie și ei un moment al circulației, un moment pus de ea. Altfel au stat însă lucrurile la romani, de pildă, unde banii proveneau din jefuirea lumii întregi.

#156

Chiar din simpla definiție a banilor reiese că ei nu pot constitui un moment dezvoltat al producției decît acolo unde există *muncă salariată*; că, prin urmare, în acest caz ei nu numai că nu dizolvă forma de societate, ci sînt, dimpotrivă, o condiție a dezvoltării ei și o forță motrice a dezvoltării tuturor forțelor de producție, materiale și spirituale. Și în zilele noastre e posibil ca un individ să intre în mod întîmplător în posesia unei mari sume de bani, iar posedarea lor poate avea asupra lui efecte tot afit de dizolvante ca și cele pe care le-a avut asupra societăților antice. Dar în societatea modernă descompunerea acestui individ nu înseamnă decît îmbogățirea părții ei productive. Posesorul de bani în sens antic este înlăturat de procesul industrial, căruia el îi slujește împotriva voinței și conștiinței sale. Descompunerea afectează numai persoana sa. În calitate de *reprezentant material al avuției generale*, în calitate de *valoare de schimb individualizată*, banii trebuie să fie *nemijlocit* obiectul, scopul și produsul muncii generale, al muncii tuturor indivizilor. Munca trebuie să producă nemijlocit valoare de schimb, adică bani. De aceea ea trebuie să fie *muncă salariată*.

Numai avuția generală creează setea de îmbogățire ca năzuință a tuturor indivizilor, căci fiecare vrea să facă bani. Numai astfel poate setea generală de îmbogățire să devină izvorul avuției generale care se reproduce mereu. Cînd munca devine muncă salariată, iar scopul ei îl constituie nemijlocit banii, avuția generală *se statornicește* ca scop și obiect al muncii. (*În legătură cu aceasta trebuie să se vorbească de structura armatei antice, atunci cînd aceasta devine o armată de mercenari.*) Banii ca scop devin aici un mijloc al hărniciei generale: se produce avuție generală pentru a pune stăpînire pe reprezentantul ei. În felul acesta se deschid adevăratele izvoare ale avuției.

Deoarece scopul muncii nu este crearea unui produs particular, care se află într-un raport aparte cu trebuințele particulare ale individului, ci banii, avuția în forma ei generală, hărnicia individului, în primul rînd, nu mai cunoaște margini; ea este indiferentă față de propria ei particularitate și îmbracă orice formă care servește acestui scop; ea devine inventivă în crearea de noi obiecte care satisfac trebuința socială etc. De aceea este clar că acolo unde la bază se află munca salariată, banii acționează nu în mod dizolvant, ci în mod productiv, în timp ce societatea antică se află, prin însuși caracterul ei, în contradicție cu munca salariată ca bază generală. O producție industrială generală este posibilă numai acolo unde fiecare muncă produce avuție în general, și nu o anumită formă de avuție, deci acolo unde

#157

și salariul individului este bani. În caz contrar, sînt posibile numai unele forme particulare de activitate industrială în domeniul producției de obiecte de artă. Valoarea de schimb ca produs nemijlocit al muncii este bani ca produs direct al ei. De aceea munca direct producătoare de valoare de schimb ca atare este muncă salariată. Acolo unde banii nu constituie baza legăturii sociale, ei duc inevitabil la dizolvarea societății existente.

În societatea antică se putea cumpăra nemijlocit muncă, se putea cumpăra un sclav, dar sclavul nu putea cumpăra bani cu munca sa. Înmulțirea banilor putea scumpi prețul sclavilor, dar nu putea face mai productivă munca lor. *Sclavia negrilor* — această sclavie pur industrială, care este incompatibilă cu dezvoltarea societății burgheze și dispare pe măsura dezvoltării ei — presupune societatea burgheză, și dacă alături de statele sclavagiste n-ar exista alte state, libere, în care se practică munca salariată, dacă statele sclavagiste ar fi izolate, toate rînduiriile lor sociale ar reveni curînd la forme premergătoare civilizației.

Banii ca valoare de schimb individualizată, și deci ca avuție întruchipată, au constituit obiectul căutărilor în alchimie; în aceeași determinație figurează ei și în sistemul monetar (mercantilist). Epoca direct premergătoare dezvoltării societății industriale moderne începe cu o sete generală de bani, de care sînt cuprinși atît indivizii, cît și statele. Dezvoltarea reală a izvoarelor avuției se desfășoară cumva în spatele persoanelor și a statelor, ca mijloc de a pune stăpînire pe reprezentanții avuției. Acolo unde banii nu provin din circulație, ci sînt găsiți în forma lor corporală, ca în Spania de pildă, națiunea sărăcește, în timp ce națiunile care sînt nevoite să muncească pentru a-i pompa de la spanioli dezvoltă izvoarele avuției și se îmbogățesc efectiv. Găsirea, descoperirea aurului în noi țări și continente are un rol atît de mare în istoria revoluției pentru că aici colonizarea e improvizată, ca în condiții de seră.⁹¹

Goana după aur în toate țările duce la descoperirea de noi țări, la formarea unor state noi, și mai întîi de toate la lărgirea sortimentelor de mărfuri care intră în circulație, generînd noi trebuințe și atrăgînd în procesul schimbului de mărfuri și de substanțe continente îndepărtate. Sub acest aspect deci, banii, ca reprezentant general al avuției, ca valoare de schimb individualizată, au constituit un mijloc pentru obținerea unui dublu rezultat: avuția a căpătat un caracter general, iar schimbul a fost extins pe întregul glob. Cu alte cuvinte, aici a fost pentru prima oară creată adevărata *generalitate* a valorii de schimb,

#158

atît din punctul de vedere al materialului supus schimbului cît și din cel al spațiului în cuprinsul căruia se efectuează acest schimb. Dar acestei determinații a banilor pe care o examinăm aici i se datorește faptul că iluzia cu privire la natura lor, adică luarea în considerație a uneia dintre determinațiile lor, în abstracția ei, și ignorarea contradicțiilor inerente acestei determinații, le conferă, fără știrea indivizilor, această semnificație cu adevărat magică. Într-adevăr, datorită acestei determinații lăuntric contradictorii și ca atare iluzorii, datorită acestei abstracții, banii devin un instrument atît de puternic * [II—3] în dezvoltarea reală a forțelor de producție sociale.

Premisa elementară a societății burgheze este aceea că munca produce nemijlocit valoare de schimb, deci bani, și că apoi banii cumpără la fel de nemijlocit munca, adică îl cumpără pe muncitor, numai în măsura în care el însuși își înstrăinează activitatea în cadrul schimbului. Prin urmare, *munca salariată*, de o parte, și capitalul, de alta, nu sînt decît alte forme ale valorii de schimb dezvoltate și ale banilor ca întruchipare a ei. Prin aceasta banii sînt nemijlocit în același timp *legătura socială* [*Gemeinwesen*] *reală*, cîtă vreme sînt pentru toți indivizii substanța generală a existenței și totodată produsul comun al tuturor. În bani însă, după cum am văzut, legătura socială este totodată doar o abstracție, ceva doar întîmplător și exterior individului, și în același timp doar un mijloc pentru satisfacerea lui ca individ izolat. Societatea antică presupune pentru ea o cu totul altă atitudine din partea individului. Tocmai de aceea dezvoltarea banilor în cea de-a treia determinație a lor duce la destrămarea acestei societăți. Orice producție este o obiectivare a individului. Dar în bani (în valoarea de schimb) obiectivarea individului nu are loc în cadrul modului său natural de a fi determinat, ci este obiectivarea lui într-o determinație (relație) socială care-i este totodată exterioară.

* * *

Banii *considerați* ca mijloc de circulație sînt *monedă*. Ca monedă, banii își pierd însăși valoarea lor de întrebuițare; valoarea lor de întrebuițare coincide cu determinația lor ca mijloc de circulație. Așa, de pildă, pentru a putea servi drept bani, ei trebuie mai întîi retopiți, demonetizați. De aceea, sub formă de monedă, ei nu sînt decît un *semm* și le este indiferent materialul din care sînt făcuți. Dar ca monedă ei își pierd tot-

* În colțul din dreapta, sus, al acestei pagini figurează următoarea însemnare făcută de Marx: „*barter, sale, commerce (schimbul, vînzarea-cumpărarea, comerțul*. — *Nota trad.*) — iată cele trei etape ale schimbului (Steuart)". — *Nota red.*

#159

odată caracterul universal și capătă unul național, local. Banii se împart în monede de diferite feluri, în funcție de metalul din care sînt făcuți — aur, aramă, argint etc. Ei capătă o denumire politică și vorbesc, ca să zicem așa, limbi diferite în țări diferite. În sfîrșit, în aceeași țară ei capătă denumiri diferite etc. De aceea banii în cea de-a treia determinație a lor, ca bani care ies din sfera circulației în calitate de ceva *de sine stătător* și opus ei, își neagă caracterul de monedă. Ei reapar sub forma de aur și argint, indiferent dacă se retopesc sub formă de lingouri sau dacă se evaluează potrivit greutateii de aur și argint pe care o conțin. Ei își pierd din nou și caracterul național și servesc ca mijloc de schimb între națiuni, ca mijloc de schimb universal, dar de data aceasta nu ca semn, ci ca o anumită cantitate de aur și argint. De aceea, în cel mai dezvoltat sistem de schimb internațional, aurul și argintul reapar sub aceeași formă în care joacă un rol anumit încă în schimbul inițial. După cum s-a mai arătat, aurul și argintul, ca și însuși schimbul, apar inițial nu în cadrul comunității, ci acolo unde ea încetează, la hotarele ei, în puținele ei puncte de contact cu alte comunități. Ei apar acum, așadar, în calitate de *marfă* ca atare, în calitate de marfă universală, care-și păstrează pretutindeni caracterul de marfă. Sub această formă determinată banii se bucură pretutindeni de aceeași recunoaștere. Numai sub această formă sînt ei reprezentantul material al avuției *generale*. De aceea în sistemul mercantilist aurul și argintul sînt considerate drept măsură a puterii diferitelor colectivități.

„De îndată ce metalele prețioase devin obiecte de comerț, echivalentul universal al tuturor lucrurilor, ela devin totodată și măsura puterii diferitelor națiuni. De aici sistemul mercantilist". (*Steuart*. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy". Vol. I, Dublin, 1770, p. 327).

Deși economiștii moderni consideră că se află la un nivel mult superior celui atins de sistemul mercantilist, adevărul e că în perioade de criză generală, aurul și argintul apar exclusiv în această determinație, în 1857⁹² la fel ca în 1600. În această calitate, aurul și argintul joacă un rol important în crearea pieței mondiale. Așa, de exemplu, circulația argintului american de la vest spre est; legătura stabilită prin intermediul banilor de metal între America și Europa, de o parte, și Asia, de alta, de la începuturile epocii moderne. În comunitățile primitive, acest comerț cu aur și argint nu are decît un rol secundar; ca și întregul schimb în general, el nu afectează decît surplusul. Dar în cadrul comerțului dezvoltat, el constituie un moment esențialmente legat de întreaga producție etc. Banii nu mai servesc la schimbul de surplusuri, ci

#160

la soldarea excedentului în procesul de ansamblu al schimbului internațional de mărfuri. Ei sînt acum monedă numai ca *monedă universală*. Dar în această calitate banii sînt în fond indiferenți față de forma determinată pe care o au ei ca mijloc de circulație, în timp ce materialul lor reprezintă totul. Ca formă, aurul și argintul rămîn în această determinație *marfă* cu circulație universală, marfă ca atare.

* * *

(În această primă secțiune⁹³, în care sînt examinate valorile de schimb, banii, prețurile, mărfurile apar întotdeauna ca mărfuri disponibile. Determinarea formei este simplă. Știm că ele exprimă determinații ale producției sociale, dar însăși această producție e premisă. Mărfurile *nu sînt puse însă* în această determinație. Ca urmare, în realitate, schimbul inițial apare ca un schimb de surplusuri, care nu cuprinde și nu determină producția în ansamblu. Este vorba de surplusul *disponibil* al unei producții de ansamblu care se află în afara lumii valorilor de schimb. Așa și în societatea dezvoltată acest surplus apare la suprafață ca lume nemijlocit disponibilă a mărfurilor. Dar, prin ea însăși, această lume a mărfurilor își depășește cadrul, indicînd existența unor relații economice care sînt puse ca *relații de producție*. De aceea, structura internă a producției constituie obiectul secțiunii a doua, expresia concentrată (a societății burgheze) în stat — obiectul secțiunii a treia, relațiile internaționale — secțiunea a patra, piața mondială — încheierea, în care producția, precum și fiecare dintre momentele ei sînt considerate ca o totalitate, dar în care totodată se desfășoară toate contradicțiile. Atunci piața mondială se dovedește a fi, la rîndul ei, premisa și suportul întregului tot. Crizele constituie atunci expresia generală a necesității de a depăși cadrul acestei premise și tendința spre adoptarea unei noi forme istorice.)

* * *

{„Cantitatea de mărfuri și cantitatea de bani pot rămîne neschimbate, iar prețurile pot totuși să urce sau să scadă" (și anume ca urmare a creșterii cheltuielilor capitaliștilor posesori de bani, rentierilor, funcționarilor de stat etc.) *Malthus*. X, 43.⁹⁴}

[II—4] Precum am văzut, banii, ca ceva care în mod de sine stătător ies din sfera circulației și se opun ei, sînt negarea (uni-

#161

tatea negativă) a determinației lor ca mijloc de circulație și ca măsură*.

Pînă aici am stabilit așadar că:

În primul rînd, banii sînt negația mijlocului de circulație ca atare, a *monedei*. Dar în același timp ei o conțin ca determinație a lor: în mod negativ — pentru că pot fi oricînd retransformați în monedă, și în mod pozitiv — ca *moneda universală*; dar ca asemenea monedă ei sînt indiferenți față de determinarea formei lor, și sînt esențialmente *marfă* ca atare, marfă omniprezentă și independentă de condițiile de loc. Această indiferență se exprimă în două feluri: *întîi*, în faptul că banii sînt acum bani numai ca aur și argint, și nu ca *semm*, nu sub formă de monedă. Ceea ce are valoare în acest caz nu este *forma* pe care o dă statul banilor în chip de monedă, ci numai conținutul lor metalic. Nici în comerțul interior ea nu are decît o valoare temporară, locală,

„căci nu este mai folositoare celui care o posedă decît celui căruia îi aparțin mărfurile ce urmează a fi cumpărate cu ea” (*Storch*, op. cit., p. 175).

Cu cît comerțul interior e mai multilateral condiționat de comerțul exterior, cu atît mai mult dispăre și valoarea acestei *forme*: ea nu există în cadrul schimbului privat, ci apare numai ca impozit. Apoi, pentru aur și argint, ca o asemenea *marfă generală*, ca monedă universală, reîntoarcerea la punctul lor de plecare, și în genere circulația ca atare, nu este obligatorie. *Exemplu*: Asia și Europa. De aici lamentările adeptilor sistemului monetar că la pîgîni banii dispar, nu se reîntorc (vezi *Misselden*⁹⁵, pe la 1600). Cu cît circulația externă este mai condiționată și înglobată de către circulația internă, cu atît mai mult moneda universală ca

* În măsura în care banii sînt mijloc de circulație, „cantitatea banilor aflați în circulație nu poate fi folosită niciodată pentru consumul individual; ea trebuie să se afle mereu în circulație” (*H. Storch*. „Cours d'Economie Politique”. Tome II, Paris, 1823, p. 113—114). Individul nu poate folosi banii decît înstrăinîndu-i, punîndu-i ca *existență pentru altul*, în determinația lor socială. Aceasta, după cum remarcă pe bună dreptate *Storch*, constituie unul dintre motivele pentru care materialul banilor „nu trebuie să fie indispensabil pentru existența omului” (op. cit., p. 113), cum sînt, de pildă, pieile, sarea etc., care la unele popoare servesc ca bani. Căci cantitatea de material bănesc aflată în circulație este pierdută pentru consum. De aceea ca material bănesc sînt preferate metalele în locul altor mărfuri, iar dintre metale sînt preferate cele nobile în locul metalelor care servesc la confecționarea uneltelor de producție. Caracteristic pentru economiști este faptul că *Storch* exprimă această idee în modul următor: materialul bănesc trebuie „să aibă o valoare directă, dar bazată pe o *trebuință artificială*” (op. cit., p. 114). Trebuință artificială numește economistul, în primul rînd, trebuințele izvorîte din existența *socială* a individului, iar în al doilea rînd, pe cele care nu derivă din simpla lui existență ca obiect al naturii. Aceasta denotă dezolanta sărăcie lăuntrică care constituie temelia avuției burgheze și a științei ei.

#162

atare intră în circulație (în circuit). Această fază superioară nu ne interesează încă aici, ea depășește cadrul relației simple pe care o examinăm în secțiunea de față.

În al doilea rînd, banii sînt propria lor negație ca simplă realizare a prețurilor mărfurilor, în cadrul căreia marfa particulară rămîne întotdeauna elementul esențial. Ei devin, dimpotrivă, prețul realizat în sine însuși și, ca atare, *reprezentantul material al avuției*, ca și *forma generală a avuției* în raport cu toate mărfurile, care nu sînt decît substanțe particulare ale acesteia; dar,

în al treilea rînd, banii sînt negați și în determinația în care nu sînt decît măsură a valorilor de schimb. Ca formă generală a avuției și ca reprezentant material al ei, banii nu mai sînt măsura ideală a altceva, a valorilor de schimb. Căci ei înșiși sînt realitatea adecvată a valorii de schimb, și sînt aceasta în existența lor metalică. Aici determinarea măsurii trebuie să fie pusă în ei înșiși. Ei se dovedesc a fi propria lor unitate și măsura propriei lor valori, măsura lor ca avuție, ca valoare de schimb, sînt cantitatea pe care ei o reprezintă de la sine, sînt numărul în care e prezentă o anumită cantitate din ei înșiși care servește drept unitate. Pentru bani ca măsură, numărul lor este indiferent; ca mijloc de circulație, le este indiferentă substanța lor, materia unității monetare; pentru bani în această a treia determinație a lor, esențial este numărul lor ca multiplu al unei anumite mase materiale. În calitate de avuție generală, banii nu mai prezintă nici o deosebire în afară de cea cantitativă. Ei reprezintă o cantitate mai mare sau mai mică din avuția generală, după cum se posedă în proporție mai mare sau mai mică o anumită cantitate din această avuție.

Dacă banii sînt avuția generală, un individ este cu atît mai bogat cu cît posedă mai mulți bani, și atît pentru individul izolat cît și pentru națiuni singurul proces important este *acumularea banilor*. Potrivit determinației lor, banii apar aici ca bani care ies din circulație. Acum retragerea lor din circulație și *acumularea* lor apar ca obiect esențial al setei de îmbogățire și ca proces esențial al îmbogățirii. În aur și argint eu posed avuția generală sub forma ei pură, și cu cît acumulez mai mult aur și argint, cu atît îmi însușesc mai multă avuție generală. Dacă aurul și argintul reprezintă avuția generală, înseamnă că în cantități determinate ei o reprezintă numai într-o măsură determinată, care poate fi extinsă fără limită. Această acumulare a aurului și argintului, care se prezintă ca o repetată retragere a lor din circulație, este totodată punerea la adăpost a

avuției generale împotriva circulației, în procesul căreia ea se pierde mereu în schimbul pe cutare sau

#163

cutare avuție particulară, care în cele din urmă dispare în consum.

La toate popoarele antice, acumularea aurului și argintului constituie la început un privilegiu al preoțimii și al regalității, deoarece zeul și regele mărfurilor nu poate reveni decât zeilor și regilor, singurii demni de a poseda avuția ca atare. Această acumulare este, pe de o parte, doar o etalare a prisosului, adică a avuției ca bun extraordinar, de zile mari: pentru daruri destinate templelor și zeilor lor, pentru obiecte de artă de interes public și, în sfârșit, ca mijloc de *asigurare* pentru cazuri excepționale, spre a servi la cumpărare de arme etc. Mai târziu acumularea devine la popoarele antice o politică. *Tezaurul statului*, ca fond de rezervă, și templul sînt primele bănci în care e păstrată această sfințită a sfințelilor. Strîngerea și acumularea banilor se dezvoltă la maximum în băncile moderne, dar aici [II—5] ele capătă o determinație nouă, mai evoluată. Pe de altă parte, la persoanele particulare, acumularea înseamnă punerea la adăpost a avuției sub forma ei pură, spre a o feri de vicisitudinile lumii exterioare; sub această formă avuția poate fi *îngropată* etc., adică, pe scurt, apare într-un raport *absolut misterios* cu individul. În Asia, acest fenomen are loc și astăzi pe o largă scară istorică. El reapare în toate cazurile de panică, război etc. în societatea burgheză, care atunci recade în stare de barbarie. Tot astfel și acumularea aurului etc. sub formă de bijuterii și alte podoabe la semibarbari. Dar și în cea mai dezvoltată societate burgheză o parte foarte mare și mereu crescîndă a aurului e retrasă din circulație sub forma unor obiecte de lux (vezi *Jacob* ⁹⁶ etc.).

Deoarece aurul este reprezentantul avuției generale, tocmai păstrarea lui, fără a-l pune în circulație și fără a-l folosi pentru satisfacerea diferitelor trebuințe, constituie o dovadă a *bogăției* indivizilor, și pe măsură ce banii se dezvoltă în diferitele lor determinații, adică pe măsură ce avuția ca atare devine criteriul general al valorii individului, se dezvoltă tendința de a o etala, tendința de a etala aurul și argintul ca reprezentanți ai avuției, așa cum a procedat d-l de Rotschild, de pildă, care a pus să se atîrne în biroul său, drept blazon, după cîte știi, două bilete de bancă de cîte 100 000 l. st., înrămate separat. Etalarea aurului etc. la barbari este doar o formă mai naivă a celei contemporane, căci vizează într-o măsură mai mică aurul ca bani. Aici [la barbari] contează pur și simplu *strălucirea* aurului. Dincolo [la Rotschild] este reflectată esența lucrurilor, care constă în faptul că aurul *nu* e folosit ca bani. Ceea ce importă aici este forma opusă circulației.

#164

Acumularea tuturor celorlalte mărfuri a început mai târziu decât cea a aurului și argintului:

1) din cauza perisabilității lor. Metalele reprezintă în sine durabilitate în raport cu celelalte mărfuri; ele sînt acumulate de preferință și pentru că se găsesc mai rar și pentru proprietățile lor excepționale ca instrumente de producție *par excellence*. La rîndul lor, metalele nobile, neoxidîndu-se în contact cu aerul etc., sînt mai durabile decât cele nenobile. Ceea ce-i perisabil în celelalte mărfuri e forma lor; dar tocmai această formă le conferă valoarea de schimb, în timp ce valoarea lor de întrebuintare constă în suprimarea acestei forme în consumare. La bani însă, substanța, materialitatea lor este însăși forma în care ei reprezintă avuția. Dacă banii apar ca marfă generală pretutindeni, în spațiu, acum apar ca marfă generală și în timp. Ei se păstrează ca avuție în toate timpurile. Durabilitatea specifică a banilor. Ei reprezintă un tezaur pe care nu-l strică nici moliile și nici rugina.⁹⁷ Toate mărfurile nu sînt decât bani efemeri; banii sînt marfa nepieritoare. Banii sînt marfa omniprezentă, pe cînd marfa reprezintă numai bani locali. Acumularea însă este în esență un proces care se desfășoară în timp. În această privință Petty spune:

„Marele rezultat final al comerțului nu este avuția în general, ci de preferință surplusul de argint, aur și bijuterii, care sînt nepieritoare și mai puțin *alterabile* decât celelalte mărfuri, și reprezintă avuție în toate timpurile și în toate locurile. Un surplus de vin, cereale, păsări, carne etc. e și el avuție, dar avuție numai hic et nunc *... De aceea producerea unor mărfuri și rezultatele unui comerț care procură țării aur și argint sînt mai avantajoase decât orice alte activități" [*Petty*. „Several Essays in Political Arithmetick”. London, 1699, p. 178—179]. „Dacă prin intermediul impozitelor banii se iau de la o persoană care-i cheltuiește pe mîncare și băutură și se dau uneia care-i investește în îmbunătățiri funciare, în pescuit, în exploatarea minere, în manufacturi sau chiar în îmbrăcăminte, pentru colectivitate aceasta reprezintă întotdeauna un avantaj, căci pînă și îmbrăcăminte rezistă mai mult decât alimentele; dacă se cheltuiesc pentru amenajarea de locuințe, avantajul e ceva mai mare; e și mai mare dacă se investesc în construcții de imobile, și mult mai mare dacă se investesc în îmbunătățiri funciare, exploatarea minere, pescuit; avantajul e maxim cînd banii sînt folosiți pentru a aduce în țară aur și argint, căci numai aceste obiecte sînt *nepieritoare* și sînt întotdeauna și pretutindeni prețuite ca avuție” (op. cit., p. 195—196).

Așa scrie un autor din secolul al XVII-lea. Vedem, așadar, că acumularea aurului și argintului capătă un adevărat impuls atunci cînd aceste metale încep să fie considerate reprezentant material și formă generală a avuției. Cultul banilor își are ascetismul său, renunțările și sacrificiile sale: spiritul de economie și cumpărare, disprețul pentru plăcerile lumești, temporare și trecătoare, goana

* — aici și acum. — *Nota trad.*

#165

după comoara veșnică. De aici legătura dintre puritanismul englez — sau de asemenea protestantismul olandez — și facerea de bani. Un autor de la începutul secolului al XVII-lea (*Misselden*) exprimă acest fapt într-o manieră destul de naivă în felul următor:

„Materialul firesc al comerțului este marfa, materialul său artificial îl constituie banii. Deși atât prin natura lucrurilor, cât și în timp, banii apar după marfă, în prezent însă ei au devenit în practică elementul primordial”. El compară marfa și banii cu cei doi fii ai bătrînului Iacob, care „și-a pus dreapta pe capul mezinului și stîngă pe capul fiului mai mare” ⁹⁸ (*[Misselden] „Free Trade”*. London, 1622, p. 7).

„Noi consumăm în țară mult prea multe vinuri din Spania, Franța, Renania, Levant și din insule, stafide din Spania, stafide negre din Levant, batist din Henault * și din Țările de Jos, mătăsuri din Italia, zahăr și tutun din Indiile occidentale, mirodenii din Indiile orientale; toate acestea nu ne sînt absolut necesare și totuși le cumpărăm pe bani *sunători*... Dacă s-ar vinde mai multe produse indigene și s-ar cumpăra mai puține produse străine, excedentul sub formă de aur și argint ar afla în țara noastră și ar putea fi teaurzat” (op. cit., p. 12, 13).

În partea generală a lucrărilor lor de economie politică, economiștii moderni persiflează, firește, acest mod de a vedea lucrurile. Dar cînd ne gîndim la timiditatea de care dau dovadă economiștii în special în teoria banilor și la teama febrilă cu care sînt urmărite în practică aflulul și refluxul de aur și argint în perioade de criză, ajungem la concluzia că banii, în determinația în care cu naivă unilateralitate îl concepeau partizanii sistemului monetar și ai celui mercantilist, își mai păstrează pe deplin toate drepturile nu numai ca reprezentare, ci și ca o categorie economică reală.

[II—6] Punctul de vedere opus, care exprimă cerințele reale ale producției în opoziție cu această supremație a banilor, este în modul cel mai pregnant conturat la *Boisguillebert* (vezi pasajele caracteristice în caietul meu ⁹⁹).

2) Acumularea altor mărfuri, în afară de faptul că e o acumulare de bunuri pieritoare, se deosebește esențial, sub un dublu aspect, de acumularea aurului și argintului, care aici sînt identici cu banii. Pe de o parte, acumularea altor mărfuri nu are caracterul unei acumulări de avuție în general, ci al unei acumulări de avuție cu caracter particular, și de aceea este un act de producție particular, în care lucrurile nu se reduc la o simplă acumulare. Înmagazinarea de cereale reclamă instalații speciale etc. Acumularea de oi încă nu face din posesorul lor un cioban; acumularea

* — una dintre provinciile Țărilor de Jos de sub stăpînire spaniolă (actuala Belgie). — *Nota red.*

#166

de sclavi sau de terenuri implică relații de dominație și subordonare etc. Toate acestea reclamă deci acte distincte de simpla acumulare, de simpla înmulțire a avuției, precum și relații determinate. Pe de altă parte, pentru a realiza marfa acumulată ca avuție generală, pentru a-mi însuși avuția sub toate formele ei particulare, trebuie să fac comerț cu marfa particulară pe care am acumulat-o, trebuie să devin negustor de cereale, de vite etc. Banii ca reprezentant *general* al avuției mă scutesc de toate acestea.

Acumularea de aur și de argint, de bani, este istoricește prima apariție a fenomenului strîngerii de capital și primul mijloc puternic pentru strîngerea acestuia. Dar, ca atare, ea nu este încă acumulare de capital. Pentru aceasta ar trebui ca reintrarea în circulație a bunurilor acumulate să fie ea însăși un moment și un mijloc al acumulării.

În determinația lor ultimă, desăvîrșită, banii apar în toate privințele ca o contradicție care se suprimă de la sine, care duce la propria ei suprimare. Ca *formă generală a avuției*, ei au în fața lor întreaga lume a avuțiilor reale. Ei sînt abstracția pură a acestora din urmă; de aceea, reținuți sub această formă, ei sînt pură închipuire. Acolo unde avuția pare să existe într-o formă cu totul materială, palpabilă ca atare, ea nu există decît în mintea mea, e pură himeră. Mîdas ¹⁰⁰. Pe de altă parte, ca *reprezentant material al avuției generale*, banii se realizează numai prin aceea că se repun în circulație, că dispar în schimbul pe diferitele forme particulare ale avuției. În circulație, ei rămîn ca mijloc de circulație; dar pentru teaurizator sînt pierduți, și această dispariție este singurul mod posibil de a-i folosi ca avuție. Dizolvarea avuției acumulate în acte singulare de consum constituie realizarea ei. Acum banii pot fi din nou acumulați de alți indivizi, dar atunci reîncepe același proces. Eu pot afirma efectiv ființarea lor pentru mine numai cedîndu-i ca simplă ființare pentru alții. Dacă-i rețin, ei se transformă pe nesimțite într-o simplă fantomă a avuției reale.

Apoi, înmulțirea banilor prin acumularea lor, ideea că propria lor cantitate constituie măsura valorii lor se dovedesc a fi, la rîndul lor, ceva fals. Dacă celelalte avuții nu se acumulează, banii își pierd valoarea pe

măsură ce sînt acumulați. Ceea ce apare ca înmulțire a lor este de fapt o diminuare a lor. Independența lor e doar fictivă: independența lor față de circulație există doar în vederea circulației, doar ca dependență față de ea.

Banii se prezintă drept marfă generală, dar în virtutea particularității lor naturale ei sînt, la rîndul lor, o marfă particulară, e cărei valoare depinde de cerere și ofertă și variază o dată cu

#167

variația cheltuielilor lor de producție specifice. Și deoarece se întruchipează în aur și argint, ei devin în orice formă reală unilaterali, astfel încît atunci cînd unul din aceste metale apare ca bani, celălalt se prezintă ca marfă particulară și viceversa; în felul acesta fiecare din ele apare în ambele determinări.

Ca avuție absolut sigură și cu totul independentă de individualitatea mea, banii sînt totodată ceva exterior persoanei mele, ceva absolut nesigur, pe care orice întîmplare îl poate despărți de mine. Tot astfel stau lucrurile cu determinațiile lor întru totul contradictorii ca măsură, ca mijloc de circulație și banii propriu-zisi. În sfîrșit, în această din urmă determinare, ei se contrazic și prin aceea că trebuie să reprezinte valoarea ca atare, pe cînd în realitate nu reprezintă decît o cantitate identică [de aur sau argint] de valoare variabilă. De aceea, ca valoare de schimb *desăvîrșită*, banii se suprimă pe ei înșiși.

Ca simplă măsură, ei sînt negați în sine ca mijloc de circulație; ca mijloc de circulație și măsură, ei sînt negați în sine ca bani. Negarea lor în această din urmă determinare este deci totodată negarea ambelor determinații precedente. De aceea, cînd sînt negați doar ca *formă generală a avuției*, banii trebuie să se realizeze în substanțele particulare ale avuției reale; dar justificîndu-și astfel efectiv rolul lor de *reprezentant material* al totalității avuției, ei trebuie totodată să se păstreze ca formă generală. Intrarea lor în circulație trebuie să fie ea însăși un moment al rămîinerii lor la sine, iar rămîinerea lor la sine trebuie să fie totodată o intrare în circulație. Aceasta înseamnă că în calitate de valoare de schimb realizată, ei trebuie să fie puși totodată ca proces în care valoarea de schimb se realizează. În același timp, banii sînt negația lor înșiși ca formă pur obiectuală, ca formă de avuție care are un caracter întîmplător și exterior în raport cu indivizii. Ei trebuie să apară, dimpotrivă, ca producție de avuție, iar aceasta din urmă — ca rezultat al relațiilor dintre indivizi în procesul de producție.

În felul acesta valoarea de schimb nu mai apare determinată acum ca un lucru simplu, pentru care circulația este doar o mișcare exterioară sau care, ca obiect individual, există într-o substanță particulară, ci ca un proces, ca raportare la sine însăși prin intermediul procesului de circulație. Pe de altă parte, nici circulația nu mai este doar simplu proces de schimb al mărfurilor pe bani și al banilor pe mărfuri, nu mai este doar mișcarea mijlocitoare menită să realizeze prețurile diferitelor mărfuri, să le echivaleze reciproc ca valori de schimb, mișcare în care atît marfa cît și banii apar exterioare circulației: presupusa valoare de schimb,

#168

retragerea finală a mărfii în sfera consumului, adică distrugerea valorii de schimb pe de o parte și retragerea banilor din circulație, autonomizarea valorii de schimb față de substanța ei, ceea ce nu este decît o altă formă de suprimare a valorii de schimb.

Însăși valoarea de schimb, dar de astă dată nu [II—7] valoare de schimb în general, ci valoare de schimb strict determinată, trebuie, ca premisă, să apară ca fiind pusă de către circulație, iar în această calitate trebuie să apară ca premisă a circulației ei. Procesul de circulație trebuie să apară în aceeași măsură ca un proces de producție a valorilor de schimb. Aceasta este, deci, pe de o parte, retragerea valorii de schimb în muncă, iar pe de altă parte, aceea a banilor în valoare de schimb, care acum însă este pusă într-o determinare mai profundă. În cadrul circulației, prețul *determinat* constituie o premisă, și circulația sub formă de bani nu face decît să-l pună în mod formal. *Caracterul determinat* al valorii de schimb înseși, sau măsura prețurilor, trebuie să apară acum ca un act de circulație. Pusă astfel, valoarea de schimb este *capital*, iar circulația este pusă totodată ca un act de producție.

* * *

A se adăuga la cele de mai sus:

În cadrul circulației, așa cum apare ea ca circulație monetară, simultaneitatea celor doi poli ai schimbului este întotdeauna presupusă. Dar poate să intervină o diferență temporală în existența mărfurilor ce urmează a fi schimbate. Din însăși natura livrărilor reciproce poate să decurgă necesitatea ca una din livrări să se efectueze azi, iar cealaltă abia peste un an etc.

„În majoritatea tranzacțiilor — spune Senior — numai una din părțile contractante dispune de obiectul ei într-o formă finită și-l dă cu împrumut; și pentru ca schimbul să aibă loc, acest obiect trebuie cedat imediat, cu condiția ca

echivalentul lui să fie primit abia mai târziu. Deoarece însă valoarea tuturor lucrurilor se schimbă după o anumită scurgere de timp, este adoptat ca mijloc de plată acel lucru a cărui valoare prezintă variații minime și care păstrează la maximum o anumită capacitate medie de a cumpăra lucruri. Astfel devin banii expresia sau *reprezentantul* valorii" (*Senior*, „Principes fondamentaux de l' économie politique, tirés de leçons éditées et inédites". Paris, 1836, p. 116, 117).

Potrivit acestei păreri, determinația ultimă a banilor nu are o legătură de vreun fel cu determinațiile lor precedente. Dar această părere este greșită. Abia atunci când banii devin reprezentant de sine stătător al valorii, obligațiile contractuale încetează să mai fie evaluate în cantități de cereale, de pildă, sau în prestații care urmează a fi îndeplinite. (Aceasta din urmă, de pildă, era ceva

#169

curent pe vremea iobăgiei.) Când d-l Senior afirmă că banii posedă „o mai îndelungată capacitate medie" de a-și păstra valoarea, aceasta nu este decît o reflecție a sa. Fapt este că ei sînt adoptați ca material general al contractelor (ca „*marfă generală*" a contractelor", spune Bailey ¹⁰¹) tocmai în calitatea lor de *marfă generală*, de „*reprezentant al avuției generale*" (cum spune Storch ¹⁰²), în calitate de *valoare de schimb autonomizată*. Banii trebuie să fie deja foarte dezvoltați în primele lor două determinații, pentru a se putea manifesta în chip general în acest rol în cea de-a treia determinație a lor. Aici se constată în fapt că, deși cantitatea banilor rămîne uniform aceeași, valoarea lor variază; că în general banii, ca anumită cantitate, sînt supuși variabilității tuturor valorilor. Aici se face simțită natura lor de marfă particulară, în opoziție cu determinația lor generală. Această variație a valorii nu afectează banii în calitatea lor de măsură, căci

„două raporturi diferite față de unul și același etalon pot fi tot atît de bine exprimate cu ajutorul unui etalon variabil, ca și cu cel al unuia constant". ¹⁰²

Banii ca mijloc de circulație rămîn de asemenea indiferenți față de această variație a valorii, deoarece cantitatea lor ca mijloc de circulație este determinată de măsură; dar pentru bani în calitatea lor de *bani*, așa cum apar în contracte, variația valorii lor are o importanță esențială, după cum în general în această determinație ies la iveală contradicțiile ce le sînt proprii.

Trebuie adăugate secțiuni speciale despre :

1) *Banii ca monedă*. Foarte sumar despre monedă în general. 2) Date istorice cu privire la sursele de exploatare a aurului și argintului. Descoperirea lor etc. Istoria exploatării lor. 3) Cauzele variațiilor valorii metalelor nobile și, deci, a banilor de metal; efectele acestor variații asupra industriei și a diferitelor clase. 4) *Înainte de toate*: cantitatea mijloacelor de circulație în legătură cu urcarea și scăderea prețurilor (secolul al XVI-lea, secolul al XIX-lea). Totodată însă trebuie cercetat ce influență exercită asupra banilor ca măsură sporirea cantității mijloacelor de circulație etc. 5) Despre circulație: viteza, cantitatea necesară, influența circulației în funcție de gradul ei de dezvoltare: mai dezvoltată, mai puțin dezvoltată etc. 6) Efectul dizolvant al banilor.

(*Aceasta trebuie adăugat la cele de mai sus.*) (Aici trebuie inserate cercetările cu caracter pur economic.)

(Greutatea specifică a aurului și argintului: proprietatea lor de a conține o greutate mare într-un volum relativ mic în comparație cu alte metale se repetă în lumea valorilor în sensul că ele conțin o valoare mare (mult timp de muncă) într-un volum

#170

relativ mic. Timpul de muncă materializat în aur și argint, valoarea de schimb, reprezintă greutatea specifică a mărfurilor. Asta face ca metalele nobile să fie deosebit de indicate pentru deservirea circulației (căci datorită lor omul poate purta în buzunar valori considerabile) și pentru acumulare, deoarece o valoare mare poate fi pusă la adăpost și acumulată într-un spațiu restrîns. Apoi aurul nu se alterează în cursul acumulării, așa cum se întîmplă cu fierul, plumbul etc. El rămîne ceea ce este.)

„Dacă Spania n-ar fi posedat niciodată minele din Mexic și din Peru, ea n-ar fi avut nevoie niciodată de cerealele din Polonia" (*P. Ravenstone*, „Thoughts on the Funding System, and its Effects". London, 1824, p. 20).

„Aceștia au un singur cuget și puterea și stăpînirea lor o dau fiarei... Încît nimeni să nu poată cumpăra sau vinde, fără, numai cel ce are semnul, adică numele fiarei sau numărul numelui fiarei" („Apocalipsul" ¹⁰⁴).

„Cantitățile corelative de mărfuri care se cedează unele în schimbul altora constituie prețul mărfurilor" (*H. Storch*, „Cours d'économie politique". Tome I, Paris, 1823, p. 72).

„Prețul este gradul valorii de schimb" (op. cit., p. 73).

* * *

După cum am văzut, în circulația simplă ca atare (în valoarea de schimb privită în mișcarea ei) acțiunea pe care indivizii o exercită unii asupra altora este, prin conținutul ei, doar expresia interesului fiecărui individ

de a-și satisface trebuințele, iar prin forma ei nu este altceva decât schimb, echivalare (stabilire de echivalente); de aceea și proprietatea mai apare aici doar ca apropiere a produsului muncii prin muncă și a produsului muncii altuia prin muncă proprie, în măsura în care produsul muncii proprii este cumpărat cu munca altuia. Proprietatea asupra muncii altuia este mijlocită prin echivalentul muncii proprii. Această formă de proprietate — ca și libertatea și egalitatea — este pusă în acest raport simplu. În dezvoltarea ulterioară a valorii de schimb această stare de lucruri se va schimba radical, iar în cele din urmă va reieși că proprietatea privată asupra produsului muncii proprii este identică cu separația dintre muncă și proprietate, astfel încât munca va însemna creare de proprietate străină, iar proprietatea — puterea de a dispune de munca altuia.

#171

[III.] Capitolul despre capital ¹⁰⁵

[Secțiunea întâi]

Procesul de producție a capitalului.

[A] Transformarea banilor în capital

*[1] Circulația simplă a mărfurilor în sistemul
relațiilor de producție al societății burgheze.
Egalitate burgheză și libertate burgheză]*

[II—8] Ceea ce face deosebit de dificilă înțelegerea banilor în deplinătatea determinației lor ca bani — dificultate pe care economia politică se străduiește s-o ocolească ignorând una din determinațiile lor de dragul alteia, iar dacă i se atrage atenția asupra unei determinații, ea face apel la alta — este faptul că aici un raport social, o relație determinată între indivizi apare ca metal, ca piatră, ca un lucru pur corporal exterior indivizilor, lucru care ca atare se găsește în natură și care nu conține nici o determinație de formă distinctă de existența sa naturală. Aurul și argintul în sine nu sînt bani. Natura nu creează bani, după cum nu creează nici cursul schimbului sau pe bancheri.¹⁰⁶ În Peru și în Mexic, aurul și argintul nu serveau drept bani, cu toate că erau folosite ca podoabe și cu toate că acolo exista un sistem de producție dezvoltat. Aurul și argintul nu au proprietatea naturală de a fi bani și de aceea ea este complet necunoscută fizicianului, chimistului etc. ca atare. Dar banii sînt nemijlocit aur și argint. În bani, considerați ca măsură, mai prevalează încă determinarea formei; într-o măsură și mai mare prevalează ea în banii care figurează ca monedă, în care acest lucru se manifestă și exterior în forma monedei; dar banii în cea de-a treia determinație, adică în desăvîrșirea lor, în care ființarea banilor ca măsură și monedă apare doar ca funcții ale banilor, orice determinație de formă dispare sau coincide nemijlocit cu existența lor ca metal. În aur și argint nu se observă nicidecum că destinația lor de a fi bani este doar rezultatul unui proces social; aurul și argintul *sînt* bani.

#172

Acest lucru e cu atît mai greu de sesizat, cu cît pentru individul viu valoarea lor de întrebuințare nemijlocită nu este cîtuși de puțin legată de acest rol al lor și cu cît, în general, în bani ca întruchipare a valorii de schimb pure este ștersă orice amintire a valorii de întrebuințare, spre deosebire de valoarea de schimb. De aceea aici se manifestă în toată puritatea sa contradicția fundamentală proprie valorii de schimb și modului social de producție care îi corespunde. În capitolul precedent * am supus deja unei analize critice încercările de a rezolva această contradicție prin aceea că banii sînt privați de forma lor metalică și devin și sub aspect exterior ceva *statornicit* de societate, expresia unei relații sociale; ultima formă de realizare a acestor încercări ar fi aceea de bani-muncă. Acum trebuie să fie cît se poate de clar

că atîta timp cît se păstrează baza valorii de schimb, toate acestea nu sînt decît cîrpăceli, iar iluzia că banii de metal ar falsifica schimbul se datorește unei totale necunoașteri a naturii lor. Pe de altă parte, e de asemenea clar că, pe măsură ce crește opoziția față de relațiile de producție dominante, iar acestea din urmă sînt tot mai violente împinse să-și lepede pielea, polemica se îndreaptă împotriva banilor de metal sau a banilor în general ca fenomenul cel mai frapant, mai contradictoriu și mai net conturat, în care se manifestă în mod palpabil sistemul de producție burghez. Prin tot felul de artificii cu banii se urmărește atunci suprimarea unor antagonisme pe care banii nu fac decît să le exprime într-un mod izbitor. Tot atît de clar este că, după părerea acestor reformatori, asupra banilor ar putea fi întreprinse unele operații revoluționare, întrucît un atac împotriva banilor pare a lăsa totul așa cum a fost, îndreptînd doar cîte ceva pe ici, pe colo. Asta ar însemna să bați șaua ca să priceapă iapa. Dar atîta timp cît iapa nu simte loviturile aplicate șeii, înseamnă că de fapt e bătută șaua, și nu iapa. Iar cînd le simte, înseamnă că e bătută iapa, și nu șaua. Atîta timp cît operațiile sînt îndreptate împotriva banilor ca tare, atacul nu vizează decît efectele, lăsînd să subziste cauzele; aceasta este, așadar, o perturbare a procesului de producție care lasă neatinsă temelia propriu-zisă, așa încît aceasta din urmă continuă să-și păstreze forța de a domina — printr-o reacție mai mult sau mai puțin violentă — *perturbările* intervenite și de a le imprima un caracter trecător.

Pe de altă parte, de însăși natura relației bănești, așa cum a fost considerată pînă aici în toată puritatea ei și abstracție făcînd de relații de producție mai dezvoltate, ține faptul că în relațiile bănești simple toate antagonismele imanente societății burgheze

* Vezi volumul de față, p. 60—75. — *Nota red.*

#173

apar stinse, și de aceea democrația burgheză recurge mereu la această relație, într-o măsură și mai mare decît economiștii burghezi (care în asemenea cazuri sînt cel puțin atît de consecvenți, încît se întorc la o determinație și mai simplă a valorii de schimb și a schimbului), pentru a face apologia relațiilor economice existente.

Într-adevăr, atîta timp cît marfa sau munca mai este determinată numai ca valoare de schimb, iar raportul în virtutea căruia diferitele mărfuri sînt raportate unele la altele este determinat ca schimb reciproc al acestor valori de schimb, ca echivalare reciprocă a lor, indivizii, subiecții angajați în acest proces sînt determinați pur și simplu ca participanți la schimb. În măsura în care se ia în considerație numai determinația de formă, nu există absolut nici o deosebire între ei — iar aceasta este determinația economică, determinația în cadrul căreia indivizii se află într-un raport de schimb reciproc, și indicator al funcției lor sociale sau al relației lor sociale reciproce. Fiecare subiect este un participant la schimb, adică fiecare se află cu altul în relația socială în care acest altul se află cu el. De aceea, relația dintre ei ca subiecți ai schimbului este relația de *egalitate*. Este imposibil de sesizat vreo deosebire și cu atît mai puțin vreo opoziție între ei, sau măcar vreo diferență. Apoi, mărfurile care constituie obiectul schimbului lor sînt echivalente ca valori de schimb sau cel puțin considerate ca atare (în evaluarea reciprocă a mărfurilor poate să intervină numai o eroare subiectivă, și dacă vreun individ îl trage pe sfoară pe un alt individ, aceasta nu se întîmplă în virtutea naturii funcției sociale în care ei se opun unul altuia, deoarece această funcție socială este una și *aceeași* și în cadrul ei indivizii sînt *egali*; aceasta se întîmplă numai datorită abilității înnăscute, puterii de convingere etc., pe scurt, numai datorită superiorității pur individuale a unui individ față de altul. O asemenea deosebire ar fi pur naturală, independentă de esența relației propriu-zise și, după cum vom vedea mai încolo, datorită concurenței etc. este chiar atenuată și își pierde importanța inițială).

Întrucît aici ne preocupă forma pură, latura economică a relației — conținutul existent în afara acestei forme se mai află aici, la drept vorbind, cu totul în afara economiei politice, sau apare ca conținutul natural distinct de cel economic, despre care se poate spune că e complet separat de raportul economic, deoarece mai coincide nemijlocit cu el¹⁰⁷ —, în fața noastră se conturează aici numai trei momente formal distincte: în primul rînd, subiecții relației, *participanții la schimb*, care apar în una și aceeași determinație; apoi, obiectele schimbului lor, valorile de schimb, *echiva-*

#174

lentele, [II—9] care nu numai că sînt egale, ci și trebuie în mod expres să fie egale și sînt considerate ca atare; în sfîrșit, însuși actul schimbului, mijlocirea, cu ajutorul căreia subiecții se afirmă ca participanți la schimb, ca egali între ei, iar obiectele lor ca echivalente, ca egale între ele. Echivalentele sînt obiectivarea unui subiect pentru alții, ceea ce înseamnă că ele au aceeași valoare și se manifestă în actul schimbului ca avînd aceeași valoare și totodată ca indiferente unul față de altul. În cadrul schimbului, subiecții se dovedesc a avea aceeași valoare unul pentru altul numai prin intermediul echivalentelor și se manifestă ca atare numai transmițîndu-și reciproc obiectualitatea în care unul există pentru celălalt. Deoarece numai în felul acesta au ei aceeași valoare unul pentru altul, adică numai în calitate de posesori de echivalente și de realizatori ai acestei echivalențe în cadrul schimbului, ca oameni de aceeași valoare, ei sînt totodată indiferenți unul față de celălalt; toate celelalte

deosebiri individuale dintre ei nu-i interesează; ei sînt indiferenți față de toate celelalte particularități individuale ale lor.

Cît privește conținutul [procesului de schimb] existent în afara actului de schimb, act care este atît statornicirea cît și confirmarea valorilor de schimb, precum și a subiecților ca participanți la schimb, acest conținut exterior determinației de formă economică poate fi numai: 1) particularitatea naturală a mărfii care este schimbată; 2) trebuința naturală particulară a participanților la schimb, sau — ca să le sintetizăm pe amîndouă într-o formulă unică — valoarea de întrebuințare diferită a mărfurilor care urmează a fi schimbate. Valoarea de întrebuințare, acest conținut al schimbului care se află cu totul în afara determinației lui economice, este, așadar, departe de a periclita egalitatea socială a indivizilor; dimpotrivă, ea face din diversitatea lor naturală baza egalității lor sociale. Dacă individul *A* ar avea aceeași trebuință ca și individul *B* și și-ar încorpora munca în același obiect ca și individul *B*, n-ar exista între ei nici o legătură; priviți din punctul de vedere al producției lor, ei n-ar fi indivizi diferiți. Amîndoi trebuie să respire: aerul din atmosferă există atît pentru unul cît și pentru celălalt, dar aceasta nu stabilește nici un contact social între ei. Ca indivizi care respiră, ei se află în raport unul cu altul numai în calitate de corpuri naturale, dar nu ca persoane. Numai diversitatea trebuințelor și a producției lor prilejuiește schimbul și egalizarea lor socială în cadrul acestuia; de aceea această diversitate naturală constituie premisa egalității lor sociale în actul schimbului și în general premisa relației în care intră ei ca indivizi productivi. Priviți prin prisma acestei diversități naturale, *A* este posesorul unei valori de întrebuințare pentru *B*, iar *B* pose-

#175

sorul unei valori de întrebuințare pentru *A*. Sub acest aspect, diversitatea naturală îi repune într-un raport reciproc de egalitate. Datorită acestui fapt însă, ei nu sînt indiferenți unul față de altul, ci se completează reciproc, au nevoie unul de altul, astfel încît individul *B*, ca obiectivat în marfa sa, reprezintă o trebuință pentru individul *A*, și viceversa, astfel încît amîndoi se află nu numai într-un raport de egalitate, ci și într-un raport social.

Dar asta încă nu e totul. Faptul că trebuința unuia poate fi satisfăcută de produsul celuilalt și viceversa, că unul este în stare să producă obiectul trebuinței celuilalt și că fiecare se opune celuilalt în calitate de posesor al obiectului trebuinței acestuia — toate acestea demonstrează că fiecare individ, ca *om*, depășește cadrul propriei sale trebuințe particulare etc. și că oamenii se raportează unii la alții ca oameni, că sînt cu toții conștienți de esența lor comună. De altfel, nu se întîmplă ca elefanții să producă pentru tigri, ca unele animale să producă pentru altele. Un roi de albine, de pildă, nu este în fond decît o singură albină, iar toate produc același lucru.

Apoi, deoarece această diversitate naturală a indivizilor și a mărfurilor lor * constituie motivul pentru care acești indivizi se completează reciproc, motivul pentru stabilirea unei relații sociale între ei ca participanți la schimb, relație în care ei sînt *presupuși* ca egali și se *manifestă* ca egali, determinației de *egalitate* i se adaugă și cea de *libertate*. Deși individul *A* are nevoie de marfa individului *B*, el nu și-o însușește cu forța, după cum nici *B* nu ia cu forța marfa lui, ci amîndoi își recunosc reciproc calitatea de proprietari, de persoane a căror voință pătrunde mărfurile lor. De aceea intervin aici mai întîi momentul juridic al Persoanei precum și cel al libertății, în măsura în care e cuprins în primul. Nici unul dintre participanții la schimb nu acaparează cu forța proprietatea celuilalt; fiecare o înstrăinează de bunăvoie.

Dar nici asta nu e totul: *A* satisface trebuința lui *B* cu ajutorul mărfii *a* numai în măsura și numai pentru că *B* satisface trebuința lui *A* cu ajutorul mărfii *b* și viceversa. Fiecare îl servește pe celălalt pentru a se servi pe sine însuși, fiecare se servește

* Aici produsele muncii și munca etc. sînt încă departe de a fi două categorii distincte¹⁰⁸, ele există numai sub formă de mărfuri, sau, cum spune d-l Bastiat repetînd cuvintele lui Say, sub formă de *servicii*. Bastiat își inchipuie că, reducînd determinația economică valoare de schimb la conținutul natural al acesteia din urmă, la marfă [ca valoare de întrebuințare] sau la serviciu, adică arătîndu-se incapabil să rețină raportul economic al valorii de schimb ca atare, el a făcut un mare pas înainte în comparație cu economiștii clasici englezi, care au fost în stare să fixeze relațiile de producție ca atare, în modul lor de a fi determinate, în forma lor pură.¹⁰⁹

#176

de celălalt ca de un mijloc al său. Și una și alta se oglindesc în conștiința celor doi indivizi în așa fel, încît 1) fiecare își atinge scopul numai în măsura în care servește drept mijloc pentru celălalt; 2) fiecare devine mijloc pentru celălalt (ființare pentru altul) numai fiind pentru el însuși un scop în sine (ființare pentru sine); 3) reciprocitatea în virtutea căreia fiecare este totodată mijloc și scop și nu-și atinge scopul decît devenind mijloc, și devine mijloc numai în măsura în care se afirmă ca scop în sine, astfel încît fiecare se afirmă ca ființare pentru altul în măsura în care e ființare pentru sine, iar acest altul e ființare pentru cel dintîi în măsura în care e ființare pentru sine, — această reciprocitate este un fapt necesar, care constituie condiția naturală prealabilă a schimbului, dar în sine ea este indiferentă pentru fiecare din cei doi subiecți ai schimbului și prezintă interes pentru fiecare din ei numai în măsura în care satisface interesul lui ca interes care exclude pe cel al altuia, fără a ține seama de el.

Cu alte cuvinte, interesul comun care apare ca mobil al întregului act, deși recunoscut în fapt de către ambele părți, ca atare însă nu este mobil, ci se realizează, ca să zicem așa, îndărătul intereselor particulare reflectate în sine înseși,¹¹⁰ al intereselor individuale ale unuia în opoziție cu cele ale altuia. În această privință individul se mai poate consola cel mult cu ideea că satisfacerea interesului său individual, opus intereselor celorlalți, este tocmai realizarea opoziției suprimate [II—10], satisfacerea interesului general al societății. Chiar în virtutea actului de schimb, individul, fiecare individ este reflectat în sine ca subiect exclusiv și dominant (determinant) al schimbului. De aici decurge, așadar, libertatea deplină a individului: tranzație liber consimțită; nici o violență din partea nimănui; fiecare se manifestă ca mijloc, sau ca persoană ce servește doar ca mijloc, pentru a se afirma ca scop în sine, ca element dominant și cuprinzător; în sfîrșit, interesul egoist care nu realizează nici un interes deasupra lui. Celălalt individ e de asemenea recunoscut și cunoscut ca individ care-și realizează și el numai interesul său egoist, astfel încît amîndoi știu că interesul social rezidă numai în bilateralitatea, multilateralitatea și autonomizarea diferitelor părți, că el este un schimb de interese egoiste. Interesul general nu este altceva decît generalitatea intereselor egoiste.

Prin urmare, dacă forma economică, schimbul, statornicește în toate privințele egalitatea subiecților, atunci conținutul, substanța, atît cea individuală cît și cea obiectuală, care îndeamnă la schimb, statornicește *libertatea*. Reiese deci că schimbul bazat pe valori de schimb nu numai ca respectă egalitatea și libertatea, ci

și constituie baza productivă, reală a oricărei *egalități* și

#177

a oricărei *libertăți*. Ca pure idei, egalitatea și libertatea nu sînt decît expresii idealizate ale schimbului de valori de schimb; dezvoltate în raporturi juridice, politice și sociale, ele reprezintă aceeași bază, dar într-un alt grad. Acest lucru a fost confirmat și de istorie. Egalitatea și libertatea în această accepție sînt diametral opuse libertății și egalității antice, care nu numai că n-au avut drept bază valoarea de schimb dezvoltată, ci, dimpotrivă, au pierit de pe urma dezvoltării ei. Egalitatea și libertatea în accepția modernă presupun relații de producție care nu existau încă în lumea antică; ele n-au existat nici în evul mediu. Munca de-a dreptul silită constituie temelia lumii antice; societatea se sprijină aici pe muncă silită ca substrat existent. La temelia societății medievale stă munca declarată privilegiu, munca considerată încă în particularitatea ei, și nu ca producînd în general valori de schimb. Munca [în societatea capitalistă] nu este muncă de-a dreptul silită și nu se efectuează, ca în cazul al doilea, sub imperiul necesității de a ține seama de o instituție comună, ca de ceva superior (corporațiile).

Deși nu se poate nega că, sub raportul mobilurilor schimbului, adică al mobilurilor lui naturale, exterioare procesului economic, relația dintre participanții la schimb se bazează și pe o anumită constrîngere, nu-i mai puțin adevărat totuși că această relație este, pe de o parte, doar indiferența celui alt față de trebuința mea ca atare, față de individualitatea mea naturală, deci egalitatea sa cu mine și libertatea sa, care este însă în aceeași măsură premisa libertății mele, iar pe de altă parte, în măsura în care mă determină și mă constrîng trebuințele mele, înseamnă că nu ceva străin mă constrînge, ci propria mea natură, care este un ansamblu de trebuințe și de impulsuri (adică *interesul* meu afirmat într-o formă generală reflectată). Dar tocmai sub acest aspect exercită el o constrîngere asupra partenerului meu, atrăgîndu-l în sistemul schimbului.

De aceea în dreptul roman *servus* era just definit ca individ care nu poate dobîndi nimic pentru sine pe calea schimbului (vezi „Institutiones”¹¹¹). Așa se explică de asemenea faptul că acest *drept*, deși corespunde unei societăți în care schimbul era departe de a fi un schimb dezvoltat, totuși — în măsura în care acesta se dezvoltase în anumite cercuri — a putut defini *trăsăturile caracteristice ale persoanei juridice*, și anume *ale individului care face schimb*, și în felul acesta (pe linia principiilor fundamentale) a putut anticipa dreptul adecvat societății industriale, și că — mai cu seamă în opoziție cu rînduiriile medievale — el a fost necesarmente ridicat la rangul de drept al societății burgheze în ascen-

#178

siune. Dar însăși dezvoltarea dreptului roman coincide pe deplin cu destrămarea orînduirii sociale romane.

Deoarece numai banii reprezintă realizarea valorii de schimb și deoarece numai într-un sistem dezvoltat de relații marfă-bani s-a realizat sistemul valorilor de schimb și viceversa, sistemul relațiilor marfă-bani poate fi într-adevăr numai realizarea acestui sistem de libertate și de egalitate. Ca măsură, banii nu fac decît să dea echivalentului o expresie adecvată, fac din el un echivalent și sub raportul formei. În cadrul circulației, ce-i drept, se mai ivește o deosebire de formă: ambii participanți la schimb *apar* în determinații diferite în calitate de cumpărător și de vînzător; valoarea de schimb apare o dată ca generală sub forma de bani, iar apoi ca particulară sub forma naturală a mărfii care are acum un preț. Dar, în primul rînd, aceste determinații alternează succesiv; apoi, însăși circulația nu este neechivalare, ci echivalare, suprimare a unei deosebiri doar aparente. Inegalitatea este aici pur formală. În sfîrșit, în bani, atunci cînd circulă și apar ba în mîna unuia, ba în mîna altuia și le este indiferent unde apar, această egalitate se exprimă chiar sub formă de lucru. În măsura în care e vorba de procesul schimbului, fiecare apare față de celălalt ca posesor de bani, ba chiar ca bani. De aceea indiferența și echivalența se manifestă expres sub formă de lucru. Deosebirile naturale particulare care au existat în marfă au fost și sînt mereu șterse de circulație. Un muncitor care cumpără marfă de 3 șilingi apare față de vînzător în aceeași funcție, sub aceeași formă de egalitate — sub formă de 3 șilingi — ca și regele care cumpără marfă pentru aceeași sumă. Orice deosebire dintre ei este ștearsă. Vînzătorul ca atare apare deci ca posesor al unei mărfi la prețul de 3 șilingi, așa încît marfa și prețul sînt perfect egale, cu deosebirea că cei 3 șilingi există cînd sub formă de argint, cînd sub formă de zahăr etc.

S-ar părea că în cea de-a treia formă a banilor se creează o deosebire în ceea ce privește determinarea subiecților procesului. Dar în măsura în care banii se manifestă aici ca material al contractelor, ca marfă generală a contractelor, în aceeași măsură toate deosebirile dintre părțile contractante mai degrabă se șterg. Cît privește chestiunea acumulării, subiectul pare [II—11] a retrage din circulație bani, forma generală a avuției, numai pentru că nu retrage din ea mărfuri care să însumeze același preț. Prin urmare, un individ acumulează și altul nu, dar nimeni nu o face în detrimentul celui alt. Unul beneficiază de avuția reală, iar celălalt intră în posesia formei generale a avuției. Dacă unul sărăcește, iar celălalt se îmbogățește, aceasta se datorește liberei lor voințe, și nu rezultă din condițiile economice, din relația economică ca atare, în care ei sînt plasați în legătură unul cu altul. Însuși dreptul de moștenire și relațiile juri-

#179

dice similare, care perpetuează inegalitățile apărute astfel, nu știrbesc cîtuși de puțin această libertate și egalitate naturală. Dacă relația inițială a lui *A* nu este în contradicție cu acest sistem, e cert că această contradicție nu poate fi generată de faptul că locul lui *A* e ocupat acum de *B*, care perpetuează situația inițială. Aceasta este mai curînd o extindere a determinării sociale dincolo de limitele naturale ale vieții individului, o consolidare a acestei determinări împotriva acțiunii întîmplătoare a naturii, a cărei influență ca atare ar însemna, dimpotrivă, desființarea libertății individului. În plus, deoarece în această relație individul nu este decît individualizarea banilor, el este ca atare tot atît de nemuritor ca și banii, iar reprezentarea sa prin urmașii săi este mai curînd înfăptuirea acestei determinări.

Cînd acest mod de a vedea lucrurile nu este formulat în accepția sa istorică, ci e folosit în polemică pentru infirmarea unor relații economice mai dezvoltate, în cadrul cărora indivizii nu apar doar în calitate de participanți la schimb, în calitate de cumpărători și vînzători, ci și în calitate de oameni care se află între ei în anumite relații și nu mai sînt puși cu toții în același mod de a fi determinat, e ca și cum cineva ar susține că nu există nici o deosebire, și cu atît mai puțin vreo opoziție sau contradicție între corpurile naturale, deoarece sub aspectul gravitației, de pildă, toate corpurile posedă greutate și sînt, așadar, egale; sau sînt egale pentru că există toate în spațiul tridimensional. Valoarea de schimb este și ea considerată aici în forma ei simplă, în opoziție cu formele ei antagoniste mai dezvoltate. Privite în decursul dezvoltării științei, aceste determinații abstracte apar primele și sînt cele mai sărăcicioase, ceea ce se petrece parțial cu ele și în decursul istoriei: formele mai dezvoltate apar ca forme mai tîrzii. În societatea burgheză contemporană, luată în ansamblu, acea exprimare a mărfurilor în prețuri și circulația lor etc. apar ca fenomene de suprafață, sub care însă, în adîncuri, se desfășoară cu totul alte procese, în cadrul cărora dispăre această aparentă egalitate și libertate a indivizilor.

Pe de o parte se uită că *prezumția* valorii de schimb ca bază obiectivă a întregului sistem de producție implică din capul locului constrîngerea pentru individ; că produsul său nemijlocit nu este un produs pentru el, ci *devine* un astfel de produs abia în procesul social și este *nevoit* să adopte această formă generală și totuși exterioară; că individul există acum numai ca producător de valoare de schimb (ceea ce implică negarea totală a existenței sale naturale; individul este deci în întregime determinat de societate); că aceasta presupune apoi diviziunea muncii etc., în cadrul căreia individul e pus deja în alte relații decît cele ale unor

#180

simpli *participanți la schimb* etc. Se uită deci că *prezumția* valorii de schimb nu numai că nu decurge din voința și nici din natura nemijlocită a individului, ci este chiar o premisă istorică și-l presupune deja pe individ ca individ *determinat* de societate.

Pe de altă parte se uită că formele mai înalte în care există astăzi schimbul și relațiile de producție ce se realizează în el sînt departe de a se opri la această determinație simplă, în care deosebirea maximă la care se ajunge este pur formală și deci indiferentă.

În sfîrșit, nu se observă că chiar și determinația simplă a valorii de schimb și a banilor conține într-o formă latentă opoziția dintre salariu și capital etc. Toată această înaltă înțelepciune [a apologeților burgheziei] se reduce, așadar, la aceea că ei rămîn la relațiile economice cele mai simple, care, luate în sine, nu sînt decît pure abstracții, dar care în realitate sînt, dimpotrivă, mijloace de opozițiile cele mai profunde și reflectă numai acea latură a realității în care expresia acestor opoziții este estompată.

Totodată se vedește aici și stupiditatea acelor socialiști (îndeosebi a celor francezi, care vor să ne convingă că socialismul este realizarea ideilor societății *burgheze* proclamate de revoluția franceză) care susțin că schimbul, valoarea de schimb etc. reprezentau *inițial* (în timp) sau în virtutea *conceptului* lor (în forma lor adecvată) un sistem de libertate și egalitate generală, dar că au fost denaturate datorită apariției banilor, a capitalului etc. Sau afirmă că istoria ar fi făcut pînă acum numai încercări nereușite de a înfăptui libertatea și egalitatea într-un mod corespunzător naturii lor adevărate, pe cînd acum ei (vezi Proudhon, de pildă) l-au descoperit pe adevăratul Iacov, și nu mai rămîne decît ca istoria autentică a acestor relații să fie pusă în locul falsei lor istorii.

La aceasta trebuie să li se răspundă că valoarea de schimb sau privind lucrurile mai îndeaproape, sistemul relațiilor marfă-bani constituie în fapt un sistem al egalității și libertății și că ceea ce în dezvoltarea mai detaliată a acestui sistem contravine egalității și libertății și le încalcă reprezintă încalcări imanente sistemului: aceasta nu este altceva decît înfăptuirea *egalității și a libertății*, care se dovedesc a nu fi altceva decît inegalitate și non-libertate. Un deziderat tot atît de pios pe cît de absurd este acela ca valoarea de schimb să nu se transforme în capital sau ca munca producătoare de valori de schimb să nu devină muncă salariată. Ceea ce-i deosebește pe acești domni de apologeții burghezi este faptul că, pe de o parte, au sentimentul contradicțiilor, inerente acestui sistem, iar pe de altă parte se lansează în utopii, nu înțeleg deosebirea necesară dintre forma reală și formă ideală a societății burgheze

#181

și de aceea vor să întreprindă o operă cu totul superfluă, cum este aceea de a transpune în practică însăși expresia ideală, care nu este în fapt altceva decât imaginea reflectată a acestei realități.

[II—12] Argumentarea plată formulată în combaterea acestor socialiști de către degenerata economie politică contemporană *, care tinde să demonstreze că relațiile economice exprimă pretutindeni *aceleași* determinații simple și de aceea exprimă pretutindeni libertatea și egalitatea pe care le implică determinația simplă a schimbului de valori de schimb, se reduce în întregime la o abstracție puerilă. De pildă, raportul dintre capital și dobândă se reduce, potrivit acestei economii politice, la un schimb de valori de schimb. Prin urmare, după ce pe baza datelor experienței constată mai întâi că valoarea de schimb există nu numai în această determinație simplă, ci și în aceea — esențialmente diferită — de capital, economiștii contemporani reduc din nou capitalul la noțiunea simplă de valoare de schimb, procedînd la fel și cu dobînda, care exprimă deja un anumit raport al capitalului ca atare, dar pe care ei de asemenea o smulg din contextul acestui mod de a fi determinat și o identifică cu valoarea de schimb; ei fac abstracție de întreaga relație capitalistă în specificitatea determinării ei și se reîntorc la relația încă nedezvoltată a schimbului de marfă pe marfă. Din moment ce se face abstracție de ceea ce deosebește concretul de abstracția sa, e de la sine înțeles că acesta devine o abstracție și nu se deosebește cu nimic de ea. În felul acesta *toate categoriile economice nu mai reprezintă decât o înșirare de denumiri mereu noi pentru una și aceeași relație, și această crasă incapacitate de a sesiza deosebirile reale este prezentată apoi drept expresia purului common sense* ** ca atare. „Armoniile economice” ale d-lui Bastiat ¹¹² se reduc în fond la ideea că nu există decât o singură relație economică care ia denumiri diferite; sau că diversitatea e numai o diversitate în denumiri. Această reducere nu este științifică nici măcar sub raport formal, în sensul că ar rezuma totul la o relație economică reală, lăsînd la o parte deosebirile care constituie dezvoltarea; aici, dimpotrivă, se lasă la o parte cînd o latură, cînd alta, pentru a deduce identitatea cînd sub un aspect, cînd sub altul.

De pildă, după părerea d-lui Bastiat, salariul este plata pentru serviciul pe care un individ îl face altuia. (Aici forma economică

* Drept reprezentant clasic al acestei economii politice în ceea ce privește platitudinea, afectarea dialecticii, emfaza nătîngă, înclinația obtuză și mulțumită de sine spre locuri comune și incapacitatea totală de a înțelege procesele istorice poate fi considerat *Frederick Bastiat*, căci americanul *Carey* subliniază cel puțin deosebirea existentă între anumite condiții americane și cele europene.

#182

ca atare, după cum s-a mai arătat, este pur și simplu lăsată la o parte.) Profitul e și el o plată pentru serviciul pe care un individ îl face altuia. Salariul și profitul sînt deci identice, și e în primul rînd o inadvertență de limbaj să numești o plată salariu, iar cealaltă — profit. Trecînd la profit și dobîndă, Bastiat spune ca în profit

** — bun-simț. — *Nota trad.*

plata *serviciului* este aleatorie, pe cînd în dobîndă e fixată. Prin urmare, deoarece în salariu plata serviciului este, *relativ vorbind*, fixată, pe cînd în profit, în opoziție cu munca, plata e aleatorie, raportul dintre dobîndă și profit este identic cu cel dintre salariu și profit, ceea ce este, după cum am văzut mai sus, un schimb reciproc de echivalente. Adversarii ¹¹³ acestei platitudini (care rezultă din faptul că, ori de cîte ori relațiile economice exprimă o opoziție, autorii ei se reîntorc la relații în care opoziția nu e decât latentă și estompată) se agață chiar de cuvintele propovăduitorilor ei și arată că în capital și dobîndă, de pildă, n-avem de-a face cu un simplu schimb, deoarece aici capitalul nu este înlocuit printr-un echivalent, ci, după ce posesorul lui a consumat de 20 de ori acest echivalent sub formă de dobîndă, el continuă să-l păstreze sub formă de capital și-l poate schimba din nou pe alte 20 de echivalente. De aici plicticoasa controversă în care o parte pretinde că nu există nici o deosebire între valoarea de schimb dezvoltată și cea nedezvoltată, iar cealaltă afirmă că, din păcate, această deosebire există, dar că drept ar fi să nu existe.

[2) Capitalul ca relație dominantă a societății burgheze]

Banii în calitate de capital reprezintă un mod de a fi determinat al lor care depășește cadrul simplei lor determinații ca bani. În această calitate ei pot fi considerați ca o realizare superioară, cum am putea spune că omul e o maimuță dezvoltată. Totuși, în acest mod forma inferioară e pusă ca subiect dominant față de cea superioară. În orice caz însă, *banii în calitate de capital* se deosebesc de *banii propriu-ziși*. Trebuie să analizăm deci această determinație nouă. Pe de altă parte, *capitalul sub formă de bani* pare a fi o reîntoarcere a capitalului la o formă inferioară. În realitate însă, aceasta nu este decât punerea lui într-un mod particular de a fi, care ca non-capital există încă înaintea lui și constituie una din premisele lui. Banii se regăsesc în toate

relațiile ulterioare, dar atunci nu mai funcționează pur și simplu ca bani. Dacă, așa ca în cazul de față, este

#183

vorba în primul rând de a se urmări dezvoltarea banilor pînă la crearea totalității lor ca piață monetară, înseamnă că o dată cu aceasta e presupusă dezvoltarea celorlalte relații și din cînd în cînd va trebui să ne ocupăm de ea. Astfel ne vom ocupa aici de determinarea generală a capitalului, înainte de a trece la particularitatea lui în calitate de bani.

Dacă, asemenea lui Say ¹¹⁴, de pildă, voi spune că capitalul este o *sumă de valori*, nu spun nimic altceva decît că *capitalul este egal cu valoarea de schimb*. Orice sumă de valori este o anumită valoare de schimb și orice valoare de schimb este sumă de valori. Printr-o simplă adăugare nu pot trece de la valoarea de schimb la capital. Simpla acumulare de bani, după cum am văzut, nu conține încă raportul de capitalizare.

Numai în așa-numitul comerț cu amănuntul, adică în circuitul cotidian al vieții burgheze, așa cum se desfășoară el direct între producător și consumator, într-un cuvînt în micul comerț, în care scopul uneia dintre părți este schimbul mărfii pe bani, iar al celeilalte — schimbul banilor pe marfă în vederea satisfacerii trebuințelor individuale, — numai în cadrul acestui proces, care se desfășoară la suprafața lumii burgheze, se efectuează în toată puritatea ei mișcarea valorilor de schimb, circulația lor. Un muncitor care cumpără o pîine și un milionar care cumpără aceeași pîine apar în acest act numai ca simpli cumpărători, așa cum prăvăliașul apare în raport cu ei numai ca vînzător. Toate celelalte determinații se șterg aici. Atît *conținutul* cumpărăturilor lor cît și *volumul* acestora sînt cu desăvîrșire indiferente pentru această determinație de formă.

Dacă în teorie noțiunea de valoare o precede pe aceea de capital, iar pe de altă parte, la rîndul ei, presupune ca o condiție a dezvoltării sale pure un mod de producție bazat pe capital, același lucru se întîmplă și în practică. De aceea, economiștii consideră necesarmente capitalul uneori ca creator de valoare, ca sursă de valoare, după cum alții presupun valoarea pentru explicarea formării capitalului, iar pe el însuși îl definesc doar ca o sumă de valori într-o funcție determinată. Existența valorii în toată puritatea și generalitatea ei presupune un mod de producție în care produsul individual a încetat să existe ca atare pentru producător în general, și încă mai mult pentru muncitorul individual, și unde nimic nu există dacă nu e realizat prin intermediul circulației. Pentru cel ce creează o parte infinitezimală dintr-un cot de pînză, faptul că acest cot de pînză e valoare, valoare de schimb, e departe de a fi o determinație pur formală. Dacă n-ar fi creat valoare de schimb, bani, el n-ar fi creat în genere nimic. Această determinație de valoare are, așadar, ca premisă o treaptă istorică

#184

dată a modului de producție social și este, la rîndul ei, o relație dată împreună cu această treaptă, adică o relație istorică.

Pe de altă parte, unele momente ale determinației de valoare se dezvoltă pe primele trepte ale procesului de producție istoric al societății și apar ca rezultat al acestuia.

Așadar, în cadrul sistemului social burghez valoarea este nemijlocit urmată de capital. *Istoriceste acest sistem a fost precedat de alte sisteme*, care au constituit baza materială a dezvoltării mai puțin complete a valorii. Deoarece valoarea de schimb n-are aici decît un rol secundar alături de valoarea de întrebuițare, baza reală a unei asemenea societăți o constituie nu capitalul, ci relația de proprietate funciară. Proprietatea funciară modernă, dimpotrivă, nici nu poate fi concepută — căci nu poate exista — fără capital ca premisă a ei, și istoriceste apare într-adevăr ca o transformare a precedentei forme istorice de proprietate funciară de către capital astfel încît să corespundă cerințelor acestuia. De aceea tocmai în evoluția proprietății funciare poate fi studiată victoria treptată și formarea capitalului; iată de ce Ricardo, economistul timpurilor moderne, a dat dovadă de mult simț istoric atunci cînd, propunîndu-și să fixeze relațiile dintre capital, muncă salariată și rentă funciară în forma lor specifică, le-a examinat în cadrul proprietății funciare. Relația dintre capitalistul industrial și proprietarul funciar apare ca o relație exterioară proprietății funciare. Dar ca relație între arendașul modern și beneficiarul rentei funciare, ea apare ca o relație imanentă proprietății funciare înseși, în timp ce aceasta din urmă nu apare decît ca existentă în cadrul relației dintre ea și capital. O istorie a proprietății funciare care ar arăta transformarea treptată a *land-lordului* feudal în beneficiar al rentei funciare, a colonului ereditar, semitributar, adesea neliber, în arendaș modern și a țaranilor iobagi și clăcași legați de pămînt în zilieri agricoli ar fi în fond o istorie a genezei capitalului modern. Ea ar include în ea relația dintre proprietatea funciară și capitalul orășenesc, comerțul etc. Dar în studiul nostru avem de-a face cu societatea burgheză deja formată, care se dezvoltă pe propria ei bază.

Capitalul provine mai întîi din circulație, și anume din bani ca punctul ei de plecare. Am văzut * că banii care intră în circulație și totodată se reîntorc din ea în ei înșiși reprezintă ultima condiție [*în manuscris: Forderung*] în care banii se neagă. Ei reprezintă totodată primul concept de capital și prima lui formă de manifestare. Banii s-au supus negării ca bani care doar se dizolvă în circulație, dar s-au supus negării și ca bani

care se opun autonom circulației.

* Vezi volumul de față, p. 166—167. — *Nota red.*

#185

Această negare combinată, în determinările ei pozitive, conține primele elemente ale capitalului. Banii reprezintă prima formă în care capitalul se manifestă ca atare. Forma $B — M — M — B$ înseamnă că banii se schimbă pe marfă și marfa se schimbă pe bani. *Această mișcare constând în cumpărare în vederea vânzării și constituind acea determinație de formă a comerțului ce caracterizează capitalul în calitate de capital comercial*, se întâlnește pe primele trepte ale dezvoltării economice. Aceasta este prima mișcare în cadrul căreia valoarea de schimb ca atare constituie conținutul, e nu numai formă, ci și propriul ei conținut. Această mișcare se poate desfășura în rîndul unor popoare și între popoare pentru a căror producție valoarea de schimb încă nu a devenit deloc o premisă. Mișcarea nu afectează decît surplusul producției lor, care e destinată consumului imediat, și se desfășoară numai la punctele de contact dintre ele. Asemenea evreilor în vechea societate poloneză sau în societatea medievală în general, întregi popoare de negustori, în antichitate de pildă, iar mai târziu lombarzii, pot ocupa această poziție între popoare al căror mod de producție nu are încă drept premisă fundamentală valoarea de schimb.

Capitalul comercial nu este decît capital circulant, iar capitalul circulant este prima formă de capital, în care acesta *n-a devenit încă cîtuși de puțin baza producției. O formă mai dezvoltată este capitalul bănesc și dobînda la bani*, cămătăria, a cărei apariție de sine stătătoare are loc și ea pe o treaptă timpurie a dezvoltării. În sfîrșit, forma $M — B — B — M$, în care banii și circulația în general nu sînt decît mijloace pentru *marfa care circulă* și care, la rîndul ei, iese acum din circulație și satisface nemijlocit o anumită trebuință, este ea însăși premisa susmenționatei apariții inițiale a capitalului comercial. Ori aceste premise se găsesc repartizate între diferite popoare, ori capitalul comercial ca atare este condiționat în cadrul societății numai de această circulație orientată exclusiv spre consum. Pe de altă parte, *marfa aflată în circulație*, marfa care se realizează numai luînd forma unei alte mărfi care iese din circulație și servește la satisfacerea unor trebuințe imediate [II—14] este și ea o primă formă de capital, care este esențialmente capital-marfă.

Pe de altă parte, este la fel de clar că simpla mișcare a valorilor de schimb, așa cum se prezintă ea în circulația pură, nu poate realiza niciodată capital. Ea poate duce la retragere și acumulare de bani, dar de îndată ce banii reintră în circulație, ei se dizolvă într-o serie de procese de schimb pe mărfuri care se consumă, și de aceea se pierd de îndată ce puterea lor de cumpărare se epuizează. La fel se întîmplă cu marfa care prin intermediul banilor a fost schimbată pe altă marfă: ea iese din

#186

circulație spre a fi consumată, anihilată. Atunci însă cînd în bani devine independentă de circulație, ea nu mai reprezintă decît forma generală, lipsită de substanță, a avuției. Deoarece are loc un schimb reciproc de echivalente, forma de avuție fixată în bani dispare de îndată ce aceștia sînt schimbați pe o marfă, iar valoarea de întrebuintare existentă în marfă dispare de îndată ce este schimbată pe bani. Prin simplul act al schimbului, fiecare din cele două obiecte ale sale — marfa și banii — își poate pierde determinația în favoarea celuilalt numai atunci cînd se realizează în el. Nici unul dintre ele, trecînd în celălalt, nu-și poate păstra determinația anterioară. De aceea sofisticării economiștilor burghezi, care vor să înfrumusețeze capitalul reducîndu-l la un schimb pur, i-a fost opusă, dimpotrivă, revendicarea tot atît de sofisticată, dar față de ei perfect legitimă, ca capitalul să fie *efectiv* redus la un schimb pur, astfel încît să dispară ca putere [socială] și, fie el sub formă de marfă sau sub formă de bani, să fie anihilat *.

Repetarea procesului din partea ambelor componente, atît din partea banilor cît și din partea mărfii, nu se numără printre condițiile schimbului însuși. Actul se poate repeta numai atîta timp cît nu e dus pînă la capăt, adică numai atîta timp cît schimbul n-a fost efectuat pînă la concurența sumei valorii de schimb existente. El nu se poate relua de la sine. *Circulația nu poartă deci în sine principiul propriei ei reînnoiri. Elementele ei o preced*; ele nu sînt create de circulație. Este necesar ca mărfurile să fie din nou aruncate în circulație, din afară, așa cum se aruncă combustibil în foc. Altminteri circulația se stinge în indiferență. Ea s-ar stinge în bani ca într-un rezultat indiferent, iar banii, deoarece nu s-ar mai afla în legătură cu mărfurile, cu prețurile, cu circulația, ar înceta să fie bani și să exprime o relație de producție; ei n-ar mai subzista decît ca metal, pe cînd existența lor economică ar fi anihilată. Prin urmare, circulația, care la suprafața societății burgheze apare ca ceva nemijlocit dat, există numai în măsura în care e mereu mijlocită.

Privită în sine, circulația este mijlocirea a două extreme dinainte date. Dar ea însăși nu le generează. Înseamnă deci că circulația trebuie totuși să fie mijlocită nu numai în fiecare din elementele ei, ci și în întregul ei, ca însăși proces total. Existența ei nemijlocită este deci pură aparență. *Circulația este manifestarea exterioară a unui proces ce se desfășoară îndărătul ei.*

* După cum în bani valoarea de schimb (adică toate raporturile mărfurilor ca valori de schimb) apare sub formă de lucru, tot astfel în *capital* apar sub formă de lucru toate determinațiile activității creatoare de valoare de schimb, adică toate determinațiile muncii.

#187

Acum circulația este supusă negării în fiecare din elementele ei: ca marfă, ca bani și ca raport între marfă și bani, ca simplu schimb și simplă circulație a amîndurora. Dacă inițial actul producției sociale a apărut ca proces de creare a valorii de schimb, iar acesta din urmă, în cursul dezvoltării sale ulterioare, a apărut ca circulație, ca mișcare pe deplin dezvoltată a valorilor de schimb unele în raport cu altele, acum circulația însăși se reîntoarce la activitatea creatoare sau producătoare de valoare de schimb. Ea se reîntoarce la această activitate ca la baza ei. Premisa circulației o constituie mărfurile (fie sub forma lor particulară, fie sub forma generală de bani), care sînt întruchiparea unei anumite cantități de timp de muncă și, ca atare, valori; premisa ei o constituie deci atît producerea de mărfuri prin muncă, cît și producerea de mărfuri ca valori de schimb. Acesta e punctul de plecare al circulației, și, grație propriei ei mișcări, ea se reîntoarce la producția creatoare de valori de schimb ca rezultat al ei.

Astfel am ajuns iarăși la punctul de plecare, la *producția* creatoare de valori de schimb, dar de astădată în așa fel, încît producția *presupune circulația ca moment dezvoltat* și apare ca proces continuu care generează circulația și din ea se reîntoarce mereu în sine, spre a o genera din nou. Aici, așadar, mișcarea generatoare de valoare de schimb apare acum într-o formă mult mai complexă, căci nu mai este doar mișcarea unor valori de schimb presupuse sau mișcarea care le impune în mod formal ca prețuri, ci totodată mișcarea care le creează, le produce ca premise. Însăși producția nu mai are aici o existență anterioară rezultatelor ei, adică nu mai e dinainte presupusă, ci apare ca o producție care-și creează totodată rezultatele, dar nu le mai creează, ca în primul stadiu, ca o producție care doar duce la circulație, ci ca una care totodată presupune în propriul ei proces circulația, circulația dezvoltată. (În fond, circulația nu e decît procesul formal în cadrul căruia valoarea de schimb apare o dată în determinația de marfă, iar a doua oară în determinația de bani.)

Această mișcare apare sub diferite forme atît în cursul dezvoltării istorice, ca mișcare ce duce la munca creatoare de valoare, cît și, pe de altă parte, în sistemul producției burgheze propriu-zise, adică al producției creatoare de valori de schimb. La început, unor popoare semibarbare sau pe de-a-ntregul barbare li se interpun popoare care se îndeletnicesc cu negoțul; sau triburi a căror producție diferă în virtutea unor cauze naturale intră în contact și își schimbă surplusurile. Deoarece primul caz este clasic, vom rămîne la examinarea lui. Cînd oamenii își schimbă surplusurile, între ei se stabilesc contacte generatoare de schimb și de valoare de schimb. Dar aceste contacte se limitează

#188

la schimbul de surplusuri și se desfășoară doar alături [II—15] de producția propriu-zisă. Dacă însă apariția negustorilor care solicită să facă schimb se repetă (lombardii, normanzii etc. au îndeplinit acest rol față de aproape toate popoarele europene) și se dezvoltă un comerț regulat, în cadrul căruia poporul producător nu practică decît așa-zisul comerț *pasiv*, deoarece imboldul spre activitatea creatoare de valoare de schimb vine din afară, și nu din structura internă a producției, atunci surplusul producției nu mai trebuie să fie un surplus întâmplător, ocazional, ci unul care se repetă regulat, și astfel producția țării respective capătă ea însăși tendința de a se orienta spre circulație, spre creare de valori de schimb.

La început, influența exercitată asupra producției afectează mai curînd aspectul material. Cercul trebuințelor se lărgește; scopul este satisfacerea trebuințelor noi, și de aici o mai mare regularitate a producției și sporirea ei. Însăși organizarea producției interne e deja modificată datorită circulației și valorii de schimb, dar ele n-au cuprins încă producția nici în întreaga ei suprafață și nici în întreaga ei profunzime. Aceasta este ceea ce se numește *efectul civilizator* al comerțului exterior. În ce măsură mișcarea generatoare de valoare de schimb cuprinde ansamblul producției depinde în parte de intensitatea acestei influențe externe, iar în parte de gradul de dezvoltare a elementelor producției interne a țării — diviziunea muncii etc. În Anglia, de pildă, în secolul al XVI-lea și la începutul secolului al XVII-lea importul de mărfuri din Țările de Jos a făcut ca surplusul de lînă de care dispunea Anglia pentru schimb să capete o însemnătate decisivă. Pentru a putea produce mai multă lînă, terenurile arabile au fost transformate în pășuni pentru oi, sistemul arendeii parcelare a fost desființat etc., a fost efectuată curățirea domeniilor etc.

În felul acesta agricultura a încetat să fie o muncă depusă în vederea obținerii de valori de întrebuințare, iar schimbul surplusurilor ei a încetat să fie ceva indiferent față de agricultura considerată în structura ei internă. În unele regiuni, agricultura a devenit în întregime dependentă de circulație și a fost transformată în producție creatoare de valoare de schimb. Ca urmare, nu numai că s-a schimbat modul de producție, dar s-au destrămat și toate vechile relații de producție și relații demografice, ca și relațiile economice corespunzătoare

acestui mod de producție. Aici circulația a avut drept premisă, așadar, o producție care crea valori de schimb numai ca surplus; dar aceasta din urmă a cedat locul unei producții care poate exista numai în legătură cu

#189

circulația și al cărei conținut exclusiv este crearea de valori de schimb.

În același timp însă, în producția modernă, care are drept premisă valoarea de schimb și circulația dezvoltată, pe de o parte prețurile determină producția, iar pe de alta producția determină prețurile.

Cînd se spune că capitalul „este muncă acumulată (realizată)” (propriu-zis muncă *materializată*) „care servește drept mijloc pentru muncă (producție)¹¹⁵ nouă”, se are în vedere pur și simplu substanța capitalului și se face abstracție de acea determinație de formă fără de care el nu este capital. Această definiție nu înseamnă altceva decît că capitalul este unealtă de producție, căci în sensul cel mai larg al cuvîntului orice obiect, chiar și dacă e pe de-a-ntregul furnizat de natură, cum ar fi o piatră de pildă, trebuie mai întîi însușit printr-o activitate oarecare înainte de a putea servi ca unealtă, ca mijloc de producție. Potrivit acestei definiții, capitalul ar fi existat în toate formele de societate și ar fi ceva prin excelență neistoric. Cu același drept s-ar putea spune că fiecare organ al corpului omenesc este capital, deoarece, pentru a-și putea îndeplini funcțiile, fiecare organ trebuie nu numai dezvoltat prin activitate, prin muncă, ci și hrănit și reproduș. În acest caz, brațul, și îndeosebi mîna, ar fi capital. Capitalul n-ar fi atunci decît o nouă denumire pentru ceva atît de vechi cum e specia umană, deoarece fiecare gen de muncă, oricît de puțin evoluat ar fi, cum e, de pildă, vînătoarea, pescuitul etc., presupune că produsul muncii trecute este folosit ca mijloc pentru o muncă nemijlocită, vie.

O altă determinare pe care o implică definiția de mai sus este aceea că se face cu totul abstracție de substanța materială a produselor, iar munca trecută e considerată ca unicul lor conținut (substanță), după cum se face abstracție și de scopul particular, determinat, pentru a cărui realizare produsul acesta trebuie să servească acum ca mijloc, adoptîndu-se drept scop, dimpotrivă, o producție în general. Toate acestea păreau a fi doar rodul unei abstracții, care ar fi deopotrivă de adevărată pentru toate formațiunile sociale și care n-ar face decît să ducă analiza mai departe și să dea o formulare mai abstractă (mai generală) ca de obicei.

Dacă se face astfel abstracție de forma determinată a capitalului și se subliniază numai *conținutul*, în virtutea căruia *capitalul este un element necesar al oricărei munci, nu este, desigur, nimic mai ușor decît să se demonstreze că capitalul este o condiție necesară pentru orice producție umană*. Demonstrația se

#190

obține aici tocmai prin aceea că se face abstracție de toate determinațiile specifice care fac din capital momentul unui stadiu *istoric* deosebit de dezvoltat al producției umane. Adevărul însă e că dacă orice capital este muncă materializată care servește ca mijloc pentru o nouă producție, în schimb nu orice muncă materializată care servește ca mijloc pentru o nouă producție este capital. *Capitalul e conceput aici ca lucru, și nu ca relație*.

Dacă, pe de altă parte, se spune că capitalul este o sumă de valori folosită pentru producere de valori, aceasta înseamnă că capitalul este o valoare de schimb care se autoreproduce. Din punct de vedere formal însă, valoarea de schimb se reproduce și în circulația simplă. Deși în această definiție este reținută forma în virtutea căreia valoarea de schimb este punctul de plecare, în schimb este omisă legătura cu conținutul (legătură care la capital, spre deosebire de valoarea de schimb simplă, *nu este indiferentă*).

Dacă se spune că capitalul este o valoare de schimb care produce profit sau e cel puțin folosită cu scopul de a produce profit, capitalul e deja presupus pentru propria sa explicare, căci profitul este un raport determinat al capitalului față de sine însuși. Capitalul nu este un simplu raport, ci un *proces* în ale cărui faze diferite el rămîne întotdeauna capital. Tocmai de aceea procesul acesta trebuie analizat amănunțit.

Noțiunea de muncă *acumulată* conține și ea ceva adăugat arbitrar, deoarece [II—16] prin definiție capitalul trebuie să fie aici numai muncă *materializată*, în care e, firește, acumulată o anumită cantitate de muncă. Dar noțiunea de muncă acumulată cuprinde deja o anumită cantitate de obiecte în care este realizată munca.

„La început, fiecare își asigura singur cele necesare traiului, iar schimbul afecta numai obiectele lipsite de valoare pentru fiecare participant la schimb; unui asemenea schimb nu i se acorda prea mare importanță și fiecare era mulțumit să capete un lucru util în schimbul unuia nefolositor. Dar cînd diviziunea muncii a făcut... ca fiecare să devină negustor, iar societatea a devenit o societate comercială, nimeni n-a mai vrut să-și cedeze produsele decît în schimbul echivalentului lor; pentru determinarea acestui echivalent trebuia deci cunoscută *valoarea* a ceea ce se dădea și a ceea ce se primea” (*Ganilh. „Des systèmes d'économie politique”. Tome second. Paris, 1809, p. 11—12*).

Aceasta înseamnă, cu alte cuvinte, că schimbul nu s-a limitat la stabilirea formală a valorilor de schimb, ci a dus în mod necesar la subordonarea producției înseși față de cerințele valorii de schimb.

[3) *Trecerea de la circulația simplă a mărfurilor
la producția capitalistă*]

[a] *Circulația și valoarea de schimb provenită
din circulație, ca premisă a capitalului*

Pentru a analiza noțiunea de capital trebuie să pornim nu de la muncă, ci de la valoare, și anume de la valoarea de schimb deja dezvoltată în mișcarea circulației. Este tot atât de imposibil să se treacă de la muncă direct la capital, pe cât de imposibil este să se treacă de la diferitele rase omenești direct la baner, sau de la natură la mașina cu abur. Am văzut mai sus că în bani ca atare, valoarea de schimb capătă o formă autonomă față de circulație, dar numai o formă negativă, evanescentă — sau iluzorie, atunci când e fixată. Bani există numai în legătură cu circulația și ca posibilitate de a intra în ea; dar îndată ce se realizează, ei își pierd această determinație și revin la cele două determinații anterioare ale lor ca măsură a valorii de schimb și ca mijloc de schimb. De îndată ce banii se afirmă ca o valoare de schimb care nu numai că se autonomizează față de circulație, ci se și păstrează în ea, ei nu mai sînt bani — căci banii ca atare nu depășesc cadrul determinării negative —, ci *capital*.

Că banii sînt prima formă în care valoarea de schimb dobîndește determinația de capital și că de aceea *prima formă de manifestare* a capitalului este confundată cu însuși capitalul, sau este considerată ca singura lui formă adecvată, acesta este un fapt istoric care, departe de a contrazice analiza noastră, dimpotrivă, o confirmă. Prin urmare, prima determinație a capitalului constă în aceea că valoarea de schimb provenită din circulație, și care de aceea o și presupune, se păstrează în și prin circulație; ea nu se pierde intrînd în circulație, care aici nu este o mișcare de dispariție a valorii de schimb, ci, dimpotrivă, mișcarea propriei ei manifestări reale ca valoare de schimb, realizarea ei ca valoare de schimb.

Nu se poate spune că în circulația simplă valoarea de schimb se realizează ca atare; aici, întotdeauna, ea nu se realizează decît în momentul dispariției ei. Dacă o marfă se schimbă pe altă marfă prin intermediul banilor, determinația ei de valoare dispăre în momentul în care marfa se realizează; marfa iese din raportul de valoare, devine indiferentă față de el și nu mai e decît obiectul nemijlocit al unei trebuințe. Dacă banii se schimbă pe marfă, e chiar dinainte dată dispariția formei schimbului ca mijlocire pur formală care servește doar pentru a se pune stăpînire pe materia-

lul natural al mărfii. Dacă marfa se schimbă pe bani, forma valorii de schimb, valoarea de schimb afirmată ca valoare de schimb, banii, se păstrează numai atîta timp cît se află în afara schimbului, cît se sustrag schimbului; prin urmare, sub forma în care autonomia valorii de schimb are o existență palpabilă, banii reprezintă o realizare pur iluzorie, sînt pur ideali. În sfîrșit, dacă [prin intermediul mărfii] se schimbă bani pe bani — aceasta este cea de-a patra formă în care poate fi analizată circulația, dar care în fond nu este decît forma a treia exprimată sub formă de schimb —, nu mai apare nici măcar o deosebire formală între momentele care formează obiectul distincției: este o distinction without a difference *; dispăre nu numai valoarea de schimb, ci și mișcarea formală a dispariției ei. În fond, aceste patru determinări de formă ale circulației simple pot fi reduse la două, care, în sine, de altfel, coincid; deosebirea e numai pe care din cele două momente se pune accentul, care din cele două momente — marfa sau banii — constituie punctul de plecare. Și anume, dacă se schimbă bani pe marfă, adică valoarea de schimb a mărfii dispăre în conținutul ei material (în substanța ei), sau se schimbă marfă pe bani, adică conținutul (substanța) ei dispăre în forma ei ca valoare de schimb. În primul caz dispăre forma valorii de schimb, în cel de-al doilea substanța ei; în ambele cazuri realizarea valorii de schimb este, așadar, efemeră.

Numai în *capital* valoarea de schimb se manifestă ca valoare de schimb prin aceea că se păstrează în circulație, adică, prin urmare, pe de o parte nu devine niciodată lipsită de substanță, ci se realizează în mereu alte substanțe, într-o totalitate de substanțe, iar pe de altă parte nu-și pierde determinația de formă, ci rămîne identică cu sine însăși în fiecare din diferitele substanțe. Ea rămîne deci mereu bani și mereu marfă. Ea este cuprinsă în fiecare din cele două momente care în circulație dispar unul în celălalt, dar aceasta se datorește numai faptului că însăși valoarea de schimb este un circuit de acte de schimb care se reînnoiește mereu. Și sub acest raport, circulația ei se deosebește de cea a valorilor de schimb simple. Circulația simplă este în realitate o circulație numai din punctul de vedere al observatorului sau *an sich* **, dar nu e pusă ca atare. Nu una și aceeași valoare de schimb — tocmai pentru că substanța ei este o marfă determinată — devine mai întîi bani, iar apoi redevine marfă, ci mereu alte valori de schimb, alte mărfuri se opun banilor. Circu-

* — distincție fără deosebire, inventată, aparentă, artificială. — *Nota trad.*

** — *în sine*, aici în sensul de latentă, potențială. — *Nota trad.*

#193

lația, mișcarea în circuit, constă doar în simpla repetare sau [II—17] alternare a determinației marfă și determinației bani, iar nu în aceea că punctul de plecare real este totodată și punctul de reîntoarcere. De aceea, când a fost analizată circulația simplă ca atare, în care numai banii reprezintă momentul durabil, ea a fost caracterizată doar ca *circulație monetară*, doar ca *rotație a banilor*.

„Valorile-capital se perpetuează” (J. B. Say. „Traité d’Économie politique”. Troisième édition. Tome second, Paris, 1817, p. 185).

„Capitalul este o valoare permanentă” („care se multiplică”, dar acest aspect al capitalului va fi examinat mai încolo), „care nu mai dispare; această valoare se detașează de marfa care a creat-o; aiudoma unei calități metafizice și nesubstanțiale, ea rămâne întotdeauna în stăpînirea aceluiași *cultivator*” (aici este tot una dacă spunem *posesor*), „pentru care îmbracă forme diferite” (*Sismondi*. „Nouveaux Principes d’Économie politique”. Seconde édition. Tome, I. Paris, 1827, p. 89).

Imortalitatea spre care *tindeau* banii adoptînd o poziție negativă față de circulație, retrăgîndu-se din ea, este atinsă de capital tocmai prin aceea că se păstrează lăsîndu-se în voia circulației. Capitalul ca valoare de schimb care constituie o premisă a circulației sau care o presupune pe aceasta și se păstrează în cadrul ei este nu numai idealiter * în orice moment fiecare din cele două momente cuprinse în circulația simplă, ci îmbracă pe rînd cînd forma unuia, cînd forma celuilalt; dar nu ca în circulația simplă, adică nu mai trece dintr-o formă în cealaltă, ci în fiecare din aceste două determinații el este totodată un raport față de determinația opusă, adică o conține în mod ideal.

Capitalul devine alternativ cînd marfă, cînd bani; dar 1) *el însuși este alternarea acestor două determinații*; 2) el devine marfă, dar nu cutare sau cutare marfă, ci o *totalitate de mărfuri*. Capitalului îi este indiferentă nu substanța, ci forma determinată; sub acest aspect el apare ca o metamorfoză permanentă a acestei substanțe; deoarece capitalul e dat, așadar, ca conținut particular al valorii de schimb, această particularitate reprezintă ea însăși o totalitate de particularități; de aceea nu-i este indiferentă particularitatea ca atare, ci particularitatea singulară sau individualizată. Identitatea, forma de generalitate pe care o dobîndește capitalul constă în aceea că el este valoare de schimb și, ca atare, bani. De aceea capitalul mai apare ca bani, se schimbă în fapt — ca marfă — pe bani. Dar dacă e dat ca bani, adică sub această formă de generalitate — opusă mărfii — a valorii de schimb,

* — în mod ideal. — *Nota trad.*

#194

aceasta implică totodată că el urmează să-și piardă nu generalitatea, ca în circulația simplă, ci numai determinația ei bazată pe opoziție, sau adoptă numai temporar această generalitate bazată pe opoziție, adică se schimbă din nou pe o marfă, dar pe o marfă care chiar și în particularitatea ei exprimă generalitatea valorii de schimb și de aceea își va schimba mereu forma determinată.

Vorbînd aici despre capital, în fapt vorbim doar de o denumire. Unica determinație în care capitalul este pus aici spre deosebire de valoarea de schimb nemijlocită și de bani este aceea de *valoare de schimb care se conservă și se perpetuează în și prin circulație*. Pînă acum am analizat numai un aspect — autoconservarea valorii de schimb în și prin circulație. Celălalt aspect, tot atît de important, e că valoarea de schimb nu mai este *presupusă* ca simplă valoare de schimb, așa cum ca determinație pur ideală există ea în marfă înainte ca aceasta să intre în circulație sau, mai bine zis, ca determinație doar gîndită, căci marfa devine valoare de schimb numai atunci cînd dispare în circulație; și nici ca valoare de schimb așa cum — în calitate de bani — există ea ca moment al circulației; valoarea de schimb există aici ca bani, ca valoare de schimb materializată, dar în așa fel încît conține în sine raportul descris mai sus.

Cea de-a doua determinație se deosebește de prima determinație prin aceea că aici valoarea de schimb 1) există sub formă de obiect; 2) provine din circulație, așadar o presupune, dar totodată pornește de la sine însăși ca premisă a circulației.

Rezultatul circulației simple poate fi exprimat sub două aspecte:

Aspectul pur negativ: mărfurile aruncate în circulație și-au atins scopul; au fost schimbate unele pe altele; fiecare din ele devine obiectul unei trebuințe și este consumată. Circulația ia astfel sfîrșit. N-a mai rămas nimic, în afară de bani ca simplu reziduu. Dar ca asemenea reziduu, ei au încetat să fie bani și-și pierd determinația

de formă, cufundându-se în substanța lor, care subzistă ca cenușă anorganică a întregului proces.

Aspectul pozitiv-negativ: banii sînt negați nu ca valoare de schimb materializată, existentă pentru sine, spre deosebire de valoarea de schimb evanescentă în circulație; este negată autonomia *bazată pe opoziție*, generalitatea doar abstractă în care ei s-au fixat; dar

în al treilea rînd: ca premisă și totodată rezultat al circulației, valoarea de schimb e presupusă ca fiind ieșită din circulație, dar în aceeași măsură ea trebuie din nou să iasă din ea. Dacă aceasta s-ar petrece doar într-un mod pur formal, ea ar redeveni pur și simplu bani; dacă ar ieși ca o marfă reală, ca în circulația

#195

simplă, ea ar deveni un simplu obiect pentru satisfacerea unei trebuințe și ar fi consumată ca atare, pierzîndu-și determinația de formă. Pentru ca ieșirea din circulație să fie efectivă, valoarea de schimb trebuie de asemenea să devină obiect al unei trebuințe și să fie consumată ca atare, dar trebuie să fie consumată de muncă și în felul acesta să se reproducă din nou.

Cu alte cuvinte: inițial, valoarea de schimb era prin conținutul ei o anumită cantitate materializată de muncă sau timp de muncă; în această calitate, prin intermediul circulației, valoarea de schimb a ajuns în obiectivarea sa la ființarea sa ca bani, ca bani palpabili. Acum valoarea de schimb trebuie, la rîndul ei, să genereze punctul de plecare al circulației care se afla în afara acesteia, constituia o premisă a ei față de care circulația însăși apărea ca o mișcare ce-l cuprindea din afară și-l transforma înlăuntru, și anume valoarea de schimb trebuie să genereze munca. Acum însă valoarea nu mai apare ca simplu echivalent sau simplă materializare a muncii, ci ca valoare de schimb materializată și autonomizată care se pune la dispoziția muncii și devine materialul ei numai pentru a se reînnoi pe sine și a reîncepe cu sine însăși procesul de circulație. Implicit aceasta nu e nici simplă echivalare, păstrarea identității valorii de schimb, cum se întîmplă în circulație, ci *înmulțirea* ei. Valoarea de schimb se afirmă ca atare numai valorificîndu-se, adică numai sporindu-și valoarea. *Banii* (ca bani ieșiți din circulație și reîntorși în ei înșiși) în calitate de capital *și-au pierdut rigiditatea, și dintr-un lucru palpabil s-au transformat într-un proces*. Pe de altă parte însă s-a schimbat și raportul dintre muncă și caracterul ei concret: munca s-a reîntors și ea în sine însăși. Dar această reîntoarcere e de așa natură, că munca materializată în valoarea de schimb face din munca vie un mijloc al reproducției ei, în timp ce la origine valoarea de schimb apărea numai ca produs al muncii.

[b)] Valoarea de schimb care provine din circulație
se constituie ca premisă a ei, se conservă în ea
și se înmulțește prin intermediul muncii

* * *

[II—18] § {1. 1) Noțiunea generală de capital. 2) Moduri particulare de a fi ale capitalului: capital circulant, capital fix. (Capital sub formă de mijloace de subzistență, de materie primă și de unelte de muncă.) 3) Capital sub formă de bani. II. 1) *Cantitatea de capital. Acumulare.* 2) *Capitalul măsurat cu sine însuși. Profit. Dobîndă. Valoarea capitalului* sau, cu alte cuvinte, capitalul distinct de sine însuși ca dobîndă și profit. 3) *Circulația*

#196

capitalurilor, α) Schimbul de capital pe capital. Schimbul de capital pe venit. Capital și prețuri. β) Concurența capitalurilor. γ) Concentrarea capitalurilor. III. Capitalul sub formă de credit. IV. Capitalul sub formă de capital pe acțiuni. V. *Capitalul ca piață financiară.* VI. Capitalul ca sursă a avuției. Capitalistul. După capital va trebui să examinăm proprietatea funciară, iar după aceea munca salariată. Pornind de la aceste trei elemente ca premise, trebuie analizată *mișcarea prețurilor* ca circulație determinată acum în totalitatea ei lăuntrică. Pe de altă parte, cele trei clase considerate sub aspectul rolului lor în producție în cele trei forme fundamentale ale ei și premise ale circulației. Apoi *statul*. (Statul și societatea burgheză. — Impozitele sau existența claselor neproductive. — Datoria publică. — Populația. — Statul în afara hotarelor țării: coloniile. Comerțul exterior. Cursul schimbului. Banii ca monedă internațională. — În sfîrșit, piața mondială. Depășirea cadrului statului de către societatea burgheză. Crizele. Descompunerea modului de producție și a formei de societate bazate pe valoare de schimb. Transformarea reală a muncii individuale în muncă socială, și viceversa.) }

* * *

(Nimic mai greșit decît modul în care atît economiștii cît și socialiștii privesc *societatea* din punctul de

vedere al condițiilor ei economice. Proudhon, de pildă, combătându-l pe Bastiat, spune („*Gratuité du Crédit*”. *Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon*. Paris, 1850, p. 250):

„*Pentru societate, deosebirea dintre capital și produs nu există. Această deosebire este într-un tot subiectivă, ea există numai pentru indivizi*”.

El consideră, așadar, subiectiv tocmai socialul, iar societatea drept abstracție subiectivă. Deosebirea dintre produs și capital constă tocmai în aceea că produsul în calitate de capital exprimă o relație determinată, aparținând unei anumite forme istorice a societății. Așa-numita considerare din punctul de vedere al societății se reduce în fond la aceea că se pierd din vedere *deosebirile* care exprimă tocmai *relația socială* (relația societății burgheze). Societatea nu este alcătuită din indivizi; ea exprimă suma legăturilor și relațiilor dintre acești indivizi. [A rațiunea asemenea lui Proudhon] echivalează cu a spune: din punctul de vedere al societății nu există sclavi și cetățeni; și unii și alții sînt oameni. În realitate însă ei sînt oameni în afara societății. A fi sclav și a fi cetățean sînt determinații sociale, relații între oamenii *A* și *B*. Omul *A*, ca atare, nu este sclav; el este sclav în și prin

#197

societate. Ceea ce d-l Proudhon spune aici despre capital și produs nu înseamnă la el altceva decît că din punctul de vedere al societății nu există nici o deosebire între capitaliști și muncitori, pe cînd în realitate această deosebire există tocmai doar din punctul de vedere al societății.)

(În lucrarea sa polemică îndreptată împotriva lui Bastiat — „*La Gratuité du Crédit*” —, Proudhon se limitează la a reduce schimbul dintre capital și muncă la un simplu schimb de mărfuri ca valori de schimb, adică la momentele circulației simple, ceea ce înseamnă că face abstracție tocmai de deosebirea specifică de care depinde totul. El spune:

„Orice produs devine la un moment dat capital, deoarece tot ce se consumă la un moment dat se consumă în mod productiv” („*La Gratuité du Crédit*”. Paris, 1850, p. 177).

E ceva complet greșit, dar să trecem peste asta.

„Cum se face că noțiunea de produs se transformă deodată în cea de capital? Aceasta se datorește *ideii de valoare*. Pentru a deveni capital, produsul trebuie să treacă mai întîi printr-o evaluare riguroasă, trebuie să fie cumpărat sau vîndut, iar prețul său să fie dezbătut și fixat printr-un fel de convenție legală. Pieile, de pildă, cînd ies din măcelărie sînt produsul măcelarului! Ce se întîmplă cînd aceste piei sînt cumpărate de tăbăcar? Acesta include îndată pieile sau valoarea lor în fondul său de producție. Prin munca tăbăcarului, acest capital redevine produs” etc. (op. cit., p. 178—180).

La el orice capital este „*une valeur faite*” *. Banii sînt „*la valeur la plus parfaite*”, valoarea statornicită în cel mai înalt grad. Aceasta înseamnă deci că: 1) un produs devine capital prin aceea că devine valoare. Capitalul, așadar, nu este decît valoare pur și simplu. Între ele nu există nici o deosebire. De aceea Proudhon spune alternativ cînd marfă (avînd în vedere latura naturală a mărfii exprimate în calitate de produs), cînd valoare, sau mai curînd preț, deoarece el presupune actul cumpărării și al vînzării; 2) deoarece banii sînt forma desăvîrșită a valorii așa cum există ea în circulația simplă, Proudhon conchide că ei sînt adevărata „*valeur faite*”.)

* * *

Trecerea de la valoarea de schimb simplă și de la circulația ei la capital poate fi exprimată și în felul următor. În circulație, valoarea de schimb apare sub un dublu aspect: o dată ca marfă și o dată ca bani. Cînd se află într-o determinație, nu se află în cealaltă. Acest lucru e valabil pentru fiecare marfă particulară.

* — „*o valoare făcută*”, adică stabilită, statornicită. — *Nota trad.*

#198

Dar totalitatea circulației, privită în sine, constă în faptul că una și aceeași valoare de schimb, valoarea de schimb ca subiect, se manifestă cînd ca marfă, cînd ca bani, și este mișcarea care constă tocmai în aceea de a se pune în această dublă determinație și de a se conserva în fiecare ca opusul ei, în marfă ca bani și în bani ca marfă. Deși an sich acest fenomen are loc în circulația simplă, el nu se manifestă însă în cadrul ei. Valoarea de schimb care se manifestă ca unitatea mărfii și a banilor este *capitalul*, iar însăși această manifestare se afirmă ca circulația capitalului. (Această circulație se prezintă însă sub forma unei spirale, a unei curbe care se lărgește, și nu sub forma unei simple circumferințe.)

Să analizăm mai întîi determinațiile simple pe care le conține raportul dintre capital și muncă, pentru a

găsi astfel conexiunea lăuntrică a acestor determinații, precum și legătura dintre formele lor mai dezvoltate și ceea ce le-a precedat.

[II—19] Prima premisă este aceea că capitalul, de o parte, și munca, de cealaltă, se opun una alteia ca figuri de sine stătătoare, deci și străine una de alta. Munca ce se opune capitalului este muncă *străină*, iar capitalul ce se opune muncii este capital *străin*. Extremele care se opun una alteia sînt *specific* diferite. În prima formă de manifestare a valorii de schimb simple, munca era determinată în așa fel încît produsul nu era nemijlocit valoare de întrebuințare pentru lucrător, nu era pentru el un mijloc direct de subzistență. Aceasta era condiția generală a creării unei valori de schimb și a schimbului în general. Altfel lucrătorul ar fi creat numai un produs, o nemijlocită valoare de întrebuințare pentru el, dar nu o valoare de schimb. Această valoare de schimb era însă materializată într-un produs, care ca atare prezenta utilitate pentru alții și ca atare era obiectul trebuințelor lor. Dar valoarea de întrebuințare pe care muncitorul o poate oferi capitalului, pe care o poate în genere oferi altora nu este materializată într-un produs și în general nu există în afara muncitorului, nu există realmente, ci numai potențial, ca o aptitudine a lui. Această valoare de întrebuințare devine reală numai atunci cînd este solicitată de capital, cînd e pusă în mișcare de el, căci activitatea lipsită de obiect nu este nimic sau e cel mult o activitate mintală, de care nu ne ocupăm aici. De îndată ce e pusă în mișcare de capital, această valoare de întrebuințare devine o anumită activitate productivă a muncitorului; ea este activitatea sa vitală îndreptată spre un scop determinat și de aceea se manifestă într-o formă determinată.

În raportul dintre capital și muncă, valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare se află puse într-o asemenea corelație,

#199

încît o parte (capitalul) se opune celeilalte în primul rînd ca *valoare de schimb* *, iar cealaltă (munca) se opune capitalului ca valoare de întrebuințare. În circulația simplă, fiecare marfa poate fi considerată pe rînd într-o determinație sau alta. Și într-un caz și în celălalt, dacă e luată ca marfă ca atare, ea iese din circulație ca obiect al unei trebuințe și rămîne cu totul în afara relației economice. Dacă însă marfa e considerată ca valoare de schimb, ca bani, ea tinde spre o stare amorfă, dar rămîne în cadrul relației economice. În orice caz, în cadrul relației de schimb

* N-ar trebui oare să concepem *valoarea* ca unitate a valorii de întrebuințare și a valorii de schimb? În sine și pentru sine nu este oare valoarea ceva general în raport cu valoarea de întrebuințare și cu valoarea de schimb ca forme *particulare* ale acesteia? Are acest lucru vreo semnificație în economia politică? Valoarea de întrebuințare constituie o premisă și în schimbul simplu, sau în schimbul pur. Dar aici, unde schimbul se face tocmai și numai în vederea întrebuințării mărfii de către ambele părți, valoarea de întrebuințare, adică conținutul, particularitatea naturală a mărfii ca atare, nu există ca determinație de formă sub raport economic; dimpotrivă, determinația ei de formă este valoarea de schimb. Conținutul în afara acestei forme este indiferent; el nu este conținutul acestei relații ca relație socială. Dar acest conținut, ca atare, nu se dezvoltă oare în cadrul unui întreg sistem de trebuințe și de producție? Valoarea de întrebuințare nu intervine oare ca atare în însăși formă, ca factor ce determină însăși forma economică, de pildă în relația dintre capital și muncă, în diferitele forme de muncă? Agricultură, industria etc. Rentă funciară? Influența anotimpurilor asupra prețurilor la materiile prime etc.? Dacă în economia politică ar avea un rol *numai* valoarea de schimb ca atare, atunci cum ar putea să intervină aici ulterior elemente care țin numai de valoarea de întrebuințare, de pildă, de îndată ce considerăm capitalul ca fond alcătuit din materie primă etc.? De unde apar la Ricardo dintr-o dată, de parcă ar fi căzut din cer, calitățile fizice ale terenurilor? etc. Cuvîntul „*marfă*” (în germană *Güter* [= *bunuri*] s-ar deosebi, poate, de *Ware* [= *marfă*]) tot așa cum în franceză *denrées* se deosebește de *marchandise*?) conține această relație. Prețul apare ca o determinație pur formală a mărfii. Aceasta nu contrazice cîtuși de puțin faptul că valoarea de schimb este determinația precumpănitoare. Dar consumul, firește, nu încetează din cauză că e determinat *numai* prin intermediul schimbului, deși, firește, tocmai prin aceasta își dobîndește el orientarea. În orice caz, această chestiune trebuie elucidată cu precizie la examinarea valorii, și nu ignorată cu desăvîrșire, așa cum face Ricardo, sau tratată în maniera proprie insipidului Say, care-și dă importanță folosind la fiecare pas cuvîntul „utilitate”. La elaborarea diferitelor secțiuni, în primul rînd, se va lămuri și va trebui să se lămurească în ce măsură valoarea de întrebuințare, ca substanță considerată drept premisă, rămîne în afara economiei și a determinațiilor ei de formă, și în ce măsură intră ea în sfera lor. În ceea ce privește platitudinile lui Proudhon, vezi „*Misère de la Philosophie*”¹¹⁶. Un lucru e sigur în orice caz, și anume că în cadrul schimbului (al circulației) avem de-a face cu marfă — valoarea de întrebuințare — ca preț; e de la sine înțeles că, în afara prețului ei, marfa este marfă, obiect al unei trebuințe. Între aceste două determinații nu există nici o legătură reciprocă, în afară de faptul că valoarea de întrebuințare particulară apare ca limită naturală a mărfii și de aceea determină — dar numai sub raportul formei — existența banilor, adică a valorii de schimb a mărfii, ca ceva existent totodată în afara mărfii înseși, în bani. Banii înșiși sînt marfă, au drept substanță o valoare de întrebuințare sau alta.

#200

(în circulația simplă) mărfurile prezintă interes numai în măsura în care posedă valoare de schimb; pe de altă parte, valoarea lor de schimb prezintă doar un interes trecător, deoarece ea suprimă unilateralitatea — numai legătura cu un individ determinat și deci utilitatea, valoarea de întrebuințare existentă *nemijlocit* pentru el —, dar nu însăși valoarea de întrebuințare; pe aceasta din urmă ea, dimpotrivă, o afirmă și o mijlocește ca valoare de întrebuințare pentru alții etc. Dar cînd valoarea de schimb ca atare se fixează în bani, valoarea de întrebuințare nu mai reprezintă pentru ea decît un haos abstract. Și tocmai datorită separării de substanța ei, valoarea de schimb se întoarce în sine și tinde să părăsească sfera valorii de schimb simple, a cărei mișcare supremă este circulația simplă și a cărei supremă desăvîrșire o constituie banii. Înăuntrul acestei sfere însă,

deosebirea [dintre marfă și bani] există în realitate numai ca o distincție superficială, ca o deosebire pur formală. Banii înșiși, în fixitatea lor supremă, sînt și ei o marfă, și ca atare se deosebesc de celelalte mărfuri numai prin faptul că ei exprimă *mai complet* valoarea de schimb; dar tocmai de aceea sub formă de monedă [II—20] ei își pierd determinația imanentă de *valoare de schimb* și devin *numai* valoare de întrebuințare, chiar dacă devin valoare de întrebuințare pentru stabilirea prețurilor mărfurilor etc. [Avem] coincidența încă nemijlocită și separarea tot atît de nemijlocită a ambelor determinații. Acolo unde ele se separă și devin reciproc autonome, dacă separarea are un caracter *pozitiv*, ca în marfa care devine obiect de consum, determinația respectivă încetează de a fi un moment al procesului economic; dacă separarea este însă negativă, ca în bani, respectiva determinație devine o *nebunie*, o nebunie care este, ce-i drept, un moment al economiei politice și un factor care determină viața practică a popoarelor.

Așa cum am văzut mai înainte, nu se poate spune că în circulația simplă are loc o realizare a valorii de schimb. Dar aceasta se datorește faptului că valoarea de întrebuințare se opune valorii de schimb nu ca atare, nu ca o valoare de întrebuințare determinată chiar de ea[, *de valoarea de schimb*], valoarea de întrebuințare ca atare nu se află în raport cu valoarea de schimb, ci devine valoare de schimb determinată numai pentru că proprietatea comună a valorilor de întrebuințare — aceea de a fi timp de muncă — li se imprimă ca etalon exterior. Unitatea lor încă se scindează nemijlocit, iar deosebirea lor încă coincide nemijlocit în cadrul unității. Acum urmează a se stabili că valoarea de întrebuințare devine valoare de întrebuințare prin intermediul valorii de schimb și că valoarea de schimb se mijlocește pe sine însăși prin intermediul valorii de întrebuințare. În circulația banilor am avut numai diferitele forme ale valorii de

#201

schimb (prețul mărfii — bani) sau numai diferite valori de întrebuințare (marfă — marfă) pentru care banii, valoarea de schimb, nu erau decît o mijlocire efemeră. Un raport real între valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare nu exista. Tocmai de aceea marfa ca atare — particularitatea ei — reprezintă un conținut îndiferent, pur întâmplător și reprezentat la modul cel mai general, un conținut exterior raportului de formă economic; sau raportul de formă economic nu este decît o formă superficială, o determinație formală, în al cărei domeniu nu e cuprinsă substanța reală și care nu are nici o legătură cu această substanță. De aceea, dacă această determinație de formă ca atare e reținută sub formă de bani, ea se transformă pe nesimțite într-un produs natural indiferent, într-un metal în care dispăre orice legătură atît cu individul, cît și cu relațiile dintre indivizi. Metalul ca atare nu exprimă, firește, nici un fel de relații sociale; în el dispăre pînă și forma de monedă, acest ultim semn de viață al funcției lui sociale.

Valoarea de schimb, care se opune valorii de întrebuințare propriu-zise ca una din laturile raportului, se prezintă sub formă de bani, dar banii care se opun astfel valorii de întrebuințare nu mai sînt bani în determinația lor de bani, ci în aceea de *capital*. *Valoarea de întrebuințare* sau marfa care se opune capitalului, sau *valorii de schimb* date, nu mai este marfa așa cum apărea ea în raport cu banii, cînd modul de a fi determinat al formei ei era tot atît de indiferent ca și conținutul ei și cînd ea apărea doar ca o substanță în general.

În primul rînd [acum marfa apare] ca valoare de întrebuințare pentru capital, deci ca obiect prin al cărui schimb pe capital acesta din urmă nu-și pierde determinația de valoare, cum o pierd, de pildă, banii atunci cînd se schimbă pe o anumită marfă. Singura utilitate pe care un obiect în general o poate avea pentru capital poate fi numai aceea de a-l conserva sau de a-l spori pe acesta. Am văzut deja la analiza banilor că valoarea devenită de sine stătătoare ca atare — sau forma generală a avuției — este inaptă de orice altă mișcare în afară de cea cantitativă; ea poate numai să se înmulțească. Prin însuși conceptul ei, valoarea este chintesența tuturor valorilor de întrebuințare; dar deoarece e întotdeauna doar o anumită cantitate de bani (în cazul de față — de capital), limitele ei cantitative se află în contradicție cu calitatea ei. Prin însăși natura sa, valoarea tinde mereu să-și depășească propriile ei limite. (De aceea, cînd se manifestă ca avuție destinată delectării, ca, de pildă, pe vremea Imperiului roman, această valoare apare ca o risipă fără margini, care — prin îngurgitare de salată de perle etc. — caută să ridice și delectarea la nivelul închipuitei nemărginiri.) Pentru valoarea temeinic autonomizată în

#202

calitate de valoare, creșterea și autoconservarea coincid tocmai — și ea se conservă numai — datorită faptului că ea tinde neconștient să-și depășească limita cantitativă, care se află în contradicție cu determinația ei de formă și cu generalitatea ei lăuntrică.

Îmbogățirea devine astfel un scop în sine. Activitatea adecvată a capitalului nu poate să conștie decît în îmbogățire, adică în creșterea, în înmulțirea lui însuși. O anumită sumă de bani (și pentru posesorul lor banii există întotdeauna numai sub forma unei cantități determinate, a unei anumite sume de bani; această problemă trebuie tratată pe larg chiar în capitolul despre bani) poate fi pe deplin suficientă pentru un anumit consum, în care însă banii încetează de a mai fi bani. Dar ca reprezentant al avuției generale, banii nu pot fi niciodată în

cantitate suficientă. Ca sumă cantitativ determinată, ca sumă limitată, banii nu sînt decît un reprezentant limitat al avuției generale, sau reprezentantul unei avuții limitate, a cărei mărime e în funcție directă de valoarea ei de schimb și se măsoară cu precizie prin intermediul acesteia. De aceea banii sînt departe de a poseda capacitatea — pe care ar trebui s-o posede în virtutea conceptului lor general — de a cumpăra toate delectările, toate mărfurile, întregul ansamblu de substanțe materiale ale avuției; de aceea ei nu sînt un „*précis de toutes les choses*”¹¹⁷ etc. Fixați ca avuție, ca formă generală a avuției, ca valoare ce se manifestă în calitate de valoare, banii reprezintă, așadar, tendința permanentă de a depăși limitele lor cantitative: un proces fără sfîrșit. Propria lor vivacitate constă exclusiv în aceasta; ei *se conservă* ca valoare de schimb suficientă sieși, distinctă de valoarea de întrebuințare, numai prin aceea că *se înmulțesc mereu*.

(Domnilor economiști le este al naibii de greu să treacă în teorie de la autoconservarea valorii în capital la creșterea ei, și anume la creșterea care rezidă în determinația fundamentală a capitalului, și nu doar ca la ceva accidental sau la un simplu rezultat. Vezi, de pildă, cum introduce *Storch* această determinație fundamentală cu ajutorul adverbului „*eigentlich*”¹¹⁸. Economiștii încearcă, ce-i drept, să introducă acest moment ca esențial în relația capital, dar cînd nu o fac într-o formă brutală, adică nu definesc capitalul spunînd că el este ceea ce aduce profit, astfel încît creșterea capitalului ca *formă economică* specifică e deja presupusă în profit, atunci [II—21] o fac pe ascuns și foarte timid, după cum vom arăta mai tîrziu într-o sumară trecere în revistă a tot ce au dat economiștii pentru definirea conceptului de capital. Pălăvră-

#203

geala pe tema că nimeni nu și-ar investi capitalul fără a obține un profit se reduce fie la aberația că bravii capitaliști ar rămîne capitaliști chiar și în cazul cînd *nu* și-ar investi capitalul, fie la aceea că aici se spune într-o formă arhibanală că investirea rentabilă ține de însăși definiția capitalului. Foarte bine. Dar tocmai aceasta ar trebui demonstrat.)

Ca sumă de bani, banii se măsoară prin cantitatea lor. Dar această comensurabilitate contrazice cea determinație a lor care este necesarmente orientată spre incomensurabil. Tot ce se spune aici despre bani este cu atît mai valabil pentru capital, în care banii, la drept vorbind, se dezvoltă pentru prima oară în toată deplinătatea determinației lor. Ca valoare de întrebuințare, adică în calitate de ceva util, capitalului ca atare îi poate sta în față numai ceea ce îl sporește, îl înmulțește și de aceea îl conservă în calitate de capital.

În al doilea rînd *. Prin conceptul său, capitalul este bani, dar bani care nu se mai prezintă sub forma simplă de aur și argint și nici ca bani în opoziție cu circulația, ci sub forma tuturor substanțelor: sub forma de mărfuri. În această privință, banii în calitate de capital nu se află în opoziție cu valoarea de întrebuințare; dimpotrivă, aflat în afara formei bani, capitalul există numai în valori de întrebuințare. Acum înseși aceste substanțe ale sale se dovedesc a fi deci substanțe efemere, care n-ar avea valoare de schimb dacă n-ar avea valoare de întrebuințare, dar care în calitate de valori de întrebuințare își pierd valoarea, se descompun prin efectul simplului schimb de substanțe din natură dacă nu sînt consumate efectiv și care dispar atunci cînd sînt consumate. Sub acest raport, opusul capitalului nu poate fi o marfă particulară, căci ca atare ea nu se află în opoziție cu capitalul, deoarece însăși substanța capitalului este valoare de întrebuințare; prin capital înțelegem nu cutare sau cutare marfă, ci orice marfă. Substanța comună tuturor mărfurilor, deci nu substanța lor materială, fizică, ci substanța lor comună ca *mărfuri*, deci ca *valori de schimb*, constă în aceea că mărfurile sînt *munca materializată*.

{Dar despre această substanță economică (socială) a valorilor de întrebuințare, adică despre determinarea lor economică sub raportul conținutului, spre deosebire de forma lor (și această formă a lor este *valoarea*, căci ea este cantitatea determinată de muncă materializată în aceste valori de întrebuințare), poate fi vorba numai atunci cînd se caută opusul acestui conținut. Cît privește

Vezi volumul de față, p. 201. — *Nota red.*

#204

deosebiri lor naturale, nici una din ele nu exclude pentru capital posibilitatea de a se instala în cutare sau cutare valoare de întrebuințare, de a face din ea propriul său corp, căci nici una din aceste deosebiri nu exclude determinația de valoare de schimb și de marfă. }

Singura care se deosebește de munca *materializată* este munca *nematerializată*, adică aceea care e pe cale de a se materializa, *munca* în calitate de subiectivitate. Cu alte cuvinte, *munca materializată*, adică munca *prezentă în spațiu*, poate fi opusă *muncii prezente în timp* și ca *muncă trecută*. Deoarece munca trebuie să se afirme aici ca prezentă în timp, ca muncă vie, ea poate fi prezentă numai ca *subiect viu*, în care ea există ca aptitudine, ca posibilitate; ea poate fi prezentă deci numai în calitate de *muncitor*. De aceea, unica *valoare de*

întrebuințare care poate fi un opus al capitalului este *munca*, {și *anume munca creatoare de valoare, adică munca productivă*. Această remarcă făcută în treacăt anticipează expunerea; ulterior ea trebuie dezvoltată pe larg. Munca în calitate de simplă prestare de servicii pentru satisfacerea unor trebuințe nemijlocite nu are nici o contingență cu capitalul, căci nu pe ea o caută capitalul. Când un capitalist pune pe cineva să-i taie lemne pentru a-și putea frige carnea de berbec, atît între tăietorul de lemne și el, cît și între el și tăietorul de lemne se stabilește o relație de schimb simplu. Tăietorul de lemne îi prestează serviciul său — o valoare de întrebuințare care nu sporește capitalul, dimpotrivă prin ea capitalul se consumă —, iar capitalistul îi dă în schimb o altă marfă sub formă de bani. Așa stau lucrurile cu toate prestările de servicii pe care muncitorii le schimbă direct pe banii altor persoane și care sînt consumate de aceste persoane. Acesta nu este un consum de capital, ci un consum de venit, al cărui schimb face întotdeauna parte din circulația simplă. Deoarece unul dintre contractanți nu se opune celuilalt în calitate de capitalist, această activitate a persoanei care prestează serviciul nu intră în categoria muncii productive. Începînd cu prostituata și terminînd cu papa, există o mulțime de asemenea specimene. Dar și onestul lumpenproletariat „muncitor” face parte din această tagmă; de pildă, o mare bandă de hamali etc. care-și oferă serviciile în orașele portuare etc. Persoana care reprezintă banii are nevoie de acest serviciu numai pentru valoarea lui de întrebuințare, care pentru ea dispare îndată; hamalul însă are nevoie de bani, și deoarece pe cel ce dă banii îl interesează marfa, iar pe cel ce

#205

livrează marfa îl interesează banii, amîndoi nu reprezintă unul față de altul decît cele două laturi ale circulației simple. În orice caz este clar că hamalul pe care-l interesează banii, adică îl interesează direct forma generală a avuției, caută să se îmbogățească în detrimentul amicului său improvizat, ceea ce-l afectează cu atît mai mult pe acesta din urmă, om calculat și rece, cu cît serviciul de care are el nevoie acum trebuie atribuit pur și simplu slăbiciunii sale general-umane, și nicidecum calității sale de *capitalist*. În teoria sa cu privire la munca *productivă* și munca *neproductivă*, A. Smith a avut în *esență* dreptate din punctul de vedere al economiei politice burgheze.¹¹⁹ Tot ce spun ceilalți economiști împotriva acestei teorii este sau vorbărie goală (Storch, de pildă, sau și mai mizerabil Senior etc.¹²⁰) și anume că orice acțiune are totuși un anumit efect, ceea ce denotă că ei confundă produsul în sensul natural cu produsul în sensul economic al acestui cuvînt; în acest caz se poate spune că și pungașul este un lucrător productiv, deoarece [II—22] produce indirect tratate de drept penal (acest raționament e cel puțin tot atît de just pe cît de just e să se pretindă că judecătorul ar fi un lucrător productiv pentru că ne apără *împotriva* hoției). Sau economiștii moderni au devenit în așa măsură sicofanți ai burghezului, încît vor să-l facă să creadă că atunci cînd cineva îl caută de păduchi în cap sau îl gîdilă în anumite locuri sensibile este tot o muncă productivă, deoarece operația din urmă, de pildă, îi limpezește căpățîna obtuză pentru munca de a doua zi la birou. De aceea este întru totul just — dar în același timp extrem de caracteristic — că economiștii consecvenți consideră că muncitorii din atelierele producătoare de obiecte de lux, de pildă, sînt muncitori productivi, deși filfizonii care folosesc asemenea obiecte sînt în mod expres calificați de ei drept risipitori neproductivi. Este adevărat că acești muncitori sînt productivi din moment ce sporesc capitalul patronului lor, dar sînt neproductivi în ceea ce privește rezultatul material al muncii lor. De fapt, pe acest muncitor „productiv” nimicurile pe care trebuie să le producă îl interesează tot atît cît și pe capitalistul care-l folosește pe el, care nu se sinchisește nici el de toate aceste fleacuri. Dar dacă privim lucrurile mai îndeaproape constatăm că adevărata definiție a muncitorului productiv este următoarea: el este un om care n-are nevoie și nu cere mai mult decît îi trebuie pentru a fi în stare să aducă capitalistului său maximum de folos. Toate acestea sînt fleacuri. Digresiune. Dar va trebui să revenim la această temă și să examinăm mai amănunțit problema muncii productive și a muncii neproductive¹²¹.}

#206

[4)] *Cele două procese diferite care au loc în
schimbul dintre capital și muncă*

[a) Considerații preliminare]

Valoarea de întrebuințare care se opune capitalului ca valoare de schimb stabilită¹²² este *munca*. Capitalul se schimbă pe *non-capital*, sau în acest mod de a fi determinat el există numai în legătură cu *non-capitalul*, cu negația capitalului, singura în raport cu care el este capital; *non-capitalul* real este *munca*.

Dacă examinăm schimbul dintre capital și muncă, constatăm că el se descompune în două procese nu numai formal, ci și calitativ diferite și chiar diametral opuse unul altuia:

1) Muncitorul schimbă marfa sa, munca, valoarea de întrebuințare, care în calitate de marfă are *preț* asemenea tuturor celorlalte mărfuri, pe o anumită sumă de valori de schimb, pe o anumită sumă de bani pe care i-o cedează capitalul.

2) Capitalistul primește în schimb munca însăși, munca în calitate de activitate creatoare de valoare, în calitate de muncă productivă; cu alte cuvinte, el primește în schimb forța productivă care conservă și înmulțește capitalul și care în felul acesta devine forța productivă și reproductivă a capitalului, o forță care aparține capitalului însuși.

Ruptura dintre aceste două procese este atât de evidentă, încât ele pot avea loc în momente diferite și nu trebuie cîtuși de puțin să coincidă. Primul proces poate fi încheiat — iar de cele mai multe ori se și încheie într-o anumită măsură — înainte chiar ca cel de-al doilea să fi început, încheierea acestuia din urmă presupune încheierea producerii produsului. Plata salariului nu poate aștepta pînă atunci. Ulterior vom constata că acest fapt constituie chiar o trăsătură esențială [a relației dintre muncitor și capitalist].

În schimbul simplu, în circulația simplă nu are loc acest proces dublu. Dacă marfa *a* este schimbată pe banii *b*, iar aceștia din urmă sînt schimbați apoi pe marfa *c*, care e destinată consumului și care a fost din capul locului obiect al schimbului pentru posesorul mărfii *a*, întrebuițarea mărfii *c*, consumul ei, cade în întregime în afara circulației; consumul mărfii nu afectează cîtuși de puțin forma relației [economice] și se află dincolo de sfera circulației propriu-zise, prezentînd un interes pur material, care nu exprimă decît un raport între individul *A*, în determinarea sa naturală, și cutare sau cutare obiect al trebuinței sale singularizate. Ce destinație va da acest individ mărfii *c* este o chestiune care se află în afara relației economice.

#207

Aici însă [în schimbul dintre capital și muncă], dimpotrivă, *valoarea de întrebuițare a mărfii schimbate pe bani se manifestă ca un raport economic particular, iar folosirea determinată a mărfii schimbate pe bani reprezintă scopul final al ambelor procese. Aceasta deosebește, așadar, în mod formal schimbul dintre capital și muncă de schimbul simplu. Ele reprezintă două procese diferite.*

Dacă ne întrebăm apoi prin ce se deosebește, sub raportul conținutului, schimbul dintre capital și muncă de schimbul simplu (de circulația simplă), aflăm că această deosebire nu reiese dintr-o raportare sau comparare exterioară a acestor două forme de schimb, dar că în procesul de ansamblu al schimbului dintre capital și muncă forma a doua se deosebește singură de prima formă, că această comparație este ea însăși inclusă în acest proces. Deosebirea dintre cel de-al doilea act și primul — iar sus-arătatul proces particular al apropiierii muncii de către capital este acest al doilea act — este tocmai ceea ce deosebește schimbul dintre capital și muncă de schimbul în care banii servesc ca mijlocitor între mărfuri. *În schimbul dintre capital și muncă, primul act este un schimb, se încadrează pe de-a-ntregul în circulația obișnuită; cel de-al doilea este un proces care se deosebește calitativ de schimb și care numai printr-un abuz de cuvinte ar putea fi în genere numit schimb de un fel sau altul. Acest proces este diametral opus schimbului; el reprezintă o categorie esențialmente diferită.*

[b) Cu privire la structura studiului despre capital.

Capital și proprietate funciară modernă.

Trecerea de la proprietatea funciară

la munca salariată. Piețele]

{ *Capital.*

I. *Generalitate:* 1) a) Transformarea banilor în capital; b) Capital și muncă (mijlocirea de către munca străină); c) Elementele capitalului, grupate în funcție de raportul lor cu munca (produs, materie primă, unealtă de muncă). 2) *Particularizarea capitalului:* a) capital circulant, capital fix, rotația capitalului. 3) *Singularitatea capitalului:* capital și profit; capital și dobîndă. Capitalul ca valoare, distinct de el însuși ca dobîndă și profit.

II. *Particularitate:* 1) Acumularea capitalurilor; 2) concurența dintre capitaluri; 3) concentrarea capitalurilor (deosebirea cantitativă a capitalului ca deosebire totodată calitativă, ca *măsură* a mărimii și *acțiunii sale*).

#208

[II—23] III. *Singularitate:* 1) Capitalul sub formă de credit; 2) capitalul sub formă de capital pe acțiuni; 3) capitalul ca piață financiară.

Pe piața financiară capitalul este pus în totalitatea sa; aici el este acela care *determină prețurile, dă de lucru, reglează producția*, pe scurt este *izvorul producției*; dar capitalul nu numai în calitate de capital care se produce pe sine însuși (care se produce materialmente prin intermediul industriei etc., determină prețurile, dezvoltă forțele de producție), ci și în calitate de creator de valori trebuie necesarmente să creeze o valoare sau o formă de avuție specific distinctă de capital. Aceasta este *renta funciară*. Este singura creație de către capital a unei valori distincte de el însuși, de propria lui producere. Atît prin natura sa cît și istoricește, capitalul este *creatorul* proprietății funciare moderne, al rentei funciare; de aceea acțiunea lui se manifestă și ca destrămare

a vechii forme de proprietate funciară. Forma nouă se naște datorită acțiunii pe care capitalul o exercită asupra formei vechi. Dintr-un anumit punct de vedere se poate spune că capitalul este creatorul proprietății funciare moderne în calitatea lui de creator al agriculturii moderne. De aceea relațiile economice inerente proprietății funciare moderne, care se manifestă ca un proces: rentă funciară — capital — muncă salariată (forma acestui silogism poate fi construită și altfel : muncă salariată — capital — rentă funciară, dar capitalul trebuie să rămână întotdeauna termenul mediu activ) exprimă structura intimă a societății moderne, sau capitalul în întreaga totalitate a relațiilor sale.

Aici se pune întrebarea: cum se obține trecerea de la proprietatea funciară la munca salariată? (Trecerea de la munca salariată la capital se obține de la sine, căci munca salariată este reîntoarcerea capitalului la temeiul său activ.) Istoricește, trecerea de la proprietatea funciară la munca salariată este incontestabilă. Ea rezidă chiar și numai în faptul că proprietatea funciară [modernă] este un produs al capitalului. De aceea constatăm că, pretutindeni unde sub acțiunea exercitată de capital asupra formelor mai vechi ale proprietății funciare, aceasta din urmă se transformă în rentă, în bani (același lucru se întâmplă, deși pe altă cale, acolo unde se creează fermierul modern), iar datorită acestui fapt agricultura practică de capital se transformă concomitent în agronomie industrială, pretutindeni cotterii *, șerbii, clăcașii, embaticarii, țărani fără pământ etc. se transformă inevitabil în zilieri, în muncitori salariați. Prin urmare, *munca salariată* în totalitatea ei este pentru prima oară creată ca urmare a acțiunii

* — fermierii săraci. — *Nota trad.*

#209

exercitate de capital asupra proprietății funciare, iar apoi, când aceasta din urmă ca formă e deja elaborată, munca salariată e creată și de proprietarul funciar. Atunci însuși proprietarul funciar, după cum spune Steuart,¹²³ procedează la *curățirea pământului* de gurile de prisos, smulge copiii pământului de la sânul care i-a hrănit, transformând astfel însăși agricultura, care e prin natura ei o nemijlocită sursă de existență, într-o mijlocită sursă de existență, în întregime dependentă de relații sociale. (Dependența reciprocă trebuie să fie elaborată în forma ei pură înainte de a putea fi vorba de o adevărată colectivitate socială [Gemeinschaftlichkeit]. Toate relațiile apar ca fiind condiționate de societate, și nu determinate de natură.) Numai datorită acestui fapt devine pentru prima oară posibilă aplicarea științei, iar forța productivă se dezvoltă pe deplin.

Nu încapă deci nici o îndoială că *munca salariată*, în forma ei *clasică* de muncă salariată care se răspîndește în societate în toată amploarea acesteia și care devine, în locul pământului, baza pe care se sprijină societatea, — în aceasta formă clasică munca salariată e pentru prima oară creată numai de proprietatea funciară modernă, adică de proprietatea funciară ca valoare creată de capital. Astfel proprietatea funciară duce înapoi la muncă salariată. Dintr-un anumit punct de vedere se poate spune că aceasta nu este altceva decât extinderea muncii salariate de la orașe la sate, adică răspîndirea ei pe toată suprafața societății. Dacă e bogat, vechiul proprietar funciar nu are nevoie de capitalist pentru a deveni un proprietar funciar modern. El nu trebuie decât să-și transforme lucrătorii în muncitori salariați și să înceapă să producă în vederea profitului, și nu a venitului. Atunci el întrunește în persoana sa pe arendașul modern și pe proprietarul funciar modern. Dar schimbarea formei în care proprietarul funciar își obține venitul sau în care își plătește lucrătorii nu generează o deosebire pur formală, ci presupune o *transformare completă a însuși modului de producție* (în agricultură); de aceea crearea proprietății funciare moderne are premise care se sprijină pe o anumită dezvoltare a industriei, a comerțului și a științei, într-un cuvânt a forțelor de producție.

Și în general producția bazată pe capital și pe muncă salariată se deosebește nu numai formal de celelalte moduri de producție, ci presupune și o revoluție totală în dezvoltarea producției materiale. Deși sub formă de capital comercial, capitalul se poate dezvolta pe deplin (dar nu în proporții atât de mari) fără această transformare a proprietății funciare, în calitate de capital industrial însă, el nu poate lua o mare dezvoltare. Chiar și dezvoltarea manufacturii presupune o destrămare incipientă a vechi-

#210

lor relații economice de proprietate funciară. Pe de altă parte, din această destrămare ce se produce pe alocuri, forma nouă de proprietate funciară se naște în toată plenitudinea și amploarea ei numai atunci când industria modernă atinge un înalt grad de dezvoltare, iar această dezvoltare, la rîndul ei, se desfășoară într-un ritm cu atât mai rapid, cu cât s-au dezvoltat mai puternic agricultura modernă, forma de proprietate și relațiile economice care îi corespund. Iată de ce, în această privință, Anglia este o țară model pentru toate celelalte țări ale continentului.

De asemenea, dacă prima formă a industriei, marea manufactură, presupune destrămarea proprietății funciare, la rîndul ei, această destrămare este condiționată de dezvoltarea mai mult sau mai puțin subordonată a capitalului la orașe, în formele lui încă neevoluante (medievale), precum și de influența exercitată de ma-

nufactura care prosperă — o dată cu comerțul — în alte țări (o astfel de influență a fost exercitată de Olanda asupra Angliei în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea). În aceste țări procesul de destrămarea a vechii proprietăți funciare era deja încheiat în acel moment, iar agricultura sacrificată creșterii vitelor; cerealele necesare se importau din țări înapoiate, cum era Polonia de pildă (și în această privință Olanda poate servi drept exemplu).

Nu trebuie să uităm că noile forțe de producție și relații de producție nu se dezvoltă din *nimic*, nici din aer și nici din ideea care se autoafirmă; ele se dezvoltă în cadrul și în opoziție cu dezvoltarea existentă a producției și cu relațiile de producție tradiționale, moștenite. Dacă în sistemul burghez desăvârșit fiecare raport economic presupune un altul în forma sa economică burgheză și în felul acesta fiecare rezultat este totodată și premisă, același lucru se întâmplă în orice [II—24] sistem organic, însuși acest sistem organic, ca tot unic, își are propriile sale premise, iar dezvoltarea sa pe linia care duce la totalitate, constă tocmai în a-și subordona toate elementele societății sau în a crea din aceasta organele ce-i lipsesc. În felul acesta, sistemul, în cursul dezvoltării istorice, se transformă într-o totalitate. Transformarea sistemului într-o astfel de totalitate constituie un moment al procesului, al dezvoltării sistemului.

Pe de altă parte, dacă într-o societate relațiile de producție moderne — adică capitalul — s-au dezvoltat pînă la totalitatea lor și această societate pune stăpînire pe un nou teritoriu, în colonii de pildă, ea constată — prin reprezentantul ei, capitalistul — că fără muncă salariată capitalul ei încetează de a fi capital și că una din premisele necesare pentru ca el să fie capital este nu numai proprietatea funciară în general, ci proprietatea funciară

#211

modernă; o proprietate funciară care, ca rentă capitalizată, trebuie plătită scump și ca atare exclude folosirea nemijlocită a pămîntului de către indivizi. De aici decurge acea teorie a colonizării formulată de *Wakefield*¹²⁴ și aplicată de guvernul englez în Australia. Aici proprietatea funciară este scumpită în mod artificial pentru a-i transforma pe lucrători în muncitori salariați, pentru a crea capitalului posibilitatea de a funcționa ca atare și a face astfel *productivă* noua colonie, pentru a dezvolta în această colonie avuția, în loc de a o folosi, ca în cazul Americii, pentru a trimite acolo muncitori salariați pentru o scurtă perioadă de timp. Teoria lui *Wakefield* este extrem de importantă pentru justa înțelegere a esenței proprietății funciare moderne.

În calitate de creator de rentă funciară, capitalul se reîntoarce, așadar, la producerea muncii salariate ca bază creatoare generală a sa. Capitalul provine din circulație și presupune munca ca muncă salariată; în felul acesta el se formează și, dezvoltat ca o totalitate, presupune proprietatea funciară atît ca condiție a sa cît și ca opus al său. Aici însă iese la iveală că prin aceasta el nu face decît să creeze munca salariată ca premisă generală a sa. Înseamnă deci că acum munca salariată trebuie examinată în sine. Pe de altă parte, la rîndul ei, proprietatea funciară modernă se manifestă în modul cel mai pregnant în procesul de *clearing of estates* * și de transformare a lucrătorilor agricoli în muncitori salariați.

În felul acesta avem, așadar, o dublă trecere la muncă salariată. Aceasta sub aspect pozitiv. Dar dacă privim lucrurile sub aspectul negativ, constatăm că după ce capitalul a statornicit proprietatea funciară și prin aceasta și-a atins dublul scop: 1) de a crea o agricultură industrială și de a dezvolta astfel forța productivă a pămîntului, și 2) de a crea muncă salariată, adică dominația generală a capitalului la sate, — după aceasta capitalul începe să vadă în existența proprietății funciare moderne doar un stadiu de dezvoltare trecător, care e necesar pentru a face posibilă acțiunea capitalului asupra vechilor relații de proprietate funciară, și nu e decît *un produs al destrămării lor*, dar care, ca atare, odată scopul acesta atins, nu mai înseamnă decît limitarea profitului și nu reprezintă o necesitate pentru producție. De aceea capitalul tinde să desființeze proprietatea funciară ca proprietate privată și s-o treacă în mîinile statului. Acesta este aspectul negativ: tendința de a transforma astfel întreaga societate a țării în capitaliști și în muncitori salariați.

* — curățire a domeniilor — *Nota trad.*

#212

Dacă capitalul a ajuns atît de departe, la rîndul ei și munca salariată a ajuns atît de departe încît, pentru simplificarea relațiilor, ușurarea impozitelor etc., pe de o parte tinde — în aceeași formă ca și burghezul — să-l înlăture pe proprietarul funciar ca pe o excrescență parazită, pe de altă parte, pentru a scăpa de munca salariată și a deveni producător independent care lucrează pentru consumul nemijlocit, muncitorul revendică parcelarea marii proprietăți funciare. Astfel, proprietatea funciară este negată din două părți; negarea din partea capitalului nu urmărește decît o schimbare de formă [a proprietății private], în vederea instaurării dominației absolute a capitalului. (Instituirea rentei funciare ca rentă generală de stat (impozit către stat) ar însemna ca societatea burgheză să reproducă pe altă cale sistemul medieval, dar ca o negare totală a acestuia.) Negarea

proprietății funciare de către munca salariată nu este decât o negare voalată a capitalului și deci a înseși muncii salariate. De aceea munca salariată urmează a fi examinată acum ca ceva de sine stătător față de capital.

Aici, așadar, avem o dublă trecere : 1) *trecerea pozitivă* de la proprietatea funciară modernă sau de la capital prin intermediul proprietății funciare moderne la sistemul general al muncii salariate; 2) *trecerea negativă*: negarea proprietății funciare de către capital, adică, prin urmare, negarea de către capital a valorii de sine stătătoare, deci tocmai negarea capitalului de către el însuși. Dar negația capitalului este *munca salariată*. Apoi urmează a fi examinată negarea proprietății funciare și negarea — prin intermediul ei — a capitalului de către munca salariată, adică de către munca salariată care vrea să se instituie ca ceva de sine stătător. }

{ *Piața*, care în economia politică apare mai întâi ca o determinație abstractă, capătă forme integrale. Inițial, *piața financiară*. Aceasta cuprinde piața schimbului și în general piața împrumuturilor, adică comerțul cu bani, piața lingourilor. Ca piață a *împrumuturilor de bani*, piața financiară se manifestă și în activitatea băncilor, sub forma taxei de scont, de pildă, la care băncile fac operații de scont: piața împrumuturilor, agenții de schimb etc. Piața financiară apare apoi și ca piață a tuturor *titlurilor purtătoare de dobândă*: piața rentelor de stat și piața acțiunilor. La rândul lor, acestea din urmă se subîmpart în grupuri mai mult sau mai puțin vaste. În primul rând, *acțiunile instituțiilor care fac comerț cu bani*: acțiunile băncilor, acțiunile băncilor cu capital pe acțiuni; *acțiunile mijloacelor de comunicație* (principalele dintre ele — *acțiunile feroviare*; acțiunile *canalelor*; acțiunile între-

#213

prinderilor de navigație, acțiunile telegrafului, acțiunile întreprinderilor de transport cu omnibuzele); *acțiunile întreprinderilor industriale generale* (principalele dintre ele — *acțiunile întreprinderilor miniere*). Urmează apoi aprovizionarea cu bunuri de uz general (acțiunile *întreprinderilor de gaz*, de alimentare cu apă). Acțiunile *celor mai diferite întreprinderi*: aici găsim mii de varietăți, întreprinderi pentru *păstrarea mărfurilor* (acțiunile antrepozitelor etc.). Apar *acțiuni de tot felul*, cum sînt, de pildă, întreprinderile industriale și societățile comerciale cu capital pe acțiuni. În sfîrșit, ca asigurare a întregului ansamblu, *acțiunile societăților de asigurare* de toate felurile.

După cum piața în ansamblu se împarte în piață internă și piață externă, tot astfel și piața internă, la rândul ei, se împarte în piața acțiunilor interne, a titlurilor de stat interne etc. și în piața titlurilor de stat externe, a acțiunilor [II—25] străine etc. La drept vorbind însă, toate acestea țin de piața mondială, care este nu numai piața internă în raport cu toate piețele externe existente în afara ei, ci totodată și piața internă pentru toate piețele externe care, la rândul lor, există ca părți componente ale pieței naționale.

Piața financiară se concentrează într-un punct principal dinăuntrul unei țări, în timp ce piețele celelalte se repartizează mai mult în funcție de diviziunea muncii din țara respectivă; deși și în acest caz poate avea loc o considerabilă concentrare în capitala țării, dacă e un oraș portuar pentru export.

Piețele care se deosebesc de piața financiară diferă între ele tot atît pe cît diferă produsele și ramurile de producție. Principalele piețe ale acestor produse diferite se formează în centrele care servesc ca atare fie pe linia exportului sau a importului, fie pentru că ele însele sînt centrele unei anumite producții sau servesc ca locuri de desfacere a produselor unor asemenea centre. Dar de la simpla diversitate a acestor piețe trebuie să trecem la o structurare mai mult sau mai puțin organică a lor în grupuri mari, care, potrivit cu elementele fundamentale ale capitalului, se împart necesarmente în piață de produse și piață de materii prime. Uneltele de producție ca atare nu alcătuiesc o piață aparte; ele ca atare sînt reprezentate pe piață, mai ales și în primul rând prin materiile prime care se vînd ca mijloace de producție; apoi în special prin metale, întrucît acestea exclud orice idee de consum nemijlocit, și apoi prin produse ca: cărbune, petrol, substanțe chimice, toate destinate să dispară ca materiale auxiliare ale producției. La fel și substanțele colorante, lemnul, articolele de vopselărie etc.

În concordantă cu cele de mai sus avem:

#214

I. *Produse*. 1) *Piața cerealelor* cu diferitele ei subdiviziuni. De pildă, piața semințelor: orez, tapioca, cartofi etc. Este o piață foarte importantă din punct de vedere economic, deoarece deservește atît nevoile producției cît și pe cele ale consumului nemijlocit. 2) *Piața produselor coloniale*: cafea, ceai, cacao, zahăr, mirodenii (piper, tutun, ardei, scorțișoară, cassia lignea, cuișoare, ghimbir, nucșoară etc.). 3) *Fructe*: migdale, smochine, prune, corcodușe, stafide, portocale, lămîi etc.; *melase* (pentru producție etc.). 4) *Produse alimentare*: unt, brînză, șuncă, slănină, untură, carne de porc, carne de vită (afumată), pește etc. 5) *Băuturi spirtoase*: vin, rom, bere etc.

II. *Produse brute*. 1) *Materii prime pentru industria mecanizată*. In, cânepă, bumbac, mătase, lână, piei crude, piele, gutapercă etc. 2) *Materii prime pentru industria chimică*: potasiu, salpetru, terebentină, nitrat de sodiu etc.

III. *Materii prime care servesc totodată ca unelte de producție: metale* (aramă, fier, cositor, zinc, plumb, oțel etc.); cherestea, lemne de foc, lemn de construcție, lemn tinctorial, lemn pentru construcții navale etc.

IV. *Mijloace de producție și materiale auxiliare*: articole de vopselărie și substanțe colorante (carmîz, indigo etc., gudron, seu, uleiuri, cărbune etc.).

Firește că fiecare din aceste produse trebuie să ajungă pe piață; dar piețe cu adevărat mari, distincte de comerțul cu amănuntul, se formează numai pentru articolele de consum de masă (importante din punct de vedere economic sînt numai: piața cerealelor, piața ceaiului, a zahărului, a cafelei și într-o oarecare măsură piața vinului și a băuturilor spirtoase în general) sau pentru produsele care servesc drept materii prime în industrie: (piața lînii, a mătăsii, a lemnului, a metalelor etc.). Mai încolo se va lămuri unde anume trebuie introdusă categoria abstractă de piață. }

[c)] Schimbul dintre capital și forța de muncă ¹²⁵

Între muncitor și capitalist are loc un schimb simplu; fiecare capătă un echivalent; unul capătă bani, celălalt o marfă al cărei *preț* corespunde exact sumei de bani cu care a fost plătită. Ceea ce capitalistul capătă în acest schimb simplu este o valoare de întrebuințare: puterea de a dispune de munca altuia. În ceea ce-l privește pe muncitor — și în acest schimb el apare ca vânzător — este evident că la el, ca și la vânzătorul oricărei alte mărfi, al oricărei alte valori de întrebuințare, întrebuințarea pe care cumpărătorul o va da mărfii ce i-a fost vîndută nu afectează deter-

#215

minația de formă a relației. Ceea ce vinde muncitorul este puterea de a dispune de munca lui, care este o muncă determinată, o anumită îndemînare etc.

Este cu desăvîrșire indiferent ce anume face capitalistul cu munca muncitorului, deși el poate folosi această muncă, firește, numai potrivit caracterului ei determinat, iar însăși puterea lui de a dispune de ea se limitează la dreptul de a dispune numai de o muncă *determinată* și în decursul unui timp *determinat* (atîta și atîta timp de muncă). Sistemul muncii plătite cu bucată creează, ce-i drept, aparența că muncitorul ar primi o anumită parte din produs. Dar aceasta nu este decît o altă formă de măsurare a timpului (în loc de a spune: vei lucra 12 ore, se spune vei căpăta atîta și atîta de fiecare bucată, adică îți vom măsura timpul lucrat după cantitatea de produse) ; aici, la examinarea relației generale, acest lucru nu ne interesează.

Dacă capitalistul s-ar mulțumi numai cu puterea de a dispune de muncă, fără a-l pune pe muncitor să lucreze efectiv, de pildă dacă s-ar mulțumi numai cu puterea de a dispune de munca lui ca de o rezervă etc., sau pentru a-l lipsi pe concurent de o astfel de putere asupra ei (cum fac, de pildă, unii directori de teatre cumpărînd o cîntăreață pentru un anumit sezon, nu ca s-o pună să cînte, ci pentru ca ea să nu cînte pe scena unui teatru rival), schimbul ar fi totuși pe deplin realizat. Sub formă de bani, ce-i drept, muncitorul capătă valoarea de schimb, forma generală a avuției într-o cantitate determinată, și această cantitate mai mare sau mai mică de valoare de schimb pe care el o primește îi asigură o participare mai mare sau mai mică la avuția generală. Dar felul cum anume se determină această cantitate mai mare sau mai mică, cum anume se măsoară cantitatea de bani pe care el o primește afectează atît de puțin relația generală, încît nu poate dedus din ea ca atare. În general, valoarea de schimb a mărfi vîndute de muncitor nu poate fi determinată de felul în care o *folosește* cumpărătorul, ci numai de cantitatea de muncă materializată pe care o conține această marfă, adică, în cazul nostru, de cantitatea de muncă care trebuie cheltuită pentru a-l produce pe muncitorul însuși. Căci valoarea de întrebuințare pe care [II—26] o pune el la dispoziție există numai ca o facultate, ca o capacitate a organismului său; ea nu poate exista în afara lui. Munca materializată necesară atît pentru întreținerea fizică a substanței generale în care există forța de muncă a muncitorului, adică pentru a-l întreține fizicește pe muncitorul însuși, cît și pentru a modifica această substanță generală în vederea dezvoltării aptitudinilor specifice ale muncitorului, este munca materializată în această substanță. Prin această muncă se și măsoară în general

#216

cantitatea de valoare, suma de bani pe care o capătă muncitorul în cadrul schimbului. Aici nu ne ocupăm însă mai amănunțit de modul în care salariul, asemenea tuturor celorlalte mărfuri, se măsoară prin timpul de muncă necesar pentru a-l produce pe muncitor ca atare.

În cadrul circulației, cînd schimb o marfă pe bani și cu acești bani cumpăr o marfă și-mi satisfac o trebuință, actul este încheiat. La fel stau lucrurile și cu muncitorul, cu deosebirea că el are posibilitatea de a relua actul de la început, căci vitalitatea lui este sursa datorită căreia propria-i valoare de întrebuințare — pînă la un anumit moment, pînă se uzează — se reface în permanență și se opune în permanență capitalului, gata să reînceapă același schimb. Asemenea oricărui individ care se manifestă ca subiect în cadrul circulației, muncitorul este posesorul unei valori de întrebuințare; el o transformă în bani, în forma generală a avuției, dar numai pentru a o schimba pe aceasta din nou pe mărfuri ca obiecte ale consumului său nemijlocit, ca mijloace pentru satisfacerea trebuințelor sale. Deoarece schimbă valoarea sa de întrebuințare pe forma generală a avuției, muncitorul devine participant la consumarea avuției generale — în limita echivalentului său — limită cantitativă care, de altfel, trece în limită calitativă, ca la orice schimb. Muncitorul însă nu este legat nici de anumite obiecte și nici de un anumit mod de satisfacere a trebuințelor. Sfera consumului său este limitată sub raport cantitativ, și nu calitativ. Prin aceasta se deosebește el de sclav, de șerb etc.

Consumul exercită, bineînțeles, o acțiune inversă asupra producției. Dar în cadrul schimbului, această acțiune inversă îl afectează pe muncitor tot atît de puțin ca și pe ceilalți vînzători de mărfuri; dimpotrivă, din punctul de vedere al circulației simple — și deocamdată nu avem de-a face cu o relație mai dezvoltată — consumul cade în afara relației economice. Un lucru însă poate fi remarcat în treacăt de pe acum, și anume că limitarea relativă, pur cantitativă, și nu calitativă — care numai prin cantitate devine limitare calitativă — a sferei de consum a muncitorilor le conferă acestora și în calitate de consumatori cu totul altă importanță, ca agenți ai producției, decît aceea pe care au avut-o producătorii direcți în antichitate sau în evul mediu, sau pe care o au azi în Asia (în cursul analizei ulterioare a capitalului este în genere necesar să examinăm mai îndeaproape raportul dintre consum și producție). Dar, după cum am mai spus, de acest aspect nu ne ocupăm încă aici.

Tot astfel, datorită faptului că muncitorul capătă echivalentul sub formă de bani, sub formă de avuție generală, el stă în cadrul acestui schimb — în *aparență cel puțin* — pe picior de egalitate

#217

cu capitalistul, asemenea oricărui alt participant la schimb. În realitate, această egalitate e deja încălcată prin faptul că schimbul acesta, în aparență simplu, presupune relația sa ca muncitor față de capitalist, ca valoare de întrebuințare într-o formă specific diferită de valoarea de schimb, în opoziție cu valoarea considerată ca valoare; presupune, așadar, că, în afară de relația de schimb, în care natura valorii de întrebuințare, valoarea de întrebuințare specifică a mărfii ca atare este indiferentă, muncitorul se mai află și într-o altă relație, determinată economiceste în alt mod.

Această aparență de egalitate există însă efectiv ca o iluzie a muncitorului, iar într-o anumită măsură și a părții celeilalte, și de aceea modifică esențial poziția lui, spre deosebire de cea a lucrătorilor din alte moduri de producție sociale. Esențial însă este faptul că pentru muncitor scopul schimbului constă în satisfacerea trebuințelor sale. Pentru el obiectul schimbului îl constituie obiectul nemijlocit al trebuinței, și nu valoarea de schimb ca atare. El primește, ce-i drept, bani, dar numai în determinația lor de monedă, de mijlocire care se autosuprimă și care dispare. Ceea ce el capătă în schimb nu este deci valoare de schimb, nici avuție, ci mijloace de subzistență, obiectele necesare pentru întreținerea activității sale vitale, pentru satisfacerea trebuințelor sale fizice, sociale etc. Avem aici un anumit echivalent sub formă de mijloace de subzistență, de muncă materializată, măsurat prin cheltuielile de producție necesitate de munca muncitorului.

Ceea ce cedează muncitorul este dreptul de a se dispune de munca sa. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că chiar în cadrul circulației simple, moneda se transformă în bani și că în felul acesta, deoarece în cadrul schimbului muncitorul capătă monede, el le poate transforma în bani acumulîndu-le etc., retrăgîndu-le din circulație, fixîndu-le ca formă generală a avuției, în loc să le folosească ca mijloc de schimb efemer. În acest sens s-ar putea spune deci că, în schimbul dintre muncitor și capital, obiectul — deci și produsul schimbului — îl constituie pentru muncitor nu mijlocul de subzistență, ci avuția, nu o anumită valoare de întrebuințare, ci valoarea de schimb ca atare. Potrivit acestui punct de vedere, muncitorul poate să facă din valoarea de schimb propriul său *produs*, numai așa cum în genere avuția poate să apară ca *produs al circulației simple*, bazată pe schimb de echivalente, și anume numai prin aceea că sacrifică *formei* avuției satisfacerea substanțială a trebuințelor sale, adică atunci cînd prin *renunțări*, economisire, restrîngerea consumului său, scoate din circulație mai puține *bunuri* decît îi dă el. Aceasta este unica

#218

formă posibilă de îmbogățire pe care o statornicește circulația însăși.

Renunțările s-ar putea manifesta și într-o formă care nu rezidă în circulația simplă: muncitorul își poate sacrifica într-o măsură mai mare odihna și întreaga sa existență distinctă de existența sa în calitate de muncitor, fiind pe cît posibil numai muncitor, adică reînnoind mai frecvent actul de schimb sau extinzîndu-l cantitativ, adică dînd dovadă de *sîrguință*. De aceea în societatea actuală cerința de a se da dovadă de sîrguință, de *spirit*

de economie, de *renunțări* este adresată muncitorului, și nu capitalistului, și anume este adresată de către [II — 27] capitaliști. Societatea actuală prezintă cerința cu adevărat paradoxală ca de renunțare să dea dovadă acela pentru care obiectul schimbului este mijlocul de subzistență, și nu acela pentru care obiectul schimbului îl constituie îmbogățirea. La iluzia că capitaliștii au dat efectiv dovadă de „renunțare” și că numai astfel au devenit ei capitaliști — cerință și părere care în general au avut sens numai în epoca premergătoare epocii moderne, când capitalul se dezvoltă pornind de la relații feudale etc. — , la această iluzie au renunțat toți economiștii moderni cât de cât rezonabili. După părerea capitaliștilor, muncitorul este acela care trebuie să facă economii, și în legătură cu aceasta s-a făcut mare tărașor pe tema caselor de economii etc.

{ În ceea ce privește casele de economii, de altfel, înșiși economiștii recunosc că adevăratul lor scop nu este bogăția, ci repartizarea mai rațională a cheltuielilor muncitorului, astfel încât la bătrânețe, în caz de boală, pe timp de criză etc., acesta să nu cadă în sarcina caselor pentru săraci, a statului, a persoanelor caritabile (într-un cuvânt, toată povara trebuie să cadă pe umerii clasei muncitoare, și nu ai capitaliștilor, iar muncitorul rămas fără lucru nu trebuie să vegeteze pe seama acestora); reiese deci că sarcina caselor de economii este să economisească pentru capitaliști, să le reducă cheltuielile de producție destinate acestor scopuri. }

Dar nici un economist nu va tăgădui că dacă muncitorii în *general*, adică în calitatea lor de *muncitori* (ceea ce face sau poate să facă muncitorul singular, spre deosebire de specia lui, poate fi doar o *excepție*, dar nu o *regulă*, deoarece nu e cuprins în definiția relației înseși), ar îndeplini *de regulă* aceste cerințe de economisire, ei (fără să mai vorbim de prejudiciul pe care l-ar aduce astfel consumului general — reducerea consumului ar fi enormă —, deci și producției, precum și, în consecință, numărului și volumului actelor de schimb pe care le-ar putea efectua cu capitalul, deci, cu alte cuvinte, lor înșiși ca muncitori) ar folosi un mijloc care ar contraveni scopului urmărit și i-ar degrada inevitabil, reducându-i la situația irlandezilor, la situația de zileri, pen-

#219

tru care unicul obiect și scop al schimbului cu capitalul se reduce la minimum de trebuințe și de mijloace de trai necesare pentru o existență mizeră.

Dacă, în loc de a-și fixa drept scop valoarea de întrebuințare, muncitorul ar avea ca scop numai avuția, el nu numai că nu ar dobîndi nici o avuție, dar în plus ar pierde și valoarea de întrebuințare. Căci, de regulă, maximum de sîrguință, de muncă, și minimum de consum — acesta din urmă neînsemnînd altceva decît maximum de renunțări, o permanentă frămîntare pentru asigurarea zilei de mîine — nu ar avea alt efect decît acela că pentru maximum de muncă ar primi minimum de salariu. Prin încordarea forțelor sale, el n-ar face decît să reducă *nivelul* general al cheltuielilor de producție ale propriei sale munci, deci și prețul ei obișnuit. Numai cu titlu de excepție poate muncitorul să reușească, prin voință, efort fizic, tenacitate, economii la sînge etc., să transforme moneda sa în bani, numai cu titlu de excepție de la clasa sa și de la condițiile generale ale existenței sale.

Dacă toți muncitorii sau majoritatea lor dau dovadă de prea multă sîrguință (în măsura în care în industria modernă sîrguința e în genere lăsată la aprecierea lor, ceea ce nu se întîmplă în ramurile mai importante și mai dezvoltate ale producției), ei nu sporesc valoarea mărfii produse, ci numai cantitatea ei, adică sporesc cerințele care le-ar putea fi prezentate în calitatea lor de valoare de întrebuințare. Dacă toți muncitorii ar începe să facă economii, ar urma inevitabil o reducere generală a salariilor, care i-ar readuce foarte curînd la nivelul adecvat, căci faptul că toți muncitorii fac economii ar arăta capitaliștilor că salariile sînt în general prea ridicate, întrucît pentru marfa lor, pentru dreptul de a dispune de munca lor, muncitorii primesc mai mult decît echivalentul. Se știe doar că esența schimbului simplu — și aceasta este relația existentă între ei și capitalist — constă tocmai în faptul că nimeni nu pune în circulație mai mult decît scoate din circulație, după cum, pe de altă parte, fiecare poate să scoată din circulație numai ceea ce a pus în circulație.

Un muncitor sau altul poate da dovadă de o *sîrguință* care depășește nivelul mediu, adică e mai mare decît e nevoie pentru a putea trăi ca muncitor, numai pentru că altul se află sub acest nivel, e mai lenș; un muncitor poate să facă economii numai pentru că și numai dacă un altul risipește. Maximum ce ar putea să obțină, în medie, muncitorul economisind este că ar avea posibilitatea să suporte mai ușor egalizarea prețurilor, urcarea și scăderea lor, oscilațiile lor, adică să-și repartizeze mai judicios consumul, dar nicidecum nu ar putea dobîndi avuție. Și tocmai acest lucru în fond îl cer capitaliștii. În perioade de prosperitate, spun

#220

ei, muncitorii trebuie să facă economii suficiente pentru a putea rezista, cât de cât, în perioade de conjunctură proastă, pentru a putea suporta săptămîna de lucru incompletă sau reducerea salariilor etc. (Ceea ce ar face ca salariile să scadă și mai mult.) Aceasta înseamnă deci a cere muncitorilor să se mențină mereu la limita minimă în consumul de bunuri și să ajute capitaliștilor să suporte mai ușor povara crizelor etc.; a cere ca ei să accepte a fi plătiți ca simple mașini de lucru și, pe cât posibil, să plătească din buzunar propria lor uzură. Nu mai vorbim

de faptul că aceasta ar duce la o adevărată abrutizare a muncitorilor, ceea ce ar face cu neputință chiar și numai aspirația la avuție sub forma ei generală, sub formă de bani, de bani acumulați.

(Cît privește participarea muncitorului la un consum de ordin mai înalt, precum și la consumul de bunuri spirituale — agitația în favoarea propriilor sale interese, abonamentele la ziare, frecventarea conferințelor, educarea copiilor, dezvoltarea gustului său etc., unica participare la civilizație prin care el se deosebește de sclav —, ea este posibilă din punct de vedere economic numai datorită faptului că el își lărgeste sfera trebuințelor în perioadele de conjunctură favorabilă, adică tocmai în perioadele când există într-o anumită măsură posibilitatea de a face economii.)

Dar chiar fără a analiza amănunțit toate aceste aspecte, trebuie să constatăm că dacă muncitorul ar face economii într-o manieră cu adevărat ascetică, acumulînd astfel prime pentru lumpenproletariat, pentru pungași etc., care s-ar înmulți proporțional cu cererea; dacă, apoi, economiile lui ar depăși ca amploare cadrul pușculiței caselor de economii ale statului, care plătesc muncitorului o dobîndă minimă, pentru ca de pe urma acestor economii capitaliștii să poată obține mari dobînzii, sau pentru ca aceste economii să fie înghițite de stat, astfel încît muncitorul n-ar face decît să sporească puterea dușmanilor săi și propria sa dependență, — el și-ar putea păstra și fructifica economiile numai depunîndu-le la bancă etc.; dar în acest caz el și-ar pierde depunerile în perioade de criză, după ce în perioadele de prosperitate a renunțat la toate binefacerile vieții, sporind astfel puterea capitalului; reiese deci că, oricum ar proceda, muncitorul ar economisi nu [II—28] pentru el, ci *pentru capital*.

În plus — dacă toate acestea nu sînt decît fraze ipocrite ale „filantropiei” burgheze, care se rezumă în genere la aceea de a-l hrăni pe muncitor cu „deziderate pioase” —, deși fiecare capitalist cere ca muncitorii săi să facă economii, el cere însă ca numai muncitorii *săi* să economisească, căci numai ei îi stau în față ca muncitori; în nici un caz el nu cere același lucru pentru *ceilalți muncitori*, și aceasta pentru că ei îi stau în față în calitate de consu-

#221

matori. De aceea, în pofida tuturor frazelor „pioase”, capitalistul caută tot felul de mijloace pentru a le stimula consumul, se străduiește să-și facă mărfurile mai atrăgătoare, să stimuleze, printr-o reclamă deșănțată, noi trebuințe etc. Tocmai acest aspect al relației dintre capital și muncă constituie un element esențial al civilizației și tocmai pe el se sprijină legitimitatea istorică a capitalului, dar și puterea sa actuală. (Această corelație dintre producție și consum urmează a fi analizată amănunțit abia în secțiunea „Capital și profit” etc. sau în secțiunea „Acumularea și concurența capitalurilor”.)

De altfel, toate acestea nu sînt decît considerații exoterice, care-și au locul aici numai în măsura în care dovedesc că cerințele ipocritei filantropii burgheze se bat cap în cap și, prin urmare, confirmă tocmai ceea ce ar fi trebuit să infirme, și anume că în schimbul dintre muncitor și capital muncitorul se află într-un raport de circulație simplă și, în consecință, primește nu avuție, ci numai mijloace de subzistență, valori de întrebuințare pentru consumul nemijlocit. Că cerința de economisire contrazice însăși relația dintre capital și muncă se vede din următorul considerent simplu *: dacă economiile muncitorului nu trebuie să rămîină doar un produs al circulației, adică bani economisiți care pot fi realizați numai prin transformarea lor, mai devreme sau mai tîrziu, în conținut substanțial al avuției, în obiecte de consum, înseamnă că banii acumulați ar trebui să devină ei înșiși capital, adică să cumpere muncă și s-o trateze ca pe o valoare de întrebuințare. Economisirea presupune deci din nou muncă care nu este capital și presupune totodată că munca a devenit contrariul ei — non-muncă. Pentru a putea deveni capital, economiile muncitorului presupun munca ca non-capital care se opune capitalului, adică presupun că opoziția care potrivit acestei concepții urmează a fi suprimată într-un punct se restabilește în alt punct.

Prin urmare, dacă în însăși relația inițială obiectul și *produsul* schimbului efectuat de muncitor — și ca produs al schimbului simplu el nu poate fi nici un alt produs — ar fi nu valoarea de

* De revendicare ce se formulează în ultimul timp — cu infatare uneori — de a se acorda muncitorilor o anumită participație la profit va trebui să ne ocupăm în secțiunea referitoare la *salariau*; aici avem de-a face ori cu o *primă specială*, care-și poate atinge scopul numai ca excepție de la regula generală și care în practica demnă de a fi menționată se limitează de fapt numai la coruperea unor supraveghetori, prepuși etc. în interesul patronului și *împotriva* intereselor clasei muncitoare, primă care, într-un cuvînt, nu se mai dă *muncitorilor de rînd* și, prin urmare, nu mai influențează relația generală; ori avem de-a face cu un procedeu special de a-i trage pe sfoară pe muncitori, *reținîndu-le fără temei legal o parte din salariul lor* sub forma precară a unui profit care depinde de starea întreprinderii.

#222

întrebuințare, mijlocul de subzistență, satisfacerea trebuințelor nemijlocite, retragerea din circulație a echivalentului celor puse în ea, spre a-l nimici prin consum, munca s-ar opune capitalului nu ca muncă, nu ca non-capital, ci în calitate de capital. Dar nici capitalul nu se poate opune capitalului dacă lui nu i se opune

munca, căci capitalul este capital numai ca non-muncă, numai în acest raport antagonic. Înseamnă deci că în acest caz ar fi desființată însăși noțiunea și relația de capital.

Nimeni, firește, nu neagă că există situații când schimbul se face între proprietari care nu folosesc muncă străină. Dar asemenea situații nu sînt proprii societății în care capitalul ca atare există într-o formă dezvoltată; tocmai de aceea ele dispar pretutindeni ca urmare a dezvoltării capitalului. Capitalul se poate manifesta în calitate de capital numai tratînd munca drept non-capital, drept pură valoare de întrebuițare.

(Ca sclav, lucrătorul are *valoare de schimb*, valoare; ca muncitor liber însă, el *nu are valoare*; ceea ce are valoare e numai dreptul *de a dispune* de munca sa, dobîndit prin intermediul schimbului. Nu muncitorul se opune capitalistului ca valoare de schimb, ci capitalistul se opune muncitorului. *Lipsa de valoare* a acestuia din urmă, *privarea lui de valoare* constituie premisa capitalului și condiția muncii *libere* în general. Linguet consideră că aceasta este un regres¹²⁶; el uită însă că prin aceasta muncitorul este formal afirmat ca persoană care înseamnă ceva pentru sine, în *afara* muncii *sale*, și care își înstrăinează manifestarea activității vitale proprii numai ca mijloc pentru întreținerea propriei sale vieți. Atîta timp cît lucrătorul ca atare are *valoare de schimb* nu poate exista *capitalul industrial* ca atare, adică în general nu poate exista capital într-o formă dezvoltată. Capitalului trebuie să i se opună munca în calitate de *pură valoare de întrebuițare*, pe care însuși posesorul ei o oferă ca marfă în schimbul capitalului, al *valorii de schimb* a acestei mărfi, în schimbul monedei, care, ce-i drept, devine reală în mîna muncitorului numai în determinația de mijloc general de schimb, iar în rest dispăre.) Foarte bine !

Muncitorul se află deci numai în relația proprie circulației simple, schimbului simplu, și primește în schimbul valorii sale de întrebuițare numai *monedă*; el capătă mijloace de subzistență, dar sub o formă mijlocită. După cum am văzut, această formă de mijlocire este esențială și caracteristică pentru relația arătată *. Faptul că muncitorul poate să meargă mai departe și să-și transforme în bani moneda, adică să economisească, nu dovedește altceva decît că relația sa este o relație a circulației simple; el

* Vezi volumul de față, p. 214—217. — *Nota red.*

#223

poate să economisească o sumă mai mare sau mai mică, dar nu depășește cadrul circulației simple; el își poate realiza economiile numai lărgindu-și vremelnic sfera consumului. Important este faptul — și aceasta afectează esențialmente determinarea relației înseși — că, deoarece pentru muncitor produsul schimbului îl constituie banii, avuția generală ca iluzie ce-l stăpînește este aceea care-l stimulează și-i imprimă un spirit întreprinzător. Totodată, datorită acestui fapt se deschide nu numai formal un cîmp liber pentru arbitrarium în realizarea [II — 29]

[.....
.....
.....]

...[III — 8] ¹²⁷ proceselor aceluiași subiect; așa, de pildă, se spune că substanța ochiului este capitalul vederii etc. Asemenea fraze beletristice, care cu ajutorul vreunei analogii încadrează totul în tot ce vreți, pot părea chiar spirituale cînd se rostesc pentru prima oară, — și par cu atît mai spirituale cu cît lucrurile pe care le identifică sînt mai eterogene. Repetate însă, și chiar cu infatuare, cu pretenții de științificitate, ele sînt pur și simplu stupide. Ele sînt bune pentru flecarii beletrști care zugrăvesc totul în culori trandafirii și care mînjesc toate științele cu dulcegăriile lor grețoase.

Faptul că pentru muncitor, atîta timp cît e în stare să muncească, munca constituie o sursă mereu nouă de schimb — și nu de schimb în general, ci de schimb cu capitalul —, acest fapt decurge din însăși definiția potrivit căreia el vinde numai pentru o anumită durată de timp dreptul de a se dispune de capacitatea sa de muncă, și ca atare poate reînnoi mereu schimbul de îndată ce a consumat cantitatea de substanțe necesară pentru a-și putea reproduce activitatea vitală. În loc de a se arăta uimiți de faptul că muncitorul continuă să trăiască și este deci în stare să repete zilnic anumite procese vitale după ce mîncă pe săturate și doarme atît cît îi trebuie; în loc să facă din aceasta un mare merit al capitalului față de muncitor, sicofanții economiei politice burgheze, care zugrăvesc totul în roz, ar fi trebuit să-și îndrepte atenția mai curînd asupra împrejurării că, după o muncă mereu repetată, muncitorul este întotdeauna nevoit să ofere în schimb *numai* munca sa vie, nemijlocită. Repetarea [procesului] nu este

* Ultima pagină, a 29-a, din caietul al II-lea lipsește. Despre conținutul acestei pagini ne putem face o idee după următorul fragment din „referatele” întocmite de Marx în februarie 1859 la caietele de manuscrise din 1857 — 1858 (vezi volumul de față, partea a II-a): „Capitalul se opune muncitorului numai ca putere a lucrurilor. El nu are un caracter personal. Deosebirea față de prestările de

servicii. — Scopul muncitorului în schimbul cu capitalul este consumul. Muncitorul trebuie mereu s-o ia de la capăt. *Munca în calitate de capital al muncitorului*". — *Nota red.*

#224

în fond altceva decât aparență. *Ceea ce muncitorul schimbă pe capital este întreaga sa capacitate de muncă, pe care o cheltuiește, să zicem, în decurs de 20 de ani.* În loc să i-o plătească dintr-o dată, capitalul i-o plătește treptat, în doze mici, pe măsură ce muncitorul o pune la dispoziția lui, săptămînal să zicem. Aceasta nu schimbă deci cîtuși de puțin fondul lucrurilor și nu justifică cîtuși de puțin concluzia că, deoarece muncitorul trebuie să doarmă 10—12 ore înainte de a-și putea relua munca și repeta schimbul cu capitalul, *munca este capitalul muncitorului.* Ceea ce este luat aici drept capital înseamnă de fapt limita, întreruperea muncii muncitorului, înseamnă doar că muncitorul nu este un perpetuum mobile. Lupta pentru ziua de muncă de zece ore ¹²⁸ etc. dovedește că dorința fierbinte a capitalistului este ca muncitorul să-și cheltuiască dozele de forțe vitale, pe cît posibil, fără întreruperi.

Ajungem acum la cel de-al doilea proces care constituie relația dintre muncă și capital după acest schimb. Am vrea să adăugăm doar că economiștii dau o altă formulare tezei de mai sus: ei spun că *salariul e neproductiv.* Pentru ei a fi productiv înseamnă, bineînțeles, a crea avuție. Deoarece produsul schimbului dintre muncitor și capital — și chiar singurul produs dat în însuși acest act de schimb — este salariul, economiștii consideră că în acest schimb muncitorul nu produce avuție nici pentru capitalist [—] căci pentru acesta din urmă plata în bani a unei valori de întrebuițare, plată care constituie unica funcție a capitalului în cadrul raportului dat, înseamnă cedare, și nu producere de avuție, așa încît el se străduiește să plătească cît mai puțin [—] și nici pentru muncitor, deoarece salariul nu-i procură decât mijloacele de subzistență, posibilitatea de a-și satisface, cît de cît, trebuințele individuale, dar niciodată forma generală a avuției, niciodată avuție.

În schimbul cu capitalistul, muncitorul nu poate să producă avuție și datorită faptului că conținutul mărfii pe care el o vinde nu o situează pe aceasta nicidecum deasupra legilor generale ale circulației, potrivit cărora, în locul valorii pe care muncitorul o pune în circulație, el poate căpăta, prin intermediul monedei, numai un echivalent sub forma unei alte valori de întrebuițare, pe care o consumă. O asemenea operație nu duce, firește, niciodată la îmbogățire, iar pe cel care o efectuează trebuie să-l readucă, la sfîrșitul procesului, exact în punctul în care se afla la început. Aceasta, după cum am văzut *, nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune că sfera trebuințelor pe care muncitorul și le satisface nemijlocit e susceptibilă de o anumită lărgire sau restrîngere. Pe

* Vezi volumul de față, p. 214—217, 220. — *Nota red.*

#225

de altă parte, dacă capitalistul — care în acest schimb nu apare încă nicidecum în calitate de capitalist, ci numai în calitate de *bani* — ar repeta mereu acest act, muncitorul i-ar mîncă curînd toți banii și [III—9] i-ar cheltui pe o serie de alte trebuințe: cîrpitul pantalonilor, lustruitul cizmelor, pe scurt, i-ar cheltui pe diverse prestări de servicii. În orice caz, repetarea acestei operații ar fi strict limitată la mărirea pungii capitalistului. Repetarea ei l-ar îmbogăți tot atît de puțin cît cheltuirea de bani pe alte valori de întrebuițare pentru propria sa persoană, care, după cum se știe, nu numai că nu-i aduc nici un venit, dar îl și costă.

Ar putea să pară straniu faptul că, deși în relația dintre capital și muncă, precum și în acest prim proces al schimbului dintre ei, muncitorul cumpără valoarea de schimb, iar capitalistul valoarea de întrebuițare — cu adăugirea că munca se opune capitalului nu ca *una* dintre valorile de întrebuițare, ci ca *însăși* valoarea de întrebuițare în general —, capitalistul urmează să capete avuție, iar muncitorul doar o valoare de întrebuițare care dispare în actul de consum. { În măsura în care îl privește pe capitalist, acest aspect urmează a fi examinat abia în legătură cu procesul al doilea al schimbului dintre capital și muncă. } Aceasta pare a fi o mișcare dialectică care se soldează cu un rezultat diametral opus celui la care ne-am putea aștepta. Dar dacă privim lucrurile mai îndeaproape, constatăm că muncitorul care-și schimbă marfa parcurge în procesul schimbului forma M—B—B—M. Dacă în circulație pornim de la marfă, de la valoare de întrebuițare ca principiu al schimbului, ajungem necesarmente iarăși la marfă, întrucît banii apar doar ca monedă, și în calitate de mijloc de schimb nu sînt decât o mijlocire efemeră, în timp ce marfa, după ce și-a parcurs circuitul, este consumată ca obiect nemijlocit al unei trebuințe. De partea cealaltă, capitalul reprezintă B—M— M—B, adică momentul opus.

Separarea proprietății de muncă apare ca o lege necesară a acestui schimb dintre capital și muncă. În calitate de *non-capital* ca atare, munca este:

1) *Muncă neobiectuală [nematerializată], considerată negativ* (în sine încă ceva obiectual; însuși non-obiectualul într-o formă obiectivă). Privită astfel, munca nu este nici materie primă, nici instrument de muncă, nici semifabricat, ea este munca separată de toate mijloacele de muncă și obiectele muncii, de întreaga ei

obiectivitate. Este muncă vie (precum și non-valoare) existentă ca *abstracție* de aceste momente ale propriei sale realități; această totală dezgolire, această existență pur subiectivă a muncii, despuată de orice obiectivitate. Munca în calitate de paupertate absolută; paupertatea nu ca neîndestulare, ci ca exclu-

#226

dere totală a avuției materiale. Sau se mai poate spune și așa: ca *non-valoare* realmente existentă, deci ca valoare de întrebuințare pur obiectuală, existentă fără mijlocire, această obiectivitate nu poate fi decât o obiectualitate nedespărțită de persoană, o obiectivitate care coincide cu corporalitatea nemijlocită a persoanei. Fiind pur nemijlocită, această obiectualitate este în aceeași măsură nemijlocit și non-obiectualitate. Cu alte cuvinte, nu este o obiectivitate care să dăinuie în afara existenței nemijlocite a individului însuși, care să nu coincidă cu el.

2) În calitate de muncă neobiectivată [*nematerializată*], de *non-valoare*, considerată *pozitiv*, sau ca negativitate care se raportează la sine însăși, munca este existența *non-obiectivată*, deci non-obiectuală, subiectivă a muncii înseși. Munca nu ca obiect, ci ca activitate; nu ca ea însăși *valoare*, ci ca *sursă vie* a valorii. În opoziție cu capitalul, în care avuția generală există în mod obiectiv, ca realitate, munca este avuția generală ca *posibilitate generală* a avuției, posibilitate care ca atare se realizează în acțiune. Prin urmare nu sînt cîtuși de puțin contradictorii, sau, dimpotrivă, sînt în toate privințele reciproc contradictorii propozițiile care afirmă că, pe de o parte, ca *obiect*, munca este *sărăcia* absolută, iar pe de altă parte, ca subiect și ca activitate, ea este *posibilitatea generală* a avuției; amîndouă aceste propoziții se condiționează reciproc și decurg din esența muncii pe care capitalul o *presupune* ca opus al său, ca existență opusă capitalului, și care, pe de altă parte, la rîndul ei, presupune capitalul.

Ultimul punct care mai trebuie scos în evidență la examinarea muncii așa cum se opune ea capitalului este acela că în calitate de valoare de întrebuințare opusă banilor care funcționează în calitate de capital, munca nu reprezintă cutare sau cutare muncă determinată, ci este *muncă pur și simplă*, muncă abstractă, absolut indiferentă față de *modul ei particular de a fi determinat*, dar capabilă de a se adapta la orice mod de a fi determinat. Substanței specifice a fiecărui capital determinat trebuie să-i corespundă, firește, o muncă specifică, dar deoarece capitalul *ca atare* este indiferent față de orice particularitate a substanței sale și este atît totalitatea acestor particularități, cît și abstracția lor, munca ce i se opune conține în mod subiectiv aceeași totalitate [de feluri particulare de muncă] și aceeași abstracție [de particularitățile fiecăruia dintre ele]. În condițiile muncii de breaslă, meșteșugărești, de pildă, unde însuși capitalul are încă o formă limitată, este încă în întregime cufundat într-o substanță determinată și, prin urmare, nu este încă *capital propriu-zis*, munca apare și ea cufundată în modul ei particular de a fi determinat, și nu în totalitatea și în abstracția în care apare munca așa cum se opune capi-

#227

talului. Aceasta înseamnă că, deși în fiecare caz în parte munca este o muncă determinată, capitalul poate totuși să se opună fiecărei munci *determinate*: lui i se opune potențial ansamblul tuturor felurilor de muncă, și este pur întîmplător că la un moment dat i se opune un anumit fel de muncă.

Pe de altă parte, muncitorului îi este indiferent modul de a fi determinat al muncii sale; ea ca atare nu prezintă pentru el interes decât în măsura în care e în genere *muncă* și ca atare e valoare de întrebuințare pentru capital [III—10]. Ceea ce constituie caracterul economic al muncitorului este faptul că el e purtătorul muncii ca atare, adică al muncii ca *valoare de întrebuințare* pentru capital; el este *muncitor* în opoziție cu capitalistul. Nu același este caracterul economic al meșteșugarului, al breslașului etc.; la ei acest caracter rezidă tocmai în modul de a fi *determinat* al muncii lor și în relația cu un *anumit meșter* etc.

Această relație economică — caracterul pe care-l au capitalistul și muncitorul ca cei doi poli ai unei relații de producție — se dezvoltă deci într-o formă cu atît mai pură și mai adecvată cu cît munca își pierde tot mai mult caracterul de artă. Deprinderile de muncă specifice devin tot mai mult ceva abstract, indiferent, iar munca devine tot mai mult o *activitate pur abstractă*, pur mecanică și de aceea indiferentă față de forma ei particulară; ea devine o activitate pur *formală* sau, ceea ce este același lucru, pur *substanțială*, activitate în general, indiferentă față de forma ei. Aici iese iarăși la iveală cum modul particular de a fi determinat al relației de producție, al categoriei — în cazul de față al capitalului și muncii — devine adevărat numai o dată cu dezvoltarea unui anumit *mod material de producție* și pe o anumită treaptă de dezvoltare a *forțelor de producție* industriale. În general, acest punct trebuie să fie expus amănunțit ulterior în legătură cu această relație dintre capital și muncă, întrucît aici el este *dat* în însăși această relație, pe cînd la examinarea determinațiilor abstracte: valoare de schimb, circulație, bani, el ține încă mai mult de reflecția noastră subiectivă.

Ajungem acum la cea de-a doua latură a procesului schimbului dintre capital și muncă. Schimbul dintre capital — sau capitalist — și *muncitor* este acum încheiat, în măsura în care în genere este vorba de procesul schimbului. Acum se trece la relația dintre capital și muncă în calitatea ei de valoare de întrebuințare a acestuia. Munca nu este numai *valoare de întrebuințare* care se

#228

opune capitalului, ci este *valoarea de întrebuințare* a capitalului însuși. Ca non-ființare a valorilor în calitatea lor de valori materializate, munca este ființarea lor ca valori nematerializate, ființarea lor ideală; ea este posibilitatea valorilor, iar ca activitate — creare de valori. În fața capitalului ea este forma pur abstractă, simpla posibilitate a unei activități creatoare de valori, activitate care există numai ca aptitudine, ca potență în organismul muncitorului. Dar, odată devenită activitate reală datorită contactului cu capitalul — de la sine această aptitudine nu se poate pune în mișcare, deoarece e lipsită de obiect —, aptitudinea devine activitate productivă reală, creatoare de valoare. În raport cu capitalul, această activitate nu poate consta în altceva decât în reproducția capitalului însuși, în conservarea și sporirea lui ca valoare *reală și eficientă*, și nu doar gândită, ca în cazul banilor. Prin intermediul schimbului cu muncitorul, capitalul și-a apropiat însăși munca; aceasta a devenit unul din momentele lui, și ca activitate vitală acționează acum asupra obiectualității lui doar existente, și deci moarte.

Capitalul este bani (valoare de schimb existentă în mod de sine stătător), dar nu se mai prezintă ca bani întruchipați într-o substanță aparte, alături de celelalte substanțe ale valorilor de schimb și deci excluși din rîndul acestor substanțe, ci ca bani care-și păstrează determinația ideală în toate substanțele, în valorile de schimb de orice formă și mod de existență a muncii materializate. Deoarece capitalul în calitate de bani existenți sub toate formele particulare ale muncii materializate intră acum în proces nu cu munca obiectualizată, ci cu munca vie, existentă ca proces și ca act, el prezintă mai întâi această deosebire calitativă dintre substanța în care el există și forma sub care el există acum și ca muncă. Tocmai în procesul afirmării și suprimării acestei deosebiri capitalul însuși devine proces.

Munca este fermentul care, aruncat în capital, îl face să dospească. Pe de o parte, obiectualitatea lui trebuie să fie prelucrată, adică consumată de către muncă; pe de altă parte trebuie suprimată subiectivitatea pură a muncii ca simplă formă, iar munca trebuie să fie obiectualizată [materializată] în însuși materialul capitalului. Relația dintre capital (privit sub aspectul conținutului său) și muncă, adică relația dintre munca obiectualizată [materializată] și munca vie — aici capitalul apare ca ceva pasiv în raport cu munca, și anume existența lui pasivă ca substanță particulară se opune muncii ca activitate care modelează — poate fi în genere numai relația dintre muncă și obiectualitatea ei, materialul ei (toate acestea trebuie clarificate chiar în primul capitol, care trebuie să preceadă capitolul referitor la valoarea de schimb și să

#229

trateze despre producție în general), iar în raport cu munca privită ca activitate, substanță, munca materializată nu poate să apară decât în două relații: în aceea de *materie primă*, adică de substanță amorfă, de simplu material pentru activitatea adecvată, modelatoare a muncii, și în aceea de *unealtă de muncă*, de mijloc care este el însuși ceva obiectual și prin intermediul căruia activitatea subiectivă inter pune între ea și obiect un alt obiect în calitate de transmițător al acțiunii ei.¹²⁹

Definirea ca *produs* [a muncii materializate în opoziție cu munca vie], pe care economiștii o introduc aici spre a arăta că e vorba de ceva *distinct* de materia primă și de unealta de muncă, încă nu-și are locul aici. Produsul apare ca *rezultat*, și nu ca *premisă* a procesului care se desfășoară între conținutul pasiv al capitalului și munca privită ca activitate. Ca *premisă*, produsul nu reprezintă o relație între obiect și muncă care să difere de materia primă și de unealta de muncă, deoarece materia primă și unealta de muncă, fiind substanța valorilor, reprezintă ele însele muncă *materializată*, *produse*. În general substanța valorii nu este o substanță naturală aparte; ea nu este altceva decât muncă materializată, care la rîndul ei [III—11] apare în raport cu *munca vie* ca *materie primă* și *unealtă de muncă*. Dacă luăm în considerare simplul act al producției, unealta de muncă și materia primă pot să apară ca găsite de-a gata în natură, așa încît omul nu trebuie decât să și le *apropie*, adică să facă din ele obiect al muncii și mijloc de muncă, ceea ce în sine nu este încă proces de muncă. În raport cu ele *produsul* apare, așadar, ca ceva calitativ diferit și e produs nu numai ca rezultat al acțiunii exercitate de muncă asupra materialului prin intermediul uneltelor, ci ca *primă materializare a muncii* alături de acestea. Dar ca părți constitutive ale capitalului, materia primă și uneltele de muncă sînt ele însele muncă materializată și deci *produs*.

Cu aceasta nu se epuizează conținutul relației [dintre capital și muncă]. Căci, de pildă, produsul muncii poate deveni mijloc și obiect al unei munci noi și într-o producție în care nu există nici un fel de valori de schimb, deci nici un fel de capital. Așa se întîmplă în agricultura care produce numai valori de întrebuințare. Arcul vîntătorului și năvodul pescarului, într-un cuvînt condițiile cele mai simple presupun deja un produs care

încetează să fie considerat produs și devine *materie primă* sau, în special, *unealtă de producție*, căci aceasta este propriu-zis prima formă specifică în care produsul se manifestă ca mijloc de reproducție. Acest raport nu epuizează, așadar, nicidecum relația în care *materia primă și unealta de muncă* apar ca momente ale capitalului însuși.

Economiștii, de altfel, prezintă *produsul* și sub cu totul alt ra-

#230

port, ca al treilea element al substanței capitalului. El este produs întrucît e destinat să iasă atît din procesul de producție, cît și din circulație pentru a fi nemijlocit obiect de consum individual: *approvisionnement*, cum îl numește Cherbuliez.¹³⁰ Și anume: este vorba de produsele necesare muncitorului pentru a putea trăi ca muncitor și a putea subzista în timpul producției pînă ce va fi creat un nou produs. Că capitalistul posedă această capacitate reiese din faptul că fiecare element al capitalului este bani și ca atare poate fi transformat din el însuși ca formă generală a avuției în substanța avuției, în obiect de consum. *L'approvisionnement* al economiștilor îi privește deci numai pe muncitori, adică reprezintă, exprimați sub formă de obiecte de consum, de valori de întrebuințare, banii pe care muncitorul îi primește de la capitalist în cadrul schimbului dintre ei. Dar aceasta ține de primul act [de schimbul dintre capital și muncă]. În ce măsură acest prim act se află în legătură cu cel de-al doilea este o chestiune de care nu ne ocupăm încă aici. Singura diviziune [a muncii materializate în raport cu munca vie] pe care o implică însuși procesul de producție este diviziunea inițială, izvorită din deosebirea dintre munca materializată și munca vie, adică diviziunea dintre *materia primă și unealta de muncă*. Că economiștii confundă aceste două noțiuni e ceva cît se poate de firesc, deoarece ei nu pot să nu confunde cele două momente ale relației dintre capital și muncă, nu pot sesiza deosebirea specifică dintre ele.

Așadar: materia primă se consumă prin aceea că e modificată și modelată de către muncă, iar unealta de muncă se consumă prin aceea că e folosită, că se face uz de ea în acest proces. Pe de altă parte, munca se consumă și ea prin aceea că e folosită, pusă în mișcare și în felul acesta se cheltuiește o anumită cantitate de forță musculară etc. a muncitorului, fapt datorită căruia acesta se istovește. Dar munca nu numai că se consumă, ci și trece totodată din forma de activitate în aceea de obiect, de repaus, se fixează într-un obiect, se materializează; modificînd obiectul, ea își modifică și propria ei înfățișare, și din activitate se transformă în ființare. Sfîrșitul procesului îl constituie *produsul*, în care materia primă apare legată de muncă, iar unealta de muncă s-a transformat și ea din simplă posibilitate într-o realitate, prin aceea că a devenit efectiv un mijloc de transmitere a acțiunii muncii; în același timp însă, datorită raportării ei mecanice sau chimice față de materialul muncii, *unealta de muncă* este și ea consumată în forma ei inertă.

Toate cele trei momente ale procesului: materialul, *unealta* și munca se contopesc într-un rezultat neutru — *produsul*, în care sînt totodată reproduse momentele procesului de producție care au

#231

fost consumate în acest proces. De aceea întregul proces apare ca un *consum productiv*, sau, cu alte cuvinte, ca un consum care nu se încheie cu *nimic* și nici cu o simplă subiectivare a obiectualului, ci este el însuși, la rîndul său, pus ca un *obiect*. Consumul nu este un simplu consum al substanțialului, ci un consum al consumului însuși; în suprimarea substanțialului avem deci suprimarea acestei suprimări, și deci *punerea* substanțialului. Activitatea care imprimă *forma* consumă obiectul și se consumă pe sine însăși, dar ea consumă numai forma dată a obiectului pentru a-i da o nouă formă de obiect și se consumă pe sine însăși numai în forma ei subiectivă, ca activitate. Ea consumă obiectualitatea obiectului — indiferența lui față de formă — și subiectivitatea activității; ea dă forma obiectului, iar pe sine se materializează. Dar în calitate de *produs*, rezultatul procesului de producție este valoarea de întrebuințare.

[III — 12] Dacă examinăm rezultatul obținut pînă acum, rezultă:

În primul rînd, datorită apropierei muncii, încorporării ei în capital, banii, adică actul cumpărării dreptului de a dispune de muncitor, apar aici doar ca mijloc pentru declanșarea acestui proces, și nu ca moment al procesului însuși — capitalul intră în fermentație și devine proces, *proces de producție*, în care, ca totalitate, capitalul ca muncă vie se raportează la sine însuși nu numai ca la muncă materializată, ci, deoarece e muncă materializată [obiectualizată], se raportează la sine însuși ca simplu *obiect* al muncii.

În al doilea rînd, în circulația simplă, atîta timp cît marfa și banii rămîneau momente ale circulației, substanța lor era indiferentă pentru determinarea formei. Marfa, în măsura în care era vorba de substanța ei, se afla, ca obiect de consum (al unei trebuințe), în afara relației economice. Banii, cînd forma lor devenea de sine stătătoare, mai păstrau o legătură cu circulația, dar numai în sens negativ, și reprezentau numai acest raport negativ. Fixați pentru sine, banii se stingeau și ei într-o materialitate moartă, încetau de a mai fi bani. Atît marfa cît și banii exprimau valoarea de schimb, cu singura deosebire că marfa era valoare de schimb particulară, pe cînd banii erau valoare de schimb generală. Însăși această deosebire era pur gîndită, întrucît în

circulația reală ambele determinații alternau succesiv, iar dacă le privim pe fiecare în parte, banii înșiși erau și ei o marfă particulară, iar marfa — ca preț — era și ea bani universali. Deosebirea era deci pur formală. Atât marfa cât și banii apăreau în una din aceste determinații pentru că — și numai în măsura în care — nu apăreau în cealaltă. Acum însă, în procesul de producție, capitalul ca formă se deosebește de el însuși ca substanță. El este concomitent amîndouă aceste determinații și totodată raportul dintre ele. Dar:

#232

În al treilea rînd, ca asemenea raport capitalul apărea doar *in sine*. Acest raport nu este încă *pus* sau este pus numai în determinația unuia din cele două momente, și anume a celui *material*, care în sine însuși se deosebește ca materie (materie primă și unealtă) și formă (muncă), iar ca raport al amîndurora, ca proces real, reprezintă el însuși doar un raport material — raportul dintre cele două elemente materiale care alcătuiesc conținutul capitalului, conținut care diferă de raportul său de formă în calitate de capital.

Dacă examinăm capitalul sub aspectul în care apare inițial spre deosebire de muncă, vedem că în procesul de producție el se prezintă ca ființare doar pasivă, obiectivă, în care e în întregime stinsă determinația de formă în virtutea căreia el este capital, adică o relație socială existentă pentru sine.¹³¹ Numai prin conținutul său, adică în calitate de muncă materializată în general, intră capitalul în procesul de producție; dar muncii a cărei raportare la capital constituie procesul de producție îi este cu desăvîrșire indiferent că capitalul este muncă materializată; mai mult, capitalul intră în acest proces și este prelucrat în el numai ca obiect, și nu ca *muncă obiectualizată* [materializată]. Bumbacul care se transformă în fire, firele care se transformă în țesături, țesăturile care servesc ca material pentru imprimare și vopsire există pentru muncă numai ca bumbac, fire și țesături disponibile. În calitatea lor de produse ale muncii, de muncă materializată, ele nu intră în nici un proces: ele intră în procesul de producție numai ca entități materiale cu anumite proprietăți naturale. Pentru raportul dintre munca vie și aceste entități este cu desăvîrșire indiferent *cum* le-au fost imprimate proprietățile respective; pentru munca vie ele există numai în măsura în care există distinct de ea însăși, adică în măsura în care există ca material de muncă.

Toate acestea au loc din momentul în care se pornește de la capital în forma sa materială ca premisă a muncii. Pe de altă parte, întrucît prin intermediul schimbului dintre capital și muncitori munca însăși a devenit unul din elementele materiale ale capitalului, deosebirea dintre ea și elementele materiale ale capitalului nu este decît o deosebire de ordin material: elementele materiale ale capitalului se află în stare de repaus, în timp ce munca se află în stare de activitate. Acest raport este raportul material al unuia dintre elementele capitalului față de celălalt, dar nu *propriul* raport al *capitalului* față de ambele.

Pe de o parte, așadar, capitalul apare doar ca *obiect pasiv*, în care este stins orice raport de formă, iar pe de altă parte el apare ca *simplu proces de producție*, în care capitalul ca atare, ca ceva distinct de substanța sa, nu intră. Capitalul nu apare aici cîtuși

#233

de puțin nici măcar în substanța sa care-i e specifică — ca muncă materializată, căci aceasta e substanța valorii de schimb —, ci numai în forma naturală de existență a acestei substanțe, în care este stins orice raport cu valoarea de schimb, cu munca materializată, cu munca însăși ca valoare de întrebuințare pentru capital, și de aceea este stins, de asemenea, orice raport cu capitalul însuși.

Sub acest aspect [III—13] procesul producției capitaliste coincide cu procesul de producție simplu, în care determinația capitalului în calitate de capital apare stinsă în forma de proces, după cum determinația banilor în calitate de bani era stinsă în forma-valoare. În limitele în cadrul cărora am examinat pînă aici procesul de producție, capitalul existent pentru sine — sau, cu alte cuvinte, capitalistul — nici nu intră în acest proces. Nu pe capitalist îl consumă munca atunci cînd consumă materie primă și unelte de muncă. Și nici capitalistul nu este cel ce consumă, ci munca. Procesul de producție al capitalului apare astfel nu ca proces de producție al capitalului, ci ca proces de producție pur și simplu, iar capitalul, spre *deosebire de muncă*, apare numai în modul său material de a fi determinat ca *materie primă și unealtă de muncă*. Or, tocmai acesta este aspectul — care, departe de a fi doar o abstracție arbitrară, este o abstracție care are loc chiar în procesul de producție — pe care îl rețin economiștii spre a putea prezenta capitalul drept element necesar al oricărui proces de producție. Bineînțeles că ei pot proceda astfel numai pentru că uită să-i observe comportarea în calitate de capital în timpul acestui proces.

Aici se cuvine să atragem atenția asupra unui moment care nu numai că pentru prima oară trece pe primul plan din punctul de vedere al observației, ci este dat în însăși relația economică. În primul act, în schimbul dintre capital și muncă, munca ca atare, existentă *pentru sine*, a apărut necesarmente în chip de muncitor. La fel și aici, în cel de-al doilea proces, capitalul este dat ca valoare existentă pentru sine sau, ca să zicem așa, *suficientă sieși* (ceea ce în bani era exprimat doar ca tendință). Dar capitalul existent pentru sine este *capitalistul*. Socialiștii spun, ce-i drept: avem nevoie de capital, dar nu de capitalist.¹³² În acest caz capitalul apare pur și simplu ca un lucru, și nu ca o relație de producție, care, reflectată în sine, nu este altceva decît

capitalistul. Eu pot, desigur, să despart capitalul de cutare sau cutare capitalist și să-l fac să treacă în mâinile altuia. Dar, lipsit de capital, capitalistul își pierde calitatea de capitalist. Prin urmare, capitalul poate fi despărțit de cutare sau cutare capitalist, dar nu poate fi despărțit de *capitalist ca atare*, care se opune *munci-*

#234

torului ca atare. Tot astfel cutare sau cutare muncitor poate înceta să fie existența pentru sine a muncii: el poate să moștenească o sumă de bani, poate să fure bani etc. Dar în acest caz el încetează să fie *muncitor*. Ca muncitor el este numai munca existentă pentru sine. (Ulterior această idee trebuie dezvoltată.)

[B)] Procesul muncii și procesul de valorificare

[1)] *Transformarea muncii în capital*

La sfârșitul procesului nu poate să rezulte nimic care să nu fi fost la începutul lui o premisă și o condiție a lui. Pe de altă parte însă, toate acestea trebuie să și rezulte. De aceea, dacă la sfârșitul procesului de producție al cărui început a avut drept premisă capitalul există impresia că el, ca relație de formă, a dispărut, acest lucru este posibil numai pentru că se pierde din vedere firele invizibile cu care capitalul învăluie întregul proces. Să examinăm deci acest aspect al procesului de producție.

Prima concluzie este, așadar, următoarea:

a) Prin încorporarea muncii în capital, acesta devine proces de producție; dar în primul rând — proces de producție *material*; proces de producție în general, astfel încât procesul de producție al capitalului nu se deosebește de procesul de producție material în general. Determinatia lui de formă e cu desăvârșire stinsă. Deoarece capitalul a schimbat pe muncă o parte din ființa sa materială, aceasta din urmă s-a diferențiat în sine, împărțindu-se în obiect și muncă; raportul dintre acestea două constituie procesul de producție sau, și mai precis, *procesul muncii*. Vedem astfel că *procesul muncii care, ca punct de plecare, este dat anterior valorii și datorită caracterului său abstract și pur material este comun tuturor formelor de producție, reapare în cadrul capitalului ca un proces care se desfășoară în substanța capitalului și constituie conținutul lui.*

(Mai încolo se va vedea că și în cadrul procesului de producție această *stingere a determinației de formă* este doar aparentă.)

Deoarece capitalul este valoare, dar ca proces se manifestă în primul rând sub forma de simplu proces de producție, sub forma de proces de producție în general, lipsit de orice determinație *economică* particulară, se poate spune — în funcție de latura procesului de producție simplu, pe care o avem în vedere (după cum am văzut, acesta din urmă ca atare nu presupune cîtuși de puțin capitalul, ci este propriu tuturor modurilor de

#235

producție) — că capitalul se transformă în produs sau că este unealtă de muncă sau materie primă pentru procesul de muncă. Apoi, dacă prin capital se subînțelege una din laturi, care ca subzistență sau simplu mijloc se opune muncii, se adaugă pe bună dreptate ca capitalul nu este productiv¹³³, căci în acest caz el este considerat tocmai și numai ca obiect ce se opune muncii, ca materie, ca ceva pur pasiv. Adevărul este însă că în realitate capitalul nu se manifestă ca una din laturile procesului de producție și nici ca deosebire specifică a uneia dintre laturi în sine sau ca simplu rezultat (produs) al procesului de producție, ci ca simplu proces de producție; că acesta din urmă apare acum în calitate de *conținut* în automișcare al capitalului.

* * *

[III—14] { Răspunsul la întrebarea ce este și ce *nu este muncă productivă* — întrebare care, de cînd Adam Smith a stabilit deosebirea dintre aceste două feluri de muncă¹³⁴, a stîrnit numeroase și variate controverse — trebuie să decurgă din analiza diferitelor laturi ale capitalului însuși. *Muncă productivă* este numai aceea care produce *capital*. Nu este oare o aberație (sau cam așa ceva), întrebă d-l Senior de pildă, că un constructor de pian trebuie să fie considerat *lucrător productiv*, în timp ce *pianistul* nu, deși fără el pianul nu ar avea nici un sens ?¹³⁵ Dar tocmai așa stau lucrurile. Constructorul de pian reproduce *capital*, în timp ce pianistul nu face decît să schimbe munca sa pe venit.¹³⁶ Dar se poate contesta oare că pianistul produce muzică și satisface simțul nostru muzical, iar într-un anumit sens îl și produce? Într-adevăr, el face asta: munca lui produce ceva, dar de pe urma acestui fapt ea nu devine încă *muncă productivă* din punct de vedere *economic*; e tot atît de puțin productivă cît și munca alienatului mintal care produce himere. Munca *este productivă numai atunci cînd produce propriul ei opus*. De aceea alți economiști afirmă că așa-zisul lucrător neproductiv este indirect productiv. De pildă, pianistul creează un stimulent pentru producție, în parte făcîndu-l pe om mai activ, mai optimist, sau în sensul obișnuit, trezind în el o trebuință nouă, pentru a cărei satisfacere este nevoie de mai multă sîrguință în producția materială nemijlocită. Prin aceasta se recunoaște implicit că numai munca

creatoare de capital este productivă și că deci orice altă muncă, oricât de *utilă* ar fi — ea poate fi tot atât de bine și *dăunătoare* —, nu este productivă sub raportul capitalizării și, în consecință, este muncă neproductivă.

Alții declară că deosebirea dintre munca productivă și cea neproductivă trebuie căutată nu în sfera producției, ci în sfera

#236

consumului. Dimpotrivă! Producătorul de tutun este productiv, deși consumul de tutun este neproductiv. Producția pentru consumul neproductiv este tot atât de productivă ca și producția destinată consumului productiv, cu singura condiție ca atât una cât și cealaltă să producă sau să reproducă capital. De aceea *Malthus* (X, 40)¹³⁷ spune pe bună dreptate:

„*Productiv este lucrătorul care sporește nemijlocit avuția patronului său*”.

Acest lucru e adevărat, cel puțin într-un anumit sens. Dar ideea este exprimată prea abstract, căci în această formulare ea este aplicabilă și sclavului. Considerată în raport cu muncitorul, „*avuția patronului*” său este însăși forma *avuției* în raportul ei cu munca, este capitalul. Muncitor productiv este acela care sporește direct capitalul.} [III—14]

* * *

[III—14] β) Să examinăm acum determinația de formă a capitalului așa cum se conservă și se modifică ea în procesul de producție.

Ca *valoare de întrebuințare* munca există numai *pentru capital* și este valoarea de întrebuințare a capitalului însuși, adică activitatea prin intermediul căreia el *se valorifică*. Capitalul ca entitate care își reproduce valoarea și o sporește este valoarea de schimb autonomă (banii) care se manifestă ca proces, ca *proces de valorificare*. De aceea pentru muncitor munca nu este valoare de întrebuințare; de aceea *pentru* el ea nu este o *forță producătoare* de *avuție*, un mijloc de îmbogățire sau o activitate care îmbogățește. Muncitorul își aduce munca în calitate de valoare de întrebuințare în schimbul cu capitalul, care i se opune, așadar, nu în calitate de capital, ci în calitate de bani. În raport cu muncitorul, capitalul devine capital abia prin consumarea muncii, care inițial se află în afara acestui schimb și nu depinde de el. *Valoare de întrebuințare* pentru capital, pentru muncitor însă munca *nu este decât valoare de schimb, valoare de schimb* de care dispune el. Ca valoare de schimb este considerată munca în actul de schimb cu capitalul, prin vânzarea ei pe bani.

Valoarea de întrebuințare a unui lucru nu-l interesează pe vânzătorul lui, ci numai pe acela care-l cumpără. Prețul salpetrului nu este determinat de proprietatea acestuia de a servi la fabricarea prafului de pușcă, ci de cheltuielile lui de producție, de cantitatea de muncă materializată în el. În cadrul circulației, unde valorile de întrebuințare intră sub formă de prețuri, valoarea lor nu rezultă din circulație, deși se realizează numai în cadrul

#237

ei; prețul este o *premisă* a circulației și nu face decât să se realizeze prin schimbul de bani.

Tot astfel munca pe care muncitorul o vinde capitalului ca *valoare de întrebuințare* reprezintă pentru muncitor *valoarea de schimb* care-i aparține și pe care el vrea s-o realizeze, dar care este *determinată* anterior actului acestui schimb, constituie o condiție prealabilă a acestui schimb, este determinată, asemenea valorii oricărei alte mărfi, de jocul cererii și al ofertei sau în ansamblu — și numai acesta este aspectul de care ne ocupăm aici — de cheltuielile de producție, de cantitatea de muncă materializată care e necesară pentru a produce capacitatea de muncă a muncitorului și pe care el o primește deci ca echivalent.

Prin urmare, [III—15] valoarea de schimb a muncii, care se realizează în procesul schimbului cu capitalistul, este *dinainte dată*, dinainte determinată și nu suferă decât modificarea formală la care este supus, în momentul realizării sale, orice alt preț stabilit în mod ideal. Ea nu este determinată de valoarea de întrebuințare a muncii. Pentru muncitor, munca are valoare de întrebuințare numai pentru că este *valoare de schimb*, și nu pentru că produce valori de schimb. Pentru capital ea are valoare de schimb numai în măsura în care este valoare de întrebuințare. Munca este o valoare de întrebuințare diferită de valoarea ei de schimb nu pentru muncitor, ci pentru capital. Muncitorul schimbă deci munca sa ca o valoare de schimb simplă, dinainte determinată printr-un proces de producție anterior; el schimbă munca însăși ca pe o *muncă materializată*; o schimbă numai în măsura în care ea reprezintă deja o anumită cantitate de muncă materializată și deci echivalentul ei e deja stabilit, dat.

Ca urmare a schimbului, capitalul obține această muncă în calitate de muncă vie, de forță producătoare generală a *avuției*, de activitate care sporește *avuția*. Este clar, așadar, că printr-un astfel de schimb muncitorul nu se poate *îmbogăți*, căci asemenea lui Esau, care și-a vândut dreptul de întâi născut pe un blid de fiertură, muncitorul cedează în schimbul [valorii] capacității sale de muncă, ca mărime prezentă, *forța creatoare* a acestei capacități. Dimpotrivă, așa cum vom vedea ulterior, el trebuie să devină mai sărac, deoarece forța creatoare a muncii sale i se opune acum ca o forță a capitalului, ca o *putere străină*. Muncitorul își *înstrăinează*

munca, forța producătoare de avuție; capitalul și-o apropiază ca atare. De aceea separația dintre muncă și proprietatea asupra produsului muncii, dintre muncă și avuție este implicată în însuși actul schimbului. Ceea ce pare a fi un *rezultat* paradoxal se află deja cuprins în premisă. Economiiștii au exprimat toate acestea într-o manieră mai mult sau mai puțin empirică.

#238

În raport cu muncitorul, așadar, productivitatea muncii sale *devine o putere străină*, ca și în genere munca sa, în măsura în care nu e *capacitate*, ci mișcare, muncă *efectivă*; capitalul, dimpotrivă, se valorifică prin apropiere de *muncă străină*. (Prin aceasta se creează, în orice caz, posibilitatea unei asemenea valorificări; se creează ca rezultat al schimbului dintre muncă și capital. Această relație se realizează abia în actul de producție, în care capitalul consumă efectiv muncă străină.)

Așa cum pentru muncitor munca în calitate de valoare de schimb *dinainte dată* se schimbă pe un echivalent în bani, tot astfel, la rîndul lor, banii aceștia sînt schimbați de el pe un echivalent sub formă de *marfă*, care este consumată. În acest proces de schimb munca nu este productivă; ea devine productivă numai pentru capital; din circulație ea nu poate să scoată mai mult decît a pus, adică o cantitate de mărfuri dinainte *determinată*, care e tot afit de puțin propriul ei produs pe cît e propria ei valoare.

Muncitorii, spune *Sismondi*, își schimbă munca pe cereale, pe care le consumă, în timp ce munca lor „a devenit *capital* pentru patronul lor” (*J. C. L. Simonde de Sismondi*. „Nouveaux Principes d’Économie politique”. Seconde édition. Tome I, Paris, 1827, p. 90).

„Făcînd schimb cu munca lor, muncitorii o *transformă* în capital” (op. cit., p. 105).

„Vînzînd munca sa capitalistului, muncitorul dobîndește un drept numai asupra *prețului muncii*, dar nu și asupra *produsului acestei munci* și nici asupra valorii pe care el *i-a adăugat-o*” (*A. Cherbuliez*. „Richesse ou pauvreté”. Paris, 1841, p. 55—56).

„Vînzarea *muncii echivalează cu renunțarea la toate roadele ei*” (op. cit., p. 64).

De aceea, toate progresele civilizației sau, cu alte cuvinte, orice sporire a *forțelor productive sociale*, ori, dacă vrei, a *forțelor productive ale muncii înseși*, așa cum se prezintă ele ca rod al științei, invențiilor, diviziunii și combinării muncii, îmbunătățirii mijloacelor de comunicație, creării pieței mondiale, folosirii mașinilor etc., nu-l îmbogățesc pe muncitor, ci îmbogățesc *capitalul*; prin urmare, sporesc doar și mai mult forța care domină munca, sporesc doar forța productivă a capitalului. Deoarece capitalul este opusul muncitorului, înseamnă că progresele civilizației nu fac decît să sporească *puterea obiectivă* a capitalului asupra muncii.

Transformarea muncii (ca activitate vie îndreptată spre un scop) în *capital* este *an sich* * rezultatul schimbului dintre capital și muncă, întrucît schimbul acesta conferă capitalistului dreptul de proprietate asupra produsului muncii (și comanda

* — *în sine*, potențial. — *Nota trad.*

#239

asupra acesteia). *Dar realizarea acestei transformări are loc* abia în *procesul de producție* însuși. Întrebarea dacă capitalul este sau nu productiv este, așadar, o întrebare lipsită de sens. Acolo unde capitalul constituie baza producției, iar capitalistul e comandantul ei, munca însăși *este productivă numai atunci* cînd e inclusă în capital. Productivitatea muncii devine forța productivă a capitalului, așa cum valoarea de schimb generală a mărfurilor se cristalizează în bani. Munca, așa cum există ea *pentru sine* în muncitor în opoziție cu capitalul, munca în *ființarea ei nemijlocită*, separată de capital, *nu este productivă*. Ca activitate a muncitorului, ea nu devine *productivă* nici de pe urma faptului că intră în circulația simplă, în cadrul căreia modificările au un caracter pur formal. De aceea cei ce susțin că întreaga forță productivă atribuită [III—16] capitalului este o *deplasare*, o *transpunere a forței productive* a muncii uită tocmai că însuși capitalul este în esență această *deplasare*, această *transpunere*, și că munca salariată ca atare presupune capitalul, așa încît — dacă privim lucrurile prin această prismă — este și ea această *transsubstanțiere*, adică procesul necesar al transformării propriilor ei forțe în forțe *străine* muncitorului. Iată de ce revendicarea [socialiștilor mic-burghezi] de a se menține munca salariată și a se desființa capitalul este o revendicare care se contrazice pe sine însăși și conține propria ei negație.

Alți autori, ei înșiși economiiști, cum ar fi, de pildă, Ricardo, Sismondi etc., afirmă că *numai munca* e productivă, nu și capitalul ¹³⁸. Dar aceasta denotă că ei nu iau capitalul în *determinația sa specifică* de formă, ca o *relație de producție* reflectată în sine, ci au în vedere numai substanța sa materială, materia primă etc. Adevărul însă este că nu datorită acestor elemente materiale devine capitalul capital. Pe de altă parte însă, ei

se gîndesc că sub un anumit aspect capitalul este *valoare*, deci ceva *imaterial* indiferent față de propria sa compoziție materială. Astfel Say spune următoarele:

„Capitalul este întotdeauna de o esență imaterială, deoarece nu materia e aceea care alcătuiește capitalul, ci valoarea acestei materii, valoare care nu are în ea nimic corporal" (J. B. Say. „Traité d'Économie politique". Troisième édition. Tome second, Paris, 1817, p. 429).

Sau Sismondi:

„Capitalul este o noțiune comercială" (J. C. L. Simonde de Sismondi. „Etudes sur l'économie politique". Tome II, Bruxelles, 1838, p. 273).

Apoi însă ei își amintesc că capitalul are totuși și o altă determinație economică în afară de aceea de *valoare*, căci altfel

#240

nici nu s-ar putea vorbi despre capital spre *deosebire de valoare*, și dacă toate capitalurile sînt valori, în schimb valorile ca atare încă nu sînt capital. Atunci ei se reîntorc la înfățișarea materială pe care o are capitalul în cadrul procesului de producție. Acest lucru se constată, de pildă, la Ricardo cînd definește capitalul ca *muncă acumulată*, folosită pentru producerea unei noi munci, deci ca *simplă unealtă de muncă* sau ca simplu material de muncă.¹³⁹ În acest sens Say vorbește chiar despre „serviciul productiv al capitalului"¹⁴⁰, care trebuie să constituie temeiul remunerării acestuia, ca și cum unealta de muncă ca atare ar putea să pretindă dovezi de recunoștință din partea muncitorului, ca și cum nu tocmai datorită muncitorului ea devine o adevărată unealtă de muncă, un instrument *productiv*. Autonomia uneltei de muncă, adică determinarea ei *socială*, determinarea ei în calitate de capital, este presupusă aici pentru a putea justifica pretențiile capitalului. Teza lui Proudhon: „capitalul valorează, munca produce"¹⁴¹ nu înseamnă nimic altceva decît că capitalul este valoare, și deoarece aici nu se mai spune despre capital nimic altceva decît că e valoare, rezultă că valoarea este valoare (în această judecată subiectul nu este decît o altă denumire pentru predicat); iar afirmația că munca produce sau este activitate productivă înseamnă doar că munca este muncă, căci în afara acestei „producții" munca nu este nimic!

Este mai mult decît evident că aceste raționamente tautologice nu conțin cine știe ce comori de înțelepciune; ele nu pot exprima relația în care se află una față de alta valoarea și munca și în care ele se raportează una la alta și se deosebesc una de alta, și nu se află una lîngă alta ca indifferente una față de alta. Însuși faptul că în raport cu capitalul *munca* apare ca subiect, cu alte cuvinte însuși faptul că muncitorul apare numai în determinația de *muncă*, în timp ce munca nu este identică cu muncitorul ar fi trebuit să sară în ochi. Aici, fără a mai vorbi de capital, se observă între muncitor și propria sa activitate o legătură, o relație care nu e nicidecum „*naturală*", ci conține o determinație *economică* specifică.

Capitalul, în măsura în care îl analizăm aici ca relație distinctă de valoare și de bani, este *capital în general*, adică chintesența determinațiilor care deosebesc valoarea în calitate de capital de ea însăși ca simplă valoare sau bani. Valoarea, banii, circulația etc., prețurile etc. sînt presupuse a fi date, la fel ca și munca etc.

Dar aici încă nu avem de-a face nici cu vreo *formă particulară* de capital, nici cu cutare sau cutare *capital singular*, spre deosebire de alte capitaluri singulare etc. Noi asistăm la procesul

#241

apariției lui. Acest proces dialectic de apariție a capitalului nu e decît expresia ideală a mișcării reale în cadrul căreia ia naștere capitalul. Relațiile ulterioare trebuie considerate ca rezultat al dezvoltării acestui germene. Dar, pentru a evita orice confuzie, trebuie fixată forma determinată în care capitalul se manifestă într-un punct *concret* sau altul.

[2) Autovalorificarea ca o condiție necesară a producției capitaliste]

[III—17] Pînă aici am examinat capitalul sub aspectul substanței sale ca un *proces de producție simplu*. Dar sub aspectul modului de a fi determinat al formei sale, el este un proces de *autovalorificare*. Autovalorificarea înseamnă atît conservarea cît și înmulțirea valorii existente inițial.

Valoarea se manifestă ca subiect. Munca este activitate finalitară, astfel încît sub raport substanțial se pornește de la premisa că în procesul de producție unealta de muncă a fost efectiv folosită ca mijloc pentru atingerea unui scop și că materia primă, transformîndu-se în produs, a dobîndit o valoare de întrebuințare superioară celei pe care a avut-o anterior, fie datorită unui schimb chimic de substanțe, fie datorită unor

modificări mecanice. Acest aspect însă, întrucât afectează numai valoarea de întrebuințare, ține de procesul de producție simplu. Aici nu este vorba de faptul — mai curînd presupus, subînțeles — că a fost creată o valoare de întrebuințare superioară (ceea ce în sine e ceva foarte relativ; cînd din cereale se fabrică rachiu, însăși valoarea de întrebuințare superioară este stabilită în raport cu circulația); pentru individ, pentru producător nu s-a creat aici o valoare de întrebuințare superioară (asta e, în orice caz, ceva întîmplător și nu afectează relația ca atare), ci valoarea de întrebuințare superioară a fost creată *pentru alții*. Esențial aici este faptul că [în procesul de producție capitalist] se creează o *valoare de schimb mai mare*.

În circulația simplă, pentru orice marfă procesul se încheia prin aceea că valoarea ei de întrebuințare ajungea la individul care avea nevoie de ea și care o și consuma, în felul acesta marfa ieșea din circulație, își pierdea valoarea de schimb, își pierdea în genere determinația de formă economică. Capitalul însă și-a consumat materialul prin intermediul muncii și a consumat munca prin intermediul materialului său; el s-a consumat ca valoare de întrebuințare, dar numai ca *valoare de întrebuințare pentru el însuși*, adică s-a consumat în *calitate de capital*.

#242

Prin urmare, însăși consumarea capitalului ca valoare de întrebuințare ține aici de sfera circulației, sau mai bine zis însuși capitalul este acela care declanșează *începutul circulației* sau, dacă vrei, marchează sfîrșitul ei. Aici consumarea valorii de întrebuințare face parte din procesul economic, deoarece valoarea de întrebuințare este determinată prin valoarea de schimb. În nici un moment al procesului de producție capitalul nu încetează să fie capital sau valoarea să fie valoare și, ca atare, *valoare de schimb*. Nimic nu-i mai stupid decît să afirmi, asemenea d-lui Proudhon,¹⁴² că datorită actului de schimb, adică datorită faptului că reintră în circulația simplă, capitalul se transformă din produs în valoare de schimb. Prin aceasta am fi readuși la punctul de unde am plecat, ba chiar la schimbul nemijlocit — trocul, în cadrul căruia poate fi urmărită nașterea din produs a valorii de schimb.

Faptul că după încheierea procesului de producție, după ce a fost consumat ca valoare de întrebuințare, capitalul reintră și poate să reintre în circulație sub formă de marfă, decurge din aceea că din capul locului el a fost presupus ca valoare de schimb care se autoconservă. Deoarece însă numai ca produs capitalul redevine acum marfă și numai ca marfă redevine valoare de schimb, el dobîndește preț și, ca atare, urmează a fi realizat în bani, el este o marfă simplă, valoare de schimb în general; de aceea, în cadrul circulației se poate întîmpla ca el să se realizeze în bani, dar se poate întîmpla de asemenea să nu se realizeze; aceasta înseamnă că valoarea sa de schimb poate să se transforme în bani, dar poate, de asemenea, să nu se transforme. De aceea, despre valoarea de schimb a capitalului — care înainte de aceasta fusese stabilită în mod ideal — se poate spune mai curînd că a devenit problematică decît că s-a *născut*. Cît privește faptul că în circulație capitalul apare *realmente* ca o valoare de schimb mai mare, este cert că el nu poate să decurgă chiar din procesul circulației, în care, potrivit determinației ei simple, se face numai schimb de echivalente. Dacă iese din circulație ca o valoare de schimb mai mare, el trebuie să fi și intrat în ea ca o astfel de valoare.

Sub aspectul formei, capitalul este alcătuit nu din obiecte ale muncii și din muncă, ci din *valori* sau, și mai precis, din *prețuri*. Faptul că elementele constitutive ale valorii capitalului există în cursul procesului de producție ca substanțe diferite nu afectează cîtuși de puțin determinarea lor ca valori; ele nu se schimbă de pe urma acestui fapt. Dacă din forma de mișcare agitată, de proces, la sfîrșitul acestuia elementele constitutive ale valorii capitalului se reunesc în produs într-o formă obiectivă aflată în

#243

repaus, în raport cu valoarea aceasta nu este decît un schimb de substanțe, care pe ea n-o modifică cîtuși de puțin. Ce-i drept, substanțele ca atare au fost distruse, dar nu s-au transformat în neant, ci într-o altă substanță, altfel alcătuită. Înainte ele apăreau ca condiții elementare și indiferente ale produsului. Acum sînt produs. Prin urmare, valoarea produsului poate fi egală numai cu suma valorilor care au fost materializate în elementele obiectuale determinate ale procesului de producție, și anume în materia primă, în uneltele de muncă (din care fac parte și mărfurile care servesc doar ca materiale auxiliare) și în munca însăși. Materia primă a fost consumată în întregime, munca a fost consumată în întregime, iar unealta de muncă a fost consumată numai parțial, și de aceea continuă să posede o parte din valoarea capitalului, în aceeași formă de existență determinată pe care a avut-o și înaintea procesului. Prin urmare, această parte din valoarea capitalului nici nu este luată în considerație aici, deoarece n-a suferit nici o modificare. Diferitele moduri de existență ale valorilor n-au fost decît pură aparență, în timp ce valoarea însăși constituie esența care rămîne constantă în procesul dispariției acestor moduri diferite de existență a lor. Din acest punct de vedere, produsul, considerat ca valoare, nu este *produs*, ci mai curînd valoare rămasă identică cu sine însăși, neschimbată, posedînd doar un alt mod de existență, care îi este însă indiferent și poate fi schimbat pe bani.

Valoarea produsului este egală cu valoarea materiei prime plus valoarea părții suprimate a uneltelor de muncă (adică a acelei părți a uneltelor de muncă care a fost transmisă produsului, deci suprimată în forma ei

inițială) plus valoarea muncii. Sau: prețul produsului este egal cu aceste cheltuieli de producție, adică este egal cu suma prețurilor mărfurilor consumate în procesul de producție. Cu alte cuvinte, aceasta nu înseamnă decât că valorii îi este indiferent conținutul material [III—18] al procesului de producție; că de aceea ea a rămas identică cu sine însăși și n-a făcut decât să îmbrace un alt mod material de existență, să se materializeze în altă substanță și în altă formă. (Forma substanței nu are nimic comun cu forma *economică*, cu valoarea ca atare.)

Dacă la începutul procesului de producție capitalul era egal cu 100 de taleri, el continuă să rămână egal cu 100 de taleri, cu toate că în procesul de producție acești 100 de taleri au existat ca: 50 de taleri bumbac, 40 de taleri salariu și 10 taleri mașină de filat, iar acum există sub formă de fire de bumbac al căror preț este de 100 de taleri. Această reproducție a celor 100 de taleri nu înseamnă decât că aceștia au rămas egali cu ei înșiși,

#244

cu singura deosebire că păstrarea acestei egalități este mijlocită aici prin intermediul procesului material de producție. De aceea procesul acesta trebuie să se încheie cu obținerea produsului, căci altminteri bumbacul își va pierde valoarea, unealta de muncă se va uza în mod inutil, iar salariul se va plăti degeaba. Singura condiție a autoconservării valorii este aceea ca procesul de producție să fie efectiv un proces deplin, adică să se încheie prin obținerea unui produs. Plenitudinea procesului de producție, adică faptul că el se încheie cu obținerea unui produs, constituie aici realmente o condiție a autoconservării valorii, o condiție ca ea să rămână identică cu sine însăși, dar acest lucru este implicat încă în condiția inițială, și anume aceea că capitalul devine efectiv o valoare de întrebuințare, proces de producție real; în punctul dat, așadar, aceasta constituie o *premisă*.

Pe de altă parte, pentru capital procesul de producție este proces de producție *numai* în măsura în care în cadrul lui, deci și în produs, capitalul se conservă ca valoare. De aceea, afirmația că prețul necesar este egal cu suma prețurilor cheltuielilor de producție este o afirmație pur analitică.¹⁴³ Ea este premisa producției capitalului însuși. La început capitalul este dat ca 100 de taleri, ca simplă valoare; apoi, în acest proces de producție el apare ca suma prețurilor elementelor de valoare determinate ale capitalului însuși, determinate de însuși procesul de producție. Prețul capitalului, adică valoarea sa exprimată în bani, este egală cu prețul produsului său. Aceasta înseamnă că valoarea capitalului ca rezultat al procesului de producție este identică cu aceea pe care a avut-o el ca premisă a acestui proces.

În timpul procesului de producție însă, valoarea capitalului nu-și păstrează nici simplitatea pe care a avut-o la începutul acestui proces, nici pe aceea pe care o redobândește la sfârșitul lui, ca rezultat al acestuia, ci se descompune în următoarele părți componente cantitative, la prima vedere cu desăvârșire indiferente: valoarea muncii (salariul), valoarea uneltei de muncă și valoarea materiei prime. Aici nu avem încă nici o altă relație în afară de aceea că, în procesul de producție, valoarea simplă se descompune numericeste într-o serie de valori, care în produs se reunesc în simplitatea lor omogenă, de astădată însă ca *sumă*. Dar această sumă este egală cu întregul inițial. Dacă examinăm numai valoarea, vedem că, în afara împărțirii ei cantitative, nu există încă aici nici o altă deosebire în corelația dintre diferitele cantități de valoare. 100 de taleri reprezentau capitalul inițial; 100 de taleri reprezintă acum produsul, dar ei apar acum ca o sumă: 50 + 40 + 10 taleri. Din capul locului aș fi putut considera că cei 100 de taleri reprezintă o sumă alcătuită din

#245

50 + 40 + 10 taleri, dar tot atât de bine aș fi putut considera că reprezintă o sumă alcătuită din 60 + 30 + 10 taleri etc. Faptul că acești 100 de taleri se prezintă acum ca o sumă de numere determinate de unități se explică prin aceea că fiecare din elementele materiale diferite în care se descompusese capitalul în procesul de producție reprezintă una din părțile de valoare ale capitalului, dar o parte bine determinată.

Ulterior se va vedea că între aceste numere în care se descompune întregul inițial există corelații determinate, dar aici aspectul acesta nu ne interesează cîtăși de puțin. În măsura în care în timpul procesului de producție are loc o mișcare a valorii înseși, această mișcare este pur formală și se reduce la următorul act simplu. [În primul rînd], valoarea există mai întîi ca un întreg unic, sau, mai bine zis, ca un număr de unități determinat, care este privit ca o unitate, ca un tot unic: capitalul de 100 de taleri; în al doilea rînd, în cursul procesului de producție acest tot unic se descompune în 50, 40 și 10 taleri, împărțire care este esențială, întrucît materia primă, unealta de muncă și munca se folosesc în cantități determinate, dar care aici, în raport cu cei 100 de taleri, nu este decât o indiferentă descompunere a lor în diferite numere de unități de același fel; în sfîrșit, [în al treilea rînd], în produs cei 100 de taleri reapar ca o sumă. În ceea ce privește valoarea, singurul proces este acela că mai întîi ea apare ca un tot unic, ca unitate, apoi ca împărțire a acestei unități într-un anumit număr de părți și, în sfîrșit, ca sumă. Cei 100 de taleri care apar la sfîrșit ca sumă reprezintă tot atât de bine exact aceeași sumă care apăruse la început ca un tot unic. Determinarea sumei, a adîționării se datora exclusiv împărțirii survenite în actul de producție, dar ea nu există în produs ca atare. Prin urmare, afirmația că prețul produsului este egal cu prețul cheltuielilor de producție, sau că valoarea capitalului este egală cu cea a produsului nu înseamnă altceva decât că valoarea capitalului s-a conservat în actul de producție și apare acum ca sumă.

Numai cu această identitate a capitalului sau reproducere a valorii sale în decursul întregului proces de producție n-am putea face nici un pas înainte. Ceea ce exista la început ca premisă există acum [III—19] ca rezultat, și chiar într-o formă neschimbată. Este clar deci că economiștii au în vedere altceva atunci când vorbesc despre determinarea prețului prin cheltuielile de producție. Altminteri nu s-ar putea crea niciodată o valoare mai mare decât cea care exista la început; nu s-ar putea crea o valoare de schimb mai mare, deși s-ar putea crea o valoare de întrebuințare superioară, lucru care nu ne interesează aici. Aici

#246

ne preocupă *valoarea de întrebuințare a capitalului* ca atare, și nu valoarea de întrebuințare a unei mărfi.

Când se spune că cheltuielile de producție sau prețul necesar al unei mărfi reprezintă 110, se face următorul calcul: capital inițial = 100 (prin urmare, de pildă, materia primă = 50, muncă = 40, unealta de muncă = 10) + 5% (dobânzi) + 5% (profit). Cheltuielile de producție sînt deci = 110, și nu = 100; cheltuielile de producție [Produktionskosten]¹⁴⁴ sînt deci mai mari decât prețul de cost al producției [Kosten der Produktion].

Zadarnic încearcă unii economiști să rezolve problema trecînd de la valoarea de schimb a mărfii la valoarea ei de întrebuințare; aceasta nu le servește la nimic. Indiferent dacă această valoare de întrebuințare este de ordin superior sau inferior, ea ca atare nu determină valoarea de schimb. Prețurile mărfurilor scad adesea sub prețurile lor de producție,¹⁴⁵ deși aceste mărfuri au dobîndit incontestabil o valoare de întrebuințare superioară celei pe care au avut-o în perioada *anterioară* producerii lor.

Tot atît de zadarnic ar fi să se caute o salvare în sfera circulației. Produc în valoare de 100, dar vînd în valoare de 110.

„Profitul nu se creează prin schimb. Dacă n-ar fi existat înaintea tranzacției, el n-ar fi putut exista nici după ea” (G. Ramsay. „An Essay on the Distribution of Wealth”. Edinburgh, 1836, p. 184).

Aceasta ar echivala cu încercarea de a explica creșterea valorii pornind de la circulația simplă, în timp ce, în cadrul acesteia din urmă, valoarea, dimpotrivă, se manifestă *categoric* numai ca echivalent. E de altfel de la sine înțeles că dacă toți ar vinde cu 10% peste cheltuielile de producție, rezultatul ar fi același ca și cum toți ar vinde la un preț egal cu cheltuielile de producție. Plusvaloarea¹⁴⁶ ar fi atunci pur nominală, fictivă, convențională, o vorbă goală. Și cum banii sînt ei înșiși o marfă, un produs, s-ar vinde și ei cu 10% mai scump, adică vînzătorul care ar primi 110 taleri n-ar primi în realitate decât 100.

(Vezi Ricardo despre comerțul exterior, pe care el îl consideră ca o circulație simplă și de aceea spune:

„Comerțul exterior nu poate să sporească niciodată valorile de schimb ale unei țări”¹⁴⁷.

Argumentele invocate de Ricardo pentru fundamentarea acestei teze sînt absolut identice cu cele care „demonstrează” că schimbul ca atare, circulația simplă, și deci comerțul în general, în măsura în care e considerat ca circulație simplă, nu pot spori niciodată *valorile de schimb*, nu pot crea *valoare de schimb*.)

În caz contrar, teza care afirmă că prețul este egal cu chel-

#247

tuielile de producție ar fi trebuit să sune astfel: prețul unei mărfi este întotdeauna mai mare decât cheltuielile ei de producție. În afară de faptul că suferă o simplă împărțire și aditionare numerică, valorii i se adaugă în procesul de producție și un element formal, constînd în aceea că elementele ei apar acum ca *cheltuieli de producție*, ceea ce înseamnă că elementele procesului de producție se conservă nu în modul lor material de a fi determinat, ci ca *valori*, care sub forma în care există *înainte* de procesul de producție sînt consumate în acest proces.

Pe de altă parte este clar că dacă actul de producție s-ar reduce exclusiv la reproducerea valorii capitalului, ar însemna că acesta din urmă suferă numai schimbări de substanță, dar nu și schimbări economice și că o asemenea simplă conservare a valorii lui este în contradicție cu noțiunea de capital. Capitalul, ce-i drept, n-ar rămîne — asemenea banilor autonomi — în afara circulației, ci s-ar metamorfoza în mărfuri diferite, dar fără nici un folos; am avea aici un proces lipsit de scop, căci la sfîrșitul lui capitalul n-ar reprezenta decât aceeași sumă de bani, după ce s-ar fi expus riscului de a ieși știrbit din actul de producție, care poate să și eșueze și în care banii își pierd forma neperisabilă.

Ei bine, iată că procesul de producție a luat sfîrșit, produsul s-a realizat în bani și și-a redobîndit forma de 100 de taleri pe care a avut-o inițial. Dar capitalistul trebuie și el să mînce și să bea; el nu poate trăi din această metamorfoză a banilor. Aceasta înseamnă că o parte din cei 100 de taleri ar fi trebuit să fie schimbată nu în calitate de capital, ci în calitate de monedă, pe mărfuri ca valori de întrebuințare și consumată sub această formă. Din cei 100 de taleri ar fi rămas doar 90, și deoarece în ultimă analiză capitalistul își reproduce capitalul întotdeauna sub formă de bani, și chiar în aceeași cantitate cu care a început producția, în cele din urmă cei 100 de taleri ar fi consumați, iar capitalul ar dispărea cu desăvîrșire. Dar — s-ar putea spune — capitalistul trebuie să fie remunerat pentru *munca* sa, care constă în a arunca cei 100 de taleri în procesul de producție în

loc de a-i consuma. Dar cu ce bani să fie el remunerat? Și oare nu este munca sa cu desăvârșire inutilă, din moment ce capitalul conține și salariul, astfel încât muncitorii ar putea trăi din simpla reproducere a cheltuielilor lor de producție, în timp ce capitalistul nu? Reiese deci că el ar figura la rubrica *faux frais de production* *. Și, oricare ar fi meritele lui, reproducția ar fi posibilă și fără el, deoarece în procesul de

* — *cheltuieli de producție neproductive.* — *Nota trad.*

#248

producție muncitorii nu pun decât valoarea pe care o scot din el, așa încât nu au cîtuși de puțin nevoie de relația capitalistă pentru a putea relua procesul de producție; în plus, n-ar exista un fond din care să-i poată fi plătite meritele, deoarece prețul mărfurilor ar fi egal cu cheltuielile de producție. Iar dacă munca capitalistului ar fi considerată ca un fel de muncă deosebită, alături de munca muncitorilor și în afara ei, cum ar fi, de pildă, munca de supraveghere etc., el ar primi, ca și ei, un salariu bine stabilit, ar face parte din aceeași categorie cu ei, iar atitudinea sa față de muncă ar fi cu totul alta decât aceea de capitalist; el nici nu s-ar mai îmbogăți, ci ar primi doar o valoare de schimb pe care ar trebui s-o consume prin intermediul circulației.

Existența capitalului care se opune muncii reclamă ca capitalul existent pentru sine, adică capitalistul, să poată fi în fapt, să poată trăi ca *non-muncitor*. Pe de altă parte este tot atât de clar — și acest lucru reiese și din [III—20] determinațiile economiei obișnuite — că un capital care ar putea doar să-și conserve *valoarea* nu ar reuși s-o conserve. *Riscurile producției trebuie compensate*. Capitalul trebuie să se conserve indiferent de oscilația prețurilor. Trebuie compensată deprecierea neîncetată a capitalului, datorită creșterii forței productive etc. Tocmai de aceea economiștii, exprimîndu-se într-o manieră plată, spun că nu s-ar obține nici un câștig, nici un profit dacă fiecare și-ar mîncă banii în loc să-i investească în producție, să-i folosească drept capital. Într-un cuvînt, a presupune această *non-valorificare*, adică această non-creștere a valorii capitalului înseamnă a presupune că acesta nu este o verigă reală a producției, nu este *un raport de producție specific*; înseamnă a presupune o situație în care cheltuielile de producție nu au forma de capital, iar capitalul nu se manifestă ca o condiție a producției.

Nu e greu de înțeles în ce mod poate munca să sporească valoarea de întrebuințare; dificultatea constă în a înțelege cum poate ea să creeze valori de schimb mai mari decât cele care au constituit premisa producției.

Să admitem că valoarea de schimb pe care capitalul o plătește muncitorului reprezintă echivalentul exact al valorii create de muncă în procesul de producție. În acest caz n-ar fi posibilă o creștere a valorii de schimb a produsului. Ceea ce munca ar adăuga în procesul de producție la valoarea inițială a materiei prime și a uneltei de muncă i s-ar plăti muncitorului. Valoarea produsului, în măsura în care ea reprezintă un excedent peste valoarea materiei prime și a uneltei de muncă, ar reveni muncitorului, cu singura deosebire că capitalistul i-o plătește sub formă

#249

de salariu, în timp ce muncitorul o restituie capitalistului sub formă de produs.

* * *

{Dobînda la capitalul de împrumut arată clar că prin *cheltuieli de producție* nu se subînțelege suma valorilor care intră în producție, și aceasta nici măcar la economiștii care susțin contrarul. La capitalistul industrial, dobînda figurează direct la capitolul cheltuieli, la capitolul cheltuieli de producție *reale*. Dar însăși dobînda presupune că capitalul iese din producție sub formă de plusvaloare, deoarece ea — dobînda — este numai *una din formele* acestei plusvalori. Întrucît din punctul de vedere al debitorului dobînda intră în *cheltuielile sale de producție directe*, înseamnă că în cheltuielile de producție intră capitalul ca atare, care însă nu este simpla sumă a părților de valoare din care e alcătuit.

În dobînda capitalul apare, la rîndul său, în determinația de *marfă*, dar ca o *marfă specific* diferită de toate celelalte mărfuri: *capitalul ca atare* — nu ca simplă sumă de valori de schimb — intră în circulație și devine *marfă*. Aici caracterul mărfii înseși este o determinație *economica specifică*: el nu este indiferent — ca în circulația simplă — și nici nu este raportat direct la muncă în calitatea ei de opus al capitalului, de valoare de întrebuințare a acestuia, cum se întîmplă în cazul capitalului industrial, al capitalului așa cum se manifestă el în determinațiile sale mai apropiate decurgînd din producție și din circulație. De aceea, intrînd în circulație, marfa în calitate de capital sau capitalul în calitate de *marfă* nu se schimbă pe un echivalent, ci își păstrează *existența sa pentru sine*; el își păstrează, așadar, relația inițială cu proprietarul său chiar și atunci cînd trece în mîna unui posesor străin. De aceea capitalul în calitate de *marfă* e numai *dat cu împrumut*. Pentru proprietarul său, valoarea de întrebuințare a acestui capital ca atare o constituie *valorificarea* sa, banii ca bani, și nu ca mijloc de circulație; *valoarea lor de întrebuințare în calitate de capital*.

Cînd d-l Proudhon formulează revendicarea: capitalul să nu fie dat cu împrumut și să nu aducă dobîndă, ci să fie vîndut ca *marfă* în schimbul unui echivalent, ca orice altă *marfă*, aceasta nu înseamnă decât a cere ca

valoarea de schimb să nu devină niciodată capital, ci să rămână simplă valoare de schimb, a cere ca *capitalul să nu existe în calitate de capital*.¹⁴⁸ Această revendicare, formulată concomitent cu aceea ca munca salariată să rămână baza generală a producției, denotă o amuzantă confuzie în ceea ce privește cele mai elementare noțiuni economice. De aici

#250

rolul mizerabil pe care îl joacă el în polemica cu Bastiat, lucru de care ne vom ocupa ulterior. Pălăvrăgeala pe tema considerentelor de echitate și de drept nu arată decît că d-l Proudhon vrea să aplice relației de proprietate și de drept corespunzătoare unei trepte mai înalte a valorii de schimb etalonul relației de proprietate sau de drept așa cum corespunde ea circulației simple. De aceea Bastiat, fără să-și dea seama de acest lucru, relevă la rîndul său acele elemente ale circulației simple care împing pe calea ce duce spre capital.

Capitalul care se manifestă în calitate de marfă reprezintă deci *banii în calitate de capital* sau *capitalul în calitate de bani*.)

* * *

{Al treilea moment care trebuie examinat în cadrul procesului de formare a conceptului de capital este *acumularea primitivă* în opoziție cu munca, deci și munca privată de obiect în opoziție cu acumularea.

Primul moment pornea de la valoare ca ceva care provine din circulație și o presupune. Acesta era *conceptul simplu* de capital: banii în determinația lor imediat următoare — determinația de capital. *Momentul al doilea* pornea de la capital ca premisă a producției și rezultat al ei. *Momentul al treilea* postulează capitalul ca *unitate determinată* a circulației și producției. (Relația dintre capital și muncă, dintre capitalist și muncitor apare ea însăși ca rezultat al procesului de producție.)

Trebuie să facem distincție între acumularea primitivă și acumularea [III—21] capitalurilor; aceasta din urmă presupune existența unor capitaluri, presupune relația de capital ca ceva *existent* și, prin urmare, și relația dintre el și muncă, dintre el și prețuri (este vorba de prețurile mărfurilor din care sînt alcătuite capitalul fix și capitalul circulant), dobîndă și profit. Dar apariția capitalului presupune o anumită acumulare, care își are originea în opoziția autonomă dintre munca materializată și munca vie, în existența autonomă a acestei opoziții. Această acumulare, care este necesară pentru apariția capitalului și care, ca premisă, ca moment constitutiv, e deja inclusă în conceptul de capital, nu trebuie confundată cu acumularea capitalului deja devenit capital, unde trebuie să existe deja *capitaluri*.)

* * *

{După cum s-a mai arătat *, capitalul presupune: 1) procesul de producție în general, așa cum este el propriu tuturor formațiunilor sociale, adică procesul de producție lipsit de orice caracter

* Vezi volumul de față, p. 165—166, 187—188, 191—195. — *Nota red.*

#251

istoric, sau, dacă vreți, procesul de producție *general-uman*;

2) *circulația*, care în fiecare din momentele ei, dar într-o măsură și mai mare în totalitatea ei, este un produs *istoric* determinat;

3) *capitalul* ca unitate *determinată* a amîndurora.

În ce măsură însuși procesul de producție general se modifică istoricește de îndată ce nu se mai manifestă decît ca element al capitalului, aceasta se va vedea în cursul analizei acestuia din urmă, după cum în genere din simpla examinare a particularităților specifice ale capitalului trebuie să reiasă premisele lui istorice.}

* * *

{Orice altceva nu-i decît vorbărie goală. Numai la urmă și ca rezultat al întregii cercetări se va putea stabili care determinații urmează a fi incluse în secțiunea întâi, intitulată „*Despre producție în general*”, și care în capitolul întâi al secțiunii a doua, intitulată „*Despre valoarea de schimb în general*”. Am văzut *, de pildă, că distincția dintre valoarea de întrebuițare și valoarea de schimb ține de domeniul economiei politice și că, spre deosebire de ceea ce se întîmplă la Ricardo, aici valoarea de întrebuițare nu rămîne în calitate de simplă premisă. Capitolul despre producție se încheie obiectiv cu produsul ca rezultat al ei; capitolul despre circulație începe cu *marfa*, care, la rîndul ei, este *valoare de întrebuițare* și *valoare de schimb* (deci și *valoare* distinctă de ambele); circulația se manifestă ca unitate a valorii de întrebuițare și a valorii de schimb, unitate care însă nu e decît formală și de aceea se descompune în marfă ca simplu obiect de consum (ca ceva extraeconomic) și în valoare de schimb care sub formă de bani se separă ca ceva pe deplin autonom.}

[3) *Supramunca — sursă a plusvalorii.*
Menirea istorică a capitalului]

Plusvaloarea pe care o posedă capitalul la sfârșitul procesului de producție — plusvaloare care ca preț sporit al produsului se realizează abia în circulație, dar numai așa cum se realizează în ea toate prețurile, adică numai datorită faptului că apar în mod ideal ca premise ale ei, determinate încă înainte de a intra în ea —, plusvaloarea, exprimată într-un mod adecvat în conformitate cu conceptul general de valoare de schimb, înseamnă că timpul de muncă materializat în produs, sau cantitatea de muncă (exprimată în stare de repaus, mărimea muncii apare ca o entitate spa-

* Vezi volumul de față, p. 198—199. — *Nota red.*

#252

țială, dar exprimată în stare de mișcare, ea poate fi măsura numai în unități de timp), este mai mare decât timpul de muncă existent în părțile componente inițiale ale capitalului. Acest lucru însă este posibil numai atunci când timpul de muncă materializat în prețul muncii este mai mic decât timpul de muncă vie, cumpărat în schimbul acestei munci materializate.

Timpul de muncă materializat în capital este, după cum am văzut, o sumă alcătuită din trei părți: a) timpul de muncă materializat în materia primă; b) timpul de muncă materializat în unealta de muncă; c) timpul de muncă materializat în prețul muncii. Părțile *a* și *b* rămân neschimbate ca părți componente ale capitalului; chiar dacă în procesul de producție ele își schimbă înfățișarea, forma lor materială de existență, ca valori însă rămân neschimbate. Numai partea *c* este schimbată de capital pe ceva calitativ diferit; o anumită cantitate de muncă materializată se schimbă pe o cantitate de muncă vie. Dacă timpul de muncă viu *n*-ar fi făcut decât să reproducă timpul de muncă materializat în prețul muncii, nici schimbul acesta *n*-ar fi fost decât pur formal și, în ceea ce privește valoarea, *n*-ar fi avut loc decât un schimb pe muncă vie ca altă formă de existență a aceleiași valori, după cum în ceea ce privește valoarea materialului și a uneltei de muncă a avut loc doar o modificare a formei lor materiale de existență. Dacă prețul plătit de capitalist muncitorului este egal cu o zi de muncă, iar ziua de muncă a muncitorului adaugă materiei prime și uneltei numai o zi de muncă, ar însemna că aici capitalistul a schimbat pur și simplu valoarea de schimb sub o formă pe aceeași valoare de schimb sub altă formă. Ar însemna că el *n*-a procedat ca un capitalist. Pe de altă parte, muncitorul *n*-ar fi efectuat aici un simplu proces de schimb; în fond, el ar fi primit drept plată produsul muncii sale, cu deosebirea că capitalistul *i*-ar fi făcut favoarea de a-i avansa prețul produsului înainte ca acesta să fi fost realizat. Capitalistul *i*-ar fi acordat credit, și chiar un credit gratuit, pour le roi de Prusse *. Voilà tout **.

Schimbul dintre capital și muncă, schimb al cărui rezultat îl constituie prețul muncii, deși reprezintă pentru muncitor un simplu schimb, pentru capitalist însă el trebuie să fie un non-schimb. Capitalistul trebuie să obțină mai multă valoare decât a dat. Privit din punctul de vedere al capitalului, schimbul trebuie să fie doar un schimb *aparent*, cu alte cuvinte trebuie să aibă sub raport economic o altă determinație de formă decât aceea de schimb; altminteri, capitalul în calitate de capital și munca în calitate de

* Textual: „pentru regele Prusiei”; în sens figurat: „de florile mărlui”. — *Nota trad.*

** Asta e totul. — *Nota trad.*

#253

muncă în opoziție cu el ar fi imposibile. Capitalul și munca s-ar schimba reciproc numai ca valori de schimb egale, materialmente existente în forme de existență diferite.

Iată de ce economiștii, în dorința de a justifica capitalul și de a-i face apologia, recurg la ajutorul acestui proces [III—22] simplu, explicînd astfel capitalul prin intermediul unui proces care face imposibilă existența lui. Pentru a demonstra capitalul, ei demonstrează imposibilitatea existenței lui. Tu [capitalist] îmi plătești mie [muncitor] munca, o obții în schimbul propriului ei produs și îmi scazi valoarea materiei prime și a materialului pe care mi le-ai furnizat. Aceasta înseamnă că sîntem *asociați* care aduc în procesul de producție elemente diferite și fac schimb cu aceste elemente potrivit valorii lor. Așadar, produsul este transformat în bani, iar aceștia se împart în așa fel, încît tu, capitalistul, primești prețul materiei prime și al uneltei pe care le-ai adus, iar eu, muncitorul, primesc prețul pe care munca mea l-a adăugat la ele. Tu te alegi cu folosul că posezi acum materia primă și unealta într-o formă consumptibilă (aptă de circulație), iar eu mă aleg cu folosul că munca mea s-a realizat. Tu, ce-i drept, ai ajunge curînd în situația de a-ți fi mîncat capitalul sub formă de bani, în timp ce eu, în calitate de muncitor, aș intra în posesia și a uneia și a alteia [a materiei prime și a uneltei de muncă].

Ceea ce muncitorul schimbă pe capital este propria sa muncă (în cadrul schimbului — posibilitatea de a dispune de ea); el își *înstrăinează* munca. Ceea ce el obține drept preț este *valoarea* acestei înstrăinări.

Înstrăinându-și activitatea creatoare de valoare, muncitorul capătă în schimb o valoare dinainte determinată, indiferent de rezultatele acestei activități.

* * *

{D-l Bastiat dă dovadă de o mare „profunzime” de gândire când afirmă că *sistemul muncii salariate* este o formă neesențială, pur formală, o formă de asociație care, *ca atare*, n-are nimic comun cu relația economică dintre muncă și capital *. Dacă muncitorii, zice el, ar fi atât de bogați încât să poată aștepta pînă cînd produsul va fi gata confecționat și vîndut, sistemul muncii salariate nu i-ar împiedica cîtuși de puțin să încheie cu capitalistul un contract tot atît de avantajos ca orice contract intervenit între un capitalist și altul. Răul nu rezidă deci în forma de muncă salariată, ci în condiții independente de ea. D-lui Bastiat nici nu-i trece prin minte, firește, că aceste condiții sînt înseși *condițiile sistemului muncii salariate*. Dacă muncitorii ar fi totodată și capitaliști, ei s-ar ra-

* Vezi volumul de față, p. 9—13, 181—182. — *Nota red.*

#254

porta într-adevăr la capitalul inactiv nu în calitate de muncitori activi, ci în aceea de capitaliști activi, deci nu ca muncitori salariați. Tocmai de aceea d-l Bastiat găsește că salariul este în fond identic cu *profitul*, iar *profitul* este identic cu *dobînda*. Și asta numește el *armonia relațiilor economice*, în sensul că numai în *aparență* există relații economice, pe cînd în fapt, în esență, nu există decît o singură relație, aceea a schimbului simplu. Așa se explică de ce formele *esențiale* îi par d-lui Bastiat *lipsite de conținut*, adică forme nereale.}

* * *

Dar cum se determină valoarea mărfii pe care o înstrăinează muncitorul? Se determină prin munca materializată pe care o conține marfa lui. Această marfă există în persoana vie a muncitorului. Pentru a-și întreține zi de zi activitatea vitală, muncitorul (de clasa muncitoare ca atare, deci de acea compensare a uzurii care e necesară pentru conservarea muncitorimii ca clasă nu ne ocupăm deocamdată, deoarece aici muncitorul continuă să se opună capitalului ca *muncitor*, adică ca subiect peren, dinainte dat, și nu ca individ muritor al speciei muncitorilor) trebuie să consume o anumită cantitate de mijloace de trai, să-și refacă sîngele consumat etc. Muncitorul nu obține decît un echivalent. Mîine, deci după efectuarea schimbului — odată încheiat în mod formal, schimbul este realmente efectuat de muncitor abia în procesul de producție —, capacitatea sa de muncă va exista în același mod ca înainte de schimb: muncitorul a obținut un echivalent exact, deoarece prețul pe care l-a primit îi permite să rămînă posesorul aceleiași valori de schimb pe care a avut-o înainte. Cantitatea de muncă materializată pe care o conținea activitatea sa vitală i-a fost plătită de capital. Muncitorul a consumat această cantitate de muncă materializată și deoarece ea nu existase sub formă de lucru, ci ca aptitudine a unui om viu, muncitorul, în virtutea naturii *specifice* a mărfii sale — a naturii specifice a procesului vital —, poate proceda la un nou schimb. Faptul că în afară de timpul de muncă materializat în activitatea vitală a muncitorului — adică de timpul de muncă de care a fost nevoie pentru plata produselor necesare întreținerii activității lui vitale —, în ființarea lui nemijlocită mai e materializată și altă muncă, și anume valorile consumate de muncitor pentru a dobîndi o anumită *capacitate de muncă*, o *îndemînare* deosebită, capacitate și îndemînare a căror valoare se măsoară prin quantumul cheltuielilor de producție necesare pentru a putea crea o asemenea îndemînare în muncă, — faptul acesta nu ne interesează încă aici, unde

#255

nu este vorba de o muncă *specială*, calificată, ci de muncă în general, de muncă simplă.

Dacă pentru întreținerea existenței muncitorului în decursul unei zile de muncă ar fi nevoie de o întregă zi de muncă, nu ar mai exista nici un fel de capital, deoarece ziua de muncă s-ar schimba pe propriul ei produs și, în consecință, capitalul nu s-ar putea valorifica și de aceea nu s-ar putea nici conserva în calitate de capital. Autoconservarea capitalului este autovalorificarea sa. Dacă, pentru a putea trăi, capitalul ar trebui și el să muncească, el s-ar conserva nu în calitate de capital, ci în calitate de muncă. Proprietatea asupra materiei prime și a uneltelor de muncă ar fi atunci pur *nominală*; [III—23] din punct de vedere economic ele ar aparține muncitorului în aceeași măsură în care ar aparține capitalistului, deoarece i-ar produce capitalistului valoare numai în măsura în care el însuși ar fi muncitor. De aceea el s-ar comporta față de ele nu ca față de capital, ci ca față de simple materiale și mijloace de muncă, așa cum face muncitorul însuși în procesul de producție.

Dacă însă, dimpotrivă, pentru a întreține viața muncitorului în decurs de o întregă zi de muncă este necesară, de pildă, numai o jumătate de zi de muncă, plusvaloarea conținută în produs rezultă de la sine, deoarece în prețul [muncii] capitalistul a plătit numai o jumătate de zi de muncă, iar în produs el capătă, sub o

formă materializată, o întreagă zi de muncă; înseamnă deci că pentru cea de-a doua jumătate a zilei de muncă el n-a dat *nimic* în schimb. Ceea ce-l poate face capitalist nu este schimbul, ci numai un proces în cadrul căruia el obține, fără a da ceva în schimb, *timp de muncă materializat*, adică *valoare*. Această jumătate de zi de muncă nu-l costă *nimic pe* capitalist; el obține deci o valoare pentru care n-a dat nici un echivalent. Or, creșterea valorilor poate avea loc numai datorită faptului că o valoare sau alta se obține deci *se creează* peste ceea ce reprezintă echivalentul.

Plusvaloarea este în genere valoarea care depășește echivalentul. Prin definiție, echivalentul nu este decât identitatea valorii cu ea însăși. De aceea, plusvaloarea nu poate niciodată să provină dintr-un echivalent; înseamnă deci că nici inițial nu poate izvorî din circulație; ea trebuie să decurgă din însuși procesul de producție al capitalului. Această idee poate fi exprimată și astfel: dacă muncitorului îi trebuie numai o jumătate de zi de muncă pentru a putea trăi o zi întreagă, înseamnă că pentru a-și putea duce existența de muncitor el trebuie să muncească numai o jumătate de zi. Cea de-a doua jumătate a zilei de muncă este muncă silită, supramuncă [surplus-Arbeit]. Ceea ce de partea capitalului apare ca plusvaloare, apare de partea muncitorului ca

#256

supramuncă, ca muncă ce depășește trebuințele sale ca muncitor, adică trebuințele de a căror satisfacere depinde nemijlocit întreținerea capacității sale vitale.

Marele rol istoric al capitalului constă în *crearea acestei supramunci*, superfluă din punctul de vedere al simplei valori de întrebuințare, al simplei subzistențe, iar menirea sa istorică va fi îndeplinită atunci când, pe de o parte, trebuințele vor fi atât de dezvoltate încât însăși supramunca, munca ce depășește strictul necesar traiului, va deveni o trebuință generală care decurge din înseși trebuințele individuale ale oamenilor, iar pe de altă parte hărnicia generală statornicită prin disciplina severă a capitalului, la a cărei școală s-au format generațiile ce s-au succedat, va deveni bunul comun al noii generații; când, în sfârșit, datorită dezvoltării forțelor productive ale muncii, dezvoltare mereu accelerată de capitalul stăpînit de o nepotolită sete de îmbogățire și acționînd numai în condiții în care își poate potoli această sete, hărnicia generală va face ca, pe de o parte, posedarea și conservarea avuției generale să reclame din partea întregii societăți o cantitate de timp de muncă relativ mai mică, iar pe de altă parte societatea activă să folosească știința în procesul reproducției ei progresive, al reproducției ei în condiții de belșug tot mai mare, adică atunci când va înceta acel gen de muncă în care omul face ceea ce ar putea să pună lucrurile să facă pentru el.

Aici capitalul și munca se află, așadar, în același raport în care se află banii și marfa: dacă capitalul este forma generală a avuției, în schimb munca este o substanță care nu are alt scop decât consumul imediat. Dar, ca tendință neînfrînată spre forma generală a avuției, capitalul împinge munca dincolo de limitele trebuințelor ei naturale și creează astfel elementele materiale pentru dezvoltarea unei individualități bogate, care e la fel de multilaterală în producție ca și în consumul ei, a cărei muncă nu mai apare deci ca muncă, ci ca o dezvoltare deplină a activității înseși, și în care necesitatea condiționată de natură dispăre sub forma ei nemijlocită, căci locul trebuinței determinate de natură îl ia trebuința apărută pe cale istorică. Tocmai de aceea *capitalul este productiv*, adică tocmai de aceea el este o *relație esențială pentru dezvoltarea forțelor de producție sociale*. Dar capitalul încetează de a fi o astfel de relație atunci când el însuși devine o stăvilă în calea dezvoltării acestor forțe de producție.

În noiembrie 1857 a apărut în ziarul „Times” un articol în care era admirabil redată furia neputincioasă a unui plantator din Indiile occidentale ¹⁴⁹. Cuprins de nobila indignare morală, acest campion al reintroducerii sclaviei negrilor arată că negrii liberi din Jamaica (quashees) se mulțumesc să producă strictul necesar

#257

pentru propriul lor consum, iar ca adevărat articol de lux — pe lângă această „valoare de întrebuințare” — ei consideră însăși inactivitatea (viața ușoară și trîndăvia); că lor nu le pasă nici de trestia de zahăr și nici de capitalul fix investit în plantații, ci, dimpotrivă, își bat joc, cu răutăcioasă bucurie, de plantatorul care se ruinează; ba pînă și creștinismul, la care au fost convertiți, este folosit de ei pentru a justifica această răutăcioasă bucurie și această indolență.

Ei au încetat să fie sclavi, dar nu pentru a deveni muncitori salariați, ci pentru a fi țărani de sine stătători, care muncesc pentru propriul lor consum modest. În raport cu ei, capitalul nu există în calitate de capital, deoarece avuția autonomizată poate în general să existe *numai* datorită muncii silite, fie că e *nemijlocită*, ca în cazul sclaviei, fie că e *mijlocită*, ca în cazul *muncii salariate*. În fața muncii silite nemijlocite, avuția nu apare în calitate de capital, ci în calitate de *relație de dominație*; de aceea, pe baza muncii silite nemijlocite se și reproduce numai relația de dominație, pentru care avuția însăși are valoare numai ca sursă de desfătări, și nu ca avuție în sine, și care [III—24] de aceea nici nu poate crea vreodată o *producție industrială generală*. (Asupra acestei corelații dintre sclavie și muncă salariată vom mai reveni.)

[4) Problema genezei plusvalorii în istoria
economiei politice burgheze.
Avuția burgheză ca mijlocitor între
valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare]

Dificultatea înțelegerii genezei [plus]valorii se constată, în primul rând, la economiștii englezi contemporani, care-i reproșează lui Ricardo că n-a înțeles excedentul [valorii peste cheltuielile de producție a mărfii], că n-a înțeles *plusvaloarea*¹⁵⁰ (vezi „On value”¹⁵¹ de *Malthus*, care încearcă cel puțin să abordeze problema într-o manieră științifică), deși, dintre toți economiștii, Ricardo este singurul care a înțeles-o, după cum o dovedește critica formulată la adresa lui Adam Smith, care confundă determinarea valorii prin salariu cu determinarea ei prin timpul de muncă materializat în marfă.¹⁵²

Economiștii contemporani sînt pur și simplu niște nătîngi care se complac în platitudini. Este adevărat că uneori Ricardo însuși dă dovadă de confuzie, deoarece, deși consideră că apariția plusvalorii constituie o premisă a capitalului, adesea însă el nu este în stare să-și reprezinte pe această bază * creșterea valorii altfel

* — adică pe baza teoriei valorii bazate pe muncă. — *Nota red.*

#258

decît ca urmare a faptului că aceeași cantitate de produs conține acum *mai mult timp de muncă materializat*, sau, cu alte cuvinte, ca urmare a faptului că producerea produselor devine din ce în ce *mai dificilă*.¹⁵³ Așa se explică la el opoziția absolută dintre *valoare* și *avuție*. De aici și caracterul unilateral al teoriei rentei funciare așa cum o concepe el, falsă sa teorie a comerțului internațional, potrivit căreia acesta din urmă ar avea ca rezultat numai valoarea de întrebuințare (pe care Ricardo o numește *avuție*), și nu valoarea de schimb¹⁵⁴. Singurul mijloc de sporire a valorilor ca atare, pe lângă *dificultatea crescîndă* a producției (teoria rentei), rămîne la Ricardo *înmulțirea populației* (înmulțirea naturală a muncitorilor datorită creșterii capitalului), deși el însuși n-a exprimat nicăieri această relație într-o formă simplă și explicită. Eroarea fundamentală a lui Ricardo constă în aceea că el nu se întreabă nicăieri de unde propriu-zis provine deosebirea dintre determinarea valorii prin salariu și determinarea ei prin munca materializată. De aceea în a sa economie politică banii și chiar schimbul (circulația) apar doar ca un element pur formal și, deși, după părerea sa, în economia politică ar fi vorba *numai* de valoare de schimb, profitul etc. apar la el *numai* ca o cotă-parte din produs, așa cum se întîmplă și pe baza sclaviei. Ricardo n-a studiat nicăieri forma de mijlocire.

În al doilea rînd, *fiziocrații*. Aici dificultatea înțelegerii capitalului, a autovalorificării, deci și a plusvalorii pe care capitalul o creează în actul de producție, iese la iveală cît se poate de clar și nici nu putea să nu iasă la iveală la părinții economiei politice moderne, după cum nu putea să nu iasă la iveală în faza clasică finală a economiei politice, la Ricardo, în ceea ce privește crearea plusvalorii, pe care acesta din urmă [și-o reprezenta] sub formă de rentă.

Aceasta este în fond problema corelației dintre noțiunile de capital și muncă salariată, și deci problema fundamentală care se pune chiar în pragul sistemului societății moderne. Teoria monetară înțelegea autonomia valorii numai sub forma în care aceasta din urmă ieșea din circulația simplă, adică sub formă de *bani*; de aceea ea făcea din această *formă abstractă* a *avuției* scopul exclusiv al națiunilor, care pășeau în perioada în care *îmbogățirea ca atare* părea a fi scopul societății înseși.

A urmat apoi *sistemul mercantilist*, aparținînd epocii în care capitalul industrial, deci și munca salariată își fac apariția în manufactură și se dezvoltă în opoziție cu *avuția neindustrială*, cu proprietatea funciară feudală și pe seama ei. În ochii mercantiliștilor banii apar deja în calitate de capital, dar, la drept vor-

#259

bind, iarăși numai sub formă de bani, sub forma circulației *capitalului comercial*, a *capitalului care se transformă în bani*. Pentru ei capitalul industrial posedă valoare și chiar cea mai mare valoare — ca mijloc, și nu ca *avuție* în procesul ei productiv —, deoarece creează capitalul comercial, care în cadrul circulației se transformă în bani. Munca manufacturieră, adică, în fond, munca industrială [— iată ce aduce țării banii, spun mercantiliștii] *. Munca agricolă însă era pentru ei, dimpotrivă, munca ce produce îndeosebi valori de întrebuințare. Materia primă prelucrată le apărea mai valoroasă, deoarece într-o formă mercantilă clară, aptă de a circula și adaptată comerțului, aduce bani mai mulți (aici și-a spus cuvîntul și concepția despre *avuție* a popoarelor care nu se îndeletnicesc cu agricultura, ca poporul olandez de pildă, concepție formată istoricește în opoziție cu cea a popoarelor de agricultori, a popoarelor feudale; agricultura în general avea pe atunci o formă feudală, și nu una industrială, și ca atare era o sursă de *avuție* feudală, și nu burgheză). Așadar, una dintre formele de muncă salariată, munca industrială, și una dintre formele de capital, capitalul industrial, au fost recunoscute ca sursă de *avuție*, dar numai în măsura în care creau bani. De aceea însăși valoarea de schimb

nu era concepută încă sub formă de capital.

Să trecem acum la *fiziocrați*. Ei deosebesc capitalul de bani și-l concep în forma sa generală, ca valoare de schimb autonomizată care se conservă în procesul de producție și crește prin intermediul lui. Tocmai de aceea ei consideră relația [dintre capital și munca salariată] în sine, adică nu așa cum apare ea ca moment al circulației simple, ci, dimpotrivă, în calitate de premisă a acestei circulații, premisă care în această calitate se reconstituie mereu din însuși procesul de circulație. Fiziocrații sînt deci părinții economiei politice moderne.¹⁵⁵

Fiziocrații înțeleg, de asemenea, că crearea de plusvaloare de către munca salariată este autovalorificarea, adică realizarea capitalului. Dar în ce mod creează capitalul — adică o sumă de valori existente în fapt — plusvaloare prin mijlocirea muncii? Aici fiziocrații omit cu desăvîrșire forma și iau în considerație numai procesul de producție simplu. De aceea, după părerea lor, productivă poate fi numai munca ce se efectuează într-o sferă în care forța naturală a uneltei de muncă îngăduie vădit muncitorului să producă valori mai multe decît consumă el. La ei, așadar, plusvaloarea nu provine din munca propriu-zisă, ci din forța naturală utilizată și dirijată de către muncă, [III—25] adică din agricultură. De aceea pentru fiziocrați cultivarea pămîntului este *sin-*

* În manuscris fraza a rămas neterminată. — *Nota red.*

#260

gura muncă productivă, deoarece [în analiza capitalului] ei ajunseseră atît de departe, încît nu mai considerau *productivă decît munca creatoare de plusvaloare*; dar la ei această plusvaloare se transformă pe nesimțite în excedentul valorii de întrebuințare rezultate din procesul de producție, peste cuantumul ei consumat în acest proces.

(Concepția primitivă potrivit căreia plusvaloarea trebuie să fie întruchipată neapărat într-un produs material se mai întîlnește și la A. Smith.¹³⁶ Actorii sînt lucrători productivi nu pentru că creează un spectacol, ci pentru că sporesc avuția patronului lor. Pentru *relația care ne interesează aici* este cu desăvîrșire indiferent ce fel de muncă se prestează, adică sub ce formă se materializează munca. Acest lucru încetează a fi indiferent dacă e privit din alte puncte de vedere, pe care le vom examina mai tîrziu.)

Numai în raportul dintre sămînța existentă în natură și produsul ei apare într-o formă palpabilă această înmulțire a valorilor de întrebuințare, adică excedentul produsului peste partea sa componentă care trebuie să servească pentru o nouă producție, excedent care, în consecință, poate fi în parte consumat în mod neproductiv. Numai o parte din recoltă trebuie să fie direct redată pămîntului, sub formă de sămînța. Cu ajutorul unor produse de asemenea existente în natură, cu ajutorul unor elemente ca aerul, apa, pămîntul, lumina și al substanțelor introduse prin gunoierie sau în alt mod, sămînța se reproduce în sporite cantități de cereale etc. Pe scurt, pentru a obține un excedent de produs, adică pentru a face ca aceleași substanțe naturale să treacă dintr-o formă nesusceptibilă de consum într-o formă susceptibilă de a fi consumată, munca umană nu trebuie decît să dirijeze schimbul de substanțe chimice, în parte stimulîndu-l și cu mijloace mecanice (în agricultură), sau să dirijeze însuși procesul de reproducere a vieții (în zootehnie). De aici urmează [după părerea fiziocraților] că adevărata formă a avuției generale este excedentul produselor solului (cereale, vite, materii prime). Înseamnă deci că, din punct de vedere economic, numai *renta* este formă de avuție. Așa se face că primii profeți ai capitalului îl consideră numai pe non-capitalist, pe *proprietarul funciar feudal* drept reprezentant al avuției *burgheze*. Dar concluzia pe care au tras-o ei de aici, revendicarea ca toate impozitele să greveze numai renta, este în întregime în interesul capitalului burghez. Feudalismul este în principiu elogiât într-o manieră burgheză — ceea ce a indus în eroare pe unii feudali, ca Mirabeau-senior de pildă — numai pentru a fi ruinat în practică.

Toate celelalte valori [adică valorile create în sferile neagri-

#261

cole] conțin [după părerea fiziocraților] numai materie primă și muncă; munca însăși reprezintă cerealele sau alte produse ale solului pe care le consumă munca. Prin urmare, muncitorul industrial etc. nu adaugă materiei prime nimic în plus peste ceea ce consumă el din alte materii prime. Munca sa, ca și patronul său, nu adaugă deci nimic avuției — care este excedentul peste mărfurile consumate în procesul de producție —, ci îi imprimă doar forme mai plăcute și mai utile pentru consum.

Pe vremea fiziocraților încă nu se dezvoltase folosirea forțelor naturii în industrie și nici diviziunea muncii etc., care sporește forța naturală a muncii. Dar pe vremea lui A. Smith ele au atins un anumit grad de dezvoltare. De aceea la el munca în general este izvorul valorilor, ca și al avuției, dar plusvaloare creează ea propriu-zis numai în măsura în care, în cadrul diviziunii muncii, excedentul pare a fi un dar natural al societății, rodul unei forțe sociale naturale, după cum la fiziocrați el apare ca un dar al pămîntului. Așa se explică importanța pe care o acordă A. Smith diviziunii muncii.

Pe de altă parte, la el *capitalul* nu conține inițial, ca opus al său, momentul muncii salariate *, ci apare

așa cum iese el din circulație, sub formă de bani, și de aceea ia naștere din circulație datorită *economisirii*. Inițial, așadar, [la Smith] capitalul nu se autovalorifică, deoarece în însuși conceptul său nu este inclusă însușirea de muncă străină. Abia *mai târziu*, după ce a fost deja presupus drept *capital*, el apare — cerc vicios — drept putere de comandă asupra *muncii străine*. De aceea, după A. Smith, munca ar trebui la drept vorbind să fie retribuită cu propriul ei produs, salariul ar trebui să fie egal cu produsul, ceea ce înseamnă că munca n-ar trebui să fie muncă salariată, iar capitalul n-ar trebui să fie capital. În consecință, pentru a putea introduce profitul și renta ca elemente inițiale ale cheltuielilor de producție, adică pentru a putea deduce plusvaloarea din procesul de producție al capitalului, el presupune — într-o formă extrem de simplistă — existența profitului și a rentei. Capitalistul, spune Smith, nu vrea să cedeze gratuit producției folosința capitalului său, iar proprietarul funciar nu vrea să-i cedeze gratuit folosința pământului său. Ei cer ceva în schimb. În felul acesta Smith nu explică, ci-i introduce pe ei — împreună cu pretențiile lor — ca pe niște fapte istorice date. La Smith reiese propriu-zis că salariul este *singura*

* Aceasta se datorește faptului că, deși Smith consideră munca drept creatoare de valoare, el o concepe însă ca o valoare de întrebuințare, ca productivitate existentă pentru sine, ca forță naturală *umană* în general (ceea ce-l deosebește de fiziocrați), și nu ca muncă salariată, nu în *specifica* ei determinație de formă în cadrul opoziției față de capital.

#262

componentă *economicește justificată* a cheltuielilor de producție, deoarece numai el este economicicește necesar. Profitul și renta nu sînt decît *scăzăminte* din salariu, arbitrar impuse de capital și de proprietatea funciară în cursul procesului istoric, și sînt justificate din punct de vedere *legal*, dar nu din punct de vedere economic.

Cum însă, pe de altă parte, Smith opune muncii mijloacele de producție și materialele de producție ca elemente de sine stătătoare sub forma proprietății funciare și a capitalului, înseamnă că în fond el consideră munca drept muncă salariată. De aici rezultă, desigur, contradicții. Astfel se și explică oscilările lui în problema determinării valorii, tendința lui de a pune pe același plan profitul și renta funciară, concepțiile [III—26] lui eronate cu privire la influența salariului asupra prețurilor etc.

Să trecem acum la *Ricardo* (vezi punctul I *). El, de asemenea, consideră că munca salariată și capitalul nu reprezintă o formă socială istoricește determinată, ci o formă naturală de producere a avuției ca valoare de întrebuințare. Aceasta înseamnă că forma lor ca atare, tocmai pentru că e considerată naturală, se dovedește a fi *indiferentă* și nu este luată în legătura ei *determinată* cu forma de avuție, după cum și avuția însăși, sub forma ei de valoare de schimb, apare la Ricardo ca o mijlocire pur formală a existenței ei materiale. Ricardo n-a înțeles caracterul determinat al avuției burgheze tocmai pentru că la el caracterul acesta apare ca forma adecvată a avuției în general. Așa se explică de ce nici pe plan *economic*, deși el pornește de la *valoarea de schimb, formele economice determinate ale schimbului* nu joacă nici un rol în a sa economie politică, ci tot timpul vorbește numai de repartitia produsului total al muncii și al pământului între cele trei clase, ca și cum în noțiunea de avuție bazată pe *valoarea de schimb* ar fi vorba numai de *valoarea de întrebuințare*, iar valoarea de schimb n-ar fi decît o formă efemeră, care la Ricardo dispare exact așa cum banii ca mijloc de circulație dispar în cadrul schimbului. De aceea, pentru a pune în evidență adevăratele legi ale economiei, Ricardo obișnuiește să trateze acest raport al banilor ca ceva pur formal. De aici slăbiciunile lui în ceea ce privește teoria banilor.

* * *

Definirea exactă a conceptului de capital este necesară, deoarece el constituie conceptul fundamental al economiei politice moderne, după cum capitalul însuși, a cărui reflectare abstractă este acest concept, constituie temelia societății burgheze. Din

* Vezi volumul de față, p. 257—258. — *Nota red.*

#263

înțelegerea clară și riguroasă a premisei fundamentale a relației [capitaliste] trebuie să reiasă toate contradicțiile producției burgheze, ca și limita dincolo de care această relație împinge producția burgheză să-și depășească propriul ei cadru.

* * *

{Este important de subliniat că avuția ca atare, adică avuția burgheză, acolo unde apare ca *mijlocitor*, ca mijlocire între cele două extreme: valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare, este întotdeauna în cel mai

înalt grad exprimată în valoarea de schimb. Acest termen mediu se prezintă întotdeauna ca relație *economică* desăvârșită, deoarece, ca sinteză a celor două contrarii, în cele din urmă el apare întotdeauna ca o treaptă unilateral superioară în comparație cu extremele înseși, deoarece mișcarea sau relația care *inițial* apare ca ceva mijlocind între cele două extreme duce necesarmente — în virtutea propriei sale dialectici — la rezultatul că ea se manifestă ca mijlocire cu sine însăși, ca subiect în cadrul căruia cele două extreme nu sînt decît momente ale acestuia, a căror presupuziționare de sine stătătoare el o suprimă, pentru ca prin această suprimare să se afirme pe sine însuși ca singura entitate de sine stătătoare. Astfel, în sfera religiei, Hristos, mijlocitorul între Dumnezeu și om, adică simplu instrument de circulație între ei, devine unitatea lor, Dumnezeu-om, și ca atare devine mai important decît Dumnezeu, sfinții devin mai importanți decît Hristos, iar popii mai importanți decît sfinții.

Expresia economică totală, ea însăși unilaterală în raport cu extremele pe care le înglobează, este întotdeauna valoarea de schimb acolo unde aceasta se manifestă ca termen mediu; de pildă, banii în circulația simplă, sau capitalul, cînd el însuși se manifestă ca mijlocitor între producție și circulație. În cadrul capitalului însuși, una din formele lui ocupă și ea, la rîndul ei, poziția de valoare de întrebuințare în raport cu cealaltă ca valoare de schimb. Așa, de pildă, capitalul industrial apare ca producător în raport cu comerciantul, care reprezintă circulația. Primul reprezintă, așadar, latura substanțială, iar cel de-al doilea latura formală, adică avuția ca avuție. În același timp, la rîndul său, capitalul comercial este el însuși un mijlocitor între producție (capitalul industrial) și circulație (publicul consumator), sau între valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare, cu adăugirea că ambele laturi apar alternativ: cînd producția ca bani și circulația ca valoare de întrebuințare (publicul consumator), cînd producția ca valoare de întrebuințare (produs) și circulația ca valoare de schimb (bani).

#264

Același lucru se întîmplă și în cadrul comerțului: angrosistul ca mijlocitor între fabricant și detailist, sau între fabricant și agricultor, sau între diferiți fabricanți reprezintă același termen mediu la un nivel superior. La rîndul lor, misiții de mărfuri joacă acest rol față de angrosist. Apoi bancherul față de industriași și comercianți, societatea pe acțiuni față de producția simplă, iar pe treapta cea mai înaltă — financiarul ca mijlocitor între stat și societatea burgheză.

Avuția ca atare este reprezentată cu atît mai distinct și pe o scară cu atît mai largă cu cît e mai îndepărtată de producția directă și cu cît, la rîndul ei, avuția însăși mijlocește laturi care, considerate fiecare în parte, figurează deja ca relații de formă economice. [Aceasta se datorește faptului] * că, din mijloc, banii devin scop și că forma superioară de mijlocire în calitate de capital o pune pretutindeni pe cea inferioară — care la rîndul ei apare ca muncă — exclusiv în postura de izvor de plusvaloare. Astfel, de pildă, agentul de bursă, bancherul etc. față de fabricanți și de arendași, care față de el apar relativ în determinația de muncă (de valoare de întrebuințare), în timp ce el apare în fața lor în calitate de capital, de creare de plusvaloare; în această privință financiarul reprezintă forma cea mai aberantă.}

Capitalul este unitatea nemijlocită a produsului și a banilor, sau, mai bine zis, unitatea producției și a circulației. În felul acesta este el însuși din nou *ceva nemijlocit*, iar dezvoltarea lui constă în aceea de a se afirma și suprima pe sine ca asemenea unitate, ce apare ca relație determinată și, deci simplă. Această unitate apare inițial în capital ca *ceva simplu*.

* * *

[III—27] {La Ricardo înlănțuirea de idei este, la drept vorbind, următoarea: produsele se schimbă unele pe altele — deci și capitalul pe capital — potrivit cantităților de muncă materializată pe care le conțin ele. O zi de muncă se schimbă întotdeauna pe o zi de muncă. Aceasta este premisa. Înseamnă deci că schimbul ca atare poate fi lăsat la o parte. Produsul — capitalul ca produs — este *an sich* valoare de schimb, la care schimbul nu adaugă decît formă; la Ricardo această formă este pur formală. Singura întrebare care se pune acum este aceea de a ști în ce *proporții* se împarte produsul. Aceste *proporții*, indiferent dacă sînt considerate cote-părți determinate din valoarea de schimb existentă ca premisă sau drept cote-părți determinate din conținutul ei, din avuția materială, sînt unele și aceleași. Într-adevăr,

* În manuscris, fraza începe cu cuvîntul „dass”. — *Nota red.*

#265

deoarece schimbul ca atare este pură circulație — bani ca circulație —, e mai bine să facem cu totul abstracție de el și să examinăm numai cotele-părți de avuție materială care, în cursul procesului de producție sau ca rezultat al acestuia, se repartizează între diferiți agenți. Sub formă de *schimb*, orice valoare etc. este pur *nominală*; reală ea este numai sub formă de *proporție*. Dacă nu creează o diversitate *materială* mai mare,

întregul schimb e *nominal*. Deoarece o zi întreagă de muncă se schimbă întotdeauna pe o zi întreagă de muncă, suma *valorilor* rămâne aceeași: creșterea forțelor productive influențează numai conținutul avuției, dar nu și forma ei. De aceea creșterea valorilor poate avea loc numai datorită sporirii dificultăților producției, ceea ce se întâmplă numai acolo unde acelorași cantități de muncă umană forța naturii nu le mai prestează același serviciu, adică acolo unde fertilitatea elementelor naturale scade — în agricultură. De aceea, după părerea lui Ricardo, scăderea profitului se datorește rentei.

În primul rând, Ricardo pornește de la premisa greșită că în toate orînduirile sociale se lucrează întotdeauna *o întreagă zi de muncă*; etc. etc. (vezi mai sus *).

[5] *Influența creșterii forței productive a muncii
asupra mărimii plusvalorii.
Scăderea sporului de plusvaloare relativă pe măsura
creșterii forței productive a muncii]*

După cum am văzut **, muncitorul trebuie să lucreze, de pildă, numai o jumătate de zi de muncă pentru a putea trăi o zi întreagă și a fi deci în stare a doua zi să reia același proces. În capacitatea de muncă a muncitorului — în măsura în care ea există în el ca într-o ființă *vie*, sau ca într-un instrument de muncă *viu* — este materializată numai o jumătate de zi de muncă. O întreagă zi *vie* (zi de viață) a muncitorului este rezultatul în repaus, materializarea unei jumătăți de zi de muncă. Însușindu-și prin schimbul pe munca materializată în muncitor — adică pe o jumătate de zi de muncă — întreaga zi de muncă a acestuia și consumînd-o apoi, în procesul de producție, în materialul din care e alcătuit capitalul său, capitalistul creează astfel plusvaloarea capitalului său, care în cazul nostru este egală cu o jumătate de zi de muncă materializată.

Să presupunem acum că forțele productive ale muncii se dublează, că adică aceeași muncă furnizează în același interval de timp, o cantitate dublă de *valoare de întrebuințare*. (Sub raportul

* Vezi volumul de față, p. 257—258. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, p. 255—256. — *Nota red.*

#266

care ne interesează aici, drept valoare de întrebuințare se definește deocamdată numai ceea ce consumă muncitorul pentru a-și întreține existența ca muncitor; cu alte cuvinte, cantitatea de mijloace de subzistență pe care, prin intermediul banilor, schimbă el munca materializată în capacitatea sa *vie* de muncă). În cazul dublării forțelor productive ale muncii, muncitorul ar trebui să lucreze numai 1/4 de zi pentru a putea trăi o zi întreagă; capitalistul ar trebui în acest caz să-i dea muncitorului în schimb numai 1/4 de zi de muncă materializată, pentru a-și spori plusvaloarea — prin intermediul procesului de producție — de la 1/2 la 3/4; în felul acesta, în loc de 1/2 de zi de muncă materializată el ar câștiga acum 3/4 de zi de muncă materializată. În momentul ieșirii capitalului din procesul de producție, valoarea sa ar înregistra o creștere de 3/4 în loc de 2/4. Înseamnă deci că, pentru a adăuga la capitalul său aceeași plusvaloare ca mai înainte, egală cu 1/2 sau 2/4 de zi de muncă materializată, capitalistul ar trebui să-l pună pe muncitor să lucreze numai 3/4 de zi.

Dar în calitatea sa de reprezentant al formei generale a avuției, al banilor, capitalul este tendința neîngrădită și nelimitată de a depăși propriile sale limite. Orice limită este și trebuie să fie pentru el o îngrădire, altminteri el ar înceta să fie capital, adică bani care se autoreproduc. Dacă o limită determinată sau alta nu ar constitui pentru capital o barieră, ci o limită în cadrul căreia el s-ar simți bine, aceasta ar însemna că el s-a degradat, transformîndu-se din valoare de schimb în valoare de întrebuințare, din formă generală a avuției într-o formă sau alta de existență substanțială determinată a acesteia. Capitalul ca atare creează o cantitate determinată de plusvaloare, pentru că nu poate crea dintr-o dată o cantitate infinită, dar el reprezintă tendința permanentă de a crea mai multă plusvaloare. Limita cantitativă a plusvalorii îi apare numai ca o barieră naturală, ca o necesitate, pe care caută mereu s-o învingă și s-o depășească.

{Limita îi apare capitalului ca ceva întîmplător, care trebuie să fie depășit. Acest lucru reiese chiar și dintr-o examinare superficială. Dacă capitalul crește de la 100 la 1000, această din urmă

#267

cifră va fi de aici înainte punctul de la care trebuie să înceapă sporirea. Înzecirea lui, creșterea de 1000% nu mai contează cîtuși de puțin: la rîndul lor, profitul și dobînda devin și ele capital. *Ceea ce apăruse drept plusvaloare apare acum ca simplă premisă etc., ca ceva inclus în simpla existență a capitalului.*}

Așadar, capitalistul (aici facem total abstracție de acele determinații care survin ulterior: concurența, prețurile etc.) îl va pune pe muncitor să lucreze nu numai 3/4 de zi, căci aceste 3/4 de zi îi procură *aceeași plusvaloare* ca mai înainte o zi întreagă, ci întreaga zi; iar creșterea forței productive, care-i permite

muncitorului să trăiască o zi întreagă cu produsul unui sfert de zi de muncă, se exprimă acum doar în faptul că de aci înainte el trebuie să muncească [III—28] pentru capital $3/4$ de zi, în timp ce înainte muncea numai $2/4$ de zi. Deoarece forța productivă sporită a muncii sale duce la scurtarea timpului necesar pentru înlocuirea muncii materializate în muncitor (pentru crearea de valori de întrebuințare, de mijloace de subsistență), ea apare totodată ca prelungire a timpului său de muncă folosit pentru valorificarea capitalului (pentru crearea de valoare de schimb).

Dacă privim lucrurile din punctul de vedere al muncitorului, reiese că, pentru a putea trăi o zi, el este nevoit acum să presteze supramuncă timp de $3/4$ de zi, pe când înainte trebuia să presteze o supramuncă de numai $2/4$ de zi. Datorită creșterii forței productive, care s-a dublat, supramunca a crescut cu $1/4$ de zi. Aici trebuie să remarcăm un lucru: forța productivă s-a dublat, dar supramunca muncitorului nu s-a dublat, ci a crescut numai cu $1/4$ de zi; nici plusvaloarea obținută de capital nu s-a dublat, ci a crescut numai cu $1/4$ de zi. Rezultă deci că supramunca (din punctul de vedere al muncitorului) și plusvaloarea (din punctul de vedere al capitalistului) nu cresc cantitativ în aceeași proporție în care crește forța productivă. Cum se explică acest lucru ?

Dublarea forței productive înseamnă reducerea muncii necesare (pentru muncitor) cu $1/4$ de zi, deci și [sporirea] cu $1/4$ de zi a producției de plusvaloare, căci raportul inițial [dintre munca

#268

materializată în prețul ei și munca materializată în produsul unei zile de muncă] era de $1 : 2$. Dacă inițial muncitorul ar fi trebuit să lucreze $2/3$ de zi pentru a putea trăi o zi, plusvaloarea, ca și supramunca, ar fi fost egale cu $1/3$ de zi. În acest caz, așadar, dublarea forței productive a muncii ar fi permis muncitorului să-și reducă munca necesară la jumătate, de la $2/3$ de zi de muncă la $2/3 \times 2$, adică la $2/6$ sau $1/3$ de zi, iar capitalistul ar fi câștigat valoarea corespunzătoare unei treimi de zi. Întreaga supramuncă însă ar fi fost egală cu $2/3$ de zi. Dublarea forței productive a muncii, care în primul caz s-a soldat cu $1/4$ de zi plusvaloare și supramuncă, s-ar solda acum cu $1/3$ de zi plusvaloare sau supramuncă. Prin urmare, înmulțitorul forței productive — cifra cu care se înmulțește ea — nu este, de regulă, egală cu înmulțitorul supramuncii sau al plusvalorii; dacă raportul inițial dintre munca materializată în prețul ei și munca materializată într-o zi de muncă — care apare întotdeauna ca limită * — era egal cu $1/2$, atunci dublarea forței productive înseamnă împărțirea raportului inițial — fracția $1/2$ — cu 2, ceea ce dă $1/4$; iar dacă raportul inițial era de $2/3$, această dublare implică împărțirea fracției $2/3$ cu 2, ceea ce dă $2/6$, sau $1/3$, adică dublarea plusvalorii (a supramuncii).

Înmulțitorul forței productive este deci întotdeauna nu înmulțitorul raportului inițial, ci împărțitorul lui, este înmulțitorul numitorului, și nu al numărătorului acestui raport. Dacă ar fi fost înmulțitorul numărătorului, înmulțirea plusvalorii ar fi corespuns înmulțirii forței productive. Dar sporul de plusvaloare este întotdeauna egal cu cîtul rezultat din împărțirea raportului inițial la înmulțitorul forței productive. Dacă raportul inițial era de $8/9$, adică dacă, pentru a putea trăi, muncitorul avea nevoie de $8/9$ din ziua de muncă, astfel încît în schimbul său pe munca vie

* De altfel, domnii fabricanți au prelungit ziua de muncă pînă noaptea tîrziu; *legea cu privire la ziua de muncă de zece ore*; vezi raportul lui Leonard Horner. Ziua de muncă nu se limitează la ziua naturală, ea poate fi prelungită pînă *noaptea tîrziu*: aceasta la capitolul despre *salariu* ¹⁵⁷.

#269

capitalul cîștiga numai $1/9$, adică supramunca era egală cu $1/9$, acum muncitorul va putea să trăiască cu jumătate din $8/9$ de zi de muncă, adică cu $8/18$ sau cu $4/9$ de zi de muncă (indiferent dacă împărțim numărătorul sau înmulțim numitorul), iar capitalistul, care și acum îl pune pe muncitor să lucreze ziua întreagă, ar realiza o plusvaloare totală de $5/9$ dintr-o zi de muncă; scăzînd de aici plusvaloarea inițială de $1/9$, rămîn $4/9$. Aici, așadar, dublarea forței productive echivalează cu o creștere a plusvalorii sau a timpului de supramuncă cu $4/9$ de zi de muncă.

Aceasta se explică pur și simplu prin faptul că plusvaloarea depinde întotdeauna de raportul dintre întreaga zi de muncă și acea parte a ei care este necesară pentru întreținerea vieții muncitorului. Mărirea cu ajutorul căreia se calculează plusvaloarea este întotdeauna o fracție, adică acea parte a zilei de muncă care reprezintă exact prețul muncii. Dacă această parte este egală cu $1/2$, înseamnă că creșterea de 2 ori a [III—29] forței productive atrage după sine reducerea muncii necesare la $1/4$; dacă este egală cu $1/3$, munca necesară se va reduce la $1/6$. În primul caz, așadar, plusvaloarea totală va fi egală cu $3/4$, iar în cel de-al doilea caz, cu $5/6$ din ziua de muncă. Plusvaloarea relativă, adică sporul de plusvaloare în raport cu cea dinainte va fi în primul caz egal cu $1/4$, iar în cel de-al doilea cu $1/6$ de zi de muncă.

Prin urmare, valoarea capitalului nu crește în aceeași proporție în care crește forța productivă, ci în care fracția care exprimă partea componentă a zilei de muncă ce aparține muncitorului se împarte la creșterea forței productive, la înmulțitorul forței productive. Măsura în care forța productivă [sporită] a muncii mărește

valoarea capitalului depinde deci de raportul inițial în care partea de muncă materializată în muncitor se află față de munca sa vie. Această parte se exprimă întotdeauna printr-o fracție din întreaga zi de muncă: $1/3$, $2/3$ etc. Creșterea forței productive, adică înmulțirea ei cu un număr oarecare echivalează cu împărțirea numărătorului sau înmulțirea numitorului acestei fracții cu

#270

numărul respectiv. Măsura creșterii valorii capitalului depinde, așadar, nu numai de numărul care exprimă sporirea forței productive, ci și de raportul dinainte dat, care reprezintă acea parte din ziua de muncă ce corespunde prețului muncii. Dacă acest raport este egal cu $1/3$, dublarea forței productive a zilei de muncă înseamnă reducerea acestui raport la $1/6$, dacă acest raport este egal cu $2/3$, în urma dublării forței productive a zilei de muncă el se va reduce la $2/6$.

Munca materializată cuprinsă în prețul muncii reprezintă întotdeauna o parte componentă a întregii zile de muncă și se exprimă aritmetic printr-o fracție; ea este întotdeauna un raport numeric, niciodată un număr întreg. Dacă forța productivă se dublează, se înmulțește cu 2, muncitorul nu mai trebuie să muncească decât $1/2$ din timpul cât muncea înainte pentru a scoate prețul muncii; dar cât timp de muncă îi va trebui acum în acest scop, aceasta depinde de raportul dat inițial, adică de timpul necesitat în același scop înainte de creșterea forței productive. Înmultitorul forței productive este împărțitorul acestei fracții inițiale. De aceea plusvaloarea sau supramunca nu crește cantitativ în aceeași proporție în care crește forța productivă. Dacă raportul inițial este egal cu $1/2$, iar forța productivă se dublează, timpul de muncă *necesar* (pentru muncitor) se reduce la $1/4$ [devine de două ori mai mic], în timp ce plusvaloarea crește numai cu $1/4$ zi de muncă [adică crește o dată și jumătate]. Dacă forța productivă se împătește, raportul inițial devine egal cu $1/8$ [adică timpul de muncă necesar devine de patru ori mai mic], în timp ce plusvaloarea crește cu numai $3/8$ [adică mai puțin decât de două ori].

Plusvaloarea nu poate fi niciodată egală cu întreaga zi de muncă; aceasta înseamnă că întotdeauna o parte determinată din ziua de muncă trebuie să fie schimbată pe munca materializată în muncitor. Plusvaloarea este în general determinată numai de raportul dintre munca vie și munca materializată în muncitor; *de aceea unul dintre termenii acestui raport [și anume munca mate-*

#271

rializată în muncitor] nu poate să dispară niciodată. Prin însuși faptul că acest raport rămîne în mod constant un raport, deși termenii lui variază, este dată o anumită corelație între creșterea forței productive și creșterea plusvalorii. Astfel vedem, pe de o parte, că plusvaloarea relativă este exact egală cu supramunca relativă; dacă ziua de muncă [necesară] este egală cu $1/2$ din ziua de muncă și dacă forța productivă se dublează, partea care aparține muncitorului — *munca necesară* — se reduce la $1/4$ din ziua de muncă, iar plusvaloarea nou adăugată este și ea exact egală cu $1/4$; dar plusvaloarea totală este acum egală cu $3/4$. În timp ce plusvaloarea a crescut cu $1/4$ de zi de muncă și deci sporul de plusvaloare se raportează la ziua de muncă ca 1:4, plusvaloarea totală este egală cu $3/4$ și se raportează la ziua de muncă ca 3:4.

Să admitem acum că ziua de muncă *necesară* era inițial egală cu $1/4$ din ziua de muncă și că are loc o dublare a forței productive; în acest caz munca necesară se va reduce la $1/8$, iar sporul de supramuncă sau de plusvaloare va fi exact egal cu $1/8$, adică se va raporta la ziua de muncă ca 1:8. Plusvaloarea totală, dimpotrivă, se va raporta la ziua de muncă ca 7:8. În primul caz, plusvaloarea totală inițială se raporta la ziua de muncă ca 1:2 (adică era egală cu $1/2$ de zi de muncă) și a crescut acum la raportul de 3:4; în cel de-al doilea, plusvaloarea totală inițială era egală cu $3/4$ de zi de muncă și a crescut acum la raportul de 7:8 (adică reprezintă acum $7/8$ din ziua de muncă). În primul caz ea a crescut de la $1/2$ sau $2/4$ la $3/4$; în cel de-al doilea, de la $3/4$ sau $6/8$ la $7/8$ de zi de muncă. În primul caz ea a sporit cu $1/4$, în cel de-al doilea cu $1/8$; cu alte cuvinte, în primul caz sporul de plusvaloare e de două ori mai mare decât în cel de-al doilea. [III—30] Dar în primul caz plusvaloarea totală [după ce forța productivă a muncii s-a dublat] reprezintă numai $3/4$, sau $6/8$ de zi de muncă, pe cînd în

#272

cel de-al doilea ea reprezintă $7/8$ de zi de muncă, deci cu $1/8$ mai mult.

Să presupunem că *munca necesară* reprezintă $1/16$ din ziua de muncă; în acest caz plusvaloarea totală este egală cu $15/16$ din ziua de muncă, pe cînd în raportul anterior ea reprezenta $6/8$, sau $12/16$ din ziua de muncă; prin urmare, în noua noastră ipoteză, plusvaloarea totală este cu $3/16$ de zi de muncă mai mare ca în cazul precedent. Să presupunem acum că forța productivă se dublează; munca necesară va fi deci egală cu $1/32$, pe cînd înainte era egală cu $2/32$ ($1/16$) din ziua de muncă. Timpul de supramuncă, deci și plusvaloarea au crescut cu $1/32$. Dacă examinăm plusvaloarea totală, care înainte era egală cu $15/16$, sau $30/32$ din ziua de muncă, acum ea este egală cu $31/32$ din ziua de muncă. În comparație cu raportul presupus anterior (în care munca *necesară* era egală cu $1/4$ sau cu $8/32$ din ziua de muncă), plusvaloarea totală reprezintă acum $31/32$ de zi de muncă, pe cînd în exemplul precedent era egală cu numai $28/32$, deci mai mică cu $3/32$. Dar dacă con-

siderăm creșterea relativă a plusvalorii, vedem că în urma dublării producției ea crește în primul caz cu $1/8$, sau cu $4/32$, pe când acum crește numai cu $1/32$, adică sporul ei este în cazul al doilea cu $3/32$ mai mic ca în cel dintii.

Dacă *munca necesară* ar fi deja redusă la 0,001 din ziua de muncă, plusvaloarea totală ar fi egală cu 0,999. Dacă forța productivă ar crește acum de o mie de ori, *munca necesară* ar scădea la 0,000 001 din ziua de muncă, astfel încât plusvaloarea totală s-ar ridica la 0,999 999 dintr-o zi de muncă, pe când înainte de această sporire a forței productive era de numai 0,999. Ea ar

#273

crește deci numai cu 0,000 999 de zi de muncă; cu alte cuvinte, la o creștere înmiiată a forței productive, plusvaloarea totală n-ar crește nici măcar cu 0,001 de zi de muncă, pe când în cazul precedent, la o simplă dublare a forței productive, ea a crescut cu $1/32$ de zi de muncă. Dacă munca necesară scade de la 0,001 la 0,000 001, ea scade exact cu 0,000 999, deci cu o mărime egală cu sporul de plusvaloare.

Rezumînd considerațiile expuse mai sus, constatăm:

În primul rînd. Creșterea forței productive a muncii vii mărește valoarea capitalului (sau micșorează valoarea muncitorului) nu pentru că ea sporește cantitatea produselor sau a valorilor de întrebuințare create de una și aceeași muncă — forța productivă a muncii este forța ei naturală —, ci pentru că reduce munca necesară și, ca urmare, în aceeași proporție în care o reduce pe aceasta din urmă, creează *supramuncă* sau, ceea ce-i același lucru, plusvaloare; căci, în general, plusvaloarea capitalului, pe care acesta o obține în procesul de producție, constă din excedentul supramuncii peste *munca necesară*. Creșterea forței productive poate să mărească supramunca, adică excedentul muncii materializate în capital, ca produs, peste munca materializată în valoarea de schimb a zilei de muncă numai în măsura în care micșorează raportul dintre *munca necesară* și *supramuncă* și numai în proporția în care-l micșorează efectiv. Plusvaloarea este exact egală cu supramunca; creșterea ei se măsoară exact prin reducerea *muncii necesare*.

În al doilea rînd. Plusvaloarea capitalului crește nu proporțional cu înmulțitorul forței productive, adică nu proporțional cu numărul cu care se înmulțește forța productivă (luată ca unitate, ca deînmulțit), ci crește cu diferența dintre partea componentă a zilei de muncă vie care reprezintă inițial munca necesară și aceeași parte componentă împărțită prin înmulțitorul forței productive. Prin urmare, dacă *munca necesară* este egală cu $1/4$ din ziua

de muncă vie, iar forța productivă se dublează, plusvaloarea capitalului nu se dublează, ci [III—31] crește cu $1/8$ de zi de muncă, ceea ce reprezintă diferența dintre $1/4$, sau $2/8$ (acea parte componentă a zilei de muncă care reprezenta inițial munca necesară), și $1/4$ împărțită la 2, adică $2/8 - 1/8 = 1/8$. (Dacă o mărime sau alta se dublează, se poate spune că ea crește de $4/2$ ori sau de $12/6$ ori.

#274

Prin urmare, dacă în exemplul de mai sus ¹⁵⁸ forța productivă ar fi crescut de $12/6$ ori [adică cu $6/6$ din mărimea sa anterioară], profitul ar fi crescut numai cu $1/8$ de zi de muncă [adică cu $1/6$ din mărimea sa anterioară]. Creșterea profitului s-ar raporta la creșterea forței productive ca 1:6. (That is it! *) Dacă partea componentă inițială a zilei de muncă care reprezintă munca necesară era egală cu 0,001, iar forța productivă ar fi crescut de o mie de ori, valoarea capitalului [plusvaloarea] ar crește nu de o mie de ori și nici măcar cu 0,001 din ziua de muncă, ci cu 0,001—0,000 001, adică cu 0,000 999 din ziua de muncă).

Prin urmare, *suma absolută* care reprezintă creșterea valorii capitalului ca urmare a unei anumite creșteri a forței productive depinde de partea *componentă dată* — a zilei de muncă — care reprezintă munca necesară și exprimă deci raportul inițial dintre munca necesară și ziua de muncă vie. De aceea creșterea forței productive într-o proporție sau alta poate, de pildă, să mărească în proporții diferite valoarea capitalului în țări diferite. Aceeași creștere generală a forței productive poate să ducă la o creștere diferită a valorii capitalului în ramuri industriale diferite și aceasta în funcție de raportul diferit existent în aceste ramuri între *munca necesară* și ziua de muncă vie. Într-un sistem în care domnește libera concurență, acest raport ar fi, firește, același în toate ramurile de activitate dacă munca ar fi pretutindeni muncă simplă și deci *munca necesară* ar fi aceeași (dacă ar reprezenta aceeași cantitate de muncă materializată).

În al treilea rînd. Cu cât este mai mare plusvaloarea capitalului înainte de creșterea forței productive, cu cât este mai mare cantitatea de supramuncă sau de plusvaloare a capitalului care a existat încă înainte de această creștere, sau cu cât este mai mică acea parte a zilei de muncă care constituie echivalentul muncitorului și exprimă munca necesară, cu atât este mai mic sporul de plusvaloare obținut de capital în urma creșterii forței productive. Plusvaloarea capitalului crește, dar într-o proporție tot mai mică în raport cu dezvoltarea forței productive. Prin urmare, cu cât capitalul este mai dezvoltat, cu atât el a creat mai multă supramuncă, cu atât mai puternic trebuie el să dezvolte forța productivă pentru a se putea valorifica fie și într-o proporție mai mică,

adică pentru a-și putea adăuga plusvaloare, căci limita sa rămîne mereu raportul dintre partea de zi care exprimă *munca necesară*

* — Iată deci cum stau lucrurile! — *Nota trad.*

#275

și întreaga zi de muncă. Capitalul se poate mișca numai în aceste limite. Cu cît este mai mică partea componentă care revine muncii necesare, cu cît este mai mare *supramunca*, cu atît mai puțin poate orice creștere a forței productive să reducă simțitor munca necesară, deoarece numitorul [fracției care exprimă raportul dintre munca necesară și întreaga zi de muncă] a crescut enorm. Autovalorificarea capitalului devine tot mai dificilă în măsura în care capitalul e deja valorificat. Creșterea forțelor productive ar deveni indiferentă pentru capital, ca și valorificarea însăși, căci proporțiile ei ar deveni minime, și el ar înceta să fie capital.

Dacă munca necesară ar reprezenta 1/1000 de zi de muncă, iar forța productivă s-ar tripla, munca necesară s-ar reduce doar la 1/3000 de zi de muncă, iar supramunca ar crește numai cu 2/3000 de zi de muncă. Dar aceasta se întîmplă nu pentru că salariul sau partea din produs care revine muncii ar fi crescut, ci pentru că ea a scăzut *deja* atît de mult, dacă o considerăm în raport cu produsul muncii sau cu ziua de muncă vie.

{Munca materializată în muncitor se manifestă aici ea însăși ca o *parte componentă a propriei lui zile de muncă vie*, căci este totuna cu raportul dintre munca materializată pe care muncitorul o primește de la capitalist sub formă de salariu și întreaga zi de muncă }

(Toate aceste teze sînt juste în această abstracție numai pentru stadiul actual al cercetării noastre. Ulterior aici vor fi incluse alte raporturi, care le vor modifica simțitor. Totul în ansamblu, în măsura în care e considerat sub forma cea mai generală, *face parte în genere din teoria profitului.*)

Deocamdată ne limităm la următoarea constatare generală: dezvoltarea forței productive a muncii — și în primul rînd prestarea de supramuncă — este o condiție necesară pentru creșterea valorii sau pentru valorificarea capitalului. De aceea capitalul, ca aspirație nelimitată spre îmbogățire, tinde spre o sporire nelimitată a forțelor productive ale muncii și se străduiește să realizeze în practică acest lucru. Pe de altă parte însă, orice creștere a forței productive a muncii — fără a mai vorbi de faptul că sporește cuantumul valorilor de întrebuințare pentru capitalist — este o creștere a forței productive a capitalului și, din punctul de vedere predominant acum, este forță productivă a muncii numai în măsura în care este forță productivă a capitalului.

#276

[C)] Plusvaloare absolută și plusvaloare relativă

[1)] *Despre creșterea valorii capitalului.*
[Erori și neclarități în această problemă la Ricardo]

[III—32] Un lucru este de pe acum cît se poate de clar și poate fi deja consemnat, și anume că sporirea forței productive nu provoacă prin ea însăși o creștere a prețurilor. Să luăm, de pildă, un bushel de grâu. Dacă într-un bushel de grâu e materializată o jumătate de zi de muncă și dacă acesta ar fi prețul muncitorului, înseamnă că supramunca poate să producă numai 1 bushel de grâu. Prin urmare, 2 busheli de grâu reprezintă valoarea unei zile de muncă, și dacă expresia bănească a acestei valori este egală cu 26 de șilingi, conchidem că 2 busheli de grâu valorează 26 de șilingi, 1 bushel de grâu valorează deci 13 șilingi.

Să presupunem acum că forța productivă se dublează; 1 bushel de grâu nu va reprezenta decît 1/4 de zi de muncă, adică va fi egal cu 6 1/2 șilingi. Datorită creșterii forței productive, prețul acestei unități de marfă a scăzut; dar prețul total [al produsului unei zile de muncă] a rămas neschimbat, cu deosebirea că supramunca reprezintă acum 3/4 de zi de muncă. Fiecare sfert de zi de muncă este egal cu 1 bushel de grâu, deci cu 6 1/2 șilingi. Produsul total este, așadar, egal cu 26 de șilingi sau cu 4 busheli. Prețul produsului total a rămas același ca mai înainte. Valoarea capitalului crește acum nu cu 13, ci cu 19 1/2 șilingi; valoarea muncii scade de la 13 la 6 1/2 șilingi. Producția materială a crescut de la 2 la 4 busheli. [Așadar, plusvaloarea capitalului] este egală acum cu 19 1/2 șilingi.

Dacă și în producția de aur are loc o dublare a forței productive, astfel încît dacă 13 șilingi erau înainte produsul unei jumătăți de zi de muncă și dacă *munca necesară* reprezenta și ea o jumătate de zi de muncă, acum acești 13 șilingi sînt produsul unui sfert de zi de muncă, iar muncitorul produce 52 de șilingi, din care capitalistului îi revin 52—13 = 39 de șilingi peste capitalul avansat. 1 bushel de grâu valorează acum 13 șilingi; atît înainte cît și după modificarea forței productive, prețul unității de produs este același; dar produsul total [al unei zile de muncă] valorează 52 de șilingi, pe cînd înainte valora numai 26 de șilingi. Pe de

#277

altă parte însă, cu acești 52 de șilingi se cumpără acum 4 busheli de grâu, pe cînd înainte cu 26 de șilingi se cumpărau numai 2.

Well *. Este clar, în primul rînd, că dacă capitalul a sporit supramunca în așa măsură încît în procesul de producție se consumă întreaga zi de muncă vie (pentru noi aici ziua de muncă este quantumul natural al timpului de muncă pe care muncitorul îl poate pune la dispoziția [capitalistului]; el pune la dispoziția acestuia forța sa de muncă întotdeauna numai pentru *un timp determinat*, adică pune la dispoziția lui *un timp de muncă determinat*), atunci creșterea forței productive nu poate să ducă la creșterea timpului de muncă și, deci, nici la creșterea timpului de muncă materializat. În produs este materializată o zi de muncă indiferent dacă *timpul de muncă necesar* este 6 sau 3 ore, indiferent dacă reprezintă 1/2 sau 1/4 din ziua de muncă. Plusvaloarea capitalului a crescut, adică a crescut valoarea lui în raport cu muncitorul, căci dacă înainte ea era egală numai cu 2/4, acum ea este egală cu 3/4 din timpul de muncă materializat. Dar valoarea capitalului a crescut nu pentru că a crescut *cantitatea absolută de muncă*, ci pentru că a crescut *cantitatea ei relativă*, adică nu a crescut cantitatea totală de muncă. Atît înainte cît și după dublarea forței productive, muncitorii prestează o zi de muncă. Aici, așadar, nu are loc o creștere absolută a timpului de supramuncă, ci o *scădere a cantității de timp de muncă necesar*, ceea ce face să crească supramunca relativă.

Într-adevăr, înainte muncitorul lucra o zi întreagă, din care numai 1/2 de zi era timp de supramuncă; acum el lucrează, ca și înainte, o zi întreagă, dar 3/4 din ziua de muncă reprezintă timp de supramuncă. În această măsură deci, prețul (se presupune că valoarea aurului și a argintului rămîne neschimbată) sau valoarea de schimb a capitalului nu crește ca urmare a dublării forței productive. Această dublare afectează *rata profitului*, și nu prețul produsului sau valoarea capitalului care sub formă de produs a redevenit marfă. De fapt însă, în acest caz are loc și o creștere a valorilor absolute, pentru că crește partea de avuție destinată să funcționeze în calitate de capital, în calitate de valoare care se autovalorifică. (*Acumularea capitalurilor.*)

* — Foarte bine. — *Nota trad.*

#278

Să reluăm exemplul nostru anterior *. Să presupunem că *capitalul* este egal cu 100 de taleri și că în procesul de producție el se descompune după cum urmează: 50 de taleri bumbac, 40 de taleri salariu și 10 taleri unelte de muncă. Pentru simplificarea calculului admitem, de asemenea, că uneltele de muncă se consumă în întregime într-un singur act de producție (ceea ce este aici încă cu desăvîrșire indiferent), astfel încît valoarea lor reapare în întregime sub formă de produs. Să presupunem că în acest caz munca obținută în schimbul celor 40 de taleri — care reprezintă timpul de muncă materializat în forța ei de muncă vie, să zicem un timp de muncă egal cu 4 ore — furnizează capitalului 8 ore. Dacă ținem seama de uneltele de muncă și de materia primă, în cazul cînd muncitorul ar lucra numai 4 ore, adică în cazul cînd materia primă și uneltele de muncă i-ar aparține muncitorului și el ar lucra numai 4 ore, produsul total ar reprezenta 100 de taleri. Pe cei 60 de taleri cheltuiți pe materie primă și pe uneltele de muncă, muncitorul i-ar spori cu 40 de taleri, pe care i-ar putea consuma, deoarece, în primul rînd, el înlocuiește cei 60 de taleri — materia primă și uneltele necesare producției —, iar [în al doilea rînd] le adaugă o plusvaloare [Mehrwert] de 40 de taleri, ca reproducere a propriei sale forțe de muncă vie sau a timpului de muncă materializat în ea. Muncitorul și-ar putea relua mereu lucrul de la capăt, deoarece în procesul de producție el ar reproduce atît [III—33] valoarea materiei prime și a uneltelor, cît și valoarea forței de muncă, cu precizarea că pe aceasta din urmă ar reproduce-o adăugînd neconținut primelor 4 ore de muncă materializată. Acum însă muncitorul obține cei 40 de taleri cu titlu de salariu numai dacă lucrează 8 ore, adăugînd, așadar, materiei prime și uneltelor de muncă care se opun în calitate de capital o plusvaloare de 80 de taleri, în timp ce plusvaloarea anterioară de 40 de taleri, pe care el le-o adăuga înainte, corespunde exact numai valorii muncii sale. Prin urmare [la valoarea materiei prime, a uneltelor de muncă și a forței sale de muncă] muncitorul ar trebui să adauge acum o plusvaloare exact egală cu supramunca sau cu timpul de supramuncă.

{În stadiul actual al cercetării noastre încă nu este necesar să luăm în considerație faptul că o dată cu supramunca sau cu timpul de supramuncă trebuie să crească și cantitatea de materie primă și unelte de muncă. Vezi la *Babbage*, de pildă, în ce fel supramunca face să fie necesară o cantitate mai mare de materie primă la confecționarea filigranelor de aur etc.¹⁵⁹}

Valoarea capitalului ar crește deci de la 100 la 140 de taleri.

* Vezi volumul de față, p. 244—248. — *Nota red.*

#279

{Să admitem, de asemenea, că cantitatea de materie primă consumată se dublează și că (pentru simplificarea calculului) se dublează și cantitatea uneltelor de muncă. În acest caz, cheltuielile capitalului ar reprezenta acum 100 de taleri pentru bumbac și 20 de taleri pentru unelte de muncă, în total deci 120 de taleri, iar pentru muncă se cheltuiesc, ca și înainte, 40 de taleri; total general — 160 de taleri. Dacă 4 ore de supramuncă fac ca 100 de taleri să crească cu 40%, este evident că vor face ca 160 de taleri să crească cu 64 de taleri. Produsul total va valora deci 224 de taleri. Aici se presupune, de asemenea, că rata profitului rămâne constantă în timp ce capitalul crește, iar materia primă și uneltele de muncă nu sînt încă considerate ca o materializare de supramuncă, ca o capitalizare a timpului de supramuncă. După cum am văzut *, cu cît e mai mare timpul de supramuncă deja realizat, sau, cu alte cuvinte, cu cît e mai mare volumul capitalului ca atare, cu atît mai mult se presupune că o *creștere absolută a timpului de muncă* este imposibilă și că are loc — în progresie geometrică — o încetinire a creșterii lui relative, ca urmare a creșterii forței productive.}

Așadar, capitalul, considerat ca simplă valoare de schimb, ar crește în mod absolut, ar deveni egal cu 140 de taleri în loc de 100; în realitate însă s-ar crea pur și simplu o valoare nouă, adică o anumită cantitate de valoare peste cea necesară pentru a înlocui cheltuielile de 60 de taleri pentru materie primă și uneltele de muncă și 40 de taleri pentru muncă, s-ar crea o valoare nouă de 40 de taleri. Valorile aflate în circulație ar crește cu 80 de taleri, iar timpul de muncă materializat ar fi cu 40 de taleri mai mare ca înainte.

Să luăm iarăși exemplul de mai sus. Există un capital de 100 de taleri, din care 50 pentru bumbac, 40 pentru muncă și 10 pentru uneltele de producție; timpul de supramuncă rămîne ca în cazul precedent, și anume 4 ore, iar timpul de muncă total reprezintă 8 ore. În consecință, produsul este în toate cazurile egal cu numai 8 ore timp de muncă [nou adăugat], iar [în total] va fi egal cu 140 de taleri. Să admitem acum că forța productivă a muncii se dublează; aceasta înseamnă că 2 ore i-ar fi de ajuns muncitorului pentru a spori valoarea materiei prime și a uneltelor de muncă în măsura necesară pentru întreținerea forței sale de muncă. Dacă 40 de taleri reprezintă un timp de muncă materializat egal cu 4 ore, înseamnă că 20 de taleri reprezintă un timp de muncă materializat egal cu 2 ore. Acești 20 de taleri exprimă acum aceeași valoare de întrebuințare pe care o exprimau înainte

* Vezi volumul de față, p.274—275. — *Nota red.*

#280

40 de taleri. Valoarea de schimb a forței de muncă s-a redus la jumătate, deoarece o jumătate din timpul de muncă inițial creează aceeași valoare de întrebuințare, iar valoarea de schimb a unei valori de întrebuințare se măsoară numai prin timpul de muncă materializat în ea.

Capitalistul îl pune însă pe muncitor să lucreze, ca și pînă acum, 8 ore, astfel încît produsul lui reprezintă, ca și pînă acum, un timp de muncă de 8 ore, reprezintă 80 de taleri timp de muncă, în timp ce valoarea materiei prime și a uneltelor a rămas aceeași, și anume 60 de taleri: în total deci, ca și înainte, 140 de taleri.

(Muncitorul, pentru a putea trăi, ar fi trebuit să adauge la cei 60 de taleri — materie primă și unelte de muncă — o valoare de numai 20 de taleri, ar fi creat deci o valoare de numai 80 de taleri. Ca urmare a dublării forței productive, valoarea totală a produsului său s-ar fi redus de la 100 la 80, deci cu 20 de taleri, adică cu $1/5$ din $100 = 20\%$.)

Dar timpul de supramuncă sau plusvaloarea capitalului reprezintă acum 6 ore în loc de 4, sau 60 de taleri în loc de 40. Sporul de plusvaloare reprezintă 2 ore, sau 20 de taleri. Calculul ar trebui făcut acum în felul următor: pentru materie primă s-au cheltuit 50 de taleri, pentru muncă — 20, pentru uneltele de muncă — 10; cheltuielile avansate reprezintă 80 de taleri. Profitul este egal cu 60 de taleri. Capitalistul și-ar vinde produsul, ca și pînă acum, cu 140 de taleri, dar ar realiza un profit de 60 de taleri în loc de 40 cît realiza înainte. Pe de o parte, el aruncă în circulație, așadar, aceeași valoare de schimb ca și înainte, adică 140 de taleri. Dar plusvaloarea capitalului său a crescut cu 20 de taleri. Aceasta înseamnă că a crescut numai partea care-i revine lui din cei 140 de taleri, că a crescut numai rata profitului său. În realitate, muncitorul a lucrat gratuit pentru capitalist 2 ore în plus, și anume 6 ore în loc de 4, ceea ce este pentru muncitor același lucru ca și cum în condițiile precedente ar fi lucrat 10 ore în loc de 8, ca și cum ar fi crescut *timpul său de muncă absolut*.

În realitate însă a apărut aici și o *valoare nouă*, și anume cei 20 de taleri suplimentari se prezintă ca o valoare *autonomă*, ca muncă materializată care a devenit disponibilă, degajată de necesitatea de a servi numai pentru schimbul pe forță de muncă [Arbeitskraft] care a funcționat anterior. Acest lucru poate avea loc în două feluri. Ori cu acești 20 de taleri excedentari se pune în mișcare o cantitate mai mare de muncă, în măsura în care ei devin *capital* și creează valoarea de schimb care crește, adică fac ca o cantitate mai mare de muncă materializată să devină punctul de plecare al noului proces de producție; ori capitalistul schimbă cei 20 de taleri, ca bani, pe alte mărfuri decît cele care în pro-

#281

ducția sa îi servesc drept capital [III—34] industrial. În acest caz, toate mărfurile, în afară de muncă și de bani, se schimbă pe acești 20 de taleri suplimentari, pe 2 ore suplimentare de timp de muncă materializat. *Valoarea lor de schimb* a crescut deci tocmai cu această *sumă devenită disponibilă*.

Firește, 140 de taleri sînt 140 de taleri, cum remarcă foarte „perspicacele” editor francez al fiziocraților, combătîndu-l pe *Boisguillebert*¹⁶⁰. Dar este greșit să se spună că acești 140 de taleri reprezintă doar o mai mare valoare de întrebuițare; adevărul e că ei reprezintă o parte sporită de *valoare de schimb autonomă, de bani, de capital potențial*, adică reprezintă mai multă *avuție* considerată ca *avuție*. Acest lucru îl recunosc înșiși economiștii atunci cînd, mai tîrziu, la analiza acumulării capitalurilor, admit că se acumulează nu numai masa valorilor de întrebuițare, ci și cea a *valorilor de schimb*; se știe doar că, potrivit părerii lui Ricardo¹⁶¹, elementul acumulare de capitaluri este într-o măsură tot atît de deplină generat de supramunca relativă ca și de supramunca absolută, și nici nu poate să fie altfel.

Pe de altă parte, chiar din tezele pe care însuși Ricardo¹⁶² le-a demonstrat cel mai bine reiese că acești 20 de taleri excedentari, creați numai datorită creșterii forței productive, pot la rîndul lor să devină capital. Înainte, din cei 140 de taleri obținuți de capitalist (deocamdată lăsăm la o parte consumul capitalistului), numai 40 puteau să devină capital nou; restul de 100 de taleri nu devine, ci rămîne capital; acum pot deveni capital 60 de taleri; prin urmare, acum există un capital a cărui valoare de schimb e cu 20 de taleri mai mare. Valorile de schimb, *avuția ca atare*, au crescut deci, deși, ca și pînă acum, suma totală a *avuției nu* a crescut în mod direct. De ce a crescut *avuția*? Pentru că a crescut acea parte a sumei totale care nu este simplu mijloc de circulație, ci bani, sau care nu e un simplu echivalent, ci *valoare de schimb existentă pentru sine*.

Cei 20 de taleri deveniți disponibili sau se acumulează sub formă de bani, adică se adaugă sub forma (abstractă) generală a valorii de schimb la valorile de schimb existente; sau circulă toți, și atunci prețurile mărfurilor cumpărate în schimbul lor cresc; toate aceste valori de schimb care circulă reprezintă în acest din urmă caz o cantitate suplimentară de aur, și deoarece cheltuielile de producție ale aurului n-au scăzut (ci, dimpotrivă, au crescut în raport cu cele ale mărfii produse de capitalul devenit mai productiv), ele reprezintă totodată și o cantitate suplimentară de muncă materializată (ceea ce face ca excedentul care a apărut mai întîi de partea unui singur capital productiv să apară acum de partea altor capitaluri, care produc mărfurile scumpe). Sau cei

#282

20 de taleri sînt folosiți direct în calitate de capital chiar de către capitalul care a circulat inițial. În acest caz s-a creat un nou capital de 20 de taleri — o sumă de *avuție* care se autoconservă și se autovalorifică. Capitalul a sporit cu o valoare de schimb egală cu 20 de taleri.

(Circulația, la drept vorbind, nu ne interesează încă, deoarece aici avem de-a face cu capitalul în general, iar circulația nu poate decît să servească drept mijlocire între forma capitalului în calitate de bani și forma lui în calitate de capital; capitalul sub formă de bani poate realiza banii ca atare, adică îi poate schimba pe mărfuri pe care le consumă într-o cantitate mai mare ca înainte; dar în mîinile producătorului acestor mărfuri, banii aceștia devin capital. Ei devin deci capital fie direct în mîinile primului capital, fie pe cale ocolită în mîinile altui capital. Celălalt capital este însă întotdeauna capital ca atare, și aici avem de-a face cu *capitalul ca atare*, să zicem cu capitalul întregii societăți. Diversitatea capitalurilor etc. nu ne interesează încă aici.)

Cei 20 de taleri deveniți disponibili se pot manifesta în genere numai sub două forme. Ei se pot manifesta ca bani, astfel încît capitalul însuși există atunci iarăși în determinația de bani care încă n-au devenit capital, în determinația punctului său de plecare, — există iarăși în calitate de formă abstract-autonomă a valorii de schimb, sau de *avuție* generală. Sau acești 20 de taleri deveniți disponibili există iarăși în calitate de capital, ca o nouă dominație a muncii materializate asupra celei vii. Cu alte cuvinte, cei 20 de taleri se manifestă fie în calitate de *avuție* generală materializată sub formă de bani (sub formă de lucru în care *avuția* există numai în mod abstract), fie în calitate de muncă vie *nouă*.

{În exemplul analizat, forța productivă s-a dublat, a crescut cu 100%, iar valoarea capitalului [plusvaloarea] a crescut cu 50%.}

(Orice creștere a masei capitalului folosit poate să ducă la creșterea *forței productive* nu numai în progresie aritmetică, ci și în progresie geometrică; în același timp, capitalul, în calitate de factor care sporește forța productivă, nu poate să sporească profitul decît într-o măsură mult mai mică. Efectul creșterii capitalului asupra creșterii forței productive este deci infinit mai mare decît efectul creșterii forței productive asupra creșterii capitalului.)

Să presupunem că din cei 140 de taleri, capitalistul consumă sub formă de valori de întrebuițare 20 de taleri pentru nevoile sale prin intermediul banilor ca mijloc de circulație. Înseamnă deci că în primul din cele două cazuri presupuse, capitalistul putea să înceapă procesul de autovalorificare a capitalului cu o valoare de schimb care a crescut de la 100 de taleri la numai 120. După

#283

dublarea forțelor productive, capitalistul poate să înceapă procesul de autovalorificare cu o plusvaloare [capitalizată] de 40 de taleri, fără a fi nevoit să-și restrângă consumul. În comparație cu cazul precedent, o parte mai mare din valorile de schimb se fixează acum ca valoare de schimb, în loc să dispară în valoarea de întrebuințare (indiferent dacă această fixare se produce în mod direct sau prin intermediul procesului de producție). A crea un capital mai mare înseamnă a crea o valoare de schimb mai mare; deși valoarea de schimb în forma ei *nemijlocită* de simplă valoare de schimb nu se mărește în urma creșterii productivității, ea se mărește totuși — în urma acestei creșteri — în forma ei potențială de *capital*.

Capitalul mai mare, capitalul de 160 de taleri *, reprezintă în mod absolut o cantitate mai mare de muncă materializată decât reprezenta înainte [adică înainte de dublarea forței productive] capitalul de 100 de taleri [III—35] de aceea el pune în mișcare, cel puțin în mod relativ, mai multă muncă vie și reproduce în final o mai mare valoare de schimb simplă. Capitalul de 100 de taleri crea la [o rată a profitului de] 40% un produs sau o valoare de schimb simplă în sumă de 40 de taleri. Capitalul de 160 de taleri produce o valoare de schimb simplă de 64 de taleri. Aici creșterea valorii de schimb sub forma de capital apare încă nemijlocit ca o creștere a valorii de schimb în forma ei simplă.

Stabilirea tuturor acestor lucruri este extrem de importantă. Nu este suficient să se spună, asemenea lui Ricardo¹⁶³, că [în urma creșterii forței productive] valoarea de schimb nu crește, adică nu crește ca formă abstractă a avuției, ci crește numai în calitate de capital. Ricardo are în vedere aici numai procesul de producție inițial. Dar dacă crește supramunca relativă și de aceea se produce o creștere absolută a capitalului, crește în mod necesar și *valoarea de schimb relativă existentă* în cadrul circulației ca *valoare de schimb*, crește cantitatea de bani ca atare, și deci, prin intermediul procesului de producție, crește și *valoarea de schimb absolută*. Cu alte cuvinte, din aceeași cantitate de valoare de schimb — sau bani —, iar produsul procesului de valorificare apare tocmai sub această formă simplă (plusvaloarea este produs numai în raport cu capitalul, în raport cu valoarea așa cum exista ea înainte de procesul de producție; privită în sine, ca existență autonomă, ea nu este decât *valoare de schimb cantitativ determinată*) —, a devenit disponibilă o parte care nu există ca echivalent pentru valori de schimb existente sau pentru timp de muncă existent. Dacă valoarea de schimb devine disponibilă se schimbă

* Vezi volumul de față, p. 279. — *Nota red.*

#284

pe valori de schimb existente, ea nu constituie pentru ele un echivalent, ci depășește acest echivalent, astfel încât de partea lor devine disponibilă o parte din valoarea de schimb. În stare de repaos, această valoare de schimb devine disponibilă, cu care s-a îmbogățit societatea, poate fi numai bani, și atunci crește numai forma abstractă a avuției; în stare de mișcare însă, ea se poate realiza numai în muncă vie *nouă* {fie prin aceea că e pusă în mișcare o muncă pînă atunci inactivă, fie prin aceea că se creează *noi muncitori* (se accelerează ritmul de creștere al populației), sau prin aceea că se lărgeste noua sferă a valorilor de schimb aflate în circulație (ceea ce poate fi realizat de producție datorită faptului că valoarea de schimb devine disponibilă creează o *nouă ramură de producție*, deci un nou obiect de schimb, muncă materializată sub forma unei noi valori de întrebuințare), sau, în sfârșit, același rezultat este obținut prin lărgirea comerțului, care introduce în sfera circulației muncă materializată adusă dintr-o altă țară}. Așadar, în urma creșterii forței productive trebuie să fie chemată la viață o muncă vie nouă.

Forma în care caută Ricardo să-și clarifice problemele (și în această privință el este foarte neclar) nu înseamnă în fond altceva decât că el introduce direct un raport determinat, în loc să spună pur și simplu că, din aceeași sumă de valori de schimb simple, o parte mai mică decât înainte se prezintă sub formă de valoare de schimb simplă (sub formă de echivalent) și o parte mai mare sub formă de bani (bani ca formă inițială, antediluviană, din care se naște mereu capitalul; bani în determinația lor ca bani, și nu ca monedă [Münze] etc.); că de aceea crește partea care se prezintă *în calitate* de valoare de schimb în sine, adică se prezintă în calitate de *valoare*; că se mărește *avuția sub forma ei de avuție* *. (Ricardo însă ajunge la concluzia greșită că avuția crește numai sub formă de avuție *materială, substanțială*, de avuție ca valoare de întrebuințare.) De aceea nașterea *avuției ca atare*, în măsura în care aceasta nu izvorăște din *rentă*, adică nu este o astfel de bogăție care, potrivit teoriei lui Ricardo, se datorește nu *creșterii* forței productive, ci, dimpotrivă, *scăderii* ei, este pentru el *cu totul de neconceput* și el se încurcă în cele mai absurde contradicții.

Să examinăm însă această problemă așa cum o prezintă el. Un capital de 1 000 pune în mișcare 50 de muncitori, sau 50 de zile de muncă vie; dacă forța productivă se dublează, el ar putea să pună în mișcare 100 de zile de muncă. Dar la Ricardo acestea din urmă nu există ca premisă și sînt introduse în mod arbitrar, căci

* [III—36] (*Banii* considerați ca atare nu trebuie să fie desemnați nici ca valoare de întrebuințare și nici ca valoare de schimb, ci ca *valoare*.) [III—36]

#285

altfel — dacă nu apare o cantitate *mai mare de zile de muncă reale* — el nu poate explica creșterea valorii de schimb ca urmare a productivității sporite. Pe de altă parte, el *nu analizează nicăieri creșterea populației ca element al sporirii valorilor de schimb*; el nici măcar nu vorbește cât de cât clar și precis despre acest lucru.

Potrivit ipotezei date, admitem că capitalul este egal cu 1000, iar numărul muncitorilor cu 50. Concluzia justă, *la care ajunge și Ricardo* (vezi caietul ¹⁶⁴), este că [în urma dublării forței productive] un capital de 500 cu 25 de muncitori poate să producă aceeași valoare de întrebuințare ca mai înainte; restul de capital de 500 cu ceilalți 25 de muncitori vor crea o nouă întreprindere și vor produce tot o valoare de schimb egală cu 500. Profitul rămîne același, deoarece el nu provine din schimbul celor 500 pe 500, ci din proporția în care cei 500 s-au împărțit inițial în profit și salariu. Schimbul însă, dimpotrivă, este un schimb de echivalente, care nu poate spori valoarea, tot așa cum n-o poate spori nici *comerțul exterior*, lucru la care Ricardo s-a referit în mod expres ¹⁶⁵. Căci schimbul de echivalente nu înseamnă altceva decît că valoarea care s-a aflat în mîinile lui A înaintea schimbului cu B continuă să se afle în mîinile lui și după acest schimb.

Valoarea totală, sau avuția totală, a rămas aceeași [după dublarea forței productive], dar valoarea de întrebuințare, sau substanța *avuției*, s-a dublat; în măsura în care e vorba de creșterea *forțelor productive* nu există absolut nici un motiv pentru ca în general *avuția, ca avuție, valoarea de schimb ca atare* să crească. Dacă forțele productive se dublează din nou în ambele ramuri [III—36] de activitate, atît capitalul A cît și capitalul B se pot descompune la rîndul lor fiecare în cîte două capitaluri de 250 cu 12 1/2 zile de muncă. Acum există 4 capitaluri avînd în total aceeași valoare de schimb de 1000 l. st.; ele consumă acum laolaltă, ca și în cazul precedent, 50 de zile de muncă vie {*în fond, este greșit să se spună* că munca vie consumă capitalul; în realitate, capitalul (munca materializată) consumă munca vie în procesul de producție} și produc o valoare de întrebuințare împărțită, a cărei valoare a rămas aceeași ca înainte de cele două dublări succesive ale forțelor productive[*în manuscris: vor der Verdopplung d[es] Konsumtionswert[es]*].

Ricardo este prea clasic pentru a comite absurdități, cum fac cei care, în dorința de a-l îmbunătăți pe el, afirmă că valoarea mai mare, generată de creșterea forțelor productive, se datorește faptului că în cadrul circulației unul dintre participanții la schimb vinde mai scump. Odată devenit marfă sau valoare de schimb simplă, capitalul de 500, în loc să se schimbe pe 500, se schimbă pe 550 (cu un spor de 10%), dar atunci celălalt va primi, evident,

#286

sub formă de valoare de schimb, numai 450 în loc de 500, iar suma totală rămîne, ca și înainte, egală cu 1 000. Asta se întîmplă frecvent în comerț, dar în felul acesta poate fi explicat doar profitul unui capital prin pierderea suferită de celălalt, deci nu *profitul capitalului în general*; or, în afara acestei premise, nu există profit nici de o parte, nici de cealaltă.

Așadar, procesul [de creștere a masei valorilor de întrebuințare] descris de Ricardo poate continua la nesfîrșit, fără altă limită decît *creșterea forței productive* (care e și ea de ordin material și se află — nemijlocit, cel puțin — în afara *relației economice* propriu-zise), care e posibilă pentru un capital de 1000 de taleri și 50 de muncitori. Vezi pasajul următor la Ricardo:

„Capitalul este acea parte din avuția unei țări care este întrebuințată în vederea unei producții viitoare, și el poate fi sporit în același mod ca și avuția" [*D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". 3rd edition. London, 1821, p. 327. (Vezi și D. Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 215)*]

(La el, *avuția* înseamnă abundență de valori de întrebuințare, iar din punctul de vedere al schimbului simplu, una și aceeași muncă materializată se poate exprima într-o cantitate nelimitată de valori de întrebuințare, dar atîta timp cît rămîne aceeași cantitate de muncă materializată, ea rămîne întotdeauna *una și aceeași valoare de schimb*, căci *echivalentul* ei se măsoară nu prin cantitatea de valori de întrebuințare în care există ea, ci prin propria ei cantitate.)

„Un *capital adițional* va fi la fel de eficace în producția de avuție viitoare, indiferent dacă e obținut prin perfecționarea metodelor de muncă sau a mașinilor, sau prin folosirea unei părți mai mari din venit în vederea reproducției. Căci avuția" (valoarea de întrebuințare) „depinde întotdeauna de *cantitatea* mărfurilor produse" (și întrucîva se poate spune că depinde și de diversitatea lor), „indiferent de ușurința cu care au putut fi produse instrumentele întrebuințate în producție" (adică indiferent de cantitatea de timp de muncă care a fost materializată în ele). „O anumită cantitate de îmbrăcăminte și de provizii va face posibilă întreținerea și întrebuințarea aceluiași număr de oameni...; dar această îmbrăcăminte și aceste provizii vor avea o valoare" (o *valoare de schimb*) „de două ori mai mare dacă la producerea lor au fost folosiți [nu 100, ci] 200 de oameni" (op. cit., p. 327—328) (ibid.).

Dacă în urma creșterii forței productive 100 de muncitori produc tot atîtea valori de întrebuințare cît produceau înainte 200,

„în cazul cînd din 200 de muncitori vor fi concediați o jumătate, cei 100 de muncitori rămași vor produce atît cît

produceau înainte 200. Aceasta înseamnă că jumătate din capital poate fi retrasă din această ramură de activitate; aici a devenit disponibil tot atâta capital cât și muncă. Și deoarece o jumătate din capital face acum același serviciu ca înainte întregul capital, s-au format acum două capitaluri etc." ¹⁶⁶ (Op. cit., p. 38, 40 — despre comerțul exterior ¹⁶⁷, asupra căruia va trebui să revenim).

#287

Ricardo vorbește aici nu de ziua de muncă (astfel încât dacă înainte capitalistul schimba o jumătate de zi de muncă materializată pe o întreagă zi de muncă vie a muncitorului, el câștiga în fond numai o jumătate de zi de muncă vie, dînd muncitorului sub formă de muncă materializată cealaltă jumătate de zi de muncă și reprimind-o de la el sub formă de muncă vie, adică plătind muncitorului o jumătate de zi de muncă), ci de zile de muncă simultane, adică de zile de muncă prestate de muncitori diferiți. Dar aceasta nu schimbă cîtuși de puțin fondul problemei, ci numai formularea ei. În urma creșterii forței productive, fiecare din aceste zile de muncă va furniza respectiv o cantitate mai mare de timp de supramuncă. Dacă înainte [cînd calculul se făcea pe ziua de muncă] capitalistul avea ca limită 1 zi de muncă, acum el are la dispoziția sa 50 de zile de muncă etc. După cum s-a mai spus, sporirea capitalurilor datorită creșterii productivității, în forma în care această sporire este considerată la Ricardo, nu presupune o creștere a valorilor de schimb și de aceea populația ar putea, consideră Ricardo, să scadă de la 10 000 000 la 10 000, fără ca valoarea de schimb sau cantitatea de valori de întrebuintare să scadă (vezi sfîrșitul cărții sale ¹⁶⁸).

Nu ne-am gîndit cîtuși de puțin să negăm faptul că *capitalul* conține contradicții. Dimpotrivă, scopul nostru este să le scoatem la iveală. Ricardo însă *nu le scoate la iveală*, ci le omite pur și simplu, declarînd că valoarea de schimb este indiferentă sub raportul formării avuției. Cu alte cuvinte, el afirmă că într-o societate bazată pe valoarea de schimb și pe avuția rezultată din această valoare, contradicțiile în care dezvoltarea forțelor productive etc. împinge această formă de avuție nu există și că într-o astfel de societate creșterea valorii nu este o condiție necesară a creșterii avuției, [III—37], că, așadar, valoarea ca formă de avuție nu afectează cîtuși de puțin însăși această avuție și dezvoltarea ei. Cu alte cuvinte, Ricardo consideră valoarea de schimb ca ceva pur *formal*.

Aici însă el își reamintește totuși: 1) că pe capitaliști îi interesează valoarea; 2) că istoricește, o dată cu creșterea forțelor de producție (*ar fi trebuit* să-și amintească și de comerțul internațional), crește *avuția ca atare*, adică suma valorilor. Cum se explică acest fapt? Ricardo îl explică prin aceea că capitalurile se acumulează mai rapid decît crește populația, ceea ce atrage după sine o creștere a salariilor, deci și a populației; creșterea populației determină o creștere a prețurilor la cereale, care la rîndul ei duce la o sporire a dificultăților producției și, implicit, la o creștere a *valorilor de schimb*. Iată pe ce cale ocolită ajunge Ricardo, în cele din urmă, la valorile de schimb.

#288

Deocamdată oitem aici cu desăvîrșire aspectul legat de rentă, deoarece aici nu este vorba de sporirea dificultăților producției, ci, dimpotrivă, de creșterea forțelor productive. Pe măsura acumulării capitalurilor, spune Ricardo, dacă nu are loc concomitent o creștere a populației, se produce o creștere a salariilor; muncitorul se căsătorește, producția [de copii] este stimulată, copiii săi trăiesc mai bine, nu mor înainte de vreme etc. Într-un cuvînt, populația crește și astfel se naște între muncitori o concurență, care îi silește să vîndă capitalistului forța lor de muncă iarăși la *valoarea* ei, iar cîteodată și sub această valoare. Capitalul acumulat, a cărui creștere a fost încetinită pînă atunci, dispune acum de un anumit surplus; înainte el cheltuia acest surplus pe salarii, deci sub formă de monedă [Münze], pentru a cumpăra valoarea de întrebuintare a muncii; acum însă capitalistul dispune de el iarăși sub formă de bani, pentru a folosi acești bani drept capital în schimbul pe muncă vie [nouă], și deoarece capitalul dispune acum și de o cantitate mai mare de zile de muncă, *valoarea sa de schimb* crește din nou.

(Nici măcar acest aspect nu este just expus la Ricardo, ci, apare intercalat în teoria rentei; căci datorită creșterii populației, excedentul pe care capitalul îl pierde înainte sub formă de salarii, i se ia acum sub formă de rentă.) Dar chiar și creșterea populației este greșit înțeleasă în teoria lui Ricardo. El n-a arătat nicăieri că există un raport *imanent* între totalul muncii materializate în capital și ziua de muncă vie (indiferent dacă această zi de muncă va fi reprezentată ca o zi de muncă egală cu 50×12 ore, sau ca munca de 12 ore prestată de 50 de muncitori) și că acest raport immanent este tocmai *raportul dintre partea componentă a zilei de muncă vie* care constituie echivalentul muncii materializate ce i se dă muncitorului ca salariu și ziua de muncă vie; întregul este aici ziua însăși, iar raportul immanent este raportul variabil (ziua este aici o mărime constantă) dintre *fracția pe care o reprezintă orele de muncă necesară și aceea pe care o reprezintă orele de supramuncă* [din ziua de muncă]. Tocmai pentru că Ricardo n-a elucidat acest raport, el n-a elucidat nici faptul (care pînă acum nu ne-a interesat cîtuși de puțin, deoarece era vorba de *capital ca atare*, iar dezvoltarea forțelor de producție era considerată ca un raport introdus din afară) că, deși dezvoltarea forței productive presupune atît creșterea capitalului, cît și sporirea zilelor de muncă simultane, totuși în cadrul limitelor date ale capitalului care pune în mișcare o zi de muncă (chiar dacă este o zi egală cu 50×12 ore, adică cu 600 de ore), acest raport

#289

reprezintă o limită pentru dezvoltarea forței productive a capitalului.

Salariul include nu numai întreținerea muncitorului, ci și reproducția lui: astfel încât dacă moare un muncitor, locul său e luat de altul; dacă mor cei 50 de muncitori, alți 50 sînt gata să le ia locul. Ca forță de muncă vie, acești 50 de muncitori reprezintă nu numai cheltuielile proprii lor produceri, ci și cheltuielile care au trebuit să fie plătite părinților lor peste salariul lor, ca indivizi, pentru ca ei să-și poată pregăti un schimb de 50 de indivizi noi. Populația crește, așadar, și fără o majorare a salariilor. De ce însă crește ea insuficient de rapid și de ce pentru a crește are nevoie de un stimulent special? Numai pentru că capitalul nu se poate mulțumi cu obținerea doar a unei cantități mai mari de „avuție” în sensul ricardian al cuvîntului, ci vrea să dispună de mai multă *valoare*, de mai multă muncă materializată. După părerea lui Ricardo însă, de fapt capitalul poate să aibă la dispoziție mai multă muncă materializată numai atunci cînd scade salariul, sau, cu alte cuvinte, dacă pentru funcționarea aceluiași capital, pe aceeași muncă materializată se schimbă mai multe zile de muncă vie, astfel încît se creează o valoare mai mare. Pentru a face să scadă salariile, Ricardo presupune o creștere a populației. Iar pentru a explica creșterea populației, el presupune că cererea de zile de muncă crește, sau, cu alte cuvinte, că capitalul poate să cumpere mai multă *muncă* materializată (materializată în forța de muncă), că deci *valoarea* lui a crescut. Inițial însă el a pornit de la premisa diametral opusă, și numai *de aceea* a trebuit s-o ia pe această cale ocolită. Dacă 1 000 l. st. puteau cumpăra 500 de zile de muncă, iar forța productivă crește, capitalul poate ori să folosească în continuare aceste 500 de zile de muncă în aceeași ramură de activitate, ori să se scindeze și să folosească 250 de zile de muncă într-o ramură de activitate și 250 în alta, astfel încît și capitalul de 1 000 l. st. se va scinda în două capitaluri de cîte 500 l. st. Dar niciodată acest capital nu va putea să comande mai mult de 500 de zile de muncă, deoarece în caz contrar, potrivit teoriei lui Ricardo, ar fi trebuit să crească nu numai valorile de întrebuințare produse de acest capital, ci și *valoarea* lor *de schimb*, *timpul de muncă materializat* pe care-l comandă el. Așadar, dacă pornim de la premisa enunțată de Ricardo, nu poate avea loc o creștere a cererii de muncă. Și dacă totuși are loc [III—38] o astfel de creștere, aceasta înseamnă că *valoarea de schimb* a capitalului a crescut. Cf. „*On value*” de *Malthus*, care *simte* contradicțiile, dar se împotmolește cînd încearcă să raționeze independent.¹⁶⁹

#290

[2]) *Capital constant și capital variabil*

[a) Conservarea valorii capitalului constant în procesul de producție]

Am vorbit tot timpul numai despre cele două elemente ale capitalului, despre cele două părți ale zilei de muncă vie, dintre care una reprezintă salariul, iar cealaltă profitul, una — munca necesară, cealaltă — supramunca. Ce se întîmplă însă cu celelalte două părți ale capitalului, care sînt întrucipate în materialul muncii și în uneltele de muncă? Cît privește procesul de producție simplu, aici munca presupune existența unor unelte care ușurează munca și a unui material în care munca se întruhidează, modelîndu-l. Această modelare dă materialului valoarea sa de întrebuințare. În cadrul schimbului, această valoare de întrebuințare devine valoare de schimb în măsura în care conține muncă materializată. Dar ca părți componente ale capitalului sînt ele oare valori pe care munca trebuie să le înlocuiască?

Astfel, în exemplul de mai sus *, cînd un capital de 100 de taleri se descompune în 50 de taleri investiți în bumbac, 40 în salarii și 10 în uneltele de muncă; cînd salariul de 40 de taleri este egal cu 4 ore de muncă materializată, iar capitalul îl pune pe muncitor să lucreze 8 ore, ar putea părea că în aceste condiții muncitorul trebuie să reproducă 40 de taleri salariu, 40 de taleri timp de supramuncă (profit), 10 taleri unelte de muncă, 50 de taleri bumbac, în total 140 de taleri, pe cînd *el reproduce în total* doar 80 de taleri (și numeroase reproșuri de acest fel i-au fost făcute lui Ricardo, în sensul că el ar considera drept părți componente ale cheltuielilor de producție numai profitul și salariul, omițînd mașina și materialul muncii). 40 de taleri [salariul] reprezintă produsul unei jumătăți de zile de muncă, iar 40 de taleri cealaltă jumătate, suplimentară. Cei 60 de taleri reprezintă însă valoarea celorlalte două părți componente ale capitalului. Deoarece produsul real al muncitorului este egal cu 80 de taleri, înseamnă că acesta poate să reproducă numai 80, și nu 140. S-ar părea chiar că a redus valoarea celor 60 de taleri [cheltuiți pe materii prime și pe uneltele de muncă], deoarece din cei 80 de taleri reproduși de el, 40 înlocuiesc salariul său, iar restul de 40 — care reprezintă supramunca — sînt cu 20 mai puțin decît 60. În loc să realizeze un profit de 40 de taleri, capitalistul pare a suferi o pierdere de 20 de taleri la partea inițială a capitalului său, alcătuită din uneltele de muncă și din materie primă.

* Vezi volumul de față, p. 277—279. — *Nota red.*

#291

Cum ar putea deci muncitorul să creeze, pe lângă cei 80 de taleri, încă o valoare de 60 de taleri, când o jumătate din ziua lui de muncă, după cum arată salariul său, produce cu ajutorul uneltelor de muncă și al materiei prime numai 40 de taleri, iar cealaltă creează și ea numai 40 de taleri? Muncitorul dispune numai de o zi de muncă și nu poate lucra două zile într-o singură zi de muncă.

Să presupunem că cei 50 de taleri materie primă corespund unei cantități de x pfunzi de fire de bumbac, iar cei 10 taleri unelte de muncă corespund unui război de țesut. Ei bine, cât privește în primul rând *valoarea de întrebuințare*, este clar că muncitorul n-ar putea să producă nici o țesătură, adică nici o valoare de întrebuințare de ordin superior dacă bumbacul n-ar exista deja sub formă de fire, iar lemnul și fierul sub formă de război de țesut. Pentru el însuși, pentru muncitor, acești 50 de taleri și 10 taleri nu sînt în procesul de producție *nimic altceva decît fire și un război de țesut, și nu valori de schimb*. Munca lui le-a transformat într-o valoare de întrebuințare de ordin superior și le-a adăugat o cantitate de muncă materializată de 80 de taleri, și anume: 40 de taleri în care reproduce salariul său și 40 de taleri timp de supramuncă. Valoarea de întrebuințare — țesătura — conține o zi de muncă în plus, din care însă o jumătate nu face decît să înlocuiască partea de capital cu care a fost cumpărat dreptul de a dispune de forța de muncă.

Timpul de muncă materializat pe care-l conțin firele și războiul de țesut și care reprezintă o parte din valoarea produsului n-a fost creat de muncitor; pentru el, acestea au fost și rămîn un material căruia el i-a dat o altă formă și i-a încorporat muncă nouă. Singura condiție ce i se pune este ca el să nu le irosească — lucru pe care nu l-a făcut din moment ce produsul său are o valoare de întrebuințare, și chiar o valoare de întrebuințare superioară celei pe care o avusese anterior. Produsul conține acum două părți de muncă materializată: ziua de muncă a muncitorului nostru și munca pe care materialul muncii — firele — și războiul de țesut o conțineau independent de el și încă înainte de începerea muncii sale.

Munca materializată anterior constituia condiția muncii *sale* [actuale]; numai ea a făcut posibilă munca sa [actuală], dar nu-l costă nimic. Să presupunem că firele și războiul de țesut n-au fost dinainte date ca părți componente ale capitalului, ca *valori*, și că nu l-ar costa deci nimic pe *capitalist*. Atunci valoarea produsului ar fi egală cu 80 de taleri dacă muncitorul ar lucra o zi întregă și cu 40 de taleri dacă ar lucra o jumătate de zi. Ea ar fi egală cu o zi de muncă materializată. În realitate, războiul de

#292

țesut și firele de bumbac nu-l costă nimic pe muncitor în procesul de producție; prin aceasta însă nu se suprimă timpul de muncă materializat în ele, el rămîne și capătă doar altă formă. Dacă, în afară de țesătură, muncitorul ar fi trebuit să creeze în aceeași zi de muncă și firele și războiul de țesut, procesul [de producție] ar fi fost de fapt imposibil. Așadar, faptul că nici ca valori de întrebuințare în forma lor inițială și nici ca valori de schimb ele nu au nevoie de munca lui, ci *există gata confecționate*, tocmai acest fapt face ca munca adăugată de muncitor într-o zi de muncă să creeze un produs cu o valoare mai mare decît valoarea creată într-o zi de muncă. Muncitorul însă creează acest produs numai pentru că nu trebuie să creeze el însuși excedentul de valoare peste ziua de muncă, ci *îl găsește de-a gata* ca premisă, sub forma condițiilor materiale ale muncii sale.

Așadar, numai în sensul că *fără* muncă aceste valori ar putezi, ar fi inutile, se poate spune că muncitorul le reproduce; dar și *munca* lui ar fi inutilă *fără ele*. Și dacă, așa cum am arătat, muncitorul reproduce aceste valori, el o face nu pentru că le dă o valoare de schimb mai mare sau pentru că intră în vreun proces cu valoarea lor de schimb, ci pentru că în genere le supune procesului de producție simplu, pentru că în genere *lucrează*. [III—39] Dar aceasta nu-l costă un timp de muncă *peste* cel necesar pentru prelucrarea lor și pentru sporirea valorii lor. Acestea sînt condițiile în care capitalul l-a pus pe muncitor să lucreze. Muncitorul reproduce valoarea materialului și pe cea a uneltelor de muncă numai prin aceea că le dă o valoare mai mare, și această activitate constînd în a da o valoare mai mare reprezintă ziua lui de muncă. În rest, el lasă aceste valori așa cum sînt. Valoarea veche a materiei prime și a uneltelor se conservă prin aceea că i se adaugă o valoare nouă, și nu prin aceea că vechea valoare e *reprodusă*, creată. Deoarece materia primă și unealta de muncă sînt produsul unei munci anterioare, înseamnă că acest produs al unei munci anterioare, această sumă de muncă materializată anterior rămîne un element al *produsului* muncitorului nostru și că pe lângă valoarea sa nouă produsul acesta conține și valoarea veche.

Așadar, în acest produs muncitorul produce de fapt numai o valoare egală cu ziua de muncă pe care a adăugat-o el, iar conservarea vechii valori nu-l costă absolut nimic peste ceea ce-l costă adăugarea valorii noi. Valoarea veche nu este pentru muncitor altceva decît un material care, oricît și-ar schimba forma, tot material rămîne pentru el, adică ceva care există *independent* de munca lui. Faptul că acest material [și uneltele de muncă], care rămîn, deoarece capătă doar altă formă, conțin deja ele însele

#293

timp de muncă, îl privește pe capital, și nu pe muncitor; acest timp de muncă este și el *independent* de munca

respectivului muncitor și subzistă *după* efectuarea acestei munci, așa cum a existat înainte de efectuarea ei. Această așa-zisă reproducție nu-l costă pe muncitor nici un timp de muncă, ci este condiția timpului său de muncă, căci ea nu este altceva decât folosirea substanței existente ca material al muncii lui [și ca unealtă a ei] se raportează la această substanță ca la material [și unelte].

Așadar, muncitorul înlocuiește vechiul timp de muncă prin însuși *actul* muncii, și nu prin aceea că ar adăuga în acest scop un timp de muncă special. El îl înlocuiește pur și simplu adăugînd timp de muncă *nou*, și datorită acestui fapt vechiul timp de muncă se păstrează în produs și devine element al unui nou produs. Cu ziua sa de muncă, așadar, muncitorul nu înlocuiește valoarea materiei prime și a uneltelor de muncă. Înseamnă deci că *această conservare a vechii valori îi revine capitalistului la fel de gratuit ca și supramunca*. Dar ea îi revine gratuit nu pentru că nici pe muncitor nu-l costă nimic, ci pentru că materia primă și uneltele de muncă se află *prin ipoteză* în mâinile capitalistului și de aceea muncitorul nu are posibilitatea de a *munci* altfel decât transformînd munca materializată deținută de capital în material [și unelte] al propriei lui munci și conservînd astfel munca materializată în acest material [și în aceste unelte de muncă]. Prin urmare, capitalistul nu plătește muncitorului nimic pentru faptul că firele și războiul de țesut — valorile lor — reapar în valoarea țesăturii, adică se conservă. Această conservare rezultă pur și simplu din adăugarea de muncă nouă, care dă [firelor și războiului de țesut] o valoare mai mare.

Din raportul inițial dintre capital și muncă reiese deci că serviciul pe care munca vie îl aduce muncii materializate raportîndu-se la ea ca muncă vie nu-l costă nimic pe capitalist, după cum nu-l costă nimic nici pe muncitor, ci exprimă doar raportul în virtutea căruia materialul muncii și unealta de muncă sînt pentru muncitor capital, premise *independente* de el. Conservarea valorii vechi nu este un act distinct de adăugarea celei noi, ci se produce de la sine ca un rezultat firesc al acesteia din urmă. Cît privește faptul că această conservare nu-l costă nimic nici pe capitalist și nici pe muncitor, el este dat în însuși raportul dintre *capital și muncă*, raport care este deja în sine profit pentru unul și salariu pentru celălalt.

Un capitalist oarecare își poate închipui (și aceasta nu afectează calculele sale) că dacă posedă un capital de 100 de taleri, din care 50 de taleri se cheltuiesc pe bumbac, 40 de taleri pe mijloace de subzistență, 10 taleri pe uneltele de muncă, și dacă

#294

adaugă un profit de 10% calculat la cheltuielile sale de producție, munca trebuie să-i înlocuiască 50 de taleri pentru bumbac, 40 de taleri pentru mijloace de subzistență, 10 taleri pentru uneltele de muncă, precum și 10% calculate la 50, 40 și 10 taleri. Capitalistul nostru își închipuie deci că munca îi produce 55 de taleri materie primă, 44 de taleri mijloace de subzistență și 11 taleri unelte de muncă, în total 110 taleri. La economiști însă, aceasta este o reprezentare stranie, deși în combaterea lui Ricardo a fost cu multă pretențiozitate folosită ca ceva cu totul nou.

Dacă ziua de muncă a muncitorului este egală cu 10 ore și dacă în 8 ore el poate să producă 40 de taleri, adică salariul său, sau, ceea ce e totuna, își poate conserva și reface forța de muncă, înseamnă că îi trebuie 4/5 de zi de muncă pentru a înlocui capitalului salariul, iar 1/5 de zi de muncă — sau 10 taleri — dă el capitalului cu titlu de supramuncă. În schimbul celor 40 de taleri plătiți ca salariu și care reprezintă 8 ore de muncă materializată, capitalul obține, așadar, 10 ore de muncă vie, și acest excedent constituie întregul său profit. Întreaga muncă materializată pe care a creat-o muncitorul reprezintă deci 50 de taleri și, oricare ar fi cheltuielile pentru unealta de muncă și materia primă, el nu le poate adăuga nimic în plus, căci ziua sa de muncă nu se poate obiectiva într-o cantitate mai mare de muncă materializată. Cît privește faptul că pe acești 50 de taleri — sau 10 ore de muncă (din care 8 ore nu fac decât să înlocuiască salariul) — muncitorul îi adaugă celor 60 de taleri — cheltuiți pe materie primă și pe unelte de muncă — prin însuși acest fapt el conservă materialul și uneltele de muncă, care se conservă tocmai pentru că intră din nou în contact cu munca vie și sînt folosite ca unelte de muncă și ca material; pentru această conservare muncitorul nu depune nici o muncă (și de altfel nici nu dispune de timp excedentar pentru asemenea muncă) și nu este plătit de capitalist. Această vivifiantă forță naturală a muncii, adică însușirea ei de a conserva — sub o formă sau alta — materialul și unealta folosindule, de a conserva deci și munca materializată în ele, valoarea lor de schimb, devine, ca și orice forță naturală sau socială a muncii neprodusă de o muncă anterioară sau neprodusă de o muncă anterioară care trebuie repetată (de pildă dezvoltarea istorică a muncitorului etc.) o *forță a capitalului*, și nu a muncii. Tocmai de aceea nu este ea plătită de către capital, după cum nu i se plătește muncitorului pentru faptul că e în stare să gîndească etc.

[III—40] Am văzut * că la început premisa din care se naște *capitalul* este *valoarea* autonomizată în raport cu circulația — adică

* Vezi volumul de față, p. 182—205. — *Nota red.*

marfa pentru care determinația de valoare de schimb nu este o determinație pur formală și efemeră, necesară pentru a putea fi schimbată pe altă valoare de întrebuințare și pentru a dispărea în cele din urmă ca obiect de consum —, *bani ca bani*, banii care sînt retrași din circulație și care se afirmă *negativ* față de ea. Pe de altă parte, produsul capitalului, în măsura în care nu *este numai reproducția* capitalului (această reproducție este, de altfel, pur formală, deoarece din cele trei părți ale valorii capitalului numai una este efectiv consumată și deci reprodusă, și anume cea care înlocuiește salariul; profitul însă nu este reproducție, ci adaos de valoare, plusvaloare), are, la rîndul său, drept rezultat o valoare care nu mai intră în circulație ca echivalent, iar pe de altă parte încă nu este ridicată din nou la rangul de capital, adică de valoare *negativ* autonomizată în raport cu circulația — *bani* (în cea de-a treia formă, adecvată, a lor *). Dacă la început banii se prezintă ca premisă a capitalului, ca o cauză a acestuia, acum ei se prezintă ca un efect al lui. În prima mișcare banii proveneau din circulația simplă, în cea de-a doua ei provin din procesul de producție al capitalului. În prima mișcare banii *trec* în capital; în cea de-a doua ei apar ca o premisă a capitalului dată chiar de capital și de aceea ei apar *în sine* drept capital, conțin raportul ideal față de capital. *Banii* nu mai trec pur și simplu în capital, ci în ei ca *bani* există deja posibilitatea de a fi transformați în capital.

[b) Conservarea valorii de întrebuințare a capitalului constant
prin intermediul noii munci vii]

Așadar, creșterea valorilor este rezultatul autovalorificării capitalului, cu adăugarea că, la rîndul ei, această autovalorificare poate fi rezultatul unui *timp de supramuncă absolut* sau *relativ* adică rezultatul unei creșteri reale a timpului de muncă absolut sau al unei creșteri a timpului de supramuncă relativ, adică al scăderii acelei părți componente a zilei de muncă care e definită ca timp de muncă necesar pentru conservarea forței de muncă, ca *muncă necesară* în general.

Timpul de muncă viu reproduce numai acea parte din timpul de muncă materializat (aceea parte din capital) care se manifestă ca echivalent pentru dreptul de a dispune de forța de muncă a muncitorului și de aceea, ca echivalent, trebuie să înlocuiască timpul de muncă materializat în această forță de muncă, adică trebuie să înlocuiască cheltuielile de producție ale forței de muncă vii,

* Vezi volumul de față, p. 150—151. — *Nota red.*

#296

sau, cu alte cuvinte, să-i mențină în viață pe muncitori ca muncitori. Ceea ce munca produce în plus nu este reproducție, ci creație nouă și anume creație de valoare nouă, deoarece este materializarea unui timp de muncă nou, într-o valoare de întrebuințare. Faptul că o dată cu aceasta se conservă și timpul de muncă pe care-l conțin materia primă și unealta de muncă constituie un rezultat al *calității muncii*, ca *muncă* în general, și nu al *cantității ei*; și această calitate generală a ei, care nu este legată de o calificare specială a muncii, nu este o muncă specific determinată, ci rezidă în faptul că *munca ca atare este muncă*; — această calitate a muncii nu se plătește aparte, întrucît capitalul a cumpărat *această calitate* făcînd o tranzacție cu muncitorul.

Dar echivalentul acestei calități (al acestei specifice valori de întrebuințare a muncii) se măsoară pur și simplu prin *cantitatea* de timp de muncă care a produs această specifică valoare de întrebuințare a muncii. Prin folosirea uneltei ca unealtă și prin modelarea materiei prime, muncitorul adaugă mai întîi la valoarea materiei prime și a uneltei o cantitate de muncă nouă egală cu timpul de muncă pe care-l conține propriul său salariu; ceea ce el adaugă în plus este timp de supramuncă, plusvaloare. Dar în virtutea relației simple care constă în aceea că unealta de muncă este folosită ca unealtă de muncă, iar materia primă devine materie primă a muncii, în virtutea procesului simplu care constă în aceea că materia primă și unealta de muncă vin în contact cu munca, devin mijloc și obiect al ei, deci și obiectualizare a muncii vii, momente ale muncii înseși, ele sînt conservate nu sub raportul formei, ci sub raportul substanței lor; or, dacă privim lucrurile din punct de vedere economic, substanța este timp de muncă materializat. Timpul de muncă materializat [în materia primă și în unealta de muncă] încetează să existe într-o formă obiectuală unilaterală și de aceea încetează să fie expus descompunerii ca simplu lucru, pe calea unor procese chimice etc.; încetează, pentru că timpul de muncă materializat apare acum ca mod material de existență — ca mijloc și obiect — al muncii vii.

Din timpul de muncă pur și simplu materializat, în a cărui ființare materială munca se conservă doar ca ceva dispărut, ca *formă exterioară* a substanței naturale a acestui timp de muncă materializat, exterioară în raport cu însăși această substanță (așa cum forma unei mese este exterioară în raport cu lemnul sau forma unui ax este exterioară în raport cu fierul), ca muncă existentă doar în forma exterioară a substanței, — din acest timp de muncă materializat se dezvoltă indiferența substanței față de formă. Timpul de muncă materializat își conservă această formă nu în virtutea unei legi vii, imanente a reproducției, așa cum

#297

arborele, de pildă, își păstrează forma de arbore (ca arbore, lemnul se conservă într-o formă determinată, deoarece această formă este o formă a lemnului, pe cînd forma de masă este pentru lemn ceva întîmplător, nu este o formă imanentă substanței lui); forma există aici doar ca formă exterioară substanțialului, sau ea însăși există numai material. De aceea procesul de distrugere căruia îi este expusă substanța acestei forme distruge totodată și forma ei. Dar cînd materia primă și unealta de muncă se prezintă în calitate de condiții ale muncii vii, ele însele redevin însuflețite. Munca materializată încetează să aibă în substanță o existență moartă ca formă exterioară, indiferentă, deoarece ea însăși se prezintă iarăși ca moment al muncii vii, ca raportare a muncii vii la sine însăși în materialul obiectual ca *obiectualitate* a muncii vii, ca mijloc și obiect al ei (condițiile *obiectuale [materiale]* ale muncii vii).

Ca urmare a faptului că, realizîndu-se în material, munca vie îl modifică pe acesta din urmă, efectuînd în el schimbări care prin scopul urmărit determină munca și activitatea ei finalitară (și care nu se reduc, ca în obiectul inert, la crearea formei ca ceva exterior substanței, ca aparență evanescentă a existenței obiectului) — ca urmare a acestui fapt materialul se conservă într-o formă determinată, iar modificarea formei substanței este subordonată scopului muncii. Munca este focul viu care modelează materia; ea este vremelnicia lucrurilor, elementul lor trecător, care apare [III—41] ca modelare a lor de către timpul viu. În procesul de producție simplu — abstracție făcînd de procesul de valorificare — caracterul trecător al formei lucrurilor este folosit pentru a le face apte pentru consum.

Cînd bumbacul se transformă în fire, firele în pînză, pînza în pînză imprimată sau vopsită etc., iar aceasta, să zicem, se transformă în îmbrăcăminte, atunci 1) substanța bumbacului se conservă în toate aceste forme. (În procesul chimic, în schimbul de substanțe reglat de muncă, s-au schimbat în toate cazurile echivalente (naturale) etc.) 2) În toate aceste procese succesive substanța a căpătat o formă din ce în ce mai utilă, pentru că devenea din ce în ce mai potrivită pentru consum, pînă cînd în cele din urmă a căpătat forma în care poate deveni nemijlocit obiect de consum și în care, deci, consumarea substanței și suprimarea formei ei devin consum uman, iar modificarea substanței o constituie însăși folosirea ei. Substanța bumbacului se conservă în toate aceste procese; ea leapădă o formă de valoare de întrebuițare *pentru a îmbrăca una superioară, pînă cînd în cele din urmă se obține un obiect care este obiect al consumului nemijlocit.*

#298

Dar prin faptul că bumbacul e transformat în fire, el este pus într-un raport determinat cu felul de muncă următor. Dacă acest fel de muncă nu are loc atunci nu numai că devine inutilă forma care a fost dată bumbacului, cu alte cuvinte munca anterioară nu numai că nu e confirmată de o muncă nouă, dar se dovedește a fi alterată și substanța, căci sub forma de fire ea are valoare de întrebuițare numai în măsura în care e din nou supusă prelucrării: ea este valoare de întrebuițare numai în funcție de utilizarea pe care i-o dă munca ulterioară, adică numai în măsura în care forma ei de fire este suprimată și înlocuită cu aceea de pînză, în timp ce bumbacul în ființarea sa ca bumbac e susceptibil de nenumărate întrebuițări.

Prin urmare, fără munca ulterioară, valoarea de întrebuițare a bumbacului și a firelor, materialul și forma sa s-ar irosi; această valoare de întrebuițare s-ar distruge în loc de a fi produsă. Atît materialul cît și forma lui, atît substanța cît și forma ei se conservă grație muncii ulterioare — se conservă ca valori de întrebuițare — pînă cînd în cele din urmă capătă înfățișarea acelei valori de întrebuițare a cărei folosire înseamnă consumarea ei. Așadar, în procesul de producție simplu rezidă conservarea stadiului de producție anterior prin intermediul stadiului următor, și prin intermediul creării unei valori de întrebuițare de ordin superior vechea valoare de întrebuițare este conservată sau modificată numai în măsura în care ea crește ca valoare de întrebuițare. Munca vie este aceea care conservă valoarea de întrebuițare a produsului nefinisat al muncii, făcînd din el materialul unei munci ulterioare. Dar ea îl conservă — adică îl ferește de nefolosire și de distrugere — numai prelucrîndu-l potrivit scopului ei, făcînd din el în genere obiectul unei noi munci vii.

Această *conservare a vechii valori de întrebuițare* nu este un proces care se desfășoară paralel cu prelucrarea acesteia (sau cu desăvîrșirea ei) prin muncă nouă; ea are loc prin intermediul acestei munci noi, care creează o valoare de întrebuițare de ordin superior. Prin faptul că munca de țesătorie transformă firele în pînză, adică prin faptul că tratează firele ca materie primă pentru țesut, pentru un fel particular de muncă vie (iar firele au valoare de întrebuițare numai în măsura în care sînt țesute), munca țesătorului conservă valoarea de întrebuițare pe care o avusese bumbacul ca atare și care fusese conservat într-o formă specifică în fire. Munca țesătorului conservă produsul muncii [anterioare], făcînd din el materie primă pentru o muncă nouă; dar ea, în primul rînd, nu adăugă în acest scop nici o muncă nouă, iar în al doilea rînd conservă totodată, prin altă muncă, valoarea de întrebuițare a materiei prime. *Ea conservă utilitatea*

#299

bumbacului sub formă de fire, țesîndu-le. (Toate acestea țin de capitolul I, referitor *la producție în general.*)

Munca țesătorului *conservă bumbacul prin țesătorie*. Această conservare a muncii sub formă de produs sau a valorii de întrebuințare a produsului muncii — prin aceea că produsul devine materie primă a unei munci noi, apărînd din nou ca obiectualitate materială a unei munci vii și utile — este dată în procesul de producție simplu. În raport cu valoarea de întrebuințare, munca are proprietatea de a conserva valoarea de întrebuințare existentă, ridicînd-o pe o treaptă superioară, și o ridică pe o treaptă superioară prin aceea că face din ea obiectul unei munci noi, determinată de scopul final, adică prin aceea că readuce valoarea de întrebuințare de la forma existenței indiferente la forma de material obiectual, de corp al muncii.

(*Același lucru trebuie spus și despre unealta de muncă*. Un fus se conservă ca valoare de întrebuințare numai prin aceea că e folosit la filat, în caz contrar, datorită formei determinate care este imprimată aici fierului și lemnului, s-ar pierde pentru consum atît munca care le-a imprimat această formă, cît și materialul căruia i-a fost imprimată forma respectivă. Numai datorită faptului că fusul este folosit ca mijloc al muncii vii, că e considerat ca moment obiectiv al activității ei vitale, se conservă aici valoarea de întrebuințare a lemnului și a fierului, precum și forma acestora. Menirea fusului ca unealtă de muncă este aceea de a fi uzat, dar uzat în procesul filatului. Productivitatea mai înaltă pe care el o imprimă muncii permite să se creeze mai multe valori de întrebuințare și înlocuiește astfel valoarea de întrebuințare cheltuită în procesul consumării uneltei de muncă. Acest lucru apare deosebit de clar în agricultură, întrucît aici mai lesne — pentru că mai devreme ca oriunde — [produsul] se manifestă nemijlocit ca mijloc de subzistență și ca valoare de întrebuințare, se manifestă ca valoare de întrebuințare, spre deosebire de valoarea de schimb. Dacă sapa îi procură agriculturului de două ori mai multe cereale decît ar putea obține fără ea, atunci pentru producerea sapei el trebuie să cheltuiască mai puțin timp; el are destule provizii pentru a confecționa o sapă nouă.)

În procesul de valorificare a capitalului, elementele componente ale valorii acestuia — dintre care unul există sub formă de material, iar celălalt sub formă de unealtă de muncă — apar în raport cu muncitorul, adică în raport cu munca vie (căci în acest proces muncitorul există numai ca muncă vie), nu ca valori, ci ca simple momente ale procesului de producție, ca valori de întrebuințare pentru muncă, condiții obiective ale eficacității ei sau momente obiective ale ei. Faptul că, folosind unealta ca

#300

unealtă și dînd materiei prime [III—42] forma de valoare de întrebuințare de ordin superior, munca vie le conservă implicit — faptul acesta ține de natura muncii înseși. Ca elemente componente ale capitalului, valorile de întrebuințare astfel conservate de muncă sînt valori de schimb și ca atare sînt determinate de prețul lor de producție, de cantitatea de muncă materializată în ele. (Sub raportul valorii de întrebuințare interesează numai *calitatea* muncii deja materializate.) Cantitatea *muncii materializate* se conservă prin aceea că *calitatea ei de valoare de întrebuințare pentru munca ulterioară* este conservată prin contactul cu munca vie.

Valoarea de întrebuințare a bumbacului, ca și valoarea sa de întrebuințare ca fire se conservă prin aceea că sub formă de fire bumbacul e transformat în țesătură; prin aceea că [sub formă de fire] el există în operația țesutului ca unul din momentele ei obiective (alături de războiul de țesut). Prin aceasta *se conservă deci și cantitatea de timp de muncă pe care o conțineau bumbacul și firele*. Ceea ce în procesul de producție simplu apare ca conservare a *calității muncii trecute* — *deci* și a materialului care conține această muncă — apare în procesul de valorificare ca o conservare a cantității de muncă deja materializată. Pentru capital aceasta este conservarea cantității de muncă materializată *prin intermediul* procesului de producție; *pentru munca vie* aceasta nu este decît conservarea valorii de întrebuințare deja existente, existente pentru muncă.

Munca vie *adaugă o nouă cantitate de muncă*; dar nu datorită acestei *adăugiri cantitative* conservă ea cantitatea de muncă deja materializată, ci datorită *calității ei de muncă vie*, sau datorită faptului că față de valorile de întrebuințare care conțin munca trecută ea se comportă ca muncă. De altfel, munca vie nici nu se plătește pentru această calitate pe care o posedă ea ca muncă vie — dacă n-ar fi muncă vie, nici nu s-ar cumpăra —, ci pentru *cantitatea* de muncă pe care o conține ea însăși. Ca și la toate celelalte mărfuri, se plătește doar *prețul* valorii ei de întrebuințare. Calitatea specifică pe care o posedă munca vie și care constă în aceea că, adăugînd o nouă cantitate de muncă la cantitatea de muncă deja materializată, ea conservă totodată munca materializată în calitatea ei de muncă materializată, această calitate specifică nu se plătește, și pe muncitor, de altfel, ea nu-l costă nimic, deoarece este o însușire naturală a forței lui de muncă.

În procesul de producție, separația dintre muncă și momentele ei obiectuale ale existenței ei — *unealta de muncă și materialul muncii* — este *suprimată*. *Pe această separație se bazează existența capitalului și a muncii salariate*. *Capitalul nu plătește su-*

#301

primarea acestei separații, care are loc efectiv în procesul de producție, căci altfel nu s-ar putea lucra. (Această suprimare nici nu se realizează prin schimbul cu muncitorul, ci prin însăși *munca depusă în procesul de producție*. Dar ca asemenea *muncă prezentă*, ea este deja încorporată capitalului, este unul dintre momentele acestuia. Această forță conservantă a muncii apare, așadar, ca forță de *autoconservare* a capitalului. Muncitorul

n-a făcut decît să adauge muncă nouă; munca trecută — din moment ce capitalul există — are o existență eternă în calitate de valoare, cu totul independent de existența ei materială. Astfel se prezintă lucrurile în fața capitalului și a muncitorului.) Dacă capitalul ar trebui să plătească și această suprimare, el ar înceta să fie capital. Suprimarea se încadrează perfect în rolul material pe care munca, prin însăși natura ei, îl îndeplinește în procesul de producție; ea ține de valoarea de întrebuințare a muncii.

Dar, ca valoare de întrebuințare, munca aparține capitalistului; ca simplă valoare de schimb, ea aparține muncitorului. Calitatea vie a muncii, capacitatea ei de a conserva — în însuși procesul de producție — timpul de muncă materializat, transformîndu-l pe acesta în mod obiectiv de existență a muncii vii, nu-l privește cîtuși de puțin pe muncitor. *Această apropiere — prin intermediul căreia chiar în procesul de producție munca vie face din unealta de muncă și din materialul muncii corpul sufletului ei, înviindu-le astfel din morți — se află efectiv în contradicție cu faptul că munca e lipsită de obiect, că adică [există] în muncitor ca ceva real numai în activitatea lui vitală nemijlocită, în timp ce unealta de muncă și materialul muncii există în capital ca ceva existent pentru sine. (Asupra acestui punct va trebui să revenim.)*

Procesul de valorificare a capitalului se desfășoară prin intermediul și în cadrul procesului de producție simplu, în virtutea faptului că munca vie apare într-un raport natural cu momentele materiale ale existenței ei. Dar de îndată ce munca vie intră în acest raport, acesta din urmă nu mai există pentru ea însăși, ci pentru capital; munca vie devine ea însăși un moment al capitalului.

Reiese deci că, prin schimbul dintre muncitor și capitalist, acesta din urmă — deoarece de fapt îi plătește muncitorului echivalentul cheltuielilor de producție pe care le conține forța lui de muncă, adică îi dă acestuia mijlocul cu care să-și conserve forța de muncă, în timp ce el își însușește munca vie — obține gratuit două lucruri: în primul rînd, supramunca, care sporește valoarea capitalului său, iar în al doilea rînd, calitatea pe care o posedă munca vie de a conserva munca trecută materializată în ele-

#302

mentele componente ale capitalului, conservînd astfel valoarea deja existentă a capitalului. Această conservare nu se realizează însă prin aceea că munca vie sporește cantitatea de muncă materializată, crează *valoare*, ci pur și simplu prin aceea că, adăugînd o nouă cantitate de muncă vie, ea există *ca atare*, se află față de materialul muncii și față de unealta de muncă într-un raport immanent, condiționat de procesul de producție; prin urmare, valoarea deja existentă a capitalului e conservată de munca vie datorită *calității* ei de muncă vie. Dar în această calitate a ei, munca vie este ea însăși un moment al procesului de producție simplu, și pentru această calitate a ei capitalistul nu trebuie să plătească nimic, după cum atunci cînd cumpără firele sau războiul de țesut nu trebuie să plătească, în afară de prețul lor, și pentru faptul că ele sînt momente ale procesului de producție.

Cînd în perioade de criză comercială, de pildă, fabricile își încetează activitatea, se constată de fapt că mașinile ruginesc, iar firele de bumbac nu numai că devin un balast inutil, dar se și degradează de îndată ce încetează contactul lor cu munca vie. Deși capitalistul îl pune pe muncitor [III—43] să lucreze exclusiv pentru a crea plusvaloarea — pentru a crea o valoare încă inexistentă —, de îndată însă ce încetează să-l pună pe muncitor să lucreze, se constată că și capitalul său deja existent începe să se deprecieze; se constată deci că munca vie nu numai că adaugă valoarea nouă, dar prin însuși actul adăugării de valoare nouă la cea veche, ea o conservă și o eternizează pe aceasta din urmă.

(În felul acesta devine vădită stupiditatea reproșului ce i se face lui Ricardo pentru faptul că în doctrina sa economică *numai* profitul și salariul sînt considerate elemente componente necesare ale cheltuielilor de producție, iar nu și partea din capital care e alcătuită din materie primă și din unelte de muncă. Deoarece valoarea cuprinsă în materia primă și în uneltele de muncă este numai conservată, aceasta nu implică noi cheltuieli de producție. În ceea ce privește aceste valori deja existente, la rîndul lor toate se reduc la muncă materializată — la munca necesară și supramuncă, la salariu și profit. Simplul material natural — atîta timp cît în el nu este materializată nici o muncă omenească, atîta timp cît de aceea e doar simplă materie și există independent de munca umană — nu are nici o *valoare*, căci valoarea este numai munca materializată; el nu are mai multă valoare decît au, în general, toate elementele existente în natură.)

Prin urmare, conservarea capitalului existent de către munca care-l valorifică nu-l costă nimic pe capitalist și de aceea nu intră în cheltuielile de producție. Deși valorile existente se conservă în produs și, prin urmare, în cadrul schimbului se cer com-

#303

pensate cu echivalente, *conservarea lor* în produs însă nu-l costă nimic pe capitalist și de aceea el nu o poate include în cheltuielile sale de producție. Aceste valori nu sînt înlocuite nici de muncă, deoarece nu sînt consumate, dacă nu se consideră că ele se consumă în forma lor de existență indiferentă față de muncă și exterioară ei, cu alte cuvinte prin intermediul muncii se consuma (și se suprimă) tocmai ceea ce este *perisabil* în ele. În mod real se consumă numai salariul.

[3) Corelația dintre capitalul constant
și capitalul variabil]

[a) Rolul diferit al capitalului constant și al capitalului
variabil în formarea ratei profitului]

Să revenim din nou la exemplul nostru *. Să presupunem un capital de 100 de taleri, din care 50 de taleri se cheltuiesc pe materie primă, 40 de taleri pe muncă și 10 taleri pe unelte de producție. Să admitem că muncitorul are nevoie de 4 ore pentru a crea cei 40 de taleri care îi sînt necesari pentru trai, adică acea parte din producție care e necesară pentru întreținerea sa; să admitem totodată că ziua lui de muncă este de 8 ore. În această ipoteză, capitalistul obține gratuit un excedent de 4 ore. Plusvaloarea lui este egală cu 4 ore de muncă materializată, cu 40 de taleri. Produsul lui este, așadar, egal cu 50 + 10 (valori care au fost conservate, nu reproduse; ca valori, ele au rămas *constante, neschimbate*) + 40 de taleri (salariul, care a fost reprodus, deoarece se consumă sub forma de salariu) + 40 de taleri plusvaloare. În total 140 de taleri.

Din acești 140 de taleri, 40 reprezintă un excedent. Capitalistul a trebuit să trăiască atît în timpul producției, cît și înainte de începerea ei; pentru aceasta i-au trebuit, să zicem, 20 de taleri. El trebuia să posede acești 20 de taleri în afara capitalului său de 100 de taleri, ceea ce înseamnă că în circulație trebuiau să existe echivalente corespunzătoare lor. (Cum au apărut aceste echivalente nu ne interesează aici). Capitalul presupune circulația ca o mărime constantă. Aceste echivalente se găsesc mereu. Capitalistul consumă deci din profitul său 20 de taleri, care intră în circulația simplă. Cei 100 de taleri intră și ei în circulația simplă, dar pentru a fi retransformați în condițiile unei noi producții: 50 de taleri materie primă, 40 de taleri mijloace de subzistență pentru muncitori și 10 taleri pentru uneltele de muncă.

* Vezi volumul de față, p. 277—279, 290. — *Nota red.*

#304

La aceștia trebuie adăugată plusvaloarea ca atare, valoarea nou creată de 20 de taleri. Această plusvaloare reprezintă *bani*, valoare ce se manifestă negativ și autonom în raport cu circulația. Ea nu poate intra în circulație ca simplu echivalent, spre a se schimba pe obiecte de consum simplu, deoarece s-a presupus că circulația este constantă. Dar existența autonomă, iluzorie a banilor este deja suprimată; ei nu mai există decît pentru a se valorifica, adică pentru a deveni capital.

Pentru a deveni însă capital, ei ar trebui să fie din nou schimbați pe elemente ale procesului de producție, adică pe mijloace de subzistență pentru muncitori, materie primă și unelte de muncă; toate acestea se reduc la muncă materializată, pot fi create numai prin muncă vie. De aceea banii, întrucît acum există deja, an sich *, în calitate de capital, sînt o simplă *asignație asupra muncii viitoare* (noi). Materialmente ei există numai sub formă de bani. Plusvaloarea, sporul de muncă *materializată*, în măsura în care există ca ceva autonom, reprezintă bani; dar acum banii sînt deja, an sich, capital; în calitate de capital, ei sînt o *asignație asupra muncii noi*. Aici capitalul deja se raportează nu numai la munca prezentă, ci și la cea viitoare. În același timp, aici el nu mai apare transformat în elementele sale simple din procesul de producție, ci în bani, dar nu în bani ca simplă formă abstractă a avuției generale, ci în bani ca *asignație asupra posibilității reale de avuție generală*, asupra forței de muncă, și anume asupra *forței de muncă în devenire*. Ca asemenea *asignație*, existența lor materială ca bani este indiferentă și poate fi înlocuită prin orice titlu. Asemenea creditorilor statului, orice capitalist posedă, în valoarea nou dobîndită de el, o *asignație asupra muncii viitoare*; însușindu-și munca prezentă, el își însușește totodată și munca viitoare. (Acest aspect al capitalului trebuie analizat mai încolo. Deja aici se vedește proprietatea sa specifică de a putea exista, ca valoare, separat de substanța sa. În aceasta rezidă baza creditului.) De aceea acumularea capitalului sub formă de bani nu este cîtuși de puțin o acumulare materială a condițiilor materiale ale muncii, ci o acumulare de titluri de proprietate asupra muncii, considerarea muncii viitoare ca *muncă salariată*, ca valoare de întrebuițare pentru capital. Valorii nou create nu-i corespunde nici un *echivalent*; posibilitatea ei rezidă numai în [III—44] muncă nouă.

În exemplul nostru, așadar, prin intermediul timpului de supramuncă absolut — datorită faptului că s-a lucrat 8 ore în loc de 4 — este creată o valoare nouă de 40 de taleri, sînt creați

* — în sine, potențial. — *Nota trad.*

#305

bani, și anume bani care prin însăși forma lor sînt capital (ca *posibilitate implicită* de a fi capital, și nu ca înainte, cînd această posibilitate se crea numai datorită faptului că banii încetau să fie bani ca atare); a fost creată o valoare nouă, care se adaugă la valorile vechi, la lumea existentă a avuției.

Dacă acum forța productivă se dublează, astfel încât în loc de 4 ore muncitorul *trebuie să lucreze* numai 2 ore de muncă necesară, iar capitalistul îl pune să lucreze — ca și pînă acum — 8 ore, calculul va fi următorul: 50 de taleri — materialul, 20 — salariul, 10 — uneltele de muncă, 60 — plusvaloarea (6 ore în loc de 4, cum era înainte). Sporul plusvalorii absolute va fi egal cu 2 ore, sau 20 de taleri. *În total*: 140 de taleri (sub formă de produs).

Totalul reprezintă 140 de taleri, ca și înainte, dar din această sumă 60 de taleri reprezintă plusvaloare, din care 40 reprezintă — ca și înainte — creșterea absolută a timpului de supramuncă [peste timpul de muncă necesar] și 20 creșterea lui relativă. Dar valoarea de schimb simplă conține, ca și pînă acum, numai 140 de taleri. Se pune întrebarea: a crescut oare [ca urmare a dublării forței productive] numai cantitatea valorilor de întrebuintare, sau a fost creată o valoare nouă? Înainte, pentru a crește din nou cu 40%, capitalul trebuia să-și reia ciclul cu 100 de taleri. Ce se întâmplă cu cei 20 de taleri plusvaloare [relativă]? Înainte capitalul mînca 20 de taleri și îi mai rămînea o valoare de 20 de taleri. Acum el mănîncă tot 20 de taleri, dar îi mai rămîn 40. Pe de altă parte, înainte capitalul care intra în producție reprezenta 100 de taleri, pe cînd acum el reprezintă 80. Ceea ce s-a cîștigat într-o parte ca valoare într-o determinație a ei se pierde în altă parte ca valoare în cealaltă determinație a ei.

Primul capital reintră în procesul de producție și creează din nou 20 de taleri plusvaloare (după ce se scade consumul capitalistului). La sfîrșitul celei de-a doua operații există 20 de taleri valoare nou creată care nu are nici un echivalent, iar împreună cu primii 20 — 40 de taleri.

Să trecem acum la cel de-al doilea capital [a cărui forță productivă e de două ori mai mare]. 50 de taleri materia primă, 20 de taleri salariul (egal cu 2 ore), 10 taleri uneltele de munca. Dar cu aceste 2 ore [cheltuite pe salariu] el produce o valoare de 8 ore, și anume 80 de taleri, din care 20 înlocuiesc cheltuielile de producție [cheltuielile pe salariu]. Rămîn deci 60 de taleri, deoarece 20 de taleri reproduc salariul (și, prin urmare, au dispărut în calitate de salariu). [Dacă al doilea capital reintră în procesul de producție, la sfîrșitul acestei a doua operații el va produce, împreună cu primii 60 de taleri, plusvaloare] 60 + 60,

#306

adică 120 de taleri. La sfîrșitul acestei a doua operații, 20 de taleri se cheltuiesc pentru consumul capitalistului și rămîn 40 [Aici și mai departe ediția românească corectează erorile de calcul făcute de Marx în manuscris, așa cum rezultă și din următoarea notă de editor prezentă în ediția germană: << Statt 20 Surpluswert müßte es 40 Surpluswert heißen. Nach der Voraussetzung von Marx produziert das zweite Kapital 60 Taler Surpluswert, wovon 20 Taler vom Kapitalisten konsumiert und die bleibenden 40 Taler akkumuliert werden.

Hier beginnt eine Reihe von Rechenfehlern, die jedoch am Wesen der theoretischen Ausführungen nichts ändern, da alle diese Zahlen nur als ungefähre Illustrationen dienen. An anderer Stelle bemerkt Marx selbst über einige dieser Rechenfehler: „Diese verfluchten falschen Rechnungen soll der Teufel holen.“ (Siehe vorl. Band, S. 291-) >>] de taleri plusvaloare, care împreună cu primii 40 fac 80 de taleri.

La cea de-a treia operație, primul [capital] va fi acumulat 60 de taleri [plusvaloare], iar cel de-al doilea — 120; la cea de-a patra [operație], primul [capital] va fi acumulat 80, iar cel de-al doilea 160 de taleri. Cînd se trece de la primul capital la cel de-al doilea, valoarea de schimb a capitalului productiv scade cu aceeași sumă cu care capitalul crește ca valoare.

Să admitem că ambele capitaluri împreună cu plusvaloarea lor pot fi din nou folosite în calitate de capital, că adică își pot schimba plusvaloarea pe o nouă muncă vie. Vom obține atunci următorul calcul (facem abstracție de consumul [capitalistului]): primul capital produce [cu o rată a profitului de] 40%, *al doilea* — 75%; 40% din 140 reprezintă 56; 75% din 140 (și anume 80 capital și 60 plusvaloare) reprezintă 105 taleri. În primul caz [ca urmare a folosirii productive a plusvalorii] produsul total este egal cu 140 + 56, adică cu 196 de taleri, în cel de-al doilea — 140 + 105 = 245 de taleri. Reiese deci că în cazul al doilea valoarea de schimb absolută [a produsului] este mai mare cu 49 de taleri.

Primul capital dispune de 40 de taleri pentru a cumpăra timp de muncă nou; valoarea creată de o oră de muncă a fost presupusă egală cu 10 taleri; cu 40 de taleri, așadar, primul capital cumpără alte 4 ore de muncă, care-i produc 80 de taleri (din care 40 de taleri înlocuiesc salariul), adică dau 8 ore de muncă ¹⁷⁰. La sfîrșitul [procesului de producție], primul capital va fi egal cu 140 + 80 {și anume: mai întîi avem aici reproducția capitalului de 100; plusvaloarea reprezintă 40; cu alte cuvinte se reproduce un capital de 140. Primii 100 de taleri [capital avansat] se reproduc ca 140, iar ceilalți 40 de taleri (deoarece nu servesc decît la cumpărare de muncă nouă, adică nu servesc la simpla înlocuire a vreunei valori — ipoteză, de altfel, imposibilă) produc 80 de taleri}. Așadar, la sfîrșitul procesului de producție, primul capital va fi egal cu 140 + 80 = 220.

Al doilea capital [după încheierea primului ciclu de producție] este egal cu 140 de taleri; 80 de taleri produc 60 de taleri plusvaloare, sau, cu alte cuvinte, 80 de taleri se reproduc ca 140; cei 60 de taleri [plusvaloarea capitalizată] care se adaugă aici (deoarece se cheltuiesc în *întregime* pentru cumpărare de muncă și, prin urmare, nu servesc la simpla înlocuire a vreunei valori, ci se reproduc pe ei înșiși și creează plusvaloare) se reproduc ca 240; așadar, la sfîrșitul procesului de producție, capitalul al doilea va fi egal cu 140 + 240 =

380. (El produce cu 160 de taleri

#307

mai mult decât primul capital, timpul său de supramuncă este egal cu 24 de ore, pe cînd timpul de supramuncă al primului capital este egal cu 8 ore.) Capitalul al doilea a produs, aşadar, o valoare de schimb mai mare, deoarece a materializat mai multă muncă; el a obţinut cu 16 ore de supramuncă mai mult decât a obţinut primul capital [În ediția germană tot acest pasaj arată așa: << Das zweite Kapital von 140; die 80 produzieren 40; oder die 80 Taler reproduzieren sich als 120; die übrigbleibenden 60 aber reproduzieren sich (denn rein zum Ankauf von Arbeit ausgegeben und sie also keinen Wert einfach ersetzen, sondern aus sich selbst reproduzieren und das Surplus setzen) als 180; also $120 + 120 = 240$. (40 Taler mehr produziert als das erste Kapital, exakt die Surpluszeit von 2 Stunden, denn das erste ist Surpluszeit von 2 Stunden auch im ersten Kapital unterstellt). Also größerer Tauschwert als Resultat, weil mehr Arbeit vergegenständlicht; 2 Stunden mehr Surplusarbeit.>>].

[III—45] Aici trebuie să menționăm și altceva: 140 de taleri cu 40% aduc 56 de taleri; capitalul și procentele ¹⁷¹ la un loc fac $140 + 56 = 196$; noi însă am obținut [pentru primul capital] 220 de taleri; potrivit acestui calcul, procentele aduse de cei 140 de taleri ar reprezenta nu 56, ci 80 de taleri, ceea ce ar însemna $57 \frac{1}{7}\%$ la 140 ($140 : 80 = 100 : x$; $x = 8000/140 = 57 \frac{1}{7}\%$). La fel și în cazul al doilea: 140 cu 75% aduc 105 taleri; capitalul și procentele la un loc fac $140 + 105 = 245$; noi însă am obținut [pentru capitalul al doilea] 380 de taleri; potrivit acestui calcul, procentele aduse de cei 140 de taleri ar reprezenta nu 105, ci 240 de taleri (căci $140 + 240 = 380$ de taleri); adică [171 $\frac{3}{7}\%$] ($140 : 240 = 100 : x$; $x = 24000/140 = 171 \frac{3}{7}\%$).

De unde provine această diferență? (De ce în primul caz se obține $57 \frac{1}{7}\%$ în loc de 40%, iar în cel de-al doilea $171 \frac{3}{7}\%$ în loc de 75%). În primul caz, în care se obține $57 \frac{1}{7}\%$ în loc de 40%, apare deci un plus de $17 \frac{1}{7}\%$; în cel de-al doilea avem $171 \frac{3}{7}\%$ în loc de 75%, adică un plus de $96 \frac{3}{7}\%$. De unde provine, aşadar, în primul rînd, inegalitatea diferenței în ambele cazuri, iar în al doilea rînd diferența în fiecare caz?

În primul caz, capitalul inițial de 100 de taleri se compune din 60 de taleri (materialul și uneltele de muncă) și 40 de taleri cheltuiți pe muncă; $\frac{3}{5}$ din capital se cheltuiesc pe material (și pe uneltele de muncă), iar $\frac{2}{5}$ pe muncă. Primele $\frac{3}{5}$ nu aduc nici un fel de procente; ultimele $\frac{2}{5}$ aduc 100%. Dar raportată la întregul capital, creșterea e de numai 40%; $\frac{2}{5}$ [40%] din 100 reprezintă 40. Dar 100% la acești 40 de taleri reprezintă doar 40% la întreaga sumă de 100, adică întreaga sumă crește cu $\frac{2}{5}$. Dacă cei 40 de taleri capital nou adăugat și-ar fi mărit și ei cu 100% numai $\frac{2}{5}$ din cuantumul lor, am fi avut o creștere a întregului cu 16 taleri, în total deci $40 + 16 = 56$ de taleri, care împreună cu 140 fac 196 de taleri, ceea ce reprezintă într-adevăr un spor de 40% la cei 140 de taleri, dacă socotim capitalul și procentele.

Cei 40 de taleri [capital nou adăugat], după ce au crescut cu 100%, adică după ce s-au dublat, reprezintă 80 de taleri, (Dacă

#308

[numai] $\frac{2}{5}$ din 40 ar crește cu 100%, ar rezulta [un profit de] 16 taleri). 40 din cei 80 de taleri înlocuiesc capitalul [cheltuit pe salariu] și 40 reprezintă profitul.

Prin urmare [pentru primul caz] calculul se prezintă astfel: $100 C^* + 40 Z^{**} + 40 C + 40 Z = 220$, adică avem aici un capital de 140 de taleri, care aduce un profit total de 80 de taleri; dar dacă am fi calculat altfel, am fi obținut: $100 C + 40 Z + 40 C + 16 Z = 196$, adică am fi obținut un capital de 140 de taleri, care aduce un profit total de 56 de taleri.

[În primul calcul] am socotit prea multe procente; la 40 de taleri capital, procentul calculat în plus reprezenta 24 de taleri; dar 24 de taleri reprezintă $\frac{3}{5}$ din 40 ($3 \times 8 = 24$); ceea ce înseamnă că, alături de capitalul inițial [de 100 de taleri], numai $\frac{2}{5}$ din capitalul [nou adăugat, de 40 de taleri] a crescut cu 100%; prin urmare, întregul capital [nou adăugat] a crescut cu numai $\frac{2}{5}$, adică cu 16 taleri.

În calculul procentelor la capitalul de 40 de taleri noi am greșit cu 24 de taleri în plus (care reprezintă o creștere de 100% pentru $\frac{3}{5}$ din capitalul de 40 de taleri). 24 de taleri raportați la 24 reprezintă 100% din 3×8 (adică din $\frac{3}{5}$ din 40). La întreaga sumă de 40 de taleri revin — într-un asemenea calcul — 60% [profit în plus] în loc de 40% (cît revin la capitalul inițial); ceea ce înseamnă că la 40 de taleri am calculat în plus 24 de taleri ($\frac{3}{5}$), iar 24 la 40 reprezintă 60%. Prin urmare, la un capital de 40 de taleri am calculat 60% în plus (60% reprezintă $\frac{3}{5}$ din 100). Dar la un capital de 140 de taleri am calculat în plus 24 de taleri (și aceasta este diferența dintre 220 și 196), ceea ce reprezintă în total $17 \frac{1}{7}\%$ în plus ¹⁷². Aşadar, la întregul capital de 140 de taleri am calculat în plus nu 60%, ca la capitalul de 40 de taleri, ci numai $17 \frac{1}{7}\%$, ceea ce reprezintă o diferență de $42 \frac{6}{7}\%$, în conformitate cu faptul că, din întregul capital de 140 de taleri, la capitalul de 40 de taleri s-au calculat 24 de taleri în plus.

La fel stau lucrurile și în cazul al doilea ¹⁷³.

Din cei 80 de taleri avansați în cazul al doilea, cu ajutorul cărora se produc 140 de taleri, 50 + 10 taleri [cheltuiți pe materia primă și pe uneltele de muncă] sînt pur și simplu înlocuiți; 20 de taleri însă [cheltuiți pe salariu] reproduc o cantitate de 4 ori mai mare: 80 de taleri (din care 20 de taleri reprezintă repro-

* C înseamnă aici capitalul avansat. — *Nota red.*

** Z (prima literă a cuvântului german Zins) înseamnă aici procente în sensul de profit la capitalul avansat. — *Nota red.*

#309

ducția [valorii forței de muncă], iar 60 de taleri — plusvaloarea). Dacă 20 de taleri [cheltuiți pe salariu] produc o plusvaloare triplă de 60 de taleri, înseamnă că 60 de taleri [capital nou cheltuit] vor produce o plusvaloare de 180 de taleri.

[b) Rata profitului și rata plusvalorii]

[IV—1] Nu este cazul să insistăm prea mult asupra acestor calcule extrem de plictisitoare. Esențialul se rezumă pur și simplu la următoarele. Atunci când, ca în primul nostru exemplu, $\frac{3}{5}$ [din capitalul avansat] (60 de taleri din 100) reprezintă materialul și uneltele de muncă, iar $\frac{2}{5}$ (40 de taleri) salariul, și când capitalul a adus un profit de 40%, la sfârșitul [procesului de producție] capitalul este egal cu 140 de taleri (acești 40% profit înseamnă că, prin intermediul celor 6 ore de muncă necesară, capitalistul l-a pus [pe muncitor] să lucreze 12 ore, asigurându-și astfel un câștig de 100% la timpul de muncă necesar). Dacă cei 40 de taleri câștigați funcționează din nou în calitate de capital în aceleași condiții, iar pe treapta pe care ne aflăm deocamdată aceste condiții nu s-au schimbat încă, atunci, din 40 de taleri, $\frac{3}{5}$, adică 24 de taleri, trebuie folosiți din nou pentru material și uneltele de muncă, iar $\frac{2}{5}$ pentru muncă; astfel încât apoi [la sfârșitul unui nou proces de producție] se va dubla numai salariul de 16 taleri, care se va transforma în 32 de taleri, din care 16 reprezintă salariul reprodus și 16 supramunca. La sfârșitul procesului de producție avem, așadar, $40 + 16 = 56$ de taleri profit, ceea ce înseamnă [o rată a profitului de] 40%. Capitalul total de 140 ar produce deci, în aceleași condiții, 196 de taleri. Nu se poate porni — așa cum se pornește în majoritatea lucrărilor de economie politică — de la ipoteza că cei 40 de taleri se cheltuiesc numai pe salarii, pe cumpărare de muncă vie, și că de aceea la sfârșitul procesului de producție aduc 80 de taleri.

Când se spune: un capital de 100 de taleri aduce într-o perioadă 10% și în altă perioadă 5%, nu este nimic mai greșit decât să se conchidă de aici, așa cum fac Carey¹⁷⁴ și consorții, că în primul caz partea capitalului în producție reprezintă $\frac{1}{10}$, iar cea a muncii este deci de numai $\frac{9}{10}$, iar în cel de-al doilea caz, partea capitalului este de numai $\frac{1}{20}$ și, deci, cea a muncii este de $\frac{19}{20}$; adică e greșit să se conchidă că dacă scade rata profitului, crește partea muncii. Din punctul de vedere al capitalului, care nu este cîtuși de puțin conștient de natura procesului de valorificare și care numai în perioade de *criză* manifestă interes pentru cunoașterea acestei naturi, un profit de 10% la

#310

un capital de 100 de taleri se prezintă, firește, în așa fel ca și cum elementele componente ale valorii capitalului — materialul, uneltele de muncă, salariul — au înregistrat deopotrivă o creștere de 10%, deci ca și cum capitalul ca sumă de 100 de taleri valoare, ca o cantitate dată de unități de valoare bine determinate, a crescut cu 10%.

În realitate însă se pun aici următoarele întrebări: 1) care este corelația dintre diferitele părți componente ale capitalului? și 2) câtă supramuncă s-a cumpărat cu salariul, cu orele de muncă, materializate în salariu? Cunoscînd suma totală a capitalului, corelația dintre părțile componente ale valorii lui (în practică ar trebui să știi, de asemenea, a câtă parte din uneltele de producție se uzează în timpul procesului de producție, adică intră efectiv în el) și profitul obținut, pot afla câtă supramuncă a fost creată.

Dacă [uneltele de muncă și] materialul (în privința căruia, pentru simplificare, presupunem aici că [împreună cu uneltele] este în întregime consumat în mod productiv) reprezintă $\frac{3}{5}$ din capital, adică 60 de taleri, iar salariul este egal cu 40 de taleri, și dacă profitul la acești 100 de taleri reprezintă 10, înseamnă că munca cumpărată cu cei 40 de taleri timp de muncă materializat a creat în procesul de producție 50 de taleri muncă materializată; prin urmare, timpul de supramuncă sau plusvaloarea creată reprezintă 25%, adică $\frac{1}{4}$ din timpul de muncă necesar. Dacă muncitorul a prestat deci o zi de muncă de 12 ore, din acestea $2\frac{2}{5}$ reprezintă timpul de supramuncă, iar timpul de muncă necesar pentru întreținerea lui în decursul unei zile este egal cu $9\frac{3}{5}$ ore de muncă.

Deși valoarea nou creată în procesul de producție reprezintă numai 10 taleri, totuși, dacă pornim de la rata reală, acești 10 taleri trebuie raportați la 40, și nu la 100 de taleri. Cei 60 de taleri valoare n-au produs nici o valoare nouă; ea a fost creată de ziua de muncă. Muncitorul a sporit deci cu 25%, și nu cu 10%, capitalul schimbat pe forța de muncă. Capitalul total a înregistrat o creștere de 10%. Cei 10 taleri profit reprezintă 25% din 40 și numai 10% din 100. Reiese, așadar, că rata profitului la capital nu exprimă nicidecum proporția în

care munca vie sporește munca materializată, întrucât această sporire reprezintă pur și simplu excedentul cu care muncitorul își reproduce salariul, adică este egală cu timpul lucrat de muncitor peste timpul necesar pentru a-și produce salariul.

Dacă în exemplul de mai sus muncitorul n-ar fi un muncitor [salariat] al capitalistului și dacă valorile de întrebuințare cuprinse în cei 100 de taleri n-ar fi pentru el capital, ci pur și simplu

#311

condiții obiective ale muncii sale, el ar poseda — înainte de a relua procesul de producție — 40 de taleri sub formă de mijloace de subzistență, pe care le consumă în cursul zilei de muncă, și 60 de taleri sub formă de material și unelte de muncă. El ar lucra numai $\frac{4}{5}$ din ziua de muncă, adică $9\frac{3}{5}$ ore, iar la sfârșitul zilei de muncă produsul său ar reprezenta nu 110 taleri, ci 100, pe care i-ar schimba din nou [pe condiții obiective ale muncii sale] în proporțiile arătate mai sus și de fiecare dată ar relua în același mod acest proces. Dar el ar lucra $2\frac{2}{5}$ ore mai puțin, adică ar economisi cei 25% supramuncă — cei 25% plusvaloare — în schimbul pe care l-ar fi efectuat între mijloacele de subzistență în valoare de 40 de taleri și timpul său de muncă; iar dacă ar lucra vreodată $2\frac{2}{5}$ ore în plus, pentru că dispune de materialul necesar și de uneltele necesare, nu i-ar trece prin minte să spună că a creat un venit nou de 10%, ci ar spune că a creat unul de 25%, deoarece venitul acesta suplimentar i-ar permite să cumpere cu $\frac{1}{4}$ mai multe mijloace de subzistență, cheltuind în acest scop 50 de taleri în loc de 40; căci pentru el, pe care nu-l interesează decât valoarea de întrebuințare, ar avea valoare numai mijloacele de subzistență.

Calculul dobânzii compuse făcut de faimosul dr. Price, calcul care l-a determinat pe excelența sa d-l Pitt să comită prostia cu al său *fond de amortizare* [a datoriei publice]¹⁷⁵, se sprijină pe iluzia că venitul nou [IV—2] se creează nu prin schimbul celor $9\frac{3}{5}$ ore de muncă materializate în 40 de taleri pe 12 ore de muncă vie, ceea ce duce la crearea unei plusvalori de 25% la această parte de capital, ci că întregul capital a crescut uniform cu 10%: 10% din 60 de taleri [capital constant] reprezintă 6 taleri, iar la 40 de taleri [capital variabil] reprezintă 4 taleri. Identitatea venitului suplimentar [Mehrgewinn] cu timpul de supramuncă — absolut și relativ — fixează o limită calitativă pentru acumularea capitalului: *ziua de muncă*, adică partea din 24 de ore în timpul căreia poate funcționa forța de muncă a muncitorului, gradul de dezvoltare a forței productive și populația, care determină numărul zilelor de muncă simultane etc. Dacă însă venitul suplimentar e conceput numai ca procent, deci ca un raport în virtutea căruia capitalul crește ca la un semn al baghetei magice, atunci limita [acumulării capitalului] este pur cantitativă și este cu desăvârșire inexplicabil de ce nu-și adaugă capitalul în fiecare dimineață procentele în calitate de capital, de ce nu produce dobândă la dobândă într-o progresie geometrică infinită.¹⁷⁶ De *imposibilitatea* creșterii procentelor potrivit formulei lui Price s-au convins din practică economiștii, dar ei n-au

#312

reușit să descopere eroarea grosolană pe care o conține această formulă.

Din cei 110 taleri rezultați la sfârșitul procesului de producție, 60 de taleri (materialul și uneltele de muncă), în măsura în care sînt valori, au rămas complet neschimbați. Muncitorul nu le-a luat și nu le-a adăugat nimic. De altfel, faptul că el, datorită împrejurării că munca sa este muncă vie, conservă gratuit capitalului munca materializată, se prezintă din punctul de vedere al capitalistului în așa fel, încît reiese că muncitorul trebuie să-i mai plătească lui, capitalistului, pentru permisiunea de a intra, ca reprezentant al muncii, într-un raport adecvat cu momentele materializate, cu condițiile obiective [ale muncii]. Cît privește restul de 50 de taleri, 40 reprezintă o *reproducție reală*, și nu o simplă conservare, deoarece capitalul i-a înstrăinat sub formă de salariu, iar muncitorul i-a consumat; cei 10 taleri rămași reprezintă ceea ce s-a produs peste valoarea produsă, și anume produsul supramuncii reprezentînd $\frac{1}{4}$ din munca necesară (produsul a $2\frac{2}{5}$ ore).

Produsul procesului de producție îl constituie numai acești 50 de taleri. De aceea, dacă muncitorul, după cum afirmă unii în mod greșit, ar împărți cu capitalistul produsul [muncii nou adăugate] în așa fel încît [la o rată a profitului de 10%] el să primească $\frac{9}{10}$ din acest produs, el ar căpăta nu 40 de taleri (pe care i-a primit anticipat și de aceea i-a produs; în fapt, așadar, muncitorul a restituit în întregime capitalului acești 40 de taleri și pe deasupra i-a conservat gratuit valoarea deja existentă), sumă care reprezintă numai $\frac{8}{10}$ din produsul [muncii nou adăugate], ci 45 de taleri, astfel încît capitalului i-ar rămîne numai 5 taleri. Capitalistul ar avea deci în cele din urmă numai 65 de taleri ca produs al procesului de producție, pe care l-a început cu 100 de taleri.

În realitate însă, din cei 40 de taleri reproduși, ca și din cei 10 taleri plusvaloare, muncitorul nu capătă nimic. Iar dacă se consideră că cei 40 de taleri reproduși de muncitor sînt destinați să servească din nou ca salariu, adică să servească din nou capitalului pentru cumpărare de muncă vie, atunci, dacă e să vorbim de raportul care are loc aici, se poate spune doar că $9\frac{3}{5}$ ore de muncă materializată (40 de taleri) cumpără 12 ore de muncă vie (50 de taleri) și aduc astfel o plusvaloare care reprezintă 20% din produsul efectiv (în parte produs ca fond de salarii iar în parte produs din nou ca plusvaloare) al procesului de valorificare.

#313

În cazul de mai sus, capitalul inițial de 100 de taleri era alcătuit în felul următor:

[Material] salariată]	[Unelte de muncă]	[Muncă]
50	10	40

Venitul suplimentar produs reprezenta 10 taleri (timpul de supramuncă reprezenta 25% din timpul de muncă necesar). *În total:* 110 taleri.

Să admitem acum că capitalul inițial de 100 de taleri este alcătuit după cum urmează:

[Material] salariată]	[Unelte de muncă]	[Muncă]
60	20	20

Să presupunem că rezultatul [procesului de producție] reprezintă 110 taleri. Economistul plat și capitalistul și mai plat vor spune că cei 10% [profit] au fost produși deopotrivă de toate părțile capitalului. În realitate însă, 80 de taleri din capital ar fi doar conservați; valoarea lor nu ar suferi nici o schimbare. Numai 20 de taleri s-ar schimba pe 30; prin urmare, supramunca ar crește la 50% [din timpul de muncă necesar] și n-ar reprezenta, ca înainte, 25%.

Să luăm un al treilea caz, când capitalul inițial de 100 de taleri este alcătuit în felul următor:

[Material] salariată]	[Unelte de muncă]	[Muncă]
70	20	10

Rezultatul [procesului de producție] reprezintă 110 taleri. Valoarea invariabilă se cifrează, așadar, la 90 de taleri. Produsul nou este egal cu 20 de taleri; plusvaloarea sau timpul de supramuncă reprezintă, așadar, 100% [din timpul de muncă necesar].

Aici avem trei cazuri în care profitul la întregul capital este constant egal cu 10 taleri, cu deosebirea că în primul caz [plus] valoarea nou creată reprezenta 25% din munca materializată cheltuită pentru cumpărarea de muncă vie, în cel de-al doilea caz — 50%, în cazul al treilea — 100%.

Afurisite erori de calcul, naiba să le ia! Dar n-avem încotro, s-o luăm de la capăt.

În primul caz am avut:

Valoare invariabilă	Muncă salariată	Plusvaloare	Total
60	40	10	110

Presupunem tot timpul că ziua de muncă este de 12 ore. (Am putea admite, de asemenea, că ziua de muncă crește, presupu-

#314

nînd, de pildă, că înainte era de x ore, iar acum este de $x + b$ ore, în timp ce forța productivă rămîne constantă; sau că ambii factori sînt variabili.)

[IV—3] Dacă în 12 ore muncitorul produce		50 taleri,
în 1 oră el va produce		4 1/6 taleri,
în 9 3/5 ore	40	} în 12 ore
în 2 2/5 ore	10	

Munca necesară a muncitorului reprezintă deci 9 3/5 ore (40 de taleri); aceasta înseamnă că supramunca reprezintă 2 2/5 ore ([crează] o valoare de 10 taleri). 2 2/5 ore reprezintă 1/5 dintr-o zi de muncă. Supramunca muncitorului se cifrează la 1/5 dintr-o zi de muncă; ea creează deci o valoare de 10 taleri. Dacă exprimăm în procente aceste 2 2/5 ore cîștigate de capital la cele 9 3/5 ore de muncă materializată în schimbul lui pe muncă vie, avem: $2 \frac{2}{5} : 9 \frac{3}{5} = 12/5 : 48/5$, adică $12 : 48 = 1 : 4$. Prin urmare, 2 2/5 ore reprezintă 1/4 din capital [din capitalul avansat pentru salarii], adică 25% din acest capital. Tot astfel $10 \text{ taleri} : 40 \text{ de taleri} = 1 : 4 = 25\%$.

Să sintetizăm întregul rezultat:

Nr. I)

Capital % la tim- inițial pul mate- rializat care a format obiectul schim- bului	Valoare invaria- bilă	Valoarea reprodusă în schim- bul sala- riului	Plus- valoarea produ- sului	Suma totală	Timp de supra- munca și plus- valoare
100 taleri 25%	60 taleri	40 taleri (9 3/5 ore de muncă)	10 taleri	110 taleri	2 2/5 ore de muncă 10 taleri

(S-ar putea spune că *uneltele de muncă*, valoarea lor trebuie să fie nu numai înlocuită, ci și reprodusă, deoarece uneltele de muncă se uzează efectiv, se consumă în procesul de producție. Această problemă trebuie analizată în secțiunea referitoare la *capitalul fix*. Într-adevăr, valoarea uneltelor de muncă se adaugă la cea a materialului; în măsura în care e muncă materializată, ea își schimbă doar forma. Dacă în exemplul de mai sus valoarea materialului reprezenta 50 de taleri, iar cea a uneltelor de muncă 10 taleri, acum, când uneltele s-au uzat în proporție de 50%, valoarea materialului [împreună cu valoarea părții uzate a uneltelor de muncă] reprezintă 55 de taleri, iar valoarea uneltelor — 5 taleri; dacă uneltele de muncă dispar în întregime, valoarea materialului [împreună cu cea a uneltelor uzate] va atinge 60 de

#315

taleri. Aceasta constituie un element al procesului de producție simplu. Uneltele de muncă n-au fost consumate, asemenea salariului, *în afara procesului de producție*). Să trecem acum la cea de-a doua ipoteză:

Capital inițial	Valoare invaria- bilă	Valoare reprodusă în schim- bul sala- riului	Plus- valoarea produ- sului	Suma totală
100 taleri taleri	80 taleri	20 taleri	10 taleri	110

Dacă în 12 ore muncitorul produce 30 de taleri, el va produce într-o oră 2 1/2 taleri, în 8 ore 20 de taleri, iar în 4 ore 10 taleri; 10 taleri reprezintă 50% din 20 de taleri, după cum 4 ore reprezintă 50% din 8 ore; plusvaloarea este deci egală cu 4 ore, cu 1/3 din ziua de muncă sau cu 10 taleri.

Așadar:

Nr. II)

Capital la capi- inițial [va- riabil]	Valoare invaria- bilă	Valoarea reprodusă în schim- bul sala- riului	Plus- valoarea produ- sului	Suma totală	Timp de și plus- valoare	%
100 50%	80	20 taleri (8 ore	10 taleri	110	4 ore de muncă	

Atît în primul caz, cît și în cel de-al doilea, profitul la capitalul total de 100 de taleri este de 10%, dar în primul caz plusvaloarea reală, obținută de capital în procesul de producție reprezintă 25%, pe cînd în cel de-al doilea — 50% din timpul de muncă necesar.

Premisele de la nr. II sînt în sine tot atît de posibile ca și cele de la nr. I. Dar comparate unele cu altele, cele de la nr. II par absurde. Valoarea materialului și a uneltelor a crescut de la 60 la 80 de taleri, productivitatea muncii a scăzut de la 4 $\frac{1}{6}$ taleri [valoare nou creată] la 2 $\frac{1}{2}$ taleri pe oră, iar [rata] plusvalorii a crescut cu 100%. (Dar dacă presupunem că cheltuielile mai mari pentru salariu exprimă în primul caz mai multe zile de muncă, iar în cel de-al doilea mai puține, atunci ipoteza de la nr. II va fi corectă.)

Privit în sine, faptul că salariul necesar, adică valoarea muncii exprimată în taleri, a scăzut ar fi indiferent. Indiferent dacă valoarea unei ore de muncă este exprimată în 2 taleri sau în 4 taleri, atît în primul caz cît și în cel de-al doilea, produsul a 12 ore de muncă se schimbă (în cadrul circulației) pe 12 ore de muncă, iar în ambele cazuri supramunca apare ca plusvaloare.

#316

Absurditatea premisei de la nr. II se datorește faptului că 1) am considerat ca maximum de timp de muncă 12 ore de muncă, și de aceea nu putem introduce în calcul un număr mai mare sau mai mic de zile de muncă; 2) cu cît mărim capitalul într-un compartiment [în compartimentul valorii invariabile], cu atît trebuie nu numai să reducem munca *necesară*, ci să și micșorăm *valoarea* ei, în timp ce valoarea [capitalului avansat și a produsului total] rămîne aceeași. În cazul al doilea, prețul [produsului total] ar trebui, dimpotrivă, să crească. Faptul că muncitorul poate să trăiască prestînd mai puțină muncă, adică produce mai mult în același număr de ore, ar trebui să se manifeste nu în [IV—4] scăderea numărului de taleri care revin la o oră de muncă necesară, ci în reducerea numărului orelor de muncă necesare.

Astfel, dacă muncitorul primește, ca în primul caz, 4 $\frac{1}{6}$ [\times 9 $\frac{3}{5}$] taleri, dar valoarea de întrebuințare a acestei valori — care, pentru a exprima *valoarea* (și nu prețul), trebuie să fie *constantă* — crește în așa măsură încît pentru producerea forței sale de muncă vie muncitorul nu mai are nevoie de 9 $\frac{3}{5}$ ore, ca în primul caz, ci numai de 8 ore, aceasta ar trebui să-și găsească expresia în creșterea valorii. Dar în exemplul nostru, potrivit condițiilor adoptate, mărimea variabilă o constituie „valoarea invariabilă”, iar neschimbate rămîn acele 10% care apar aici ca adaos constant la munca reprodusă, deși de fiecare dată exprimă cote procentuale diferite ale acesteia.

În primul caz, valoarea invariabilă este mai mică decît în cel de-al doilea, iar produsul total al muncii [nou adăugate] e mai mare. Deoarece una din părțile componente [ale capitalului avansat] de 100 de taleri trebuie să crească, dacă cealaltă se micșorează; deoarece, paralel cu aceasta, durata stabilită a timpului de muncă absolut este aceeași; deoarece, apoi, produsul total al muncii [nou adăugate] se micșorează corespunzător cu mărirea „valorii invariabile” și se mărește corespunzător cu micșorarea ei, cheltuirea unuia și aceluiași timp de muncă [nou adăugat] se soldează aici cu un produs (absolut) cu atît mai mic al muncii [nou adăugate], cu cît e mai mare capitalul [constant] folosit. Acest lucru ar fi întru totul just, deoarece dacă din o sumă dată, din 100 de taleri, de pildă, se investește mai mult în „valoarea invariabilă”, înseamnă că în timp de muncă [nou adăugat] se poate investi mai puțin, și de aceea poate fi creată *relativ* mai puțină valoare nouă în raport cu capitalul avansat. Dar în acest caz, pentru ca să fie posibil un profit la capitalul folosit, este necesar ca *timpul de muncă* să nu fie fixat, ca în cazul nostru, sau, dacă e fixat, este necesar ca, atunci cînd „valoarea invariabilă” crește și *concomitent cu ea se mărește* [rata] plusvalorii, *valoarea creată*

#317

în cursul unei ore de muncă să nu scadă ca aici, întrucît acest lucru e cu neputință, ci trebuie să se reducă *numărul* orelor de muncă. În exemplul nostru însă e presupusă tocmai această scădere a valorii create în cursul unei ore de muncă. În primul caz am presupus că în 12 ore de muncă se produc 50 de taleri [valoare], iar în cel de-al doilea — numai 30 de taleri. În primul caz am admis că [pentru a reproduce echivalentul salariului său] muncitorul lucrează 9 $\frac{3}{5}$ ore; în cel de-al doilea — numai 8 ore, cu toate că, potrivit ipotezei noastre, produce mai puțin într-o oră. E ceva absurd.

Dar nu este oare ceva just în aceste cifre dacă le privim sub alt aspect? Nu cumva scade valoarea nouă absolută, deși cea relativă crește, atunci cînd părțile componente ale capitalului conțin relativ mai mult material și unelte de muncă în comparație cu munca? În acest caz se va folosi mai puțină muncă vie în raport cu capitalul dat; prin urmare, cu toate că excedentul [produsului] acestei munci vii peste cheltuielile ei va fi mai mare și de aceea raportul lui procentual față de salariu — adică raportul procentual față de capitalul [variabil] efectiv consumat — crește, oare la acest capital valoarea nouă absolută nu va fi necesarmente relativ mai mică decît la capitalul care folosește mai puțin material și unelte de muncă (acesta este tocmai momentul esențial în modificarea valorii invariabile, adică a valorii care rămîne invariabilă în procesul de producție) și mai multă muncă vie, și aceasta tocmai datorită faptului că acest din urmă capital folosește relativ mai multă muncă vie?

În acest caz, sporirii cantității de unelte de muncă îi corespunde creșterea forței productive, căci plusvaloarea creată de capital [de capitalul II], ca și în cadrul procedurii de producție anterior [la capitalul I], nu se află în concordanță directă cu valoarea lui de întrebuințare, cu forța lui productivă, și simpla sporire a forței productive creează plusvaloare, deși nicidecum în aceeași proporție.

Creșterea forței productive, care se exprimă necesarmente în sporirea valorii uneltelor de muncă, a ponderii lor în cheltuielile de capital, atrage după sine în mod necesar o creștere a cantității de material, căci pentru a putea crea mai multe produse trebuie prelucrată o cantitate mai mare de material. (Dar creșterea forței productive este legată și de calitatea produsului; dacă se dă un produs de o anumită calitate, creșterea afectează numai cantitatea iar dacă se dă o anumită cantitate, ea afectează numai calitatea ea le poate afecta însă și pe amândouă în același timp.)

Deși [în cazul creșterii ponderii materialului și a uneltelor de muncă în capitalul avansat] se folosește o cantitate mai mică de

#318

muncă (necesară) în raport cu supramunca sau în general o cantitate mai mică de muncă vie în raport cu capitalul, oare nu s-ar putea totuși ca plusvaloarea obținută de capital să crească, cu toate că ea scade în raport cu întregul capital, sau, cu alte cuvinte, cu toate că așa-numita rată a profitului scade?

Să luăm, de pildă, un capital de 100. Să presupunem că inițial materialul reprezintă 30 și uneltele de muncă 30 (în total deci valoarea invariabilă reprezintă 60). Salariul este egal cu 40 (4 zile de muncă); profitul este 10. Aici profitul reprezintă 25% valoare nouă în raport cu munca materializată în salariu sau 10% în raport cu întregul capital.

Să presupunem acum că materialul reprezintă 40, iar uneltele de muncă tot 40. Să admitem, de asemenea, că productivitatea se dublează, așa încât [pentru salariu] nu mai sînt necesare decît două zile de muncă, adică 20 de taleri. Să presupunem apoi că profitul absolut, adică profitul raportat la capitalul total, e sub 10 taleri. Este oare posibil ca în acest caz profitul să reprezinte în raport cu munca folosită o cantitate mai mare decît 25%, adică, în exemplul nostru, mai mare decît $1/4$ din 20? Într-adevăr $1/3$ din 20 este $6\frac{2}{3}$, deci mai puțin decît 10 [IV—5], dar este totuși egală cu $33\frac{1}{3}\%$ din munca folosită, față de numai 25% cît era în primul caz. Aici am avea la sfîrșit numai $106\frac{2}{3}$, în timp ce înainte am avut 110, și totuși, la aceeași sumă [de capital avansat] (100), în raport cu munca folosită, supramunca, venitul suplimentar ar fi mai mare decît în primul caz. Deoarece însă în cazul al doilea mărimea absolută a muncii folosite e cu 50% mai mică ca în primul caz, în timp ce profitul sporit la munca folosită e cu numai $8\frac{1}{3}\%$ [$33\frac{1}{3}\% - 25\%$] mai mare decît în primul caz, rezultatul absolut în cazul al doilea trebuie să fie mai mic, deci și profitul la întregul capital [avansat] trebuie să fie mai mic; căci $20 \times 33\frac{1}{3}\% [= 6\frac{2}{3}]$ reprezintă mai puțin decît $40 \times 25\% [= 10]$.

Acest caz este în întregime neverosimil și nu poate servi ca exemplu general în economia politică, deoarece aici e presupusă o creștere a cheltuielilor pentru uneltele de muncă și a cantității materialului prelucrat, deși, concomitent cu aceasta, a scăzut nu numai numărul relativ, ci și numărul absolut al muncitorilor (firește, dacă suma a doi termeni este egală cu un al treilea, unul trebuie să scadă cînd celălalt crește). Dar creșterea ponderii materialului și a uneltelor de muncă în valoarea capitalului concomitent cu scăderea relativă a muncii folosite presupune [o creștere a] diviziunii muncii în cadrul întregului [în cadrul societății], deci o creștere cel puțin absolută a numărului muncitorilor, deși nu proporțională cu creșterea volumului capitalului folosit.

#319

Să luăm, de pildă, mașina de litografiat, pe care oricine o poate folosi pentru reproducerea de litografii. Să presupunem că *valoarea* mașinii proaspăt inventate era mai mare decît cea a utilajului pe care înainte, pînă la inventarea acestei mașini ușor de mînuit, îl deserveau patru muncitori; mașina de litografiat nu mai are decît doi muncitori (aici, ca și la multe mașini care au caracterul de unelte, nu poate fi vorba de nici o adîncire a diviziunii muncii, ci, dimpotrivă, de dispariția diviziunii calitative a muncii). Să admitem că înainte valoarea uneltelor reprezenta numai 30 de taleri, iar munca necesară (adică munca necesară capitalistului pentru a realiza un profit) reprezenta 4 zile de muncă.

(Există mașini, de pildă instalațiile de țevi pentru încălzit cu aer, a căror funcționare, cu excepția unui singur punct, nu necesită nici un fel de muncă ca atare. Se deschide robintul într-un singur punct; pentru a transmite căldura în toate celelalte puncte nu este nevoie de nici un muncitor. La fel stau lucrurile în general cu instalațiile pentru transmiterea forței [energiei] (vezi Babbage¹⁷⁷). Acolo unde înainte forța [energia] se transporta sub formă materială dintr-un loc în altul cu ajutorul unui număr corespunzător de muncitori, de fochiști, această transmitere a forței [energiei] dintr-o încăpere în alta, devenită acum proces fizic, apăsarea ca munca unui anumit număr de muncitori).

Dacă această mașină de litografiat este folosită de capitalist ca sursă de cîștig, adică în calitate de capital, și nu ca valoare de întrebuințare, cantitatea de material crește în mod necesar, deoarece în același interval de

timp capitalistul poate să reproducă mai multe litografii, și tocmai de aici provine profitul său. Să admitem deci că acest litograf cheltuiește pe unelte de muncă 40 de taleri, pe material 40 de taleri și folosește două zile de muncă (20 de taleri), care-i aduc $33 \frac{1}{3}\%$, adică $6 \frac{2}{3}$ de taleri la 20 de taleri timp de muncă materializat. Dacă capitalul său, ca și capitalul celuilalt capitalist [care cheltuiește 30 de taleri pe unelte de muncă, 30 de taleri pe material și 40 de taleri pe salariu], este egal cu 100 de taleri, el îi va aduce numai un profit de $6 \frac{2}{3}\%$, dar la munca folosită capitalistul acesta va câștiga $33 \frac{1}{3}\%$; celălalt capitalist va câștiga 10% la capitalul său și numai 25% la munca folosită.

Valoarea obținută la munca folosită poate fi mai mică, dar profitul realizat la întregul capital e mai mare când celelalte părți componente ale capitalului sînt respectiv mai mici. Și totuși o afacere care aduce $6 \frac{2}{3}\%$ la întregul capital și $33 \frac{1}{3}\%$ la munca folosită ar putea fi mai rentabilă decît aceea care se baza inițial pe un profit de 25% la munca folosită și de 10% la întregul capital.

#320

{Să presupunem, de exemplu, că grîul și celelalte produse s-au scumpit în așa măsură, încît valoarea mijloacelor de subzistență ale muncitorilor a crescut cu 25%. Patru zile de muncă îl vor costa acum pe primul litograf 50 de taleri în loc de 40. Uneltele sale de muncă și materialul au rămas aceleași: 60 de taleri. El ar trebui deci să avanseze un capital de 110 taleri. Profitul său la un capital de 110 ar fi de $12 \frac{1}{2}$ taleri, adică 25% la cei 50 de taleri cheltuiți pe patru zile de muncă; așadar, $12 \frac{1}{2}$ taleri la 110 (adică $11 \frac{4}{11}\%$ la întregul capital de 110).

Celălalt litograf cheltuiește 40 de taleri pentru mașina de litografiat, 40 de taleri pentru material; dar cele două zile de muncă îl vor costa nu 20 de taleri, ci cu 25% mai scump, adică 25 de taleri. El va trebui deci să avanseze 105 taleri; plusvaloarea realizată în raport cu munca reprezintă $33 \frac{1}{3}\%$, adică $8 \frac{1}{3}$ taleri (adică $7 \frac{59}{63}\%$) la un capital de 105 taleri ¹⁷⁸.

Să presupunem, așadar, că într-un ciclu de 10 ani sînt 5 recolte bune și 5 proaste, cu proporțiile medii arătate mai sus. În cei 5 ani de recoltă bună, primul litograf va obține un procent [un profit] de 50 de taleri; în cei 5 ani de recoltă proastă — $62 \frac{1}{2}$ taleri; în total $112 \frac{1}{2}$ taleri; procentul [profitul mediu] în cei 10 ani va fi de $11 \frac{1}{4}$ taleri. Celălalt capitalist ar obține în cei 5 ani de recoltă bună $33 \frac{1}{3}$ taleri, în cei 5 ani de recoltă proastă — $41 \frac{2}{3}$ taleri, în total 75 de taleri; media anuală în cei 10 ani va fi de $7 \frac{1}{2}$ taleri.}

Deoarece capitalul nr. II prelucrează mai mult material la același preț, el produce [un produs] mai ieftin. La aceasta s-ar putea obiecta că, întrucît la el uzura uneltelor de muncă e mai mare, el produce [un produs] mai scump; în special pentru că, în aceeași proporție în care crește valoarea mașinilor de care el are nevoie, crește și cheltuirea de material. În practică însă [IV—6] nu este adevărat că uzura mașinilor crește în aceeași măsură — adică durata funcționării lor se reduce în aceeași măsură — în care crește cuantumul materialului prelucrat de ele. Dar toate aceste considerații nu-și au locul aici. În ambele cazuri se presupune că raportul dintre valoarea mașinii și cea a materialului este constant.

Exemplul de mai sus devine concludent numai atunci cînd presupunem de o parte un capital mai mic care folosește mai multă muncă și mai puțin material și mașini, dar obține la întregul capital un procent mai ridicat, iar de cealaltă parte un capital mai mare care folosește mai multe mașini și mai mult material și relativ mai puține — dar absolut tot atîtea — zile de muncă, realizînd însă la întregul capital un procent mai redus, deoarece

#321

la munca mai productivă diviziunea muncii etc. este aplicabilă în mai mică măsură. Menționăm totodată că printre condițiile presupuse de noi trebuie inclusă (ceea ce nu s-a făcut mai sus) și premisa că valoarea de întrebuințare a mașinii este mult mai mare decît valoarea ei, sau, cu alte cuvinte, că în timpul folosirii ei în producție mașina nu se depreciază în aceeași proporție în care ea sporește producția.

Să luăm, așadar, ca și mai înainte, o presă de tipar (manuală în primul caz și automată în cel de-al doilea). Să presupunem că *capitalul I*, egal cu 100 de taleri, cheltuiește 30 de taleri pe material, 30 de taleri pentru o presă manuală, 40 de taleri (4 zile de muncă) pe muncă; profitul lui este de 10%, ceea ce înseamnă 25% în raport cu munca vie (timpul de supramuncă reprezintă $\frac{1}{4}$ [din timpul necesar]).

Capitalul II, egal cu 200 de taleri, cheltuiește 100 de taleri pe material, 60 de taleri pentru o presa de tipar, 4 zile de muncă (40 de taleri) pe muncă; să presupunem că profitul obținut la aceste 4 zile de muncă este egal cu $13 \frac{1}{3}$ taleri, deci cu $1 \frac{1}{3}$ de zi de muncă, pe cînd în primul caz el reprezenta numai o zi de muncă. Suma totală se cifrează acum la $213 \frac{1}{3}$ taleri, ceea ce înseamnă că [rata profitului] este egală cu $6 \frac{2}{3}\%$, față de 10% în primul caz. Și totuși în cazul al doilea plusvaloarea obținută la munca folosită reprezintă $13 \frac{1}{3}$ taleri, față de numai 10 în primul caz. În primul caz, 4 zile de muncă dau plusvaloarea egală cu o zi de muncă; în cel de-al doilea caz, 4 zile de muncă dau o plusvaloare egală cu $1 \frac{1}{3}$ de zile de muncă. Dar în cazul al doilea, rata profitului obținut la întregul capital este cu $\frac{1}{3}$, sau cu $33 \frac{1}{3}\%$ mai mică decît în primul caz, pe cînd suma totală a profitului este cu $\frac{1}{3}$ mai mare.

Să admitem acum că cei 30 și 100 de taleri cheltuiți [respectiv în primul și în cel de-al doilea caz] pe material reprezintă coli de tipar și că [în ambele cazuri] presa se uzează în același interval de timp, în zece ani, sau câte 1/10 în fiecare an. Nr. I va trebui deci să înlocuiască 1/10 din valoarea presei [30 de taleri], adică 3 taleri; nr. II va trebui să înlocuiască 1/10 din 60 de taleri, adică 6 taleri. Apoi, în ambele cazuri, valoarea presei nu intră [în întregime] în producția anuală, cum am admis mai sus (cele 4 zile de muncă pot fi socotite ca zile care conțin fiecare câte un trimestru).

Capitalul I vinde cele 30 de coli produse de el cu 30 de taleri (materialul) + 3 (uneltele de muncă) + 50 reprezentând timpul de muncă [timpul de producție] materializat [nou adăugat] = 83 de taleri.

#322

Capitalul II vinde cele 100 de coli de tipar produse de el cu 100 de taleri (materialul) + 6 taleri (uneltele de muncă) + 53 1/3 (timpul de muncă materializat nou adăugat) = 159 1/3 taleri.

Capitalul I vinde 30 de coli de tipar cu 83 de taleri; 1 coală de tipar se vinde cu 83/30 taleri, adică cu 2 taleri și 23 de groși de argint*.

Capitalul II vinde 100 de coli de tipar cu 159 de taleri și 10 groși de argint; o coală se vinde cu 159 de taleri și 10 groși de argint împărțiți la 100, adică cu 1 taler, 17 groși de argint și 8 pfenigi

Este clar, așadar, că capitalul I stă prost de tot, deoarece vinde la un preț exagerat. Deși în primul caz profitul la întregul capital reprezintă 10%, iar în cel de-al doilea numai 6 2/3%, totuși primul capital obține numai 25% la timpul de muncă [plătit], în timp ce al doilea obține 33 1/3%. În capitalul I, raportul dintre munca necesară și întregul capital folosit este mai mare, și de aceea supramunca, deși în mod absolut mai mică decât în capitalul II, dă o rată a profitului mai mare la un capital total mai mic. 4 zile de muncă raportate la 60 de taleri [cheltuiți pe unelte de muncă și pe material de capitalul I] reprezintă mai mult decât 4 zile de muncă raportate la 160 de taleri [cheltuiți pe unelte de muncă și pe material de capitalul II]. În primul caz, o zi de muncă revine la 15 taleri capital [constant] în funcțiune, în cel de-al doilea, o zi de muncă revine la 40 de taleri. Dar la capitalul II munca este mai productivă (ceea ce se datorește atât inventarului *mai mare* de mașini, deci și ponderii mai mari pe care ele o au printre valorile capitalului, cât și cantității mai mari de material în care își găsește expresia ziua de muncă, care conține [IV—7] mai mult timp de supramuncă și de aceea consumă în același interval de timp o cantitate mai mare de material). În cazul al doilea se creează mai mult timp de supramuncă (timp de supramuncă relativ, adică determinat de dezvoltarea forței productive). În primul caz, timpul de supramuncă reprezintă 1/4 [din timpul necesar], în cel de-al doilea — 1/3. De aceea în cazul al doilea el creează în același interval de timp mai multe valori de întrebuințare și o mai mare valoare de schimb; pe aceasta din urmă însă nu în aceeași proporție ca pe cele dintii, căci, după cum am văzut, valoarea de schimb nu crește în aceeași proporție numerică în care crește productivitatea muncii. De aceea prețul pe unitatea de produs este mai mic decât prețul total al producției, adică prețul pe uni-

* Talerul (saxon) este egal cu 30 de groși de argint, iar 1 groș de argint este egal cu 10 pfenigi. — *Nota trad.*

#323

tatea de produs înmulțit cu numărul unităților produse este mai mare [decît înainte, deși unitatea de produs s-a ieftinit].

Rezultatul ar fi fost și mai frapant dacă am fi presupus că în cazul al doilea suma totală a zilelor de muncă, deși relativ mai mică decât în primul caz, este însă *absolut mai mare*. Profitul obținut de capitalul mai mare, care lucrează cu o cantitate mai mare de mașini, apare mai mic decât cel obținut de capitalul mai mic, care folosește relativ sau absolut mai multă muncă vie; și aceasta se datorește tocmai faptului că *profitul mai mare obținut la munca vie*, repartizat la un capital total care folosește mai puțină vie în raport cu mărimea totală a capitalului, apare mai mic decât *profitul mai mic obținut la munca vie*, aflat într-un raport procentual mai mare față de un capital total mai mic. Cît privește faptul că în cazul al doilea corelația [dintre valoarea cheltuită pe material și pe mașini, de o parte, și munca vie, de alta] permite prelucrarea unei cantități mai mari de material și că o parte mai mare din valoare este investită în unelte de muncă, acest fapt nu este decât expresia productivității [sporite] a muncii.

Iată, așadar, la ce se reduce faimoasa teză a bietului Bastiat, care și-a băgat în cap că — lucru la care d-l Proudhon n-a știut să-i răspundă¹⁷⁹ — deoarece rata profitului este mai mică la un capital total mai mare și mai productiv, înseamnă că partea care revine muncitorului a crescut, pe cînd în realitate lucrurile stau *invers*; a crescut supramunca.

Se pare că nici Ricardo n-a înțeles fondul acestei probleme, căci altfel n-ar fi explicat scăderea periodică a profitului exclusiv prin creșterea salariilor — ca urmare a urcării prețurilor la cereale (deci și a rentei). Este adevărat însă că în fond plusvaloarea — în măsura în care, deși constituie baza profitului, se deosebește totuși de ceea ce se numește în mod curent profit — n-a fost încă analizată niciodată.

În cazul de față, bietul Bastiat ar fi spus că, deoarece în primul caz profitul reprezintă 10% (adică 1/10), iar în cazul al doilea numai 6 2/3% (adică 1/15), înseamnă că în primul caz muncitorul primește 9/10 [sau 27/30], iar în cel de-al doilea — 14/15 [sau 28/30]. Acest lucru nu este exact nici din punctul de vedere al corelației [dintre profit și salariu] în fiecare din cele două cazuri, nici din punctul de vedere al corelației dintre aceste două cazuri.

Cît privește însă raportul dintre valoarea nouă a capitalului și capitalul ca *valoare totală indiferentă* (așa cum, în general vorbind, ni se înfățișa el înainte ca noi să fi trecut la analizarea procesului de producție și cum trebuie să ni se înfățișeze iarăși la sfârșitul acestui proces), această chestiune trebuie analizată în

#324

parte la rubrica *profit*, unde valoarea nou creată capătă o determinație nouă, iar în parte la rubrica *acumulare*. Aici trebuie să elucidăm în primul rînd natura plusvalorii ca echivalent al timpului de muncă relativ sau absolut pus în funcțiune de capital peste timpul de muncă necesar.

Faptul că consumarea productivă a părții de valoare [a capitalului] care constă în unelte de muncă nu poate servi nicidecum — aici, unde trebuie explicată deocamdată numai crearea plusvalorii, autovalorificarea — ca criteriu pentru a distinge uneltele de producție de materialul prelucrat, decurge pur și simplu din împrejurarea că această consumare face parte din însuși procesul de producție simplu și că, prin urmare, chiar în acest proces — pentru ca el să poată reîncepe din sine însuși — valoarea uneltelor consumate (fie ea *simpla valoare de întrebuințare*, sau valoarea de schimb dacă producția a ajuns deja la diviziunea muncii și dacă are loc fie și numai un schimb de surplusuri) trebuie să se regăsească în valoarea (de schimb sau de întrebuințare) a produsului. Uneltele de muncă își pierd valoarea de întrebuințare în aceeași măsură în care contribuie la sporirea valorii de schimb a materialului și sivesc ca mijloc de muncă. Acest punct trebuie, desigur, cercetat, deoarece este esențialmente important să se facă deosebire între valoarea invariabilă ca parte a capitalului care este pur și simplu conservată, cealaltă parte a lui care este reprodusă (*reprodusă* din punctul de vedere al capitalului; din punctul de vedere al producției reale efectuate de muncă, ea este *produsă*) și cea parte a capitalului care este nou produsă.

[c) Creșterea părții constante a capitalului
în raport cu partea sa variabilă, ca
expresie a creșterii productivității muncii]

Acum e timpul să încheiem problema valorii rezultate din creșterea forțelor productive. Am văzut că în acest caz, ca și în cazul unei creșteri absolute a supramuncii, se creează *plusvaloare* (și nu numai o cantitate mai mare de valoare de întrebuințare). Cînd este dată o anumită delimitare [între munca necesară și supramuncă], dacă presupunem, de pildă, că muncitorul trebuie să lucreze numai o jumătate de zi pentru a-și produce mijloacele de subzistență pentru o zi *întreagă* și dacă a fost atinsă limita naturală în cadrul căreia, cu o cantitate de muncă dată, muncitorul furnizează supramuncă, sporirea timpului de muncă absolut este posibilă numai prin folosirea *simultană* a unui număr mai mare de muncitori, prin multiplicarea simultană a zilei reale de muncă,

#325

în loc de a o prelungi pur și simplu (potrivit ipotezei noastre, muncitorul poate lucra numai 12 ore; dacă trebuie să se obțină timp de supramuncă din cele 24 de ore de muncă, atunci trebuie să lucreze 2 muncitori). În acest caz, înainte de a intra în procesul de autovalorificare, capitalul trebuie să cumpere — în schimbul dintre el și muncitor — 6 ore de muncă în plus, adică trebuie să cedeze o parte mai mare din el însuși; pe de altă parte, în medie el trebuie să cheltuiască mai mult pentru materialul care urmează a fi prelucrat (ca să nu mai vorbim de faptul că trebuie să existe un muncitor în plus, adică trebuie să crească populația muncitoare). Așadar, posibilitatea unui nou proces de valorificare [IV—8] depinde aici de o acumulare prealabilă de capital (considerat sub aspectul său material).

Dacă însă, dimpotrivă, crește forța productivă, deci și timpul de supramuncă relativ, atunci — deoarece în stadiul actual al cercetării noastre capitalul mai poate fi considerat încă drept capital care produce direct mijloace de subzistență, materie primă etc. — va fi nevoie de mai puține cheltuieli pentru salariu, iar creșterea producției de material este asigurată chiar de procesul de valorificare. Dar această problemă se leagă mai curînd de *acumularea capitalurilor*.

Să revenim acum la punctul în care am întrerupt ultima oară firul expunerii noastre *. Productivitatea crescîndă sporește plusvaloarea, deși nu sporește suma absolută a valorilor de schimb. Ea sporește valorile deoarece creează o *valoare nouă ca valoare*, adică creează o valoare care nu urmează să fie pur și simplu schimbată ca echivalent, ci trebuie să se afirme ca valoare; într-un cuvînt, creșterea productivității creează mai

mulți bani. Întrebarea care se pune este următoarea: sporește oare, în ultimă analiză, și suma valorilor de schimb? În fond, acest lucru e deja recunoscut, căci și Ricardo admite că o dată cu acumularea capitalurilor cresc și economiile, ceea ce înseamnă că cresc și valorile de schimb produse. Creșterea economiilor nu înseamnă altceva decât creșterea valorilor autonome, a banilor. Dar demonstrația lui Ricardo contrazice propria sa afirmație.

Să reluăm vechiul nostru exemplu **: un capital de 100 de taleri care se împarte în 60 de taleri valoare invariabilă și 40 de taleri salariu, care produce 80 de taleri; produsul este deci egal cu 140 de taleri.

{Aici se constată din nou că plusvaloarea la capitalul total reprezintă jumătate din valoarea nou produsă, deoarece cealaltă

*Vezi volumul de față, p. 283—289. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față. p. 277—279, 289, 303—308. — *Nota red.*

#326

jumătate a acesteia din urmă este egală cu munca necesară. Raportul dintre această plusvaloare (care este întotdeauna egală cu timpul de supramuncă, adică cu produsul total al muncitorului minus partea din produs care constituie salariul lui) [și întregul capital folosit] depinde 1) de raportul dintre partea invariabilă a capitalului și partea sa productivă; 2) de raportul dintre timpul de muncă necesar și timpul de supramuncă (în exemplul de mai sus, raportul dintre timpul de supramuncă și timpul necesar reprezintă 100%, iar raportul dintre timpul de supramuncă și întregul capital de 100 de taleri — 40%); 3) depinde deci nu numai de raportul arătat la punctul doi, ci și de mărimea absolută a timpului de muncă necesar.

Dacă la un capital de 100 de taleri partea invariabilă ar reprezenta 80 de taleri, atunci partea ce se schimbă pe munca necesară ar fi egală cu 20 de taleri, și dacă aceasta din urmă ar crea 100% timp de supramuncă, profitul la capital ar fi de 20%.

Dar dacă capitalul ar fi egal cu 200 de taleri și dacă raportul dintre partea constantă și partea variabilă ar fi același ca în vechiul nostru exemplu (și anume $\frac{3}{5}$ față de $\frac{2}{5}$), valoarea produsului ar fi egală cu 280 de taleri, ceea ce înseamnă 40 [de taleri profit] la 100 [de taleri capital folosit]. În acest caz, mărimea absolută a profitului ar crește de la 40 la 80, dar raportul [dintre profit și capitalul folosit] ar rămâne egal cu 40%.

Dacă însă, dimpotrivă, în capitalul de 200 de taleri elementul constant reprezintă, ca și înainte, 120 de taleri, cantitatea de muncă necesară este egală cu 80, dar aceasta din urmă crește cu numai 10%, adică cu 8 taleri, atunci valoarea produsului total ar fi egală cu 208 taleri, iar profitul ar reprezenta 4%; dacă munca necesară ar crește cu numai 5 taleri, valoarea produsului total ar fi egală cu 205 taleri, iar profitul ar reprezenta $2\frac{1}{2}\%$ }.

Să presupunem că în exemplul nostru cei 40 de taleri plusvaloare reprezintă timp de muncă absolut.

Să admitem acum că forța productivă se dublează: prin urmare, dacă 40 de taleri [salariu] dau 4 ore de muncă necesară, muncitorul ar putea produce acum [după dublarea forței productive] în două ore o zi întreagă de muncă vie. Timpul de supramuncă ar crește atunci cu $\frac{1}{2}$ [din propria sa mărime, sau cu $\frac{1}{4}$ din ziua de muncă]; înainte era nevoie de $\frac{1}{2}$ de zi pentru a produce o zi întreagă, acum e nevoie de $\frac{1}{4}$. Din produsul unei zile de muncă, $\frac{3}{4}$ ar reprezenta plusvaloarea, și dacă ora de muncă necesară este egală cu 10 taleri ($10 \times 4 = 40$), acum muncitorului nu i-ar mai trebui decât $10 \times 2 = 20$ de taleri. Capitalul ar obține deci un venit suplimentar de 20 de taleri, și anume 60 de taleri în loc de 40. La sfârșit, valoarea produsului reprezintă 140 de taleri, din care 60

#327

de taleri valoare constantă, 20 de taleri salariu și 60 de taleri venit suplimentar; în total 140 de taleri. Capitalistul poate să reînceapă acum producția cu un capital de 80 de taleri.

Să presupunem că capitalistul A folosește capitalul de 140 de taleri pentru o nouă producție, care se desfășoară la același nivel cu vechea producție; potrivit corelației inițiale [dintre partea constantă și partea variabilă a capitalului], el are nevoie de $\frac{3}{5}$ pentru partea invariabilă a capitalului, adică $3 \times \frac{140}{5} = 3 \times 28 = 84$ de taleri; rămân deci 56 de taleri pentru munca necesară. Înainte el cheltuia pe muncă 40 de taleri, iar acum 56, adică cu $\frac{2}{5}$ mai mult. La sfârșitul [procesului de producție] capitalul său va reprezenta $84 + 56 + 56 = 196$ de taleri.

Să presupunem că la un nivel de producție mai înalt, capitalistul B folosește și el 140 de taleri pentru o nouă producție. Dacă ar relua producția cu un capital de 80 de taleri, el ar cheltui 60 de taleri ca valoare invariabilă și numai 20 pentru muncă; de aceea, acum din cei 60 de taleri suplimentari el folosește 45 ca valoare invariabilă și 15 pentru muncă. Așadar, valoarea produsului la capitalul inițial al capitalistului fi ar fi egală cu $60 + 20 + 60 = 140$, iar la capitalul suplimentar: $45 + 15 + 45 = 105$. El va obține deci un produs total de 245 de taleri, în timp ce la capitalistul A produsul este egal cu 196 de taleri.

Creșterea productivității muncii nu înseamnă altceva decât că același capital creează aceeași valoare cu mai puține cheltuieli de muncă, sau că mai puțină muncă creează același produs cu cheltuieli de capital mai mari. O cantitate mai mică de muncă necesară produce mai multă supramuncă. [IV—9] Scăderea raportului dintre munca necesară și capital este pentru procesul de valorificare a acestuia din urmă evident același lucru ca și creșterea raportului dintre capital și munca necesară pe care el o pune în mișcare; căci același capital pune în mișcare mai multă supramuncă și deci mai puțină muncă necesară.

{Dacă se presupune, ca în cazul nostru, că capitalul rămîne același, că adică ambii capitaliști reîncep [procesul de producție] cu 140 de taleri, atunci la capitalul mai productiv o parte mai mare trebuie să revină capitalului (și anume părții sale invariabile), iar la cel mai puțin productiv o parte mai mare trebuie să revină muncii. De aceea primul capital de 140 de taleri pune în mișcare o muncă necesară de 56 de taleri, care la rîndul ei presupune pentru procesul ei o parte invariabilă de capital în valoare de 84 de taleri. Cel de-al doilea capital pune în mișcare o muncă de $20 + 15 = 35$ de taleri și un capital invariabil de $60 + 45 = 105$ taleri (iar din cele arătate mai sus reiese, de asemenea, că creșterea

#328

forței productive nu sporește valoarea în aceeași măsură în care crește însăși această forță.)}

{În primul caz, după cum am mai arătat, valoarea nouă absolută [plusvaloarea] este mai mică decât în cazul al doilea, deoarece în primul caz masa de muncă folosită este mai mare în raport cu valoarea invariabilă [iar munca e mai puțin productivă], pe cînd în cel de-al doilea masa de muncă folosită este mai mică tocmai pentru că munca e mai productivă. Dar mai întîi de toate trebuie să remarcăm că deosebirea, care constă în aceea că în primul caz valoarea nouă [plusvaloarea] reprezintă numai 40 de taleri, iar în cel de-al doilea 60 de taleri, exclude [în caz de egalitate a capitalurilor inițiale] posibilitatea ca primul capitalist să reînceapă producția cu același capital ca și capitalistul al doilea; căci [în plus] la ambii capitaliști o parte din valoarea nouă trebuie să intre în circulație ca echivalent, pentru ca fiecare din ei să poată trăi, și anume de pe urma capitalului său. Dacă amîndoi consumă cîte 20 de taleri, atunci [după primul ciclu de producție] fiecare din cei doi capitaliști va reîncepe ciclul nou cu un capital de 120 [ca urmare a faptului că la începutul primului ciclu de producție capitalul primului capitalist era de 100 de taleri, iar al celui de-al doilea era de numai 80 de taleri] etc. Vezi în această privință cele arătate mai sus *. Asupra tuturor acestor chestiuni va trebui să revenim; dar problema raportului dintre valoarea nou creată datorită sporirii forței productive și valoarea nou creată datorită creșterii absolute a muncii ține de capitolul referitor la *acumulare și profit*. }

Tocmai de aceea se și spune despre mașini că *economisesc muncă* [avîndu-se în vedere că folosirea lor reduce munca necesară și mărește supramunca]. Dar *nu numai* economisirea muncii, după cum remarcă pe bună dreptate *Lauderdale*, este caracteristică folosirii mașinilor, căci cu ajutorul lor munca omenească confecționează și creează lucruri pe care fără ele în nici un caz nu le-ar putea crea.¹⁸⁰ Aceasta se referă la valoarea de întrebuințare a mașinilor. Ceea ce caracterizează folosirea mașinilor este *economisirea* de muncă necesară și crearea de *supramuncă*. Productivitatea sporită a muncii se exprimă în faptul că capitalul trebuie să cumpere mai puțină muncă necesară pentru a crea aceeași valoare și cantități mai mari de valori de întrebuințare, adică în faptul că o cantitate mai mică de muncă necesară creează aceeași valoare de schimb și, folosind mai mult material, produce o masă mai mare de valori de întrebuințare.

* Vezi volumul de față, p. 305—306. — *Nota red.*

#329

Prin urmare, dacă *valoarea totală a capitalului rămîne aceeași*, creșterea forței productive presupune că partea constantă a capitalului (care constă din material și mașini) crește în raport cu partea lui variabilă, adică în raport cu partea care se schimbă pe muncă vie și constituie fondul de salarii. În același timp, creșterea forței productive se manifestă în faptul că o cantitate mai mică de muncă pune în mișcare o cantitate mai mare de capital. Dacă *valoarea totală a capitalului* care intră în procesul de producție crește, atunci fondul muncii (partea variabilă a capitalului) trebuie să scadă *relativ* în comparație cu raportul (dintre partea constantă și partea variabilă a capitalului) care are loc în cazul cînd productivitatea muncii, deci și raportul dintre munca necesară și supramunca ar fi rămas neschimbat.

Să admitem că, în cazul examinat mai sus, capitalul de 100 de taleri este un capital agricol. 40 de taleri se cheltuiesc pe sămînță, îngrășăminte etc., 20 de taleri pe unelte de muncă și 40 de taleri pe muncă salariată, în condițiile vechiului nivel al producției (să presupunem că acești 40 de taleri reprezintă 4 zile de muncă necesară). Acești 100 de taleri creează o sumă de 140 de taleri la vechiul nivel al producției. Să admitem că producția la hectar se dublează fie datorită perfecționării uneltelor, fie datorită folosirii unor îngrășăminte mai bune etc. În acest caz, produsul trebuie să fie [ca și înainte] egal cu 140 de taleri (presupunînd că uneltele se consumă, în întregime). Deoarece producția la hectar se dublează, prețul zilei de muncă necesară scade la jumătate; cu alte cuvinte, nu mai este nevoie decât de 4 jumătăți de zile de muncă necesară (adică două zile de

muncă complete) pentru a produce 8 zile de muncă. Faptul că e nevoie numai de două zile de muncă pentru a produce 8 zile de muncă, înseamnă că din fiecare zi de muncă [de 12 ore], $1/4$ (3 ore) revine muncii necesare. În loc de 40 de taleri, fermierul trebuie să cheltuiască acum pentru muncă numai 20 de taleri.

Prin urmare, la sfârșitul procesului [de producție], părțile componente ale capitalului s-au modificat, acesta constând acum din: 40 de taleri care, ca și pînă acum, se cheltuiesc pe sămînță etc. și care reprezintă acum o cantitate dublă de valori de întrebuițare, 20 de taleri care se cheltuiesc pe unelte de muncă și 20 de taleri care se cheltuiesc pe muncă (două zile de muncă complete), înainte, raportul dintre partea constantă a capitalului și cea variabilă era 60:40, sau 3:2, pe cînd acum el este 60:20, sau 3:1.

În raport cu întregul capital [folosit] de 100 de taleri munca necesară reprezenta înainte $2/5$, iar acum numai $1/5$. Dacă fermierul ar dori să folosească în continuare munca în proporția anterioară, cu cît ar trebui atunci să crească capitalul său? De altfel,

#330

aceasta ar însemna să admitem *ipoteza viciată* că și după dublarea forței productive fermierul continuă să lucreze cu 60 de taleri de capital constant și 40 de taleri fond de salarii; o astfel de ipoteză ar prezenta lucrurile într-o lumină denaturată.

(Deși, în ceea ce-l privește pe fermier de pildă, această ipoteză e întru totul adevărată în cazul cînd, datorită timpului favorabil, recolta se dublează. Ea este adevărată și pentru capitalistul industrial atunci cînd forța productivă se dublează nu în ramura sa, ci în ramurile care îl deservește. Astfel, dacă lîna brută, de pildă, apoi cerealele (deci și salariul) și, în sfîrșit, uneltele vor costa cu 50% mai puțin, el va continua să cheltuiască, ca și pînă atunci, în primul rînd 40 de taleri pe lîna brută, dar pe o cantitate dublă, apoi 20 de taleri pe mașini și 40 de taleri pe muncă.)

Într-adevăr, o astfel de ipoteză [în cazul general] ar însemna că, în pofida dublării forței productive, capitalul continuă să lucreze cu aceleași părți componente, continuă să folosească aceeași cantitate de muncă necesară, fără a cheltui totodată o sumă mai mare pe materie primă și pe unelte de muncă {ulterior trebuie analizat cazul cînd forța productivă se dublează numai în producția de bumbac, dar rămîne neschimbată în construcția de mașini.}

Așadar, să admitem că forța productivă se dublează, astfel încît dacă înainte capitalistul trebuia să cheltuiască pentru muncă 40 de taleri, acum nu mai trebuie să cheltuiască decît 20.

(Se presupune că înainte, pentru a se furniza capitalistului un surplus care să poată plăti 4 zile de muncă complete, erau necesare 4 zile de muncă complete a cîte 10 taleri fiecare, cu precizarea că acest surplus i se crea capitalistului [de pildă] prin transformarea în fire a unei cantități de bumbac în valoare de 40 de taleri. Acum însă (IV—10) capitalistului îi trebuie numai două zile de muncă complete pentru a crea aceeași valoare, și anume valoarea ce se plătește pentru 8 zile de muncă. Înainte valoarea firelor conținea un timp de supramuncă cu care puteau fi plătite 4 zile de muncă, acum ea conține un timp de supramuncă cu care pot fi plătite 6 zile de muncă. Cu alte cuvinte, înainte un muncitor avea nevoie de 6 ore de muncă necesară pentru a crea 12 ore, acum are nevoie de 3 ore. Înainte timpul de muncă necesar reprezenta $12 \times 4 = 48$ de ore sau 4 zile. În fiecare din cele 8 zile timpul de supramuncă era egal cu $1/2$ zi (6 ore). Acum timpul de muncă necesar reprezintă numai $12 \times 2 = 24$ de ore, sau 2 zile; [în fiecare din cele 8 zile timpul de muncă necesar reprezintă] 3 ore.

Pentru a furniza capitalistului plusvaloarea, fiecare din cei 4 muncitori trebuia să lucreze 2×6 ore, adică o zi; acum trebuie să lucreze în acest scop 2×3 ore, adică $1/2$ de zi. Și este indife-

#331

rent dacă lucrează 4 muncitori $1/2$ de zi, sau 2 muncitori o zi întregă. Capitalistul ar putea să concedieze 2 muncitori. El ar trebui chiar să-i concedieze, deoarece dintr-o anumită cantitate de bumbac nu se poate face decît o anumită cantitate de fire; prin urmare, capitalistul nu mai poate pune 4 muncitori să lucreze o zi întregă, ci numai o jumătate de zi.

Dar dacă pentru a obține 3 ore, adică salariul său necesar, muncitorul trebuie să lucreze 12 ore, înseamnă că dacă lucrează 6 ore va primi o valoare, de schimb egală cu numai $1 \frac{1}{2}$ ore. Și dacă cu 3 ore de muncă necesară el poate trăi 12 ore, înseamnă că cu $1 \frac{1}{2}$ ore de muncă necesară el va putea trăi numai 6 ore. Prin urmare, dacă ar fi folosiți toți cei 4 muncitori, fiecare din ei ar putea trăi numai o jumătate de zi de muncă; cu alte cuvinte, pe seama capitalului dat, nu toți 4, ci numai 2 muncitori și-ar putea întreține viața ca *muncitori*. Capitalistul ar putea plăti celor 4 muncitori, pentru 4 jumătăți de zile de muncă, o sumă egală cu vechiul fond [de salarii]; în acest caz însă, el ar plăti două zile în plus și ar face muncitorilor un dar pe seama forței productive, căci capitalistul poate folosi numai 4 jumătăți de zile de muncă vie. Asemenea „posibilități” nu se întîlnesc în practică, și cu atît mai puțin ar fi cazul să ne ocupăm de ele aici, unde este vorba de relația capitalistă ca atare.)

Acum [după dublarea forței productive] 20 de taleri din capitalul de 100 nu se folosesc nemijlocit în

producție. Capitalistul cheltuiește, ca și înainte, 40 de taleri pe materie primă, 20 de taleri pe unelte de muncă, în total 60 de taleri, dar pe muncă el nu cheltuiește decât 20 de taleri (două zile de muncă). Din întregul capital de 80 de taleri [folosit în producție], el cheltuiește $\frac{3}{4}$ (60 de taleri) pentru partea constantă și numai $\frac{1}{4}$ pe muncă. Dacă va folosi în același mod și restul de 20 de taleri, atunci $\frac{3}{4}$ cheltuiesc pe capital constant și $\frac{1}{4}$ pe muncă, adică 15 taleri pe capital constant și 5 taleri pe muncă. Întrucât s-a presupus ca o zi de muncă este egală cu 10 taleri, 5 taleri ar reprezenta numai 6 ore, adică $\frac{1}{2}$ de zi de muncă. Pentru a se valorifica în cadrul aceluiași raport [dintre partea constantă și partea variabilă], cu valoarea nouă de 20 de taleri, obținută grație [creșterii] productivității, capitalul ar putea cumpăra în plus numai $\frac{1}{2}$ de zi de muncă. Pentru a-i putea folosi pe cei 2 muncitori concediați, sau pentru a putea folosi pe deplin cele două zile de muncă folosite anterior, capitalul ar trebui să fie de trei ori mai mare [față de 20 de taleri] (și anume să fie de 60 de taleri), care împreună cu cei 20 de taleri [deveniți disponibili] ar reprezenta 80 de taleri [capital adițional]. Potrivit noului raport [dintre partea constantă și partea variabilă, statornicit datorită dublării forței

#332

productive], capitalul cheltuiește $\frac{3}{4}$ pe capital constant, pentru a cheltui $\frac{1}{4}$ pe fondul muncii.

Prin urmare, dacă întregul capital este egal cu 20 de taleri, $\frac{3}{4}$, adică 15 taleri, reprezintă capitalul constant și $\frac{1}{4}$ (adică 5 taleri) reprezintă munca, ceea ce corespunde unei jumătăți de zi de muncă.

Iar dacă întregul capital este egal cu 4×20 de taleri, atunci $4 \times 15 = 60$ de taleri constituie capitalul constant și $4 \times 5 [= 20$ de taleri] constituie salariul, ceea ce înseamnă $\frac{4}{2}$ zile de muncă, adică două zile de muncă.

Așadar, dacă forța productivă a muncii se dublează, astfel încât, pentru a se putea valorifica, un capital de 60 de taleri cheltuiți pe lână brută și pe unelte de muncă mai are nevoie de muncă numai de 20 de taleri (două zile de muncă), pe când înainte, din 100 de taleri [capital investit, se cheltuiau pe muncă 40 de taleri], înseamnă că, pentru a păstra întreaga muncă devenită disponibilă, capitalul total ar trebui să crească de la 100 la 160, sau capitalul de 80 de taleri cu care operăm acum ar trebui să se dubleze. Ca urmare a dublării forței productive se formează însă un capital nou de numai 20 de taleri, care reprezintă $\frac{1}{2}$ din timpul de muncă folosit anterior, și acești 20 de taleri ajung numai pentru a folosi încă $\frac{1}{2}$ zi de muncă. Pentru a putea folosi în continuare cele 4 zile de muncă anterioare, capitalul care înainte de dublarea forței productive era egal cu 100 de taleri și folosea 4 zile de munca (presupunând că $\frac{2}{5}$ din el, adică 40 de taleri, reprezintă fondul muncii), acum, când fondul muncii a scăzut la $\frac{1}{5}$ din 100 de taleri (dar la $\frac{1}{4}$ din 80 de taleri capital care [după dublarea forței productive] reintră în procesul de valorificare), adică la 20 de taleri reprezentând două zile de muncă, el ar trebui să crească la 160, adică cu 60%. Dacă în procesul de producție trebuie să se afle în continuare întregul capital vechi, atunci cu cei 20 de taleri retrași din fondul muncii ca urmare a creșterii forței productive, capitalul ar putea folosi din nou acum numai $\frac{1}{2}$ de zi de muncă, înainte, cu un capital avansat de 100 de taleri, capitalul folosea $\frac{16}{4}$ zile de muncă (4 zile); acum [cu ajutorul aceluiași 100 de taleri] el ar putea folosi numai $\frac{10}{4}$ zile de muncă ($2 \frac{1}{2}$ zile).

Prin urmare, dacă forța productivă se dublează, pentru a putea pune în mișcare aceeași muncă necesară, egală cu 4 zile de muncă, capitalul nu trebuie să se dubleze, adică nu trebuie să crească la 200 de taleri; trebuie să se dubleze numai suma inițială a capitalului folosit minus partea retrasă din fondul muncii: $(100 - 20) \times 2 = 160$. (Dimpotrivă, pentru ca capitalul inițial, care cheltuiește 100 de taleri — 60 pe capital constant și 40

#333

pe salariu (4 zile de muncă) —, să poată folosi două zile de muncă în plus înainte de creșterea forței productive, el ar trebui să crească numai de la 100 la 150 de taleri; și anume $\frac{3}{5}$ [din capitalul adițional] reprezintă capital constant (30 de taleri) și $\frac{2}{5}$ (20 de taleri) se adaugă la fondul muncii. În timp ce ziua de muncă [totală], potrivit ipotezei, se dublează în ambele cazuri, primul capital [care funcționează în condițiile forței productive sporite] ar reprezenta — în urma folosirii celor două zile de muncă adiționale — [IV—11] 160 de taleri, iar cel de-al doilea numai 150 de taleri).

Din partea de capital care a fost retrasă din fondul muncii ca urmare a creșterii forței productive, o parte trebuie să fie transformată din nou în materie primă și unelte de muncă, iar cealaltă trebuie să fie schimbată pe muncă vie. Această operație se poate efectua numai potrivit proporțiilor statornicite de noua productivitate între diferitele părți [ale capitalului]. Ea nu se mai poate efectua potrivit vechii proporții, deoarece raportul dintre fondul muncii și fondul constant este mai mic. Dacă din capitalul de 100 de taleri se foloseau $\frac{2}{5}$ (40 de taleri) pentru fondul muncii, iar acum, în urma dublării forței productive, se folosește numai $\frac{1}{5}$ (20 de taleri), înseamnă că $\frac{1}{5}$ din capital (20 de taleri) a devenit disponibilă; din partea ocupată — 80 de taleri — nu se mai folosește pentru fondul muncii decât $\frac{1}{4}$. Prin urmare, din cei 20 de taleri adiționali se cheltuiesc pentru fondul muncii numai 5 taleri ($\frac{1}{2}$ de zi de muncă). Capitalul total de 100 de taleri folosește deci acum $2 \frac{1}{2}$ zile de muncă; sau, pentru a putea folosi din nou 4 zile de muncă, el ar trebui să crească la 160 de taleri.

Să presupunem acum un capital inițial de 1 000 de taleri, care se împarte în același mod: 3/5 capital constant, 2/5 fondul muncii, astfel încât avem 600 + 400 (să presupunem că 400 de taleri reprezintă 40 de zile de muncă; o zi de muncă este egală cu 10 taleri). Dacă forța productivă a muncii se dublează, astfel încât pentru obținerea aceluiași produs sînt necesare acum numai 20 de zile de muncă (= 200 de taleri [salariu]), capitalul necesar pentru reluarea procesului de producție va fi egal cu 800 de taleri, și anume: 600 + 200; 200 de taleri ar deveni disponibili. Dacă cei 200 de taleri deveniți disponibili sînt folosiți potrivit aceleiași proporții [dintre partea constantă și cea variabilă], atunci 3/4 din 200 ar fi capital constant = 150 de taleri și 1/4 va servi ca fond al muncii — 50 de taleri. De aceea, dacă acum [după dublarea forței productive] cei 1 000 de taleri vor fi folosiți în întregime, vom avea următoarea corelație: 750 (capital constant)

#334

+ 250 (fondul muncii) = 1000 de taleri. Dar cei 250 de taleri reprezentînd fondul muncii ar fi egali cu 25 de zile de muncă (cu alte cuvinte, fondul nou poate folosi timpul de muncă numai în noua proporție, adică în proporția de 1/4 [din capitalul avansat]. Pentru a putea folosi în întregime timpul de muncă anterior, capitalul [de 800 de taleri] ar trebui să se dubleze).

Capitalul de 200 de taleri deveniți disponibili folosește un fond al muncii de 50 de taleri = 5 zile de muncă (sau 1/4 din timpul de muncă devenit disponibil). (Partea din fondul muncii care s-a despărțit de capital este ea însăși folosită în calitate de capital, și numai 1/4 din, ea se folosește ca fond al muncii; ea se împarte deci în aceeași proporție în care partea din noul capital afectată fondului muncii se află față de suma totală a capitalului.) Așadar, pentru a putea folosi 20 de zile de muncă (4×5 zile de muncă), fondul muncii ar trebui să crească de la 50 la $4 \times 50 = 200$ de taleri; partea devenită disponibilă ar trebui deci să crească de la 200 la 600, adică să se tripleze, astfel încât întregul capital nou să reprezinte 800 de taleri. Capitalul total ar reprezenta 1600 de taleri, din care 1200 capital constant și 400 fondul muncii.

Prin urmare, dacă la capitalul de 1 000 de taleri fondul muncii reprezenta inițial 400 de taleri (40 de zile de muncă) și dacă, datorită dublării forței productive, pentru a cumpăra munca necesară, adică numai 1/2 din munca anterioară, acest capital nu mai are nevoie decît de un fond al muncii de 200 de taleri, înseamnă că pentru a folosi întreaga cantitate de muncă anterioară (pentru a obține aceeași cantitate de timp de supramuncă), el ar trebui să crească cu 600 de taleri. El ar trebui să fie în stare să folosească un fond al muncii de două ori mai mare, și anume $2 \times 200 = 400$ de taleri; deoarece însă raportul dintre fondul muncii și capitalul total este acum egal cu 1/4, pentru folosirea unui asemenea fond al muncii este nevoie de un capital total egal cu 4×400 , adică 1 600 de taleri.

{Așadar, capitalul total care ar fi necesar pentru a utiliza cantitatea anterioară de timp de muncă este egal cu *vechiul fond al muncii înmulțit cu numitorul fracției* care exprimă acum [după dublarea forței productive] raportul dintre fondul muncii și noul capital total. Dacă dublarea forței productive a redus acest raport la 1/4, fondul anterior al muncii trebuie înmulțit cu 4; dacă acest raport s-a redus la 1/3, fondul muncii trebuie înmulțit cu 3. Dacă forța productivă s-a dublat, munca necesară — deci și fondul muncii — se reduce la 1/2 din mărimea sa anterioară, dar reprezintă 1/4 din noul capital total de 800 de taleri, sau 1/5 din vechiul capital total de 1000 de taleri. *Cu alte cuvinte, noul*

#335

capital total (necesar pentru folosirea cantității anterioare de timp de muncă) *este egal cu dublul diferenței dintre vechiul capital și partea devenită disponibilă din fondul muncii*, el este egal cu $(1000 - 200) \times 2 = 800 \times 2 = 1600$ de taleri.

Noul capital total exprimă tocmai suma totală a capitalului constant și a capitalului variabil care e necesară pentru a folosi jumătate din cantitatea anterioară de timp de muncă (sau pentru a folosi 1/3, 1/4 ... 1/x din această cantitate, după cum forța productivă a crescut de 3, 4 ... sau x ori); pentru a putea folosi întreaga cantitate anterioară de timp de muncă, noul capital trebuie înmulțit deci cu 2 (sau cu 3, 4, ... x ori, în funcție de proporția în care a crescut forța productivă). Aici trebuie să fie întotdeauna dinainte dat (pe plan *tehnologic*) raportul inițial dintre părțile capitalului [constant și variabil]; de aceasta depinde, de pildă, în ce fracții își va găsi expresia micșorarea cantității de *muncă necesară* ca urmare a creșterii forței productive. }

Sau, ceea ce este același lucru, noul capital total necesar pentru folosirea cantității anterioare de timp de muncă [IV—12] este egal cu *dublul noului capital*, care, datorită noii forțe productive, ocupă în producție locul vechiului capital (în cazul dat el este egal cu 800×2). (Prin urmare, dacă forța productivă ar crește de 4 ori, de 5 ori etc., atunci noul capital total necesar pentru folosirea cantității anterioare de timp de muncă ar fi egal cu de 4 ori, de 5 ori *capitalul nou*, care a ocupat în producție locul vechiului capital. Dacă forța productivă s-a dublat, *munca necesară* se reduce la jumătate, la fel ca și fondul muncii. Prin urmare, dacă, revenind la exemplul de mai sus, la un capital de 1000 de taleri munca necesară reprezenta 400 de taleri, adică 2/5 din capitalul total, acum ea va reprezenta 1/5 din vechiul capital sau 200 de taleri. Mărimea cu care s-a redus munca necesară reprezintă partea devenită disponibilă din fondul muncii; ea este egală cu 1/5 din vechiul

capital sau cu $1/4$ din noul capital, adică este egală cu 200 de taleri. Noul capital total necesar pentru folosirea cantității anterioare de timp de muncă este egal cu vechiul capital + $3/5$ din acesta. Aceste „subtilități” vor fi analizate mai amănunțit).

Dacă presupunem că între părțile de capital rămân aceleași corelații inițiale și că creșterea forței productive este aceeași, atunci pentru concluziile generale este cu desăvârșire indiferent dacă capitalul este mai mare sau mai mic. Cu totul altă problemă este aceea dacă în cazul *sporirii* capitalului corelațiile rămân aceleași (aceasta ține însă de acumulare). Dar în cadrul premiselor arătate vedem că creșterea forței productive duce la modi-

#336

ficarea corelației dintre părțile componente ale capitalului. Dublarea forței productive are același efect pentru un capital de 100 de taleri, ca și pentru unul de 1000 de taleri, dacă în ambele cazuri partea constantă reprezenta inițial [de pildă] $3/5$. iar fondul muncii $2/5$ din capitalul total. {Expresia *fondul muncii* este folosită aici numai din motive de comoditate; noi încă nu ne-am ocupat de capital în această *determinație* a sa. Deocamdată avem două părți de capital: una se schimbă pe mărfuri (material și unelte de muncă), iar cealaltă se schimbă pe forță de muncă.}

{*Noul capital* — adică partea din vechiul capital care își asumă *funcția* acestuia din urmă — este egal cu vechiul capital minus partea devenită disponibilă din fondul muncii; iar această parte devenită disponibilă este egală cu partea de capital care exprima munca necesară (sau, ceea ce este același lucru, fondul muncii) împărțită prin înmulțitorul forței productive. Prin urmare, dacă vechiul capital reprezenta 1000 de taleri și fracția care exprimă munca necesară (sau fondul muncii) este egală cu $2/5$, iar forța productivă se dublează, atunci noul capital care își asumă funcția celui vechi va fi egal cu 800 de taleri. Și anume $2/5$ din vechiul capital reprezintă 400 de taleri, care, împărțiți la 2, înmulțitorul forței productive, dau $2/10$ sau $1/5$ din vechiul capital, adică 200 de taleri. Prin urmare, noul capital reprezintă 800 de taleri, iar partea devenită disponibilă din fondul muncii este egală cu 200 de taleri.}

Am văzut că în aceste condiții, pentru a putea folosi același timp de muncă (egal cu 4 sau cu 40 de zile de muncă), un capital de 100 de taleri trebuie să crească la 160 de taleri, iar unul de 1000 — la 1600 de taleri; ambele capitaluri trebuie să crească cu 60%, deci cu $3/5$ din propria lor mărime (cu $3/5$ din vechiul capital), pentru a putea folosi din nou, ca fond al muncii, cincimea devenită disponibilă (în primul caz 20 de taleri, iar în cel de-al doilea 200 de taleri), adică partea devenită disponibilă din fondul muncii.

[4) *Dubla tendință a capitalului de a mări munca vie folosită și de a reduce munca necesară*]

{*Nota bene.* Am văzut mai sus * că unul și același raport procentual față de capitalul total poate exprima raporturi foarte diferite în care capitalul își creează plusvaloarea, adică supra-

* Vezi volumul de față, p. 309—324. — *Nota red.*

#337

munca relativă sau absolută. Dacă raportul dintre partea invariabilă și partea variabilă (care se schimbă pe muncă) a valorii capitalului e de așa natură încât cea de-a două este egală cu $1/2$ din capitalul total — adică dacă un capital de 100 de taleri se împarte în 50 de taleri (partea constantă) și 50 de taleri (partea variabilă) —, atunci, pentru ca partea de capital care se schimbă pe muncă să dea un profit de 25% la întregul capital, ea trebuie să crească numai cu 50%, și anume, $50 + 50 (+25) = 125$ de taleri, în timp ce în exemplul de mai sus am avut [o altă corelație între partea constantă și cea variabilă a capitalului] $75 + 25 (+25) = 125$ de taleri. Prin urmare, pentru a da un profit de 25% la întregul capital, partea de capital care se schimbă pe munca vie trebuie să crească cu 100%. Aici vedem că dacă se păstrează vechile corelații [dintre părțile componente ale capitalului], adică dacă raportul dintre fondul muncii și capitalul total rămâne același (de pildă, în cazul din urmă el reprezintă $1/4$), atunci rămâne același și raportul procentual dintre profit și capitalul total, oricât de mare sau mic ar fi acesta din urmă. Și anume: un capital de 100 de taleri dă 125 de taleri, unul de 80 dă 100, unul de 1000 dă 1250, unul de 800 dă 1000, unul de 1600 dă 2000 de taleri, etc., adică întotdeauna un profit de 25% la întregul capital. Iar dacă capitaluri ale căror părți componente — deci și a căror forță productivă — se află în raporturi diferite între ele aduc [totuși] același procent la întregul capital, înseamnă că plusvaloarea reală trebuie să fie foarte diferită în diferitele ramuri de producție.

[Rata folosit] profitului]	[Capital Partea constantă	Partea variabilă	Plusvaloarea	[Valoarea produsului]
100	60	40	(corelația inițială)	
25%	100	75	25	125
25%	160	120	40	200

[IV—13]

{Prin urmare, exemplul este bun [în cazul când rezultatul] forței productive [sporite] se compară cu același capital în cadrul aceleiași corelații (între părțile lui componente) pe care le-a avut înainte de sporirea forței productive.

Să presupunem că un capital de 100 de taleri folosește 50 de taleri ca valoare constantă și cheltuiește 50 de taleri pentru fondul muncii. Să admitem că [în procesul de producție] fondul

#338

muncii se mărește cu 50% sau cu $1/2$; atunci produsul total va fi egal cu 125 de taleri. Să zicem că fondul muncii în sumă de 50 de taleri folosește 10 zile de muncă, ceea ce revine la 5 taleri pe zi. Deoarece valoarea nouă este egală cu $1/2$ din fondul muncii, timpul de supramuncă trebuie să fie egal cu $3 \frac{1}{3}$ zile de muncă. Aceasta înseamnă că muncitorul care trebuie să lucreze $6 \frac{2}{3}$ zile de muncă ca să poată trăi 10 zile trebuie să lucreze pentru capitalist 10 zile ca să poată trăi 10 zile, iar supramunca sa de $3 \frac{1}{3}$ zile constituie plusvaloarea capitalului. Exprimată în ore, dacă ziua de muncă este egală cu 12 ore, supramunca reprezintă 4 ore pe zi. Prin urmare, în 10 zile, sau în 120 de ore, muncitorul lucrează în plus 40 de ore, sau $3 \frac{1}{3}$ zile.

Dar dacă [IV—13] productivitatea se dublează, corelația [dintre părțile componente ale] capitalului de 100 de taleri ar fi de $75 : 25$, ceea ce înseamnă că același capital trebuie să folosească pe viitor numai 5 muncitori pentru a crea aceeași valoare de 125 de taleri. În felul acesta, 5 zile de muncă creează o valoare cu care pot fi plătite 10 zile de muncă, adică o cantitate dublă de zile de muncă. Cu alte cuvinte, se plătesc 5 zile de muncă, dar ele produc o valoare cu care un muncitor poate să trăiască 10 zile. Acum muncitorul ar trebui să lucreze numai 5 zile ca să poată trăi 10 (înainte de sporirea forței productive el trebuia să lucreze 10 zile ca să poată trăi 15 zile, așa încît, dacă lucra numai 5 zile, el putea să trăiască numai $7 \frac{1}{2}$ zile). Dar ca să poată trăi 10 zile, el trebuie să lucreze pentru capitalist 10 zile. Capitalistul realizează deci un profit de 5 zile, ceea ce revine la o zi din fiecare două zile lucrate.

Sau, dacă exprimăm toate acestea în fracții din ziua de muncă, constatăm că înainte muncitorul ar fi putut să lucreze $2/3$ de zi ca să aibă cu ce trăi o zi (adică ar fi putut să lucreze 8 ore ca să aibă cu ce trăi 12 ore); acum el ar putea să lucreze numai $1/2$ de zi (adică 6 ore) ca să aibă cu ce trăi o zi. Dacă muncitorul lucra înainte o zi întreagă, el putea să trăiască $1 \frac{1}{2}$ zile, dacă lucra 12 ore, putea să trăiască 18 ore, dacă lucra 6 ore, putea să trăiască 9 ore. Acum însă el ar putea să lucreze 6 ore ca să aibă cu ce trăi 12 ore. El ar putea să lucreze numai $1/2$ zi ca să poată, trăi o zi, dar e nevoit să lucreze de $2 \times 1/2$ de zi, adică o zi întreagă, ca să poată trăi o zi. La nivelul precedent al forței productive, muncitorul ar fi putut să lucreze 10 zile ca să aibă cu ce trăi 15 zile, sau să lucreze 12 ore ca să aibă cu ce

#339

trăi 18 ore, sau să lucreze o oră ca să aibă cu ce trăi $1 \frac{1}{2}$ ore, sau să lucreze 8 ore ca să aibă cu ce trăi 12 ore, sau, cu alte cuvinte, să lucreze $2/3$ de zi ca să aibă cu ce trăi $3/3$ de zi. Dar el este nevoit să lucreze $3/3$ de zi ca să consume ceea ce se creează în $2/3$ de zi, adică e nevoit să lucreze $1/3$ de zi în plus.

Dublarea forței productive face ca raportul dintre timpul de supramuncă [și timpul de muncă necesar] să crească de la $1 : 2$ (adică 50%) la $1 : 1$ (adică 100%). În comparație cu cheltuielile precedente de timp de muncă lucrurile se prezintă astfel: înainte muncitorul trebuia să lucreze 8 ore ca să poată trăi 12 ore, adică timpul de muncă necesar reprezenta $2/3$ dintr-o zi întreagă de muncă; acum el trebuie să lucreze numai $1/2$ zi de muncă, adică 6 ore, ca să poată trăi 12. De aceea capitalul folosește acum numai 5 muncitori în loc de 10. Dacă înainte cele 10 zile de muncă îl costau pe capitalist 50 de taleri și produceau 75 de taleri, acum [5 zile de muncă] îl costă 25 de taleri și produc 50 de taleri; adică cele dintîi produc numai 50% plusvaloare, iar celelalte 100%. Muncitorii continuă să lucreze 12 ore, dar în primul caz capitalistul cumpăra 10 zile de muncă, pe cînd acum

nu cumpără decât 5.

Deoarece forța productivă s-a dublat, cele 5 zile de muncă produc acum 5 zile de supramuncă, pe când înainte 10 zile de muncă nu dădeau decât 5 zile de supramuncă. Acum, când forța productivă s-a dublat și, prin urmare, raportul dintre plusvaloare și capitalul variabil a crescut de la 50% la 100%, 5 zile de muncă produc 5 zile de supramuncă. În primul caz, 120 de ore de muncă (= 10 zile de muncă) produc 180 de ore [timp total]; în cel de-al doilea, 60 de ore de muncă [timp necesar] produc 60 de ore [timp de supramuncă]; adică în primul caz timpul de supramuncă reprezintă 1/3 dintr-o zi întreagă (50% din timpul de muncă necesar); cu alte cuvinte, dintr-o zi de muncă de 12 ore, timpul de supramuncă reprezintă 4 ore, iar timpul necesar 8 ore; în cazul al doilea, timpul de supramuncă reprezintă 1/2 dintr-o zi întreagă de muncă (100% față de timpul de muncă necesar); cu alte cuvinte, dintr-o zi de muncă de 12 ore, timpul de supramuncă reprezintă 6 ore, iar timpul necesar 6 ore. De aceea în primul caz 10 zile [timp de muncă necesar] dau 5 zile timp de supramuncă, iar în cel de-al doilea, 5 zile (timp de muncă necesar) dau 5 zile [timp de supramuncă]. Prin urmare, timpul de supramuncă relativ s-a dublat; dacă însă considerăm timpul de supramuncă în raport cu mărimea totală a timpului de muncă, vedem că el a crescut doar de la 1/3 la 1/2, adică cu 1/6 sau cu 16 4/6%.} [IV—13].

#340

[IV—13] Deoarece supramunca — sau timpul de supramuncă — constituie o premisă a capitalului, înseamnă că acesta din urmă se bazează pe premisa fundamentală că există un surplus peste timpul de muncă necesar pentru conservarea individului și întreținerea urmașilor lui; că, de pildă, individului îi este de ajuns să lucreze numai 6 ore ca să poată trăi o zi întreagă, sau să lucreze o zi ca să poată trăi două zile etc. O dată cu dezvoltarea forței productive se reduce timpul de muncă necesar și, implicit, crește timpul de supramuncă. Sau, cu alte cuvinte, un individ poate să muncească pentru doi etc.

(„*Avuția* nu este altceva decât timpul *de care se poate dispune în mod liber* („The Source, and Remedy of the National Difficulties, deduced from Principles of Political Economy, in a Letter to Lord John Russel”. London, 1821 [p. 6]). „Dacă întreaga muncă a unei țări ar fi suficientă pentru producerea celor necesare întreținerii populației, n-ar exista nici o *supramuncă* și, prin urmare, n-ar exista nimic care să poată fi acumulat în calitate de capital” {p. 43}. „O națiune este cu adevărat bogată numai atunci când [pentru folosirea capitalului] nu se plătește *nici o dobândă*, când în loc de 12 ore se lucrează numai 6 ore” [p. 6]. „Oricât *i s-ar cuveni* capitalistului, el poate căpăta numai *supramunca* muncitorului, căci muncitorul trebuie să trăiască” (p. 23)).

Proprietatea. Își are originea în productivitatea muncii. „Când munca individului ajunge doar pentru propria sa întreținere, fiecare trebuie să muncească, căci în asemenea condiții proprietatea este imposibilă. Când munca unui om poate să întrețină cinci, la fiecare om ocupat în producție vor reveni patru care nu lucrează. ...Proprietatea izvorăște din perfecționarea mijloacelor de producție” (*Piercy Ravenstone*. „M. A. Thoughts on the Funding System, and its Effects”. London, 1824 (p. 11). „Creșterea proprietății, posibilitatea sporită de a întreține persoane inactice și muncă neproductivă — iată ce este capitalul” [p. 13]. „Mașinile arareori pot fi folosite cu succes pentru a reduce munca unui individ izolat: *construirea unei mașini ar necesita mai mult timp decât s-ar economisi prin folosirea ei. Mașinile sînt realmente utile numai atunci cînd sînt folosite pe scări largă, cînd o singură mașină poate ajuta în muncă mii de oameni*. În conformitate cu aceasta, mașinile își găsesc cea mai largă utilizare în țările cele mai populate, unde cei ce nu muncesc sînt mai numeroși ca oriunde. Utilizarea mașinilor nu se datorează numărului mic al populației, ci ușurinței cu care pot fi atrase în muncă mase de oameni” [p. 45]. Mai puțin de 1/4 din populația Angliei produce [IV—14] tot ce consumă întreaga ei populație. Sub domnia lui Wilhelm Cuceritorul, de pildă, numărul celor care participau direct la producție era — în raport [procentual] cu cei inactivi — mult mai mare decât astăzi.¹⁸¹

Dacă, pe de altă parte, capitalul creează supramunca, la rîndul ei, aceasta din urmă constituie o premisă a existenței capitalului, întreaga dezvoltare a avuției se bazează pe crearea de timp disponibil. Raportul dintre timpul de muncă *necesar* și cel *excedentar* (așa, în primul rînd, apare acesta din punctul de vedere al muncii necesare) se modifică pe diferite trepte de dezvoltare a forțelor productive. Pe treptele de dezvoltare relativ primitive ale schimbului, oamenii nu schimbă altceva decât *timpul* lor de *muncă excedentar*; el este măsura schimbului lor, care, de aceea, se

#341

extinde numai asupra produselor excedentare. În producția bazată pe capital, existența timpului de muncă *necesar* este condiționată de crearea timpului de muncă *excedentar*. Pe treptele inferioare ale producției, în primul rînd, există încă puține trebuințe umane, deci și puține trebuințe de satisfăcut. Ca urmare, timpul de muncă necesar este limitat nu pentru că munca este productivă, ci pentru că oamenilor le trebuie foarte puțin; iar în al doilea rînd, pe toate treptele producției există o anumită comunitate a muncii, un anumit caracter *social* al acesteia din urmă etc. Ulterior se dezvoltă forța productivă socială etc. (Asupra acestui punct va trebui să revenim.)

Timpul de supramuncă există, în primul rînd, ca excedent al zilei de muncă peste partea pe care o numim timp de muncă necesar; în al doilea rînd, ca creștere a *numărului zilelor de muncă simultane*, adică a *populației muncitoare*.

(Timpul de supramuncă poate fi creat de asemenea — ceea ce trebuie menționat aici doar în treacăt, deoarece ține de capitolul referitor la munca salariată — printr-o prelungire silită a zilei de muncă peste limitele ei naturale, precum și prin includerea femeilor, și a copiilor în rîndurile populației muncitoare.)

Sus-menționatul raport dintre timpul de supramuncă și timpul necesar al zilei de muncă se poate modifica și se modifică datorită dezvoltării forțelor productive, în așa fel încît munca necesară este limitată la fracții din ce în ce mai mici. Același lucru este în mod corespunzător valabil și în ceea ce privește populația. O populație muncitoare, să zicem, de 6 000 000 de oameni, poate fi considerată ca o singură zi de muncă egală cu 6×12 , adică 72 000 000 de ore; așa încît aici sînt aplicabile aceleași legi.

Așa cum am văzut, legea capitalului este aceea de a crea supramuncă, timp disponibil. El poate realiza acest lucru numai punînd în mișcare *muncă necesară*, adică făcînd schimb cu muncitorul. De aici decurge tendința capitalului de a crea o cantitate cît mai mare de muncă, ca și tendința lui de a reduce la minimum munca necesară. De aceea capitalul manifestă atît tendința de a spori populația muncitoare, cît și tendința de a transforma mereu o parte a acesteia din urmă în populație excedentară, adică într-o populație care rămîne inutilă atîta timp cît capitalul nu o poate folosi. (De aici justetea teoriei populației excedentare și a capitalului excedentar.)

Capitalul manifestă atît tendința de a face (relativ) superfluă munca umană, cît și pe aceea de a o extinde nemăsurat. Valoarea

#342

nu este decît muncă materializată, iar plusvaloarea (valorificarea capitalului) nu este decît excedentul peste partea de muncă materializată care este necesară pentru reproducția forței de muncă. Dar premisa o constituie și rămîne munca în general, iar supramunca există numai în raport cu munca necesară, adică numai în măsura în care aceasta din urmă există. De aceea, pentru a crea supramuncă, capitalul trebuie mereu să pună în mișcare muncă necesară; el trebuie s-o sporească pe aceasta din urmă (și anume numărul zilelor de muncă *simultane*), pentru a putea spori supramunca; dar el trebuie de asemenea să suprimă această muncă ca muncă necesară, pentru a o transforma în supramuncă.

Dacă luăm în considerare ziua de muncă singulară, procesul este, firește, simplu: 1) capitalistul tinde să prelungească ziua de muncă pînă la limita posibilităților naturale; 2) el tinde să reducă tot mai mult partea necesară a zilei de muncă (tinde deci să sporească nelimitat forțele productive). Dar dacă considerăm ziua de muncă sub aspectul ei spațial — ba chiar însuși timpul sub aspectul lui spațial —, aceasta înseamnă *existența simultană a mai multor zile de muncă*. Cu cît este mai mare numărul zilelor de muncă cu care capitalul poate face simultan schimbul în cadrul căruia el schimbă *muncă materializată pe muncă vie*, cu atît este mai mare valorificarea sa *simultană*. Pe o anumită treaptă de dezvoltare a forțelor productive (și lucrurile nu se schimbă cîtuși de puțin de pe urma faptului că această treaptă variază), capitalul poate să sară peste limita *naturală* pe care o constituie ziua de muncă vie a individului singular numai punînd simultan o zi de muncă *lîngă alta*, numai adăugînd în spațiu *un număr mai mare de zile de muncă simultane*.

De pildă, capitalistul poate prelungi supramunca muncitorului *A* numai pînă la 3 ore; dar dacă adaugă la aceasta zilele de muncă ale muncitorilor *B*, *C* și *D*, el obține 12 ore de supramuncă. În locul unui timp de supramuncă egal cu 3 ore, el a creat unul de 12 ore. De aceea capitalul stimulează creșterea populației, iar același proces care reduce munca necesară creează și posibilitatea pentru capital de a pune în mișcare o nouă muncă necesară (deci și o nouă supramuncă). (Aceasta înseamnă că pe măsură ce se reduce *timpul de muncă necesar*, sau pe măsură ce se micșorează relativ timpul necesar pentru *producerea forței de muncă vii*, *producția de muncitori* se ieftinește, se pot produce în același timp mai mulți muncitori. Reducerea timpului de muncă necesar și ieftinirea producției de muncitori înseamnă unul și același lucru.)

(Aceasta fără a mai vorbi de faptul că creșterea populației sporește forța productivă a muncii prin aceea că face posibilă o

#343

mai mare diviziune a muncii, o mai mare combinare a ei etc. Creșterea populației este o *forță naturală* [IV—15] neplătită a muncii. În stadiul actual al cercetării noastre numim *forță naturală forța socială*. *Toate forțele naturale ale muncii sociale* sînt la rîndul lor produse istorice).

Pe de altă parte, capitalul — la fel ca înainte, cînd era vorba de o zi de muncă, și acum, cînd are de-a face cu multe zile de muncă necesare simultane (care, în măsura în care se are în vedere numai valoarea, pot fi considerate *ca o singură zi de muncă*) — manifestă tendința de a reduce la minimum numărul zilelor de muncă necesară, adică de a face în așa fel încît un număr cît mai mare din ele să devină *non-necesare*; și așa cum înainte, cînd era vorba de o zi de muncă, capitalul tindea să reducă numărul orelor de muncă necesară, tot astfel

acum el tinde să reducă numărul zilelor de muncă necesară în raportul lor procentual față de totalul timpului de muncă materializat. (Dacă pentru a produce 12 ore de muncă excedentară [de supramuncă] este nevoie de 6 zile de muncă, capitalul se străduiește să facă în așa fel încât să nu mai fie nevoie pentru aceasta decât de 4 zile de muncă. Sau, deoarece cele 6 zile de muncă pot fi considerate ca o singură zi de muncă de 72 de ore, dacă capitalistul reușește să reducă timpul de muncă necesar cu 24 de ore, două zile de muncă necesară, adică 2 muncitori, devin de prisos.)

Pe de altă parte [după cum am văzut mai sus], noul capital adițional, care s-a creat [prin reducerea timpului de muncă necesar] se poate valorifica ca atare tot numai prin intermediul schimbului de muncă vie. De aici rezultă atât tendința capitalului de a spori *populația muncitoare*, cât și aceea de a reduce neconținut partea *necesară* a acestei populații (de a retransforma în rezervă o parte din populația muncitoare). De altfel, însăși sporirea populației constituie mijlocul principal pentru reducerea părții ei necesare.

În fond, toate acestea nu reprezintă decât aplicarea raportului în care munca necesară și supramunca se află față de ziua de muncă. Aici, așadar, găsim deja toate contradicțiile pe care teoria modernă a populației le-a formulat ca atare, cu toate că nu le-a înțeles. Capitalul ca punere de supramuncă este în același timp și în aceeași măsură punere și non-punere de muncă necesară; capitalul există numai în măsura în care munca necesară există și totodată nu există.

{Deși aici nu e încă locul să vorbim despre aceasta, se poate menționa totuși că creării de supramuncă, de o parte, îi corespunde de cealaltă parte o creare de minus-muncă — de trîndăvie relativă (sau, în cel mai bun caz, o creare de muncă *nepro-*

#344

ductivă). Acest lucru e de la sine înțeles, în primul rînd, în ceea ce privește capitalul, iar apoi și în ceea ce privește clasele cu care capitalul împarte [plusvaloarea], adică în ceea ce-i privește pe pauperi, pe lachei, pe paraziți etc., care trăiesc pe seama plusprodusului, pe scurt, în ceea ce privește întreaga tagmă a slujitorilor capitalului, adică acea parte a clasei slujitoare care trăiește [de pe urma schimbului] pe venit, și nu pe capital.

Este o deosebire esențială între această clasă *care slujește* și clasa *care muncește*. În raport cu întreaga societate, crearea de *timp disponibil* e astfel și crearea de timp pentru producția de știință, artă etc. Cursul dezvoltării societății nu constă nicidecum în aceea că individul, după ce și-a satisfăcut cele mai elementare trebuințe, creează acum belșug pentru sine; dimpotrivă, o persoană sau o clasă de indivizi este nevoită să lucreze mai mult decât e nevoie pentru satisfacerea trebuințelor ei elementare — deoarece într-o parte se creează *supramuncă*, în cealaltă se creează non-muncă și surplus de avuție.

În realitatea existentă, dezvoltarea avuției are loc numai în cadrul acestor opoziții; dar, tocmai dezvoltarea avuției oferă posibilitatea suprimării acestor opoziții. Cu alte cuvinte, o astfel de posibilitate există pentru că un individ își poate satisface *propriile sale* trebuințe elementare numai satisfăcînd totodată trebuințele elementare ale *altui* individ și creîndu-i și un surplus. În condițiile sclaviei, aceasta se realizează într-o formă brutală. Abia în condițiile muncii salariate, aceasta duce la *industrie*, la muncă *industrială*.

Iată de ce Malthus este întru totul consecvent atunci cînd cere ca, pe lîngă supramuncă și capital excedentar, să existe și un surplus de trîndăvie, care să consume fără a produce, adică atunci cînd propovăduiește necesitatea huzurului, a luxului, a risipei etc. }

Cînd raportul dintre numărul zilelor de muncă necesare și totalul zilelor de muncă materializate era 9 : 12 (adică supramuncă reprezenta 1/4 din ziua de muncă), capitalul tindea să reducă acest raport la 6 : 9 (deci la 2/3, astfel încît supramuncă să reprezinte 1/3). (Această chestiune trebuie examinată mai amănunțit ulterior; dar esențialul trebuie spus aici, unde este vorba de conceptul de capital în general.)

PROCESUL DE CIRCULAȚIE A CAPITALULUI

[A] Reproducția și acumularea capitalului
în procesul său de circulație]

[1] *Trecerea capitalului din procesul de producție
în procesul de circulație.*

[Unitate și contradicție între procesul de conservare
a valorii capitalului folosit,
procesul său de valorificare și procesul de realizare
a valorii produsului obținut].

Am văzut că datorită *procesului de valorificare* capitalul 1) și-a conservat valoarea chiar prin intermediul schimbului (și anume, prin intermediul schimbului pe muncă vie); 2) a crescut, a creat plusvaloare. Ca rezultat al acestei unități a procesului de producție și a procesului de valorificare apare acum produsul întregului proces, adică capitalul așa cum iese, ca produs, din procesul a cărui premisă a fost el, ca produs care este valoare; sau, cu alte cuvinte, ca produs al acestui proces apare *valoarea* însăși, anume o *valoare mai mare* decât cea care a servit inițial ca punct de plecare, deoarece conține mai multă muncă materializată. Această valoare ca atare reprezintă *bani*. Dar aceștia sînt bani numai *an sich* [= în sine]: ei încă nu apar ca bani; ceea ce apare deocamdată, ceea ce există este o marfă cu un anumit preț (ideal), adică o marfă care doar în mod ideal există ca o anumită sumă de bani și care abia trebuie să se realizeze, în cadrul schimbului, ca o asemenea sumă de bani, adică trebuie să reîntre mai întâi în procesul circulației simple, pentru ca să apară din nou ca *bani*. Astfel ajungem acum la *cea de-a treia latură a procesului* în care capitalul apare ca capital.

3) Privit mai îndeaproape, *procesul de valorificare* a capitalului — și banii devin capital numai prin intermediul acestui proces — apare totodată ca *proces de micșorare a valorii* capitalului, ca depreciere a lui, și anume sub două aspecte. Mai întâi, întrucît ca urmare a creșterii forțelor productive capitalul nu mărește timpul de muncă absolut, ci reduce mărimea relativă a de timpului de muncă necesar, înseamnă că el reduce propriile sale

#346

cheltuieli de producție, în măsura în care, ca anumită cantitate de mărfuri, a constituit premisa procesului de producție, adică își reduce valoarea sa de schimb: o parte din capitalul existent se depreciază neconținut ca urmare a reducerii cheltuielilor de producție necesare pentru *reproducerea* lui; se depreciază nu prin diminuarea cantității de muncă materializată în el, ci datorită scăderii cantității de muncă vie care este necesară acum pentru a se materializa în acest produs determinat [sub forma căruia există capitalul].

Această permanentă [IV—16] depreciere a capitalului *existent* nu are contingență cu tema capitalului de față, deoarece presupune capitalul într-o formă finită. Aici ea trebuie doar menționată, spre a arăta în ce mod cele ce urmează sînt deja cuprinse în conceptul general de capital. Problema devalorizării permanente a capitalului existent ține de teoria concentrării capitalurilor și a concurenței dintre ele.

Deprecierea despre care este vorba aici derivă din faptul că capitalul a trecut din forma bani în forma *marfă*. În forma de produs care are un anumit preț și care trebuie să fie *realizat*. În calitate de bani, capitalul exista ca *valoare*. Acum însă el *există* ca produs, și doar în mod ideal ca preț; dar el nu există în calitate de *valoare ca atare*. Pentru a se *valorifica*, adică pentru a-și conserva și spori valoarea, capitalul a trebuit să treacă mai întâi din forma bani în forma valorii de întrebuințare (materie primă — unealtă de muncă — salariu); prin aceasta însă el a pierdut în oarecare măsură *forma* valoare și acum trebuie să reîntre în circulație pentru a redobîndi această formă de avuție generală. Acum capitalistul se prezintă în procesul de circulație nu ca simplu participant la schimb, ci ca *producător* care se opune tuturor celorlalți participanți la schimb în calitatea lor de *consumatori*. Aceștia urmează să dea în schimb bani, spre a obține marfa lui pentru consumul lor, în timp ce el dă în schimb produsul său pentru a căpăta banii lor. Să presupunem că acest proces suferă un eșec; or, posibilitatea unui asemenea eșec într-un caz sau altul rezultă chiar și numai din separația [dintre producători și consumatori]; aceasta înseamnă că banii capitalistului s-au transformat într-un produs lipsit de valoare, și nu numai că n-au dobîndit nici o valoare nouă, dar și-au pierdut și valoarea lor inițială.

Indiferent dacă acest lucru se întîmplă sau nu, devalorizarea constituie în orice caz un moment al

procesului de valorificare, ceea ce decurge pur și simplu din faptul că în forma sa nemijlocită produsul procesului de producție nu este *valoare*, ci trebuie să reintre mai întâi în circulație pentru a se realiza ca valoare.

#347

Prin urmare, dacă la capătul procesului de producție capitalul apare reprodus ca valoare și valoare nouă, el este totodată dat ca *non-valoare*, ca ceva care abia trebuie să se realizeze ca valoare prin intermediul schimbului.

Aceste trei procese [procesul conservării valorii capitalului folosit, procesul valorificării lui și procesul realizării valorii produsului obținut], a căror unitate o constituie capitalul, sînt procese exterioare unele altora, separate unele de altele în timp și în spațiu. De aceea pentru diferiții capitaliști trecerea de la un proces la altul, adică unitatea lor, este întîmplătoare. În pofida *unității lor lăuntrice*, aceste procese există *independent*, unul alături de altul, și fiecare din ele ca premisă a celuilalt. În linii generale, unitatea acestor trei procese trebuie să se manifeste efectiv, din moment ce ansamblul producției se bazează pe capital și, în consecință, capitalul trebuie să realizeze toate momentele necesare autoformării sale și să conțină condițiile pentru înfăptuirea acesteia. În stadiul atins în cercetarea de față, capitalul nu se manifestă încă în calitate de factor care condiționează circulația (schimbul), ci numai ca moment al acesteia; el încetează de a fi capital exact în clipa cînd intră în circulație. Ca *marfă* în general, capitalul împărtășește acum soarta mărfii: numai întîmplarea va decide dacă ea se va schimba sau nu pe bani, dacă *prețul* ei se va realiza sau nu.

În însuși procesul de producție — unde capitalul era mereu presupus ca valoare —, *valorificarea* lui apărea ca fiind întru totul dependentă de raportul dintre el, în calitate de muncă materializată, și munca vie, adică de raportul dintre capital și munca salariată. Acum însă, în calitatea sa de produs, de marfă, capitalul apare dependent de circulație, care se află în afara procesului de producție. (În realitate, așa cum am văzut, circulația se reîntoarce la procesul de producție ca la baza ei, dar tot astfel decurge din nou din el.) În calitate de marfă, capitalul 1) trebuie să fie valoare de întrebuițare și, ca atare, obiect al unei trebuințe, obiect de consum; 2) trebuie să fie schimbat pe echivalentul său, pe bani. Valoarea nouă se poate realiza numai prin vînzare.

Dacă înainte capitalul conținea muncă materializată al cărei preț era de 100 de taleri, iar acum conține muncă materializată al cărei preț este de 110 taleri (prețul nu face decît să exprime în bani cantitatea de muncă materializată), aceasta trebuie să se manifeste în aceea că munca pe care o conține acum marfa produsă se va schimba pe 110 taleri. Deocamdată însă produsul [sub a cărui formă există acum capitalul] este devalorizat în sensul că în genere trebuie să fie schimbat pe bani pentru a-și redobîndi forma valoare.

#348

În cadrul procesului de producție, valorificarea apare ca fiind întru totul identică cu producția de supramuncă (materializarea de timp de supramuncă), și de aceea ea nu are alte *limite* decît cele în parte presupuse, iar în parte create chiar în cadrul acestui proces, dar care în felul acesta se prezintă întotdeauna ca *bariere* care trebuie învinse și depășite.

Acum apar limite ale procesului de producție care îi sînt *exterioare*. Mai întîi, chiar și cea mai sumară examinare ne arată că marfa este valoare de schimb numai în măsura în care este totodată și *valoare de întrebuițare*, adică obiect de consum (aici este încă absolut indiferent felul consumului). Marfa încetează să fie valoare de schimb dacă încetează să fie valoare de întrebuițare (căci marfa, [ca rezultat al procesului de producție] nu există încă sub formă de bani, ci are un mod de existență determinat care coincide cu calitatea ei naturală).

Așadar, prima limită [pentru realizarea mărfii] este însuși *consumul*, *nevoia de marfa respectivă*. (În cadrul premiselor de la care am pornit pînă acum, nu poate fi vorba nicidecum de o trebuință *insolvabilă*, adică de o trebuință pentru o marfă care să nu fie în stare [IV—17], la rîndul ei, să dea în schimb marfă sau bani). Iar în al doilea rînd, pentru marfa produsă trebuie să existe un echivalent, și deoarece inițial circulația a fost presupusă ca o mărime fixă, ca o mărime de anumite proporții, în timp ce capitalul în procesul de producție a creat o valoare nouă, se pare că în realitate nu poate exista nici un echivalent pentru aceasta din urmă.

Așadar, cînd capitalul iese din procesul de producție și reîntre în circulație, se pare că el,

a) ca *produs confecționat*, găsește o limită în mărimea existentă a *consumului* sau a *capacității de consum*. Ca valoare de întrebuițare determinată, cantitatea [existentă sub formă de produs] a capitalului este pînă la un anumit punct indiferentă; dar la un anumit nivel — deoarece produsul obținut satisface doar o singură trebuință determinată — el încetează de a fi solicitat pentru consum. Ca valoare de întrebuițare *calitativă*, *determinată, unilaterală*, ca grîu de pildă, cantitatea produsului este indiferentă numai pînă la un anumit grad; el este cerut numai într-o cantitate determinată, adică într-o anumită *măsură*. Această măsură este însă determinată în parte de calitatea produsului ca valoare de întrebuițare — de utilitatea sa *specifică*, aplicabilitatea — iar în parte de numărul participanților la schimb care au nevoie de acest consum determinat.

Ea este determinată de numărul consumatorilor înmulțit cu mărimea trebuinței lor în ceea ce privește acest produs *specific*. În sine, valoarea de întrebuințare nu este nemărginită,

#349

cum e valoarea ca atare. Anumite obiecte pot fi consumate și sînt obiecte de trebuință numai pînă la un anumit grad; de pildă, se consumă numai o anumită cantitate de cereale etc. De aceea, ca *valoare de întrebuințare* produsul are în sine însuși o anumită limită — și anume limita trebuinței în ceea ce privește acest obiect, — care se măsoară însă acum nu după trebuința producătorului, ci după trebuința totală a participanților la schimb. Acolo unde o anumită valoare de întrebuințare încetează să fie obiect al unei trebuințe, produsul încetează să fie valoare de întrebuințare. Ca valoare de întrebuințare, produsul este în funcție de măsura în care este cerut. Dar de îndată ce produsul încetează să fie valoare de întrebuințare, el încetează să fie obiect al circulației (în măsura în care el nu este bani).

b) Ca *valoare nouă* însă, și ca *valoare* în general, produsul obținut de capital pare să aibă drept limită mărimea *echivalentelor existente*, și în primul rînd mărimea cantității de bani, — nu a banilor în calitate de mijloc de circulație, ci în calitatea lor de bani. Plusvaloarea (în ce privește valoarea inițială acest lucru e de la sine înțeles) necesită un surplus de echivalent. Acesta din urmă apare acum [în raport cu capitalul] ca o a doua limită.

c) La început se părea că banii — adică avuția ca atare, sau, cu alte cuvinte, avuția care există în cadrul și prin intermediul schimbului pe muncă străină *materializată* — se pierd în ei înșiși de îndată ce nu sînt schimbați pe *muncă străină vie*, adică de îndată ce nu intră în procesul de producție. Circulația nu era în stare să se reînnoiască din propriile ei elemente. Pe de altă parte reiese acum că procesul de producție se află într-un impas dacă nu e în stare să treacă în procesul de circulație. Capitalul ca producție bazată pe muncă salariată presupune circulația ca o condiție necesară și ca un moment necesar al întregii mișcări. Această formă determinată a producției presupune această formă determinată a schimbului care-și găsește expresia în circulația banilor. Pentru a putea fi creat din nou, întregul produs trebuie să fie transformat în bani, și nu cum s-a întîmplat pe primele trepte ale producției, cînd schimbul cuprindea numai surplusurile producției și produsele excedentare, dar nu cuprindea nicidecum totalitatea producției.

Acestea sînt contradicțiile care se oferă de la sine unui mod de a înțelege lucrurile simplu, obiectiv, imparțial. În ce mod contradicțiile acestea, în condițiile producției bazate pe capital, sînt mereu suprimate, dar totodată mereu reproduse, cu deosebirea că sînt suprimate numai în mod violent (deși pînă la un anumit punct această suprimare apare ca egalizare calmă), aceasta este o altă problemă. Important este înainte de toate să se constate

#350

existența acestor contradicții. Toate contradicțiile circulației [de mărfuri simplă] reînvie într-o formă nouă. Produsul ca valoare de întrebuințare se află în contradicție cu sine însuși ca valoare; cu alte cuvinte, în măsura în care produsul există într-o calitate determinată, ca un lucru specific, ca un produs cu proprietăți naturale determinate, ca substanță a trebuinței, el se află în contradicție cu propria sa substanță, pe care el, ca valoare, o posedă exclusiv în *muncă materializată*. De astă dată însă [în condițiile circulației capitalului], această contradicție nu mai este dată ca o *deosebire pur formală*, ca în condițiile circulației [simple]; dimpotrivă, calitatea de a fi măsurabilă prin valoarea de întrebuințare e aici strict determinată, ca măsurabilitate, prin trebuința totală a participanților la schimb față de acest produs, adică prin cuantumul consumului total.

Consumul total apare aici ca *măsură* a produsului în calitatea lui de valoare de întrebuințare, deci și ca măsură a produsului în calitate de *valoare de schimb*. În circulația simplă produsul trece cu ușurință din forma valoare de întrebuințare particulară în forma valoare de schimb. Limita produsului se manifestă doar în aceea că, datorită *proprietăților sale naturale*, el există sub cutare sau cutare formă particulară, și nu sub forma valoare, în care se poate schimba direct pe oricare altă marfă. Acum însă *măsura* existenței produsului este dată în înseși *proprietățile lui naturale*. Pentru ca valoarea de întrebuințare să poată fi convertită în forma generală, ea trebuie să existe acum numai într-o cantitate determinată; într-o *cantitate* a cărei măsură nu rezidă în *munca materializată în produs*, ci decurge din *natura acestui produs ca valoare de întrebuințare*, și anume *ca valoare de întrebuințare pentru alții*.

Pe de altă parte, contradicția care înainte consta în aceea că [IV—18] banii existenți pentru sine trebuiau necesarmente să procedeze la un schimb pe muncă vie, această contradicție se manifestă acum într-o măsură și mai mare, deoarece surplusul de bani, pentru a exista ca atare — sau plusvaloarea — trebuie să se schimbe pe plusvaloare. Prin urmare, produsul ca valoare își are limita în producția străină, după cum ca valoare de întrebuințare își are limita în consumul străin. Măsura produsului ca valoare de întrebuințare o constituie cantitatea trebuinței de acest produs specific, în timp ce măsura produsului ca valoare o constituie cantitatea de *muncă materializată* aflată în circulație. Prin aceasta sînt puse într-o poziție falsă, pe de o parte, indiferența

valorii ca atare față de valoarea de întrebuințare, iar pe de alta, munca materializată în general ca substanță și măsură a valorii.

#351

{Aici încă nu putem trece la analiza raportului dintre cerere, ofertă și prețuri, care în dezvoltarea lor propriu-zisă presupun capitalul. Dar, în măsura în care cererea și oferta sînt categorii abstracte și nu exprimă încă relații economice determinate, n-ar trebui oare să le examinăm chiar în cadrul analizei circulației simple sau a producției simple ?}

Ceea ce importă aici, unde examinăm conceptul general de capital, e că acesta din urmă apare ca *unitate a producției și a valorificării* nu în mod *nemijlocit*, ci numai ca un *proces* care este legat de anumite condiții și, după cum am văzut, de condiții *exterioare*.

{Mai sus, cînd am analizat procesul de valorificare a capitalului, am văzut că el presupune *procesul de producție simplu* ca proces dezvoltat anterior. La fel vor sta lucrurile cu *cererea și oferta*, deoarece în cadrul schimbului simplu se presupune că acest produs formează obiectul unei trebuințe. *Propria* trebuință a producătorului (*nemijlocit*) apare ca trebuință în cererea provenită de la alții. În însăși expunerea acestei probleme trebuie să se vădească ce anume trebuie considerat drept premisă a ei, și toate acestea trebuie incluse apoi în primele capitole.}

[2) *Tendința capitalului de a dezvolta nelimitat
forța productivă*].

Limitele producției capitaliste. Supraproducția

Crearea de *plusvaloare absolută* — crearea unei cantități mai mari de muncă materializată — de către capital are drept condiție faptul că sfera circulației se lărgește, și se lărgește continuu. *Plusvaloarea* creată într-un punct implică necesitatea ca în *alt* punct să fie creată o altă plusvaloare, pe care să se poată schimba cea dintîi; implică necesitatea ca la început să existe cel puțin producția unei cantități mai mari de aur și de argint, a unei cantități mai mari de bani, astfel încît dacă plusvaloarea nu poate redeveni *nemijlocit* capital, ea să existe cel puțin sub forma de bani, ca posibilitate a unui nou capital. De aceea una dintre condițiile producției bazate pe capital este *crearea unei tot mai largi sfere de circulație*, indiferent dacă această sferă se lărgește direct, sau dacă într-un număr mai mare de puncte ale ei se creează puncte de producție.

Dacă la început circulația apărea ca o mărime dată, acum ea apare ca o mărime aflată în mișcare, care se lărgește prin intermediul producției înseși. Corespunzător cu aceasta, circulația în-

#352

săși apare ca un moment al producției. De aceea, dacă pe de o parte capitalul manifestă tendința de a crea tot mai multă supramuncă, el manifestă totodată și tendința complementară de a crea tot mai multe puncte de schimb; aici, din punctul de vedere al plusvalorii *absolute* sau al supramuncii *absolute*, aceasta înseamnă tendința de a genera tot mai multă supramuncă pentru propria sa completare; în fond, aceasta înseamnă tendința de a extinde peste tot producția bazată pe capital, sau modul de producție corespunzător capitalului. Tendința spre crearea *pieței mondiale* este dată *nemijlocit* în însuși conceptul de capital. Fiecare graniță apare ca o limită care trebuie depășită. În primul rînd [se manifestă tendința] de a supune schimbului fiecare moment al producției înseși și de a suprima producerea de valori de întrebuințare *nemijlocite*, care nu intră în sfera schimbului; sau, cu alte cuvinte, tendința de a pune în locul modurilor de producție anterioare, primitive din punctul de vedere al capitalului, o producție bazată pe capital. *Comerțul* nu mai apare aici ca o activitate care se desfășoară între producții de sine stătătoare și servește pentru schimbul surplusurilor lor, ci ca o premisă esențială atotcuprinzătoare și ca moment al producției înseși.

Firește, orice producție care are drept obiect crearea de valori de întrebuințare *nemijlocite* reduce atît numărul participanților la schimb, cît și în genere suma valorilor de schimb ce se pun în circulație, precum și, înainte de toate, producția de plusvalori. De aici decurge tendința capitalului: 1) de a largi neconținut sfera circulației, 2) de a transforma pretutindeni producția într-o producție care se desfășoară prin intermediul capitalului.

Pe de altă parte, producția de *plusvaloare relativă*, adică producția de plusvaloare bazată pe creșterea și dezvoltarea forțelor productive, reclamă producerea unui consum nou; ea cere ca sfera consumului din cadrul circulației să se extindă la fel cum înainte [în cadrul producției de plusvaloare absolută] s-a extins sfera producției. Aceasta înseamnă, în primul rînd, lărgirea cantitativă a consumului existent, în al doilea rînd, crearea de noi trebuințe prin aceea că trebuințele existente se propagă într-un cerc mai larg, iar în al treilea rînd, producția de noi trebuințe, descoperirea și crearea de noi valori de întrebuințare. Sau, cu alte cuvinte, înseamnă că supramunca obținută nu rămîne doar un surplus cantitativ, ci că totodată sfera genurilor de muncă

(și implicit de supramuncă) calitativ diferite crește neîncetat, se diversifică și se diferențiază tot mai mult în sine însăși.

De pildă, dacă în urma dublării forței productive e de ajuns să se folosească un capital de numai 50 de taleri acolo unde îna-

#353

înte era nevoie de un capital de 100 de taleri, astfel încît devine disponibil un capital de 50 de taleri împreună cu respectiva lui muncă necesară, înseamnă că [IV—19] pentru capitalul și munca devenite disponibile trebuie creată o ramură de producție nouă, calitativ diferită, care cheamă la viață și satisface o trebuință nouă. Însemnătatea vechii ramuri de producție se păstrează [prin faptul] că se creează un fond pentru o nouă ramură industrială, în care relația dintre capital și muncă îmbracă o formă *nouă*.

Se presupune, așadar, cercetarea întregii naturi în scopul de a descoperi noi proprietăți utile ale lucrurilor; un schimb universal al produselor tuturor climelor și țărilor străine una alteia; noi moduri de prelucrare (artificială) a obiectelor din natură, prelucrare menită să le dea noi valori de întrebuințare {a se menționa ulterior rolul pe care l-au avut *obiectele de lux* în antichitate, spre deosebire de epoca modernă}; cercetarea multilaterală a scoarței terestre atît în scopul de a descoperi noi bogății minerale, cît și în acela de a afla noi proprietăți utile ale vechilor bogății minerale, de pildă noi proprietăți ale acestora în calitate de materii prime etc.; de aici necesitatea dezvoltării la maximum a științelor naturii; la fel și descoperirea, crearea și satisfacerea noilor trebuințe generate chiar de societate. Cultivarea tuturor însușirilor omului social și producerea lui ca om înzestrat cu însușiri și legături — deci și cu trebuințe — cît mai bogate, producerea omului ca produs cît mai total și universal al societății (căci pentru a se desfăta în mod multilateral, omul trebuie să fie capabil de desfatare, adică trebuie să fie cultivat într-un înalt grad) constituie de asemenea o condiție a producției bazate pe capital. Această creare de noi ramuri de producție, adică de timp de supramuncă calitativ nou, înseamnă nu numai diviziunea muncii, ci și detașarea de ea însăși a unei anumite producții sub formă de muncă avînd o nouă valoare de întrebuințare; înseamnă dezvoltarea unui sistem tot mai larg și mai cuprinzător de genuri de muncă, de genuri de producție, căroră le corespunde un sistem de trebuințe care se lărgește mereu și devine tot mai bogat.

Așadar, dacă producția bazată pe capital creează, pe de o parte, industria universală — adică supramuncă, munca creatoare de valoare —, pe de altă parte ea creează un sistem de exploatare generală a însușirilor naturale și umane, un sistem de utilitate generală, știința însăși apărînd, ca și toate însușirile fizice și spirituale ale omului, ca purtător al acestui sistem de utilitate generală, și nu există nimic care în afara acestui circuit al producției sociale și al schimbului să apară ca ceva *mai înalt în sine*, ca ceva mai legitim pentru sine. Astfel numai

#354

capitalul creează societatea burgheză și apropierea universală de către membrii societății atît a naturii, cît și a conexiunii sociale înseși. De aici marea înrîurire civilizatoare a capitalului; crearea de către el a unei trepte sociale în comparație cu care toate treptele anterioare apar numai ca *dezvoltări locale* ale omenirii și ca *idolatrizare a naturii*. Abia în capitalism natura devine doar obiect pentru om, doar un lucru util; ea încetează de a fi recunoscută ca o putere pentru sine, iar cunoașterea teoretică a propriilor ei legi apare doar ca o stratagemă menită s-o subordoneze trebuințelor omului fie ca obiect de consum, fie ca mijloc de producție. Potrivit acestei tendințe a sa, capitalul depășește atît limitarea națională și prejudecățile naționale, cît și zeificarea naturii, tradiționala satisfacere a trebuințelor existente, satisfacerea închistată în limite determinate, precum și reproducerea vechiului mod de viață. Capitalul este distructiv în raport cu toate acestea și le revoluționează mereu, înlătură toate barierele care frînează dezvoltarea forțelor de producție, extinderea trebuințelor, diversificarea producției, exploatarea forțelor naturale și spirituale și schimbul dintre ele.

Din faptul însă că capitalul pune fiecare limită de acest fel drept o barieră și că de aceea o depășește în mod *ideal* nu rezultă nicidecum că a înlăturat-o în mod *real*, și deoarece fiecare barieră de acest fel vine în contradicție cu scopul lui, producția capitalistă se desfășoară în cadrul unor contradicții care sînt mereu depășite, dar totodată și mereu afirmate. Mai mult, universalitatea către care tinde irezistibil capitalul întîmpină în propria lui natură niște limite care, pe o anumită treaptă a dezvoltării capitaliste, vor vâdi că cea mai mare stavilă în calea acestei tendințe o constituie propria lui expansiune și vor duce deci la suprimarea lui prin el însuși.

De aceea economiștii care, asemenea lui Ricardo, consideră că producția este nemijlocit identică cu autovalorificarea capitalului și care, deci, fără a se preocupa de limitele consumului sau de limitele existente ale circulației înseși, întrucît aceasta trebuie să ofere echivalente în toate punctele, își concentrează atenția exclusiv asupra dezvoltării forțelor de producție și asupra creșterii populației industriale, considerînd totodată oferta independent de cerere, — economiștii aceștia înțeleg esența pozitivă a capitalului mai just și mai profund decît aceia care, asemenea lui Sismondi, pun accentul pe limitele consumului și ale sferei existente a

echivalentelor, deși Sismondi a înțeles mai profund caracterul limitat al producției bazate pe capital, unilateralitatea ei negativă. Ricardo a înțeles mai mult tendința universală a producției capitaliste, Sismondi — caracterul ei specific limitat.

#355

Întreaga controversă în jurul posibilității și inevitabilității *supraproducției* în condițiile dominației capitalului se poartă în jurul problemei dacă procesul de valorificare a capitalului în cadrul producției condiționează nemijlocit realizarea valorii lui în cadrul circulației, dacă [IV—20] valorificarea capitalului în *procesul de producție* este valorificarea sa *reală*. Ricardo bănuiește și el, desigur, întrucâtva că *valoarea de schimb* nu este valoare în afara schimbului și că numai prin intermediul schimbului se afirmă ea ca valoare; dar el consideră că limitele de care se lovește producția datorită acestui fapt sînt limite întîmplătoare care se depășesc. În felul acesta însăși depășirea unor astfel de limite este inclusă de Ricardo în esența capitalului, deși în expunerea sa el frizează adesea absurdul. *Sismondi*, dimpotrivă, subliniază nu numai faptul că producția se lovește de o limită, ci și împrejurarea că această limită e creată chiar de capital, care se încurcă astfel într-o serie de contradicții; Sismondi simte că aceste contradicții trebuie să ducă capitalul la pieire. De aceea el ar dori ca obiceiul, legea etc. să impună din afară producției anumite limite, care tocmai pentru că nu sînt decît limite exterioare și artificiale vor fi necesarmente înlăturate de către capital. Pe de altă parte, Ricardo și întreaga sa școală n-au înțeles niciodată *crizele moderne* reale, în timpul cărora această contradicție a capitalului se descarcă în puternice furtuni, care periclitează tot mai mult însuși capitalul ca bază a societății și a producției înseși.

Încercările întreprinse, din punctul de vedere al economiei politice ortodoxe, de a nega ivirea unei *supraproducții generale* la un moment dat sînt într-adevăr puerile. Sau — vezi, de pildă, MacCulloch ¹⁸² —, pentru a salva producția *bazată pe capital*, se face abstracție de toate trăsăturile ei specifice, de determinațiile ei conceptuale, ea fiind considerată, dimpotrivă, ca o simplă producție creatoare de *valoare de întrebuințare nemijlocită*. Se face total abstracție de relații esențiale. În realitate, pentru a curăți de contradicții producția capitalistă, existența ei este pur și simplu înlăturată și negată. Sau se procedează mai ingenios, ca la *Mill* ¹⁸³ de pildă (pe care-l imită platul Say): se declară că *oferta și cererea* sînt identice și se pretinde că de aceea ele trebuie să corespundă una alteia; și anume se pretinde că oferta este o cerere măsurată prin propria ei cantitate [adică prin cantitatea ofertei].

Aici se face o mare confuzie: 1) această identitate dintre cerere și ofertă, astfel încît aceasta din urmă este o cerere măsurată prin propria ei cantitate [prin cantitatea ofertei], există în realitate numai în măsura în care oferta este *valoare de schimb*,

#356

egală cu o cantitate determinată de muncă materializată. În acest sens oferta este măsura propriei ei cereri în ceea ce privește *valoarea*. Dar ca o astfel de valoare oferta se realizează numai prin schimb pe bani, iar ca obiect care se schimbă pe bani, ea depinde 2) de propria ei *valoare de întrebuințare*; or, în calitate de valoare de întrebuințare oferta depinde de masa trebuințelor existente în ceea ce o privește pe ea, de nevoia de această ofertă. Dar ca valoare de întrebuințare oferta nu se măsoară nicidecum prin timpul de muncă materializat în ea, ci i se aplică un criteriu care se află în afara naturii ei ca valoare de schimb.

Sau se mai afirmă că *însăși oferta este o cerere pentru un anumit produs* de o *anumită valoare* (care se exprimă în cantitatea de produs cerută). Prin urmare, dacă produsul oferit nu poate fi vîndut, înseamnă că s-a produs prea multă marfă de felul celei oferite și prea puțină de felul celei cerute de ofertant. De aici se conchide că nu există o supraproducție generală, ci o supraproducție la unul sau la cîteva articole și o producție deficitară la altele. Totodată se omite însă din nou că ceea ce cere capitalul productiv nu este o anumită valoare de întrebuințare, ci *valoarea* suficientă sieși, adică bani; banii nu în determinația lor de mijloc de circulație, ci ca formă generală a avuției, sau, pe de o parte, ca formă de realizare a capitalului, iar pe de altă parte ca formă de reîntoarcere a capitalului în starea sa inițială, latentă.

Cît privește afirmația că se produc *prea puțini bani*, ea nu înseamnă în fond altceva decît că producția nu mai coincide cu valorificarea, și, prin urmare, este *supraproducție* sau, ceea ce e același lucru, este o producție al cărei produs nu poate fi transformat niciodată în bani, nu poate fi transformat în *valoare*; este o producție care nu-și găsește justificarea în circulație. De aici derivă iluzia scamatorilor monetari (precum și a lui Proudhon etc.) că din cauza costului ridicat al banilor are loc o insuficiență de *mijloace de circulație* și de aceea trebuie creați în mod artificial mai mulți bani. (Vezi și adepții școlii din Birmingham, „Gemini” ¹⁸⁴ de pildă).

Sau se pretinde că, *privite din punct de vedere social*, producția și consumul sînt totuna și că, prin urmare, nu poate avea loc niciodată un excedent al uneia asupra celuilalt sau o neconcordanță între ele. Prin „punct de vedere social” se înțelege aici o abstracție care *nu ține seama* tocmai de caracterul determinat al structurii

sociale și al relațiilor sociale, deci nici de contradicțiile care decurg din ele. Astfel, combătându-l pe Say, încă *Storch* a remarcat foarte just că o mare parte din consum nu

#357

constă în folosire nemijlocită (a obiectelor de consum individual], ci este un consum care are loc în cadrul procesului de producție, de pildă un consum de mașini, cărbune, ulei, clădiri etc.¹⁸⁵ Acest consum [IV—21] nu e nicidecum identic cu consumul despre care se vorbește aici. Tot astfel *Malthus* și *Sismondi* au relevat pe bună dreptate că consumul muncitorilor, de pildă, nu este nicidecum, în sine, un consum *satisfăcător* pentru capitalist.¹⁸⁶ Aici, la identificarea producției și a consumului, se face cu totul abstracție de momentul valorificării, iar producția și consumul sînt pur și simplu puse față în față, adică se presupune o producție bazată nemijlocit pe *valoarea de întrebuințare*, și nu pe capital.

Sau aceeași idee formulată în termeni *sociaलिști*: din moment ce munca și schimbul [produselor] muncii, adică producția și schimbul produselor rezultate (circulația) constituie întregul proces, cum s-ar putea ivi aici o neconcordanță altfel decît printr-o omisiune sau dintr-o eroare de calcul? Aici munca nu este considerată muncă salariată și nici capitalul nu este considerat capital. Pe de o parte, se acceptă rezultatele producției bazate pe capital, iar pe de alta, se neagă premisa și condiția acestor rezultate: munca necesară ca muncă determinată de supramuncă și care se efectuează pentru aceasta din urmă.

Sau unii — *Ricardo*¹⁸⁷, de pildă — afirmă că, întrucît însăși producția este reglată de cheltuielile de producție, înseamnă că ea se autoreglează, și dacă într-o ramură de producție capitalul nu se valorifică, o parte din el este retras din această ramură și plasat în altă ramură, unde e nevoie de el. Dar — fără a mai vorbi de faptul că însăși necesitatea unei asemenea egalizări *presupune* inegalitatea, dezarmonia, deci și contradicția — în criza generală de supraproducție contradicția se manifestă nu între diferitele feluri de capital productiv, ci între capitalul industrial și capitalul de împrumut, între capitalul direct inclus în procesul de producție și capitalul care în calitate de bani apare (relativ) independent în afara procesului de producție.

În sfîrșit, se presupune pur și simplu o *producție proporțională* (idee care rezultă deja și din lucrările lui *Ricardo* ș.a.), [trecîndu-se peste faptul că], dacă pe de o parte capitalul manifestă tendința de a se repartiza în proporții juste, pe de altă parte este tot atît de necesară tendința lui de a depăși limitele proporționalității, căci capitalul se află într-o goană neîncetată după supramuncă, supraproductivitate, supraconsum etc.

(În cadrul *concurenței* această tendință lăuntrică a capitalului se manifestă ca o constrîngere pe care o exercită asupra lui un capital *străin* și care-l împinge înainte, dincolo de limitele pro-

#358

porției juste, poruncindu-i neîncetat: *marș, marș!* Libera concurență, după cum remarcă judicios d-l *Wakefield* în comentariul său la lucrarea lui *Smith*¹⁸⁸, oricît s-ar vorbi despre ea, n-a fost încă niciodată analizată de economiști, cu toate că ea constituie temelia întregii producții burgheze, bazate pe capital. Ea a fost înțeleasă numai în sens negativ, adică a fost înțeleasă ca negație a monopolurilor, a corporațiilor, a reglementărilor impuse prin lege etc., ca negație a producției feudale. Dar ea trebuie să fie totuși și ceva existent *pentru sine*, deoarece simplu zero este o negație goală, abstragerea de la o limită care reînvie imediat, de pildă sub forma de monopol, de monopoluri naturale etc. În concept, *concurența* nu este altceva decît *natura lăuntrică a capitalului*, determinația sa esențială, care se manifestă și se realizează în interacțiunea a numeroase capitaluri, este tendința lăuntrică care se manifestă sub forma unei necesități exterioare.) Capitalul există și poate exista numai sub forma unei multitudini de capitaluri și de aceea autodeterminarea lui se manifestă ca interacțiune a acestor capitaluri.)

Capitalul este deopotrivă punerea și suprimarea neîncetată a *producției proporționale*. Proporția existentă este întotdeauna necesarmente suprimată prin crearea de plusvalori și prin creșterea forțelor de producție. Dar cerința ca producția să se lărgească *simultan* și *peste tot* în *aceeași proporție* impune capitalului condiții exterioare, care nu derivă nicidecum din el însuși; în același timp, depășirea proporției existente într-o ramură de producție atrage după sine depășirea acestei proporții în toate ramurile, dar în măsură inegală. Întrucît pînă acum n-am ajuns încă la definirea noțiunii de *capital circulant* și mai avem încă de o parte circulația, iar de alta capitalul, adică avem producția ca premisă a circulației sau ca bază din care derivă ea, înseamnă că chiar din punctul de vedere al producției circulația are o legătură cu consumul și cu producția, cu alte cuvinte supramunca apare ca echivalent, iar specializarea muncii se desfășoară într-o formă tot mai bogată.

Noțiunea simplă de capital trebuie să conțină în *sine* tendințele lui civilizatoare etc., care trebuie să apară nu ca simple consecințe exterioare, ca în lucrările de economie politică de pînă acum. Tot astfel trebuie arătat că noțiunea simplă de capital conține într-o formă latentă contradicțiile care ies la iveală ulterior.

Pînă acum am constatat în procesul de valorificare a capitalului doar indiferența momentelor individuale unul față de altul; am constatat că pe plan intern ele se condiționează reciproc, iar pe plan extern se caută reciproc; dar nu e mai puțin adevărat

#359

că ele pot să se găsească sau să nu se găsească, pot să coincidă sau să nu coincidă, pot să corespundă sau să nu corespundă unul altuia. Însăși necesitatea launtrică a unui tot unic și existența lui sub formă de momente de sine stătătoare, indiferente unele față de altele, oferă deja [IV—22] o bază pentru contradicții.

Aceasta însă nu-i nici pe departe totul. Contradicția dintre procesul de producție și procesul de valorificare, a căror unitate o constituie prin definiție capitalul, trebuie formulată într-un mod și mai immanent decât doar ca manifestare indiferentă, aparent de sine stătătoare a diferitelor momente ale procesului — sau, mai bine zis, ale totalității proceselor — unele față de altele.

Dacă privim lucrurile îndeaproape, vedem că *înainte de toate există o limită care nu este inerentă producției în general, ci producției bazate pe capital*. Aceasta este o dublă limită, sau, mai bine zis, e una și aceeași limită, dar privită din două direcții. E de ajuns să demonstrăm aici că capitalul conține în sine o limitare specifică a producției — limitare aflată în contradicție cu tendința lui generală de a depăși orice limită a producției —, ca să descoperim baza *supraproducției*, contradicția fundamentală a capitalului dezvoltat; ca să descoperim în genere că capitalul nu reprezintă, cum cred economiștii, forma *absolută* de dezvoltare a forțelor de producție, că el nu este forma absolută de dezvoltare a forțelor de producție, după cum nu e nici o formă de avuție care să coincidă în mod absolut cu dezvoltarea forțelor de producție.

Treptele de dezvoltare a producției care preced capitalul apar, din punctul de vedere al acestuia, ca tot atâtea cătușe care împiedică dezvoltarea forțelor de producție. Cît privește însă capitalul însuși, just înțeles el apare ca o condiție a dezvoltării forțelor de producție atîta timp cît acestea din urmă au nevoie de o impulsioneare din afară, care este totodată un frîu al lor: disciplinarea forțelor de producție, care pe o anumită treaptă de dezvoltare a acestora devine tot atît de superfluă și de împovărătoare, cum au fost [pe vremea lor medievalele] corporații etc. Aceste limite imanente trebuie să coincidă cu însăși natura capitalului, cu determinațiile sale conceptuale esențiale. Limitele acestea necesare sînt:

- 1) *munca necesară* ca hotar al valorii de schimb a forței de muncă vii, sau ca limită a salariului populației industriale;
- 2) *plusvaloarea* ca hotar al timpului de supramuncă, și, în ceea ce privește timpul de supramuncă relativ, ca limită a dezvoltării forțelor productive;
- 3) ceea ce este același lucru: *transformarea în bani*, valoarea de schimb în general ca hotar al producției; cu alte cuvinte

#360

schimbul bazat pe valoare — sau valoarea bazată pe schimb — ca hotar al producției. Aceasta nu este altceva decât:

- 4) unul și același lucru cu *limitarea* de către valoarea de schimb a *producției de valori de întrebuințare*; cu alte cuvinte, pentru, a deveni în general obiect al producției, avuția reală trebuie să ia o formă *determinată*, diferită de ea însăși, adică nu o formă absolut identică cu ea.

Pe de altă parte, *din tendința generală a capitalului* decurge (în condițiile circulației simple, același lucru se manifesta în aceea că banii ca mijloc de circulație apăreau ca ceva doar evanescent, lipsit de necesitate de sine stătătoare, și de aceea nu apăreau ca hotar și limită [a procesului de producție]) faptul că capitalul uită și face abstracție de:

- 1) munca necesară ca limită a valorii de schimb a forței de muncă vii; 2) de plusvaloare ca limită a supramuncii și a dezvoltării forțelor productive; 3) de bani ca limită a producției; 4) de limitarea de către valoarea de schimb a producției de valori de întrebuințare.

Hînc * *supraproducția*, adică *reamintirea* bruscă a tuturor acestor momente necesare ale producției bazate pe capital; de aici deprecierea generală ca urmare a uitării acestor momente necesare. O dată cu aceasta în fața capitalului se pune sarcina ca, pornind de la un nivel mai înalt de dezvoltare a forțelor de producție etc., să reia mereu încercarea [de a realiza această depășire a propriilor sale limite] și de fiecare dată cu o tot mai adîncă prăbușire a sa în *calitate de capital*. De aceea este clar că, cu cît mai înalt este gradul de dezvoltare a capitalului, cu atît el apare într-o măsură mai mare ca limită a producției, deci și a consumului, fără să mai vorbim de celelalte contradicții, care fac din capital o limită împovărătoare a producției și a schimbului.

{Întregul *sistem de credit*, precum și umflarea excesivă a comerțului și a speculei etc. generate de el se bazează pe necesitatea de a lărgi limitele circulației și ale sferei schimbului și de a le depăși. În relațiile dintre popoare aceasta se manifestă în proporții mai grandioase, mai clasice decât în relațiile dintre indivizi. Așa, de pildă, englezii sînt nevoiți să acorde *împrumuturi* unor națiuni străine, pentru ca acestea să le fie cumpărători. În fond, capitalistul englez face cu capitalul *productiv* englez un dublu schimb: 1) în calitate de capitalist englez, 2) în calitate de yankeu etc. sau sub orice altă formă și-a plasat el banii. }

{O aluzie la capital ca *limită a producției* găsim, de pildă, la *Hodgskin*:

#361

„În stadial actual [al societății, în care muncitorii nu sînt niciodată posesori de capital], orice acumulare de capital mărește suma profitului care se cere de la ei și face imposibilă orice muncă care ar asigura numai cele necesare pentru o existență acceptabilă a muncitorului" [*Thomas Hodgskin*. „Popular Political Economy”, London, 1827, p. 246]. „Profitul este limitarea producției.”¹⁸⁹

Datorită comerțului exterior se extinde sfera schimbului și se creează pentru capitaliști posibilitatea de a consuma o cantitate mai mare de supramuncă:

„Într-o perioadă de mai mulți ani, lumea nu poate cumpăra de la noi mai mult decît putem noi cumpăra de la ea... Pînă și profiturile obținute de negustorii noștri de pe urma comerțului lor ca străinătatea sînt plătite de cei care consumă aici mărfurile importate în schimbul celor exportate... Comerțul exterior nu este decît un schimb de mărfuri pentru confortul și plăcerea capitalului. [IV—23] Dar el poate consuma mărfuri numai pînă la o anumită limită. El schimbă produsele din bumbac etc. pe vinuri și mătăsuri din alte țări. Dar aceste vinuri și mătăsuri *reprezintă* și ele *supramunca propriei noastre populații*, la fel ca postavurile și produsele din bumbac; astfel *forța distructivă a capitalistului sporește nelimitat*. În felul acesta e păcălită natura" („The Source and Remedy of the National Difficulties, deduced from Principles of Political Economy, in a Letter to Lord John Russel”. London, 1821, p. 17—18).

Despre măsura, în care *suprasaturarea* pieței este legată de *limita* existență a muncii necesare:

„Adevăratul sens al unei cereri sporite [de locuri de muncă] din partea muncitorilor este acela că ei acceptă să primească o parte mai mică din produs și să lase o parte mai mare patronilor lor; și dacă se spune că în felul acesta *se reduce consumul și implicit devine mai accentuată suprasaturarea pieței*, eu pot doar să afirm că *în acest caz suprasaturarea pieței este sinonimă cu profituri înalte*" („An Inquiry into those Principles, respecting the Mature of Demand and the Necessity of Consumption, lately advocated by Mr. Malthus”. London, 1821, p. 59).

În aceste cuvinte găsim pe deplin exprimată una din laturile contradicției [inerente producției capitaliste].

„Practica [capitalului] de a folosi munca numai acolo și numai atunci, unde și cînd ea poate să producă — peste cheltuielile de întreținere ale muncitorului — un profit pentru capitalist este în contradicție cu legea naturală care reglează producția" (*Hodgskin*, op. cit., p. 238).

„Cu cît mai mult acumulează capitalul, cu atît crește *suma totală a profitului pretins de capitalist*. Prin aceasta se creează un *obstacol artificial* în calea creșterii producției și a populației" (op. cit., p. 246).

Malthus formulează astfel contradicțiile dintre capitalul ca instrument de producție în general și capitalul ca instrument destinat producției de valoare:

„Profitul se măsoară întotdeauna prin *valoarea* și niciodată prin *cantitatea* [produsului]... *Avuția* unei țări depinde în parte de *cantitatea produselor* obți-

#362

nute prin munca ei, iar în parte de o astfel de *adaptare a acestei cantități la trebuințele și la puterea de cumpărare a populației existente* care, după cum se poate aprecia pe bază de calcule, trebuie să dea acestei cantități de produse o valoare. Nimic nu poate fi mai cert decît afirmația că *avuția* nu este determinată numai de unul din acești factori. Dar ceea ce leagă mai strîns ca orice, poate, *avuția* și *valoarea* este faptul că *valoarea este necesară pentru producerea de avuție*... În actuala stare de lucruri, *valoarea* ce se atribuie mărfurilor, adică munca pe care oamenii sînt dispuși s-o sacrifice pentru obținerea acestor mărfuri, poate fi socotită ca *aproape singura cauză* a existenței *avuției*... Cererea de produse de consum din partea muncitorilor folosiți în munca productivă nu poate constitui niciodată ea *singură* un motiv pentru acumulare și investire de capital... *Singure forțele de producție nu asigură crearea unui grad corespunzător de avuție*, după cum n-o asigură nici *creșterea populației*... Pentru aceasta este necesară o asemenea *repartiție a produselor* și o asemenea adaptare a acestor produse la trebuințele consumatorilor lor, încît din aceasta să rezulte o creștere constantă a *valorii de schimb a întregii mase de produse*;... cu alte cuvinte, forțele de producție sînt pe deplin puse în mișcare numai cînd există o nestingherită cerere pentru tot ce se produce" („Principles of Political Economy”, 2nd edition. London. 1836, p. 266, 301, 302. 315, 361, 311, 361).

Ce-i drept, pe de o parte, o astfel de cerere este provocată de crearea neîncetată de noi ramuri de producție (și de lărgirea *reciproc condiționată* a celor vechi), fapt datorită căruia ramurile vechi capătă noi *piețe* etc.; producția creează, într-adevăr, cerere prin aceea că folosește mai mulți muncitori în ramurile existente și creează noi ramuri de activitate, în care noi capitaliști folosesc noi muncitori și care, la rîndul lor, devin totodată o piață pentru vechile ramuri. Dar, pe de altă parte,

„cererea creată de însuși muncitorul productiv nu poate fi niciodată o cerere *suficientă*, deoarece ea nu se extinde asupra întregii cantități de produse create de el. Dacă ea s-ar extinde, n-ar mai exista profit, și deci nici motive pentru folosirea muncii muncitorului. Însăși existența profitului adus de o marfă sau alta presupune o *cerere care depășește*

cadru cererii emanate de la muncitorul care a produs această marfă" (op. cit., p. 405, nota editorului). „Atît muncitorii cît și capitalul pot fi excedentari în raport cu posibilitatea de a fi folosiți în mod avantajos" (op. cit., p. 414, nota).}

{În legătură cu punctul 3 *, la care vom trece în curînd, trebuie remarcat că acumularea prealabilă sub a cărei formă capitalul apare în raport cu munca și datorită căreia el are puterea de a o comanda pe aceasta din urmă nu este la început altceva decît [pe de o parte] însăși *supramunca* sub formă de *plusprodus*, iar pe de altă parte, o *asignație asupra muncii străine coexistente*.¹⁹⁰}

Aici, bineînțeles, încă nu se pune problema de a examina supraproducția în modul ei de a fi determinat, ci numai problema de a analiza germenii ei sub forma în care îi conține ini-

* Vezi volumul de față, p. 250. — *Nota red.*

#363

țial însăși relația capitalistă. De aceea aici nici nu trebuie să luăm în considerare celelalte clase posedante și consumatoare etc., care nu produc, ci trăiesc din venitul lor, deci fac schimb cu capitalul și constituie pentru el centre de schimb. Numai în parte putem lua în considerare aceste clase (dar e de preferat s-o facem la examinarea *acumulării*), și anume în măsura în care au avut o mare importanță în formarea istorică a capitalului.

În producția bazată pe sclavie, ca și în producția patriarhală, în cadrul căreia agricultura cuprinde și industria casnică, iar cea mai mare parte a populației satisface nemijlocit prin munca sa cea mai mare parte a trebuințelor ei, sfera circulației și a schimbului este extrem de îngustă; printre altele, în condițiile sclaviei, sclavul nu figurează deloc ca *participant la schimb*. Dar în producția bazată pe capital, consumul este în toate punctele mijlocit de schimb, iar munca nu are niciodată valoare de întrebuintare *nemijlocită* pentru cel ce muncește. Întreaga [IV—24] bază a producției capitaliste o constituie munca în calitatea ei de valoare de schimb și în calitatea ei de creatoare de valoare de schimb.

Așa încît, întîi de toate: spre deosebire de sclav, muncitorul salariat este el însuși un centru de sine stătător al circulației, un participant la schimb, un om care creează valoare de schimb și o dobîndește prin intermediul schimbului. *În primul rînd*: datorită schimbului dintre partea de capital determinată ca salariu și forța de muncă vie, *valoarea de schimb* a acestei părți de capital este nemijlocit dată încă înainte ca capitalul să iasă din nou din procesul de producție și să intre în circulație; cu alte cuvinte, însuși acest schimb mai poate fi conceput ca un act de circulație. *În al doilea rînd*: fiecărui capitalist toți muncitorii, cu excepția propriilor săi muncitori, [1] se opun nu ca muncitori, ci în calitate de consumatori, de posesori de valori de schimb (salariu), de bani, pe care ei îi schimbă pe marfa lui. Toți acești muncitori sînt pentru el tot atîtea centre ale circulației, de la care pornește actul schimbului și de la care se obține valoarea de schimb a capitalului. Ei alcătuiesc o parte proporțional foarte mare — deși, dacă se au în vedere numai muncitorii industriali propriu-zisi, nu chiar atît de mare cum se crede de obicei — din masa consumatorilor. Cu cît mai mare este numărul lor — adică numărul populației industriale — și cu cît mai mare este masa de bani de care dispun ei, cu atît mai mare este sfera schimbului pentru capital. Am văzut mai înainte că tendința capitalului este aceea de a mări pe cît posibil populația industrială *.

* După acest alineat urmează în manuscris, scrise de Marx pe un rînd izolat, cuvintele: „*Ianuarie (1858)*". [...] — *Nota red.*

#364

Aici, la drept vorbind, nu ne interesează încă cîtusi de puțin raportul dintre un capitalist oarecare și muncitorii *celorlalți* capitaliști. Acest raport vădește doar iluzia pe care o nutrește fiecare capitalist, dar el nu schimbă cu nimic raportul în care capitalul în general se află față de muncă. Fiecare capitalist știe că între el și muncitorul său nu sînt relații ca de la producător la consumator și de aceea dorește să limiteze pe cît posibil consumul acestuia, adică capacitatea lui de schimb, salariul lui. Fiecare capitalist dorește, desigur, ca muncitorii *celorlalți* capitaliști să fie consumatori cît mai mari ai mărfii *sale*. Dar relația dintre *fiecare* capitalist și muncitorii *săi* este *raportul în genere* dintre *capital și muncă*, raportul esențial.

Tocmai de aici însă izvorăște iluzia — adevărată pentru fiecare capitalist în parte, spre deosebire de toți ceilalți — cum că, *în afară* de muncitorii *săi*, tot restul clasei muncitoare i se opune ca *consumator și subiect al schimbului*, adică nu ca muncitor, ci ca cheltuitor de bani. Se uită că, așa cum spune *Malthus*,

„însăși existența profitului adus de o marfă sau alta presupune o *cerere care depășește cadrul cererii emanate de la muncitorul care a produs această marfă*", și că de aceea „*cererea creată de muncitorul însuși nu poate fi niciodată în cerere suficientă*" [„*Principles of Political Economy*”, 2nd edition, London, 1836, p. 405, nota editorului].

Deoarece însă o ramură de producție pune în mișcare altă ramură, creîndu-și astfel consumatori în persoana muncitorilor capitalului *altora*, înseamnă că pentru fiecare capital în parte cererea clasei muncitoare,

creată chiar de producție, *se prezintă* ca o „cerere suficientă”. Această cerere, creată chiar de producție, o împinge pe aceasta din urmă dincolo de limitele *proporției* în cadrul căreia ea ar trebui să se realizeze pe seama [cererii solvabile a] muncitorilor; pe de o parte, producția e nevoită să depășească aceste limite; pe de altă parte, dacă cererea „*care depășește cadrul cererii emanate de la muncitorul însuși*” dispăre sau se reduce, se produce o prăbușire. Atunci capitalul însuși consideră *cererea emanată de la muncitor* — adică plata salariilor pe care se bazează această cerere — nu ca un câștig, ci ca o pagubă. Cu alte cuvinte, aici se face simțit *raportul immanent dintre capital și muncă*.

Și în acest caz tocmai concurența capitalurilor, indiferența și independența lor unul față de altul fac ca fiecare capital în parte să se raporteze la muncitorii întregului rest al capitalului *nu ca la muncitori*. De aici tendința sa irezistibilă de a depăși cadrul proporției juste. Ceea ce deosebește capitalul de relațiile de dominație [precapitaliste] este tocmai faptul că *muncitorul*

#367

i se opune în calitate de consumator și îns care pune valori de schimb, în calitate de *posesor* de bani, de simplu centru al circulației: muncitorul devine unul din nenumăratele centre ale circulației și datorită acestui fapt se șterge determinarea sa ca muncitor.

{La fel stau lucrurile cu cererea de materie primă, semifabricate, mașini, mijloace de comunicație și materiale auxiliare folosite în procesul de producție, cum sînt: coloranții, cărbunele, seul, săpunul etc., cerere creată de producția însăși. Atîta timp cît schimbul se efectuează chiar între producători, această cerere, ca solvabilă, ca punînd valoare de schimb, este suficientă și satisfăcătoare. Inadecvarea ei se vedește de îndată ce produsul final își găsește o limită în consumul nemijlocit și definitiv. Și această *aparență* [de cerere suficientă], care împinge producția dincolo de limitele proporției juste, își are temeiul în esența capitalului, esență care *reprezintă* — această chestiune trebuie examinată mai pe larg în legătură cu concurența — ceva care se respinge pe sine, adică o multitudine de capitaluri, complet indiferente unul față de altul. În măsura în care un capitalist *cumpără* de la altul, cumpără sau vinde mărfuri, între aceste mărfuri se stabilește un simplu raport de schimb; ele nu se raportează unele la altele în calitate de capital. Proporția (imaginară) *justă* în care ele trebuie să se schimbe unele pe altele pentru ca în cele din urmă să se poată valorifica în calitate de capital se află în afara raportului lor reciproc.}

În primul rînd: capitalul îi constrînge pe muncitori să presteze supramuncă peste munca necesară. Numai astfel ea se valorifică și creează plusvaloare. Pe de alta parte însă, el pune munca necesară numai *în măsura și atît cît* munca [folosită de el] este supramuncă care *poate fi realizată ca plusvaloare*. El pune, așadar, supramunca ca o condiție a muncii necesare, iar plusvaloarea — limita muncii în curs de materializare, adică a valorii în general. De îndată ce capitalul nu poate să obțină supramuncă, el nu pune în acțiune nici munca necesară; or, pe baza capitalistă numai capitalul poate pune în acțiune munca necesară. Capitalul limitează, așadar, — printr-un artificial check *, cum spun englezii — munca și crearea de valoare, și o face chiar din același motiv pentru care și în măsura în care pune în acțiune supramunca și creează plusvaloare. Prin însăși natura sa, așadar, capitalul pune deci [IV—25] muncii și creării de valoare o *limită*, care se află în contradicție cu tendința sa de a le lărgi nelimitat. Și întrucît capitalul, pe de o parte, pune

* — obstacol artificial. Vezi volumul de față, p. 361. — *Nota red.*

#368

limite ce-i sînt *specifice*, iar pe de altă parte împinge producția să depășească *orice* limite, el este o contradicție vie.

{Deoarece valoarea constituie baza capitalului și, prin urmare, acesta nu poate exista altfel decît prin schimb pe *contra-valoare*, el necesarmente se respinge pe sine de sine însuși. De aceea un *capital universal*, fără capitaluri străine care i se opun și cu care el face schimb — iar în stadiul actual al cercetării noastre, capitalului i se opun numai munca salariată și el însuși —, este o absurditate. Respingerea reciprocă a capitalurilor rezidă deja în capital ca valoare de schimb realizată.}

Dacă, prin urmare, pe de o parte, capitalul face din supramuncă și din *schimbul* ei pe [altă] *supramuncă* * o condiție a muncii necesare și deci a afirmării *forței de muncă* ca centru al schimbului — și chiar din această cauză îngustează și condiționează sfera schimbului —, pe de altă parte însă este tot atît de important pentru capital să limiteze consumul muncitorului la obiectele necesare pentru reproducerea forței lui de muncă, să facă din *valoarea* care exprimă *munca necesară* limita valorificării forței de muncă, deci și a *capacității de schimb* a muncitorului, și să caute să reducă la minimum raportul dintre munca necesară și supramuncă. Aceasta duce la o nouă limitare a sferei schimbului, care este însă, ca și prima limitare, identică cu tendința capitalului de a se raporta la orice hotar al autovalorificării sale ca la o limită [care urmează a fi depășită].

Așadar, sporirea nelimitată a valorii capitalului, nelimitata creare de valoare este aici întru totul identică cu limitarea sferei schimbului, sau, cu alte cuvinte, cu limitarea posibilității de valorificare, de realizare a valorii create în procesul de producție.

La fel stau lucrurile cu *forța productivă*. Pe de o parte, capitalul are necesarmente tendința de a spori la extrem forța productivă, pentru a mări *timpul de supramuncă* relativ. Pe de altă parte, prin aceasta se reduce *timpul de muncă necesar* , deci și capacitatea de schimb a muncitorilor. Apoi, după cum am văzut **, *plusvaloarea* relativă crește într-o măsură mult mai mică decât forța productivă, și anume acest raport [dintre creșterea plusvalorii și creșterea forței productive] scade mereu, și aceasta într-o măsură cu atât mai mare cu cât forța productivă e deja sporită. *Dar masa produselor crește într-o proporție similară* [cu cea a forței productive]; în caz contrar ar deveni disponibil un nou capital, ca și o nouă muncă, care n-ar intra în circulație.

* adică din realizarea ei în procesul schimbului. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, p. 265—275. — *Nota red.*

#369

Dar pe măsură ce crește masa produselor, crește și dificultatea de a valorifica timpul de muncă cuprins în ele, deoarece aceasta necesită o lărgire a consumului.

(Aici ne propunem deocamdată numai să arătăm că *procesul de valorificare* a capitalului este totodată *procesul său de devalorizare* . În ce măsură capitalul, având tendința *de a spori nelimitat forțele de producție* , imprimă *totodată* un caracter unilateral principalei *forțe de producție* — ființei umane înseși —, o limitează etc., în general în ce măsură manifestă capitalul tendința de a limita forțele de producție, aceasta este o chestiune a cărei examinare nu-și are locul aici.)

Capitalul face deci din *timpul de muncă necesar* limita valorii de schimb a forței de muncă vii, din *timpul de supramuncă* limita timpului de muncă necesar, iar din *plusvaloare* limita timpului de supramuncă; în același timp, capitalul împinge producția dincolo de toate aceste limite, în măsura în care el își opune *forța de muncă* pur și simplu ca pe un participant la schimb, ca bani, și consideră drept unică limită a plusvalorii pe creatorul acesteia — timpul de supramuncă. (Sau, având în vedere prima parte a acestui raport, se poate spune că capitalul face din schimbul de plusvalori limita schimbului de valori necesare.)

În același timp, capitalul, pe de o parte, pune ca limită, ca limită necesară creării de valori, acele *valori* care *există* deja în circulație sau, ceea ce-i același lucru, corelația în care valoarea creată de el se află față de valoarea *care exista dinainte* în el însuși și în circulație; iar pe de altă parte, el pune productivitatea sa drept unica limită și creatoare a valorilor. În felul acesta capitalul, pe de o parte, duce irezistibil la propria sa devalorizare, iar pe de altă parte, la frînarea creșterii forțelor de producție și a muncii care se materializează în valori.

[3] *Negarea supraproducției de către economiștii burghezi.*

*Încercare nereușită de a explica
la Proudhon.] Cum este posibil ca,
în prețul mărfii pe care o cumpără,
muncitorul să plătească profitul etc. și să capete
totuși salariul necesar*

{Ideea absurdă a imposibilității supraproducției (cu alte cuvinte, teza identității nemijlocite a procesului de producție capitalist și a procesului de valorificare a capitalului) a fost formulată într-o manieră cel puțin sofistică, adică spirituală, de

#370

către James Mill, după cum s-a arătat mai sus *, în sensul că oferta este egală cu propria ei cerere, că adică cererea și oferta se acoperă reciproc, ceea ce, cu alte cuvinte, nu înseamnă altceva decât că valoarea este determinată de timpul de muncă și că, prin urmare, *schimbul nu-i adaugă nimic* . Dar adepții acestei păreri uită că pentru realizarea valorii este nevoie de schimb și că de *valoarea de întrebuițare* depinde (în ultimă instanță) dacă schimbul va avea loc sau nu. Prin urmare, după cum spune Mill, dacă cererea și oferta nu se acoperă, aceasta se datorește faptului că o anumită marfă (oferită) a fost produsă într-o cantitate prea mare, iar o altă marfă (cerută) a fost produsă într-o cantitate prea mică. Acest „prea mare” și „prea mică” se referă nu la valoarea de schimb, ci la valoarea de întrebuițare. Marfa oferită există într-o cantitate mai mare decât „e nevoie”; aceasta este esența problemei. Reiese, așadar, că supraproducția derivă din valoarea de întrebuițare, deci din schimbul însuși.

La Say această idee este exprimată într-o formă și mai stupidă: produsele se schimbă numai pe produse ¹⁹¹; de aceea se poate întâmpla cel mult ca o marfă să fie produsă într-o cantitate prea mare și alta într-o cantitate prea mică. El uită însă 1) că se schimbă între ele valori, și că un produs se schimbă, pe altul numai în măsura în care el este valoare, adică în măsura în care el este sau devine bani; 2) că produsele se schimbă și pe muncă. Bravul nostru Say se situează pe poziția *schimbului simplu*, în cadrul căruia este într-adevăr imposibilă orice supraproducție, deoarece acolo este vorba în realitate, nu de valoarea de schimb, ci de valoarea de întrebuințare. Supraproducția are loc în legătură cu valorificarea, și nu altfel.}

[IV—26] Proudhon, care a auzit ceva, dar nu știe ce, deduce supraproducția din faptul că „muncitorul nu-și poate răscumpăra produsul ¹⁹²”. Prin aceasta el subînțelege că la acest produs se adaugă dobândă și profit, sau, cu alte cuvinte, că prețul produsului depășește valoarea lui reală. Aceasta dovedește în primul rând că Proudhon nu pricepe nimic din determinarea valorii, care, în general vorbind, nu poate include în sine nici un fel de adaosuri. În practica comercială, capitalistul *A* îl poate păcăli pe capitalistul *B*. Ce câștigă unul pierde celălalt. Dar dacă adunăm ceea ce au primit ambii capitaliști, constatăm că suma schimbului lor este egală cu suma cantităților de timp de muncă materializat în mărfurile lor, cu singura deosebire că *A* a băgat în buzunarul său mai mult decât i se cuvine în comparație cu *B*. Din tot ce încasează capitalul, adică întreaga masă a capitaliș-

* Vezi volumul de față, p. 355 — *Nota red.*

#371

tilor, se scade: 1) partea constantă a capitalului, 2) salariul, sau timpul de muncă materializat, necesar pentru reproducerea forței de muncă vii. Prin urmare, capitaliștii nu-și pot împărți nimic în afară de plusvaloare. Proporțiile — echitabile sau inequitabile — în care își împart ei această plusvaloare nu afectează cîtuși de puțin schimbul dintre capital și muncă și condițiile acestui schimb.

S-ar putea spune că *timpul de muncă necesar* (adică salariul), care, așadar, nu include profitul, ci, dimpotrivă, urmează a fi scăzut din suma realizată de capitalist, este la rîndul său determinat de *prețurile* produselor, care conțin deja profitul. În caz contrar, de unde ar putea proveni profitul pe care-l obține capitalistul în schimbul cu muncitorul pe care el nu-l folosește în mod direct? De pildă: muncitorul unui patron de filatură schimbă salariul său pe atîția și atîția busheli de cereale. În prețul fiecărui bushel este însă deja inclus profitul arendașului, adică al capitalului. Așa se face că în *prețul* mijloacelor de subzistență pe care le cumpără însuși timpul de muncă necesar este deja inclus timpul de supramuncă. În primul rînd este clar că salariul plătit de patronul filaturii muncitorilor săi trebuie să fie destul de mare pentru a se putea cumpăra cu el cantitatea necesară de busheli de grâu, oricare ar fi profitul arendașului, inclus în *prețul* bushelului de grâu; pe de altă parte însă, este de asemenea clar că salariul pe care arendașul îl plătește muncitorilor săi trebuie să fie destul de mare pentru a le asigura cantitatea necesară de îmbrăcăminte, oricare ar fi profitul patronilor de filatură și de țesătorie inclus în *prețul* acestei îmbrăcămîni.

[IV—27] Încurcătura se datorește faptului că 1) se face confuzie între *preț* și *valoare*; 2) se introduc relații care nu au nici o contingență cu determinarea valorii ca atare.

Să presupunem în primul rînd — aceasta corespunde însuși conceptului relației dintre capital și muncă — că capitalistul *A* produce el însuși toate mijloacele de subzistență de care are nevoie muncitorul, mijloace care, cu alte cuvinte, reprezintă suma valorilor de întrebuințare în care se materializează munca necesară a acestuia. Prin urmare, cu banii pe care îi primește de la capitalist — banii în această tranzacție apar numai ca mijloc de circulație —, muncitorul ar trebui să răscumpere de la acesta partea din produs care reprezintă munca sa necesară. *Prețul* părții corespunzătoare din produsul capitalistului *A* este, bineînțeles, același pentru muncitor ca și pentru orice alt participant la schimb. Din momentul în care muncitorul începe să cumpere de la capitalist, calitatea sa specifică de muncitor dispare; în banii săi

#372

dispare orice urmă a relației și a operației prin intermediul cărora ei au fost obținuți; în cadrul circulației, muncitorul se opune capitalistului numai ca *B* [bani], iar capitalistul se opune muncitorului ca *M* [marfă]; muncitorul se opune capitalistului ca realizator al *prețului* mărfii *M*, care de aceea este dinainte fixat pentru muncitor, ca și pentru oricare alt reprezentant al banilor *B*, adică pentru oricare alt cumpărător.

Foarte bine. Dar în prețul părții din produs pe care o cumpără muncitorul este inclus profitul, sub a cărui formă apare plusvaloarea obținută de capitalist. De aceea, dacă timpul de muncă necesar al muncitorului este reprezentat prin 20 de taleri, cărora le corespunde o anumită parte din produs, și dacă profitul este egal cu 10%, capitalistul vinde marfa sa muncitorului la prețul de 22 de taleri.

Așa vede lucrurile Proudhon și de aici conchide că muncitorul nu-și poate răscumpăra produsul, adică partea din produsul total în care este materializată *munca sa necesară*. (La cealaltă concluzie a lui Proudhon, și anume că *de aceea* capitalul nu poate face un schimb adecvat și *de aceea* are loc supraproducția, vom reveni

îndată.) Să admitem, spre exemplificare, că cei 20 de taleri primiți de muncitor [cu titlu de salariu] sînt egali cu 4 banițe de cereale. Potrivit teoriei lui Proudhon, dacă 20 de taleri reprezintă valoarea exprimată în bani a 4 banițe de cereale, pe care capitalistul însă le vinde cu 22 de taleri, muncitorul n-ar putea răscumpăra 4 banițe, ci numai $3\frac{7}{11}$ banițe. Cu alte cuvinte, Proudhon își închipuie că tranzacția bănească denaturează relațiile care au loc aici. 20 de taleri — prețul muncii necesare — sînt egali cu 4 banițe, și acesta este prețul pe care capitalistul îl plătește muncitorului, dar cînd în schimbul celor 20 de taleri ai săi muncitorul vrea să capete aceste 4 banițe, el nu capătă decît $3\frac{7}{11}$ banițe. Deoarece implicit ar rezulta că muncitorul nu primește salariul *necesar*, și în genere deci nu poate subzista, ar însemna că în felul acesta d-l Proudhon a demonstrat mai mult chiar decît a vrut.

{Aici nu examinăm aspectele legate de faptul că în practică capitalul manifestă atît o tendință generală cît și încercări directe de a frustra *munca necesara* prin vînzare de mărfuri la *prețuri* superioare celor reale, ca în sistemul de plată a salariului în mărfuri (trucksystem), și de a reduce astfel salariul sub nivelul lui normal, atît sub nivelul natural cît și sub cel condiționat de o stare determinată a societății. Aici trebuie să presupunem pretutindeni că se plătește un salariu *economicește* just, adică salariul determinat de legile generale ale economiei poli-

#373

tice. Contradicțiile trebuie să izvorască aici din înseși relațiile generale, și nu din matrapazlîcurile diversilor capitaliști. Cum decurg lucrurile în viața reală, aceasta este o chestiune care ține de teoria salariului.}

Dar premisa d-lui Proudhon este — să nu-i fie cu supărare — o premisă falsă. Dacă 5 taleri exprimă *valoarea* unei banițe, adică timpul de muncă materializat în ea, iar 4 banițe exprimă salariul necesar, atunci capitalistul A vinde aceste 4 banițe nu cu 22 de taleri, cum crede Proudhon, ci cu 20 de taleri. Lucrurile se petrec însă în felul următor. Se presupune că produsul total (care cuprinde timpul de muncă necesar și timpul de supramuncă) reprezintă 110 taleri și este egal cu 22 de banițe; din acestea, 16 banițe, egale cu 80 de taleri, reprezintă capitalul avansat pentru sîmînță, mașini etc.; 4 banițe, egale cu 20 de taleri, reprezintă timpul de muncă necesar; 2 banițe, egale cu 10 taleri, reprezintă timpul de supramuncă. Capitalistul vinde fiecare baniță la prețul de 5 taleri, la valoarea necesară a baniței, și totuși realizează la fiecare baniță un profit de 10% sau $\frac{5}{10}$ de taler, adică $\frac{1}{2}$ taler = 15 groși de argint. De unde provine acest profit? Din faptul că el vinde întreaga cantitate de cereale cu 22×5 taleri în loc de 20×5 taleri. Aici putem considera egal cu zero capitalul pe care el trebuie să-l cheltuiască în plus pentru a produce 2 banițe mai mult, deoarece aceste 2 banițe se pot reduce în întregime la supramuncă cheltuită pentru o mai bună arare a pămîntului, pentru stîrpirea buruienilor, pentru introducerea în sol a unor îngrășăminte organice care, să zicem, nu-l costă nimic pe capitalist etc.

[IV—28] Valoarea cuprinsă în cele 2 banițe suplimentare *nu l-a costat nimic pe capitalist* și de aceea constituie un surplus peste cheltuielile lui. Faptul că din aceste 22 de banițe, capitalistul vinde 20 de banițe cu 100 de taleri (adică cu atît cît la costat pe el producerea lor), iar cele 2 banițe care nu l-au costat nimic, dar a căror valoare este egală cu munca cuprinsă în ele, el le vinde cu 10 taleri, acest fapt este pentru capitalist același lucru ca și cum [vînzînd 20 de banițe] ar fi luat pe fiecare din aceste 20 de banițe cu 15 groși de argint mai mult decît l-a costat pe el (cu 10 % din 5 taleri, adică cu $\frac{1}{2}$ taler mai mult). Așadar, deși capitalistul cîștigă 2 taleri la cele 4 banițe vîndute muncitorului, acesta dobîndește banița la valoarea ei necesară. Capitalistul cîștigă la aceste 4 banițe numai 2 taleri, deoarece în afară de ele mai vinde încă 18 banițe la același preț. Dacă [în afară de cele 4 banițe vîndute muncitorului] capitalistul ar mai vinde numai

#374

16 banițe, el n-ar cîștiga nimic, căci ar realiza atunci în total $5 \times 20 = 100$ de taleri, adică capitalul pe care l-a avansat.

În industria manufacturieră capitalistul poate, de asemenea, să vîndă o plusvaloare cuprinsă în produs fără nici o creștere a cheltuirii de capital, adică nu este necesar ca în acest scop să crească cheltuielile pentru materie primă și mașini. Să presupunem că unul și același produs capătă, datorită exclusiv muncii manuale — cantitatea de materie primă necesară și de unelte fiind considerată constantă —, o formă mai finisată, dobîndește o mai înaltă valoare de întrebuițare; cu alte cuvinte datorită investirii unei cantități mai mari de muncă manuală, crește valoarea de întrebuițare a produsului, dar nu printr-un spor de cantitate, ci printr-unul de calitate. Valoarea de schimb a produsului — munca materializată în el — crește direct proporțional cu această muncă. Dacă în acest caz capitalistul își va vinde produsul cu 10% mai scump, muncitorului îi va fi plătită partea corespunzătoare din produs exprimată în bani și reprezentînd munca necesară, iar dacă produsul e susceptibil de divizare, muncitorul va putea cumpăra această parte. Profitul capitalistului ar proveni în acest caz nu din aceea că respectiva parte din produs se vinde muncitorului cu un adaos la valoarea ei, ci din faptul că, vînzînd întregul produs, el vinde și o parte din produs pentru care nu a plătit nimic și care reprezintă tocmai *timpul de supramuncă*.

Ca valoare, produsul este întotdeauna divizibil; dar în forma sa naturală, el nu trebuie să fie neapărat divizibil. Profitul provine aici întotdeauna din faptul că valoarea totală a întregului produs conține o anumită parte care n-a fost plătită de capitalist, și de aceea fiecare parte a întregului conține o parte de supramuncă, pe care o plătește cumpărătorul. Așa se prezintă lucrurile în exemplul de mai sus. Când capitalistul vinde 22 de banițe, dintre care 2 banițe reprezintă supramuncă, e ca și cum la fiecare baniță [din cele 20 plătite de el] ar vinde 1/10 de baniță în plus, adică ar obține la fiecare baniță 1/10 [din valoarea ei ca] plusvaloare. Dacă, de pildă, în condițiile aceleiași corelații între muncă, capital și plusvaloare, se confecționează numai 1 ceasornic, atunci, printr-o cheltuie de 1/10 timp de supramuncă, calitatea ceasornicului ar crește cu 1/10 din valoarea sa, și această creștere nu l-ar costa nimic pe capitalist.

Al treilea caz este acela în care capitalistul, cum se întâmplă de cele mai multe ori în industria prelucrătoare (dar nu și în cea extractivă), are nevoie [pentru crearea plusvalorii] de mai multă materie primă, în care se materializează timpul de supra-

#375

muncă (cantitatea de unelte rămâne, să zicem, constantă; dar nimic nu se schimbă dacă o considerăm variabilă).

(La drept vorbind, această ipoteză nu-și are încă locul aici, deoarece aici e pe deplin posibil sau necesar să se presupună că materia primă, bumbacul de pildă, e de asemenea produsă de capital, iar producția de plusprodus în cutare sau cutare punct al circulației trebuie să se reducă *exclusiv* la supramuncă sau — ceea ce-i mai aproape de *realitate* — presupune existența *concomitentă* a supramuncii în toate punctele circulației.)

Să presupunem că capitalistul prelucrează 25 de pfunzi bumbac, care-l costă 50 de taleri, și că în acest scop el are nevoie de mașini (care sînt presupuse a fi în întregime consumate în procesul de producție) în valoare de 30 de taleri și de 20 de taleri pentru plata salariului; din acest bumbac capitalistul obține 25 de pfunzi de fire, pe care le vinde cu 110 taleri. El vinde deci pfunzul de fire cu 4 2/5 taleri, adică cu 4 taleri și 12 groși de argint. Prin urmare, dacă muncitorul vrea să cumpere [pe salariul său] fire, el va căpăta 4 6/11 pfunzi din aceste fire. Dacă muncitorul ar lucra pentru sine, ar vinde și el pfunzul de fire cu 4 taleri și 12 groși de argint, dar n-ar realiza nici un profit; se presupune că el efectuează numai munca necesară, dar aceasta înseamnă că el ar prelucra o cantitate mai mică de bumbac.

[IV—29] După cum știm, valoarea unui pfunz de fire constă exclusiv din cantitatea timpului de muncă materializat în el. Să presupunem acum că valoarea unui pfunz de fire este egală cu 5 taleri. Să presupunem, de asemenea, că 4/5 din această sumă, adică 4 taleri, reprezintă bumbac, unelte de muncă etc.; înseamnă deci că 1 taler reprezintă munca materializată în firele de bumbac cu ajutorul uneltei. Dacă muncitorul are nevoie, să zicem, de 20 taleri pe lună, pentru a putea trăi din munca de filator el trebuie să confecționeze 20 de pfunzi de fire, deoarece la confecționarea unui pfunz de fire el cîștiga 1 taler, dar trebuie să cîștige 20 de taleri. Dacă muncitorul însuși ar poseda bumbac, unelte de muncă etc. și ar lucra pentru sine însuși, adică dacă ar fi propriul său patron, el ar trebui să vîndă 20 de pfunzi de fire, deoarece la fiecare pfunz el ar cîștiga numai 1/5 din valoarea lui, 1 taler, iar $1 \times 20 = 20$ de taleri. Dacă muncitorul lucrează pentru capitalist, atunci munca de filare a 20 de pfunzi de bumbac reprezintă numai munca necesară; căci, potrivit ipotezei noastre, din 20 de pfunzi de fire, adică din $20 \times 5 = 100$ de taleri, 80 de taleri reprezintă numai bumbacul și unealta cumpărate de capitalist, iar valoarea nou produsă reprezintă numai *munca necesară*.

#376

Din cei 20 de pfunzi de fire, 4 pfunzi în valoare 20 de taleri ar reprezenta munca necesară, iar 16 pfunzi ar reprezenta numai partea constantă a capitalului ($16 \times 5 = 80$ de taleri). Fiecare pfunz de fire pe care muncitorul este pus de capitalist să-l confecționeze peste acești 20 de pfunzi conține 1/5 supramuncă, care reprezintă pentru capitalist plusvaloare. (Muncă materializată pe care acesta din urmă o vinde fără s-o fi plătit.) Dacă capitalistul îl va pune pe muncitor să fileze în plus 1 pfunz de fire, el va cîștiga 1 taler, iar dacă îl va pune să fileze în plus 10 pfunzi de fire, el va cîștiga 10 taleri. În 10 pfunzi de fire, adică în cei 50 de taleri (obținuți în schimbul plusprodusului), capitalistul ar avea 40 de taleri pentru înlocuirea cheltuielilor sale și 10 taleri supra-muncă; cu alte cuvinte, el ar avea 8 pfunzi de fire spre a cumpăra materialul necesar (mașini și bumbac) pentru confecționarea unei cantități de 10 pfunzi de fire și 2 pfunzi de fire — sau valoarea lor — care nu-l costă nimic.

Dacă rezumăm calculele capitalistului, găsim:

Cheltuielile capitalistului produsului	Plusvaloare	[Valoarea
{Capital constant}	Salariu	

Capitalistul a produs în total 30 de pfunzi de fire ($30 \times 5 = 150$ de taleri); el vinde pfundul de fire cu 5 taleri, ceea ce corespunde exact *valorii* unui pfund, determinată exclusiv de munca materializată în pfundul de fire, singura de la care firele își dobîndesc valoarea. Din acești 30 de pfunzi, 24 reprezintă capitalul constant, 4 se cheltuiesc pe salariu, iar 2 pfunzi constituie *plusvaloarea*. Dacă această plusvaloare se calculează, în maniera proprie capitalistului, în raport cu întreaga sumă a cheltuielilor lui, care se ridică la 140 de taleri (sau 28 de pfunzi de fire), atunci ea reprezintă $1/14$, adică $7\ 1/7\%$ (deși în raport cu munca [necesară], în exemplul dat plusvaloarea reprezintă 50%).

[IV—30] Să presupunem că productivitatea muncii crește în așa măsură, încît capitalistul poate să producă, cu aceeași cheltuie de muncă, [nu 30, ci] 40 de pfunzi de fire. Potrivit ipotezei noastre, el va vinde acești 40 de pfunzi la valoarea lor reală, și anume cu 5 taleri pfundul, din care 4 taleri reprezintă munca materializată în bumbac etc., iar 1 taler — munca nou adăugată.

#377

Capitalistul va vinde deci 40 de pfunzi de fire cu 5 taleri pfundul, realizînd în total $40 \times 5 = 200$ de taleri; din acești 40 de pfunzi de fire revin muncii necesare [împreună cu cheltuiala de 80 de taleri pentru capitalul constant care trebuie investit pentru prelucrarea a 20 de pfunzi de bumbac în timpul muncii necesare] 20 de pfunzi de fire, adică 100 de taleri. Rămîn 100 de taleri. La primii 20 de pfunzi capitalistul nu cîștiga nici un ban; din restul de 100 de taleri, $4/5$, adică $4 \times 20 = 80$ de taleri, se cheltuiesc pe materialul etc. [necesar pentru efectuarea supramuncii]. Rămîn 20 de taleri [profit].

La cei 180 de taleri avansați, capitalistul ar cîștiga 20 de taleri, sau $11\ 1/9\%$; $11\ 1/9\%$ la întreaga sumă avansată. În realitate însă, capitalistul ar obține acești 20 de taleri la cea de-a doua sută de taleri, sau la cea de-a doua partidă de 20 de pfunzi de fire, în care el n-a plătit munca materializată.

Să presupunem acum că capitalistul e în stare să confecționeze de două ori mai multe fire, adică 80 de pfunzi, pe care-i vinde cu 400 de taleri. Din aceștia revin muncii necesare [împreună cu cheltuiala de 80 de taleri pentru capitalul constant, care trebuie investit pentru prelucrarea a 20 de pfunzi de fire în timpul muncii necesare] 20 de pfunzi de fire, sau 100 de taleri. Rămîn 300 de taleri, din care $4/5$, adică 240 de taleri, se cheltuiesc pe materialul etc. [necesar pentru efectuarea supramuncii]. Rămîn 60 de taleri. Un profit de 60 de taleri la 340 de taleri [cheltuieli totale] reprezintă $17\ 11/17\%$. În exemplul precedent însă, capitalistul avansează numai 180 de taleri, la care cîștiga 20 de taleri, sau $11\ 1/9\%$.

Cu cît este mai mică partea de cheltuieli care revine muncii necesare, cu atît este mai mare profitul, deși el nu se află în nici un raport vizibil cu plusvaloarea reală, adică cu supramunca. De pildă, pentru a realiza un profit de $11\ 1/9\%$, capitalistul va trebui să producă 40 de pfunzi de fire; muncitorul însă [dacă ar munci pentru sine însuși] trebuie să producă numai 20 de pfunzi, ceea ce corespunde muncii sale necesare. În exemplul cu $11\ 1/9\%$ profit, supramunca este egală cu munca necesară, ceea ce înseamnă că plusvaloarea reprezintă 100%. Aceasta este vechea noastră lege. Dar nu este ceea ce ne interesează aici.

În exemplul de mai sus, în care era vorba de o producție de 40 de pfunzi de fire de bumbac, *valoarea reală* a pfundului este de 5 taleri, iar muncitorul — dacă ar munci pe cont propriu ca lucrător care e în stare să-și avanseze singur sumele necesare pentru a putea valorifica materia primă etc., atît cît îi trebuie ca să poată trăi ca muncitor — ar vinde, ca și capitalistul, pfundul

#378

de fire cu 5 taleri. Dar el ar produce numai 20 de pfunzi de fire și din suma obținută din vînzarea lor ar cheltui $4/5$ pentru a-și procura altă materie primă, iar $1/5$ pe mijloace de subzistență. Din cei 100 de taleri primiți în schimbul firelor vîndute, muncitorul ar păstra pentru el numai salariul său. Profitul capitalistului provine nu din aceea că și-ar vinde prea scump pfundul de fire — el îl vinde *exact* la *valoarea* lui —, ci din faptul că-l vinde mai scump decît îl costă *pe el cheltuielile de producție* necesare pentru producerea unui pfund de fire (dar nu mai scump decît cheltuielile de producție pe care le comportă pfundul de fire ca atare; căci cincimea [din valoarea firelor care reprezintă profitul capitalistului] îl costă pe muncitor supramunca sa). Dacă capitalistul ar vinde pfundul de fire la un preț sub 5 taleri, el l-ar vinde *sub* valoarea lui, iar cumpărătorul ar obține gratuit $1/5$ din munca cuprinsă în fiecare pfund de fire peste cheltuielile făcute de capitalist.

Capitalistul însă calculează în felul următor: dacă valoarea unui pfund de fire este de 5 taleri, înseamnă că valoarea a 40 de pfunzi este de 200 de taleri; din această sumă se scad cheltuielile, adică 180 de taleri; rămân 20 de taleri. Capitalistul nu consideră că profitul său de 20 de taleri e realizat la [IV—31] cea de-a doua sumă de 100 de taleri; el socoate că câștigă 20 de taleri la întreaga sumă de 180 de taleri cheltuiți. Astfel el ajunge la o cifră de 11 1/9% profit în loc de 20%. Apoi el calculează că pentru a obține un asemenea profit, el trebuie să vândă 40 de pfunzi de fire. 40 de pfunzi a 5 taleri pfundul nu-i dau 1/5, sau 20%, ci 20 de taleri, care, repartizați la 40 de pfunzi, dau 1/2 de taler la fiecare pfund de fire. La prețul la care capitalistul vinde pfundul de fire, el câștigă 1/2 de taler la fiecare 5 taleri, sau 1 taler la fiecare 10 taleri; el câștigă deci 10% la prețul de vânzare.

Prețul [produsului total] este determinat de prețul unității alicote (1 pfund) înmulțit cu numărul unităților vândute; în cazul dat, un pfund de fire a 5 taleri \times 40. Oricât de corect ar fi pentru punga capitalistului un asemenea mod de a determina prețul, pe plan teoretic însă el este de natură să inducă în eroare, căci în felul acesta se creează aparența că în fiecare pfund de fire are loc o depășire a valorii lui *reale*, iar proveniența plusvalorii din fiecare pfund de fire devine insesizabilă. Această *determinare a lui prin înmulțirea valorii unității (de măsură) a valorii de întrebuințare (pfund, cot, chintal etc.) cu numărul unităților produse* va avea o mare importanță ulterior în teoria prețurilor. De aici rezultă, printre altele, că scăderea prețului unității de produs și creșterea numărului de unități — ceea ce se datorește creșterii

#379

forțelor productive — denotă că profitul în raport cu munca [necesară] crește, sau că munca necesară în raport cu supramunca scade, și nu invers, cum cred d-l Bastiat ¹⁹³ și alții.

Dacă productivitatea muncii ar crește, de pildă, în așa măsură încît muncitorul să producă în același interval de timp de două ori mai mulți pfunzi de fire decît înainte — presupunîndu-se totodată că, de pildă, un pfund de fire, oricît ar costa, îi face muncitorului, același serviciu și că, pentru a trăi, muncitorului îi trebuie numai fire, îmbrăcăminte —, atunci în 20 de pfunzi de fire [care acoperă plata muncii muncitorului, împreună cu cheltuirea de capital constant necesară pentru confecționarea lor] valoarea nou adăugată de muncă n-ar mai reprezenta 1/5, ci numai 1/10 [să zicem], deoarece transformarea celor 20 de pfunzi de bumbac în fire i-ar cere muncitorului jumătate din timpul anterior. La cei 80 de taleri, valoarea materiei prime, nu s-ar mai adăuga deci 20 de taleri, ci numai 10 taleri. Cei 20 de pfunzi de fire ar costa 90 de taleri, iar un pfund — 90/20 sau 4 1/2 taleri.¹⁹⁴

Dar dacă timpul de muncă total ar rămîne același, munca ar transforma în fire 80 de pfunzi de bumbac în loc de 40 de pfunzi. 80 de pfunzi de fire a 4 1/2 taleri pfundul valorează 360 de taleri.

Calculul capitalistului ar fi următorul:

Suma totală realizată: 360 de taleri, din care se scade pentru plata muncii [precum și a capitalului constant folosit în timpul muncii necesare] 90 de taleri; rămîn 270 de taleri. Din aceștia se scad pentru cheltuielile [necesitate de efectuarea supramuncii] 240 de taleri. Rămîn 30 de taleri. Câștigul capitalistului ar reprezenta, așadar, 30 de taleri în loc de 20 [cît obținea înainte ca productivitatea muncii să se fi dublat], deși la fiecare pfund de fire capitalistul ar obține un profit mai mic [decît înainte de de dublarea productivității muncii] ¹⁹⁵. Cheltuielile totale ale capitalistului reprezintă acum 330 de taleri, ceea ce dă [o rată a profitului de] 9 1/11%.

Profitul capitalistului la valoarea unității de măsură a valorii de întrebuințare — pfund, cot, cuarter etc. — scade proporțional cu scăderea raportului dintre munca vie (munca nou adăugată) și materia primă etc.; cu alte cuvinte, proporțional cu scăderea timpului de muncă necesar pentru a da materiei prime forma pe care o exprimă unitatea respectivă (un cot de postav etc.). Pe de altă parte însă, deoarece această scădere a timpului de muncă necesar pentru producerea unității de produs este identică cu o mai mare productivitate a muncii, sau cu creșterea timpului de supramuncă, crește și numărul acestor unități care conțin timpul

#380

de supramuncă, adică crește timpul de muncă pentru care capitalistul nu plătește nimic.¹⁹⁶

Din cele de mai sus rezultă apoi că prețul poate să scadă *sub* valoare, iar capitalul mai poate să obțină totuși un profit; în acest scop este necesar doar ca el să vândă o asemenea cantitate de produs, încît rezultatul înmulțirii acestei cantități cu prețul unității de produs să depășească rezultatul înmulțirii cantității de produs cu [suma cheltuielilor care revin la] unitatea de produs și care constau din prețul necesar al muncii [și al capitalului constant]. Dacă raportul dintre [supra]muncă și materie primă etc. este egal cu 1/5, capitalistul poate, de pildă, să-și vândă marfa, numai cu 1/10 [IV—32] peste valoarea constantă [a cheltuielilor sale], deoarece supramunca *nu-l costa nimic*. În acest caz capitalistul dăruiește consumatorului [jumătate din supramuncă, reprezentînd] 1/10 din întreaga sumă cheltuită de el, și-și însușește numai 1/10 din ea. Acest lucru este foarte important la examinarea concurenței, și tocmai Ricardo l-a pierdut din vedere.

La baza determinării prețului stă determinarea valorii; aici însă mai intervin noi elemente. Prețul, care inițial apare numai ca valoare exprimată în bani, capătă apoi o nouă determinare ca mărime cu specific propriu. Dacă 5 taleri reprezintă *valoarea* unui pfund de fire, cu alte cuvinte, dacă 5 taleri conțin același timp de muncă

ca și 1 pfund de fire, în această determinare a valorii nu se schimbă nimic de pe urma faptului că 1 pfund de fire se evaluează de 4 ori sau de 4 milioane de ori. Momentul [cantității, al] *numărului* de pfunzi, deoarece exprimă sub altă formă raportul dintre supramuncă și muncă necesară, capătă o importanță hotărâtoare în *determinarea prețului*. În problema *legii cu privire la ziua de muncă de zece ore*¹⁹⁷ și în alte probleme similare, această împrejurare capătă o formă accesibilă și palpabilă.

[4) *Procesul acumulării capitaliste*]

[a) Transformarea supramuncii în capital, ca particularitate specifică a acumulării capitaliste]

Din cele de mai sus rezultă de asemenea:

Muncitorul ca om care se limitează la munca *necesară* ar produce numai 20 de pfunzi de fire, folosind lunar în acest scop materie primă, mașini etc. în valoare de 80 de taleri. Capitalistul

#381

însă, în afară de materia primă, mașinile etc. care sînt necesare pentru *reproducție*, pentru autoconservarea muncitorului, trebuie să investească *necesarmente* capital în materie primă (și în mașini, deși nu în aceeași proporție) pentru materializarea supramuncii. (În agricultură, pescuit, pe scurt, în ramurile extractive ale producției, această investiție suplimentară de capital constant nu este absolut necesară, dar e necesară în toate cazurile în care activitatea se desfășoară pe scară mare, adică *industrială*; în acest caz însă, ea apare ca o cheltuială suplimentară nu pentru procurare de materie primă, ci pentru uneltele necesare în vederea extragerii acesteia.) Aceste cheltuieli suplimentare — adică procurarea de material pentru supramuncă, de elemente obiective pentru materializarea ei — sînt acelea care constituie propriu-zis acumularea specifică, așa-numita *acumulare prealabilă* a capitalului, acumularea de rezerve (să mai spunem deocamdată așa) *specifică* capitalului. Căci, după cum se va arăta mai pe larg, este o ineptie să se considere specifică capitalului împrejurarea că în genere trebuie să fie prezente condițiile obiective ale muncii vii, indiferent dacă sînt date de natură sau dacă au apărut în cursul dezvoltării istorice. Aceste *avansuri specifice* pe care le face capitalul nu înseamnă altceva decît că capitalul *folosește* supramuncă materializată — plusprodusul — *pentru a se valorifica* cu ajutorul unei noi supramuncii vii, în loc de a o investi (cheltui), asemenea faraonilor egipteni sau aristocrației sacerdotale etrusce, în piramide etc.

La *determinarea prețului* (după cum vom vedea și în legătură cu profitul) mai intervine și *înșelăciunea, înșelarea reciprocă*. Un capitalist poate să cîștige în cadrul schimbului ceea ce pierde altul, dar de împărțit ei — capitalul ca clasă — nu-și pot împărți altceva decît plusvaloarea. Dar proporțiile [schimbului] deschid un cîmp larg pentru înșelarea individuală etc. (fără a mai vorbi de cerere și ofertă), care nu are nimic comun cu determinarea valorii ca atare.

Prin urmare, determinarea valorii nu are nimic comun nici cu descoperirea d-lui Proudhon cum că muncitorul nu-și poate răscumpăra produsul. La baza acestei descoperiri stă faptul că el (Proudhon) nu înțelege cîtuși de puțin nici mecanismul determinării valorii, nici pe cel al determinării prețului. Dar chiar dacă lăsăm la o parte toate aceste aspecte, cert e că, în această abstracție a ei, este falsă concluzia lui Proudhon că *de aici* [din incapacitatea muncitorului de a-și răscumpăra produsul] decurge supraproducția. În cadrul relațiilor sclavagiste stăpînii de sclavi nu se simt cîtuși de puțin jenați de faptul că lucrătorii nu-i

#382

concurează pe ei în calitate de consumatori. (Producția *obiectelor de lux* însă, așa cum apare ea la popoarele antice, este un rezultat necesar al relațiilor sclavagiste. Aici avem nu supraproducție, ci *supraconsum* și *consum dement*, care, frizînd monstrozitatea și bizareria, marchează pieirea statului antic.)

* * *

După ce iese din procesul de producție în calitate de *produs*, capitalul trebuie să fie transformat din nou în bani. Banii, care pînă acum apăruseră numai ca marfă realizată etc., apar acum în calitate de *capital realizat*, sau de capital realizat ca *bani*. Aceasta este o nouă determinație a *banilor* (ca și a capitalului). Că cantitatea de bani ca mijloc de circulație nu are nici o legătură cu dificultatea de a realiza capital, adică de *a-l valorifica*, aceasta decurge deja din expunerea precedentă.

[b] Formarea ratei generale a profitului
și influența ei asupra salariului muncitorului.
Realizarea plusvalorii în schimbul
dintre capitaliști]

[IV—33] Să presupunem că în exemplul de mai sus, în care capitalistul, vînzînd pîndul de fire cu 5 taleri, iar în total 40 de pînzii a 5 taleri pîndul, adică vînzînd pîndul de fire la *valoarea* lui *reală* și cîștigînd astfel 1/2 taler la fiecare 5 taleri (prețul de vînzare), obține un profit de 10% la prețul de vînzare, sau 1/2 de taler la fiecare 4 1/2 taleri cheltuiți, adică obține un profit de 11 1/9% la suma cheltuită de el, — să presupunem că acest capitalist vinde acum numai cu un profit de 10%, că adică, la fiecare 4 1/2 taleri cheltuiți el obține un profit de numai 9/20 taleri (ceea ce reprezintă o diferență de 1/20 de taler în comparație cu jumătatea de taler pe care capitalistul o cîștiga mai înainte la fiecare 4 1/2 taleri cheltuiți de el; această diferență corespunde tocmai diferenței de 1 1/9%).

Să zicem, așadar, că capitalistul nostru vinde acum pîndul de fire cu 4 1/2 taleri + 9/20 taleri, adică cu 4 19/20 taleri, sau cei 40 de pînzii de fire cu 198 de taleri. Aici sînt posibile diferite cazuri. Să presupunem că capitalistul cu care face el schimbul, căruia îi vinde deci cei 40 de pînzii ai săi, este posesorul unor mine de argint, adică un producător de argint, care îi plătește pentru fire numai 198 de taleri, adică îi dă cu 2 taleri mai puțină muncă materializată în argint în schimbul muncii materializate în 40 de pînzii de fire de bumbac. Să

presupunem că la acest capitalist B corelațiile [dintre părțile componente ale] cheltuielilor etc.

#383

sînt aceleași ca la producătorul de fire [A]. Dacă B ar obține și el numai 10% profit în loc de 11 1/9%, atunci pentru cei 200 de taleri de argint ai săi el ar putea să ceară nu 40 de pfunzi de fire, ci numai 39 3/5 de pfunzi. Este, așadar, imposibil ca ambii capitaliști să-și vîndă concomitent unul altuia cu 1 1/9% mai ieftin, adică nu poate avea loc cazul cînd, în același timp, un capitalist oferă 40 de pfunzi de fire cu 198 de taleri de argint, iar celălalt 200 de taleri de argint pentru 39 3/5 pfunzi de fire. În această ipoteză, capitalistul B ar plăti la cumpărarea celor 40 de pfunzi de fire cu 1 1/9% mai puțin, adică pe lîngă profitul pe care el îl obține nu de pe urma schimbului, dar pe care schimbul nu face decît să-l confirme, pe lîngă profitul de 11 1/9%, el ar obține în plus, ca urmare a pagubei suferite de celălalt capitalist, încă un profit de 1 1/9%, adică ar obține în total un profit de 12 2/9%. De pe urma muncii propriilor săi muncitori, adică a muncii puse în mișcare de propriul său capital, capitalistul B ar realiza un profit de 11 1/9%; restul de 1 1/9% reprezintă supramunca prestată de muncitorii capitalistului A, pe care și-o însușește capitalistul B.

Rata generală a profitului poate să scadă, așadar, într-o ramură de producție sau alta datorită faptului că concurența etc. îl silește pe capitalist să-și vîndă marfa sub *valoarea* ei, adică să realizeze o parte din supramuncă nu pentru el, ci pentru cumpărătorii săi. Dar *rata generală* [a profitului] nu poate să scadă în acest mod; ea poate să scadă numai datorită scăderii *relative* a raportului dintre supramuncă și munca necesară [și capitalul constant], ceea ce se întîmplă, după cum am văzut, în cazul cînd raportul [dintre capitalul constant și cel variabil] este deja foarte mare, sau, cu alte cuvinte, cînd cantitatea de muncă vie pe care o pune în mișcare capitalul este relativ foarte mică, cînd adică partea de capital ce se schimbă pe muncă vie este foarte mică în comparație cu partea care se schimbă pe mașini și materie primă. *Rata generală a profitului* poate atunci să scadă cu toate că cantitatea absolută a supramuncii crește.

Cu aceasta atingem și un alt aspect. *O rată generală a profitului* este îndeobște posibilă numai pentru că într-o ramură de producție *rata profitului* este prea mare, iar în alta prea mică; adică pentru că o parte din plusvaloare — care corespunde supramuncii — este transferată de la un capitalist la altul. Dacă, de pildă, în cinci ramuri de producție *rata profitului* este respectiv de a) 15%, b) 12%, c) 10%, d) 8%, e) 5%, *rata mijlocie a profitului* va fi de 10%; dar pentru ca această *rată mijlocie a profitului* să poată exista în realitate, capitaliștii A și B trebuie

#384

să cedeze 7% din profitul lor capitaliștilor D și E, și anume 2% capitalistului D și 5% capitalistului E, în timp ce la capitalistul C situația rămîne neschimbată.

Egalitatea ratei profitului la unul și același capital de 100 [de unități valorice] este cu neputință, deoarece raportul dintre supramuncă [și cheltuielile de capital] diferă simțitor în funcție de productivitatea muncii și de corelația dintre materie primă, mașini și salariu, precum și de proporțiile în care este în genere necesar să se desfășoare producția. Dar dacă presupunem că ramura de producție *e* (panificația să zicem) este necesară, atunci capitaliștii din această ramură trebuie să obțină *rata mijlocie a profitului* de 10%. Acest lucru este posibil numai în cazul cînd capitaliștii din ramurile *a* și *b* cedează capitaliștilor din ramura *e* o parte din supramunca lor. În modul acesta clasa capitaliștilor repartizează într-o anumită măsură plusvaloarea totală în așa fel, încît ea să se împartă, mai mult sau mai puțin uniform, proporțional cu *mărimea* capitalurilor lor, și nu corespunzător cu plusvaloarea efectiv creată de capitaluri în diferitele ramuri de producție. Profitul mai ridicat — care provine din supramunca reală obținută într-o ramură de producție, din plusvaloarea efectiv creată aici — se reduce la un anumit nivel mediu datorită concurenței, în timp ce nivelul mai scăzut al plusvalorii obținute în altă ramură de producție este ridicat la acest nivel mediu datorită retragerii de capitaluri din această ramură și deci stabilirii unui raport favorabil între cerere și ofertă. Concurența nu poate reduce acest nivel mediu, ci are numai tendința de a crea un asemenea nivel. Celelalte aspecte țin de secțiunea referitoare la concurență.

Această egalizare a ratelor profitului se realizează prin intermediul raportului dintre prețuri în diferitele ramuri de producție, în unele ramuri prețurile scad sub *valoare*, în altele *se urcă peste valoare*. Astfel se creează aparența că aceeași sumă de capital în diferite ramuri de producție creează o *cantitate egală de supramuncă* sau de *plusvaloare*.

* * *

[IV—34] Presupunînd în exemplul de mai sus că, din cauza concurenței, să zicem, capitalistul A este nevoit să-și vîndă firele cu un profit de 10% în loc de 11 1/9% și că de aceea el vinde pfunzul de fire cu 1/20 de taler sub valoarea lui, pornim de la premisa că muncitorul primește, ca și pînă acum, 20 de taleri în bani, reprezentînd salariul său necesar; dar dacă el și-ar primi salariul în fire de bumbac, el ar căpăta, în loc de 4 pfunzi de fire, 4 4/99 pfunzi. Muncitorul ar primi, dacă salariul i se plătește

#385

în fire, $\frac{4}{20}$ de taleri [și ceva], adică $\frac{1}{5}$ de taler peste salariul său necesar, ceea ce reprezintă 6 groși de argint, sau 1% din salariul său necesar.¹⁹⁸

Dacă muncitorul lucrează într-o ramură de producție al cărei produs se află în întregime în afara sferei consumului său, el nu câștigă nici un gologan de pe urma acestei operații și pentru el totul se reduce la aceea că o parte din supramuncă sa, în loc de a fi efectuată direct pentru capitalistul A, se efectuează indirect, adică prin intermediul capitalistului A, pentru capitalistul B. De pe urma faptului că capitalistul A cedează gratuit o parte din munca materializată în produsul său, muncitorul poate să câștige numai în cazul când el însuși este un consumator al acestui produs și numai în măsura în care este un astfel de consumator. Prin urmare, dacă consumul de fire reprezintă $\frac{1}{10}$ din cheltuielile muncitorului, înseamnă că de pe urma acestei operații el câștigă exact $\frac{1}{50}$ de taler, sau $7\frac{1}{5}$ pfenigi * (din 2 taleri cu care s-au ieftinit cei 40 de pfunzi de fire produși de capitalist vor reveni muncitorului, în acest caz, $\frac{2}{100}$ de taler, adică exact 1%); aceasta înseamnă $\frac{1}{10\%}$ la întregul său salariu de 20 de taleri. Acești $7\frac{1}{5}$ pfenigi reprezintă partea care revine muncitorului din propria sa supramuncă, egală cu 20 de taleri. La asemenea proporții se reduce în cel mai bun caz plusul de salariu obținut de muncitor de pe urma faptului că în ramura de producție în care este ocupat el însuși, *prețul* scade sub valoarea necesară. În cazul cel mai bun, adică în cazul când muncitorul ar putea să trăiască exclusiv din fire — ceea ce este, evident, imposibil —, limita [sporirii salariului său] ar fi (în exemplul de mai sus) 6 groși de argint, sau 1% din salariu; adică, în cazul cel mai bun, plusul de salariu al muncitorului este determinat de raportul dintre timpul de muncă necesar și valoarea produsului total. În ramurile producătoare de obiecte de lux în sensul propriu al cuvântului, de la al căror consum muncitorul este înlăturat, acest plus de salariu este întotdeauna egal cu zero.

Să presupunem acum că capitaliștii A, B, C fac schimb între ei; produsul global este la fiecare din ei egal cu 200 de taleri. A produce fire, B produce cereale și C argint; corelația dintre supramuncă și munca necesară, precum și cea dintre cheltuielile avansate și profit este aceeași la toți trei capitaliștii. A vinde 40 de pfunzi de fire nu cu 200 de taleri, ci cu 198, și pierde astfel $1\frac{1}{9\%}$ din profit; tot astfel B își vinde, să zicem, cei 40 de busheli de cereale ai săi nu cu 200 de taleri, ci cu 198; C însă

* Talerul (prusian) este egal cu 30 de groși de argint, iar groșul de argint este egal cu 12 pfenigi. — *Nota red.*

#386

își schimbă în întregime munca sa materializată în cei 200 de taleri de argint. Raportul dintre A și B este de așa natură, încât dacă fiecare din ei schimbă întregul său produs cu celălalt, nici unul nu pierde nimic. A va primi 40 de busheli de cereale, iar B — 40 de pfunzi de fire; dar fiecare din ei va dobîndi o valoare de numai 198 de taleri. Capitalistul C primește pentru 198 de taleri 40 de pfunzi de fire sau 40 de busheli de cereale, și în ambele cazuri plătește cu 2 taleri mai puțin, adică primește în plus $\frac{2}{5}$ de pfund de fire, sau $\frac{2}{5}$ de bushel de cereale.

Să presupunem însă că relațiile dintre acești capitaliști se stabilesc în așa fel, încât A își vinde cei 40 de pfunzi de fire cu 200 de taleri producătorului de argint C, dar acesta din urmă e nevoit să plătească, 202 taleri producătorului de cereale B, adică B obține 2 taleri în plus peste valoarea cerealelor. Între firele capitalistului A și argintul capitalistului C totul decurge în mod normal: ambele mărfuri se schimbă una pe alta la valoarea lor. Dar deoarece la capitalistul B prețul s-a urcat peste valoarea mărfii lui, [profitul obținut la] cei 40 de pfunzi de fire și la cei 200 de taleri de argint, exprimat în cereale, a scăzut cu $1\frac{1}{9\%}$; cu alte cuvinte, în fapt, cei doi capitaliști n-ar mai putea cumpăra cu 200 de taleri 40 de busheli de cereale, ci numai $39\frac{61}{101}$ de busheli. $39\frac{61}{101}$ de busheli de grâu ar costa 200 de taleri, adică 1 bushel de grâu ar costa nu 5 taleri, ci $5\frac{1}{2}$ taleri și $1\frac{1}{2}$ groși de argint.

Să presupunem acum, în legătură cu această din urmă corelație, că jumătate din consumul muncitorului constă din grâu; să presupunem că consumul său de fire reprezintă $\frac{1}{10}$ din câștigul său, iar consumul de grâu — $\frac{5}{10}$. De pe urma ieftinirii firelor, care reprezintă $\frac{1}{10}$ din consumul său, muncitorul se alege cu un câștig de $\frac{1}{10\%}$ din salariul său total; la grâu el pierde $\frac{5}{10\%}$ din salariul său. În total, așadar, în loc de câștig, muncitorul se alege cu o pierdere de $\frac{4}{10\%}$ din salariul său. Chiar dacă capitalistul i-ar plăti muncitorului în bani munca lui necesară, retribuția acestuia va scădea totuși sub salariul necesar, datorită faptului că producătorul de cereale B a umflat prețul mărfii sale. Dacă acest preț ridicat al cerealelor se va menține în continuare, *salariul* necesar al muncitorului va trebui să crească.

Așadar, dacă vânzarea [la preț scăzut] a firelor capitalistului A se datorește faptului că prețul *cerealelor* sau prețurile altor valori de întrebuințare care dețin primul loc în consumul muncitorului au crescut peste valoarea respectivelor produse, muncitorul capitalistului A pierde în aceeași proporție în care consumul produsului scump este la el mai mare decât consumul

#387

produsului ieftinit pe care-l produce el însuși. Dar dacă capitalistul *A* ar vinde firele cu $1 \frac{1}{9}\%$ peste valoarea lor, iar capitalistul *B* ar vinde cerealele cu $1 \frac{1}{9}\%$ sub valoarea lor, muncitorul, dacă ar consuma numai cereale, ar putea câștiga, în cazul cel mai bun, nu mai mult de 6 groși de argint sau — întrucît am presupus că numai jumătate din consumul muncitorului îl constituie cerealele — numai 3 groși de argint, adică $\frac{1}{2}\%$ [IV—35] din salariul său, care este egal cu 20 de taleri.

Muncitorul, așadar, se poate afla în unul din următoarele trei cazuri: [în primul caz] câștigul sau pierderea lui la această operație poate fi = 0; [în cel de-al doilea, procesul de egalizare a profiturilor] poate să reducă salariul său necesar, astfel încît acesta să devină insuficient, adică să scadă sub minimul necesar; în cazul al treilea, această operație se poate solda pentru muncitor cu un plus de salariu care se reduce la o parte extrem de mică din propria sa supramuncă.

* * *

Am văzut mai sus că, dacă raportul dintre munca necesară și celelalte condiții ale producției este egal cu $\frac{1}{4}$ (reprezintă 20% din totalul cheltuielilor), adică dacă munca necesară este egală cu 20% din valoarea totală a produsului (din 20 de pfunzi de fire salariul constituie 4 pfunzi de fire, sau din 100 de taleri reprezentînd totalul cheltuielilor, 80 de taleri revin materiei prime și uneltelor, iar 20 de taleri muncii), și dacă raportul dintre supramuncă și munca necesară este egal cu 100% (adică cantitatea de supramuncă este egală cu cantitatea de muncă necesară [iar pentru efectuarea muncii necesare și a supramuncii este nevoie de aceeași cantitate de capital constant]), atunci profitul realizat de capitalist la totalul cheltuielilor sale reprezintă $11 \frac{1}{9}\%$.

Dacă capitalistul ar realiza numai 10% profit, dăruind consumatorilor $1 \frac{1}{9}\%$, sau 2 taleri [din 20] (cedîndu-le această parte din plusvaloarea sa), muncitorul, în măsura în care este consumator, s-ar alege și el cu un câștig, și în cazul cel mai bun (dar imposibil) — cînd ar folosi ca mijloace de subzistență numai produse ale patronului său — s-ar crea, după cum am văzut, următoarea situație: pierderea capitalistului reprezintă $1 \frac{1}{9}\%$, adică 2 taleri; câștigul muncitorului reprezintă 1%, adică 6 groși de argint (sau $\frac{1}{5}$ de taler la un salariu de 20 de taleri).

Să presupunem acum că capitalistul vinde pîndul de fire cu $4 \frac{15}{20}$ ($4 \frac{3}{4}$) taleri, în loc de 5 taleri; în acest caz muncitorul câștigă la fiecare pînd de fire $\frac{5}{20}$ de taler, iar la $4 \frac{4}{19}$ pfunzi [care constituie în acest caz salariul său] — $\frac{20}{19}$ de taler,

#388

adică 1 taler [și ceva]. Un taler în raport cu cei 20 de taleri cît reprezintă salariul său înseamnă $\frac{1}{20}$, adică 5%. Capitalistul ar vinde cei 40 de pfunzi de fire la prețul de $4 \frac{15}{20}$ taleri pîndul, cu $\frac{95}{20}$ taleri $\times 40 = 190$ de taleri. Sumele avansate de el reprezintă 180 de taleri, iar profitul său este egal cu 10 taleri, sau este de $5 \frac{5}{9}\%$. Pierderea sa este [și ea] egală cu $5 \frac{5}{9}\%$, sau cu 10 taleri.

Dacă capitalistul ar vinde pîndul de fire cu $4 \frac{12}{20}$ [$4 \frac{3}{5}$] taleri, muncitorul s-ar alege cu un câștig de $\frac{8}{20}$ de taler la fiecare pînd, adică $\frac{40}{23}$ de taler la $4 \frac{8}{23}$ pfunzi [care constituie în acest caz salariul său], adică $1 \frac{17}{23}$ taleri, sau $8 \frac{16}{23}\%$ din salariul său total. Capitalistul însă ar pierde în acest caz 16 taleri din plusvaloarea sa totală, adică întreaga sumă realizată de el ar fi de numai 184 de taleri, ceea ce dă un profit de 4 taleri la 180 de taleri cheltuiți, adică $\frac{1}{45}$ din 180, sau $2 \frac{2}{9}\%$. Capitalistul ar pierde, așadar, $8 \frac{8}{9}\%$ din cei $11 \frac{1}{9}\%$, cît reprezenta înainte profitul său.

Să presupunem, în sfîrșit, că capitalistul vinde pîndul de fire cu $4 \frac{1}{2}$ taleri; cei 40 de pfunzi de fire se vînd cu 180 de taleri; profitul său este egal cu zero, iar pierderea lui reprezintă $11 \frac{1}{9}\%$. Capitalistul dăruiește consumatorului plusvaloarea sa, sau timpul de supramuncă al muncitorului, astfel încît muncitorul se alege cu un câștig de $\frac{1}{2}$ de taler la pîndul de fire, ceea ce dă $\frac{20}{9}$, adică $2 \frac{2}{9}$ taleri [la cei $4 \frac{4}{9}$ pfunzi de fire care reprezintă în acest caz salariul său]; cu alte cuvinte, muncitorul se alege cu un câștig de $2 \frac{2}{9}$ taleri la cei 20 de taleri care reprezintă salariul său, deci cu un câștig de $11 \frac{1}{9}\%$ (*mai puțin totuși decît $\frac{1}{2}$ de pînd de fire*).

[IV—36] Dacă însă, dimpotrivă, capitalistul ar urca salariul cu 10%, de la 20 la 22 de taleri, pentru că, bunăoară, în ramura sa de producție cererea de muncă depășește oferta — în timp ce pîndul de fire s-ar vinde, ca și pînă acum, la valoarea lui, adică cu 5 taleri —, profitul său ar scădea numai cu 2 taleri, de la 20 la 18 taleri, adică cu $1 \frac{1}{9}\%$, și ar reprezenta totuși 10%.¹⁹⁹

De aici rezultă că dacă ținînd seama de părerea d-lui Proudhon, capitalistul și-ar vinde marfa la cheltuielile de producție pe care le-a avut *el însuși* cu producerea ei, astfel încît profitul său total ar fi egal cu zero, am avea aici doar un transfer de plusvaloare sau de timp de supramuncă de la capitalistul *A* la capitaliștii *B*, *C*, *D* etc., iar în ceea ce-l privește pe muncitorul său, câștigul lui, adică partea lui din propria-i supramuncă, s-ar limita la partea din salariu pe care muncitorul o consumă sub forma mărții ieftinite; dacă muncitorul ar cheltui

pe această marfă

#389

Întregul său salariu, partea lui ar putea să crească numai corespunzător cu raportul dintre munca necesară și valoarea produsului total (în exemplul de mai sus corespunzător raportului $20 : 200 = 1/10$; cu alte cuvinte, partea [maximă] a muncitorului este egală cu $1/10$ din 20 de taleri, adică cu 2 taleri).

În ceea ce-i privește pe muncitorii celorlalți capitaliști, lucrurile stau exact la fel; ei câștigă la marfa ieftinită numai proporțional cu 1) cantitatea pe care o consumă ei din această marfă și 2) cu mărirea salariului lor, care este determinată de munca necesară. Dacă marfa ieftinită ar fi, de pildă, cerealele — adică una dintre principalele surse de existență —, atunci mai întâi producătorul de cereale, fermierul, iar apoi toți ceilalți capitaliști ar face descoperirea că salariul necesar al muncitorului nu mai este salariul necesar, că [de fapt] salariul lui depășește nivelul salariului necesar, că adică salariul necesar s-a redus, astfel încât, în ultimă instanță, crește doar plusvaloarea capitalurilor a, b, c etc. și supramunca muncitorilor folosiți de aceste capitaluri.

Să luăm cazul a 5 capitaliști: A, B, C, D și E . Să presupunem că E produce o marfă pe care o consumă numai muncitorii. Aceasta înseamnă că E și-ar realiza profitul numai prin schimbul mărfii sale pe salariu; dar profitul său, ca și în genere orice profit, provine nu din schimbul mărfii sale pe banii muncitorilor, ci din schimbul capitalului său pe muncă vie. Să presupunem că în toate cele 5 ramuri de producție munca necesară reprezintă $1/5$, supramunca $1/5$, iar capitalul constant $3/5$ [din valoarea produsului]. Capitalistul E schimbă [$4/5$ din] produsul său pe $1/5$ din produsul capitalului a , pe $1/5$ din produsul capitalului b , pe $1/5$ din produsul capitalului c , pe $1/5$ din produsul capitalului d , iar $1/5$ reprezintă salariul propriilor săi muncitori. După cum am văzut, de pe urma acestei ultime cincimi din produsul său, el nu obține nici un profit, sau, mai bine zis, profitul său n-ar proveni din faptul că el cedează muncitorilor $1/5$ din produsul capitalului său sub formă de bani, iar ei cumpără de la el aceeași cincime sub formă de produs; profitul său n-ar proveni din schimbul cu muncitorii în calitate de *consumatori*, sau de centre ale circulației. Întreaga tranzacție dintre capitalistul E și muncitorii săi în calitate de consumatori ai produsului său se bazează pe aceea că el le cedează o parte din produsul său sub formă de bani, iar ei îi restituie aceiași bani pe exact aceeași parte alicotă a produsului. Între capitalistul E și muncitorii capitaliștilor A, B, C și D nu se stabilesc relații ca de la capitalist la muncitori, ci ca de la M la B , de la vânzător la cumpărător.

#390

Potrivit supoziției noastre, muncitorii capitaliștilor A, B, C și D nu-și consumă propriile lor produse. Capitalistul E , ce-i drept, schimbă $1/5$ din produsul capitaliștilor A, B, C și D pe $4/5$ din propriul său produs; dar acest schimb nu este decât expresia indirectă a salariului pe care capitaliștii A, B, C și D îl plătesc propriilor lor muncitori. Ei dau muncitorilor bani, fiecare în proporție de $1/5$ din valoarea produsului său; cu alte cuvinte, ei dau muncitorilor $1/5$ din produsul lor ca plată pentru munca necesară, iar muncitorii cumpără cu acești bani marfa capitalistului E în proporție de $4/5$ din valoarea produsului său sau a capitalului său [marfă]. Acest schimb cu capitalistul E este deci numai forma indirectă în care capitaliștii A, B, C și D avansează partea de capital care reprezintă munca necesară, adică este un *scăzământ* din capitalul lor. Pe această cale, așadar, ei nu pot câștiga nimic. Profitul derivă din realizarea celorlalte $4/5$ ale fiecăruia dintre capitalurile a, b, c și d , și această realizare constă tocmai în aceea că, prin intermediul schimbului, fiecare capitalist recapătă sub altă formă munca materializată în produsul său. $3/5$ din valoarea produsului înlocuiesc fiecărui capitalist, deoarece între ei există o diviziune a muncii, capitalul constant — materia primă și uneltele de muncă. Profitul lor constă în realizarea reciprocă a ultimei cincimi din valoarea produsului, în realizarea timpului de supramuncă, în considerarea lui ca plusvaloare.

Nu este necesar ca capitalurile a, b, c și d să schimbe între ele în întregime cele $4/5$ [rămase după plata salariului] din valoarea produselor lor. Deoarece în calitate de capitaliști ei sînt totodată mari consumatori și nu pot nicidecum să trăiască cu aer și deoarece, pe de altă parte, în calitate de capitaliști ei nu trăiesc din munca lor proprie, este evident că nu au de schimbat sau de consumat nimic altceva decât produsul muncii altuia. Aceasta înseamnă că pentru consumul lor, ei schimbă tocmai cincimea din produs care reprezintă timpul de supramuncă, munca creată datorită capitalului. Să presupunem că fiecare dintre capitaliști consumă $1/5$ din această cincime, adică $1/25$ din valoare sub forma [IV—37] propriului său produs. Mai rămîn atunci $4/25$, care prin intermediul schimbului urmează a fi transformate sau în capital, sau în valoare de întrebuințare pentru consumul propriu. Să zicem că capitalistul A schimbă $2/25$ cu capitalistul B , $1/25$ cu capitalistul C , $1/25$ cu capitalistul D ; la fel procedează și capitaliștii B, C și D .

Cazul presupus mai sus, în care capitalul e își realizează în întregime profitul în schimbul pe salariu, este cazul cel mai favorabil, sau, mai bine zis, el exprimă singurul raport just în

#391

condițiile căruia plusvaloarea creată în procesul de *producție* poate fi realizată de capital, în cadrul *schimbului*, prin consumul muncitorilor. Dar în acest caz capitalurile *a*, *b*, *c* și *d* pot realiza valoarea produselor lor numai prin schimb reciproc, adică prin schimbul dintre ele însele. Capitalistul *E* nu-și consumă propria sa marfă, deoarece 1/5 din valoarea acesteia el a plătit-o propriilor săi muncitori, 1/5 a schimbat-o pe 1/5 din valoarea produsului capitalului *a*, 1/5 — pe 1/5 din valoarea produsului capitalului *b*, 1/5 — pe 1/5 din valoarea produsului capitalului *c* și 1/5 — pe 1/5 din valoarea produsului capitalului *d*. Din acest schimb capitaliștii *A*, *B*, *C* și *D* nu obțin nici un profit, deoarece el reprezintă schimbul acelei cincimi din valoare pe care ei au plătit-o propriilor lor muncitori.

Potrivit raportului presupus [între părțile componente ale capitalului], și anume: materia primă — 2/5 din valoarea produsului, mașinile — 1/5, mijloacele de subzistență pentru muncitori — 1/5 și 1/5 — plusprodusul, din care trăiesc domni capitaliști și sub a cărui formă ei își realizează totodată plusvaloarea, este necesar (dacă produsul total al fiecăruia dintre capitaliștii *A*, *B*, *C*, *D* și *E* este egal cu 100 de taleri) ca unul dintre ei — *E* — să producă mijloacele de subzistență necesare pentru muncitori, doi capitaliști — *A* și *B* — să producă materia primă pentru [ei și pentru] toți ceilalți, un capitalist — *C* — să producă mașini, iar unul — *D* — să dea o formă adecvată plusprodusului.

Calculul ar fi următorul (producătorul de mașini și fiecare din ceilalți capitaliști trebuie să producă pentru ei înșiși o parte din marfa lor) [Tabelul e reprodus conform manuscrisului]:

produsului]	Retribuția muncii	Materie primă	Mașin	Plusprodus	[Valoarea
A) Fabricantul de materie primă 2½	20	40	20	20	100
B) Fabricantul de materie primă 2½	20	40	20	20	100
C) Producătorul de mașini 2½	20	40	20	20	100
E) Producătorul de mijloace de subzistență pentru muncitori 2½	20	40	20	20	100
D) Producătorul de plusprodus 2½	20	40	20	20	100
	10	20	10	10	50

Prin urmare, capitalistul *E* schimbă întregul său produs, a cărui valoare este egală cu 100 de taleri, pe cei 20 de taleri care repre-

#392

zintă salariul propriilor săi muncitori, pe 20 de taleri — salariul muncitorilor producătorului de materie primă *A*, pe 20 de taleri — salariul muncitorilor producătorului de materie primă *B*, pe 20 de taleri — salariul muncitorilor producătorului de mașini *C* și pe 20 de taleri — salariul muncitorilor producătorului de plusprodus *D*. Din cei 100 de taleri obținuți de el, capitalistul *E* schimbă 40 de taleri pe materie primă; 20 de taleri pe mașini, plătește 20 de taleri [propriilor săi] muncitori, care cumpără de la el pentru această sumă mijloacele de subzistență necesare, iar lui îi rămân 20 de taleri pentru cumpărarea plusprodusului de pe urma căruia trăiește el însuși. În aceeași proporție își schimbă produsul și ceilalți capitaliști. Ceea ce constituia plusvaloarea lor este cincimea din valoarea produsului lor — sau suma de 20 de taleri — pe care ei toți o pot schimba pe plusprodus. Dacă ar consuma întregul lor plusprodus, atunci la sfârșitul [procesului de producție] ei s-ar afla în aceeași situație ca la începutul lui, iar plusvaloarea capitalului lor n-ar crește.

Să presupunem acum că capitaliștii consumă numai 10 taleri, sau 1/10 din valoarea produsului, adică consumă jumătate din plusvaloare. În acest caz producătorul de plusprodus *D* ar consuma cu 10 taleri mai puțin; la fel și fiecare dintre ceilalți capitaliști ar consuma cu 10 taleri mai puțin. În total, capitalistul *D* ar

vinde numai jumătate din marfa sa = 50 de taleri și nu și-ar mai putea relua activitatea.

Să presupunem deci că capitalistul *D* produce [pentru consumul capitaliștilor] mărfuri de consum în valoare de numai 50 de taleri.²⁰⁰ Atunci la cei 400 de taleri existenți sub formă de materie primă, mașini și mijloace de subzistență pentru muncitori, numai 50 de taleri revin obiectelor destinate consumului personal al capitaliștilor. Dar fiecare din acești capitaliști posedă acum un surplus de 10 taleri, din care 5 taleri pot fi cheltuiți pe materie primă, 2 1/2 taleri pe mașini și 2 1/2 taleri pe mijloace de subzistență pentru muncitori; la acești 10 taleri capitalistul trebuie să obțină un profit de 2 1/2 taleri (la fel cum înainte cheltuindu-se 80 de taleri se obținea un profit de 20 de taleri). La cei 40 de taleri avansați de el, capitalistul *D* a obținut un profit de 10 taleri și-și poate lărgi avansurile pentru producție în aceeași proporție [ca și ceilalți capitaliști], și anume cu 5 taleri. În anul următor capitalistul *D* produce cu 6 1/4 taleri mai mult, adică un produs în valoare de 56 1/4 taleri.

[IV—38] O analiză mai amănunțită a acestui exemplu poate fi făcută ulterior, dar ea nu este absolut necesară. La drept vorbind, exemplul de mai sus nu ține de subiectul în discuție. Un

#393

lucru este clar, și anume că realizarea plusvalorii are loc aici în procesul schimbului reciproc dintre capitaliști, căci, deși capitalistul *E* produce numai pentru consumul muncitorilor, el schimbă totuși sub formă de salariu 1/5 din valoarea produsului capitalistului *A*, 1/5 din valoarea produsului capitalistului *B*, 1/5 din valoarea produsului capitalistului *C* și 1/5 din valoarea produsului capitalistului *D*. Tot astfel capitaliștii *A*, *B*, *C*, *D* fac schimb cu capitalistul *E* nu direct, ci indirect, întrucât fiecare dintre ei trebuie să capete de la el 1/5 din valoarea produsului ca obiecte de consum pentru muncitorii săi. Realizarea plusvalorii constă aici în aceea că fiecare dintre capitaliști schimbă propriul său produs pe respectivele părți alicote din produsele celorlalți patru capitaliști, și anume în așa fel că o parte din plusprodus este destinată consumului propriu al capitalistului, iar cealaltă se transformă în capital adițional menit să pună în mișcare muncă nouă. Realizarea plusvalorii constă în *posibilitatea reală* de a desfășura valorificarea pe o scară tot mai largă, în posibilitatea reală de a produce valori noi și mai mari.

Din tot ce s-a spus pînă aici reiese clar că dacă capitaliștii *D* și *E* (dintre care *E* reprezintă toate mărfurile pe care le consumă muncitorii, iar *D* — toate mărfurile pe care le consuma capitalistul) ar produce prea mult, adică prea mult în raport cu partea de capital destinată muncitorilor sau prea mult în raport cu partea de capital destinată consumului capitaliștilor (prea mult în raport cu proporția în care trebuie să crească capitalul, proporție care, după cum vom vedea mai încolo, își are limita minimă în nivelul dobânzii), atunci o *supraproducție generală* ar avea loc nu pentru că s-ar consuma relativ *prea puține* mărfuri destinate consumului muncitorilor sau prea puține mărfuri destinate consumului capitaliștilor, ci pentru că s-ar produce prea mult din *ambele* feluri de mărfuri, prea mult nu din punctul de vedere al consumului, ci din punctul de vedere al păstrării unui *raport just între consum și valorificare; prea mult din punctul de vedere al valorificării*.

[c) Proporțiile acumulării capitaliste. Deprecierea capitalului în perioade de criză]

Cu alte cuvinte: pe o anumită treaptă de dezvoltare a forțelor de producție (căci tocmai această dezvoltare determină raportul dintre munca necesară și supramuncă) are loc un raport constant potrivit căruia produsul se împarte în părți corespunzătoare materiei prime, mașinilor, muncii necesare și supramuncii, precum

#394

și un raport determinat potrivit căruia, la rîndul ei, supramunca se împarte în două părți, din care una revine consumului, iar cealaltă redevine capital. Această împărțire esențială lăuntrică a capitalului se manifestă în cadrul schimbului în așa fel că schimbul reciproc dintre capitaliști se efectuează în proporții determinate și strict limitate, chiar dacă în cursul producției acestea sînt supuse unor modificări neîncetate. Dacă, de pildă, raportul dintre diferitele părți de valoare ale produsului e de așa natură încît 2/5 corespund valorii materiei prime, 1/5 — valorii mașinilor, 1/5 — valorii salariului și 1/5 — valorii plusprodusului, care la rîndul său se împarte în două jumătăți, din care una e destinată consumului [capitaliștilor], iar cealaltă unei noi producții, această împărțire dinăuntru [fiecăru] capital apare în cadrul schimbului ca repartizare [a produsului total], să zicem, între 5 capitaliști. În orice caz, prin această împărțire lăuntrică a capitalului sînt date atît volumul schimbului care poate avea loc, cît și proporțiile pe care fiecare din aceste capitaluri trebuie să le respecte atît în cadrul schimbului, cît și în procesul de producție. Dacă, de pildă, raportul dintre munca necesară și partea constantă a capitalului este, ca în exemplul de mai sus, egal cu 1/5 : 3/5, atunci, după cum am văzut, produsul total al capitalurilor afectate consumului capitaliștilor și consumului muncitorilor [adică al capitalurilor *D* și *E*] nu

poate depăși încincitul sumei egale cu $1/5 + 1/10$ din valoarea produsului fiecăruia din cele cinci capitaluri luate ca unitate, adică nu poate depăși valoarea unui produs și jumătate al oricărui dintre celelalte capitaluri.

Tot astfel este dat și raportul în care fiecare capital trebuie să se schimbe pe alt capital care reprezintă un moment determinat al celui dintâi. În sfârșit, este dat și raportul în care, în genere, trebuie să facă schimb fiecare capital.

Dacă materia primă, de pildă, reprezintă $2/5$ din valoarea produsului, înseamnă că într-un stadiu final oarecare capitalurile producătoare de materie primă pot schimba întotdeauna numai $3/5$ din produsul lor, în timp ce $2/5$ din produs trebuie considerate ca atașate la aceste capitaluri (cum ar fi, bunăoară, sămînța etc. în agricultură). Privit în și pentru sine, *schimbul* conferă acestor momente conceptual opus determinate o existență reciproc indiferentă; ele există independent unul de altul; necesitatea lor lăuntrică *se manifestă* în criză, care pune capăt în mod violent aparentei lor indiferențe reciproce.

O revoluție în domeniul forțelor productive modifică mai departe aceste raporturi, *transformă* înseși aceste raporturi, a căror bază —

#395

din punctul de vedere al capitalului, deci și din punctul de vedere al realizării plusvalorii prin intermediul schimbului — rămîne întotdeauna *raportul dintre munca necesară și supramuncă*, sau, dacă vrei, raportul dintre diferitele momente ale muncii materializate și munca vie. Este posibil ca, așa cum am mai arătat, capitalul devenit disponibil în urma sporirii forțelor productive, ca și forța de muncă vie devenită disponibilă, să nu poată fi folosite din cauză că respectivele lor cantități nu există în proporțiile în care trebuie să se desfășoare producția pe baza forțelor productive nou dezvoltate. Dacă însă producția va fi extinsă fără a se ține seama de aceste schimbări, în cele din urmă va rezulta în cadrul schimbului, de o parte sau de alta, un minus, o mărime negativă.

Limita rezidă întotdeauna în aceea că schimbul, deci și producția, au loc în așa fel încît raportul dintre supramuncă și munca necesară rămîne același, întrucît aceasta înseamnă că valorificarea capitalului rămîne aceeași. Al doilea raport — proporția dintre partea din plusprodus pe care o consumă capitalul și partea nou transformată în capital — este determinat de cel dintîi [de raportul dintre supramuncă și munca necesară]. În primul rînd, *mărimea sumei care urmează a fi împărțită în cele două părți arătate mai sus depinde de acest raport inițial*. În al doilea rînd, dacă la baza creării plusvalorii capitalului stă crearea de supramuncă, înseamnă că creșterea capitalului în calitate de capital (acumularea capitalului, iar fără acumulare capitalul nu poate constitui baza producției, căci el ar rămîne stagnant [IV—39] și n-ar exista nici un element al progresului care e necesar fie și numai în virtutea simplei creșteri a populației etc.) depinde de transformarea în capital nou a unei părți din acest plusprodus. Dacă plusvaloarea ar fi pur și simplu consumată, *nu* ar avea loc o valorificare a capitalului și producerea lui în calitate de *capital* adică în calitate de valoare care produce valoare.

Am văzut că atunci cînd 40 de pfunzi de fire valorînd 200 de taleri — deoarece acestea conțin timp de muncă materializat în 200 de taleri — sînt schimbați pe 198 de taleri [produși de producătorul de argint], are loc nu numai o scădere de 1 1/9% a profitului fabricantului de fire, ci și o depreciere a produsului său, o vînzare a acestui produs *sub* valoarea lui reală, cu toate că el se vinde la un *preț* care mai asigură totuși fabricantului de fire un profit de 10%. Pe de altă parte, producătorul de argint se alege cu un cîștig de 2 taleri, păstrează 2 taleri drept capital devenit disponibil. Dacă luăm în considerare suma totală a valorii produselor ambelor capitaluri, constatăm că a avut totuși loc o depreciere, deoarece suma pe care o dețin cei doi capitaliști e de 398

#396

de taleri în loc de 400. Căci în mîinile producătorului de argint, cei 200 de taleri în fire de bumbac valorează numai 198 de taleri; pentru el este ca și cum forța productivă a muncii propriilor săi muncitori ar fi crescut în așa măsură, încît, deși 200 de taleri ar conține acum, ca și înainte, aceeași cantitate de muncă materializată, totuși 2 din acești 200 de taleri ar trece de la contul cheltuieli necesare la contul plusvaloare și, în consecință, el ar plăti pentru munca necesară cu 2 taleri mai puțin.

Invers ar sta lucrurile numai în cazul cînd producătorul de argint ar reuși să revîndă cu 200 de taleri cei 40 de pfunzi de fire pe care i-a cumpărat cu 198 de taleri. Atunci el ar avea 202 taleri; să presupunem totodată că el a revîndut firele unui producător de mătase, care în schimbul celor 40 de pfunzi de fire i-a dat mătase în valoare de 200 de taleri. În acest caz cei 40 de pfunzi de fire s-ar vinde la valoarea lor reală, deși nu din prima mîină — cea a producătorului lor, ci din mîina a doua — a cumpărătorului lor, iar calculul de ansamblu s-ar prezenta astfel: au fost schimbate 3 produse, fiecare din ele conținînd muncă materializată în valoare de 200 de taleri; prin urmare, *suma* valorilor capitalurilor [marfă] reprezintă 600 de taleri. Să zicem că *A* este producător de fire, *B* — producător de argint și *C* — producător de mătase; (în urma schimbului) capitalistul *A* posedă o valoare de 198 de taleri, capitalistul *B* — o valoare de 202 taleri (și anume 2 taleri surplusul obținut de pe urma primului schimb și 200 de taleri sub formă de mătase), iar capitalistul *C* posedă o valoare de 200 de taleri. *Suma* este egală cu 600 de taleri, în acest caz valoarea totală a capitalurilor [marfă] a rămas aceeași; a avut loc doar o deplasare a valorilor, deoarece capitalistul *B* ar încasa în plus partea de valoare care e pierdută de capitalistul *A*.

Dacă *A*, producătorul de fire, ar putea să vîndă fire numai pentru 180 de taleri (adică pentru atît cît îl costă *pe el* acest produs) și n-ar avea absolut nici o posibilitate să vîndă restul firelor în valoare de 20 de taleri, atunci o muncă materializată de 20 de taleri ar deveni lipsită de valoare. Același lucru s-ar întîmpla în cazul cînd capitalistul *A* i-ar ceda lui *B*, producătorul de argint, o valoare de 200 de taleri pentru 180 de taleri; deoarece pentru capitalistul *A* această necesitate [de a reduce prețul firelor] a apărut ca urmare a unei supraproducții de fire, înseamnă că nici capitalistul *B* n-ar putea să obțină mai mult de 180 de taleri în schimbul valorii de 200 de taleri pe care o conțin cei 40 de pfunzi de fire; în felul acesta ar deveni disponibili 20 de taleri din capitalul său. Capitalistul *B* ar avea în mîinile sale o valoare adițională relativă de 20 de taleri, dar suma valorii absolute

#397

cantitatea de timp de muncă materializat care poate fi realizat în cadrul schimbului — ar fi egală, ca și înainte, cu 200 de taleri, și anume capitalistul *B* ar avea 40 de pfunzi de fire în sumă de 180 de taleri și 20 de taleri capital devenit disponibil. Pentru capitalistul *B* ar fi ca și cum cheltuielile de producție a pfundului de fire ar fi scăzut, adică, datorită creșterii forței productive a muncii, 40 de pfunzi de fire ar conține cu 20 de taleri mai puțin timp de muncă, sau, dacă într-o zi de muncă se creează o valoare de 4 taleri, ar fi necesare 5 zile de muncă mai puțin pentru a transforma *x* pfunzi de bumbac în 40 de pfunzi de fire. Capitalistul *B* ar ceda deci o cantitate mai mică de timp de muncă materializat în argint în schimb pe timpul de muncă materializat în fire. Suma totală a valorilor existente ar fi însă egală cu 380 de taleri în loc de 400 de taleri. Ar fi avut loc, așadar, o *depreciere generală* în sumă de 20 de taleri, sau o distrugere de capital în sumă de 20 de taleri.

Prin urmare, are loc o *depreciere generală*, deși *deprecierea* firelor — adică faptul că 40 de pfunzi de fire sînt vîndute de producătorul lor cu 180 de taleri în loc de 200 — apare necesarmente ca o creștere a prețului argintului, ca o depreciere a firelor în raport cu argintul, și în genere scăderea generală a prețurilor implică întotdeauna o creștere a prețului banilor, adică a mărții în care sînt evaluate toate celelalte mărfuri. Într-o perioadă de criză, așadar, în condițiile scăderii generale a prețurilor, are loc totodată pînă la un anumit moment o *depreciere* sau *distrugere generală de capital*. Scăderea valorii poate fi *generală*, absolută, și nu numai relativă, ca *scăderea prețurilor*, deoarece valoarea exprimă nu numai — asemenea prețului — raportul dintre o marfă și altă marfă, ci și raportul dintre prețul mărții și munca materializată în ea, sau raportul dintre o cantitate de muncă materializată și altă cantitate de muncă de aceeași calitate. Dacă aceste cantități de muncă materializată nu sînt egale, are loc [de o parte] o *depreciere*, care nu este echilibrată printr-o creștere a prețului de cealaltă parte, deoarece aceasta din urmă exprimă o cantitate fixă de muncă materializată, pe care schimbul nu o modifică. În perioade de criză generală, această depreciere afectează și forța de muncă vie.

Potrivit [IV—40] celor arătate mai sus, distrugerea de valoare și de capital care are loc în condiții de criză coincide — sau echivalează — cu o *creștere generală a forțelor productive*, care însă nu se produce datorită unei creșteri reale a forței productive a muncii (în ce măsură această creștere a forței productive a muncii are loc ca urmare a crizelor, aceasta este o chestiune a cărei examinare nu-și are locul aici), ci datorită scăderii valorii exis-

#398

tente a materiei prime, mașinilor și forței de muncă. Să presupunem că fabricantul de produse din bumbac, de pildă, pierde capital la vînzarea produsului său [a firelor, să zicem], dar el cumpără la un preț mai scăzut aceeași valoare sub formă de bumbac, muncă etc. Pentru el este ca și cum s-ar fi micșorat *valoarea reală* a muncii, a bumbacului etc., ca și cum munca, bumbacul etc. ar fi fost produse mai ieftin datorită unei creșteri a forței productive a muncii.

Pe de altă parte, o creștere generală și bruscă a forțelor productive ar duce și ea la o depreciere relativă a tuturor *valorilor existente* în care este materializată munca efectuată pe o treaptă inferioară de dezvoltare a forțelor productive, și deci la o distrugere de capital existent, ca și de forță de muncă existentă. Cealaltă latură a crizei se reduce la o restrîngere reală a producției, a muncii vii, restrîngere menită să restabilească raportul just dintre munca necesară și supramuncă, pe care în ultimă instanță se bazează tot restul. (Lucrurile stau deci cu totul altfel decît și le închipuie lordul Overstone, care, ca un adevărat cămătar, crede că crizele se reduc pur și simplu la profituri enorme pentru unii și la pierderi colosale pentru alții.)

[d) Capitalul în calitate de bani în diferitele lor funcții.
„Capitalul în general” ca o categorie economică]

Schimbul nu modifică condițiile interne ale valorificării, dar le proiectează în exterior, le imprimă o formă de sine stătătoare în raporturile dintre ele, permițînd astfel unității lor lăuntrice să existe numai ca o necesitate lăuntrică, care de aceea izbucnește în mod violent sub formă de crize. Prin urmare, atît deprecierea capitalului în procesul de producție, cît și suprimarea acestei deprecieri și crearea condițiilor pentru valorificarea capitalului țin — amîndouă — de esența capitalului. Mișcarea în cadrul căreia se petrec în realitate toate aceste fenomene poate fi studiată numai după examinarea capitalului *real*, anume a concurenței etc., adică după examinarea adevăratelor condiții reale. Ea nu ține încă de materia tratată aici. Pe de altă parte, *fără* schimb n-ar exista producția capitalului ca atare, deoarece fără schimb nu există *valorificarea* ca atare. Fără schimb ar putea fi vorba numai de măsurarea etc. a *valorii de întrebuințare* obținute în procesul de producție, ar putea fi vorba în genere numai de valoarea de întrebuințare.

După ce în procesul de producție capitalul 1) s-a valorificat, adică a creat o valoare nouă; 2) s-a devalorizat, adică a trecut

#399

din forma bani în forma de marfă determinată; 3) după aceasta capitalul se valorifică împreună cu valoarea nou creată de el, atunci când produsul este repus în circulație și în calitate de *M* se schimbă pe *B*. În stadiul pe care l-am atins acum în cercetarea noastră și în care capitalul este considerat numai în calitate de capital în general, dificultățile reale ale acestui al treilea proces există numai ca *posibilități* și de aceea sînt suprimate tot ca *posibilități*. Acum, așadar, produsul se consideră retransformat în bani.

Capitalul apare deci din nou ca bani, iar banii apar de aceea în determinația *nouă* de *capital realizat*, și nu pur și simplu în calitate de preț realizat al mărfii. Cu alte cuvinte, marfa realizată sub formă de preț este acum capital realizat. Această determinație nouă a banilor sau, mai exact, a capitalului ca bani va fi examinată mai încolo. Potrivit naturii banilor, în capital — când e transformat în bani — se manifestă întîi de toate măsurarea valorii nou create de el, adică se repetă prima determinație a banilor ca măsură generală a mărfurilor; acum însă banii apar ca măsură a plusvalorii, ca măsură a valorificării capitalului. În forma bani această valorificare a capitalului apare măsurată cu sine însăși, apare ca ceva care își are măsura în el însuși.

Inițial capitalul reprezenta 100 de taleri; acum, când el reprezintă 110 taleri, măsura valorificării lui apare în propria lui formă, apare ca raport între capitalul reîntors din procesul de producție și de schimb (reîntors în forma sa bănească) și capitalul inițial; această măsură nu mai apare ca raport între cele două feluri de muncă calitativ diferite: munca materializată și munca vie, sau munca necesară și supramunca creată. Când capitalul apare ca bani, el apare astfel în prima determinație a banilor, în determinația lor ca măsură a valorii. Dar această valoare este aici propria valoare a capitalului, adică măsura autovalorificării lui. La această chestiune vom mai reveni (în secțiunea consacrată profitului).

A doua formă a banilor este aceea a banilor ca mijloc de circulație; sub acest aspect forma bani a capitalului apare doar ca moment efemer, care duce la un nou schimb de capital, dar nu așa cum se întîmplă în cazul banilor ca mijloc de circulație în general, când în scopuri de consum banii se schimbă pe mărfuri, pe valori de întrebuițare; aici forma bani a capitalului este menită să asigure schimbul de capital pe valori de întrebuițare specifice: pe materii prime și unelte, de o parte, și pe forță de muncă vie, de alta, sub a căror formă capitalul își poate reîncepe circuitul în calitate de capital.

#400

[IV—41] În această determinație, capitalul este *capital circulant*, de care ne vom ocupa mai încolo. Dar rezultatul funcționării capitalului în calitate de bani care servesc ca mijloc de circulație este începutul actului de producție, care pornește de la capitalul *pus*, și acesta este aspectul pe care-l vom examina aici în primul rînd înainte de a merge mai departe.

(Deși în prima determinație [a capitalului ca bani], în determinația acestora din urmă ca *măsură*, *valoarea nou creată* apare măsurată, deosebirea este aici totuși pur formală: în loc de supramuncă apar bani, adică supramuncă materializată într-o anumită marfă. Dar și natura *calitativă* a acestei valori nou create, adică a înseși mărimii care se măsoară aici, suferă și ea o modificare, care urmează a fi examinată abia ulterior.

Apoi, în determinația capitalului în calitate de bani ca mijloc de circulație, dispariția formei bani este și ea doar pur *formală* încă. Forma bani devine aici *esențială* abia după ce se încheie nu numai primul circuit, ci și cel de-al doilea. Prin urmare, determinația capitalului în calitate de bani ca mijloc de circulație duce înainte de toate numai la rezultatul că ne aflăm din nou la începutul *procesului de valorificare*. De aceea, în primul rînd *de la acest punct* vom porni în continuarea analizei capitalului.)

A treia formă a banilor ca valoare de sine stătătoare, negativă față de circulație, este capitalul care, spre deosebire de acela care sub formă de marfă reintră în procesul schimbului — după ce iese din procesul de producție — pentru a deveni bani, devine marfă sub formă de valoare suficientă sieși și sub această formă intră în circulație. (*Capital și dobîndă*.) Această a treia formă presupune capitalul în formele sale precedente și constituie totodată trecerea de la *capital* la *capitalurile particulare*, la capitalurile reale; căci acum, în această ultimă formă, capitalul apare deja, în virtutea conceptului său, împărțit în două capitaluri care există în mod de sine stătător. O dată cu această dualitate este dată și pluralitatea în general. Așa decurge această dezvoltare a capitalului.

{Înainte de a merge mai departe, trebuie să mai facem următoarea remarcă. Deși, spre deosebire de capitalurile particulare, *capitalul în general* apare 1) *doar ca abstracție*, el nu este totuși o abstracție arbitrară, ci una care sesizează *differentia specifică* a capitalului, spre deosebire de toate celelalte forme de avuție sau moduri de dezvoltare a producției [sociale]. Acestea sînt determinații comune fiecărui capital ca atare, sau care transformă orice sumă de valori determinată în capital. Iar deosebirile din cadrul acestei abstracții sînt și ele particularități abstracte ce caracte-

#401

riază fiecare gen de capital, care este, la rîndul său, afirmarea sau negarea acestor particularități abstracte (de pildă, capital fix sau capital circulant).

2) Dar capitalul în general, ca *distinct* de capitalurile particulare reale, este el însuși o existență *reală*. Acesta este un fapt pe care economia politică obișnuită îl recunoaște, cu toate că *nu-l înțelege*, și care constituie un moment deosebit de important al teoriei ei despre egalizarea [profiturilor] etc. De pildă, capitalul în această *formă generală*, deși aparține unor capitaliști singulari, constituie, în forma sa *elementară de capital*, capitalul care se acumulează în bănci sau se repartizează prin intermediul băncilor, capital care, cum spune Ricardo ²⁰¹, se repartizează atât de admirabil în concordanță cu nevoile producției. În forma sa generală, capitalul acesta creează, de asemenea, prin intermediul împrumuturilor etc., un fel de nivel general pentru diferite țări. De aceea, dacă o lege a capitalului în general este, de pildă, aceea că pentru a se valorifica el trebuie să se afirme într-o formă dublă și în această formă dublă el trebuie să se valorifice în două feluri, atunci, pentru a se putea valorifica, capitalul unei națiuni particulare care, în opoziție cu altă națiune, reprezintă capitalul prin excelență, trebuie să fie dat cu împrumut unei a treia națiuni. Dubla considerare a capitalului, raportarea la sine însuși ca la ceva străin devine în acest caz a naibii de reală. De aceea, fiind pe de o parte o diferențiată specifică doar *gîndită*, generalul este totodată o formă reală *particulară*, alături de forma particularului și a singularului.

(Ulterior vom reveni asupra acestui punct, care, deși ține mai mult de logică decît de economia politică, va avea totuși o mare importanță în cursul cercetării noastre.)

Așa stau lucrurile și în algebră. De exemplu, *a*, *b*, *c* sînt numere în general; dar, în afară de aceasta, ele sînt numere întregi în opoziție cu *a/b*, *b/c*, *c/b*, *c/a*, *b/a* etc., care presupun însă aceste numere întregi ca elemente generale. }

[e) Formarea capitalului adițional. Transformarea condițiilor producției capitaliste în rezultate ale muncii salariate înseși. Reproducerea relației dintre muncă și capital]

[IV—42] Așadar, la rîndul ei, valoarea nouă * apare ea însăși în calitate de capital, în calitate de muncă materializată care intră în procesul de schimb cu munca vie și care de aceea se împarte în două părți - o parte constantă — condițiile obiective ale

* Este vorba de plusvaloarea nou creată. — *Nota red.*

#402

muncii: materialul muncii și uneltele de muncă — și o altă parte care reprezintă condițiile subiective ale muncii, condițiile existenței forței de muncă vie: mijloacele de subzistență necesare pentru muncitori. La această a doua apariție a capitalului sub această formă devin clare acele puncte care la prima apariție a capitalului sub formă de bani ce trec din determinația lor de valoare în cea de capital erau cu totul neclare. Acum le lămurește însuși procesul de producție și de valorificare. La prima apariție a capitalului, înseși *premisele* lui păreau a proveni din afară, din sfera circulației, ca premise exterioare ale genezei capitalului și deci ca premise care nu derivă din esența sa lăuntrică și care nu se explică prin ea. Acum aceste premise *exterioare* se vor prezenta ca momente ale mișcării capitalului însuși, astfel încît însuși capitalul le presupune ca momente proprii ale sale, indiferent de geneza lor istorică.

În cadrul procesului de producție, plusvaloarea creată sub presiunea capitalului apărea ca *supramuncă*, apărea sub formă de muncă vie, care însă, deoarece din nimic nu se poate crea nimic, găsește gata existente condițiile ei obiective. Acum această supramuncă apare materializată ca *plusprodus*, care, pentru a se valorifica în calitate de capital, se împarte în două, prezentîndu-se 1) sub formă de *condiții obiective ale muncii* — material și unelte — și 2) sub formă de condiții subiective ale muncii — mijloace de subzistență pentru munca vie care urmează să fie pusă în acțiune acum.

Valoarea ca formă generală — ca muncă materializată, și anume ca muncă materializată care provine din circulație — constituie, firește, premisa generală, de la sine înțeleasă. Apoi, plusprodusul în totalitatea sa — ca obiectivare a supramuncii în totalitatea ei — apare acum în calitate de *capital adițional* (în comparație cu capitalul inițial, înainte ca acesta să-și fi început circuitul), adică în calitate de valoare de schimb devenită independentă, care se opune forței de muncă vie ca *valoare de întrebuințare specifică a sa*. Toate momentele care se opun forței de muncă vie ca forțe *străine, exterioare* care consumă și utilizează forța de muncă vie în anumite condiții, independente de ea însăși, apar acum ca *propriul ei produs și rezultat*.

În primul rînd, plusvaloarea sau plusprodusul nu este altceva decît o anumită sumă de muncă vie materializată, suma supramuncii. Această valoare nouă, care stă în fața muncii vie ca o valoare de sine

stătătoare ce se schimbă pe ea — adică pe munca vie —, care i se opune în calitate de capital — este produsul muncii. Ea însăși nu este altceva decât *surplusul muncii în gene-*

#403

ral peste munca necesară, surplus care există într-o formă obiectivă, și deci în calitate de *valoare*.

În al doilea rând, formele particulare pe care trebuie să le îmbrace această valoare pentru a se putea valorifica din nou, adică pentru a deveni capital — pe de o parte, materie primă și unelte de muncă, iar pe de altă parte, mijloace de subzistență pentru muncă în timpul actului de producție —, sînt de aceea tot forme particulare ale supramuncii înseși. Materia primă și uneltele de muncă sînt produse de însăși această supramuncă în asemenea raporturi — cu alte cuvinte însăși această supramuncă e pusă obiectiv ca materie primă și unelte de muncă în așa proporție — încît să permită nu numai ca prin efectuarea acestei munci să se poată materializa, și într-adevăr se materializează, mereu o anumită sumă de muncă necesară, adică de muncă vie care reproduce mijloacele de subzistență (valoarea lor), astfel încît din nou să aibă loc scindarea condițiilor obiective și subiective ale autoconservării muncii, iar autoreproducerea acestora să poată fi reluată de fiecare dată, ci și ca, atunci cînd munca vie parcurge acest proces de reproducție a condițiilor ei materiale, ea să creeze totodată materie primă și unelte în proporții care să-i dea posibilitatea de a se înfăptui în ele ca *supramuncă*, ca muncă care depășește munca necesară, și de a le transforma deci în material pentru o nouă creare de valoare. Condițiile obiective ale *supramuncii*, care sînt limitate la o anumită proporție de materie primă și unelte peste cerințele muncii necesare, în timp ce condițiile obiective ale muncii necesare se descompun, în cadrul obiectivității lor, în momente obiective și subiective, în momente obiectuale ale muncii și în momente subiective (mijloace de subzistență ale muncii vii), — aceste condiții obiective ale supramuncii apar deci acum ca produs, ca rezultat, ca formă obiectivă și existență exterioară a supramuncii înseși. Inițial însă, împrejurarea că uneltele de muncă și mijloacele de subzistență existau în proporții care permiteau muncii vii să se înfăptuiască nu numai ca muncă necesară, ci și ca *supramuncă*, — inițial această împrejurare apărea ca ceva străin înseși muncii vii, apărea ca un act care emană de la capital.

În al treilea rând, existența-pentru-sine, de sine stătătoare, a valorii în opoziție cu forța de muncă vie — adică existența valorii în calitate de capital —, indiferența obiectivă, impasibilă și *înstrăinarea* condițiilor obiective ale muncii față de [IV—43] forța de muncă vie, care ajung pînă acolo încît aceste condiții stau în fața muncitorului întruchipate în persoana capitalistului, i se opun ca personificări care posedă o voință și interese proprii, — această

#404

scindare, această *separare* absolută a proprietății, adică a condițiilor obiective ale muncii de forța de muncă vie, fapt datorită căruia condițiile muncii stau în fața forței de muncă ca *proprietate străină*, ca realitate a unei alte persoane juridice, ca sferă absolută a voinței *acesteia*, iar pe de altă parte munca apare de aceea ca *muncă străină* în raport cu valoarea personificată în capitalist, adică în raport cu condițiile muncii, această scindare absolută dintre proprietate și muncă, dintre forța de muncă vie și condițiile obiectivării ei, dintre munca materializată și munca vie, dintre valoare și activitatea creatoare de valoare — deci și înstrăinarea conținutului muncii de muncitorul însuși —, această separare apare și ea acum ca un produs al muncii înseși, ca materializare, obiectivare a propriilor ei momente. Căci chiar prin intermediul noului act de producție — care n-a făcut decît să confirme schimbul dintre capital și munca vie, schimbul care l-a precedat —, supramunca, deci și plusvaloarea, plusprodusul, în genere rezultatul total al muncii (atît al supramuncii, cît și al muncii necesare), apar în calitate de capital, de valoare de schimb ce se afirmă de sine stătătoare și indiferentă față de forța de muncă vie, sau care stă în fața acesteia ca față de simpla sa valoare de întrebuințare.

Forța de muncă și-a însușit doar condițiile subiective ale muncii necesare: mijloacele de subzistență pentru forța de muncă producătoare, adică pentru reproducerea ei doar ca forță de muncă separată de condițiile obiectivării ei, și chiar ea este aceea care a creat aceste condiții ca *lucruri*, ca *valori* care i se opun sub forma unei personificări străine care o domină. Cînd iese din procesul [de producție], forța de muncă nu numai că nu e mai bogată, dar este chiar mai săracă decît a fost cînd a intrat în el. Căci nu numai că ea a creat condițiile muncii necesare ca condiții care aparțin capitalului, dar în același timp posibilitatea de valorificare ce-i este inerentă, posibilitatea de a crea valoare există și ea acum sub formă de plusvaloare, de plusprodus, într-un cuvînt sub formă de capital, ca dominație asupra forței de muncă vii, ca valoare înzestrată cu putere și voință proprii, care se opune forței de muncă ca sărăcie abstractă, pur subiectivă, lipsită de orice obiectivitate. Forța de muncă a produs nu numai bogăția altuia și propria ei sărăcie, ci și raportul dintre această bogăție, ca una care-și este suficientă sieși, și forța de muncă ca sărăcie, prin a cărei consumare bogăția dobîndește noi forțe vitale și crește din nou.

Toate acestea decurgeau din schimbul în cadrul căruia muncitorul și-a schimbat forța de muncă vie pe o cantitate oarecare de muncă materializată; dar acum această muncă materializată,

#405

aceste condiții ale ființării sale, existente în afara lui, și existența de sine stătătoare a acestor condiții obiectuale în afara forței de muncă înseși apar ca *propriul său produs*, ca realizate de el însuși, ca obiectivare efectuată de el însuși, ca obiectivare a sa într-o forță care nu numai că e independentă de el însuși, ci chiar îl domină, îl domină grație propriei lui activități.

Toate elementele *capitalului adițional* sînt produsul muncii *străine*, adică sînt *supramuncă străină* transformată în capital: mijloace de subzistență pentru munca necesară, condiții obiective — material și unelte prin intermediul cărora munca necesară poate să reproducă valoarea care sub formă de mijloace de subzistență a fost schimbată pe ea; și, în sfîrșit, cantitatea de material și de unelte care e necesară pentru ca prin munca vie să se poată materializa în ea o nouă supramuncă, sau, cu alte cuvinte, să poată fi creată o nouă plusvaloare.

Aici a dispărut aparența în virtutea căreia, la prima examinare a procesului de producție, se mai putea crede că, în ceea ce-l privește, capitalul ar fi adus din circulație o anumită cantitate de valoare. Dimpotrivă, condițiile obiective ale muncii apar acum ca produs al acesteia — atît în măsura în care ele reprezintă valoare în general, cît și în măsura în care sînt valori de întrebuințare pentru producție. Dar dacă capitalul apare astfel ca produs al muncii, la rîndul său produsul muncii apare în calitate de capital; el nu mai apare ca simplu produs și nici ca marfă susceptibilă de a fi schimbată, ci în *calitate de capital*, ca muncă materializată care domină și comandă munca vie. Ca un produs al muncii apare, de asemenea, faptul că produsul ei apare ca *proprietate străină*, ca mod de existență de sine stătătoare în raport cu munca vie, precum și ca *valoare* existentă pentru sine, faptul că produsul muncii, munca materializată este înzestrată cu suflet propriu de către însăși munca vie și se afirmă în fața ei ca *o forță străină*.

Privită din punctul de vedere al muncii, această forță străină apare ca acționînd în procesul de producție în așa fel, încît munca respinge totodată, ca pe o realitate străină, propria ei materializare în condițiile obiective și de aceea se pune pe sine însăși în postura de forță de muncă lipsită de substanță, înzestrată doar cu trebuințe, în opoziție cu această realitate înstrăinată de muncă, aparținînd nu muncii, ci altora; munca afirmă propria ei realitate nu ca ființare pentru sine, ci doar ca ființare pentru altul, și de aceea doar ca alteritate sau ca ființare a altuia împotriva ei înseși.

#406

Acest proces de realizare este totodată procesul de de-realizare a muncii. Munca se afirmă în mod obiectiv, dar își afirmă această obiectivitate ca pe propria ei non-ființare sau ca ființare a non-ființării ei, a capitalului. Munca se reîntoarce în sine ca simplă posibilitate de creare de valoare, sau de valorificare, deoarece i se opun ca existențe de sine stătătoare: întreaga avuție reală, lumea valorii reale, precum și condițiile reale ale propriei ei [IV—44] realizări. În însăși pîntecele muncii vii zac acele posibilități care, ca rezultat al procesului de producție, există în afara ei ca realități, dar ca *realități* care-i sînt *străine* și care alcătuiesc avuția în opoziție cu munca.

În măsura în care e folosit din nou în calitate de capital adițional, în măsura în care intră din nou în procesul de producție și în procesul de autovalorificare, plusprodusul se împarte în 1) mijloace de subzistență pentru muncitori, destinate a fi schimbate pe forță de muncă vie; această parte a *capitalului* poate fi numită *fondul muncii*. Acest fond al muncii, reprezentînd partea de capital destinată conservării forței de muncă — și anume unei conservări progresive, întrucît capitalul adițional crește mereu —, apare și el acum ca produs al muncii *străine*, al muncii străine *capitalului*, la fel ca și 2) celelalte părți componente ale capitalului: condițiile obiectuale necesare pentru reproducția unei valori egale cu valoarea acestor mijloace de subzistență și pentru obținerea unei plusvalori.

Apoi, dacă examinăm acest capital adițional, vedem că împărțirea capitalului în două părți: o parte constantă, care din timpuri imemorabile există anterior muncii — materie primă și unelte de muncă, și o parte variabilă, și anume: mijloacele de subzistență care pot fi schimbate pe forță de muncă vie, apare pur formală, deoarece ambele părți ale capitalului sînt deopotrivă *create* de muncă și deopotrivă puse de ea ca *premise* proprii ale ei. Această împărțire lăuntrică a capitalului însuși apare acum mai curînd în așa fel încît propriul produs al muncii — supramunca obiectivată — se împarte în două părți componente: 1) condițiile obiective necesare pentru o nouă folosire a muncii și 2) fondul muncii, destinat conservării posibilității acestei munci vii, adică conservării forței de muncă vii ca ceva viu, — dar se împarte în așa fel, încît pentru a-și putea apropria din nou partea din rezultatul ei — din propria ei ființare într-o formă obiectivă — destinată fondului muncii, pentru a o putea scoate din forma de avuție străină care stă în fața forței de muncă, aceasta din urmă trebuie nu numai să reproducă propria ei valoare, ci să și valori-

#407

face partea din capitalul nou care reprezintă condițiile obiective pentru efectuarea unei noi supramunci și a unei noi producții adiționale, adică a unei producții de plusvalori. Munca însăși a creat un nou fond pentru folosirea

unei noi munci necesare, sau, ceea ce e totuna, un fond pentru conservarea unei noi forțe de muncă vii, a unor noi muncitori, dar ea a creat totodată și condiția în virtutea căreia acest fond poate fi apropiat de muncitori numai în cazul cînd o nouă supramuncă este înghițită de partea excedentară a capitalului adițional. Așadar, în capitalul adițional produs de muncă — în plusvaloare — este creată totodată necesitatea reală a unei noi supramunci, și astfel capitalul adițional constituie el însuși posibilitatea reală a unei noi supramunci și totodată a unui nou capital adițional.

De aici se vede cum, prin intermediul muncii înseși, lumea obiectivă a avuției se extinde din ce în ce mai mult, opunîndu-se muncii ca o putere străină ei și dobîndind o existență tot mai amplă și mai deplină, astfel încît relativ, în comparație cu valorile create sau cu condițiile reale ale creării de valoare, subiectivitatea sărăcicioasă a forței de muncă vii formează un contrast tot mai izbitor. Cu cît mai mult se obiectivează munca, cu atît mai vastă devine lumea obiectivă a valorilor care se opune muncii ca o lume străină, ca proprietate străină. Prin crearea de capital adițional, munca însăși se silește pe sine la cazna creării, o dată mai mult, de nou capital adițional etc. etc.

În comparație cu capitalul inițial — neadițional —, condițiile pentru forța de muncă s-au modificat acum în sensul că 1) partea de capital care se schimbă pe muncă necesară este reprodusă de însăși această muncă, adică nu-i mai vine acesteia din sfera circulației, ci este propriul ei produs; și 2) partea de valoare care sub formă de materie primă și de unelte reprezintă condițiile reale pentru folosirea muncii vii a fost conservată chiar de aceasta din urmă în procesul de producție, și deoarece prin natura ei fiecare valoare de întrebuințare constă din material perisabil, iar valoarea de schimb ființează, există numai în valoarea de întrebuințare, înseamnă că această conservare echivalează cu salvarea de la pieire — sau cu negarea naturii pieritoare — a valorilor deținute de capitaliști, deci cu apariția lor ca valoare existentă-pentru-sine, ca *avuție nepieritoare*. De aceea, abia în procesul de producție munca vie face ca această sumă de valori inițială să devină capital.

* * *

Să privim acum lucrurile din punctul de vedere al capitalului: în măsura în care e vorba de *capitalul adițional*, capitalistul

#408

reprezintă valoarea existentă-pentru-sine, banii în cea de-a treia funcție a lor, avuția, pur și simplu datorită *însușirii de muncă străină*, căci fiecare din momentele capitalului adițional — materialul, uneltele, mijlocul de subzistență — se reduce la *muncă străină* pe care capitalistul nu și-o însușește prin *schimb* pe valori existente, ci pe care și-a însușit-o *fără schimb*. Ce-i drept, o *condiție inițială* a acestui *capital adițional* o constituie schimbul unei *părți a valorilor care aparțin capitalistului*, sau a *muncii materializate* care-i aparține, pe forță de muncă vie străină.

O condiție a formării *capitalului adițional I*, dacă denumim astfel capitalul adițional provenit din procesul de producție inițial, adică o condiție a *însușirii de muncă străină, de muncă străină materializată*, este, de partea capitalistului, posedarea de *valori* și schimbul *formal* pe forță de muncă vie a unei părți din aceste valori. Spunem „formal”, pentru că munca vie trebuie să-i restituie, să înlocuiască capitalistului și *valorile* pe care acesta *le-a cedat prin schimb*. În orice caz însă, o condiție pentru formarea *capitalului adițional I*, adică pentru însușire de muncă străină sau de valori în care s-a materializat această muncă, este schimbul de valori aparținînd capitalistului, puse de el în circulație și oferite forței de muncă vii, valori care provin *nu din schimbul său* cu [IV—45] munca vie, adică nu din raportarea sa în calitate de *capital față de muncă*.

Să ne închipuim însă acum că capitalul adițional este din nou aruncat în procesul de producție, că el își realizează din nou — în cadrul schimbului — plusvaloarea și apare din nou, la începutul unui al treilea proces de producție, în calitate de capital adițional nou. Premisele acestui *capital adițional II* sînt altele decît cele ale capitalului adițional I. Capitalul adițional I a avut drept premisă valori care aparțineau capitalistului și pe care acesta le-a pus în circulație, sau, mai bine zis, le-a schimbat pe forță de muncă vie. Capitalul adițional II nu are altă premisă decît existența capitalului adițional I, adică, cu alte cuvinte, premisa că capitalistul și-a însușit deja muncă străină fără să fi dat ceva în schimb. Și tocmai aceasta îi dă lui posibilitatea de a relua mereu procesul. Este adevărat că pentru a putea crea capitalul adițional II, capitalistul a trebuit să schimbe pe forță de muncă vie o parte din valoarea capitalului adițional I, sub formă de mijloace de subzistență, dar ceea ce a schimbat el astfel erau din capul locului valori pe care el le-a pus în circulație nu din fondul său propriu; aceste valori reprezintă muncă materializată străină, pe care el și-a însușit-o fără a da în schimb vreun echivalent și pe care o schimbă acum din nou pe muncă vie străină; tot astfel

#409

materialul etc. în care această muncă nouă se materializează și creează plusvaloare a ajuns în mîinile capitalistului fără schimb, prin simplă însușire.

Înșușirea trecută a unei munci străine se dovedește a fi acum pur și simplu condiția unei noi însușiri de muncă străină; cu alte cuvinte, faptul că munca străină sub formă obiectivă (de lucru), sub formă de valori existente, se află în proprietatea capitalistului, acest fapt constituie condiția posibilității pentru capitalist de a-și însuși din nou forța de muncă *vie* străină, și deci supramuncă, muncă fără echivalent. Faptul că acest capitalist s-a mai opus deja în calitate de capital muncii *vii* constituie singura condiție ca el nu numai să se conserve în calitate de capital, ci să-și și *însușească*, în calitate de capital sporind și în proporție crescândă, muncă străină fără echivalent, adică să-și extindă puterea, existența în calitate de capital în opoziție cu forței de muncă *vie*, iar pe de altă parte să reproducă mereu forța de muncă *vie* în sărăcia ei subiectivă, lipsită de substanță, ca forța de muncă *vie*.

Proprietatea asupra muncii străine trecute, sau obiectivate, apare ca singura condiție a însușirii în continuare de muncă străină prezentă, sau *vie*, întrucât capitalul adițional I a fost creat printr-un simplu schimb între munca materializată și forța de muncă *vie* — schimb bazat în întregime pe legea schimbului de echivalente potrivit cu cantitatea de muncă sau de timp de muncă pe care ele o conțin — și *întrucât* pe plan juridic schimbul acesta nu presupune nimic altceva decât dreptul de proprietate al oricărui individ asupra propriilor sale produse și capacitatea de a dispune liber de ele, întrucât însă raportul dintre capitalul adițional II și capitalul adițional I este deci o consecință a acestui prim raport [dintre capital și muncă], observăm un rezultat surprinzător: de partea capitalistului, dreptul de proprietate se transformă dialectic în dreptul asupra unui produs străin sau în drept de proprietate asupra unei munci străine, în dreptul de a-și însuși muncă străină fără echivalent, iar de partea forței de muncă în îndatorirea de a se raporta la propria ei muncă, sau la propriul ei produs ca la o *proprietate străină*. De o parte dreptul de proprietate se transformă în dreptul de a-și însuși muncă străină, iar de alta — în datoria de a se raporta la produsul muncii proprii și la însăși munca proprie ca la valori care aparțin altora.

Dar schimbul de echivalente, această operație inițială care exprima juridicește dreptul de proprietate, se prezintă acum de așa manieră că pentru una din părți el este doar o aparență de schimb, întrucât partea de capital care s-a schimbat pe forța de muncă *vie*

#410

este, în primul rând, ea însăși *muncă străină* însușită fără echivalent, iar în al doilea rând *trebuie înlocuită — împreună cu un excedent — de către forța de muncă vie*, adică în realitate această parte de capital nu este cedată, ci doar transformată, trecută dintr-o formă în alta. Așadar, relația de schimb a dispărut cu desăvârșire, sau este doar o *aparență goală*.

Apoi, inițial dreptul de proprietate apărea bazat pe munca proprie. Acum proprietatea apare ca drept asupra muncii străine și ca imposibilitate pentru muncă de a-și însuși propriul ei produs. Separația totală dintre proprietate și muncă, și într-o măsură și mai mare între avuție și muncă apare acum ca o consecință a legii care pornea de la identitatea lor.

În sfârșit, ca rezultat al procesului de producție și al procesului de valorificare apare înainte de toate reproducerea și producerea din nou a *înseși relației dintre capital și muncă, dintre capitalist și muncitor*. Această relație socială, această relație de producție este de fapt un rezultat și mai important al procesului decât rezultatele lui materiale. Într-adevăr, în cadrul acestui proces muncitorul se produce pe sine însuși ca forță de muncă și produce capital care i se opune, după cum, pe de altă parte, capitalistul se produce pe sine însuși în calitate de capital și produce forța de muncă *vie* care i se opune. Fiecare se reproduce pe sine însuși prin aceea că-l reproduce pe celălalt, că reproduce negația sa. Capitalistul produce munca ca muncă străină; munca produce produsul ca produs străin. Capitalistul îl produce pe muncitor, iar muncitorul îl produce pe capitalist etc.

[5] Acumularea primitivă a capitalului

[a] Premisele istorice ale capitalului și raportul dintre acestea și producția capitalistă deja existentă]

Odată presupusă producția bazată pe capital — {la drept vorbind, banii se transformă în capital abia la *sfârșitul primului proces de producție*, care se soldează cu reproducția capitalului și cu o producție nouă de capital adițional I; dar însuși capitalul adițional I *se afirmă*, se realizează în calitate de capital adițional numai atunci când produce capitalul adițional II, adică atunci când dispar premisele banilor care trec în capital, premise aflate încă în afara mișcării capitalului *real*, și de aceea capitalul însuși, potrivit esenței sale imanente, generează de fapt condițiile de la

#411

care el pornește în procesul de producție} —, condiția că, pentru a se afirma în calitate de capital, capitalistul trebuie să pună în circulație [IV—46] valori create prin muncă proprie sau în vreun alt mod (dar nu prin muncă salariată trecută, deja existentă) ține de condițiile antediluviene ale capitalului, de *premisele lui istorice*, care, ca premise *istorice*, sînt deja depășite și de aceea țin de *istoria formării capitalului*, dar nicidecum de istoria lui *contemporană* etc., adică nu țin de sistemul real al modului de producție ce-i este subordonat.

Dacă, de pildă, exodul iobagilor la orașe este una din condițiile *istorice* și din premisele organizării urbane, în schimb nu este o *condiție*, un moment real al sistemului urban dezvoltat, ci ține de premisele lui *trecute*, de acele premise ale devenirii acestui sistem care sînt suprimate în ființarea lui. Condițiile și premisele *devenirii*, ale *aparității* capitalului presupun tocmai că capitalul nu există încă, ci abia *devine*; ele dispar, așadar, o dată cu apariția capitalului real, a capitalului care, pornind de la propria sa realitate, creează el însuși condițiile proprii sale realizării. Așa, de pildă, dacă transformarea inițială în capital a banilor — sau a valorii existente pentru sine — are drept premisă o anumită acumulare din partea capitalistului (fie și prin economisirea produselor și valorilor etc. create prin muncă proprie), realizată de el în calitate de *non-capitalist*, dacă premisele transformării banilor în capital constituie, așadar, *premisele* exterioare date ale apariției capitalului, în schimb, capitalul devenit ca atare își creează propriile sale premise, și anume: posedarea condițiilor reale pentru crearea de noi valori *fără schimb*, prin intermediul propriului său proces de producție.

Aceste premise, care inițial apăreau ca condiții ale devenirii capitalului și de aceea încă nu puteau să derive din funcționarea lui *în calitate de capital*, sînt acum rezultate ale propriei sale înfăptuiri, ale realității *determinate* de el; *nu condiții ale apariției capitalului, ci rezultate ale ființării lui*. În devenirea sa, capitalul nu mai pornește de la premise, ci el însuși constituie premisa și, pornind de la sine însuși, creează premisele conservării și creșterii sale. De aceea condițiile care au precedat crearea capitalului adițional I, sau condițiile care exprimă devenirea capitalului, nu țin de sfera modului de producție a cărui premisă o constituie capitalul, ci preced capitalul ca etape istorice preliminare ale devenirii lui, la fel cum procesele prin care Pămîntul a trecut din forma sa fluidă de mase de nebuloasă în forma sa actuală se află dincolo de hotarele existenței lui ca Pămînt definitiv format. Aceasta înseamnă că unele capitaluri mai pot apărea, de pildă, prin teaurizare. Dar rezervele acu-

#412

multe pot fi transformate în capital numai prin exploatarea muncii.

Economiștii burghezi, care consideră capitalul o formă de producție veșnică și *naturală* (și nu istorică), caută mereu să-l justifice prezentînd condițiile devenirii lui drept condiții ale existenței sale actuale; cu alte cuvinte, condițiile în care capitalistul își mai însușește ceva în calitate de *non-capitalist*, deoarece e abia pe cale de a deveni capitalist, sînt prezentate de economiștii burghezi drept condiții în cadrul cărora el își însușește ceva deja în *calitate de capitalist*. Aceste tentative de apologetică nu denotă decît rea-credință și neputința de a armoniza modul de însușire al capitalului ca atare cu legile pe care chiar societatea capitalistă le proclamă ca *legi generale ale proprietății*.

Pe de altă parte — și asta e mult mai important pentru noi —, metoda noastră indică punctele în care trebuie să intervină examinarea istorică a fenomenelor, adică punctele în care economia burgheză, ca formă doar istorică a procesului de producție, oferă aspecte care depășesc propriul ei cadru și conțin indicații asupra unor moduri de producție istorice anterioare. De aceea stabilirea legilor economiei burgheze nu necesită o expunere a *istoriei reale a relațiilor de producție*. Dar intuirea și deducerea justă a acestor legi ca relații istoricește formate conduc întotdeauna la egalizări primare, care — asemenea numerelor empirice, de pildă, în științele naturii — atestă că acest sistem are un trecut. Aceste indicații, paralel cu o justă înțelegere a prezentului, oferă totodată cheia pentru înțelegerea trecutului; aceasta constituie tema unei lucrări de sine stătătoare, pe care, de asemenea, sperăm s-o abordăm cîndva. Pe de altă parte, această justă examinare conduce, de asemenea, la unele aspecte în care se constată suprimarea actualei forme de relații de producție și în felul acesta se conturează începutul unei mișcări transformatoare care prefigurează viitorul. Dacă, pe de o parte, fazele preburgheze apar ca fiind premise *doar istorice*, adică deja suprimate, în schimb condițiile actuale ale producției se manifestă ca *suprimîndu-se pe ele însele* și afirmîndu-se deci ca *premise istorice* pentru o nouă orînduire socială.

Să examinăm acum mai întîi raportul deja statornic: valoarea devenită capital și munca vie ca simplă valoare de întrebuințare care se opune capitalului, astfel încît munca vie este doar un mijloc pentru valorificarea muncii moarte, materializate, pentru însuflețirea ei, dar care totodată își pierde propriul său suflet și drept rezultat produce ca avuție străină avuția pe care o creează ea, iar ca proprietate a sa — doar sărăcia forței

#413

de muncă vie; în acest caz lucrurile se reduc pur și simplu la aceea că, în însuși procesul de producție și prin intermediul lui, condițiile obiectuale reale ale muncii vie (și anume: materialul în care se produce valorificarea, uneltele cu ajutorul cărora se obține ea [IV—47] și mijloacele de subzistență menite să ațite flacăra forței de muncă vie, s-o determine să lucreze și să n-o lase să se stingă, furnizându-i substanțele necesare pentru procesul ei de viață) apar ca existențe străine, independente, sau ca moduri de existență ale unei *persoane străine*, ca ceva ce se opune forței de muncă vie, care la rândul ei, este și ea izolată de ele, subiectivă, apar ca valori definitiv autonomizate, existente pentru sine, deci ca valori care constituie o avuție străină forței de muncă vie, avuția capitalistului.

Condițiile obiective ale muncii vie apar ca *valori separate, autonomizate* în raport cu forța de muncă vie ca ființare subiectivă, care de aceea este și ea în raport cu aceste condiții doar o valoare de *alt gen* (deosebindu-se de ele nu ca valoare, ci ca valoare de întrebuințare). O dată ce această separare intervine ca premisă, procesul de producție nu poate decât s-o producă din nou, s-o reproducă, s-o reproducă chiar pe scară mai mare. Am văzut mai sus în ce mod o face procesul de producție. Condițiile obiective ale forței de muncă vie apar ca premise în calitate de existență de sine stătătoare în raport cu forța de muncă, în calitate de obiectivitate a unui subiect distinct de forța de muncă vie și opus ei; de aceea reproducția și *valorificarea*, adică lărgirea acestor *condiții obiective* este totodată reproducția lor și noua lor producție ca avuție a unui subiect străin; care se opune indiferent și de sine stătător forței de muncă. Se reproduce și se produce din nou nu numai *ființarea acestor condiții obiective ale muncii vie, ci și ființarea lor ca valori de sine stătătoare, adică ca valori aparținând unui subiect străin, în opoziție cu această forță de muncă vie*.

Condițiile obiective ale muncii dobîndesc o existență subiectivă în raport cu forța de muncă vie: din capital se naște capitalistul; pe de altă parte, existența doar subiectivă a forței de muncă în raport cu propriile ei condiții nu-i conferă decât o formă obiectivă indiferentă în raport cu ele: forța de muncă nu este decât o valoare care are o valoare de întrebuințare particulară, *alături* de propriile condiții ale valorificării sale, ca *valori* care au altă valoare de întrebuințare. În loc ca aceste condiții să se realizeze în procesul de producție în calitate de condiții ale împlinirii forței de muncă, aceasta din urmă, dimpotrivă, iese din procesul de producție ca simplă condiție a sporirii și conservării valorii *lor* ca valoare existentă pentru sine, opusă forței de muncă.²⁰²

#414

Materialul pe care-l prelucrează forța de muncă este material *străin*, după cum și unealta e unealtă *străină*; munca muncitorului apare doar ca accesoriu, ca accesoriu al substanței lor și de aceea se materializează în ceva ce nu-i aparține. Însăși munca vie apare ca *străină* față de forța de muncă vie a cărei muncă, a cărei proprie manifestare de viață este ea, căci munca e cedată capitalului în schimbul unei cantități de muncă materializată, în schimbul unui produs al muncii înseși. Forța de muncă se raportează la muncă ca la ceva străin, și dacă capitalul ar fi dispus s-o plătească *fără* a o pune să lucreze, ea ar accepta cu plăcere o asemenea tranzacție. Propria ei muncă îi este, așadar, tot atât de străină — și-i e străină, de asemenea, și sub raportul conducerii ei etc. — pe cât îi sînt materialul și unealta. De aceea și produsul este pentru forța de muncă o combinație de material străin, unelte străine și muncă străină, adică de *proprietate străină*, iar după procesul de producție forța de muncă devine mai săracă cu cantitatea de energie vitală cheltuită; apoi însă ea își reîncepe greaua corvoadă în calitate de capacitate doar subiectivă de muncă, separată de condițiile ei vitale.

Recunoașterea produselor muncii ca aparținându-i și considerarea separării muncii de condițiile realizării ei ca una nedreaptă, silită, este o enormă conștientizare, ea însuși produsul modului de producție bazat pe capital și îi sună acestuia la fel de mult condamnarea, ca atunci cînd sclavul, devenind conștient de faptul că el *nu poate fi proprietatea unui terț*, devenind conștient de propria sa persoană, sclavia vegetează într-o existență artificială și nu mai poate servi ca bază a producției.

Dacă, dimpotrivă, examinăm raportul inițial care precede intrarea banilor în procesul de autovalorificare, vedem conturîndu-se diferite condiții care trebuie să fi fost generate istoricește sau trebuie să fi fost date pentru ca banii să devină capital, iar munca să devină muncă generatoare de capital, creatoare de capital, adică muncă salariată. (*Munca salariată* — luată aici în sensul strict economic, singurul în care noi folosim acest termen, iar ulterior va trebui să facem distincție între munca salariată în sensul strict economic al cuvîntului și celelalte forme de muncă plătită cu ziua etc. — este munca generatoare de capital, producătoare de capital, adică munca vie care produce sub formă de forțe străine atât condițiile obiectuale ale efectuării ei ca activitate, cât și momentele obiective ale ființării ei în calitate de *capacitate de muncă* — forțe care i se opun ca valori *existente pentru sine, independente de ea*.)

#415

Condițiile esențiale sînt date în cadrul raportului însuși, așa cum acesta se prezintă inițial: 1) de o parte, prezența forței de muncă vie ca existență doar *subiectivă*, separată de momentele realității ei obiective, adică separată atât de *condițiile* muncii vie, cât și de *mijloacele de existență*, de *mijloacele de subzistență*, de mijloacele de autoconservare a *forței de muncă* vie; posibilitatea vie a muncii în această abstracție deplină, de

o parte; 2) iar de partea cealaltă — valoarea, sau munca materializată, trebuie să fie o acumulare de valori de întrebuințare suficient de mare ca să furnizeze condițiile obiectuale nu numai pentru producerea de produse sau de valori necesare pentru reproducerea sau conservarea forței de muncă vii, ci și pentru absorbirea de supramuncă, să furnizeze adică [IV—48] materialul obiectiv pentru supramuncă; 3) o relație de schimb liberă — circulație de bani — între ambele părți; relație bazată pe valori de schimb, și nu pe relații de dominație și subordonare între cei doi poli, adică o producție care furnizează producătorului mijloacele de subzistență nu în mod direct, ci prin intermediul schimbului, iar în afară de aceasta nu poate să dispună nemijlocit de munca străină, ci trebuie s-o cumpere de la muncitorul însuși, s-o obțină prin schimb; în sfârșit 4) una din părți — cea care reprezintă condițiile obiectuale ale muncii sub formă de valori independente, existente pentru sine — trebuie să apară ca *valoare* și să considere ca scop final nu consumul nemijlocit sau crearea de valori de întrebuințare, ci crearea de valori, autovalorificarea, facerea de bani.

Cît timp *ambele* părți fac între ele schimb de muncă proprie numai sub formă de muncă *materializată*, o asemenea relație este imposibilă; ea este imposibilă și în cazul cînd însăși *forța de muncă vie* apare ca proprietate a celeilalte părți, adică nu ca parte participantă la schimb. (Această afirmație nu este contrazisă de faptul că în cadrul sistemului de producție burghez este posibilă sclavia în unele puncte. Dar ea e atunci posibilă numai pentru că nu există în celelalte puncte și apare ca o anomalie față de sistemul burghez însuși).

Condițiile în cadrul cărora apare inițial această relație, sau care apar ca premise istorice ale devenirii ei, vădesc chiar de la prima privire un dublu caracter: pe de o parte, destrămarea formelor inferioare de muncă vie, iar pe de alta — destrămarea relațiilor mai favorabile [pentru producătorii direcți] *.

* Cuvintele inserate în paranteză sînt luate din textul manuscrisului din 1861—1863, în care Marx a reprodus în întregime pasajul de față (caietul XXII, p. 1 397). — Nota red.

#416

În primul rînd se creează cea dintîi premisă: că raportul de sclavie sau de iobăgie e abolit. Capacitatea vie de muncă își aparține sieși și, prin intermediul schimbului, dispune de propria ei manifestare a forței. Ambele părți se opun una alteia ca persoane. *Formal*, relația dintre ele este o relație între participanți la schimb egali și liberi.

Faptul că această formă este o *aparență*, o *aparență înșelătoare*, apare — cînd examinăm relația juridică — ca ceva ce se află *dincolo* de această relație. Ceea ce vinde muncitorul liber este întotdeauna numai o anumită cantitate de manifestare particulară de forță; deasupra oricărei manifestări particulare se află forța de muncă a muncitorului privită ca totalitate. Manifestarea particulară de forță este vîndută de muncitor unui capitalist oarecare, căruia el i se opune independent ca unei *persoane singulare*. Este clar că nu acesta e raportul dintre el și ființarea capitalului ca atare, adică dintre el și clasa capitaliștilor. Dar tocmai așa stau lucrurile în măsura în care e vorba de persoana singulară, efectivă: muncitorului îi sînt lăsate aici vaste posibilități de alegere, de arbitrar și deci de libertate formală. În condițiile sclaviei, lucrătorul aparține proprietarului *singular*, a cărui mașină de lucru este el. Ca totalitate de manifestare a forței, ca forță de muncă, el este un lucru care aparține altuia și de aceea el nu se comportă ca subiect față de manifestarea sa particulară de forță, față de activitatea sa vie. În condițiile iobăgiei, lucrătorul apare ca moment al proprietății funciare, este, ca și animalul de muncă, un accesoriu al pămîntului. În condițiile sclaviei, lucrătorul nu este altceva decît o mașină de lucru vie, care de aceea are valoare pentru alții, sau, mai bine zis, este o valoare. Muncitorului liber întreaga sa forță de muncă îi apare ca proprietate a sa, ca unul dintre momentele sale, pe care el îl cuprinde ca subiect și-l conservă înstrăinîndu-l. Această chestiune trebuie examinată mai amănunțit ulterior, în legătură cu munca salariată.

[b) Serviciile personale ca opus al muncii salariate productive]

Schimbul de muncă materializată pe muncă vie nu constituie încă nici capitalul, de o parte, nici munca salariată, de alta. Întreaga clasă a așa-numitelor *servicii*, începînd cu lustragiul și terminînd cu regele, ține de această categorie. Tot aici se încadrează și zilierul liber, pe care-l întîlnim sporadic pretutindeni unde fie obștea orientală, fie obștea occidentală, alcătuită din proprietari funciari liberi, se descompune în elemente singulare

#417

datorită creșterii populației, eliberării de prizonieri de război sau unor cauze accidentale în virtutea cărora individul sărăcește și pierde condițiile obiective ale muncii sale suficiente sieși, datorită diviziunii muncii etc.

Dacă *A* cedează o valoare sau bani, adică muncă materializată, pentru a obține în schimb de la *B* un serviciu oarecare, adică muncă vie, actul său se poate încadra:

1. În relația de circulație simplă, într-adevăr, amîndoi nu fac decît un schimb reciproc de valori de întrebuițare: primul cedează mijloace de subzistență, iar cel de-al doilea — o muncă, un serviciu pe care vrea să-l consume primul, fie că e vorba de un serviciu personal care se prestează direct, fie că unul furnizează celuilalt materialul etc. din care acesta din urmă, prin munca sa, prin materializarea muncii sale, creează o valoare de întrebuițare destinată consumului celui dintîi. Asta se întîmplă, de pildă, atunci cînd un țaran își ia în casă un croitor ambulant, cum erau pe vremuri, și îi dă material pentru confecționarea de îmbrăcăminte. Sau atunci cînd dau bani unui medic ca să mă ajute să-mi refac sănătatea. Ceea ce importă în aceste cazuri este serviciul pe care și-l fac reciproc amîndoi. „Do ut facias” figurează pe același plan cu „facio ut des” sau „do ut des”.²⁰³

Omul care-mi confecționează din postav o haină pentru care eu i-am furnizat materialul necesar îmi dă o valoare de întrebuițare. Dar în loc s-o dea de-a dreptul într-o formă obiectuală, el o dă sub formă de activitate. Eu îi dau o valoare de întrebuițare gata finisată, iar el îmi confecționează alta. Deosebirea dintre munca trecută, materializată, și munca prezentă, vie, apare aici ca deosebire formală în ce privește momentul efectuării muncii, care o dată figurează la timpul trecut, iar a doua oară la timpul prezent. Într-adevăr, este o deosebire pur formală, izvorîtă numai din diviziunea muncii și din schimb, între cazul în care *B* își produce singur mijloacele de subzistență necesare întreținerii sale și cazul în care le primește de la *A* și, în loc să-și producă direct mijloacele de subzistență, produce o haină, în schimbul căreia el obține de la *A* mijloace de subzistență. În ambele cazuri el poate căpăta valorile de întrebuițare aflate în posesia lui *A* numai în cazul cînd îi dă în schimb un echivalent, care în ultimă analiză se reduce întotdeauna la propria sa muncă vie, oricare ar fi forma materială pe care aceasta ar îmbrăca-o fie înainte de încheierea schimbului, fie în urma încheierii lui. Acum haina conține nu numai o muncă determinată care-i conferă o formă, o anumită formă de utilitate pe care procesul muncii o imprimă postavului, ci conține și o anumită cantitate de muncă,

#418

deci nu numai valoare de întrebuițare, ci *valoare* în general, *valoare* ca atare. Dar această valoare nu există pentru *A*, deoarece el consumă haina, și nu o comercializează. Prin urmare, în schimbul mijloacelor sale de subzistență, el a obținut munca nu ca muncă *creatoare de valoare*, ci ca activitate creatoare de utilitate, de valoare de întrebuițare.

[IV—49] În cadrul prestării de servicii personale, această valoare de întrebuițare se consumă ca atare, fără a trece din forma de mișcare în forma de lucru. Dacă, după cum se întîmplă adesea în cadrul unor relații neevoluate, prestatorul de servicii nu capătă *bani*, ci nemijlocit chiar valori de întrebuițare, dispare orice aparență că pentru o parte sau alta ar fi vorba aici de *valori* spre deosebire de valori de întrebuițare. Dar chiar dacă presupunem că *A* plătește cu bani serviciul prestat, aceasta nu înseamnă transformarea banilor săi în capital, ci, dimpotrivă, folosirea lor ca simplu mijloc de circulație destinat procurării unui anumit obiect de consum, unei anumite valori de întrebuițare. Tocmai de aceea actul acesta nu este un act producător de avuție, ci, dimpotrivă, unul care consumă avuție. Pentru *A* nu importă cît puțin faptul că în postav se obiectivează muncă ca atare, un anumit timp de muncă, deci *valoare*, ci acela că se satisface o anumită trebuință a sa. Cînd *A* își transferă banii din forma-valoare în aceea de valoare de întrebuițare, banii săi nu *se înmulțesc*, ci *se împuținează*. Aici munca e obținută prin schimb nu ca valoare de întrebuițare pentru crearea de valori, ci ca valoare particulară de întrebuițare, ca valoare pentru consum. Cu cît mai frecvent *A* repetă actul de schimb, cu atît mai sărac devine el. Acest schimb nu este pentru el un *act de îmbogățire*, un act de *creare de valoare*, ci un act de *împuținare* a valorilor existente, aflate în posesia lui. Banii pe care *A* îi dă aici în schimb pe muncă vie — pe un serviciu în natură sau pe un serviciu care se obiectivează într-un lucru — nu sînt *capital*, ci *venit*, sînt bani folosiți ca mijloc de circulație pentru a obține valori de întrebuițare, bani la care forma valoare este doar efemeră, iar nu bani care prin cumpărarea muncii vor să se conserve ca atare și să se valorifice. Schimbul *banilor ca venit*, ca simplu mijloc de circulație, pe muncă vie nu poate transforma niciodată banii în capital, deci nici munca în muncă salariată în sensul economic al cuvîntului.

Nu necesită prea multe explicații faptul că a consuma (a cheltui) bani nu înseamnă a produce bani. În cadrul unor rînduiri în care cea mai mare parte a supramuncii este muncă agricolă și de aceea proprietarul funciar stăpînește atît supra-

#419

munca cît și plusprodusul, venitul proprietarului funciar este acela care constituie fondul muncii pentru muncitorii liberi, pentru muncitorii manufacturieri (aici este vorba de meseriași) în opoziție cu muncitorii agricoli.

Schimbul cu meseriași este una dintre formele consumului proprietarului funciar; o altă parte din venitul său, el o împarte nemijlocit cu o șleahță de slujitori în schimbul unor servicii personale, adesea pur aparente. În societățile asiatice, unde suveranul este posesorul exclusiv al plusprodusului țării, apar, datorită schimbului venitului său cu *free hands* *, cum le numește Stuart²⁰⁴, orașe întregi, care în fond nu sînt altceva decît tabere

nomade. În această relație nu e nimic din munca salariată, cu toate că *poate* — dar nu *trebuie* neapărat — să fie opusul sclaviei și al iobăgiei, deoarece se repetă mereu în diferite forme de organizare socială a muncii. Dacă acest schimb se efectuează prin intermediul *banilor*, stabilirea prețului va avea importanță pentru ambele părți, dar pentru *A* numai în măsura în care nu vrea să plătească prea scump *valoarea de întrebuințare* creată de muncă, iar nu pentru că l-ar interesa *valoarea* creată de ea. De pe urma faptului că acest preț, care inițial fusese mai curînd convențional și tradițional, începe să fie din ce în ce mai mult determinat pe cale economică, mai întîi prin raportul dintre cerere și ofertă, iar în cele din urmă prin cheltuielile de producție prin care însăși vînzarea unor asemenea servicii vii poate fi produsă, — de pe urma acestui fapt esența relației nu se schimbă, — căci și în acest caz, ca și înainte, determinarea prețului rămîne un moment pur formal al schimbului de simple valori de întrebuințare. Dar însăși această determinare a prețului este generată de alte raporturi, de legile generale ale modului de producție dominant, care acționează parcă în spatele acestui act particular de schimb, și de autodeterminarea modului de producție dominant.

Una dintre formele în care apare pentru prima oară în societățile antice acest mod de remunerare este *armata*. Solda oșteanului de rînd se reduce și ea la un minimum, determinată fiind numai de cheltuielile de producție necesare pentru producerea lui. Dar ceea ce primește oșteanul în schimbul prestării serviciului său este venit al statului, și nu *capital*.

Chiar în societatea burgheză intră în această rubrică, în această categorie orice schimb de servicii personale pe venit (aici se încadrează și munca legată de consumul personal, gătitul, cusutul etc., grădinaritul etc., inclusiv activitatea tuturor claselor

* — brațe de muncă libere. — *Nota trad.*

#420

neproductive, funcționarii statului, medicii, avocații, oamenii de știință etc.). În această categorie intră întregul personal casnic etc. Toți acești lucrători, de la cel mai de jos pînă la cel mai de sus, își asigură prin prestările lor de servicii — adesea impuse — o parte din plusprodus, din *venitul* capitalistului. Dar nimănui nu-i va trece prin minte să afirme că prin schimbul venitului său pe astfel de servicii, adică prin consumul său personal, capitalistul acționează în calitate de capital. Dimpotrivă, prin asemenea schimburi el cheltuiește roadele capitalului său. Faptul că proporțiile în care venitul se schimbă pe acest gen de muncă vie sînt și ele determinate de legile generale ale producției nu schimbă cîtusi de puțin natura raportului de care ne ocupăm.

Dimpotrivă, după cum am mai arătat în capitolul despre *bani* *, aici *valoarea*, la drept vorbind, e furnizată de prestatorul de servicii; el schimbă o valoare de întrebuințare — un anumit gen de muncă, de servicii etc. — pe *valoare*, pe *bani*. De aceea în evul mediu, în parte în opoziție cu aristocrația funciară consumatoare, tendința spre producție și spre acumulare de bani pornea de la această parte, de la reprezentanții muncii vii: ei acumulau și deveneau astfel *δυναμει* ** capitaliști pentru o perioadă mai tîrzie. O parte din iobagii eliberați devin capitaliști.

De aceea nu de raport în general, ci de calitatea naturală particulară a serviciului depinde dacă prestatorul lui va primi în schimb salariu cu ziua, onorar sau o listă civilă, precum și dacă rangul său apare mai nobil sau mai umil decît al plătitorului serviciului.

Firește, cu presupunerea capitalului ca putere dominantă, toate aceste relații devin mai mult sau mai puțin *lipsite de nimbul onorurilor*. Dar această desacralizare a prestării serviciilor personale, oricît de înălțător ar fi caracterul pe care li l-au putut închina tradiția etc., nu ține încă de materia tratată aici.

Prin urmare, ceea ce determină constituirea capitalului, deci și a muncii salariate, nu este pur și simplu schimbul de muncă *materializată* pe muncă *vie* — și din punctul de vedere care ne interesează acum, ambele feluri de muncă reprezintă aici două determinări diferite, două valori de întrebuințare de formă diferită, primul ca determinare în formă obiectivă, iar celălalt ca determinare în formă subiectivă —, ci schimbul de muncă materializată ca *valoare*, ca valoare existentă pentru sine, pe muncă

* Vezi volumul de față, p. 204—205. Acest pasaj nu se află în capitolul despre bani, ci în capitolul despre capital. — *Nota red.*

** — potențial. — *Nota red.*

#421

vie ca valoare de întrebuințare a *celeii dintîi*, ca valoare de întrebuințare destinată nu unui anumit uz sau consum personal, ci ca valoare de întrebuințare destinată să creeze *valoare*.

[IV—50] Cînd se schimbă bani pe muncă sau pe un serviciu destinat consumului nemijlocit, are loc întotdeauna un schimb real. Faptul că de ambele părți se schimbă anumite *cantități de muncă* prezintă numai un interes *formal* sub aspectul măsurării formelor de utilitate *particulare* ale muncii, al comparării lor reciproce. Aceasta privește numai *forma* schimbului, dar nu constituie *conținutul* lui. În schimbul dintre capital

și muncă, valoarea nu constituie un criteriu pentru schimbul a două valori de întrebuințare, ci însuși *conținutul schimbului*.

2) În perioada de destrămare a relațiilor *preburgheze* apar sporadic muncitori liberi, ale căror servicii sînt cumpărate nu în scopuri de consum, ci în scopuri de *producție*; dar, în *primul rînd*, chiar pe scară largă această cumpărare se face numai pentru producția de valori de întrebuințare *consumabile direct*, și nu de *valori*, iar în *al doilea rînd*, dacă, de pildă, nobilul folosește alături de iobagii săi un muncitor liber, chiar dacă revinde o parte din produsul creat de acesta din urmă astfel că muncitorul creează pentru nobil *valoare*, schimbul acesta nu vizează decît surplusul și are loc numai în interesul surplusului, în interesul consumului de *obiecte de lux*; el reprezintă în fond, așadar, doar o cumpărare camuflată de muncă străină în vederea consumului nemijlocit, adică cumpărarea acestei munci în calitate de valoare de întrebuințare. De altfel, acolo unde numărul acestor muncitori liberi se multiplică și această relație se extinde, acolo vechiul mod de producție — comunitar, patriarhal, feudal etc. — este în curs de dizolvare și se pregătesc elementele pentru adevărata muncă salariată. Dar acești lucrători liberi pot, de asemenea, să apară, cum s-a întîmplat, de pildă, în Polonia etc., și să dispară apoi din nou, fără ca modul de producție să sufere vreo schimbare.

{ Pentru a exprima ca *relații de proprietate* sau ca *legi* ale acestora relațiile în care intră capitalul și munca salariată nu trebuie decît să exprimăm relația dintre cele două părți în *procesul de valorificare* ca *proces de apropiere*. Bunăoară, faptul că supramunca apare ca plusvaloare a capitalului înseamnă că muncitorul nu-și însușește produsul propriei sale munci, că acest produs reprezintă pentru el o *proprietate străină* și că, dimpotrivă, *munca străină* apare ca proprietate a capitalului. Această a doua lege a proprietății burgheze, în care e răsturnată prima lege [privind proprietatea asupra produsului muncii proprii] și care în virtutea dreptului de succesiune etc. capătă o existență inde-

#422

pendentă de hazardul vremelniciei capitaliștilor individuali, e statornicită ca lege la fel de bine ca și cea dintîi. Prima lege este identitatea muncii cu proprietatea; în cea de-a doua, munca apare ca proprietate negată sau proprietatea ca negație a caracterului străin al muncii străine.

Într-adevăr, în procesul de producție a capitalului, după cum va reieși și mai clar din expunerea ulterioară a acestui proces, munca este o totalitate, o combinație de munci ale cărei părți constitutive individuale își sînt reciproc străine, astfel încît munca de ansamblu, ca totalitate, *nu* este *opera* muncitorului individual și nici nu este opera comună a diferiților muncitori decît în măsura în care muncitorii sînt combinați [datorită intervenției unei forțe externe], și nu se comportă ca [*și*] combinîndu-se ei înșiși unul cu celălalt. În combinația ei, această muncă apare ca subordonată unei voințe străine și unei inteligențe străine și e condusă de ele, își are *unitatea spirituală* în afara ei, în aceeași măsură în care, în ce privește unitatea ei materială, ea este subordonată *unității obiectuale a sistemului de mașini*, a capitalului fix, care ca un *monstru însuflețit* obiectivează gîndirea științifică și constituie în fapt elementul unificator; față de muncitorul individual, el nu se comportă nicidecum ca unaltă, ci, dimpotrivă, muncitorul există pe lîngă el ca precizie individuală însuflețită, ca anexă izolată vie.

Prin urmare, munca combinată este într-un dublu sens o combinație *an sich*, dar ea nu este combinație nici în sensul de relație mutuală între indivizi lucrînd împreună, nici în sensul de dominație a lor, fie ea asupra funcțiilor lor particulare sau singulare, fie asupra unelei de muncă. De aceea, dacă muncitorul se raportează la produsul muncii sale ca la un produs străin, înseamnă că și la munca combinată el se raportează ca la o muncă străină și în același mod se raportează el și la propria sa muncă, în care vede o manifestare de viață care, deși îi aparține, îi este totuși străină, impusă; de aceea A. Smith și alții o califică drept *povară*, *sacrificiu* etc.²⁰⁵ Ca și produsul ei, munca însăși *este negată ca muncă a muncitorului singular, izolat*. Negată ca muncă izolată, munca este astfel în fapt afirmată ca muncă socială sau combinată. Dar astfel afirmată, *munca socială sau combinată*, atît sub formă de activitate cît și cristalizată sub formă de obiect, e pusă totodată nemijlocit ca altul în raport cu munca individuală realmente existentă, apare și ca *obiectivitate străină* (proprietate străină), și ca *subiectivitate străină* (subiectivitatea capitalului). Prin urmare, atît munca cît și produsul ei sînt reprezentate de capital ca muncă izolată negată a mun-

#423

ditorului izolat, deci și ca proprietate negată a acestuia. De aceea capitalul este existența muncii sociale — combinația ei atît ca subiect cît și ca obiect —, dar această existență se manifestă ca fiind de sine stătător în opoziție cu momentele reale ale muncii și, deci, ca existență *separată* alături de ele. De aceea capitalul, la rîndul său, apare ca subiectul predominant și proprietar de *muncă străină*, și însăși relația sa este aceea a unei contradicții tot atît de absolute ca și cea a muncii salariate. }

[1) *Premise naturale și economice pentru ca un individ să-și poată însuși condițiile obiective ale muncii.*
Diferite forme de obște]

[a) Proprietatea inițială a indivizilor care lucrează
asupra condițiilor naturale ale muncii lor]

Dacă munca liberă și schimbul ei pe bani, cu scopul de a reproduce acești bani și de a spori valoarea lor, adică cu scopul de a consuma munca liberă nu ca valoare de întrebuințare pentru satisfacerea unor nevoi personale, ci ca valoare de întrebuințare pentru bani, — dacă toate acestea constituie o premisă a muncii salariate și una din condițiile istorice ale capitalului, atunci separarea muncii libere de condițiile obiective ale realizării ei — de mijloacele de muncă și de materialul muncii — constituie o altă premisă. Așadar, înainte de toate este nevoie ca muncitorul să fie separat de pământ, de acest laborator al său natural, cu alte cuvinte este nevoie de descompunerea micii proprietăți funciare libere, ca și de aceea a proprietății colective asupra pământului, bazată pe obștea orientală.

În ambele forme, muncitorul se comportă față de condițiile obiective ale muncii sale ca față de proprietatea sa; avem de-a face aici tocmai cu unitatea naturală dintre muncă și premisele ei materiale. Muncitorul are, prin urmare, o existență obiectivă independent de muncă. Individul se raportează la sine însuși ca proprietar, ca stăpîn [IV—51] al condițiilor realității sale. În același mod se raportează el la ceilalți, și după cum această *premisă* are ca punct de plecare obștea sau diferitele familii care formează obștea, ceilalți sînt pentru el coproprietari,

#424

adică egale întrupări ale proprietății comune sau proprietari independenți ca și el, adică niște proprietari privați independenți, alături de care proprietatea comună, care înainte absorbea totul și predomina asupra tuturor, se prezintă ea însăși ca un *ager publicus* * aparte, alături de mulțimea proprietarilor funciari privați.

În ambele forme indivizii nu se comportă ca muncitori, ci ca proprietari — și membri ai unei colectivități, care totodată și muncesc. Scopul muncii lor nu este de a crea valoare — cu toate că ei pot realiza supramuncă pentru a o schimba pe produse *străine*, adică pe plusproduse [ale altor indivizi] —, ci de a asigura existența proprietarului individual și a familiei sale, precum și a întregii obști. Punerea individului ca *muncitor*, în această goliciune a sa, este ea însăși produs al dezvoltării *istorice*.

[b) Forma asiatică de proprietate]

Premisa primei forme a acestei proprietăți funciare este, în primul rînd, existența unei colectivități natural constituite: familia și familia lărgită, devenită trib ²⁰⁷, sau o serie de familii legate prin căsătorii, sau o combinație de triburi. Și cum este de presupus că *păstoritul* și în genere *modul de viață nomad*, este prima formă a modului de existență a oamenilor, că la început tribul nu se stabilește definitiv pe un anumit teritoriu, ci se deplasează în căutare de pășuni (oamenii nu sînt sedentari din fire, afară de cazul cînd găsesc un mediu natural atît de fertil încît stau la fel ca maimuțele într-un copac, altfel cutreieră pămîntul ca animalele sălbatice), înseamnă că *comunitatea de trib*, comunitatea naturală, nu este *rezultatul*, ci condiția *prealabilă a apropierii* (temporare) și *a folosirii pămîntului în comun*.

În fine, cînd oamenii se stabilesc într-un loc, comunitatea primitivă va suferi modificări mai mult sau mai puțin profunde, în funcție de diferitele condiții de mediu (climă, situație geografică, natura solului etc.), precum și de însușirile lor naturale (particularitățile lor rasiale) etc. Comunitatea naturală de trib sau, dacă vreți, caracterul gregar, este prima condiție — comunitate de sînge, de limbă, de obiceiuri etc. — *a apropierii* de către oameni *a condițiilor obiective* ale vieții lor și ale activității prin care această viață se reproduce și capătă forme obiective (asemenea activitate putînd fi păstoritul, vînătoarea, agricultura etc.).

* — *ogor obștesc* (denumire dată în vechea Romă fondului funciar al statului). — *Nota trad.*

#425

Pămîntul este marele laborator, arsenalul care furnizează atît mijlocul de muncă și materialul muncii, cît și locul de așezare al colectivității, *baza* ei. Față de pămînt oamenii se raportează naiv, ca față de *proprietatea*

colectivității, și anume a colectivității care se produce și se reproduce prin munca vie. Fiecare individ în parte este proprietar sau posesor numai pentru că este o verigă a acestei colectivități, este membru al ei.

Aproprierea reală, prin procesul muncii, se efectuează în condițiile acestor premise, care nu sînt ele însăși produs al muncii, ci apar ca premise ale ei naturale sau divine. Această formă, care are la bază aceeași relație fundamentală [adică proprietatea comună asupra pămîntului], se poate realiza ea însăși într-un mod foarte diferit. Astfel, ea nu este de loc contrazisă de faptul că, așa cum e cazul la majoritatea formelor asiatice fundamentale, unitatea care înglobează și domină toate aceste mici comunități se înfățișează ca un proprietar suprem sau ca un proprietar unic, în timp ce comunitățile reale apar doar ca posesori ereditari. Întrucît această unitate este adevăratul proprietar și adevărata premisă a proprietății colective, ea însăși poate apărea ca ceva distinct, situat deasupra multitudinii de colectivități particulare reale, în care individul este de fapt lipsit de proprietate, sau în care proprietatea (adică modul în care individul se raportează la condițiile naturale ale muncii și ale reproducerii ca la condiții ce-i aparțin, ca la un corp obiectiv al subiectivității sale, care e găsit de-a gata sub formă de natură anorganică) îi apare ca fiind mijlocită prin cedarea de către unitatea înglobantă, realizată în despot ca părinte al acestei multitudini de colectivități, către individ prin intermediul obștii din care acesta face parte. De aceea plusprodusul, care, de altfel, este stabilit prin lege ca rezultat al aproprierii reale prin muncă, aparține, firește, acestei unități supreme.

Prin urmare, în condițiile despotismului oriental și a lipsei de proprietate care pare să fi existat juridic aici, există de fapt, ca o temelie a lui, această proprietate de trib sau de obște, provenită în cea mai mare parte dintr-o îmbinare a meșteșugurilor cu agricultura în cadrul micii comunități, care capătă astfel posibilitatea de a-și satisface singură toate nevoile și cuprinde în sine toate condițiile reproducerii și ale producției lărgite. O parte din supramuncă aparține comunității superioare, care în ultimă instanță există ca persoană, și această supramuncă se prezintă fie sub forma tributului etc., fie sub forma muncilor executate în comun pentru proslăvirea unității, parțial a despotului real, parțial a ființei tribale imaginare care e Divinitatea.

#426

Acest gen de proprietate în obște, în măsura în care aici ea se realizează în mod efectiv prin muncă, poate să îmbrace diferite forme: uneori micile obști vegetează independent alături una de alta, și în fiecare obște individul muncește împreună cu familia lui, independent de alții, pe parcela care îi este atribuită *; alteori unitatea se poate extinde, imprimînd un caracter colectiv chiar procesului muncii, care poate căpăta forma unui sistem oficial, ca de pildă în Mexic, și în special în Peru, sau la vechii celți și la unele triburi din India.

Caracterul colectiv în cadrul tribului poate să se manifeste și în aceea că unitatea care înglobează este reprezentată de capul unei familii fondatoare sau că această unitate o constituie legătura dintre patriarhi. În funcție de asemenea situații, forma acestei societăți va fi mai despotică sau mai democratică. Condițiile, comune pentru toți, de apropiere efectivă prin muncă, canalele de irigație, care prezintă o importanță cu totul deosebită pentru popoarele asiatice, mijloacele de comunicație etc. apar în acest caz ca operă a unității supreme — a cîrmuirii despotice, care se situează deasupra micilor obști. Orașe propriu-zise se formează, alături de aceste sate, numai acolo unde există o poziție deosebit de favorabilă pentru comerțul exterior, sau acolo unde căpetenia statului și satrapii săi își schimbă venitul (plusprodusul) lor pe muncă și îl cheltuiesc ca fond al muncii.

[c] Forma antică de proprietate]

[IV—52] A doua formă de proprietate — care, ca și prima, a dat naștere unor modificări esențiale, cu caracter local, istoric etc. —, fiind produsul unei vieți mai mobile și al unui destin mai schimbător al triburilor originare, ca și al modificărilor pe care le-au suferit ele în procesul dezvoltării istorice, presupune, de asemenea, drept premisă obștea, dar nu ca în primul caz, unde obștea se prezintă ca substanță, iar indivizii nu sînt altceva decît simple accesorii ale ei sau părțile componente care s-au format pe o cale pur naturală. Această din urmă formă presupune ca

* O anumită muncă este necesară, pe de o parte, pentru crearea unui fond comun de rezervă, a unui fond de asigurare, ca să zicem așa, iar pe de altă parte, pentru acoperirea cheltuielilor colectivității propriu-zise, adică pentru războaie, pentru servicii divine etc.; aici întîlnim pentru prima oară dominium seniorial [dreptul de a dispune de proprietate] în sensul său inițial, de pildă în obștile slave, în cele românești etc. Aici rezidă trecerea la munca de clacă etc.

#427

bază nu întinderea de pămînt ca atare, ci orașul ca sediu (centru) deja creat al agricultorilor (proprietari funciari). Ogorul apare aici ca un teritoriu al orașului, pe cînd în primul caz satul se prezenta ca un simplu accesoriu al pămîntului.

Pământul în sine — oricât de dificilă ar fi cultivarea și apropierea lui efectivă — nu-i împiedică în nici un fel pe oameni să se comporte față de el ca față de natura neorganică a individului viu, astfel ca el să servească subiectului drept atelier, mijloc de muncă, obiect al muncii și mijloc de subzistență. Greutățile care le întâmpină o obște pot proveni doar de la alte obști care au ocupat mai înainte pământul sau care tulbură obștea pe pământurile ocupate de ea. Prin urmare războiul reprezintă o importantă sarcină generală, o mare muncă colectivă, care e cerută fie pentru a pune stăpânire pe condițiile obiective de existență, fie pentru a apăra și a eterniza stăpânirea lor. Iată de ce o obște compusă dintr-o serie de familii este organizată în primul rînd militar, ca o organizație armată, militară, și o asemenea organizare este una din condițiile existenței ei ca proprietară. Baza acestei organizări militare o constituie concentrarea locuințelor în oraș.

Orînduirea tribală ca atare duce la împărțirea în neamuri superioare și neamuri inferioare, iar această diferențiere se accentuează tot mai mult ca urmare a amestecării învingătorilor cu triburile învinse etc.

Proprietate în obște — ca proprietate de stat, ager publicus — este aici separată de proprietatea privată. Proprietatea individului nu este ea însăși nemijlocit proprietate a obștii ca în primul caz, cînd ea, prin urmare, nu era proprietate a individului, separată de obște, ci se afla doar în posesiunea acestui individ.

Cu cît proprietatea individuală poate fi valorificată în mai mică măsură în mod efectiv și exclusiv prin munca în comun (adică așa cum este cazul, de pildă, în condițiile sistemului de irigație din Orient), cu atît mișcarea istorică, migrațiile distrug caracterul format pe cale pur naturală al tribului, cu atît tribul se depărtează mai mult de locul său de așezare inițial și acaparează pămînturi *străine*, pășind astfel în condiții de muncă esențial noi, în care energia fiecărui individ se dezvoltă mai mult, cu atît caracterul colectiv al tribului se manifestă — și trebuie să se manifeste — într-o măsură tot mai mare ca o unitate negativă față de lumea din afară, cu atît sînt mai numeroase condițiile în virtutea cărora individul devine *proprietar privat* al pămîntului, al unei parcele separate, a cărei cultivare separată cade pe seama lui și a familiei sale.

#428

Obștea — ca stat — reprezintă, pe de o parte, raportul reciproc dintre acești proprietari privați, liberi și egali, unirea lor îndreptată împotriva lumii exterioare; ea constituie totodată o garanție a lor. Obștea ca orînduire se bazează aici în aceeași măsură pe faptul că membrii ei sînt proprietari funciari care muncesc, țărani parcelari, ca și pe faptul că independența lor este asigurată prin relațiile dintre ei ca membri ai obștii, prin folosirea lui ager publicus pentru satisfacerea nevoilor comune, pentru gloria comună etc. Apartenența la obște continuă să fie o condiție necesară pentru însușirea pămîntului, dar ca membru al obștii fiecare individ este proprietar privat. Proprietatea sa privată înseamnă pentru el pămîntul său, dar totodată el vede în această proprietate temeiul apartenenței sale la obște, iar menținerea lui ca membru al acesteia înseamnă în aceeași măsură menținerea obștii, și invers, ș.a.m.d. Astfel că obștea, deși acum deja *produs al dezvoltării istorice*, nu numai în fapt dar și cunoscut ca atare, și deci *avînd o origine*, este aici premisa *proprietății* asupra pămîntului — adică a raportului dintre subiectul care muncește și premisele naturale ale muncii ca aparținîndu-i —, această competență însă mijlocită de calitatea sa de membru al statului, de existența statului, sau, cu alte cuvinte, de o *premisă* care este considerată ca fiind divină etc.

Concentrarea se operează la oraș, al cărui teritoriu înglobează regiunea rurală înconjurătoare; mica agricultură produce pentru consumul nemijlocit; industria casnică reprezintă o îndeletnicire domestică accesorie a femeilor și a fetelor (torsul și țesutul) sau o ocupație care a căpătat o dezvoltare de sine stătătoare numai în unele ramuri ale producției (fabri * etc.)

Dănuirea unei asemenea obști are ca premisă menținerea egalității între țărani liberi care o compun și care-și asigură singuri existența, precum și munca proprie ca o condiție pentru dănuirea proprietății lor. Ei se comportă ca proprietari față de condițiile naturale ale muncii, dar totodată trebuie ca aceste condiții să fie continuu și efectiv puse prin munca personală a individului, ca condiții și elemente obiective ale personalității sale, ale muncii sale personale.

Pe de altă parte însă, această mică colectivitate războinică manifestă tendința de a depăși asemenea limite etc. (Roma, Grecia, evreii etc.).

* — meșteșugari în Roma antică. — *Nota trad.*

#429

„Cînd prezicerile augurilor — spune Niebuhr — l-au încredințat pe Numa că alegerea lui se bucură de încuviințarea zeilor, prima grijă a acestui rege pios n-a fost să organizeze oficierea de servicii divine în temple, ci să se ocupe de soarta oamenilor. El a împărțit pămînturile pe care Romulus le cucerise în război și le destinase colonizării; el a înființat cultul lui Terminus *. Toți legiuitorii din antichitate, și în primul rînd Moise, își bazau succesul preceptelor emise de ei în sprijinul virtuții, cinstei și bunelor moravuri pe proprietatea asupra pămîntului sau, cel puțin, pe o posesiune ereditară a pămîntului care să fie asigurată unui număr cît mai mare de cetățeni" (*Niebuhr. „Römische Geschichte", Erster Theil, 2-te Ausgabe, 1827, S. 245*).

Pentru procurarea mijloacelor sale de subzistență, individul se afla în asemenea condiții, încât scopul urmărit de el nu putea fi agonisirea de avuție, ci asigurarea propriei sale existențe, reproducerea sa ca membru al obștii, propria sa reproducere ca proprietar al parcelei sale de pământ și, în această calitate, ca membru al obștii.

Dăinuirea comunității înseamnă reproducerea tuturor membrilor ei ca țărani care-și asigură singuri mijloacele de subzistență și al căror timp de muncă suplimentar aparține tocmai obștii, muncii militare etc. Proprietatea asupra propriei sale munci este mijlocită de proprietatea asupra condiției muncii, asupra parcelei de pământ, iar această proprietate, la rîndul ei, este garantată prin existența obștii, care, la rîndul ei, este garantată prin supramunca prestată de membrii obștii sub forma serviciului militar etc. Membrul obștii se reproduce ca atare nu prin cooperare în munca producătoare de avuție, ci prin cooperare în munca de interes comun (imaginar și real), care are menirea să asigure menținerea uniunii înăuntru și în afară. Proprietatea este quiritară,²⁰⁸ romană, proprietarul funciar privat este proprietar numai ca roman, dar ca roman el este proprietar funciar privat.

[d) Forma germanică de proprietate;
deosebirile existente între ea
și formele asiatică și antică]

[IV—53] O a treia formă de proprietate a indivizilor care muncesc, membri ai obștii care își asigură singuri existența, în condițiile naturale ale muncii lor, este cea *germanică*. În această formă de proprietate, membrul obștii nu este, ca atare, copo-

* — zeu al hotarelor și al pietrelor de hotar în Roma antică. — *Nota trad.*

sesor al proprietății comune *, cum este cazul în forma de proprietate specific orientală. Și nu avem aici nici ceea ce caracterizează forma romană, greacă, (pe scurt a antichității clasice), unde pământul e ocupat de comunitate, este pământ roman. O parte din el rămîne la dispoziția obștii propriu-zise, iar nu la dispoziția unor membri ai obștii: ager publicus în diferitele sale forme. Cealaltă parte este împărțită între membrii obștii, și fiecare parcelă de pământ este pământ roman prin aceea că este proprietate privată, este domeniul unui roman, este o parte din pământ — din laboratorul comun — care-i aparține lui; dar și el este roman numai în măsura în care posedă acest drept suveran asupra părții sale din pământul roman.

{ „În antichitate, meșteșugul orășenesc și comerțul erau îndeletniciri disprețuite; în schimb, agricultura se bucura de multă considerație; în evul mediu dimpotrivă" [*Niebuhr*, op. cit., p. 418]. }

{ „Dreptul de a *folosi* prin *posesiune* pământurile obștii l-au avut inițial patricienii, care mai tîrziu au cedat parcela din aceste pămînturi clienților lor; *transferul de proprietate* din ager publicus era un privilegiu exclusiv al plebeilor; toate alocările se făceau în favoarea plebeilor, ca o despăgubire pentru partea ce le revenea din pământul obștii. *Proprietatea funciară propriu-zisă*, cu excepția terenurilor din jurul zidurilor orașului, se afla la început numai în mâinile plebeilor * (obștilor satești li s-a acordat mai tîrziu cetățenia romană) [op. cit., p. 435—436]. }

{ „Trăsătura fundamentală a plebei romane este că ea reprezintă un ansamblu de țărani, așa cum reiese din definiția proprietății lor quiritare. Cei din antichitate considerau în mod unanim agricultura ca *adevărată ocupație* care i se potrivește unui bărbat liber, o apreciau ca o școală a soldatului. În lumea celor ce practică agricultura se păstrează vechea puritate a națiunii; aceasta suferă schimbări la orașe, unde se stabilesc negustori și meșteșugari străini, după cum și băștinașii se mută acolo unde îi mîină dorința de cîștig. Pretutindeni unde există sclavie, sclavii eliberați caută să-și cîștige existența prin ocupații de pe urma cărora ei adună apoi adesea mari bogății; iată de ce în antichitate aceste ramuri de activitate se și aflau, de cele mai multe ori, în mâinile lor și, de aceea, erau considerate ca nedemne de un cetățean; de aici și părerea că este riscant să fie admiși meșteșugarii în rîndurile cetățenilor cu drepturi depline (inițial la greci ei erau, de regulă, excluși din rîndurile acestora). Nici unui roman nu-i era îngăduit să ducă o viață de mic negustor sau de meșteșugar.²⁰⁹ Anticilor le era complet necunoscută o instituție atît de respectabilă cum avea să fie sistemul

* Acolo unde nu există altă proprietate *decît* cea comunitară, membrul individual ca atare nu este decît *posesorul*, *ereditar* sau nu, al unei porțiuni determinate, deoarece nici o fracțiune de proprietate nu aparține vreunui dintre membri considerat aparte și fiecare individ este posesor doar ca membru nemijlocit al obștii, așadar ca persoană care trăiește în uniune directă cu ea, și nu separat de ea. Acest individ izolat este, așadar, doar posesor. Nu există decît o proprietate *colectivă* și o *posesiune privată*. Acest mod de posesiune, legat de proprietatea colectivă, poate să sufere pe plan istoric, local etc. modificări dintre cele mai variate, după cum munca însăși este efectuată în mod izolat de către posesorul privat, sau este, la rîndul ei, stabilită de obști sau de unitatea care stă deasupra diferitelor obști.

#431

breslelor în istoria medievală a orașelor; dar chiar și aici spiritul războinic a slăbit pe măsură ce breslele au câștigat preponderență asupra familiilor de patricieni, și pînă la urmă s-a stins cu totul: o dată cu el au dispărut și considerația de care se bucurau orașele în exterior, și libertatea lor" [op. cit., p. 614-615] }

{ „Triburile statelor antice erau organizate în două feluri: fie pe bază *gentilică*, fie pe bază *teritorială*... Triburile *organizate pe bază gentilică* sînt mai vechi decît cele organizate pe bază teritorială, și aproape pretutindeni au fost înlocuite de acestea din urmă. Forma lor cea mai pronunțată, cea mai rigidă este sistemul castelor, în care fiecare castă este separată de celelalte; orice amestec între ele, prin căsătorii, este interzis; castele ocupă trepte ierarhice distincte și fiecare din ele exercită o profesiune exclusivă, care a fost stabilită o dată pentru totdeauna...

La început, triburile *organizate pe bază teritorială* corespundeau împărțiri ținutului în regiuni și sate, astfel că oricine era — în momentul introducerii acestei împărțiri (în Atica pe vremea lui Clistene) — locuitor stabil al unui sat era înscris, ca demotes al acestui sat, în acea phyle²¹⁰ din care făcea parte satul respectiv. Urmașii lui însă continuau, de regulă, să facă parte din aceeași phyle și din același deme, independent de locul lor de domiciliere; datorită acestui fapt, și această împărțire a căpătat o aparență genealogică.

Gințile romane nu erau bazate pe înrudire de sînge. Atunci cînd menționează nume gentilice, Cicero adaugă, ca semn distinctiv, și descendența din strămoși liberi. Membrii ginților romane aveau sacra * comune, care mai tîrziu (încă de pe vremea lui Cicero) au dispărut. Cel mai mult s-a menținut dreptul de a moșteni co-gentilic pe acei membri ai ginții care nu aveau rude și care mureau fără să lase testament. În timpurile străvechi, membrii ginților aveau obligația de a ajuta pe membrii nevoiași ai ginții care se aflau într-o situație deosebit de grea. (La germani acest obicei s-a practicat la început pretutindeni, și cel mai mult a dăinuit la cei din Dithmarschen.²¹¹) *Gințile* erau un fel de corporații. O împărțire mai generală decît împărțirea în ginți nu a existat în lumea antică. Astfel, la gaeli²¹², nobilii Campbells, împreună cu vasalii lor, formează un clan" [op. cit., p. 317—335]. }

Cum patricianul este într-o măsură mai mare reprezentantul obștii, el este *posesorul* lui ager publicus și îl exploatează prin intermediul clienților săi etc. (iar ulterior, încetul cu încetul, și-l însușește).

Obștea germană nu se concentrează la oraș; dar prin simplul fapt că există o asemenea concentrare (orașul ca centru al vieții rurale, locul de domiciliere al agricultorilor, precum și centru de conducere militară), obștea ca atare capătă, în acest caz, o existență exterioară distinctă de aceea a fiecărui individ. Istoria antichității clasice este istoria orașelor, dar a unor orașe care au la baza lor proprietatea funciară și agricultura; istoria Asiei este un fel de unitate nediferențiată între oraș și sat (marile orașe propriu-zise trebuie privite aici doar ca simple tabere ale cîrmuitorilor, ca o excrescență a structurii economice propriu-zise). În evul mediu (perioada germanică), satul ca atare este punctul de plecare al istoriei, a cărei dezvoltare are loc apoi sub forma opozi-

* — lăcașuri sfînte. — *Nota trad.*

#432

ției dintre oraș și sat. Istoria modernă înregistrează o urbanizare a satului, în timp ce în antichitate a avut loc o ruralizare a orașului.

[V—1] * Prin faptul că se unește, formînd orașul, obștea ca atare are o existență economică; însăși *existența* orașului ca atare este altceva decît o simplă multitudine de case independente. Aici întregul nu constă pur și simplu din suma părților sale. El este, în felul său, un organism autonom. La germani, ai căror capi de familie se stabileau în păduri și erau despărțiți unii de alții prin distanțe considerabile, obștea, privită chiar sub aspect pur *exterior*, există numai prin întrunirea ocazională a membrilor obștii, deși unitatea lor *lăuntrică* e pusă în genealogia și limba lor comună, în trecutul lor comun și istoria lor comună etc.

Obștea apare, așadar, ca o *asociere* (Vereinigung) și nu ca o uniune (Verein); apare ca o unire (Einigung) ai cărei subiecți independenți îi constituie proprietarii funciari, și nu ca o unitate. De aceea obștea nu există, de fapt, ca *stat*, ca *sistem politic*, cum era cazul la popoarele antice, pentru că ea nu există ca *oraș*. Pentru ca obștea să capete o existență reală, trebuie ca proprietarii funciari liberi să țină o *adunare*, în timp ce la Roma, de pildă, obștea *există* în afara unor asemenea adunări, prin *însăși* existența *orașului* și a personalităților oficiale puse în fruntea lui etc.

Ce-i drept, și la germani întîlnim *ager publicus*, pămînt al obștii sau pămînt al poporului, spre deosebire de proprietatea individului. Acest *ager publicus* cuprinde terenurile de vînătoare, pășunile, pădurile etc., adică acea parte din pămînturi care nu poate fi împărțită atunci cînd trebuie să servească ca mijloc de producție sub această formă determinată. Totodată însă acest *ager publicus* nu reprezintă, ca, de pildă, la romani, o existență concretă economică distinctă a statului, alături de aceea a proprietarilor privați, astfel ca aceștia să fie cu adevărat proprietari *privați* [Privateigentumer] numai în măsura în care ei au fost excluși, au fost privați de folosința acestui *ager publicus*, cum era cazul cu plebeii.

La germani, *ager publicus* apare mai degrabă doar ca o completare a proprietății individuale și figurează ca proprietate numai în măsura în care, ca bun comun al unui trib, trebuie apărat de triburile dușmane. Nu proprietatea individului particular apare ca fiind mijlocită de obște, ci, dimpotrivă, existența obștii și a proprietății în obște apare ca fiind mijlocită, adică ca raport de mutuali-

* Aici începe al cincilea caiet al manuscrisului, pe a cărui copertă se află inscripția: „Caietul V. Ianuarie 1858 (început la 22 ianuarie)”. — *Nota red.*

#433

tate existent între indivizii independenți unii de alții. În fond, în fiecare casă în parte e cuprins un tot economic, care constituie pentru sine un centru de producție independent (meșteșugul este practicat ca simplă îndeletnicire casnică accesorie a femeilor etc.).

În lumea antică, orașul, cu pământurile înconjurătoare aflate în posesia lui, reprezintă un tot economic; în lumea germanică, un asemenea tot economic este locuința individuală, care apare doar ca un punct pe pământul care îi aparține; aici nu avem de-a face cu concentrarea mai multor proprietari, ci cu familia ca unitate de sine stătătoare. În forma asiatică (cel puțin în cea predominantă) nu există proprietate a individului, căci el e numai posesor; adevăratul proprietar este obștea prin urmare, nu există altă proprietate decât *cea colectivă* asupra pământului.

La popoarele antice (dintre care romanii ne oferă exemplul clasic, în forma sa cea mai pură și mai desăvârșită) avem forma antitetică a proprietății funciare de stat și a proprietății funciare private, astfel că aceasta din urmă este mijlocită de prima sau însăși proprietatea funciară de stat există în această formă dublă. Iată de ce proprietarul funciar privat este totodată și cetățean urban. Faptul că individul este cetățean al statului își găsește expresia, din punct de vedere economic, în această formulă simplă: agricultorul este locuitor al orașului.

În forma germanică, agricultorul nu este un cetățean al statului, adică nu este un locuitor al orașului. Aici baza o constituie, dimpotrivă, așezarea familială izolată, de sine stătătoare, și ea e garantată prin legătura pe care o stabilește cu alte așezări familiale similare din același trib și prin convocările ocazionale în vederea sprijinului reciproc în caz de război, pentru organizarea serviciului religios, aplanarea unor litigii etc. Proprietatea funciară individuală nu apare aici ca o formă opusă proprietății funciare a obștii și nici ca fiind mijlocită de ea; dimpotrivă, obștea nu există decât în raporturile reciproce dintre acești proprietari funciari individuali ca atare. Proprietatea în obște ca atare apare aici doar ca o anexă comună a locuințelor individuale ale membrilor tribului și a pământurilor apropiate individual.

Obștea [germană] nu este o substanță în fața căreia individul apare doar ca un accident [cum e cazul în obștea orientală]. Ea nu este nici o generalitate, care ca atare — atît în reprezentarea sa cît și în existența reală a orașului și a nevoilor lui civice, ca deosebite de cele ale individului, ori ca pămînt al urbei în existența lui specifică, ca deosebită de existența economică particulară a membrului obștii — să fie o *unitate în ființare* [ca în obștea antică]. Dimpotrivă, obștea germanică în sine

#434

reprezintă, pe de o parte, ca o comunitate bazată pe unitatea de limbă, pe înrudirea de sînge etc., o premisă a existenței proprietarilor individuali; însă, pe de altă parte, ea are o existență reală numai la *adunările lor efective*, ce se țin în vederea unor scopuri comune; și în măsura în care are o existență economică aparte, sub forma terenurilor de vînătoare, a pășunilor etc., folosite în comun, ea este folosită de fiecare proprietar individual ca atare, și nu ca reprezentant al statului (cum era la romani). Avem de-a face cu o proprietate într-adevăr comună a proprietarilor individuali, și nu cu o proprietate a uniunii acestor proprietari care, ca oraș în sine, posedă o existență separată de existența lor ca proprietari individuali.

[e) Caracterul limitat al relațiilor de producție
ale orînduirii de obște. Avuția în lumea antică,
în societatea burgheză și în comunism]

Ceea ce constituie esențialul în această chestiune este următorul lucru: în toate aceste forme — în care proprietatea funciară și agricultura constituie baza orînduirii economice și în care, deci, scopul economic este producția de valori de întrebuințare, *reproducția individului* în cadrul acestor relații determinate față de obști, a căror bază o constituie el — găsim:

1) apropierea condiției naturale a muncii (a *pămîntului*, care reprezintă instrumentul de muncă inițial și este totodată laboratorul, rezervorul de materii prime) nu este un rezultat al muncii, ci îi precede muncii, ca o

condiție prealabilă; față de condițiile obiective ale muncii, individul se comportă pur și simplu ca un proprietar; ele reprezintă pentru el natura neorganică a subiectivității sale, în care această subiectivitate se realizează pe sine; principala condiție obiectivă a muncii nu apare ea însăși ca *produs* al muncii, ci se găsește prezentă ca *natură*. [V—2] Pe de o parte aveam de-a face cu individul viu, iar pe de altă parte cu pământul, ca o condiție obiectivă a reproducției lui.

2) Dar această *relație* dintre individ și pământ, considerat ca proprietate a individului care muncește (și care, deci, nu apare din capul locului în această abstracție de simplu individ care muncește, întrucât găsește în proprietatea asupra pământului *un mod de existență obiectiv*, care e *presupus* activității lui, și nu e cîtuși de puțin doar un rezultat al ei, adică constituie o premisă a activității lui, la fel ca și epiderma lui, ca și organele lui senzoriale, pe care el, ce-i drept, de asemenea le reproduce și le dezvoltă etc. în procesul vieții, dar care, ca pre-

#435

mise, precedă acest proces de reproducție), este imediat mijlocită de existența naturală, mai mult sau mai puțin dezvoltată și istoricește transformată, a individului ca *membu al unei obști*, de existența lui naturală ca membru al unui trib etc.

Un individ izolat n-ar putea să fie proprietar al pământului, așa cum n-ar putea nici să vorbească. El ar putea, ce-i drept, să-l prade ca substanță, așa cum fac animalele. Atitudinea lui de proprietar față de pământ este întotdeauna mijlocită de ocuparea (pașnică sau violentă) a pământurilor de către trib, de către obște care are o formă mai mult sau mai puțin naturală sau deja dezvoltată istoricește. Aici individul nu poate să acționeze niciodată în izolarea sa punctiformă ca atunci cînd se prezintă ca simplu muncitor liber. Dacă condițiile obiective, ca unele ce-i aparțin, sînt o premisă a muncii sale, premisa subiectivă o constituie individul însuși ca membru al unei obști care mijlocește relația dintre el și pământ. Raportul său cu condițiile obiective ale muncii este mijlocit de existența sa ca membru al obștii; la rîndul ei, existența reală a obștii este determinată de forma specifică a proprietății lui asupra condițiilor obiective ale muncii. Dacă această proprietate, mijlocită prin apartenența ei la obște, apare ca *proprietate comună* în cadrul căreia individul nu este decît posesor, iar proprietatea privată asupra pământului nu există; sau dacă ea apare într-o dublă formă — ca proprietate de stat și ca proprietate privată, ambele existînd alături una de alta —, însă în așa fel ca prima să apară ca o condiție a celei de-a doua, astfel că numai cetățeanul statului este și trebuie să fie proprietar privat, iar proprietatea sa ca cetățean al statului are în același timp o existență distinctă; sau dacă, în sfîrșit, această proprietate comună apare doar ca o completare a proprietății individuale, în timp ce aceasta din urmă constituie baza ei, iar obștea, în genere, nu are deloc o existență proprie în afara *adunării membrilor* ei și a unirii lor în vederea unor scopuri comune, — toate aceste relații dintre membrii obștii sau tribului și pământul tribului (pământul pe care s-a stabilit tribul) depind în parte de însușirile naturale ale tribului, iar în parte de condițiile economice în care se stabilesc relațiile dintre trib și pământ considerat ca proprietate, adică de condițiile în care tribul își însușește prin muncă roadele pământului; iar acest lucru va depinde, la rîndul său, de climă, de structura fizică a solului, de modul de exploatare a acestuia în funcție de condițiile fizice, de relațiile cu triburile dușmane sau cu cele învecinate, precum și de schimbările provocate de migrațiuni, evenimente istorice etc.

#436

Pentru ca obștea ca atare să continue a exista în vechiul mod este necesar ca membrii ei să se reproducă în condițiile obiective date. Producția însăși, creșterea populației (care face și ea parte din producție) desființează încetul cu încetul și în mod inevitabil aceste condiții, le distruge în loc să le reproducă etc., și în felul acesta orînduirea de obște piere o dată cu relațiile de proprietate pe care se întemeiază.

Cu mai multă tenacitate decît oricare, și vreme mai îndelungată, dăinuie, în mod inevitabil, forma asiatică. Această dăinuire decurge din înseși condițiile ei, și anume din faptul că individul nu devine independent față de obște, că sfera producției este de auto-subzistență, că agricultura este îmbinată cu meșteșugul etc.

Dacă individul își modifică relațiile cu obștea, el modifică ipso facto și obștea însăși și acționează în mod distructiv asupra ei; la fel acționează el și asupra premisei ei economice; pe de altă parte, modificarea acestei premise economice — ca rezultat al propriei ei dialectici, sărăcirii etc. Îndeosebi influența războaielor și a cuceririlor (care la Roma, bunăoară, constituiau în fond una din condițiile economice ale obștii însăși) — subminează legătura reală pe care se sprijină obștea.

În toate aceste forme, baza dezvoltării o constituie *reproducerea relațiilor* — *dinainte date* — dintre individ și obștea sa (relații care s-au format pe o cale mai mult sau mai puțin naturală sau care au apărut în decursul istoriei dar [aber] au devenit tradiționale), precum și o *anumită* existență *obiectivă*, pentru el *predeterminată*, atît în ceea ce privește raporturile lui față de condițiile de muncă, cît și în ceea ce privește relațiile lui cu colaboratorii săi în muncă [Mitarbeitern], cu ceilalți membri ai tribului etc., din care cauză această bază are, din capul locului, un *caracter limitat*; dar, o dată cu eliminarea acestei limitări, asistăm la decăderea și dispariția vechilor relații. În acest sens acționează la romani dezvoltarea sclaviei, concentrarea

proprietății funciare, schimbul, relațiile bănești, cuceririle etc., deși toate aceste elemente, pînă la un anumit punct, păreau să fie compatibile cu baza și, în parte, păreau că nu fac decît să lărgească în mod inofensiv această bază, iar în parte păreau că răsar din ea și se dezvoltă ca simple excrescențe abuzive. În anumite limite aici poate să aibă loc o dezvoltare considerabilă. Este posibilă apariția unor mari personalități. Dar nu poate fi vorba aici de o dezvoltare liberă și deplină a individului sau a societății, deoarece o asemenea dezvoltare ar fi în contradicție cu relația inițială [dintre individ și societate].

#437

[V—3] La antici nu întîlnim nici o scriere din care să reiasă preocuparea de a afla care formă de proprietate asupra pămîntului etc. este cea mai productivă și creează mai multă avuție. Avuția nu apare la ei ca scop al producției, deși Cato a putut să se întrebe care mod de cultivare a pămîntului este mai avantajos, deși pînă și un om ca Brutus putea să dea bani cu împrumut cu dobîndă maximă. Discuția se purta întotdeauna asupra formei de proprietate care e în măsură să asigure statului cei mai buni cetățeni. Avuția apare ca scop în sine doar la cîteva popoare comerciale — care dețineau monopolul asupra comerțului de intermediere — care trăiau în porii lumii antice, ca evreii în societatea medievală. Așadar, avuția, pe de o parte, este un obiect, realizat în obiecte, în produse materiale, cărora omul li se opune ca subiect; pe de altă parte însă, avuția ca valoare este pur și simplu puterea de a dispune de munca altuia nu în scopul dominației, ci pentru a obține foloase personale etc. În toate formele ei, avuția capătă o întruchipare obiectuală, fie că e vorba de un obiect sau de o relație mijlocită de obiect, care se află în afara individului și are întîmplător contingență cu el.

Iată de ce concepția antică potrivit căreia omul, oricît ar fi el de limitat sub aspect național, religios, politic, reprezintă întotdeauna un scop al producției pare a fi superioară concepției lumii moderne, unde producția apare ca scop al omului, iar avuția ca scop al producției. În realitate însă, dacă înlăturăm forma îngustă burgheză, ce altceva e avuția decît universalitatea trebuințelor, a aptitudinilor, a mijloacelor de consum, a forțelor de producție etc. ale indivizilor, care a fost creată de schimbul universal? Ce altceva e avuția decît deplina dezvoltare a dominației omului asupra forțelor naturii, adică atît asupra forțelor așa-numitei naturi, cît și asupra forțelor proprii sale naturi? Ce altceva e avuția decît manifestarea absolută a talentelor creatoare ale omului, fără nici un fel de alte premise în afară de dezvoltarea istorică anterioară, care face din această unitate a dezvoltării un scop în sine, ce altceva decît dezvoltarea tuturor forțelor umane ca atare, independent de orice scară de valori *prestabilită*? Aici omul nu se reproduce într-o singură direcție determinată, ci se produce în totalitatea sa; nu caută să rămînă ceva ce a fost definitiv stabilit, ci se află în mișcarea absolută a procesului de devenire.

În economia burgheză — și în perioada de producție căreia îi corespunde — această manifestare deplină a esenței lăuntrice a omului apare ca o completă secătuire, acest proces universal de obiectualizare (*Vergegenständlichun*) — ca o înstrăinare totală, iar năruirea tuturor scopurilor unilaterale determinate — ca o sa-

#438

crificare a scopului în sine în favoarea unui scop cu desăvîrșire exterior. De aceea, pe de o parte, naiva lume antică pare mai elevată decît cea modernă. Pe de altă parte, lumea antică era într-adevăr mai elevată decît cea modernă în măsura în care era dominată de aspirația de a găsi un mod desăvîrșit, o formă definitivă și o limitare dinainte stabilită. Ea este satisfacție pentru un punct de vedere mărginit, în timp ce lumea contemporană nu oferă asemenea satisfacție; iar acolo unde ea se arată mulțumită de sine, e *trivială*.

[f) Confuzia lui Proudhon în problema originii proprietății.
Adevăratele premise ale apariției proprietății.
Sclavagismul și iobăgia]

Ceea ce d-l Proudhon numește originea *extraeconomică* a proprietății, înțelegînd prin proprietate tocmai proprietatea funciară ²¹³, este raportul *preburghez* al individului față de condițiile obiective ale muncii, și în primul rînd față de condițiile obiective *naturale* ale muncii. Într-adevăr, așa cum subiectul care muncește este un individ dat de natură și are o existență naturală, tot așa prima condiție obiectivă a muncii lui este natura, pămîntul, corpul său neorganic; individul, așa cum e el de la natură, nu reprezintă numai un corp organic, ci este chiar această natură neorganică în calitate de subiect. Această condiție nu este produsul lui, ci e gata găsită; presupusă lui ca existență naturală aflată în afara lui.

Înainte de a merge mai departe cu analiza acestei probleme, menționăm următoarele: bravul Proudhon nu numai că ar putea, dar ar și trebui, cu tot atîta temei, să acuze de origine *extraeconomică* *capitalul* și *munca salariată*, ca forme de proprietate. Căci dacă muncitorul găsește condițiile obiective ale muncii ca ceva ce

există separat de el, sub formă de *capital*, și dacă, la rîndul lui, capitalistul îl găsește pe *muncitor* ca individ lipsit de proprietate, ca muncitor abstract (schimbul, așa cum se efectuează el între valoare și munca vie, presupune un *proces istoric*, oricît capitalul și munca salariată reproduc ele însele această relație și îi determină atît întinderea — în toată amploarea ei obiectivă —, cît și profunzimea), toate acestea presupun, după cum am văzut, un proces istoric, care reprezintă istoria apariției capitalului și a muncii salariate.

Cu alte cuvinte, *originea extraeconomică* a proprietății nu înseamnă nimic altceva decît *originea istorică* a economiei burgheze, adică a formelor de producție care se exprimă în mod teoretic sau ideal

#439

prin categoriile economiei politice, iar adevărul că istoria preburgheză și fiecare din fazele ei își au *economia* lor și o *bază economică* a mișcării se reduce în fond la o simplă tautologie, la afirmația că viața oamenilor s-a bazat întotdeauna pe producție, pe producție *socială* de un fel sau altul, ale cărei relații le denumim, tocmai, relații economice.

Condițiile inițiale ale producției (sau, ceea ce este același lucru, condițiile inițiale ale reproducției oamenilor, al căror număr crește ca rezultat al unui proces natural între cele două sexe; căci această reproducție, dacă apare, pe de o parte, ca apropiere a obiectelor de către subiecți, apare, pe de altă parte, în aceeași măsură, și ca o modelare a obiectelor, ca o subordonare a lor unui scop subiectiv, ca transformare a lor în rezultate și în întruchipări ale activității subiective) inițial *nu pot* să fie *ele însele produse*, nu pot să fie rezultate ale producției. Nu *unitatea* dintre oamenii vii, activi, și condițiile naturale, neorganice ale metabolismului lor cu natura, și ca urmare apropierea naturii de către ei, este aceea care are nevoie de explicație (sau care ar fi rezultatul [V—4] unui proces istoric), ci *separarea* dintre aceste condiții neorganice ale existenței omenești și această existență activă a omului, separare care nu este cu desăvîrșire pusă decît în relația dintre munca salariată și capital.

În cadrul relațiilor de sclavie și de iobăgie nu există o asemenea separare; dar aici, o parte a societății o tratează pe cealaltă însăși ca pe o simplă condiție *neorganică și naturală* a propriei sale reproducții. Sclavul nu se află în nici un fel de relații cu condițiile obiective ale muncii sale; dimpotrivă, lucrătorul însuși, atît sub forma sclavului, cît și sub aceea a iobagului, este pus, ca o *condiție neorganică* a producției, în rîndul celorlalte ființe din natură, alături de vite, sau este considerat ca o anexă a pămîntului.

Cu alte cuvinte, condițiile inițiale ale producției apar ca premise naturale, *ca niște condiții naturale de existență ale producătorului*, tot așa cum corpul său viu, cu toate că el este acela care îl reproduce și îl dezvoltă, inițial nu este pus de el însuși, ci apare ca *premisă* lui însuși; propria sa existență (corporală) este o premisă naturală pe care nu el a pus-o. Aceste *condiții naturale de existență*, la care el se raportează ca la un corp neorganic care-i aparține, sînt dedublate ele însele ca natură: 1) subiectivă și 2) obiectivă. Producătorul există ca membru al unei familii, al unei ginți, al unui trib etc., care apoi, amestecîndu-se cu alte familii etc. și opunîndu-se lor, capătă, în decursul istoriei, o formă diferită; și, în calitate de membru astfel definit, el se

#440

raportează la anumite condiții naturale (aici se poate, deocamdată, spune: la pămînt) ca la propria sa existență neorganică, ca la condiția producției și reproducției sale. Ca membru natural al obștii, el își are partea lui în proprietatea comună și deține în posesiune proprie o parte distinctă din ea; așa cum el, care posedă din naștere calitatea de cetățean roman, are un drept (cel puțin) ideal asupra lui *ager publicus* și un drept real asupra unui anumit număr de iugăre de pămînt etc.

Proprietatea sa, adică raportul său față de premisele naturale ale producției sale ca față de ceva ce-i aparține, ca față de *ceva al său*, este mijlocită de calitatea sa de membru natural al obștii. (Este evident că colectivitatea ajunsă la un asemenea grad de abstracție încît membrii ei n-au nimic comun decît limba etc., și poate nici atît, este produsul unor împrejurări istorice mult mai tîrzii.) În ce privește individul, e bunăoară clar că el însuși se raportează la limbă ca fiind *a sa proprie* doar ca membru natural al unei colectivități omenești. O limbă considerată ca produs al unui singur individ este un nonsens. Același lucru se poate spune și despre proprietate.

Limba este și ea produsul unei anumite colectivități, tot astfel cum, în altă privință, este însăși existența acestei colectivități, și anume existența ei de la sine înțeleasă.

{Producția în comun și proprietatea în obște, în forma în care există, de pildă, în Peru, reprezintă, în mod evident, o formă *secundară*, introdusă și aplicată de triburile de cuceritori care au cunoscut, la ele acasă, proprietatea în obște și producția obștii în forma lor veche, mai simplă, așa cum o găsim în India și la slavi. Pe cît se pare, forma pe care o găsim, bunăoară, la celții din Walles a fost și ea o formă transplantată, *secundară*, introdusă de cuceritori la triburile supuse de ei, care se aflau pe o treaptă de dezvoltare inferioară lor. Desăvîrșirea acestor sisteme și elaborarea lor sistematică de către un *centru suprem* denotă apariția lor mai

tîrzie. Tot așa și feudalismul introdus în Anglia a avut o formă mai desăvîrșită decît cel din Franța care se formase acolo în mod spontan. }

{La triburile de păstori nomazi — și toate popoarele de păstori au fost la început nomade —, pămîntul, ca și celelalte condiții naturale, apare în nemărginirea sa elementară, ca, de pildă, în stepele și pe podișurile din Asia. Pămîntul este folosit ca pășune etc.; el hrănește turmele, care, la rîndul lor, asigură mijloacele de subzistență popoarelor de păstori. Acestea se raportează la pămînt ca la proprietatea lor, deși ele nu fixează niciodată această proprietate. O asemenea proprietate este și

#441

teritoriul de vînătoare la triburile sălbatice de indieni din America: tribul consideră o anumită regiune drept terenul său de vînătoare și îl apără cu forța împotriva altor triburi sau caută să alunge alte triburi de pe teritoriile pe care le dețin. La triburile de păstori nomazi, obștea, de fapt, este întotdeauna grupată laolaltă, societatea migratoare, caravana, hoarda, precum și formele de supremație și subordonare, dezvoltîndu-se aici din condițiile acestui mod de viață. *Apropriată și reproducă* aici e în realitate numai turma, iar nu pămîntul; care însă întotdeauna este folosit *în comun* temporar cît tribul se oprește într-un loc. }

Singurul obstacol pe care poate să-l întîmpine obștea în raporturile ei cu condițiile naturale ale producției, cu pămîntul (dacă trecem numaidecît la popoarele sedentare) ca *aparținîndu-i*, este o *altă obște*, care dispune deja de aceste condiții ca de un corp neorganic al ei. De aceea *războiul* este una dintre cele mai primitive forme de muncă ale fiecăreia din aceste obști naturale constituite, atît pentru apărarea proprietății, cît și pentru dobîndirea ei.

(De fapt, aici ne putem limita la observațiile în legătură cu proprietatea inițială asupra pămîntului, întrucît la popoarele de păstori proprietatea asupra produselor naturale ale pămîntului — asupra oilor, bunăoară — înseamnă totodată proprietatea asupra pășunilor pe care ele se deplasează. În general, proprietatea asupra pămîntului include și proprietatea asupra produselor lui organice.)

{Dacă o dată cu pămîntul sînt cucerii și oamenii [V—5] ca o anexă organică a pămîntului, ei sînt cucerii ca una din condițiile producției, și astfel iau naștere sclavia și iobăgia, care în scurt timp denaturează și modifică formele inițiale ale tuturor obștilor, devenind ele însele baza acestora. Simpla construcție capătă în virtutea acestui fapt o determinație negativă. }

Așadar, la origine *proprietatea* nu înseamnă nimic altceva decît raportul dintre om și condițiile sale naturale de producție ca aparținîndu-i, ca ale lui proprii, ca *premise presupuse o dată cu propria lui existență*; raportarea la aceste condiții ca la *premise naturale* ale lui însuși, premise care constituie, ca să zicem așa, doar o prelungire a corpului său. La drept vorbind, omul nu se raportează la condițiile sale de producție, ci se dedublează: el există în mod subiectiv, în calitate de el însuși, și în mod obiectiv, în aceste condiții naturale neorganice ale existenței sale.

Aceste *condiții naturale ale producției* au două forme: 1) existența omului ca membru al unei obști; așadar, existența acestei obști, care în forma ei inițială este o *organizație tribală*, o orga-

#442

nizație tribală mai mult sau mai puțin modificată 2) raportul lui față de *pămînt* — prin intermediul obștii — ca față de pămîntul *ei*, proprietate colectivă asupra pămîntului și în același timp *posesiune individuală* pentru fiecare; sau lucrurile sînt rînduite în așa fel încît numai roadele sînt împărțite, în timp ce pămîntul rămîne al tuturor și se cultivă în comun. (Dar *locuințele* etc., fie chiar și carele sciților, se află întotdeauna în posesiunea individului.) Una din condițiile naturale ale producției este, pentru individul viu, apartenența lui la un *colectiv format în mod natural*: la un trib etc. Această apartenență constituie, bunăoară, deja o condiție pentru limba sa ș.a.m.d. Numai cu această condiție este posibilă propria sa existență productivă. Prin această apartenență, existența lui subiectivă este condiționată ca atare la fel de mult cum este ea condiționată de raportul față de pămînt, considerat ca laborator al său.

(Inițial proprietatea este, ce-i drept, *mobilă*, fiindcă la început omul își însușește roadele pămîntului găsite de-a gata, din care fac parte, între altele, și animalele, în special cele care pot fi domesticate. Dar și acest stadiu — vînătoria, pescuitul, păstoritul, culegerea fructelor etc. — presupune întotdeauna apropierea pămîntului fie pentru locuință stabilă, fie pentru deplasare dintr-un loc în altul, fie ca pășuni pentru animale etc.)

Proprietatea înseamnă, așadar, *apartenența* individului *la un trib* (la un colectiv) (avînd existența subiectiv-obiectivă în el) și — prin intermediul raportului acestui colectiv cu solul — (legătura) cu pămîntul ca fiind corpul său neorganic; un raport al individului față de pămînt, față de condiția primară exterioară a producției (întrucît pămîntul este în același timp materie primă, unealtă și fruct), ca premise ce țin de individualitatea sa, ca moduri de existență ale ei. Noi *reducem această proprietate la raportul față de condițiile producției*. De ce nu față de condițiile consumului, de vreme ce inițial producția individului se limitează la reproducția propriului său corp prin însușirea de către el a unor obiecte găsite de-a gata, pe care însăși natura le-a pregătit pentru a fi consumate? Chiar și acolo unde e suficient *să le găsești și să le descoperi*, curînd și

acest lucru cere osteneală, muncă (cum e cazul cu vînatul, pescuitul, păstoritul) și producție, adică dezvoltarea unor anumite capacități din partea subiectului. Dar sînt și situații cînd lucrurile existente pot fi însușite fără nici o unealtă (adică fără a se recurge la produse ale muncii destinate producției), fără a se schimba forma lucrurilor existente (și o asemenea schimbare se practică încă în perioada păstoritului) etc., — o asemenea situație este de scurtă durată

#443

și nu poate fi nicăieri considerată ca stare normală; și nici ca stare primitivă normală. De altfel, condițiile inițiale ale producției înglobează de la sine produse consumate direct, fără muncă, cum sînt fructele, animalele etc.; așa încît însuși fondul de consum constituie o parte componentă a *fondului de producție inițial*.

Condiția fundamentală a proprietății bazate pe organizarea tribală (în care obștea se dizolvă inițial) — aceea de a fi membru al tribului — face din tribul cucerit unul subjugat, *lipsit de proprietate* și aruncat între *condițiile neorganice* ale reproducerii tribului cuceritor, pe care obștea cuceritoare le consideră condiții ale ei proprii. Sclavia și iobăgia nu reprezintă deci decît noi trepte ale dezvoltării proprietății bazate pe organizarea tribală. Ele modifică inevitabil toate formele acestei organizări. Mai puțin ca oriunde pot ele să facă acest lucru în cazul forme asiatică. În unitatea dintre meșteșugul și agricultura de autosubzistență, pe care se bazează această formă de proprietate, cucerirea [altor obști] nu constituie o condiție atît de necesară ca în formele în care predomină în mod exclusiv *proprietatea funciară, agricultura*. Pe de altă parte însă, întrucît în această formă de proprietate individul nu devine niciodată proprietar, ci este numai posesor, el însuși este în fond proprietatea, sclavul aceluia în care este întruchipată unitatea obștii, și de aceea aici sclavia nu subminează condițiile muncii și nu modifică esența raporturilor.

[g] Cauzele descompunerii obștii și ale proprietății
bazate pe ea]

[V—6] Mai departe este limpede că:

Proprietatea, în măsura în care este doar raportul conștient — și pus, cît privește individul, de obște și proclamat și garantat ca lege — față de condițiile producției considerate ca fiind propriile *sale* condiții, astfel că existența producătorului apare ca o existență în cadrul condițiilor obiective *care-i aparțin*, (această proprietate deci) se realizează tocmai prin producția însăși. Aproprierea efectivă nu are loc în primul rînd în raportul gîndit, ci în raportul activ, real cu aceste condiții — punerea lor reală ca fiind condițiile activității subiective ale acestui individ.

De aici este însă la fel de clar că *aceste condiții se modifică*. Un teritoriu sau altul devine teren de vînătoare numai pentru că triburile practică acolo vînătoarea; numai prin agricultură e pus pămîntul ca prelungire a corpului individului. După ce *orașul*

#444

Roma a fost construit și după ce pămînturile din jur au fost cultivate de către cetățenii lui, condițiile obștii au devenit altele decît înainte. Toate aceste obști au drept scop conservarea, *adică reproducția, în calitate de proprietari, a indivizilor care compun obștea, adică reproducția lor în același mod de existență obiectiv, care totodată creează relațiile dintre membrii ei și formează deci obștea însăși. Dar această reproducție este în același timp și inevitabil producție nouă și distrugerea forme vechi*. De pildă, simpla înmulțire a populației constituie o piedică pentru fiecare individ care dorește să posede o anumită întindere de pămînt. Pentru a înlătura o asemenea piedică, se recurge la colonizare, iar aceasta determină necesitatea unor războaie cucerire, care au ca rezultat luarea de sclavi etc., extinderea lui *ager publicus* și, prin urmare, creșterea forței patricienilor ca reprezentanți ai obștii etc.

În felul acesta, conservarea vechii obști include distrugerea condițiilor pe care ea se bazează, și această conservare se transformă în contrariul ei. Dacă, de pildă, se presupune că pe aceeași suprafață de pămînt productivitatea poate să crească prin dezvoltarea forțelor productive etc. (care e tocmai cea mai lentă din toate în agricultura tradițională), aceasta ar include noi metode de muncă, noi forme de combinare a ei, folosirea unei mari părți din zi pentru agricultură etc., și deci iar subminarea vechilor condiții economice ale obștii. În însuși actul reproducerii se schimbă nu numai condițiile obiective, astfel că, de pildă, satul devine oraș, iar regiunea sălbatică se transformă în pămînt cultivabil etc., dar se schimbă și producătorii, care dobîndesc noi aptitudini, dezvoltîndu-se ei înșiși și transformîndu-se în procesul de producție, făurind noi forțe și noi reprezentări, noi moduri de comunicare, noi trebuințe și un nou limbaj.

Cu cît în modul de producție tradițiile persistă vreme mai îndelungată (și în agricultură acest mod de producție tradițional se menține mult timp și se menține și mai mult în îmbinarea agriculturii cu meșteșugul,

specifică Orientului), adică cu cât *procesul real* al apropierei suferă mai puține schimbări, cu atât vechile forme de proprietate — și, în consecință, obștea în genere — sînt mai persistente.

Acolo unde membrii obștii, ca proprietari privați, au ajuns la o existență deja separată de aceea pe care o au ca [și] comună urbană și ca posesori ai teritoriului unui oraș, apar curînd și condițiile în care individul poate să-și piardă proprietatea, adică să-și piardă dublul raport care face din el, pe de o parte, un

#445

cetățean cu drepturi egale, un membru al obștii, iar pe de altă parte un *proprietar*. În forma orientală, o asemenea *pierdere*, în afară de cazul unor influențe cu totul exterioare, este aproape imposibilă, deoarece un membru al obștii nu intră niciodată în relații libere cu obștea sa încît să-și poată pierde legătura sa (obiectivă, economică) cu ea. El îi este concreșcut. Cauza acestui lucru rezidă și în uniunea dintre meșteșug și agricultură, între oraș (sat) și pămînt.

La antici [grecii și romanii] meșteșugul apare deja ca o îndeletnicire degradantă (practicată de liberi, clienți, străini etc.). Această dezvoltare a muncii productive (care a fost eliberată din subordonarea ei exclusivă față de agricultură în calitate de muncă casnică a unor oameni liberi care confecționează unelte pentru agricultură și război, sau în calitate de meșteșug care satisface nevoile cultului și ale obștii — construirea de case, drumuri și temple), care se produce în mod inevitabil datorită relațiilor cu străinii, datorită existenței sclavilor, dorinței de a schimba plusprodusul etc., descompune modul de producție pe care se bazează obștea, și prin urmare *individul obiectiv*, adică individul determinat ca roman, grec etc. În același mod acționează schimbul, înglodarea în datorii etc.

La început, unitatea dintre o formă particulară a obștii (tribului) și proprietatea asupra naturii, legată de această formă, sau, cu alte cuvinte, raportul față de condițiile obiective ale producției ca față de o ființare a naturii, ca față de o existență obiectivă a individului mijlocită de obște, această unitate, care, pe de o parte, apare ca o formă particulară a proprietății, își are realitatea ei vie într-un *mod de producție* determinat, care apare atît ca raport al indivizilor unii cu ceilalți, cît și ca raport activ și determinat al lor [V—7] față de natura neorganică, modul lor de muncă determinat (care se prezintă întotdeauna ca o muncă a familiei, iar adeseori ca o muncă a obștii). Obștea însăși apare ca prima mare forță productivă; condițiile de producție de un fel deosebit (bunăoară creșterea vitelor, agricultura) duc la dezvoltarea unui mod de producție aparte și la dezvoltarea unor forțe de producție aparte, atît subiective, care se manifestă ca însușiri ale indivizilor, cît și obiective.

O anumită treaptă de dezvoltare a forțelor de producție ale subiecților muncitori, căreia îi corespund anumite relații între indivizi, cît și anumite raporturi ale lor cu natura — la asta se reduc, în ultimă instanță, atît obștea lor cît și proprietatea bazată pe aceasta. Pînă la un anumit moment are loc reproducția. După aceea ea sfîrșește prin a se descompune.

#446

Așadar, inițial proprietatea înseamnă (și ea se prezintă ca atare în forma ei asiatică, slavă, antică sau germanică) raportul subiectului muncitor (care produce sau care se reproduce) față de condițiile producției sau ale reproducției sale ca față de condiții ce-i aparțin. Proprietatea va lua deci diferite forme, în funcție de condițiile acestei producții. Producția însăși are drept scop reproducția producătorului în condițiile sale obiective de existență și împreună cu ele. Acest raport al individului față de condițiile muncii ca față de condițiile sale proprii (nu în virtutea faptului că ele sînt rezultat al muncii, ci în virtutea faptului că ele constituie o premisă a muncii, adică a producției) presupune o anumită formă de existență a individului, și anume existența lui ca membru al unui colectiv tribal sau al unei obști (a cărei proprietate, într-o anumită măsură, este el însuși).

Sclavia, iobăgia etc., unde muncitorul însuși apare printre condițiile naturale ale producției care servesc unei terțe persoane sau obști (acest lucru *nu* e valabil, de pildă, pentru sclavia generalizată din Orient, ci *numai* din punct de vedere european) — astfel că proprietatea nu mai reprezintă raportul dintre individul care muncește în chip de sine stătător și condițiile obiective ale muncii —, sînt întotdeauna forme derivate și niciodată inițiale, cu toate că ele reprezintă rezultatul logic și necesar al proprietății bazate pe obște și pe munca în condițiile acesteia.

Este foarte simplu, firește, sa-ți închipui că un om voinic, dotat cu o forță fizică superioară celorlalți, după ce mai întîi a prins un animal, prinde apoi oameni, care să vîneze animale pentru el; într-un cuvînt, că *pentru* reproducția sa el se servește de om ca de una din condițiile găsite de-a gata în natură, așa cum se servește de orice altă ființă din natură (iar munca sa proprie se reduce la dominație etc.). Dar o asemenea concepție este vulgară (oricît de justă ar părea din punctul de vedere al unui anumit trib sau ale unei anumite obști), deoarece ea pornește de la dezvoltarea oamenilor *izolați*.

Omul se izolează numai în urma unui proces istoric. El apare inițial ca o *ființă generică*, ca o *ființă tribală*, ca un *animal gregar*, deși în nici un caz ca ζῷον πολιτικόν²¹⁴, în sensul politic al acestei expresii. Schimbul

însuși este un mijloc principal al acestei izolări. El face de prisos starea gregară și o dizolvă. Lucrurile iau o asemenea întorsătură, încît omul ca individ izolat nu se mai raportează decît la sine, dar mijloacele pentru a se pune pe sine ca individ izolat, au devenit ele însele opera sa universală și colectivă.

#447

În această colectivitate este presupusă, așadar, existența obiectivă a individului ca proprietar — să zicem ca proprietar funciar —, și anume în condiții care îl înlănțuie de această colectivitate, sau, mai exact, fac din el o verigă în lanțul său. În societatea burgheză, muncitorul, de exemplu, stă aici complet lipsit de obiectivitate, subiectiv; dar lucrul, care *stă opus* lui, a devenit acum *adevărata comunitate*, pe care el caută s-o consume, și care îl consumă pe el.

Toate formele (apărute pe cale mai mult sau mai puțin naturală, dar care în același timp sînt rezultatul unui proces istoric) în care obștea presupune subiecții într-o anumită unitate obiectivă cu condițiile lor de producție, sau în care un anumit mod de existență a subiecților presupune obștile înseși drept condiții ale producției, corespund în mod necesar doar unei dezvoltări limitate, chiar principial limitate, a forțelor de producție. Dezvoltarea forțelor de producție descompune aceste forme, și însăși descompunerea lor înseamnă o dezvoltare a forțelor de producție ale oamenilor. Oamenii încep să muncească pe o anumită bază — mai întîi pe o bază apărută în mod natural —, apoi se creează o premisă istorică a muncii. Ulterior însă această bază sau premisă este și ea desființată sau este pusă ca o premisă infinitezimală, care a devenit prea strîmtă pentru dezvoltarea masei omenești progresive [des progressiven Menschenpacks].

Proprietatea funciară antică, în măsura în care re apare în proprietatea parcelară modernă, ține și ea de economia politică, și asupra ei vom reveni în capitolul despre proprietatea funciară. [V—8] (Toate acestea urmează a fi analizate mai profund și mai amănunțit.)

[2) *Procesul istoric al apariției relațiilor de producție capitaliste*]

[a) *Destrămarea formelor precapitaliste ale raportului dintre lucrător și condițiile obiective ale muncii*]

Ceea ce ne interesează în primul rînd aici este că raportul muncii față de capital sau față de condițiile obiective ale muncii care au devenit capital presupune un proces istoric, care descompune diferitele forme în care lucrătorul este proprietar sau în care proprietarul muncește.

Așadar, ne referim înainte de toate la următoarele puncte:

#448

1) *Destrămarea legăturii lucrătorului cu pămîntul ca condiție naturală a producției*, la care el se raportează ca la propria sa existență neorganică, ca la laboratorul forțelor sale și ca la domeniul în care domină voința sa. Toate formele în care întîlnim această proprietate presupun o *obște* ai cărei membri, deși se pot deosebi formal între ei, ca membri ai obștii sînt *proprietari*. Forma inițială a acestei proprietăți este, de aceea, *proprietatea comună nemijlocită (forma orientală, modificată la slavi; dezvoltată pînă la contrariul ei în proprietatea antică și în cea germanică, a cărei bază ascunsă, deși contradictorie, continuă să fie)*.

2) *Destrămarea raporturilor în care lucrătorul este proprietar al uneltelor de muncă*. După cum forma de mai sus a proprietății funciare presupune o *obște reală*, tot așa această proprietate a lucrătorului asupra uneltelor sale presupune o formă specială de dezvoltare a muncii meșteșugărești ca *muncă a meseriașului*; de această formă este legat sistemul breslelor și corporațiilor etc. (Sistemul vechi oriental al meșteșugurilor poate fi tratat chiar la punctul 1.) Aici munca însăși mai este încă pe jumătate artă, pe jumătate scop în sine etc. Măiestrie. Însuși capitalistul este încă meșter. O dată cu îndemînarea deosebită în muncă este asigurată și posesiunea uneltelor de muncă etc. Totodată se poate vorbi într-o anumită măsură de transmiterea prin moștenire a modului de muncă, împreună cu organizarea muncii și cu uneltele de muncă. Orașele medievale. Munca în continuare ca muncă proprie a lucrătorului; o anumită dezvoltare satisfăcătoare a unor capacități unilaterale etc.

3) Și într-un caz și în altul, lucrătorul, înainte de începerea producției, dispune de mijloacele de consum necesare pentru a putea trăi ca producător, adică în timpul producției, *pînă la* terminarea ei. Ca proprietar al pămîntului, el apare nemijlocit înzestrat cu fondul de consum necesar. Ca meșter, el a moștenit acest fond, l-a cîștigat, l-a economisit; în tinerețe el este mai întîi *ucenic*, și atunci nu se prezintă ca un muncitor propriu-zis, de sine stătător, ci ia masa, în mod patriarhal, împreună cu meșterul și familia lui. Cînd e calfă adevărată, există

un anumit acces comun la fondul de consum pe care-l posedă meșterul. Chiar dacă acest fond de consum nu este *proprietatea* calfei, calfa este totuși, potrivit legilor corporatiste, obiceiurilor breslei etc., cel puțin un coposesor al acestui fond etc. (de aprofundat această problemă).

4) Pe de altă parte are loc, în egală măsură, o *destrămare* a relațiilor, în cadrul cărora *lucrătorii însuși, însuși purtătorii vii ai*

#449

forței de muncă, mai fac parte în mod direct din condițiile obiective ale producției și sînt apropriați ca atare, sînt, așadar, sclavi sau iobagi. Pentru capital nu muncitorul este o condiție a producției, ci numai munca. Dacă capitalul poate să facă în așa fel ca munca să fie efectuată prin intermediul mașinilor, sau chiar al apei, aerului, cu atît mai bine. El nu și-l aproprie pe muncitor, ci munca lui, iar acest lucru nu îl face în mod direct, ci prin intermediul schimbului.

Acestea sînt, pe de o parte, premisele istorice care trebuie să se realizeze pentru a-l găsi pe muncitor ca muncitor liber, lipsit de condițiile obiective ale producției, ca purtător al capacității de muncă pur subiective, care se opune condițiilor obiective ale producției ca *non-proprietate a sa*, ca *proprietate străină*, ca *valoare* cu existență de sine stătătoare, ca capital. Dar, pe de altă parte, se pune întrebarea: care sînt condițiile necesare pentru ca muncitorul să se găsească în fața unui *capital*.

{Formula capitalului în care munca vie se raportează negativ la materia primă, la unelte și la mijloacele de trai necesare în cursul muncii ca la non-proprietate, această formulă a capitalului *cuprinde* în primul rînd *non-proprietatea asupra pămîntului*, sau negația stării în care individul care muncește se raportează la pămînt ca la ceva ce-i aparține, adică muncește, produce ca proprietar al pămîntului. În cazul cel mai bun, el nu doar se raportează la pămînt ca lucrător, ci ca proprietar al pămîntului la sine însuși ca subiect care muncește. Proprietatea asupra pămîntului include, potențial, proprietatea asupra materiei prime, asupra uneltei inițiale, asupra pămîntului și asupra roadelor sălbatice ale acestuia.

Raportul față de pămînt ca față de proprietate în forma ei cea mai primitivă înseamnă a găsi în el materie primă, unelte de muncă și mijloace de subzistență, care nu sînt produse prin muncă, ci sînt furnizate de pămînt. Odată reprodus acest raport, uneltele secundare și roadele pămîntului, produse prin muncă, apar incluse în proprietatea asupra pămîntului în formele ei primitive. Așadar, această situație istorică, ca raport de proprietate mai complet, este cea dintîi negată în relația muncitorului cu condițiile muncii devenite capital. În acest raport avem situația istorică nr. I, care este negată sau presupusă ca fiind istoricește perimată.

Dar, în al doilea rînd [V—9], acolo unde există *proprietatea asupra uneltelor de muncă*, adică acolo unde lucrătorul se raportează la aceste unelte ca la ceva ce-i aparține, acolo unde el muncește ca proprietar al uneltelor de muncă (ceea ce presupune totodată subordonarea uneltelor față de munca lui individuală,

#450

adică presupune o treaptă de dezvoltare specială, limitată, a forței productive a muncii), acolo unde această formă a lucrătorului ca proprietar, sau ca proprietar care muncește, este pusă deja ca formă independentă *, alături de *proprietatea funciară* și în afara ei, acolo e presupusă și o a doua treaptă istorică, alături de prima treaptă și în afara ei, care trebuie să apară ea însăși deja ca fiind considerabil modificată prin *dobîndirea independenței acestui al doilea fel de proprietate sau al doilea fel de proprietar care muncește*.

Întrucît unealta însăși este și ea acum produs al muncii, astfel că elementul care constituie proprietatea deja există ca pus prin muncă, comunitatea (și anume comunitatea pe care se bazează al doilea fel de proprietate) nu mai apare aici în forma natural-spontană ca în primul caz, ci mai curînd ca ea însăși deja produsă, derivată, ca o comunitate secundară creată de lucrătorul însuși. Este limpede că acolo unde proprietatea asupra uneltelor de muncă este raportul muncii ca proprietate față de condițiile de producție, uneltele apar în procesul muncii reale *numai ca mijloc* al muncii individuale; iar arta de a-și însuși în mod efectiv uneltele și de a le mînuși ca mijloc de muncă apare ca o îndemînare specială a lucrătorului, pe care el o pune ca proprietar al uneltelor. Pe scurt, caracterul esențial al sistemului breslelor și corporațiilor (adică al muncii meseriașului, al subiectului muncii constituit ca proprietar) se reduce la raportul față de uneltele de producție (uneltele de muncă ca proprietate), spre deosebire de raportul față de pămînt (față de materia primă ca atare) ca aparținîndu-i. Faptul că raportul față de uneltele de producție constituie un moment al subiectului care muncește ca proprietar, că îl face proprietar care muncește, — această stare istorică nr. II, care prin natura ei poate să existe numai în opoziție cu starea nr. I sau, dacă vreți, ca o completare a stării nr. I modificate, este de asemenea negată în prima formulă a capitalului.

Cea de-a treia *formă posibilă*; lucrătorul se raportează ca proprietar numai la mijloacele de subzistență, le găsește de-a gata ca o condiție naturală a subiectului care muncește, fără să se raporteze la pămînt sau la unelte, așadar nici la munca însăși,

* Cu alte cuvinte, dezvoltarea de tip meșteșugăresc și orășenesc a muncii nu este aici un accesoriu al proprietății funciare și nu e subordonată ei, ca în primul caz; iar materia primă și mijloacele de subzistență sînt numai *în mod mijlocit* proprietatea meșteșugarului, și anume prin intermediul meșteșugului său, al proprietății sale asupra uneltelor de muncă.

#451

ca la ceva ce-i aparține. Aceasta este, în fond, formula sclaviei și a iobăgiei, care este de asemenea negată, este pusă ca stare istoricește perimată în raportul muncitorului față de condițiile de producție ca capital.

Formele inițiale ale proprietății se reduc în mod necesar la raportul față de diferitele momente obiective care condiționează producția ca față de ceva ce-i aparține; aceste forme inițiale ale proprietății constituie baza economică a diferitelor forme de obște în aceeași măsură în care, la rîndul lor, au ca premise anumite forme de obști. Aceste forme suferă modificări esențiale atunci cînd munca însăși este inclusă în *condițiile obiective ale producției* (iobăgie și sclavagism), astfel că se pierde și se modifică caracterul simplu afirmativ al tuturor formelor de proprietate care țin de situația nr. I. Toate aceste forme conțin ca posibilitate sclavia și, în consecință, propria lor desființare. În ceea ce privește situația nr. II, în care există un fel deosebit de muncă, măiestria în muncă și, potrivit cu aceasta, proprietatea asupra uneltelor de muncă, care echivalează cu proprietatea asupra condițiilor de producție, ea exclude, ce-i drept, sclavia și iobăgia, dar poate să cunoască, în forma sistemului de castă, o dezvoltare negativă analogă. }

{Cea de-a treia formă de proprietate — proprietatea asupra mijloacelor de subzistență —, dacă aceasta nu se reduce la sclavie și iobăgie, nu poate să conțină nici un raport al individului *care muncește* față de condițiile de producție și deci față de condițiile de existență; de aceea, ea nu poate fi decît raportul membrului obștii inițiale, bazată pe proprietatea asupra pămîntului, care a ajuns lipsit de proprietatea sa funciară, și n-a continuat încă spre forma de proprietate nr. II.; de exemplu, plebea romană din perioada panem et circenses ²¹⁵. }

{Raportul dintre retainers * și seniorul lor, sau prestarea serviciului feudal personal, este esențialmente diferit. Căci serviciul personal feudal constituie, în fond, doar modul de existență al proprietarului funciar însuși, care nu muncește, dar a cărui proprietate include în condițiile de producție pe lucrătorii înșiși ca iobagi etc. Aici *raportul de dominație* reprezintă raportul de apropiere esențial. Față de animal, față de pămînt etc. nu poate avea loc, în fond, nici un raport de dominație prin intermediul apropierii, deși animalul face servicii. Premisa raportului de dominație este apropierea unei *voințe* străine. Prin urmare, ceea ce este lipsit de voință, bunăoară animalul, poate, ce-i drept, să presteze servicii, dar cel

* — slujitori ai seniorilor feudali, vasali. — *Nota red.*

#452

ce devine proprietarul lui nu devine prin aceasta și *stăpînitorul* lui. Dar aici vedem că *raportul de dominație și cel de servitute* intră și ele în această formulă a apropierii uneltelor de producție; aceste raporturi constituie fermentul necesar al dezvoltării și al decăderii tuturor raporturilor primitive de proprietate și de producție, așa cum ele exprimă și mărginirea acestor raporturi. Ce-i drept, în capital ele sînt reproduse (într-o formă mijlocită) și constituie astfel fermentul descompunerii capitalului, fiind totodată blazonul mărginirii lui. }

[V—10] {„Libertatea de a se vinde, la nevoie, pe sine și pe ai săi era, din nefericire, un drept general; acest drept era recunoscut atît în țările nordice, cît la greci și în Asia; aproape tot atît de răspîndit era și dreptul creditorului de a lua ca sclav pe debitorul care nu-și plătea datoriile și de a se despăgubi, pe cît posibil, prin munca acestuia sau prin vînzarea lui" (*Niebuhr*. „Romische Geschichte". Erster Theil, S. 600). }

{Într-un pasaj *Niebuhr* spune că scriitorii greci din epoca lui August cu greu puteau înțelege relațiile dintre patricieni și plebei, că ei le înțelegeau greșit și le confundau cu relațiile existente între patroni și clienți; această neînțelegere se datora, după părerea lui, faptului că ei

„au scris într-o vreme cînd *bogații și săracii erau singurele categorii de cetățeni*; cînd omul nevoiaș, oricît de nobilă i-ar fi fost originea, avea nevoie de un protector, iar milionarul, chiar dacă era un libert, era protectorul dorit. De relațiile de dependență transmise în mod ereditar aproape că nu s-a păstrat, la ei, nici o urmă" (op. cit., p. 620). }

{ „Din cele două categorii" (*metecii și libertii, precum și urmașii lor*) „faceau parte meșteșugarii, iar dreptul de cetățenie, care pentru aceștia era limitat, se acorda plebeului care renunța la agricultură. Nici ei nu erau lipsiți de onoarea de a avea propriile lor *corporații legale*, care erau atît de respectate, încît se considera că fondatorul lor era Numa. Ele erau nouă la număr: fluierari, aurari, dulgheri, vopsitori, curelari, tăbăcari, căldărari, olari și o a noua corporație, care cuprindea toate celelalte meserii... Unii dintre ei erau cetățeni independenți care trăiau în suburbii, se bucurau de drepturi depline, care nu se aflau sub protecția unui patron — în caz că exista un asemenea drept; existau și urmași ai unor clienți,

a căror dependență încetase o dată cu stingerea neamului patronilor lor; ei erau, fără îndoială, tot atât de străini de disensiunile dintre vechii cetățeni și obște, pe cât de străine erau corporațiile florentine de discordiile dintre guelfi și gibelini. Clienții depindeau, probabil, în întregime de patricieni" (op. cit., p. 623) }

[(b) Separarea condițiilor obiective ale muncii
de munca însăși. Formarea inițială a capitalului]

Pe de o parte sînt presupuse procese istorice, care plasează o masă de indivizi ai unei națiuni etc. în situația unor muncitori dacă nu cu adevărat liberi, în orice caz potențial liberi și a căror unică proprietate este forța lor de

#453

muncă și posibilitatea de a o schimba pe valori existente. Indivizi cărora, pe de altă parte, toate condițiile obiective ale producției, li se opun ca *proprietate străină, ca non-proprietate* a lor, însă totodată interschimbabile ca valori, așadar apropiabile într-o anumită măsură prin munca vie. Asemenea procese istorice de disoluție înseamnă, pe de o parte, descompunerea relațiilor de dependență care-l leagă pe muncitor de pămînt și de seniorul locului, dar de fapt presupun proprietatea lui asupra mijloacelor de subzistență, astfel că aici avem de-a face, în realitate, cu procesul separării lui de pămînt; pe de altă parte, are loc o descompunere a relațiilor de proprietate funciară care-l constituiau ca yeoman, ca mic proprietar funciar care-și muncește liber pămîntul sau ca arendaș (colon), ca țaran liber *; descompunerea relațiilor de breaslă, care presupun proprietatea muncitorului asupra uneltelor de muncă și munca însăși, ca îndemînare meșteșugărească specială, ca proprietate (nu doar ca izvor al proprietății); de asemenea destrămarea raporturilor de clientelă, sub diferitele ei forme, în care *non-proprietarii* apar în suita seniorului lor drept coparticipanți la consumarea plusprodusului și în compensație îmbracă livrea pentru acest stăpîn, iau parte la luptele duse de acesta, îi prestează servicii personale, imagineare sau reale etc.

În toate aceste procese de descompunere, la o cercetare mai amănunțită se constată că se descompun relații de producție în care predomină valoarea de întrebuințare, producția pentru consumul nemijlocit. Valoarea de schimb și producția ei au drept premisă predominarea unei alte forme. De aceea, în cadrul tuturor acestor relații, dările și prestațiile în natură predomină asupra dărilor și prestațiilor în bani. Dar toate acestea numai printre altele. La o examinare mai atentă se va constata, de asemenea, că toate aceste relații nu puteau să se descompună decît atunci cînd s-a ajuns la un anumit nivel de dezvoltare a forțelor de producție materiale (deci și spirituale).

Ceea ce ne interesează aici, în primul rînd, este următorul lucru: procesul de descompunere care transformă o masă de indivizi ai unei națiuni etc. în muncitori salariați potențial liberi (nevoiți să muncească și să-și vîndă munca numai pentru că sînt lipsiți de proprietate) presupune, pe de altă parte, *nu* că sursele de venit anterioare și, în parte, condițiile de proprietate anterioare ale acestor indivizi *au dispărut*, ci, dimpo-

* Descompunerea formelor și mai vechi de proprietate comună și de obște reală e de la sine înțeleasă.

#454

trivă, că *numai* folosirea lor a devenit alta, că s-a schimbat doar modul lor de existență, că ele, ca *fond liber*, au trecut în alte mîini sau chiar au rămas, în parte, în *aceleași* mîini. Dar un lucru este limpede: același proces care a separat o întreagă masă de indivizi de raporturile lor anterioare pozitive (într-o formă sau alta) față de *condițiile obiective ale muncii*, negînd aceste raporturi și transformîndu-i astfel pe acești indivizi în *muncitori liberi*, același proces a eliberat, potențial, aceste *condiții obiective ale muncii* (pămîntul, materiile prime, mijloacele de trai, uneltele de muncă, banii sau toate acestea la un loc) din *starea lor anterioară de înmănușare* cu indivizii acum separați de ele. Aceste condiții obiective ale muncii continuă să fie *disponibile*, dar disponibile sub o altă formă, ca *fond liber*, din care toate relațiile politice etc. anterioare au dispărut cu desăvîrșire, și aceste condiții obiective se opun acum indivizilor eliberați de orice legături și lipsiți de proprietate, dar se opun numai ca *valori*, ca valori trainice în sine.

Același proces care opune masa, în calitate de muncitori liberi, *condițiilor obiective ale muncii* a opus aceste condiții în calitate (V — 11] de *capital* muncitorilor liberi. Procesul istoric a dus la separarea unor elemente pînă atunci legate între ele; rezultatul acestui proces nu este deci că unul din aceste elemente dispăre, ci că fiecare din ele apare într-un raport negativ față de celălalt: de o parte muncitorul (potențial) liber, de cealaltă parte capitalul (potențial). Separarea condițiilor obiective de clasele care au fost transformate în muncitori liberi trebuie de asemenea să apară ca o dobîndire a independenței astfel separatelor condiții la polul opus.

Dacă raportul dintre capital și munca salariată nu este considerat ca un raport care a căpătat deja o importanță hotărâtoare și a cuprins ansamblul producției *, ci doar ca apărînd istoric (adică dacă considerăm transformarea inițială a banilor în capital, procesul schimbului dintre capitalul existent numai potențial, de o parte, și muncitorii liberi existenți potențial de cealaltă parte), atunci se impune în mod firesc remarca simplă — de care economiștii fac atîta caz — că partea care acționează în calitate de capital trebuie să dețină materiile prime, uneltele de muncă și mijloacele de subzistență, pentru ca muncitorul să aibă cu ce trăi pînă cînd se încheie producția.

Aceasta creează impresia că capitalistul trebuie să fi efectuat

* Căci în acest caz capitalul, în calitate de condiție a muncii salariate, e presupus drept propriul său produs și se presupune el însuși drept condiție a sa, drept premisă pentru sine însuși creată de el însuși.

#455

o acumulare — o acumulare premergătoare muncii [salariate], și nu o acumulare generată de munca [salariată] — , care îi dă lui posibilitatea de a-l pune pe muncitor să lucreze conservîndu-i capacitatea de acțiune, conservîndu-l ca forță de muncă vie *. Această acțiune a capitalului care e considerată ca fiind independentă de muncă și săvîrșită în afara ei este apoi desprinsă din această istorie a apariției lui și transpusă în contemporaneitate, este declarată drept unul din momentele realității și activității lui, unul din momentele autoformării lui. În fine, de aici se deduce dreptul veșnic al capitalului asupra roadelor muncii străine, sau, mai bine zis, modul de îmbogățire capitalist este fundamentat pornindu-se de la legile simple și „echitabile” ale schimbului de echivalente.

Avuția existentă sub formă de bani poate fi transformată în condiții obiective ale muncii numai pentru că și dacă aceste condiții au fost separate de munca însăși. Am văzut că, în parte, banii pot fi acumulați pur și simplu prin schimbul de echivalente; dar aceasta constituie o sursă atît de neînsemnată, încît din punct de vedere istoric nici nu merită să fie menționată dacă presupunem că acești bani provin din schimbul muncii proprii. În realitate însă, banii au devenit avuție bănească datorită cametei (în special camătă practică pe seama proprietății funciare), precum și datorită bunurilor mobiliare obținute din cîștiguri comerciale; această avuție bănească se transformă în capital propriu-zis, în capital industrial. În cele ce urmează vom avea ocazia să vorbim mai amănunțit despre aceste două forme, în măsura în care ele nu apar ca forme înseși ale capitalului, ci ca forme de avuție anterioare, ca premise ale capitalului.

Cum am văzut, ține de conceptul de capital că în geneza sa el începe cu *banii* și, deci, cu avuția existentă sub formă

* Dacă considerăm capitalul și munca salariată drept propriile lor premise, drept presupusa bază a producției înseși, se poate crede că, în afară de fondul de materii prime și de mijloace de muncă necesar pentru ca muncitorul să se reproducă pe sine însuși, să creeze mijloacele de subzistență necesare, adică să realizeze *munca necesară*, capitalistul posedă și un fond de materii prime și de mijloace de muncă cu ajutorul cărora muncitorul efectuează supramunca, adică creează realmente profitul capitalistului. O analiză mai profundă arată că muncitorul creează în mod constant un dublu fond pentru capitalist, sau un dublu fond sub formă de capital; o parte din acest fond înlocuiește în permanență condițiile proprii sale existențe, iar cealaltă parte condițiile de existență ale capitalului. După cum am văzut, în surplusul de capital — care e surplus de capital dacă îl comparăm cu raportul antediluvian dintre capital și muncă — întregul *capital real existent în momentul de față*, fiecare din elementele lui reprezintă în egală măsură *muncă străină* materializată și însușită de capital, care este *însușită* de el fără a da ceva în schimb, fără a oferi vreun echivalent.

#456

de bani. Ține de asemenea de conceptul de capital că el provine din circulație, apare ca *produs* al circulației. Formarea capitalului nu pornește, așadar, de la proprietatea funciară (în acest caz ea pornește cel mult de la arendaș, în măsura în care acesta face negoț cu produsele sale agricole) și nici de la breaslă (deși, în cel din urmă punct, e o posibilitate), ci de la avuția comerciantului și a cămatarului. Dar avuția lor găsește condițiile necesare pentru cumpărarea muncii libere abia atunci cînd, în urma unui proces istoric, această muncă este separată de condițiile ei obiective de existență. Și abia atunci aceasta avuție are posibilitatea de a cumpăra înseși aceste *condiții*. În condițiile sistemului de breaslă, bunăoară, banii pur și simplu, dacă ei nu aparțin breslei, dacă nu sînt ai meșterului breslaș, nu pot cumpăra războaie de țesut cu scopul de a pune pe alții să lucreze la ele; regulamentul prevede cîte războaie are dreptul un meșter să pună în funcțiune etc. Într-un cuvînt, unealta însăși este încă atît de contopită cu munca vie, apare în asemenea măsură ca domeniu al ei, încît nu circulă cu adevărat.

Transformarea banilor în capital devine posibilă datorită faptului că ei găsesc, în primul rînd, muncitori liberi, și, în al doilea rînd, mijloace de subzistență și materiale etc., care de asemenea au devenit *libere* și sînt de vînzare, și care altădată erau, într-un fel sau altul, *proprietatea* maselor care acum sînt lipsite de condițiile obiective ale existenței lor.

Cît privește cealaltă condiție a muncii — un anumit nivel de îndemînare, unealta ca mijloc de muncă — în această fază pregătitoare sau preliminară a capitalului, ea este *găsită de-a gata* de către el, în parte ca rezultat al sistemului breslelor de la orașe, în parte ca rezultat al industriei casnice sau al industriei legate de agricultură ca un accesoriu al ei. Acest proces istoric nu este un rezultat al capitalului ci o premisă a lui. Datorită acestui proces se intercalează apoi și capitalistul ca intermediar (din punct de vedere istoric) între proprietatea funciară, sau proprietatea în general, și muncă. Istoria nu cunoaște nimic care să semene cu poveștile idilice în care capitalistul și muncitorul sînt înfățișați ca formînd împreună o asociație etc. [V—12] și nici în dezvoltarea conceptuală a capitalului nu se găsește vreo urmă de așa ceva. În unele locuri *manufactura* poate să cunoască o dezvoltare sporadică, într-un cadru care mai aparține încă, în întregime, unei alte perioade, așa cum s-a dezvoltat, bunăoară, în orașele italiene *alături* de bresle. Dar condițiile care permit capitalului să devină forma universală dominantă a unei epoci trebuie să se dezvolte nu numai pe plan local, ci pe scară foarte largă (Nimic nu împiedică ca, o

#457

dată cu descompunerea breslelor, unii meșteri breslași să se transforme în capitaliști industriali; dar asemenea cazuri, prin însăși natura lucrurilor, sînt rare. În genere, acolo unde apar capitalistul și muncitorul, dispare sistemul breslelor, dispare meșterul și calfa.)

Se înțelege de la sine — și la o cercetare mai amănunțită a epocii istorice de care ne ocupăm devine și mai evident — că *perioada de descompunere* a modurilor de producție anterioare și a modurilor de relație dintre muncitor și condițiile obiective ale muncii este, fără îndoială, și *perioada* în care *avuția bănească*, pe de o parte, *a atins deja* o mare dezvoltare, iar pe de altă parte continuă să crească și să se extindă cu repeziciune, în virtutea aceluiași împrejurări care accelerează această descompunere. Însăși *avuția bănească* este, de altfel, unul din agenții acestei descompuneri, după cum această descompunere constituie condiția transformării *avuției bănești* în capital. Dar *simpla existență a avuției bănești* și chiar faptul că ea a putut să dobîndească o anumită supremație nu sînt cîtuși de puțin suficiente pentru ca să aibă loc această *transformare în capital*. Altminteri, Roma antică, Bizanțul etc., și-ar fi isprăvit istoria cu munca liberă și capitalul, sau, mai bine zis, și-ar fi început o nouă istorie. Acolo descompunerea vechilor relații de proprietate a fost legată tot de dezvoltarea *avuției bănești*, a comerțului etc. Dar această descompunere, în loc să conducă la industrie, a dus de fapt la dominația satului asupra orașului.

Formarea inițială a capitalului nu este de loc, așa cum se crede de obicei, un proces în care capitalul *acumulează* mijloace de subzistență, unelte de muncă și materii prime, într-un cuvînt condițiile *obiective* ale muncii, care s-au desprins de pămînt și în care este deja încorporată muncă omenească *. Capitalul în nici un caz nu creează condițiile obiective ale muncii.

* De la prima vedere este clar ce cerc vicios ar fi dacă, pe de o parte, *muncitorii* pe care capitalul trebuie să-i pună la lucru — pentru ca [el] să se pună drept capital — ar trebui să fie mai întîi *creați*, să fie chemați la viață prin acumularea *sa*, să aștepte a sa [poruncă]: *Deveniți !*, în timp ce, pe de altă parte, capitalul însuși n-ar fi în stare să *acumuleze* fără muncă străină sau, în cel mai bun caz, ar putea să *acumuleze doar propria sa muncă*, adică ar putea să existe el însuși sub formă de *non-capital* și *non-bani*, deoarece înainte de existența capitalului munca nu se poate valorifica decît în astfel de forme ca munca meseriașului, a micului agricultor etc., într-un cuvînt numai în forme care sau *nu permit de loc acumularea*, sau o permit numai într-o măsură cu totul redusă, întrucît ele nu permit decît un mic plusprodus, care, în cea mai mare parte, este destinat *consumului*. În genere va trebui să analizăm în mod amănunțit această concepție despre *acumulare*.

#458

În realitate, formarea *inițială a capitalului* are loc pur și simplu datorită faptului că prin procesul istoric de descompunere a vechilor moduri de producție, valoarea existentă sub formă de *avuție bănească* dobîndește capacitatea de a *cumpăra* condițiile obiective ale muncii, pe de o parte, și de a obține prin schimb, pe bani, de la muncitorii deveniți liberi, însăși munca vie, pe de altă parte.

Toate aceste momente există deja. Însăși separarea lor este un proces istoric, un proces de descompunere, și tocmai datorită *acestui proces de descompunere* banii se pot transforma în capital. În tot acest proces, banii au un rol activ numai în măsura în care intervin ei înșiși ca un mijloc de separare cît se poate de energetic și în măsura în care contribuie la crearea de muncitori liberi, *jecmăniți*, lipsiți de condiții obiective de existență. Dar ei, bineînțeles, au un rol activ nu prin aceea că creează muncitorilor condițiile obiective de existență, ci prin aceea că accelerează separarea lor de aceste condiții, adică fac ca aceștia să devină cît mai repede lipsiți de orice proprietate.

Dacă, de pildă, marii proprietari funciari englezi au renunțat la suita lor, care consuma împreună cu ei plusprodusul satului; dacă apoi arendașii lor i-au alungat pe țărani fără pămînt etc., rezultatul a fost că o masă de forțe de muncă vie [Arbeitskrafte] a fost aruncată pe *piața muncii*; această masă devenise liberă în dublu sens: liberă de vechile raporturi de clientelă sau raporturi de dependență și de servitute feudală, și, în al doilea

rînd, liberă de orice avuție și de orice formă de existență obiectivă, materială, adică *liberă de orice proprietate*: ea era nevoită să recurgă la vînzarea forței ei de muncă sau la cerșetorie, vagabondaj și tîlhărie ca unică sursă de existență. Este un fapt constatat de istorie că ea a încercat mai întîi această din urmă cale, dar cu ajutorul spînzurătorii, a stîlpului infamiei și a biciului a fost împinsă pe îngusta potecă ce duce la piața muncii. Iată de ce *domniile* unor regi ca Henric al VII-lea, Henric al VIII-lea etc.²¹⁶ apar drept condiții ale procesului istoric de descompunere și drept făuritoare a condițiilor de existență a capitalului.

Pe de altă parte, mijloacele de subzistență etc., pe care înainte proprietarii funciari le consumau împreună cu cei din suita lor, se aflau acum la dispoziția banilor care doreau să le cumpere, pentru, ca, prin intermediul lor, să cumpere muncă. Aceste mijloace de subzistență n-au fost *create* de bani și nici n-au fost *acumulate* de ei; ele existau deja și erau consumate și reproduse înainte de a fi consumate și reproduse prin intermediul banilor.

#459

Ceea ce se schimbase era doar faptul că acum aceste mijloace de subzistență erau aruncate pe *piețea schimbului*, că ele erau separate de legătura lor directă cu gurile celor din suită ș.a.m.d. și din valori de întrebuițare deveniseră valori de schimb, căzînd astfel în domeniul și [V—13] sub supremația avuției bănești.

Același lucru s-a întîmplat și cu uneltele de muncă. Avuția bănească n-a inventat și n-a fabricat nici roata de tors și nici războiul de țesut. Dar, odată smulși de pe pămîntul lor, torcătorii și țesătorii, împreună cu războaiele și vîrtelnițele lor, au ajuns sub stăpînirea avuției bănești etc. *Capitalul nu face propriu-zis decît să unească laolaltă masa de brațe și masa de unelte pe care le găsește gata pregătite. El doar le adună sub stăpînirea sa.* Aceasta este *acumularea sa reală*; *acumularea* de muncitori împreună cu uneltele lor în anumite puncte. Despre acest lucru voi vorbi mai pe larg în capitolul despre așa-numita acumulare a capitalului.

Avuția bănească — sub forma avuției comerciale — a contribuit, firește, la accelerarea și descompunerea vechilor relații de producție și — cum bine a dezvoltat deja A. Smith²¹⁷ — a dat, de pildă, proprietarului funciar posibilitatea să-și schimbe cerealele, vitele etc. pe valori de întrebuițare aduse din străinătate, în loc să toace împreună cu suita sa valorile de întrebuițare produse de el însuși iar avuția sa să se regăsească în bună parte în mulțimea de coparticipanți la consum care-i alcătuiau suita. Avuția bănească a făcut ca pentru el *valoarea de schimb* a veniturilor sale să capete o importanță din ce în ce mai mare. Același lucru s-a întîmplat și cu arendașii lui, care deveniseră pe jumătate capitaliști, deși într-o formă încă extrem de deghizată.

Dezvoltarea valorii de schimb (favorizată de *bani* existenți sub forma stării negustorești) descompune producția, care e orientată mai ales spre valoare de întrebuițare imediată, și formele de proprietate corespunzătoare acestei producții (raporturile dintre muncă și condițiile ei obiective) și împinge astfel la formarea unei *piețe a muncii* (care trebuie deosebită de piața de sclavi). Dar și această acțiune a banilor este posibilă numai dacă ea are ca premisă activitatea *meșteșugului orășenesc*, care nu se bazează pe capital și pe muncă salariată, ci pe organizarea de breaslă a muncii etc. Munca orășenească a creat ea însăși mijloace de producție pentru care breslele au devenit tot atît de stînjenitoare pe cît de stînjenitoare erau vechile relații de proprietate funciară pentru o agricultură perfecționată, care în parte era, la rîndul ei, o consecință a vînzărilor sporite de produse agricole la orașe etc. Celelalte împrejurări care, de pildă, în secolul al XVI-lea, au făcut să crească atît masa mărfurilor aflate în cir-

#460

culație, cît și masa banilor au creat noi necesități și au sporit astfel valoarea de schimb a produselor indigene etc., au dus la o creștere a prețurilor etc.; toate acestea au favorizat, pe de o parte, descompunerea vechilor relații de producție, au accelerat procesul de separare a muncitorului sau a non-muncitorului apt de muncă de condițiile obiective ale reproducției sale și au favorizat astfel transformarea banilor în capital.

De aceea nimic n-ar putea fi mai absurd decît a concepe *formarea inițială* a capitalului ca și cum capitalul ar fi acumulat și ar fi creat *condițiile obiective ale producției* — mijloacele de subzistență, materiile prime, uneltele — și le-a oferit muncitorului *despuiat* de ele. Dimpotrivă, avuția bănească a fost aceea care, în parte a ajutat ca forțele de muncă [die Arbeitskräfte] ale indivizilor apti de muncă să *fie despuiate* de aceste condiții; în parte acest proces de separare s-a desfășurat fără participarea avuției bănești. Cînd formarea inițială a capitalului a atins un anumit nivel, avuția bănească s-a putut plasa ca mijlocitor între condițiile obiective de existență astfel eliberate și forțele de muncă [Arbeitskräfte] vii eliberate, dar totodată devenite *libere de orice proprietate*, și a putut să cumpere cu cele dîntîi pe acestea din urmă. Dar acum, în ceea ce privește *formarea însăși a avuției bănești* înainte de transformarea ei în capital, ea ține de preistoria economiei burghize. Camăta, negoțul, orașele și fiscalul, care a apărut o dată cu ele, joacă aici rolul principal; *acumularea de bani*, practicată de arendași, țărani etc., prezintă și ea importanță, dar o importanță secundară.

Aici se vedește totodată că dezvoltarea schimbului și a valorii de schimb, care este mijlocită pretutindeni de negoț sau a cărei mijlocire poate fi numită negoț (întrucît banii capătă în starea negustorească o existență de sine stătătoare, așa cum circulația capătă o asemenea existență în comerț), aduce cu sine atît descompunerea

raporturilor de proprietate ale muncii în condițiile ei de existență pe de o parte, cât și ale muncii *căzută* ea însăși în rîndul condițiilor obiective ale producției; toate aceste raporturi sînt în egală măsură expresia predominării valorii de întrebuintare și a producției orientate spre consumul nemijlocit, ca și a unei colectivități reale, care există încă ea însăși nemijlocit ca premisă a producției.

Producția bazată pe valoarea de schimb și orînduirea socială bazată pe schimbul acestor valori de schimb (oricît au ele aerul, cum am văzut în capitolul anterior despre bani, că pun proprietatea ca rezultat doar al muncii, că pun drept condiție proprietatea privată asupra rezultatului propriei munci) și munca drept condiție generală a avuției, presupun și gene-

#461

rează separarea muncii de condițiile ei obiective. Acest schimb de echivalente există, dar el nu reprezintă decît stratul de suprafață al unei producții care se bazează pe apropierea muncii străine, apropiere efectuată *fără schimb*, dar sub *aparența schimbului*. Acest sistem de schimb e bazat pe *capital* ca temelie a sa, și cînd e privit separat de capital, adică așa cum se manifestă la suprafața sa, ca sistem *de sine stătător*, el nu este decît o simplă *aparență*, dar o *aparență necesară*.

De aceea nu trebuie să ne mirăm că acest sistem al valorilor de schimb (schimb de echivalente măsurate prin muncă) se transformă în — sau, mai bine zis, scoate la iveală ca fond al său ascuns — *aproprierea de muncă străină fără schimb*, completa separare între muncă și proprietate. Căci dominația valorii de schimb însăși și a producției producătoare de valori de schimb *presupune* [V—14] că însăși forța de muncă străină este o valoare de schimb, adică presupune că forța de muncă vie este separată de condițiile ei obiective; raportul dintre ea și acestea — sau raportul dintre ea și propria ei obiectivitate — ca față de o proprietate străină, într-un cuvînt, raportul față de acestea ca față de *capital*. Numai în perioada de declin a societății feudale, dar unde încă se luptă intern — ca, de exemplu, în Anglia în secolul al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea, e epoca de aur a muncii care se emancipează. Pentru ca munca să se raporteze iarăși la condițiile ei obiective ca la proprietatea ei, este necesar ca un alt sistem să-l înlocuiască pe acela al schimbului privat, care, cum am văzut, pune schimb de muncă materializată contra forța de muncă și, ca atare, apropiere de muncă vie fără echivalent.

Modul de transformare a banilor în capital se manifestă adeseori absolut concret din punct de vedere istoric; bunăoară, un negustor pune să lucreze pentru el mai mulți torcători și țesători care pînă atunci practicau torsul și țesutul ca o îndeletnicire accesorie rurală, și transformă această îndeletnicire accesorie într-o îndeletnicire de bază a lor. Dar atunci e sigur de ei și i-a supus puterii sale ca muncitori salariați. Pasul următor îl face smulgîndu-i din locurile lor de baștină și punîndu-i să lucreze laolaltă. În acest proces simplu se vede limpede că negustorul n-a pregătit nici materie primă, nici unelte și nici mijloace de subzistență pentru țesător și torcător. El n-a făcut altceva decît să-i limiteze încetul cu încetul la un singur tip de muncă, care îi face dependenți de vînzare, de *cumpărător*, de *negustor*, producînd în cele din urmă numai *pentru* negustor și *prin interme-*

#462

diul negustorului! La început negustorul n-a făcut decît să cumpere munca lor prin cumpărarea produsului muncii lor; dar îndată ce ei se limitează la producția acestei valori de schimb și, prin urmare, sînt nevoiți să producă în mod nemijlocit *valori de schimb*, să schimbe pe bani întreaga lor muncă pentru a avea posibilitatea să-și continue existența, ei ajung sub stăpînirea negustorului, și pînă la urmă dispăre chiar și aparența că ei i-ar *vînde* produse. Negustorul le cumpără munca și le răpește mai întîi proprietatea asupra produsului, iar curînd după aceea și proprietatea asupra uneltei, sau le lasă această proprietate ca o *proprietate aparentă*, pentru a reduce propriile sale cheltuieli de producție.

Formele istorice inițiale, în care capitalul apare la început în mod sporadic sau *local*, *alături* de vechile moduri de producție, însă subminîndu-le treptat pretutindeni, sînt, pe de o parte, *manufactura* propriu-zisă (care nu este încă fabrică). Manufactura apare acolo unde există o producție de masă pentru export, pentru piața externă — așadar, pe *baza marelui comerț pe uscat și pe mare*, în mari centre comerciale, ca, de pildă, orașele italiene, Constantinopolul, orașele din Flandra și Olanda, unele orașe spaniole, ca, de pildă, Barcelona etc. Manufactura nu cuprinde la început așa-zisele *meserii orășenești*, ci *îndeletnicirile accesorii rurale*, torsul și țesutul, categorii de muncă care cer mai puțin decît oricare altele calificare de breaslă și pregătire artizanală. Dacă facem abstracție de aceste mari centre comerciale, unde ea găsește o bază pentru piața *externă*, și unde, prin urmare, producția este, ca să zicem așa, orientată *în mod spontan* spre valoarea de schimb — căci manufacturile sînt direct legate de navigație și chiar de construcțiile navale etc. — manufactura nu se instalează întîi la orașe, ci în mediul rural, la sate, unde nu există bresle etc. Îndeletnicirile accesorii rurale formează o bază largă pentru manufactură, în timp ce la oraș meseriile au nevoie de un înalt grad de dezvoltare a producției pentru a putea fi operate în stil de fabrică. O bază largă formează și unele ramuri ale industriei, ca fabricile de sticlărie, de produse metalice, gaterile etc., care cer din capul locului o mai mare concentrare de forțe de muncă

[Arbeitskräfte], utilizează din start în mai mare măsură forțele naturii și fac să fie necesară o producție de masă, precum și o concentrare a mijloacelor de muncă etc. La fel se prezintă lucrurile și cu fabricile de hârtie etc.

Pe de altă parte, este vorba de apariția arendașului și de transformarea populației agricole în zileri liberi. Cu toate că la sate asemenea transfor-

#463

mare se impune cel mai târziu în ultimele-i consecințe și capătă cel mai târziu formele ei cele mai pure, ea începe cel mai devreme la sate.

Din această cauză, anticii, care n-au depășit niciodată artizanatul orășenesc propriu-zis, n-au putut ajunge la o mare industrie. Prima condiție pentru crearea acestei industrii este ca întreaga țară fie atrasă în producția de valori de schimb, iar nu de valori de întrebuințara. Fabricile de sticlă și cele de hârtie, uzinele siderurgice etc. nu pot fi exploatate prin sistemul de breslă. Ele reclamă o producție de masă, vânzări pe o piață largă și *avuție bănească* din partea întreprinzătorului. Nu că ar produce el condițiile, nici subiective și nici obiective; dar, în cadrul vechilor relații de proprietate și de producție, aceste condiții nu pot fi aduse la un loc.

Descompunerea relațiilor de iobăgie, ca și apariția manufacturii transformă apoi încetul cu încetul toate ramurile de activitate în ramuri exploatate de capital. Ce-i drept, orașele înseși conțin și un element pentru constituirea muncii salariale propriu-zise: muncitorii cu ziua, care nu fac parte din bresle, salahorii etc.

[V — 15] Daca, așa cum am văzut, transformarea banilor în capital presupune, ca o condiție, un proces istoric care a separat condițiile obiective ale muncii și le-a făcut să devină independente în raport cu muncitorul, pe de altă parte, ea e efectul capitalului o dată apărut și a procesului lui, subordonându-și întreaga producție, dezvoltând și desăvârșind pretutindeni separarea dintre muncă și proprietate, dintre muncă și condițiile obiective ale muncii. În continuare se va vedea cum desființează capitalul munca meșteșugărească, mica proprietate țărănească bazată pe muncă etc., și chiar pe sine însuși, în acele forme în care el nu apare în opoziție cu munca: în *micul capital* și în genurile intermediare, hibride, dintre vechile moduri de producție (sau așa cum s-au reînnoit ele pe baza capitalului) și modul de producție clasic, adecvat, al capitalului însuși.

Singura acumulare care precedă, ca o premisă, apariția capitalului este acumularea *avuției bănești*, care, privită în sine și pentru sine, este cu totul neproductivă în forma în care ea decurge numai din circulație și aparține numai acesteia. Capitalul își creează repede o piață internă, desființând toate îndeletnicirile accesorii rurale și, prin urmare, torcînd și țesînd pentru toți, îmbrăcîndu-i pe toți etc., într-un cuvînt imprimînd forma de valori de schimb unor mărfuri care înainte erau produse ca valori de întrebuințare nemijlocite. Acest proces rezultă de la sine din separarea lucrătorului de pămînt și de proprietate (fie ea și în forma iobăgistă) asupra condițiilor de producție.

#464

În cazul meșteșugului orășenesc, deși în esență el se bazează pe schimb și pe crearea de valori de schimb, aceasta producție are ca scop principal și imediat *asigurarea existenței meseriașului, a meșterului, așadar* valoarea de întrebuințare, și nu *îmbogățirea*, nu *valoarea de schimb ca valoare de schimb*. În consecință, producția este pretutindeni subordonată unui consum care constituie premisa ei prealabilă, iar oferta este subordonată cererii și se extinde doar lent.

* * *

Producția de capitaliști și de muncitori salariați este, așadar, un produs principal al procesului de valorificare a capitalului. Economia politică ordinară, care are în vedere numai lucrurile produse, uită cu desăvârșire acest fapt. Deoarece în acest proces munca materializată în obiecte e pusă totodată ca *non-obiectivare* a muncitorului, ca întruchipare obiectivată a unei subiectivități opuse muncitorului, ca *proprietate* a unei voințe străine lui, în virtutea acestui fapt capitalul este necesarmente totodată *capitalistul*; ca atare, ideea unor socialiști că am avea nevoie de capital, dar nu de capitaliști ²¹⁸, este complet greșită. Stă pus în conceptul de capital că condițiile obiective ale muncii (și ele sînt propriul ei produs) adoptă o *personalitate* opusă muncii sau, ceea ce este același lucru, că ele sînt puse ca proprietate a unei personalități străine muncitorului. Capitalistul e cuprins în conceptul de capital.

Totuși aceasta eroare nu este mai mare decît aceea, bunăoară, a tuturor filologilor care vorbesc despre existența unui *capital* în antichitate, despre capitaliștii greci și romani. Aceasta e totuna cu a spune că la Roma și în Grecia munca era *liberă*, ceea ce este puțin probabil că acești domni s-ar încumeta să afirme. Faptul că în prezent nu doar că îi numim capitaliști pe proprietarii de plantații din America, dar că ei *sînt* capitaliști, se bazează pe aceea că ei există ca anomalii înăuntrul unei piețe mondiale bazate pe munca liberă.

Dacă chestiunea s-ar rezuma la cuvîntul „capital” (pe care nu-l întîlnim la autorii antici *), ar însemna că hoardele nomade, care și azi peregrinează cu turmele lor prin stepele Asiei Superioare, sînt cei mai mari

capitaliști, întrucît sensul inițial al cuvîntului capital era acela de „vite”. Așa se explică de ce contractul de arendă în natură care e încă frecvent în sudul Franței din cauza

* Deși la greci cuvîntul ἀρχαία [sau ἀρχαία — capitalul inițial, fără dobînzile ce i se adaugă] corespunde expresiei latinești *principalis summa rei creditae* [partea principală a sumei care se dă cu împrumut] ²¹⁹.

#465

lipsei de capital poartă uneori denumirea de *bail de bestes à chaptel* *. Dar dacă ne-am îngădui să ne exprimăm într-o proastă limbă latinească, atunci capitaliștii noștri, sau *capitales homines* **, ar fi aceia „qui debent *censum de capite*” ***.

La definirea conceptului de capital ne lovim de dificultăți care nu există atunci cînd e vorba de bani. Capital înseamnă, în esență, *capitalist*; dar în același timp înseamnă și element al existenței sale diferit de *capitalist*, sau *capital* ca producție în general. Tot astfel vom vedea mai departe că sub *capital* se subsumează multe lucruri care nu par să aparțină conceptului său. Bunăoară, capitalul se dă cu împrumut. El se acumulează etc. În toate aceste desemnări, el pare să fie un simplu obiect și să coincidă întru totul cu materia în care subzistă. Dar toate acestea și altele se vor lămuri în cursul expunerii.

(În treacăt aș avea de făcut următoarea remarcă amuzantă: bravul Adam Müller, care înțelege în chip de-a dreptul mistic toate figurile retorice, a auzit și el în viața obișnuită de *capital viu*, în opoziție cu *capital mort*, și le tălmăcește acum în spirit teozofic ²²⁰. Regele Ethelstan ar fi putut să-l lămurească în felul următor: „Reddam de meo proprio decimas Deo taem in *Vivente Capitali* [vite vii], quam in *mortuis fructibus terrae* [roade neînsuflețite ale pămîntului]” ****).

Banii păstrează mereu aceeași formă sub un același substrat, și prin aceasta se explică de ce pot fi lesne luați pur și simplu drept un lucru. Dar aceleași lucruri, mărfuri, bani etc. pot să reprezinte capital sau venit etc. În felul acesta devine limpede, chiar și pentru economiștii [burghezi], că banii nu sînt ceva palpabil, și că unul și același lucru poate să fie subsumat cînd sub definiția de capital, cînd sub o definiție diferită și opusă, și, corespunzător cu aceasta, el *este* sau *nu este* capital. El e astfel în mod evident *o relație și nu poate fi decît o relație de producție* [V — 15].

* * *

[V — 16] {La cele spuse mai sus trebuie să adăugăm următoarele:

Schimbul de echivalente, care pare să presupună proprietatea asupra produsului propriei munci și, de aceea, pare să

* — *împrumut de vite în calitate de capital*. — *Nota trad.*

** — *oamenii de frunte*. — *Nota trad.*

*** — „care plătesc *capitația*”. — *Nota trad.*

**** — „Voi da zeciuială din avutul meu lui dumnezeu, atît în *animale vii*, cît și în roade *neînsuflețite ale pămîntului*” (Marx citează această frază după dicționarul Ducange). — *Nota trad.*

#466

pună ca identice *aproprierea prin intermediul muncii* — adică adevăratul proces economic de apropiere — și *proprietatea asupra muncii obiectivate* (ceea ce apărea mai înainte ca proces real apare aici ca o relație juridică, adică este recunoscut drept o condiție generală a producției, și, de aceea, este recunoscut legal, este pus ca expresie a voinței generale), trece în contrariul său și, în virtutea unei dialectici necesare, se manifestă ca o separare absolută între muncă și proprietate și ca o apropiere de muncă străină fără schimb, fără echivalent. Producția bazată pe valoarea de schimb și la suprafața căreia se desfășoară acest schimb liber și egal de echivalente, este la temelie schimb de *muncă materializată*, ca valoare de schimb, pe muncă vie, ca valoare de întrebuințare; sau, altfel spus, munca se comportă față de condițiile ei obiective — și, de aceea, față de obiectivitatea creată de ea însăși — ca față de o proprietate străină: are loc o *înstrăinare* [*Entäusserung*] a *muncii*. Pe de altă parte, condiția pentru existența valorii de schimb este ca ea să fie măsurată prin timpul de muncă; de aceea, munca vie — și nu valoarea ei — servește drept măsură a valorii. Este o eroare să se creadă că în toate stadiile ei, producția — și, de aceea, și societatea — se bazează pe *schimbul de simplă muncă* [*blosse Arbeit*] *contra muncă*. În diferitele forme de producție în care munca se comportă față de condițiile ei de producție ca față de proprietatea ei, reproducția muncitorului nu este nicidecum pusă prin *simplă muncă*, întrucît raportul lui de proprietate nu este un rezultat al muncii sale, ci premisa ei. Acest lucru apare limpede în proprietatea funciară. În sistemul de breaslă trebuie să devină clar, de asemenea, că tipul special de proprietate, pe care îl constituie munca, nu se bazează pe simplă muncă sau pe schimb de muncă, ci pe o legătură obiectivă a muncitorului cu o colectivitate socială și cu condiții pe care el le găsește de-a gata și de la

care pornește ca de la propria sa bază. Și acestea sînt produsul unei munci, sînt produsul muncii efectuate de omenire de-a lungul istoriei, al muncii colectivității sociale, al dezvoltării ei istorice, care nu pornește de la munca indivizilor și nici de la schimbul muncii lor. Și deci nici munca simplă nu e premisă a valorificării. O situație în care nu se schimbă decît muncă pe muncă, fie sub formă de muncă nemijlocită, vie, fie sub formă de produs, presupune separarea muncii de legăturile care o uneau inițial de condițiile ei obiective; din această cauză ea apare, pe de o parte, ca simplă muncă, iar pe de altă parte, produsul ei, ca muncă materializată, capătă în opoziție cu simpla muncă o existență pe deplin

#467

independentă ca valoare. *Schimbul de muncă contra muncă (care este în aparență condiția proprietății muncitorului) are la bază lipsa de proprietate a muncitorului.*}

(Forma extremă a înstrăinării [Entfremdung] în care apare munca, activitatea productivă — în cadrul raportului dintre capital și munca salariată — față de propriile ei condiții și propriului ei produs este un punct de tranziție necesar și, de aceea, conține deja *în sine*, numai că într-o formă inversată, pusă cu capul în jos, descompunerea tuturor *premiselor limitate ale producției* și, mai mult, creează și stabilește premisele necondiționate ale producției, prin urmare deplinele condiții materiale pentru dezvoltarea totală, universală a forțelor productive ale individului. Acest lucru va fi analizat ulterior.) [V—16].

#470

ADNOTĂRI

- 1 Schița — neterminată — despre economiștii vulgari Bastiat și Carey a fost scrisă de Marx în cursul lunii iulie 1857, după cum reiese din data indicată de el pe coperta caietului în care, în primele șapte pagini, este expusă această schiță. De la pagina 8 a aceluiași caiet urmează un text care este continuarea caietului II al manuscrisului principal din 1857—1858, intitulat „Critica economiei politice” (vezi volumul de față, p. 223). Această continuare a caietului II a fost denumită de Marx „caietul III” și poartă data: „29, 30 noiembrie și decembrie 1857”.

Deoarece în manuscrisul lui Marx schița neterminată „Bastiat și Carey” poartă însuși titlul cărții (lui Bastiat) analizate în cuprinsul ei, e de presupus că Marx intenționase să scrie o amplă recenzie la respectiva carte, dar apoi, ajungînd la concluzia că aceasta nu merită o examinare mai amănunțită, a renunțat la intenția sa inițială și a lăsat neterminată schița.

Dar schița care ne-a rămas de la Marx depășește cadrul unei simple recenzii. În „Observațiile introductive”, cu care începe ea, Marx descrie în linii mari stadiul atins de economia politică burgheză contemporană lui. Aici Marx trasează pentru prima oară riguros cadrul economiei politice clasice, care a fost inaugurată la finele secolului al XVII-lea prin lucrările lui Petty și Boisguillebert, și al cărei sfîrșit a fost marcat de lucrările lui Ricardo și Sismondi în prima treime a secolului al XIX-lea. Cît privește economiștii burghezi care i-au urmat, ei sînt, după cum arată Marx, sau epigoni ai clasicilor, sau critici reacționari ai doctrinei lor. Lucrările economistului francez Bastiat și cele ale economistului american Carey reprezintă un exemplu de asemenea critică reacționară a clasicilor, și în primul rînd a lui Ricardo.

Titlul „Bastiat și Carey” a fost dat de Marx în „Referate la propriile mele caiete”. — 3.

- 2 J. St. Mill. „Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy”. In two volumes. London, 1848. — 3.
- 3 Th. Tooke. „A History of Prices, and of the State of the Circulation”. Volumes I—VI. London, 1838—1857. — 3.
- 4 Este vorba de capitolul al XIV-lea din ediția a doua a cărții lui Bastiat „Harmonies economiques” (în această ediție, cartea are în total 25 de capitole). Această secțiune a schiței neterminate „Bastiat și Carey” începe în manuscrisul lui Marx la pag. 5. Pagina precedentă, a 4-a, a fost lăsată de Marx pe jumătate albă. E de presupus că după „Observații introductive”, care ocupă primele trei pagini și jumătate din pagina a 4-a și conțin o caracterizare generală a pozițiilor lui Carey și Bastiat, Marx intenționa să facă o analiză mai amănunțită a cărții

lui Bastiat și să vorbească în special de primele ei 13 capitole, pentru ca abia după aceea să treacă la examinarea capitolului al XIV-lea. Dar această intenție a rămas nerealizată, Marx limitându-se să formuleze unele observații critice pe marginea tezelor fundamentale din acest capitol. — 9.

- 5 După părerea lui Bastiat, „casele de pensii ale muncitorilor” urmau să fie create pe baza cotizațiilor plătite chiar de muncitori, deoarece numai în aceste condiții ele puteau fi în măsură să asigure gradul necesar de „stabilitate” (Fr. Bastiat. „Harmonies économiques”. 2-me edition, Paris, 1851, p. 395). — 10.
- 6 Este vorba de absurdele construcții istorice-filozofice din cartea lui Proudhon „Systeme des contradictions économiques, ou Philosophie de la misere” (Paris, 1846), pe care în 1847 Marx le-a analizat și ridiculizat în „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 65—179 și îndeosebi p. 71—74 și 125—129). — 11.
- 7 „Le Charivari” — ziar satiric francez, de orientare burghezo-republicană; a apărut la Paris începând din 1832; în perioada monarhiei din iulie s-a dat la atacuri caustice împotriva cîrmuirii; în 1848 a trecut în tabăra contrarevoluției. — 12.
- 8 „Ființa supremă” („l'Être suprême”) — astfel îl numea Voltaire pe Dumnezeu pe care, spre deosebire de felul cum îl înfățișează așa-numitele religii „pozitive”, el îl prezenta ca principiu rațional impersonal care ar fi creat lumea, stabilindu-i legile și imprimându-i impulsul inițial, pentru ca după aceea să nu mai intervină în desfășurarea firească a fenomenelor. — 12.
- 9 „Introducerea” a fost scrisă de Marx la sfîrșitul lunii august 1857, în caietul notat cu litera „M” și datat „23 august 1857”. Aceasta pare a fi data la care a început el să lucreze la „Introducere”, fără a o termina însă; el și-a întrerupt lucrul, după toate probabilitățile, pe la sfîrșitul lunii august. În prefața la prima ediție a lucrării „Contribuții la critica economiei politice”, prefața datată ianuarie 1859, Marx scria referitor la această „Introducere”: „Introducerea generală pe care o schițasem o las la o parte, deoarece, după o matură chibzuință, am ajuns la convingerea că orice anticipare a unor rezultate care abia trebuie dovedite nu ar putea decît să strice, iar cititorul care va dori în genere să urmărească firul expunerii mele trebuie să se decidă a se ridica de la particular la general” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București Editura politică, 1962, p. 7).

Deși neterminată, rămasă doar în ciornă, „Introducerea” are o importanță deosebită, deoarece aici Marx expune, mai amănunțit ca oriunde, ideile sale cu privire la obiectul și metoda economiei politice, enunțînd totodată o serie de însemnate considerații în problema corelației dintre baza materială a societății și suprastructura ideologică.

#471

„Introducerea” a fost plasată de Marx înaintea primului concept al viitorului text al „Capitalului”, cuprins în caietele I—VII, care au fost scrise în perioada octombrie 1857—mai 1858.

Pe coperta caietului „M”, care conține „Introducerea”, pe lîngă însemnarea „Londra, 23 august 1857”, Marx a notat și cuprinsul acestei lucrări. Titlurile de secțiuni indicate în acest cuprins se deosebesc întrucîtva de respectivele titluri din textul propriu-zis al „Introducerii”. Iată acest cuprins așa cum a fost notat de Marx pe coperta caietului „M”:

„CUPRINS

A. Introducere.

- 1) Producția în general.
- 2) Raportul general dintre producție, repartiție, schimb și consum.
- 3) Metoda economiei politice.
- 4) Mijloace (forțe) de producție și relații de producție ; relații de producție și relații de schimb etc.”

Deoarece în acest cuprins structura logică generală a „Introducerii” se reflectă mai precis decît în unele titluri de secțiuni ce figurează în însuși textul ei, e de presupus că Marx l-a scris după ce textul „Introducerii” fusese deja schițat în ciornă.

În acest volum, textul „Introducerii” se tipărește după cel apărut în volumul al 13-lea al Operelor lui K. Marx și F. Engels, cu unele modificări de traducere și cu o mai detaliată împărțire în alineate. — 15.

- 10 Titlul „I. *Producție, consum, repartiție, schimb (circulație)*”, care lipsește în cuprinsul notat de Marx pe coperta caietului „M”, se referă, de fapt, numai la primele două secțiuni ale „Introducerii”: la secțiunea „Producție” (pe coperta caietului „M” această secțiune are un titlu mai exact: „Producție în general”) și la cea intitulată „Raportul general dintre producție și repartiție, schimb, consum”. După cifra romană „I”, cu care Marx a numerotat secțiunea „Producție, consum, repartiție, schimb (circulație)”, nu mai urmează în textul „Introducerii” nici o altă cifră romană. — 15.
- 11 Vezi Introducerea la „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” de A. Smith (London, 1776) și secțiunea a III-a a primului capitol din „On the Principles of Political Economy, and Taxation” de D. Riquardo (Third edition, London, 1821). — 15.
- 12 *Le Contrat social* (Contractul social) — potrivit doctrinei lui Rousseau — acordul liber consimțit, intervenit între oamenii primitivi, sau aflați, cum spune el, „în stare naturală”, care a dus la formarea statului. Această teorie este amănunțit expusă în cartea lui Rousseau „Du Contrat social; ou, Principes du droit politique”. Amsterdam, 1762. — 15.
- 13 *Zoon politikon* — textual: animal politic, iar într-un sens mai larg: „animal social” — astfel definește Aristotel omul la începutul cărții I a lucrării sale „Politica”. În „Capitalul”, vol. I, cap. 11, nota 13 de subsol, Marx precizează în felul următor sensul *mai restrâns* al acestei definiții aristotelice a omului: „De fapt, potrivit definiției lui Aristotel, omul este prin natura sa cetățean” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, - 1966, p. 337). — 16.
- 14 Vezi adnotarea 6. Despre Prometeul proudhonian menționat în fraza următoare, Marx vorbește la sfârșitul primului capitol al lucrării sale „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 121—124). — 16.

#472

- 15 J. St. Mill. „Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy”. In two volumes. Vol. I, London, 1848, Book I: Production, Chapter I: Of the Requisites of Production, — 18.
- 16 Despre *starea progresivă și starea stagnantă a societății*, A. Smith vorbește în capitolul al VIII-lea și în încheierea la capitolul al XI-lea din cartea I a lucrării sale „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (London, 1776). — 18.
- 17 J. St. Mill. „Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy”. In two volumes. Vol. I, London, 1848, p. 25—26. — 21.
- 18 *Determinatio est negatio* — orice determinare este o negare. Marx citează aici acest principiu al lui Spinoza în interpretarea hegeliană devenită celebră. La Spinoza această expresie are sensul că „orice limitare este o negare” (vezi B. Spinoza. „Correspondență”, scrisoarea 50). La Hegel (vezi „Știința logicii”, partea I, cartea I, secțiunea I, cap. II, nota „Realitate și negație”, precum și „Enciclopedia științelor filozofice”, partea I: „Logica”, § 91, Adaos) aici se subliniază momentul negației, inerent oricărei ființări determinate, oricărui „ceva”. — 24.
- 19 Prin „scriitorii socialiști”, Marx îi subînțelege aici pe socialiștii vulgari, ca, de pildă, „adevărații socialiști” germani, în special Karl Grün, și socialistul mic-burghez francez Proudhon. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere vol. 3, București, Editura politică, 1962, p. 37, 544—548, și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 121. — 27.
- 20 În ceea ce privește părerile lui Say și Storch despre corelația dintre producție și consum vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 57—58. — 27.
- 21 Vorbind despre „*așa-numitul schimb dintre întreprinzători*” („zwischen dealers und dealers”), Marx se referă la distincția pe care o face A. Smith între circulația ce se desfășoară numai între întreprinzători și aceea care se efectuează între întreprinzători și consumatorii individuali, astfel încât, potrivit acestei distincții, întreaga sferă a circulației se împarte în două domenii diferite. Vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 75. — 32.

- 22 Datele referitoare la situația din Peru în perioada dinaintea de cucerirea spaniolă au fost luate de Marx din cartea istoricului american Prescott „History of the Conquest of Peru, with a Preliminary View of the Civilisation of the Incas”. Fourth edition. In three volumes. London, 1850. Extrasele din primul volum al acestei cărți se găsesc în cel de-al XIV-lea caiet de însemnări al lui Marx, început în 1851 la Londra. Despre faptul că incașii nu cunoșteau banii se vorbește la p. 147 din primul volum. — 36.
- 22a Marx se referă la lucrarea lui Proudhon „Systeme des contradictions economiques, ou Philosophie de la Misere”, Tomes I—II. Paris, 1846, în special la pag. 145—146 din primul volum, pe care el le citează și le supune unei analize critice în capitolul al II-lea al lucrării sale „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 125—129). Cf., de asemenea, K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 26. — 41.
- #473
- 23 Acest prim punct a rămas de altfel singurul și nu a mai fost terminat, deoarece intenția lui Marx, exprimată câteva rânduri mai jos, de a vorbi și despre raportul dintre Shakespeare și contemporaneitate nu s-a concretizat. După ce și-a schițat observațiile referitoare la arta greacă, Marx a încetat lucrul la „Introducere”. — 43.
- 24 Începând din 1843, inventatorul englez Richard Roberts a trecut în fruntea firmei „Roberts & Co.” din Manchester, care fabrica diverse instrumente, mașini și locomotive. Roberts a fost unul dintre cei mai mari inventatori ai secolului al XIX-lea în domeniul mecanicii; lui îi aparține, printre altele, patentul selfactorului.
În Roma antică, zeul *Vulcan* (iar în Grecia antică zeul Hefaistos) era considerat a fi zeul focului și al meșteșugurilor, patronul fierarilor, foarte iscusit în făurirea a tot felul de produse din metal. — 43.
- 25 *Jupiter* — în mitologia romană (Zeus în mitologia greacă) zeul cerului, al luminii, al fulgerelor și tunetelor etc., supranumit „aruncătorul de fulgere”, întrucât exista credința că el este stăpînul tuturor fenomenelor cerești și în primul rînd al tunetelor și fulgerelor. — 43.
- 26 *Credit Mobilier* (denumirea completă: Societe generale du Credit Mobilier) — mare bancă pe acțiuni franceză, fondată în 1852; a devenit cunoscută prin operațiile ei financiare speculative, iar în cele din urmă a dat faliment (în 1867). În 1856—1857 Marx a scris referitor la activitatea acestei bănci șase articole, care au apărut în ziarul cartist londonez „The People's Paper” și în ziarul american „New York Daily Tribune”. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 12, București, Editura politică, 1962, p. 21—37, 205—212 și 292—295, precum și vol. 13, 1963, p. 84 și 189.
Hermes — în mitologia greacă, protectorul comerțului și al drumurilor, întruchiparea iscusinței și a șireteniei, patronul hoților. — 43.
- 27 *Printing House Square* — piațetă din Londra în care se află sediul redacției și tipografia ziarului „The Times”, cel mai mare cotidian englez, iar în sens figurat — însăși această redacție și tipografie, care pe la mijlocul secolului al XIX-lea erau renumite prin excelența lor organizare.
Fama — în mitologia greacă Ossa, zeița zvonurilor — 44.
- 28 Acest manuscris al lui Marx reprezintă prima ciornă a viitorului text al „Capitalului” și constituie conținutul a 7 mari caiete, pe care Marx le-a numerotat cu cifrele romane I—VII. Pe coperta ultimului caiet — al VII-lea — figurează, scris de mîna lui Marx: „Political Economy Criticism of (Fortsetzung)”, adică „Critica economiei politice (continuare)”. Cuvîntul „continuare” arată că acest caiet conține continuarea textului celor șase caiete precedente, iar cuvintele „Critica economiei politice” pot fi considerate ca titlu al întregului manuscris. Mențiunea „continuare”, și nu „sfîrșit”, se datorește faptului că manuscrisul a rămas neterminat, întrerupîndu-se la jumătatea cuvîntului. Cuvîntul „concept”, adăugat în volumul de față la titlul dat de Marx, este luat din scrisoarea lui Marx din 29 noiembrie 1858 către Engels, în care, vorbind despre manuscrisul său economic din 1857—1858, Marx îl numește „Rohentwurf”, adică „ciornă”. Manuscrisul are într-adevăr, în mod evident, caracterul unei ciorne. În scrisoarea adresată lui Engels la 31 mai 1858, Marx arăta că în acest

manuscris „totul este îngrămădit de-a valma, sînt multe lucruri care urmează să apară în părțile ulterioare" (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 29, București, Editura politică, 1968, p. 295).

#474

Manuscrisul începe direct cu capitolul al doilea — „Capitolul despre bani", după care urmează amplul capitol al treilea — „Capitolul despre capital". Pe ultima pagină a manuscrisului, Marx a schițat începutul capitolului întâi, care lipsește și care urma să trateze despre marfă, dar care pe vremea aceea mai figura la Marx sub titlul „Valoare".

În volumul de față, manuscrisul economic din 1857—1858 se tipărește în ordinea amplasării de către Marx a diferitelor lui părți, dar divizat în secțiuni și subsecțiuni; de asemenea, alineatele excesiv de lungi au fost și ele împărțite în alineate mai scurte. În cîteva locuri, ordinea pasajelor a fost schimbată, dar numai în cazuri foarte rare, și anume acolo unde era absolut evident că e vorba de adaosuri la un text anterior. Referirile, în paranteza drepte, la numărul caietului și paginii de manuscris indică toate aceste cazuri extrem de rare, în care ordinea pasajelor a fost schimbată. — 45.

- 29 Aluzie ironică la cuvintele lui Egmont din tragedia cu același nume, scrisă de Goethe (actul cinci, închisoare, dialogul cu Ferdinand) vezi Goethe. Teatru, București, E.L.U., 1964, p. 412. — 53.
- 30 Este vorba de expoziția industrială universală deschisă la Paris în perioada mai-noiembrie 1855. — 54.
- 31 În ceea ce privește „Credit Mobilier" vezi adnotarea 26. — 54.
- 32 Este vorba de războiul Crimeii din 1853—1856. — 55.
- 33 Teza „*proprietatea este un furt*" stă la baza cărții lui Proudhon „*Qu'est-ce que la propriété?*" (Paris, 1840). Teoria „*creditului gratuit*" a fost expusă de Proudhon în lucrarea „*Gratuita du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et. M. Proudhon*" (Paris 1850). În legătură cu această din urmă teorie vezi K. Marx. „*Teorii asupra plusvalorii*", partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 580—581, precum și K. Marx — F. Engels. *Werke*, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 512—516. — 57.
- 34 Este vorba de legea cu privire la reforma Băncii Angliei. Referitor la conținutul și importanța reformei bancare din 1844 vezi K. Marx. „*Capitalul*", vol. III, partea a II-a, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 532—534, — 58.
- 35 *College de France* — instituție de învățămînt superior din Franța, întemeiată la Paris în 1530. — 59.
- 36 Este vorba de lucrarea lui Ricardo „*The High Price of Bullion a Proof of the Depreciation of Bank-Notes*". The fourth edition, corrected. London, 1811. Prima ediție a acestei lucrări a apărut la Londra în 1810. — 60.
- 37 Aici, ca și într-o serie de alte locuri, termenul „*cheltuieli de producție*" este folosit de Marx în sensul de „*cheltuieli de producție imanente* ale mărfii, egale cu valoarea ei" (vezi K. Marx—F. Engels. *Werke*, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 76), în sensul de „*cheltuieli de producție reale pentru marfa însăși*" (op. cit., p. 503), iar nu pentru capitalist, care plătește numai o parte din timpul de muncă pe care-l conține marfa. — 63.
- 38 Este vorba de perioada în care a fost în vigoare *Bank Restriction Act*, care a introdus cursul forțat al bancnotelor și a suspendat convertibilitatea lor în aur. În 1819 a fost adoptată o lege care a restabilit convertibilitatea bancnotelor. De fapt, aceasta din urmă a fost restabilită complet în 1821. — 65.
- 39 Vezi adnotarea 34. — 67.

#475

- 40 În ceea ce privește „*curățirea*" domeniilor vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 733—735. — 67.

- 41 Teoria *banilor-muncă* a lui W. Weitling este expusă în cartea: W. Weitling. „Garantien der Harmonie und Freiheit”, Vivis, 1842. În legătură cu această teorie a lui Weitling vezi, de asemenea, K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 298. — 70.
- 42 Este vorba de lucrarea lui Marx „Mizeria filozofiei. Răspuns la «Filozofia mizeriei» a d-lui Proudhon”. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București. Editura politică, 1960, p. 93—100. — 72.
- 43 *Pusul* (das Gesetzte) — termen din filozofia hegeliană, care înseamnă ceva condiționat, spre deosebire de ceea ce este necondiționat, existent dintotdeauna, primar, ceva care își are temeiul nu în sine însuși, ci în altceva. Cf. K. Marx — F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 126: „În calitate de valoare de întrebuintare, marfa apare ca ceva de sine stătător. În calitate de valoare, ea apare, dimpotrivă, ca ceva doar pus, determinat doar de raportul dintre ea și timpul de muncă socialmente necesar, uniform, simplu”. — 77.
- 44 Aici, ca și în multe alte locuri din manuscrisul său, Marx face trimitere nu la paginile cărții citate de el (în cazul de față, la cartea lui Gauilh), ci la paginile caietelor sale de extrase. În volumul de față, toate trimerile la paginile caietelor de extrase ale lui Marx au fost înlocuite cu trimeri la paginile cărților și publicațiilor citate de el. — 78.
- 45 Aici, ca și în alte locuri, Marx folosește termenul „*subiect*” în sensul lui prekantian, de purtător al predicatelor, însușirilor, determinațiilor, trăsăturilor, relațiilor. — 78.
- 46 „*The Economist*” — săptămînal englez pentru probleme de economie și politică, apare la Londra din 1843; organ de presă al mării burgezii industriale. — 87.
- 47 „*The Morning Star*” — cotidian englez, organ de presă al adepților liberului schimb Cobden și Bright din Manchester; a apărut la Londra în perioada 1856—1869. — 87.
- 48 Aici Marx face aluzie la argumentarea cvasihegeliană folosită de Proudhon în cartea sa „Filozofia mizeriei”, argumentare care a fost analizată și ridiculizată de Marx în „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1960, p. 125—129). — 88.
- 49 Aici Marx redă pe scurt raționamentul lui J. Locke (din tratatul său, *Further Considerations concerning Raising the Value of Money*”, scris în 1695) cu privire la deosebirea principială dintre argint ca măsură a valorilor și diverse unități de măsură ca iardul (măsură de lungime) sau cuarterul (măsură de capacitate): dacă iardul sau cuarterul pot rămîne tot timpul fie în mîinile cumpărătorului, fie în cele ale vînzătorului, în schimb moneda de argint nu numai că servește ca măsură a valorii lucrului cumpărat, dar trece neapărat de la cumpărător la vînzător (The Works of John Locke, In four volumes. The seventh edition. Volume II. London, 1768, p. 92). Acest pasaj este ulterior citat de Marx în întregime (caietul VII, p. 34). — 89.
- #476
- 50 Marx se referă la raționamentul lui A. Smith (de la începutul capitolului al 6-lea din cartea I a „*Avuției națiunilor*”) potrivit căruia „în acel stadiu primitiv al societății care precede acumularea de capital și apariția proprietății asupra pămîntului, valoarea de schimb a mărfurilor este determinată prin timpul de muncă necesar pentru producerea lor” (vezi K. Marx. „*Teorii asupra plusvalorii*”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 37).
- Termenul „*cheltuieli de producție*” este folosit aici de Marx în sensul de „*cheltuieli de producție imanente* ale mărfii, egale cu valoarea ei, adică egale cu cuantumul total al timpului de muncă necesar pentru producerea ei” (K. Marx — F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1963, S. 76, 503). — 92.
- 51 *Bellum omnium contra omnes* (războiul tuturor împotriva tuturor) — expresie folosită de filozoful englez Thomas Hobbes în tratatul său „*De cive*” (1642; în volumul I al ediției din 1668, de la Amsterdam, a Operelor lui Hobbes, p. 7) și în traducerea în limba latină a cărții sale „*Leviathan, or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, ecclesiastical and civil*”, scrisă în limba engleză și apărută la Londra în 1651 (Thomae Hobbes opera philosophica. Tomus I. Amstelodami, 1668, p. 83). — 92.

- 52 Acest caiet al lui Marx nu s-a păstrat. — 93.
- 53 Acest manuscris al lui Marx nu s-a păstrat. — 93.
- 54 Numind banii „gaj” (sau „gaj socialmente recunoscut”), Marx a avut în vedere, pe de o parte, un pasaj din „Etica Nicomahică” a lui Aristotel (cartea I, capitolul 8, § 14), iar pe de altă parte definiția pe care a dat-o banilor economistul englez Bellers în lucrarea sa „Essays about the Poor, Manufactures, Trade, Plantations, and Immorality”, London, 1699, p. 13, Marx se referă la Aristotel în al său „Indice la caietele I—VII”, care se publică în partea a II-a a volumului de față, iar la Bellers — în volumul I al „Capitalului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 144). — 96.
- 55 Potrivit legendei, patricianul roman Menenius Agrippa i-a convins pe plebeii, care în anul 494 î.e.n. se răsculaseră și în semn de protest împotriva asupririi patriciene se retrăseseră pe Muntele Sfânt, să se supună, istorisindu-le fabula cu părțile corpului omenesc care s-au răzvrătit împotriva stomacului. Menenius Agrippa compara societatea din vremea sa cu organismul viu ale cărui mâini erau plebeii, care hrăneau stomacul acestui organism, pe patricieni. Așa cum separarea mâinilor de stomac duce inevitabil la moartea organismului, tot așa refuzul plebeilor de a-și îndeplini obligațiile ar fi dus la pieirea statului Romei antice. — 98.
- 56 Shakespeare. „Timon din Atena”, actul IV, scena 3. Cf. K. Marx și F. Engels. „Scrieri din tinerețe”, București, Editura politică, 1968, p. 602—606, și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, București, Editura politică, 1958, p. 227—228. — 98.
- 57 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, Book I, Chapter V: „Labour was the price, the original purchase-money that was paid for all things” (vezi și Adam Smith. „Avuția națiunilor”, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 25). — 102.
- 58 În ceea ce privește faptul că la A. Smith valoarea de schimb apare determinată în două feluri: prin cantitatea produsului particular al muncii și prin
- #477
- cantitatea de marfă generală, vezi A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the wealth of Nations”, Book I, Chapter IV, chiar la începutul capitolului (vezi și op. cit., p. 19). — 104.
- 59 În lucrarea sa „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy” (vol. I, Dublin, 1770, p. 88), James Steuart face distincție între „agriculture exercised as a trade” și „agriculture exercised as a *direct means of subsisting*” („agricultura practică ca *producție de marfă*” și „agricultura practică ca producție *de mijloace de subsistență pentru uzul direct*” al respectivului mic agricultor și al familiei sale). — 104.
- 60 Este vorba de descoperirea unor bogate zăcăminte de aur în California, în 1848, și în Australia, în 1851. — 104.
- 61 Xenophon. „De re ditibus, sive vectigalibus civitatis Atheniensis augendis”, caput I, § 4 et 5. În ediția: Xenophontis quae extant. Recensuit Jo. Gottlob Schneider. Tomus VI. Lipsiae, 1815, p. 143. — 105.
- 62 Vezi adnotarea 58. — 106.
- 63 Strabonis rerum geographicarum libri XVII. Editio stereotypa. Tomus II. Lipsiae, 1829. Liber XI, caput IV, p. 415—416.
Albanii — locuitori ai Albaniei antice, țară situată pe țărmul de sud-vest al Mării Caspice, pe râurile Kura și Arax. — 108.
- 64 Sursa acestui citat în limba engleză nu a putut fi stabilită. Marx îl reproduce și în textul inițial al cărții I din „Contribuții la critica economiei politice”. — 109.

- 65 Sursa acestui citat în limba germană nu a putut fi stabilită. În continuare, textul manuscrisului lui Marx, deși nu e pus în ghilimele, pare a reprezenta și el extrase făcute dintr-o sursă germană și în parte prescurtate de Marx. — 109.
- 66 J. Grimm. „Geschichte der deutschen Sprache”. Erster Band. Leipzig, 1843, S. 12—14 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 143). — 114.
- 67 Marx se referă la următoarele cărți citate de Dureau de La Malle: J. A. Letronne. „Considérations générales sur l'évaluation des Monnaies grecques et romaines, et sur la valeur de l'or et de l'argent avant la découverte de l'Amérique”, Paris, 1817; A. Böckh. „Die Staatshaus-haltung der Athener”, Berlin, 1817; W. Jacob. „An historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”, London, 1831. — 114.
- 68 „*Legile lui Manu*” („*Manavadharmașāstra*”) — culegere de vechi legi și prescripții hinduse, care reprezintă una dintre primele încercări de codificare a dreptului uzual în concordanță cu cerințele statului sclavagist din India și cu dogmele religiei brahmane. Întocmirea culegerii era atribuită strămoșului mitic al omului — Manu (în sanscrită — „om”). Materialele culegerii au fost adunate de-a lungul secolelor și au primit o formă mai mult sau mai puțin definitivă aproximativ la începutul erei noastre. „*Legile lui Manu*” reflectau particularitățile de dezvoltare a societății sclavagiste în India, în care se păstrau numeroase rămășițe ale orînduirii comunei primitive. — 115.
- 69 Este vorba de poemul lui Hesiod „*Munci și zile*”, versul 151. — 116.
- #478
- 70 Lucrețiu. „*Poemul naturii*”, cartea a V-a, versul 1 287. — 116.
- 71 Datele cu privire la banii chinezești sînt luate din cartea: Gülich. „*Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unsrer Zeit*”. Band V. Jena, 1845 S. 131. — 118.
- 72 *Războaiele punice* (264—241, 218—201 și 149—146 î.e.n.) — au avut loc între două din cele mai mari state sclavagiste din antichitate — Roma și Cartagina — pentru hegemonie asupra bazinului occidental al Mării Mediterane, pentru dobîndirea de noi teritorii și sclavi. Războaiele s-au încheiat cu înfrîngerea Cartaginei. — 118.
- 73 La Marx s-a strecurat aici o greșeală, deoarece, după propriile lui cuvinte, „descoperirea minelor de aur din Australia, California și Columbia face să fie probabilă o nouă scădere a valorii aurului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 145). În alineatul următor, Marx vorbește despre ieftinirea relativă a argintului, arătînd că ea a fost determinată de perfecționarea metodelor de extracție și că va continua „pînă cînd California și Australia vor modifica situația în direcția contrară”, adică în direcția unei relative ieftiniri a aurului. — 119.
- 74 Garnier. „*Histoire de la Monnaie, depuis les temps de la plus haute antiquité jusqu'au règne de Charlemagne*”. Tome I, Paris, 1819, p. 253. — 120.
- 75 „*Roata circulației*” („*the great wheel of circulation*”) — așa numește Adam Smith banii. Vezi A. Smith. „*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*”, Book II, chapter II (vezi și Adam Smith. „*Avuția națiunilor*”, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 193 și 195). — 120.
- 76 Vezi adnotarea 45. — 123.
- 77 Marx se referă la teoria cantitativă a banilor, expusă de James Mill în secțiunile a VII-a și a VIII-a din capitolul al treilea al cărții sale „*Elements of Political Economy*” (London, 1821). Pasaje ample din aceste secțiuni ale cărții lui Mill au fost reproduse de Marx în cartea I a „*Contribuțiilor la critica economiei politice*”, însoțite de o critică a concepțiilor lui Mill (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 167—170). Formularea erorii lui James Mill, așa cum e dată în text, a fost luată de Marx din cartea: Thomas Tooke. „*An Inquiry into the Currency Principle*”. Second edition. London, 1844, p. 136. — 126.

- 78 J. Steuart. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. II. Dublin, 1770, p. 389. Steuart numește „circulație impusă” plățile obligatorii, ca, de pildă, plata unei datorii bănești la termenul fixat pentru debitor. Spre deosebire de această „circulație impusă”, el numește „circulație voluntară” orice cheltuie de bani pentru cumpărări de obiecte de un fel sau altul. — 130.
- 79 *Infinitatea rea* — termen folosit în filozofia hegeliană și care înseamnă repetarea infinită a uneia și aceleiași formule: „ceva” devine „altceva”, acest „altceva” este el însuși „ceva”, care la rîndul său devine „altceva” și așa mai departe la infinit. — 131.
- 80 Marx se referă la lucrarea lui Boisguillebert „Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs”, apărută pentru prima oară între anii 1697 și 1707 și retipărită în culegerea: „Economistes financiers du XVIII-e siècle. Précédés de notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par E. Daire”, Paris, 1843. Expresia lui Boisguillebert „bani sînt călăul tuturor lucrurilor” se află la p. 413 a acestei culegeri. Despre bani ca „tiran” și „idol” se vorbește la pag. 395 și 417. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 114. — 133.
- #479
- 81 Prin „preț de producție” Marx înțelege aici același lucru ca și prin „valoare de schimb sau cheltuieli de producție” în fraza precedentă. Termenul „cheltuieli de producție” este luat aici în sensul de „cheltuieli de producție imanente ale mărfii, egale cu valoarea ei, adică egale cu cuantumul total al timpului de muncă necesar pentru producerea ei” (vezi K. Marx—F. Engels Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 76, 503). Cuvîntul „Produktionspreis” se întîlnește la Marx încă în caietele sale de însemnări din anii '40. Astfel, într-unul din caietele de la Bruxelles din 1845, făcînd extrase din cartea lui Louis Say „Principales causes de la richesse ou de la misère des peuples et des particuliers” (Paris, 1818), Marx traduce prin cuvîntul german „Produktionspreis” expresia „coût de production” folosită de Say, care îi dă următoarea explicație: „coût de production, c'est-à-dire, le temps et la peine consacrés à les [se. l'or et l'argent] extraire et à les affiner” (p. 32 din cartea lui Say): „cheltuieli de producție, adică timpul și munca cheltuite pentru a le extrage (pentru a extrage aurul și argintul) din adîncurile pămîntului și a le afina. — 134.
- 82 Capitolul despre valoarea de schimb încă nu era scris în acel moment, deoarece Marx își începuse lucrarea cu capitolul al doilea, care tratează despre bani. Începutul capitolului despre valoare a fost schițat de Marx la sfîrșitul manuscrisului din 1857—1858. Curînd după aceasta el a ajuns la concluzia că primul capitol al lucrării sale trebuie să se numească „Capitol despre marfă”, și nu „Capitol despre valoare”. — 138.
- 83 „*Weekly Dispatch*” — săptămînal englez; sub această denumire a apărut la Londra în perioada 1801—1928; în deceniul al șaselea al secolului trecut a avut o orientare radicală. — 147.
- 84 Marx se referă la pagina a 2-a din caietul său de însemnări completat la Bruxelles prin martie—aprilie 1845. Această pagină conține extrase din p. 31—73 ale cărții lui Ferrier „Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le commerce”, Paris, 1805. Ferrier spune aici despre argint că acolo unde este extras, el este o marfă, deoarece constituie obiectul cererii directe a acelor care-l cumpără. Dar, continuă Ferrier, „argintul încetează să fie marfă de îndată ce devine bani, căci în acest caz el devine mijlocitorul necesar dintre producție și consum și nu mai poate satisface nemijlocit nici o trebuință” (Ferrier, p. 33 și 35). — 148.
- 85 J. 3. Say. „Traité d'économie politique”. Troisième édition. Tome second. Paris, 1817, p. 432—433, 461: „Bani sînt o marfă care se află întotdeauna în circulație, este întotdeauna afectată schimbului... Sporirea sau scăderea cantității acestei mărfii, ca și a oricărei altei mărfi, nu înseamnă neapărat sporirea sau scăderea capitalului total al unei țări..., deoarece scăderea cantității unei mărfii poate fi compensată prin sporirea cantității alteia”. — 148.
- 86 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. Book II, chapter II; book IV, chapter I (vezi și Adam Smith. „Avuția națiunilor”, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 191—195 ; p 293). — 148.

#480

- 87 Cuvintele „banii... nu sînt decît o varietate de troc mai complexă" îi aparțin lui E. Solly, care în cartea sa „The Present Distress, in relation to the Theory of Money" (London, 1830, p. 3) formulează în felul acesta punctul de vedere exprimat de Adam Smith în capitolul al 4-lea din cartea I a lucrării sale „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations". — 149.
- 88 J. Taylor. „A View of the Money System of England, from the Conquest; with proposals for establishing a secure and equable Credit Currency". London, 1828. — 150.
- 89 P. Boisguillebert. „Dissertation sur la Nature des Richesses, de l'Argent et des Tributs". În culegerea: „Economistes financiers du XVIII-e siècle". Ed. E. Daire. Paris, 1843, p. 399. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 113, și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1962, p. 154. Boisguillebert spune: „précis de toutes les denrées" („chintesența tuturor mărfurilor"). — 152.
- 90 „*Nexus rerum*" — „legătura dintre lucruri, principiul care leagă". Într-unul din caietele lui de însemnări din 1851, intitulat „Sistemul desăvîrșit al relațiilor bănești", Marx (la p. 41) caracterizează banii ca „nexus rerum et hominum" („legătura dintre lucruri și dintre oameni"). Totodată el face trimitere la p. 34. Nu s-a putut stabili la ce anume s-a referit el, deoarece paginile precedente din caietul de însemnări nu s-au păstrat. Caracterizînd banii ca „legătura dintre lucruri și dintre oameni", Marx are în vedere acea stare a relațiilor sociale dintre oameni care a rezultat din destrămarea tuturor legăturilor patriarhale, feudale, familiale, religioase care domniseră pînă atunci și care fuseseră nevoite să cedeze locul domniei „banului". — 155.
- 91 Marx se referă la descoperirea zăcămintelor de aur din California (1848) și din Australia (1851), care a contribuit la „trecerea Europei de la zguduirii revoluționare la febră industrială" (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 531). Încă în ianuarie 1850, după 18 luni de la descoperirea zăcămintelor de aur din California, Marx și Engels au relevat marea însemnătate a acestui eveniment pentru dezvoltarea comercială și industrială a întregii societăți burghize atît în Europa, cît și în America și Asia, precum și în special pentru colonizarea de noi țări (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, București, Editura politică, 1960, p. 238—239, precum și 472—476). — 157.
- 92 „Capitolul despre bani" a fost scris de Marx în octombrie—noiembrie 1857, într-un moment cînd începea să se facă puternic simțită prima criză economică mondială din istoria capitalismului, cea din 1857—1858, care, după ce a izbucnit în S.U.A., a cuprins toate mairile țări europene. — 159.
- 93 Marx se referă la structurarea obiectului cercetării sale, pe care el a schițat-o pentru prima oară la sfîrșitul paragrafului al treilea din „Introducerea" sa (vezi volumul de față, p. 41), unde conținutul primei secțiuni a lucrării sale economice este formulat în cuvintele: „Determinațiile abstracte generale, care de aceea sînt mai mult sau mai puțin inerente tuturor formelor de societate, dar în sensul specificat mai sus". — 160.
- 94 Marx se referă la p. 43 din cel de-al X-lea caiet de extrase al său. Citatul reprodus acolo este luat din cartea lui Malthus „Principles of Political Economy", second edition, London, 1836, p. 391, dar în realitate aceste cuvinte nu-i aparțin lui Malthus, ci redactorului ediției a doua (postume) a

#481

- cărții lui, care le-a introdus cu scopul de a preciza raționamentul autorului. — 160.
- 95 [E. Misselden.] „Free Trade, or, The Meanes to Make Trade Florish". London, 1622, p. 19—24. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 119. Misselden vorbește despre comerțul dintre Europa creștină și țări asiatice necreștine ca Turcia, Persia, India. — 161.
- 96 W. Jacob. „An Historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals". Vol. II. London, 1831, p. 270—323. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 123—124. — 163.

- 97 Biblia. Evanghelia de la Matei, cap. 6, versetul 19. — 164.
- 98 Este vorba de legenda biblică potrivit căreia Iacob, strămoșul mitic al evreilor, ajungând la adânci bătrânețe și presimțind apropierea morții, a chemat la el pe cei doi fii ai fiului său Iosif ca să-i binecuvânteze. Contrar obiceiului care a existat la vechii evrei, binecuvântându-și nepoții, Iacob a acordat preferință celui mai mic (punându-și dreapta pe capul lui), și nu celui mai mare dintre ei, motivându-și gestul prin aceea că feciorului mai mic îi este hărăzit un viitor mai glorios (Biblia. Facerea, cap. 48, versetele 13—21). — 165.
- 99 Marx se referă la caietul său de însemnări completat în vara anului 1845, în timp ce se afla la Bruxelles. Numeroase extrase din lucrările lui Boisguillebert au fost făcute aici de Marx după culegerea lui E. Daire „Economistes financiers du XVIII-e siècle” (Paris, 1843). Unele dintre aceste extrase sînt însoțite de comentarii ale lui Marx. Toate aceste extrase sînt publicate în limba originalului în cartea „Marx—Engels Gesamtausgabe”, Erste Abteilung, Band 3, Berlin, 1932, S. 563—583. O mică parte din aceste extrase au fost reproduse de Marx în cartea I a „Contribuțiilor la critica economiei politice” și în primul volum al „Capitalului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 113—115, și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 154). — 165.
- 100 Este vorba de mitul antic al regelui Midas al Frigiei, cunoscut prin uriașele lui bogății. Potrivit acestui mit, Midas a cerut lui Dionisos să-l înzestreze cu darul miraculos de a transforma în aur tot ce atingea cu mîna. Curînd Midas s-a convins că riscă să moară de foame deoarece în mîinile lui hrana se transforma în aur. Chinuit de foame și de sete în mijlocul grămezilor de aur, el i-a cerut lui Dionisos să-l scape de acest dar primejdios. — 166.
- 101 [S. Bailey.] „Money and its Vicissitudes in Value”. London, 1837, p. 3. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 132. — 169.
- 102 H. Storch. „Cours d'Economie Politique”. Tome II. Paris, 1823, p. 135. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 122. — 169.
- 103 Marx expune aici într-o formă rezumată unele considerații făcute de S. Bailey în cartea „Money and its Vicissitudes in Value” (London, 1837, p. 9—10). Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 60. — 169.
- 104 Biblia. Apocalipsul Sf. Ioan Teologul, cap. 17, versetul 13, și cap. 13, versetul 17.

#482

Apocalipsul — una dintre scrierile apărute în epoca creștinismului primitiv; face parte din Noul testament. A fost scris în secolul I. Autorul Apocalipsului exprimă ura generală împotriva Imperiului roman, pe care-l numește „fiară” și în care vede o întruchipare a diavolului.

Citatele din Apocalips sînt date de Marx după textul apărut în așa-numita „*Vulgata*” — versiunea latinească a Bibliei, larg folosită de catolici. — 170.

- 105 „*Capitolul despre capital*” constituie conținutul principal al caietelor II—VII ale manuscrisului din 1857—1858. La început — în caietul II — acest capitol era „Capitolul despre bani în calitatea lor de capital” („Das Kapitel vom Geld als Kapital”), dar în caietele următoare el figurează sub denumirea de „Capitol daspre capital”. — 171.
- 106 Vezi pasajul analog din cartea I a „Contribuțiilor la critica economiei politice” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 143). — 171.
- 107 Teza potrivit căreia conținutul natural al procesului schimbului este inițial „încă în întregime separat de relația economică, deoarece coincide încă nemijlocit cu ea”, a fost ulterior dezvoltată de Marx în „Contribuții la critica economiei politice”. Marx spune acolo că în condițiile trocului, care este forma inițială a procesului de schimb, „valoarea de schimb nu capătă încă nici o formă de sine stătătoare; ea este încă nemijlocit legată de valoarea de întrebuințare”. În acest stadiu de dezvoltare a schimbului, valorile de întrebuințare constituie conținutul avuției, care este „indiferent” față de

forma sa socială. „Valoarea de întrebuințare în această indiferență a ei față de determinarea economică a formei... se află dincolo de sfera preocupărilor economiei politice” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 38, 16). — 173.

108 În economia de mărfuri simplă, despre care se vorbește aici, valoarea de schimb a muncii (în acest stadiu al cercetării Marx vorbește încă de valoarea muncii) și valoarea produselor muncii coincid. În „Contribuții la critica economiei politice”, Marx arată că studiul capitalului trebuie să rezolve problema: cum se explică faptul că „producția pe baza valorii de schimb determinate exclusiv prin timpul de muncă duce la rezultatul că valoarea de schimb a muncii e mai mică decât valoarea de schimb a produsului ei?” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 51). — 175.

109 Despre rolul categoriei „servicii” în teoriile lui Say, Bastiat și ale altor economiști vulgari vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 25 ; K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 205—206; K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1959, p. 310. Bastiat reduce întregul schimb de mărfuri, atât în cadrul trocului cât și în cadrul circulației marfă-bani, la un schimb reciproc de „servicii”, pe care și le prestează unii altora agricultorul, brutarul, cizmarul, țesătorul, constructorul de mașini, învățătorul, medicul, avocatul etc. Vezi F. Bastiat. „Harmonies économiques”. 2-me edition. Paris, 1851, p. 87—169. — 175.

110 „Reflecție în sine” — termen din filozofia hegeliană care înseamnă reflectarea în sine însăși a unei determinări conceptuale. — 176.

#483

111 Este vorba de cartea: „D. Justiniani, sacratissimi principis, Institutiones. Accesserunt ex Digestis tituli de verborum significatione et regulis juris”. Edition stereotypa Herhan. Parisiis, 1815, p. 342. — 177.

112 F. Bastiat. „Harmonies économiques”. 2-me edition. Paris, 1851. — 181.

113 Marx se referă la unii adversari ai lui Bastiat ca Proudhon și adeptul său Chevé, care în 1849—1850 au polemizat cu el în șapte scrisori deschise, publicate în 1850 împreună cu cele șapte scrisori de răspuns ale lui Bastiat, într-un volumaș intitulat: „Gratuite du credit. Discussion entre M. Bastiat et M. Proudhon”, Paris, 1850. — 182.

114 J. B. Say. „Traité d' économie politique”. Troisième édition. Tome second, Paris, 1817, p. 428—430, 478—480. — 183.

115 Vezi D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 327, 499 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 215—295). — 189.

116 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1960, p. 71—80. — 199.

117 Vezi adnotarea 89. — 202.

118 Într-unul din caietele sale de însemnări, întocmit la Bruxelles aproximativ în martie-aprilie 1845 și conținând extrase din lucrarea lui Storch „Cours d'économie politique”, tome I, Paris, 1823, Marx rezumă astfel teza lui Storch formulată la p. 154 a lucrării acestuia: „Die menschliche Industrie nur produktiv wenn sie einen hinreichenden Wert produziert um die Produktionskosten zu ersetzen... eigentlich ist diese Reproduktion nicht ausreichend: sie müsste produzieren une valeur en sus” („Munca omenească e productivă numai atunci când produce o valoare suficientă pentru a înlocui cheltuielile de producție... La drept vorbind, această reproducere a cheltuielilor de producție nu este de ajuns: munca ar trebui să producă o oarecare valoare în plus”). — 202.

119 O analiză amănunțită a concepțiilor lui A. Smith despre munca productivă și munca neproductivă a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 109—115). — 205.

- 120 În legătură cu concepțiile vulgare susținute de Storch, Senior și alții în problema muncii productive și a muncii neproductive vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 115—147. — 205.
- 121 Problema muncii productive și a muncii neproductive a fost ulterior examinată în mod amănunțit de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 97—223 și 301—316). — 205.
- 122 Vezi adnotarea 43. — 207.
- 123 J. Steuart. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Voi. I, Dublin, 1770, First book, Ch. XVI. Vezi în special p. 103, 105. — 209.
- 124 *Teoria colonizării a lui Wakefield* este analizată de Marx în capitolul al XXV-lea din volumul I al „Capitalului”. — 211.

#484

125 În original: „Arbeitsvermögen”. În manuscrisele din 1857—1859, în locul termenului „Arbeitskraft”, care se întâlnește o singură dată încă în „Muncă salariată și capital” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, București, Editura politică, 1959, p. 457) și de câteva ori în manuscrisele din 1861—1863, Marx folosește, de regulă, termenul „Arbeitsvermögen”. În volumul I al „Capitalului”, Marx folosește amândoi acești termeni ca echivalenți: „Unter Arbeitskraft oder Arbeitsvermögen verstehen wir den Inbegriff der physischen und geistigen Fähigkeiten, die in der Leiblichkeit, der lebendigen Persönlichkeit eines Menschen existieren und die er in Bewegung setzt, so oft er Gebrauchswerte irgend einer Art produziert” (ed. a 4-a germană, p. 130). Iată traducerea românească a acestui pasaj : „Prin forță de muncă sau capacitate de muncă se înțelege totalitatea aptitudinilor fizice și intelectuale pe care le posedă organismul, personalitatea vie a omului, și pe care omul le pune în funcțiune atunci când produce valori de întrebuințare de un fel oarecare” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 180).

Expresia „capacitate de muncă” nu redă cu suficientă exactitate termenul german „Arbeitsvermögen”. Cuvântul „Vermögen” se traduce și prin „putere, forță”. În comparație cu „capacitatea de muncă”, expresia „forță de muncă” redă în general mai precis sensul termenului „Arbeitsvermögen”. De aceea în volumul de față „Arbeitsvermögen” se traduce, de regulă, prin „forță de muncă”, iar acolo unde Marx folosește termenul „Arbeitskraft”, acesta este dat în paranteze drepte îndată după expresia „forță de muncă”. — 214.

- 126 Concepțiile lui *Linguet* sînt analizate de Marx în capitolul al șaptelea din „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 258—262). — 222.
- 127 Începînd cu pagina a 8-a din caietul III al manuscrisului urmează un text care este o continuare a celui din caietul II. Prima parte a frazei cu care începe această pagină se află pe pagina a 29-a, care s-a pierdut, a caietului II. Primele 7 pagini din caietul III conțin schița neterminată „Bastiat și Carey”, scrisă cu câteva luni mai înainte (vezi volumul de față, p. 3—14). — 223.
- 128 Lupta clasei muncitoare pentru limitarea prin lege a zilei de muncă la 10 ore s-a desfășurat în Anglia începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, iar la începutul deceniului al 4-lea al secolului trecut a cuprins masele largi ale proletariatului. Legea cu privire la ziua de muncă de 10 ore, care se referea numai la femei și adolescenți, a fost adoptată de parlamentul englez la 8 iunie 1847. Lupta clasei muncitoare din Anglia pentru ziua normală de muncă a fost amănunțit examinată de Marx în capitolul al VIII-lea din volumul I al „Capitalului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 287—308). — 224.
- 129 Vezi pasajul analog din capitolul al V-lea al volumului I al „Capitalului”: „Mijlocul de muncă este un lucru sau un complex de lucruri pe care muncitorul le intercalează între el și obiectul muncii și cu ajutorul căruia el transmite asupra acestui obiect activitatea exercitată” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 191). — 229.

130 La p. 16 din lucrarea „Richesse ou pauvreté”, Paris, 1841, Cherbuliez spune: „Capitalul reprezintă materie primă, unelte, fond de mijloace de trai [approvisionnement]”. Vezi și K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 374—389. — 230.

#485

131 *Ființare pentru sine, ceea ce ființează pentru sine* (Fürsichsein, Fürsichseiendes) — termeni folosiți în filozofia hegeliană pentru a desemna orice calitate în fixitatea ei, în închistarea ei relativă. — 232.

132 În „Teorii asupra plusvalorii”, în secțiunea referitoare la socialistul englez Thomas Hodgskin, Marx face o caracterizare generală a acestui punct de vedere al socialiștilor englezi (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 290—291). În secțiunea neterminată referitoare la socialistul englez John Bray (op. cit., p. 315—316), Marx citează, printre altele, următoarele cuvinte din lucrarea lui Bray „Labour's Wrongs and Labour's Remedy”, Leeds, 1839, p. 59: „Nu capitalistul, ci capitalul are o însemnătate esențială pentru operațiile producătorilor. Intre capital și capitalist există o deosebire tot atât de mare ca între încărcătura vasului și consoamentul care o însoțește”. — 233.

133 Marx se referă în special la broșura nesemnată a lui Thomas Hodgskin „Labour Defended against the Claims of Capital; or, the Unproductiveness of Capital Proved” (London, 1825), în care se demonstrează că „capitalul este neproductiv”. O analiză amănunțită a acestei broșuri a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 259—308). — 235.

134 Vezi capitolul al III-lea din cartea a doua a lucrării lui A. Smith „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (vezi și Adam Smith. „Avuția națiunilor”, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 223—235). — 235.

135 Marx se referă la lucrarea lui Senior „Principes fondamentaux de l'économie politique”, Paris, 1836, p. 197—206. Critica concepției vulgare a lui Senior în problema muncii productive și a celei neproductive a fost făcută de Marx într-o secțiune specială a „Teoriilor asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 203—213). — 235.

136 Mai târziu, în „Teorii asupra plusvalorii”, Marx a examinat mai amănunțit acest caz, arătând că „muncitorul unui fabricant de pian este un lucrător productiv... Să presupunem, dimpotrivă, că aș cumpăra tot materialul necesar pentru confecționarea unui pian (sau să zicem chiar că însuși muncitorul posedă acest material) și, în loc să cumpăr pianul din magazin, pun să mi-l facă acasă. În acest caz meșterul de pian este un lucrător neproductiv, deoarece munca lui se schimbă direct pe venitul meu” (vezi și K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 103—104).

În același timp, Marx arată că „o cântăreață care, vânzându-și cântul, o face pe cont propriu, este un lucrător neproductiv. Dar aceeași cântăreață, dacă este angajată de un impresar care, pentru a câștiga bani, o pune pe ea să cânte, este un lucrător productiv, pentru că produce capital” (op. cit., p. 308). „Unul și același gen de muncă — rezumă Marx — poate fi și productiv, și neproductiv” (ibid.). — 235.

137 Marx se referă la p. 40 din cel de-al X-lea caiet de extrase al său, care conține citatul reproduș în text din cartea lui Malthus „Principles of Political Economy”, second edition, London, 1836, p. 47. În realitate însă, aceste cuvinte nu-i aparțin lui Malthus, ci redactorului ediției a doua, postume, a cărții lui, care le-a introdus cu scopul de a preciza raționamentul lui Malthus. — 236.

#486

138 Vezi D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 334—337 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 218—219). În ceea ce privește concepțiile lui D. Ricardo despre caracterul neproductiv al capitalului vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 395, precum și K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 259—260. Vezi, de asemenea, J.C.L. Simonde de Sismondi. „Etudes sur l'économie politique”. Tome I, Bruxelles, 1837, p. 22. — 239.

- 139 Vezi adnotarea 115. — 240.
- 140 Vezi J. B. Say. „Traité d'économie politique". Troisieme edition. Tome second, Paris, 1817, p. 425, 429. — 240.
- 141 Cuvintele lui Proudhon „le travail produit, le capital vaut" („munca produce, capitalul valorează") din volumul I al lucrării sale „Systeme des contradictions economiques, ou Philosophie de la misere". Paris, 1846, p. 188, sînt citate de Marx în „Mizeria filozofiei" (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1960, p. 90). — 240.
- 142 Vezi „Gratuite du credit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon". Paris, 1850, p. 177—181. Comp. volumul de față, p. 196—197. — 242.
- 143 În terminologia lui Kant, judecată analitică se numește judecata în care predicatul nu face decît să lămurească conținutul care rezidă în subiectul judecării, spre deosebire de judecata sintetică, în care predicatul adaugă subiectului o notă pe care nu o conține subiectul judecării. — 244.
- 144 Aici și în fraza precedentă, termenul „*cheltuieli de producție*" este folosit de Marx în sensul de „cheltuieli de producție imanente ale mărfii, egale cu valoarea ei, adică egale cu quantumul total al timpului de muncă necesar pentru producerea ei" (vezi K. Marx-F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 76). În manuscrisele din 1857—1859, Marx încă nu face o distincție netă între valoare ($c + v + m$) și preț de producție ($c + v +$ profitul mijlociu). Despre triplul sens în care este folosit termenul „cheltuieli de producție" vezi op. cit., p. 74—78 și 502—503. — 246.
- 145 Prin „prețuri de producție" (Produktionspreise) Marx înțelege aici ceea ce înțelegea mai sus prin „cheltuieli de producție, sau prețul necesar al mărfii" (vezi adnotările 81 și 144). — 246.
- 146 Aici Marx folosește pentru prima oară termenul „*plusvaloare*" (Mehrwert) pentru a desemna excedentul peste valoarea inițial avansată pe care și-l însușește gratuit capitalistul.
- Termenul „surplus value" (plusvaloare) este folosit și în cartea lui William Thompson, socialist și adept englez al lui Ricardo, intitulată „An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth Most Conducive to Human Happiness". London, 1824, p. 167, 169. Dar, după cum a arătat Engels, prin acest termen Thompson subînțelegea supraprofitul obținut de capitalistul care folosește mașini în comparație cu meseriașul care lucrează manual. Paralel cu termenul „surplus value", Thompson folosește și termenul „additional value" (valoare suplimentară) pentru desemnarea întregii valori nou create ($v + m$). În afară de aceasta, după cum a arătat Engels, „în Franța..., în lumea cotidiană a afacerilor este folosită, din vremuri imemorabile, expresia plus-value pentru a desemna orice creștere de valoare care nu-l costă nimic
- #487
- pe proprietarul mărfii" (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 487—491).
- Într-unul din articolele sale din tinerețe, scris în octombrie 1842, Marx folosește și el de cîteva ori termenul „Mehrwert" pentru a desemna valoarea suplimentară, amenda, obținută de proprietarul funciar pentru furtul de lemne din pădurea sa (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. I, București, Editura politică, 1960, p. 151, 155). — 246.
- 147 Marx se referă la capitolul al VII-lea („Despre comerțul exterior") din cartea lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation" - Third edition, London, 1821, unde (la p. 131) se spune: „Oricîtă extindere ar lua comerțul exterior, el nu va putea face în mod nemijlocit să crească avutul unei națiuni" (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. 1. Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 123). — 246.
- 148 Concepțiile lui Proudhon despre dobîndă, care și-au găsit expresia în lucrarea „Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon" Paris, 1850, au fost examinate de Marx în „Teorii asupra plusvalorii" (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968 S. 512—516). — 249.

- 149 Marx se referă la articolul anonim „Negroes and the Slave Trade” („Negri și comerțul de sclavi”), apărut în ziarul „The Times” din 21 noiembrie 1857 sub forma unei scrisori adresate redacției de către un „cunoscător în materie” („Expertus”).
„The Times” — mare cotidian englez de orientare conservatoare; fondat la Londra în 1785. — 256.
- 150 În conspectul cărții lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation” (acest conspect, întocmit în aprilie 1851, se află în cel de-al VIII-lea caiet de extrase din lucrările economiștilor burghezi), Marx spune următoarele în legătură cu critica pe care i-o fac lui Ricardo economiști englezi: „Majoritatea criticilor lui Ricardo — ca Wakefield, de pildă — afirmă că el nu poate explica excedentul. Așa, de pildă, fabricantul cheltuiește 30 l. st. pe materie primă, 20 l. st. pe mașini, 50 l. st. pe salariu. În total, 100 l. st. El își vinde marfa cu 110 l. st. De unde provin cele 10 l. st.?” (K. Marx. „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie” Anhang, Moskau, 1941, S. 828). Despre faptul că în lucrările lui Ricardo lipsește o analiză a provenienței plusvalorii, Marx vorbește și în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București Editura politică, 1960, p. 344—355). — 257.
- 151 Marx se referă la cartea lui Malthus „The Measure of Value Stated and Illustrated”, London, 1823. O analiză amănunțită a teoriei valorii a lui Malthus și în special a criticii malthusiene a doctrinei lui Ricardo a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx—F. Engels Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, S. 7—33). — 257.
- 152 Vezi D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation” Third edition, London, 1821, p. 1—12 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 61—66). — 257.
- 153 Vezi op. cit, p. 60—61 (op. cit., p. 81—82). — 258.
- 154 Vezi op. cit., p. 131—132 (op. cit., p. 123). — 258.
- #488
- 155 Despre fiziocrați ca „părinți ai economiei politice moderne”, Marx vorbește în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 10). — 259.
- 156 Marx se referă la capitolul al III-lea din cartea a doua a lucrării lui A. Smith „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, în care Smith examinează problema muncii productive și a celei neproductive. Despre felul în care Smith tratează munca productivă ca muncă ce se materializează într-o marfă, Marx vorbește amănunțit în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 104—117). — 260.
- 157 În volumul I al „Capitalului” Marx analizează amănunțit tendința capitaliștilor de a prelungi nelimitat ziua de muncă. Tot acolo el se ocupă de istoria legislației industriale din Anglia, și în special de lupta dusă în jurul legii cu privire la ziua de muncă de 10 ore. În caracterizarea situației clasei muncitoare din Anglia, Marx a folosit amplu rapoartele inspectorului de fabrici Leonard Horner, care apăra interesele muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, cap. VII, VIII și XIII). — 268.
- 158 Acest exemplu poate fi exprimat astfel:
Înainte de dublarea forței productive a muncii, 1 zi de muncă, să zicem de 8 ore, se împărțea în 2 ore muncă necesară și 6 ore supramuncă ($2v + 6m$). După dublarea forței productive a muncii, aceeași zi se împarte în 1 oră muncă necesară și 7 ore supramuncă ($1v + 7m$). — 274.
- 159 În lucrarea sa „On the Economy of Machinery and Manufactures”, London, 1832, p. 160—162, Babbage analizează corelația dintre valoarea materiei prime și cea a muncii în confecționarea filigranelor de aur la Veneția. — 278.
- 160 Marx se referă la observațiile făcute de Eugene Daire pe marginea lucrării lui Boisguillebert „Dissertation sur la Nature des Richesses, de l'Argent et des Tributs” (vezi „Economistes Financiers

du XVIIIe siècle". Précédés de Notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de Commentaires et de Notes Explicatives, par M. Eugene Daire. Paris, 1843, p. 419—420, Notes 1 et 2). — 281.

161 Vezi D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". Third edition. London, 1821, p. 89—90 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 102). — 281.

162 O analiză amănunțită a concepțiilor lui Ricardo despre acumularea capitalului a fost făcută de Marx în capitolul al XVII-lea din „Teorii asupra plusvalorii" (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii", partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 454—463). — 281.

163 Vezi D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". Third edition. London, 1821, p. 325—328 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 214—216). — 283.

164 Marx se referă la cel de-al VIII-lea caiet de extrase pe teme de economie politică, întocmit de el în 1851. În acest caiet, pe lângă alte extrase, se găsește un conspect amănunțit al ediției a treia a cărții lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation", însoțit de comentariile lui Marx (vezi K. Marx. „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie. Anhang". Moskau, 1941, S. 787—839). La p. 35—37 din cel de-al VIII-lea caiet al lui

#489

Marx se află conspectul capitolului al XX-lea al cărții lui Ricardo („Valoarea și avuția, proprietățile lor distinctive"); tocmai la acest capitol se referă Marx în pasajul de față. — 285.

165 Marx se referă la capitolul al VH-lea din cartea lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation". — 285.

166 Marx redă aici, în expunere proprie, unele idei formulate de Ricardo, de pildă, la începutul capitolului al XX-lea din cartea sa „On the Principles of Political Economy, and Taxation". — 286.

167 Marx se referă aici la p. 39, 40 din cel de-al VIII-lea caiet de extrase de economie politică, făcute de el. Aceste pagini conțin conspectul începutului capitolului al VII-lea — „Despre comerțul exterior" — din cartea lui Ricardo. — 286.

168 Vezi D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". Third edition. London, 1821, p. 416—417 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 255—256). — 287.

169 Marx se referă la cartea lui Malthus „The Measure of Value Stated and Illustrated", London, 1823. O analiză critică amănunțită a concepțiilor lui Malthus despre valoare și plusvaloare a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii" (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, 19. Kapitel). — 289.

170 În acest exemplu Marx pornește de la ipoteza că plusvaloarea capitalizată se cheltuiește integral pentru cumpărare de forță de muncă nouă — „ipoteză, de altfel, imposibilă", după cum spune el însuși câteva rânduri mai jos. — 306.

171 Prin procente (Zins) Marx subînțelege aici întregul profit obținut la capitalul avansat. — 307.

172 Iată textul integral al acestei fraze, așa cum figurează în manuscris: „Auf 140 aber 24 zuviel gerechnet (und dies ist der Unterschied von 220 zu 196), sind erst ,15 vom 100 und 1/12 vom 100 zuviel gerechnet; 1/5 vom 100 = 20%; 1/129 vom 100 84/12% oder 81/3%; also zusammen 281/3% zuviel." (vezi K. Marx. „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie". Moskau, 1939, S. 275—276). În traducere, jumătate din textul acestei fraze a fost omis, deoarece sensul ei nu este clar, iar în rest au fost îndreptate erorile de calcul. — 308.

173 Aici urmează în manuscris un spațiu alb, lăsat probabil pentru calcularea datelor citate în cel de-al doilea caz. Dacă ne orientăm după textul precedent al manuscrisului, acest calcul poate fi prezentat în felul următor.

În cazul al doilea, capitalul inițial de 80 de taleri se compune din 60 de taleri cheltuiți pe materie primă și unealtă de muncă și 20 de taleri cheltuiți pe salariu; $3/4$ din capital s-au cheltuit pe materie primă și unealtă de muncă și $1/4$ pe salariu. Primele $3/4$ din capital nu aduc nici un fel de procente (adică nu aduc nici o plusvaloare); ultima pătrime aduce 300% plusvaloare. Calculînd însă la întregul capital, reiese că creșterea lui e de numai 75%.

Dacă capitalul nou adăugat de 60 de taleri și-ar spori și el cu 300% numai un sfert din mărimea sa, am avea o creștere totală de 45 de taleri.

#490

$60 + 45 = 105$ taleri, împreună cu cei 140 de taleri am avea în total 245 de taleri, ceea ce înseamnă într-adevăr un spor de 75% la 140 de taleri.

Cei 60 de taleri capital nou adăugat au crescut cu 300%, s-au împătrit, reprezintă 240 de taleri. (Dacă ar crește cu 300% numai $1/4$ din 60, am avea un profit de 45 de taleri.) 60 de taleri din 240 înlocuiesc capitalul cheltuit pe salariu, iar 180 de taleri reprezintă profitul.

Prin urmare, în cazul al doilea calculul se prezintă astfel:

$$80 C + 60 Z + 60 C + 180 Z = 380;$$

adică avem aici un capital de 140 de taleri care aduce în total procente în sumă de 240 de taleri. Dar dacă am lua celălalt calcul, am ajunge la:

$$80C + 60Z + 60C + 45Z = 245;$$

adică am obține un capital de 140 de taleri care aduce în total procente în sumă de 105 taleri.

În cadrul primului calcul am socotit prea multe procente: la capitalul de 60 de taleri am socotit în plus procente în sumă de 135 de taleri. Dar 135 de taleri reprezintă $3/4$ din 180 de taleri; adică pe lângă capitalul de 30 de taleri numai $1/4$ din capitalul de 60 de taleri nou adăugat a crescut cu 300%; prin urmare, întregul capital nou adăugat a crescut cu numai $3/4$, adică cu 45 de taleri. La calcularea procentelor pentru capitalul de 60 de taleri am greșit cu 135 de taleri în plus, care reprezintă o creștere de 300% la $3/4$ din capitalul de 60 de taleri. Iar la întreaga sumă de 60 de taleri revin, în cadrul acestui calcul, 225% profit în plus, în locul celor 75% inițiali; adică la 60 de taleri am calculat în plus 135 de taleri, iar 135 la 60 reprezintă 225%. Prin urmare, la capitalul de 60 de taleri am calculat în plus 225%. Iar la capitalul de 140 de taleri am calculat în plus 135 de taleri (ceea ce reprezintă tocmai diferența dintre 380 și 245 de taleri); prin urmare, în total s-au calculat în plus $96 \frac{3}{7}\%$. Așadar, la întregul capital de 140 de taleri am calculat în plus nu 225%, ca la capitalul de 60 de taleri, ci numai $96 \frac{3}{7}\%$; aceasta reprezintă o diferență de $128 \frac{4}{7}\%$, corespunzătoare faptului că din întregul capital de 140 de taleri s-au calculat în plus 135 de taleri la capitalul de 60 de taleri. — 308.

174 În ceea ce privește faptul că la Carey și la alți economiști vulgari rata plusvalorii este confundată cu rata profitului vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 230 ; K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea I, București, Editura politică, 1969, p. 154. — 309.

175 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 12, București, Editura politică, 1962, p. 450—451; K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea I, București, Editura politică, 1969, p. 401—405. — 311.

176 Referitor la limita calitativă a acumulării capitalului vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 237. — 311.

177 Vezi Ch. Babbage. „On the Economy of Machinery and Manufactures”. London, 1832, p. 16. — 319.

178 Aici Marx presupune că după scumpirea forței de muncă, rata plusvalorii rămîne aceeași ca înainte de scumpire (25% pentru capitalul I și $33 \frac{1}{3}\%$ pentru capitalul II). Acest lucru e posibil numai în cazul cînd a avut loc o prelungire corespunzătoare a zilei de muncă. — 320.

#491

179 Vezi „Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon”. Paris. 1850, p. 127—132, 135—157, 288. Vezi și adnotarea 113. — 323.

- 180 Este vorba de traducerea franceză a Cărții lui Lauderdale „An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth”. Edinburgh and London, 1804: Lauderdale, J. „Recherches sur la nature et l'origine de la richesse publique”. Paris, 1808, p. 119—120. Cf. K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 190. — 328.
- 181 Marx expune aici în rezumat următoarea teză din cartea lui Ravenstone „Thoughts on the Funding System, and its Effects”. London, 1824, p. 46: „Acolo unde pentru a întreține 10 oameni trebuie să muncească 9, numai 1/10 din produsul global poate să revină rentei. Acolo unde munca unui singur om e suficientă pentru a întreține cinci, rentei sau altor cerințe ale statului care pot fi satisfăcute numai din plusprodusul muncii le revin 4/5 din produs. Primul caz pare să fi avut loc în Anglia în perioada cuceririi, iar cel de-al doilea are loc în prezent, când numai 1/5 din populație e ocupată în agricultură”. — 340.
- 182 Marx se referă la cartea lui MacCulloch „The Principles of Political Economy”, Edinburgh, 1825, p. 165—192. Despre tendința economiștilor vulgari, printre care și MacCulloch, de a estompa contradicțiile producției capitaliste, Marx vorbește pe larg în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 422, 442, 449—450, precum și K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 115, 117—118, 168, 493, 509—511). — 355.
- 183 Marx se referă la considerațiile lui James Mill pe tema egalității constante și necesare dintre producție și consum, dintre ofertă și cerere, dintre suma cumpărărilor și cea a vânzărilor, considerații cuprinse în cartea acestuia „Elements of Political Economy”, London, 1821, p. 186—195. Această concepție a lui James Mill (enunțată pentru prima oară în broșura sa „Commerce Defended”, London, 1808), la care a aderat și Say, este mai amănunțit analizată de Marx în „Contribuții la critica economiei politice”, partea I, și în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 86; K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 420—422, 425—429, 452; K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 84, 87—89, 96—97, 115—116). — 355.
- 184 Marx se referă la așa-numita școală de la Birmingham a „adeștilor șilingului mic” („little shilling men”), întemeiată de bancherul Thomas Attwood din Birmingham. Concepțiile acestei școli sînt expuse în cartea „The Currency Question. The Gemini Letters”, London, 1844, ai cărei autori anonimi sînt Thomas Wright și John Harlow (pseudonimul lor era „Gemini”). Vezi și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 71—72; K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 244; K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, București, E.S.P.L.P. 1955, p. 517—518, 537—538. — 356.
- 185 Vezi adnotarea 20. — 357.
- 186 Marx se referă la lucrările lui Malthus „Principles of Political Economy Considered with a View to their Practical Application”, 2nd edition, London,
- #492
- 1836, p. 405 (nota editorului); „Definitions in Political Economy”, London, 1827, p. 258—259, precum și la volumul I al lucrării lui Sismondi „Etudes sur l'economie politique”, Bruxelles, 1837, p. 61. — 357.
- 187 D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition, London, 1821, p. 80—85 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 98—100). O analiză critică amănunțită a concepțiilor lui Ricardo despre supraproducția de capital a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 399, 420—421, 423, 425—432, 449—450). — 357.
- 188 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. With a Commentary, by the Author of „England and America” (E. G. Wakefield]. Volume I, London, 1835, p. 244—246. — 358.

- 189 În această frază Marx rezumă următoarea teză formulată de Hodgskin la p. 245—246 ale lucrării sale „Popular Political Economy”: „Deoarece capitalistul, proprietarul întregului produs, nu permite muncitorilor nici să producă unelte, nici să le folosească dacă el nu obține profit peste ceea ce costa întreținerea muncitorilor, este clar că muncii productive i se pun aici limite mult mai înguste decât cele prescrise de natură. Pe măsură ce capitalul se acumulează în mâinile unor terțe persoane, crește întreaga sumă a profitului pretins de capitalist și în felul acesta se creează un obstacol artificial în calea creșterii producției și a populației”. — 361.
- 190 În ceea ce privește concepția despre „munca coexistentă”, formulată de Hodgskin, vezi K. Marx — F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 262—276. — 362.
- 191 J. B. Say. „Traité d'économie politique”. Troisieme edition. Tome II, Paris, 1817, p. 441. — 370.
- 192 Vezi P. J. Proudhon. „Qu'es-ce que la propriété?” Paris, 1840, chapitre IV, § 5, și „Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon”. Paris, 1850, p. 207—208. — 370.
- 193 Vezi adnotarea 179. — 379.
- 194 În realitate, în cadrul premiselor arătate, valoarea nou adăugată de munca vie (10 taleri) ar reprezenta nu 1/10 din valoarea totală a produsului, ci 1/9, căci valoarea pfundului de fire ar scădea de la 5 taleri la 4 1/2 taleri și, deci, valoarea totală a celor 20 de pfunzi de fire s-ar reduce de la 100 la 90 de taleri. — 379.
- 195 Înainte de dublarea productivității muncii filatorului, profitul total al capitalistului reprezenta 20 de taleri, care se repartizau la 40 de pfunzi de fire, revenind câte 1/2 de taler de fiecare pfund. Acum însă profitul total de 30 de taleri se repartizează la 80 de pfunzi de fire, revenind, așadar, câte 3/8 de taler de fiecare pfund. — 379.
- 196 Raționamentele lui Marx de la p. 375—380 din volumul de față pot fi ilustrate cu ajutorul următoarelor două tabele:

#493

TABELUL I

Sporirea cantității produsului obținut (fire de bumbac) datorită prelungirii zilei de muncă

Cheltuielile Capitalistului		Plusva- loarea	Valoarea totală a firelor	Cantitatea produ- sului obținut	Valoarea unui pfund de fire	Rata plusvalorii	Rata profitului
Capital constant	Capital variabil						
80 taleri	20 taleri	==	100 taleri	20 pfunzi	5 taleri	0	0
120 taleri	20 taleri	10 taleri	150 taleri	30 pfunzi	5 taleri	50%	7 1/7%
160 taleri	20 taleri	20 taleri	200 taleri	40 pfunzi	5 taleri	100%	11 1/9%
320 taleri	20 taleri	60 taleri	400 taleri	80 pfunzi	5 taleri	300%	17 11/17%

TABELUL II

Sporirea cantității produsului obținut datorită creșterii productivității muncii, mărimea zilei de muncă rămânând constantă

Cheltuielile Capitalistului		Plusva- loarea	Valoarea totală a firelor	Cantitatea produ- sului obținut	Valoarea unui pfund de fire	Rata plusvalorii	Rata profitului
Capital constant	Capital variabil						
160 taleri	20 taleri	20 taleri	200 taleri	40 pfunzi	5 taleri	100%	11 1/9%
320 taleri	10 taleri	30 taleri	360 taleri	80 pfunzi	4 1/2 taleri	300%	9 1/11%

Primul tabel ilustrează concluzia trasă de Marx din analiza corelațiilor exprimate în respectivele cifre: „Cu cât este mai mică partea de cheltuieli care revine muncii necesare, cu atât este mai mare profitul, deși el nu se află în nici un raport vizibil cu plusvaloarea reală, adică cu supramunca”.

Tabelul al doilea confirmă următoarea idee a lui Marx: „...Scăderea prețului unității de produs și creșterea numărului de unități — ca urmare a creșterii forțelor productive — denotă că profitul în raport cu munca [necesară] crește, sau că munca necesară în raport cu supramunca scade”. Și mai departe: „Profitul capitalistului la valoarea unității de măsură a valorii de întrebuințare — pfund, cot, cuartei etc. — scade proporțional cu scăderea raportului dintre munca vie [munca nou adăugată] și materia primă etc... Pe de alta parte însă, deoarece această scădere a timpului de muncă necesar pentru producerea unității de produs este identică cu o mai mare productivitate a muncii, sau cu creșterea timpului de supramuncă, crește și numărul acestor unități care conțin timpul de supramuncă”, adică crește masa totală a profitului. — 380.

197 Vezi adnotarea 128. — 380.

198 Calculul exact ar fi următorul: muncitorul ar căpăta fiecare pfund de fire cu un rabat de $1/20$ de taleri față de valoarea lui; deoarece în total ar primi acum $4 \frac{4}{99}$ de pfunzi de fire, sau $400/99$ de pfunzi de fire, câștigul lui ar reprezenta acum $1 \times 400 / 20 \times 99$ taleri, adică $20/99$ de taler, și nu $20/100$ de taler, 20×99 cum admite, pentru simplificare, Marx. — 385.

#494

199 Calculul exact ar fi următorul: înainte de creșterea salariului, valoarea celor 40 de pfunzi de fire se împărțea în $160 c + 20 v + 20 m$. Acum ea se împarte în $160 c + 22 v + 18 m$. Dacă înainte rata profitului era de $20/180$, adică de $11 \frac{1}{9}\%$, acum ea reprezintă $18/182$, adică $9 \frac{81}{91}\%$. — 388.

200 În continuare urmează în manuscris trei rînduri care au fost tăiate de Marx, dar care din eroare au fost reproduse în textul ediției germane din 1939 (vezi K. Marx. „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie”. Moskau, 1939, p. 346, rîndurile 7—14). — 392.

201 D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 139. — 401.

202 În manuscrisul din 1861—1863, în care Marx a transcris cu unele modificări o serie de pasaje din manuscrisul din 1857—1858, această frază este formulată în felul următor (caietul XXII, p. 1 396): „În loc de a se reproduce în procesul de producție în calitate de condiții ale exercitării forței de muncă, ele, dimpotrivă, ies din procesul de producție ca simple condiții ale sporirii și conservării *propriei lor* valori, ca valoare existentă pentru sine, opusă forței de muncă”. — 413.

203 Formule de relații contractuale în dreptul roman: „dau ca să faci”, „făc ca să dai”, „dau ca să dai”. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 547; K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 310. — 417.

204 J. Steuart. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. I, Dublin, 1770, p. 40, 396. Pasajul respectiv de la p. 396 din cartea lui Steuart a fost reprodus de Marx în manuscrisul din 1857—1858 (vezi K. Marx. „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie”. Moskau, 1939, S. 666). Cf. și K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 740, precum și K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura poiitică, 1962, p. 13, partea a II-a, p. 470. — 419.

205 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, Book I, Chapter V (vezi și Adam Smith. „Avuția națiunilor”, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 26). — 422.

206 Această parte a manuscrisului din 1857—1858, pe care în „Referate la propriile mele caiete” Marx a intitulat-o „Forme premergătoare producției capitaliste”, se află cuprinsă în caietul IV, p. 50—53, și în caietul V, p. 1—15. Pag. 1—15 din caietul V poartă în „Referate” următorul titlu: „Continuare la analiza procesului care precede crearea relațiilor capitaliste sau acumularea primitivă”. — 423.

207 Termenul „Stamm”, care în această parte a manuscrisului din 1857—1858 este tradus prin cuvântul „trib”, avea pe la mijlocul secolului al XIX-lea în științele istorice un sens mult mai larg decât în prezent. El desemna totalitatea oamenilor care se trag din același strămoș și includea noțiunile moderne de „gintă” (Gens) și „trib” (Stamm). O definiție exactă a acestor noțiuni și o distincție precisă a sensului lor a fost dată pentru prima oară de L. H. Morgan în cartea sa „Societatea antică” (1877). În această operă capitală a renumitului etnograf și istoric american a fost stabilită pentru prima oară importanța ginte ca celulă de bază a orînduirii primitive și, totodată, s-a făcut o fundamentare științifică a întregii istorii a societății primitive. Sintetizînd rezultatele cercetărilor lui Morgan, Engels a examinat multilateral conținutul noțiunilor

#495

- „gintă” și „trib” în lucrarea sa „Originea familiei, a proprietății private și a statului” (1884). — 424.
- 208 *Quiriți* — denumire oficială a cetățenilor care se bucurau de drepturi depline în Roma antică. — 429.
- 209 Această frază a fost luată de Niebuhr din cartea a IX-a a „Antichității romane” a lui Dionisios din Halicarnas (istoric din Grecia antică, care a scris această lucrare fundamentală a sa prin anii 30—7 î.e.n.). — 430.
- 210 *Demot* — cetățean al statului atenian antic, care aparținea unei anumite diviziuni teritoriale din Attica, numită *demă*. Mai multe deme formau *o phylă*. După reforma înfăptuită de Clistene (secolul al VI-lea î.e.n.), în Attica au luat ființă 10 phylai teritoriale. — 431.
- 211 *Dithmarschen* — regiune din nordul Germaniei. — 431.
- 212 *Gaelii* — populație din regiunile muntoase din nordul și vestul Scoției, strămoșii celților. — 431.
- 213 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 162. — 438.
- 214 Vezi adnotarea 13. — 446.
- 215 „*Panem et circenses*” („pîine și circ”). Marx se referă la perioada de înflorire a statului sclavagist roman, cînd paturile de jos ale populației orășenești (plebea orașelor) au fost excluse din sfera producției și trăiau mai ales pe seama statului și a proprietarilor de sclavi bogați, care le ofereau „pîine și circ”. — 451.
- 216 În legătură cu rolul legislațiilor lui Henric al VII-lea, Henric al VIII-lea și ale altor regi ai Angliei, vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 737—746. — 458.
- 217 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Natkras”. Book III, Chapter IV. — 459.
- 218 Vezi adnotarea 132. — 464.
- 219 Aceste observații, precum și cele următoare, referitoare la semnificațiile inițiale ale cuvintului „capital”, ca și textele care le ilustrează au fost luate de Marx din volumul al II-lea al dicționarului lui Ducange: „Glossarium mediae et infimae latinitatis”, Tomus II Parisiis, 1842, p. 139—141. — 464.
- 220 Adam H. Müller. „Die Elemente der Staatskunst”. Erster Theil. Berlin, 1809, S. 226—241. — 465.

#497

INDICE DE NUME

August (63 î.e.n. — 14 e.n.) — împărat roman (27 î.e.n. — 14 e.n.). — 452.

Alexandru Macedon (356—323 î.e.n.) — vestit comandant de oști și om de stat al lumii antice. — 117, 119.

Arcadiu (377—408) — împărat al Imperiului roman de răsărit (395—408). — 118, 119.

Arhimede (aprox. 287—212 î.e.n.) — mare matematician și fizician grec. — 117.

Aristotel (384—322 î.e.n.) — mare gânditor al antichității, în filozofie a oscilat între materialism și idealism; ideolog al clasei proprietarilor de sclavi; prin concepțiile sale economice a apărut economia sclavagistă naturală; a fost primul care a analizat forma valoare. — 69, 95—96.

B

Babbage, Charles (1792—1871) — matematician și fizician englez, economist burghez. — 278, 319.

Bailey, Samuel (1791—1870) — economist și filozof burghez englez; a combătut de pe pozițiile economiștilor vulgari teoria ricardiană a valorii bazate pe muncă; totodată însă a sesizat just unele contradicții din concepțiile economice ale lui Ricardo. — 169.

Bastiat, Frederic (1801—1850) — economist vulgar francez, a propovăduit armonia între clase în societatea burgheză. — 3—6, 7—14, 175, 181, 182, 196, 197, 250, 253, 254, 323, 379.

Bellers, John (1654—1725) — economist englez, a subliniat rolul muncii în crearea avuției; autorul unor proiecte utopice de reforme sociale. — 95.

Bockh, August (1785—1867) — istoric și filolog german. — 114.

Boisguillebert, Pierre (1646—1714) — economist francez, precursor al fiziocraților, unul dintre fondatorii economiei politice clasice burgheze în Franța. — 3, 133, 165, 281.

Bray, John Francis (1809—1897) — economist englez, socialist-utopist, adept al lui R. Owen; autor al teoriei „banilor-muncă”. — 71.

Brutus Marcus Iunius (85—42 î.e.n.) — om politic roman, conducătorul conspirației împotriva lui Cezar; în tinerețe s-a ocupat cu cămătăria. — 437.

[#498](#)

C

Campbellii (Campbells) — familie aristocratică din Scoția de vest, cunoscută din secolul al XIII-lea. — 431.

Corey, Henry Charles (1793—1879) — economist burghez american, autorul unei teorii reacționare cu privire la armonia intereselor de clasă în societatea capitalistă. — 3—9, 16, 17, 181, 309.

Cato (Marcus Porcius Cato cel Bătrîn) (234—149 î.e.n.) — om de stat și scriitor roman, autorul unui tratat despre agricultură. — 437.

Cezar (Caius Julius Caesar) (aprox. 100—44 î.e.n.) — vestit comandant de oști, om de stat și scriitor roman. — 118, 119.

Chalmers, Thomas (1780—1847) — teolog protestant și economist burghez englez, adept al lui Malthus. — 3.

Cherbuliez, Antoine-Elisee (1797—1869) — economist elvețian, adept al lui Sismondi, îmbina teoria acestuia din urmă cu elemente din teoria lui Ricardo. — 230, 238.

Chevalier, Michel (1806—1879) — inginer, economist și publicist francez, în deceniul al patrulea al secolului trecut a fost saint-simonist, ulterior a devenit adept al liberului schimb. — 59.

Cicero (Marcus Tullius Cicero) (106—43 î.e.n.) — celebru orator și om de stat roman, filozof eclectic. — 431.

Clistene — om politic atenian; în perioada 510—507 î.e.n. a înfăptuit o serie de reforme menite să lichideze rămășițele orînduirii gentilice și să instaureze în Atena o democrație sclavagistă. — 431.

D

Daire, Eugene (1798—1847) — economist burghez francez, editorul unor lucrări de economie politică. — 281.

Darimon, Louis-Alfred (1819—1902) — om politic, publicist și istoric francez; propagator al concepțiilor lui Proudhon. — 47, 48, 52—54, 57—60, 67, 68.

Darius I Hystaspes (558—486 î.e.n.) — rege persan (522—486 î.e.n.). — 115.

Ducange, du Fresne, Charles (1610—1688) — istoric și filolog francez. — 465.

Dureau de La Malle, Adolphe-Jules-Cesar-Auguste (1777—1857) — poet și istoric francez. — 115—118.

E

Euclid (sfârșitul secolului al IV-lea — începutul secolului al III-lea î.e.n.) — celebru matematician grec din antichitate. — 117.

Ethelstan (894—940) — rege anglo-saxon (924—940). — 465.

F

Ferrier, Francois-Louls-Auguste (1777—1861) — economist burghez francez, epigon al mercantilismului. — 148.

G

Ganilh, Charles (1758—1836) — om politic, economist vulgar francez, epigon al mercantilismului. — 78, 190.

Garnier, Germain, conte de (1754—1821) — economist și om politic francez, monarhist; epigon al fiziocraților; traducător și comentator al lui A. Smith. — 117, 120, 125.

Girardin, Emile de (1806—1881) — publicist și om politic burghez francez; din 1836 pînă în 1857 a fost, cu unele întreruperi, redactor la ziarul „La Presse”; în politică a vădit nu o dată lipsă de principii. — 68.

Goethe, Johann Wolfgang (1749—1832) — mare poet și gînditor german. — 53.

Gray, John (1798—1850) — socialist u-topist englez, economist, discipol al

[#499](#)

lui R. Owen; adept al teoriei „banilor-muncă”. — 71.

Grimm, Jacob (1785—1863) — eminent filolog german, profesor la Universitatea din Berlin; creatorul gramaticii istorice, autorul primei gramatici comparate a limbilor germanice. — 114.

Gülich, Gustav (1791—1847) — economist și istoric burghez german, autorul mai multor lucrări de istorie a economiei. — 3.

H

Harlow, John (pe la mijlocul secolului al XIX-lea) — economist englez, reprezentant al școlii de la Birmingham cunoscută sub denumirea de școală a „adeșilor șilingului mic”; împreună cu tovarășul său de idei Wright a publicat lucrări sub pseudonimul „Gemini”. — 357.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770— 1831) — cel mai de seamă reprezentant al filozofiei clasice germane, idealist obiectiv, a dezvoltat multilateral dialectica idealistă; ideolog al burgheziei germane. — 34, 35, 72, 109.

Hernie al VII-lea (1457—1509) — rege al Angliei (1485—1509). — 458.

Henric al VIII-lea (1491—1547) — rege al Angliei (1509—1547). — 458.

Herodot (aprox. 484—425 î.e.n.) — istoric grec. — 115, 116.

Hesiod (probabil sec. VIII î.e.n.) — poet grec, reprezentant al literaturii didactice. — 116, 126.

Hobbes, Thomas (1588—1679) — filozof englez, reprezentant al materialismului mecanicist; concepțiile sale social-politice se disting prin tendințe antidemocratice. — 98.

Hodgskin, Thomas (1787—1869) — economist și publicist englez; a apărut interesele proletariatului și a criticat capitalismul de pe pozițiile socialismului utopic, folosind în acest scop teoria lui Ricardo. — 361.

Homer — poet semilegendar din Grecia antică; i se atribuie poemele epice „Iliada” și „Odiseea”. — 108, 116, 126.

Honoriu (384—423) — împărat al Imperiului roman de apus (395—423). — 118, 119.

Horner, Leonard (1785—1864) — geolog și militant pe tărâm social englez, inspector de fabrici (1833—1856), a apărut interesele muncitorilor. — 268.

Hubbard, John Hellibrand (1805—1889) — om politic englez, conservator, membru al parlamentului (1859—1868 și 1874—1887); unul dintre directorii Băncii Angliei în 1838. — 127.

Humboldt, Alexander von (1769—1859) — savant german, naturalist și explorator. — 115.

J

Jacob, William (aprox. 1762—1851) — comerciant englez, autorul unor lucrări de economie. — 114, 116, 117, 126, 127, 163.

L

Lauderdale, James Earl of (1759—1839) — om politic și economist burghez englez; a criticat teoria lui Smith de pe pozițiile economiei politice vulgare. — 150, 328.

Letronne, Jean-Antoine (1787—1848) — arheolog și filolog francez. — 114.

Linguet, Simon Nicolas Henri (1736— 1794) — avocat, publicist, istoric și economist francez; i-a combătut pe fiziocrați și a criticat libertățile burgheze de pe poziții feudalo-absolutiste, formulând însă, totodată, o serie de profunde observații critice la adresa proprietății și a libertăților burgheze. — 222.

Locke, John (1632—1704) — renumit filozof dualist englez, senzualist; economist burghez, a oscilat între teoria nominalistă și cea metalistă a banilor. — 89.

#500

Loyd, Samuel Jonnes, baron Overstone (1796—1883) — bancher englez, economist burghez, adept al școlii cunoscute sub denumirea de „principiul circulației banilor”. — 398,

Lucrețiu (Titus Lucretius Carus) (aprox. 99 — aprox. 55 î.e.n.) — filozof și poet latin de seamă, materialist, ateist.
— 116.

M

MacCulloch, John Ramsay (1789—1864) — economist burghez englez, vulgarizator al doctrinei economice a lui Ricardo, fervent apologet al capitalismului. — 3, 355.

Malthus, Thomas Robert (1766—1834) — preot englez; economist, ideolog al aristocrației funciare îmburghezite, apologet al capitalismului. S-a făcut cunoscut îndeosebi printr-o teorie neștiințifică cu privire la populație. — 3, 160, 236, 257, 289, 344, 357, 361, 364.

Menenius Agrippa (m. 493 î.e.n.) — patrician roman. — 98.

Mill, James (1773-1836) — economist și filozof burghez englez, vulgarizator al teoriei lui Ricardo, din care însă a tras unele concluzii radicale. — 126, 355, 370.

Mill, John Stuart (1806—1873) — economist burghez și filozof pozitivist englez, epigon al economiei burgheze clasice, fiul lui James Mill. — 3, 18, 21.

Mirabeau, Victor Riqueti, marchiz de (1715—1789) — economist francez, fiziocrat; tatăl lui Honore-Gabriel Mirabeau, militant de seamă al revoluției burgheze din Franța de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. — 260.

Misselden, Edward (m. 1654) — comerciant și economist englez, mercantilist. — 161, 165.

Müller, Adam Heinrich (1779—1829) — publicist și economist german, reprezentant al așa-numitei școli romantice în economia politică, care exprima interesele aristocrației feudale; adversar al doctrinei economice a lui A. Smith. — 465.

N

Niebuhr, Barthold Georg (1776—1831) — istoric german, cercetător al antichității. — 429, 430, 452.

Numa Pompilius (sfârșitul secolului al VIII-lea — începutul secolului al VII-lea î.e.n.) — al doilea rege semi-legendar al Romei antice. — 429, 452.

O

Overstone — vezi *Loyd*, Samuel Jones, baron Overstone.

P

Pereire, Isaac (1806—1880) — bancher francez, bonapartist, deputat în Corpul legislativ; în 1852, împreună cu fratele său Emile Pereire, a întemeiat societatea pe acțiuni „Credit Mobilier”. — 54

Petty, William (1623—1687) — economist și statistician englez, fondatorul economiei politice burgheze clasice în Anglia. — 3, 105, 164.

Pitt, William junior (1759—1806) — om politic englez, tory; prim-ministru (1783—1801 și 1804—1806). — 311.

Pliniu (Caius Plinius Secundus) (23— 79) — naturalist roman, autorul „Istoriei naturale” în 37 de cărți.
— 116.

Price, Richard (1723—1791) — publicist radical englez, economist și filozof-moralist. — 311.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809—1865) — publicist, economist și sociolog francez, ideolog al micii burghezii, unul dintre teoreticienii anarhismului. — 11, 16, 41, 48, 57, 64, 69, 70—72, 109, 180, 196—197, 199, 240, 242, 249, 323, 356, 369, 370, 372. 381. 338. 438.

#501

R

Ramsay, George (1800—1871) — economist englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai economiei politice clasice burgheze. — 246.

Ravenstone, Piercy (m. 1830) — economist englez, adept al lui Ricardo; a exprimat interesele proletariatului, adversar al malthusianismului. — 170, 340.

Reitemeier, Johann Friedrich (1755— 1839) — jurist, istoric și publicist german. — 117.

Ricardo, David (1772—1823) — economist englez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai economiei politice clasice burgheze. — 3, 4, 9, 15, 29, 30, 60, 184, 199, 240, 246, 251, 257, 258, 262, 264, 265, 276, 281, 282—289, 294, 302, 323, 325, 354, 355, 357, 380, 401.

Roberts, Richard (1789—1864) — celebru inventator englez în domeniul mecanicii. — 43.

Rothschild, Lionel Nathan (1808—1879) — guvernatorul băncii Rothschild din Londra. — 163.

Rousseau, Jean-Jacques (1712—1778) — mare filozof iluminist francez, democrat, ideolog al micii burghezii. — 15.

Russel, John (1792—1878) — om politic englez, lider al whigilor, prim-ministru (1846—1852 și 1865—1866).— 340, 361.

S

Say, Jean-Baptiste (1767—1832) — economist burghez francez, reprezentant al economiei politice vulgare. — 27, 148, 175, 183, 193, 199, 239, 240, 355, 356, 370.

Senior, Nassau William (1790—1864) — economist burghez vulgar englez; apologet al capitalismului, a militat împotriva reducerii zilei de muncă. — 3, 124, 169, 205, 235.

Servius Tullius (578—534 î.e.n.) — al șaselea rege semilegendar al Romei antice. — 117—118.

Shakespeare, William (1564—1616) — cel mai mare dramaturg și poet al Renașterii engleze. — 43, 98.

Sismondi, Jean Charles Leonard Simonde de (1773—1842) — economist elvețian, a criticat capitalismul de pe poziții mic-burgheze; reprezentant de seamă al romantismului economic. — 3, 126, 152, 193, 238, 355, 356.

Smith. Adam (1723—1790) — economist englez, unul dintre reprezentanții marcanți ai economiei politice clasice burgheze. — 15, 18, 37, "91, 102, 104, 106, 148, 149, 205, 235, 257, 260—262, 358, 422, 459.

Solly, Edward (prima jumătate a secolului al XIX-lea) — economist burghez englez. — 149.

Spinoza, Baruch Benedictus de (1632— 1677) — filozof materialist olandez. — 24

Steuart, James (1712—1780) — economist burghez englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai mercantilismului, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 16, 104, 127, 130, 138, 158, 159, 209, 419.

Storch, Andrei (Henri, Heinrich) Karlovici (1766—1835) — economist, statistician și istoric rus, membru al Academiei de Științe din Petersburg; epigon al economiei politice clasice burghize. — 27, 126, 161, 169, 202, 205, 356.

Strabo (aprox. 63 î.e.n. — aprox. 20 e.n.) — geograf și istoric grec. — 108, 115.

T

Taylor, James (1788—1863) — bancher englez, partizan al bimetalismului, a scris o serie de lucrări despre bani. — 150.

#502

Teodosiu al II-lea (cel Tânăr) (aprox. 401—450) — împărat al Imperiului roman de răsărit (408—450). — 118.

Tooke, Thomas (1774—1858) — economist burghez englez, a aderat la școala clasică a economiei politice; a criticat teoria banilor a lui Ricardo; a scris o amplă lucrare în mai multe volume, intitulată „Istoria prețurilor”. — 3.

U

Urquhart, David (1805—1877) — diplomat englez, publicist și om politic reacționar, turcofil; în deceniul al 4-lea a îndeplinit misiuni diplomatice în Turcia; în 1847—1852 a fost membru al parlamentului; tory. — 6.

V

Virgiliu (Publius Vergilius Maro) (70— 19 î.e.n.) — cel mai mare poet latin. — 98, 154.

Voltaire, Francois-Marie (numele adevărat: Arouet) (1694—1778) — filozof deist, scriitor satiric și istoric francez j eminent reprezentant al iluminismului burghez din secolul al XVIII-lea; a luptat împotriva absolutismului și a catolicismului. — 12.

W

Wakefield. Edward Gibbon (1796—1862) — om politic englez, economist, a elaborat teoria burgheză a colonizării. — 211, 358.

Weitling, Wilhelm (1808—1871) — militant de seamă al mișcării muncitorești din Germania în perioada apariției ei, unul dintre teoreticienii comunismului egalitar utopic; de profesie croitor. — 70.

William I Cuceritorul (1027—1087) — rege al Angliei (1066—1087). — 340.

Wright Thomas (pe la mijlocul secolului al XIX-lea) — economist englez, reprezentant al școlii de la Birmingham, cunoscută sub denumirea de școală a „adeptilor șilingului mic”; împreună cu tovarășul său de idei Harlow a publicat lucrări sub pseudonimul „Gemini”. — 357.

X

Xenofon (aprox. 430—354 î.e.n.) — istoric și filozof grec, ideolog al clasei proprietarilor de sclavi, apologet al economiei naturale. — 105, 117—119.

PERSONAJE DIN LITERATURĂ ȘI DIN MITOLOGIE

Adam — potrivit Bibliei, primul om, creat de dumnezeu din lut și care apoi a căzut în păcat. — 16.

Ahile — potrivit legendei, cel mai curajos dintre eroii greci care au luat parte la războiul troian; unul dintre personajele principale din „Iliada” lui Homer. — 44.

- Don Quijote* — eroul principal al romanului satiric cu același nume de Cervantes. — 13.
- Esau* — potrivit legendei biblice, cel mai mare dintre cei doi fii gemeni ai patriarhului Isaac. — 237.
- Fama* — numele roman al zeiței grecești Ossa, întruchipare a zvonurilor ce se răspîndesc rapid. — 43.
- Hermes* — în mitologia greacă — zeul comerțului. — 43.
- Hristos* — întemeietorul mitic al creștinismului. — 263.
- Iacob* — potrivit Bibliei, fiul lui Isaac, strămoș al poporului israelit. — 165.
- Jupiter* — în mitologia romană, zeul zeilor, corespunzător zeului grec Zeus. — 43.
- Manu* — legiuitor legendar al Indiei antice; „legile lui Manu”, cel mai important cod de legi al Indiei antice, s-au păstrat într-o versiune datînd din secolul al II-lea î.e.n. — secolul al II-lea e.n. — 115, 118.
- Midas* — rege legendar al Frigiei antice. — 166.
- Moise* — potrivit Vechiului testament, profetul care i-a eliberat pe evrei din robia egipteană. — 429.
- Moloh* — zeul soarelui, al focului și al războiului la asirieni și fenicieni, căruia i se aduceau jertfe omenești; ulterior a devenit simbolul unor forțe oarbe, nesățioase, care cer mereu noi și noi jertfe. — 133.
- Prometeu* — erou din mitologia greacă, titanul care a furat focul de la Zeus pentru a-l da oamenilor; drept pedeapsă, a fost înlănțuit de o stîncă. — 16.
- Robinson Crusoe* — personajul principal al romanului cu același nume de Daniel Defoe; robinsonadă se numește procedeul literar împrumutat de la Defoe și care a fost folosit de un șir de iluminiști și de economiști burghezi. — 15.
- Romulus* — potrivit legendei, întemeietorul și primul rege al Romei antice. — 429.
- Sancho Panza* — personaj din romanul „Don Quijote” de Cervantes; erul lui Don Quijote. — 13.
- Terminus* — în mitologia romană, zeul haturilor și al semnelor de hotar. — 429.
- Vulcan* — în mitologia romană, zeul focului și al meșteșugurilor, patronul fierarilor. — 43.

CRITICA ECONOMIEI POLITICE
(Ciorna din 1857-1858)¹
[A doua jumătate a manuscrisului]

Scris în octombrie 1857—mai 1858
Publicat pentru prima oară în întregime
de Institutul de marxism-leninism,
în limba originalului, în 1939,
sub titlul „Grundrisse der Kritik
der politischen Oekonomie (Rohentwurf) 1857—1858”

Se tipărește după manuscris.
Tradus din limba germană

Cuprins

K. MARX

MANUSCRISE ECONOMICE DIN ANII 1857-1859

Partea a doua

CRITICA ECONOMIEI POLITICE

(Ciorna din 1857—1858)

[A doua jumătate a manuscrisului]

[III.] CAPITOLUL DESPRE CAPITAL [sfârșit]
9—345

[Secțiunea a doua.] Procesul de circulație a capitalului [sfârșit]
9—224

[C] Circuitul și rotația capitalului] 9—41

[1)] Circulația capitalului și circulația banilor
..... 9—11

[2)] Procesul de producție și procesul de circulație ca momente ale circulației capitalului
11—14

[3] Transformarea produsului în bani în procesul de rotație a capitalului]
14—17

[4] Cheltuieli de circulație. Condițiile generale ale producției spre deosebire de cele
particulare...17—27

[5] Circulația ca moment al procesului de producție capitalist]
.....27—30

[6] Influența circulației asupra determinării valorii. Deosebirea dintre modul de producție
capitalist și toate modurile de producție anterioare. Egalizarea condițiilor circulației
pentru diferitele capitaluri
.....30—41

[D] Teorii burgheze cu privire la plusvaloare și profit]
.....41—105

[1] Neînțelegerea de către Ricardo și alți economiști burghezi a originii
plusvalorii. Confundarea plusvalorii cu profitul]
.....41—52

[2] Wakefield despre condițiile producției capitaliste în colonii]
.....52—53

[3] Cum identifică Malthus cantitatea de muncă cu „valoarea muncii”]
.....53—67

[4] Teoria lui Carey cu privire la ieftinirea capitalului pentru muncitor. Wakefield despre contradicția dintre teoria ricardiană a muncii salariate și teoria ricardiană a valorii67—71

[5]1 Capitalul inactiv [în tratarea lui Bailey]. Creșterea producției fără o prealabilă creștere a capitalului71—73

[6] Cum tratează Wade capitalul. Capitalul ca forță socială. [Cum confundă economiștii burghezi latura materială a capitalului cu forma lui socială]73—83

[7] Teoria lui Ricardo ca reflectare a antagonismelor de clasă ale societății capitaliste]83—88

[8] Natura socială a modului de producție capitalist așa cum o înțeleg economiștii burghezi]88—102

[a] Scopul producției capitaliste în formularea pe care i-o dă Chalmers]88—89

[b] Deosebiri în ceea ce privește durata rotației capitalului. Inegalitatea perioadelor necesare pentru producerea diferitelor mărfuri]90—91

[c] În noțiunea de muncitor liber se subînțelege pauperul. [Falsitatea teoriei malthusiene a suprapopulației. Populație excedentară și capital excedentar în capitalism]91—97

[d] A. Smith: Munca este un sacrificiu. Caracterul antagonist al muncii în societățile bazate pe exploatare și munca realmente liberă în comunism]93—102

[9] Tratarea profitului și a capitalului în economia politică burgheză]102—105

[E] Circuitul și rotația capitalului (sfârșitul secțiunii C).]

Capital fix și capital circulant105—224

[1] Capital care circulă și capital care e fixat]105—110

[2] Cheltuieli de circulație. Timp de circulație și timp de muncă. [Rotația capitalului și valorificarea lui]110—122

[3] Storch despre circulația capitalului.] Capitalul circulant — caracteristică generală a capitalului. Anul ca măsură a rotațiilor capitalului circulant122—126

[4] Economiiștii burghezi despre deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant]126—136

[5] Capital constant și capital variabil. Concurența. [Corelația dintre

plusvaloare, timp de producție și timp de circulație]
136—144

[6] O parte a capitalului se află în faza de producție, cealaltă parte în faza de circulație.]
Succesiunea de forme și schimbul de substanțe în procesul de circulație a capitalului
.....145—155

[7] Deosebirea dintre timpul de producție și timpul de muncă. [Confuzia lui Storch
în ceea ce privește „mijloacele de accelerare a circulației”]
155—160

[8] Mica circulație ca proces de schimb între capital și forța de muncă în
general. Capitalul și reproducerea forței de muncă
.....160—164

[9] Tripla determinare sau tripla modalitate a circulației. Timpul de rotație a capitalului total
împărțit în capital circulant și capital fix. Rotația medie a unui asemenea capital. Influența
capitalului fix asupra timpului total de rotație a capitalului. Capital fix care circulă
.....165—177

[10] Dezvoltarea capitalului fix ca indiciu al dezvoltării producției capitaliste]
177—195

[a] Sistemul de mașini ca formă de mijloace de muncă adecvată capitalismului]
177—183

[b] Descompunerea capitalului ca formă de producție
dominantă odată cu dezvoltarea societății burgheze]
.....183—189

[c] Creșterea producției mijloacelor de producție datorită creșterii
productivității muncii. Timpul liber în societatea capitalistă și în comunism]
.....189—195

[11] Concepția istorică a lui Owen despre producția (capitalistă) industrială
.....195—196

[12] Forme de capital și agenți naturali. Considerații diverse despre
capitalul fix și capitalul circulant]
196—199

[13] Circulația și înlocuirea capitalului fix și a celui circulant]
.....199—216

[14] F. M. Eden despre munca liberă în societatea burgheză, ca
formă latentă a pauperismului]
216—218

[15] Conexiunea dintre circulație și reproducția capitalului fix și a
capitalului circulant. Valoarea capitalului fix și eficiența lui]
.....218—224

Secțiunea a treia. Procesul de fructificare a capitalului.
(Dobândă. Profit. Cheltuieli de producție etc.)
.....225—345

[A] Transformarea plusvalorii în profit
.....

225—256

[1] Rata profitului și suma profitului. Scăderea ratei profitului
225—237

[2] Capital și venit. Cheltuieli de producție. [Plusvaloare și profit]
237—243

[3] Mașinile, valoarea și rolul lor în sporirea supramuncii. Expunerea succintă a
tezelor generale cu privire la plusvaloare]
243—249

[4] Modificări în corelația părților componente ale capitalului
249—256

[B] Adaosuri la capitolele despre bani și despre capital]
256—345

[1] Extrase și însemnări cu privire la diferite probleme din
domeniul teoriei valorii, teoriei banilor și alte probleme]
256—260

[2] Extrase privind apariția și dezvoltarea industriei și muncii salariate]
260—262

[3] Extrase și însemnări privind acumularea capitalului, rata profitului
și repartizarea lui, precum și alte câteva probleme]
262—265

[4] Banii ca măsură a valorilor. Ideea confuză de unitate monetară ideală]
265—280

[5] Banii ca mijloc de circulație, ca marfă generală a contractelor și ca obiect
al acumulării. Valoarea banilor și variația ei]
281—290

[6] Despre determinarea valorii mărfii de către muncă]
290—292

[7] Mașinile și supramunca. Capital și profit
292—299

[8] Date faprice cu privire la efectul introducerii mașinilor asupra corelației
dintre munca necesară și supramunca]
299—303

[9] Înstrăinarea de muncă a condițiilor muncii odată cu dezvoltarea capitalului
303—305

[10] Diverse extrase cu privire la bani, colonii, cu privire
la economisirea de materie primă datorită îmbunătățirii
prelucrării ei, cu privire la cămătărie, credit, consum productiv etc.]
305—312

[11) Fanteziile lui Price și Proudhon. Concepțiile lui, Townsend și Galiani]
312—317

[12) Diverse]
317—320

[13)] Dobândă și profit
320—324

[14) Transformarea negustorului în capitalist industrial. Particularitățile capitalului
comercial. Mărimea ratei dobânzii]
324—330

[15) Diverse considerații despre bani]
330—337

[16)] Două națiuni pot face schimburi reciproce potrivit legii profitului, astfel
încât ambele să fie în câștig, dar una dintre ele este mereu dezavantajată
.....338—343

[17) Alte însemnări despre bani]
324—330

[18) Capital purtător de profit și capital purtător de dobândă]
343—344

[19) Extrase dintr-o recenzie la cartea lui Maclaren]
344—345

I. VALOAREA
346—347

INDICE LA CELE ȘAPTE CAIETE (la partea întâi)
349—359

[Prima variantă a indicelui]
351—353

I) Valoare 351

II) Bani
351—353

III) Capitalul în general
353

[A doua variantă a indicelui]
354—359

FRAGMENT DIN TEXTUL INIȚIAL AL CAPITOLULUI AL DOILEA DIN
PARTEA ÎNTÎI A „CONTRIBUȚIILOR LA CRITICA ECONOMIEI POLITICE”
ȘI ÎNCEPUTUL CAPITOLULUI AL TREILEA
361—435

[Capitolul al doilea. Bani (sfârșit)]
363—426

[2] Banii ca mijloc de schimb (sfârșit: trecerea de la bani ca mijloc de schimb la bani ca mijloc de plată)]	363—368
3) Banii ca mijloc internațional de plată și cumpărare, ca monedă universală	368—384
4) Metalele nobile ca purtători ai relației bănești	384—390
5) Manifestarea legii apropierei în circulația simplă	390—406
6) Trecerea la capital	406—426
Capitolul al treilea. Capitalul [începutul]	427—432
A) Procesul de producție a capitalului	427—432
1) Transformarea banilor în capital. Deducerea acestei transformări din raportul dintre valoarea de schimb autonomizată și valoarea de întrebuințare	427—432
[Alte însemnări]	433—435
Proprietatea estetică a aurului	433
Valoarea invariabilă a banilor	433
Banii ca bani (Monedă universală etc.)	433—435
Forma de proprietate	435
CONSPECTE LA PROPRIILE MELE CAIETE	437—451
SCHIȚĂ DE PLAN AL CAPITOLULUI AL TREILEA AL LUCRĂRII „CONTRIBUȚII LA CRITICA ECONOMIEI POLITICE”	453—461
I. Procesul de producție a capitalului	455—458
II. Procesul de circulație a capitalului	458—459

III. Capital și profit	460
[IV.] Diverse	460—461
<i>Adnotări</i>	465—478
<i>Indice de nume</i>	479—490
<i>Indice bibliografic</i>	491—500
<i>Indice de lucrări citate, apărute și în limba română</i>	501
<i>Indice de materii</i>	502—548

#9

[III.] Capitolul despre capital
[sfârșit]

[Secțiunea a doua]

Procesul de circulație a capitalului
[Sfârșit]

[C) Circuitul și rotația capitalului]

[1]) *Circulația capitalului și circulația banilor*

[V—16] Am văzut că adevărata natură a capitalului iese la iveală abia *la sfârșitul circuitului al doilea* *.

Ceea ce trebuie să analizăm acum este însuși *circuitul* sau *rotația capitalului*. La început se părea că producția se află dincolo de circulație, iar circulația dincolo de producție. Circuitul capitalului — circulația pusă ca circulație a capitalului — înglobează ambele momente. În cadrul lui, producția se dovedește a fi punctul final și punctul de plecare al circulației, și viceversa. Caracterul autonom al circulației este redus acum la o simplă aparență, la fel ca și exterioritatea față de ea a producției.

* * *

[V—16] Circulația banilor pornea dintr-o infinitate de puncte și se reîntorcea într-o infinitate de puncte. Punctul de reîntoarcere nu era cîtuși de puțin pus ca punct de plecare. În rotația capitalului, punctul de plecare e pus ca punct de reîntoarcere, iar punctul de reîntoarcere ca punct de plecare. Capitalistul însuși este punctul de plecare și punctul de reîntoarcere. El schimbă bani pe condiții de producție, produce, realizează valoarea produsului, adică îl transformă pe acesta în bani, iar apoi reia procesul. Considerată pentru sine, circulația monetară se stinge necesarmente în bani ca într-un lucru inert. Circulația capitalului se declanșează mereu de la sine, se structurează în diferitele ei momente și reprezintă un perpetuum mobile. Punerea prețurilor în sfera circulației banilor era pur formală,

* Vezi K. Marx. „Bazele criticii economiei politice”, partea I, București, Editura politică, 1972, p. 407—410. — *Nota red.*

#10

deoarece *valoarea* era constituită ca premisă independent de circulația banilor. Circulația capitalului reprezintă *punerea prețurilor* nu numai sub raport formal, ci și sub raport real, deoarece această circulație pune valoarea.

Acolo unde, la rîndul ei, valoarea apare ca premisă în cadrul circulației capitalului, ea poate să fie numai

o *valoare pusă* de un alt capital. Circulația banilor găsește măsurată mărimea orbitei sale, iar împrejurările care accelerează sau întârzie această circulație reprezintă impulsuri exterioare. În rotația sa, capitalul se amplifică pe sine și [V—17] orbita sa, iar rapiditatea sau încetineala rotației constituie, la rîndul ei, un moment imanent al acestuia. Capitalul se modifică calitativ în procesul rotației, iar în totalitatea lor momentele rotației capitalului sînt ele înșăși momentele producției lui — atît reproducția, cît și producția nouă de capital.

{Am văzut că la sfîrșitul celei de-a doua rotații, adică al circuitului plusvalorii care a fost folosită în calitate de capital adițional, dispăre iluzia că, în schimbul dintre capitalist și muncitor, acesta din urmă primește de la celălalt altceva decît o anumită parte din propria muncă materializată. Ce-i drept, în cadrul modului de producție deja bazat pe capital ca atare, partea de capital care reprezintă materia primă și unealta este pentru respectivul capital individual o *valoare existentă ca premisă* a acestui capital și premisă a *muncii vii* pe care el o cumpără. Aceste două capitole de cheltuieli ale capitalistului individual [materia primă și unealta] se încheie ca puse de un *capital străin*, adică tot de *capital*, dar de un alt capital. Ceea ce este materie primă pentru un capitalist este produsul unui alt capitalist. Ceea ce este pentru unul produs este pentru celălalt materie primă. *Unealta* unuia este produsul celuilalt și poate servi chiar ca materie primă pentru producerea unei alte unelte. Prin urmare, ceea ce în capitalul individual apare ca premisă, ca ceea ce noi am denumit valoare constantă, nu este altceva decît premisă a capitalului prin capital, astfel încît capitaluri din diferite ramuri de producție se pun reciproc ca premisă și condiție. Considerat pentru sine, fiecare capital se reduce la munca moartă care *s-a autonomizat ca valoare* față de munca vie. În ultimă analiză — facem abstracție de substanța naturală lipsită de valoare — nici un capital nu conține altceva decît muncă. Faptul că intervin mai *multe* capitaluri nu trebuie să afecteze analiza noastră. Dimpotrivă, relația dintre aceste *multe* capitaluri va deveni clară după ce vom analiza ceea ce au toate în comun, calitatea de a fi capital. }

Rotația capitalului este totodată devenirea, creșterea lui, procesul lui de viață. Dacă există ceva care să fie asemuit circulației sîngelui, acest ceva nu este formula circulației a banilor, ci cea plină de conținut a capitalului.

#11

Dacă circulația presupune în toate punctele producție și este circulația unor produse care (indiferent dacă e vorba de bani sau de mărfuri) emană pretutindeni de la un proces de producție care este, la rîndul său, procesul capitalului, acum înșăși circulația banilor apare ca determinată de circulația capitalului, pe cînd înainte ea părea că se desfășoară *alături* de procesul de producție. La această chestiune vom reveni ulterior.

[2]) *Procesul de producție și procesul de circulație ca momente ale circulației capitalului*

Dacă considerăm acum circulația — sau rotația — capitalului ca un întreg, atunci apar în cadrul acestuia două momente ca două importante diferențieri, procesul de producție și circulația propriu-zisă, ambele ca momente ale circulației capitalului. Durata rămîinerii capitalului în sfera procesului de producție depinde de condițiile tehnologice ale acestui proces, și rămîinerea capitalului în această fază coincide nemijlocit cu dezvoltarea forțelor de producție, oricît de diferită ar fi durata procesului de producție în funcție de felul producției, obiectul ei etc. Durata procesului de producție nu este aici altceva decît timpul de muncă necesar pentru confecționarea produsului (eroare !)². Cu cît acest timp de muncă este mai scurt, cu atît este mai mare, așa cum am văzut, plusvaloarea relativă. A spune că pentru o anumită cantitate de produse este nevoie de mai puțin timp de muncă este totuna cu a spune că într-un anumit timp de muncă pot fi confecționate mai multe produse. Pentru o cantitate de capital determinată, scurtarea duratei rămîinerii în procesul de producție, a timpului în decursul căruia se sustrage circulației propriu-zise și se află în lucru coincide cu scurtarea timpului de muncă necesar pentru confecționarea unui produs, cu dezvoltarea forțelor productive, cu folosirea atît a forțelor naturii și a mașinilor, cît și a forțelor naturale ale muncii sociale, cu concentrarea muncitorilor, cu combinarea și diviziunea muncii. Așadar, se pare că, sub acest raport, aici nu intervine nici un moment nou. Dar dacă, în ceea ce privește un capital individual, se ia în considerație faptul că partea lui care constă din materie primă și unealtă (din mijloace de muncă) este produsul unui capital străin, se constată că viteza cu care capitalul poate reînnoi procesul de producție este determinată și de dezvoltarea forțelor productive în toate celelalte ramuri de producție. Acest lucru devine cît se poate de clar cînd se imaginează unul și același capital care să-și producă materia primă, uneltele și produsele finite. Examinînd capitaluri *diferite*, vedem că durata rămîinerii capitalului în faza procesului de producție devine ea înșăși un moment al circulației. Aici însă nu avem de-a face cu mai *multe* capitaluri. Prin urmare, acest moment nu va fi examinat aici.

#12

Al doilea moment este intervalul de timp ce se scurge între transformarea finită a capitalului în produs și transformarea lui în bani. De viteza cu care este parcurs acest interval de timp, adică de durata lui, depinde,

evident, frecvența cu care poate capitalul să reînceapă — într-un interval de timp dat — procesul de producție, procesul de autovalorificare.

Dacă un capital — alcătuit inițial, să zicem, din 100 de taleri — efectuează patru rotații într-un an (presupunem că profitul reprezintă de fiecare dată 5% din valoarea capitalului) și dacă valoarea nouă nu se capitalizează, se obține același rezultat ca în cazul când un capital de patru ori mai mare și cu aceeași rată a profitului, egal, să zicem, cu 400 de taleri, efectuează o rotație într-un an și dă un profit de 20%.

Viteza de rotație — celelalte condiții ale producției rămânând neschimbate — înlocuiește, așadar, *masa* capitalului. Sau, cu alte cuvinte, dacă [V—18] o valoare de patru ori mai mică se realizează de patru ori, în calitate de capital, în aceeași perioadă în care un capital de patru ori mai mare se realizează, în calitate de capital, o singură dată, atunci profitul — producția de plusvaloare — va fi, în cazul capitalului mai mic, tot atât de mare — *cel puțin tot atât de mare* — ca în cazul unui capital mai mare. Spunem: cel puțin. Profitul poate fi mai mare, deoarece, la rîndul ei, plusvaloarea poate fi de asemenea folosită în calitate de capital adițional.

Să presupunem, de pildă, că un capital de 100 de taleri aduce de fiecare dată un profit de 10% (pentru înlesnirea calculului anticipăm aici asupra *acestei forme* de plusvaloare), indiferent de numărul de rotații efectuat în decurs de un an. Atunci [dacă într-un an capitalul efectuează patru rotații] la sfîrșitul trimestrului I el reprezintă 110 taleri, la sfîrșitul trimestrului II — 121 taleri, la sfîrșitul trimestrului III — 133,1 taleri, iar la sfîrșitul ultimei rotații — 146,41 taleri; în aceeași perioadă de timp, un capital de 400 de taleri care efectuează o rotație în decurs de un an va fi egal cu numai 440 de taleri. În primul caz profitul obținut [în decurs de un an] reprezintă 46,41 taleri, iar în cel de-al doilea — numai 40 de taleri. (Faptul că premisa exemplului de față este greșită în măsura în care, la fiecare creștere, capitalul nu aduce *aceeași* rată a profitului, nu afectează exemplul luat, întrucît aici nu interesează cu cît e mai mare plusvaloarea în primul caz, ci numai dacă în genere ea depășește — și într-adevăr depășește — 40 de taleri.)

Legea compensării vitezei prin masă și a masei prin viteză am întilnit-o și atunci cînd am analizat circulația banilor*. Această lege e la fel de valabilă în producție ca și în mecanică. Este o împrejurare la care va trebui să revenim acolo unde vom analiza egalizarea ratei profitului, prețurile etc. Aici pentru noi esențial este să știm dacă în

* Vezi op. cit., p. 129. — *Nota red.*

#13

determinarea valorii nu intervine [în procesul circulației propriu-zise] un moment care nu depinde de muncă, nu emană direct din ea, ci din circulație.

{Faptul că *creditul* egalizează deosebiri de rotație ale capitalului nu ne interesează deocamdată. Dar problema egalizării deosebirilor de rotație ale capitalului ne interesează, deoarece decurge din conceptul de capital, considerat în general.}

Rotația mai frecventă a capitalului într-un interval de timp dat se aseamănă cu repetarea mai frecventă a recoltelor în cursul anului agricol în țările sudice, în comparație cu cele nordice. Așa cum am mai spus, aici facem total abstracție de deosebirile în ceea ce privește timpul cît capitalul trebuie să rămînă în faza de producție, în procesul productiv al valorificării. Așa cum grăunțele semănat în pămînt își pierde valoarea de întrebuințare directă, *se depreciază* ca valoare de întrebuințare nemijlocită, tot astfel *se depreciază* și capitalul în perioada dintre încheierea procesului de producție și retransformarea lui — a capitalului — în bani și apoi din nou în capital. {Viteza cu care capitalul se poate retransforma din bani în condiții de producție — printre acestea din urmă figurează nu muncitorul însuși, ca în sclavagism, ci schimbul cu el — depinde atât de viteza și continuitatea procesului de producție a celorlalte capitaluri care îi furnizează lui materie primă și unelte, cît și de existența unor muncitori disponibili, și sub acest raport suprapopulația relativă constituie condiția cea mai favorabilă capitalului.}

{Cu totul separat de procesul de producție a capitalului *a*, viteza și continuitatea procesului de producție a capitalului *b* apar ca un moment care condiționează retransformarea capitalului *a* din forma de bani în forma de capital industrial. Durata *procesului de producție* a capitalului *b* apare, așadar, ca un moment al *vitezei procesului de circulație* a capitalului *a*. Durata fazei de producție a unuia determină viteza fazei de circulație a celuilalt. *Simultaneitatea* acestor două faze constituie o condiție necesară pentru ca circulația capitalului *a* să nu fie frînată: aruncarea simultană în producție și în circulație a propriile lui elemente, pe care el urmează a fi schimbat.

De pildă, în ultima treime a secolului al XVIII-lea torsul manual nu era în stare să furnizeze în cantitatea cerută materia primă pentru țesut sau, ceea ce este același lucru, nu putea să asigure — cu simultaneitatea cerută, cu aceeași rapiditate — trecerea inului sau a bumbacului prin procesul de producție, nu putea să realizeze transformarea lor în fire. Ca urmare a acestei situații a fost inventată mașina de filat, care în același timp de muncă furnizează o cantitate de produs incomparabil mai mare, sau, ceea ce este același lucru, necesită incomparabil mai puțin timp de muncă pentru confecționarea aceleiași cantități de produs, o incomparabil mai

scurtă rămînere a materiei prime în procesul filării.

#14

Toate acele momente ale capitalului care, la examinarea acestuia în cadrul conceptului său general, apar în el într-o formă implicită capătă o realitate autonomă și se manifestă explicit abia atunci cînd capitalul se afirmă realmente, sub forma unei multitudini de capitaluri. În felul acesta, organizarea lăuntrică vie care există în cadrul și prin intermediul concurenței capătă abia atunci o dezvoltare mai largă. }

Dacă analizăm rotația capitalului în ansamblu, descoperim patru momente; sau, dacă analizăm cele două momente mari — procesul de producție și procesul de circulație — ca două momente, în rotația capitalului, vedem că fiecare dintre ele constă din cîte două momente. În această analiză putem porni fie de la circulație, fie de la producție, întrucît acum știm că circulația însăși este un moment al producției, căci numai prin intermediul producției devine capitalul capital, iar la rîndul ei producția este doar un moment al circulației în măsura în care o considerăm pe aceasta din urmă ca ansamblul procesului de producție.:

Cele patru momente ale rotației capitalului sînt: I) Procesul de producție real și durata lui. [V—19] II) Transformarea produsului în bani. Durata acestei operații. III) Transformarea banilor — în proporțiile cuvenite — în materie primă, mijloace de muncă și muncă, pe scurt în elementele capitalului productiv. IV) Schimbul unei părți de capital pe forță de muncă vie³ poate fi considerat ca un moment aparte și trebuie să fie considerat ca atare, deoarece piața muncii este guvernată de alte legi decît piața produselor etc. Aici principalul îl constituie populația, dar nu cea absolută, ci populația relativă. Momentul I, așa cum am mai spus, nu va fi analizat aici, deoarece coincide cu condițiile valorificării în general. Momentul III poate fi luat în considerație numai atunci cînd e vorba de o multitudine de capitaluri, și nu de capital în general. Momentul IV face parte din secțiunea referitoare la salariu etc.

[3) Transformarea produsului în bani în procesul de rotație a capitalului]

Aici ne vom ocupa numai de momentul II. În circulația banilor a avut loc numai alternanța formală a valorii de schimb fie în bani, fie în marfă. Aici însă *banii, marfa se prezintă ca o condiție a producției*, iar în cele din urmă ca proces de producție. Momentele aici sînt altfel, sînt pline de conținut. Deosebirea în ceea ce privește rotația capitalului, așa cum este ea pusă în momentul II — deoarece nu depinde nici de caracterul mai dificil al schimbului cu munca, nici de întreruperile provocate de nesimultaneitatea prezenței în circulație a materiei prime și uneltei de muncă și nici de durata diferită a procesului de

#15

producție — ar putea proveni deci numai din existența unor dificultăți mai mari în realizarea produsului. Acesta nu este, bineînțeles, un caz immanent, care decurge din însăși relația [existentă în cadrul procesului de producție]; aici, unde analizăm capitalul în general, el coincide cu cele spuse de noi referitor la deprecierea valorii în cursul procesului ei de valorificare *. Nici o întreprindere nu va fi fondată dacă se știe că produsele ei se vor desface *mai greu* decît produsele altei întreprinderi. Dacă dificultatea desfacerii ar decurge din proporțiile mai reduse ale pieței, este evident că, atunci cînd s-ar fonda o întreprindere, s-ar investi nu un capital mai mare — cum s-a presupus — , ci un capital mai mic decît în întreprinderea cu piață de desfacere mai mare. Dar dificultatea desfacerii ar putea fi determinată de faptul că, aflîndu-se *la o distanță, mai mare de piață*, întreprinderea respectivă primește mai tîrziu contravaloarea mărfurilor realizate. Timpul mai îndelungat necesar capitalului *a* pentru realizarea valorii produse de el ar putea proveni în acest caz din faptul că, după încheierea procesului de producție, pentru ca în calitate de *M* să fie schimbat pe *B*, trebuie să parcurgă o distanță *mai mare* [pînă la piața de desfacere].

Dar nu s-ar putea oare ca un produs destinat Chinei, de pildă, să fie considerat finit, respectiv să se considere că procesul lui de producție se încheie abia în momentul cînd produsul ajunge pe piața chineză? Cheltuielile pentru realizarea lui ar crește datorită cheltuielilor de transport din Anglia în China. (Despre despăgubirea capitalistului pentru nefolosirea mai îndelungată a capitalului încă nu poate fi vorba aici, deoarece pentru aceasta ar fi trebuit să presupunem deja formele secundare și derivate ale plusvalorii — dobînda.) În acest caz, cheltuielile de producție s-ar reduce la timpul de muncă materializat în procesul de producție nemijlocit plus timpul de muncă necesar pentru transportarea produsului.

În primul rînd se pune aici următoarea întrebare: în virtutea principiilor enunțate de noi pînă acum, este oare posibil să se obțină plusvaloare la cheltuielile de transport? Lăsăm la o parte capitalul constant cheltuit pe mijloace de transport: navă, căruță etc. și tot ce se leagă de folosirea lor, deoarece acest element al capitalului nu are contingență directă cu rezolvarea problemei și este indiferent dacă-l considerăm egal cu 0 sau cu *x*. Se pune deci întrebarea dacă cheltuielile de transport pot să conțină supramuncă și dacă, în consecință, de pe urma

lor capitalul poate sau nu să realizeze plusvaloare ? Răspunsul nu e greu de găsit dacă ne întrebăm care este munca necesară sau care e valoarea în care se materializează această muncă necesară?

* Vezi op. cit., p. 346—347. — *Nota red.*

#16

Produsul trebuie să plătească 1) propria sa valoare de schimb, munca materializată în el însuși, 2) timpul adițional pe care marinarul, cărăușul etc. îl cheltuiesc pentru transportarea lui. Pentru cărăuș posibilitatea sau imposibilitatea de a recupera aceste cheltuieli depinde de avuția țării în care el aduce produsul, de nevoia de acest produs, de valoarea de întrebuințare pe care acesta o are pentru țara respectivă. În privința procesului de producție nemijlocit, e clar că întreaga supramuncă prestată de muncitor pentru fabricant reprezintă plusvaloare pentru el, deoarece este muncă materializată în noi valori de întrebuințare, muncă pentru care fabricantul nu plătește nimic. Cît privește însă timpul de transport, este evident că capitalistul nu-l poate pune pe muncitor să lucreze mai mult decât e nevoie pentru efectuarea transportului. Dacă ar proceda astfel, el nu ar folosi timpul de muncă, adică nu l-ar materializa într-o valoare de întrebuințare, ci l-ar irosi. Marinarului, cărăușului etc. le trebuie numai o jumătate de an timp de muncă pentru a putea trăi un an (dacă acesta este în genere raportul dintre munca necesară pentru subzistență [și cantitatea totală de muncă]); în consecință, capitalistul folosește munca lor timp de un an întreg și le plătește o jumătate de an. Adăugînd la valoarea produselor transportate un an întreg timp de muncă, dar plătînd numai o jumătate de an, capitalistul obține la munca necesară o plusvaloare de 100%. Aici se întîmplă exact același lucru ca în producția nemijlocită, iar plusvaloarea inițială a produsului transportat poate să crească de pe urma faptului că o parte din timpul cheltuit de muncitor pentru transportarea produsului *ramîne neplătit*, deoarece ea — această parte — *depășește* munca necesară pentru subzistența muncitorului, reprezintă timp de supramuncă.

Faptul că, datorită cheltuielilor de transport, un produs oarecare s-ar scumpi în așa măsură încît nu ar putea fi desfăcut din cauza disproporției dintre valoarea sa și valoarea adițională ca produs transportat (însușire a produsului care dispare de îndată ce acesta a sosit la locul de destinație), — faptul acesta nu schimbă cîtuși de puțin esența lucrurilor. Dacă, pentru a toarce un pfund de fire, un fabricant ar trebui să-și pună în funcțiune toate mașinile, valoarea acestui pfund de fire ar crește și ea în așa măsură, încît cu greu ar putea fi vîndut. Prețul ridicat al produselor străine, ca și consumul lor limitat în evul mediu se explică tocmai prin această cauză.

Extragerea minereului din mine sau transportarea mărfurilor la locul unde ele sînt consumate reprezintă în egală măsură o deplasare [V—20] în spațiu. Perfecționarea mijloacelor de transport și de comunicație intră de asemenea în categoria dezvoltării forțelor de producție în general. Faptul că de valoarea produselor poate să depindă măsura în care ele pot acoperi cheltuielile de transport, că reducerea cheltuielilor de transport (un vas de 100 de tone poate transporta cu aceleași cheltuieli 2 tone sau 100 de tone) și rentabilitatea mijloacelor de comunicație presupun un schimb în proporții de masă, —

#17

toate acestea nu vor fi analizate aici. (Va fi însă nevoie de o secțiune specială consacrată mijloacelor de comunicație, deoarece ele constituie o formă de capital fix care își are propriile ei legi de valorificare.)

Dacă se închipuie unul și același capital producînd și transportînd, atunci amîndouă aceste acte se încadrează în producția nemijlocită, iar circulația în sensul în care am considerat-o pînă acum, adică transformarea produsului în bani de îndată ce acesta își capătă forma definitivă pentru consum, aptă de circulație, începe abia după ce produsul ajunge la locul său de destinație. Din faptul că acest capitalist, spre deosebire de capitalistul care își desface produsul pe loc, încasează mai tîrziu contravaloarea produsului decurge o altă formă, folosirea unei cantități mai mari de capital fix, lucru despre care încă nu e vorba aici. Este unul și același lucru dacă capitalistul *A* are nevoie de mai multe unelte decât capitalistul *B* și cheltuiește în plus 100 de taleri, sau dacă el are nevoie de 100 de taleri în plus pentru a-și aduce produsul la locul de destinație, pe piață. În ambele cazuri e nevoie de un capital fix mai mare, de mai multe *mijloace* de producție, care se consumă în producția nemijlocită. Sub acest raport, așadar, n-am avea pus aici nici un caz immanent [propriu circulației]; ne vom ocupa de el cînd vom analiza deosebirile dintre capitalul fix și capitalul circulant.

[4] Cheltuieli de circulație.

Condițiile generale ale producției spre deosebire de cele particulare

Aici intervine însă un alt moment: *cheltuieli de circulație* care nu sînt cuprinse în conceptul simplu de circulație și care aici nu ne interesează încă. Despre cheltuielile de circulație care decurg din circulație ca act

economic (ca relație de producție, și nu ca moment nemijlocit al producției, cum se întâmplă în cazul cheltuielilor legate de *mijloacele de transport și de comunicație*) poate fi vorba numai în legătură cu dobânda și îndeosebi în legătură cu creditul. Circulația așa cum o considerăm noi este un proces de transformare, un proces calitativ al valorii, așa cum se manifestă el sub diferite forme: sub forma de bani, sub forma procesului de producție (procesului de valorificare), sub forma de produs, de retransformare a produsului în bani și capital adițional, — întrucît în cadrul acestui proces de transformare ca atare, în cadrul acestei treceri dintr-o determinație în alta, se produc noi determinații. Cheltuielile de circulație nu sînt în mod necesar incluse de pildă în trecerea de la produs la bani. Ele pot fi egale cu zero.

Totuși, cîtă vreme circulația însăși reclamă cheltuieli, cîtă vreme ea însăși necesită muncă adițională, apare inclusă ea însăși în procesul

#18

de producție. Din acest punct de vedere, circulația apare ca moment al procesului de producție nemijlocit. În producția destinată nemijlocit consumului și care face schimb numai cu surplusuri, cheltuielile de circulație afectează numai surplusurile, nu și produsul principal. Cu cît producția se bazează mai mult pe valoarea de schimb și deci pe schimb, cu atît mai importante devin pentru ea condițiile fizice ale acestuia din urmă — mijloacele de comunicație și de transport. Prin natura sa, capitalul tinde să depășească orice limite teritoriale. De aceea, crearea condițiilor fizice ale schimbului — mijloacele de comunicație și de transport — devine pentru el o necesitate la cu totul altă scară: desființarea spațiului prin intermediul timpului. Cîtă vreme produsul nemijlocit poate fi realizat în cantități masive pe piețe îndepărtate numai pe măsura reducerii cheltuielilor de transport și în măsura în care, pe de altă parte, mijloacele de comunicație și de transport însele pot sluji doar sferei realizării muncii puse în mișcare de capital, [în fine] în măsura existenței unui trafic comercial în proporții de masă prin intermediul căruia se recuperează nu numai munca necesară, ci și supramuncă, — producția de mijloace de transport și de comunicație ieftine constituie o condiție a producției bazate pe capital și *de aceea* este creată de aceasta. Orice muncă de care e nevoie pentru a arunca în circulație produsul finit — în circulația economică produsul se află abia atunci cînd ajunge pe piață — reprezintă, din punctul de vedere al capitalului, o limită care trebuie depășită, la fel ca și oricare altă muncă cerută în calitate de *condiție* a procesului de producție (aici intră, de pildă, cheltuielile legate de securitatea schimbului etc.).

Calea navigabilă [apare] ca una de automișcare și autotransformare la popoarele comerciale $\kappa\alpha\tau\ \epsilon\ \zeta\omicron\chi\eta\nu$ *. Pe de altă parte, căile de comunicație terestre au fost inițial administrate de obști, iar apoi timp îndelungat au fost administrate de guverne, ca scăzămînt net din producție, care e dedus din plusprodusul comun al țării, dar nu constituie o sursă de avuție a ei, adică nu-și acoperă cheltuielile de producție. În obștile asiatice primitive, autarhice, pe de o parte, nu există nevoia de drumuri, iar pe de altă parte lipsa de drumuri le ține ferm în izolarea lor și de aceea constituie un moment esențial al conservării lor (ca în India). Construcția de drumuri prin intermediul muncii de clacă sau, sub altă formă, prin intermediul impozitelor reprezintă transformarea silită în drumuri a unei părți din supramuncă sau din plusprodusul unei țări. Pentru ca un capital individual să-și asume această sarcină, adică sarcina de a crea condiții de producție care se află dincolo de cadrul procesului *de producție* nemijlocit, munca [ce se investește în construcția de drumuri] trebuie să aducă profit.

* prin excelență. — *Nota trad.*

#19

Să presupunem un drum care unește localitățile *A* și *B* (admițînd totodată că pămîntul nu costă nimic); în acest caz, drumul conține [V—21] numai o cantitate determinată de muncă, adică de valoare. Este indiferent că acest drum a fost construit de un capitalist sau de stat. Cîștigă ceva capitalistul aici creîndu-și supramuncă, deci plusvaloare? Mai întîi, în ce privește drumul, trebuie dat deoparte tot ce provoacă dificultăți și decurge din natura lui de capital fix. Să ne imaginăm că drumul ar putea fi vîndut imediat, asemenea unei haine sau unei tone de fier. Dacă construirea drumului a durat, să zicem, 12 luni, valoarea lui este egală cu 12 luni. Dacă nivelul general de viață e de așa natură încît muncitorul poate trăi timp de un an, să zicem, cu 6 luni de muncă obiectivată, înseamnă că, dacă a construit întregul drum, el și-ar putea asigura o plusvaloare de 6 luni de muncă; sau, dacă drumul e construit de obște și muncitorul vrea să lucreze numai timpul necesar, va trebui folosit încă un muncitor, care să lucreze 6 luni. Capitalistul însă, dimpotrivă, forțează pe un muncitor să lucreze 12 luni și-i plătește 6. Partea din valoarea drumului care conține supramunca muncitorului constituie profitul capitalistului. Forma materială sub care se prezintă produsul nu trebuie să stînjenească în nici un caz fundamentarea teoriei valorii prin intermediul timpului de muncă obiectivat.

Întrebarea este însă dacă capitalistul poate să realizeze valoarea drumului, dacă o poate realiza prin intermediul schimbului? Această întrebare se pune, firește, la fiecare produs, dar, cînd este vorba despre con-

dițiile generale ale producției, ea se pune într-o formă deosebită. Să presupunem că valoarea drumului nu se realizează. Dar drumul se construiește totuși, pentru că reprezintă o valoare de întreținere necesară. Și atunci cum stau lucrurile? Drumul trebuie să fie construit și trebuie să fie plătit, întrucât cheltuielile necesitate de construirea lui trebuie avansate în schimbul lui. El începe să existe numai ca urmare a unei anumite cheltuiuri de muncă, mijloace de muncă, materii prime etc. Este indiferent dacă drumul se construiește prin intermediul muncii de clacă sau prin intermediul impozitelor. Drumul se construiește numai pentru că este o valoare de întreținere necesară societății, pentru că aceasta din urmă are nevoie de el cu orice preț.

Este adevărat că aceasta este o supramuncă pe care individul trebuie s-o efectueze fie sub formă de clacă, fie sub forma mijlocită a impozitului, peste munca nemijlocită necesară pentru întreținerea existenței sale. Dar, deoarece această muncă este necesară atât pentru societate cât și pentru fiecare individ *în calitate de membru al acesteia*, ea — munca pentru construirea drumului — nu este cîtuși de puțin o supramuncă efectuată de el, ci o parte a muncii lui *necesare*, a muncii care este necesară pentru ca el să se reproducă ca *membru al societății* și să reproducă im-

#20

plicitatea societatea în ansamblu, ceea ce constituie o condiție generală a activității productive a individului.

Dacă timpul de muncă s-ar consuma în întregime în producția nemijlocită (sau, într-o formulare indirectă, dacă ar fi imposibil să se introducă impozite adiționale pentru acest scop determinat), drumul ar rămîne neconstruit. Dacă privim întreaga societate ca pe un singur individ, munca necesară se reduce la suma tuturor funcțiilor de muncă particulare, autonomizate datorită diviziunii muncii. Acest individ ar trebui să cheltuiască, de pildă, atîta timp pentru agricultură, atîta pentru industrie, atîta pentru comerț, atîta pentru confecționare de unelte, atîta — ca să revenim la exemplul nostru — pentru construirea de drumuri și mijloace de comunicație. Toate aceste nevoi s-ar reduce la o anumită cantitate de timp de muncă care trebuie să fie utilizat pentru diverse scopuri și cheltuit în diverse activități particulare. Cît asemenea timp de muncă se poate cheltui ar depinde de cantitatea de forță de muncă (adică de numărul indivizilor apti de muncă din care este alcătuită societatea) și de gradul de dezvoltare a forței productive a muncii (adică de masa de produse, de valori de întreținere care poate fi creată de muncă într-un interval de timp dat).

Valoarea de schimb, care presupune o diviziune a muncii mai mult sau mai puțin dezvoltată, în funcție de gradul de dezvoltare a schimbului însuși, presupune totodată că, în loc ca individul unic (societatea) să efectueze munci diferite, să-și cheltuiască timpul de muncă în forme diferite, timpul de muncă al fiecărui individ să fie consacrat numai funcțiilor particulare necesare. Dacă vorbim de *timp de muncă necesar*, ramurile de muncă particulare separate apar *ca ramuri necesare*. Pe baza valorii de schimb, această necesitate reciprocă este mijlocită de schimb și se manifestă tocmai în faptul că fiecare muncă particulară obiectivată, fiecare timp de muncă specificat și materializat într-o manieră particulară se schimbă pe produsul și simbolul timpului de muncă general, al timpului de muncă pur și simplu obiectivat, adică pe bani, și în felul acesta poate fi din nou schimbat pe orice muncă particulară. Însăși această necesitate e schimbătoare, deoarece trebuințele se produc la fel ca produsele și ca diferitele deprinderi de muncă. În cadrul acestor trebuințe și al acestor munci necesare au loc oscilări într-o parte sau alta.

Cu cît mai mult trebuințele istorice — generate chiar de producție, trebuințe sociale — sînt ele însele rezultat al producției sociale și schimbului, sînt puse ca *necesare*, cu atît gradul de dezvoltare a avuției reale este mai înalt. Privită sub aspectul *substanței*, avuția rezidă numai în diversitatea trebuințelor. Meșteșugul însuși nu apare ca *necesar alături* de agricultura de autosubzistență, care practică torsul, țesutul etc. ca îndeletniciri auxiliare casnice. Dar dacă, de pildă, agricultura însăși [V—22] se practică pe o bază științifică, dacă are nevoie de mașini, de

#21

îngrășăminte chimice pe care le procură comerțul, de semințe ce se aduc din țări îndepărtate etc. și dacă — ceea ce rezultă implicit dintr-o astfel de premisă — în aceste condiții industria casnică patriarhală rurală a dispărut, atunci uzina constructoare de mașini, comerțul exterior, meșteșugul etc. apar pentru agricultură drept *trebuințe*. Să presupunem că agricultura își poate procura cantitățile necesare de guano numai exportînd țesături de mătase. În acest caz, țesătoria de mătase nu mai apare ca o industrie a luxului, ci ca o industrie necesară pentru agricultură. Deoarece în cazul analizat de noi agricultura nu mai găsește de-a gata în sine însăși, sub formă naturală, condițiile proprii ei producției, ci acestea există, ca ramură de producție autonomă, în afara ei (și, odată cu această existență a lor în afara agriculturii, în sfera condițiilor de producție ale acesteia din urmă, pătrund, de asemenea, toate complicatele relații reciproce în cadrul cărora se desfășoară respectiva producție exterioară ei), aceasta și constituie cauza principală și esențială în virtutea căreia ceea ce a apărut înainte ca lux devine acum ceva necesar și așa-numita trebuință de obiecte de lux se transformă într-o necesitate, de pildă, pentru producția apărută inițial pe cale pur naturală, sub imperiul celor mai naturale nevoi.

Tendința capitalului e această smulgere a bazei naturale de sub fundația oricărei industrii și transpunerea

condițiilor ei de producție într-o conexiune generală aflată în afara ramurii respective, deci transformarea a ceea ce apărea ca superfluu în ceva necesar, într-o necesitate creată istoricește. Baza generală a tuturor ramurilor activității economice devine acum însuși schimbul general, piața mondială, deci totalitatea activităților, legăturilor, trebuințelor etc. din care este alcătuit schimbul. *Luxul* este opusul a *ceea ce e necesar de la natură*. Nevoi necesare sînt trebuințele unui individ care este el însuși redus la rolul de subiect natural. Dezvoltarea industriei desființează acea necesitate naturală, cît și acel lux opus ei — în societatea burgheză, desigur, acest proces se desfășoară numai într-o *formă antagonistă*, prin faptul că ea își pune mereu etalonul social specific doar ca necesarul în opoziție cu luxul.

Unde anume trebuie să fie analizate aceste probleme referitoare la *sistemul de trebuințe* și la *sistemul de munci*? Vom vedea ulterior.

Să revenim acum la drumul nostru. Dacă în general un asemenea drum poate fi construit, aceasta demonstrează că societatea dispune de timp de muncă (viu și obiectivat) pentru construirea lui.

{Aici se presupune, bineînțeles, că societatea e călăuzită de un instinct sigur. Ea ar putea să consume semințele, să lase ogoarele necultivate și să construiască drumuri. În acest caz însă societatea nu ar îndeplini *munca necesară*, nu s-ar *reproduce* pe sine, nu s-ar conserva, ca forță de muncă vie, prin intermediul acestei munci. Sau forța de muncă vie poate fi chiar pur și simplu sacrificată, cum a făcut, de pildă, Petru I pen-

#22

tru a construi Petersburgul. Dar asemenea lucruri nu ne interesează aici.}

De ce însă, de îndată ce apare producția bazată pe valoarea de schimb și diviziunea muncii, construcția de drumuri nu devine întreprinderea privată a unor indivizi? Acolo unde construcția de drumuri este realizată de stat cu fonduri strînse din impozite, ea nu este întreprinderea privată a unor indivizi. În primul rînd: societatea, indivizii uniți pot dispune de timp de supramuncă pentru construirea drumului, dar numai atunci cînd sînt asociați. Asocierea este întotdeauna adăugarea acelei părți a forței de muncă pe care fiecare individ o poate cheltui — pe lângă munca sa particulară — pentru construcții de drumuri, *dar nu este numai* adăugare. Din faptul că asocierea forțelor indivizilor sporește *forța lor productivă* nu rezultă cîtuși de puțin că ei toți, luați numeric împreună, ar poseda forța de muncă — dacă nu *ar lucra laolaltă*, dacă astfel n-ar adauga la suma forțelor lor de muncă *surplusul*, care există doar prin și în cadrul *muncii lor asociate, combinate*. Așa se explică faptul că în Egipt, Etruria, India etc. mari mase de oameni erau concentrate forțat pentru efectuarea de construcții și lucrări publice obligatorii. Capitalul realizează aceeași asociere în *alt* mod, prin maniera schimbului său cu munca liberă.

{Faptul că capitalul are de-a face nu cu munca răsfirată, ci cu munca combinată, care este în și pentru sine deja o forță socială, combinată, — acest fapt constituie un punct care ar trebui, poate, analizat încă aici, în cadrul istoriei generale a apariției capitalului.}

În al doilea rînd: populația, pe de o parte, poate fi suficient de dezvoltată, iar pe de altă parte sprijinul pe care-l capătă ea datorită folosirii mașinilor este atît de mare, încît forța rezultată exclusiv din *asocierea materială, în proporții de masă* (și în antichitate a avut loc întotdeauna această acțiune *în proporții de masă* a muncii concentrate forțat) devine de prisos și este nevoie de o *masă relativ* mai mică de *muncă vie*.

{Cu cît producția se mai bazează în mare măsură pe munca pur manuală, pe folosirea forței musculare etc., într-un cuvînt, pe efortul fizic și pe munca fizică a indivizilor, cu atît sporirea *forței productive* constă în *conlucrarea în proporții de masă* a acestora. În epoca meșteșugului, care e pe jumătate arta, are loc un fenomen diametral opus: particularizarea și izolarea; îndemînarea individului, dar necombinarea muncii. Capitalul, în adevărata sa dezvoltare, combină [V—23] munca în proporții de masă cu abilitatea, dar o face în așa fel încît munca în proporții de masă își pierde forța fizică, iar abilitatea există nu în muncitor, ci în mașină și în fabrică, care, prin combinarea științifică a oamenilor și mașinilor, acționează ca un tot unitar. Spiritul social al muncii dobîndește o existență obiectivă în afara muncitorului individual.}

#23

Se poate forma o clasă specială de constructori de drumuri, care să fie folosită de stat *, sau în același scop poate fi folosită o parte din populația ocazional neocupată care lucrează sub îndrumarea unui anumit număr de meșteri constructori etc., dar aceștia din urmă nu ca niște capitaliști, ci ca *slujitori* mai instruiți. (Despre relația acestei munci iscusite etc. vom vorbi mai tîrziu.) În acest caz muncitorii sînt muncitori salariați, dar statul nu-i folosește în această calitate, ci în calitate de slujitori salariați.

Pentru ca un capitalist să întreprindă construcția de drumuri ca afacere pe speze proprii {dacă statul execută asemenea lucrări cu ajutorul unor *contraccii* (Staatspächter), aceasta se realizează totuși întotdeauna prin muncă de clacă sau prin impozite} sînt necesare diferite condiții, care se reduc toate la aceea că modul de producție bazat pe capital trebuie să fi atins deja cel mai înalt grad de dezvoltare.

În primul rînd: se presupune o anumită *mărime a capitalului* însuși, a capitalului concentrat în mîinile capitalistului, astfel încît să fie posibilă preluarea unor lucrări de asemenea amploare și cu rotație atît de lentă.

De aceea, în majoritatea cazurilor se folosește aici *capital pe acțiuni*, forma în care capitalul și-a croit drum spre conformația sa finală, în care acesta e pus nu doar *în sine*, conform substanței sale, ci e pus și în *forma* sa drept forță socială și produs social.

În al doilea rînd: acestui capital i se cere să aducă *dobîndă*, și nu *profit* (el poate să aducă mai mult decît dobîndă, dar acest lucru nu este necesar). Aici acest punct nu va fi analizat amănunțit.

În al treilea rînd: premisa o constituie aici un trafic — comercial înainte de toate — atît de intens, încît drumul să renteze, adică prețul ce urmează să fie perceput pentru utilizarea drumului *să valoreze* pentru producătorii [care circulă pe el] atîta valoare de schimb, ori să le furnizeze o așa forță productivă, încît ei să poată plăti costul.

În al patrulea rînd: o parte din venitul său ca avuție destinată consumului investită în aceste articole de locomoție.

Principalul îl constituie însă următoarele două premise: 1) un capital care poate fi investit, în proporțiile necesare, în această întreprindere

* *La romani a existat în armată o masă [de oșteni] — disciplinată în vederea muncii, dar deja trăind ruptă de întregul popor — al cărei timp de supramuncă de asemenea aparținea statului. Acești oșteni vindeau statului întregul lor timp de muncă pe salariu, schimbînd astfel întreaga lor forță de muncă contra unui salariu în vederea întreținerii vieții lor, așa cum face muncitorul în schimbul său cu capitalistul. Asta e valabil pentru perioada cînd armata romană nu mai era o armată de cetățeni, ci una de mercenari. În aceste condiții are loc de asemenea o vînzare liberă a muncii de către oștean. Dar statul nu cumpără această muncă în scopul de a produce valori. De aceea, deși s-ar putea părea că forma salariu apare inițial în cadrul armatelor, în realitate această soldă de oștean se deosebește substanțial de salariul muncitorilor salariați. O anumită similitudine între soldați și muncitorii salariați se explică prin aceea că statul folosește armata pentru a-și spori puterea și avuția.*

#24

și care se mulțumește cu dobînda; 2) pentru capitalurile productive, pentru capitalul industrial, ca să plătească prețul pentru un drum trebuie ca el să le fie de folos. Așa, de pildă, prima linie de cale ferată Liverpool-Manchester a devenit o necesitate de producție pentru comercianții de bumbac din Liverpool și, într-o măsură și mai mare, pentru fabricanții din Manchester.

{*Concurența* poate determina într-o măsură mai mare necesitatea construirii unor căi ferate, de pildă, într-o țară în care nivelul de pînă atunci al dezvoltării forțelor de producție nu impune cu stringență acest lucru. Problema efectelor *concretenței dintre națiuni* face parte din secțiunea referitoare la *schimbul internațional*. Aici se manifestă în chip deosebit efectele civilizatoare ale capitalului.}

Capitalul ca atare — presupunîndu-se că el există în cantitatea necesară — va construi drumuri numai atunci cînd construcția de drumuri va fi devenit o necesitate pentru producători și în special pentru capitalul productiv, cînd ea va fi devenit pentru capitalist o condiție pentru *obținerea profitului*. Atunci și drumul va deveni rentabil. În aceste cazuri însă se presupune deja un schimb intens. E mereu aceeași *dublă* premisă: pe de o parte, avuția țării suficient concentrată și transformată în forma de capital pentru a întreprinde asemenea lucrări ca procese de valorificare a capitalului; pe de altă parte, volumul schimbului suficient de mare și obstacolul, creat de lipsa mijloacelor de comunicație, suficient resimțit ca atare încît capitalistul să poată realiza (pe porțiuni și bucată cu bucată în decursul unei anumite perioade de timp) valoarea drumului ca drum (adică folosirea lui).

Toate *condițiile generale ale producției*, cum sînt drumurile, canalele etc., indiferent dacă înlesnesc circulația sau o fac pentru prima oară posibilă, sau chiar sporesc forța productivă (ca, de pildă, canalele de irigație etc. în Asia, pe care și în Europa, de altfel, le construiesc guvernele), presupun — pentru a fi create de capital, și nu de guvern, care reprezintă societatea ca atare — cea mai înaltă dezvoltare a producției bazate pe capital. Scoaterea *lucrărilor publice* din sfera de activitate a statului și trecerea lor în sfera lucrărilor pe care le efectuează capitalul însuși indică gradul în care societatea reală s-a constituit sub formă de capital. O țară oarecare, Statele Unite de pildă, ar putea să simtă chiar sub raport productiv nevoia de căi ferate, și totuși avantajul nemijlocit [V—24] care ar rezulta pentru producție din folosirea căii ferate poate fi atît de neînsemnat, încît avansarea de capital în acest scop nu ar fi altceva decît *irosire de bani*. În asemenea cazuri capitalul aruncă pe umerii statului aceste cheltuieli, sau statul, acolo unde prin tradiție mai deține încă o poziție dominantă față de capital, dispune de privilegiile și de voința de a-i constrînge pe toți capitaliștii să cedeze o parte din *venitul*, dar nu din capitalul lor pentru asemenea lucrări de utilitate

#25

generală, care apar totodată drept condiții *generale* ale producției și deci nu drept condiție *particulară* pentru vreun capitalist individual; și atîta timp cît capitalul nu ia forma de societate pe acțiuni, el urmărește mereu doar realizarea condițiilor *particulare* ale valorificării sale și aruncă asupra întregii țări, ca nevoi naționale,

condițiile *comune tuturor*. Capitalul întreprinde numai operații *avantajoase*, în sensul său avantajoase.

Uneori, ce-i drept, el speculează greșit, și, după cum vom vedea, e *nevoit* să speculeze astfel. În asemenea cazuri el face *investiții* care nu sînt rentabile sau devin rentabile abia atunci cînd ele *se devalorizează* într-o anumită măsură. De aceea în multe întreprinderi *investiția* inițială *de capital* este o investiție în pierdere, primii întreprinzători se duc de rîpă și abia la a doua sau a treia mînă, cînd capitalul investit a devenit mai mic prin *devalorizare*, se realizează. Dealtfel, însuși statul și tot ce într-un fel sau altul e legat de el aparține acestor scăzăminte din *venit*, aparține ca să spunem așa *cheltuielilor de consum* pentru individ și cheltuielilor de producție pentru societate. Un drum poate el însuși spori în așa măsură forțele productive, încît creează un trafic suficient de intens pentru ca acum să devină rentabil. Pot deveni necesare lucrări și cheltuieli care din punctul de vedere al capitalului nu sînt productive, adică *supramunca* pe care o conțin ele nu se realizează — prin circulație, prin schimb — ca *plusvaloare*.

Dacă un muncitor, de pildă, lucrează timp de un an cîte 12 ore pe zi la construirea unui drum, iar timpul de muncă socialmente necesar este în medie egal cu 6 ore, muncitorul prestează [zilnic] 6 ore de supramunca. Dar dacă drumul nu poate fi vîndut la prețul de 12 ore, ci numai la prețul de 6 ore, să zicem, înseamnă că construirea lui nu este avantajoasă pentru capital, iar construcția de drumuri nu reprezintă pentru acesta din urmă o muncă productivă. Capitalul trebuie să aibă posibilitatea de a vinde drumul (termenul și modalitatea vînzării nu ne interesează aici) în așa fel încît să fie realizată atît munca necesară, cît și supramunca, sau în așa fel încît din fondul general al profiturilor (al plusvalorilor) să-i revină lui aceeași parte ca și cum ar fi creat plusvaloare. *Această relație* va trebui analizată *ulterior*, cînd vom analiza *profitul și munca necesară*.

Cea mai înaltă dezvoltare a capitalului este atunci cînd condițiile generale ale procesului de producție social sînt produse nu printr-un *scăzămînt din venitul social*, nu pe cale fiscală (cînd venitul — și nu capitalul — apare ca fond al muncii, iar muncitorul, deși muncitor salariat liber, se află totuși din punct de vedere economic într-o altă relație), ci de *capitalul în calitate de capital*. Aceasta indică, pe de o parte, gradul în care capitalul și-a subordonat toate condițiile producției sociale și, pe de altă parte, în ce măsură e *capitalizată* avuția socială reproductivă și în ce măsură toate trebuințele se satisfac în forma schimbului, inclusiv trebuințele indi-

#26

viduale care sînt *puse ca sociale*, adică acelea pe care individul le resimte și le satisface în societate nu ca ins izolat, ci în comunitate cu alții (modul de satisfacere a acestor trebuințe e prin natura lucrurilor unul social), în ce măsură, așadar, și obiectele acestor trebuințe nu numai că se consumă, ci se și produc prin intermediul schimbului, prin intermediul schimbului individual.

Cît privește drumul despre care am vorbit mai sus, construirea lui trebuie să fie atît de avantajoasă, încît un anumit timp de muncă, transformat în drum, să reproducă muncitorului forța lui de muncă tocmai așa cum ar reproduce-o dacă acesta ar fi lucrat [în agricultură, de pildă]. Valoarea este determinată de timpul de muncă obiectivat, indiferent de forma sub care s-ar obiectiva el. Dar posibilitatea de realizare a acestei *valori* depinde de valoarea de întrebuițare. Aici se presupune că drumul constituie obiectul unei trebuințe a societății, ceea ce înseamnă că valoarea lui de întrebuițare este presupusă. Pe de altă parte, în ceea ce privește capitalul, pentru ca el să întreprindă construirea drumului, este necesar să se presupună că se plătește nu numai *timpul de muncă necesar*, ci și *timpul de supramuncă* lucrat de muncitor, adică profitul la capital. (Prin intermediul taxelor vamale protecționiste, al monopolurilor, al constrîngerii exercitate de stat, el obține adesea această plată acolo unde, în cadrul schimbului liber, participanții individuali la schimb i-ar plăti *cel mult* munca necesară.)

Este foarte posibil ca într-un produs să existe timp de supramuncă și ca acesta să nu fie plătit (ceea ce, dealtfel, i se poate întîmpla oricărui capitalist individual). *Acolo unde domnește capitalul* (ca și în condițiile sclaviei, ale iobăgiei sau în oricare sistem de prestații), *timpul de muncă absolut al muncitorului constituie pentru acesta condiția ca el să poată lucra timpul necesar, adică să poată realiza pentru sine, sub forma de valori de întrebuițare, timpul necesar pentru conservarea forței sale de muncă*. În orice ramură de activitate concurența face apoi ca muncitorul să fie nevoit să lucreze timpul complet, deci timp de supramuncă. Se poate întîmpla însă ca acest timp de supramuncă, deși conținut în produs, să nu fie susceptibil de schimb. Pentru muncitorul însuși, în comparație cu ceilalți muncitori salariați, aceasta este supramuncă. Pentru patron însă ea este o muncă care, deși are pentru el valoare de întrebuițare, ca, de pildă, munca bucătarului său, nu are însă nici o valoare de schimb, și, de aceea, în cazul de față nu există pentru el nici o deosebire [V—25] între *timpul de muncă necesar și timpul de supramuncă*.

Munca poate fi necesară fără a fi productivă. Toate condițiile *generale, sociale* ale producției — atîta timp cît producerea lor de către capitalul ca atare și sub condițiile sale nu se poate petrece încă — sînt plătite deci cu o parte din venitul național, din vistieria statului, iar muncitorii [care creează condițiile sociale ale producției] nu apar ca muncitori productivi, deși ei sporesc forța productivă a capitalului.

#27

Un alt rezultat al digresiunii noastre este acela că producția de mijloace de comunicație, producerea condițiilor fizice ale circulației se încadrează în categoria producției de capital fix și, prin urmare, nu constituie un caz particular. Dar în același timp s-a deschis pentru noi perspectiva, care în acest punct nu poate fi clar conturată încă, unei *relații specifice a capitalului cu condițiile sociale, generale ale producției sociale*, spre deosebire de cele ale *capitalului particular și procesului său de producție particular*.

[5] *Circulația ca moment al procesului de producție capitalist*

Circulația se desfășoară în spațiu și în timp. Privită din punct de vedere economic, condiția referitoare la spațiu — aducerea produsului pe piață — face parte din procesul de producție propriu-zis. Produsul este realmente gata numai atunci când se află pe piață. Mișcarea prin intermediul căreia el ajunge acolo intră în cheltuielile lui de producție. Această mișcare nu constituie un moment necesar al circulației ca proces separat al mișcării valorii, deoarece un produs poate fi cumpărat (și chiar consumat) la locul lui de producție. Dar acest moment spațial este important prin aceea că de el se leagă expansiunea pieței, posibilitatea de a schimba produsul. Reducerea cheltuielilor acestei circulații *reale* (în spațiu) ține de dezvoltarea forțelor productive de către capital, de reducerea cheltuielilor lui de valorificare. În anumite privințe însă, în calitate de condiție exterioară a existenței procesului economic al circulației, acest moment poate fi considerat ca făcând parte și din *cheltuielile de producție* ale circulației, astfel încât, sub acest aspect, circulația însăși apare nu numai ca moment al procesului de producție în general, ci și ca moment al procesului de producție nemijlocit. În orice caz, momentul acesta apare aici ca fiind determinat de gradul general de dezvoltare a forțelor de producție și în genere a producției bazate pe capital.

Acest moment al deplasării produsului (aducerea lui pe piață, ceea ce constituie o condiție necesară a circulației lui, în afară de cazul când însuși locul de producție e piața) ar putea fi, mai precis vorbind, considerat ca transformare a produsului în *marfă*. Numai pe piață devine produsul *marfă*. (Întimplarea este aceea care decide dacă aducerea produsului pe piață constituie sau nu un moment distinct. Atunci când capitalul lucrează la comandă, nu există pentru el nici acest moment, nici transformarea produsului în bani ca moment distinct. *Lucrul la comandă*, adică oferta determinată de o cerere prealabilă, ca fenomen *general sau predominant* nu corespunde mării industriei și în nici un caz nu decurge ca o condiție [a procesului de producție] din natura capitalului.)

#28

În al doilea rând, factorul timp. Acesta aparține esențialmente conceptului de circulație. Dacă se presupune că actul trecerii mărfii în bani este reglementat prin contract, acest act implică totuși o cheltuie de timp pentru calcule, cântărire, măsurare. Scurtarea acestui timp este și ea o dezvoltare a forței productive. Acesta este timpul — considerat și el numai ca o condiție *exterioară* — pentru trecerea din starea de marfă în cea de bani; trecerea este presupusă; aici este vorba de timpul *pe care-l ia acest act dinainte presupus*. Timpul acesta intră în *cheltuielile de circulație*. Alceva e timpul care în genere se scurge înainte ca marfa să treacă în forma bani, sau timpul în decursul căruia ea rămâne *marfă*, valoare doar potențială, și nu reală. Acest timp reprezintă pur și simplu o pierdere.

Din ceea ce am spus până acum rezultă că circulația apare ca un proces esențial al capitalului. Procesul de producție nu poate să reînceapă înainte de transformarea mărfii în bani. *Continuitatea permanentă* a procesului, trecerea lină și nestînjenită a valorii dintr-o formă în alta, sau dintr-o fază a procesului în alta, apare drept condiție fundamentală pentru producția bazată pe capital, într-un cu totul alt grad decât la toate formele anterioare ale producției.

Pe de altă parte, paralel cu necesitatea unei asemenea continuități [a procesului de producție], fazele lui în timp și spațiu se scindează în procese separate, indiferente unele față de altele. Pentru producția bazată pe capital apare deci ca întimplătoare realizarea sau nerealizarea condiției ei esențiale — continuitatea diferitelor procese care alcătuiesc procesul de ansamblu al producției capitaliste. Suprimarea acestei accidentalități de către capitalul însuși este *creditul*. (Creditul mai are și alte aspecte; dar acest aspect al lui decurge din natura nemijlocită a procesului de producție și de aceea constituie baza necesității creditului.) De aceea în nici unul dintre modurile de producție anterioare creditul nu apare într-o formă cât de cât dezvoltată. Se dădea și se lua cu împrumut și în orînduirile anterioare, iar cămătăria este chiar cea mai veche dintre formele antediluviene ale capitalului, dar darea și luarea cu împrumut constituie tot atât de puțin creditul, pe cât de puțin truda constituie *munca industrială* sau *munca salariată liberă*. Ca relație de producție esențială, dezvoltată, creditul apare *istoricește* numai în circulația bazată pe capital sau pe muncă salariată. (Înșiși *bani* reprezintă una dintre formele de suprimare a inegalității timpului necesar [pentru producerea produsului] în diferite ramuri de producție, în măsura în care această inegalitate de timp [V—26] constituie un obstacol în calea schimbului.)

Cămătăria, deși în *forma ei îmburghezită, adaptată capitalului*, este ea însăși o formă de credit, în forma ei preburgheză însă constituie, dimpotrivă, *expresia unei lipse de credit*.

(Retransformarea banilor în momente obiective ale producției sau în condiții obiective ale acesteia presupune *existența prealabilă* a acestor

#29

momente sau condiții. Această retransformare condiționează existența diferitelor *piețe* pe care producătorul găsește sub formă de marfă — în mâinile negustorului — aceste momente sau condiții ale producției, piețe care (alături de piața muncii) se deosebesc esențialmente de cele destinate consumului nemijlocit, final al individului.)

În circulația lor, banii se transformau în marfă, și în actul de schimb *B-M* consumul încheia procesul; sau marfa se schimba pe bani, și în schimbul *M-B* banii ori dispăreau pentru a fi fi rîndul lor din nou schimbați pe *M*, în care caz acest proces se încheia din nou prin consum, ori se retrăgeau din circulație și se transformau în tezaur mort și în avuție doar gîndită. Nicăieri procesul nu se declanșa de la sine, premisele circulației monetare se aflau în afara circulației și ea avea mereu nevoie de noi impulsuri exterioare.

Cînd cele două momente [*B* și *M*] se schimbau între ele, metamorfoza în cadrul circulației era pur formală. De îndată însă ce această metamorfoză căpăta un conținut, ea ieșea din procesul economic [al circulației]; conținutul nu aparține acestui proces. Nici marfa nu se conserva sub formă de bani, nici banii nu se conservau sub formă de marfă; fiecare din aceste două momente era sau una sau alta. Valoarea ca atare nu se conserva în cadrul circulației și prin intermediul ei, ea nu domina propriul său proces de transformare, propria sa schimbare de formă; însăși *valoarea de întrebuințare* nu era produsă de *valoarea de schimb* (cum se întîmplă în procesul de producție a capitalului).

Pentru capital însăși consumarea mărfii nu constituie actul final; ea aparține procesului de producție, apare ea însăși ca un moment al producției, adică al *punerii de valoare*. Capitalul însă este pus acum — dar în fiecare dintre momentele în care el se manifestă cînd ca bani, cînd ca marfă, cînd ca valoare de schimb, cînd ca valoare de întrebuințare — nu numai în calitate de valoare care în această metamorfoză se conservă în mod formal, ci și în calitate de *valoare care se valorifică*, care se raportează la sine însăși ca valoare. Trecerea de la un moment la celălalt apare ca proces distinct, dar fiecare din aceste procese este trecerea în celălalt. Capitalul este pus astfel ca valoare-în-proces, ca valoare care în fiecare dintre momentele procesului este capital. El este pus astfel în calitate de *capital circulant*; în fiecare dintre momentele procesului el este capital și totodată capital care efectuează un circuit trecînd dintr-o determinație în cealaltă. Punctul de reîntoarcere este totodată punctul de plecare, și viceversa, și anume *capitalistul*. Orice capital este la origine *capital circulant*, produs al circulației și în același timp generator al circulației, pe care o parcurge ca pe propria sa traiectorie.

Circulația banilor — privită din punctul de vedere al rolului ei actual — apare acum ea însăși doar ca un moment al circulației capitalului, iar autonomia ei e pusă ca pură *aparență*. Ea apare ca

#30

determinată sub toate privințele de circulația capitalului: la această problemă vom mai reveni. În măsura în care circulația monetară reprezintă o mișcare autonomă alături de cea a capitalului, această autonomie este pusă numai de *continuitatea* circulației capitalului, astfel încît acest moment poate fi fixat și considerat pentru sine.

{„Capitalul este o *valoare* permanentă care *se multiplică* și care nu mai dispăre. Această valoare se detașează de marfa care a creat-o; aidoma unei *calități metafizice și nesubstanțiale*, ea rămîne întotdeauna în stăpînirea aceleiași *cultivator*” (de pildă), „pentru care îmbracă forme diferite” (*Sismondi*. „Nouveaux Principes d’Economie politique”. Seconde edition. Tome I, Paris, 1827, p. 89)

„În schimbul dintre muncă și capital, muncitorul cere mijloace de subzistență *pentru a trăi*, capitalistul cere *muncă pentru a obține profit*” (*Sismondi*, op. cit., p. 91)

„Întreprinzătorul cîștigă, obține profit de pe urma oricărei *creșteri a forțelor productive* generată de *diviziunea muncii*” (op. cit., p. 92).

„Vînzarea muncii echivalează cu renunțarea la toate roadele ei” (*A. Cherbuliez*. „Richesse ou pauvreté”. Paris, 1841, p. 64).

„Cele trei părți constitutive ale capitalului” (și anume materia primă, uneltele, fondul de mijloace de subzistență) „nu cresc în aceeași proporție și nici nu se află în *același raport* în diferite stadii de dezvoltare ale societății. Fondul mijloacelor de subzistență rămîne același în decursul unei anumite perioade de timp, indiferent de *rapiditatea producției* și deci de *cuantumul produselor*. Așadar, creșterea *capitalului productiv* nu atrage după sine în mod necesar o creștere a fondului mijloacelor de subzistență destinate să constituie prețul muncii; ea poate fi însoțită de o descreștere a fondului mijloacelor de subzistență” (op. cit., p. 60—63)

[6] *Influența circulației asupra determinării valorii.
Deosebirea dintre modul de producție capitalist
și toate modurile de producție anterioare.
Egalizarea condițiilor circulației
pentru diferitele capitaluri*

{Deoarece reînceperea producției depinde de vânzarea produsului finit, de transformarea mărfii în bani și de retransformarea banilor în condiții ale producției: materie primă, unealtă, salariu; deoarece traiectoria pe care o parcurge capitalul pentru a trece din una din aceste determinații în cealaltă e alcătuită din faze ale circulației și aceste faze sînt parcurse de capital în anumite *intervale de timp* (pînă și distanța [de la locul de producție pînă la piață] nu este decît o chestiune de timp; contează, de pildă, nu depărtarea în spațiu a pieței, ci viteza, cantitatea de timp în care marfa ajunge la piață), înseamnă că de viteza circulației, de *timpul* în care este parcursă sfera circulației depinde cîte produse pot fi fabricate într-un interval de timp dat, cît de rapid se poate valorifica capitalul, cît de rapid își poate el *reproduce* și *multiplifica* valoarea într-un interval de timp dat.

#31

Aici, așadar, în *determinarea valorii* intervine realmente un moment care [V—27] nu decurge din relația directă dintre muncă și capital. Raportul în virtutea căruia, într-un interval de timp dat, același capital poate să repete procesul de producție (creare de valoare nouă) constituie, evident, o condiție care nu este pusă nemijlocit de către însuși procesul de producție. De aceea, dacă este adevărat că circulația nu generează ea însăși vreun moment de *determinare a valorii*, determinare sălășuind exclusiv în muncă, nu-i mai puțin adevărat însă că de viteza circulației depinde rapiditatea reînceperii procesului de producție, rapiditatea cu care se creează valoarea, depind, așadar, dacă nu *valorile*, în orice caz, într-o anumită măsură, masa valorilor, adică valorile și plusvalorile puse de procesul de producție înmulțit cu numărul posibil de repetări ale procesului de producție într-un interval de timp dat.

Vorbind despre viteza de rotație a capitalului, noi presupunem că numai *pedici exterioare* întîrzie trecerea capitalului dintr-o fază în alta, și nu pedici care decurg din însuși procesul de producție și circulație (cum se întîmplă în perioade de criză, supraproducție etc.).

Așadar, în afară de timpul de muncă materializat în produs, ca moment al creării valorii — al timpului de muncă productiv — intervine *timpul de circulație* a capitalului. Dacă timpul de muncă apare ca activitate de punere de valoare, în schimb, timpul de circulație apare ca *timp de devalorizare*. Deosebirea constă pur și simplu în următoarele: dacă totalitatea timpului de muncă comandat de capital ar fi pus la un maxim, să zicem, egală cu infinit — ∞ —, în așa fel încît timpul de muncă necesar să reprezinte o parte infinit de mică, iar timpul de supramuncă o parte infinit de mare din această mărime ∞ , am avea maximum de valorificare a capitalului; și aceasta este tendința care-l animă. Pe de altă parte, dacă s-ar presupune că *timpul de circulație a capitalului* este egal cu zero, că adică diferitele etape ale metamorfozei lui se desfășoară în realitate tot atît de rapid ca în gîndire, aceasta de asemenea ar însemna atingerea mărimii maxime a factorului prin care procesul de producție ar putea fi repetat, adică ar însemna numărul maxim de procese de valorificare a capitalului într-un interval de timp dat.

În acest caz, repetarea procesului de producție ar fi limitată doar de propria lui durată, de timpul necesar pentru transformarea materiei prime în produs. De aceea *timpul de circulație* nu este un element pozitiv, creator de valoare; dacă acest timp ar fi egal cu zero, crearea de valoare ar atinge punctul culminant. Dacă timpul de supramuncă sau timpul de muncă necesar ar fi egal cu zero, adică dacă timpul de muncă necesar ar absorbi tot timpul de muncă sau dacă producția s-ar putea desfășura *fără* nici un fel de muncă, nu ar exista nici valoare, nici capital, nici creare de valoare. Prin urmare, *timpul de circulație* determină valoarea

#32

rea numai în măsura în care el apare ca o *limită naturală* pentru folosirea timpului de muncă. În realitate deci, el reprezintă un scăzămînt din *timpul de supramuncă*, adică o creștere a *timpului de muncă necesar*. Este clar că, indiferent de ritmul — lent sau rapid — în care se desfășoară procesul de circulație, timpul de muncă necesar trebuie să fie plătit.

De pildă, în ramurile de producție în care e nevoie de muncitori speciali care prestează o muncă specifică, dar care pot fi folosiți numai o parte din timpul anului, deoarece produsele muncii lor găsesc desfacere numai într-un anumit sezon, acestor muncitori ar trebui să li se plătească pentru un an întreg, adică timpul de supramuncă ar scădea în aceeași proporție în care ar scădea gradul de folosire a respectivilor muncitori în decursul unui interval de timp dat, dar într-un fel sau altul ei vor trebui totuși să fie plătiți. (De pildă, ei vor trebui să fie plătiți în așa fel, încît salariul pe patru luni să le ajungă pentru a se întreține timp de un an.) Dacă capitalul i-ar putea folosi pe acești muncitori timp de 12 luni, el nu le-ar plăti un salariu mai mare, ci ar cîștiga cantitatea corespunzătoare de supramuncă.

Timpul de circulație reprezintă deci o limita pentru productivitatea muncii; el echivalează cu o creștere a timpului de muncă necesar, deci cu o diminuare a timpului de supramuncă, ceea ce înseamnă micșorarea plusvalorii, adică o frînare, o limitare a procesului de autovalorificare a capitalului. Prin urmare, în timp ce capitalul, pe de o parte, trebuie să tindă să desființeze toate barierele locale care stau în calea traficului, adică a schimbului, să cucerească întregul pământ ca piață a sa, pe de altă parte el tinde să desființeze spațiul cu ajutorul timpului, adică să reducă la minimum timpul necesar pentru deplasarea mărfurilor dintr-un loc în altul. Cu cât capitalul e mai dezvoltat, cu cât deci piața pe care circulă el și care constituie în spațiu traiectoria circulației sale este mai vastă, cu atât mai puternică este tendința sa spre o și mai mare extindere în spațiu a pieței, spre o și mai accentuată desființare a spațiului cu ajutorul timpului.

(Dacă privim timpul de muncă nu ca zi de muncă a unui singur muncitor, ci ca zi de munca nedeterminată a unui număr nedeterminat de muncitori, intervin aici toate *relațiile de populație*, și de aceea bazele teoriei populației sînt de asemenea incluse în acest prim capitol despre capital, la fel ca și bazele teoriei profitului, prețului, creditului etc.)

Aici se manifestă tendința universală a capitalului, prin care el se deosebește de toate treptele de producție anterioare. Deși limitat prin însăși natura sa, capitalul tinde spre o dezvoltare universală a forțelor de producție și în felul acesta devine premisa unui nou mod de producție, bazat pe dezvoltarea forțelor de producție nu în vederea reproducerii unei anumite stări sau, cel mult, în vederea extinderii ei, ci a unui mod de

#33

producție în care dezvoltarea liberă, nestîmjenită, progresistă și universală a forțelor de producție constituie premisa societății și deci a reproducerii ei; a unui mod de producție a cărui unică premisă este depășirea punctului de plecare. Această tendință pe care o are capitalul, dar care totodată se află în contradicție cu el ca formă de producție limitată și de aceea îl împinge spre pieire, constituie deosebirea dintre capital și toate modurile de producție anterioare și conține totodată faptul că el nu este decît un punct de tranziție. Toate formele de societate de pînă acum [V—28] au pierit ca urmare a dezvoltării avuției sau, ceea ce este același lucru, ca urmare a dezvoltării forțelor productive sociale. De aceea la antici, care erau conștienți de acest lucru, avuția era denunțată direct ca destrămarea comunității. La rîndul ei, orînduirea feudală a fost distrusă de industria orășenească, de comerț, de agricultura modernă (și chiar de unele invenții ca, de pildă, praful de pușcă și tiparul).

Odată cu dezvoltarea avuției, deci și cu dezvoltarea de noi forțe și de tot mai largi schimburi între indivizi, se destrămau condițiile economice pe care se sprijinea societatea, relațiile politice corespunzătoare ale diferitelor ei părți constitutive, religia, în care ea se reflecta într-o formă idealizată (și, la rîndul lor, atît societatea, cît și religia se sprijineau pe un raport dat față de natură, la care se reducea orice forță productivă), caracterul indivizilor, concepțiile lor etc. *Chiar și numai dezvoltarea științei* — adică a celei mai solide forme de avuție, produs și creator al acesteia — a fost suficientă pentru destrămarea acestor societăți. Însă *dezvoltarea științei*, a acestei avuții ideale și totodată practice, este numai una dintre laturile, una dintre formele sub care se manifestă *dezvoltarea forțelor de producție ale omului*, adică dezvoltarea avuției.

Dacă privim lucrurile *pe plan ideal*, destrămarea unei anumite forme de conștiință ar fi suficientă pentru a ucide o întreagă epocă. Pe planul realității însă, această limită a conștiinței *corespunde unui anumit grad de dezvoltare a forțelor de producție materiale*, și deci a avuției. Bineînțeles că nu a avut loc numai o dezvoltare pe baza veche, ci și *o dezvoltare a acestei baze*. Punctul culminant al dezvoltării acestei *baze* (floarea, în care ea se transformă; dar este vorba mereu de *această bază*, de *această* plantă ca floare, de aceea *după* înflorire și ca urmare a înfloririi survine ofilirea) este acela în care baza însăși e elaborată în forma care o face compatibilă cu *cel mai înalt grad de dezvoltare a forțelor de producție*, deci și cu cea mai amplă dezvoltare a indivizilor [în condițiile bazei date]. Odată atins acest punct, dezvoltarea ulterioară se manifestă ca declin și dezvoltarea nouă începe pe o bază nouă.

Am văzut mai sus * că proprietatea [lucrătorilor] asupra condițiilor producției era pusă ca fiind identică cu o formă limitată, determinată

* Vezi op. cit., p. 434—443. — *Nota red.*

#34

de societate, deci identică cu o formă limitată, determinată de individ înzestrat cu însușiri corespunzătoare — facultăți limitate și o dezvoltare limitată a forțelor sale de producție — pentru a forma o astfel de societate. Însăși această premisă era, la rîndul ei, rezultatul unei trepte istorice limitate de dezvoltare a forțelor de producție: afit a avuției, cît și a modului de a o crea. Scopul societății, scopul individului — precum și o condiție a producției — era reproducerea *acestor condiții determinate ale producției* și reproducerea indivizilor, atît în particularitatea lor, cît și în structurările și în legăturile lor sociale, ca purtători vii ai acestor condiții.

Capitalul pune ca premisă a reproducției sale *producția avuției* înseși, și deci dezvoltarea universală a forțelor de producție, revoluționarea neîncetată a premiselor lui existente. Valoarea nu exclude nici o valoare de întrebuințare; înseamnă deci că ea nu implică nici o formă specifică de consum etc., de relații etc., în calitate de condiție absolută; și tot astfel orice treaptă de dezvoltare a forțelor de producție sociale, a schimburilor, a cunoștințelor etc. constituie pentru capital doar o limită pe care el tinde să o depășească. Însăși premisa lui — valoarea — este pusă ca produs, și nu ca o premisă mai înaltă, care se află deasupra producției. Limita pentru *capital* o constituie faptul că întreaga dezvoltare se desfășoară într-o manieră antagonistă și că crearea forțelor de producție, a avuției generale etc., a cunoștințelor etc. are loc în așa fel, încât individul care muncește *se înstrăinează* pe sine însuși; el se raportează la rezultatele muncii sale nu ca la *condițiile proprii sale avuții*, ci ca la condițiile unei *avuții străine* și ale proprii sale sărăcii. Dar însăși această formă antagonistă este tranzitorie și generează condițiile reale ale proprii ei suprimări.

Rezultatul îl constituie dezvoltarea generală — ca tendință și potență [în manuscris: *δυναμει*] — a forțelor de producție și a avuției în general în calitate de bază, precum și universalitatea schimburilor și, deci, piața mondială în calitate de bază. Baza ca posibilitate a dezvoltării universale a individului și dezvoltarea reală a indivizilor, pe această bază, ca înlăturare neîncetată a *limitei* acestei dezvoltări, limită care e cunoscută ca atare, și nu privită ca *hotar sacrosanct*. Universalitatea individului nu ca intenționată sau imaginată, ci ca universalitate a relațiilor sale reale și ideale. De aici decurge și înțelegerea proprii sale istorii ca *proces* și cunoașterea naturii (cunoaștere ce se manifestă și ca putere practică asupra ei) ca corp real al său. Însuși procesul dezvoltării este pus și înțeles ca premisă a individului. Pentru aceasta însă este necesar în primul rând ca dezvoltarea deplină a forțelor de producție să devină o *condiție a producției*, este necesar să nu fie puse *condiții de producție* specifice drept limită pentru dezvoltarea forțelor de producție.

#35

Revenind acum la *timpul de circulație* a capitalului, trebuie să arătăm că reducerea lui (în măsura în care ea nu implică dezvoltarea mijloacelor de comunicație și de transport necesare pentru aducerea produsului pe piață) este legată în parte de *crearea* unei piețe care funcționează continuu și de aceea se lărgește continuu; în parte ea este legată de dezvoltarea unor relații *economice* și a unor forme de capital [V-29] prin intermediul cărora acesta din urmă reduce *în mod artificial* timpul de circulație (aici intră *toate formele de credit*).

{Aici se mai poate arăta că, deoarece numai capitalul posedă condițiile de producție ale capitalului și deci satisface și tinde să realizeze aceste condiții, tendința generală a capitalului este aceea de a forma — în toate punctele în care există premise ale circulației — centre productive ale acesteia și de a-și asimila aceste puncte, adică de a le transforma în puncte ale producției capitalizante sau ale producției de capital. Această tendință propagatoare (civilizatoare) — spre deosebire de condițiile anterioare ale producției — este proprie numai capitalului.}

Modurile de producție în care circulația nu constituie o condiție imanentă, dominantă a producției nu cunosc, firește, nevoile specifice ale circulației capitalului, și de aceea în cadrul acestor moduri de producție nu se elaborează nici formele economice, nici forțele de producție reale corespunzătoare acestor nevoi specifice. La origine, producția bazată pe capital pornea de la circulație; acum vedem că ea pune circulația ca pe propria ei condiție și face din procesul de producție nemijlocit un moment al procesului de circulație, la fel cum din procesul de circulație face o fază a procesului de producție în ansamblul său.

Deoarece timpul de circulație diferă de la capital la capital (de pildă, unul are o piață mai apropiată, altul o piață mai îndepărtată; un capital are asigurată transformarea în bani, pe când pentru altul această transformare e doar accidentală; unul conține mai mult capital fix, altul conține mai mult capital circulant), se creează între ele deosebiri în ceea ce privește valorificarea. Dar aceste deosebiri se manifestă numai în procesul secundar de valorificare. Privit în sine, timpul de circulație reprezintă o *limită* a valorificării (*timpul de muncă necesar* este și el, firește, o limită, dar e totodată și element, căci fără el n-ar exista nici valoare, nici capital); timpul de circulație este un scăzământ din timpul de supramuncă sau o creștere a *timpului de muncă necesar* în raport cu *timpul de supramuncă*. Circulația capitalului *realizează valoarea*, după cum munca vie *crează valoarea*. Timpul de circulație nu reprezintă decât o limită pentru această realizare de valoare și în această măsură el este o limită pentru crearea de valoare, limită care nu decurge din producție în general, ci este specifică producției de capital; de

#36

aceea înlăturarea acestor limite — sau combaterea ei — face și ea parte din dezvoltarea economică specifică a capitalului și dă impuls dezvoltării formelor lui în sfera creditului etc.

{Capitalul este el însuși contradicția, deoarece tinde în permanență să înlăture *timpul de muncă necesar* (ceea ce înseamnă totodată reducerea la minimum a muncitorului, adică existența lui ca simplă forță de muncă vie), iar *timpul de supramuncă* există numai ca antiteză, numai în opoziție cu timpul de muncă necesar, și, prin urmare, capitalul pune timpul de muncă necesar drept condiție *necesară* a reproducției și valorificării sale. O

dezvoltare a forțelor de producție materiale, care înseamnă totodată dezvoltarea forțelor clasei muncitoare, la un anumit punct *suprimă însuși capitalul*. }

{„Întreprinzătorul poate să reînceapă producția numai după ce a vândut produsul finit și a utilizat banii obținuți pentru a cumpăra noi materii prime și a plăti noi salarii; prin urmare, cu cât mai prompt generează circulația aceste două efecte, cu atât mai curînd va căpăta întreprinzătorul posibilitatea de a-și reîncepe producția și cu atât mai multe produse va furniza capitalul său într-un interval de timp dat" (*H. Storch*, „Cours d'économie politique". Tome I, Paris, 1823, p. 411—412).}

(„Avansurile specifice ale *capitalistului* nu constau în postav, ci în muncă" (*T. R. Malthus*, „The Measure of Value Stated and Illustrated". London, 1823, p. 17).⁴

{„Acumularea întregului capital social în alte mâini decît cele ale muncitorilor efectivi întîrzie necesarmente creșterea întregii producții, afară de creșterea acelei remunerări uzuale a capitalului pe care, în funcție de timp și de împrejurări, o primesc deținătorii lui... În sistemele de pînă acum, *forțele de producție erau considerate ca fiind corespunzătoare și subordonate acumulării efective și perpetuării modurilor de repartitie existente. Acumularea modernă și repartitia modernă trebuie să se subordoneze forțelor de producție*" (*W. Thompson*, „An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth". London, 1824, p. 176, 589).⁵

Din raportul dintre timpul de circulație și procesul de producție rezultă că suma valorilor produse sau valorificarea totală a capitalului într-o perioadă dată nu este determinată pur și simplu de valoarea nouă pe care capitalul o creează în procesul de producție sau de timpul de supramuncă ce se realizează în cursul acestui proces, ci de timpul de supramuncă (de plusvaloare) înmulțit cu numărul care indică de cîte ori poate fi repetat procesul de producție a capitalului într-un interval de timp dat. Numărul care indică frecvența repetărilor poate fi considerat drept coeficient al procesului de producție sau al plusvalorii create în acest proces.

Prin viteza circulației însă, acest coeficient este determinat în mod negativ, și nu pozitiv. Cu alte cuvinte, dacă viteza circulației ar fi absolută, adică dacă circulația nu ar produce nici o întrerupere a procesului de producție, acest coeficient ar atinge maximumul său. Dacă, de pildă, condițiile reale ale producției de grîu dintr-o țară dată fac posibilă o

#37

singură recoltă, atunci, oricare ar fi viteza circulației, nu se vor putea obține două recolte. Dar dacă s-ar produce o întîrziere în circulație, dacă fermierul nu și-ar putea vinde grîul în timp util pentru a putea angaja muncitori, de pildă, producția ar fi sistată. Maximumul coeficientului procesului de producție sau al procesului de valorificare într-un interval de timp dat este determinat de durata absolută a [V—30] fazei de producție. După ce se încheie circulația, capitalul e în stare să reînceapă procesul de producție. Prin urmare, dacă circulația nu ar provoca nici un fel de întrerupere, dacă viteza de circulație ar fi absolută, iar durata ei egală cu zero, adică dacă circulația nu ar necesita timp, aceasta ar însemna că *capitalul* și-ar putea reîncepe procesul de producție imediat după încheierea acestuia; cu alte cuvinte, circulația nu ar exista ca limită care condiționează producția, iar repetarea procesului de producție într-un interval de timp determinat ar depinde în mod absolut de durata procesului de producție, ar coincide cu această durată.

Prin urmare, dacă nivelul de dezvoltare a industriei ar permite unui capital de 100 l.st. să producă în decurs de 4 luni x pfunzi de fire, procesul de producție ar putea fi repetat, cu același capital, numai de 3 ori pe an, adică cu același capital ar putea fi produse într-un an $3x$ pfunzi de fire. Nici o viteză de circulație nu ar putea spori această triplă reproducție anuală a capitalului dat sau, mai bine zis, această triplă repetare anuală a procesului său de valorificare. Numai o *creștere a forțelor de producție* ar putea să aibă un asemenea efect. Timpul de circulație nu este în sine o *forță productivă* a capitalului, ci o *limită a forței lui productive*, decurgînd din natura capitalului ca valoare de schimb. Parcurgerea diferitelor faze ale circulației apare aici ca *limitare a producției*, limitare impusă de natura specifică a capitalului însuși. Accelerarea și reducerea timpului de circulație nu pot face decît să restrîngă această limită impusă de natura capitalului însuși. În agricultură, de pildă, limitele naturale ale repetării procesului de producție coincid cu durata unui ciclu al fazei de producție. Limita impusă de capital nu e timpul ce se scurge de la însămînțare pînă la recoltare, ci acela care se scurge de la recoltare pînă la transformarea recoltei în bani și retransformarea banilor, să zicem, în mijloace pentru cumpărare de muncă. Scamatorii circulației, care își închipuie că prin viteza circulației se mai poate obține și altceva în afară de reducerea piedicilor puse chiar de capital în calea reproducției sale, sînt pe o cale greșită.

(Și mai absurzi sînt, firește, acei scamatori ai circulației care își imaginează că prin intermediul instituțiilor de credit și al născocirilor în materie de credit menite să reducă la zero durata timpului de circulație poate fi nu numai înlăturată întîrzierea, întreruperea în procesul de producție pe care o necesită transformarea produsului finit în capital, ci însuși capitalul pe care se schimbă capitalul productiv poate

#38

fi făcut superfluu; cu alte cuvinte, producția pe baza valorii de schimb și în același timp înlăturarea, la un semn al baghetei magice, a condițiilor necesare producției pe această bază.)

Maximum ce poate realiza creditul în această privință — în ceea ce privește *exclusiv* circulația — este

menținerea continuității procesului de producție *atunci* când există toate celelalte condiții ale acestei continuități, adică atunci când există realmente capitalul pe care urmează să fie efectuat schimbul etc.

Procesul circulației presupune că valorificarea capitalului în procesul de producție, exploatarea muncii de către capital este condiționată de transformarea capitalului în bani sau de schimbul de capital pe capital (căci din punctul de vedere actual mai avem în toate punctele circulației numai muncă sau capital) ca limită pentru schimbul de capital pe muncă și viceversa.

Capitalul există în calitate de capital numai în măsura în care parcurge fazele circulației, diferitele momente ale metamorfozei lui, pentru a putea să reia procesul de producție; or, aceste faze reprezintă faze ale valorificării capitalului, dar totodată — după cum am văzut * — și faze ale *devalorizării* lui. Cît timp rămâne fixat sub formă de produs finit, capitalul nu poate fi activ în calitate de capital și este capital *negat*. În aceeași măsură procesul lui de valorificare este oprit, iar valoarea lui aflată în proces este negată. Prin urmare [timpul cît capitalul este în sfera circulației] se prezintă pentru el ca o pierdere, ca o relativă pierdere a valorii sale, căci valoarea sa constă tocmai în procesul de valorificare. Cu alte cuvinte, această pierdere pe care o suferă capitalul se reduce la scurgerea — fără foloase pentru el — a timpului în cursul căruia, dacă nu s-ar produce această stagnare, el și-ar putea însuși, prin schimb cu munca vie, *timp de supramuncă*, muncă străină.

Să ne imaginăm acum că în diferite ramuri de producție funcționează *mai multe* capitaluri, care sînt toate *necesare* (ceea ce s-ar exprima în faptul că dacă într-o ramură de producție s-ar produce o retragere de capital în proporții de masă, oferta de produse în această ramură ar scădea sub nivelul cererii și, ca urmare, prețul de piață ar depăși prețul natural), și că într-una din aceste ramuri de producție se cere ca, de pildă, capitalul *a* să rămînă un timp mai îndelungat sub formă devalorizată, adică timpul în cursul căruia el parcurge diferitele faze ale circulației să fie mai îndelungat decît în toate celelalte ramuri de producție. În acest caz, minusul de valoare nouă care ar rezulta pentru capitalul *a* ar fi considerat de acesta din urmă ca o pierdere pozitivă, ca și cum pentru producerea aceleiași valori lui i s-ar cere mai multe cheltuieli. De aceea capitalul *a* ar spori corespunzător valoarea de schimb

* Vezi op. cit., p. 345—347. — *Nota red.*

#39

a produselor sale în comparație cu celelalte capitaluri, pentru a împărți cu ele aceeași rată a profitului. În realitate însă, acest lucru s-ar putea realiza numai împărțindu-se pierderea cu celelalte capitaluri. Din moment ce capitalul *a* cere pentru produsul său o valoare de schimb care depășește munca obiectivată în el, înseamnă că [V—31] acest *surplus* poate fi obținut numai în cazul când celelalte capitaluri vor obține o valoare de schimb inferioară valorii reale a produselor lor. Cu alte cuvinte, condițiile mai puțin favorabile în care funcționează capitalul *a* vor fi suportate în mod corespunzător de toți capitaliștii care fac schimb cu el, și în felul acesta s-ar stabili un profit mijlociu egal. Dar suma plusvalorilor create de toate capitalurile laolaltă s-ar micșora în strictă concordanță cu minusul de valoare înregistrat de capitalul *a* în comparație cu celelalte capitaluri; singura deosebire este că acest minus de valoare, în loc să afecteze exclusiv capitalul *a*, devine o pierdere comună, pe care o suportă în părți alicote toate capitalurile.

De aceea nu poate fi nimic mai ridicol decît să-ți imaginezi (vezi, de pildă, Ramsay ⁶) că, în afara exploatării muncii, capitalul ar constitui o sursă *independentă* — separată de muncă — de *creare a valorii*, pe motiv că repartizarea supramuncii între capitaluri nu se face proporțional cu timpul de supramuncă creat de fiecare capital, ci proporțional cu *supramunca totală* creată de ansamblul capitalurilor, astfel încît capitalul *individual* poate fi în situația de a crea mai multă valoare decît ar putea fi explicată nemijlocit prin a sa exploatare particulară a forței de muncă [Arbeitskraft]. Dar acest *surplus* [de supramuncă], de o parte, trebuie să fie compensat printr-o *micșorare* [a supramuncii], de alta. În genere, [profitul] *mijlociu* nu înseamnă nimic altceva. Problema modului în care raportul dintre diferite capitaluri, adică concurența dintre capitaluri repartizează plusvaloarea nu are, evident, nimic comun cu cuantumul absolut al acestei plusvalori. De aceea nu poate fi nimic mai absurd decît a conchide că, deoarece capitalul pretinde să fie compensat pentru timpul său de circulație *excepțional*, adică consideră relativă sa minusvalorificare drept plusvalorificare pozitivă, înseamnă că, dacă luăm *capitalurile* în totalitatea lor, *capitalul* este capabil să creeze ceva din nimic, să transforme un minus într-un plus, să facă dintr-un minus de timp de supramuncă sau de plusvaloare un plus de plusvaloare, și de aceea posedă o sursă *mistică* — independentă de apropierea muncii străine — de creare a valorii.

Modul în care capitaliștii își calculează, printre altele, partea lor de *plusvaloare* — ținînd seama nu numai de timpul de supramuncă pe care ei l-au pus în acțiune, ci și de *timpul în care capitalul lor ca atare n-a funcționat*, adică a stat fără întrebuințare, s-a aflat în faza de devalorizare — nu schimbă, firește, întru nimic suma totală a plusvalorii pe care urmează să și-o împartă între ei.

#40

Această sumă nu poate să crească de pe urma faptului că acum e mai mică decât ar fi fost dacă, în loc de a sta fără întrebuințare, capitalul a ar fi creat plusvaloare, adică de pe urma faptului că în același interval de timp capitalul a a creat mai puțină plusvaloare decât celelalte capitaluri. Această *inactivitate* este compensată de capitalul a numai în cazul când ea decurge în mod necesar din condițiile particulare ale respectivei ramuri de producție și de aceea față de *capital* în general ea apare ca o dificultate în calea valorificării, ca *limită necesară* a valorificării sale în general. Datorită diviziunii muncii, această limită este considerată doar ca limită a procesului de producție a acestui capital particular. Dacă însă considerăm că procesul de producție e desfășurat de capital în general, ea este o *limită generală* a valorificării lui. Dacă se imaginează doar singură munca producând, atunci toate avansurile în plus de care are ea nevoie în timpul valorificării sale apar drept ceea ce sînt în realitate — *scăzăminte din plusvaloare*.

Circulația poate să creeze valoare numai în măsura în care reclamă folosire proaspătă de *muncă străină*, peste cea consumată nemijlocit în procesul de producție. Este ca și cum în procesul de producție ca atare s-ar consuma nemijlocit mai multă *muncă necesară*. Numai *cheltuielile de circulație* reale sporesc valoarea produsului, dar micșorează plusvaloarea.

În măsura în care circulația capitalului (produsul etc.) nu exprimă numai fazele necesare pentru reînceperea procesului de producție, această circulație (vezi exemplul citat de Storch ⁷) nu constituie un moment al producției în totalitatea ei și de aceea nu este o circulație pusă de producție, iar dacă implică cheltuieli, acestea sînt *faux frais de production* *. Cheltuielile de circulație în general, adică cheltuielile de producție necesitate de procesul de circulație, în măsura în care sînt legate numai de momentele economice ale circulației propriuzise (aducerea produsului pe piață îi conferă acestuia o *nouă valoare de întrebuințare*), trebuie să fie considerate scăzăminte din *plusvaloare*, adică o creștere a muncii necesare în raport cu supramunca.

Continuitatea producției presupune suprimarea timpului de circulație; dacă acesta nu poate fi suprimat, trebuie să treacă timp între diferitele metamorfoze pe care trebuie să le parcurgă capitalul, timpul său de circulație apare necesarmente ca un scăzămînt din timpul său de producție. Pe de altă parte, natura capitalului presupune că acesta parcurge diferitele faze ale circulației nu în reprezentare, unde o noțiune trece în alta cu iuțea gîndului, în afara timpului, ci ca stări ce se succed în timp. Înainte de a putea zbura ca fluture, capitalul trebuie să stea un timp sub formă de crisalidă. Prin urmare, condițiile

* — cheltuieli de producție neproductive. — *Nota trad.*

#41

de producție ale capitalului care decurg din însăși natura lui sînt contradictorii. Această contradicție poate fi suprimată și depășită numai [V—32] în două feluri (afară de cazul când se presupune că toate capitalurile lucrează la comandă reciprocă și că de aceea produsul reprezintă întotdeauna nemijlocit bani, ceea ce contrazice natura capitalului, deci și practica marii industrii):

În primul rînd, *creditul*: un pretins cumpărător B — adică unul care *plătește* realmente, dar care nu cumpără realmente — mijlocește capitalistului A transformarea produsului lui în bani. Dar B nu plătește decît după ce capitalistul C a cumpărat produsul lui A . Și, în esență, lucrurile nu se schimbă cîtuși de puțin în urma faptului că creditorul B îi dă capitalistului A bani pentru cumpărare de muncă sau pentru procurare de materie primă și unelte de lucru înainte ca acesta să le poată înlocui din vînzarea produsului său. În fond, potrivit ipotezei noastre, creditorul B trebuie să pună la dispoziția capitalistului A banii necesari atît pentru una, cît și pentru alta, adică pentru toate condițiile producției (acestea din urmă însă reprezintă acum o valoare mai mare decît valoarea inițială cu care capitalistul A și-a început procesul de producție). În acest caz capitalul b înlocuiește capitalul a , dar valorificarea lor nu are loc concomitent. Capitalistul B ia acum locul capitalistului A , adică capitalul a rămîne inactiv pînă în momentul cînd va fi schimbat pe capitalul c . Capitalul a este imobilizat în produsul capitalistului A , care cu ajutorul capitalului b a conferit fluiditate produsului său.

[D) Teorii burgheze cu privire la plusvaloare și profit]

[1) *Neînțelegerea de către Ricardo și alți economiști burghezi a originii plusvalorii. Confundarea plusvalorii cu profitul*]

Confuzia totală a economiștilor în ceea ce privește determinarea ricardiană a valorii prin timpul de muncă — confuzie datorată unei deficiențe fundamentale a analizei ricardiene — se manifestă cît se poate de pregnant la d-l Ramsay. După ce, pornind de la influența pe care timpul de circulație a capitalurilor o exercită asupra *valorificării lor relative*, adică asupra participării lor relative la plusvaloarea totală, Ramsay a tras în prealabil

concluzia absurdă că

„aceasta arată cum capitalul poate regla valoarea independent de muncă" Ramsay, George. „An Essay on the Distribution of Wealth". Edinburgh, 1836, p. 43),

#42

sau:

„capitalul este o sursă de valoare, independentă de muncă" (op. cit., p. 55), —

după care el spune textual următoarele:

„Un capital circulant" (fond de mijloace de subzistență) „va folosi întotdeauna mai multă muncă decât s-a cheltuit înainte pentru a-l produce. Căci dacă n-ar putea folosi mai multă muncă decât s-a cheltuit înainte pe el însuși, atunci *ce avantaje* ar putea să prezinte pentru proprietar folosirea lui *ca atare* ? (op. cit., p. 49).

„Să presupunem două capitaluri de valoare egală, fiecare dintre ele fiind produs de munca a 100 de muncitori care lucrează un timp dat; unul din aceste capitaluri este în întregime capital circulant, pe când cel de-al doilea este în întregime capital fix, constând, să zicem, din vin vechi. Ei bine, capitalul circulant *creat de munca a 100 de muncitori va pune în mișcare acum 150 de muncitori*. La sfârșitul anului următor, produsul va fi deci, în cazul de față, rezultatul muncii efectuate de 150 de muncitori. Și totuși acest produs nu va valora mai mult decât vinul la sfârșitul aceleiași perioade, cu toate că la acesta din urmă au lucrat numai 100 de muncitori" (p. 50). „Sau poate se va susține că cantitatea de muncă pe care o *poate folosi* un capital circulant este doar egală cu munca ce s-a cheltuit mai înainte pentru producerea lui? Aceasta ar însemna că *valoarea capitalului cheltuit* este egală cu cea a produsului" (p. 52).

Autorul face aici o mare confuzie între munca ce se cheltuiește pentru producerea unui capital și munca pe care acesta o va folosi. Capitalul ce se schimbă pe forță de muncă, sau fondul de mijloace de subzistență — și pe acesta îl numește aici Ramsay *capital circulant* — în nici un caz nu poate să folosească mai multă muncă decât s-a cheltuit pe el. (Acțiunea inversă pe care dezvoltarea forțelor de producție o are asupra capitalului existent nu ne interesează încă aici.) Dar pentru producerea capitalului s-a cheltuit mai multă muncă decât s-a plătit, s-a cheltuit *supramuncă*, care s-a transformat în *plusvaloare și plusprodus*, ceea ce permite capitalului să reînnoiască pe o scară mai largă această operație profitabilă, în care toate avantajele se află de o singură parte. Capitalul are posibilitatea de a folosi mai multă muncă vie nouă, deoarece în timpul procesului de producție a fost cheltuită o anumită cantitate de muncă recentă peste munca acumulată din care consta capitalul înainte de începerea procesului de producție.

D-l Ramsay își închipuie, probabil, că dacă un capital este produsul a 20 de zile de muncă (timp de muncă necesar și timp de supramuncă luate laolaltă), produsul acestor 20 de zile de muncă poate folosi 30 de zile de muncă. Dar lucrurile nu stau cîtuși de puțin astfel. Să presupunem că pentru acest produs s-au cheltuit 10 zile de muncă necesară și 10 zile de supramuncă. Plusvaloarea este deci egală cu 10 zile de supramuncă. Când pe acestea din urmă capitalistul le schimbă din nou pe materie primă, unelte și muncă, el poate, cu ajutorul *supramun-*

#43

cii, să pună din nou în mișcare *munca necesară nouă*. Esențial aici nu este faptul că s-a folosit mai multă muncă decât conține produsul, ci că timpul de supramuncă, pentru care nu se plătește nimic, este schimbat din nou pe timp de muncă necesar; adică tocmai faptul că se folosește *întregul timp de muncă* cheltuit pe produs, deși s-a plătit numai o parte din această muncă. Concluzia d-lui Ramsay potrivit căreia, dacă cantitatea de muncă folosită de un capital circulant n-ar depăși cantitatea de muncă cheltuită anterior pe acest capital, valoarea capitalului cheltuit ar fi egală cu valoarea produsului, adică nu s-ar obține nici o plusvaloare, — această concluzie ar fi justă numai în cazul când cantitatea de muncă cheltuită pe capital *s-ar plăti în întregime*, adică dacă capitalul nu și-ar apropria *fără echivalent* o parte din munca cheltuită.

Aceste confuzii, izvorâte dintr-o greșită înțelegere a teoriei lui Ricardo, se datoresc, evident, faptului că Ricardo însuși nu a avut o viziune clară asupra procesului [de producție capitalist], și ca burghez nici nu putea să aibă o asemenea viziune. Înțelegerea acestui proces echivalează cu afirmația că capitalul nu numai că este, cum crede A. Smith, puterea de a dispune de muncă străină — în sensul în care orice valoare de schimb înseamnă o astfel de putere, deoarece conferă posesorului ei *putere de cumpărare* —, ci este totodată și puterea de a apropria muncă străină *fără schimb, fără echivalent*, menținînd însă aparența de schimb. Combătînd concepția lui A. Smith și a altora care comit aceeași eroare în privința valorii ca entitate determinată prin muncă și a valorii ca entitate determinată prin prețul muncii (salariu), Ricardo nu găsește niciodată alt argument decât acela că cu produsul uneia și aceleiași cantități de muncă se poate pune în mișcare cînd mai multă, cînd mai puțină muncă vie, ceea ce înseamnă că el consideră produsul muncii în raport cu muncitorul numai ca *valoare de întrebuițare*, adică consideră numai acea parte din produs care îi este necesară muncitorului pentru a putea subzista ca muncitor. Cum se explică faptul că în cadrul schimbului muncitorul reprezintă deodată numai *valoare de întrebuițare* sau scoate din schimb numai valoare de întrebuițare — acest lucru îi este extrem de neclar lui Ricardo, după cum reiese chiar din [V—33] modul în care îl combate pe Smith și care este

întotdeauna bazat pe exemple particulare, și nu pe elucidarea aspectului general al problemei.

Cum se explică deci faptul că partea ce-i revine muncitorului din valoarea produsului este determinată nu de valoarea produsului, ci de valoarea lui de întrebuințare, adică nu de timpul de muncă cheltuit pentru producerea lui, ci de însușirea lui de a conserva forța de muncă vie? Dacă Ricardo ar explica acest fapt prin concurența dintre muncitori, i s-ar putea răspunde cu aceeași obiecție pe care el o formulează împotriva lui A. Smith în privința concurenței dintre capitaliști, și anume

#44

că, deși această concurență poate egaliza nivelul profitului, ea în nici un caz nu determină acest nivel. În același mod ar putea și concurența dintre muncitori să reducă salariile mai mari etc., dar nivelul general al salariilor sau, cum spune Ricardo, prețul natural al salariului nu ar putea fi explicat pornindu-se de la concurența dintre muncitori, ci numai pornindu-se de la raportul inițial dintre capital și muncă. În general, concurența, această forță locomotoare esențială a economiei burgheze, nu stabilește legile acesteia, ci este executantul lor. De aceea concurența nelimitată nu este o premisă a autenticității legilor economice, ci o consecință a acestor legi, forma de manifestare în care se realizează necesitatea lor. Pentru economiști, a presupune — asemenea lui Ricardo — existența *concurenței nelimitate* înseamnă a presupune realitatea și realizarea deplină a relațiilor de producție burgheze în specificitatea lor. De aceea concurența nu *explică* aceste legi; ea oferă posibilitatea de a le *vedea*, dar nu le produce.

Tot Ricardo spune, de pildă, că cheltuielile de producție ale muncii vii depind de cheltuielile de producție ale creării valorilor necesare reproducerii ei. Dacă înainte el a considerat produsul în raport cu muncitorul numai ca valoare de întrebuințare, acum el îl consideră pe muncitor în raport cu produsul numai ca *valoare de schimb*. Pe Ricardo nu-l interesează procesul istoric prin intermediul căruia între produs și munca vie se stabilește acest raport. Și tot atât de neclar îi este mecanismul prin care se perpetuează acest raport. Pentru el, capitalul este *rezultatul economisirii*. Chiar acest fapt arată că el nu a înțeles procesul genezei și reproducerii capitalului. De aceea el consideră, de asemenea, că producția este imposibilă fără capital, deși în același timp poate foarte bine concepe capitalul fără rentă funciară. Ricardo nu face deosebire între *profit* și *plusvaloare*, ceea ce arată că nu înțelege natura nici uneia dintre ele. O dovadă a acestui fapt este însăși metoda pe care el o folosește din capul locului. În primul rând, Ricardo pune doi lucrători să facă schimb între ei, și în acest caz schimbul dintre ei este determinat prin intermediul echivalentului, al timpului de muncă cheltuit de fiecare din ei în procesul de producție. Urmează apoi problema fundamentală a economiei sale politice: aceea de a demonstra că această determinare a valorii nu este modificată de acumularea capitalurilor, adică de existența capitalului.

În primul rând, Ricardo nu-și dă seama că chiar primul său raport natural nu este altceva decât un raport abstras din producția bazată pe capital, în al doilea rând, el pornește de la existența unei *cantități determinate de timp de muncă obiectivat*, care poate ce-i drept să crească, și el se întreabă cum se *repartizează* ea. Problema este însă mai curînd aceea de a ști cum se creează ea, și aceasta se explică tocmai prin natura specifică a relației dintre capital și muncă sau prin trăsătura distinctivă specifică

#45

a capitalului. Într-adevăr, în economia politică modernă (*ricardiană*) este vorba, cum spune Quincey, numai de dividende, în timp ce produsul total este considerat ca ceva fix, determinat de cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea lui, iar valoarea lui se stabilește în funcție de această cantitate. De aceea lui Ricardo i s-a reproșat pe bună dreptate că nu înțelege *plusvaloarea*, deși adversarii lui o înțeleg și mai puțin *. Capitalul este prezentat ca apropiindu-și o anumită parte din valoarea existentă a muncii (a produsului), dar crearea acestei valori, pe care el și-o apropiază peste capitalul reprodus, nu este prezentată ca sursă a plusvalorii. Această creare [de plusvaloare] coincide cu apropierea de muncă străină *fără schimb* și de aceea nu poate fi clar înțeleasă de către economiștii burghezi.

Ramsay îi reproșează lui Ricardo de a fi omis faptul că capitalul fix, din care se compune capitalul cu excepția fondului de mijloace de subsistență (la Ramsay intră aici *materia primă* alături de *unealtă*), se scade din suma pe care trebuie să și-o împartă capitalistul și muncitorul:

„Ricardo uită că produsul total se împarte nu numai în salariu și profit și că o parte mai este necesară pentru înlocuirea capitalului fix" (op. cit., p. 174, *nota*).

Într-adevăr, deoarece Ricardo consideră raportul dintre munca materializată și munca vie — care trebuie dedus nu din dividendele unei cantități de muncă date, ci din crearea plusvalorii — nu în mișcarea lui vie și, prin urmare, nu analizează nici corelația dintre diferitele părți componente ale capitalului, se creează aparența că produsul total s-ar împărți în salariu și profit, astfel încît reproducția capitalului însuși contează la profit.

Quincey explică astfel teoria lui Ricardo:

„Dacă prețul produsului este egal cu 10 șilingi, salariul și profitul, luate împreună, nu pot depăși 10 șilingi. Dar nu

cumva stau lucrurile invers, nu cumva prețul este determinat de salariu și de profit luate împreună? Nu, aceasta este o doctrină veche, depășită" (*Th. De Quincey*. „The Logic of Political Economy. Edinburgh and London, 1844, p. 204). „Economia politică modernă a arătat că prețul oricărei mărfi este determinat de *cantitatea relativă de muncă pe care o produce*, și numai de ea. Fiind el însuși determinat în acest mod, prețul, ipso facto, *determină fondul din care salariul și profitul urmează să-și scoată respectivele lor cote-părți*" (ibid.)

Capitalul apare aici nu ca punând plusvaloare, adică supramuncă, ci doar ca făcând scăzăminte dintr-o cantitate de muncă dată. Faptul că unealta și materia primă își dedică aceste *dividende* trebuie să se explice în acest caz prin *valoarea lor de întrebuințare în producție*, pornindu-se totodată de la premisa absurdă

* Vezi op. cit., p. 257—258. — *Nota red.*

#46

că materia primă și unealta creează valoare de întrebuințare datorită *separării* lor de muncă. Căci *separarea* de muncă le transformă în capital. Considerate pentru sine, materia primă și unealta nu sînt decît muncă, muncă trecută. Mai mult chiar, această premisă contravine bunului-simț, întrucît capitalistul știe foarte bine că el înglobează salariul și profitul în cheltuielile de producție și corespunzător cu aceasta reglează *prețul necesar*. Această contradicție dintre determinarea [valorii] produsului prin timpul de muncă relativ și limitarea sumei profitului și salariului prin suma acestui timp de muncă, de o parte, și *stabilirea reală a prețului* în practică, de altă parte, se datorește numai faptului că profitul nu este conceput ca o formă derivată, secundară a *plusvalorii*, corespunzător cu ceea ce capitalistul consideră în mod just drept *cheltuieli de producție ale sale*. Profitul acestuia provine pur și simplu din faptul că o parte din cheltuielile de producție nu-l costă nimic și deci nu intră în cheltuielile *sale*, în cheltuielile *sale* de producție.

[VI—1] * „Orice schimbare care poate perturba corelația existentă dintre salariu și profit trebuie să emane de la salariu" (*Quincey*, op. cit., p. 205).

Aceasta este adevărat numai în măsura în care orice variații ale masei de supramuncă trebuie să fie deduse din variația corelației dintre munca necesară și supramuncă. Dar variația acestei corelații se poate produce atît în cazul cînd munca necesară devine mai puțin productivă și de aceea îi revine o parte mai mare din munca totală, cît și în cazul cînd munca totală devine mai productivă și, în consecință, timpul de muncă necesar se reduce. Este absurd să se spună că această forță productivă a muncii rezultă din *salariu*. Dimpotrivă, reducerea salariului relativ este rezultatul ei. Această reducere decurge, în primul rînd, din apropierea de către capital a creșterii forțelor productive, datorită diviziunii muncii, comerțului, care procură materie primă ieftină, dezvoltării științei etc.; iar în al doilea rînd, această sporire a forțelor productive, în măsura în care se realizează prin folosirea unui capital mai mare, trebuie să fie considerată ca emanînd de la capital. Apoi, profitul și salariul, deși determinate de corelația dintre munca necesară și supramuncă, nu coincid totuși cu ele, fiind doar forme secundare ale acestora din urmă.

Esențial este însă următorul fapt: ricardienii iau ca premisă o cantitate determinată de muncă; această cantitate de muncă determină prețul produsului, din care munca și capitalul își iau apoi părțile ce le

* Pe prima pagină a acestui caiet figurează următoarea însemnare făcută de Marx: „Caietul VI. Capitolul despre capital. London. Februarie 1858". — *Nota red.*

#47

revin sub formă de salariu și profit. Partea muncitorului este egală cu prețul mijloacelor de subzistență necesare. De aceea, „în corelațiile existente dintre salariu și profit", rata profitului trebuie să se afle la nivelul ei maxim, iar cea a salariului — la nivelul ei minim. Concurența dintre capitaliști poate să modifice numai proporția în care fiecare din ei participă la profitul total, dar ea nu poate să modifice corelația dintre profitul total și salariul total. Nivelul general al profitului este acest raport dintre profitul total și salariul total, și acest nivel nu este modificat de concurență. De unde provine deci această variație a nivelului profitului? Bineînțeles nu din faptul că rata profitului se micșorează de bunăvoie; și ea ar trebui să se micșoreze de bunăvoie, deoarece concurența nu duce la un asemenea rezultat. Reiese deci că rata profitului se micșorează datorită variației salariului, ale cărui cheltuieli necesare pot crește ca urmare a unei scăderi a forței productive a muncii, provocată de cauze naturale. (Așa susține teoria [ricardiană] a înrăutățirii progresive a calității terenurilor pe care se practică agricultura; teoria [ricardiană] a rentei.) La aceasta, Carey ⁸ și alții obiectează pe bună dreptate (dar pe baza unei argumentări, la rîndul ei, greșite) că rata profitului scade nu ca urmare a scăderii forței productive, ci ca urmare a creșterii ei.

Toate acestea se explică simplu prin aceea că rata profitului nu coincide cu mărimea absolută a plusvalorii, ci reprezintă plusvaloarea în raport cu capitalul folosit, și că creșterea forței productive este însoțită de o scădere

a părții de capital care reprezintă fondul mijloacelor de subzistență, în comparație cu partea care reprezintă capitalul constant; de aceea, odată cu scăderea raportului dintre munca totală folosită și capitalul care o pune în mișcare, scade necesarmente [în mod relativ] și partea de muncă care apare ca supramuncă sau plusvaloare. Din această incapacitate de a explica unul dintre fenomenele cele mai izbitoare ale producției moderne reiese că Ricardo nu și-a înțeles propriul său principiu. Cît privește dificultățile pe care le-a creat el discipolilor săi, e de ajuns să cităm, bunăoară, următorul pasaj din lucrarea lui Quincey:

„Este un paralogism banal cînd se spune că dacă la una și aceeași fermă ați folosit întotdeauna 5 muncitori și în 1800 produsul lor reprezenta 25 de cuarteri, iar în 1840 — 50 de cuarteri, ați putea considera ca o *mărime variabilă numai produsul*, în timp ce *munca ar rămîne o mărime constantă*; în realitate, ambele mărimi sînt variabile. În 1800 pentru fiecare quartier s-a cheltuit 1/5 din munca unui muncitor, pe cînd în 1840 pentru fiecare quartier s-a cheltuit numai 1/10 din munca unui muncitor" (op. cit., p. 214).

În ambele cazuri, timpul de muncă absolut a fost același, egal cu două zile; dar în 1840 forța productivă a muncii s-a dublat în comparație cu cea din 1800, și de aceea cheltuielile de producție ale muncii

#48

necesare au fost mai mici. Pentru fiecare quartier s-a cheltuit mai puțină muncă, dar munca totală a fost aceeași. Dar faptul că valoarea produsului este determinată nu de forța productivă a muncii — cu toate că ea determină plusvaloarea, deși nu proporțional cu creșterea forței productive — trebuia să-i fie cunoscut d-lui Quincey din teoria lui Ricardo. [Ar fi trebuit să-i fie cunoscute] atît obiecțiile *împotriva* lui Ricardo, cît și sofistica desperată a discipolilor lui (a d-lui MacCulloch ⁹, bunăoară, care încercase să explice prin supramuncă valoarea mai mare a vinului vechi în comparație cu vinul nou). Valoarea nu poate fi determinată nici prin munca cheltuită pe unitatea de produs, adică prin *prețul* unui quartier. *Prețul unui quartier înmulțit cu numărul cuarterilor constituie valoarea*. Cei 50 de cuarteri din 1840 au avut *aceeași valoare* ca cei 25 de cuarteri din 1800, deoarece în ei se obiectivase una și aceeași cantitate de muncă. Prețul unui quartier, al unității de produs, *trebuia* să difere, iar *prețul total* (exprimat în bani) putea să difere din motive dintre cele mai diferite.

{ Ceea ce Quincey spune despre mașină este valabil pentru muncitor:

„O mașină, îndată ce secretul ei devine cunoscut, se va vinde nu corespunzător cu munca produsă de ea, ci corespunzător cu munca ce o produce... Ea nu va mai fi considerată ca o *cauză generatoare de anumite efecte*, ci ca un *efect ce poate și reproduce în mod cert* prin intermediul unei cauze cunoscute și *cu cheltuieli dinainte stabilite*" (op. cit., p. 84—85).

Quincey spune despre Malthus:

„Malthus, în ale sale «Principles of Political Economy», refuză să recunoască, ba chiar neagă categoric că dacă doi muncitori produc rezultate diferite, unul 10, iar celălalt 5, într-un caz fiecare unitate de produs a necesitat de două ori mai multă muncă decît în celălalt. Dimpotrivă, deoarece în ambele cazuri avem doi muncitori, d-l Malthus se încapăținează să afirme că *cheltuielile de muncă* reprezintă o mărime constantă" (op. cit., p. 215, notă).

Într-adevăr, *cheltuielile de muncă reprezintă o mărime constantă*, deoarece, potrivit ipotezei, 10 unități de produs conțin tot atîta muncă cît 5 unități. Dar *cheltuielile pentru retribuirea muncii* nu reprezintă o mărime constantă, deoarece în primul caz, datorită dublării forței productive a muncii, timpul care revine muncii necesare s-a redus într-o proporție determinată.

Vom analiza imediat concepțiile lui Malthus. Aici însă, înainte de a relua analiza timpului de circulație și a raportului dintre acesta și timpul de muncă, este necesar să revedem întreaga teorie a lui Ricardo în această problemă, pentru a trasa mai clar linia despărțitoare dintre concepția lui și propria noastră concepție. (Citatele din Ricardo se găsesc în caietul VIII ¹⁰.)

#49

Cea dintîi premisă de la care pornește Ricardo este „*concurența fără nici o piedică*” și posibilitatea nelimitată de a spori prin muncă cantitatea produselor (Ricardo, D. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”, 3rd edition, London, 1821, p. 3 [vezi și D. Ricardo, Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 62]). Cu alte cuvinte, aceasta nu înseamnă altceva decît că legile capitalului se realizează integral numai în cadrul *concurenței nelimitate* și al *producției industriale*. Pe această bază de producție și în cadrul acestor relații de producție capitalul se dezvoltă în mod corespunzător, și deci legile lui imanente dobîndesc aici o realitate deplină. Deoarece lucrurile se petrec realmente astfel, ar trebui arătat în ce mod *concurența nelimitată* și *producția industrială* constituie condiții de realizare ale capitalului, condiții pe care capitalul însuși trebuie să le producă din ce în ce mai mult; la Ricardo însă, această ipoteză apare ca ipoteza unui teoretician pur, care în raportul capitalului față de sine însuși ca față de capital introduce libera concurență și modul productiv de existență a capitalului nu ca fenomene care sînt, la rîndul lor, dezvoltări ale capitalului, ci ca premise gîndite ale capitalului, necesare pentru ca el să poată apărea într-o formă pură. Dealtfel, acesta este singurul loc în care Ricardo face aluzie la caracterul *istoric* al legilor economice burgheze.

În cadrul unei asemenea premise, *valoarea relativă* a mărfurilor (cuvîntul „relativă” este lipsit de sens, deoarece o valoare absolută este o absurditate) este determinată de cantitatea diferită de mărfuri care pot fi produse în același timp de muncă, sau de cantitatea relativă de muncă întrebuițată pentru obținerea mărfurilor (Ricardo, op. cit., p. 4 [Versiunea românească, p. 62]). (În cele ce urmează, prima cifră indică, pagina din caiet [caietul VIII], iar cea de-a doua indică pagina din cartea lui Ricardo ¹¹.)

Dar în ce mod se poate trece de la valoare ca echivalent determinat de muncă la non-echivalent, la valoarea care în cadrul schimbului pune plusvaloare, adică în ce mod se poate trece de la valoare la capital, de la o determinație la alta aparent opusă — toate acestea nu-l interesează pe Ricardo. Pentru el problema se rezumă la a ști în ce mod *raportul de valoare* al mărfurilor poate și trebuie să rămîna același și să fie determinat de cantitățile relative de muncă, *cu toate că* proprietarii de muncă acumulată și proprietarii de muncă vie nu fac schimb de *echivalente* sub formă de muncă, adică în pofida raportului dintre capital și muncă. În acest caz e de ajuns un simplu calcul aritmetic pentru a ști că marfa *a* și marfa *b* pot fi schimbate una pe alta proporțional cu munca încorporată în ele, chiar dacă producătorii mărfurilor *a* și *b* își împart în chip diferit produsul *a* sau produsul *b* obținut în schimbul lui. Deoarece însă orice repartitie are loc aici pe baza schimbului, apare în fapt cu totul inexplicabil de ce o valoare de schimb — munca vie — se schimbă potrivit timpului

#50

de muncă realizat în ea [VI—2], pe cînd cealaltă valoare de schimb — munca acumulată, capitalul — nu se schimbă potrivit etalonului timpului de muncă realizat în ea. În caz contrar, posesorul *muncii acumulate* nu ar putea efectua schimbul în calitate de capitalist. De aceea Bray, de pildă, consideră că schimbul egal dintre munca vie și cea moartă, recomandat de el, nu este decît o consecință logică a teoriei lui Ricardo ¹². Că, din punctul de vedere al schimbului simplu, *salariul muncitorului* trebuie să fie egal cu *valoarea produsului*, adică cantitatea de muncă obiectivată pe care o capătă muncitorul sub formă de salariu trebuie să fie egală cu cantitatea de muncă pe care, sub formă subiectivă, el o cheltuiește în procesul muncii, — aceasta este o concluzie atît de necesară, încît A. Smith n-a putut să nu ajungă la ea ¹³.

Ricardo, dimpotrivă, vede just lucrurile, dar în ce mod ?

„*Valoarea* [creată] de muncă și cantitatea de mărfuri cu care poate fi procurată o anumită cantitate de muncă nu sînt identice”.

De ce nu sînt identice ?

„*Pentru că* produsul muncitorului sau echivalentul acestui produs nu este egal cu retribuția muncitorului”.

Cu alte cuvinte, nu există identitate, *deoarece* există deosebire.

„*Prin urmare*” (deoarece nu este așa), „valoarea muncii nu este măsura ”valorii, asemenea muncii cheltuite pe o anumită cantitate de mărfuri” (op. cit., p. 5) [Versiunea românească, p. 64].

Valoarea [creată] de muncă nu este identică cu retribuția pentru muncă, *deoarece* ele sînt lucruri diferite. *Prin urmare*, ele nu sînt identice. Este o concluzie ciudată. În fond, ea se bazează numai pe considerentul că în practică lucrurile *nu* stau așa. Potrivit teoriei însă, lucrurile ar trebui să stea tocmai astfel, deoarece schimbul de valori se determină prin timpul de muncă realizat în ele; de aceea se face un schimb de echivalente. Prin urmare, o anumită cantitate de timp de muncă sub formă vie ar trebui să fie schimbată pe aceeași cantitate de timp de muncă sub formă de muncă trecută. Deoarece în realitate însă lucrurile se petrec altfel, ar fi fost cazul să se demonstreze că legea schimbului trece în contrariul său. Dar la Ricardo nu există nici măcar o aluzie la acest fapt. Sau poate că aluzia ar trebui văzută în frecvența combatere a confuziei [între cantitatea de muncă și retribuția acestei munci]. Că această [încălcare a schimbului echivalent] nu se poate datora nici deosebirii dintre munca trecută și munca vie este un fapt pe care el îl recunoaște imediat;

„Cantitatea relativă de mărfuri pe care o poate produce o anumită cantitate de muncă este aceea care determină valoarea lor trecută și prezentă” (p. 9) [Versiunea românească, p. 64—65].

#51

Aici, așadar, munca vie determină chiar retroactiv valoarea [creată] de munca trecută. Atunci de ce și capitalul nu se schimbă pe muncă vie corespunzător muncii materializate în capital? De ce numai o cantitate de muncă vie nu este egală cu cantitatea de muncă în care ea se obiectivează ?

„Există, firește, diferite calități de muncă, și e greu să compari diferite ore de muncă din ramuri de activitate diferite. Dar această scară se statornicește repede în practică” (p. 13) [Versiunea românească, p. 66]. „Pentru perioade scurte, cel puțin de la un an la altul, variația acestei inegalități [în ceea ce privește calitatea muncii] este neînsemnată și *de aceea* poate fi neglijată” (p. 15) [Versiunea românească, p. 67].

Aceasta nu înseamnă nimic. Dacă Ricardo și-ar fi aplicat propriul, său principiu, [dacă ar fi analizat] cantitățile de muncă [simplă] la care pot fi reduse diferitele *forțe de muncă*, chestiunea ar fi fost simplă. În

general, el începe întotdeauna cu orele de muncă. Ceea ce capitalistul primește în schimb este *forța de muncă*; aceasta este valoarea de schimb pe care el o plătește. Munca vie este valoarea de întrebuințare pe care o posedă pentru capitalist această valoare de schimb, și din această valoare de întrebuințare decurge plusvaloarea și în general suprimarea schimbului.

Deoarece Ricardo consideră schimbul dintre capitalist și muncitor ca un schimb pe muncă vie — începînd, așadar, direct cu procesul de producție —, în sistemul său rămîne ca o antinomie insolubilă faptul că o cantitate de muncă vie determinată nu este egală cu marfa pe care ea o creează, în care ea se obiectivează, cu toate că valoarea mărfii este egală cu cantitatea de muncă pe care o conține această marfă.

În valoarea mărfii

„intră și munca necesară pentru aducerea mărfii pe piață” (p. 18) [Versiunea românească, p. 69].

Mai încolo vom vedea că timpul de circulație, în măsura în care apare la Ricardo ca factor care determină valoarea, reprezintă doar munca necesară pentru aducerea mărfurilor pe piață.

„Principiul determinării valorii prin cantitățile relative de muncă pe care le conțin mărfurile se modifică simțitor ca urmare a folosirii mașinilor sau a altor forme de capital fix și durabil. Urcarea sau scăderea salariilor afectează în chip diferit două capitaluri, din care unul este aproape în întregime capital circulant, iar celălalt aproape în întregime capital fix; la fel stau lucrurile și cu durabilitatea diferită a capitalului fix folosit. Și anume, aici intervine *profitul la capitalul fix* (dobînda), precum și compensația pentru timpul mai îndelungat care trebuie să treacă pînă cînd cea mai valoroasă dintre cele două mărfuri poate fi adusă pe piață” (p. 25, 27, 29, 30) [Versiunea românească, p. 72, 73, 74].

Acest ultim moment privește exclusiv durata procesului de producție, adică nemijlocit timpul de muncă cheltuit. Așa cel puțin stau lucrurile

#52

în exemplul lui Ricardo cu fermierul și cu brutarul¹⁴. (Dacă grîul [cumpărat de fermier în vederea însămînțării] poate fi adus pe piață [sub formă de recoltă] mai tîrziu decît produsele din făină de grîu ale brutarului, această așa-zisă *compensație*, ca și în cazul capitalului fix, presupune deja *dobînda*, adică reprezintă ceva derivat, nu este o determinație inițială.)

„Profitul și salariul nu sînt decît *cotele-părți* cu care cele două clase, capitaliștii și muncitorii, participă la marfa inițială, deci și la marfa ce se obține în schimbul ei” (p. 31) [Versiunea românească, p. 75].

În ce măsură crearea *mărfii inițiale*, însăși proveniența ei este determinată de aceste cote-părți, în ce măsură deci aceste cote-părți o *preced* în calitate de mobiluri determinante, — aceasta se vede din faptul că *marfa inițială* nici nu s-ar produce dacă nu ar conține supramuncă pentru capital.

„Valoarea relativă a unor mărfuri pe care a fost cheltuită aceeași cantitate de muncă va fi diferită dacă ele nu pot fi aduse pe piață în același interval de timp. Tot astfel, cînd *capitalul fix e mai mare*, sporirea valorii unei mărfi se datorește timpului mai îndelungat care trebuie să treacă pînă cînd ea va putea să fie adusă pe piață... În ambele cazuri diferența provine din acumularea profitului sub formă de capital și este doar o compensație pentru *timpul în care profiturile nu au putut fi folosite*” (p. 34—35) [Versiunea românească, p. 76].

Aceasta nu înseamnă decît că capitalul care stă nefolosit *este calculat și socotit* ca și cum nu ar fi nefolosit, ci s-ar schimba pe timp de supramuncă. Aceasta nu are nimic comun cu determinarea valorii, ci ține de preț. (În cazul capitalului fix, acest fapt afectează determinarea valorii numai în măsura în care există o *altă metodă* de retribuire a muncii materializate, abstrasă din profit.)

[2) Wakefield despre condițiile producției capitaliste în colonii]

„Există și un alt principiu de muncă pe care nu-l observă economistul cercetător din țările vechi, dar pe care orice capitalist din colonii l-a simțit pe propria sa piele. Partea covârșitoare a operațiilor de producție, și în special acelea *al căror produs este mare în comparație cu cheltuirea de capital și muncă*, reclamă un timp considerabil pentru *desăvîrșirea lor*. În majoritatea cazurilor nu are nici un sens să te lansezi în asemenea operații dacă nu ai certitudinea că le vei putea continua mai mulți ani în șir. O mare parte din capitalul investit în ele este capital *fix, neconvertibil, durabil*. Dacă intervine ceva care oprește operația, întreg acest capital este pierdut. *Cînd nu poți strînge recolta, toate cheltuielile făcute pentru cultivarea pămîntului și întreținerea culturilor s-au irosit*... Aceasta arată că *continuitatea* este un principiu tot atît de important ca cel al combinării muncii. În țările vechi importanța principiului continuității nu este vizibilă, deoarece acolo sînt într-adevăr rare cazurile cînd munca, cu ajutorul căreia funcționează o întreprindere, este oprită împotriva voinței capitalistului... În *colonii*

#53

însă, lucrurile stau exact invers. Aici capitaliștii se tem atît de mult de eventualitatea unei asemenea opriri, încît se

străduiesc din răspuțeri s-o evite, să evite pe cît posibil operații care reclamă mult timp" (*E. G. Wakefield*. „A View of the Art of Colonization", London, 1849, p. 169, 170). Există numeroase *operații atît de ample*, încît nu sînt divizibile, dar totodată nu pot fi efectuate decît prin cooperarea multor brațe. De pildă, ridicarea unui buștean mare pe o căruță, prășitul unui ogor întins, tunsul unei turme mari de oi, strînsul recoltei în momentul cînd grînelor s-au copt, dar încă n-au început să se scuture, deplasarea unui corp greu, — pe scurt, orice muncă ce nu poate fi efectuată fără ca un număr mare de brațe să se ajute reciproc și simultan în vederea uneia și aceleiași operații unice" (op. cit., p. 168). „În țările vechi, *combinarea și continuitatea muncii* se realizează fără eforturi sau idei din partea capitalistului, pur și simplu datorită *abundenței de muncitori salariați*, în colonii toată lumea se plînge de lipsa de muncitori salariați" (p. 170). „În colonii, *piața muncii* este influențată numai de prețul *celui mai ieftin pămînt*. *Prețul acestui pămînt, ca și al oricărui pămînt necultivat și a tot ce poate și produs fără nici o cheltuială, depinde, firește, de raportul dintre cerere și ofertă*" (p. 332). „Pentru ca *prețul pămîntului virgin* să corespundă menirii sale (și anume să-l transforme pe lucrător în non-proprietar funciar), „el trebuie să fie *suficient de ridicat* pentru acest scop. Pînă în prezent acest preț a fost pretutindeni insuficient" (p. 338).

Acest preț „suficient" [este definit în felul următor]:

„La întemeierea unei colonii, prețul pămîntului poate fi atît de scăzut, încît coloniștii își pot însuși o întindere de pămînt practic nelimitată. El poate fi atît de ridicat, încît între pămînt și populație se stabilește un raport asemănător cu cel existent în țările vechi; în acest caz, dacă sus-menționatul preț ridicat nu constituie o stavilă în calea imigrației, pămîntul cel mai ieftin în această colonie poate fi tot atît de scump și abundența excesivă de muncitori tot atît de deplorabilă ca în Anglia. Sau s-ar putea să fie ceva mijlociu între aceste două situații, astfel încît să nu fie nici suprapopulație, nici supraabundență de pămînt, iar suprafața de pămînt să fie atît de limitată, încît pămîntul cel mai ieftin să aibă o valoare de piață în condițiile căreia muncitorii să fie nevoiți să lucreze mult timp pentru salariu înainte de a putea deveni proprietari funciari" (p. 339).

(Acest pasaj, citat aici din lucrarea lui Wakefield „Art of Colonization", se leagă de cele spuse mai sus cu privire la separarea necesară a lucrătorului de proprietatea asupra condițiilor de muncă.)

[3] *Cum identifică Malthus cantitatea de muncă cu „valoarea muncii"*.

[VI—3] Calcularea profitului, spre deosebire de calcularea plusvalorii reale pe care o obține capitalul în schimbul său cu munca vie, devine clară, bunăoară, din următorul exemplu. Datele de mai jos sînt luate din „*First Report of the Factory Commissioners*"¹⁵ (*Malthus*: „Principles of Political Economy". 2nd edition. London, 1836, p. 269—270):

Capital investit în clădiri și mașini 10 000 l. st.
Capital circulant 7 000 l. st.

#54

500 l. st. — dobînda la cele 10 000 l. st. capital fix
350 l. st. — dobînda la capitalul circulant
150 l. st. — arendă, impozite, taxe locale
650 l. st. — fond de amortizare (uzura capitalului fix, reprezentînd 61/5% din valoarea lui)
Total 1 650 l. st.
1 100 l. st. — cheltuieli neprevăzute, cheltuieli de transport, cărbune, lubrifianti
Total 2 750 l. st.
2 600 l. st. — salarii și lefuri
Total 5 350 l. st.
10 000 l. st. — circa 400 000 de pfunzi de bumbac brut a cîte 6 cenți pfundul
Total 15 350 l. st.
16 000 l. st. — 363 000 de pfunzi de fire confecționate

Capitalul avansat pentru retribuirea muncii reprezintă 2 600 l. st; plusvaloarea este egală cu 1 650 l. st. (850 l. st. dobînda + 150 l. st. arendă etc. fac 1 000 l. st. + 650 l. st. profit).

Dar $2600:1650 = 100 : 63 \frac{6}{13}$. Chiar potrivit calculului profitului, rata acestuia trebuia să reprezinte: $850 \text{ l. st. dobînda, } 150 \text{ l. st. arendă [etc.] și } 650 \text{ l. st. profit, adică } 1650 \text{ l. st. : } 15350 \text{ l. st., deci peste } 10,7\%$.

În exemplul de mai sus, capitalul circulant face într-un an $1 \frac{67}{70}$ rotații, capitalul fix face 1 rotație în $15 \frac{5}{13}$ ani, adică în $200/13$ ani¹⁶.

Profitul reprezintă 650 l. st. sau circa 4,2% [din capitalul de 15 350 l. st. cheltuit în cursul anului]. Salariile muncitorilor [și lefurile] reprezintă circa $1/6$ [din cheltuielile anuale]. Aici profitul reprezintă 4,2%; să presupunem că el ar reprezenta numai 4%. Aceste 4% sînt calculate la cheltuieli egale cu 15 350 l. st. Dar mai avem un venit de 5% la capitalul de 10 000 l. st. și 5% la capitalul de 7 000 l. st.; 850 l. st. reprezintă 5%, la

capitalul de 17 000 l. st.

Din cheltuielile anuale efective trebuie să scădem: 1) partea de capital fix care nu figurează în fondul de amortizare; 2) suma care figurează ca dobînda. (Este posibil ca dobînda să fie însușită nu de capitalistul A, ci de capitalistul B. În orice caz însă, este vorba de un venit, și nu de capital, este vorba de plusvaloare.) Așadar, din cele 15 350 l. st. cheltuieli scădem 850 l. st., rămîn 14 500 l. st. Din suma de 2 600 l. st. cheltuite pe salarii și lefuri, $41 \frac{2}{3}$ l. st. reprezintă lefuri, deoarece $\frac{1}{6}$ din 15 350 l. st. este $2 558 \frac{1}{3}$ l. st., și nu 2 600 l. st. ¹⁷; împărțind $2 558 \frac{1}{3}$ l. st. la 14 500 l. st., obținem aproximativ $\frac{1}{6}$.

Așadar, aceste 14 500 l. st. capitalistul le vinde cu 16 000 l. st., realizînd un profit de 1 500 l. st. sau de $10 \frac{10}{29}\%$; noi însă vom neglija aceste $\frac{10}{29}$ și vom lua 10% . $\frac{1}{6}$ din 100 este $16 \frac{2}{3}$. Prin urmare, la 100 l. st. [capital], $83 \frac{1}{3}$ l. st. reprezintă cheltuielile [de

#55

capital constant], $16 \frac{2}{3}$ l. st. — salarii, iar profitul reprezintă 10 l. st. și anume (în lire sterline):

Cheltuieli [pentru capital constant]	Salarii	Total	Reprodus	Profit
$83 \frac{1}{3}$	$16 \frac{2}{3}$	100	110	10

Un profit de 10 l. st. la salarii în sumă de $16 \frac{2}{3}$ l. st., sau de $50/3$ l. st., reprezintă exact 60% . Prin urmare, pentru ca, potrivit calculelor capitalistului, să rezulte un profit anual de 10% (el a fost ceva mai mare) la un capital de 17 000 l. st., în condiții cînd munca nu reprezintă decît $\frac{1}{6}$ din cheltuielile anuale de 14 500 l. st., muncitorul (sau, dacă vrei, capitalul) trebuie să creeze o plusvaloare de 60% . Cu alte cuvinte, din totalul timpului de muncă, $62 \frac{1}{2}\%$ revin muncii necesare și $37 \frac{1}{2}\%$ supramuncii. Raportul dintre ele este egal cu $625 : 375$, sau cu $5 : 3$. Dacă, dimpotrivă, cheltuielile capitalului [pentru capitalul constant] ar fi 50, iar cheltuielile pentru salarii tot 50, ar fi suficient să se creeze numai 20% plusvaloare pentru ca capitalistul să aibă o rată a profitului de 10% ; $50 + 50 + 10 = 110$; dar $10 : 50 = 20 : 100$, sau rata plusvalorii reprezintă 20% . Dacă în cazul al doilea munca necesară ar crea tot atîta plusvaloare ca în primul, profitul capitalistului s-ar ridica la 30 l. st.; pe de altă parte, dacă în primul caz rata creării efective de valoare, creării de supramuncă, n-ar avea decît proporțiile din cel de-al doilea, în primul caz profitul ar reprezenta numai $3 \frac{1}{3}$ l. st, și dacă respectivul capitalist ar trebui să plătească altuia o dobînda de 5% , el ar avea de suportat o pierdere efectivă.

Din formula de mai sus reiese pur și simplu că 1) pentru a afla rata plusvalorii reale trebuie calculat profitul în raport cu salariile avansate, raportul procentual dintre așa-numitul profit și salariu; 2) ponderea relativ mai mică a cheltuielilor pentru muncă vie în comparație cu cheltuielile totale presupune cheltuieli mai mari pentru capital fix, mașini etc.; o mai mare diviziune a muncii. De aceea, deși aici ponderea muncii este mai mică decît la capitalul care operează cu mai multă muncă, totuși masa de muncă efectiv pusă în mișcare trebuie să fie considerabil mai mare, adică este în general necesar să se folosească un capital mai mare. Partea alicotă a muncii în totalul cheltuielilor este mai mică, dar suma absolută a muncii puse în mișcare de un capital sau altul este mai mare; adică însuși capitalul trebuie să fie mai mare. 3) Dacă nu este vorba de o cantitate mai mare de mașini, ci de o unealtă care nu pune în mișcare mai multă muncă și nici nu reprezintă un capital fix important (de pildă, litografia manuală), rolul ei reducîndu-se la înlocuirea muncii, atunci

#56

profitul la [capitalul] care folosește mașina este, în mod absolut, mai mic decît la [capitalul] care folosește muncă vie. (Dar primul poate să atingă un procent de profit care e inaccesibil pentru celălalt și de aceea poate să-l elimine de pe piață etc.) Măsura în care rata profitului poate să scadă în condițiile creșterii capitalului, dar în așa fel încît masa profitului să sporească, este o problemă care face parte din teoria profitului (*concurență*).

În cartea sa „Principles of Political Economy” (2nd edition, London, 1836), *Malthus* pare să înțeleagă vag că profitul, adică nu profitul, ci *plusvaloarea reală*, trebuie să fie calculată nu la capitalul [total] avansat, ci la munca vie avansată, a cărei valoare este obiectiv exprimată în salariu, dar în același timp el face o adevărată jonglerie, care devine absurdă cînd trebuie să servească drept bază pentru determinarea valorii sau pentru raționamentul privind raportul dintre muncă și determinarea valorii.

Într-adevăr, dacă iau valoarea totală a produsului finit, pot compara fiecare parte a lui cu partea din cheltuieli care-i corespunde, iar raportul procentual dintre profit și produsul total este, firește, totodată raportul procentual dintre [respectiva parte din profit] și partea corespunzătoare a produsului. Să presupunem că 100 de taleri aduc 110 taleri, adică 10% profit la produsul total. Admițînd că 75 de taleri au fost cheltuiți pe partea constantă a capitalului și 25 de taleri pe muncă, adică $\frac{3}{4}$ [VI—4] pe prima și $\frac{1}{4}$ pe muncă vie, înseamnă că, dacă voi lua acum $\frac{1}{4}$ din produsul total, adică $\frac{1}{4}$ din 110 taleri, voi avea $27 \frac{2}{4}$, sau $27 \frac{1}{2}$ taleri. La cei 25

de taleri cheltuiți pe muncă, capitalistul are un profit de $2 \frac{1}{2}$ taleri, adică de 10%. Malthus ar fi putut să spună tot atât de bine: dacă iau $\frac{3}{4}$ din produsul total, și anume 75 de taleri, aceste $\frac{3}{4}$ sînt reprezentate în produsul total prin $82 \frac{1}{2}$ taleri; adică $7 \frac{1}{2}$ taleri la 75 de taleri reprezintă exact 10%. Aceasta, evident, nu înseamnă nimic altceva decît că, dacă obțin un profit de 10% la 100, profitul ce revine la fiecare parte din acești 100 reprezintă atât încît la suma totală rezultă 10%. Dacă la 100 am cîștigat 10, înseamnă că la 2×50 am cîștigat de fiecare dată 5 etc. Constatarea faptului că, obținînd la 100 un profit de 10, obțin $2 \frac{1}{2}$ la $\frac{1}{4}$ din 100 și $7 \frac{1}{2}$ la $\frac{3}{4}$ din 100, nu ne ajută să înaintăm cîtusi de puțin. Dacă la 100 am obținut un profit de 10, atunci cît voi obține la $\frac{1}{4}$ din 100 sau la $\frac{3}{4}$ din 100? La asemenea naivități se reduce descoperirea lui Malthus. Dacă cheltuielile pentru muncă reprezintă $\frac{1}{4}$ din 100, înseamnă că profitul la ele va reprezenta 10%. 10% din 25 ne dă $2 \frac{1}{2}$. Sau: dacă la 100 de unități de capital întreprinzătorul a obținut 10 unități de profit, înseamnă că la fiecare parte din capitalul său el a obținut $\frac{1}{10}$, adică 10% profit. Aceasta nu conferă nici un fel de deosebiri calitative diferitelor părți de capital,

#57

și de aceea este un fapt tot atât de valabil pentru capitalul fix etc., ca și pentru capitalul avansat pe muncă.

Aici găsim exprimată mai curînd iluzia că fiecare parte de capital contribuie în egală măsură la crearea valorii noi. Nici $\frac{1}{4}$ din cheltuieli, parte care a fost avansată ca salariu pentru retribuirea muncii, nu a creat plusvaloarea; a creat-o munca vie neplătită. Din raportul existent între valoarea totală [minus cheltuielile] — în cazul de față 10 taleri — și salariu putem deduce însă cît de mare este partea de muncă ce nu a fost plătită, cît de mare este plusvaloarea. În raportul menționat mai sus, munca necesară este obiectivată în 25 de taleri, iar supramunca în 10 taleri; acestea se raportează deci una la alta ca 25 la 10; $25 : 10 = 100 : 40$; 40% din muncă este supramuncă, sau, ceea ce înseamnă același lucru, 40% din valoarea produsă de această muncă reprezintă plusvaloare. Este foarte adevărat că întreprinzătorul poate să facă următorul calcul: dacă la 100 de unități de capital obțin zece unități de profit, înseamnă că la salariul de 25 am obținut $2 \frac{1}{2}$. Nu vedem însă ce folos poate să aducă un asemenea calcul. În schimb vom vedea îndată ce urmărește Malthus, atunci cînd vom analiza a sa teorie a valorii. Iată un pasaj în care vom vedea că el consideră că un simplu calcul aritmetic conține o determinare reală:

„Să admitem că capitalul se cheltuiește numai pe salariu; 100 l. st. se cheltuiesc pe muncă nemijlocită. Suma realizată la sfîrșitul anului reprezintă 110, 120 sau 130 l. st.; este evident că în fiecare din aceste cazuri profitul va fi determinat de mărimea acelei părți din valoarea produsului total de care este nevoie pentru plata muncii folosite. Dacă produsul valorează pe piață 110 l. st., înseamnă că partea de care este nevoie pentru retribuirea muncitorilor va fi egală cu $\frac{10}{11}$ din valoarea produsului, iar profitul va reprezenta 10%”.

(Aici d-l Malthus nu face decît să exprime ca fracție din produsul total suma de 100 l. st. cheltuită inițial. 100 reprezintă $\frac{10}{11}$ din 110. Este totuna dacă spun că la 100 de unități de capital obțin 10 unități de profit, adică $\frac{1}{10}$ din 100, sau că din 110 unități de produs total profitul reprezintă $\frac{1}{11}$.)

„Dacă valoarea produsului este egală cu 120, partea afectată retribuirii mun-01 va fi egală cu $\frac{10}{12}$, iar profitul va reprezenta 20%; dacă valoarea produsului este egală cu 130, partea destinată retribuirii muncii va fi egală cu $\frac{10}{13}$, iar profitul va reprezenta 30%”.

(În loc să spun: la 100 obțin un profit de 10, pot să spun: cheltuielile reprezintă $\frac{10}{11}$ din 110; sau, dacă profitul reprezintă 20 la 100, cheltuielile nu reprezintă decît $\frac{10}{12}$ din 120 etc. Caracterul acestor cheltuieli, indiferent dacă se fac pe muncă sau în alt mod, nu are nici o legătură cu această altă formă de exprimare aritmetică a fondului lucrurilor. Dacă un capital egal cu 100 a adus numai 110, pot să pornesc fie de la capital și să spun că la acest capital am obținut 10 unități de

#58

profit, fie de la produs, de la 110, și să spun că, înainte de a obține acest produs, am avansat numai $\frac{10}{11}$ din valoarea lui. Raportul rămîne, bineînțeles, același.)

„Să presupunem acum că capitalul avansat de capitalist constă nu numai din muncă. Capitalistul așteaptă același cîștig de la toate părțile de capital avansate de el”.

(Aceasta nu înseamnă altceva decît că capitalistul repartizează uniform profitul obținut — despre a cărui sursă el poate avea o idee foarte vagă — asupra tuturor părților de capital cheltuite de el, făcînd abstracție de orice deosebire calitativă dintre ele.)

„Sa admitem că $\frac{1}{4}$ din suma avansată se cheltuiește pentru retribuirea muncii” (nemijlocită); „ $\frac{3}{4}$ constau din muncă acumulată și profit, precum și din adaosurile la acesta din urmă, care se datoresc existenței rentelor, impozitelor și altor părți. În acest caz este foarte adevărat că profitul capitalistului variază în funcție de variația valorii a $\frac{1}{4}$ din produs, în comparație cu cantitatea de muncă folosită”.

(Nu cu cantitatea de muncă folosită, cum spune d-l Malthus, ci în comparație cu salariul plătit.) (Este deci foarte adevărat că profitul capitalistului variază în funcție de variația valorii celor 3/4 din produsul său în comparație cu cheltuielile pentru munca acumulată, adică profitul se raportează la capitalul total avansat (10 : 100), așa cum fiecare parte din produsul total (110) se raportează la respectiva parte din cheltuieli.)

„De pildă — continuă Malthus —, un fermier investește în cultivarea pământului 2 000 l. st., din care 1 500 se cheltuiesc pe sămînță, întreținerea cailor, uzura capitalului fix al fermierului etc. și 500 pe muncă nemijlocită, iar la sfîrșitul anului suma realizată reprezintă 2 400 l. st. Profitul acestui fermier va fi de 400 la 2 000 l. st., adică 20%. Și tot atît de clar este că, dacă luăm 1/4 din valoarea produsului, adică 600 l. st., și o comparăm cu suma plătită ca salarii pentru munca nemijlocită, vom avea exact aceeași rată a profitului" („Principles of Political Economy", 2nd edition, London. 1836, p. 267—268).

(Tot atît de clar este că, dacă luăm 3/4 din valoarea produsului, adică 1 800 l. st., și le comparăm cu suma cheltuită pe muncă acumulată, deci cu 1 500 l. st., vom avea exact aceeași rată a profitului: $1\ 800 : 1\ 500 = 18 : 15 = 6 : 5$. Dar raportul $6 : 5$ înseamnă că rata profitului este egală cu $1/5$, adică cu 20%.)

(Malthus are în vedere aici două formule aritmetice diferite, pe care le confundă: *în primul rînd*, dacă la un capital de 100 obținem 10, înseamnă că la fiecare parte din acești 100 am obținut nu 10, ci 10%; prin urmare, la 50 am obținut 5, la 25 — $2\ 1/2$ etc.; a obține 10 la 100 înseamnă a obține $1/10$ la fiecare parte din acești 100, și în felul acesta profitul trebuie să se prezinte ca $1/10$ profit la suma salariului, iar dacă e uniform repartizat asupra tuturor părților de capital

#59

eu pot să spun că rata profitului la capitalul total variază împreună cu rata profitului la *fiecare* dintre părțile lui, deci și, de pildă, la partea care a fost avansată pe salarii; *în al doilea rînd*, dacă la 100 am obținut un profit de 10%, înseamnă că produsul total este egal cu 110. Dacă salariul reprezintă $1/4$ din cheltuieli, adică 25, acum el reprezintă numai $5/22$ din 110; cu alte cuvinte, salariul reprezintă acum o parte care e cu $1/44$ mai mică decît cea inițială, și el va reprezenta o parte mai mică din produsul total în aceeași proporție în care acest produs a crescut în comparație cu [capitalul] inițial. Nu este nimic altceva decît un alt mod de a calcula; 10 reprezintă $1/10$ din 100, dar numai $1/11$ din 110. În felul acesta eu pot să spun că, pe măsură ce produsul total crește, fiecare din respectivele părți ale capitalului inițial reprezintă o parte proporțional mai mică din produsul total. Aceasta este o tautologie.)

În lucrarea sa „*The Measure of Value stated and illustrated*" (London, 1823), Malthus afirmă că „valoarea muncii" este „constantă" și că de aceea ea constituie în general adevărata măsură a valorii.

„O anumită cantitate de muncă trebuie să aibă *aceeași valoare* ca și salariul care o comandă, sau pe care ea se schimbă efectiv" (p. 5).

Este vorba aici, firește, de muncă salariată. Adevărul este însă că orice cantitate de muncă este egală cu aceeași cantitate de muncă exprimată într-un produs; adică fiecare produs este doar o anumită cantitate de muncă obiectivată în valoarea produsului, valoare care, în raport cu alte produse, se măsoară prin această cantitate de muncă. Salariul, firește, exprimă valoarea forței de muncă vii, dar nicidecum *valoarea* [VI—5] muncii vii [nu valoarea creată de munca vie], care, dimpotrivă, se exprimă în salariu + profit. Salariul este prețul *muncii necesare*. Dacă, pentru a putea trăi, muncitorul ar trebui să lucreze 6 ore și dacă ar produce pentru el însuși ca simplu muncitor, el ar obține zilnic o marfă care conține 6 ore de muncă, în valoare de 6 pence, să zicem. Capitalistul însă îl pune pe muncitor să lucreze 12 ore, dar îi plătește 6 pence. Pentru 1 oră el îi plătește $1/2$ penny. Rezultă că cantitatea dată de 12 ore de muncă valorează 12 pence, și că 12 pence reprezintă într-adevăr valoarea pe care se schimbă produsul atunci cînd este pus în vînzare.

Pe de altă parte, prin intermediul acestei valori, capitalistul, dacă ar avea posibilitatea s-o reinvestească integral numai în muncă, ar putea să dispună de 24 de ore de muncă. De aceea salariul oferă posibilitatea de a se dispune de o cantitate de muncă mult mai mare decît aceea pe care o conține el, iar o cantitate dată de muncă vie se schimbă efectiv pe o cantitate mult mai mică de muncă acumulată. Singurul lucru cert

#60

e că prețul muncii, salariul, trebuie să exprime întotdeauna cantitatea de muncă de care au nevoie muncitorii pentru a-și putea procura strictul necesar. Retribuția oricărei cantități de muncă trebuie să fie întotdeauna egală cu cantitatea de muncă pe care muncitorul trebuie s-o cheltuiască, pentru propria sa reproducere. În cazul examinat mai sus, cu cantitatea de muncă prestată de un muncitor capitalistul ar pune doi muncitori să lucreze timp de 12 ore fiecare, iar împreună timp de 24 de ore. În exemplul citat, produsul s-ar schimba pe un alt produs în valoare de 12 pence, sau pe 12 ore de muncă, și de aceea capitalistului i-ar reveni un profit de 6 pence (plusvaloarea pentru capitalist, pe care o conține produsul).

Valoarea produselor este determinată de munca pe care ele o conțin, și nu de partea — din munca cuprinsă în ele — pe care o plătește întreprinzătorul. *Nu munca plătită, ci munca efectuată este aceea care constituie*

valoarea produsului; salariul însă exprimă numai munca plătită, și nicidecum munca efectuată. Quantumul acestei retribuții depinde de productivitatea muncii, întrucât aceasta din urmă determină cantitatea de timp de muncă necesar. Și deoarece acest salariu constituie *valoarea muncii* (dacă însăși munca e considerată ca o marfă), această valoare este întotdeauna o mărime variabilă, și nicidecum una constantă. Cantitatea de muncă pe care o efectuează muncitorul diferă considerabil de cantitatea de muncă ce se află acumulată în forța sa de muncă sau care este necesară pentru reproducerea forței sale de muncă. Dar ceea ce vinde ca marfă muncitorul nu este întrebuintărea pe care i-o va da capitalistul; muncitorul se vinde în calitatea sa de efect, și nu în aceea de cauză. Să-l urmărim pe d-l Malthus în strădaniile sale de a ieși din această încurcătură:

„Condițiile ofertei de mărfuri nu cer ca acestea din urmă să păstreze întotdeauna aceeași valoare relativă, ci ca fiecare din ele să-și păstreze respectiva valoare *naturală* sau posibilitatea de a obține acele obiecte care vor conferi producătorului *aceeași capacitate de producție și de acumulare*... Profitul se calculează pe baza cheltuielilor necesare pentru producție... *Cheltuielile specifice ale capitaliștilor constau nu din postav, ci din muncă; și deoarece nici un alt obiect nu poate reprezenta o cantitate de muncă dată*, este clar că tocmai *cantitatea de muncă pe care o comandă o marfă*, și nu cantitatea oricărei alte mărfi, este aceea care poate să reprezinte condițiile ofertei ei, sau *valoarea ei naturală*” (op. cit., p. 17—18).

Chiar și din faptul că *cheltuielile* capitalistului constau *din munca*, Malthus ar fi putut vedea că ceva nu e în regulă aici. Să presupunem, că 6 ore reprezintă timpul de muncă necesar; *A* și *B* sînt doi inși care lucrează fiecare pentru el însuși, dar care fac schimb între ei; *A* lucrează 6 ore, *B* 12 ore. Dacă, așa stînd lucrurile, *A* vrea să consume cele 6 ore lucrate în plus de *B*, să folosească pentru consumul său produsul celor 6 ore suplimentare lucrate de *B*, el nu-i poate oferi

#61

acestui nimic altceva decît 6 ore de muncă vie, care va fi efectuată, să zicem, a doua zi. În consecință, *B* posedă acum un produs de 6 ore de muncă peste ceea ce posedă *A*. Să presupunem acum că, în aceste condiții, *B* își închipuie că e capitalist și încetează să lucreze. A treia zi, deci, nu-i mai rămîne decît să ofere în schimbul celor 6 ore de muncă vie ale lui *A* produsul său acumulat egal cu 6 ore; odată schimbul efectuat, el ar trebui sau să se apuce de lucru, sau să moară de foame. Dar dacă *B* va continua să lucreze cîte 12 ore pentru *A*, iar acesta din urmă va continua să lucreze 6 ore pentru sine și 6 ore pentru *B*, schimbul dintre ei va însuma exact 12 ore.

Valoarea naturală a mărfii, spune Malthus, constă în aceea că prin intermediul schimbului ea redă posesorului ei *aceeași capacitate de producție și de acumulare*. Marfa lui constă din două cantități de muncă: dintr-o anumită cantitate de muncă acumulată plus o anumită cantitate de muncă nemijlocită. Prin urmare, cînd își schimbă marfa pe o altă marfă care conține exact aceeași cantitate de muncă totală, capacitatea lui de producție și de acumulare rămîne cel puțin aceeași, cel puțin egală. În realitate însă, ea a crescut, deoarece o parte din munca nemijlocită nu l-a costat nimic pe posesorul mărfii, dar el o vinde totuși; Malthus însă ajunge la concluzia că cantitatea de muncă pe care o conține marfa este *numai* muncă plătită și de aceea este egală cu suma salariului, adică *salariul* este măsura valorii mărfii. Dacă întreaga cantitate de muncă pe care o conține marfa ar fi muncă plătită, teoria d-lui Malthus ar fi adevărată, dar tot atît de adevărat ar fi că capitalistul său n-ar trebui să facă nici un fel de „cheltuieli pentru muncă” și ar fi complet lipsit de a sa „capacitate de acumulare”.

De unde ar proveni profitul dacă n-ar fi munca gratuită? Da, crede d-l Malthus, [profitul este] salariul pentru munca acumulată. Deoarece însă munca *efectuată* a încetat să funcționeze, a încetat și legătura ei cu salariul. Ce-i drept, produsul în care există ea ar putea să fie din nou schimbat pe muncă vie. Să presupunem că acest produs este egal cu 6 ore de muncă; muncitorul ar da 6 ore de muncă vie, în schimbul cărora ar căpăta cheltuielile efectuate în decurs de 6 ore de muncă la capitalist, care în felul acesta n-ar înainta nici măcar cu un pas. Munca vie l-ar depozita foarte curînd de munca lui moartă. Malthus însă aduce următorul argument: deoarece „nici un alt obiect nu poate reprezenta o cantitate de muncă dată”, valoarea naturală a mărfii constă din „cantitatea de muncă de care dispune marfa, și nu din cantitatea oricărei alte mărfi”. Aceasta înseamnă că o cantitate de muncă dată poate fi reprezentată numai printr-o cantitate de muncă vie (nemijlocită). În realitate, nu numai „nici un alt obiect”, ci fiecare dintre ele poate să reprezinte o cantitate de muncă dată, și anume fiecare obiect care conține aceeași cantitate de muncă. Malthus însă vrea ca cantitatea

#62

de muncă conținută în marfă să se măsoare, să fie egală nu cu *cantitatea de muncă vie* pe care o poate pune în mișcare, ci cu *cantitatea de muncă plătită* pe care o pune în mișcare.

Să presupunem că marfa conține 24 de ore de muncă. Malthus consideră că cu această marfă capitalistul poate să cumpere două zile de muncă; dacă capitalistul ar plăti în întregime munca, sau dacă cantitatea de muncă efectuată ar fi egală cu cantitatea de muncă vie plătită, atunci cu 24 de ore de muncă efectuată capitalistul ar putea să cumpere *numai* 24 de ore de muncă vie, iar „capacitatea lui de acumulare” ar dispărea. Capitalistul însă plătește muncitorului nu timpul de muncă, nu cantitatea de muncă, ci numai timpul de muncă necesar, punîndu-l să muncească gratuit restul timpului. De aceea, cu 24 de ore timp de muncă efectuat, el va

pune în mișcare, poate, 48 de ore de muncă vie. Așa se explică de ce, în realitate, cu o oră de muncă efectuată, capitalistul plătește două ore de muncă vie, câștigând astfel, în cadrul schimbului, 100%. Valoarea mărfii sale este egală acum cu 48 de ore, dar nu este cîtuși de puțin egală cu salariul pe care a fost schimbată marfa, și nu este egală nici cu salariul pe care va fi din nou schimbată marfa. Dacă capitalistul va continua în același ritm, atunci cu 48 de ore de muncă efectuată va cumpăra 96 de ore de muncă vie.

Să presupunem că nu există nici un capitalist, dar că muncitori nemijlociți, care fac schimb între ei, lucrează mai mult decît este necesar pentru subzistență, deoarece vor să și acumuleze etc. Să numim *salariu* partea de muncă pe care muncitorul o depune pentru a putea trăi și *profit* — timpul de supramuncă efectuat în scopuri de acumulare. În acest caz, valoarea mărfii sale va fi egală cu cantitatea totală de muncă pe care ea o conține, va fi egală cu suma totală a timpului de muncă vie, dar nu va fi nicidecum egală cu salariul pe care și l-a plătit singur, sau cu partea de marfă pe care ar trebui s-o reproducă pentru a avea din ce să trăiască.

Deoarece valoarea unei mărfi este egală cu o anumită cantitate de muncă, spune Malthus, ea este egală cu cantitatea de muncă necesară pe care o conține această marfă (adică cu salariul), și nu cu suma totală a muncii cuprinse în ea; întregul este egal cu o parte din el însuși. [VI—6] La muncitor însă, „capacitatea de acumulare” provine, evident, numai din faptul că el a lucrat mai mult decît era necesar pentru a-și putea plăti salariul. Dacă o anumită cantitate de timp de muncă vie ar fi egală cu timpul de care are nevoie muncitorul pentru a avea cu ce să trăiască, atunci o anumită cantitate de muncă vie ar fi egală cu salariul produs de el, sau salariul ar fi egal cu munca vie pe care o pune în mișcare. Dacă lucrurile s-ar prezenta astfel, capitalul ar fi, desigur, de neconceput. Dacă în tot timpul său de muncă muncitorul nu este în stare să producă nimic altceva decît salariul său, atunci,

#63

oricît ar dori el, n-ar putea să obțină nici o centimă pentru capitalist. Proprietatea este rodul productivității muncii.

„Cînd munca fiecărui om ajunge doar pentru propria lui întreținere, fiecare om este muncitor; în asemenea condiții, proprietatea e cu neputință. Dacă munca unuia poate să întrețină cinci, atunci la fiecare om ocupat în producție vor reveni patru trîndavi” (*Ravenstone*. [„Thoughts on the Funding System, and its Effects”. London, 1824, p. 11]).

Am văzut mai sus cum arhiprofunda și ultrasubtila gîndire a lui Malthus se exprima în calcule naive. La baza lor stătea, dealtfel, teoria potrivit căreia valoarea muncii este constantă, iar salariul constituie prețul. Deoarece rata profitului la capitalul total poate fi exprimată ca aceeași rată la partea de capital care reprezintă salariul, Malthus afirmă că această parte constituie și determină prețul. Și aici găsim aceeași *arhiprofundă gîndire*. El consideră că dacă marfa *a* este egală cu o anumită cantitate din marfa *x*, aceasta nu poate însemna altceva decît că marfa *a* este egală cu *x* muncă vie, căci numai munca poate să reprezinte munca. De aici Malthus trage concluzia că marfa *a* este egală cu cantitatea de *muncă salariată* pe care o poate comanda și că valoarea muncii este constantă, deoarece ea este întotdeauna egală cu marfa care pune în mișcare munca. Eroarea lui Malthus se explică pur și simplu prin faptul că la el cuantumul muncii vii și cuantumul muncii salariate coincid, precum și prin faptul că el consideră efectiv plătită fiecare parte a muncii salariate. Dar *x* muncă vie poate fi egal (iar în cazul muncii salariate este întotdeauna egal) cu *x - y* muncă necesară (salariu) + *y* supramuncă. De aceea *x* muncă moartă poate să pună în mișcare *x - y* muncă necesară (salariu) + *y* timp de supramuncă; adică munca moartă pune întotdeauna în mișcare o cantitate cu atît mai mare de timp de muncă vie, cu cît în *x* ore de muncă sînt cuprinse mai multe ore de supramuncă peste cele necesare.

Munca salariată constă întotdeauna din muncă plătită și din muncă neplătită.

Prin urmare, afirmația [lui Malthus] că *valoarea* muncii este constantă înseamnă pur și simplu că tot timpul de muncă este timp necesar, adică timp de muncă producător de salariu. Nu există timp de supramuncă, dar există totuși „capacitate de acumulare” și capital. Deoarece salariul este întotdeauna egal cu o cantitate de muncă dată, și anume cu cantitatea de muncă vie pe care el o pune în mișcare, și aceasta este aceeași cantitate de muncă pe care o conține el, înseamnă că *valoarea muncii* este constantă, căci ea este întotdeauna egală cu cantitatea de muncă dată sub formă materializată. De aceea scăderea și creșterea salariilor este determinată de scăderea și creșterea prețurilor diferitelor mărfuri, și nu de scăderea sau creșterea *valorii muncii*. Faptul că muncitorul primește 8 șilingi de argint pe săptămîină sau 16 deinde

#64

exclusiv de împrejurarea că prețul șilingului a crescut sau a scăzut, dar valoarea muncii a rămas aceeași. În ambele cazuri muncitorul primește în schimbul unei săptămîni de muncă vie o săptămîină de muncă efectuată. D-l Malthus demonstrează acest lucru în felul următor:

„Dacă la obținerea roadelor solului s-ar folosi numai muncă, fără capital, facilitarea mai mare cu care se obține un fel de roade în comparație cu altul nu ar modifica, desigur, valoarea muncii sau valoarea de schimb a întregului produs obținut printr-o anumită cantitate de eforturi” (op. cit., p. 33).

Aceasta nu înseamnă decât că, indiferent de cantitatea ei, fiecare marfă este determinată de munca pe care o conține, cu toate că aceasta din urmă, în funcție de productivitatea ei, într-un caz se va exprima într-o cantitate mai mare de valori de întrebuițare iar în altul — într-o cantitate mai mică.

„Trebuie să recunoaștem fără ezitare că diferența constă în scumpetea sau ieftinătatea produsului, și nu a muncii” (ibid.).

Noi am spune că munca este mai productivă într-o ramură decât în alta, sau că produsul costă mai multă sau mai puțină muncă. Despre scumpetea sau ieftinătatea muncii nu am putea vorbi, deoarece nu ar exista *muncă salariată*, și de aceea o oră de muncă nemijlocită ar comanda întotdeauna o oră de muncă materializată, ceea ce, firește, n-ar împiedica cîtuși de puțin ca o oră să fie mai productivă decât alta. Cu toate acestea însă, deoarece facem distincție între partea de muncă necesară pentru subzistența muncitorilor și supramunca prestată de ei — și, în general, cînd anumite ore ale zilei reprezintă timp de supramuncă, e ca și cum fiecare parte alicotă a timpului de muncă s-ar compune dintr-o parte de muncă necesară și una de supramunca —, nu se poate spune că *valoarea muncii*, adică *salariul*, partea de produs care se schimbă pe munca necesară, sau partea din munca totală ce se cheltuiește pe produsul necesar, este o *mărime constantă*. Odată cu productivitatea muncii variază partea din timpul de muncă care reproduce salariul; în consecință, *valoarea muncii*, adică salariul, ar varia întotdeauna odată cu productivitatea muncii. Salariul s-ar măsura, ca și pînă acum, printr-o anumită *valoare de întrebuițare*, și deoarece valoarea de schimb a acesteia din urmă variază întotdeauna odată cu variația productivității muncii, salariul sau *valoarea muncii* ar varia. În general, *valoarea muncii* presupune că munca vie nu este egală cu produsul ei, sau — ceea ce este același lucru — că ea este vîndută nu în calitate de cauză eficientă, ci în calitate de efect produs. Afirmția că *valoarea muncii* este constantă nu înseamnă decât că ea se măsoară întotdeauna prin cantitatea de muncă pe care o conține.

Un produs poate să conțină mai multă muncă sau mai puțină muncă. De aceea, o porțiune uneori mai mare, uneori mai mică din

#65

produsul *a* poate fi schimbată pe produsul *b*. Dar cantitatea de muncă vie pe care o cumpără produsul nu poate fi mai mare sau mai mică decât munca efectuată pe care o reprezintă el, căci o anumită cantitate de muncă este întotdeauna o anumită cantitate de muncă, indiferent dacă există sub formă de muncă materializată sau sub formă de muncă vie. De aceea, cînd în schimbul unei anumite cantități de muncă vie se dă o cantitate mai mare sau mai mică de produs, cînd deci salariul crește sau scade, aceasta nu se datorește unei creșteri sau scăderi a valorii muncii, căci *valoarea* unei cantități determinate de muncă este întotdeauna egală cu aceeași cantitate determinată de muncă, ci faptului că produsele au costat mai multă sau mai puțină muncă și că de aceea o cantitate mai mare sau mai mică din aceste produse reprezintă aceeași cantitate de muncă.

Valoarea muncii rămîne, așadar, constantă. Variază numai valoarea produselor, adică variază productivitatea muncii, și nu valoarea ei. Aceasta este chintesența teoriei lui Malthus, dacă asemenea sofisme crase pot fi numite teorie. În primul rînd, cu un produs care n-a costat decât o jumătate de zi de muncă muncitorul poate să trăiască și, deci, să muncească o zi întreagă. Faptul că produsul posedă sau nu această calitate nu depinde de valoarea lui, adică nu depinde de timpul de muncă cheltuit pentru producerea lui, ci de *valoarea lui de întrebuițare*, iar schimbul ce se efectuează aici între munca vie și produsul muncii nu este un schimb de valori de schimb; raportul dintre ele se întemeiază, pe de o parte, pe valoarea de întrebuițare a produsului, iar pe de altă parte pe condițiile de existență ale forței de muncă vie.

Dacă munca materializată s-ar schimba pe muncă vie, potrivit legilor valorii de schimb un produs egal cu o jumătate de zi de muncă nu ar putea cumpăra decât tot o jumătate de zi de muncă vie, chiar dacă cu acest produs muncitorul ar putea subzista o întreagă zi de muncă; iar dacă ar fi necesar să se cumpere întreaga lui zi de muncă, muncitorul ar trebui să capete o întreagă zi de muncă sub formă de produs, cu care el, potrivit ipotezei, ar putea să trăiască două zile de muncă. Dar pe baza capitalului munca vie și munca efectuată nu se schimbă între ele ca valori de schimb, astfel încît amîndouă să fie identice: una și aceeași cantitate de muncă sub formă materializată să fie *valoarea*, echivalentul aceleiași cantități [VI—7] de muncă sub formă vie. Ceea ce constituie aici obiectul schimbului este produsul și forța de muncă, care este ea însăși un produs. Forța de muncă nu este egală cu munca vie pe care o poate efectua, cu cantitatea de muncă pe care o poate presta — aceasta este *valoarea ei de întrebuițare*. Forța de muncă este egală cu cantitatea de muncă prin intermediul căreia ea însăși trebuie să fie *produsă* și poate să fie reprodusă. De aceea produsul nu se schimbă pe

#66

muncă vie, ci pe muncă materializată, pe munca materializată în forța de muncă. Munca vie este ea însăși o valoare de întrebuițare pe care o posedă valoarea de schimb cumpărată de posesorul produsului, și cît de multă sau cît de puțină muncă vie a obținut el peste ceea ce a cheltuit, sub formă de produs, pe forța de muncă, aceasta depinde de cantitatea de muncă vie care i-a fost plătită muncitorului în produs.

Dacă o cantitate de muncă determinată s-ar schimba pe altă cantitate de muncă, fie sub formă de muncă

materializată, fie sub formă de muncă vie, fiecare cantitate de muncă ar fi, bineînțeles, egală cu sine însăși, iar valoarea ei ar fi egală cu cantitatea ei. De aceea produsul unei jumătăți de zi de muncă ar putea cumpăra numai o jumătate de zi de muncă. Dar atunci n-ar exista, de fapt, nici *salariul*, nici *valoarea muncii*. Munca nu ar avea nici o *valoare* distinctă de produsul ei sau de echivalentul produsului ei, nu ar avea nici o *valoare specifică*; or, aceasta din urmă și numai ea constituie *valoarea muncii*, salariul.

Așadar, din faptul că o cantitate de muncă determinată este egală cu o cantitate de muncă determinată, adică din faptul că o cantitate de muncă determinată este egală cu sine însăși, din marea descoperire că o cantitate determinată este o cantitate determinată, d-l Malthus conchide că salariul este constant, că valoarea muncii este constantă, și anume egală cu aceeași cantitate de muncă materializată. Aceasta *ar fi* exact dacă munca vie și munca acumulată s-ar schimba una pe alta ca *valori de schimb*. Dar atunci n-ar exista nici *valoarea muncii*, nici *salariu*, nici *capital*, nici *munca salariată* și nici studiile lui Malthus. La baza tuturor acestor categorii stă faptul că, în raport cu munca acumulată sub formă de capital, munca vie apare ca *valoare de întrebuințare*, iar forța de muncă vie — ca *valoare de schimb*. Și Malthus continuă imperturbabil:

„Același lucru se întâmplă atunci când în calculul valorii intră capitalul și profiturile și când cererea de muncă variază” (op. cit., p. 33).

Aici e toată filozofia lui. Când intervin capitalul și profitul, intervine faptul că forța de muncă vie se cumpără și de aceea o cantitate mai mică de muncă acumulată se schimbă pe o cantitate mai mare de muncă vie. Pentru această arhiprofundă manieră de a gândi este caracteristică afirmația că capitalul, care pune bazele muncii salariate, transformând pentru prima oară munca în muncă salariată și forța de muncă într-o marfă, nu aduce prin intervenția sa nici o *schimbare* în folosirea valorii muncii, după cum nu schimbă nimic nici în folosirea valorii muncii acumulate. După părerea lui Malthus, *capitalul, care este o forma specifică de raportare a muncii la produsul ei și la valoarea acestuia, „intervine” fără a produce vreo schimbare*. E ca și cum s-ar spune că apariția, „intervenția” împăraților n-a atras după sine nici o schimbare în orînduirea de stat a republicii romane.

#67

Malthus continuă:

„Dacă are loc o creștere a retribuției muncitorilor fără o sporire a cantității produsului, profitul scade necesarmente... Pentru a se obține o anumită cantitate de produs, este necesară aceeași cantitate de muncă ca și pînă acum, dar, profitul fiind micșorat, valoarea produsului a scăzut, în timp ce această micșorare a profitului în raport cu salariul este în întregime contracarată prin sporirea cuantumului muncii necesare pentru producerea cantității sporite de produs convenită muncitorului, în condiții când valoarea muncii rămîne aceeași” (p. 33, 34).

Potrivit ipotezei, produsul conține aceeași cantitate de muncă. Dar valoarea lui ar fi scăzut, deoarece a scăzut profitul. Dar dacă timpul de muncă pe care-l conține produsul a rămas același, în ce mod a putut să scadă profitul? Dacă salariul crește în timp ce munca totală rămîne aceeași — este vorba de o creștere a salariului provocată nu de cauze temporare, cum ar fi, de pildă, o concurență favorabilă muncitorilor —, aceasta înseamnă că a scăzut productivitatea muncii, că e nevoie de o cantitate mai mare de timp pentru reproducerea forței de muncă, că, așadar, o parte mai mare din munca vie pusă în mișcare de capital revine timpului necesar și o parte mai mică timpului de supramuncă. Să lăsăm pentru mai târziu aceste subtilități. Numai pentru a completa cele de mai sus reproducem și următorul pasaj final din lucrarea lui Malthus:

„În cazul contrar, lucrurile se petrec invers: muncitorului i s-ar cuveni o cantitate mai mică de produs, iar profitul ar crește. Valoarea unei anumite cantități de produs, obținute prin aceeași cantitate de muncă ca și pînă acum, ar crește datorită creșterii profitului, în timp ce această creștere a profitului în raport cu salariul muncitorului ar fi contracarată de cantitatea mai mică de muncă necesară pentru obținerea cantității mai mici de produs convenite muncitorului” (op. cit., p. 35).

Ceea ce Malthus spune cu acest prilej — ca o concluzie la principiul său — în legătură cu *prețurile monetare în diferite țări* va trebui examinat ulterior.

[4] *Teoria lui Carey cu privire la ieftinirea capitalului pentru muncitor.*
Wakefield despre contradicția dintre teoria ricardiană a muncii salariate și teoria ricardiană a valorii

{O marfă *a* poate cumpăra, să zicem, o zi de muncă; ea plătește numai jumătatea (necesară) a zilei de muncă, dar obține în schimb întreaga zi de muncă. Cuantumul întregii munci cumpărate de marfă este deci

egal cu timpul necesar + timpul de supramuncă. Prin urmare,

#68

dacă știi că prețul muncii necesare este x , înseamnă că prețul muncii totale va fi egal cu $2x$, și în felul acesta pot evalua în salariu marfa nou creată, exprimând astfel în salariu prețul tuturor mărfurilor. Dar aceasta ar fi mai puțin ca orice o *valoare constantă*. Datorită confuziei generate de împrejurarea că în țările civilizate, indiferent ce salariu ar fi acolo, pentru a-l obține este într-adevăr necesar să se lucreze un timp mediu dat, să zicem 12 ore, indiferent de felul în care aceste 12 ore se împart în muncă necesară și supramuncă, — d-l Carey, care reduce quantumul muncii la zile de muncă (ele se și reduc realmente la zile de muncă vie), ajunge la concluzia că, întrucât reproducerea unuia și aceluiași capital costă tot mai puțin timp de muncă (de pildă, o mașină în valoare de 100 l. st. va costa la un moment dat, datorită dezvoltării forțelor productive, numai 50 l. st., adică producerea ei va necesita jumătate din timpul de muncă anterior, din zilele sau orele de muncă anterioare, cum doriți), *muncitorul* își poate cumpăra, își poate procura *această mașină* cu jumătate din numărul anterior de zile de muncă¹⁸. D-l Carey face aici o mică confuzie considerând că creșterea timpului de supramuncă este *în favoarea* muncitorului, în timp ce, dimpotrivă, totul se reduce la aceea că în tot cursul zilei de muncă muncitorul lucrează pentru sine mai puțin și pentru capital mai mult; ca atare, puterea capitalului asupra muncitorului crește rapid, într-un raport determinat față de creșterea forțelor productive.

D-l Carey susține că muncitorul își poate cumpăra sau poate lua cu împrumut o mașină; într-un cuvânt, el îl transformă în capitalist. Muncitorul dobândește această putere sporită asupra capitalului datorită faptului că o anumită cantitate de capital poate fi reprodușă cu mai puțină muncă necesară, adică cu mai puțină muncă plătită, ceea ce înseamnă, așadar, că salariul scade în raport cu profitul. În America, atîta timp cît acolo muncitorul își mai apropiază o parte din supramunca sa, el poate acumula, desigur, atîta încît să devină, bunăoară, fermier etc. (deși în prezent această posibilitate e și ea pe cale de a dispărea). Dacă pe alocuri în America muncitorul salariat mai poate să obțină rapid ceva, aceasta se datorește reproducerii unor moduri de producție și forme de proprietate anterioare (de pildă, agricultura independentă). Într-un cuvânt, d-l Carey consideră zilele de muncă ca zile de muncă aparținînd muncitorului, și, *în loc de a ajunge la concluzia că muncitorul trebuie să producă mai mult capital pentru a putea și ocupat în decursul aceluiași timp de muncă, el conchide că muncitorul trebuie să muncească mai puțin pentru a putea dobîndi capital* (pentru a-și putea apropria condițiile de producție).

Dacă muncitorul produce 20 de mașini, iar apoi, datorită creșterii forței productive, poate să producă 40 de mașini, fiecare mașină devine într-adevăr mai ieftină, dar din faptul că pentru producerea unei anu-

#69

mite cantități de mașini este necesară acum o parte mai mică din ziua de muncă nu rezultă cîtuși de puțin că produsul zilei de muncă a crescut pentru muncitor, ci, dimpotrivă, rezultă ca pentru producerea unei anumite cantități de mașini se cheltuiește mai puțină muncă vie. Dealtfel, d-l Carey, pe care-l preocupă *armonia*, ajunge el însuși la constatarea că, odată cu scăderea ratei profitului, crește masa profitului, deoarece e nevoie de un capital tot mai mare în comparație cu munca vie folosită; *în consecință*, muncitorului îi este tot mai dificil să-și aproprieze suma necesară de capital, minimul de capital necesar pentru folosirea productivă a muncii pe noua treaptă a producției. Reproducerea fiecărei părți alicote de capital necesită mai puțin timp de muncă, dar e nevoie de o masă mai mare de capital pentru valorificarea unei cantități mai mici de timp de muncă. Creșterea forței productive se manifestă în faptul că partea de capital constînd din muncă vie [VI—8] scade continuu în comparație cu partea de capital care reprezintă cheltuielile pe mașini etc.

Gluma proastă a lui Carey, cu care, firește, se delectează Bastiat, se bazează pe aceea că timpul de muncă necesar pentru producție, zilele de muncă, se transformă la Carey în zile de muncă ce *aparțin* muncitorului, pe cînd în realitate timpul acesta aparține, dimpotrivă, capitalului, și, pe măsură ce forța productivă a muncii crește, muncitorului îi rămîne o parte tot mai mică din timpul său de muncă. *Cu cît un capital dat trebuie să cumpere mai puțin timp de muncă vie*, adică cu cît crește suma totală a capitalului și cu cît munca vie folosită de el scade în raport cu mărimea lui, cu atît cresc, după părerea d-lui Carey, șansele muncitorului de a deveni posesor de capital, *căci* capitalul *se reproduce* cu ajutorul unei *cantități mai mici de muncă vie*. Cu cît e mai mare capitalul și cu cît numărul muncitorilor folosiți de el e relativ mai mic, cu atît acești muncitori au mai multe șanse de a deveni capitaliști: într-adevăr, oare nu se reproduce acum capitalul într-un număr mai mic de zile de muncă? Și, *în consecință*, nu poate fi cumpărat capitalul cu mai puține zile de muncă?

Să luăm un capital de 100 l. st. — din care 50 l. st. reprezintă cheltuielile [pentru capital constant], 50 l. st. cheltuielile pentru muncă — și care aduce un profit de 50% (scăderea ratei profitului este marota lui Carey și este o componentă a teoriei sale). Să admitem că fiecare liră sterlină de salariu echivalează cu o zi de muncă, reprezintă un muncitor. Să luăm acum un alt capital, de 16 000 l. st., din care 14 500 reprezintă cheltuielile [pentru capital constant], 1 500 cheltuielile pentru salariu (să presupunem că și aici salariul reprezintă 1 500 de muncitori) și care aduce un profit de numai 20%. În primul caz, produsul este egal cu 150 l. st.; în cel de-al

doilea (pentru simplificarea calculului admitem că capitalul fix efectuează o rotație pe an) produsul este egal cu 19200 l. st. (din care 3 200 l. st. reprezintă profitul).

#70

Aici avem cazul cel mai favorabil pentru d-l Carey. Rata profitului a scăzut de la 50% la 20%, adică, cu $\frac{3}{5}$ sau cu 60%. În primul caz, [plus] produsul de 50 l. st. reprezintă rezultatul a 50 de zile de muncă vie; în cel de-al doilea, [plus] produsul de 3 200 l. st. reprezintă rezultatul muncii prestate de 1 500 de muncitori. În primul caz, un [plus] produs de 1 l. st. este rezultatul unei zile de muncă; în cel de-al doilea, rezultatul unei zile de muncă este un [plus] produs de $2 \frac{2}{15}$ l. st. În cazul al doilea, producerea unei [plus] valori de 1 l. st. necesită mai puțin de jumătate din timpul de muncă ce se cere în primul caz. Înseamnă oare aceasta că în cazul al doilea muncitorul produce pentru sine $1 \frac{1}{15}$ l. st. într-o jumătate de zi de muncă, în timp ce în primul caz celălalt muncitor produce numai 1 l. st. într-un interval de timp de două ori mai mare, astfel încât în cazul al doilea muncitorul are toate șansele să devină capitalist? El ar trebui mai întâi să cîştige 16 000 l. st. capital și, în loc de a munci singur, să cumpere muncă străină, pentru ca această reducere a timpului de muncă necesar să-i aducă un folos cît de mic.

Așadar, reducerea timpului de muncă necesar n-a făcut decît să sape o imensă prăpastie între munca muncitorului și *condițiile* folosirii ei; rata *muncii necesare* s-a redus, și, de aceea, în comparație cu primul raport [dintre capitalul variabil și întregul capital avansat], rămîn pe drumuri de peste patru ori mai mulți muncitori decît folosește acum capitalul de 16 000 l. st.¹⁹ În schimb, acești muncitori rămași pe drumuri se pot consola cu gîndul că, dacă ar dispune de condițiile necesare pentru a munci pe cont propriu, sau, mai bine zis, pentru a lucra în calitate de capitaliști, le-ar trebui mai puțini muncitori. În primul caz, întregul capital se cifrează la 100 l. st. și, cu titlu de excepție, unul sau altul dintre muncitori are aici mai multe șanse de a economisi suficient și de a deveni — printr-un concurs de împrejurări deosebit de fericit — un capitalist de felul capitalistului A [posesorul capitalului de 100 l. st.]. Timpul de muncă efectuat de muncitor este același la capitaliștii A și B, cu toate că suma totală a zilelor de muncă necesitate de fiecare dintre ei este esențialmente diferită. La fiecare 5 muncitori folosiți de primul capitalist [A], celui de-al doilea [capitalistului B] îi trebuie ceva mai puțin de un muncitor²⁰. De aceea muncitorii rămași [la capitalistul B] trebuie să lucreze tot atîta [cît lucrează muncitorii capitalistului A] și să furnizeze mai mult timp de supramuncă.

Faptul că, pe treapta de producție pe care capitalul însuși a crescut în aceeași măsură ca și forțele productive, el are nevoie de mai puține zile de muncă vie, — acest fapt echivalează, spune d-l Carey, cu aceea că, pentru a-și însuși un capital, muncitorului îi trebuie acum mai puține zile de muncă; este vorba, probabil, de zile de muncă ale unor munci-

#71

tori „neocupați”. Deoarece pentru valorificarea imensului său capital capitalistul are nevoie de mai puțini muncitori, muncitorul folosit de el își poate însuși cu mai puțină muncă un capital mai mare. Aceasta este logica d-lui Carey, propovăduitorul armoniei.}

* * *

În ceea ce privește teoria lui Ricardo, Wakefield spune următoarele [vezi nota la p. 230 din volumul I al „Avuției națiunilor” de A. Smith, London, 1835, apărut sub îngrijirea lui]:

„Dacă munca e considerată ca o marfă și capitalul, produsul muncii, ca altă marfă, și dacă valorile acestor două mărfuri sînt reglate de cantități egale de muncă, atunci o anumită cantitate de muncă se va schimba, în toate împrejurările, pe o cantitate de capital care a fost produsă de aceeași cantitate de muncă; munca *trecută* se va schimba întotdeauna pe aceeași cantitate de muncă *prezentă*... Dar valoarea muncii, în raport cu alte mărfuri — cel puțin în măsura în care salariul depinde de împărțirea [produsului între capitalist și muncitor] — este determinată nu de cantități egale de muncă, ci de raportul dintre ofertă și cerere”²¹

Capitalul inactiv
[în tratarea lui Bailey].
Creșterea producției fără o prealabilă
creștere a capitalului

{În lucrarea sa „*Money and its Vicissitudes in Value*” (London, 1837), Bailey face unele observații referitoare la *capitalul inactiv*, care poate fi pus în mișcare prin intermediul unei circulații accelerate (după părerea sa, prin sporirea masei mijloacelor de circulație; ar fi trebuit să spună — a *banilor*). Bailey încearcă să demonstreze că, în general, dacă într-o țară capitalul ar fi întotdeauna în întregime ocupat, nici o creștere a

cererii nu ar putea provoca o lărgire a producției. Conceptul de *capital inactiv* ține de circulație, deoarece un capital este inactiv atunci când nu se află în circulație. Iată respectivele pasaje din lucrarea lui Bailey:

„O mare cantitate de capital și de capacități de producție pot exista în stare inactivă. Economiiștii se înșală când își închipuie că numărul muncitorilor și cantitatea de capital reprezintă forțe bine determinate, care trebuie să ducă inevitabil la un anumit rezultat în țara în care ele există" (p. 54). „Departate de a fi fixă și determinată, cantitatea de mărfuri pe care producătorii existenți și capitalul existent o pot aduce pe piață este supusă unor mari variații" (p. 55). Așadar, „aparitia de noi capitaluri sau noi muncitori nu este esențială pentru creșterea producției" (de pildă, într-o țară în care se simte o lipsă de metale nobile)... „Unele mărfuri sau — ceea ce este același lucru — *capacitatea de a le produce* pot exista din belșug într-un loc, iar alte mărfuri în alt loc, dar

#72

posesorii lor, deși doresc să facă între ei schimb de mărfuri, se află totuși în imposibilitatea de a-l efectua din lipsa unui mijloc comun de schimb, și, în stare de inactivitate, din lipsă de motive pentru producție" (p. 55—56).

În circulația capitalului, banii se manifestă în două feluri.

[În primul rînd ei se manifestă] ca transformare a capitalului în bani și totodată ca realizare a prețului mărfii; dar aici punerea prețului nu este formală. Transformarea produsului în bani este aici retransformarea capitalului în *valoare* ca atare, în valoare cu existență autonomă; în capital sub formă de bani, sau în bani sub formă de capital realizat. În al doilea rînd, în circulația capitalului, banii se manifestă în determinația lor de simplu mijloc de circulație, și anume acolo unde ei nu servesc decît la retransformarea capitalului în condiții ale producției. În acest al doilea caz, când banii se manifestă sub formă de salariu, este necesar ca o anumită masă de bani să fie concomitent disponibilă ca mijloc de circulație și ca mijloc de plată. Faptul că banii în circulația capitalului îndeplinesc acest dublu rol face ca în toate crizele să se creeze impresia că lipsesc banii ca mijloc de circulație, pe cînd în realitate îi lipsește capitalului *valoarea*, și de aceea el nu poate fi *transformat în bani numerar*. În acest timp, masa banilor aflați în circulație poate chiar să crească. (Cînd ne vom ocupa de dobîndă etc., va trebui să consacram o secțiune specială noilor determinații ale banilor ca moment al circulației capitalului, în parte ca mijloc de circulație a capitalului, iar în parte ca *valoare realizată a capitalului*, cînd banii înșiși constituie *capital*.)

Bailey continuă:

„Munca pusă în mișcare nu depinde numai de capitalul disponibil într-o țară. Ea depinde mai degrabă de repartizarea mai mult sau mai puțin rapidă a mijloacelor de subzistență, a uneltelor și materiilor prime [VI—9] între cei care au nevoie de ele, de faptul că circulația lor întîmpină sau nu diferite greutăți, de existența sau inexistența unor capitaluri imobilizate pentru perioade îndelungate, pe scurt, de tot ceea ce împiedică suficiența ocupare a populației" (p. 56—57).

(Vezi op. cit., p. 57—58, exemplul lui Gallatin privind districtele vestice ale Pennsylvaniei)²².

„Economiiștii înclină prea adesea să considere o anumită cantitate de capital și un anumit număr de muncitori ca instrumente de producție de o forță egală și acționînd cu o anumită intensitate constantă... Producătorul care folosește un anumit capital poate să fie, în cursul unei perioade îndelungate sau scurte, în imposibilitatea de a-și desface produsele, și în timpul în care el așteaptă un prilej de a le schimba, capacitatea sa de producție este blocată sau diminuată, astfel încît într-o perioadă dată, într-un an să zicem, el va produce numai jumătate din ceea ce ar fi produs dacă ar fi existat o cerere promptă. Această remarcă se referă în egală măsură și la muncitor, care este un instrument al producătorului. Adaptarea reciprocă a diferitelor ocupații ale membrilor

#73

societății trebuie să se realizeze într-un fel sau altul, fie și imperfect. Dar este o mare distanță între diferitele ei grade de realizare, și orice expedient care înlesnește comerțul constituie un pas în direcția acestei adaptări. Cu cît schimbul de mărfuri devine mai puțin dificil și mai accesibil, cu atît mai scurte vor fi intervalele neproductive, în cursul cărora oamenii dornici de muncă par a fi despărțiți de capital printr-o barieră de netrecut..., iar acesta din urmă, deși se află alături, este condamnat la inactivitate" (p. 58—60).

„Principiul general este acela că o cerere nouă va fi satisfăcută prin noi eforturi, prin folosirea activă a capitalului și a muncii pînă atunci inactive, și nu prin sustragere de forță productivă de la alte obiective, sustragere ce ar fi posibilă numai în cazul cînd gradul de ocupare a capitalului și muncii într-o țară sau alta nu mai poate să crească. Exportul de mărfuri nu poate să pună direct în mișcare muncă nouă, dar poate să absoarbă stocul mort de mărfuri existente și să elibereze capitalul imobilizat în stare neproductivă" (p. 65). „Cei care pretind că afluxul de bani nu poate să contribuie la sporirea producției de alte mărfuri, deoarece mărfurile sînt singurii agenți ai producției, afirmă prin aceasta că producția nu poate fi deloc extinsă căci pentru o asemenea extindere ar trebui sporite în prealabil mijloacele de subzistență, materiile prime și uneltele, ceea ce nu înseamnă de fapt nimic altceva decît că o creștere a producției nu poate avea loc fără o creștere prealabilă a ei" (dar nu este oare aceasta teoria economică a acumulării ?), „sau, cu alte cuvinte, că nici o creștere nu este posibilă" (p. 70).

„Se spune, ce-i drept, că dacă cumpărătorul se duce la piață cu o cantitate sporită de bani și nu urcă prețurile mărfurilor pe care le găsește acolo, el nu dă producției nici un stimulent adițional; iar dacă urcă prețurile, în cazul unei creșteri proporționale a acestora, cererea din partea cumpărătorilor nu va crește în comparație cu cea anterioară" (p. 73). „Trebuie

respinsă ca principiu general afirmația că un cumpărător nu poate da producției un stimulent adițional *dacă cererea sa nu provoacă urcări de prețuri...* Pe lângă faptul că producerea unei cantități mai mari de mărfuri permite o mai eficientă diviziune a muncii și folosirea unor mașini mai perfecționate, aici există posibilitatea de a folosi o anumită cantitate de muncă inactivă și de capital inactiv, *care sînt gata să furnizeze o cantitate adițională de mărfuri la același preț.* De aceea se întîmplă ca o creștere considerabilă a cererii să aibă loc adesea fără urcări de prețuri" (73—74).}

[6]] *Cum tratează Wade capitalul.
Capitalul ca forță socială.
[Cum confundă economiștii burghezi latura materială
a capitalului cu forma lui socială]*

{John Wade, în a sa „*History of the Middle and Working Classes*”, 3rd edition, London, 1835, spune:

„Munca este factorul datorită căruia capitalul devine capabil să producă salariu, profit, sau venit” (p. 161). „Capitalul este muncă acumulată, destinată să se dezvolte în forme noi și echivalente; capitalul este o *forță socială*” (p. 162). „Capitalul nu este decît o altă denumire pentru *civilizație*” (p. 164).

Asocierea muncitorilor, cooperarea și diviziunea muncii, ca condiții fundamentale ale productivității muncii, asemenea tuturor forțelor productive ale muncii — adică forțelor care determină gradul de intensitate

#74

a muncii și, deci, gradul ei de realizare extensivă — apar ca *forță productivă a capitalului*. De aceea forța socială a muncii, caracterul ei de muncă socială este *forța socială* a capitalului. La fel și *știința*. Același lucru se poate spune și despre diviziunea muncii, așa cum apare ea ca diviziune a ocupațiilor, și despre schimbul ce le corespunde. Toate potențele sociale ale producției sînt forțe productive ale capitalului, și de aceea el însuși apare ca subiect al lor.

Asocierea muncitorilor, așa cum apare ea în fabrică, este de aceea pusă nu de muncitori, ci de capital. Asocierea lor nu este modul *lor* de ființare, ci modul de *ființare* al capitalului. În raport cu muncitorul izolat, această asociere apare ca ceva întîmplător. El se referă la propria sa asociere cu alți muncitori și cooperarea cu ei ca la ceva *străin*, ca moduri de acțiune ale capitalului. Acesta din urmă, acolo unde apare într-o formă neadekvată, adică, de pildă, sub formă de mic capital care participă la muncă, presupune deja un anumit grad — mai mare sau mai mic — de concentrare atît pe plan obiectiv, adică sub forma concentrării într-o singură mîină (ceea ce coincide aici și cu acumularea) de mijloace de subzistență, materie primă și unelte, sau, într-un cuvînt, de bani ca formă generală a averii, cît și, pe de altă parte, pe plan subiectiv, adică sub forma acumulării de forțe de muncă [Arbeitskräfte] și a concentrării lor într-un singur punct sub comanda capitalului. Pentru fiecare muncitor nu poate să revină cîte un capitalist, dar pentru un capitalist trebuie să revină un anumit număr de muncitori, nu ca una sau două calfe la un meșter.

Capitalul productiv, sau modul de producție corespunzător capitalului, poate să existe numai sub două forme: manufactura sau marea industrie. În manufactură domină diviziunea muncii, în marea industrie — combinarea forțelor de muncă [Arbeitskräfte] (cu mod de muncă uniform) și aplicarea puterii științifice, unde combinarea și, ca să spunem așa, spiritul colectiv al muncii sînt transferate asupra mașinii etc. În primul caz, masa de muncitori (acumulați) trebuie să fie mare în raport cu quantumul capitalului; în cel de-al doilea, capitalul fix trebuie să fie mare în raport cu numărul mare de muncitori combinați. În acest din urmă caz însă sînt deja presupuse concentrarea unui mare număr de muncitori și distribuirea lor în cadrul mecanismului ca tot atîtea roțițe ale acestuia. (De ce în agricultură lucrurile stau altfel este o problemă a cărei analiză nu-și are locul aici.) De aceea analiza cazului al doilea este inutilă și este suficient să luăm în considerare primul caz.

Dezvoltarea proprie manufacturii este *diviziunea muncii*. Aceasta din urmă însă presupune reunirea (prealabilă) a mai multor muncitori sub o comandă unică, la fel cum *transformarea banilor în capital presupune disponibilizarea unei anumite cantități de mijloace de subzistență, ma-*

#75

terie primă și unelte de muncă. De aceea aici trebuie să facem abstracție și de diviziunea muncii, ca de un moment care intervine ulterior. Anumite ramuri ale industriei, cum ar fi, de pildă, industria minieră, presupun de la bun început cooperarea. De aceea, atîta timp cît nu există capitalul, cooperarea se realizează acolo ca muncă silită (prestată de clăcași sau de sclavi) sub paza unui supraveghetor. Același lucru se întîmplă și la construcția de drumuri etc. Pentru a întreprinde asemenea lucrări, capitalul nu creează acumulări și concentrări de muncitori, ci doar le preia. Nici despre aceasta, deci, nu este vorba aici.

Forma cea mai simplă și mai independentă de diviziune a muncii este aceea în care capitalul dă de lucru la diverși țesători, torcători etc. manuali independenți și locuind dispersat. (Această formă continuă să existe alături de industrie.) *Aici, așadar, modul de producție încă nu este determinat de capital, ci capitalul îl găsește*

prezent. Punctul de unire al acestor muncitori dispersați constă numai în relația dintre ei și capital, în faptul că în mâinile acestuia se acumulează produsul muncii lor, deci și plusvalorile create de muncitori peste propriul lor venit. Ca muncă combinată, ei există numai *an sich* *, numai în măsura în care fiecare dintre ei lucrează pentru capital — și de aceea posedă în el un centru —, dar ei nu lucrează laolaltă. De aceea reunirea acestor muncitori prin intermediul capitalului este doar *formală* [VI—10] și afectează numai produsul muncii, nu munca propriu-zisă. În loc de a face schimb cu multe persoane, muncitorii fac acum schimb numai cu un singur capitalist. De aceea avem aici o *concentrare a schimburilor* prin intermediul capitalului.

Capitalul *efectuează schimbul* nu ca persoană particulară, ci ca reprezentant al consumului și trebuințelor mai multor persoane. *El nu mai efectuează schimbul* ca participant singular al acestuia, ci reprezintă în actul de schimb întreaga societate. De partea capitalului avem aici un *schimb colectiv* și un *schimb concentrat* cu țesătorii etc. care lucrează dispersați și ale căror produse — rezultate din munca lor — se colectează, se reunesc și în felul acesta se reunesc înseși muncile lor, deși acestea se efectuează independent unele de altele. Reunirea muncilor lor apare ca un act separat, alături de care continuă să existe fragmentarea independentă a acestor munci. Aceasta este *prima condiție* a schimbului de bani — în calitate de capital — pe muncă liberă.

A doua condiție este suprimarea fragmentării independente a acestei multitudini de muncitori, suprimare în urma căreia un *capital* nu mai apare față de ei doar ca *forță colectivă socială în actul schimbului*, reunind astfel în sine o multitudine de schimburi, ci adună pe muncitori sub comanda sa într-un singur loc, într-o singură manufactură; el

* în sine, potențial, sub formă latentă. — *Nota trad.*

#76

nu-i mai lasă în condițiile *modului de producție pe care l-a găsit prezent* și pe a cărui bază el și-a instaurat dominația, ci își creează ca bază proprie un mod de producție adecvat. Capitalul pune *reunirea* muncitorilor în sfera producției, reunire care la început nu înseamnă decât un loc de muncă comun, muncă sub controlul unor supraveghetori, *înregimentare, o disciplină mai severă, continuitate și subordonare pusă față de capital în însuși procesul de producție*. Totodată se economisesc de la bun început anumite faux frais de production. (Referitor la acest întreg proces vezi *Gaskell*, unde este în mod special urmărită dezvoltarea mării industrii în Anglia ²³.)

Acum capitalul apare atît ca forță colectivă a muncitorilor, ca forță socială a lor, cît și ca unitate care-i leagă laolaltă și de aceea creează această forță. Toate acestea rămîn mijlocite, ca și înainte pe fiecare treaptă de dezvoltare a capitalului, de faptul că sus-menționata multitudine de oameni fac schimb cu el ca persoană singulară, astfel încît schimbul însuși e concentrat în capital; caracterul social al schimbului; capitalul schimbă social cu muncitorii, aceștia însă schimbă individual cu el.

În producția meșteșugărească este vorba de calitatea produsului, de iscusința specifică fiecărui lucrător, și meșterul ca maestru e presupus a aduce măiestria în acest meșteșug. Poziția sa ca meșter se întemeiază nu numai pe faptul că posedă condițiile producției, ci și pe iscusința sa personală în efectuarea unei anumite munci. În producția capitalistă este de la bun început exclus acest aspect semiartistic, care corespunde în genere dezvoltării valorii de întrebuințare a muncii, dezvoltării iscusinței particulare a muncii manuale nemijlocite, deprinderii mâinii omului etc. cu mișcărilor adecvate muncii. În producția capitalistă este de la bun început vorba despre masă, căci e vorba de valoare de schimb și de plusvaloare. Principiul dezvoltat de capital constă tocmai în a face superfluă iscusința particulară și a face de prisos munca manuală, în general munca fizică nemijlocită, atît ca muncă fizică calificată, cît și ca muncă bazată pe efort muscular; constă în a plasa iscusința, dimpotrivă, în forțele moarte ale naturii.

Presupunînd că apariția manufacturii este așadar apariția modului de producție capitalist (sclavii sînt combinați în sine, deoarece aparțin aceluiași stăpîn), se presupune implicit că forța productivă a muncii suscitată doar de capitalul însuși încă nu există. Prin aceasta se presupune, așadar, că în manufactură munca necesară continuă să absoarbă o parte considerabilă din întregul timp de muncă disponibil, astfel încît supramunca pe cap de muncitor este încă relativ mică.

Pe de o parte, aceasta se compensează prin faptul — și progresul manufacturii este în felul acesta accelerat — că rata profitului este mai ridicată și deci capitalul se acumulează mai rapid (în raport cu mărimea

#77

sa deja existentă) decât în marea industrie. Dacă din 100 de taleri [capital avansat] 50 se cheltuiesc pe muncă, iar timpul de supramunca este egal cu 1/5 [din timpul de muncă necesar], înseamnă că valoarea creată este egală cu 110 taleri, adică [rata profitului] reprezintă 10%. Dacă din 100 de taleri se cheltuiesc pe muncă numai 20, iar timpul de supramunca este egal cu 1/4 [din timpul de muncă necesar], înseamnă că valoarea este egală cu 105 taleri, adică [rata profitului] este 5%.

Pe de altă parte, această rată mai ridicată a profitului în manufactură se obține numai prin folosirea

concomitentă a mai multor muncitori. Cantitatea mai mare de timp de supramuncă poate fi obținută numai prin colectarea pentru capital a supramuncii mai multor muncitori. În manufactură predomină timpul de supramunca absolut, și nu cel relativ. Inițial acest lucru are loc într-o măsură și mai mare acolo unde muncitorii dispersați, autonomi, folosesc încă pentru ei înșiși o parte din timpul lor de supramuncă. Capitalul, ca să poată exista în calitate de capital, ca să poată trăi din profit și să poată acumula, trebuie ca profitul lui să fie egal cu suma timpului de supramuncă al mai multor zile de muncă vie efectuate simultan. În agricultură, pământul, prin acțiunea sa chimică etc., este el însuși o mașină care face mai productivă munca nemijlocită și de aceea agricultura furnizează un surplus înaintea celorlalte ramuri, pentru că aici se folosește *mai devreme* mașina, și anume o mașină *naturală*. Aceasta este unica bază justă a doctrinei fiziocrate, care, sub acest aspect, are în vedere numai agricultura, manufactura fiind încă slab dezvoltată. Dacă un capitalist ar angaja un singur muncitor pentru a trăi din timpul lui de supramunca, este evident că ar câștiga dublu dacă în locul muncitorului ar lucra singur, cu propriul său fond, deoarece, în afară de timpul de supramunca, i-ar rămâne și salariul ce se plătește muncitorului. Capitalistul ar pierde la acest proces, adică n-ar fi încă în stare să lucreze în calitate de capitalist, sau muncitorul n-ar fi decît un auxiliar al său și, prin urmare, nu s-ar raporta la el ca la capital.

De aceea, pentru ca banii să se transforme în capital, este necesar nu numai ca ei să poată pune în mișcare supramunca, ci să și existe o *anumită cantitate de supramuncă*, supramunca unei anumite mase de muncă necesară, adică a *mai multor muncitori* care lucrează concomitent, astfel încît suma totală a supramuncii lor să-i ajungă capitalistului atît pentru a putea trăi în calitate de *capital*, adică pentru a reprezenta în consum avuția în opoziție cu traiul muncitorilor, cît și pentru a pune deoparte supramunca în vederea acumulării. Capitalul de la bun început nu produce pentru valoarea de întrebuințare, pentru nevoile nemijlocite. De aceea supramunca trebuie să fie de la bun început suficient de mare pentru ca o parte din ea să poată fi întrebuințată din nou în calitate de capital. Întotdeauna, așadar, pe trepta de dezvoltare pe care o anumită

#78

masă de avuție socială e deja în mod obiectiv concentrată într-o singură mînă și apare deci în calitate de capital, inițial sub forma schimbului cu mai mulți muncitori, iar apoi sub forma producției, efectuate de mai mulți muncitori, prin combinarea muncitorilor, fiind deci capabilă să pună simultan la muncă o anumită cantitate de forță de muncă vie, — tocmai pe această treaptă de dezvoltare începe producția prin intermediul capitalului, care în felul acesta se manifestă de la bun început ca o *forță colectivă*, ca o forță socială și ca suprimare a izolării: inițial ca suprimare a singularizării schimbului cu muncitorii, iar apoi și ca suprimare a izolării muncitorilor înșiși. Izolarea muncitorilor presupune și independența lor relativă. De aceea, dependența totală față de capital, separarea completă a muncitorilor de condițiile producției presupune gruparea lor în jurul unui capital ca sol exclusiv al subzistenței lor.

Rezultatul va fi același — sau același sub altă formă — dacă se va porni de la acea formă particulară de schimb care e presupusă ca o condiție pentru efectuarea schimbului de către capital în calitate de capital, cînd banii sînt deja *reprezentantul mai multor participanți la schimb* sau trebuie să posedo o *capacitate de schimb* care depășește individul și surplusul său individual, o capacitate de schimb care nu mai este individuală, ci aparține individului ca [purător al] unei funcții sociale, ca reprezentant al avuției sociale schimbabile. Pe de altă parte, toate acestea decurg din condițiile *muncii libere*. Separarea individului de condițiile producției echivalează cu gruparea mai multor indivizi în jurul unui capital. }

{Capitalul negustoresc reprezintă și el de la bun început concentrarea mai multor schimburi într-o singură mînă. El reprezintă deja o multitudine de participanți la schimb atît în calitate de *B* cît și în calitate de *M*. }

[VI—11] „Acest progres neîntrerupt al cunoașterii și experienței — spune Babbage — este marea noastră forță”²⁴.

Acest progres, acest avans social aparține capitalului și este exploatat de el. Toate formele de proprietate anterioare condamnau cea mai mare parte a omenirii — sclavii — la rolul de simple unelte de muncă. Dezvoltarea istorică, dezvoltarea politică, arta, știința etc. se desfășoară în sfere mai înalte, dincolo de ele. Numai capitalul a capturat progresul istoric, punîndu-l în slujba avuției.

{Acumularea [de avuție] prin intermediul capitalului este precedată de o acumulare constitutivă de capital, care ține de determinarea lui conceptuală; acest gen de acumulare doar cu greu ar putea fi denumit *concentrare*, deoarece aceasta din urmă are loc în condițiile distincției dintre un capital dat și numeroase alte capitaluri; cînd însă este vorba

#79

numai de capital *ca atare* [von *dem* Kapital], concentrarea coincide și cu acumularea sau cu conceptul de capital. Cu alte cuvinte, concentrarea încă nu constituie o determinație aparte. Dar este cert că de la bun început capitalul se opune ca unul sau ca unitate muncitorilor ca multitudine. Și astfel, capitalul apare drept concentrarea muncitorilor în opoziție cu munca ca unitate căzută în afara lor. Sub acest raport, concentrarea este cuprinsă în conceptul de capital — concentrarea unei multitudini de forțe de muncă vii în vederea unui

singur scop; o concentrare care inițial nu trebuie nicidecum să fie înfăptuită deja în însuși modul de producție, nu trebuie neapărat să pătrundă în el. Aici avem de-a face cu efectul centralizator al capitalului asupra forțelor de muncă, sau cu punerea lui ca unitate a forțelor de muncă autonom existentă în afara acestei multitudini. }

{Rossi, în ale sale „*Prelegeri de economie politică*”²⁵, spune:

„Progresul social nu poate să conștă în dizolvarea oricărei asocieri; el constă în înlocuirea asocierilor forțate, opresive de altădată prin asocieri voluntare și echitabile. Punctul culminant al izolării este starea de sălbăticie; punctul culminant al asocierii forțate, opresive este starea de barbarie. Pe lângă aceste extreme, istoria ne oferă o gamă întreagă de forme și nuanțe diferite. Perfecte sînt asocierile voluntare, care multiplică forțele prin unire, fără a lipsi forța individuală de energia ei, de moralitatea și de responsabilitatea ei” (p. 353).

În capital, *asocierea* muncitorilor nu este forțată prin forța fizică directă, ca în cazul muncii silite, a șerbului, a sclavului; ea este forțată deoarece condițiile producției sînt proprietate străină și se prezintă, la rîndul lor, ca o *asociere obiectivă* echivalentă cu acumularea și concentrarea condițiilor producției. }

{Interpretarea capitalului exclusiv sub aspectul său material, ca unelte de producție, ignorarea totală a formei economice care transformă unealta de producție în capital creează economiștilor tot felul de dificultăți. Astfel, Rossi, în sus-citata lucrare, se întreabă:

„Este oare materia primă într-adevăr o unealtă de producție? Nu este ea oare mai curînd obiectul asupra căruia trebuie să acționeze uneltele de producție?” (p. 367).

La Rossi, așadar, capitalul coincide în întregime cu unealta de producție în sensul tehnologic al cuvîntului, astfel încît fiecare sălbatic se dovedește a fi capitalist. (Ceea ce și afirmă, într-adevăr, d-l Torrens despre un sălbatic care azvîrle cu piatra într-o pasăre²⁶.) Dealtfel, chiar din punctul de vedere al abstracției pur materiale, adică făcîndu-se abstracție de însăși categoria economică, observația lui Rossi este plată și arată doar că el nu l-a înțeles pe maestrul său englez [Torrens].

Munca acumulată este folosită ca unealtă pentru o nouă producție, sau pur și simplu produsul este folosit în producție; materia primă este

#80

folosită în producție, adică este supusă unei modificări de formă, la fel ca și unealta, care la rîndul ei este de asemenea un produs. *Rezultatul finit al producției redevine un moment al procesului de producție*. Alt sens nu are această propoziție. În cadrul procesului de producție, acest rezultat al producției poate să figureze ca materie primă sau ca unealtă. Dar este unealtă de producție nu pentru că în procesul de producție nemijlocit el servește ca unealtă, ci pentru că reprezintă un mijloc de reînnoire a procesului de producție propriu-zis, este una dintre premisele procesului de producție.

Mai importantă și mai judicioasă este îndoiala dacă fondul mijloacelor de subzistență, adică salariul, este o parte din capital, și tocmai aici se manifestă întreaga confuzie a economiștilor.

„Se afirmă că retribuția muncitorului este capital, pentru că este avansată de capitalist. Dacă ar exista numai familii de muncitori care să aibă din ce trăi un an de zile, nu ar exista salariu. Muncitorul ar putea să spună capitalistului: tu avansezi capital pentru opera comună, eu contribui cu munca; produsul îl vom împărți în cutare sau cutare proporție. De îndată ce produsul va fi realizat, fiecare își va lua partea” (Rossi, p. 369—370). „Atunci n-ar mai exista nici un fel de avansuri pentru muncitori. Ei ar continua totuși să consume, chiar dacă munca ar înceta. Ceea ce ar consuma muncitorii aparține fondului de consum, nicidecum capitalului. *Prin urmare, salariul nu este un element constitutiv al producției. El este ceva accidental, o formă a orînduirii noastre sociale*. Dimpotrivă, capitalul, munca, pămîntul sînt necesare pentru producție. *În al doilea rînd, salariul figurează aici într-o dublă ipostază: se pretinde că salariul e capital, dar ce reprezintă el în realitate? Muncă. Cine zice «salariu» zice «muncă», și viceversa. Prin urmare, dacă salariul avansat face parte din capital, ar trebui să se vorbească numai de două instrumente de producție: capitalul și pămîntul”* (p. 370).

Și mai departe:

„În fond, muncitorul nu consumă bunul capitalistului, ci propriul său bun; ceea ce i se dă ca retribuție a muncii nu este decît partea sa din produs” (p. 370). „Contractul dintre capitalist și muncitor nu este un fenomen de producție... Întreprinzătorul consimte la acest aranjament, care poate facilita producția. Dar acest aranjament nu este decît o *operație secundă*, operație de cu totul altă natură, grefată pe o operație de producție. *Într-o altă organizare a muncii, el ar putea să dispară*. Chiar și în prezent există producții în care acest aranjament nu are loc. Salariul este deci o formă de repartitie a avuției, și nu un element al producției. Partea de fonduri pe care întreprinzătorul o afectează plății salariilor nu constituie un element component al capitalului... Aceasta este o operație aparte, care poate stimula, fără îndoială, procesul de producție, dar care nu poate fi considerată ca un instrument de producție *direct*” (p. 370). „A concepe forța muncii, făcînd abstracție totodată de mijloacele de subzistență ale muncitorilor în timpul procesului de producție, înseamnă a concepe ceva fantezist. Cine zice «muncă», cine zice «forța muncii» zice totodată: muncitor și mijloace de subzistență, muncitor și salariu... *Același element reapare sub denumirea de capital, ca și cum unul și același lucru ar putea să facă parte simultan din două instrumente de producție diferite*” (p. 370, 371).

#81

Aici există o mare confuzie, care ar putea fi justificată prin faptul că Rossi îi crede pe cuvînt pe economiști și identifică *unealta de producție* ca atare cu capitalul. În primul rînd, el are perfectă dreptate cînd afirmă că munca salariată nu este o formă absolută a muncii, dar uită totodată că nici capitalul nu este o formă absolută a mijloacelor de muncă și a materialelor muncii și că aceste două forme [munca salariată și capitalul] reprezintă una și aceeași formă sub aspecte diferite, și de aceea stau și dispar împreună; de aceea este o absurditate din partea lui Rossi să vorbească despre capitaliști fără a vorbi de munca salariată.

Să examinăm exemplul său cu familiile de muncitori care pot trăi un an de zile fără capitalist, ceea ce înseamnă că sînt proprietarii condițiilor lor de producție și că-și efectuează munca necesară fără permisiunea domnului capitalist. De aceea capitalistul căruia Rossi îi cere să facă o ofertă muncitorilor nu este decît un producător de unelte de producție. Venirea lui în fața muncitorilor nu este decît o diviziune a muncii, mijlocită prin schimb cu exteriorul. Chiar și fără nici un acord — printr-un simplu schimb — capitalistul și muncitorii împart apoi între ei produsul obținut în comun. Schimbul este tocmai această împărțire, care nu necesită nici un acord. Ceea ce dau în acest schimb familiile de muncitori este supramunca, absolută sau relativă, care a devenit posibilă pentru ei datorită uneltei: fie muncă nouă într-o altă ramură de activitate, paralel cu munca lor anterioară, de pe urma căreia au putut trăi an de an pînă la apariția capitalistului, fie [supramuncă] datorată folosirii uneltei în vechea lor ramură de activitate. Aici d-l Rossi îl transformă pe muncitor într-un proprietar care face schimb cu propria sa [VI-lea] supramuncă, lipsindu-l astfel în chip fericit de ultima trăsătură care-l putea defini ca muncitor salariat, dar în același timp el lipsește și *unealta de producție* de ultima trăsătură care o face să fie capital.

Este adevărat că muncitorul „în fond nu consumă bunul capitalistului, ci propriul său bun”, dar nu pentru că, după cum crede d-l Rossi, acesta e numai o parte *alicotă* din produs, ci pentru că este o parte *alicotă* din produsul *său*, iar retribuția sa, dacă facem abstracție de aparența creată de schimb, constă în faptul că el, muncitorul, lucrează o parte din zi pentru sine, iar cealaltă pentru capitalist, dar *numai atîta vreme cît în general obține permisiunea de a lucra*, cît munca sa îngăduie o astfel de împărțire. Așa cum am văzut, *actul schimbului* nu reprezintă un moment al procesului de producție nemijlocit, ci o condiție a lui. Însă în ansamblul procesului de producție a capitalului, [proces] care include în sine diferitele momente ale schimburilor sale — circulația capitalului —, acest schimb este pus ca un moment al procesului total.

#82

Dar, spune Rossi, salariul apare de două ori în calcul: o dată în calitate de capital și a doua oară în calitate de muncă, reprezentînd astfel două instrumente de producție diferite. Dacă salariul reprezintă instrumentul de producție muncă, el nu poate reprezenta instrumentul de producție capital. Aici e o confuzie care provine tot din aceea ca Rossi ia în serios distincțiile economice ortodoxe. În producție, salariul figurează numai o dată, ca fond destinat a fi transformat în salariu, ca salariu *virtual*. De îndată ce devine salariu efectiv, el este plătit titularilor respectivi și figurează doar în consum ca venit al acestora. Dar ceea ce se schimbă pe salariu este forța de muncă, care nu figurează deloc în producție, unde apare numai întrebuițarea ei — *munca*. Munca apare ca instrument de producție a valorii pentru că nu este plătită, adică nu este reprezentată de salariu. Ca activitate creatoare de valoare de întrebuițare, munca nu are, de asemenea, nimic comun cu ea ca muncă plătită. În mîinile muncitorului salariul nu mai este salariu, ci fond de consum. Numai în mîinile capitalistului este el salariu, adică partea de capital destinată a fi schimbată pe forța de muncă. Pentru capitalist salariul a reprodus o forță de muncă susceptibilă de a se vinde, așa încît sub acest raport însuși consumul muncitorului se efectuează în interesul capitalistului. Acesta din urmă nu plătește nicidecum munca propriu-zisă, ci numai capacitatea de muncă. Firește, asta se poate doar datorită efectivității acestei capacități înseși.

Salariul apare de două ori nu pentru că el ar reprezenta două instrumente de producție diferite, ci pentru că o dată apare din punctul de vedere al producției, iar a doua oară din punctul de vedere al repartiției. Dar această formă specifică de repartiție nu este un aranjament arbitrar, care ar putea fi înlocuit prin altul; el este pus de însăși forma producției și reprezintă doar unul dintre momentele proprii ale acesteia din urmă, moment considerat într-o altă determinare.

Valoarea mașinii constituie, desigur, una din părțile capitalului, și anume partea investită în ea, dar ca valoare mașina nu produce nimic, cu toate că aduce venit fabricantului. Și așa cum valoarea nu reprezintă mașina în calitate de instrument de producție, tot astfel salariul nu reprezintă munca în calitate de instrument de producție. Salariul reprezintă numai forța de muncă, și deoarece valoarea forței de muncă există — în calitate de capital — separat de forța de muncă, salariul reprezintă o parte din capital.

În măsura în care capitalistul își apropiază munca *străină* și cu ajutorul acestei munci apropiate cumpără din nou muncă, salariul, adică reprezentantul muncii, apare, dacă așa vrea d-l Rossi, de două ori: 1) ca proprietate a capitalului, și 2) ca reprezentant al muncii. Ceea ce-l deranjează pe d-l Rossi este, propriu-zis, faptul că salariul apare ca

#83

reprezentant a *două instrumente de producție* — *capitalul și munca*; el uită că munca în calitate de forță de producție este încorporată capitalului, iar în calitate de muncă *in esse* *, și nu *in posse* **, ea nu este niciodată un *instrument de producție* distinct de capital; dimpotrivă, ea este aceea care face din capital un instrument de producție. Problema distincției dintre salariu ca parte de capital și salariu ca venit al muncitorului va fi tratată în secțiunea referitoare la profit și dobândă, cu care se încheie acest prim capitol consacrat capitalului ²⁷ .}

[7) Teoria, lui Ricardo ca reflectare a antagonismelor de clasă ale societății capitaliste]

{Referindu-se la sus-menționata sa lucrare „*The Measure of Value Stated and Illustrated*” [London, 1823], Malthus revine la aceleași probleme în ale sale „*Definitions in Political Economy*”, London, 1827, El spune acolo:

„Pînă la Ricardo n-am întîlnit nici un autor care să folosească termenul de *salariu* sau salariu efectiv într-un sens care să presupună o oarecare *proporție*. Profitul, într-adevăr, presupune o anumită proporție, iar rata profitului a fost întotdeauna — și pe bună dreptate — exprimată *în procente la valoarea capitalului avansat*. Cît privește salariul însă, creșterea sau scăderea lui a fost întotdeauna considerată *nu în funcție de proporția* care ar putea exista între salariu și întregul produs obținut printr-o anumită cantitate de muncă, ci în funcție de cuantumul mai mare sau mai mic al produsului primit de muncitor, sau de puterea mai mare sau mai mică de a dispune de mijloace de subsistență și confort pe care o procură acest produs” (p. 29—30).

Singura valoare pe care o produce capitalul în condițiile unei producții date este cea adăugată prin intermediul noii cantități de muncă. Dar această valoare constă din muncă necesară, care reproduce salariul — suma pe care capitalul a avansat-o sub formă de salariu —, și din supramuncă. deci din plusvaloarea obținută peste munca necesară. Sumele cheltuite pe materie primă și pe mașini nu fac decît să treacă dintr-o formă în alta. Unealta trece în produs la fel ca materia primă, și uzura ei este totodată crearea formei produsului. Cînd materia primă și unealta nu costă nimic — în unele industrii extractive ele mai pot fi considerate aproape egale cu zero (*materia primă* este întotdeauna egală cu zero în toate ramurile industriei extractive, extracția de minereu, cărbune, pescuitul și vînașoarea, tăierea pădurilor virgine etc.) —, ele nu adaugă absolut nimic la valoarea producției. Valoarea lor constituie rezultatul unei producții anterioare, și nu al producției nemijlocite în care servesc ca unealtă

* *în acțiune*. — *Nota trad.*

** *ca posibilitate*. — *Nota trad.*

#84

și materie primă. De aceea, *plusvaloarea* poate fi măsurată numai în raport cu munca necesară. Profitul nu este decît o formă *secundară*, derivată și transformată a plusvalorii, forma burgheză în care a dispărut orice urmă a provenienței lui.

Ricardo însuși n-a înțeles niciodată acest lucru din următoarele cauze:

1) el vorbește întotdeauna numai de împărțirea unei cantități *finite*, și nu de punerea inițială a acestei deosebiri [dintre profit și salariu]; 2) înțelegerea acestui lucru l-ar fi obligat să vadă că între capital și muncă intervine o relație totalmente diferită de cea a schimbului, și nu-i era permis să recunoască că sistemul burghez al echivalentelor se transformă într-o apropiere fără echivalent și se întemeiază pe o astfel de apropiere; 3) teza lui cu privire la profitul relativ și salariul relativ se referă numai la faptul că o anumită valoare totală se împarte în două părți, și dacă în general o cantitate se împarte în două părți, componentele ei sînt necesarmente invers proporționale. La această platitudine a și redus ulterior — și nu fără temei — școala ricardiană această teză.

Ceea ce l-a determinat pe Ricardo să formuleze conceptele de salariu relativ și profit relativ nu este dorința de a descoperi sursa creării plusvalorii — căci Ricardo pornește de la premisa că o valoare dată urmează a fi împărțită între salariu și profit, între muncă și capital, considerînd, așadar, această împărțire ca ceva de la sine înțeles —, ci, *în primul rînd*, dorința de a postula, în opoziție cu determinarea curentă a prețului, determinarea justă pe care el a stabilit-o pentru valoare, arătînd că însăși limita valorii nu este afectată de repartitia ei, de împărțirea ei diferită în profit și salariu; *în al doilea rînd*, dorința de a explica nu scăderea temporară, ci scăderea continuă a ratei profitului, scădere ce i se părea inexplicabilă în ipoteza că muncii îi revine o parte invariabilă a valorii; *în al treilea rînd*, explicînd această scădere a profitului prin urcarea salariului și însăși această urcare prin creșterea valorii produselor agricole, adică prin dificultatea crescîndă a producerii lor, Ricardo își propunea, totodată, să explice *renta funciară* ca fenomen care nu se află în contradicție cu principiul

valorii așa cum l-a formulat el.

Aceasta oferea totodată capitalului industrial o armă polemică în lupta împotriva proprietății funciare, care exploata realizările industriei. În același timp însă, îndemnat de logica elementară, Ricardo a proclamat natura antagonistă a profitului, muncii și capitalului, [VI—13] oricât s-a străduit el ulterior să demonstreze muncitorului că acest caracter antagonist al profitului și salariului nu afectează cîtuși de puțin venitul lui real și că, dimpotrivă, o creștere *proporțională* (nu absolută) a salariului este *dăunătoare*, deoarece frînează acumularea, iar dez-

#85

voltarea industriei ar aduce folease numai trîndavului proprietar funciar. Dar forma antagonistă a fost totuși proclamată, și de aceea Carey, care nu-l înțelege pe Ricardo, a putut să-l ocărăscă numindu-l părintele comuniștilor etc.²⁸, ceea ce este adevărat într-un anumit sens, pe care el însă nu-l înțelege.

Ceilalți economiști însă, care, asemenea lui Malthus, nici nu vor să audă de natura proporțională (și deci antagonistă) a salariului, pe de o parte, *doresc* să estompeze opoziția; pe de altă parte, ei se crampează de faptul că muncitorul pur și simplu schimbă pe capital o anumită valoare de întrebuințare, forța sa de muncă, și de aceea renunță la forța productivă a muncii, la forța ei creatoare de valoare nouă, că muncitorul *nu are nimic comun cu produsul* și că de aceea, în schimbul dintre capitaliști și muncitori, la plata salariului, ca la orice schimb simplu, unde pe plan economic se presupune *echivalente*, este vorba numai de *cantitate*, de cuantumul valorii de întrebuințare.

Pe cît de just este acest lucru pe de o parte, pe atît aduce astfel cu sine forma aparentă a barterului, a schimbului, încît muncitorul, cînd concurența tocmai îi permite să negocieze și să discute cu capitalistul, să-și măsoare pretențiile după profitul capitalistului și să ceară o anumită participare la plusvaloarea creată de el; în felul acesta *proporția* devine un moment real al înseși vieții economice. Mai tîrziu, în lupta dintre cele două clase — ce se instaurează inevitabil odată cu dezvoltarea clasei muncitoare —, măsurarea distanței dintre ele, care tocmai este exprimată prin intermediul salariilor înseși ca proporție, capătă o importanță hotărîtoare. *Aparența de schimb* dispăre în procesul modului de producție bazat pe capital. Prin intermediul acestui proces și prin repetarea lui e pus ceea ce există în sine, și anume că sub formă de salariu muncitorul primește de la capitalist numai o parte din propria sa muncă. Apoi aceasta intră atît în conștiința muncitorilor, cît și în cea a capitaliștilor.

Ricardo își pune, propriu-zis, numai problema de a ști cum evoluează în cursul dezvoltării raportul dintre salariul necesar și valoarea totală. El rămîne mereu doar *salariul necesar*; natura proporțională a acestuia din urmă nu-l interesează deci pe muncitor, care încă capătă același minimum ca și pînă atunci, ci numai pe capitalist, ale cărui scăzăminte din venitul net variază, fără ca muncitorii să capete o cantitate mai mare de valori de întrebuințare. Dar însuși faptul că Ricardo a formulat — deși în legătură cu probleme de cu totul altă natură — caracterul antagonist al profitului și salariului arată că în epoca lui modul de producție bazat pe capital căpătase o formă din ce în ce mai adecvată naturii lui.

#86

În legătură cu teoria ricardiană a valorii, Malthus, în sus-citatele „*Definitions in Political Economy*”, remarcă:

„Afirmația lui Ricardo că în aceeași măsură în care crește salariul scade profitul, și invers, este exactă numai în ipoteza că mărfuri pentru a căror producere s-a cheltuit aceeași cantitate de muncă au întotdeauna aceeași valoare, ceea ce se dovedește a fi exact poate într-un caz din 500, după cum reiese necesarmente din faptul că, pe măsura dezvoltării civilizației și tehnicii, crește neîncetat cantitatea de capital fix folosit, iar perioadele de rotație ale capitalului circulant devin tot mai variate și inegale” (p. 31—32).

(Acest lucru este aplicabil la *prețuri*, și nu la *valoare*.) Referitor la propria sa descoperire a adevăratei măsuri a valorii, Malthus spune următoarele:

„În primul rînd: nu am întîlnit nicăieri o formulare în sensul că *cantitatea de muncă pe care o reclamă de obicei o marfă sau alta* trebuie să reprezinte și să măsoare *cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea acestei mărfi împreună cu profitul*... Reprezentînd cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea unei mărfi împreună cu profitul, munca reprezintă condițiile naturale și necesare ale ofertei acestei mărfi, sau cheltuielile elementare necesare pentru producerea ei... în al doilea rînd: nicăieri nu am întîlnit o formulare în sensul că, oricum ar varia fertilitatea solului, cheltuielile elementare necesare pentru producerea salariului aferent unei cantități date de muncă trebuie inevitabil să fie întotdeauna aceleași” (op. cit., p. 196—197).

Aceasta nu înseamnă decît că salariul va fi întotdeauna egal cu timpul de muncă necesar pentru producerea lui, care variază odată cu productivitatea muncii. Cantitatea de mărfuri rămîne aceeași.

„Dacă considerăm valoarea ca puterea generală de cumpărare a unei mărfi, avem în vedere cumpărarea tuturor mărfurilor, masa totală a mărfurilor. Dar această masă este nesusceptibilă de evaluare... Nu se poate tăgădui nicidecum

că munca reprezintă mai bine decât orice alt obiect [valoarea] medie a masei totale a mărfurilor" (p. 205). „Odată cu progresul societății, o largă categorie de mărfuri, cum ar fi, de pilda, materiile prime, înregistrează creșteri de preț în comparație cu munca, în timp ce produsele industriale se ieftinesc. De aceea nu sîntem departe de adevăr dacă afirmăm că masa de mărfuri pe care o reclamă în aceeași țară o cantitate dată de muncă nu poate să varieze substanțial în decurs de cîteva secole" (p. 206). „Valoarea trebuie să fie întotdeauna o valoare susceptibilă de a fi schimbată pe muncă" (p. 224, notă).

Cu alte cuvinte, doctrina lui Malthus este următoarea: valoarea unei mărfi, a muncii pe care ea o conține, este reprezentată prin zilele de muncă vie pe care ea le reclamă, pe care poate fi schimbată, și deci prin *salariu*. Zilele de muncă vie conțin atît timpul [necesar], cît și timpul de supramuncă. Să-i facem lui Malthus maximum de concesie pe care i-o putem face, și anume să admitem că raportul dintre munca necesară și supramuncă, adică raportul dintre salariu și profit este întotdeauna constant. În primul rînd, însuși faptul că d-l Malthus vorbește despre munca cheltuită pentru producerea mărfii *împreună cu pro-*

#87

fitul denotă confuzia pe care o face el, deoarece profitul nu poate fi decât o parte din munca cheltuită. Malthus are în vedere aici *profitul realizat peste munca cheltuită* și care, după părerea lui, provine din *capitalul fix* etc. Aceasta poate avea o oarecare legătură numai cu repartizarea profitului total între diferiții participanți la împărțirea lui, și nu cu cuantumul total al profitului, căci dacă toți ar obține în schimbul mărfurilor lor munca pe care ele o conțin plus profitul, de unde ar proveni acest profit, domnule Malthus? Dacă unul obține în schimbul mărfii sale munca cuprinsă în ea plus un profit, înseamnă că altul trebuie să obțină munca cuprinsă în marfa lui minus acest profit, care este considerat aici ca excedent peste plusvaloarea reală. Acest lucru este deci exclus.

Să presupunem că munca cheltuită reprezintă trei zile de muncă, așa încît, dacă raportul dintre timpul de supramuncă [și timpul de muncă total] este 1 : 2, aceste trei zile de muncă au fost obținute prin plățirea unei zile și jumătate. Muncitorii au lucrat într-adevăr trei zile, dar fiecareia dintre ei i s-a plătit numai jumătate din timpul de muncă. Sau, cu alte cuvinte, marfa pe care au primit-o în schimbul celor trei zile de muncă conținea numai o zi și jumătate. Presupunînd că toate celelalte condiții sînt egale, cu cele trei zile de muncă pe care le conține marfa sa, capitalistul ar obține deci șase zile de muncă. (Acest lucru este exact numai pentru că timpul de supramuncă este presupus a fi egal cu timpul de muncă necesar, așa încît cazul al doilea *nu este decât* o repetare a celui dintîi.)

(Plusvaloarea relativă este evident limitată nu numai de raportul menționat mai sus [dintre timpul de muncă necesar și timpul de supramuncă], ci și de proporția în care produsul intră în consumul muncitorului. Dacă, datorită creșterii productivității muncii, capitalistul ar putea să obțină o cantitate dublă de fulare de cașmir și dacă acestea s-ar vinde la valoarea lor, el nu ar crea plusvaloare relativă, deoarece muncitorii nu folosesc asemenea fulare, și deci timpul necesar pentru reproducerea forței de muncă ar rămîne același. În practică nu se întîmplă așa, deoarece în asemenea cazuri prețul depășește valoarea. Aici, în teorie, acest aspect nu ne interesează încă, deoarece considerăm capitalul în sine, și nu în vreo ramură anumită.)

Aceasta înseamnă că capitalistul va plăti muncitorilor salariul pe trei zile și-i va pune să muncească șase zile; cu fiecare jumătate de zi el cumpără o zi întreagă; prin urmare, cu 6/2 de zi, adică cu trei zile, va cumpăra șase zile. A afirma, așadar, că zilele de muncă pe care le reclamă o marfă, sau salariul pe care-l plătește ea, exprimă valoarea ei înseamnă a nu înțelege cîtuși de puțin natura capitalului și a muncii salariate. Faptul că zilele de muncă materializate reclamă o cantitate mai mare de zile de muncă vie constituie esența oricărei creări de valoare

#88

și creări de capital. D-l Malthus ar fi avut însă dreptate dacă ar fi spus că timpul de muncă vie pe care-l comandă o marfă exprimă măsura *valorificării* ei, măsura *supramuncii* puse de ea. Ar fi însă pur și simplu o tautologie să se spună că, pe măsură ce marfa pune mai multă muncă, ea pune mai multă, sau ar exprima ceva diametral opus celor ce vrea să spună Malthus, ar însemna că plusvaloarea se obține datorită faptului că timpul de muncă vie pe care-l comandă o marfă nu reprezintă niciodată timpul de muncă încorporat în ea. (Acum, în sfîrșit, am terminat cu Malthus.)}

[8) *Natura socială a modului de producție capitalist
așa cum o înțeleg economiștii burghezi]*

[a) Scopul producției capitaliste în formularea
pe care i-o dă Chalmers]

[VI—14] {Am explicat mai sus, în dezvoltarea conceptului de capital, că acesta este valoare ca atare, *bani*, care totodată se conservă în circulație și se înmulțesc prin schimbul cu muncă vie. Că, de aceea, scopul capitalului productiv *nu este niciodată valoarea de întrebuințare*, ci întotdeauna forma generală a avuției ca avuție. În lucrarea sa — de altfel în multe privințe stupidă și abjectă — „*On Political Economy in connexion with the Moral State and Moral Prospects of Society*” (2nd edition, London, 1832), popa *Th. Chalmers* a înțeles just acest lucru, fără a cădea, pe de altă parte, în imbecilitatea unor specimene ca *Ferrier*²⁹ și alții, care confundă banii ca valoare a capitalului cu banii de metal realmente existenți. În perioade de criză, capitalul (ca marfă) nu poate fi schimbat nu pentru că există *prea puține* mijloace de circulație; dimpotrivă, capitalul nu circulă pentru că *nu poate și schimbat*. Importanța pe care o dobândește în perioade de criză numerarul se datorește exclusiv faptului că, în timp ce capitalul nu poate fi schimbat contra valorii sale — și numai de aceea în fața capitalului valoarea apare fixată sub formă de bani —, obligațiile de plată trebuie onorate; paralel cu circulația întreruptă are loc o *circulație forțată*.

Chalmers spune următoarele:

„Cînd un consumator refuză anumite mărfuri, el nu o face întotdeauna, cum cred noii economiști, fiindcă preferă să cumpere alte mărfuri; adesea le refuză pentru că vrea să-și păstreze intactă capacitatea generală de cumpărare. Și cînd un *negustor* își aduce mărfurile pe piață, de regulă el n-o face în căutare de alte mărfuri care să poată fi schimbate pe ale lui... El vrea să extindă *capacitatea sa generală de a cumpăra toate mărfurile*. Aici afirmația că și banii sînt o *marfă* nu servește la nimic. Banii de metal reali de care are nevoie un negustor nu reprezintă decît o mică *parte din capitalul său*, chiar o mică parte din *capitalul*

#89

său bănesc; întreg acest capital, deși este evaluat în bani, poate fi făcut — în virtutea unor contracte scrise — să-și descrie orbita și să-și îndeplinească sarcinile cu ajutorul unei cantități de *bani lichizi care reprezintă doar o parte infimă din întregul capital*. Scopul principal al capitalistului posesor de bani este în realitate acela de a spori *valoarea nominală a averii sale*. Dacă într-un an capitalul său reprezintă în bani, să zicem, 20 000 l. st., scopul capitalistului este ca în anul următor capitalul său să reprezinte în bani 24 000 l. st. A-și spori *capitalul în bani* este singura modalitate în care el, ca negustor, își poate servi interesele. Pentru el importanța acestui scop nu este afectată de fluctuațiile circulației banilor sau de variația valorii reale a banilor. De pildă, într-un an el își poate spori capitalul de la 20 000 la 24 000 l. st.; s-ar putea ca, din cauza unei scăderi a valorii banilor, să nu crească capacitatea lui de a dispune de mijloace de confort etc. Și totuși el este la fel de interesat în această sporire a capitalului său ca și cînd valoarea banilor nu ar fi scăzut; căci, în caz contrar, avuția lui bănească ar fi rămas staționară, iar avuția lui reală ar fi scăzut în proporție de 24 la 20... De aceea *mărfurile* (adică valorile reale, avuția reală) „nu constituie scopul final al capitalistului industrial”

(Iluzia sistemului monetar se rezumă la aceea că el vedea în banii de metal reali (sau în banii de hîrtie, aceasta nu schimbă fondul problemei), pe scurt, în forma-valoare ce se manifestă ca bani reali, *forma generală a avuției* și autoîmbogățirii; în realitate însă, pe măsură ce *banii* ca acumulare de capacitate generală de cumpărare se înmulțesc, ei se împuținează relativ sub forma lor determinată ca mijloc de circulație sau, de asemenea, sub forma de *tezaur realizat*. Ca *asignat* de avuție reală sau de forță productivă, ei, *banii capitalistului*,] dobîndesc o mie de forme),

„în afară de cazul cînd venitul său este cheltuit pentru cumpărarea de bunuri de consum. În cheltuirea capitalului acestui capitalist și în cumpărările efectuate de el pentru necesitățile producției, scopul său final îl constituie banii” (rețineți: nu *moneda*) (p. 164—166).

„*Profitul* — spune același *Chalmers* — face ca populația disponibilă să-și ofere serviciile nu numai proprietarilor funciari, ci și altor stăpîni..., căci cheltuielile acestor stăpîni depășesc strictul necesar pentru trai” (p. 77—78).}

În cartea citată mai sus, ansamblul *procesului de circulație* este numit de *Chalmers* *ciclu economic*:

„Lumea afacerii poate fi considerată ca rotindu-se într-un cerc, pe care îl vom numi *ciclu economic* și în care ea a efectuat o mișcare circulară ori de cîte ori întreprinderea, după efectuarea tranzacțiilor ei succesive, ajunge din nou la punctul de la care a plecat. Drept început poate fi socotit punctul în care capitalistul a făcut încasările prin intermediul cărora capitalul său se reîntoarce la el; de la acest punct el pornește din nou să-și recruteze muncitori și să le dea, sub formă de salariu, întreținerea sau, mai bine zis, puterea de a și-o procura, să primească de la ei gata fabricate, articolele pe care le comercializează, să aducă aceste articole pe piață și să încheie circuitul acestei serii de mișcări, vînzînd și obținînd prin suma rezultată din vînzarea mărfii restituirea întregului său capital cheltuit. Intervenția banilor nu schimbă cîtusi de puțin caracterul real al acestei operații” (p. 85).

#90

[b] Deosebiri în ceea ce privește durata
rotației capitalului.
Inegalitatea perioadelor necesare pentru
producerea diferitelor mărfuri]

Deosebirea în ceea ce privește rotația, în măsura în care ea depinde de acea fază a procesului de circulație care coincide cu procesul de producție nemijlocit, depinde nu numai de durata mai mare sau mai mică a timpului de muncă necesar pentru obținerea produsului (de pildă, pentru săparea unui canal etc.), ci în unele ramuri de producție — în agricultură — depinde și de întreruperile în muncă impuse de natura muncii înseși, întreruperi în timpul cărora, pe de o parte, capitalul stă fără întrebuințare, iar pe de altă parte munca încetează. Drept ilustrare poate servi exemplul citat de A. Smith ³⁰, și anume că grâul este un produs al cărui proces de producție durează un an, în timp ce producerea unui bou durează cinci ani. De aceea pe bou se cheltuiesc cinci ani de muncă, iar pe grâu numai unul.

De exemplu, creșterea vitelor pe pășuni reclamă puțină muncă. Pe de altă parte, în agricultura propriu-zisă este neînsemnată munca prestată, de pildă, în timpul iernii. În agricultură (precum și, într-o măsură mai mare sau mai mică, în alte câteva ramuri de producție), în virtutea condițiilor inerente însuși procesului de producție, au loc întreruperi, pauze în timpul de muncă, care la un moment dat trebuie să fie reluat pentru continuarea sau încheierea procesului de producție; aici continuitatea procesului de producție nu coincide cu continuitatea procesului de muncă. Acesta e un *prim aspect* al deosebirii [în ceea ce privește durata rotației capitalului]. *În al doilea rând*: [într-o ramură de producție], *finisarea* produsului, aducerea lui în stare finită necesită în genere un timp mai îndelungat [decît în alte ramuri de producție]; este vorba de durata de ansamblu a procesului de producție, indiferent de faptul că se produc sau nu întreruperi în muncă, este vorba de durata diferită a fazei de producție în general. *În al treilea rând*: după ce [într-o ramură de producție] producerea produsului a fost încheiată, este necesar uneori ca el să stea fără întrebuințare un timp mai îndelungat [în comparație cu produsele altor ramuri de producție], timp în decursul căruia el comportă cheltuieli de muncă relativ mai mici, și să fie lăsat în voia unor procese naturale, ca, de pildă, în cazul vinului (sub aspect logic, cazul acesta este aproximativ identic cu cel precedent). *În al patrulea rând*: este nevoie de mai mult timp pentru aducerea produsului pe piață dacă acesta din urmă este destinat unei piețe mai îndepărtate (sub aspect logic, cazul de față coincide cu cel de-al doilea caz). *În al cincilea rând*: durata mai mică sau mai mare a rotației de ansamblu a capitalului (durata reproducției sale totale), în măsura în care e determinată de raportul dintre capitalul fix și cel

#91

circulant, ține, evident, nu de *procesul de producție nemijlocit*, nu de durata lui, ci primește determinarea de la procesul de circulație. Timpul de reproducție a capitalului total este determinat de procesul de ansamblu în totalitatea sa, inclusiv circulația.

„Inegalitatea perioadelor necesare pentru producerea diferitelor mărfuri” (*Thomas Hodgskin*. „Popular Political Economy”. London, 1827, p. 146—147).

„Diferența dintre timpul necesar pentru producerea produselor agricole și cel necesar pentru obținerea produselor altor feluri de muncă constituie principala cauză a marii dependențe a agricultorilor. Ei nu-și pot aduce marfa pe piață în mai puțin de un an. În tot acest timp ei sînt nevoiți să cumpere pe credit de la cizmar, croitor, fierar, rotar și de la diferiți alți meșteșugari de ale căror produse au nevoie, produse a căror confecționare durează câteva zile sau câteva săptămîni. Datorită acestei circumstanțe naturale, precum și creșterii mai rapide a avuției produse de munca neagră în comparație cu cea agricolă, proprietarii monopolști ai tuturor terenurilor [VI—15], deși au monopolizat și legislația, sînt incapabili să se salveze pe sine și să-și salveze slujitorii, fermierii, din situația de a fi cea mai dependentă dintre toate clasele societății” (p. 147, notă).

„În virtutea unor circumstanțe naturale, toate mărfurile se produc în perioade de timp inegale, în timp ce trebuințele muncitorului trebuie satisfăcute zilnic... Această inegalitate a duratei timpului necesar pentru confecționarea diferitelor mărfuri l-ar fi obligat — în epoca sălbăticiei — pe vînător etc. să păstreze un surplus de vînat etc. pînă în momentul în care producătorul de arcuri și săgeți etc. ar fi avut marfă gata confecționată pentru schimbul pe surplusul de vînat. Nici un schimb nu ar fi fost posibil; producătorul de arcuri ar fi trebuit să fie și vînător, iar diviziunea muncii ar fi fost imposibilă. Această dificultate a contribuit la inventarea banilor” (op. cit., p. 179—180).

[(c)] În noțiunea de muncitor liber se subînțelege pauperul.

[Falsitatea teoriei malthusiene asupra populației.

Populație excedentară și capital excedentar în capitalism]

{În conceptul de muncitor liber stă deja că el e *pauper*: pauper virtual. Prin condițiile sale economice, el reprezintă doar *o forță de muncă vie*, deci înzestrată și cu trebuințe vitale. Nevoie omnilaterală, fără existența obiectivă pentru realizarea acesteia ca forță de muncă. Dacă capitalistul nu poate utiliza supramunca muncitorului, acesta din urmă nu-și poate efectua munca necesară, nu-și poate produce mijloacele de subzistență. Atunci, el nu le poate obține prin intermediul schimbului, ci, cînd le primește, e numai prin pomeni ce-i sînt aruncate din venitul altora. Ca muncitor el poate trăi numai dacă își schimbă forța de muncă pe partea de capital care alcătuiește fondul muncii. Acest schimb, la rîndul lui, este pus de condiții întîmplătoare pentru

muncitor, de condiții indiferente față de ființarea sa *organică*. Muncitorul este deci *pauper* virtual.

Mai departe, deoarece condiția producției bazate pe capital este ca muncitorul să producă tot mai multă supramuncă, devine disponibilă tot mai multă *muncă necesară*. Așadar, el are mai multe șanse de a deveni

#92

pauper. Dezvoltării supramuncii îi corespunde dezvoltarea suprapopulației.

În diferite moduri de producție sociale există diferite legi de creștere a populației și suprapopulației; aceasta din urmă este identică cu pauperismul. Aceste legi diferite trebuie reduse pur și simplu la diferitele moduri de raportare la condițiile producției sau, în ceea ce-l privește pe individul viu, la condițiile reproducerii sale ca membru al societății, căci numai în cadrul acesteia lucrează și-și apropiază el. Disoluția acestor raporturi, pentru individul singular sau pentru o parte din populație, îi pune în afara condițiilor reproducerii acestei baze determinate, îi pune deci drept suprapopulație nu numai lipsită de orice mijloace, ci și incapabilă de a-și procura prin muncă mijloacele de subzistență, îi pune drept pauperi.

Numai în modul de producție bazat pe capital pauperismul apare ca rezultat al muncii înseși, ca rezultat al dezvoltării forței productive a muncii. Din această cauză, pe o treaptă a producției sociale poate fi suprapopulație ceea ce pe altă treaptă nu este, iar efectele ei pot fi diferite. De pildă, coloniile întemeiate de antici erau formate din suprapopulație trimisă de metropole, adică dintr-o populație care, în condițiile bazei materiale de atunci a proprietății, adică în condițiile de atunci ale producției, nu mai putea continua să trăiască în același spațiu. Raportat la condițiile moderne ale producției, efectivul ei poate să pară extrem de neînsemnat. Dar această populație era departe de a fi pauperă. Pauperi erau în schimb plebeii romani cu al lor panis et circenses³¹. Suprapopulația care provoacă marile migrațiuni ale popoarelor presupune și ea alte condiții.

Deoarece în toate formele de producție anterioare dezvoltarea forțelor de producție nu constituie baza apropierii, ci, dimpotrivă, un anumit raport față de condițiile producției (formele de proprietate) apare ca o limită *dinainte dată* a forțelor de producție și nu trebuie decât să fie reprodus, — creșterea populației, care rezumă în sine dezvoltarea tuturor forțelor de producție, se lovește într-o măsură și mai mare de o *limită exterioară* și de aceea apare ca ceva susceptibil de îngrădire.

Condițiile orînduirii sociale sînt compatibile numai cu un anumit număr al populației. Pe de altă parte, dacă limitele numărului populației, puse de elasticitatea formei determinate a condițiilor producției, *variază, se restrîng sau se extind* în funcție de *această formă*, — dacă, prin urmare, la popoarele de vînători suprapopulația a fost alta decât la atenieni, iar la aceștia din urmă alta decât la triburile germanice, — variază și rata absolută a creșterii populației, deci și rata suprapopulației și a populației. Suprapopulația, care e pusă pe o anumită bază de producție, este deci totodată determinată ca fiind populația adecvată acestei baze. Suprapopulația și populația, luate laolaltă, reprezintă *acea* populație

#93

pe care o poate genera o anumită bază de producție. În ce măsură își poate depăși ea limita, aceasta e dat de limita însăși sau, mai bine zis, de aceeași cauză care pune limita. La fel cum munca necesară și supramunca, luate laolaltă, reprezintă munca în ansamblu pe baza respectivă.

Teoria lui *Malthus* (pe care, de altfel, nu el a inventat-o; faima de inventator al acestei teorii și-a însușit-o el prin zelul popesc cu care a propovăduit-o; la drept vorbind, prin accentul deosebit pe care-l punea pe ea) prezintă importanță sub două aspecte: 1) pentru că dă o expresie brutală punctului de vedere brutal al capitalului, 2) pentru că *afirmă* existența suprapopulației în toate formele de societate. Malthus n-a demonstrat acest lucru, căci nu e nimic mai necritic decât această pestriță colecție de compilații din lucrări de istorie și descrieri de călătorii. Concepția lui Malthus este pe de-a-ntregul falsă și puerilă din următoarele motive.

1) *Suprapopulația* în diferitele etape istorice ale dezvoltării economice este considerată de el ca ceva *omogen*, fără a înțelege deosebirea ei specifică și de aceea el reduce stupid toate aceste relații extrem de complexe și de variabile la un singur raport, în care de o parte înmulțirea naturală a oamenilor, iar de alta — înmulțirea naturală a plantelor (sau a mijloacelor de subzistență), se contrapun ca două serii naturale, din care una se dezvoltă în progresie geometrică, iar cealaltă în progresie aritmetică. În felul acesta Malthus transformă relații istoricește diferite într-un raport numeric abstract, care e supt din deget și nu se întemeiază nici pe legile naturii, nici pe cele ale istoriei. E musai să aibă loc o deosebire naturală între înmulțirea omului și a cerealelor, de pildă. Acest maimuțoi presupune odată cu asta că *înmulțirea oamenilor* este un proces pur natural, care pentru a nu ajunge la o progresie geometrică reclamă *limitări exterioare, piedici*.

Această *înmulțire geometrică* este [după Malthus] procesul natural al înmulțirii omului. Studiul istoriei i-ar fi arătat că populația crește în proporții foarte diferite și că suprapopulația reprezintă și ea un raport istoricește condiționat, determinat nicicum de cifre abstracte sau de limita absolută a productivității mijloacelor de subzistență, ci de limite puse de *condiții de producție determinate*. Așa și cu limitarea numărului. Cît de infime ni se par cifrele care la atenieni însemnau suprapopulație! În al doilea rînd, privind caracterul restricției. O suprapopulație alcătuită din atenieni liberi ce se transformă în coloniști este

semnificativ diferită de o suprapopulație alcătuită din muncitori care sînt transformați în pensionari ai unei case de muncă. Tot astfel suprapopulația alcătuită din cerșetori care consumă plusprodusul unei mănăstiri se deosebește radical de populația excedentară ce se

#94

formează, într-o fabrică. Malthus însă face abstracție de aceste legi istorice determinate ale dinamicii populației, care, ca istorie a naturii omului, sînt legi *naturale*, dar legi naturale ale omului doar pe o anumită treaptă de dezvoltare istorică și cu o anumită dezvoltare a forțelor de producție, determinată de procesul istoric propriu al omului.

Omul malthusian, abstras din omul istoricește determinat, există numai în închipuirea autorului său, la fel ca și metoda geometrică de înmulțire, corespunzătoare acestui om malthusian natural. De aceea istoria reală îi apare lui Malthus în așa fel, încît nu înmulțirea omului său natural este o abstracție dedusă din procesul istoric, din înmulțirea reală, ci, dimpotrivă, înmulțirea reală este o aplicare a teoriei malthusiene. Ca urmare, ceea ce în istorie constituie pe fiecare treaptă condițiile imanente atît ale populației, cît și ale suprapopulației, apare la Malthus ca o serie de *pieđici exterioare* care *au prevenit* dezvoltarea populației în forma malthusiană. Condițiile în care oamenii se produc și se reproduc istoricește apar ca *limite* ale reproducerii omului natural malthusian, care este o creatură a lui Malthus. [VI—16] Pe de altă parte, producția mijloacelor de subzistență — așa cum este ea controlată, determinată de activitatea omului — apare ca o *limită* pe care și-o pune ea însăși. Ferigile acopereau cîndva toată suprafața pămîntului. Înmulțirea lor s-a terminat cînd s-a terminat spațiul pentru ea. Ea n-a ținut seama de nici o proporție aritmetică. E greu de spus unde a descoperit Malthus că reproducerea produselor naturale care cresc liber se oprește grație unui impuls interior, fără *pieđici exterioare*. Limitele imanente, istoricește variabile ale procesului de înmulțire a oamenilor se transformă la Malthus în *limite exterioare*; *pieđicile exterioare* ale procesului de reproducere ce se desfășoară în natură devin la el *limite imanente*, adică *legi naturale* ale înmulțirii.

2) Malthus raportează în mod stupid un anumit număr de oameni la o anumită cantitate de mijloace de subzistență. Ricardo ³² i-a obiectat îndată — și pe bună dreptate — că muncitorului, dacă nu are *de lucru*, îi este complet indiferentă cantitatea de cereale disponibilă; că, așadar, nu mijloacele de subzistență, ci mijloacele de angajare a muncii îl plasează sau nu-l plasează pe muncitor în categoria populației excedentare.

Dar această problemă trebuie examinată sub un aspect mai general, ținînd ca atare de *mijlocirea socială* prin care individul se raportează la mijloacele propriiei sale reproduceri și le creează; ea ține deci de *condițiile producției* și de raportul dintre individ și acestea. Pentru sclavul atenian nu exista nici o limită a înmulțirii în afara obiectelor de strictă necesitate care puteau fi produse. Și n-am auzit niciodată ca în antichitate să fi existat *surplus de sclavi*. Dimpotrivă, nevoia de sclavi creștea mereu. În schimb a existat o suprapopulație

#95

de nonlucrători (în sens nemijlocit), care nu erau prea mulți în raport cu mijloacele de subzistență disponibile, dar care pierduseră condițiile în cadrul cărora își puteau apropria aceste mijloace de subzistență. Inventarea muncitorilor excedentari, adică a oamenilor lipsiți de proprietate care muncesc, aparține epocii capitalului.

Cerșetorii care se pripășeau pe lîngă mănăstiri și le ajutau să-și consume plusprodusul făceau parte din aceeași clasă cu suita feudalilor, ceea ce atestă că puținii proprietari ai plusprodusului nu erau în stare să-l consume singuri. Aceasta a fost doar o altă formă a suitelor de odinioară sau a personalului casnic din zilele noastre. La popoarele de vînători, de pildă, suprapopulația ce se manifesta în lupta dintre triburi nu demonstrează că pămîntul nu putea hrăni un număr de oameni atît de mic, ci arată că condițiile reproducerii lor reclamau o suprafață mai mare de pămînt, reclamau un teritoriu mare pentru un număr mic de indivizi. Nicăieri nu se constată o raportare la *non-existent* masă absolută a mijloacelor de subzistență, ci raportare la condițiile producției, la condițiile producției acestor mijloace de subzistență, care sînt însă în egală măsură *condiții ale reproducerii oamenilor*, ale întregii populații, inclusiv ale suprapopulației relative. Acest excedent de populație este pur relativ: el nu se află în nici un raport cu *mijloacele de subzistență* în general, ci se află în raport cu modul de a le produce. De aceea el este *excedent* numai pe respectiva treaptă de dezvoltare.

3) Aici nu interesează ceea ce, la drept vorbind, nici nu-i aparține lui *Malthus*, și anume invocarea teoriei rentei, teorie care în fond nu exprimă decît faptul că, pe treapta de dezvoltare a producției cunoscută de Ricardo și de alții, agricultura rămăsese în urma industriei prelucrătoare, ceea ce este, dealtfel, immanent producției burgheze, deși în proporții variabile.}

{Cînd examinăm producția bazată pe capital, considerînd lucrurile sub aspectul lor absolut, constatăm că o condiție a acestei producții este o cît mai mare masă absolută de muncă necesară, însoțită de o cît mai mare masă relativă de supramuncă. De aici urmează că condiția fundamentală este o creștere cît mai mare a populației, a forței de muncă vii. Dacă examinăm apoi condițiile dezvoltării forței productive, precum și a schimbului, vedem iarăși că diviziunea muncii, cooperarea, observarea multilaterală, care nu poate fi decît rodul activității a numeroase minți, știința, un număr cît mai mare de centre de schimb — toate acestea sînt

identice cu creșterea populației.

Pe de altă parte, condiția apropierei de supramuncă străină implică de la sine ca, pe lângă populația necesară, adică pe lângă populația care

#96

reprezintă munca necesară, munca necesară pentru producție, să existe și o *populație excedentară*, care nu lucrează. Dezvoltarea ulterioară a capitalului arată că, alături de partea industrială a acestei populații excedentare — capitaliștii industriali —, se ramifică o parte exclusiv consumatoare, alcătuită din trântori, care nu au altă ocupație decât aceea de a consuma produse străine și care — deoarece consumul grosier își are limitele sale — trebuie să capete parțial produse sub formă rafinată, sub formă de obiecte de lux.

Cînd economiștii vorbesc de suprapopulație, ei nu au în vedere această suprapopulație parazită. Dimpotrivă, dată fiind funcția consumatoare a acesteia din urmă, fanaticii teoriei populației o consideră tocmai populație necesară, ceea ce [din punctul lor de vedere] este cît se poate de just (și consecvent). Expresia „suprapopulație” se referă exclusiv la forța de muncă, adică la *populația necesară*; se creează un surplus de *forță de muncă*. Dar această împrejurare decurge pur și simplu din natura capitalului. Forța de muncă își poate efectua munca necesară numai dacă supramunca ei are valoare pentru capital, poate fi folosită de el. Cînd însă această posibilitate de folosire a supramuncii este împiedicată de o limită sau alta, atunci 1) *forța de muncă însăși apare în afara condițiilor reproducerii existenței sale*; ea subzistă fără *condițiile ei de existență* și de aceea nu este decât o povară; are trebuințe, dar nu dispune de mijloace pentru a le satisface. 2) munca necesară apare ca superfluă, pentru că superfluul e non-necesar. Munca este necesară numai în măsura în care constituie o condiție pentru valorificarea capitalului.

Prin urmare, corelația dintre munca necesară și supramuncă, așa cum este ea pusă de capital, se transformă așa încît o parte din munca necesară, adică din munca care reproduce forța de muncă, devine superfluă și de aceea însăși această forță de muncă e folosită ca un *surplus* al populației muncitorești necesare, adică al acelei părți din populația muncitorească a cărei muncă necesară nu este superfluă, ci necesară pentru capital. Deoarece dezvoltarea necesarmente pusă de capital a forței productive, constă în creșterea raportului dintre supramuncă și munca necesară, sau în diminuarea ponderii muncii necesare pentru o anumită cantitate de supramuncă, înseamnă că, dată fiind o anumită cantitate de forță de muncă, ponderea muncii *necesare* folosite de capital scade continuu inevitabil, adică o parte din această forță de muncă devine superfluă, deoarece pentru efectuarea cantității de supramuncă care înainte reclama întreaga forță de muncă existentă e de ajuns acum o parte din aceasta din urmă.

De aceea, punerea unei anumite părți a forței de muncă ca forță de muncă superfluă, adică punerea muncii cerute pentru

#97

reproducerea ei ca muncă superfluă, constituie o consecință inevitabilă a creșterii supramuncii în raport cu munca necesară. Reducerea muncii relativ necesare apare ca creștere a forței de muncă relativ superflue, deci ca punere de suprapopulație. Dacă populația excedentară capătă mijloace de întreținere, acestea provin nu din fondul muncii, ci din venitul tuturor claselor. În acest caz, forța de muncă nu se întreține prin munca prestată de ea însăși, prin reproducerea normală a individului viu ca muncitor; dimpotrivă, este întreținut ca ființă vie din mila altora, și de aceea decade, ajunge pauper; deoarece nu se mai întreține prin munca sa necesară, deci nici datorită schimbului cu o parte din capital, el a căzut în afara condițiilor relației de aparent schimb și de aparentă independență.

În al doilea rînd: societatea își asumă în părți alicote, în locul domnului capitalist, sarcina de a-i păstra intactă virtuala unealtă de muncă, spre a nu se uza, de a o păstra ca rezervă pentru o utilizare ulterioară. Capitalistul se debarasează în parte de cheltuielile pentru reproducerea clasei muncitoare [VI-17] și pauperizează astfel, în profitul său, o parte din restul populației. Pe de altă parte, capitalul, deoarece se reproduce permanent în calitate de capital adițional, manifestă în egală măsură atît tendința de a pune acest pauperism, cît și tendința de a-l suprima. Capitalul acționează în două direcții opuse și, în timp, devine precumpănitoare cînd o tendință, cînd cealaltă.

În sfîrșit, în punerea capitalului adițional rezidă trei momente: 1) Pentru a fi pus în mișcare, capitalul adițional are nevoie de o populație în creștere. Dacă numărul relativ al populației de care are el nevoie a înregistrat o scădere, înseamnă că el însuși a devenit mai mare în aceeași măsură. 2) Pentru capital este necesar ca o parte din populație să șomeze (relativ, cel puțin), adică el are nevoie de o suprapopulație relativă, spre a găsi o populație imediat disponibilă pentru creșterea capitalului adițional. 3) Pe o anumită treaptă de dezvoltare a forțelor de producție poate să fie disponibilă plusvaloare, dar nu încă în măsura, în proporția necesară spre a putea fi folosită în calitate de capital. E pus un minim nu doar al treptei de producție, ci și al extinderii ei. În acest caz există capital excedentar și populație excedentară. Este posibil, de asemenea, să existe o populație excedentară, dar nu suficientă, nu în proporțiile necesare unei producții sporite. În toate aceste considerații s-

a făcut în mod deliberat abstracție de oscilațiile desfacerii, restrângerea pieței etc., într-un cuvânt, de tot ce presupune *procesul [interacțiunii] mai multor capitaluri* }

#98

[d) A. Smith: Munca este un sacrificiu.
Caracterul antagonist al muncii
în societățile bazate pe exploatare
și munca realmente liberă în comunism]

{Potrivit concepției lui *Adam Smith*, *munca*, *nu-și schimbă* niciodată *valoarea*, nu și-o schimbă în sensul că *pentru muncitor o anumită cantitate de muncă este întotdeauna o anumită cantitate de muncă*, adică — în concepția lui — *sub raport cantitativ* munca este *întotdeauna un sacrificiu la fel de mare*. Indiferent dacă primesc mult sau puțin pentru o oră de muncă — și aceasta depinde de productivitatea orei de muncă și de alte împrejurări —, *am lucrat o oră*. Ceea ce a trebuit să plătesc pentru rezultatul muncii mele, pentru salariul meu este întotdeauna una și aceeași *oră de muncă*, oricît ar varia rezultatul ei.

„Se poate spune că întotdeauna și pretutendeni, cantități de muncă egale sînt de o valoare egală pentru acela care muncește. În condiții normale de sănătate, putere, inteligență și la un grad obișnuit de pricepere și îndemînare, el va sacrifica întotdeauna *aceeași parte din repausul, libertatea și fericirea sa*. *Prețul pe care îl plătește* e neapărat întotdeauna același, oricare ar fi cantitatea de bunuri pe care o primește în schimb. Cu acest preț, într-adevăr, poate cumpăra uneori o cantitate mai mare din acestea, alteori una mai mică; valoarea lor e însă aceea care variază, nu valoarea muncii cu care ele se cumpără... Prin urmare, numai munca, fiind aceea care niciodată nu variază în valoarea sa, numai ea este... *prețul real* al mărfurilor; banii nu sînt decît prețul lor nominal" (*A. Smith*. „*Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations*”. Traduction nouvelle, avec des notes et observations, par G. Garnier. Tome I, Paris, 1802, p. 65—66) [Versiunea românească, p. 26].

„Întru sudoarea frunții tale să mănînci pîine!” — acesta e blestemul pe care Iehova l-a aruncat asupra lui Adam ³³. Și A. Smith concepe munca tocmai ca un blestem. „*Repausul*” apare la el ca starea adecvată, ca identică cu „*libertatea*” și cu „*fericirea*”. El este departe de a înțelege că, „în condiții normale de sănătate, putere și inteligență, pricepere și îndemînare”, individul simte nevoia de a întrerupe repausul și de a presta o doză normală de muncă. Ce-i drept, însăși măsura muncii apare ca dată din afară, dată prin scopul care urmează a fi atins și prin obstacolele pe care trebuie să le învingă munca pentru atingerea lui. Dar că însăși înlăturarea obstacolelor e în sine afirmarea libertății și că, apoi, scopurile exterioare sînt dezbrăcate de aparența de necesitate pur exterioară, naturală și, ca scopuri pe care doar individul însuși le pune, sînt puse astfel ca autorealizare, obiectivare a subiectului, deci ca libertate reală, a cărei manifestare activă e tocmai munca, — toate acestea la fel de puțin le bănuiește A. Smith.

Nu-i mai puțin adevărat însă că Smith are dreptate în sensul că în toate formele ei istorice — sclavajul, claca, munca salariată — munca apare întotdeauna ca respingătoare, ca *muncă impusă din afară*, iar non-munca opusă ei apare ca „libertate și

#99

fericire”. Aici se poate vorbi despre muncă sub două aspecte: despre această muncă antagonistă și — ceea ce se leagă de ea — despre o muncă ce încă nu și-a creat (sau care, în comparație cu cea din perioada păstoritului etc., și-a pierdut) condițiile subiective și obiective necesare pentru a fi o muncă atractivă, pentru a fi autorealizarea individului, ceea ce nu înseamnă în nici un caz că va fi doar o delectare, un simplu amuzament, cum, asemenea unei midinete, își închipuie naiv Fourier ³⁴. O muncă cu adevărat liberă, de pildă cea a compozitorului, este foarte grea și cere un efort maxim.

În producția materială munca poate să capete acest caracter numai prin aceea că 1) este pus caracterul ei social și 2) că ea are un caracter științific, că este totodată munca generală, este efortul omului nu ca forță naturală specifică dresată, ci ca subiect care apare în procesul de producție nu într-o formă pur naturală, nativă, ci ca activitate care dirijează toate forțele naturii.

Smith, dealtfel, se referă numai la sclavii capitalului. De pildă, nici chiar lucrătorul semiartizan din timpurile medievale nu poate fi încadrat în definiția sa. *Aici însă pe noi* nu ne interesează *înainte de toate* analiza opiniilor filozofice ale lui Smith despre muncă, nu ne interesează aspectul filozofic, ci cel economic. Dacă munca e considerată numai ca un *sacrificiu* și, în virtutea acestui fapt, ca punere de valoare, ca *preț* ce se plătește pentru bunuri și care de aceea le conferă preț după cum ele costă mai multă sau mai puțină muncă, — aceasta este o determinare pur *negativă*. Tocmai de aceea a putut d-l *Senior* ³⁵, bunăoară, să transforme capitalul într-o sursă de producție sui generis, de același tip cu munca, într-un fel de sursă de producție a *valorii*, pretinzînd că și capitalistul ar face un *sacrificiu*, sacrificiul *abstinenței*, întrucît se îmbogățește în loc să consume nemijlocit produsul. Un factor pur negativ nu creează nimic. Dacă, de pildă, munca îi procură

muncitorului un sentiment de satisfacție — după cum este sigur că *abstinența* procură satisfacție avarului despre care vorbește Senior —, de pe urma acestui fapt produsul nu pierde nimic din valoarea sa. Numai munca produce; ea constituie unica *substanță* a produselor ca *valori*.

{Cît de puțin a înțeles Proudhon acest lucru se vede din axioma sa că orice muncă dă un excedent ³⁶. Ceea ce el contestă capitalului se transformă la el într-o însușire naturală a muncii. Esențialul însă, dimpotrivă, constă în aceea că timpul de muncă necesar pentru satisfacerea trebuințelor absolute lasă timp *liber* (a cărui mărime variază pe diferitele trepte de dezvoltare a forțelor de producție) și de aceea poate fi creat un plusprodus dacă se efectuează *supramuncă*. Scopul este suprimarea relației înseși [dintre munca necesară și supramuncă], astfel încît pluspro-

#100

dusul să apară ca produs necesar ³⁷. În cele din urmă, producția materială lasă fiecărui om timp suplimentar pentru alte activități. Acum aici nu mai e nimic mistic. Inițial natura își oferă generoasă darurile sau ele trebuie doar să fie apropiate. Din capul locului avem asociația nativă (familia) și diviziunea muncii și cooperarea ce-i corespund. Căci la origine și trebuințele sînt reduse; ele se dezvoltă abia odată cu forțele de producție.}

Măsura muncii, timpul de muncă — se presupune că intensitatea este aceeași — constituie de aceea măsura valorilor. Deosebirea calitativă dintre muncitori, în măsura în care nu este oosebire naturală, pusă de sex, vîrstă, forță fizică etc. — adică exprimă în fond nu valoarea calitativă a muncii, ci diviziunea muncii, diferențierea ei — este ea însăși doar un rezultat istoric și, la rîndul ei, dispăre pentru marea masă a muncii, întrucît aceasta este munca simplă, iar cea calitativ mai înaltă își găsește măsura economică în munca simplă.

Timpul de muncă, sau cuantumul muncii, este măsura valorilor — aceasta nu înseamnă decît că măsura muncii este măsura valorilor. Două lucruri se pot măsura cu același etalon numai dacă sînt de *aceeași natură*. Produsele se pot măsura cu măsura muncii — cu timpul de muncă — numai pentru că prin natura lor sînt *muncă*. Ele sînt muncă obiectivată. Ca obiecte, ele capătă înfățișări în care, de fapt, ființarea lor ca muncă poate apărea ca formă (ca utilitate pusă lor din exterior; dar nu același lucru se poate spune despre bou, bunăoară, și în general despre produsele naturale obținute prin reproducere), dar între ele nu au altceva comun. Ca ceva identic [VI—18], produsele există numai atîta timp cît există ca activitate. Activitatea se măsoară prin timp, care de aceea devine și măsura muncii obiectivate. Mai încolo vom vedea în ce grad această *măsurare* [a cheltuielilor de muncă prin timpul de muncă] este legată de schimb, de munca socială neorganizată — de o anumită treaptă a procesului social de producție.

Valoarea de întrebuintare se referă nu la activitatea umană ca sursă a produsului, nu la punerea existenței sale prin activitate umană, ci la ființarea lui pentru om. În măsura în care produsul are o măsură pentru sine, aceasta este măsura naturală, măsura lui ca obiect natural: greutate, lungime, volum etc., măsura utilității lui. Dar ca rezultat sau ca ființare în repaus a forței care l-a creat, produsul nu se poate măsura decît cu măsura acestei forțe înseși. Măsura muncii este timpul. Numai pentru că sînt *muncă*, produsele pot fi măsurate cu măsura muncii, cu timpul de muncă, sau cu cuantumul muncii cheltuite pentru producerea lor. Negarea repausului, ca simplă negație, ca sacrificiu ascetic, nu creează nimic. *Din zori și pînă-n seară poți, asemenea*

#101

monahilor etc., să-ți mortifici carnea, să te autoflagelezi etc., dar această cantitate de sacrificii aduse nu-ți va da nimic. Prețul *natural* al lucrurilor nu este sacrificiul ce li se aduce. O asemenea afirmație amintește mai curînd de concepția non-industrială potrivit căreia bogăția poate fi dobîndită prin jertfe aduse zeilor. Pe lîngă jertfă, mai e nevoie și de altceva. Ceea ce Smith consideră ca sacrificare a repausului poate fi numit, de asemenea, sacrificare a lenei, nelibertății, nefericirii etc., adică negare a unei stări negative.

A. Smith consideră munca sub aspect psihologic, din punctul de vedere al plăcerii sau neplăcerii cu care o face individul. Dar, în afara acestui raport *afectiv* dintre individ și activitatea sa, munca mai este totuși și altceva — în primul rînd, pentru alții, deoarece un simplu sacrificiu din partea individului A n-ar aduce nici un folos individului B; în al doilea rînd, munca este o anumită raportare a individului însuși la obiectul pe care-l prelucrează și la propriile sale capacități de muncă. Munca este *activitate pozitivă, creatoare*. Măsura muncii — timpul — nu depinde, firește, de productivitatea muncii; măsura muncii nu este altceva decît o unitate, ale cărei părți alicote exprimă un anumit multiplu. De aici nu rezultă, bineînțeles, că *valoarea* creată de muncă este constantă; sau e constantă numai în sensul că cantități egale de muncă reprezintă una și aceeași mărime, care servește drept măsură.

Analiza constată apoi că valoarea produselor se măsoară nu prin munca utilizată în ele, ci prin cea de care are nevoie producerea lor. Prin urmare, nu sacrificiul, ci munca apare ca o condiție a producției. Echivalentul exprimă condiția reproducerii produselor ca dată lor datorită schimbului, adică exprimă posibilitatea reluării activității de producție ca fiind pusă de propriul ei produs.}

{Din concepția smithiană a *sacrificiului*, care, dealtfel, exprimă just *atitudinea subiectivă a muncitorului salariat față de propria sa activitate*, nu reiese totuși ceea ce vrea să dovedească Smith, și anume: determinarea

valorii prin timpul de muncă. Să zicem că pentru muncitor o oră de muncă reprezintă întotdeauna același sacrificiu. Dar valoarea mărfurilor nu depinde cîtusi de puțin de senzațiile muncitorului, după cum nici valoarea orei sale de muncă nu depinde de ele. Deoarece A. Smith recunoaște că acest sacrificiu poate fi cumpărat cînd mai ieftin, cînd mai scump, faptul că trebuie să fie *vîndut* întotdeauna la același preț este cît se poate de surprinzător. Dar, în același timp, Smith se dovedește a fi și inconsecvent. Ulterior el va declara că măsura valorii o constituie *salariul*, și nu cuantumul muncii. *Pentru bou, tăierea înseamnă întotdeauna același sacrificiu, dar, cu toate acestea, carnea de vită nu are o valoare constantă.* }

{„Dar deși cantități egale de muncă sînt întotdeauna de o valoare egală pentru muncitor, totuși pentru persoana care întrebuițează pe muncitor, aceste

#102

cantități de muncă par uneori o valoare mai mare, alteori mai mică. Ea cumpără aceste cantități de muncă uneori cu o cantitate de bunuri mai mare, alteori mai mică, și i se pare că prețul muncii variază cu acela al tuturor celorlalte lucruri... În realitate însă, mărfurile sînt cele care sînt mai ieftine într-un caz și mai scumpe în celălalt" (Smith, op. cit., p. 66) [Versiunea românească, p. 26].}

[9) *Tratarea profitului și a capitalului în economia politică burgheză*]

{Modul în care A. Smith explică geneza *profitului* este foarte naiv:

„În starea primitivă a societății, întregul produs al muncii aparține muncitorului, iar cantitatea" (ca și dificultatea mai mare etc.) „de muncă întrebuițată de regulă pentru a dobîndi sau a produce o marfă este singurul factor care determină cantitatea de muncă pe care această marfă trebuie în mod obișnuit să o cumpere, să dispună de ea sau, să o obțină în schimb... *Dar de îndată ce se acumulează rezerve în mâinile unor particulari..., valoarea pe care muncitorii o adaugă materialelor se descompune în două părți, din care una plătește salariul muncitorilor, iar cealaltă profitul patronului la întreaga sumă avansată de el pentru materiale și salarii. Patronul n-ar avea nici un interes să-i folosească pe acești muncitori dacă nu s-ar aștepta să obțină din vînzarea produselor lor ceva mai mult decît ceea ce ar fi necesar pentru a-i refaca capitalul; și nu ar avea nici un interes să investească un capital mai mare în locul unuia mai mic dacă profiturile sale n-ar fi oarecum proporționale cu mărimea capitalului utilizat" (A. Smith. „Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations". Tome I, Paris, 1802, p. 96—97) [Versiunea românească, p. 36—37].*

(Vezi ideea bizară a lui A. Smith că *înainte de apariția diviziunii muncii,*

„cînd fiecare se îngrijea singur de toate cele ce îi erau trebuincioase, nu era nevoie să se acumuleze capital" (op. cit., vol. II, p. 191—192) [Versiunea românească, p. 183].

Ca și cum în această stare a societății, omul, negăsind în natură nici un fel de rezerve, n-ar trebui să găsească de-a gata condițiile obiective de viață pentru a putea munci. Pînă și sălbaticul, pînă și animalele își creează rezerve. Smith putea să vorbească cel mult de o stare a societății în care numai instinctul imediat și momentan îl îndeamnă pe om la muncă nemijlocită, dar și în acest caz trebuie totuși ca *rezerva* să se găsească — într-un fel sau altul — în natură, *fără cheltuire de muncă*. Smith face o confuzie. Aici nu este necesară *concentrarea rezervelor* într-o singură mînă.)}

{În volumul al III-lea al „*Avuției națiunilor*" de A. Smith, ediția îngrijită de Wakefield, acesta din urmă remarcă următoarele:

„Munca sclavilor, fiind combinată, este mai productivă decît munca mult prea dispersată a oamenilor liberi. Munca oamenilor liberi este mai productivă decît cea a sclavilor numai atunci cînd începe să se combine, *ca urmare a scum-*

#103

pirii mai pronunțate a terenurilor, ca și a sistemului muncii salariate" (p. 18, notă). „În țările în care pămîntul se menține la un preț foarte scăzut, acolo fie întregul popor se află în stare de barbarie, fie o parte din el se află în stare de sclavie" (p. 20, notă).}

(„*Profit* este un termen care desemnează sporul de capital sau de avuție; de aceea, dacă nu se pot descoperi legile care reglează rata profitului, nu se pot descoperi nici legile formării capitalului" (Atkinson, W. „Principles of Political Economy". London, 1840, p. 55).}

{„Omul este în aceeași măsură *produsul muncii*, ca și oricare dintre mașinile construite de el; iar nouă ni se pare că în toate investigațiile economice el trebuie să fie considerat tocmai din acest punct de vedere. Fiecare individ ajuns la maturitate... poate fi pe bună dreptate considerat ca o mașină care a necesitat 20 de ani de îngrijire atentă și o apreciabilă investiție de capital pentru consumarea ei. Iar dacă pentru educarea sau calificarea lui în vederea exercitării unei profesii etc. se cheltuiește în plus, valoarea lui va crește proporțional, după cum și valoarea unei mașini crește dacă la construirea ei se investește suplimentar capital sau muncă cu scopul de a-i spori randamentul" (MacCulloch. „Principles of Political Economy". Edinburgh, 1825, p. 115).}

{„De fapt, o marfă se va schimba întotdeauna pe o cantitate mai mare" (de muncă decît aceea prin care a fost ea produsă), „și tocmai acest excedent constituie profitul" (op. cit., p. 221).

Același brav MacCulloch, despre care Malthus³⁸ spunea pe bună dreptate că pentru el sarcina specifică a științei [VI—19] constă în a identifica totul și toate, declară:

„Profitul la capital nu este altceva decît o altă denumire pentru salariul muncii acumulate" (op. cit., p. 291),

și de aceea probabil că și salariul muncii nu este altceva decît o altă denumire pentru profitul la capitalul viu.

„Salariul... constă, în realitate, *dintr-o parte a produsului muncii efectuate de muncitor*; el are, așadar, o mare valoare reală atunci cînd muncitorul capătă o parte relativ mare din produsul muncii sale, și invers" (op. cit., p. 295).}

În general, economiștii au înțeles atît de puțin mecanismul punerii supramuncii de către capital, încît unele cazuri frapante de manifestare a acestui fenomen ei le menționează ca ceva particular, ca o curiozitate. Se poate cita aprecierea muncii de noapte dată de Ramsay. La fel John Wade, de pildă, în a sa „*History of the Middle and Working Classes*" (Third edition. London, 1835, p. 241), în care spune:

„Nivelul salariului depinde și de orele de muncă și de perioadele de repaus. În ultimii ani" (înainte de 1835) „patronii au dus o politică de uzurpare a drepturilor muncitorilor în această privință, suprimînd sau reducînd sărbătorile și pauzele pentru masă și mărinind treptat numărul orelor de muncă, deoarece știau că sporirea cu un sfert a timpului de muncă echivalează cu o reducere proporțională a nivelului salariilor".

#104

John Stuart Mill, în ale sale „*Essays on some unsettled Questions of Political Economy*", London, 1844 (puținele idei originale ale lui Mill-junior sînt cuprinse în acest opuscul, și nu în voluminosul și pedantul său *magnum opus*³⁹) spune:

„Tot ce este destinat a fi folosit în procesul de reproducție, fie în forma sa existentă, fie indirect, printr-un schimb prealabil (sau chiar subsecvent), este *capital*. Să presupunem că mi-am cheltuit toți banii de care dispun pe salarii și mașini și că articolul pe care-l produc este gata confecționat; oare în intervalul de timp care va trece pînă să-mi pot vinde marfa și să realizez contravaloarea ei, spre a o reinvesti în salarii și mașini, se va spune că eu *nu am capital*? Desigur că nu. Eu posed același capital ca și pînă acum, poate chiar unul mai mare, dar e imobilizat și nu pot dispune de el" (p. 55).

„În orice moment o parte foarte mare din capitalul unei țări stă neîntrebuințată. Produsul anual al țării nu atinge niciodată volumul pe care l-ar putea atinge dacă toate resursele ar fi destinate reproducției, într-un cuvînt dacă întregul capital al țării ar fi pe deplin utilizat. *Dacă fiecare marfă ar rămîne nevîndută, în medie, tot atîta timp cît se cere pentru producerea ei*, este clar că în orice moment *cel mult jumătate din capitalul productiv al țării și-ar îndeplini efectiv funcția de capital. Jumătatea utilizată a capitalului este o entitate fluctuantă*, alcătuită din componente variabile; rezultatul ar fi însă că fiecare producător ar avea posibilitatea să producă în fiecare an numai jumătate din cantitatea de mărfuri pe care ar putea s-o producă dacă ar fi sigur că el le va putea vinde îndată după confecționarea lor" (op. cit., p. 55—56). „Și totuși aceasta sau aproximativ aceasta este situația obișnuită în care se află o foarte mare parte a capitaliștilor din întreaga lume" (p. 56).

„Numărul producătorilor sau vînzătorilor al căror capital se rotește extrem de rapid este foarte mic. Puțini sînt aceia care-și vînd mărfurile atît de repede încît toate produsele pe care ei le pot furniza cu capital propriu sau luat cu împrumut să se poată *desface* cu aceeași rapiditate cu care pot fi furnizate. La majoritatea producătorilor, *mărimea cifrei de afaceri* nu corespunde cîtuși de puțin volumului capitalului de care dispun. Este adevărat că în societățile în care industria și comerțul se practică cu un succes maxim, operațiile bancare oferă posesorului unui capital mai mare decît cel ce poate fi întrebuințat în afacerea proprie posibilitatea de a-l folosi în mod productiv și de a realiza un cîștig. Dar chiar și în acest caz o mare cantitate de capital rămîne *imobilizată* sub formă de inventar, mașini, clădiri etc., indiferent dacă capitalul e folosit numai pe jumătate sau în întregime, iar fiecare negustor își formează un *stoc de mărfuri* pentru eventualitatea unei cereri subite, deși s-ar putea ca în cursul unei perioade nedefinite să nu fie în stare să-l vîndă" (p. 56). „*Această permanență neîntrebuințare a unei considerabile părți a capitalului este prețul pe care-l plătim pentru diviziunea muncii. Ceea ce dobîndim în schimb face cît costă, dar prețul este considerabil*" (p. 56).

Dacă investesc într-o afacere 1 500 de taleri care-mi dau un venit de 10%, în timp ce 500 de taleri rămîn imobilizați în vederea decorării prăvăliei etc., e ca și cum aș fi investit 2 000 de taleri care aduc un venit de 7 1/2%.

„În multe branșe există comercianți care vînd mărfuri de aceeași calitate la un preț mai mic decît alți comercianți. Aceasta nu este o sacrificare voluntară [a unei părți] de beneficiu; ei speră că afluența de cumpărători va

#105

acclera rotația capitalului lor și că vor cîștiga de pe urma folosirii întregului capital într-un mod constant, cu toate că la fiecare operație în parte cîștigul lor este mai mic" (p. 57). „Este puțin probabil că există comercianți cărora apariția oricărui cumpărător în plus să nu le fie de folos, iar pentru marea lor majoritate această ipoteză este cu desăvîrșire exclusă. Pentru majoritatea comercianților un client nou înseamnă un spor de capital productiv. El le oferă posibilitatea de a transforma în salariu și unelte de muncă o parte din capitalul lor care sta nefolosită (și poate că nu ar fi devenit niciodată productivă

în mâinile lor dacă nu s-ar fi ivit un client)... Așadar, în anul următor produsul total al țării va spori nu datorită schimbului pur și simplu, ci datorită *punerii în funcțiune* a unei părți din capitalul național care, dacă nu ar fi avut loc schimbul, ar mai fi rămas un timp neîntrebuințată" (p. 57—58).

„Avantajele aduse producătorului sau comerciantului de un *nou client* sînt următoarele:

1) Să presupunem că o parte din capitalul acestuia zace sub formă de mărfuri nevîndute și un interval de timp (mai lung sau mai scurt) nu produce absolut nimic; cu noul client, o parte din acest capital *este angajată la o activitate mai intensă și devine mai constant productivă*.

2) Dacă cererea suplimentară depășește cantitatea de mărfuri care poate fi oferită ca urmare a degajării capitalului existent sub formă de mărfuri nevîndute și dacă întreprinzătorul dispune de resurse suplimentare pe care le-a investit în mod productiv (în titluri de stat, de pildă), dar nu în propria sa ramură de activitate, el poate obține la o parte din aceste resurse nu dobîndă, ci profit, cîștigînd astfel diferența dintre rata profitului și rata dobînzii.

3) Dacă întregul său capital este investit în întreprinderea proprie și dacă nici una dintre părțile acestuia nu constă din mărfuri nevîndute, întreprinzătorul își poate extinde operațiile cu capital împrumutat, obținînd diferența dintre profit și dobîndă" (p. 59)

[E] Circuitul și rotația capitalului
(sfîrșitul secțiunii C.)
Capital fix și capital circulant

[1) Capital care circulă și capital care e fixat]

Să ne întoarcem acum la oile noastre.

Fazele pe care le parcurge capitalul și care reprezintă rotația lui încep în mod logic cu transformarea banilor în condiții de producție. Acum însă, cînd pornim nu de la capitalul în devenire, ci de la capitalul deja format, el parcurge următoarele faze:

1) Crearea plusvalorii, sau procesul de producție nemijlocit. Rezultatul acestui proces îl constituie produsul. 2) Aducerea produsului pe piață. Transformarea lui în marfă. 3) α) Intrarea mărfii în circulația obișnuită. Circulația mărfii. Rezultatul circulației: transformarea mărfii în bani. Acesta este primul moment al circulației obișnuite. β) Retransformarea banilor în condiții de producție: circulație bănească. În circulația obișnuită, circulația mărfurilor și cea a banilor se repartizează

#106

întotdeauna la două subiecte diferite. Capitalul circulă întîi ca marfă, apoi ca bani, și invers. 4) Reînnoirea procesului de producție, care aici apare ca reproducție a capitalului inițial și ca proces de producție a capitalului [VI—20] adițional.

Cheltuielile de circulație se reduc la cheltuieli de deplasare, de aducere a produsului pe piață, la timpul de muncă necesar pentru efectuarea trecerii dintr-o stare în alta; și, la drept vorbind, totul se reduce la operații de calcul și la timpul pe care-l necesită aceste operații (care constituie obiectul unei operații financiare tehnice speciale [Geldgeschäft]). (Dacă aceste cheltuieli trebuie sau nu să fie considerate ca scăzăminte din plusvaloare, acest lucru se va vedea pe parcurs.)

Examinînd această mișcare, vom constata că circulația capitalului, mijlocită prin operația de schimb, se efectuează, pe de o parte, pentru a pune în circulația generală produsul și a obține pentru sine echivalentul lui în bani. Ce se va întîmpla cu acest produs care, ieșind astfel din circulația capitalului, revine în circulația obișnuită nu ne interesează aici. Pe de altă parte, capitalul expulzează din nou din procesul său de circulație forma lui bănească (o expulzează parțial, în măsura în care el, capitalul, nu este salariu), sau, cu alte cuvinte, el se mișcă numai sub formă bănească — după ce s-a realizat în ea ca valoare și a stabilit totodată în raport cu el însuși măsura propriei sale valorificări —, se mișcă sub formă de bani, care figurează doar ca mijloc de circulație, și în felul acesta absoarbe din circulația generală mărfurile necesare pentru producție (condițiile de producție). În calitate de marfă, capitalul se autoexpulzează din propria circulație în circulația generală; și tot în calitate de marfă, el scapă din circulația generală și o absoarbe în sine, în circuitul său, spre a se vărsa în procesul de producție. În felul acesta circulația capitalului intră într-un anumit raport față de circulația generală, ea însăși reprezentînd unul dintre momentele acesteia din urmă, în timp ce, pe de altă parte, circulația generală apare ca determinată de capital. Această problemă urmează a fi examinată ulterior.

În ansamblu, procesul de producție a capitalului include în sine atît procesul de producție propriu-zis, cît și procesul de circulație propriu-zis. Ele alcătuiesc cele două mari secțiuni ale mișcării lui, care apare ca totalitate a acestor două procese. De o parte avem timpul de muncă, de alta — timpul de circulație. Mișcarea în ansamblu apare ca unitate a timpului de muncă și timpului de circulație, ca unitate a producției și circulației. Această unitate este ea însăși mișcare, proces. Capitalul apare ca această unitate-proces a producției și circulației, ca unitate care poate fi considerată atît ca ansamblul procesului de producție a capitalului, cît și ca

perioadă determinată a unei rotații a capitalului, a unei mișcări ce se reîntoarce în sine, la punctul ei de plecare.

#107

Condiția, pentru capital, a timpului de circulație — alături de timpul de muncă — este însă doar condiția producției bazate pe diviziunea muncii și pe schimb în forma adecvată, în forma ultimă a acestei producții. Cheltuielile de circulație reprezintă cheltuieli ale diviziunii muncii și schimbului, pe care le întâlnim în mod necesar pe această bază în orice formă de producție mai puțin dezvoltată, anterioară capitalului.

Ca subiectul predominând asupra diferitelor faze ale acestei mișcări, ca valoare conservându-se și multiplicându-se în ea, ca subiectul acestor metamorfoze care se petrec într-o orbită circulară — ca spirala lărgindu-și cercul —, capitalul este *capital circulant*. Capitalul circulant este deci înainte de toate nu o formă particulară de capital, ci *capitalul* [das Kapital] într-o determinație în dezvoltare, ca subiect al mișcării tocmai descrise, care există el însuși ca propriul lui proces de valorificare. Iată de ce, din acest punct de vedere, fiecare capital este *capital circulant*.

În circulația simplă, subiectul îl constituie însăși circulația. O marfă iese din circulație, alta intră în ea. Dar una și aceeași marfă figurează în circulație numai ca ceva efemer. Înșiși banii, în măsura în care încetează de a fi mijloc de circulație și se pun ca valoare de sine stătătoare, se retrag din circulație. Capitalul însă există ca subiect al circulației, iar circulația — ca propriul lui circuit vital.

Dar dacă în felul acesta capitalul ca totalitate a circulației este *capital circulant*, trecere dintr-o fază în alta, el de asemenea este pus în fiecare fază într-o anumită determinare, ca restrîns la o formă particulară ce reprezintă negarea lui ca subiect al mișcării de ansamblu. De aceea, în fiecare fază distinctă capitalul este propria sa negație ca subiect al diferitelor transformări. E capital care nu circulă. *Capital fix*, strict vorbind *capital fixat* [*fixiertes*] într-una din diferitele lui determinări, într-una din diferitele faze pe care trebuie să le parcurgă. Atîta timp cît capitalul rămîne într-una din aceste faze, atîta timp cît faza însăși nu apare ca trecere fluidă — și fiecare fază își are durata ei —, capitalul nu circulă, ci este fixat.

Cît timp rămîne în procesul de producție, capitalul nu este capabil să circule și virtual el este depreciat. Cît timp rămîne în procesul de circulație, capitalul nu este capabil să producă, nu pune plusvaloare, nu efectuează procesul în calitate de capital. Cît timp capitalul nu poate fi aruncat pe piață, el rămîne fixat sub formă de produs; cît timp e nevoit să rămînă pe piață, el este fixat sub formă de marfă. Cît timp capitalul nu se poate schimba pe condiții de producție, el este fixat sub formă de bani. În sfîrșit, cînd condițiile de producție rămîn sub forma lor de condiții și nu intră în procesul de producție, capitalul este iarăși fixat și depreciat. Capitalul ca subiect care parcurge toate fazele, ca unitate în mișcare, unitate-proces a circulației și producției, este capital

#108

circulant; capitalul ca el însuși ancorat în fiecare din aceste faze, ca pus în *deosebire* sale este *capital fixat*, *capital angajat*. În calitate de capital circulant, se fixează el însuși, iar în calitate de capital fixat, el *circulă*.

De aceea, deosebirea dintre *capitalul circulant* și *capitalul fix* apare mai întîi ca o determinare de formă a capitalului, în funcție de manifestarea acestuia ca unitate [a întregului] proces sau ca moment determinat al procesului. Noțiunea de *capital inactiv*, de capital care stă nefolosit, se poate aplica doar inactivității sale într-una din aceste determinații, și o condiție a capitalului este ca o parte din el să stea întotdeauna nefolosită. Aceasta se manifestă în faptul că o parte din capitalul național se împotmolește mereu într-una din fazele pe care trebuie să le parcurgă capitalul. De aceea pînă și *banii*, în măsura în care constituie o parte distinctă a capitalului național, dar rămîn permanent în forma de mijloc de circulație, adică nu parcurg niciodată celelalte faze, sînt considerați de A. Smith ca o formă subordonată de capital fix. Tot astfel capitalul poate sta nefolosit, fixat sub formă de bani ca valoare retrasă din circulație. În timpul crizelor, *după* perioada de panică, cînd industria stagnează, banii se fixează în mâinile bancherilor, agenților de schimb etc., și, asemenea cerbului care tînjește după apă proaspătă⁴⁰, tînjesc și ei după un cîmp de activitate, spre a putea fi folosiți în calitate de capital.

Faptul că determinarea capitalului circulant și fix nu este, înainte de toate, nimic altceva decît însuși capitalul pus sub ambele determinații, mai întîi ca unitate [a întregului] proces, iar apoi ca fază particulară a acestuia, capitalul însuși ca *distinct* de sine în calitate de unitate — nu ca două genuri diferite de capital, capitalul în două genuri diferite, ci ca diferite *determinații de formă ale aceluiași capital* —, acest fapt a cauzat multă confuzie în economia politică. Dacă se reține o latură a unui produs material, conform căreia acesta din urmă trebuia considerat capital circulant, nu era greu de arătat latura opusă a respectivului produs, și invers. Capitalul ca unitate a circulației și producției reprezintă totodată diferențierea lor, și anume necoincidența spațială și temporală. În fiecare din cele două momente, forma capitalului este indiferentă față de celălalt moment. Pentru capitalul individual, trecerea dintr-o formă într-alta apare ca întîmplătoare, depinde de împrejurări exterioare, necontrolabile. De aceea *unul și același* capital apare întotdeauna în ambele determinații, ceea ce își găsește expresia în faptul că o parte din capital apare într-o determinație [VI—21], iar restul în cealaltă. O parte din capital apare în calitate de capital fixat, iar cealaltă parte — în calitate de capital

care circulă. Circulă nu în sensul că s-ar afla în *faza de circulație propriu-zisă*, spre deosebire de *faza de producție*, ci în sensul că faza în care se află capitalul este

#109

pentru el o fază *fluidă*, o fază-proces, care trece în alta; el nu este imobilizat în nici una din aceste faze ca atare, astfel încât în nici una din ele procesul lui de ansamblu nu este frânat.

De pildă: industriașul folosește în producție numai o parte din capitalul de care dispune (aici nu interesează dacă e vorba de capital luat cu împrumut sau de capital propriu, iar dacă luăm în considerare capitalul total, aceasta nu interesează nici procesul economic), deoarece partea cealaltă are nevoie de un anumit timp pentru a se reîntoarce din circulație. În acest caz, partea de capital care se află în procesul de producție este cea care circulă, în timp ce partea aflată în circulație este cea fixată. În felul acesta este limitată productivitatea generală a capitalului industriașului; este limitată partea reprodusă a capitalului său și de aceea e limitată și partea din capitalul său aruncată pe piață.

La fel stau lucrurile și în cazul negustorului: o parte din capitalul său este imobilizată ca *stoc de mărfuri*, iar cealaltă se află în circulație. Și deși la negustor, ca și la industriaș, în această determinație se află când o parte din capital, când cealaltă, capitalul său total e pus totuși întotdeauna în ambele determinații.

Pe de altă parte, întrucât această graniță rezultată din însăși natura procesului de valorificare nu este fixă, ci variază în funcție de împrejurări, iar capitalul se poate apropia când mai mult, când mai puțin de determinația sa adecvată de capital care circulă; întrucât divizarea capitalului în cele două determinații menționate — astfel încât procesul de valorificare apare totodată ca proces de depreciere — contravine tendinței capitalului de a se valorifica cât mai mult posibil, capitalul inventează mijloace pentru a scurta faza fixității. În plus, în loc ca cele două determinații să coexiste simultan, *ele se succed*. Într-o perioadă procesul apare ca absolut fluid — aceasta este perioada de maximă valorificare a capitalului; în altă perioadă, care reprezintă reacția la prima, se manifestă cu atât mai puternic celălalt moment — iar aceasta este perioada de maximă depreciere a capitalului și de încetare a procesului de producție. Momentele în care ambele determinații apar paralel nu sînt decît perioade de tranzit între aceste violente treceri și răsturnări.

Deosebit de important este ca aceste determinații de capital care circulă și capital fixat să fie concepute ca *determinații de formă* ale capitalului în general, deoarece, în caz contrar, o mulțime de fenomene din economia burgheză — perioadele ciclului economic, care se deosebește esențial de timpul unei rotații a capitalului; consecințele unei cereri noi; chiar influența pe care o exercită asupra producției generale noile țări producătoare de aur și argint — nu pot fi înțelese. A vorbi despre stimulenții pe care îi constituie [pentru producția capitalistă] aurul australian sau descoperirea unei piețe noi nu are rost. Dacă n-ar corespunde

#110

înseși naturii capitalului ca el să nu fie niciodată în întregime ocupat, adică să fie întotdeauna parțial *fixat*, depreciat, neproductiv, nici un fel de stimulenți nu l-ar putea determina să lărgescă producția. Pe de altă parte, avem în față absurdele contradicții în care s-au încurcat economiștii — chiar și Ricardo — care, presupunînd capitalul întotdeauna în întregime ocupat în producție, explică lărgirea producției exclusiv prin apariția unui capital nou. În acest caz, orice lărgire a producției ar presupune o lărgire prealabilă a ei sau o creștere prealabilă a forțelor de producție.

Aceste limite ale producției bazate pe capital sînt într-un grad și mai înalt proprii modurilor de producție anterioare, în măsura în care acestea se bazau pe schimb. Dar aceste limite nu constituie o lege a producției pur și simplu. De îndată ce valoarea de schimb va înceta să fie o limită pentru producția materială, limita acesteia fiind pusă de raportul dintre ea și dezvoltarea generală a individului, istoria va scăpa de spasmele și convulsiile ei. Dacă mai sus am văzut că banii desființează limitele schimbului în natură doar prin faptul că le generalizează, adică separă total una de alta vînzarea și cumpărarea *, tot astfel vom vedea mai departe că *creditul* desființează aceste limite ale valorificării capitalului prin faptul că le ridică la forma lor cea mai generală, punînd ca două perioade distincte perioada de supraproducție și de subproducție.

[2)] *Cheltuieli de circulație.*

Timp de circulație și timp de muncă.

[Rotația capitalului și valorificarea lui]

Valoarea pe care capitalul o creează în cursul unei perioade de circulație, al unei rotații, este egală cu valoarea pusă în procesul de producție, cu alte cuvinte ea este egală cu valoarea reprodusă plus valoarea nou creată. Indiferent dacă vom considera că rotația se încheie în momentul transformării mărfii în bani sau în momentul retransformării banilor în condiții de producție, rezultatul rotației, exprimat fie în bani, fie în condiții de producție, este întotdeauna absolut egal cu valoarea pusă în procesul de producție. Transportarea fizică a

produsului pe piață, noi o considerăm aici egală cu zero, sau, mai bine zis, o includem în procesul de producție nemijlocit. Circulația economică a produsului începe abia după ce acesta a ajuns ca marfă pe piață; abia atunci el circulă. Aici este vorba numai de deosebirile, determinațiile și momentele economice ale circulației, și nu de condițiile fizice ale aducerii produsului finit, ca marfă, în faza a doua — faza

* Vezi K. Marx, op. cit., p. 85—87. — *Nota red.*

#111

circulației; tot atît de puțin ne interesează aici procesul tehnologic prin intermediul căruia materia primă a fost transformată în produs. Distanța mai mare sau mai mică ce-l desparte pe producător de piață etc. încă nu ne interesează aici.

Ceea ce vrem să constatăm în primul rînd este faptul că cheltuielile provenite din parcurgerea [de către capital] a diferitelor momente economice ca atare, *cheltuielile de circulație* ca atare, nu adaugă nimic la valoarea produsului, nu sînt cheltuieli care pun valoare, indiferent de munca pe care o implică. Ele nu sînt decît *scăzăminte* din valoarea *creată*. Dacă, din doi indivizi, fiecare ar fi producătorul produsului său, dar munca lor s-ar baza pe diviziunea muncii, astfel încît ei ar face schimb reciproc și folosirea produsului pentru satisfacerea trebuințelor lor ar depinde de acest schimb, în acest caz este evident că timpul necesar pentru efectuarea schimbului, adică pentru ca ei să se tocmească și să-și facă socotelile înainte de a cădea la învoială nu va adăuga absolut nimic nici la produsele lor, nici la valoarea de schimb a acestor produse.

Dacă *A* i-ar declara lui *B* că schimbul îi răpește atîta și atîta timp, *B* ar proceda la fel față de *A*. Fiecare dintre ei pierde cu efectuarea schimbului tot atîta timp cît și celălalt. Timpul efectuării schimbului le este comun. Dacă *A* ar cere pentru produsul său 10 taleri — echivalentul lui — și încă 10 taleri pentru timpul pe care trebuie să-l cheltuiască pentru a căpăta de la *B* acești 10 taleri, *B* ar spune că *A* este nebun de legat. Această pierdere de timp derivă din diviziunea muncii și din necesitatea schimbului. Dacă *A* și-ar produce singur toate cele necesare, el n-ar mai pierde o parte din timpul său pentru a face schimb cu *B* sau pentru a-și transforma produsul în bani, iar apoi banii din nou în produs.

Cheltuielile de circulație propriu-zise (și în comerțul cu bani [Geldgeschäft] ele capătă o considerabilă dezvoltare autonomă) nu pot fi reduse la timp de muncă productiv. Dar prin natura lor, ele se limitează la timpul necesar pentru transformarea mărfii în bani și retransformarea banilor în marfă, adică la timpul necesar pentru trecerea capitalului dintr-o formă în cealaltă. Dacă *B* și *A* ar găsi că pot economisi timp luînd ca mijlocitor o terță persoană, pe *C*, care să-și consacre timpul acestui *proces de circulație* — în condițiile care s-ar crea, bunăoară, dacă ar exista un număr suficient de participanți la schimb, un număr suficient de subiecți ai proceselor de circulație, pentru ca timpul cheltuit pe rînd de fiecare dintre ei [cu operații de schimb] în decurs de un an să fie egal cu un an; dacă fiecare individ ar trebui să cheltuiască pe rînd, să zicem, 1/50 anual cu actul de circulație, iar în total ar fi 50 de indivizi —, atunci s-ar putea ca un individ să-și consacre acestei ocupații tot timpul. Pentru acest om, dacă i s-ar plăti numai timpul de muncă

#112

necesar, adică dacă el ar trebui să-și cedeze tot timpul în schimbul mijloacelor de subzistență, remunerația pe care ar primi-o ar reprezenta salariul. Dar dacă el ar pune la socoteală întregul său timp, plata pe care ar primi-o ar fi un echivalent, ar fi timp de muncă obiectivat. Acest individ nu ar adăuga nimic la valoare și nu ar face decît să împartă cu indivizii *A*, *B* etc. plusvaloarea lor. Aceștia ar avea de cîștigat de pe urma faptului că, potrivit ipotezei, s-ar micșora scăzămîntul din plusvaloarea lor [pentru operații de schimb]. (Capitalul nu este nici simplă cantitate, nici simplă operație, ci amîndouă deodată.)

Înșiși *banii* — [VI—22] în măsura în care sînt făcuți din metale nobile sau în care producția lor, bunăoară chiar în circulația banilor de hîrtie, este în genere legată de cheltuieli, adică în măsura în care ei înșiși necesită timp de muncă — nu adaugă nimic la valoarea obiectelor schimbate, la valorile lor de schimb; dimpotrivă, cheltuielile necesitate de producerea banilor reprezintă un scăzămînt din valorile ce se schimbă între ele, scăzămînt pe care participanții la schimb trebuie să-l suporte în părți alicote. Costul [die Kostbarkeit] instrumentului de circulație, al instrumentului de schimb, nu exprimă decît *cheltuielile schimbului*. În loc să sporească valoarea, ele o reduc. Banii de aur și de argint, de pildă, sînt ei înșiși valori *asemenea celorlalte* (nu în sensul de bani) în măsura în care în ei este materializată muncă. Dar faptul că aceste valori servesc ca *mijloace de circulație* reprezintă un scăzămînt din avuția disponibilă.

Tot astfel stau lucrurile și cu cheltuielile de producție ale circulației capitalului. Circulația capitalului nu adaugă nimic la valorile existente. *Cheltuielile de circulație* ca atare *nu sînt punere de valoare* ci *cheltuieli de realizare a valorilor* — scăzăminte din aceste valori. *Circulația ca serie de transformări* în care se pune capitalul nu îi adaugă acestuia nimic sub raportul valorii, ci doar îl pune în forma valorii. Valoarea potențială care prin intermediul circulației se transformă în bani este presupusă ca rezultat al procesului de producție. În măsura în care această serie de procese [care alcătuiesc circulația] se desfășoară în timp și implică cheltuieli,

cheltuire de timp de muncă sau de muncă materializată, aceste *cheltuieli de circulație* reprezintă scăzăminte din cuantumul valorii.

Cu cheltuielile de circulație puse ca nule, rezultatul *unei rotații* a capitalului, în ce privește valoarea, este egal cu valoarea pusă în procesul de producție. Aceasta înseamnă că valoarea presupusă circulației este valoarea ieșită din ea. Cel mult s-ar putea ca, datorită cheltuielilor de circulație, să iasă o valoare mai mică decât a intrat. Sub acest aspect, timpul de circulație nu adaugă ni-

#113

mic la valoare; timpul de circulație nu apare ca timp de punere de valoare alături de timpul de muncă. Dacă în procesul de producție a fost creată o marfă în valoare de 10 l. st., pentru ca această marfă să fie echivalentă cu cele 10 l. st, adică cu valoarea ei existentă sub formă de bani, este nevoie de circulație. Cheltuielile reclamate de acest proces, de această metamorfoză, reprezintă un scăzământ din valoarea mărfii. *Circulația capitalului reprezintă metamorfozele te care le suferă valoarea parcurgând diferitele faze. Timpul cât durează sau costă menținerea acestui proces în bună stare face parte din cheltuielile de producție ale circulației, diviziunii muncii, producției bazate pe schimb.*

Cele de mai sus se referă la o *singură rotație a capitalului*, la o singură parcurgere de către capital a acestor diferite momente ale procesului său. Procesul capitalului ca valoare are ca punct de plecare banii și ca punct final tot banii, numai că o cantitate mai mare de bani. Deosebirea este pur cantitativă. Formula $B-M-M-B$ a căpătat astfel un conținut. Dacă urmărim circulația capitalului pînă la acest punct, ajungem din nou la punctul de plecare. Capitalul a devenit din nou bani. Dar, totodată, el este acum pus, el a devenit acum o condiție pentru acești bani ca ei să redevină capital, bani ce se înmulțesc și se conservă prin cumpărare de muncă și prin parcurgerea procesului de producție. Forma ca bani a capitalului este pusă ca simplă formă, una din numeroasele forme prin care trece capitalul în procesul metamorfozei sale.

Dar dacă considerăm acest punct nu ca punct final, ci — așa cum trebuie să-l considerăm aici — ca punct intermediar, sau ca un nou punct de plecare, pus el însuși de procesul de producție ca punct final efemer și ca punct de plecare doar aparent, reiese clar că retransformarea valorii, puse ca bani, în valoare-în-proces, în valoare intrată în procesul de producție se poate petrece doar — adică *reînnoirea procesului de producție*, poate avea loc numai — după ce e încheiată partea procesului de circulație distinctă de procesul de producție.

A doua rotație a capitalului, retransformarea banilor în capital ca atare, sau reînnoirea procesului de producție, depinde de timpul de care are nevoie capitalul pentru a-și efectua circulația, cu alte cuvinte depinde de *timpul de circulație* a capitalului, distinct aici de timpul de producție. Deoarece însă am văzut că valoarea totală creată de capital (atît valoarea reprodușă, cît și cea nou creată), care ca atare se realizează în procesul de circulație, este determinată exclusiv de procesul de producție, înseamnă că suma valorilor care pot fi create într-o anumită perioadă de timp depinde de numărul repetărilor procesului de producție în această perioadă. Dar repetarea procesului de producție e determinată de timpul de circulație, care este egal cu viteza de circulație. Cu cît circulația este mai rapidă, cu cît timpul de circulație este mai scurt, cu atît

#114

mai mare este frecvența cu care același capital poate să repete procesul de producție. Prin urmare, suma valorilor (deci și a plusvalorilor, deoarece capitalul pune întotdeauna munca necesară numai ca muncă necesară pentru supramuncă) create într-un anumit ciclu de rotații ale capitalului este *direct proporțională cu timpul de muncă și invers proporțională cu timpul de circulație*. Valoarea totală creată într-un anumit ciclu (deci și suma plusvalorilor nou puse) este egală cu timpul de muncă înmulțit cu numărul rotațiilor capitalului.

Cu alte cuvinte, plusvaloarea pusă de capital nu mai apare determinată acum pur și simplu de supramunca pe care el și-o însușește în procesul de producție, ci de coeficientul procesului de producție, adică de cifra care exprimă frecvența reluării acestuia din urmă într-un interval de timp dat. Acest coeficient este însă determinat de timpul de circulație de care are nevoie capitalul pentru efectuarea unei rotații. Prin urmare, suma valorilor (și a plusvalorilor) este determinată de valoarea pusă într-o rotație înmulțită cu numărul rotațiilor efectuate într-un anumit interval de timp. O rotație a capitalului este egală cu timpul de producție plus timpul de circulație. Dacă considerăm timpul de circulație ca o mărime dată, timpul total necesar pentru efectuarea unei rotații va depinde de timpul de producție. Dacă timpul de producție este mărimea dată, durata unei rotații va depinde de timpul de circulație. Timpul de circulație, în măsura în care determină masa totală a timpului de producție într-un interval de timp dat, în măsura în care de el depinde repetarea procesului de producție, reînnoirea lui în decursul unei perioade date, este deci el însuși un moment al producției sau, mai bine zis, el apare ca limită a producției.

Natura capitalului, natura producției bazate pe capital, face ca timpul de circulație să devină un moment determinant pentru timpul de muncă, pentru crearea de valoare. Independența timpului de muncă este deci negată și însuși procesul de producție e pus ca determinat de schimb, astfel încît raportul social și dependența de acest raport sînt puse în procesul de producție nemijlocit nu doar ca moment material, ci și ca moment

economic, ca determinare de formă. Nivelul maxim al circulației — limita reînnoirii procesului de producție prin intermediul circulației — este în mod evident determinat de durata timpului de producție pe parcursul unei rotații.

Să presupunem că procesul de producție al unui anumit capital, adică timpul de care are nevoie pentru a-și reproduce valoarea și a pune plusvaloare (cu alte cuvinte timpul necesar pentru producerea unei cantități de produs echivalente cu valoarea totală a capitalului producător + plusvaloarea) durează trei luni. Aceasta înseamnă că în nici o circumstanță capitalul nu și-ar putea relua procesul de producție sau de valorificare mai frecvent decât de patru ori pe an. Numărul maxim de rotații

#115

ale capitalului ar fi patru rotații pe an, adică în acest caz între sfârșitul unei faze de producție și începutul fazei următoare nu ar interveni nici o pauză. Numărul maxim de rotații ar fi echivalent cu continuitatea procesului de producție, astfel încât de îndată ce produsul ar fi gata confecționat, o nouă cantitate de materie primă s-ar transforma în produs. Continuitatea s-ar extinde nu doar la continuitatea într-o singură [VI—23] fază de producție, ci ar avea loc o *neîntreruptă succedare a acestor faze*.

Să presupunem acum că la sfârșitul fiecărei faze capitalul ar avea nevoie de o lună timp de circulație, timp pentru a reveni la forma de condiții de producție, astfel încât n-ar putea efectua decât trei rotații pe an. În primul caz, numărul rotațiilor este egal cu 1 fază înmulțită cu 4, sau cu 12 luni împărțite la 3. Cantitatea maximă de valoare creată de capital într-un interval de timp dat este echivalentă cu mărimea acestui interval de timp împărțită la durata procesului de producție (la timpul de producție). În cazul al doilea, capitalul ar efectua numai trei rotații pe an; procesul de valorificare s-ar repeta numai de trei ori. Numărul proceselor de valorificare ale acestui capital ar fi deci $12 : 4 = 3$. Divizorul este aici timpul total de circulație de care are nevoie capitalul — 4 luni; sau timpul de circulație de care are nevoie capitalul pentru o singură fază de producție, înmulțit cu numărul de ori în care e cuprins acest timp de circulație într-un interval de un an.

În primul caz, numărul rotațiilor este egal cu 12 luni, cu un an, adică cu timpul dat, împărțit la timpul unei faze de producție, sau la durata timpului de producție însuși. În cazul al doilea, el este egal cu același timp împărțit la timpul [total] de circulație. Gradul maxim de valorificare a capitalului și de continuitate a procesului de producție e timpul de circulație pus egal cu zero; aceasta înseamnă deci că sînt înlăturate condițiile în care produce capitalul, că este înlăturată limitarea sa de către timpul de circulație, necesitatea de a parcurge diferitele faze ale metamorfozei lui. E tendința necesară a capitalului aceea de a lupta să pună timpul de circulație egal cu zero, adică de a se suprima pe sine însuși, deoarece numai datorită capitalului timpul de circulație e pus ca moment determinant al timpului de producție. Aceasta echivalează cu suprimarea necesității schimbului, a banilor și a diviziunii muncii bazate pe schimb și pe bani, echivalează cu suprimarea capitalului însuși.

Să facem deocamdată abstracție de transformarea plusvalorii în capital adițional; vom vedea că un capital de 100 de taleri, care în procesul de producție ar produce o plusvaloare de 4% la capitalul total, s-ar reproduce în primul caz de patru ori și ar pune la sfârșitul anului o plusvaloare de 16%. La sfârșitul anului, capitalul ar fi egal cu 116 taleri. Ar fi ace-

#116

lași lucru ca și cum un capital de 400 de taleri ar efectua o singură rotație pe an, avînd aceeași plusvaloare de 4%. Corespunzător producției totale de mărfuri și de valori, plusvaloarea [la patru rotații pe an] s-ar împătri. În cazul al doilea, un capital de 100 de taleri ar crea o plusvaloare de numai 12%, iar la sfârșitul anului capitalul total ar fi egal cu 112 taleri. Cît privește produsul total, atît sub raportul valorilor, cît și sub raportul valorilor de întrebuințare, diferența este aici și mai însemnată. În primul caz, de pildă, la un capital de 100 de taleri se transformă în cizme o cantitate de piele în valoare de 400 de taleri, iar în cel de-al doilea — o cantitate în valoare de numai 300 de taleri.

De aceea, valorificarea totală a capitalului este determinată de durata fazei de producție — pe care aici o punem pentru moment identică cu timpul de muncă — înmulțită cu numărul rotațiilor sau al repetărilor acestei faze de producție într-un interval de timp dat. Dacă rotațiile ar fi determinate numai de durata unei faze de producție, valorificarea totală ar fi determinată pur și simplu de numărul fazelor de producție cuprinse în respectivul interval de timp; cu alte cuvinte, rotațiile ar fi în mod absolut determinate de însuși timpul de producție. Aceasta ar fi *maximum de valorificare*. De aici reiese clar că timpul de circulație, considerat în mod absolut, reprezintă un scăzămînt din maximum de valorificare, diminuează valorificarea absolută. De aceea este imposibil ca o viteză de circulație sau o reducere a timpului de circulație să creeze o valorificare ca valorificarea pusă în însăși faza de producție. Maximumul pe care viteza circulației l-ar putea cauza, dacă ar crește [la infinit], ar fi să pună timpul de circulație egal cu zero, adică să se suprimă. De aceea timpul de circulație nu poate fi un moment creator de valoare pozitiv, căci suprimarea lui — circulația fără timp de circulație — ar însemna maximum de valorificare, negarea lui ar echivala cu maximum de afirmare a productivității capitalului.

{Productivitatea capitalului în calitate de capital nu este forța productivă, care sporește valorile de întrebuițare; ea — productivitatea capitalului — este capacitatea sa de a crea valori, gradul în care el produce valoare.} Productivitatea totală a capitalului este egală cu durata unei faze de producție înmulțită cu numărul repetărilor acesteia într-un interval de timp dat. Or, numărul acestor repetări este determinat de timpul de circulație.

Să presupunem că un capital de 100 de taleri face 4 rotații pe an, adică realizează de 4 ori procesul de producție; în acest caz, dacă plusvaloarea reprezintă de fiecare dată 5%, plusvaloarea creată pînă la sfîrșitul anului ar fi egală cu 20 de taleri la un capital de 100 de taleri; pe de altă parte, la un capital de 400 de taleri care efectuează o rotație pe an cu aceeași rată procentuală, plusvaloarea ar fi de asemenea egală cu 20 de taleri. Prin urmare, un capital de 100 de taleri care face 4 rotații pe an aduce un profit de 20%, în timp ce un capital de patru ori

#117

mai mare care face o singură rotație aduce un profit de numai 5%. (Se va vedea îndeaproape imediat că plusvaloarea este aici absolut identică.) Reiese deci că mărimea capitalului poate fi înlocuită cu viteza de circulație, iar viteza de circulație — cu mărimea capitalului. În felul acesta se creează aparența că timpul de circulație este, în sine, productiv. De aceea se impune ca, pe baza exemplului de față, să clarificăm această problemă.

Se mai ridică și o altă problemă: dacă 100 de taleri fac patru rotații pe an și aduc de fiecare dată, să zicem, 5%, înseamnă că la începutul celei de-a doua rotații procesul de producție ar putea reîncepe cu 105 taleri, iar produsul ar reprezenta 110 1/4 taleri; la începutul celei de-a treia rotații capitalul ar fi egal cu 110 1/4 taleri, iar produsul ar reprezenta 115 61/80 taleri; la începutul celei de-a patra rotații capitalul reprezintă 115 61/80 taleri, iar la sfîrșitul ei — 121 881/1 600. Cifrele propriu-zise nu contează aici. Ceea ce contează este că dacă un capital de 400 de taleri nu face decît 1 rotație pe an, avînd o rată a profitului de 5%, profitul nu poate fi decît de 20 de taleri; și, dimpotrivă, dacă un capital de patru ori mai mic face 4 rotații pe an cu aceeași rată a profitului, profitul lui va fi mai mare cu 1 + 881/1 600 taleri. Astfel pare că datorită exclusiv factorului rotație — datorită repetării —, adică datorită unui factor determinat de timpul de circulație sau, mai bine zis, unui factor determinat de *circulație*, valoarea nu numai că se realizează, dar ea chiar crește în mod absolut. Această problemă trebuie și ea studiată mai îndeaproape.

Timpul de circulație exprimă doar viteza circulației; viteza circulației nu este altceva decît limita circulației. *Circulația fără timp de circulație* — adică trecerea capitalului dintr-o fază în alta cu rapiditatea cu care se succed ideile [der Begriff umschlägt] — ar reprezenta maximum, adică ar face ca reluarea procesului de producție să coincidă cu încheierea lui.

Actul de schimb — iar operațiile economice prin intermediul cărora se efectuează circulația se reduc la o succesiune de acte de schimb pînă la punctul în care capitalul se raportează nu ca marfă la bani sau ca bani la marfă, ci ca valoare la valoarea sa de întrebuițare specifică, la muncă, — actul de schimb al valorii într-o formă pe valoare în altă formă, al banilor pe marfă sau al mărfii pe bani (iar acestea din urmă reprezintă momentele circulației simple) pune valoarea unei mărfi în altă marfă, realizînd-o astfel ca valoare de schimb; sau pune mărfurile în calitate de echivalente. Actul de schimb este deci *punere de valoare* în măsura în care valorile sînt presupuse; el realizează *determinarea* ca valori a obiectelor de schimb. Dar un act care pune o marfă ca *valoare*, sau, ceea ce este același lucru, care pune o altă marfă ca *echivalent* al celei dintîi, sau, ceea ce înseamnă iarăși unul și același lucru, care pune *echivalența* ambelor mărfuri, — un asemenea act nu adaugă, evident, nimic la valoarea

#118

propriu-zisă, după cum nici semnul \pm nu mărește și nu micșorează cifra care îi urmează.

Cînd pun 4 cu semnul + sau $-$, în această operație cifra 4 rămîne, independent de semn, egală cu sine însăși; ea nu se transformă nici în 3, nici în 5. Tot astfel, atunci cînd [VI—24] schimb pe 6 pence un pfund de bumbac cu valoare de schimb de 6 pence, el este pus ca valoare, și de asemenea se poate spune că cele 6 pence sînt puse ca valoare într-un pfund de bumbac; cu alte cuvinte, timpul de muncă conținut în cele 6 pence (considerate aici ca *valoare*) este exprimat acum într-o altă materializare a aceluiași timp de muncă. Deoarece însă prin intermediul actului de schimb atît pfundul de bumbac, cît și cele 6 pence de aramă sînt puse fiecare ca egale cu valoarea sa, este imposibil ca de pe urma acestui schimb să crească cantitativ valoarea bumbacului, valoarea celor 6 pence, sau suma valorilor lor.

Ca punere de echivalente, schimbul nu modifică decît forma, realizează valorile care există în mod potențial, realizează prețurile, dacă vreți. O punere de echivalente, bunăoară punerea ca echivalente a mărfurilor *a* și *b*, nu poate să mărească valoarea mărfii *a*, deoarece este actul prin care marfa *a* e pusă ca egală cu propria ei valoare, deci nu ca inegală ei; inegală îi este numai sub raportul formei, în măsura în care, înainte, ea — marfa — nu fusese pusă ca valoare; el este totodată actul prin care valoarea mărfii *a* e pusă ca egală cu

valoarea mărfii *b*, iar valoarea mărfii *b* este pusă ca egală cu valoarea mărfii *a*. Suma valorilor schimbate între ele este egală cu valoarea mărfii *a* plus valoarea mărfii *b*. Fiecare din aceste mărfuri rămîne egală cu propria ei valoare; prin urmare, suma lor este egală cu suma valorilor lor. De aceea, schimbul, ca *punere de echivalente* este prin natura sa inapt să mărească suma valorilor sau valoarea mărfurilor schimbate. (Faptul că în cazul schimbului pe muncă lucrurile stau altfel rezultă din aceea că însăși valoarea de întrebuițare a muncii este *punere de valoare*, dar necorelată direct cu valoarea de schimb a muncii.)

Și așa cum o singură operație de schimb nu poate mări valoarea bunului schimbat tot astfel nici o sumă de operații de schimb nu poate face acest lucru.

{Această problemă trebuie în mod imperios elucidată, deoarece repartizarea plusvalorii între capitaluri, *decontarea* plusvalorii totale între diferitele capitaluri — această operație economică *secundară* — apar ca fenomene care în economia politică obișnuită sînt confundate cu operațiile primare.}

#119

Indiferent dacă eu repet un act necreator de valoare o dată sau de mai multe ori, de pe urma acestei repetări it cannot change its nature *. Un act necreator de valoare nu poate niciodată să devină, prin repetare, un act creator de valoare. De pildă, 1/4 exprimă o anumită proporție. Dacă transform acest 1/4 într-o fracție zecimală, adică îl pun egal cu 0,25, i se modifică forma. Dar această schimbare de formă nu-i modifică valoarea. Tot astfel, dacă transform o marfă în bani sau bani într-o marfă, valoarea rămîne aceeași, forma însă se modifică.

Este clar, așadar, că, reducîndu-se la o serie de operații de schimb între echivalente, circulația nu poate spori valoarea mărfurilor aflate în circulație. De aceea, dacă efectuarea acestei operații necesită timp de muncă, adică dacă în acest scop trebuie să fie consumate valori (căci orice consum de valori se reduce la un consum de timp de muncă sau de timp de muncă materializat, de produse), dacă, prin urmare, circulația implică cheltuieli, iar timpul de circulație reclamă o cheltuie de timp de muncă, aceasta reprezintă un scăzămînt, o desființare relativă a valorilor aflate în circulație o depreciere a lor echivalentă cu suma cheltuielilor de circulație.

Dacă ne închipuim doi lucrători — un pescar și un vîntor — care fac schimb între ei, este evident că timpul pe care îl pierd amîndoi cu operația de schimb nu aduce nici pește, nici vînat, ci este un scăzămînt din timpul în care amîndoi pot crea valori, unul să prindă pește, iar celălalt să vîneze, materializîndu-și timpul de muncă într-o valoare de întrebuițare. Dacă pescarul ar dori ca vîntorul să-i acopere această pierdere fie dîndu-i mai mult vînat, fie primind mai puțin pește, acesta din urmă ar fi la fel de îndreptățit să ridice aceleași pretenții. Pierderea i-ar afecta pe amîndoi. Aceste cheltuieli de circulație, cheltuieli de schimb, ar putea să figureze numai ca un scăzămînt din producția totală a ambilor lucrători, din totalul valorilor create de ei. Dacă ei ar însărcina o terță persoană, pe *C*, cu efectuarea acestui schimb, fără a mai pierde astfel direct timp de muncă în acest scop, fiecare dintre ei ar trebui să cedeze mijlocitorului *C* o parte alicotă din produsul său. În felul acesta ei ar putea să obțină doar o reducere a pierderii. Dacă însă ei ar lucra ca proprietari colectivi, n-ar mai avea loc un schimb, ci un consum colectiv. Cheltuielile de schimb ar înceta deci să existe. Nu diviziunea muncii ar dispărea, ci diviziunea muncii bazată pe schimb. De aceea J. St. Mill greșește atunci cînd consideră cheltuielile de circulație ca *preț necesar al diviziunii muncii* **. Ele nu sînt altceva decît prețul diviziunii spontane a muncii, bazată nu pe proprietatea colectivă, ci pe cea privată.

* — el nu-și poate schimba natura. — *Nota trad.*

** *Vezi volumul de față, p. 104. — Nota red.*

#120

Cheltuielile de circulație ca atare, adică consumul de timp de muncă sau de timp de muncă materializat, de valori, reclamat de operația de schimb sau de o serie de operații de schimb, sînt deci scăzămînt fie din timpul afectat producției, fie din valorile puse prin producție. Cheltuielile de circulație nu pot spori niciodată valoarea. Ele țin de *faux frais de production* *, iar aceste *faux frais de production* fac parte din cheltuielile imanente ale producției bazate pe capital. Negustoria [das Kaufmannsgeschäft] iar într-o măsură și mai mare comerțul cu bani [das Geldgeschäft] propriu-zis — în măsura în care nu fac decît operațiile circulației ca atare, adică, de pildă, stabilirea prețurilor (măsurarea și calcularea valorilor), și în genere efectuează aceste operații de schimb ca o funcție devenită de sine stătătoare datorită diviziunii muncii, întruchipează această funcție a procesului de ansamblu al capitalului — nu reprezintă decît les *faux frais de production* ale capitalului. În măsura în care reduc aceste *faux frais*, ele adaugă ceva la producție, dar nu pentru că ar crea valoare, ci pentru că diminuează negarea valorilor create. Dacă ar îndeplini numai asemenea funcții, ele ar reprezenta întotdeauna doar minimum de *faux frais de production*. Dacă oferă producătorilor posibilitatea de a crea mai multe valori decît ar putea ei să creeze fără o asemenea diviziune a muncii, și anume atît de multe, încît după plata acestei funcții să mai rămînă un oarecare surplus, înseamnă că, de fapt, ele măresc producția. Valorile însă cresc aici nu pentru că operațiile de circulație ar fi creat valoare, ci pentru că au absorbit mai puțină valoare decît ar fi absorbit în

alt caz. Dar aceste operații de circulație reprezintă o condiție necesară pentru producția capitalului.

Timpul pe care un capitalist îl pierde cu efectuarea schimbului nu este, ca atare, un scăzământ din timpul de muncă. El este capitalist, adică reprezentant al capitalului, capital personificat numai în măsura în care se raportează la muncă ca la muncă străină, își apropiază și pune timp de muncă străin. Prin urmare, în măsura în care *absorb timpul capitalistului*, cheltuielile de circulație nu există. Timpul capitalistului e pus ca *timp superfluu*, ca *timp de non-muncă*, ca timp de *non-creare de valoare*, deși capitalul este acela care realizează valoarea creată. Faptul că muncitorul trebuie să presteze supramuncă e identic cu acela că capitalistul nu are nevoie să muncească, și astfel timpul său e pus ca timp de non-muncă; că el nu lucrează nici măcar *timpul de muncă necesar*. Muncitorul este nevoit să presteze supramuncă pentru a căpăta permisiunea de a materializa, de a realiza, adică de a obiectiva timpul de muncă necesar pentru reproducerea sa. De aceea, pe de altă parte, chiar și *timpul de muncă necesar* al capitalistului este *timp liber*, timp de care

* — cheltuielile neproductive de producție. — *Nota trad.*

#121

nu e nevoie pentru subzistența nemijlocită. Întrucât orice *timp liber* este timp destinat dezvoltării libere, înseamnă că capitalistul uzurpă *timpul liber* creat de muncitori pentru societate, adică uzurpă civilizația, și în acest sens Wade are iarăși dreptate atunci când pune capitalul egal cu civilizația *.

Timpul de circulație, în măsura în care afectează timpul capitalistului ca atare, ne interesează sub raport economic cam tot atît cît ne interesează timpul pe care el îl petrece cu metresa sa. Și dacă timpul înseamnă bani, atunci, din punctul de vedere al capitalului, aceasta se referă numai la timpul de muncă străin, care reprezintă realmente, în sensul cel mai propriu al cuvîntului, banii capitalului. În ceea ce privește capitalul ca atare, timpul de circulație poate să coincidă cu timpul de muncă numai în măsura în care el întrerupe durata în decursul căreia capitalul își poate apropria timp de muncă străin; și este clar că această depreciere relativă a capitalului nu poate să sporească, ci doar să diminueze valorificarea lui. Sau timpul de circulație poate coincide cu timpul de muncă numai în măsura în care circulația cere din partea capitalului cheltuire de timp de muncă străin obiectivat, cheltuire de valori. [VI—25] (De pildă, atunci când capitalul trebuie să plătească unui alt capital, care își asumă această funcție.) În ambele cazuri, timpul de circulație contează numai în măsura în care este suprimare, negare de timp de muncă străin, fie pentru că întrerupe procesul de apropiere de către capital a acestui timp de muncă străin, fie pentru că silește capitalul să consume o parte din valoarea creată pentru a efectua operațiile de circulație, adică pentru a se pune în calitate de capital. (Trebuie făcută o distincție netă între acest consum și consumul personal al capitalistului.)

Timpul de circulație contează numai ca negație, ca limită în raportul său cu timpul de producție al capitalului; dar acest timp de producție este timpul în care capitalul își apropiază muncă străină, timpul de muncă străin pus de el. E cea mai mare confuzie atunci când timpul cheltuit de capitalist în vederea circulației este considerat drept timp de punere de valoare sau chiar timp de punere de plusvaloare. Capitalul ca atare nu are nici un timp de muncă în afara timpului său de producție. Capitalistul nu ne interesează aici cîtăși de puțin altfel decît în calitatea sa de capital [personificat]. Și el funcționează ca atare doar în cadrul procesului de ansamblu pe care trebuie să-l examinăm. Altminteri s-ar putea crea totuși impresia că *capitalistul ar și în drept sa pretindă o compensație pentru timpul în care el nu câștigă bani ca muncitor salariat al unui alt capitalist* sau pentru faptul că el *pierde acest timp*, care ar face parte din cheltuielile de producție. Timpul pe care el îl pierde sau îl folosește în calitate de capitalist este

* Vezi volumul de față, p. 73—74. — *Nota red.*

#122

în genere — din acest punct de vedere — *timp pierdut*, pus la capitolul pierderi. Așa-zisul *timp de muncă al capitalistului*, care, spre deosebire de timpul de muncă al muncitorului, ar trebui să constituie baza *profitului* său ca salariu sui generis, urmează să fie analizat ulterior.

Nu e nimic mai frecvent decît ca transportul etc., în măsura în care au legătură cu comerțul, să fie incluse în cheltuielile de circulație propriu-zise. În măsura în care aduce un produs pe piață, comerțul îi conferă acestuia o formă nouă. Ce-i drept, el nu modifică decît ființarea acestuia în spațiu. Dar pe noi modul în care se schimbă forma nu ne interesează. Comerțul conferă produsului o nouă valoare de întrebuițare (și acest lucru e valabil [pentru întregul comerț], de sus pînă jos, inclusiv pînă la negustorul cu amănuntul, care cîntărește, măsoară, ambalează și în felul acesta dă produsului o formă care-l face apt de consum); or, această nouă valoare de întrebuițare reclamă timp de muncă, fiind astfel, totodată, valoare de schimb. Aducerea produsului pe piață face parte din însuși procesul de producție. Produsul este marfă, este în circulație, abia cînd se află pe piață.

[3] *Storch despre circulația capitalului.*
Capitalul circulant — caracteristică generală a capitalului.
Anul ca măsură a rotațiilor capitalului circulant

{„În fiecare ramură industrială întreprinzătorii devin vânzători de produse, în timp ce tot restul națiunii, iar adesea chiar și națiuni străine sînt cumpărătorii acestor produse... Mișcarea constantă și mereu repetată a *capitalului circulant*, care pleacă de la întreprinzător și se reîntoarce la el sub forma inițială, poate fi comparată cu un cerc; de aici denumirea de circulant, pe care o poartă capitalul, și de circulație, pe care o poartă mișcarea sa" (*Storch*. „Cours d'économie politique". Tome I, Paris, 1823, p. 404—405).

„În sensul cel mai larg, circulația cuprinde mișcarea oricărei mărfi care constituie obiectul unui schimb" (p. 405). „Circulația se efectuează prin intermediul actelor de schimb... Odată cu apariția banilor, mărfurile nu se mai schimbă, între ele, ci se vînd" (p. 405—406). „Pentru ca o marfă să se afle în circulație, este suficient să fie oferită... Avuție în circulație — iată ce este *marfa*" (p. 407). „Comerțul nu reprezintă decît o parte din circulație; el cuprinde numai cumpărările și vînzările făcute de comercianți; circulația cuprinde cumpărările și vînzările efectuate de toți întreprinzătorii și chiar de toți... locuitorii" (p. 408).

„Numai atîta timp cît *cheltuielile* de circulație sînt indispensabile pentru *aducerea mărfurilor la consumator*, circulația este reală și mărește *valoarea lor* și a produsului anual. Din momentul în care depășește această limită, circulația devine superfluă și nu mai contribuie cu nimic la îmbogățirea națiunii" (p. 409). „În ultimii ani am văzut în Rusia, la St. Petersburg, exemple de circulație superfluă. Situația precară a comerțului exterior i-a determinat pe negustori să dea o altă întrebuintare capitalurilor lor inactive; nemaiputîndu-le folosi în importul de mărfuri străine și exportul de mărfuri autohtone, ei și-au propus să obțină profituri din cumpărarea și revinderea mărfurilor aflate pe piața locală. Imense cantități de zahăr, cafea, fibre de cînepă, fier etc. au trecut

#123

rapid din mînă în mînă, adesea întîmplîndu-se ca o marfă să-și schimbe de douăzeci de ori proprietarul, fără ca măcar să iasă din depozit. O asemenea circulație oferă negustorilor toate posibilitățile proprii unui joc de hazard, numai că, în timp ce pe unii îi îmbogățește, pe alții îi ruinează, iar avuția națională nu cîștigă de aici nimic. La fel stau lucrurile și în circulația monetară... O asemenea circulație superfluă, bazată exclusiv pe simple variații de preț, *se numește agiotaj*" (p. 410—411). „Circulația prezintă avantaje pentru societate numai dacă este necesară aducerii mărfii la consumator. Orice drum ocolit, orice întîrziere, orice schimb intermediar care nu este absolut necesar în acest scop sau care nu contribuie la *reducerea cheltuielilor de circulație* prejudiciază avuția națională, ridicînd inutil prețul mărfurilor" (p. 411).

„Circulația este cu atît mai productivă, cu cît se efectuează mai rapid, adică cu cît reclamă mai puțin timp pentru a-l debarasa pe întreprinzător de produsul finit pe care el îl pune în vînzare și pentru a-i readuce capitalul sub forma sa inițială" (p. 411). „Întreprinzătorul poate să reînceapă producția numai după ce a vîndut produsul finit și a investit prețul obținut în cumpărarea de noi materii prime și în plata unor noi salarii; prin urmare, cu cît mai prompt va ajunge circulația la aceste două rezultate, cu atît mai curînd va fi întreprinzătorul în măsură să-și reînceapă producția și cu atît mai multe vor fi produsele pe care le va furniza capitalul său într-un interval de timp dat" (p. 411—412). „Națiunea, al cărei capital circulă cu o viteză suficientă pentru a putea reveni de mai multe ori pe an în mîinile aceluia care l-a pus pentru prima oară în mișcare, se află în aceeași situație cu agricultorul din țările cu climă favorabilă, care poate să scoată de pe același teren trei sau patru recolte pe an" (412—413). „O circulație lentă scumpește bunurile de consum 1) indirect, prin reducerea masei de mărfuri care ar putea să existe; 2) direct, deoarece cît timp produsul se află în circulație, *valoarea lui crește progresiv* datorită rentelor la capitalul cheltuit pentru producerea lui; cu cît mai lentă este circulația, cu atît mai multe sînt rentele care se acumulează, ceea ce face să crească inutil prețul mărfurilor". „Mijloacele de scurtare și accelerare a circulației: 1) delimitarea unei clase de lucrători care să se ocupe exclusiv cu comerțul; 2) facilități de transport; 3) banii; 4) creditul" (p. 413).

Circulația simplă consta dintr-o multitudine de acte de schimb simultane sau succesive. Unitatea lor, considerată ca circulație, exista, la drept vorbind, numai din punctul de vedere al observatorului. (Schimbul poate fi întîmplător și are — mai mult sau mai puțin — un asemenea caracter acolo unde se limitează la schimbul de surplusuri și nu include ansamblul procesului de producție.) În circulația capitalului avem o serie de operații de schimb, de acte de schimb, fiecare dintre ele reprezentînd față de celelalte un moment calitativ, un moment al reproducerii și creșterii capitalului. Un sistem de schimburi — schimbare de formă, în măsura în care considerăm valoarea ca atare, metabolism, în măsura în care considerăm valoarea de întrebuintare. Produsul se raportează la marfă, ca valoarea de întrebuintare la valoarea de schimb; în același mod se raportează marfa la bani. Aici o serie dobîndește culminanța ei. Banii se raportează la marfa în care se retransformă, ca valoarea de schimb la valoarea de întrebuintare; cu atît mai mult se raportează în acest fel banii la muncă.

#124

[VI—26] Întrucît capitalul în fiecare moment al procesului este el însuși posibilitatea trecerii în altă fază a sa, în faza următoare, și astfel posibilitatea întregului proces care exprimă actul vital al capitalului, fiecare

din aceste momente apare potențial drept capital — de aici capital-marfă, capital bănesc — alături de valoarea pusă pe sine în calitate de capital în procesul de producție. Marfa poate să reprezinte capital atîta timp cît ea se poate transforma în bani și poate deci să cumpere muncă salariată (supramuncă). Asta conform *laturii formale*, care e creată din circulația capitalului. Conform laturii materiale, marfa rămîne capital atîta timp cît ea constituie materie primă (propriu-zisă sau semifabricat), unelte, mijloace de subzistență pentru muncitori. Fiecare din aceste forme este capital potențial. Banii sînt, pe de o parte, capital realizat, capital ca valoare realizată. Sub acest aspect, banii (considerați ca punct final al circulației, în care ei trebuie să fie considerați și ca punct de plecare) sînt capitalul $\kappa\alpha\tau\ \epsilon\ \zeta\omicron\chi\eta\nu$ *. Pe de altă parte, ei sînt iarăși capital în special în raport cu procesul de producție, în măsura în care se schimbă pe muncă vie. În schimbul de bani pe marfă efectuat de capitalist (noi cumpărări de materie primă etc.), banii apar însă nu în calitate de capital, ci ca mijloc de circulație, ca mijlocire absolut efemeră, cu ajutorul căreia capitalistul își schimbă produsul pe elementele primordiale ale acestuia din urmă.

Circulația nu este pentru capital o operație pur exterioară. Așa cum el devine capital doar prin procesul de producție, deoarece prin el valoarea se perpetuează și sporește, tot astfel revine el la *forma* pură a valorii — în care sînt șterse atît urmele devenirii sale, cît și ființarea sa specifică în valoarea de întrebuințare — doar retransformat prin intermediul primului act al circulației, în timp ce repetarea procesului de producție, adică a procesului vital al capitalului, este posibilă numai prin intermediul celui de-al doilea act al circulației, care constă în schimbul de bani pe condiții de producție și constituie introducerea la actul producției. Circulația intră, așadar, în conceptul de capital. Și dacă inițial banii sau munca acumulată au apărut ca premisă *înaintea* schimbului pe muncă liberă, dar independența aparentă a momentului obiectiv al capitalului în raport cu munca a fost desființată, iar munca obiectivată, devenită independentă în calitate de valoare, a apărut în toate privințele ca *produs al muncii străine*, ca *produs înstrăinat* al muncii înseși, abia acum apare capitalul premisa propriei sale circulații (capitalul în calitate de bani era premisa devenirii sale ca capital; dar capitalul ca rezultat al valorii care a absorbit în sine și și-a asimilat munca vie, a apărut ca punct de plecare al *circulației capitalului* și nu al circulației în general), așa încît capitalul ar exista independent și indiferent chiar și *fără* acest proces. Totuși, *succesiunea de metamorfoze pe care*

* — prin excelență. — *Nota trad.*

#125

trebuie să le sufere capitalul apare acum drept condiție a însuși procesului de producție; în aceeași măsură în care este și rezultatul lui.

De aceea, în realitatea sa, capitalul apare ca o serie de rotații efectuate într-o *perioadă* dată. El nu mai este doar o *rotație*, o [perioadă de] circulație, ci punere de rotații, punerea întregii desfășurări. Însăși punerea de valoare de către capital apare ca fiind condiționată [de circulație] (iar valoarea este capital numai în calitate de valoare care se perpetuează și se înmulțește): 1) sub raport *calitativ*, întrucît, fără a trece prin faza circulației, capitalul nu poate să reînceapă faza producției; 2) sub raport *cantitativ*, întrucît masa de valori pe care capitalul le pune depinde de numărul rotațiilor sale într-o perioadă dată; 3) întrucît, așadar, timpul de circulație apare sub ambele aspecte ca un principiu limitativ, ca o barieră a timpului de producție, și viceversa. De aceea capitalul este esențialmente *capital circulant*. Dacă în atelierul în care are loc procesul de producție capitalul se prezintă ca proprietar și stăpîn, în schimb, sub aspectul circulației el apare ca dependent și determinat de conexiunea socială, care, din punctul de vedere la care ne mai aflăm acum, obligă capitalul să intre în circulația simplă și să figureze alternativ cînd ca *M* față de *B*, cînd ca *B* față de *M*.

Dar această circulație este asemeni unei neguri sub care se mai ascunde o întregă lume, lumea interconexiunilor capitalului, care înrobește lui această proprietate provenită din circulație, din schimbul social, și o privează de independența proprietății suficientă sieși ca și de caracterul ei. În fața noastră s-au deschis deja două perspective asupra acestei lumi ce abia se zărește: [în primul rînd], în punctul unde circulația capitalului împinge afară din orbita sa valoarea pusă și circulată de el sub forma produsului; iar în al doilea rînd, în punctul unde capitalul extrage din circulație și introduce în orbita sa un alt produs; transformă acest produs la rîndul său într-unul din momentele ființării sale. În punctul al doilea, capitalul presupune producție, dar nu propria sa producție nemijlocită. În primul punct, capitalul poate să presupună producție dacă produsul său este la rîndul său materie primă pentru o altă producție, sau poate să presupună consum dacă a primit forma finală pentru consum. Un lucru este clar, și anume că consumul nu trebuie să intre *direct* în circuitul capitalului. Circulația propriu-zisă a capitalului, după cum vom vedea mai încolo, mai este încă doar o circulație între oameni de afaceri. Circulația între oamenii de afaceri și consumatori, cu alte cuvinte comerțul cu amănuntul, reprezintă un al doilea circuit, care nu intră în sfera de circulație nemijlocită a capitalului și pe care acesta din urmă îl parcurge după ce a fost parcurs primul circuit și, totodată, simultan cu el. *Simultaneitatea diferitelor circuite ale capitalului*, ca și simultaneitatea diferitelor lui determinări de-

#126

vine clară abia atunci când se presupune existența mai multor capitaluri. Tot astfel procesul de viață al omului constă în parcurgerea diferitelor lui vârste. În același timp însă coexistă toate vârstele omului, repartizate între indivizi diferiți.

Deoarece procesul de producție a capitalului este totodată un proces tehnologic — proces de producție pur și simplu —, și anume producerea anumitor valori de întrebuințare printr-o muncă determinată, pe scut, într-un mod determinat de însuși acest scop deoarece, dintre toate aceste procese de producție, apare ca fundamental în cel mai înalt grad acela prin intermediul căruia corpul își reproduce metabolismul necesar, adică creează mijloacele de subzistență în sensul fiziologic al cuvântului; deoarece acest proces de producție coincide cu agricultura, iar aceasta din urmă furnizează totodată direct (bunăoară sub forma de bumbac, în etc.) sau indirect, prin mijlocirea animalelor pe care le hrănește (mătase, lână etc.), o parte însemnată din materiile prime pentru industrie (la drept vorbind, toate materiile prime care nu țin de industria extractivă); deoarece în agricultura zonei temperate (patria capitalului) reproducția este legată de mișcarea de revoluție a Pământului în jurul Soarelui, adică deoarece în majoritatea cazurilor recoltele se strâng *o dată pe an*, — pentru toate aceste motive *anul* (cu deosebirea că se calculează în mod diferit pentru diferitele tipuri de producție) e adoptat ca perioadă generală pentru calcularea și măsurarea sumei rotațiilor capitalului, așa cum *ziua naturala de munca* a furnizat o astfel de unitate naturală ca măsură a timpului de muncă. Tocmai de aceea la calcularea profitului, și cu atât mai mult la calcularea dobânzii, vedem unitatea timpului de circulație și a timpului de producție, vedem capitalul pus ca asemenea unitate și măsurându-se pe el însuși. Capitalul ca el însuși *în proces* — adică capitalul ca efectuând o rotație — [VI—27] este considerat *capital muncind*, iar roadele *which it is supposed to yield** se calculează corespunzător timpului lui de muncă, adică duratei totale a unei rotații. Mistificarea apărută cu acest prilej rezidă în însăși natura capitalului.

[4) *Economiștii burghezi despre deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant*]

Înainte de a examina mai îndeaproape considerațiile expuse mai sus, să vedem mai întâi care sînt deosebirile stabilite de economiști între *capitalul fix* și *capitalul circulant*. Mai sus am relevat un moment nou care intervine la calcularea profitului, spre deosebire de plusvaloare. La

* — pe care se presupune că le aduce. — *Nota trad.*

#127

fel va trebui acum să reliefăm un moment nou în deosebirea dintre profit și dobîndă. Raportată la *capitalul circulant*, plusvaloarea apare, evident, ca profit, spre deosebire de *dobîndă*, care, raportată la *capitalul fix*, apare ca plusvaloare.

Profitul și dobînda sînt amîndouă forme ale plusvalorii. Profitul este conținut în *preț*. De aceea el sîrșește și este realizat atunci când capitalul ajunge în punctul din circulația sa în care el se retransformă în bani sau trece din forma sa ca marfă în forma bani. Izbitoarea ignoranță pe care se bazează polemica lui Proudhon împotriva dobânzii va fi amintită mai încolo.

(Aici mai trebuie arătat încă o dată, pentru a nu se uita, ad vocem [= [apropo de](#)] Proudhon: plusvaloarea, care dă atîta bătaie de cap tuturor ricardienilor și antiricardienilor, este explicată de acest gînditor temerar pur și simplu printr-o mistificare: „orice muncă lasă un excedent; pentru mine aceasta este o axiomă”... De verificat în caiet formularea exactă⁴¹. Faptul că [muncitorii] *lucrează peste* munca necesară se transformă la Proudhon într-o însușire mistică a muncii. Creșterea forței productive a muncii nu poate fi ea singură o explicație; ea poate să sporească quantumul produselor obținute într-un anumit timp de muncă, dar nu le poate adăuga nici un dram de plusvaloare. Creșterea forței productive a muncii importă aici numai în măsura în care eliberează timp disponibil, timp de muncă peste munca necesară. Unicul fapt *extraeconomic* este aici acela că omul n-are nevoie de întregul său timp pentru producerea obiectelor necesare, că, în afara timpului de muncă necesar pentru întreținerea existenței sale, el dispune și de timp liber, pe care-l poate folosi deci și pentru supramuncă. Dar asta nu e nicicum ceva mistic, deoarece în starea primitivă trebuințele omului sînt tot atât de mici ca și forța lui de muncă. Munca salariată apare însă în general abia atunci când dezvoltarea forței productive a progresat în asemenea măsură, încît face disponibilă o însemnată cantitate de timp; această eliberare de timp disponibil e deja aici un produs istoric. Ignoranța lui Proudhon equalled * numai by Bastiat's décroissante rate du profit qui est supposé d'être l'équivalent d'une rate du salaire croissante **. Bastiat exprimă în două moduri această absurditate împrumutată de la Carey: întâi, *rata profitului* (adică proporția plusvalorii în raport cu capitalul utilizat) scade; al doilea, *prețurile* scad, dar valoarea, adică suma totală a prețurilor, crește, ceea ce nu

înseamnă decît că crește profitul global, și nu rata profitului.)

* — este egalată. — *Nota trad.*

** — de explicația dată de Bastiat (vezi volumul de față, p. 232—237) scăderii ratei profitului, care se presupune a fi echivalentă cu creșterea ratei salariului. — *Nota trad.*

#128

* * *

În primul rînd, [economiștii înțeleg capitalul fix] în sensul — arătat de noi mai sus — de *capital fixat* (*J. St. Mill. „Essays on some unsettled Questions of Political Economy”*. London, 1844, p. 55), de capital imobilizat, nedisponibil, inutilizabil, blocat într-una din fazele procesului său total de circulație. În acest sens are perfectă dreptate J. St. Mill, care, ca și Bailey în pasajele citate mai sus *, spune că o parte din ce în ce mai mare din capitalul unei țări rămîne neîntrebuințată.

„Deosebirea dintre capitalul fix și cel circulant este mai mult aparentă decît reală; aurul, bunăoară, este capital fix; el circulă numai în măsura în care este folosit la aurit etc. Navele reprezintă capital fix, although literally floating. Foreign railway shares are articles of commerce in our markets; so may our railways be in the markets of the world; and so far they are floating capital, on a par with gold” ** (*A. Anderson. „The recent commercial distress”*. London, 1847, p. 4).

După părerea lui Say, [capitalul fix] este capitalul

„atît de angajat într-un *gen de producție*, încît nu mai poate fi retras de acolo spre a fi destinat *unui alt gen de producție*”⁴².

Avem de-a face aici cu o identificare a capitalului cu o anumită valoare de întrebuințare, cu valoarea de întrebuințare destinată procesului de producție. Această *legare* a capitalului ca valoare de o anumită valoare de întrebuințare — de valoarea de întrebuințare în sfera producției — constituie în orice caz un aspect important. Aceasta caracterizează [capitalul fix] mai pregnant decît incapacitatea de a circula, care, la drept vorbind, definește doar capitalul fix ca opusul capitalului circulant.

În cartea sa „*The Logic of Political Economy*” (London, 1844, p. 113—114), de *Quincey* spune următoarele:

„În accepția sa normală, *capitalul circulant* înseamnă *orice fel de factor*” (grozav logician !), „care, utilizat în mod productiv, dispare în însuși actul utilizării”.

(Potrivit acestei definiții, *capital circulant* ar putea fi cărbunele și *lubrifianții*, dar nu bumbacul etc. Căci nu se poate spune că, transformat în fire sau în stambă, bumbacul dispare, deși o asemenea transformare echivalează incontestabil cu o utilizare productivă.)

* Vezi volumul de față, p. 71—74, 104—105. — *Nota red.*

** — deși ele, literalmente, circulă. Acțiunile căilor ferate străine sînt negociate pe piețele noastre; la fel și căile noastre ferate pot ajunge pe piața mondială; și în acest sens ele sînt capital circulant, la fel ca și aurul. — *Nota trad.*

#129

„Capitalul este *fix* dacă respectivul obiect este folosit în mod constant pentru una și aceeași operație, și cu cît mai mare e numărul repetărilor, cu atît mai justificată e denumirea de capital fix dată respectivelor *instrumente*, motoare sau mașini” (op. cit., p. 114).

Potrivit acestei concepții, capitalul circulant dispare, se consumă în actul de producție, în timp ce capitalul fix — care, pentru mai multă, exactitate, e definit ca *instrumente, motoare sau mașini* (ceea ce înseamnă că îmbunătățirile funciare, de pildă, sînt excluse din această definiție) — servește mereu pentru una și aceeași operație. Distincția vizează aici numai deosebirea tehnologică în cadrul actului de producție, dar nu atinge deloc forma; capitalul circulant și capitalul fix, cu deosebirile arătate aici, posedă, ce-i drept, trăsături caracteristice în virtutea cărora un „factor oarecare” este capital fix, iar altul capital circulant, dar nici unul dintre ele nu posedă vreo însușire care să-i justifice „denumirea” de capital.

După părerea lui Ramsay („*An Essay on the Distribution of Wealth*”. Edinburgh, 1836),

„numai *fondul mijloacelor de subzistență* este *capital circulant*, deoarece capitalistul trebuie să renunțe la el imediat, iar el *nu intra cîtuși de puțin în procesul de reproducție*, ci se schimbă nemijlocit pe muncă vie, în vederea consumului. Tot restul capitalului (inclusiv materia primă) rămîne în posesia proprietarului său sau a întreprinzătorului pînă în momentul în care *produsul este gata confecționat*” (p. 21). „*Capitalul circulant* constă exclusiv din produse alimentare și din alte bunuri necesare, avansate muncitorilor pînă la confecționarea produsului muncii lor” (p. 23).

În ce privește *fondul mijloacelor de subzistență*, Ramsay are dreptate în măsura în care acesta reprezintă

singura parte de capital care circulă chiar și în timpul fazei de producție, și din acest punct de vedere este capital circulant par excellence. Pe de altă parte însă, este greșit a spune că capitalul fix rămâne în posesia proprietarului său sau a întreprinzătorului pînă în momentul „în care produsul este gata confecționat”. De aceea, ulterior, Ramsay definește capitalul fix ca

„orice parte din produsul acestei munci (al muncii cheltuite pentru confecționarea unei mărfi) existentă într-o formă în care, deși contribuie la confecționarea mărfii viitoare, nu servește însă la întreținerea muncitorilor” (p. 59).

(Dar sînt atîtea mărfuri care nu servesc la întreținerea muncitorilor, adică nu constituie bunuri de consum pentru muncitori! După Ramsay, ele sînt toate *capital fix*.)

#130

* * *

(Dacă dobînda la 100 l. st. reprezintă la sfîrșitul primului an — sau la sfîrșitul primelor trei luni — 5l. st., înseamnă că la sfîrșitul primului an capitalul va fi egal cu 105, sau cu $100(1 + 0,05)$ l. st.; la sfîrșitul celui de-al patrulea an capitalul va fi egal cu $100(1 + 0,05)^4 = 121,550\ 625$ l. st. = 121 l. st. 11 șilingi și $\frac{3}{5}$ dintr-un farthing *. Prin urmare, la 20 l. st. se vor adăuga dobînzii în sumă de 1 l. st. 11 șilingi și 0,6 farthing.)

[VI-28] (În problema ridicată mai sus [a calculării profitului în funcție de numărul rotațiilor capitalului] ** s-a presupus, pe de o parte, un capital de 400 l. st. care face o singură rotație pe an, iar pe de altă parte [un capital de 100 l. st.] care face patru rotații pe an, rata profitului fiind, și într-un caz și în celălalt, egală cu 5%. În primul caz, capitalul ar da o dată pe an un profit de 5%, adică 20 l. st. la 400 l. st., în cel de-al doilea, el ar da $4 \times 5\%$, adică tot 20 l. st. pe an, numai că la 100 l. st. viteza de rotație ar înlocui mărimea capitalului, la fel cum în circulația monetară simplă 100 000 de taleri care efectuează trei rotații pe an înlocuiesc 300 000 de taleri, iar 3 000 de taleri care efectuează 100 de rotații înlocuiesc de asemenea 300 000 de taleri. Dar dacă capitalul face patru rotații pe an, există *posibilitatea* ca la a doua rotație profitul însuși să se adauge la capital și să se rotească împreună cu el, generînd astfel diferența de profit în sumă de 1 l. st. 11 șilingi și 0,6 farthing. Această diferență nu rezultă însă cîtuși de puțin din ipoteza adoptată de noi. Ea există doar ca o *posibilitate abstractă*. Din ipoteza pe care am adoptat-o ar rezulta, mai degrabă, că pentru rotația unui capital de 100 l. st. este nevoie de 3 luni. Prin urmare, dacă luna are, să zicem, 30 de zile, înseamnă că pentru a efectua o rotație — în aceleași condiții de rotație, la același raport dintre timpul de rotație și mărimea capitalului —, unui capital de 105 l. st. îi trebuie nu 3 luni, ci mai mult*** (și anume: $105 : x = 100 : 90$; $x = 90 \times 105 / 100 = 9450 / 100 = 94,5 / 10$ zile = 3 luni și $4 \frac{1}{2}$ zile). În felul acesta prima dificultate a fost total înlăturată.)

(Din faptul că un capital mai mare cu o rotație mai lentă nu creează mai multă plusvaloare decît un capital mai mic cu o viteză de rotație relativ mai mare nu reiese cîtuși de puțin de la sine că un capital mai

* 1 l. st. are 20 de șilingi, 1 șiling — 12 pence, 1 penny — 4 farthingi. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, p. 115 — *Nota red.*

*** Pe de altă parte, în general vorbind, se poate admite, de asemenea, că, dacă procesul de producție e continuu, plusvaloarea obținută se retransformă la fiecare trei luni în capital.

#131

mic se rotește mai repede decît unul mai mare. În măsura în care capitalul mai mare conține mai mult capital fix și este nevoit să caute piețe mai îndepărtate, lucrurile stau, într-adevăr, așa. Capacitatea pieței și viteza de rotație nu sînt neapărat invers proporționale. Aceasta se întîmplă numai în cazul cînd piața fizică existentă nu coincide cu piața economică, adică atunci cînd piața economică se îndepărtează tot mai mult de locul producției. Dealtfel, în măsura în care aceasta nu decurge exclusiv din deosebiri dintre capitalul fix și capitalul circulant, momentele care determină circulația diferitelor capitaluri nu pot fi încă examinate aici. În trecut fie zis: în măsura în care comerțul pune noi puncte de circulație, adică atrage în sfera schimburilor țări diferite, descoperă noi piețe etc., aceasta constituie cu totul altceva decît simplele cheltuieli de circulație necesare pentru efectuarea unui anumit volum de operații de schimb; aceasta nu este punerea operațiilor de schimb, ci punerea schimbului însuși. Crearea de piețe. Acest punct va mai trebui examinat în mod special înainte de a termina cu circulația.)

* * *

Să continuăm acum analiza concepțiilor referitoare la capitalul „fix” și capitalul „circulant”.

„În funcție de gradul de *perisabilitate*, mai mare sau mai mic, și de frecvența cu care reclamă a fi reprodus într-un anumit interval de timp, capitalul se numește *capital circulant sau capital fix*. Trebuie, de asemenea, observat că capitalul [circulant] circulă sau se reîntoarce la cel care-l folosește *în intervale de timp foarte diferite ca durată*; de pildă, grîul cumpărat de fermier spre a fi semănat este capital *fix în comparație* cu grîul cumpărat de brutar spre a fi transformat în

pîine" (*Ricardo*. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". 3rd edition. London, 1821, p. 26—27) [Versiunea românească, p. 72—73].

În continuare Ricardo remarcă:

„Diferite *proporții de capital fix și capital circulant* în ramuri diferite, *durabilitatea* diferită a însuși *capitalului fix*" (op. cit., p. 27) [Versiunea românească, p. 73].

„Două întreprinderi diferite pot întrebuința un capital de aceeași valoare, dar acesta poate fi împărțit în mod foarte diferit în partea de capital fix și aceea de capital circulant. Ele pot întrebuința aceeași sumă de capital fix și aceeași sumă de capital circulant, dar durabilitatea capitalului lor fix poate fi foarte inegală. De pildă, o întreprindere poate să folosească mașini cu abur în valoare de 10 000 l. st., iar cealaltă corăbii de aceeași valoare" (*Ricardo*. „Des principes de l'économie politique et de l'impôt". Traducere editată de Say. Seconde edition. Tome I, Paris, 1835, p. 29—30) [Versiunea românească, P- 73].

#132

Greșită e din capul locului afirmația lui Ricardo potrivit căreia capitalul „are un grad de perisabilitate mai mare sau mai mic". Capitalul în calitate de capital nu este perisabil; el este *valoare*. Dar valoarea de întrebuințare în care e fixată valoarea, în care există ea „are un grad de perisabilitate mai mare sau mai mic" și de aceea „o *frecvență diferită cu care reclamă a și reprodusă într-un interval de timp dat*". Aici, așadar, deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant se reduce la *necesitatea* mai mare sau mai mică de *reproducere a unui capital dat într-un interval de timp dat*. Aceasta este una dintre deosebirile stabilite de Ricardo.

Diferitele *grade de durabilitate, sau diferitele niveluri, ale capitalului fix, adică diferitele grade de relativă durată, de fixitate relativă* — iată cea de-a doua deosebire. Prin urmare, capitalul fix este el însuși fix într-o măsură mai mare sau mai mică. *Unul și același capital* apare în una și aceeași întreprindere sub două forme diferite, care sînt *moduri particulare de existență* a capitalului *fix* și a capitalului *circulant*; de aceea el există într-o dublă formă. A fi capital fix sau capital circulant apare ca o determinare *particulară* a capitalului în afară de aceea de a fi capital. Dar capitalul trebuie să meargă spre această particularizare.

Cît privește, în sfîrșit, cea de-a treia deosebire, și anume faptul „că capitalul circulă sau se reîntoarce în *intervale de timp* foarte diferite ca *durată*", trebuie spus că prin aceasta Ricardo, după cum se vede din exemplul său cu brutarul și cu fermierul, nu subînțelege altceva decît deosebirea dintre intervalele de timp în care capitalul din diverse ramuri de producție este *fixat, angajat* — în funcție de particularitățile acestora în *faza de producție*, spre deosebire de faza de circulație. Aici *capitalul fix* apare, așadar, așa cum l-am avut mai înainte sub formă de fixitate în fiecare fază, cu singura deosebire că imobilizarea mai mult sau mai puțin îndelungată a capitalului în faza producției, în această fază determinată, este considerată ca ceea ce constituie specificul, particularitatea lui [ca valoare].

Banii căutau să se pună ca *valoare neperisabilă*, ca valoare veșnică, raportîndu-se negativ la circulație, la schimbul pe avuție reală, pe mărfuri perisabile, care, potrivit frumoasei și naivei descrieri a lui Petty *, se dizolvă în efemera satisfacere a trebuințelor. În capital perenitatea valorii e pusă (pînă la un anumit grad) prin aceea că, deși el se încarnează în mărfuri perisabile, ia forma lor, nu-i mai puțin adevărat însă că o schimbă mereu, îmbrăcînd alternativ cînd eterna sa formă-bani, cînd perisabila formă-marfă; perenitatea e pusă sub singura formă posibilă, și anume ca perisabilitate ce se suprimă, ca proces, ca viață.

* Vezi *K. Marx*, op. cit., p. 164. — *Nota red.*

#133

Această capacitate capitalul o dobîndește numai prin aceea că, asemenea unui vampir, sugere mereu muncă vie ca însuflețitor.

Perenitatea — durabilitatea valorii în forma sa de capital — este pusă numai prin intermediul reproducției, care, la rîndul ei, are și ea un dublu caracter: reproducție sub formă de marfă, reproducție sub formă de bani și unitatea acestor două procese de reproducție. În cadrul reproducției sub formă de marfă, capitalul e fixat într-o anumită formă de valoare de întrebuințare, și nu este deci, cum ar trebui să fie, *valoare de schimb generală* și cu atît mai puțin *valoare* realizată. Numai prin intermediul circulației confirmă capitalul punerea sa ca valoare în actul de reproducție, în faza de producție. Gradul mai mare sau mai mic de perisabilitate a mărfii în care [VI—29] există valoarea reclamă o reproducere mai lentă sau mai rapidă a acestei mărfi, adică o repetare mai mult sau mai puțin frecventă a procesului de muncă.

Natura particulară a valorii de întrebuințare în care există valoarea sau care reprezintă acum corpul capitalului apare aici ca ea însăși *determinantă formei* și determinantă acțiunii capitalului; conferind unui capital cutare sau cutare însușire specifică în comparație cu alt capital, particularizîndu-l. De aceea, după cum am mai văzut în numeroase alte cazuri, nimic nu e mai greșit decît să se considere că deosebirea dintre valoarea

de întrebuițare și valoarea de schimb — care în circulația simplă, în măsura în care *se realizează*, cade în afara sferei determinării economice de formă — se încadrează în general în afara determinării economice de formă. Dimpotrivă, pe diferite trepte de dezvoltare a relațiilor economice găsim valoarea de schimb și valoarea de întrebuițare determinate în raporturi diferite, iar însuși acest mod de a fi determinat apare ca determinare diferită a valorii ca atare.

Valoarea de întrebuițare joacă și ea un rol în calitate de categorie economică. Unde anume joacă ea un asemenea rol reiese din dezvoltarea însăși. Ricardo, de pildă, care crede că economia burgheză se ocupă numai de valoarea de schimb și nu se referă decît exoteric la valoarea de întrebuițare, deduce cele mai importante determinări ale valorii de schimb tocmai din valoarea de întrebuițare, din raportul ei față de aceasta din urmă, cum sînt, de pildă, *renta funciară, minimul de salariu, deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant*, căreia tocmai el îi atribuie cea mai considerabilă influență asupra determinării prețurilor (prin efectul diferit pe care-l are asupra lor o creștere sau o scădere a nivelului salariilor); la fel stau lucrurile și în ceea ce privește corelația dintre cerere și ofertă etc.

Una și aceeași determinație apare o dată în determinația de valoare de întrebuițare, apoi în aceea de valoare de schimb, dar pe trepte diferite și cu semnificație diferită. A întrebuița înseamnă a consuma, fie

#134

pentru nevoile producției, fie în vederea consumului. Schimbul este acest act [al întrebuițării sau al consumării], mijlocit printr-un proces social. Întrebuițarea însăși poate fi pusă de schimb și poate fi o simplă consecință a acestuia; pe de altă parte, schimbul poate apărea doar ca moment al întrebuițării etc. Din punctul de vedere al capitalului (în circulație), schimbul apare ca punere a valorii lui de întrebuițare [adică a valorii de întrebuițare a capitalului], în timp ce, pe de altă parte, întrebuițarea capitalului (în actul de producție) apare ca punere pentru schimb, ca punere a valorii lui de schimb [adică a valorii de schimb a capitalului].

La fel stau lucrurile cu producția și consumul. În economia burgheză (ca și în oricare alta), ele sînt puse în deosebirea lor specifică și în unitatea lor specifică. Problema constă tocmai în a înțelege această diferență specifică. A afirma, împreună cu d-l Proudhon sau cu socialiștii sentimentali, că producția și consumul sînt *totuna* înseamnă a bate apa în piua*.

Importantă în expunerea lui Ricardo este în primul rînd sublinierea necesității unei *reproduceri mai rapide sau mai lente*, deci considerarea perisabilității mai mari sau mai mici, a consumării mai lente sau mai rapide (în sensul de autoconsumare), în raport cu *capitalul* însuși. Prin urmare, se ia semnificația valorii de întrebuițare pentru *capitalul* însuși.

În schimb, *Sismondi* introduce dintr-o dată o definiție care este în primul rînd exoterică capitalului: *consumarea directă sau indirectă de către om*; bunul este pentru el un mijloc de subzistență direct sau indirect? Iată de ce leagă *Sismondi* *consumarea mai rapidă sau mai lentă a bunului* însuși. Întrucît sînt destinate distrugerii, bunurile care servesc nemijlocit ca mijloace de subzistență sînt mai perisabile decît cele care ajută la confecționarea acestor mijloace. La acestea din urmă, durabilitatea este menirea lor, caducitatea — o fatalitate. *Sismondi* spune:

„Capitalul fix [servește trebuințelor omului] în mod indirect, el *se consumă lent*, ajutîndu-l pe om să reproducă ceea ce este destinat consumului său. Capitalul circulant nu încetează de a fi direct afectat consumului uman... Ori de cîte ori un bun este consumat, el este pentru cineva *definitiv* consumat, dar în același timp poate să existe și cineva pentru care consumul bunului respectiv să fie legat de reproducție" (*Sismondi*. „Nouveaux Principes d'économie politique". Seconde edition. Tome I, Paris, 1827, p. 95).

Sismondi prezintă acest raport și în felul următor:

„*Prima transformare* a consumului anual în bunuri durabile, capabile să *sporească forțele productive* ale unei munci viitoare este *capital fix*; aceste operații inițiale sînt întotdeauna efectuate printr-o muncă reprezentată de un salariu

* Vezi op. cit., p. 27, 357 — *Nota red.*

#135

ce se schimbă pe mijloace de subzistență, pe care muncitorul le consumă în timpul muncii. *Capitalul fix se consumă treptat*" (adică se uzează treptat). *A doua transformare*: „*capitalul circulant se compune din sămînța muncii* (materia primă) și din *consumul muncitorului*" (op. cit., p. 97—98, 94).

Toate acestea se referă mai curînd la geneza capitalului. [Așadar, la *Sismondi* avem], în primul rînd, *transformarea*, în cadrul căreia însuși capitalul fix nu reprezintă decît o formă — devenită staționară — de capital circulant, este capital circulant *fixat*; în al doilea rînd, *destinarea*: unul este destinat să fie consumat ca mijloc de producție, iar altul — ca produs; cu alte cuvinte, diversele moduri de *consumare* a produsului sînt determinate de rolul acestuia în cadrul condițiilor de producție în procesul de producție.

Cherbuliez simplifică lucrurile, considerînd capitalul circulant partea *consumptibilă*, iar *capitalul fix* partea

neconsumptibilă a capitalului ⁴³. (O parte e comestibilă, cealaltă nu. Iată o metodă foarte comodă de ai concepe lucrurile.)

Storch, într-un pasaj deja citat *, revendică în general pentru capitalul circulant menirea capitalului de a circula. El se contrazice singur atunci când spune (Storch. „Cours d'économie politique". Tome I, Paris, 1823, p. 246):

„Orice capital fix provine la origine dintr-un capital circulant și trebuie să fie mereu întreținut pe seama acestuia din urmă"

(prin urmare, capitalul fix provine din circulație, adică este el însuși — în primul moment al existenței sale — capital circulant și se reînnoiește permanent prin intermediul circulației; deși în felul acesta nu *el* este cel care pătrunde în circulație, ci circulația pătrunde în *el*). La aceasta Storch adaugă în continuare:

„Nici un capital fix nu poate să aducă venit altfel decât prin intermediul unui capital circulant" (ibid.).

La această problemă vom reveni mai târziu.

{„Consumul productiv nu este propriu-zis o cheltuială, ci doar un *avans*, deoarece este rambursat celui care-l face" (lucrarea lui Storch „Considérations sur la Nature du Revenu National", Paris, 1824, îndreptată împotriva lui Say, p. 54).

(Capitalistul restituie muncitorului o parte din propria lui supramuncă sub formă de *avans*, ca ceva pentru a cărui avansare muncitorul trebuie să-i ramburseze lui, capitalistului, nu numai un echivalent, ci și supramuncă.)}

* Vezi volumul de față, p. 122. — *Nota red.*

#136

(Formula pentru calcularea *dobânzii compuse* este următoarea: $S = c(1+i)^n$, în care S reprezintă volumul total al capitalului c după trecerea unui număr de n ani, la o rată a dobânzii egală cu i .

Formula pentru calcularea *anuității*:

$$x \text{ (anuitatea)} = c(1+i)^n / 1 + (1+i) + (1+i)^2 + \dots + (1+i)^{n-1}$$

[5] *Capital constant și capital variabil.*
Concurența. [Corelația dintre plusvaloare,
 timp de producție și timp de circulație]

Am împărțit mai sus capitalul în *valoare constantă* și *valoare variabilă*; această împărțire este justă, dacă considerăm capitalul în cadrul fazei de producție, adică în procesul nemijlocit al valorificării sale. În ce mod poate capitalul însuși, în calitate de valoare prezumtivă, să-și schimbe valoarea în funcție de creșterea sau de scăderea cheltuielilor sale de reproducție sau și datorită scăderii profitului etc., — această chestiune ține, evident, abia de secțiunea în care capitalul este considerat capital real, interacțiune a numeroase capitaluri, și nu de secțiunea de față, în care este considerat conceptul general de capital.

{Deoarece în cadrul unei țări concurența apare istoricește ca lichidare a constrângerii de breaslă, a reglementării de stat, a vămilor interne etc., iar pe piața mondială ca desființare a blocajului, prohibiției sau protecției, — într-un cuvânt, apare istoricește ca negare a hotarelor și barierelor proprii modurilor de producție anterioare capitalului; deoarece istoricește concurența a fost întru totul just definită și [VI-30] susținută de fiziocrați ca *laissez faire, laissez passer*, ea a și fost considerată numai sub acest aspect pur negativ, pur istoric al ei, ceea ce, pe de altă parte, a dus la o absurditate și mai mare, și anume: concurența a fost considerată ca o ciocnire între indivizi descătușați, călăuziți doar de propriul lor interes, ca respingere și atracție reciprocă a unor indivizi liberi și, deci, ca formă absolută de existență a individualității libere în sfera producției și a schimbului. Nimic mai greșit decât o asemenea concepție.

Dacă libera concurență a desființat hotarele relațiilor și modurilor de producție anterioare, trebuie să remarcăm în primul rând că ceea ce pentru ea era o barieră, pentru modurile de producție anterioare constituia un hotar immanent, în cadrul căruia acestea s-au dezvoltat și au funcționat în chip firesc. Aceste hotare devin bariere abia după ce forțele de producție și condițiile de circulație s-au dezvoltat în așa măsură, încât capitalul ca atare poate să înceapă a se manifesta ca principiu regulator al producției. Limitele pe care el le desființa constituiau ba-

#137

riere în calea mișcării, dezvoltării, realizării sale. Capitalul n-a desființat nicidecum toate limitele, nici toate

barierele, ci numai limitele care nu-i corespundeau, care constituiau bariere în calea lui. În cadrul propriilor sale limite — oricît ar fi de adevărat că, dintr-un punct de vedere superior, ele apar ca bariere în calea producției și sînt puse ca astfel de bariere prin propria sa dezvoltare istorică —, capitalul se simte liber, nelimitat, adică limitat doar de el însuși, doar de propriile sale condiții de viață. La fel s-a întîmplat și cu meșteșugul organizat în bresle, care în epoca lui de înflorire găsea în această organizare întreaga libertate de care avea el nevoie, adică relațiile de producție care îi corespundeau. El însuși le-a pus din sînul său și le-a dezvoltat ca *propriile* sale condiții imanente, așadar, nicidecum ca bariere exterioare și restrictive. Latura istorică a negării organizării în bresle etc. de către capital prin libera concurență înseamnă nimic mai mult decît că capitalul, întărit suficient datorită modului său de schimb adecvat, a sfărîmat barierele istorice ce stînjeneau și frînau mișcarea adecvată lui.

Dar concurența este departe de a avea doar această semnificație istorică sau de a fi doar *această negare*. *Libera concurență* înseamnă raportarea capitalului la el însuși ca la alt capital, adică comportarea reală a capitalului în calitate de capital. Legile interne ale capitalului — care pe primele trepte istorice ale dezvoltării sale apar doar ca tendințe — sînt pentru prima oară puse ca legi; producția bazată pe capital se pune în formele adecvate ei doar dacă și în măsura în care se dezvoltă libera concurență, căci ea este dezvoltarea liberă a modului de producție bazat pe capital, dezvoltarea liberă a condițiilor capitalului și a capitalului însuși ca proces care reproduce permanent aceste condiții.

Nu indivizii sînt puși liber în libera concurență, ci capitalul e pus liber. Atîta timp cît producția bazată pe capital este forma necesară și deci cea mai adecvată pentru dezvoltarea forței productive sociale, mișcarea indivizilor în cadrul purelor condiții ale capitalului apare ca libertate a lor, care însă ca atare este în mod dogmatic ridicată în slăvi prin neîncetate referiri la barierele sfărîmate de libera concurență. Libera concurență este dezvoltarea reală a capitalului. Prin intermediul ei e pus ca necesitate exterioară pentru capitalul singular ceea ce corespunde naturii capitalului, modului de producție bazat pe capital, conceptului de capital. Constrîngerea reciprocă pe care capitalurile o exercită — în cadrul concurenței — unele asupra altora, asupra muncii etc. (concurența dintre muncitori nu este decît o altă formă a concurenței dintre capitaluri) este dezvoltarea *liberă* și totodată *reală* a avuției în calitate de capital. Acest lucru corespunde în asemenea măsură realității, încît cei mai profunzi gînditori din domeniul economiei politice, cum e Ricardo, de pildă, *presupun* dominația absolută a liberei concurențe, pentru a putea studia

#138

și formula legile adecvate ale capitalului, legi care se manifestă totodată ca tendințe vitale care-l domină pe acesta din urmă.

Dar libera concurență este forma adecvată a procesului productiv al capitalului. Cu cît este ea mai dezvoltată, cu atît mai pur se evidențiază formele mișcării capitalului. Presupunînd dominația absolută a liberei concurențe, Ricardo, de pildă, a recunoscut de fapt, fără să vrea, *natura istorică* a capitalului și caracterul limitat al liberei concurențe, care nu este decît mișcarea liberă a capitalurilor, adică mișcarea lor în condiții care nu aparțin nici uneia dintre treptele anterioare, perimate, ci sînt propriile condiții ale capitalului. Dominația capitalului este premisa liberei concurențe, la fel cum despotismul imperial a fost la Roma premisa liberului „drept privat” roman.

Cît timp capitalul este slab, el își caută încă cîrjele în modurile de producție trecute sau pe cale de dispariție datorită apariției lui. De îndată ce se simte destul de puternic, el azvîrle cîrjele și se mișcă potrivit propriilor sale legi. Îndată ce începe el însuși să se simtă și să fie cunoscut drept barieră în calea dezvoltării, el caută refugiu în forme care, în timp ce par a desăvîrși dominația capitalului, sînt totodată, ca urmare a înfrînării liberei concurențe, vestitoarele destrămării lui și a modului de producție bazat pe el. Ceea ce sălășuiește în natura capitalului *devine* real pus în afară ca necesitate exterioară doar prin intermediul concurenței, care nu reprezintă altceva decît că numeroasele capitaluri își impun unul altuia și lor înșile determinările imanente ale capitalului. De aceea nici o categorie a economiei burgheze, nici prima dintre ele — determinarea valorii, bunăoară — nu devine reală altfel decît prin intermediul liberei concurențe, adică prin intermediul procesului real al capitalului, proces care apare ca interacțiune a capitalurilor și a tuturor celorlalte relații de producție și de schimb determinate de capital.

Pe de altă parte, de aici provine platitudinea de a considera libera concurență drept dezvoltarea finală a libertății umane și de a identifica negarea liberei concurențe cu negarea libertății individuale și a producției sociale bazate pe libertatea individuală. În realitate însă, aceasta nu este decît dezvoltarea liberă pe o bază limitată — pe baza dominației capitalului. De aceea acest gen de libertate individuală este totodată lichidarea cea mai desăvîrșită a oricărei libertăți individuale și totala subjugare a individualității unor condiții sociale care iau forma de puteri obiective, ba chiar de obiecte suprapotente — de lucruri independente de înșși indivizii între care se stabilesc relații.

Expunerea a ceea ce constituie libera concurență este singurul răspuns rațional la adorarea ei de către profeții burgheziei sau la afurisirea ei de către socialiști. Cînd se spune că în cadrul liberei concurențe indivizii,

călăuziți exclusiv de interesul lor privat, realizează interesul colectiv sau, mai

#139

bine zis, *general*, aceasta nu înseamnă decît că, în condițiile producției capitaliste, ei presează unul asupra celuilalt și că de aceea însăși riposta lor este doar reproducerea condițiilor în care are loc această interacțiune. Dealtfel, cînd iluzia cu privire la concurență ca formă pretins absolută a individualității libere dispăre, aceasta constituie o dovadă că condițiile concurenței, adică ale producției bazate pe capital au și început să fie simțite și gîndite ca *bariere* și că de aceea ele *sînt* deja și devin din ce în ce mai mult asemenea bariere. Afirmatia că libera concurență e totuna cu forma finală de dezvoltare a forțelor de producție și deci a libertății umane nu înseamnă altceva decît că domnia burgheziei este sfîrșitul istoriei universale — idee plăcută, desigur, pentru parveniții de alaltăieri. }

* * *

[VI—31] Înainte de a continua analiza concepțiilor referitoare la capitalul fix și capitalul circulant, să revenim la cele expuse mai sus.

Să admitem deocamdată că timpul de producție și timpul de muncă coincid. Cazul în care în însăși faza producției au loc întreruperi determinate de procesul tehnologic va fi examinat ulterior.

Să presupunem că faza de producție a unui capital reprezintă 60 de zile de muncă, din care 40 de zile — muncă necesară. În acest caz, potrivit legii expuse anterior, plusvaloarea, sau valoarea nou creată de capital, adică timpul de muncă străin apropiat de capital însumează $60 - 40 = 20$ de zile de muncă. Să notăm cu Pl această plusvaloare ($= 20$) și cu p faza de producție, sau timpul de muncă cheltuit în cursul fazei de producție. Într-un interval de timp — de 360 de zile, de pildă — pe care-l vom nota cu T , [plus] valoarea totală nu va putea depăși niciodată numărul fazelor de producție efectuate în 360 de zile [înmulțit cu quantumul plusvalorii create în cursul unei faze de producție.] Coeficientul maxim al mărimii Pl , adică maximum de plusvaloare pe care îl poate crea capitalul în cadrul premiselor date, este egal cu numărul repetărilor cazurilor de creare de Pl în decurs de 360 de zile. Limita extremă a acestor repetări — limita reproducerii capitalului sau mai precis, cum se întîmplă în prezent, a reproducerii procesului său de producție — este determinată de raportul dintre perioada de producție și perioada totală în cursul căreia urmează să se repete cea dintîi. Dacă perioada totală reprezintă 360 de zile, iar producția durează 60 de zile, atunci $360 / 60$, sau T / p , adică 6, este coeficientul care arată de cîte ori e cuprins p în T , sau cît de frecvent — în funcție de propriile sale limite imanente — poate fi repetat în 360 de zile procesul de reproducție a capitalului.

#140

Se înțelege de la sine că maximum de creare de Pl , adică de creare de plusvaloare, este dat de numărul proceselor în cursul cărora plusvaloarea Pl poate fi produsă în respectivul interval de timp. T / p exprimă tocmai acest raport. Cîtul T / p , sau q , este coeficientul maxim al mărimii Pl în perioada de 360 de zile, în general în timpul T . $Pl T / p$, sau $Pl q$, reprezintă maximum de [plus] valoare [creată în timpul T]. Întrucît $T / p = q$ înseamnă că $T = pq$; cu alte cuvinte, întreaga perioadă T ar reprezenta timp de producție. Faza de producție p se repetă de atîtea ori de cîte ori e cuprinsă în T . Mărimea totală a [plus] valorii create de capital într-o anumită perioadă de timp ar fi egală cu supramunca însușită de acesta în cursul unei faze de producție, înmulțită cu numărul care arată de cîte ori această fază de producție este cuprinsă în intervalul de timp dat.

Prin urmare, în exemplul de mai sus, mărimea totală a plusvalorii este egală cu $20 \times 360/60 = 20 \times 6 = 120$ de zile de muncă. Mărimea q , adică T / p , ar exprima numărul *rotațiilor* capitalului; deoarece însă $T = pq$, înseamnă că p ar fi egal cu T / q , sau, cu alte cuvinte, durata unei faze de producție ar fi egală cu timpul total împărțit la numărul rotațiilor. O fază de producție a capitalului ar fi deci egală cu o rotație a lui; timpul de rotație și timpul de producție ar fi perfect identice; de aceea, numărul rotațiilor ar fi determinat exclusiv de raportul dintre timpul total și o fază de producție.

Dar, în cadrul acestei premise, timpul de circulație este considerat egal cu zero. Or, în realitate, el are o mărime determinată, care nu poate deveni niciodată egală cu zero. Să presupunem acum că la 60 de zile timp de producție, sau la 60 de zile de producție, revin 30 de zile de circulație; acest timp de circulație care revine la mărimea p îl vom nota cu c . În acest caz, durata unei rotații a capitalului, adică timpul total de care are nevoie capitalul pentru a putea repeta procesul de valorificare — procesul de creare a plusvalorii —, reprezintă $30 + 60 = 90$ de zile ($= p + c$). ($1R$ (rotație) $= p + c$.)

O rotație care necesită 90 de zile poate fi repetată în 360 de zile numai de $360 / 90$ ori, adică numai de 4 ori. Rezultă deci că o plusvaloare egală cu 20 de zile de muncă poate fi creată de numai 4 ori; $20 \times 4 = 80$.

#141

În decurs de 60 de zile, capitalul produce 20 de zile de supramuncă; dar 30 de zile el le pierde cu circulația,

adică în timpul acestor 30 de zile el nu poate să creeze nici o supramuncă, nici o plusvaloare. Pentru capital (sub aspectul rezultatelor) este același lucru ca și cum în 90 de zile ar fi creat o plusvaloare de numai 20 de zile. Dacă în exemplul anterior numărul rotațiilor era determinat de raportul T/p , acum el este determinat de raportul $T/(p+c)$, sau T/R . Quantumul maxim al [plus] valorii era egal PIT/p ; plusvaloarea efectiv creată este acum egală cu $PIT/(p+c)$; ($20 \times 360 / 60 + 30 = 20 \times 360 / 90 = 20 \times 4 = 80$). Așadar, numărul rotațiilor este egal cu timpul total împărțit la suma timpului de producție și a timpului de circulație, iar [plus] valoarea totală este egală cu entitatea Pl înmulțită cu numărul rotațiilor. Dar această formulă nu este suficientă pentru a exprima corelația dintre plusvaloare, timpul de producție și timpul de circulație.

Maximum de [plus] valoare creată e cuprins în formula PIT/p ; maximum limitat de timpul de circulație este egal cu $PIT/(p+c)$ (sau PIT/R); Diferența dintre aceste două mărimi este: $PIT/p - PIT/(p+c) = PIT(p+c) - PITp / p(p+c) = PITp + PITc - PITp / p(p+c) = PITc / p(p+c)$.

Am stabilit, așadar, că diferența dintre aceste două mărimi este egală cu $PITc / p(p+c)$, sau cu $PIT/p \times c/(p+c)$. Mărimea $PIT/(p+c)$, sau Pl' , cum putem nota quantumul [plus] valorii create în cazul al doilea, se exprimă prin formula $Pl' = PIT/p - (PIT/p \times c/(p+c))$. Înainte de a analiza mai în profunzime această formulă, să mai deducem alte câteva.

Dacă notăm prin q' cîtul $T/(p+c)$, q' va exprima numărul rotațiilor ce se efectuează în timpul T , adică va indica de câte ori $R = (p+c)$ e cuprins în T . Dacă $T/(p+c) = q'$ atunci $T = pq' + cq'$. În acest caz, pq' va exprima timpul de producție total [în decurs de un an], iar cq' — timpul de circulație total [în decurs de un an].

#142

Să notăm cu C timpul de circulație total. (Prin urmare, $cq' = C$.) ($T(360) = 4 \times 60(240) + 4 \times 30(120)$.) Potrivit ipotezei, $q' = 4$; $C = cq' = 4c$, cifra 4 indicînd aici numărul rotațiilor. Am văzut mai sus că maximum de [plus] valoare creată reprezintă PIT/p ; dar în acest caz T era prin ipoteză egal cu timpul de producție. Acum însă timpul de producție real este egal cu $T - pq'$, după cum reiese și din ecuația de mai sus. $T = pq'$ (timpul de producție total) + cq' (timpul de circulație total, adică C). Prin urmare, $T - C = pq'$. De aici reiese că $Pl \times (T - C)/p$ exprimă maximum de [plus] valoare creată, [limitat de timpul de circulație], deoarece timpul de producție reprezintă acum nu 360 de zile, ci $360 - cq'$, adică $360 - 4 \times 30$, sau 240 de zile. Plusvaloarea totală este deci egală cu $20 ((360 - 120) / 60) = (20 \times 240) / 60 = 80$ de zile.

[VI—32] Cît privește, în sfîrșit, formula:

$$Pl' = PIT/p - (PIT/p \times c/(c+p)) = ((360 \times 20) / 60) - ((20 \times 360) / 60 \times 30 / (30 + 60)) = 120 - (120 \times (30/90)) = 6 \times 20 - (6 \times 20 \times (3/9)) = 20 \times 6 - (20 \times 6 \times (1/3)) = 120 - (120 \times 1/3) = 120 - 40 = 80,$$

ea arată că [plus] valoarea este egală cu maximum [plus] valorii, adică cu [plus] valoarea determinată numai de raportul dintre timpul total și timpul de producție, minus numărul care indică cîte zile din acest maximum revin acum timpului de circulație. $c/(c+p) = c/R$ exprimă raportul dintre timpul de circulație și durata unei rotații a capitalului. Dacă înmulțim cu q' atît numărătorul cît și numitorul, obținem $cq' / (c+p)q' = C/T$.

Entitatea $c/(c+p) = 30/(30 + 60) = 1/3$ exprimă raportul dintre timpul de circulație și timpul total, căci $360/3 = 120$. Rotația $(c+p)$ este cuprinsă în c [timpul de circulație] de $c/(c+p)$ ori, sau de $1/3$ (C/T) ori, iar entitatea [cu care scade maximum plusvalorii] este egală cu însuși acest maximum, înmulțit cu numărul care arată cîte rotații sînt cuprinse în c , adică în timpul de circulație care revine la 1 rotație, sau împărțit la numărul care exprimă de cîte ori c se cuprinde în $c + p$, sau C în T .

#143

Dacă c ar fi egal cu O , Pl' ar fi egal cu PIT/p și s-ar afla la nivelul maxim. Pl' scade în aceeași măsură în care c crește, el este invers proporțional cu c , căci odată cu c și în aceeași măsură cu el crește înmulțitorul $c/(c+p)$ și, deci, mărimea care urmează a fi scăzută din maximum [plus] valorii, adică produsul $PIT/p \times c/(c+p)$, sau $PIT/p \times c/R$.

Avem, așadar, trei formule:

$$(1) Pl' = PIT/(c+p) = PIT/R;$$

$$(2) Pl' = Pl(T-C) / p;$$

$$(3) Pl' = PIT/p - ((PIT/p) \times c/(c+p)) = Pl\{T/p - (T/p \times c/(c+p))\}.$$

De aici rezultă că $Pl_q : Pl' = PIT/p : Pl(T-C) / p = T : (T-C)$.

Maximum [plus] valorii se raportează la [plus] valoarea efectiv produsă, așa cum respectiva perioadă totală se raportează la această perioadă minus timpul de circulație total.

$$\text{Sau } Pl_q : Pl' = (pq' + cq') : \{(pq' + cq') - cq'\} = (p+c) / p.$$

În ceea ce privește formula (3) $Pl' = PIT/p - ((PIT/p) \times c/(c+p)) = Pl\{T/p - (T/p \times c/(c+p))\}$ sau, deoarece $T/p = q$, înseamnă că

$$Pl' = Pl(q - q \times c/(c+p)) = Pl(q - q \times c/R)$$

Plusvaloarea totală este, așadar, egală cu plusvaloarea creată în cursul unei faze de producție, înmulțită cu un coeficient egal cu raportul dintre timpul total și timpul de producție, minus același raport înmulțit cu raportul

dintre timpul de circulație al unei rotații a capitalului și durata acesteia din urmă.

$$Pl' = Pl(q - q \times c/R) = Plq(1 - c/R) = Plq(R - c / R) = Plqp / R = PlT / p + c,$$

ceea ce nu este altceva decât prima formulă. Reiese deci că formula (3) se reduce la formula (1) : plusvaloarea totală este egală cu plusvaloarea

#144

unei faze de producție, înmulțită cu timpul total și împărțită la timpul de rotație; sau : plusvaloarea totală este egală cu plusvaloarea unei faze de producție, înmulțită cu raportul dintre timpul total și suma timpului de producție și a timpului de circulație ale unei rotații.

Formula (2): [plus] valoarea totală este egală cu plusvaloarea [unei faze de producție], înmulțită cu timpul total minus timpul de circulație total și împărțită la durata unei faze de producție.

* * *

(În condițiile concurenței, legea fundamentală care se manifestă — spre deosebire de legea referitoare la valoare și plusvaloare — constă în aceea că valoarea este determinată nu de munca pe care o conține ea sau de timpul de muncă în care a fost ea produsă, ci de timpul de muncă în care ea poate să fie produsă, sau de timpul de muncă necesar pentru reproducerea ei. Numai în felul acesta capitalul singular este în realitate pus în condițiile capitalului în general, deși apare ca și cum legea inițială ar fi răsturnată. Dar numai așa timpul de muncă *necesar* e pus ca ceva determinat de însăși mișcarea capitalului. Aceasta este legea fundamentală a concurenței. Cerere, ofertă, preț (cheltuieli de producție) sînt determinări de formă ulterioare; prețul ca preț de piață; preț general. Apoi punerea unei rate generale a profitului. Ca urmare a prețului de piață, capitalurile se repartizează apoi pe diferite ramuri. Reducerea cheltuielilor de producție etc. Pe scurt, în condițiile concurenței, toate determinările apar *invers* decât în capital în general. Acolo prețul este determinat de muncă, aici munca este determinată de preț etc. etc.

Tocmai acțiunea exercitată de capitalurile singulare unele asupra altora le determină pe acestea să se comporte în calitate de *capital*; acțiunea aparent independentă a diverselor capitaluri și dezordonatele lor ciocniri reciproce este tocmai punerea legii lor generale. Piața capătă aici și o altă semnificație. Acțiunea capitalurilor ca individuale unul altuia devine astfel tocmai punerea lor ca generale și suprimarea independenței lor aparente și a existenței autonome a fiecăruia. Această suprimare are loc într-o măsură și mai mare în domeniul creditului. Și forma extremă la care ajunge suprimarea dar care e totodată *ultima pusă* de capital în forma adecvată lui: capitalul pe acțiuni.)

(Cerere, ofertă, preț, cheltuieli de producție, opoziția dintre profit și dobîndă, diferite relații între valoarea de schimb și valoarea de întrebuițare, între consum și producție.)

#145

[6) *O parte a capitalului se află în faza de producție, cealaltă parte în faza de circulație.]
Succesiunea de forme și schimbul de substanțe
în procesul de circulație a capitalului*

Am văzut, așadar, că plusvaloarea pe care capitalul o poate pune într-o anumită perioadă de timp este determinată prin cît de des poate fi repetat procesul de valorificare sau cu care poate fi reprodus capitalul în perioada respectivă. Dar am văzut totodată că numărul acestor acte de reproducție este determinat nu de raportul dintre durata fazei de producție și volumul total de timp, ci de raportul dintre aceasta și volumul total de timp minus timpul de circulație. Timpul de circulație apare, așadar, ca un timp în decursul căruia [VI—33] este suprimată capacitatea capitalului de a se reproduce, deci și capacitatea lui de a produce plusvaloare. Productivitatea capitalului, adică crearea de către el de plusvalori, se află deci într-un raport invers față de timpul de circulație și ar atinge nivelul maxim dacă timpul de circulație ar scădea la zero.

Deoarece circulația reprezintă parcurgerea de către capital a diferitelor momente — conceptual determinate — ale metamorfozei sale necesare, ale procesului său vital, ea constituie o condiție indispensabilă pentru capital, o condiție pusă de propria lui natură. În măsura în care această parcurgere costă timp, acesta este un timp în cursul căruia capitalul nu-și poate *spori* valoarea, deoarece este timp de *non*-producție, timp în cursul căruia capitalul *nu* își apropriează muncă vie. Acest timp de circulație nu poate spori deci niciodată valoarea creată de capital ci poate doar să pună timp de *non-punere de valoare*, adică apare ca barieră a valorificării, se raportează la ea la fel ca la timpul de muncă. Acest timp de circulație nu poate fi socotit timp creator de valoare căci acesta din urmă e numai timpul de muncă ce se materializează în valori. Timpul de circulație nu aparține cheltuielilor de producție ale valorii și la fel de puțin cheltuielilor de producție ale capitalului, dar el este o condiție care îngreuiază autoreproducția capitalului.

Obstacolele pe care le întâlnește capitalul în valorificarea sa, adică în apropierea de muncă vie, nu constituie, desigur, vreun moment al valorificării lui, al punerii de valoare de către el. De aceea e ridicol să se ia aici *cheltuielile de producție* în accepția lor originară. Sau trebuie să distingem între cheltuielile de producție ca formă particulară și timpul de muncă ce se materializează în valoare (după cum trebuie să delimităm profitul de plusvaloare). Dar nici chiar astfel timpul de circulație nu intră în cheltuielile de producție ale capitalului în același sens ca salariul etc.; dar el reprezintă un capitol de cheltuieli de care se ține

#146

seama la decontarea reciprocă dintre capitalurile singulare, deoarece plusvaloarea se repartizează între ele în anumite proporții generale.

Timpul de circulație nu este acela în cursul căruia capitalul creează valoare, ci acela în care capitalul realizează valoarea creată în procesul de producție. Timpul de circulație nu sporește cuantumul valorii, ci pune într-o altă determinație de formă, adecvată, valoarea creată în procesul de producție, din determinația de produs în aceea de marfă, din determinația de marfă în aceea de bani etc. Faptul că prețul, care înainte exista în marfă în mod ideal, e pus acum în mod real și că marfa se schimbă acum efectiv pe prețul ei — pe bani —, acest fapt nu face, bineînțeles, să sporească prețul mărfii.

Timpul de circulație nu apare, așadar, ca timp care determină prețul, iar numărul rotațiilor capitalului, în măsura în care e determinat de timpul de circulație, nu apare ca aducând capitalului un nou element sui generis determinant al valorii și propriu, ca distinct de muncă, amintitului capital; dimpotrivă, timpul de circulație apare ca un principiu limitativ, negativ. De aceea tendința necesară a capitalului este *circulația fără timp de circulație*, și această tendință constituie determinația fundamentală a creditului și a operațiilor de credit ale capitalului. Pe de altă parte, creditul este și aceea formă în care capitalul caută să se pună ca distinct de capitalurile singulare, sau capitalul singular caută să se pună în calitate de capital, ca distinct de limitele sale cantitative. Dar rezultatul maxim pe care capitalul îl dobândește pe această linie este, pe de o parte, *capitalul fictiv*; pe de altă parte, creditul apare doar ca un nou element de *concentrare*, de distrugere a capitalurilor de către diferite capitaluri centralizatoare.

Pe de o parte, timpul de circulație este materializat în *bani*. Creditul caută să pună banii doar ca moment formal, astfel încât ei mediază metamorfoza capitalului fără a fi ei înșiși *capital*, adică valoare. Aceasta este o formă de *circulație fără timp de circulație*. Banii sînt ei înșiși un produs al circulației. Mai departe se va arăta cum prin intermediul creditului capitalul creează noi produse ale circulației.

Dar dacă, pe de o parte, tendința capitalului este *circulație fără timp de circulație*, tot astfel, pe de altă parte, el caută să dea *timpului de circulație* ca atare *însemnătate* de valoare a *timpului de producție* în diferitele organe în care se mijlocște procesul timpului de circulație și circulației; caută să pună toate aceste organe ca bani, iar într-o determinație ulterioară — în calitate de capital. Asta este o altă latură a creditului. Toate acestea provin din aceeași sursă. Toate cerințele circulației: banii, transformarea mărfii în bani, transformarea banilor în marfă etc., deși îmbracă forme diferite, aparent total eterogene, sînt reductibile toate la *timp de circulație*. Mecanismele destinate reducerii acestuia țin și ele de circulație.

#147

Timpul de circulație este acel timp al capitalului care poate fi considerat ca timpul mișcării lui specifice în calitate de capital, spre deosebire de timpul de producție, în care el, capitalul, se reproduce, durează nu în calitate de capital finit, care urmează să treacă numai prin transformări formale, ci în calitate de capital creator, aflat în proces, care-și suge din muncă sîngele dător de viață.

Opoziția dintre timpul de muncă și timpul de circulație include în sine întreaga teorie a creditului, în special în măsura în care aici se pune problema circulației monetare etc. Ulterior vom vedea, desigur, că lucrurile nu se limitează la aceea că timpul de circulație apare ca un scăzămînt din timpul de producție posibil; vom vedea că, în afară de aceasta, există cheltuieli de circulație reale, cu alte cuvinte că în sfera circulației trebuie să fie cheltuite valori deja real puse. Dar toate acestea nu sînt de fapt decît cheltuieli — scăzăminte din plusvaloarea deja creată — pe care capitalul le face pentru a spori suma de plusvalori posibilă, de pildă, în decursul unui an, adică pentru a spori partea alicotă a timpului de producție dintr-o viitoare perioadă determinată, sau, cu alte cuvinte, pentru a reduce timpul de circulație.

Ce-i drept, în practică timpul de producție nu mai apare întrerupt efectiv de timpul de circulație (cu excepția cazurilor de criză și de depresiune comercială). Dar aceasta se datorește numai faptului că fiecare capital se divide în părți, dintre care una se află în faza de producție, iar cealaltă în faza de circulație. Prin urmare, nu întregul capital este activ, ci — în funcție de corelația dintre timpul de circulație și timpul de producție — bunăoară numai 1/3 sau 1/x din el, în timp ce cealaltă parte de capital se află în circulație. Sau se mai poate întâmpla ca un anumit capital să se dubleze, prin intermediul creditului de pildă. Pentru acest capital — pentru capitalul inițial — este ca și cum timpul de circulație nu ar exista deloc. Dar atunci capitalul pe care el l-a luat cu împrumut ajunge în situația anterioară. Și dacă se face abstracție de proprietarul capitalului, lucrurile se

prezintă la fel ca în cazul cînd capitalul este împărțit în două părți. În loc ca să se împartă capitalul a în două părți, iar capitalul b în alte două, a îl atrage pe b la sine și se împarte în a și b . Iluziile cu privire la acest proces sînt destul de frecvente la evlavioșii creditului (care arareori sînt creditor [joc de cuvinte: gläubiger = „credincios”, dar și „creditor”], mai curînd sînt debitor).

Am arătat mai sus în ce mod dubla și contradictoria condiție a capitalului — continuitatea producției și necesitatea timpului de circulație, sau, de asemenea, continuitatea circulației (nu a timpului de circulație) și necesitatea timpului de producție — poate fi realizată numai prin împărțirea capitalului în două părți, din care una *circulă ca produs finit*, iar cealaltă *se reproduce în procesul de producție*, și prin succedarea lor alternativă: cînd una din ele se reîntoarce în faza P (procesul de producție), cealaltă o părăsește.

#148

Acest proces are loc atît zilnic, cît și în intervale de timp mai mari (dimensiuni de timp). Întregul capital și valoarea totală sînt reproduse de îndată ce ambele părți ale capitalului au parcurs procesul de producție și procesul de circulație, sau cînd partea a doua a capitalului reintră în circulație. În consecință, punctul de plecare coincide cu punctul final. De aceea rotația depinde de mărimea capitalului, sau, mai degrabă aici, încă de *suma totală* a celor două părți amintite. Numai atunci cînd este reprodusă suma totală a ambelor părți ale capitalului, *rotația este în întregime* efectuată; în caz contrar, rotația se efectuează numai pentru $1/2$, $1/3$ sau $1/x$ din capital, în funcție de ponderea părții sale care circulă în permanență.

[VI—34] S-a arătat apoi că fiecare parte de capital poate fi considerată ca fixă sau circulantă în raport cu cealaltă și că ele se află realmente alternativ într-un asemenea raport. Simultaneitatea procesului capitalului în diferitele faze ale procesului este posibilă numai prin împărțirea acestuia din urmă în părți și separarea lor, dintre care fiecare este capital, dar capital într-o determinație diferită.

Avem de-a face aici cu aceeași schimbare de formă și același schimb de substanțe ca într-un organism viu. Dacă presupunem, bunăoară, că organismul se reproduce în 24 de ore, atunci el nu face asta dintr-o dată; dimpotrivă, ce se elimină într-o formă și se reînnoiește sub o altă formă e distribuit, se petrece concomitent. Dealtfel, într-un organism scheletul reprezintă capitalul fix; el nu se înnoiește în același timp ca sîngele și carnea. Viteza consumului (autoconsumului), deci a reproducției, cunoaște grade diferite. (Aici, astfel, deja *tranziție* la mai multe capitaluri.) Important este aici în primul rînd să avem în vedere numai capitalul ca atare, deoarece determinațiile analizate aici sînt determinații care fac din valoare în general capital, constituie diferența specifică a capitalului ca atare.

Înainte de a merge mai departe, ținem să atragem încă o dată atenția asupra următorului punct important: timpul de circulație — adică timpul petrecut de capital separat de procesul în cadrul căruia el absoarbe muncă în sine, adică timpul de muncă al capitalului în calitate de capital — este doar transpunerea *valorii* prezumtive dintr-o determinație de formă în altă determinație de formă, dar nu este un element *creator de valoare*, de sporire a ei. Prin transformarea unei valori de 4 zile de muncă, care există sub formă de fire, în 4 zile de muncă existente sub formă de bani, sau într-un simbol recunoscut ca reprezentînd 4 zile de muncă în general, 4 zile de muncă generale, — valoarea *prezumptivă, măsurată* trece dintr-o formă în alta, dar nu crește. În schimbul de echivalente acestea rămîn — ca mărimi de valoare — *după* efectuarea schimbului exact ceea ce fuseseră *înainte* de el. Dacă ne ima-

#149

ginăm un singur capital, sau dacă diferitele capitaluri dintr-o țară sînt considerate ca un singur capital (capital național), spre deosebire de capitalul altor țări, este clar că timpul în care acest capital nu funcționează în calitate de capital productiv, adică nu pune vreo plusvaloare, se scade din timpul care îi stă la dispoziție ca timp de valorificare.

Luat în această formulare abstractă, fără a se ține cîtuși de puțin seama de cheltuielile circulației înseși, acest timp — adică timpul în care capitalul nu funcționează în calitate de capital productiv — apare nu ca negație a timpului de valorificare realmente pus, ci ca negație a timpului de valorificare *posibil*, adică posibil în cazul cînd timpul de circulație este egal cu zero. Este deci clar că capitalul național nu poate să considere timpul în care el nu se multiplică ca timp în care el se multiplică, după cum, de pildă, un țaran izolat nu poate să considere timpul în care el nu poate să secere, să semene, cînd în general munca sa este întreruptă, drept timp în care se îmbogățește. Faptul că capitalul, după ce se consideră — și e nevoit să se considere așa — capital productiv aducător de roade independent de muncă, independent de absorbirea de muncă de către el, se presupune a fi rodnic în fiecare moment și-și calculează timpul de circulație ca timp creator de valoare, ca cheltuieli de producție, — aceasta este cu totul altceva.

De aici se poate vedea greșeala cînd Ramsay, de pildă, spune:

„Întrebuintarea capitalului fix modifică considerabil principiul potrivit căruia valoarea depinde de cantitatea de muncă. Căci mărfuri pentru care s-a cheltuit aceeași cantitate de muncă cer perioade de timp foarte diferite pentru a deveni apte de consum. Cum însă în tot acest interval de timp capitalul nu aduce venit, înseamnă că *pentru ca respectiva*

întrebuințare a capitalului să nu fie mai puțin rentabilă decât altele în care produsul devine mai repede apt de consum, este necesar ca marfa, când, în sfârșit, ajunge pe piață, să crească în valoare cu întreaga sumă a profitului nerealizat".

(Aici e deja presupus că capitalul ca atare aduce întotdeauna în mod uniform profit, așa cum un pom sănătos aduce roade.)

„*Aceasta arată că capitalul poate regla valoarea independent de muncă*". Bunăoară, vinul ținut în pivniță (Ramsay. „An Essay on the Distribution of Wealth. Edinburgh, 1836, p. 43).

Aici ca și cum, alături de timpul de muncă sau în aceeași măsură cu el, timpul de circulație creează *valoare*. Într-adevăr, capitalul conține în sine ambele momente: 1) *timpul de muncă* ca moment creator de valoare; 2) *timpul de circulație* ca moment care limitează timpul de muncă și, astfel, ansamblul creării de valoare de către capital; ca moment necesar, căci valoarea sau capitalul așa cum iese din procesul de producție, ca rezultat nemijlocit al acestuia, deși este *valoare*, nu e însă pusă în forma sa adecvată. Timpul pe care-l reclamă

#150

aceste metamorfoze și care se scurge deci între producție și reproducție este un timp care devalorizează capitalul. Dacă, pe de o parte, în determinarea capitalului ca aflat în circulație, în proces, intră *continuitatea*, în aceeași măsură în această determinare intră *întreruperea* continuității.

Definind just circulația — sau mișcarea de revoluție pe care trebuie s-o descrie capitalul pentru a declanșa o nouă producție — ca une série d'échanges *, economiștii recunosc implicit că acest timp de circulație nu sporește cantitatea de valoare, deci nu poate fi timp de punere de valoare nouă, deoarece une série d'échanges, oricâte acte de schimb ar putea conține și oricât timp ar putea costa efectuarea acestor operații, nu este totuși decât un schimb de echivalente. Punerea valorilor — extremele medierii — ca egale nu le poate pune, desigur, inegale. Considerate sub aspect cantitativ, valorile nu pot nici să crească, nici să scadă ca urmare a schimbului.

Plusvaloarea creată în cursul unei faze de producție este determinată de supramunca pusă în mișcare de către capital în timpul aceleiași faze (supramuncă apropiată). Suma plusvalorilor pe care le poate crea capitalul într-un anumit interval de timp este determinată de frecvența cu care se repetă faza de producție de-a lungul respectivului interval, sau este determinată de *rotația* capitalului. Rotația este însă egală cu durata fazei de producție plus durata circulației, adică este egală cu suma timpului de circulație și a timpului de producție. Rotația se apropie cu atât mai mult de însuși timpul de producție, cu cât mai scurt este timpul de circulație, adică timpul care se scurge între capitalul ieșind din producție și cel reîntors în ea.

De fapt, plusvaloarea este determinată de timpul de muncă materializat în cursul unei faze de producție. Cu cât mai frecventă este reproducția capitalului, cu atât mai frecvent are loc producția de plusvaloare. Numărul actelor de reproducție este egal cu numărul *rotațiilor*. Prin urmare, plusvaloarea totală (Pl') este egală cu $Pl \times nR$ (n fiind numărul rotațiilor). $Pl' = Pl \times nR$; prin urmare, $Pl = Pl' / nR$. Dacă timpul de producție de care are nevoie un capital de 100 de taleri într-o anumită ramură de producție este egal cu 3 luni, înseamnă că în cursul unui an capitalul poate să facă 4 rotații, iar dacă plusvaloarea creată de fiecare dată este egală cu 5 taleri, plusvaloarea totală va fi egală cu 5 (Pl , adică cantitatea de plusvaloare creată în decursul unei faze de producție) \times 4 (numărul rotațiilor, determinat de raportul dintre timpul de producție și un an), adică va fi egală cu 20 de taleri. Dacă însă presu-

* — o serie de schimburi. — *Nota trad.*

#151

punem că timpul de circulație este egal, de pildă, cu 1/4 [de fapt 1/3, cum se vede și ceva mai jos pe această pagină] din timpul de producție, înseamnă că o rotație ar fi egală cu 3 + 1, adică cu 4 luni, și un capital de 100 de taleri ar putea să facă numai 3 rotații pe an; plusvaloarea totală ar fi egală cu 15 taleri. De aceea, deși capitalul creează în decursul a 3 luni o plusvaloare de 5 taleri, pentru el este ca și când ar fi creat în 4 luni o [plus] valoare de numai 5 taleri, deoarece într-un an el nu poate să creeze decât o plusvaloare totală de 5 \times 3 taleri. Cu alte cuvinte, pentru capital este același lucru ca și când la fiecare 4 luni el ar produce $Pl = 5$ taleri, ceea ce înseamnă că în 3 luni ar produce numai 15/4, adică 3 3/4 taleri, iar în singura sa lună de circulație — 1 1/4 taleri plusvaloare.

În măsura în care rotația diferă de durata pusă de condițiile producției propriu-zise, ea este egală cu timpul de circulație. Acesta însă nu este determinat de timpul de muncă. De aceea suma plusvalorii puse de capital într-un interval de timp dat apare determinată nu pur și simplu de timpul de muncă, ci de timpul de muncă și de timpul de circulație [VI—35] în raporturile menționate mai sus. Însă determinația pe care capitalul o introduce aici în procesul de punere a valorii este, după cum s-a arătat mai sus, o determinație *negativă, limitativă*.

Dacă, de pildă, un capital de 100 l. st. are nevoie de 3 luni, adică de 90 de zile, pentru faza de producție și

dacă timpul de circulație ar fi egal cu zero, capitalul ar putea să facă 4 rotații pe an; și în tot acest timp *întregul* capital ar acționa în calitate de capital, deci ca creator de supramuncă, ca valoare ce se înmulțește. Dacă din cele 90 de zile, 80 reprezintă munca necesară, 10 sînt zile de supramuncă. Să presupunem acum că timpul de circulație reprezintă $33 \frac{1}{3}\%$ din timpul de producție, adică $\frac{1}{3}$ din el. Rezultă deci că la fiecare 3 luni de producție revine o lună de circulație. Timpul de circulație va fi atunci egal cu $90/3$ ($\frac{1}{3}$ din timpul de producție), adică va fi egal cu 30 de zile; $c = \frac{1}{3} p$; ($c = p/3$). Perfect!

Problema care se pune acum este aceea de a ști a cîta parte din capital poate fi ocupată neînterupt în producție în tot cursul anului. Dacă capitalul de 100 l. st. ar lucra 90 de zile, iar produsul său, egal cu 105 l. st., ar circula timp de 1 lună, în timpul acestei luni capitalul nu ar putea întrebuița nici un fel de muncă.

(Cele 90 de zile de muncă pot fi, bineînțeles, egale cu 3, 4, 5 etc. înmulțit cu 90, în funcție de numărul muncitorilor ocupați în timpul acestor 90 de zile. Ele nu sînt decît 90 de zile în cazul în care lucrează un singur muncitor. Deocamdată aceasta încă nu ne interesează aici.)

(În toate aceste calcule se presupune că plusvaloarea nu e iar capitalizată, iar capitalul lucrează mereu cu același număr de muncitori; dar numai în

#152

momentul în care se realizează plusvaloarea se realizează și întregul capital, transformîndu-se din nou în bani.)

Potrivit acestei ipoteze, timp de o lună capitalul nu ar putea funcționa deloc.

(Capitalul de 100 l. st. folosește, de pildă, în permanență 5 muncitori; în el se încorporează supramunca lor, iar produsul care circulă nu este capitalul inițial, ci unul care a absorbit supramunca și de aceea posedă plusvaloare. Așadar, prin circulația unui capital de 100 l. st. trebuie să înțelegem, de fapt, circulația unui capital de 105 l. st., de pildă, adică circulația capitalului împreună cu profitul pus în cursul unui singur act de producție. Aici însă această eroare nu are nici o importanță, în special în examinarea problemei de mai sus.)

Să presupunem că la sfîrșitul celor 3 luni s-au produs fire în valoare de 100 l. st. Mai este nevoie de încă o lună pînă la încasarea banilor și la reluarea producției. Pentru a pune în mișcare același număr de muncitori în timpul lunii în care capitalul circulă, ar trebui să am un capital adițional de $33 \frac{1}{3}$ l. st.; căci dacă 100 l. st. pun în mișcare o anumită cantitate de muncă timp de 3 luni, $\frac{1}{3}$ din aceste 100 l. st. ar pune în mișcare aceeași cantitate de muncă timp de o lună.

La sfîrșitul celei de-a patra luni, capitalul de 100 l. st. s-ar reîntoarce în faza de producție, iar cel de $33 \frac{1}{3}$ l. st. ar intra în faza circulației. Acest din urmă capital ar necesita pentru circulația sa, în mod corespunzător, $\frac{1}{3}$ de lună, ceea ce înseamnă că s-ar reîntoarce în producție după 10 zile.

Primul capital ar putea să reîntre în circulație abia la sfîrșitul celei de-a șaptea luni. Al doilea capital, care a intrat în circulație la începutul lunii a cincea, s-ar reîntoarce, să zicem, pe ziua de 10 a lunii a cincea, ar reîntre în circulație pe ziua de 10 a lunii a șasea și ar reveni la data de 20 a aceleiași luni, pentru a reîntre în circulație pe ziua de 20 a lunii a șaptea; la sfîrșitul lunii a șaptea el s-ar reîntoarce, iar primul capital ar reîncepe să circule exact în momentul reîntoarcerii celui de-al doilea. În continuare am avea: începutul lunii a opta și reîntoarcerea la cutare dată a aceleiași luni, începutul lunii a noua etc.

Într-un cuvînt, dacă capitalul ar fi cu $\frac{1}{3}$ mai mare, adică exact cu atît cît reprezintă timpul de circulație, el ar putea să folosească în permanență același număr de muncitori. Dar capitalul se poate afla tot timpul în faza de producție chiar și în cazul cînd folosește în permanență cu $\frac{1}{3}$ mai puțină muncă. Dacă capitalistul ar începe procesul de producție cu un capital de numai 75 l. st., la sfîrșitul lunii a treia producția ar fi încheiată; după aceasta capitalul ar circula timp de o lună, în acest interval capitalistul puțînd să continue totuși producția, deoarece în mîinile sale a rămas un capital de 25 l. st. Și dacă el are nevoie de 75 l. st. pentru a pune în mișcare timp de 3 luni o anumită can-

#153

titate de muncă, lui îi mai trebuie 25 l. st. pentru a pune în mișcare o masă corespunzătoare de muncă timp de o lună. Capitalistul ar pune în mișcare tot timpul același număr de muncitori.

Vînzarea fiecărei partide de mărfuri ale acestui capitalist necesită $\frac{1}{12}$ dintr-un an. Dacă întotdeauna are nevoie de $\frac{1}{3}$ din timpul de producție pentru vînzarea mărfurilor sale, atunci etc. Această problemă poate fi rezolvată printr-o ecuație extrem de simplă, la care vom reveni ulterior. La drept vorbind, ea nu ține de tema tratată aici, dar va prezenta importanță arunci cînd vom aborda problemele creditului.

Deocamdată un lucru este, în orice caz, clar. Să notăm cu tp timpul de producție, cu tc timpul de circulație și cu C capitalul. Capitalul C nu se poate afla simultan în faza de producție și în faza de circulație. Dacă vrea să continue să producă în timp ce circulă, el trebuie să se împartă în două părți, din care una să se afle în faza de producție, pe cînd cealaltă în faza de circulație, iar continuitatea procesului fiind asigurată prin aceea că, atunci cînd partea a e pusă într-o determinație, partea b e pusă în cealaltă. Să presupunem că partea de capital ce se află mereu în producție este x ; atunci $x = C - b$ (b este partea de capital ce se află în circulație). $C = b + x$. Dacă tc , timpul de circulație a capitalului, ar fi egal cu zero, este evident că am avea și $b = 0$, iar x ar fi egal

cu C . b (partea de capital aflată în circulație) / C (capitalul total) = tc (timpul de circulație) / tp (timpul de producție). Formula $b / C = tc / tp$ arată că partea de capital aflată în circulație se raportează la capitalul total așa cum timpul de circulație se raportează la timpul de producție.

Dacă un capital de 100 l. st. cu un profit de 5% se rotește o dată la fiecare 4 luni, astfel încît la 3 luni timp de producție revine 1 lună timp de circulație, plusvaloarea totală va fi egală, după cum am văzut *, cu $5 \times 12 / 4 = 5 \times 3 = 15$, în loc de 20 în cazul cînd $c = 0$, căci în acest caz am avea $Pl' = 5 \times 12 / 4 = 20$. Acum însă plusvaloarea totală este egală cu 15 l. st.; acestea reprezintă profitul unui capital de 75 l. st. cu 5%, la care timpul de circulație ar fi egal cu zero, care ar face patru rotații pe an și ar fi tot timpul ocupat. La sfîrșitul primului trimestru, profitul său ar fi de $3 \frac{3}{4}$ l. st.; la finele anului — de 15 l. st. (Dar în acest caz s-ar roti un capital total egal cu numai 300 l. st., pe cînd în primul caz, cînd $tc = 0$, s-ar roti un capital de 400 l. st.)

* Vezi volumul de față, p. 136—144, cu deosebire că acolo timpul este calculat în zile, iar aici în luni. — *Nota red.*

#154

Așadar, un capital de 100 l. st. al cărui timp de circulație este egal cu o lună, timpul de producție cuprinzînd 3 luni, poate să întrebuițeze mereu în mod productiv un capital de 75 l. st.; un capital de 25 l. st. se află întotdeauna în circulație și este neproductiv. Dacă notăm cu L intervalul de timp egal cu 1 lună, putem exprima această relație prin proporția $75 : 25 = 3L : 1L$, sau, dacă notăm cu p partea de capital ocupată în producție, cu c partea aflată în circulație, iar respectivele perioade de timp cu p' și c' , vom avea $p : c = p' : c'$; ($p : c = 1 : 1/3$). [În exemplul nostru], raportul dintre partea de capital aflată în producție și partea aflată în circulație este întotdeauna de $1 : 1/3$, dar $1/3$ este întotdeauna reprezentată prin părți componente schimbătoare ale capitalului. Dar $p : C = 75 : 100 = 3/4$; $c : C = 1/4$; $p : C = 1 : 4/3$ și $c : C = 1 : 4$. Durata totală a rotației = $4L$; $p : R = 3L : 4L = 1 : 4/3$.

* * *

[VI—36] În procesul de circulație a capitalului se petrece simultan o schimbare de formă și un schimb de substanțe. Aici noi trebuie să începem nu cu B [*Banii*], ci cu procesul de producție ca premisă. În producție, considerată sub aspectul substanței, unealta se *uzează*, și materia primă se prelucrează. Ceea ce rezultă este produsul — o valoare de întrebuițare nou creată, distinctă de toate premisele ei elementare. Produsul se creează numai în procesul de producție, considerat sub aspectul substanței. Aceasta este prima și esențiala modificare sub aspectul substanței. Pe piață, în schimbul pe bani, produsul este eliminat din circuitul capitalului și cade pradă consumului, devine obiect de consum, fie pentru satisfacerea finală a unei trebuințe individuale, fie ca materie primă pentru vreun alt capital.

În schimbul mărfii pe bani, schimbul material și schimbarea de formă coincid, deoarece în bani însuși conținutul ține de determinația de formă economică. Retransformarea banilor în marfă este aici prezentă totodată ca retransformarea capitalului în condițiile materiale ale producției. Are loc [atît] reproducerea unei anumite valori de întrebuițare, cît și reproducerea valorii ca atare. Dar, așa cum la intrarea în procesul de circulație elementul material a fost pus aici din capul locului ca produs, tot astfel la sfîrșitul lui marfa figurează din nou în calitate de condiție de producție. Deoarece banii figurează aici ca mijloc de circulație, ei nu sînt de fapt altceva decît un mijlocitor, pe de o parte, între producție și consum, în procesul de schimb în care capitalul se leapădă de valoarea sub formă de produs, iar pe de altă parte mijlocitor între producție și producție, cînd capitalul se leapădă pe sine sub formă de bani și atrage în circuitul său marfa sub formă de condiție de producție.

Dacă privim capitalul sub aspectul substanței, banii apar doar ca mijloc de circulație; sub aspectul formei, ei apar ca măsură nominală a

#155

valorificării lui, iar pentru o anumită fază — ca valoare existentă pentru sine. De aceea capitalul este în aceeași măsură $M — B — B — M$, cît și $B — M — M — B$, și anume în așa fel încît ambele forme ale circulației simple sînt aici concomitent mai amplu determinate, prin faptul că $B — B$ reprezintă bani care creează bani, iar $M — M$ reprezintă o marfă a cărei valoare de întrebuițare este de asemenea reprodusă și totodată sporită. În ce privește circulația banilor, care aici apare ca făcînd parte din circulația capitalului și ca determinată de el, vrem să remarcăm doar în treacăt — întrucît această problemă va putea fi examinată în fond abia după ce vom fi analizat acțiunea și interacțiunea mai multor capitaluri — că aici banii sînt puși, evident, în determinații diferite.

și timpul de muncă.
[Confuzia lui Storch în ceea ce privește
„mijloacele de accelerare a circulației”]

Pînă acum s-a presupus că timpul de producție coincide cu timpul de muncă. Iată însă că în agricultură, de pildă, au loc întreruperi în muncă chiar în timpul producției, înainte ca produsul să fie gata. [În două ramuri de producție diferite] se poate cheltui același timp de muncă, dar durata fazei de producție poate să difere, deoarece [în una din aceste ramuri] munca se efectuează cu întreruperi. Dacă deosebirea se rezumă la faptul că într-un caz finisarea produsului reclamă o muncă mai îndelungată decît în celălalt, atunci nu apare nici o problemă, deoarece în acest caz, potrivit legii generale, este clar că produsul care conține o cantitate mai mare de muncă are corespunzător mai mare valoare, și atunci, dacă într-un interval de timp dat frecvența reproducerii va fi mai mică, în schimb valoarea produsă va fi corespunzător mai mare. Căci 2×100 fac exact cît 4×50 . Așa cum stau lucrurile cu valoarea totală, la fel stau și cu plusvaloarea.

Durata diferită a procesului de producție la diferite produse, chiar dacă pentru producerea lor se cheltuiește același timp de muncă (și anume, muncă acumulată și muncă vie luată laolaltă) — aceasta este problema. Aici capitalul fix e presupus a funcționa absolut singur, fără muncă omenească, cum e cazul semințelor lăsate în seama pămîntului. Dacă se mai cere și muncă, trebuie făcut abstracție de ea, pentru ca problema să fie pusă în toată puritatea ei.

Dacă timpul de circulație este aici același, rotațiile se efectuează mai rar, datorită faptului că durata fazei de producție este mai mare. Așadar, suma timpului de producție și a timpului de circulație, adică

#156

IR, este mai mare aici decît în cazul cînd timpul de producție coincide cu timpul de muncă. Timpul utilizat aici pentru ca produsul să se maturizeze, întreruperile de muncă, constituie aici condiții ale producției. Timpul de non-muncă reprezintă [aici] o condiție a timpului de muncă, a transformării efective a acestuia din urmă în timp de producție. Problema ține, evident, cu adevărat doar de egalizarea ratei profitului. Esențialul însă trebuie lămurit aici.

Reîntoarcerea mai lentă a capitalului — or, aceasta este esențialul — se datorește aici nu timpului de circulație, ci înseși condițiilor [de producție] în cadrul cărora munca devine productivă, ține de condițiile tehnologice ale procesului de producție. Trebuie respinsă în mod categoric ideea de-a dreptul absurdă că o împrejurare naturală care împiedică capitalul dintr-o anumită ramură de producție să se schimbe în același interval de timp pe aceeași cantitate de timp de muncă pe care se schimbă un alt capital dintr-o altă ramură de producție, — că această împrejurare ar putea contribui într-un fel oarecare la *sporirea* valorii celui dintîi. Valoarea, deci și plusvaloarea, este egală nu cu intervalul de timp cît durează faza de producție, ci cu timpul de muncă — atît cel materializat, cît și cel viu — cheltuit în cursul acestei faze de producție. Numai timpul de muncă viu — și anume în funcție de cum e folosit în raport cu timpul de muncă materializat — poate să creeze plusvaloare, căci numai munca vie poate să furnizeze timp de supramuncă. {Este clar că la egalizarea ratei profitului intervin alte determinări. Aici însă nu este vorba de repartizarea plusvalorii, ci de crearea ei.}

De aceea s-a spus, pe bună dreptate, că din acest punct de vedere agricultura, de pildă, este mai puțin productivă (productivitatea se referă aici la producție de valori) decît alte ramuri de producție. După cum, pe de altă parte, în măsura în care o *creștere a productivității în agricultură reduce direct timpul de muncă necesar, ea, agricultura, este mai productivă decît toate celelalte ramuri de producție*. Dar chiar și această împrejurare poate servi agriculturii numai acolo unde domină *capitalul* și forma generală de producție care îi corespunde.

Această întrerupere înăuntrul fazei de producție înseamnă deja că agricultura nu poate să constituie niciodată sfera cu care începe capitalul, în care își stabilește el sediul inițial. [Aceste întreruperi] contrazic primele condiții fundamentale ale muncii industriale. De aceea, numai prin repercursiune capitalul revendică agricultura, iar aceasta din urmă devine industrială. Aceasta necesită, pe de o parte, o înaltă dezvoltare a concurenței, iar pe de altă parte — o mare dezvoltare a chimiei, mecanicii etc., adică a industriei prelucrătoare. De aceea și pe plan istoric constatăm că agricultura nu *apare* niciodată *într-o formă pură* în

#157

modurile de producție premergătoare capitalului sau corespunzătoare stadiilor lui nedezvoltate. Industria auxiliară sătească, cum ar fi, de pildă, torsul, țesutul etc., trebuie să compenseze limitele puse aici pentru folosirea timpului de muncă, limite care rezidă în aceste întreruperi ale fazei de producție.

Discrepanța dintre timpul de producție și timpul de muncă poate în genere să se datoreze numai condițiilor naturale care stau aici nemijlocit în calea valorificării muncii, adică în calea apropierei de supramuncă de către capital. Aceste obstacole în calea capitalului constituie, bineînțeles, nu avantaje, ci — din punctul său de vedere — pierderi.

La drept vorbind, întregul caz trebuie menționat aici numai ca exemplu de capital fixat, de capital fixat într-una din faze. Ceea ce trebuie reținut aici este numai faptul că, atîta timp cît nu folosește muncă vie, capitalul nu creează plusvaloare. Reproducerea capitalului fix utilizat nu este, bineînțeles, prin ea însăși punere de plusvaloare.

(În corpul omenesc, ca și în capital, diferitele părți componente nu se schimbă în procesul de reproducție la intervale de timp egale. Sîngele se reînnoiește mai repede decît mușchii, mușchii mai repede decît oasele, care din acest punct de vedere pot fi considerate drept capitalul fix al corpului omenesc.)

[VI—37] Printre mijloacele de accelerare a circulației, Storch enumera: 1) formarea unei clase de „lucrători” ocupați exclusiv cu comerțul; 2) îmbunătățirea mijloacelor de transport; 3) banii; 4) creditul (vezi mai sus) *.

Această haotică enumerare denotă întreaga confuzie pe care o fac economiștii. Banii și circulația monetară — ceea ce noi am numit circulație simplă — constituie o condiție, o premisă atît a capitalului însuși, cît și a circulației lui. De aceea despre bani așa cum există ei, ca relație de schimb aparținînd unei trepte de producție premergătoare capitalului, despre bani ca bani, în forma lor nemijlocită, nu se poate spune deci că accelerează circulația capitalului, ci că sînt o premisă a acestei circulații. Cînd vorbim despre capital și circulația lui, ne aflăm pe o treaptă de dezvoltare socială pe care introducerea banilor nu intervine ca o descoperire etc., ci este o *premisă*. În măsura în care banii în forma lor nemijlocită au ei înșiși valoare, nu sînt doar valoarea altor mărfuri, simbolul valorii acestora (deoarece cînd ceva nemijlocit trebuie să fie altceva nemijlocit, primul nu poate decît *să-l reprezinte* pe cel de-al doilea, să fie într-un fel sau altul simbolul lui), ci au ei înșiși valoare, sînt ei înșiși muncă materializată într-o anumită valoare de întrebuințare, banii, departe de a accelera circulația capitalului, dimpotrivă, o încetinesc.

* Vezi volumul de față, p. 123.— *Nota red.*

#158

Considerați sub ambele aspecte în care apar în circulația capitalului, adică atît în calitate de mijloc de circulație, cît și în calitate de valoare realizată a capitalului, banii țin de cheltuielile de circulație, întrucît sînt ei înșiși timp de muncă folosit, pe de o parte, pentru a reduce timpul de circulație, iar pe de altă parte pentru a reprezenta un moment calitativ al circulației — retransformarea capitalului în sine ca valoare existentă pentru sine. În nici unul din aspecte banii nu măresc valoarea. Pe de o parte, ei sînt o formă prețioasă de reprezentare a valorii, care costă timp de muncă și care, de aceea, e dedusă din plusvaloare. Pe de altă parte, ei pot fi considerați ca o mașină care economisește timp de circulație, și astfel eliberează timp pentru producție. Dar în măsura în care banii înșiși, considerați ca o asemenea mașină, costă muncă și sînt un produs al muncii, ei reprezintă pentru capital *cheltuieli neproductive*. Banii figurează printre cheltuielile de circulație.

Cheltuielile de circulație inițiale sînt însuși timpul de circulație, în opoziție cu timpul de muncă. Cheltuielile reale de circulație sînt ele însele timp de muncă materializat — un mecanism de reducere a cheltuielilor inițiale ale timpului de circulație. De aceea banii sub forma lor nemijlocită, ca aparținînd unei trepte istorice de producție premergătoare capitalului, îi apar acestuia drept cheltuieli de circulație, și strădania capitalului urmărește deci să transforme banii într-o formă adecvată lui, adică să-i constituie într-un reprezentant al unuia dintre momentele circulației lipsit de vreo cheltuie de timp de muncă, lipsit el însuși de valoare. Capitalul tinde deci să suprimă banii în realitatea lor tradițională, nemijlocită, și să-i transforme în ceva *pus* și în egală măsură suprimat numai de el însuși, în ceva pur *ideal*. De aceea nu se poate spune, asemenea lui Storch, că banii sînt în genere un mijloc de accelerare a circulației capitalului; dimpotrivă, trebuie spus contrarul, anume că capitalul caută să transforme banii într-un moment pur *ideal* al circulației sale și să-i ridice mai întîi la forma adecvată corespunzătoare lui. Suprimarea banilor sub forma lor nemijlocită apare ca o cerință a circulației banilor devenită moment al circulației capitalului, căci sub forma lor presupusă nemijlocit, banii sînt o *limită* a circulației capitalului.

Tendința capitalului este o *circulație fără timp de circulație*; de aici și punerea instrumentelor ce servesc numai reducerii timpului de circulație ca doar *determinări de formă* puse de capital, așa cum diferitele momente pe care capitalul le parcurge în sfera circulației sînt determinări calitative ale propriei sale metamorfoze.

Cît privește formarea unei stări sociale negustorești aparte — adică o dezvoltare a diviziunii muncii care a transformat activitatea

#159

de schimb propriu-zisă într-un gen particular de muncă, în care scop, desigur, suma operațiilor de schimb trebuie să fi atins deja un anumit nivel —

(de pildă, dacă 100 de oameni cheltuiesc pentru schimb 1/100 din timpul lor de muncă, fiecare dintre ei

este în proporție de 1/100 participant la schimb; 100/100 de participanți la schimb reprezintă un singur om. În acest caz, la 100 de oameni ar putea veni un negustor. Separarea comerțului de producția propriu-zisă, sau faptul că schimbul devine el însuși reprezentat în comparație cu participanții la schimb necesită, în general vorbind, un anumit grad de dezvoltare a schimbului și a comunicațiilor. În raport cu vânzătorul, negustorul îi reprezintă pe toți cumpărătorii, iar în raport cu cumpărătorul — pe toți vânzătorii; el nu este deci unul dintre polii schimbului, ci chiar centrul lui; de aceea apare ca mijlocitor),

— formarea unei stări sociale negustorești, care presupune formarea banilor, chiar dacă încă nedezvoltați în toate momentele lor, constituie și ea o premisă pentru capital și de aceea nu poate fi invocată ca ceva ce mijlocește circulația lui specifică. Deoarece, atât din punct de vedere istoric, cât și conceptual, comerțul constituie o *premisă* pentru apariția capitalului înainte de a încheia capitolul de față va trebui să revenim la această temă, întrucât ea ține de secțiunea referitoare la geneza capitalului sau de secțiunea ce o precede.

Îmbunătățirea mijloacelor de transport, în măsura în care prin aceasta se înțelege o înlesnire a circulației fizice a mărfurilor, nu ține de aici, unde sînt examinate numai determinațiile de formă ale circulației capitalului. Produsul devine marfă, iese din faza de producție abia atunci cînd este pe *piață*. Pe de altă parte, mijloacele de transport intră aici în discuție în măsura în care *durata reîntoarcerii* capitalului — adică timpul de circulație — trebuie să crească odată cu depărtarea pieței de locul de producție. Prin urmare, problema scurtării acestei durate cu ajutorul mijloacelor de transport apare, din acest punct de vedere, ca fiind nemijlocit legată de examinarea circulației capitalului. De fapt însă, ea ține de teoria pieței, care, la rîndul ei, intră în secțiunea referitoare la capital.

În sfîrșit, *creditul*. Această formă de circulație etc. pusă nemijlocit de capital și care decurge deci în mod specific din natura capitalului, această diferență specifică a capitalului o aruncă Storch etc. aici [[joc de cuvinte în limba germană: Storch = barză](#)] la un loc cu banii, cu starea socială negustorească etc., care țin în general de dezvoltarea schimbului și a producției mai mult sau mai puțin bazate pe el. Referirea la diferența specifică este aici atât dezvoltarea *logică* cât și cheia pentru înțelegerea dezvoltării *istorice*. Găsim astfel în istorie — în Anglia, de pildă, ca și în Franța — încercări de a înlocui banii [de metal] cu bani de hîrtie, iar pe de altă parte, încercări de a da capitalului, în măsura în care există sub formă de

#160

valoare, o formă pusă exclusiv de el însuși și, în sfîrșit, încercări de a întemeia creditul chiar la ivirea capitalului (vezi, de pildă, la Petty și Boisguillebert).

[8] *Mica circulație ca proces de schimb între capital și forța de muncă în general. Capitalul și reproducerea forței de muncă.*

În cadrul circulației ca proces de ansamblu se poate distinge o circulație mare și una mică. Prima cuprinde întreaga perioadă din momentul în care capitalul iese din procesul de producție și pînă în momentul în care reîntre în el. Cea de-a doua este neîntreruptă și se desfășoară permanent simultan cu însuși procesul de producție. Ea este partea de capital care e plătită ca salariu, care e schimbată pe forță de muncă.

Acest proces de circulație a capitalului, care în acord cu forma e pus drept schimb de echivalente, dar desființat ca atare în realitate și pus doar formal ca schimb de echivalente (transformarea valorii în capital, cînd schimbul de echivalente trece în contrariul său, iar pe baza schimbului, schimbul devine pur formal și mutualitatea se află în întregime de o singură parte), — acest proces de circulație trebuie expus în felul următor:

Valorile ce se schimbă sînt întotdeauna timp de muncă materializat, o anumită cantitate obiectiv prezentă, *reciproc* presupusă, de muncă existentă (într-o valoare de întrebuițare). Valoarea ca atare este întotdeauna efect și niciodată cauză. Valoarea exprimă cantitatea de muncă necesară pentru producerea unui obiect, deci — dacă se presupune același nivel al forțelor de producție — și pentru reproducerea lui.

Capitalistul nu schimbă direct capital pe muncă sau pe timp de muncă, ci timp conținut în mărfuri, cheltuit pentru producerea lor, pe timp conținut în forță de muncă vie, cheltuit pentru producerea ei. Timpul de muncă vie pe care-l obține el în schimb nu este valoarea de schimb a forței de muncă, ci valoarea ei de întrebuițare. Așa cum o mașină nu e schimbă, nu e plătită în calitate de cauză de efecte, ci chiar în calitate de efect, nu după valoarea ei de întrebuițare în procesul de producție, ci ca produs, ca o anumită cantitate de muncă materializată. Timpul de muncă care este conținut în forța de muncă, adică timpul necesar pentru producerea forței de muncă vii, este același cu cel necesar — presupunînd același nivel al forțelor de producție — pentru reproducerea, adică pentru conservarea ei.

#161

Așadar, schimbul care are loc între capitalist și [VI—38] muncitor corespunde într-un totuț legilor

schimbului, dar nu numai corespunde, ci este dezvoltarea finală a acestuia. Căci atîta timp cît forța de muncă nu se negociază ea însăși, temelia producției nu se bazează încă pe schimb, iar schimbul este doar o sferă restrînsă, care se sprijină pe non-schimb ca bază a sa, cum se întîmplă pe toate treptele premergătoare producției burgheze. Dar valoarea de întrebuințare a valorii obținute de capitalist în urma schimbului este ea însăși elementul valorificării, iar măsura valorificării [o constituie] munca vie și timpul de muncă, și anume mai mult timp de muncă decît este materializat în forța de muncă, adică mai mult timp de muncă decît a costat reproducerea muncitorului viu.

Așadar, obținînd ca echivalent — prin intermediul schimbului — forța de muncă, capitalul a obținut, totodată, fără echivalent, timpul de muncă în măsura în care acesta depășește timpul conținut în forța de muncă; capitalul și-a însușit *fără schimb*, prin intermediul *forme* schimbului, timp de muncă străin. De aceea schimbul devine ceva pur formal și, după cum am văzut*, la o analiză mai aprofundată a capitalului dispăre pînă și aparența că în schimbul forței de muncă capitalul ar da altceva decît propria ei muncă materializată; adică aparența că în general el ar da ceva în schimbul forței de muncă.

Răsturnarea se ivește deci datorită faptului că ultima treaptă a schimbului liber e schimbul forței de muncă ca marfă, schimbul ei — în calitate de valoare — pe marfă, pe valoare; că forța de muncă e schimbată ca muncă materializată, pe cînd valoarea ei de întrebuințare constă în muncă vie, adică în punere de valoare de schimb. Răsturnarea se ivește din aceea că valoarea de întrebuințare a forței de muncă ca valoare este ea însăși elementul creator de valoare, substanța valorii și substanță care sporește valoarea. Așadar, în acest schimb, muncitorul dă timpul său de muncă, viu, care creează și sporește valoarea, pe echivalentul timpului de muncă materializat în el însuși. El se vinde pe sine ca efect. În calitate de cauză, de activitate, muncitorul este absorbit de capital și încarnat în el. În felul acesta, schimbul se transformă în contrarul său, iar legile proprietății private — libertatea, egalitatea, proprietatea în sensul de proprietate asupra muncii proprii și dispunerea liberă de ea — se transformă la muncitor în lipsă de proprietate și în înstrăinarea muncii sale, în raportarea sa la propria muncă ca la o proprietate străină, și viceversa.

Circulația părții de capital puse ca salariu însoțește procesul de producție, apare ca o relație economică de formă alături de el,

* Vezi K. Marx, op. cit., partea I, p. 405—406. — *Nota red.*

#162

are loc concomitent cu el și se împletește cu el. Doar această circulație pune capitalul ca atare; ea este o condiție a procesului său de valorificare și pune acestuia nu numai o determinare de formă, ci și substanța lui. Aceasta este partea de capital care circulă mereu, nu intră nici o clipă în procesul de producție însuși, [dar] îl însoțește în permanență. Este partea de capital care nu intră nici o clipă în procesul său de reproducție, ceea ce nu este cazul cu materia primă. *Fondul mijloacelor de subzistență* ale muncitorului iese din procesul de producție ca produs, ca rezultat; dar el nu intră niciodată ca atare în procesul de producție, deoarece este un produs destinat consumului individual, intră direct în consumul muncitorului și e schimbat nemijlocit pe acest consum. Prin urmare, spre deosebire afît de materia primă cît și de uneltele de muncă, fondul mijloacelor de subzistență este capital circulant $\kappa\alpha\tau \ \epsilon\ \zeta\omicron\chi\eta\nu$ *

Acesta este unicul moment din circuitul capitalului în care consumul intervine nemijlocit. Acolo unde marfa se schimbă pe bani, ea poate fi dobîndită — de către un alt capital — ca materie primă pentru o nouă producție. Apoi, în virtutea premiselor capitalului, în fața acestuia se află nu consumatorul individual, ci negustorul, care la rîndul lui cumpără marfa pentru a o vinde pe bani. (Această premisă referitoare la starea socială negustorească va trebui în general dezvoltată. Totodată trebuie remarcat că circulația dintre oamenii de afaceri și circulația dintre oamenii de afaceri și consumatori reprezintă două lucruri diferite.)

Aici, așadar, capitalul circulant apare direct ca fiind destinat consumului individual al muncitorilor, ca fiind în genere destinat consumului nemijlocit și de aceea existînd sub forma produsului finit. Dacă deci, pe de o parte, capitalul apare ca o premisă a produsului, în aceeași măsură produsul finit apare ca o premisă a capitalului — ceea ce din punct de vedere istoric se reduce la aceea că capitalul nu a pornit lumea de la zero, ci a găsit producție și produse înainte ca el să le fi subordonat procesului său. Odată angajat, pornind de la sine însuși, capitalul se presupune mereu sub diferitele sale forme ca produs destinat consumului [individual], materie primă și unelte de muncă, pentru a se reproduce mereu în aceste forme. Acestea din urmă apar o dată în calitate de condiții presupuse de el însuși, iar apoi ca rezultat al său. În procesul său de reproducție, el își produce propriile condiții.

Aici găsim astfel — prin raportul capitalului față de forța de muncă vie și de condițiile naturale de conservare a acesteia — capitalul circulant determinat și sub aspectul valorii de întrebuințare, ca intrat nemijlocit în consumul individual și consumat [în cadrul lui]

* — prin excelență. — *Nota trad.*

#163

ca produs. De aceea greșit s-a considerat că capitalul circulant este capital *consumabil* în general, ca și cum cărbunele, uleiul mineral, coloranții etc., uneltele etc, îmbunătățirile funciare etc., fabricile etc. nu sînt toate de asemenea consumate, dacă prin consum se înțelege suprimarea valorii lor de întrebuințare și a formei lor; dar la fel de bine toate acestea nu sînt consumate, dacă prin consum se înțelege consum individual, consum în sens propriu.

În această circulație, capitalul se respinge de sine tot timpul în calitate de muncă materializată, pentru a-și asimila forța de muncă vie, suflul său vital. Acum, în ce privește consumul muncitorului, acesta reproduce un singur lucru — anume pe muncitorul însuși ca forță de muncă vie. *Întrucît această reproducere a muncitorului însuși constituie o condiție pentru capital, înseamnă că nici consumul muncitorului nu apare direct ca reproducere a capitalului, ci ca reproducere a relațiilor — a singurelor relații — în cadrul cărora capitalul este capital. Forța de muncă vie aparține condițiilor de existență ale capitalului la fel ca materia primă și unealta. Capitalul, așadar, se reproduce dedublat: în propria sa formă, în consumul muncitorului, dar numai în măsura în care respectivul consum îl reproduce pe muncitor ca forță de muncă vie.* De aceea, capitalul numește acest consum productiv; productiv nu pentru că îl reproduce pe individ, ci pentru că îi reproduce pe indivizi ca forță de muncă.

Dacă pe Rossi* îl contrariază faptul că salariul este calculat de două ori: o dată ca venit al muncitorului, iar apoi în calitate de consum reproductiv al capitalului, obiecția lui este îndreptățită numai față de cei care lasă să intre direct salariul ca valoare în procesul de producție a capitalului. Căci plata salariului este un act de circulație care are loc concomitent și alături de actul de producție. Sau, cum spune din acest punct de vedere Sismondi⁴⁴, muncitorul își consumă salariul într-un mod nereproductiv, în timp ce capitalistul îl consumă în mod productiv, deoarece obține în schimb o muncă care reproduce salariul și mai mult decît salariul.

Aceasta se referă la capitalul însuși considerat numai ca obiect. În măsura în care însă capitalul este un raport, și anume un raport față de forța de muncă vie, consumul muncitorului reproduce acest raport. Cu alte cuvinte, capitalul se reproduce dedublat: ca valoare, ca posibilitate de a reînnoi procesul de valorificare, de a acționa din nou în calitate de capital, el se reproduce prin intermediul schimbului pe muncă, [iar] ca raport el se reproduce prin intermediul consumului muncitorului, consum care îl reproduce pe muncitor ca forță de muncă schimbabilă pe capital, pe salariu ca parte a capitalului.

* Vezi volumul de față, p. 80—83. — *Nota red.*

#164

Această circulație dintre capital și muncă conferă, așadar, unei părți de capital — fondului mijloacelor de subzistență — determinația de capital permanent circulînd, permanent consumat și permanent de produs. În această circulație apare izbitor deosebirea dintre capital și bani, dintre circulația capitalului și circulația banilor. De pildă, capitalul plătește săptămînal salariul, muncitorul duce salariul la băcan etc, [iar] acesta îl depune, direct sau indirect, la bancher; și săptămîna următoare, fabricantul îl ia din nou de la bancher, pentru a-l împărți din nou între aceiași muncitori etc. Una și aceeași sumă de bani face să circule mereu noi părți de capital. Dar această sumă de bani nu determină ea însăși părțile de capital care sînt astfel circulate. Dacă crește valoarea bănească a salariului, vor crește și mijloacele de circulație, dar nu masa lor va fi aceea care determină această creștere. Dacă cheltuielile de producție a banilor nu ar scădea, nici o sporire a masei monetare nu ar influența în vreun fel partea de capital care intră în această circulație. Aici banii apar ca simplu mijloc de circulație. Deoarece simultan trebuie plătiți mai mulți muncitori, este nevoie de o anumită sumă de bani odată, care crește în funcție de numărul muncitorilor. Pe de altă parte, accelerarea rotației banilor face necesară o sumă mai mică decît în cazurile cînd este vorba de un număr mai mic de muncitori, dar mecanismul circulației monetare nu este atît de bine reglat.

Circulația pe care am analizat-o aici [schimbul dintre capital și forța de muncă] constituie o condiție a procesului de producție, deci și o condiție [VI—39] a procesului de circulație [în ansamblu]. Pe de altă parte, dacă capitalul nu s-ar reîntoarce din circulație, această circulație dintre muncitori și capital nu ar putea fi reluată; așadar, la rîndul ei, ea este condiționată de faptul că capitalul parcurge diferitele momente ale metamorfozei sale *în afara* procesului de producție. Dacă această reîntoarcere a capitalului din sfera circulației nu ar avea loc, aceasta nu s-ar datora unei cantități insuficiente de *numerar ca mijloc de circulație*, ci sau unei lipse de capital sub formă de articole de consum, adică lipsei acestei părți a capitalului *circulant*, sau împrejurării că capitalul nu s-ar fi pus în *forma de bani*, adică nu s-ar fi realizat în calitate de capital, ceea ce însă n-ar trebui pus, la rîndul său, pe seama cantității de mijloace de circulație, ci a faptului că capitalul nu s-a

pus în *determinația calitativă* de bani, în care scop nu este cîtuși de puțin nevoie ca el să se pună sub formă de numerar metalic, sub formă bănească nemijlocită. Dacă capitalul se pune sau nu în această formă, din nou nu depinde de cantitatea banilor circulînd ca mijloc de circulație, ci de schimbul de capital pe valoare ca atare, ceea ce reprezintă iarăși un moment calitativ, și nu cantitativ, după cum vom vedea mai amănunțit acolo unde vom vorbi despre capital ca bani (despre dobîndă etc.).

#165

[9)] *Tripla determinare sau tripla modalitate a circulației.*

*Timpul de rotație a capitalului total
împărțit în capital circulant și capital fix.
Rotația medie a unui asemenea capital.
Influența capitalului fix asupra timpului
total de rotație a capitalului.
Capital fix care circulă*

Privită în ansamblu, circulația apare, așadar, sub o triplă formă:

1) Procesul de ansamblu — parcurgerea de către capital a diferitelor lui momente; ca urmare, el este pus ca fiind în flux, ca circulant. În măsura în care în fiecare din [aceste] momente continuitatea [procesului] este virtualiter* întreruptă, și se poate înțepeni în contra trecerii în faza următoare, capitalul apare aici de asemenea și ca fixat în diferite privințe, iar diferitele modalități ale acestei imobilizări constituie capitaluri diferite: capital-marfă, capital bănesc, capital în calitate de condiții de producție.

2) Mica circulație dintre capital și forța de muncă. Ea însoțește procesul de producție și apare ca contract, schimb, formă de trafic, ca condiție pentru a se pune în mișcare procesul de producție. Partea de capital care intră în această circulație — fondul mijloacelor de subsistență — este capital circulant κατ ε ζοχην **. El este determinat nu numai sub aspectul formei ci valoarea sa de întrebuințare, adică determinația sa materială ca produs consumabil și intrat nemijlocit în consumul individual, constituie ea însăși o parte din determinația sa de formă.

3) Marea circulație: mișcarea capitalului în afara fazei de producție, mișcare în cadrul căreia timpul său — în opoziție cu timpul de muncă — apare ca timp de circulație. Din această opoziție dintre capitalul cuprins în faza de producție și capitalul care părăsește această fază decurge deosebirea dintre capitalul *fluent* și capitalul *fix*. Acesta din urmă este capitalul care este fixat în procesul de producție și se consumă în cadrul lui; ce-i drept provine din circulația mare, însă nu se reîntoarce niciodată în ea și, în măsura în care circulă, circulă doar pentru a fi consumat în procesul de producție, pentru a fi înrobuit lui.

Cele trei distincții în circulația capitalului [în primul rînd] generează tripla deosebire dintre capitalul care circulă și capitalul fixat; [în al doilea rînd] pune o parte din capital ca circulantă κατ ε ζοχην, întrucît această parte nu intră niciodată în procesul de producție, dar îl însoțește mereu; și, în al treilea rînd, [determină] deosebirea dintre capitalul *fluent* și capitalul *fix*. Capitalul care circulă sub forma nr. 3 include

* — în mod virtual. — *Nota trad.*

** — prin excelență. — *Nota trad.*

#166

și forma nr. 2, întrucît aceasta din urmă este și ea opusă capitalului fix; dar forma nr. 2 nu conține forma nr. 3.

Partea de capital care, ca atare, ține de procesul de producție este acea parte a sa care din punct de vedere material servește exclusiv ca *mijloc de producție*; constituie mijlocul între munca vie și materialul care urmează a fi prelucrat. O parte din capitalul fluent, cum ar fi cărbunele, uleiul mineral etc, servește și ea exclusiv ca mijloc de producție. Aici intră tot ce servește exclusiv ca mijloc pentru punerea în mișcare a mașinii sau pentru întreținerea funcționării ei. Această deosebire va trebui analizată mai îndeaproape. În primul rînd, aceasta nu contrazice prima determinație, deoarece capitalul fix, ca *valoare*, circulă și el pe măsură ce se uzează. Tocmai în această determinație de capital *fix*, adică în determinația în virtutea căreia capitalul își pierde fluiditatea și se identifică cu o *anumită* valoare de întrebuințare, care îi răpește capitalului capacitatea de a se transforma, — [tocmai în această determinație se manifestă mai pregnant ca oriunde] *capitalul dezvoltat*, în măsura în care pînă acum l-am cunoscut în calitate de capital productiv, și tocmai în această formă aparent neadecvată și în creșterea ponderii ei în comparație cu forma capitalului circulant în determinația nr. 2 se măsoară dezvoltarea capitalului în calitate de capital. Nostimă contradicție ! De dezvoltat.

Diferitele genuri de capital, care în economia politică apar din exterior, căzute parcă din cer, se prezintă aici ca tot atâtea precipitate ale mișcărilor care decurg din însăși natura capitalului, sau, mai bine zis, din însăși această mișcare în diferitele ei determinări.

Capitalul circulant „pleacă” neîncetat de la capitalist, pentru a reveni la el sub forma sa inițială. *Capitalul fix* nu o face (*Storch*). „*Capitalul circulant* este partea de capital care nu aduce profit *atîta timp cît posesorul lui nu se desparte de ea*; capitalul fix etc. aduce profit, rămînînd în posesia proprietarului” (*Malthus*). „*Capitalul circulant* nu aduce venit sau profit stăpînului său *atîta timp cît rămîne în posesia lui*; *capitalul fix*, fără a-și schimba stăpînul și fără a avea nevoie de circulație, aduce un asemenea profit” (*A. Smith*)⁴⁵.

În această privință, dat fiind că plecarea capitalului de la proprietarul lui (despărțirea de posesorul lui) nu înseamnă altceva decît *înstrăinarea* de proprietate sau de posesiune care are loc în actul de schimb; și întrucît este în natura oricărei valori de schimb, deci și a capitalului, să devină prin înstrăinare valoare pentru posesorul său, definiția, așa cum a fost formulată mai sus, nu poate fi corectă. Dacă capitalul fix ar exista pentru proprietarul lui altfel decît prin intermediul schimbului și al valorii de schimb conținute în schimb, el n-ar fi, de fapt, decît valoare de întrebuințare, deci n-ar fi capital.

#167

Dar la baza definiției de mai sus stă faptul că capitalul fix circulă în calitate de *valoare* (chiar dacă numai pe părți, succesiv, după cum vom vedea). Ca *valoare de întrebuințare*, el nu circulă. Considerat sub aspectul substanței sale, ca moment al procesului de producție, *capitalul fix* nu părăsește niciodată cadrul acestuia din urmă, nu este înstrăinat de posesorul său, rămîne în mîinile lui. El circulă numai sub *aspectul formei* sale, în calitate de capital, ca valoare perenă. În capitalul circulant această deosebire între formă și conținut, între valoare de întrebuințare și valoare de schimb nu există. Pentru a circula ca valoare de schimb, pentru a fi valoare de schimb, el trebuie să intre în circulație în calitate de valoare de întrebuințare, trebuie să fie înstrăinat. Pentru *capital* ca atare, valoarea de întrebuințare este numai valoarea însăși. Capitalul circulant se realizează ca valoare pentru capital numai atunci cînd este înstrăinat. Atîta timp cît rămîne în mîinile capitalistului, capitalul circulant are valoare numai *an sich* *, dar nu este pus; el este valoare doar $\delta\upsilon\nu\alpha\mu\epsilon\iota$, dar nu actu **. Dimpotrivă, capitalul fix se realizează ca valoare numai atîta timp cît rămîne în mîinile capitalistului ca valoare de întrebuințare, sau, exprimat ca o relație obiectivă, atîta timp cît rămîne în procesul de producție, ceea ce poate fi considerat ca mișcarea organică lăuntrică a capitalului, ca raportare la sine însuși, în opoziție cu mișcarea sa animalică, cu existența sa pentru altul. Așadar *capitalul fix*, odată ce e intrat în procesul de producție, rămîne în el, dispăre astfel în el, se consumă în cadrul lui. Durata acestei dispariții nu ne interesează încă aici.

Din acest punct de vedere, așadar, tot ce denumește Cherbulez⁴⁶ *materiale auxiliare*, și anume: cărbunele, lemnul, uleiul mineral, seul etc., care sînt distruse complet în procesul de producție [și] care au *valoare de întrebuințare* numai pentru procesul de producție propriu-zis, — [toate acestea] țin de *capitalul fix*. Aceleași materiale însă au valoare de întrebuințare și în afara procesului de producție și pot fi consumate și în alt mod, după cum construcțiile, casele etc. nu sînt neapărat destinate producției. Ele sînt *capital fix* nu prin modul determinat al existenței lor ci datorită întrebuințării ce li se dă. Ele devin *capital fix* de îndată ce intră în procesul de producție. Ele sînt *capital fix* de îndată ce sînt puse ca momente ale procesului de producție a capitalului, căci atunci [VI—40] ele își pierd însușirea de a fi potențial capital circulant.

Prin urmare, așa cum partea de capital care intră în micul circuit al capitalului — cu alte cuvinte, capitalul în măsura în care participă la această mișcare, la circulația dintre capital și forța de muncă, partea de

* — în sine, potențial. — *Nota trad.*

** — ca posibilitate, dar nu în realitate. — *Nota trad.*

#168

capital circulînd ca salariu —, considerată sub aspectul substanței, ca valoare de întrebuințare, *nu iese niciodată din circulație și nu intră niciodată în procesul de producție a capitalului*, ci este întotdeauna respinsă de acesta ca produs, ca rezultat al unui proces de producție anterior, — tot așa, dimpotrivă, partea de capital determinată în calitate de *capital fix* nu iese niciodată, ca valoare de întrebuințare conform existenței sale materiale, din *procesul de producție* și nu *reintră* niciodată în circulație. În timp ce această din urmă parte de capital intră în circulație numai ca *valoare* (ca parte din valoarea produsului finit), cealaltă parte intră numai ca *valoare* în procesul de producție, căci munca necesară este reproducerea salariului, adică partea de valoare a capitalului care circulă ca salariu. Aceasta este deci *prima* determinație a capitalului fix și sub acest aspect el include și *materialele auxiliare*.

În al doilea rînd. Capitalul fix poate să intre în circulație, ca valoare, numai în măsura în care dispăre, ca valoare de întrebuințare. El, capitalul fix, intră ca valoare în produs — ca timp de muncă cheltuit pentru el sau

conservat în el — în măsura în care dispare în forma sa de sine stătătoare ca valoare de întrebuințare. Folosit în calitate de capital fix, el se uzează, dar în așa fel încît valoarea sa trece din forma sa în cea a produsului. Dacă capitalul fix nu este folosit, nu se consumă în procesul de producție însuși — [cînd] mașina stă, fierul ruginește, lemnul putrezește —, valoarea lui dispare, bineînțeles, odată cu ființarea lui trecătoare în calitate de valoare de întrebuințare. Cîrcația sa ca valoare corespunde consumării sale în procesul de producție în calitate de valoare de întrebuințare. Valoarea sa totală va fi integral reprodusă, adică se va reîntoarce integral din cîrcație numai atunci cînd el se va fi consumat în întregime în procesul de producție, în calitate de valoare de întrebuințare. De îndată ce capitalul fix s-a dizolvat în întregime în valoare, intrînd, ca urmare, integral în cîrcație, el încetează cu desăvîrșire să existe în calitate de valoare de întrebuințare și de aceea, ca moment necesar al producției, trebuie să fie înlocuit printr-o nouă valoare de întrebuințare de același gen, adică trebuie să fie reprodus. Necesitatea de a reproduce capitalul fix, adică timpul său de reproducție, e determinat de timpul în care el se uzează, se consumă în cadrul procesului de producție.

Reproducția capitalului circulant este determinată de timpul de cîrcație, în timp ce cîrcația capitalului fix este determinată de timpul în cursul căruia el se consumă ca valoare de întrebuințare, în existența sa materială, în cadrul actului de producție, adică de timpul în care el trebuie să fie reprodus. O mie de pfunzi de fire pot fi reproduși din nou de îndată ce firele au fost vîndute, iar banii încasați pe ele au fost din nou schimbați pe bumbac etc., într-un cuvînt pe elementele producției de fire. Reproducerea firelor este determinată, așadar, de timpul de cîrcație.

#169

O mașină în valoare de 1 000 l. st. care este folosită timp de 5 ani, care se uzează abia după 5 ani, devenind apoi doar un morman de fier vechi, se uzează în fiecare an, să zicem, cu $1/5$ dacă luăm media consumului ei [anual] în procesul de producție. Așadar, în fiecare an în cîrcație nu intră decît $1/5$ din valoarea mașinii, și abia la expirarea celor 5 ani se poate considera că ea a intrat integral în cîrcație și s-a reîntors din ea. Prin urmare, intrarea ei în cîrcație este în întregime determinată de termenul ei de uzură, iar timpul necesar pentru ca valoarea ei să intre în întregime în cîrcație și să se reîntoarcă din ea este determinat de timpul ei total de reproducție, de timpul la sfîrșitul căruia mașina trebuie să fie reprodusă.

Capitalul fix intră în produs numai ca valoare, în timp ce valoarea de întrebuințare a capitalului circulant a rămas în produs ca substanță a acestuia, căpătînd doar o altă formă. Prin această deosebire e modificat esențial *timpul de rotație* a capitalului total împărțit în capital circulant și capital fix. Să notăm cu S capitalul total, cu c partea sa circulantă și cu f partea fixă; să admitem că capitalul fix reprezintă $1/x \times S$, iar capitalul circulant $1/y \times S$. Dacă presupunem că capitalul circulant face 3 rotații pe an, iar capitalul fix numai 2 rotații în 10 ani, înseamnă că în decurs de 10 ani f , sau S/x , va efectua 2 rotații, pe cînd în aceeași 10 ani S/y va efectua de 3×10 , adică 30 de rotații. Dacă S ar fi egal cu S/y , adică dacă capitalul ar fi în întregime capital circulant, R , rotația lui, ar fi egală cu 30, iar întregul capital rotit în decursul celor 10 ani ar fi egal cu $30 \times S/y$.

Dar capitalul fix efectuează în decurs de 10 ani numai 2 rotații. În acest caz, $R' = 2$, iar întregul capital fix rotit este egal cu $2S/x$. Or, $S = S/y + S/x$, iar timpul său total de rotație este egal cu timpul de rotație total al celor două părți luate la un loc. Dacă capitalul fix face două rotații în decurs de 10 ani, înseamnă că într-un an se va roti $1/5$ din capitalul fix ($2/10 = 1/5$). În același timp, capitalul circulant se rotește de 3 ori. Mărimea $S/5x$ face o rotație în fiecare an.

Problema se rezolvă simplu dacă presupunem un capital de 1 000 de taleri care se compune din 600 de taleri capital circulant și 400 de taleri capital fix, adică $3/5$ capital circulant și $2/5$ capital fix. Dacă capitalul

#170

fix funcționează timp de 5 ani, adică se rotește o dată în 5 ani, iar capitalul circulant de 3 ori pe an, care este atunci numărul mediu de rotații sau timpul de rotație mediu al capitalului total? Dacă capitalul ar consta numai din capital circulant, [în cinci ani] el s-ar roti de 5×3 , adică de 15 ori; întregul capital rotit în decurs de 5 ani ar fi egal cu 15 000 de taleri. Dar $2/5$ din el nu se rotește decît o dată la 5 ani. Din acești 400 de taleri [capital fix] se rotește deci într-un an $400/5$, adică 80 de taleri. Din cei 1 000 de taleri [capital total] se rotește anual 600×3 și 80×1 ; adică într-un an întreg s-ar roti numai 1 880 de taleri, iar în 5 ani s-ar roti deci $5 \times 1 880$, adică 9 400 de taleri, sau cu 5 600 de taleri mai puțin decît în cazul cînd întregul capital ar consta numai din capital circulant. Dacă întregul capital ar consta numai din capital circulant, el s-ar roti o dată în $1/3$ de an.

[VI—41] Dacă capitalul este egal cu 1 000 de taleri, $c = 600$ de taleri și se rotește de două ori pe an, iar $f = 400$ de taleri și se rotește o singură dată pe an, atunci 600 de taleri ($3/5 \times S$) se rotește într-o jumătate de an. Tot într-o jumătate de an se rotește 400/2 taleri, adică $2S / 5 \times 2$ [capital fix]. Prin urmare, într-o jumătate de an se rotește în total $600 + 200 = 800$ de taleri (adică $c + f/2$). *Într-un an în treg* se rotește, așadar, 2×800 , sau 1 600 de taleri. 1 600 de taleri într-un an; așadar 100 de taleri în 12/16 luni, iar 1 000 de taleri în 120/16 luni = $7 \frac{1}{2}$ luni. Întregul capital de 1 000 de taleri se rotește deci în $7 \frac{1}{2}$ luni, în timp ce, dacă el ar consta numai din capital circulant, s-ar roti în 6 luni. $7 \frac{1}{2} : 6 = 11/4 : 1$, sau $7 \frac{1}{2} : 6 = 5/4 : 1$.

Dacă capitalul total ar fi egal cu 100 de taleri, capitalul circulant cu 50 și capitalul fix tot cu 50 de taleri și dacă primul s-ar roti de 2 ori pe an, iar cel de-al doilea s-ar roti o singură dată în același interval de timp, — $1/2$ din cei 100 de taleri s-ar roti o singură dată în 6 luni și $1/4$ din 100 de taleri tot o singură dată în 6 luni. Prin urmare, în 6 luni s-ar roti $3/4$ din capitalul de 100 de taleri, adică 75 de taleri în 6 luni, și deci 100 de taleri în 8 luni. (Dacă $2/4$ din capitalul de 100 de taleri se rotesc în 6 luni și în aceleași 6 luni se rotește $1/4$ din capitalul de 100 de taleri, adică jumătate din capitalul fix, înseamnă că $3/4$ din capitalul de 100 de taleri se rotesc în 6 luni, adică $1/4$ în $6/3$, sau 2 luni; deci $4/4$ din 100 sau 100 de taleri se rotesc în $6 + 2$ luni, adică în 8 luni.)

Timpul de rotație total al capitalului este egal cu 6 (timpul de rotație al întregului capital circulant și al unei jumătăți din capitalul fix, sau al unei părți din capitalul total) plus $6/3$ (adică același timp de

#171

rotație împărțit la numărul care exprimă de câte ori partea rămasă din capitalul fix se cuprinde în capitalul care se rotește în timpul de rotație al capitalului circulant). La fel și în exemplul de mai sus: $3/5$ din capitalul de 100 se rotesc în 6 luni, ca și $1/5$ din 100; prin urmare, în total, în 6 luni se rotesc $4/5$ din 100; înseamnă că restul de $1/5$ din 100 se rotește în $6/4$ luni; rezultă, așadar, că capitalul total se rotește în $6 + 6/4$, adică în $6 + 1\ 1/2$, sau în $7\ 1/2$ luni.

Așadar, formularea generală ar fi: timpul de rotație mediu este egal cu timpul de rotație al capitalului circulant plus acest timp de rotație împărțit la numărul care arată de câte ori partea rămasă din capitalul fix se cuprinde în suma totală a capitalului ce se rotește în acest timp de rotație.

Dacă două capitaluri de câte 100 de taleri, între care unul constă în întregime din capital circulant, iar celălalt pe jumătate din capital fix, aduc fiecare câte 5% profit, în condiții când primul se rotește în întregime de 2 ori pe an, iar în cel de-al doilea capitalul circulant se rotește și el de 2 ori pe an, dar capitalul fix numai o dată, întregul capital ce se rotește în primul caz ar fi egal cu 200 de taleri, iar profitul ar însuma 10 taleri, pe când în cazul al doilea am avea 1 rotație în 8 luni și $1/2$ de rotație în 4 luni, sau 150 de taleri s-ar roti în 12 luni, astfel încât profitul ar reprezenta aici $7\ 1/2$ taleri.

Modul acesta de a calcula a contribuit la statornicirea prejudecății curente potrivit căreia capitalul circulant sau capitalul fix ar aduce profit grație unei misterioase puteri înnăscute, după cum reiese chiar din următoarea frază folosită de Malthus: „Capitalul circulant nu aduce profit atâta timp cât posesorul lui nu se desparte de el” etc., ca și din pasajele citate mai sus din lucrarea sa „Measure of Value” etc., în care arată cum vede el acumularea profiturilor la capitalul fix*. Faptul că în doctrinele economice de pînă acum teoria plusvalorii nu a fost analizată în forma ei pură, ci amestecată cu teoria profitului real, care trimite la participația în care diferitele capitaluri iau parte la rata generală a profitului, — acest fapt a provocat o mare confuzie și a facilitat numeroase mistificări. Profitul capitaliștilor ca clasă, sau profitul *capitalului* [des Kapitals] trebuie să existe deja, înainte de a putea fi repartizat; și este extrem de absurd să vrei să explici proveniența profitului prin repartitia lui.

Potrivit celor arătate mai sus, profitul se diminuează din cauză că timpul de rotație a capitalului crește în aceeași măsură în care crește partea de capital denumită capital fix.

{Mărirea capitalului este pusă ca permanentă. Aici, în genere, ea nu ne interesează, deoarece afirmația [formulată] este valabilă pentru un

* Vezi volumul de față, p. 57—58, 66—67, 166. — *Nota red.*

#172

capital de orice mărime. Capitalurile au diferite mărimi. Dar mărirea fiecărui capital singular *este egală cu ea însăși*, așadar, în măsura în care se consideră numai însușirea lui de capital, indiferent de mărime. Dar când examinăm două capitaluri în deosebirea lor unul față de celălalt, atunci diferența de mărime dintre ele generează o relație de determinări calitative. Mărirea devine ea însăși o calitate distinctivă a lor. *Acesta este un aspect esențial* — din care mărirea capitalului nu este aici decît un exemplu singular — de cum se deosebește examinarea capitalului ca atare de examinarea capitalului în raport cu un alt capital, sau de examinarea capitalului în realitatea sa. }

Capitalul de aceeași [VI—42] mărime (100 de taleri) din exemplul de mai sus s-ar roti în întregime de două ori pe an dacă ar consta numai din capital circulant. Dar el se rotește de două ori abia în 16 luni, cu alte cuvinte într-un an se rotesc numai 150 de taleri, deoarece jumătate din el o formează capitalul fix. Cu cît scade numărul [ciclurilor] sale de reproducție într-un anumit interval de timp, sau cu cît scade cantitatea de capital care se reproduce în acest interval de timp, cu atît scade și producția de timp de supramuncă sau de plusvaloare, deoarece în general capitalul pune valoare numai în măsura în care pune plusvaloare. (Aceasta este, cel puțin, tendința sa, activitatea sa adecvată.)

După cum am văzut, capitalul fix circulă ca valoare numai în măsura în care se uzează sau se consumă ca valoare de întrebuințare în procesul de producție. De durabilitatea sa relativă depinde însă timpul în cursul

căruia el se consumă în acest mod și trebuie să fie reprodus în forma sa [naturală] ca valoare de întrebuințare. Durabilitatea sa, sau perisabilitatea sa mai mare sau mai mică — adică timpul mai îndelungat sau mai puțin îndelungat în care el poate continua, în repetatele procese de producție ale capitalului, să-și reia funcția în cadrul acestor procese —, această determinație a valorii sale de întrebuințare devine aici, așadar, un moment al determinării de formă, adică un moment care determină capitalul sub aspectul formei, și nu sub aspectul substanței sale. Timpul necesar pentru reproducerea capitalului fix, ca și ponderea acestuia din urmă în capitalul total modifică aici, așadar, timpul de rotație a capitalului total și, implicit, valorificarea lui. Prin urmare, durabilitatea mai mare a capitalului (durata mai mare a timpului necesar pentru reproducerea lui) și ponderea capitalului fix în capitalul total au aici asupra procesului de valorificare același efect ca și rotația mai lentă datorată fie faptului că piața de pe care capitalul se întoarce sub formă de bani e mai îndepărtată spațial, ceea ce înseamnă că e nevoie de mai mult timp pentru efectuarea ciclului de circulație (de exemplu capitalurile care lucrează în Anglia pentru piața est-indiană se reîntorc mai lent decât acelea care lucrează pentru piețe externe mai apropiate sau pentru piața internă), fie faptului că însăși faza de producție se întrerupe din cauza unor

#173

condiții naturale, cum se întâmplă în agricultură. Ricardo, primul care a subliniat influența capitalului fix asupra procesului de valorificare, aruncă claie peste grămadă toate aceste felurite determinații, așa cum se vede din pasajele citate mai sus*.

În primul caz (cu capital fix) rotația capitalului se efectuează mai lent, deoarece capitalul fix se consumă încet în cadrul procesului de producție, cu alte cuvinte cauza rezidă în durata timpului reclamat pentru reproducerea lui. În cazul al doilea, ritmul încetinit al rotației se datorește prelungirii *timpului de circulație* (în primul caz, capitalul fix circulă întotdeauna în mod necesar cu aceeași rapiditate ca și produsul, *în măsura în care* el — capitalul fix — circulă în general, intră în circulație, deoarece el nu circulă în existența sa materială, ci numai ca valoare, adică în calitate de componentă ideală a valorii totale a produsului), și anume timpului de circulație care revine celei de-a doua jumătăți a procesului de circulație propriu-zis — retransformării banilor. În cazul al treilea, ritmul încetinit al rotației se datorește creșterii timpului de care are nevoie capitalul, nu ca în primul caz, pentru a dispărea în procesul de producție, ci pentru a rezulta din el ca produs. Primul caz este în mod specific inerent capitalului fix; al doilea [adică atât al doilea cât și al treilea] țin de categoria capitalului nefluid, fixat, imobilizat în vreuna din fazele procesului de ansamblu al circulației („capital fix de un considerabil grad de durabilitate, *sau* capital circulant care se reîntoarce după o perioadă îndelungată”. Vezi *MacCulloch*. „The Principles of Political Economy”. Edinburgh and London, 1825, p. 300).

În al treilea rând. Până aici am examinat capitalul fix numai sub acel aspect în care deosebirile lui [adică deosebirile dintre el și capitalul circulant] sînt puse de comportamentul său particular, specific față de procesul de circulație propriu-zis. Sub acest aspect se vor mai contura și alte trăsături distinctive. În primul rînd, reîntoarcerea valorii capitalului fix ca părți succesive, pe cînd fiecare parte din capitalul circulant e schimbată integral, deoarece în cazul acestuia din urmă existența valorii coincide cu existența valorii de întrebuințare. În al doilea rînd, [trebuie să avem în vedere] nu numai influența capitalului fix asupra timpului de rotație mediu al unui capital preexistent — cum am făcut pînă acum —, ci și influența capitalului fix asupra timpului de rotație considerat ca propriu lui însuși. Această din urmă circumstanță capătă importanță acolo unde capitalul fix se prezintă nu pur și simplu ca unealtă de producție în cadrul procesului de producție, ci ca formă de capital de sine stătătoare, de pildă sub formă de căi ferate, canale, drumuri, instalații de alimentare cu apă, de capital însoțit cu pămîntul etc.

* Vezi volumul de față, p. 131—132. — *Nota red.*

#174

Ultima determinație [a capitalului fix] devine cu deosebire importantă pentru proporția în care capitalul total al unei țări se împarte în aceste două forme [adică în capital fix și capital circulant]. Ea prezintă importanță și în ce privește modul de înnoire și conservare a capitalului fix, lucru care la economiști apare sub următoarea formă: capitalul fix poate să aducă venit numai prin intermediul capitalului circulant etc. Toate acestea nu înseamnă în fond altceva decât luarea în considerare a momentului în care capitalul fix apare nu în calitate de existență aparte și de sine stătătoare *alături* de capitalul circulant și în *afara* lui, ci în calitate de capital circulant transformat în capital fix.

Ceea ce am dori însă să examinăm aici în primul rînd este relația capitalului fix nu spre înafară, ci în măsura în care ea e dată prin imobilizarea lui în procesul de producție. El trebuie pus prin faptul că este un moment determinat al procesului de producție însuși.

{Nu înseamnă cîtuși de puțin că în orice determinare *capitalul fix* este un capital care nu servește pentru

consumul individual, ci numai pentru producție. O casă poate servi atât pentru producție, cât și pentru consum, după cum toate mijloacele de deplasare: o ambarcațiune și o căruță pot fi folosite atât pentru călătorii de agrement, cât și ca mijloace de transport; un drum poate servi ca mijloc de comunicație atât pentru producția propriu-zisă, cât și pentru plimbări etc. Sub acest al doilea aspect, *capitalul fix* nu ne interesează cîtuși de puțin, deoarece aici ne ocupăm de capital numai ca proces de valorificare și proces de producție. Cînd vom analiza dobînda va interveni și cea de-a doua determinație a capitalului fix [ca mijloc de consum], singura determinație pe care putea s-o aibă în vedere Ricardo atunci cînd spunea:

„În funcție de gradul de perisabilitate mai mare sau mai mic și de frecvența cu care reclamă a fi reprodus într-un anumit interval de timp, capitalul se numește capital circulant sau capital fix" (*Ricardo*. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". 3rd edition. London, 1821, p. 26) [Versiunea românească, p. 27] *.

Potrivit acestei definiții, ibricul ar fi capital fix, dar cafeaua — capital circulant. Materialismul vulgar al economiștilor, care consideră relațiile de producție sociale ale oamenilor — și determinările pe care le capătă lucrurile ca subordonate acestor relații — drept *proprietăți naturale* ale lucrurilor, este un la fel de vulgar idealism, chiar fetișism, care atribuie lucrurilor relații sociale ca determinații imanente lor și astfel le mistifică. (Dificultatea de a stabili dacă vreun lucru este capital fix sau circulant în virtutea proprietăților sale naturale i-a făcut în mod excepțional pe economiști să intuiască aici că, în sine, lucrurile nu sînt nici capital fix, nici capital circulant, și că,

* Vezi volumul de față, p. 131. — *Nota red.*

#175

deci, s-ar putea ca în general să nu fie capital, după cum a fi bani nu reprezintă cîtuși de puțin o proprietate naturală a aurului.)}

(Ca să nu se uite: la punctele enumerate mai sus trebuie adăugată și circulația capitalului fix în calitate de capital care circulă, adică tranzacțiile prin intermediul cărora capitalul fix își schimbă posesorul.)

„*Capitalul fix este angajat*: este un capital atât de *angajat într-un gen de producție*, încît nu mai poate fi retras de acolo spre a fi destinat *unui alt gen de producție*" (*J. B. Say*. „Traité d'économie politique". Troisième édition. Tome II, Paris, 1817, p. 430) *.

„Capitalul fix se consumă pentru a-l ajuta pe om să reproducă ceea ce este destinat consumului său... El constă din *bunuri durabile*, capabile să sporească forțele productive ale unei munci viitoare" ** (*Sismondi*, „Nouveaux principes d'économie politique". Seconde édition. Tome I, Paris, 1827, p. 95, 97—98).

„*Capital fix* este capitalul necesar pentru întreținerea uneltelor de muncă, a mașinilor etc." (*Smith*. „Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nation". Tome II, Paris, 1802, p. 226).

„În marele proces de producție, capitalul circulant se consumă, pe cînd capitalul fix se uzează doar" („The Economist"⁴⁷ din 6 noiembrie 1847, nr. 219, p. 1271).

„Se va arăta că primul băț sau prima piatră de care s-a folosit omul spre a se ajuta în realizarea scopurilor sale, săvîrșind o parte din munca sa, au avut exact aceeași funcție ca și capitalurile pe care le folosesc în prezent națiunile comerciale" (*Lauderdale*. „Recherches sur la nature et l'origine de la richesse publique". Paris, 1808, p. 87). „Una dintre trăsăturile ce caracterizează și disting specia umană este aceea că omul *înlocuiește astfel munca* printr-un capital transformat în mașini" (op. cit., p. 120). „Acum înțelegem că profitul la capitaluri se obține întotdeauna fie pentru că acestea *înlocuiesc* o muncă pe care omul ar trebui s-o facă cu mîinile sale, fie pentru că fac o muncă ce depășește forțele personale ale omului și pe care el n-ar fi în stare s-o execute singur" (op. cit., p. 119).

Lauderdale polemizează cu Smith și cu Locke, [VI—43] a căror concepție despre muncă ca creatoare de profit duce, după părerea lui, la următoarele:

„Dacă această idee despre profitul la capital ar fi riguros exactă, de aici ar urma că profitul nu este *sursa primară* a venitului, ci o sursă derivată, iar capitalul nu ar putea fi considerat ca unul dintre izvoarele avuției, *întrucît profitul adus de el n-ar și decît un transfer de venit din buzunarul muncitorului în cel al capitalistului*" (op. cit., p. 116—117).

„Profitul la capitaluri se obține întotdeauna fie pentru că acestea *înlocuiesc* o muncă pe care omul ar trebui s-o facă cu mîinile sale, fie pentru că îndeplinesc o muncă care depășește forțele personale ale omului și pe care el n-ar fi în stare s-o execute singur" (op. cit., p. 119).

„Trebuie remarcat că, dacă prin întrebuintărea pe care o dă banilor săi, capitalistul economisește clasei consumatorilor o anumită cantitate de muncă, *el nu-i înlocuiește acesteia o cantitate egală din munca sa*, ceea ce demonstrează

* Vezi volumul de față, p. 128. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, p. 134—135. — *Nota red.*

#176

că această economisire se datorește *capitalului său*, și nu lui însuși" (op cit., p. 132).

„Dacă Adam Smith, în loc să-și imagineze că efectul unei mașini constă în facilitarea muncii, sau, cum se exprimă chiar el, în sporirea forței productive a muncii (numai o stranie confuzie de noțiuni l-a făcut pe Smith să spună că efectul capitalului constă în sporirea forței productive a muncii; în virtutea unei asemenea logici s-ar putea pretinde că *a reduce la jumătate un drum ocolit care leagă două puncte înseamnă a dubla viteza pietonului*), ar fi observat că fondurile cu care se plătește mașina aduc profit numai atunci când suplinesc munca, el ar fi atribuit acestei împrejurări proveniența profitului" (op. cit., p. 137).

„Capitalurile din comerțul interior [sau exterior], fie că sînt fixe, fie că sînt circulante, departe de a servi pentru punerea în mișcare a muncii sau pentru sporirea forței ei productive, sînt, dimpotrivă, utile și rentabile numai în următoarele două împrejurări: sau atunci când înlătură necesitatea unei cantități de muncă pe care omul ar trebui s-o efectueze cu mîinile sale, sau cînd fac o muncă pe care omul nu este în stare s-o execute singur".

Aceasta, spune Lauderdale, nu este o deosebire pur verbală.

„Conceptia potrivit căreia capitalurile pun în mișcare munca și sporesc forța ei productivă conduce la ideea că munca este pretutindeni proporțională cu quantumul capitalurilor existente și că producția unei țări corespunde întotdeauna fondurilor întrebuițate. De aici ar rezulta că sporirea capitalurilor este mijlocul suveran și nelimitat de a spori averea. Dar dacă, în loc de aceasta, se admite că capitalurile nu pot avea altă întrebuițare utilă și rentabilă decît aceea de a suplini o anumită muncă sau de a o executa, se ajunge în mod firesc la concluzia că statul nu ar găsi nici un avantaj în a poseda mai multe capitaluri decît poate el întrebuița pentru a îndeplini munca sau a o suplini în sfera producției și confecționării de bunuri pe care le cere consumatorul" (op. cit., p. 150—152).

Pentru a dovedi punctul său de vedere, potrivit căruia capitalul este, independent de muncă, o sursă sui generis de profit, deci și de avere, Lauderdale invocă supraprofitul pe care-l realizează posesorul unei mașini recent inventate înainte ca termenul brevetului său să expire și concurența să scadă prețurile, iar apoi încheie cu următoarele cuvinte:

„Această schimbare de regulă în ceea ce privește prețul nu afectează principiul că profitul de la "(valoarea de întrebuițare) a mașinii se ia dintr-un fond de aceeași natură cu cel din care acest profit se plătește înainte de expirarea termenului pentru care a fost acordat brevetul: *acest fond reprezintă întotdeauna acea parte din venitul unei țări care înainte era destinată pentru plata muncii înlocuite de noua invenție*" (op. cit., p. 125).

În opoziție cu aceasta, *Ravenstone* spune următoarele:

„Mașinile arareori pot fi folosite cu succes în scopul reducerii muncii unui om care lucrează de unul singur; construirea lor ar cere mai mult timp decît s-ar economisi prin folosirea lor. Ele sînt realmente utile numai în cazul cînd acționează pe scară mare, cînd o singură mașină poate să ajute munca a mii de oameni. De aceea mașinile își găsesc cea mai largă întrebuițare în țările cele mai populate, unde există cel mai mare număr de oameni fără ocupație. Folosirea mașinilor nu se datorește lipsei de oameni, ci ușurinței cu care masele de oameni sînt antrenate în muncă" (*Ravenstone*, „Thoughts on the Funding System, and its Effects". London, 1824, p. 45).

#177

„Împărțirea mașinilor în 1) mașini folosite pentru a produce forță și 2) mașini care servesc pur și simplu la transmiterea forței și executării de lucrări" (*Babbage*, „Traité sur l'Economie des Machines et des Manufactures". Paris, 1833, p. 20—21).

„*Fabrica* înseamnă cooperarea mai multor categorii de muncitori, adulți și minori, care supraveghează cu pricepere și sîrguință un sistem de mașini productive, acționate fără întreruperi de către un motor central... [Această definiție] exclude orice fabrică al cărei mecanism nu alcătuiește un sistem continuu sau care nu depinde de un singur motor central. Exemple din această ultimă categorie: vopsitoriile, turnătoriile de aramă etc. ...În accepția sa cea mai riguroasă, acest termen implică ideea unui vast automat alcătuit din numeroase *organe mecanice și intelectuale* care acționează în mod coordonat și fără întreruperi în vederea producerii unuia și aceluiași obiect, toate aceste organe fiind subordonate unei singure forțe motrice, care funcționează în mod automat" (*Ure*, „Philosophie des manufactures". Bruxelles, 1836, tome I, p. 18—19).

[10) Dezvoltarea capitalului fix ca indiciu al dezvoltării producției capitaliste]

[a) Sistemul de mașini ca formă de mijloace de muncă adekvată capitalismului]

Capitalul care se consumă în însuși procesul de producție, sau capitalul fix, este *mijloc de producție* în sensul categoric al cuvîntului. În sens mai larg, întregul proces de producție și fiecare dintre momentele sale, ca și fiecare moment al circulației — în măsura în care se ia în considerație aspectul substanței — nu este decît

un mijloc de producție pentru capital, pentru care există ca scop în sine doar valoarea. Chiar și sub aspectul substanței, materia primă este un mijloc de producție pentru produs etc.

Dar definirea valorii de întrebuințare a capitalului fix drept capital care se consumă în însuși procesul de producție nu înseamnă altceva decât că în acest proces capitalul fix este folosit numai ca mijloc și că el însuși există doar ca agent în vederea transformării materiei prime în produs. Ca asemenea mijloc de producție, valoarea sa de întrebuințare poate să constea în aceea că el este doar o condiție tehnologică pentru desfășurarea procesului (locul unde se desfășoară procesul de producție), cum ar fi, de pildă, clădirile etc., sau în aceea că el constituie o condiție nemijlocită pentru funcționarea mijloacelor de producție propriu-zise, cum ar fi, de pildă, toate materialele auxiliare. Atât clădirile, cât și materialele auxiliare sînt, la rîndul lor, doar premise materiale pentru desfășurarea procesului de producție în general, sau pentru folosirea și întreținerea mijlocului de muncă. Acesta din urmă însă, luat în sensul propriu al cuvîntului, servește numai în cadrul producției și pentru producție, și nu are nici o altă valoare de întrebuințare.

#178

La început, cînd am examinat trecerea valorii în capital, procesul de muncă era pur și simplu inclus în capital, care, sub aspectul condițiilor sale materiale, al ființării sale materiale, apărea ca totalitatea condițiilor acestui proces și, corespunzător, se diviza în anumite părți calitativ diferite, și anume în: *materialul muncii* (aceasta — și nu „materia primă” — este expresia corectă și conceptuală), *mijlocul de muncă și munca vie* *. Pe de o parte, capitalul era divizat, sub aspectul existenței sale materiale, în aceste trei elemente; pe de altă parte, unitatea în mișcare a acestor elemente (sau intrarea acestor elemente laolaltă în proces) era *procesul muncii*, [iar] unitatea lor în repaos — *produsul*. Sub această formă, elementele materiale — materialul muncii, mijlocul de muncă și munca vie — apar doar ca momente esențiale ale procesului de muncă însuși pe care capitalul și-l apropiază. Dar acest aspect material — sau determinarea capitalului ca valoare de întrebuințare și ca proces real — s-a despărțit complet de determinarea sa de formă. În cadrul acesteia din urmă

1) cele trei elemente în care apărea capitalul înainte de schimbul pe forță de muncă, înainte de procesul real, se prezentau numai ca părți cantitativ diferite din el însuși, ca porțiuni de valoare a căror unitate o constituie capitalul însuși ca sumă. Forma materială, valoarea de întrebuințare în care existau aceste diferite părți de capital, nu afecta cîtusi de puțin omogenitatea acestei determinații a lor. Sub aspectul determinației de formă, ele apăreau numai de așa natură, încît capitalul se scinda din punct de vedere cantitativ în cîteva părți.

2) în cadrul procesului însuși, munca și celelalte două elemente se deosebeau între ele sub aspectul formei numai prin faptul că acestea din urmă erau determinate ca valori constante, iar munca ca punere de valoare. Cît privește însă deosebirea dintre ele ca valori de întrebuințare, latura lor materială, ea se afla cu totul în afara determinației de formă a capitalului. Acum însă, în deosebirea dintre capitalul circulant (materie primă și produs) [VI—44] și *capitalul fix* (mijloace de muncă), deosebirea dintre elemente ca valori de întrebuințare este pusă totodată ca deosebire între elementele capitalului în calitate de capital, în determinația lui de formă. Raportul dintre factori, care era doar cantitativ, apare acum ca deosebire calitativă a capitalului însuși și ca raport care determină mișcarea de ansamblu a capitalului (rotația capitalului). Materialul muncii și produsul ei — acest precipitat neutru al procesului muncii — ca *materie primă și produs* sînt deja și sub aspect material determinate nu ca material și produs al muncii, ci ca valoarea de întrebuințare a capitalului însuși în diferite faze.

* Vezi K. Marx, op. cit., partea I, p. 229. — Nota red.

#179

Atîta timp cît mijlocul de muncă rămîne mijloc de muncă în sensul propriu al cuvîntului, așa cum e el inclus nemijlocit, istoricește de către capital în procesul său de valorificare, el suferă doar o schimbare formală prin aceea că acum el apare nu numai ca mijloc de muncă sub aspectul substanței sale, ci, totodată, și ca un mod particular de existență a capitalului, determinat de procesul de ansamblu al acestuia, apare în calitate de *capital fix*.

Dar odată inclus în procesul de producție a capitalului, mijlocul de muncă parcurge diferite metamorfoze, dintre care ultima este *mașina*, sau, mai bine zis, *un sistem automat de mașini* (un sistem de mașini; cel *automat* e doar cea mai perfecționată și adecvată formă a sistemului de mașini și numai el transformă mașinile într-un sistem) pus în mișcare de către un automat, de o forță motrice ce se mișcă de la sine. Acest automat e compus din numeroase organe mecanice și intelectuale, astfel încît muncitorii înșiși sînt determinați doar ca verigi conștiente ale acestuia. În mașină, iar într-o măsură și mai mare într-un ansamblu de mașini [care acționează] ca un sistem automat, mijlocul de muncă e transformat — în ceea ce privește valoarea sa de întrebuințare, adică ființarea sa materială — într-o existență adecvată capitalului fix și capitalului în general, iar forma sub care el a fost inclus, ca mijloc de muncă nemijlocit, în procesul de producție a capitalului a sîrșit într-o formă

pusă de capitalul însuși și corespunzătoare lui.

Sub nici un raport mașina nu apare ca mijloc de muncă al muncitorului singular. Trăsătura ei distinctivă nu este nicidecum, ca în cazul mijlocului de muncă [al muncitorului singular], aceea de a mijloci activitatea muncitorului îndreptată asupra obiectului, ci, dimpotrivă, această activitate este în așa fel pusă, încât ea doar mijlocește lucrul mașinii, acțiunea ei asupra materiei prime — omul supraveghează mașina și o ferește de perturbări. Nu ca în cazul uneltei, pe care muncitorul o însuflețește cu propria sa îndemânare și prin propria sa activitate ca pe un organ al său și a cărei mînuire depinde deci de virtuozitatea lui. Dimpotrivă, mașina, care posedă îndemânare și forță în locul muncitorului, este ea însăși virtuozul, deține un suflet propriu în legile mecanice care acționează în ea și consumă pentru permanenta ei mișcare cărbune, ulei mineral etc. (materiale auxiliare), tot așa cum muncitorul consumă produse alimentare. Activitatea muncitorului, redusă la o simplă abstracție de activitate, este în toate privințele determinată și reglată de mișcarea mașinilor, și nu invers. Știința, care — prin construcția sistemului de mașini — constrînge verigile neînsuflețite ale acestuia să funcționeze în mod adecvat ca un automat,

#180

nu există în conștiința muncitorului, ci acționează asupra lui prin intermediul mașinii ca o putere străină, ca o putere a mașinii înseși.

În producția bazată pe folosirea mașinilor, apropierea muncii vii prin intermediul muncii materializate — apropierea forței sau activității creatoare de valoare prin intermediul valorii existente pentru sine, inerentă conceptului de capital — este pusă drept caracter al procesului de producție însuși și sub aspectul elementelor materiale ale producției și al mișcării ei materiale. Procesul de producție a încetat să fie un proces de muncă în sensul că munca a încetat să-l cuprindă ca principiu unitar care-l domină. Munca apare, dimpotrivă, doar ca organ conștient, dispersat în multiple puncte ale sistemului mecanic, în persoana diferiților muncitori vii, [și] subordonat însuși procesului de ansamblu al sistemului de mașini, fiind numai o verigă a sistemului, a cărui unitate există nu în muncitorii vii, ci în sistemul de mașini viu (activ), care, în raport cu neînsemnata activitate singulară a muncitorului [și] în opoziție cu ea, apare ca un organism gigantic. În sistemul de mașini, munca materializată se opune muncii vii — în însuși procesul de muncă — ca o putere care o domină, putere care este, prin forma sa, capitalul în calitate de apropiere de muncă străină. Includerea procesului de muncă ca simplu moment al procesului de valorificare a capitalului este și sub aspect material pusă prin transformarea mijlocului de muncă în sistem de mașini, iar a muncii vii — într-o simplă anexă vie a acestui sistem de mașini, ca mijloc al funcționării lui.

Sporirea forței productive a muncii și negarea maximă a muncii necesare este, după cum am văzut *, tendința necesară a capitalului. Realizarea acestei tendințe este transformarea mijlocului de muncă într-un sistem de mașini. În sistemul de mașini, munca materializată se opune materialmente muncii vii ca putere care o domină pe aceasta din urmă și și-o subordonează în mod activ nu numai prin apropierea ei, ci și în însuși procesul de producție real. În capitalul fix, existent ca sistem de mașini, raportul capitalului ca valoare care-și apropiază activitatea creatoare de valoare este pus totodată ca raport între valoarea de întrebuințare a capitalului și valoarea de întrebuințare a forței de muncă.

Valoarea materializată în sistemul de mașini apare apoi ca o premisă în raport cu care energia creatoare de valoare a forței de muncă singulare dispare ca o mărime infinitezimală. Prin producția în mase enorme, care e pusă cu sistemul de mașini, dispare de asemenea în produs

* Vezi K. Marx, op. cit., partea I, p. 369. — Nota red.

#181

orice raport cu trebuința nemijlocită a producătorului, deci și cu valoarea de întrebuințare nemijlocită. Produsul — în forma în care este produs și în condițiile în cadrul cărora este produs — e deja astfel pus, încât el e produs numai ca purtător de valoare iar valoarea lui de întrebuințare doar ca o condiție în acest scop. Însăși munca materializată apare nemijlocit în sistemul de mașini nu numai sub formă de produs sau de produs folosit ca mijloc de muncă, ci și sub forma forței productive înseși. Dezvoltarea mijlocului de muncă înspre sistemul de mașini nu este pentru capital ceva întâmplător, ci este reconfigurarea istorică a mijloacelor de muncă tradiționale, moștenite, drept mijloace de muncă transformate adecvat capitalului. În felul acesta, acumularea de cunoștințe și deprinderi, acumularea forțelor productive universale ale intelectului general este absorbită de capital în opoziție cu munca și de aceea apare ca o proprietate a capitalului, mai precis a capitalului fix, în măsura în care acesta intră în procesul de producție în calitate de mijloc de producție propriu-zis.

Sistemul de mașini apare, așadar, ca cea mai adecvată formă de *capital fix*, iar capitalul fix, în măsura în care capitalul este considerat în raport cu sine însuși, ca *cea mai adecvată formă de capital în general*. Pe de altă parte, în măsura în care capitalul fix este ținut în existența sa ca valoare de întrebuințare determinată, el nu corespunde conceptului de capital, care în calitate de valoare este indiferent față de orice formă determinată

de valoare de întrebuințare și poate adopta sau lepăda oricare din aceste forme ca încarnare indiferentă. Sub acest aspect, din punctul de vedere al raportării capitalului către înafară, *capitalul circulant* apare ca forma adecvată a capitalului, în opoziție cu capitalul fix.

Mai departe, în măsura în care sistemul de mașini se dezvoltă odată cu acumularea științei societății, a forței productive în general, nu în muncitor, ci în capital se înfățișează munca general-socială. Forța productivă a societății este măsurată prin *capitalul fix*, există în el într-o formă obiectuală, și invers, forța productivă a capitalului se dezvoltă odată cu acest progres general, pe care capitalul și-l apropiază în mod gratuit. Nu este locul aici să intrăm în detaliu în dezvoltarea sistemului de mașini; este suficient s-o considerăm numai sub aspectul ei general, în măsura în care *mijlocul de muncă*, [transformându-se] în *capital fix* își pierde — sub raport material — forma sa nemijlocită și se opune materialmente muncitorului în calitate de *capital*. În sistemul de mașini, cunoștințele [umane] apar ca ceva străin muncitorului, situat în afara lui, iar munca vie apare ca subordonată muncii materializate care acționează independent.

#182

Muncitorul apare ca superfluu, în măsura în care activitatea lui nu este condiționată de cerințele [capitalului] *.

[VII—1] ** Așadar, dezvoltarea deplină a capitalului are loc numai atunci — sau capitalul a pus deja modul de producție corespunzător lui numai atunci — când mijlocul de muncă nu este numai determinat în mod formal în calitate de *capital fix*, dar este și suprimat în forma sa nemijlocită, iar în cadrul procesului de producție *capitalul fix* apare opus muncii în calitate de mașină, în timp ce întregul proces de producție apare nu ca subordonat îndemânării nemijlocite a muncitorului, ci ca aplicare tehnologică a științei. De aceea capitalul [manifestă] tendința de a imprima producției un caracter științific și de a reduce munca nemijlocită la un simplu moment al procesului de producție. Ca și la transformarea valorii în capital, se vede și la dezvoltarea ulterioară a capitalului faptul că, pe de o parte, acesta presupune o anumită dezvoltare istorică dată a forțelor de producție — printre care se numără și știința —, iar pe de altă parte le împinge înainte și le forțează dezvoltarea.

De aceea, volumul cantitativ în care capitalul e dezvoltat în calitate de capital fix și eficiența (intensitatea) acestei dezvoltări indică în genere gradul în care capitalul e dezvoltat în calitate de capital, de putere asupra muncii vii, și [măsura în care el] și-a subordonat procesul de producție. [Dezvoltarea capitalului fix atestă dezvoltarea capitalului în ansamblu] și în sensul că cel dintâi exprimă acumularea forțelor de producție materializate, precum și a muncii materializate. Dar dacă capitalul își capătă forma sa adecvată — ca valoare de întrebuințare în cadrul procesului de producție — numai în sistemul de mașini și în alte forme materiale de existență a capitalului fix, cum sînt căile ferate etc. (la acestea vom reveni mai târziu), — de aici nu rezultă în nici un caz că această valoare de întrebuințare — sistemul de mașini în sine — este capital, sau că existența lui ca sistem de mașini este identică cu existența lui în calitate de capital. Așa cum aurul nu și-ar pierde valoarea de întrebuințare ca aur dacă ar înceta să fie *bani*, tot astfel nici sistemul de mașini nu și-ar pierde valoarea de întrebuințare dacă ar înceta să fie capital. Faptul că sistemul de mașini reprezintă forma cea mai adecvată de valoare de întrebuințare a capitalului fix nu conduce nicidecum la concluzia că subordonarea față de relația socială de capital constituie cea mai adecvată și mai bună relație de producție socială pentru folosirea sistemului de mașini.

* Aici manuscrisul este deteriorat. — *Nota red.*

** În manuscris, aici figurează următoarea însemnare făcută de Marx: „Acest caiet a fost început la sfîrșitul lunii februarie 1858”. — *Nota red.*

#183

[b) Descompunerea capitalului
ca formă de producție dominantă odată cu dezvoltarea
societății burgheze]

În măsura în care timpul de muncă — simpla cantitate de muncă — este pus de capital ca unic element determinant al valorii, în aceeași măsură munca nemijlocită și quantumul ei dispar ca principiul determinant al producției, al creării de valori de întrebuințare; și [munca nemijlocită] este atît redusă cantitativ la o proporție mai mică cît și depreciată calitativ ca un moment, ce-i drept indispensabil, dar subordonat față de munca științifică generală, [față de] aplicarea tehnologică a științelor naturii, pe de o parte, ca și [față de] forța productivă generală care provine din combinarea socială în producția de ansamblu — [forță] care apare ca un

dar natural al muncii sociale (deși este un produs istoric). În felul acesta, capitalul lucrează la propria sa descompunere ca formă care domină producția.

Dacă deci, pe de o parte, transformarea procesului de producție din simplu proces de muncă într-un proces științific — care supune forțele naturii în serviciul său și astfel le pune să acționeze în slujba trebuințelor umane — apare ca o proprietate a *capitalului fix* în opoziție cu munca vie; dacă munca singulară ca atare încetează în genere să apară ca productivă, fiind, dimpotrivă, productivă numai în lucrările colective care își subordonează forțele naturii, iar această înălțare a muncii nemijlocite la muncă socială apare ca reducere a muncii singulare la neajutorare în fața colectivismului reprezentat, concentrat în capital, — pe de altă parte întreținerea muncii într-o ramură de producție prin intermediul *muncii coexistente*⁴⁸ din altă ramură de producție apare acum ca o proprietate a *capitalului circulant*.

În circulația mică *, capitalul avansează muncitorului salariul, pe care acesta îl schimbă pe produsele necesare consumului său. Banii primiți de muncitor au această putere numai datorită faptului că concomitent — paralel cu munca muncitorului — are loc o altă muncă; și numai pentru că capitalul și-a apropiat munca respectivului muncitor, el îi poate elibera în bani o asignație asupra muncii străine. Acest schimb al muncii proprii a muncitorului pe muncă străină apare aici mijlocit și condiționat nu de coexistența simultană a muncii altor muncitori, ci de avansul pe care îl face capitalul. Faptul că schimbul de substanțe necesar consumului muncitorului poate fi efectuat de acesta din urmă în cursul producției apare ca o proprietate a părții de capital *circulant* care trece la muncitor și ca o proprietate a capitalului circulant în general. Acest

* Vezi volumul de față, p. 159—163. — *Nota red.*

#184

fapt nu apare ca un schimb de substanțe între forțe de muncă ce acționează concomitent, ci ca metabolism al capitalului; al lui existent drept capital circulant.

Astfel, toate forțele muncii sînt transpuse în forțe ale capitalului; forța productivă a muncii [e transpusă] în capital fix (e pusă ca exterioară muncii și ca existînd independent (obiectiv) de ea); în capital circulant, faptul că, pe de o parte, muncitorul însuși și-a presupus condițiile repetării muncii sale, iar pe de altă parte schimbul acestei munci este mijlocit de munca coexistentă a altor muncitori, apare astfel, încît capitalul acordă muncitorului avansuri și că, pe de altă parte, pune simultaneitatea ramurilor de muncă. (Aceste două ultime determinări țin, propriu-zis, de acumulare.) Sub forma de capital circulant, capitalul se pune ca mijlocitor între diferiții muncitori.

În determinația sa de mijloc de producție, a cărui cea mai adecvată formă [o constituie] sistemul de mașini, *capitalul fix* produce valoare, adică mărește valoarea produsului numai sub următoarele două aspecte: 1) în măsura în care el posedă *valoare*, adică este el însuși produs al muncii, o anumită cantitate de muncă în formă obiectivă; 2) în măsura în care el mărește raportul dintre supramuncă și munca necesară, prin faptul că înzestrează munca, printr-o sporire a forței ei productive, [cu capacitatea] de a crea într-un timp mai scurt o mai mare masă de produse necesare pentru întreținerea forței de muncă vii. De aceea este cît se poate de absurdă lozinca burgheză că muncitorul împarte [produsul] cu capitalistul, întrucît acesta din urmă prin intermediul capitalului fix (care, de altfel, este el însuși produsul muncii, și doar *muncă străină* apropiată de capital) îi ușurează munca (dimpotrivă, prin intermediul mașinii, capitalistul răpește muncii [prestate de muncitor] orice caracter de independență și de atractivitate) sau i-o scurtează.

Dimpotrivă, capitalul folosește mașina numai în măsura în care aceasta capacitează muncitorul să lucreze pentru capital o parte mai mare din timpul său, să se raporteze la o parte mai mare din timpul său ca la un timp ce nu-i aparține, să lucreze mai mult timp pentru altul. Prin intermediul acestui proces, cantitatea de muncă necesară pentru producerea unui anumit obiect se reduce într-adevăr la minimum, dar numai pentru ca să se realizeze un maximum de muncă într-un număr maxim de asemenea obiecte. Primul aspect este important pentru că aici capitalul reduce — fără nici o intenție — la minimum munca umană, cheltuirea de forță. Aceasta favorizează munca eliberată și este condiția eliberării ei.

Din cele spuse reiese absurditatea lui Lauderdale cînd el vrea să facă din capitalul fix o sursă de valoare de sine stătătoare,

#185

independent de timpul de muncă⁴⁹. Capitalul fix este o astfel de sursă numai în măsura în care el însuși reprezintă timp de muncă materializat și în măsura în care pune timp de supramuncă. Din punct de vedere istoric, sistemul de mașini [VII—2] însuși presupune pentru folosirea sa — vezi mai sus la Ravenstone * — un prisos de brațe de muncă. Numai acolo unde există un surplus de forțe de muncă intervine sistemul de mașini pentru a înlocui munca. Doar în fantezia economiștilor se întîmplă că sistemul de mașini sare în ajutorul muncitorului singular. Acest sistem poate funcționa numai cu mase de muncitori, a căror concentrare în raport cu capitalul reprezintă, după cum am văzut **, una dintre premisele lui istorice. Sistemul de mașini apare nu

pentru a suplini o lipsă de forță de muncă [Arbeitskraft], ci pentru a reduce la măsura ei necesară forța de muncă existentă în proporții de masă. Sistemul de mașini apare numai acolo unde forța de muncă există în proporții de masă. (La această problemă va trebui să mai revenim.)

Lauderdale își închipuie că a făcut o mare descoperire când afirmă că mașinile nu sporesc forța productivă a muncii, deoarece, mai curînd, ele înlocuiesc munca sau fac ceea ce munca nu putea face cu forța ei. Faptul că forța productivă sporită a muncii este pusă, dimpotrivă, ca creștere a unei forțe din afara muncii și ca slăbire a acesteia din urmă ține de conceptul de capital. Mijlocul de muncă îl face independent pe muncitor, îl pune ca proprietar. Sistemul de mașini — în calitate de capital fix — îl pune pe muncitor ca dependent, îl pune ca apropiat. Acest efect al sistemului de mașini este valabil numai în măsura în care sistemul de mașini este determinat în calitate de capital fix, și este determinat în această calitate numai prin aceea că muncitorul se raportează la sistemul de mașini ca muncitor salariat, iar individul activ în general — doar ca muncitor.

Dacă pînă aici capitalul fix și capitalul circulant au apărut doar ca determinații diferite și efemere ale capitalului, acum ele sînt solidificate ca moduri particulare de existență a capitalului, și alături de capitalul fix apare capitalul circulant. Ele sînt acum două genuri diferite de capital. Dacă considerăm un capital [singular] dintr-o anumită ramură de producție, el apare divizat în aceste două părți, sau se descompune într-o anumită proporție în aceste două genuri de capital.

Deosebirea din cadrul procesului de producție, care la început apăruse ca deosebire între mijlocul de muncă și materialul muncii — în cele din urmă produsul muncii —, apare acum ca deosebire între capi-

* Vezi *K. Marx*, op. cit., partea I, p. 340, și volumul de față, p. 176—177. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, p. 73—80. — *Nota red.*

#186

talul circulant (materialul muncii și produsul muncii) și capitalul fix [mijlocul de muncă]. Împărțirea capitalului sub aspectul său pur material este inclusă acum în însăși forma sa și apare ca diferențiindu-l.

Pentru cei care, asemenea lui *Lauderdale* și altora, consideră capitalul ca atare, separat de muncă, ca creator de *valoare*, deci și de *plusvaloare* (sau profit), capitalul fix — în special acela a cărui existență materială sau valoare de întrebuințare o constituie sistemul de mașini — este forma care oferă superficialelor lor sofisme cea mai mare aparență [de verosimil]. În opoziție cu aceste concepții, în „*Labour Defended*”, de pildă, [se spune că] constructorul drumului poate să împartă [profitul] cu beneficiarul drumului, dar „drumul” însuși nu poate face asta ⁵⁰.

Odată presupus că capitalul circulant parcurge efectiv diferitele sale faze, reducerea sau prelungirea timpului de circulație, durata lui mai mică sau mai mare, parcurgerea mai lesnicioasă sau mai anevoioasă a diferitelor stadii ale circulației determină o reducere a plusvalorii care ar putea fi creată într-un interval de timp dat fără aceste întreruperi — [și o determină] fie pentru că *scade numărul [ciclurilor] de reproducție*, fie pentru că e redusă mărimea *capitalului angajat permanent în procesul de producție*. În nici unul din aceste două cazuri nu are loc o scădere a valorii avansate, ci o scădere a vitezei ei de creștere. Dar din momentul în care capitalul fix a atins o anumită mărime — or, după cum s-a arătat, această mărime a capitalului fix este măsura dezvoltării marii industrii în general [și], prin urmare, crește proporțional cu dezvoltarea forțelor de producție ale marii industrii (capitalul fix este el însuși materializarea acestor forțe de producție, la rîndul lor presupuse ca produs) —, din acest moment orice întrerupere a procesului de producție acționează direct ca o diminuare a capitalului însuși, a valorii lui avansate.

Valoarea capitalului fix se reproduce numai în măsura în care acesta se consumă în procesul de producție. Nefolosit, capitalul fix își pierde valoarea de întrebuințare, fără ca valoarea lui să treacă asupra produsului. De aceea, cu cît mai amplă e scala pe care se dezvoltă capitalul fix în sensul în care-l considerăm noi aici, cu atît mai mult *continuitatea procesului de producție*, sau desfășurarea neîntreruptă a procesului de reproducție, devine o condiție coercitivă exterioară a modului de producție bazat pe capital.

În sistemul de mașini, apropierea muncii vii de către capital capătă o realitate nemijlocită și sub următorul aspect. Pe de o parte, analiza și aplicarea legilor mecanice și chimice izvorîte direct din știință sînt cele care permit mașinii să efectueze aceeași muncă pe care înainte o efectua muncitorul. Cu toate acestea, dezvoltarea sistemului de mașini

#187

pe această cale are loc abia atunci cînd marea industrie a atins un nivel mai înalt și toate științele sînt capturate în slujba capitalului; pe de altă parte, la rîndul lui, sistemul de mașini existent păstrează deja mari resurse. Invenția devine atunci o afacere, iar aplicarea științei în producția nemijlocită, la rîndul său, devine pentru ea o perspectivă care o determină și o stimulează.

Dar nu aceasta este calea pe care a apărut în linii mari sistemul de mașini și cu atît mai puțin calea pe care el avansează în detaliu. Această cale o constituie analiza [disecarea] — prin intermediul diviziunii muncii, care

transformă deja tot mai mult operațiile muncitorilor în operații mecanice, astfel încât la un moment dat locul lor poate fi ocupat de mecanism. (Vezi *economia de forță*.) Aici, așadar, modul specific de muncă apare transferat direct de la muncitor la capital sub forma mașinii, iar prin această transpunere propria lui forță de muncă apare depreciată. De aici lupta muncitorilor împotriva sistemului de mașini. Ceea ce era activitatea muncitorului viu devine activitate a mașinii. Așa apare muncitorului, într-o manieră grosier-senzorială, apropierea muncii de către capital, de către capitalul absorbind în sine munca vie „ca și când ar avea foc în vine”⁵¹.

Schimbul de muncă vie pe muncă materializată, adică punerea muncii sociale sub forma opoziției dintre capital și muncă salariată, este ultima dezvoltare a *raportului de valoare* și a producției bazate pe valoare. Premisa acestei dezvoltări ultime este și rămîne — masa timpului de muncă nemijlocit, cuantumul muncii cheltuite, ca factor decisiv al producției de avuție. Dar, în măsura în care marea industrie se dezvoltă, crearea avuției reale devine mai puțin dependentă de timpul de muncă și de cuantumul muncii cheltuite decât de forța agenților care sînt puși în mișcare în cursul timpului de muncă și care, la rîndul lor — a căror enormă eficiență — la rîndul ei nu se află în nici un raport cu timpul de muncă nemijlocit cheltuit cu producerea lor, ci depinde mai curînd de nivelul științei și de progresul tehnologiei sau de aplicarea acestei științe în producție. (Însăși dezvoltarea acestei științe, în special a științelor naturii, și, odată cu ele, a tuturor celorlalte științe, stă, la rîndul ei, în raport cu dezvoltarea producției materiale.) Agricultură, de pildă, devine simplă aplicare a științei metabolismului material, ca cea mai avantajoasă reglare a lui pentru întregul organism social.

Avuția reală se manifestă [acum] — și marea industrie dezvoltă asta — mai degrabă în disproporția enormă dintre timpul de muncă cheltuit și produsul său, ca și în disproporția calitativă dintre munca redusă la o simplă abstracție și forța [colosală] a procesului de producție supravegheat de această muncă. Munca nu mai apare atît de mult ca inclusă în procesul de producție, ci omul se raportează

#188

mai curînd ca supraveghetor și regulator la procesul de producție însuși. (Ceea ce este valabil pentru sistemul de mașini este de asemenea valabil și pentru combinarea activităților umane și pentru dezvoltarea schimburilor dintre oameni.) [Acum] muncitorul nu mai intercalează ca verigă intermediară între el și obiectul lucrului din natură modificat; ci interpune procesul natural [VII—3] — pe care muncitorul l-a transformat în proces industrial — ca mijloc între el și natura neorganică, pe care se înstăpînește. Muncitorul pășește alături de procesul de producție, în loc de a fi principalul agent al acestuia din urmă.

În această transformare, cea ce apare ca pilonul de bază al producției și avuției nu este nici munca nemijlocită pe care omul însuși o efectuează, nici timpul în care el lucrează, ci apropierea propriei sale forțe productive generale, înțelegerea de către el a naturii și dominarea acesteia prin ființarea lui ca un corp social — într-un cuvînt dezvoltarea individului social. *Furtul de timp de munca străin, pe care se sprijină actuala avuție*, apare ca o bază mizeră în comparație cu această bază recent dezvoltată, creată de însăși marea industrie. De îndată ce munca în forma ei nemijlocită a încetat să fie marea sursă a avuției, timpul de muncă încetează și trebuie să înceteze de a [mai] fi măsura avuției și de aceea valoarea de schimb [încetează și trebuie să înceteze să fie măsura] valorii de întrebuintare. *Supramunca maselor [muncitorești]* a încetat să fie o condiție a dezvoltării avuției generale, după cum *non-munca celor puțini* [a încetat să fie o condiție] a dezvoltării forțelor universale ale minții omenești. Cu acesta, producția bazată pe valoare de schimb se năruie și procesul nemijlocit al producției materiale își dobîndește forma dezbrăcată de sărăcie și antagonism. Libera dezvoltare a individualităților și, deci, nu reducerea timpului de muncă necesar pentru a pune timp de supramuncă, ci, în general, reducerea la minimum a muncii necesare a societății, care corespunde astfel cultivării artistice, științifice etc. a indivizilor, prin intermediul întregului timp pentru sine eliberat și prin mijloacele create [în acest scop].

Capitalul însuși este contradicția în proces, [prin aceea] că el tinde să reducă la minimum timpul de muncă, în timp ce, pe de altă parte, el pune timpul de muncă ca unică măsură și sursă a avuției. De aceea capitalul reduce timpul de muncă sub forma timpului de muncă necesar, pentru a-l spori sub forma timpului de muncă excedentar; pune deci timpul de muncă excedentar, într-o măsură din ce în ce mai mare, drept condiție — chestiune de viață și de moarte — pentru timpul de muncă necesar. Pe de o parte deci, capitalul cheamă la viață toate forțele științei și naturii, ca și forțele combinării sociale și ale schimbului social, pentru a face crearea de avuție (relativ) independentă de timpul de muncă cheltuit pentru ea. Pe de altă parte, el vrea să măsoare prin timpul de muncă aceste uriașe forțe sociale

#189

create pe această cale și să le închidă în limitele care sînt cerute pentru a conserva ca valoare valoarea deja creată. Forțele de producție și relațiile sociale — ambele laturi diferite ale dezvoltării individului social — apar capitalului doar ca mijloc și sînt pentru el doar mijloc pentru a produce pe baza sa limitată. În realitate însă, ele sînt condițiile materiale pentru aruncarea în aer a acestei baze.

„O națiune este realmente bogată atunci cînd, în loc de 12 ore, se lucrează 6. *Avuția*" (avuția reală) „nu constă în puterea de a dispune de timp de supramuncă, ci în *timpul liber* pentru *fiecare individ* și pentru întreaga societate, în afara timpului cheltuit în producția nemijlocită" [„The Source and Remedy of the National Difficulties". London, 1821, p. 6]

Natura nu construiește mașini, locomotive, căi ferate, telegraf electric, mașini de tricatat automate etc. Ele sînt produse ale industriei omenești; material natural transformat în organe ale voinței umane asupra naturii sau ale activității umane în natură. Ele sînt *organe ale creierului uman create de mîna omului*; [sînt] forța obiectivată a cunoașterii. Dezvoltarea capitalului fix indică în ce măsură cunoașterea socială generală a devenit o *nemijlocită forță de producție*, și, ca urmare, condițiile procesului social vital însuși au ajuns sub controlul intelectului general și sînt transformate conform acestuia. În ce măsură forțele de producție sociale sînt create nu numai sub formă de cunoștințe, ci și ca organe nemijlocite ale practicii sociale, ale procesului vital real.

[c) Creșterea producției mijloacelor de producție datorită creșterii productivității muncii.
Timpul liber în societatea capitalistă și în comunism]

Dezvoltarea capitalului fix indică și sub un alt aspect *gradul de dezvoltare a avuției în general, sau gradul de dezvoltare a capitalului*. Obiectul producției orientate nemijlocit spre valoarea de întrebuițare și tot atît de nemijlocit spre valoarea de schimb este însuși produsul destinat consumului [individual]. Partea din producție orientată spre producția de capital fix nu creează nici bunuri nemijlocite de consum individual, nici valori de schimb nemijlocite; cel puțin nu [creează] valori de schimb realizabile nemijlocit. *Prin urmare, faptul că o parte tot mai mare din timpul de producție este cheltuită pentru producția mijloacelor de producție depinde de gradul deja atins al productivității, [deci] de faptul că pentru producția nemijlocită e suficientă o parte din timpul de producție.*

#190

Asta ține de faptul că societatea poate aștepta; că ea poate retrage o parte considerabilă din avuția deja creată, atît din consumul individual nemijlocit, cît și din producția destinată consumului individual nemijlocit, ca să utilizeze această parte (în însuși procesul producției materiale) pentru o muncă *ce nu este nemijlocit productivă*. Aceasta necesită un nivel deja dobîndit de productivitate și de abundență relativă, și anume un astfel de nivel care să fie direct proporțional cu transformarea capitalului circulant în capital fix. Așa cum *mărimea supramuncii relative depinde de productivitatea muncii necesare, tot astfel mărimea timpului de muncă — atît a celui viu cît și a celui materializat — cheltuit pentru producția de capital fix depinde de productivitatea timpului de muncă destinat producției directe de produse.*

O condiție în acest scop este o *populație excedentară* (din acest punct de vedere), ca și o *producție excedentară*. Adică, rezultatul timpului [de muncă] cheltuit în producția nemijlocită trebuie să fie relativ prea mare pentru a fi nemijlocit necesar în reproducția capitalului folosit în aceste ramuri de producție. *Cu cît capitalul fix aduce mai puține roade directe, cu cît el intervine mai puțin în procesul de producție nemijlocit, cu atît mai mare trebuie să fie această relativă populație excedentară și producție excedentară; prin urmare, [este nevoie de] mai multă [populație și producție] pentru construcția de căi ferate, canale, rețele de alimentare cu apă, linii de telegraf etc. decît pentru construcția de mașini folosite direct în procesul de producție nemijlocit. De aici (și la această chestiune vom reveni ulterior) — în permanenta supraproducție și subproducție a industriei moderne — neîncetatele fluctuații și convulsii ale disproporției în care în capital fix se transformă cînd prea puțin capital circulant, cînd prea mult.*

{ *Crearea, în afara timpului de muncă necesar, a unei mari cantități de timp liber* pentru societate în general și pentru fiecare membru al ei în parte (adică cîmp liber pentru dezvoltarea cît mai deplină a forțelor productive ale fiecărui individ, deci și ale societății), — această creare de timp de non-muncă apare din punctul de vedere al capitalului, ca și în toate stadiile anterioare, ca timp de non-muncă, ca timp liber pentru cîțiva. Cu ce vine în plus capitalul e că el sporește prin toate mijloacele artei și științei timpul de supramuncă al maselor, deoarece avuția lui rezidă nemijlocit în apropierea de timp de supramuncă; căci *scopul direct* al capitalului este *valoarea*, nu valoarea de întrebuițare.

În felul acesta, fără să vrea, capitalul acționează ca instrument de creare a condițiilor pentru timp liber social, pentru reducerea la un minim tot mai scăzut a timpului de muncă al întregii societăți, degajînd astfel pentru toți [membrii societății] timp liber destinat propriei lor dezvoltări. Dar tendința capitalului este permanent, pe de o parte, *de a*

#191

crea timp liber, iar pe de altă parte de a transforma în supramuncă acest timp liber. Dacă primul lucru îi reușește prea bine, atunci el suferă de producție excedentară, iar în acest caz munca necesară se întrerupe, deoarece nicio *supramuncă* nu poate fi realizată de *capital*.

Pe măsură ce această contradicție se dezvoltă, devine tot mai clar că creșterea forțelor de producție nu mai poate fi înrobite de apropierea de *supramuncă* străină, ci masele muncitorești însele trebuie să-și aproprieze *supramunca* lor. Odată ce au făcut acest lucru — și *timpul liber* încetează deci să aibă o existență *antagonistă* — atunci, pe de o parte, *timpul de muncă* necesar își va avea măsura în trebuințele individului social, iar pe de altă parte, dezvoltarea forței productive sociale va fi atât de rapidă, încât, deși producția va fi acum calculată pentru prosperitatea tuturor, *timpul liber* al tuturor va crește. Căci adevărata *avuție* este forța productivă dezvoltată a tuturor indivizilor. Atunci măsura *avuției* [VII—4] n-o va mai constitui în nici un caz *timpul de muncă*, ci *timpul liber*. *Timpul de muncă în calitate de măsură a avuției* pune *avuția* însăși ca bazată pe sărăcie, iar *timpul liber* ca existent în și prin opoziție cu *timpul de supramuncă* sau punerea întregului timp al individului ca timp de muncă și deci degradarea acestui individ la situația exclusivă de muncitor, de om subordonat muncii. *Așa se face că cel mai dezvoltat sistem de mașini îl obligă acum pe muncitor să lucreze mai mult timp decât o face sălbaticul sau decât a făcut-o el însuși înainte, când folosea unelte cele mai simple, rudimentare.* }

„Dacă întreaga muncă a unei țări ar ajunge numai pentru producerea bunurilor necesare întreținerii întregii populații, nu ar exista *supramuncă* și, prin urmare, nu ar exista nimic care să poată fi acumulat în calitate de *capital*. Dacă poporul produce într-un an atât cât e necesar pentru întreținerea lui timp de doi ani, atunci sau fondul de consum al unui an va trebui distrus, sau oamenii vor trebui să înceteze timp de un an munca productivă. *Dar posesorii plusprodusului, sau al capitalului... folosesc oamenii într-o altă muncă, care nu este direct și nemijlocit productivă*, de pildă în producția de mașini. Și tot așa mereu" („The Source and Remedy of the National Difficulties". London 1821, p. 4—5).

{ Așa cum, odată cu dezvoltarea marii industrii, baza pe care se sprijină ea — și anume apropierea de timp de muncă străin — încetează să constituie sau să creeze *avuție*, tot astfel, odată cu această dezvoltare, *munca nemijlocită* ca atare încetează să fie baza producției, deoarece ea e transformată mai mult într-o activitate de supraveghere și reglare; dar și deoarece produsul încetează să fie un produs al muncii izolate nemijlocite, iar drept producător apare mai curând *combinarea* activității sociale.

#192

„Când diviziunea muncii este dezvoltată, aproape fiecare muncă a individului este o parte dintr-un întreg, *parte care în sine nu are nici o valoare sau utilitate. Aici nu există nimic despre care muncitorul să poată spune: acesta este produsul meu, pe acesta vreau să-l țin pentru mine*" ([Th. Hodgskin.] „Labour Defended against the Claims of Capital". London, 1825, p. 25).

În schimbul direct, munca izolată nemijlocită apare ca realizată într-un produs anumit sau într-o anumită parte din produs, iar caracterul ei obștesc, social — caracterul muncii ca materializare a muncii generale și ca satisfacere a trebuinței generale — este dat numai prin intermediul schimbului. Prin contrast, în procesul de producție al marii industrii, așa cum, pe de o parte, subordonarea forțelor naturale de către intelectul social este premisa forței productive a mijlocului de muncă dezvoltat în proces automat, — *tot astfel, pe de altă parte, munca fiecăruia în ființarea ei nemijlocită este pusă ca muncă singulară suprimată, adică este pusă ca muncă socială. În felul acesta dispare și cealaltă bază a acestui mod de producție.* }

În însuși procesul de producție a capitalului, *timpul de muncă* cheltuit în producția de capital fix se raportează la *timpul* cheltuit în producția de capital circulant așa cum *timpul de supramuncă se raportează la timpul de muncă necesar*. Pe măsură ce producția îndreptată spre satisfacerea trebuințelor nemijlocite devine mai productivă, o parte mai mare a producției poate fi direcționată spre satisfacerea nevoilor producției înseși sau producției de mijloace de producție. În măsura în care, chiar sub raport material, producția de *capital fix* nu este orientată direct nici spre producția de valori de întreținere nemijlocite nici spre producția acelor valori pe care le reclamă reproducția nemijlocită a capitalului — astfel ca, la rîndul lor, să reprezinte în mod relativ, în însăși crearea de valoare, valoare de întreținere — ci spre producția de mijloace de creare a valorii, adică nu spre valoare ca un obiect imediat ci spre crearea de valoare, spre mijloacele de valorificare [considerate] ca obiect nemijlocit al producției (producția de valoare materialmente pusă, în însuși obiectul producției, ca scop al producției, ca scop al materializării forței productive a capitalului, al forței lui producătoare de valoare), — [în această măsură] tocmai în producția de *capital fix* se pune *capitalul pe el însuși ca scop în sine* și apare efectiv în calitate de *capital într-o mai înaltă potență decât în producția de capital circulant*. De aceea și sub acest aspect volumul deja atins de capitalul fix ca și [ponderea] producției de capital fix în ansamblul producției constituie *criteriul dezvoltării avuției* bazate pe modul de producție capitalist.

„Numărul muncitorilor depinde de [cantitatea de] *capital circulant*, în sensul că el depinde de cuantumul *produselor muncii* coexistente pe care muncitorii îl pot consuma" ([Th. Hodgskin.] „Labour Defended against the Claims of Capital".

London, 1825, p. 20).

#193

Pasajele citate mai sus din lucrările mai multor economiști *, se referă toate la capitalul fix ca parte de capital care e închisă în procesul de producție.

„În marele proces al producției, capitalul circulant este consumat, pe când capitalul fix este doar utilizat („The Economist” din 6 noiembrie 1847, nr. 219, p. 1271).

Iată o afirmație greșită, valabilă numai pentru partea de capital circulant care e ea însăși consumată de capitalul fix, [și anume] pentru materialele auxiliare. În „marele proces al producției”, considerat ca proces de producție nemijlocit, consumat este doar *capitalul fix*. Dar consumarea în cadrul procesului de producție este în realitate *utilizare, uzare*.

Apoi, *durabilitatea mai mare a capitalului fix* nu trebuie nici ea înțeleasă într-un sens pur material. Fierul și lemnul din care este făcut patul pe care dorm, sau pietrele din care este zidită casa în care locuiesc, sau statuia de marmură care înfrumusețează un palat, — toate sînt la fel de durabile ca și fierul, lemnul etc. care au fost folosite pentru construirea mașinilor. Dar pentru unelte, mijloace de producție, *durabilitatea* reprezintă o condiție nu numai din motivul de ordin tehnic că metalele etc. constituie principalul material din care se construiesc toate mașinile, ci și pentru că unealta este desemnată să îndeplinească mereu același rol în repetate procese de producție. Durabilitatea uneltei ca mijloc de producție este nemijlocit cerută de valoarea ei de întreținere. Cu cît mai des ar trebui înlocuit mijlocul de producție, cu atît ar fi mai costisitor; cu atît mai mare ar fi partea de capital care ar trebui investită în el inutil. Durabilitatea uneltei este existența ei ca mijloc de producție. Durabilitatea ei înseamnă sporirea forței ei productive. Dimpotrivă, la capitalul circulant, în măsura în care acesta nu este transformat în capital fix, durabilitatea nu este cîtuși de puțin legată de actul de producție propriu-zis și de aceea nu este un moment pus conceptual. Faptul că printre bunurile aruncate în fondul de consum sînt unele care, întrucît consumul lor se efectuează lent și întrucît ele pot fi consumate succesiv de mai mulți indivizi, sînt la rîndul lor considerate drept *capital fix*, — acest fapt ține de alte determinații (închiriere în loc de vînzare, dobîndă etc.), cu care încă nu avem de-a face aici.

[VII—5] ** „Odată cu introducerea generală a mecanismelor neînsuflețite în manufacturile britanice, oamenii, cu rare excepții, sînt tratați ca o mașină secundară și subalternă, acordîndu-se mult mai multă atenție perfecționării materiei prime, lemnului și metalului, decît desăvîrșirii fizice și spirituale” (*Owen, Robert*. „Essays on the formation of the Human Character”. London, 1840, p. 31).

* Vezi volumul de față, p. 173—177. — *Nota red.*

** La începutul acestei pagini Marx a pus data: „Martie 1858”. — *Nota red.*

#194

{Adevărata economie — economisirea — constă în economisirea de timp de muncă (minimum de cheltuieli de producție (și reducerea lor la minimum)); dar această economisire este identică cu dezvoltarea forței productive. Prin urmare, nicidecum *renunțare la consum*, ci dezvoltarea forței, a capacităților în vederea producție și, ca urmare, dezvoltarea atît a capacităților de consum, cît și a mijloacelor de consum. Capacitatea de consum este o condiție a consumului, este deci primul lui mijloc, și reprezintă dezvoltarea unei aptitudini individuale, a unei forțe productive.

Economisirea de timp de muncă echivalează cu sporirea timpului liber, adică timpul pentru deplina dezvoltare a individului, dezvoltare care, la rîndul ei, reacționează asupra forței productive a muncii ca cea mai mare forță de producție. Din punctul de vedere al procesului de producție nemijlocit, economisirea de timp de muncă poate fi considerată ca o producție de *capital fix*; acest capital fix fiind omul însuși.

Se înțelege, dealtfel, de la sine că însuși timpul de muncă nemijlocit nu poate să rămînă în opoziția abstractă cu timpul liber, cum apare el din punctul de vedere al economiei politice burgheze. Munca nu poate deveni un joc, cum vrea Fourier, al cărui mare merit rămîne acela de a fi proclamat drept țel final desființarea nu a repartiției, ci a însuși modului de producție într-o formă superioară. Timpul liber — care este atît timp de repaus, cît și timp de activitate mai elevată — a transformat, desigur, posesorul său într-un alt subiect, și ca acest alt subiect intră el apoi în procesul de producție nemijlocit. Pentru omul în curs de formare, acest proces de producție nemijlocit este [o școală de] disciplină, așa cum pentru omul gata format, în al cărui intelect cunoștințele acumulate de societate [deja] există, el este exercițiu, știință experimentală, știință materialmente creatoare și care se obiectivează. Atît pentru unul, cît și pentru celălalt, procesul de producție este totodată exercițiu fizic, în măsura în care munca reclamă folosirea mîinilor și mișcare liberă, ca în agricultură.

Așa cum sistemul economiei burgheze se expune nouă doar pas cu pas, tot astfel stau lucrurile și cu propria sa negare, care este rezultatul ei final. În momentul de față mai avem încă de-a face cu procesul de producție nemijlocit. Dacă considerăm societatea burgheză în totalitatea ei, ca rezultat final al procesului de producție

social apare întotdeauna societatea însăși, adică însuși omul în relațiile sale sociale. Tot ce are o formă trainică — de pildă produsul etc. — apare în această mișcare doar ca un moment, ca un moment efemer. Însuși procesul de producție nemijlocit apare aici doar ca un moment. La rîndul lor, condițiile și obiectificările procesului de producție sînt în egală măsură momente ale acestuia, iar în calitate de subiecți ai lui apar numai

#195

indivizii, dar indivizii în relațiile lor reciproce, pe care ei fie că le reproduc, fie că le produc. [Avem aici în fața noastră] propriul lor proces de mișcare permanent, în care ei se înnoiesc pe ei înșiși în aceeași măsură în care înnoiesc lumea avuției pe care ei o creează.}

[11] *Concepția istorică a lui Owen despre producția (capitalistă) industrială*

(În ale sale „Six lectures delivered in Manchester”, 1837, Owen vorbește despre deosebirea dintre muncitori și capitaliști pe care o creează capitalul prin însăși creșterea sa (și prin apariția mai extinsă, aceasta din urmă dobîndid-o el abia în marea industrie, legată de dezvoltarea capitalului fix); însă el declară dezvoltarea capitalului o *condiție necesară* pentru reînnoirea societății și spune despre sine însuși:

„Învățînd treptat să creeze și să conducă unele din aceste mari întreprinderi” (industriale), „conferențiarul dv.” (Owen însuși) „a învățat să înțeleagă marile erori și carențe ale încercărilor trecute și prezente de a îmbunătăți caracterul și situația concetățenilor” (p. 57—58).

Reproducem aici integral pasajul respectiv, spre a-l putea folosi cu alt prilej.

„Producătorii de bunuri finite pot fi împărțiți în muncitori care prelucrează materiale moi și muncitori care prelucrează materiale tari; toți aceștia lucrează, de regulă, sub conducerea directă a patronilor lor, care urmăresc să realizeze venituri bănești prin munca celor pe care îi angajează. Înainte de introducerea sistemului industrial chimic și mecanic, operațiile se efectuau pe scară limitată; existau mulți patroni mici, și fiecare dintre ei angaja cîțiva muncitori cu ziua, care sperau că într-o bună zi vor deveni și ei mici patroni. De obicei, mîncau la aceeași masă și locuiau împreună; între ei domnea un spirit și un sentiment de egalitate. Din momentul în care forța științei începe să fie larg aplicată în producție, asistăm la o schimbare treptată în această privință. Pentru a putea conta pe rezultate bune, aproape toate întreprinderile trebuie să lucreze pe scară mare și cu capital mare. Micii patroni, cu capitaluri modeste, au puține șanse de reușită, mai cu seamă în ramurile prelucrătoare de materiale moi, ca bumbacul, lîna, inul etc. Este evident că atîta timp cît se menține actualul sistem de conducere a vieții economice și actuala structură a societății, micii patroni vor fi tot mai mult înlăturați de marii posesori de capitaluri, iar vechea, relativ fericita egalitate a producătorilor va trebui să cedeze locul unei flagrante inegalități între patroni și muncitori, fără precedent în istoria omenirii. Marele capitalist se vede acum ridicat la rangul de lord atotputernic, care dispune după bunul său plac, dar indirect, de sănătatea, viața și moartea sclavilor săi. El dobîndește o asemenea putere grație coalizării cu alți mari capitaliști, care sînt călăuziți de aceleași interese comune și în felul acesta reușește să-și constrîngă angajații să acționeze potrivit voinței sale. Marele capitalist înoată acum în bogăție, dar el n-a fost învățat și nu știe s-o folosească așa cum se cuvine. El și-a dobîndit puterea grație bogăției sale. Bogăția și puterea îi întunecă mintea; și în timp ce-și asuprește crîncen semenii, are impresia că le face o favoare... Slujitorii săi, cum li se spune, de fapt sclavii săi,

#196

sînt reduși la cea mai deprimantă degradare; majoritatea dintre ei si-au pierdut sănătatea, confortul domestic, repausul și sănătoasele distracții în aer liber de altădată. Epuizarea excesivă provocată de monotona lor muncă fără de sfîrșit îi face necumpătați și incapabili de gîndire sau reflectare. Ei nu sînt în stare de distracții fizice, intelectuale sau morale, în afara celor de cea mai proastă speță; ei sînt departe de plăcerile adevărate ale vieții. Într-un cuvînt, în condițiile actualului sistem, viața unei mari părți din muncitorime nu merită să fie trăită.

Dar indivizii nu pot fi condamnați pentru schimbările care au dus la asemenea rezultate; *aceste schimbări se produc în conformitate cu legile naturii și constituie trepte pregătitoare și necesare pentru marea și importanta revoluție socială* care se apropie. Fără mari capitaluri nu pot fi create întreprinderi mari; oamenii n-ar putea fi făcuți să înțeleagă posibilitatea [unei organizări mai perfecționate a societății, sau posibilitatea] unor noi combinații care să confere întregului un caracter mai înalt și să ducă la realizarea într-un an a mai multor bunuri decît pot consuma toți membrii societății; să înțeleagă că și bogăția trebuie să fie superioară celei [VII—6] care se producea în general pînă acum” (p. 56—57).

„Noul sistem industrial chimic și mecanic dezvoltă acum aptitudinile oamenilor și-i ajută să înțeleagă și să adopte alte principii și practici, pregătindu-i astfel pentru cea mai binefăcătoare schimbare în treburile [umane] pe care a cunoscut-o vreodată lumea. Noul sistem industrial este acela care creează acum necesitatea unei noi structuri, superioare, a societății” (p. 58).

[12] *Forme de capital și agenți naturali. Considerații diverse despre capitalul fix*

Relevam mai sus că forța de producție (capitalul fix) transmite [produselor] valoare numai pentru că ea posedă valoare, și o posedă numai în măsura în care ea însăși a fost produsă, reprezentînd astfel o anumită cantitate de timp de muncă materializat. Acum intervin însă agenți naturali cum sînt: apă, sol (acesta mai cu seamă), mine etc., care sînt apropriați, posedă deci valoare de schimb și se încadrează, de aceea, ca valori în calculul cheltuielilor de producție. Într-un cuvînt, aceasta este intervenția proprietății funciare (care cuprinde sol, mine, apă). Valoarea mijloacelor de producție care nu sînt produse ale muncii nu ne interesează încă aici, deoarece nu decurg din examinarea capitalului însuși. Pentru capital, ele apar inițial ca premisă dată, istorică. Iar în această calitate noi le oțimem aici. În examinarea sistemului economiei burgheze intră numai forma modificată — potrivit cerințelor capitalului — a proprietății funciare, sau a agenților naturali ca mărimi ce determină valoarea. În stadiul atins de noi în analiza capitalului nu se schimbă nimic dacă pămîntul etc. este considerat ca o formă de capital fix.

Întrucît *capitalul fix*, în sensul de forță de producție produsă, ca agent al producției, sporește masa valorilor de întrebuintare create într-un timp dat, el nu poate să crească fără o creștere [corespunzătoare a cantității] de

#197

materie primă prelucrată de el (în industria prelucrătoare. În industria extractivă, cum ar fi pescuitul, industria minieră, munca constă doar în învingerea obstacolelor, cerută de dobîndirea și însușirea materiilor prime sau brute. Nu se prelucrează vreo materie primă pentru producție, ci, dimpotrivă, este apropiată materia primă existentă. În schimb, în agricultură, materia primă este pămîntul însuși; capitalul circulant — sămînta etc.). Folosirea capitalului fix pe o scară mai largă presupune, așadar, o sporire a părții de capital circulant care constă din materie primă, deci o creștere a capitalului în general. Aceasta presupune, totodată, o scădere (relativă) a părții de capital schimbată pe muncă vie.

Sub formă de *capital fix*, capitalul există și sub raportul substanței nu numai ca muncă materializată destinată să servească drept mijloc pentru o muncă nouă, ci ca valoare a cărei valoare de întrebuintare constă în crearea de noi valori. Existența capitalului fix este deci $\kappa\alpha\tau\ \epsilon\ \zeta\omicron\chi\eta\nu$ * existența lui în calitate de capital productiv. De aceea, treapta de dezvoltare deja atinsă a modului de producție bazat pe capital — sau cît de mult capitalul însuși este deja presupus, s-a presupus pe sine ca o condiție a propriei sale producții — se măsoară prin volumul existent al capitalului fix, [și] nu numai sub raportul cantității, ci și sub raportul calității.

În sfîrșit: În *capitalul fix* forța productivă socială a muncii este pusă ca o proprietate inerentă capitalului; *ațit puterea științei, cît și combinarea de forțe sociale în cadrul procesului de producție, [iar] în final iscusința transpusă din munca nemijlocită în mașină, în forța de producție moartă*. Dimpotrivă, în *capitalul circulant*, drept *proprietate a capitalului* apare: schimbul dintre diferitele genuri de muncă, dintre diferitele ramuri de muncă, împletirea lor și formarea unui sistem, coexistența muncii productive.

{Determinațiile materiei prime, produsului, unelei de producție variază în funcție de destinația pe care o iau valorile de întrebuintare [respective] în însuși procesul de producție. Ceea ce poate fi considerat drept simplă materie primă (nu este vorba, firește, de produsele agricole, care sînt toate reproduse, și nu pur și simplu reproduse în forma lor originară, ci modificate în însuși ființarea lor naturală, în conformitate cu trebuințele umane. A se cita din Hodges etc. [Nota editorului la traducerea engleză de pe <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/grundrisse/f701-750.htm#pagenote716>: <<Marx se referă poate aici la J. F. Hodges, care a scris “Lessons on Agricultural Chemistry” (1849), și “First Steps to Practical Chemistry for Agricultural Students” (1857); sau poate că Marx a intenționat să scrie ‘Hodgskin’ ? >>] Produsele industriei pur extractive, cum sînt, de pildă, cărbunii, metalele, sînt ele însele rezultate ale muncii necesare nu numai pentru a le scoate la suprafață, ci și pentru a le da — ca în cazul metalelor — mai întii forma în care pot fi folosite ca materie primă în industrie. Dar ele nu sînt reproduse [de către oameni], deoarece pînă în prezent încă nu știm să facem metale) este la rîndul său un produs al muncii.

Produsul unei industrii este materie primă pentru alta, și viceversa. Însuși unealta de producție este produsul unei

* — prin excelență. — *Nota trad.*

#198

industrii și servește ca unealtă de producție numai în altă industrie. Deșeurile unei industrii sînt materie primă pentru altă industrie. În agricultură, o parte din produs (semințe, vite etc.) apare și ca materie primă în aceeași ramură de producție; prin urmare, asemenea capitalului fix, ea nu iese niciodată din procesul de producție. Partea din produsele agricole destinată furajării vitelor poate fi considerată material auxiliar; dar sămînta se

reproduce în cadrul procesului de producție, în timp ce unealta ca atare se consumă în el. Avînd în vedere că sămînța rămîne mereu în procesul de producție, nu s-ar putea oare ca, asemenea vitelor de muncă, să fie considerată drept capital fix? Nu, căci în acest caz orice materie primă ar trebui considerată capital fix. Ca materie primă, ea este mereu inclusă în procesul de producție.

În sfîrșit, produsele intrate în consumul nemijlocit ies din el sub formă de materie primă pentru procesul de producție: ca îngrășăminte în procesul natural etc., hîrtie din cîrpe etc. În al doilea rînd însă, consumarea acestor produse îl reproduce pe individul însuși în modul său determinat de existență, nu numai în viețuirea sa nemijlocită și în cadrul unor relații sociale particulare. În acest fel, apropierea finală de către indivizi în procesul de consum îi reproduce pe aceștia în cadrul raporturilor inițiale în care se află ei atît față de procesul de producție, cît și unii față de alții; îi reproduce în existența lor socială, deci reproduce existența lor socială — societatea —, care apare ca subiectul și totodată ca rezultatul acestui vast proces de ansamblu. }

*În al patrulea rînd *:*

Acum trebuie să examinăm celelalte corelații dintre capitalul fix și capitalul circulant.

Arătăm mai sus că în *capitalul circulant* corelația socială dintre diferitele genuri de muncă este pusă ca o proprietate a capitalului, așa cum în capitalul fix este pusă ca o proprietate a capitalului forța productivă socială a muncii.

„Capitalul circulant al unei națiuni constă din bani, mijloace de subzistență, materii prime și produse finite" (*Smith*, „Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations". Tome II. Paris, 1802, p. 218) [Versiunea românească, vol. I, p. 188].

În privința banilor, Smith este în dilemă, dacă ar trebui să-i numească capital circulant sau capital fix. În măsura în care banii servesc întotdeauna numai ca instrument de circulație, care, la rîndul ei, constituie un moment al procesului total de reproducție, ei sînt *capital fix* — ca instrument de circulație. Dar însăși valoarea lor de întrebuițare este doar să circule și nu intră niciodată nici în procesul

* Vezi volumul de față, p. 167—168, 173. — *Nota red.*

#199

de producție propriu-zis, nici în consumul individual. Este partea de capital fixată permanent în faza circulației, și în această privință reprezintă cea mai desăvîrșită formă de capital circulant; pe de altă parte, deoarece sînt fixați ca instrument, banii sînt *capital fix*.

În măsura în care deosebirea dintre *capitalul fix* și *capitalul circulant* intervine ca aspect în legătură cu consumul individual, această deosebire este deja dată de faptul că *capitalul fix* nu intră în circulație ca valoare de întrebuițare (în agricultură, o parte din semințe intră [VII—7] în circulație ca valoare de întrebuițare datorită faptului că [prin reproducție] se înmulțesc.) Această non-intrare în circulație ca valoare de întrebuițare presupune că capitalul fix nu devine obiect de consum individual.

[13) *Circulația și înlocuirea capitalului fix și a celui circulant*]

„*Capitalul fix*” servește mereu și în repetate rînduri la una și aceeași operație, „și cu cît mai frecvent se repetă această operație, cu atît mai mult unealta, instrumentul sau mașina merită denumirea de capital fix” (*De Quincey*, „The Logic of Political Economy". Edinburgh and London, 1844, p. 114).

Să presupunem un capital de 10 000 l. st., din care 5 000 l. st. capital fix și 5 000 l. st. capital circulant; dacă acesta din urmă se rotește o dată pe an, iar cel dintîi o dată la 5 ani, înseamnă că 5 000 l. st., sau jumătate din capitalul total, se rotește o dată pe an. În cursul aceluiași an se rotește 1/5 din capitalul fix, sau 1 000 l. st. Așadar, într-un an se rotesc 6 000 l. st., sau 3/5 din capitalul total. De aceea 1/5 din capitalul total se rotește în 12/3 luni, iar întregul capital în $12/3 \times 5$, adică în 20 de luni, sau într-un an și 8 luni.

În 20 de luni capitalul total de 10000 l. st. a efectuat o rotație, deși capitalul fix nu va fi înlocuit decît peste 5 ani. Acest timp de rotație contează însă numai pentru repetarea procesului de producție, deci pentru crearea de plusvaloare, nu [și] pentru reproducerea capitalului însuși. Dacă capitalul va relua mai rar procesul — se va reîntoarce mai rar din circulație sub formă de capital fix —, cu atît mai des se va reîntoarce el sub formă de capital circulant. Dar prin aceasta capitalul însuși nu este înlocuit.

La fel stau lucrurile și cu capitalul circulant însuși. Dacă un capital de 100 face 4 rotații pe an și aduce un profit de 20%, la fel cu un capital de 400 care face o singură rotație pe an, la sfîrșitul anului primul capital va rămîne egal cu 100, iar celălalt cu 400, cu toate că el — primul capital — a participat la producția de valori de întrebuițare și la punerea de plusvaloare în aceeași măsură ca un capital de patru ori

#200

mai mare. Faptul că aici viteza de rotație compensează mărimea capitalului arată izbitor că numai quantumul supramuncii și în general al muncii puse în mișcare este acela care determină atât crearea de valoare cât și crearea de plusvaloare, și nu mărimea capitalului pentru sine. În decursul unui an, capitalul de 100 a pus succesiv în mișcare tot atîta muncă cât și capitalul de 400, creînd astfel aceeași cantitate de plusvaloare.

Important este însă aici următorul lucru. În exemplul de mai sus, capitalul circulant de 5 000 l. st. se reîntoarce mai întîi la sfîrșitul primului an; apoi la sfîrșitul celui de-al doilea an; în cursul primelor 8 luni ale celui de-al doilea an se reîntorc $3\ 333\ \frac{1}{3}$ l. st. din acest capital, iar restul se va reîntoarce pînă la sfîrșitul anului.

Din capitalul fix însă, numai $\frac{1}{5}$ s-a reîntors în cursul primului an și $\frac{1}{5}$ în cursul celui de-al doilea. La sfîrșitul primului an în mîinile posesorului capitalului se află 6 000 l. st., la sfîrșitul celui de-al doilea 7 000, la sfîrșitul celui de-al treilea 8 000, la sfîrșitul celui de-al patrulea 9 000, iar la sfîrșitul celui de-al cincilea 10 000 l. st. Abia la sfîrșitul celui de-al cincilea an posesorul capitalului dispune din nou de întregul capital cu care a început procesul de producție, cu toate că *în producția de plusvaloare capitalul său a acționat ca și cum s-ar și rotit integral în 20 de luni; așadar însuși capitalul total se reproduce abia în 5 ani.*

Prima determinare a rotației prezintă importanță pentru raportul în care se valorifică capitalul; cea de-a doua însă introduce un raport nou, lucru care nu se petrece cîtuși de puțin cu capitalul circulant. Întrucît capitalul circulant intră integral în circulație și iese integral din ea, el se reproduce în calitate de capital tot atît de frecvent cît e realizat în calitate de plusvaloare sau de capital adițional. Dar întrucît capitalul fix nu intră niciodată în circulație sub formă de valoare de întrebuițare, iar ca valoare el intră în circulație numai pe măsură ce se consumă ca valoare de întrebuițare, el nu este cîtuși de puțin reprodus în momentul în care e pusă plusvaloarea determinată de timpul mediu de rotație a capitalului total.

Rotația capitalului circulant trebuie să aibă loc de cinci ori [în manuscris: 10mal] în decurs de 5 ani pînă ce capitalul fix să fie reprodus; cu alte cuvinte, perioada de rotație a capitalului circulant trebuie să se repete de cinci ori [în manuscris: 10mal], în timp ce perioada de rotație a capitalului fix se repetă o singură dată, iar *timpul mediu de rotație al capitalului total — 20 de luni — trebuie să se repete de trei ori înainte de a și reprodus capitalul fix.* Prin urmare, cu cît este mai mare partea de capital care constă din capital fix, adică cu cît acționează mai mult capitalul în condițiile modului de producție care-i corespunde, cu mai amplă utilizare a forței de producție produse, și cu cît este mai durabil capitalul fix, adică cu cît este mai îndelungat timpul său de reproducție și cu cît valoarea sa de întrebuițare corespunde mai mult destinației ei, cu atît mai frecvent trebuie să se repete perioada

#201

de rotație a părții de capital determinată în calitate de capital circulant și cu atît mai îndelungat este timpul total de care are nevoie capitalul pentru a-și efectua circuitul total.

De aceea, odată cu dezvoltarea părții de capital determinată în calitate de capital fix, *continuitatea producției a devenit o necesitate externă pentru capital.* Pentru capitalul circulant, *întreruperea, dacă nu durează atît încît să-i distrugă valoarea de întrebuițare, este doar o întrerupere în crearea de plusvaloare.* Pentru capitalul fix însă, *întreruperea — în măsura în care pe parcursul ei valoarea lui de întrebuițare este în mod necesar distrusă relativ neproductiv, adică fără a se înlocui ca valoare — înseamnă distrugerea însăși valorii lui inițiale.* De aceea, numai odată cu dezvoltarea capitalului fix continuitatea procesului de producție corespunzătoare conceptului de capital este pusă ca o condiție sine qua non a conservării acestuia, la fel ca și continuitatea și creșterea permanentă a consumului.

Aceasta este [deosebirea] nr. I [dintre capitalul fix și capitalul circulant]. Încă mai importantă însă, sub aspectul formei, este [deosebirea] nr. II. Timpul total cu care am măsurat rotația capitalului a fost anul, după cum unitatea de timp cu care am măsurat munca a fost ziua. Am procedat astfel, în primul rînd, deoarece pentru reproducerea celei mai mari părți a materiilor prime vegetale care sînt utilizate în industrie anul este, mai mult sau mai puțin, timpul natural de reproducție sau durata [naturală a] fazei de producție. De aceea rotația capitalului circulant a fost determinată în funcție de numărul rotațiilor dintr-un an [luat] ca timp total. În fapt, capitalul circulant își începe reproducția la finele fiecărei rotații, și dacă numărul rotațiilor dintr-un an influențează valoarea totală, tot astfel cum soarta pe care o îndură capitalul circulant în timpul fiecărei rotații apare ce-i drept ca influențînd asupra condițiilor în care el își începe din nou reproducția, totuși fiecare rotație este pentru sine un act vital complet al capitalului circulant. Odată ce capitalul este retransformat în bani, el poate, de pildă, să se transforme în alte condiții de producție decît cele inițiale, poate să se arunce dintr-o ramură de producție în alta, așa încît *reproducția, considerată sub aspectul substanței, nu se repetă în aceeași formă.*

Intervenția capitalului fix schimbă situația, și nici timpul de rotație a capitalului, nici unitatea cu care se măsoară numărul rotațiilor, adică anul, nu mai apar ca măsură a timpului pentru mișcarea capitalului.

Dimpotrivă, această unitate este determinată acum de *timpul de reproducție* cerut pentru capitalul fix, adică de totalul timpului de circulație de care are nevoie capitalul pentru a intra ca valoare în circulație și pentru a se întoarce, în integritatea valorii sale, din ea. În tot acest timp, reproducerea capitalului circulant trebuie să se desfășoare și sub aspect substanțial în aceeași formă, iar numărul rotațiilor

#202

lui necesare, adică al rotațiilor cerute pentru reproducerea capitalului inițial, este repartizat de-a lungul unei serii mai lungi sau mai scurte de ani. De aceea, ca unitate în care se măsoară rotațiile acestui capital este pusă o perioadă totală mai îndelungată, iar repetarea acestor rotații se află acum într-o conexiune nu superficială, ci necesară cu această unitate. Conform lui Babbage⁵³, în Anglia reproducția medie a mașinilor reprezintă 5 ani; s-ar putea deci ca reproducția reală să fie de 10 ani. Nu poate încăpea vreo îndoială că ciclul pe care industria îl parcurge odată cu dezvoltarea pe scară largă a capitalului fix într-un interval temporal de mai mult sau mai puțin 10 ani este corelat cu această fază de reproducție totală a capitalului, determinată în modul arătat. Vom mai găsi și alți factori care determină ciclul menționat mai sus. Dar acesta este unul dintre ei. Au fost și înainte perioade bune și perioade proaste pentru industrie, ca și pentru recoltă (agricultură). Dar ciclul industrial multianual, împărțit în perioade caracteristice, epoci, aparține marii industrii.

[VII—8] Ajungem acum la nou apăruta deosebire nr. III [dintre capitalul fix și capitalul circulant].

Sub formă de produs, de valoare de întrebuințare nou creată, capitalul circulant a fost expulzat din procesul de producție în sfera circulației, a intrat în întregime în ea; retransformată în bani, valoarea produsului (întregul timp de muncă materializat în el, atât timpul necesar cât și cel de supramuncă) a fost în întregime realizată, deci realizată și plusvaloarea și toate condițiile reproducției îndeplinite. Odată cu realizarea prețului mărfii, toate aceste condiții au fost îndeplinite și procesul ar putea să reînceapă. Acest lucru este însă valabil numai pentru partea din capitalul circulant care intră în circulația mare. Cît privește cealaltă parte a acestui capital, care însoțește permanent procesul de producție însuși, [cît privește adică] circulația părții de capital circulant care e transformată în salarii, ea depinde desigur fie de faptul că munca e folosită pentru producția de capital fix sau de capital circulant, fie de faptul că însăși aceste salarii sînt sau nu înlocuite printr-o valoare de întrebuințare ce intră în circulație.

Capitalul fix, dimpotrivă, nu circulă el însuși ca valoare de întrebuințare, ci intră în circulație numai în măsura în care el s-a consumat ca valoare de întrebuințare în procesul de producție, intră ca valoare în materia primă prelucrată (în industria prelucrătoare și în agricultură) sau intră în produsul primar direct extras (în industria minieră, de pildă). De aceea, în forma sa dezvoltată, capitalul fix se reîntoarce numai într-un ciclu de ani, care include o serie de rotații ale capitalului circulant. Sub formă de produs el nu se schimbă dintr-o dată contra bani, așa încît procesul său de reproducție să coincidă cu rotația capitalului circulant. În prețul produsului el intră doar succesiv și de aceea se reîntoarce ca valoare doar succesiv. El se reîntoarce fragmentar de-a

#203

lungul unor perioade mai îndelungate, în timp ce capitalul circulant circulă în totalitatea sa în perioade mai scurte. În măsura în care capitalul fix există ca atare, el nu se reîntoarce, deoarece nu intră în circulație; în măsura în care intră în circulație, el nu mai există în calitate de capital fix ci constituie o componentă ideală a elementului-valoare a capitalului circulant. În general el se reîntoarce numai în măsura în care se transpune, direct sau indirect, în produs, și deci în capital circulant. Deoarece nu e nicicum o valoare de întrebuințare nemijlocită pentru consum, capitalul fix nu intră în circulație ca valoare de întrebuințare.

Acest mod diferit de reîntoarcere a capitalului fix și capitalului circulant va apărea ulterior ca deosebire cu importanță între vânzare și închiriere, între anuitate, dobîndă și profit, între chirie, în diferitele ei forme, și profit; iar neînțelegerea acestei deosebiri pur formale l-a condus pe Proudhon și trupa sa, după cum vom vedea, la concluziile cele mai confuze.

În considerațiile sale despre ultima criză, „The Economist” reduce întreaga deosebire dintre capitalul fix și capitalul circulant la [deosebirea dintre]

„desfacerea mărfurilor într-o perioadă scurtă și cu profit” și „producerea unui venit suficient de mare pentru a acoperi cheltuielile, riscul, amortizarea și rata dobînzii pe piață” („The Economist” nr. 754 din 6 februarie 1858, p. 137).

{Riscul, care la economiști joacă un rol în determinarea profitului — el nu poate juca, evident, nici un rol în determinarea plusvalorii, deoarece crearea de plusvaloare nu devine prin asta mai mare, capitalul nu poate folosi riscurile în realizarea acestei plusvalori —, este amenințarea ca capitalul să nu parcurgă diferitele faze ale circulației sau să rămînă blocat într-una din ele.

Am văzut * că plusvaloarea ține de cheltuielile de producție, dacă nu ale capitalului, totuși ale produsului. Pentru capital, necesitatea de a realiza această plusvaloare sau o parte din ea vine ca o dublă constrîngere exterioară asupra lui. Cînd dobînda și profitul se separă [și], în consecință, capitalistul industrial trebuie să plătească dobînda, o parte din plusvaloare reprezintă cheltuieli de producție din punctul de vedere al

capitalului, adică ține ea însăși de cheltuielile acestuia. Pe de altă parte, pentru a acoperi riscul devalorizării care îl amenință în timpul parcurgerii metamorfozelor procesului de ansamblu, capitalul își acordă sieși asigurarea medie. O parte din plusvaloare îi apare capitalului doar ca o compensare pentru riscul la care se expune el pentru a face mai mulți bani, risc datorită căruia poate chiar pierde valoarea avansată. În această formă, plusvaloarea îi apare capitalului

* Vezi K. Marx, op. cit., partea I, p. 245—249. — *Nota red.*

#204

ca necesar de realizat în vederea asigurării reproducției sale. Nici una dintre relații [— [nici partea cu dobânda și nici cea cu asigurarea](#) —] nu determină, desigur, plusvaloarea, ci fac ca punerea ei să apară drept o necesitate exterioară pentru capital, nu doar ca satisfacere a tendinței lui de îmbogățire.}

Rotația mai scurtă datorată vânzării întregului articol și reîntoarcerea doar anuală a unei părți din capitalul fix au fost analizate mai sus. Cît privește profitul — profitul comercial încă nu ne interesează aici —, fiecare parte din capitalul circulant, ca ieșind din procesul de producție și reîntorcându-se în el, adică în măsura în care în ea este inclusă muncă materializată (valoarea avansurilor), muncă necesară (valoarea salariului) și supramuncă, e aducătoare de profit după ce a parcurs faza circulației, deoarece odată cu produsul se realizează și supramunca cuprinsă în el. Dar nici capitalul circulant, nici capitalul fix nu sînt cele care creează profit, ci apropierea de muncă străină, mijlocită prin ambele forme de capital, adică, în fond, numai partea de capital circulant care intră în circulația mică. De realizat însă profitul acesta se realizează, într-adevăr, numai prin intrarea în circulație a capitalului, deci numai sub forma sa de capital circulant și niciodată sub forma sa de capital fix. Ceea ce înțelege „The Economist” prin capital fix în pasajul citat mai sus este — în măsura în care este vorba despre veniturile obținute cu ajutorul lui — acea formă de capital fix în care acesta nu intră nemijlocit — ca mașini — în procesul de producție, ci [există sub formă de] căi ferate, clădiri, îmbunătățiri funciare, lucrări de drenaj etc.

(Punctul de vedere potrivit căruia *toate părțile capitalului aduc în egală măsură profit*, această iluzie care provine din împărțirea plusvalorii în porțiuni medii, independent de corelația părților componente ale capitalului ca circulantă și fixă [pe de o parte] și partea lui transformată în muncă vie [pe de altă parte] nu ne interesează aici. Întrucît Ricardo împărtășește pe jumătate această iluzie, în determinarea valorii ca atare el consideră din capul locului influența proporțiilor de capital fix și capital circulant, iar onorabilul pastor Malthus vorbește cu naivă stupiditate de capitalul fix înzestrat de la sine cu profituri, ca și cum capitalul ar crește în mod organic în virtutea unei forțe naturale.)

[Prin urmare, cînd capitalul fix există sub forma arătată mai sus — [în care acesta nu intră nemijlocit în procesul de producție](#) —,] realizarea valorii și a plusvalorii conținute în el apare sub forma unei anuități (rentă anuală), dobînda reprezentînd plusvaloarea, iar anuitatea — reîntoarcerea succesivă a valorii avansate. Așadar, de fapt, aici nu este vorba de intrarea în circulație a capitalului fix în calitate de valoare (deși așa se întîmplă în cazul îmbunătățirilor agricole) datorită faptului că el constituie o parte din produs, ci de vânzarea capitalului fix sub forma valorii sale de întrebuițare. În acest caz el nu se vinde dintr-o dată, ci sub formă de anuitate.

#205

Este deci în primul rînd clar că unele forme de capital fix figurează mai întîi în calitate de capital circulant și devin capital fix abia după ce au fost fixate în procesul de producție; de pildă, produsele în circulație ale unui fabricant de mașini sînt mașinile, după cum cele ale unui fabricant de țesături de bumbac sînt stămburile, și ele intră în circulație în același mod atît la unul, cît și la celălalt. Pentru fabricantul de mașini ele sînt capital circulant, pentru fabricantul care le folosește în procesul de producție ele sînt capital fix, deoarece pentru primul sînt produse, iar pentru cel de-al doilea doar unelte de producție. La fel și casele, în pofida imobilității lor, reprezintă capital circulant pentru industria construcțiilor; dar pentru cel [VII—9] care le cumpără pentru a le închiria sau pentru a le folosi în producție ca clădiri, ele reprezintă capital fix. Ulterior vom analiza în ce măsură capitalul fix circulă ca valoare de întrebuițare, adică se vinde, trece din mîină în mîină.

Însă aspectul privind capitalul care este vîndut în calitate de capital — fie sub formă de bani, fie sub formă de capital fix — e irelevant aici, unde noi considerăm circulația ca mișcare a capitalului în care el se pune în diferitele sale momente, conceptual determinate. Capitalul productiv devine produs, marfă, bani și se retransformă în condiții de producție. În fiecare din aceste forme el rămîne capital și devine capital pentru că mai întîi s-a realizat ca atare. Atîta timp cît rămîne în una din aceste faze, el este fixat în calitate de capital-marfă, capital bănesc sau capital industrial. Dar fiecare din aceste faze constituie doar un moment al mișcării sale, iar sub forma în care se respinge pentru a trece dintr-o fază într-alta, el încetează să fie capital. Dacă se respinge ca marfă și devine bani, sau viceversa, el există în calitate de capital nu sub forma respinsă, ci sub cea recent adoptată. Desigur, forma respinsă poate deveni din nou forma unui alt capital, sau poate fi forma nemijlocită a unui bun de consum. Dar aceasta nu ne interesează aici și nu interesează nici capitalul însuși, în

măsura în care este vorba de circuitul său închis. Capitalul, dimpotrivă, respinge fiecare din sus-menționatele forme ca ființare non-capital a sa, pentru ca apoi să le adopte din nou. Dar dacă capitalul sub formă de bani, pământ, casă etc. este dat cu împrumut, el devine marfă *în calitate de capital*; cu alte cuvinte, în acest caz marfa pusă în circulație este *capital în calitate de capital*. Acest aspect va trebui dezvoltat în secțiunea următoare.

Ceea ce se plătește la transformarea mărfii în bani, în măsura în care prețul mărfii privește partea de capital fix care a trecut în valoarea mărfii, este partea destinată reproducerii parțiale a capitalului fix, partea consumată și uzată în procesul de producție. Prin urmare, ceea ce plătește cumpărătorul este consumul sau uzura capitalului fix, în măsura în care acesta din urmă este valoare, muncă materializată. Întrucît această consu-

#206

mare are loc treptat, cumpărătorul o plătește în mod porționat în produs, în timp ce partea alicotă de materie primă conținută în produs el o înlocuiește valoric integral în prețul plătit pentru produs. Nu numai că ea [— consumarea, uzura capitalului —] se plătește doar treptat, ci, pe măsură ce cumpără produse, o masă de cumpărători plătesc simultan, în porții, partea alicotă uzată, consumată a capitalului fix.

Întrucît în prima jumătate a circulației sale, capitalul apare ca *M*, iar cumpărătorul ca *B*, scopul capitalului fiind valoarea, pe cînd al cumpărătorului consumul (productiv sau nu, aceasta nu contează aici, unde trebuie să analizăm numai latura formală, așa cum i se înfățișează ea capitalului în circulația lui), raportul dintre cumpărător și produs este cel al consumatorului în general. În toate mărfurile deci, cumpărătorul plătește indirect, treptat și în mod porționat, consumul și uzura capitalului fix, cu toate că acesta nu intră în circulație ca valoare de întrebuințare.

Dar există și forme de capital fix în care cumpărătorul plătește direct valoarea de întrebuințare a acestuia, ca în cazul mijloacelor de comunicație, al mijloacelor de transport etc. În toate aceste cazuri, capitalul fix nu iese de fapt niciodată din procesul de producție, ca, de pildă, în cazul căilor ferate etc. Dar în timp ce unora, el — capitalul fix — le servește drept mijloc de comunicație în procesul de producție, mijloc pentru aducerea produsului pe piață și mijloc de circulație pentru producătorii înșiși, el poate servi altora ca mijloc de consum, ca valoare de întrebuințare, în scopul călătoriilor lor de plăcere etc.

Luat ca mijloc de producție, în cazul de față capitalul fix se deosebește de mașini etc. prin faptul că este folosit simultan de diferite capitaluri ca o condiție comună a producției și circulației lor. (Cu consumul ca atare încă nu avem de-a face aici.) Capitalul fix nu apare [aici] ca [element] inclus într-un proces de producție particular, ci ca arteră de legătură între numeroase asemenea procese de producție ale unor capitaluri particulare, care îl consumă numai în porții. Aici, așadar, capitalul fix este determinat, în opoziție cu toate aceste capitaluri particulare și cu procesele lor de producție particulare, ca produs al unei ramuri de producție particulare, separate de ele, în cadrul căreia însă nu se întîmplă ca un producător să-l vîndă drept capital circulant, iar altul să-l cumpere drept capital fix, ca în cazul vînzării și cumpărării de mașini, ci în cadrul căreia el poate fi vîndut numai sub formă de capital fix. Deci [aici] apare ceea ce în marfă este ascuns, —reîntoarcerea treptată a capitalului fix.

În același timp însă, [aici] capitalul fix, fiind el însuși un produs vîndut (pentru industriaș, mașina pe care o folosește el nu este produs), include plusvaloare, deci returnare de dobîndă și profit, dacă există. Deoarece acest gen de capital fix poate fi consumat (poate fi valoare de întrebuințare pentru consumul nemijlocit) sub aceeași

#207

formă treptată și comună tuturor, vînzarea lui — nu ca unealtă de producție, ci ca marfă în general — apare și ea în aceeași formă. În măsura însă în care capitalul fix se vinde ca unealtă de producție (mașina *se vinde* ca simplă marfă și devine unealtă de producție abia în procesul industrial), adică în măsura în care vînzarea lui coincide nemijlocit cu consumarea lui în procesul de producție social general, aceasta este o determinație de capital fix care nu intră în examinarea circulației simple a capitalului. În această circulație capitalul fix, în măsura în care intră ca un agent al producției, apare ca premisă, și nu ca rezultat al procesului de producție. De aceea se poate vorbi doar de înlocuirea valorii capitalului fix, valoare în care nu este inclusă vreo plusvaloare pentru utilizatorul lui. Dimpotrivă, *acesta din urma* a plătit producătorului de mașini respectiva plusvaloare. Însă căile ferate sau clădirile închiriate pentru nevoile producției sînt *simultan* unelte de producție și sînt în același timp realizate de către vînzătorul lor ca produs, ca capital.

Întrucît fiecare moment care apare ca premisă a producției este totodată și un rezultat al ei — căci ea își reproduce propriile condiții —, împărțirea inițială a capitalului în cadrul procesului de producție apare acum astfel încît procesul de producție se divide în trei procese de producție, în care funcționează diferite părți de capital — care se prezintă și în calitate de capitaluri particulare. (Aici putem în continuare presupune forma funcționării unui singur capital, deoarece noi analizăm *capitalul* [das Kapital] ca atare, iar prin această manieră de tratare devine mai ușor de vorbit despre proporția acestor diferite genuri de capital.)

Capitalul se reproduce anual în proporții diferite și variabile în calitate de materie primă, de produs și

mijloc de producție; într-un cuvânt, în calitate de capital fix și capital circulant. În fiecare din aceste procese de producție ca premisă apare cel puțin cea parte a capitalului circulant care este destinată schimbului pe forță de muncă, precum și conservării și consumării mașinilor sau uneltelor și mijloacelor de producție.

În industria pur extractivă, în cea minieră, de pildă, însăși mina constituie materialul muncii, dar nu ca materie primă care trece în produs, [materie primă] care, dimpotrivă, trebuie să aibă — sub toate formele ei — o existență distinctă în industria prelucrătoare. În agricultură, sămînța, îngrășămintele, vitele etc. pot fi în egală măsură considerate atît ca materie primă, cît și ca materiale auxiliare. Agricultură constituie un mod de producție *sui generis*, deoarece procesului mecanic și chimic i se adaugă procesul organic, iar procesul natural de reproducție este doar controlat și dirijat. Industria extractivă (în care cea mai importantă este industria minieră) este și ea o industrie *sui generis*, deoarece în cadrul ei nu are loc nici un proces de reproducție, în orice caz nici unul cunoscut sau controlat de noi. (Pescuitul, vînătoarea etc.)

#208

pot fi legate de un proces de reproducție; asemenea și economia forestieră; tocmai de aceea ele nu sînt neapărat industriei pur extractive.)

Acum, în măsura în care mijlocul de producție, capitalul fix ca un produs el însuși [VII—10] al capitalului și conținînd deci timp de supramuncă materializat, este în așa fel constituit încît să poată fi inițial respins drept capital circulant de către producătorul său — ca, de pildă, mașina de către constructorul de mașini — înainte ca el, mijlocul de producție, să devină capital fix, în măsura deci în care el intră mai întîi în circulație ca valoare de întrebuințare, [în această măsură] circulația capitalului fix nu conține nici o determinație nouă. Dar în măsura în care, ca în cazul căilor ferate, de pildă, capitalul fix poate fi înstrăinat numai în timp ce el totodată servește ca unealtă de producție, sau pe măsură ce se consumă ca unealtă de producție, el are în comun cu capitalul fix [luat] în general faptul că valoarea lui se reîntoarce doar treptat; la aceasta se adaugă și faptul că în această reîntoarcere a valorii este înglobată și reîntoarcerea plusvalorii lui, a supramuncii materializate în el. Acest gen de capital fix are, așadar, o formă specifică de reîntoarcere.

Esențial este faptul că producția de capital apare, așadar, ca o producție de capital circulant și capital fix în proporții determinate, astfel încît însuși capitalul își produce dublul său mod de circulație în calitate de capital fix și de capital circulant.

* * *

Înainte de a încheia acest ultim punct va trebui să mai relevăm unele aspecte secundare.

„În marele proces de producție, capitalul circulant se consumă, în timp ce capitalul fix se uzează doar" („The Economist" din 6 noiembrie 1847, nr. 219, p. 1 271).

Aici deosebirea dintre *consum* și *uzură* se reduce la distrugerea treptată sau rapidă. Asupra acestui punct nu este însă cazul să mai insistăm.

„Capitalul circulant îmbracă o *varietate înfinită de forme*, capitalul fix *nu are decît una*" (ibid.).

În teoria lui Adam Smith această „varietate înfinită de forme", în măsura în care se are în vedere procesul de producție al capitalului însuși, este redusă, în mod mult mai corect, la o simplă alternare de forme:

Posesorului său capitalul fix îi este de folos „atîta timp cît își păstrează aceeași formă", adică atîta timp cît el, ca valoare de întrebuințare, într-o ființare materială determinată, rămîne în procesul de producție. Capitalul circulant, dimpotrivă, „pleacă încontinuu de la posesorul său sub o formă" (ca produs) „și se întoarce la el sub altă formă" (ca condiție de producție). „Și numai prin mijlo-

#209

cirea unei asemenea circulații, adică a unor schimburi succesive, îi poate aduce profit" (Smith. „Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations". Tome II. Paris, 1802, p. 197—198) [Versiunea românească, vol. I, p. 185].

Smith nu vorbește aici despre „varietatea înfinită de forme" în care apare capitalul circulant. Privit sub aspectul substanței sale, „capitalul fix" adoptă și el „o varietate înfinită de forme". Smith vorbește despre metamorfozele pe care le parcurge capitalul circulant ca valoare de întrebuințare, și de aceea „varietatea înfinită de forme" se reduce la deosebiri calitative între diferitele faze ale circulației. Privit într-un proces de producție determinat, capitalul circulant se reîntoarce întotdeauna sub aceeași formă de materie primă și bani pentru salarii. Ființarea sa substanțială este aceeași la sfîrșitul procesului, ca și la începutul lui. Dealtfel, într-un alt pasaj, chiar „The Economist" reduce „varietatea înfinită de forme" la alternarea de forme — conceptual determinată — în procesul circulației:

„Marfa se consumă în întregime sub forma în care a fost produsă" (adică intră în circulație și este expulzată din ea în calitate de valoare de întrebuințare) „și se reîntoarce la producătorul ei într-o *formă nouă*" (ca materie primă și salariu),

„gata de a repeta o operație similară" (mai precis: aceeași operație) („The Economist" din 6 noiembrie 1847, p. 1 271).

Smith afirmă, de asemenea, în mod expres că capitalul fix „nu are nevoie de circulație" (op. cit., p. 198) [Versiunea românească, vol. I, p. 185].

În *capitalul fix*, valoarea este ținută într-o anumită valoare de întrebuințare; în capitalul circulant, valoarea adoptă forma unor valori de întrebuințare diferite, tot astfel cum adoptă și la fel de mult respinge forma independentă (ca bani) de orice valoare de întrebuințare determinată; se petrece deci un permanent schimb de substanțe și o permanentă alternare de forme.

„Capitalul circulant procură" (întreprinzătorului) „materialele și salariile și pune în mișcare activitatea economică" (A. Smith, op. cit., p. 226) [Versiunea românească, vol. I, p. 195].

„Orice *capital fix* este, inițial, derivat din *capitalul circulant* și cere, în același timp, să fie continuu susținut de acesta" (p. 207) [Versiunea românească, vol. I, p. 188].

„O parte atât de mare din capitalul circulant fiind continuu retrasă, pentru a fi plasată în celelalte două ramuri ale capitalului total al societății, acesta, la rândul lui, trebuie să fie reînnoit prin aprovizionări continue fără de care ar înceta curînd de a mai exista. Aceste aprovizionări sînt obținute mai ales din trei surse: producția solului, a minelor și a pescăriilor" (p. 208) [Versiunea românească, vol. I, p. 188—189].

#210

{ Am examinat deja o deosebire [între capitalul fix și capitalul circulant] semnalată în „The Economist":

„Orice produs ale cărui cheltuieli de producție se reîntorc integral la producător din *venitul curent* al țării este *capital circulant*; dar orice produs *pentru a cărui folosire nu se plătește decît o sumă anuală este capital fix*". „În primul caz, producătorul depinde întru totul de venitul curent al țării" („The Economist" din 6 noiembrie 1847, nr. 219, p. 1 271).

Am văzut mai sus că numai o parte din capitalul fix se reîntoarce în timpul care este determinat de capitalul circulant [și] care servește ca unitate pentru rotațiile acestuia fiindcă constituie unitatea naturală a procesului de reproducție a celei mai mari părți a mijloacelor de subzistență și materiilor prime, la fel de mult cum ea — și pentru că ea — apare ca o epocă naturală în procesul vital (procesul cosmic) al Pămîntului. Această unitate este anul, a cărei calculare burgheză diferă mai mult sau mai puțin, dar nesemnificativ, de mărimea sa naturală. Cu cît ființarea substanțială a capitalului fix corespunde mai mult conceptului său, cu cît modul său substanțial de existență este mai adecvat, cu atît capitalul fix cuprinde în timpul său de rotație un ciclu mai mare de ani.

Întrucît capitalul circulant se schimbă integral mai întîi pe bani, iar apoi pe elementele sale componente, el presupune că a fost *produsă o contravaloare* egală cu întreaga lui valoare (în care este inclusă plusvaloarea). Nu se poate spune că el intră sau poate să intre integral în consumul [individual], deoarece, în parte, el trebuie de asemenea să servească din nou drept materie primă sau element pentru capitalul fix, într-un cuvînt trebuie el însuși să servească din nou drept element în producție — în contra-producție. O parte din valoarea de întrebuințare pe care capitalul o respinge sub formă de produs, de rezultat al procesului de producție, devine obiect de consum [individual] și iese astfel complet din circulația capitalului; o altă parte intră în calitate de condiție de producție într-un alt capital. Acest lucru este pus în circulația *capitalului* însuși, deoarece în prima jumătate a circulației el se respinge pe sine ca marfă, deci ca valoare de întrebuințare, așa încît, *în raport cu sine însuși*, sub această formă el se alungă — din propria sa circulație — ca valoare de întrebuințare, ca obiect de consum; în cea de-a doua jumătate a circulației sale însă, capitalul în calitate de bani se schimbă pe marfă în calitate de condiție a producției. Astfel, ca valoare de întrebuințare care circulă, capitalul pune ființarea sa substanțială atît sub formă de obiect de consum, cît și sub formă de element al unei noi producții sau, mai bine zis, de element al reproducției. În ambele cazuri însă, contravaloarea sa trebuie să existe integral efectiv, adică trebuie să fie în întregime produsă în cursul anului. Așa, de pildă, toate produsele industriei prelucrătoare care pot fi schimbate în cursul anului pe produse agricole sînt determinate de masa de materie

#211

primă produsă într-un an, socotit de la o recoltă la cealaltă. Întrucît aici vorbim despre *capital* [das Kapital], despre capitalul în devenire, nu avem nimic în afara lui — căci pentru noi multitudinea capitalurilor încă nu există —, nu avem nimic altceva în afara capitalului însuși și a circulației simple, din care el absoarbe valoarea sub dubla formă de bani și marfă și în care el aruncă apoi valoarea sub dubla formă de bani și marfă.

Cînd o națiune industrială care produce pe bază de capital, ca, de pildă, Anglia, face schimb cu chinezii și absoarbe valoarea — sub formă de bani și marfă — din procesul lor de producție, sau, mai bine zis, cînd ea îi atrage în sfera circulației capitalului ei, se vede îndată că pentru asta chinezii înșiși nu trebuie neapărat să producă în calitate de capitaliști. Chiar în cadrul aceleiași societăți, cum e cea engleză, modul de producție capitalist se dezvoltă într-o ramură industrială, în timp ce în altele, în agricultură, de pildă, [VII—11] predomină — într-o măsură sau alta — moduri de producție premergătoare capitalului.

Dar 1) tendința necesară a capitalului este de a-și subordona în toate punctele modul de producție, de a-l aduce sub dominația lui. În cadrul unei anumite societăți naționale, acest lucru se produce deja cu necesitate

prin transformarea — mijlocită de capital — a oricărei munci în muncă salariată; 2) în ceea ce privește piețele externe, capitalul impune această propagare a modului său de producție prin concurența internațională. Concurența reprezintă în genere modalitatea prin care capitalul își infiltrează modul de producție.

Un lucru este însă clar: complet indiferent dacă ceea ce se află la cei doi poli ai schimburilor succesive și de fiecare dată în determinație opusă este iarăși un capital sau dacă el este capitalul însuși în calitate de alt capital, ambele determinații sînt deja puse — încă înainte ca noi să tratăm această dublă mișcare — din circuitul *capitalului* însuși. În prima fază [a circulației], capitalul se respinge ca valoare de întrebuințare, ca marfă, din mișcarea capitalului și se schimbă pe bani. Marfa expulzată din circulația capitalului nu mai este marfă ca moment al valorii conservate pe sine, ca ființare a valorii. Așadar, ea există acum ca valoare de întrebuințare, ca ființare pentru consum. Capitalul trece din forma-marfă în forma-bani numai datorită faptului că în circulația obișnuită apare *în fața sa* un participant la schimb în calitate de consumator și transformă B în M ; efectuează acest schimb sub aspectul său substanțial, astfel că el se raportează la valoarea de întrebuințare ca la valoare de întrebuințare în calitatea lui de consumator, și numai în felul acesta valoarea de întrebuințare este înlocuită, ca *valoare*, pentru capital. Capitalul creează deci articole de consum, dar sub această formă el le respinge de la sine, le elimină din circulația sa. Din determinațiile pe care le-am expus pînă acum nu rezultă nici o altă relație.

#212

Eliminată ca atare din circulația capitalului, marfa își pierde determinația de valoare și o îndeplinește pe cea de valoare de întrebuințare pentru consum ca deosebit de producție. În faza a doua a circulației însă, capitalul schimbă banii pe marfă, iar transformarea lui în marfă apare ea însăși acum ca moment al punerii de valoare, deoarece marfa ca atare este inclusă în procesul de circulație a capitalului. Dacă în prima fază [a circulației] capitalul presupune consumul, în faza a doua el presupune producția, [mai exact] producția în vederea producției; căci aici valoarea sub formă de marfă este atrasă din afară în circulația capitalului, sau [cu alte cuvinte, aici] are loc procesul invers celui din prima fază. Ca valoare de întrebuințare pentru capitalul însuși, marfa poate fi numai marfa ca un element, ca valoare de întrebuințare pentru procesul de producție a capitalului.

Dedublat, procesul se prezintă astfel: în prima fază [a circulației], capitalul a își schimbă produsul ca M pe B ai capitalului b ; în faza a doua, capitalul b se schimbă ca M pe B ai capitalului a . Sau : în prima fază capitalul b se schimbă ca B pe M a capitalului a , iar în faza a doua, capitalul a se schimbă ca B pe M a capitalului b . Cu alte cuvinte, în fiecare din cele două faze ale circulației capitalul e pus simultan ca B și M , dar sub formă de două capitaluri diferite care se află întotdeauna în fazele opuse ale procesului lor de circulație. În procesul circulației simple, actele de schimb $M—B$ sau $B—M$ apar coincizînd nemijlocit ori scindîndu-se nemijlocit. Circulația nu este numai succesiunea ambelor forme de schimb, ci, concomitent, fiecare din aceste forme repartizată între două părți diferite.

Dar aici încă nu avem de-a face cu schimbul între mai multe capitaluri. Aceasta ține de teoria concurenței sau chiar de teoria circulației capitalurilor (teoria creditului). Aici ne interesează, pe de o parte, premisa consumului mărfii expulzate — ca valoare de întrebuințare — din mișcarea valorii, iar [pe de altă parte] premisa producției în vederea producției — premisa valorii puse ca valoare de întrebuințare în calitate de condiție a reproducției capitalului, pusă exterior circulației lui; atît una cît și cealaltă decurg din examinarea formei simple a circulației capitalului.

Un lucru este clar: întrucît întregul capital circulant se schimbă ca M pe B în prima fază și ca B pe M în faza a doua, atunci, dacă considerăm anul ca unitate de timp a evoluțiilor acestui capital, transformările lui sînt limitate astfel atît de faptul că materiile prime etc. sînt reproduse anual (marfa pe care se schimbă capitalul în calitate de bani trebuie să fie produsă, capitalului trebuie să-i corespundă o producție simultană), cît și de faptul că un venitul anual (partea din B care se schimbă pe marfă ca valoare de întrebuințare) se creează permanent, pentru a consuma produsul capitalului expulzat sub formă de valoare de întrebuin-

#213

țare. Ca asemenea venit — deoarece aici încă nu ne ocupăm de relații mai dezvoltate — există doar cel al capitaliștilor înșiși și cel al muncitorilor. Dealtfel, schimbul dintre capital și venit, [care reprezintă] o altă formă a raportului dintre producție și consum, încă nu ne interesează aici.

Pe de altă parte, întrucît capitalul fix se schimbă numai în măsura în care intră ca valoare în capitalul circulant, întrucît, prin urmare, în cursul anului el se valorifică astfel doar în porții, el presupune de asemenea un *echivalent valoric* doar *parțial* și, deci, producerea doar parțială a acestui echivalent valoric în cursul anului. Capitalul fix se plătește numai proporțional cu uzura lui. În orice caz este clar — ceea ce decurgea deja din deosebirea pe care o introduce capitalul fix în ciclul industrial — că el *angajează producția anilor următori* și, așa cum contribuie la crearea unui venit mai mare, el anticipează totodată munca viitoare ca echivalent valoric al său. Anticiparea roadelor viitoare ale muncii nu este deci nicidecum o consecință a datoriei de stat

etc., pe scurt, nu este o invenție a sistemului de credit. Ea își are rădăcinile în modul specific de realizare a valorii, în modul specific de rotație, în modul specific de reproducere a capitalului fix. }

Întrucât ceea ce ne interesează aici este să stabilim determinațiile de formă pure, lăsând deci la o parte tot ce le este impropriu, din cele de mai sus devine clar că diferitele forme în care capitalul circulant și capitalul fix aduc venit, ca și în genere analiza venitului, nu intră aici. Ne vom ocupa aici numai de diferitele moduri în care ele se reîntorc și în care afectează rotația totală a capitalului [și] în general procesul său de reproducție. Dar cele spuse în treacăt aici prezintă importanță prin aceea că, înlăturând haoticul amalgam de definiții date de economiști, care nu-și au încă locul în examinarea deosebirii simple dintre capitalul fix și cel circulant, am arătat că deosebirea în ceea ce privește venitul etc. își are baza în deosebirea de formă dintre reproducția capitalului fix și cea a capitalului circulant. Aici se mai poate vorbi numai de simpla reîntoarcere a valorii. În ce fel reîntoarcerea valorii devine reîntoarcere a venitului, iar aceasta din urmă — deosebire în ce privește determinarea venitului, aceasta se va vedea ulterior.

* * *

N-am vorbit încă de *cheltuielile de întreținere (frais d'entretien)* a capitalului fix. În parte ele reprezintă materiale auxiliare pe care acesta le consumă pentru a funcționa. Ele intră în noțiunea de capital fix în prima accepție, în care l-am examinat în cadrul procesului de producție. Aceste materiale auxiliare sînt capital circulant; dar tot atît de bine ele pot servi și în consumul [individual]. Ele devin capital fix numai în măsura în care sînt consumate în procesul de producție, dar, spre deo-

#214

sebire de capitalul fix propriu-zis, ele nu au un conținut material care să fie determinat exclusiv de forma lor de ființare. Cealaltă parte a acestor cheltuieli de întreținere a capitalului fix este destinată lucrărilor de reparații.

* * *

[VII—12] Potrivit definiției lui A. Smith, orice capital fix este, inițial, derivat din capitalul circulant și cere, în același timp, să fie continuu susținut de acesta:

„Orice capital fix provine la origine dintr-un capital circulant și trebuie să fie mereu întreținut pe seama acestuia din urmă. *Nici un capital fix nu poate să aducă venit fără ajutorul unui capital circulant*" (Storch. „Cours d'Economie Politique". Tome I, Paris, 1823, p. 246) *.

În ce privește observația lui Storch referitoare la venit — definiție care nu interesează aici —, este clar că capitalul fix se reîntoarce numai ca valoare, în măsura în care se distruge treptat în calitate de valoare de întrebuințare, de capital fix, iar ca valoare trece în capital circulant. Așadar, el se poate reîntoarce numai sub forma unui capital circulant, în măsura în care este vorba de *valoarea* lui. Ca valoare de întrebuințare însă, el nu circulă deloc.

Mai departe, întrucât însuși capitalul fix are o valoare de întrebuințare numai pentru producție, înseamnă că și ca valoare pentru uzul individual, pentru consum, el se poate reîntoarce numai sub formă de capital circulant. Îmbunătățirile funciare pot intra pe cale chimică direct în procesul de reproducție, transformîndu-se astfel nemijlocit în valori de întrebuințare. Dar în acest caz ele sînt consumate sub forma în care există în calitate de capital fix. *Un capital poate în genere să aducă venit numai sub formă în care intră în circulație și se reîntoarce din ea, deoarece producerea venitului sub formă de valori de întrebuințare directe, care nu sînt mijlocite de circulație, contravine naturii capitalului. Prin urmare, deoarece capitalul fix se reîntoarce ca valoare numai sub formă de capital circulant, înseamnă că numai sub această formă poate el să aducă venit.* În general, venitul nu este altceva decît partea de plusvaloare destinată consumului nemijlocit. Prin urmare, reîntoarcerea lui depinde de modul de reîntoarcere a valorii înseși. De aici diferitele forme în care aduc venit capitalul fix și capitalul circulant. De asemenea, întrucât capitalul fix ca atare nu intră niciodată în circulație ca valoare de întrebuințare și, prin urmare, nu este niciodată expulzat — ca valoare de întrebuințare — din procesul de valorificare, el nu servește niciodată pentru consumul nemijlocit.

* Vezi volumul de față, p. 134—135, 209—210. — *Nota red.*

#215

În ce-l privește pe Smith, părerea lui se conturează mai clar în afirmația * că capitalul circulant trebuie să fie înlocuit anual și astfel reînnoit mereu prin extragerea lui permanentă din mare, pămînt și mine. Aici, așadar, pentru el capitalul circulant apare sub aspectul său pur substanțial, este pescuit, sfărîmat cu ciocanul, recoltat;

acestea sînt produsele primare mobile, pe care oamenii le desprind din legătura lor cu pămîntul, le separă și le fac să devină transportabile sau, dacă ele sînt gata desprinse, ca, de pildă, peștele etc., le scot din elementul lor.

Apoi, din punct de vedere pur substanțial, este tot atît de cert — în cazul în care Smith presupune producția bazată pe capital și nu se transpune la începuturile lumii — că, la fel de bine, orice capital circulant derivă la origine dintr-un capital fix. Fără plase nu se poate prinde pește, fără plug nu se poate ara pămîntul, iar fără ciocan etc. nu se poate sfărîmă minereul. Dacă omul nu folosește decît o piatră în locul unui ciocan etc., piatra nu este, firește, capital circulant și nu este în general capital, ci mijloc de muncă. Dacă trebuie să producă, omul se hotărăște să folosească direct ca mijloace de muncă o parte din obiectele existente în natură, subordonîndu-le activității sale, după cum remarcă pe bună dreptate Hegel ⁵⁴, fără nici un alt proces de mijlocire.

Cea de unde provine orice capital, fie el circulant sau fix, [și] nu numai la origine, ci și în mod permanent, este apropierea de muncă străină. Dar acest proces presupune, după cum am văzut, permanenta circulația mică, schimbul de salariu pe forță de muncă, sau fondul mijloacelor de subzistență. Procesul de producție a capitalului presupune: *Orice capital se reîntoarce numai sub forma unui capital circulant*; de aceea capitalul fix poate fi reînnoit numai prin faptul că se fixează o parte din capitalul circulant; ca atare, o parte din materiile prime create se folosesc și o parte din muncă se consumă (deci și o parte din fondul mijloacelor de subzistență se schimbă pe muncă vie) pentru a produce capital fix. În agricultură, de pildă, o parte din produs este consumată de munca afectată lucrărilor de irigație, sau o parte din cereale se schimbă pe guano, pe substanțe chimice etc. care se încorporează în sol, dar care, de fapt, au de asemenea o valoare de întrebuițare numai în măsura în care sînt supuse procesului chimic al solului.

O parte din capitalul circulant are valoare de întrebuițare numai pentru reproducția capitalului fix și este produsă numai în vederea capitalului fix (chiar dacă producția ar consta exclusiv în timpul de muncă cheltuit cu locomoția sa). Dar însuși capitalul fix poate fi reînnoit în calitate de capital doar prin aceea că devine o parte componentă a valorii capitalului circulant și, *în consecință, elementele*

* Vezi volumul de față, p. 209—210. — *Nota red.*

#216

lui se reproduc prin transformarea de capital circulant în capital fix. Capitalul fix este în aceeași măsură o premisă pentru producția de capital circulant, pe cît este acesta din urmă o premisă pentru producția de capital fix. Or, reproducția capitalului fix reclamă: 1) reîntoarcerea valorii sale sub forma unui capital circulant, căci numai astfel poate fi el din nou schimbat pe condițiile sale de producție; 2) o parte din munca vie și din materia primă să fie folosite pentru a produce unelte de producție, directe sau indirecte, în loc de produse apte de schimb. Capitalul circulant — la fel ca și munca — intră în capitalul fix prin valoarea sa de întrebuițare, în timp ce capitalul fix intră ca valoare în capitalul circulant, iar ca mișcare (acolo unde el acționează direct ca mașină) sau ca mișcare în repaos, ca formă, el intră în valoarea de întrebuițare.

[14] *F. M. Eden despre munca liberă
în societatea burgheză,
ca formă latentă a pauperismului]*

{În legătură cu tezele enunțate mai sus cu privire la munca liberă, și [în special în legătură cu teza] că munca ascunde pauperism *, [trebuie] să cităm următoarele pasaje din lucrarea lui șir *Frederic Morton Eden, baronet*, intitulată „The State of the Poor, or an History of the Labouring Classes in England from the Conquest to the Present Period”. 3 vols. London, 1797 (citatele sînt luate din vol. I, cartea 1) ⁵⁵. În cartea I, cap. I, se spune:

„Zona noastră cere muncă pentru satisfacerea trebuințelor și *din aceasta cauză* cel puțin o parte din societate trebuie întotdeauna, să muncească *fără răgaz*; unii lucrează în domeniul artelor etc., iar pușinii care nu muncesc au totuși la dispoziția lor produsele muncii. Proprietarii însă datorează acest lucru exclusiv *civilizației și ordinii* existente; ei sînt în întregime produsul *instituțiilor civile*. Căci acestea recunosc că roadele muncii pot fi apropiate și în alt mod decît prin muncă. Oamenii cu avere independentă își datorează *averea aproape exclusiv muncii altora*, nu capacității lor proprii, care în nici un caz nu este superioară capacității altora. Nu posesiunea asupra pămîntului și a banilor, ci comanda asupra muncii este aceea care îi deosebește pe bogați de săraci” (vol. I, p. 1—2).

Sărăcia ca atare începe cu libertatea țaranului; legarea feudală de pămînt sau, cel puțin, de localitate scutise pînă acum legislația de obligația de a se ocupa ea însăși de vagabonzi, săraci etc. După

#217

cum consideră Eden, diferitele gilde comerciale etc. își hrăneau și ele propriii lor săraci [op. cit., p. 57, 60]. Iată ce spune el:

„Fără a avea cîtuși de puțin intenția de a minimaliza nenumăratele avantaje pe care le prezintă manufacturile și comerțul, rezultatul investigației de față pare să ducă totuși la concluzia inevitabilă că manufacturile și comerțul" (cu alte cuvinte, sferele de producție care au căzut primele sub dominația capitalului) „sînt adevărații părinți ai săracilor de la noi" [op. cit., p. 61].

În aceeași lucrare se arată că, începînd de pe timpul lui Henric al VII-lea (sub a cărui domnie a început totodată curățirea domeniilor de gurile de prisos prin transformarea terenurilor arabile în pășuni, care a durat mai bine de 150 de ani, cel puțin plîngerile și intervenția legiuitorului; aceasta înseamnă că a crescut numărul brațelor de muncă puse la dispoziția industriei), salariul în industrie nu se mai stabilea prin lege, lucru care se petrecea numai în agricultură. Act-ul emis în anul al 11-lea al domniei lui Henric al VII-lea [op. cit., p. 73—75].

(Munca salariată nu este încă pusă pe deplin odată cu munca liberă. Muncitorii au încă sprijin în relațiile feudale; oferta lor [de forță de muncă este] încă neînsemnată; de aceea capitalul în calitate de capital încă nu este capabil să-i reducă [cu salariul] la minimum. De aici stabilirea salariului prin statute. Atîta timp cît salariul mai este reglementat prin statute, încă nu se poate spune nici că capitalul în calitate de capital și-a subordonat producția, nici că munca salariată și-a dobîndit modul de existență adecvat.)

În Act-ul reprodus de Eden mai sînt menționați țesătorii de in, muncitorii din construcții și de la șantierele navale. În același Act se stabilește și [VII—13] timpul de muncă:

„Întrucît mulți lucrători cu ziua trîndăvesc jumătate din zi, vin tîrziu, pleacă devreme, dorm mult după prînz, stau mult la micul dejun, la prînz și la cină etc. etc.", se stabilesc următoarele ore de muncă: „între 15 martie și 15 septembrie de la ora 5 dimineața, prima gustare 1/2 de oră, prînzul și somnul de după-masă 1 1/2 ore, a doua gustare 1/2 de oră și se lucrează mai departe pînă la 7—8 seara. Iarna se lucrează pînă se întunecă, în schimb nu se mai admite somnul de după-masă, care e îngăduit numai între 15 mai și 15 august" [op. cit., p. 75—76].

{ În 1514 intervine o nouă reglementare a salariului, aproape identică cu cea anterioară. Totodată se stabilesc din nou orele de lucru. Cine refuza să lucreze potrivit regulamentului era pasibil de pedeapsa cu închisoarea [op. cit., p. 81—82].

Așadar, mai întîlnim încă *munca forțată* a muncitorilor liberi, în condițiile unui salariu fix. Ei trebuie mai întîi să fie siliți să muncească în condițiile puse de capital. Calicul este mai înclinat să devină vagabond, tîlhar sau cerșetor decît muncitorul. Este un fenomen care abia în cadrul modului de producție capitalist dezvoltat devine ceva de la sine înțeles. În stadiile preliminare ale capitalului [a fost nevoie de] constrîngerea statului pentru a-i transforma pe calici în *munci-*

#218

tori în condiții avantajoase capitalului, care aici încă nu le sînt impuse muncitorilor de concurența dintre ei. }

(Mijloace de constrîngere draconice au fost folosite în timpul lui Henric al VIII-lea și al altora.) (Prin închiderea *mănăstirilor* sub Henric al VIII-lea se eliberează, de asemenea, un mare număr de brațe de muncă.) (Sub Eduard al VI-lea se emit legi și mai drastice împotriva muncitorilor sănătoși care nu vor să muncească) [op. cit., p. 83—100]. Act-ul emis în primul an al domniei lui Eduard al VI-lea, cap. 3:

„Cel care, fiind în stare să muncească, nu muncește și trăiește trîndav timp de 3 zile, va fi însemnat cu fierul roșu pe piept cu litera V și adjudecat ca sclav pe timp de doi ani persoanei care l-a denunțat ca trîntor etc." „Dacă-va fugi de la stăpînul său și va lipsi timp de 14 zile, va fi condamnat la sclavie pe viață și înfierat pe frunte sau pe obraz cu litera S, iar dacă va fugi pentru a doua oară și vinovăția lui va fi dovedită cu doi martori demni de crezare, el va fi considerat criminal și i se va aplica pedeapsa cu moartea" [op. cit., p. 101].

(În 1376 se vorbește pentru prima oară de vagabonzi, de trîntori robuști, iar în 1388 — de pauperi. O lege la fel de draconică a fost emisă în 1572, în timpul reginei Elisabeta) [op. cit., p. 42—43, 61—62, 127].

[15] *Conexiunea dintre circulație și reproducția
capitalului fix și a capitalului circulant.
Valoarea capitalului fix și eficiența lui]*

Capitalul circulant și capitalul fix, care în determinația anterioară apar ca forme alternante ale unuia și aceluiași capital în diferitele faze ale rotației sale, sînt acum, cînd capitalul fix s-a dezvoltat la cea mai înaltă

formă a sa, puse concomitent ca două genuri diferite de existență a capitalului. Ele devin ca atare prin diferențierea modului reîntoarcerii lor. Capitalulul circulant care se reîntoarce lent are o determinație comună cu a capitalului fix. El se deosebește însă de acesta din urmă prin faptul că însăși valoarea sa de întrebuințare — ființarea sa substanțială — intră în circulație, fiind totodată respinsă de ea, expulzată dincolo de limitele procesului de rotație; pe cînd capitalul fix — așa cum l-am considerat noi pînă acum — intră în circulație exclusiv ca valoare, iar atîta timp cît este în circulație și în calitate de valoare de întrebuințare, ca, de pildă, mașina aflată în circulație, el este numai $\delta\upsilon\nu\alpha\mu\epsilon\iota$ * capital fix.

Această distincție dintre capitalul fix și capitalul circulant, bazată inițial pe raportul dintre ființarea substanțială a capitalului

* — ca posibilitate, potențial. — *Nota trad.*

#219

— sau ființarea sa ca valoare de întrebuințare — și circulație, trebuie odată cu reproducția să fie însă pusă, totodată, ca reproducere a capitalului sub dubla formă de capital fix și capital circulant. În măsura în care reproducerea capitalului sub oricare formă este nu doar punere de timp de muncă materializat, ci și de timp de supramuncă, nu doar reproducerea valorii lui, ci și [producere] a unei plusvalori, producția de capital fix nu se poate deosebi din acest punct de vedere de producția de capital circulant. De aceea, în cazul unui fabricant de unelte sau de mașini — în oricare din formele sub care capitalul fix apare mai întîi în calitate de capital circulant în ființarea sa substanțială, în ființarea sa ca valoare de întrebuințare, înainte de a fi fixat în calitate de capital fix, adică înainte [de a începe] să fie consumat, căci tocmai consumarea lui îl leagă de faza de producție și-l distinge ca capital fix — nu are loc ca atare nici o deosebire în valorificarea capitalului, [indiferent] dacă acesta se reproduce sub formă de capital fix sau sub formă de capital circulant. De aceea, nici sub aspect economic aici nu intervine vreo determinație nouă.

Dimpotrivă, acolo unde capitalul fix ca atare, și nu în determinația inițială de capital circulant, este aruncat în circulație de producătorul său, adică acolo unde *folosința lui se vinde în porții, fie pentru nevoile producției, fie pentru nevoile consumului* — căci la transformarea lui M în B , care are loc în prima parte a circulației capitalului, acestuia din urmă îi este indiferent dacă marfa reintră în faza de circulație a unui alt capital productiv sau dacă servește în scopul consumului nemijlocit; *dimpotrivă*, față de capital [aflat la momentul transformării lui M în B] marfa este *mereu* determinată ca valoare de întrebuințare, ori de cîte ori el o respinge, o schimbă pe B —, [acolo] modul de reîntoarcere în cazul producătorului de capital fix trebuie să fie altul decît în cazul producătorului de capital circulant. Plusvaloarea creată de el se poate reîntoarce la el numai *în porții* și în mod treptat, împreună cu valoarea însăși. Această chestiune va trebui să fie abordată în secțiunea următoare.

În sfîrșit, deși capitalul circulant și capitalul fix apar acum ca două genuri [de capital] diferite, capitalul circulant este totuși pus prin consumarea, prin utilizarea capitalului fix; capitalul fix, la rîndul său, există doar ca un capital circulant transformat în această formă determinată. Orice capital transformat în forță productivă materializată — orice capital fix — este capital fixat sub această formă și deci o valoare de întrebuințare smulsă — ca valoare de întrebuințare — atît consumului [individual] cît și circulației. Faptul că pentru construirea unei mașini sau a unei căi ferate se transformă în această valoare de întrebuințare determinată material lemnos, fier, cărbune și muncă vie (prin urmare, indirect, și produsele consumate de muncitor), acest fapt [încă] nu le-ar face capital fix dacă aici n-ar interveni celelalte determinații

#220

examineate mai sus. Cînd capitalul circulant se transformă în capital fix, o parte din valorile de întrebuințare sub a căror formă a circulat acest capital circulant, ca și — indirect — partea de capital circulant care se schimbă pe muncă vie se transformă într-un capital al cărui echivalent valoric se creează abia pe parcursul unui ciclu mai îndelungat; capital care intră în circulație, ca valoare, numai în porții și în mod treptat; și care poate fi valorificat numai prin consumarea lui în procesul de producție.

Transformarea capitalului circulant în capital fix presupune existența unui capital relativ excedentar, deoarece acesta este un capital folosit nu pentru producția nemijlocită, ci pentru producerea unor noi mijloace de producție. Capitalul fix poate servi el însuși din nou ca unealtă de producție directă — ca mijloc în cadrul procesului de producție nemijlocit. În acest caz, valoarea lui trece în produs și este înlocuită prin reîntoarcerea succesivă a produsului. Sau [mai există cazul în care] capitalul fix nu intră în procesul de producție nemijlocit, ci apare ca o condiție generală pentru procesele de producție, [capital fix] cum ar fi, de pildă, clădirile, căile ferate etc., și [atunci] valoarea lui poate fi înlocuită numai prin intermediul capitalului circulant la a cărui creare el a contribuit în mod indirect.

Analiza amănunțită a proporției dintre producția de capital fix și cea de capital circulant ține de secțiunile

următoare. Dacă mașini costisitoare ar fi folosite în vederea obținerii unei cantități mici de produse, ele n-ar acționa ca o forță productivă, ci doar ar scumpi produsul infinit mai mult decât în cazul în care s-ar fi muncit fără mașini. Mașinile creează plusvaloare nu în măsura în care ele au o valoare — căci valoarea lor se înlocuiește pur și simplu —, ci numai pentru că măresc timpul de supramuncă relativ, sau reduc timpul de muncă necesar. Astfel, în aceeași proporție cu amploarea mașinilor, masa produselor trebuie să crească, iar munca vie folosită trebuie să scadă relativ. *Cu cât mai mica este valoarea capitalului fix în raport cu eficiența sa, cu atât mai mult corespunde el destinației sale.* Orice capital fix inutil apare ca faux frais de production *, ca și toate cheltuielile de circulație inutile. Dacă capitalul ar putea avea mașini fără a cheltui pe ele muncă, atunci el ar spori forța productivă a muncii și ar reduce munca necesară, fără a trebui să cumpere muncă [materializată în mașini]. Așadar, valoarea capitalului fix nu constituie niciodată un scop în sine în producția de capital.

[VII—14] Capitalul circulant se transformă, prin urmare, în capital fix, iar capitalul fix se reproduce în capital circulant; ambele [mișcări], doar în măsura în care capitalul își apropiază muncă vie.

* — cheltuieli de producție neproductive. — *Nota trad.*

#221

„Orice economisire de capital fix reprezintă o creștere a venitului net al societății" (*Smith*, „Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations". Tome II, Paris, 1802, p. 226) [Versiunea românească, vol. I, p. 125].

Deosebirea finală și ultimă [dintre capitalul circulant și capitalul fix] pe care o semnalează economiștii este aceea dintre *mobilitate* și *imobilitate*, dar nu în sensul că primul intră în circulație, iar celălalt nu, ci în sensul în care unul este din punct de vedere fizic fixat, imobil, în același mod cum se disting proprietatea mobilă și imobilă. Bunăoară îmbunătățirile funciare, apeductele, clădirile și în bună parte chiar mașinile, deoarece, pentru a putea funcționa, ele trebuie să fie fixate din punct de vedere fizic; căile ferate; într-un cuvânt, orice formă în care un produs industrial este pironit de suprafața pământului. În fond, aceasta nu adaugă nimic la definiția capitalului fix; dar, într-adevăr, stă în determinația lui faptul că, cu cât valoarea sa de întreținere, ființarea sa substanțială, corespunde mai mult determinației sale de formă, cu atât este el într-un sens mai preeminent capital fix. De aceea, valoarea de întreținere imobilă, precum clădirea de locuit, calea ferată etc., este forma cea mai palpabilă de capital fix. Ce-i drept, ea poate astfel totuși să circule în același sens în care circulă în general proprietatea imobiliară — ca titlu, însă nu ca valoare de întreținere; ea nu circulă în sensul fizic al cuvântului. La început, creșterea proprietății mobiliare, sporirea ei în comparație cu cea imobiliară exprimă mișcarea ascendentă a capitalului în opoziție cu proprietatea funciară. Dar odată presupus modul de producție capitalist, gradul în care el și-a subordonat condițiile producției se manifestă în transformarea capitalului în proprietate imobiliară. În felul acesta, capitalul își stabilește sediul chiar pe pământ, iar premisele aparent solide, date de natură, ale proprietății funciare [apar] ele însele ca pur și simplu puse de industrie.

(La origine, ființarea în cadrul obștii și raportarea — prin intermediul obștii — la pământ ca proprietate constituie premisele fundamentale ale reproducerii atât a individului, cât și a obștii. La popoarele de păstori, pământul apare doar ca condiție a vieții nomade; de aceea nici vorbă nu poate fi de însușirea lui. Urmează locuirea statornică, odată cu agricultura — astfel proprietatea funciară este la început comună; chiar și acolo unde ea avansează spre proprietatea privată, legătura individului cu aceasta apare ca pusă prin intermediul raportului dintre el și obște. Această proprietate apare ca simplă feudă a obștii etc. etc. Transformarea acestei proprietăți funciare în simplă valoare de schimb — această mobilizare a ei — este un produs al capitalului și al subordonării totale a organismului statal față de capital. De aceea, chiar și acolo unde a devenit proprietate privată, pământul este valoare de schimb numai în sensul restrâns al cuvântului. Valoarea de schimb începe în produsul natural izolat, detașat de pământ și individualizat prin industrie

#222

(sau prin simplă apropiere). Aici intră în scenă pentru prima oară și munca individuală. În general, schimbul începe în primul rînd nu în cadrul obștilor primitive, ci la hotarele lor, acolo unde ele se termină. A schimba pământul, reședința lor desigur, a-l vinde obștilor străine ar fi o trădare. Schimbul se poate extinde numai treptat, de la domeniul lui inițial, proprietatea mobilă, către proprietatea imobiliară. Numai prin extinderea primeia reușește capitalul să dobândească pas cu pas proprietatea imobiliară. În acest proces, banii sînt principalul agent.)

La început Adam Smith delimitează capitalul circulant de capitalul fix în funcție de destinația lor în *procesul de producție*. Abia mai târziu el ajunge la următoarea formulare:

„În vederea obținerii unui profit, capitalul poate fi utilizat în moduri diferite: 1) în calitate de capital circulant, 2) în calitate de capital fix" (op. cit., p. 197—198) [Versiunea românească, vol. I, p. 185].

Această a doua formulare nu ține, evident, de examinarea deosebirii [dintre capitalul fix și capitalul circulant] ca atare, deoarece capitalul fix și capitalul circulant trebuie să fie deja presupuse ca două forme de capital, înainte de a se putea vorbi de modul în care poate fi utilizat un capital în ambele forme în scopul de a obține profit.

„Capitalul total al unui întreprinzător oarecare e, neapărat, divizat în capital fix și capital circulant. Cît timp capitalul total rămîne același, pe măsură ce unul din ele e mai mic, celălalt e mai mare" (op. cit., p. 226) [Versiunea românească, vol. II, p. 195].

Întrucît capitalurile 1) se împart în proporții inegale în capital fix și capital circulant, 2) au faze de producție continui sau discontinui și se reîntorc de la piețe îndepărtate sau apropiate, adică au timpi de circulație diferiți, determinația plusvalorii ce se creează într-un anumit interval de timp, într-un an de pildă, trebuie să fie inegală, deoarece numărul proceselor de reproducție în intervalul de timp dat este inegal [de la un capital la altul]. Crearea de valoare apare ca fiindu-le determinată nu pur și simplu de munca folosită în timpul procesului de producție nemijlocit, ci de gradul în care această exploatare a muncii poate fi repetată într-un interval de timp dat.

În final, deci: dacă la examinarea procesului de producție simplu capitalul apare ca valorificîndu-se numai în raport cu munca salariată, iar circulația stă aparte, în procesul său de reproducție circulația este [și ea] înglobată în capital, și anume ambele momente ale circulației $M - B - B - M$ (ca un sistem de schimburi pe care capitalul trebuie să le parcurgă și care presupun tot atîtea mutații calitative ale capitalului [însuși]). Circulația apare înglobată în capital ca $B - M - M - B$, în măsura în care pornește de la capital în forma lui ca bani

#223

și deci se reîntoarce la el [sub aceeași formă]. Capitalul conține ambele circuite, dar nu le mai conține ca simplă alternare de forme sau ca simplu schimb de substanțe care cade în afara determinației de formă, ci ambele înglobate în însăși determinația de valoare.

Procesul de producție, ca conținînd în sine condițiile reînnoirii sale, este un proces de reproducție, a cărui viteză este determinată de variate raporturi pe care le-am examinat mai sus și care decurg toate din deosebirile circuitului însuși. În cadrul reproducției capitalului are loc totodată reproducția valorilor de întrebuințare în care este materializat capitalul, — or permanenta reînnoire și reproducere, prin intermediul muncii umane, a valorilor de întrebuințare, atît a celor consumate de oameni cît și [a celor care] prin natura lor sînt perisabile; din punctul de vedere al capitalului, schimbul de substanțe și schimbarea de formă, subordonate trebuințelor umane de munca omenească, apar ca propria lui reproducere. În fond, aceasta este reproducerea permanentă a muncii înseși.

„Valorile-capital se perpetuează prin reproducție; produsele care formează un capital se consumă la fel ca toate celelalte, dar valoarea lor, care se distruge prin consumare, se reproduce totodată în alte materiale sau chiar în același material" (Say. „Traité d'économie politique". Troisieme edition. Tome II. Paris, 1817, p. 185).

Schimbul și un sistem de schimburi, [precum] și transformarea în bani — inclusă în acest sistem — ca valoare de sine stătătoare apar ca condiție și limită a reproducției capitalului. Pentru capital, producția însăși este sub toate aspectele subordonată schimbului. Aceste operații de schimb, circulația ca atare, nu produc nicio plusvaloare, dar ele sînt condiții pentru realizarea ei. Ele sînt condiții ale înseși *producției capitalului*, în sensul că *forma lui în calitate de capital* este pusă numai în măsura în care el parcurge aceste operații. Reproducția capitalului este totodată producerea unor anumite condiții de formă, a unor anumite [VII—15] moduri de comportare în care munca materializată personificată este pusă. De aceea circulația nu este doar schimbul produsului pe condițiile de producție — așa, de pildă, schimbul de grîu pe sămînță, pe muncă nouă etc. În orice formă de producție, lucrătorul trebuie să-și schimbe produsul pe condițiile de producție, pentru a putea relua producția. Agricultorul care produce pentru consumul nemijlocit transformă și el o parte din produs în semințe, unelte de muncă, vite de povară, îngrășăminte etc. și-și începe din nou munca. Transformarea în bani este necesară pentru reproducția capitalului ca atare, iar reproducția lui este în mod necesar producție de plusvaloare.

{ În ce privește faza de reproducție ([și] în special timpul de circulație) ar mai trebui arătat că însăși valoarea de întrebuințare îi impune [anumite] limite. Grîul trebuie să fie reprodus în cursul unui an. Articolele perisa-

#224

bile, cum ar fi laptele etc, trebuie reproduse mai des. Carnea — dat fiind faptul că animalul trăiește și deci rezistă timpului — nu trebuie reprodusă atît de des. În schimb carnea tranșată, care se găsește pe piață, trebuie reprodusă cît mai rapid sub formă de bani, altminteri se alterează. Reproducerea valorii și a valorii de întrebuințare coincid în unele cazuri, în altele nu. }

Deși în cadrul unui anumit proces de producție munca nu face decît să conserve valoarea a ceea ce am

denumit mai înainte partea constantă a capitalului, într-un alt proces de producție ea trebuie să reproducă în permanență [tocmai] respectiva parte de capital, întrucât ceea ce apare ca premisă sub formă de material și unealtă într-un anumit proces de producție, în alt proces de producție se prezintă ca produs, iar această reînnoire, reproducere, trebuie să se desfășoare neîntrerupt [și] simultan. Trecem acum la *secțiunea a treia*.

#225

Secțiunea a treia

Procesul de fructificare a capitalului.
(Dobîndă. Profit.
Cheltuieli de producție etc.)

[A)] Transformarea plusvalorii în profit

[1)] *Rata profitului și suma profitului.*
Scăderea ratei profitului

Capitalul este pus acum ca unitate a producției și circulației, iar plusvaloarea pe care o creează el în decursul unei anumite perioade de timp, într-un an de pildă, este egală cu

$$PI/T/p+c = PI/T/R, \text{ sau } PI(T/p - T/p \times c/p+c). *$$

Capitalul este realizat acum nu numai ca valoare care se reproduce și deci se perpetuează, ci și ca valoare care pune valoare. Prin absorbirea, pe de o parte, a timpului de muncă viu și [pe de altă parte] prin mișcarea circulației care-i este inerentă ([și] în cadrul căreia mișcarea schimbului este pusă ca propria lui mișcare, ca proces imanent al muncii materializate), capitalul se raportează la sine însuși ca punînd valoare nouă, ca producînd valoare. El se raportează ca temei la plusvaloare ca ceva de el întemeiat. Mișcarea capitalului constă în aceea că, în timp ce se produce pe sine, el se raportează totodată ca temei la sine ca întemeiat, se raportează ca valoare presupusă la sine însuși ca plusvaloare sau la plusvaloarea ca pusă de el.

Într-un anumit interval de timp, care este pus ca unitate de măsură a rotațiilor lui, întrucît este măsura naturală a reproducției lui în agricultură, capitalul produce o anumită plusvaloare, determinată nu numai de plusvaloarea care este pusă în cursul unui singur proces de producție, ci și de numărul de repetări ale procesului de producție sau reproducerea lui într-un interval de timp dat. Prin includerea circulației — mișcarea capitalului în afara procesului de producție nemijlocit — în procesul de reproducție a capitalului, plusvaloarea nu mai *apare* ca pusă prin raportul simplu, nemij-

* în aceste formule, *PI* este plusvaloarea, *T* — timpul, *p* — faza de producție, *c* — faza de circulație, *R* — rotația capitalului (vezi volumul de față, p. 138—144). — *Nota red.*

#226

locit, dintre capital și munca vie; dimpotrivă, acest raport apare doar ca un moment al mișcării de ansamblu a capitalului.

Pornind de la sine însuși ca subiect activ, ca subiect al procesului — iar în cadrul rotației procesul de producție nemijlocit apare efectiv ca determinat de mișcarea capitalului în calitate de capital, independent de raportul dintre el și muncă —, capitalul se raportează la sine însuși ca la valoare care se înmulțește, adică se raportează la plusvaloare ca la ceva pus de el și întemeiat de el; se raportează ca sursă de producție la sine însuși în calitate de produs; se raportează ca valoare producătoare la sine înseși ca valoare produsă. De aceea valoarea nou produsă el nu o mai măsoară cu măsura ei reală, [adică cu] raportul dintre supramuncă și munca necesară, ci cu sine însuși ca premisă a noii valori. Un capital de o anumită valoare produce într-un anumit interval de timp o anumită plusvaloare.

Plusvaloarea măsurată astfel cu valoarea capitalului presupus, capitalul pus astfel ca valoare ce se valorifică — este *profitul*; considerată sub această specie — nu aeterni ⁵⁶ ci capitalis, plusvaloarea este profit; iar capitalul în calitate de capital, de valoare producătoare și reproducătoare, se distinge în sine însuși de sine în calitate de profit, de valoare nou produsă. Produsul capitalului este *profitul*. De aceea mărimea plusvalorii se măsoară cu mărimea valorii capitalului, și deci *rata profitului* este determinată de raportul dintre plusvaloare

și valoarea capitalului.

O bună parte din problemele care fac obiectul analizei noastre au fost examinate mai sus. Dar tot ce s-a anticipat trebuie introdus aici.

În măsura în care valoarea nou pusă, care este de aceeași natură ca și capitalul, este la rîndul ei inclusă în procesul de producție, se conservă în calitate de capital, capitalul însuși este sporit și funcționează acum ca un capital de o valoare mai mare. După ce capitalul a delimitat profitul — ca valoare nou creată — de el însuși ca valoare presupusă ce se valorifică și a pus profitul ca măsura valorificării sale, el suprimă din nou delimitarea și pune profitul în identitatea lui cu sine în calitate de capital, care acum, mărit cu profitul, reîncepe același proces într-o dimensiune sporită. Prin descrierea cercului său, capitalul ca subiect al acestui cerc se amplifică și descrie astfel un cerc care se lărgeste — o spirală.

Legile generale dezvoltate pînă aici pot fi rezumate astfel. Plusvaloarea reală este determinată de raportul dintre supramuncă și munca necesară, sau de raportul dintre partea de capital (partea de muncă materializată) care se schimbă pe muncă vie și partea de munca materializată prin care este înlocuită. Sub formă de profit însă, plusvaloarea se măsoară cu valoarea totală a capitalului presupus procesului de producție. Astfel, *rata profitului* — *presupunîndu-se aceeași plusvaloare, aceeași supramuncă în raport cu munca necesară* — depinde de raportul dintre partea de capital care este schimbată pe muncă vie și partea existentă sub

#227

formă de materie primă și mijloace de producție. Deci, cu cît mai mică devine partea schimbată pe muncă vie, cu atît mai mică devine rata profitului. Prin urmare, în aceeași proporție în care capitalul în calitate de capital ocupă un loc tot mai mare în procesul de producție în raport cu munca nemijlocită, așadar cu cît plusvaloarea relativă — capacitatea capitalului de a crea valoare — crește, cu atît *rata profitului scade*.

Am văzut că mărirea capitalului deja presupus, a capitalului presupus reproducției, se exprimă specific în creșterea capitalului fix ca forță productivă produsă, ca muncă materializată înzestrată cu o viață aparentă. Mărirea totală a valorii capitalului productiv se va exprima în fiecare din părțile sale printr-o scădere a ponderii părții de capital care se schimbă pe muncă vie, în comparație cu partea de capital care există ca valoare constantă. Să luăm, de pildă, industria prelucrătoare. Aici, în aceeași proporție în care crește capitalul fix, mașinile etc., trebuie să crească partea de capital existentă sub formă de materie primă, în timp ce partea schimbată pe muncă vie scade.

Prin urmare, în comparație cu mărirea valorii capitalului presupus producției — și a părții de capital care funcționează în producție în calitate de capital —, rata profitului scade. Cu cît mai vastă este existența deja dobândită de capital, cu atît mai mic [VII—16] este raportul dintre valoarea nou creată și cea presupusă (valoarea reproducusă). De aceea, la o *plusvaloare presupus egală, adică la același raport între supramuncă și munca necesară*, profitul poate să difere și [chiar] trebuie să difere în raport cu mărirea capitalurilor. Rata profitului poate să scadă, deși plusvaloarea reală crește. Rata profitului poate să crească, deși plusvaloarea reală scade.

Ce-i drept, se poate să crească capitalul și în aceeași proporție să crească rata profitului, cînd raportul părții de capital presupusă ca valoare și existentă sub formă de materie primă și de capital fix crește în aceeași măsură cu al părții de capital care se schimbă pe muncă vie. Dar o asemenea simetrie presupune creșterea capitalului fără o creștere și o dezvoltare a forței productive a muncii. O premisă o anulează pe cealaltă. Aceasta contrazice legea dezvoltării capitalului și în special a dezvoltării capitalului fix. O asemenea progresie poate avea loc numai în stadiile în care modul de producție al capitalului încă nu-i este adecvat, sau în astfel de sfere de producție în care capitalul și-a permis dominația încă doar formal, ca, de pildă, în agricultură. Aici fertilitatea naturală a solului poate să acționeze la fel ca o creștere a capitalului fix — adică timpul de supramuncă relativ poate să crească —, fără ca volumul timpului de muncă necesar să scadă. (De pildă, în *Statele Unite*.) *Profitul brut*, adică plusvaloarea considerată în afara raportului ei formal, nu ca proporție, ci ca simplă mărime de valoare, neraportată la altă valoare, va crește în medie *nu ca rata profitului, ci ca mărirea capitalului*.

#228

Prin urmare, dacă rata profitului este invers proporțională cu valoarea capitalului, *suma profitului* va fi direct proporțională cu ea. Dar chiar și această afirmație este valabilă numai pentru o treaptă de dezvoltare limitată a forței productive a capitalului sau a muncii. La un capital de 100, cu rata profitului de 10%, suma profitului va fi mai mică decît la un capital de 1 000, cu rata profitului de 2%. În primul caz, suma profitului este egală cu 10, în cel de-al doilea cu 20, adică profitul brut al capitalului mai mare e de două ori mai mare decît profitul brut al capitalului de zece ori mai mic, cu toate că la acesta din urmă rata profitului este de cinci ori mai mare decît la cel dintîi. Dar dacă capitalul mai mare ar avea o rată a profitului de numai 1%, suma profitului ar fi egală cu 10, ca și la capitalul de zece ori mai mic, căci în aceeași proporție în care [a crescut] mărirea lui, ar descrește rata profitului. Dacă la capitalul de 1 000 rata profitului ar fi de numai 1/2%, suma profitului ar fi de două ori mai mică decît cea a capitalului de zece ori mai mic, adică ar reprezenta numai 5,

căci rata profitului ar fi de douăzeci de ori mai mică.

Așadar, într-o formulare generală:

Dacă la capitalul mai mare rata profitului scade, dar nu proporțional cu mărimea lui, profitul brut crește, deși rata profitului scade. Dacă rata profitului scade proporțional cu mărimea lui, profitul brut rămâne același ca la capitalul mai mic; rămâne staționar. Dacă rata profitului scade într-o proporție mai mare decât crește mărimea capitalului, profitul brut al capitalului mai mare în comparație cu cel mic scade odată cu scăderea ratei profitului.

Aceasta este, în toate privințele legea cea mai importantă a economiei politice moderne, legea în cel mai înalt grad esențială pentru înțelegerea relațiilor celor mai dificile. Din punct de vedere istoric, ea este legea cea mai importantă. Este o lege care, cu toată simplitatea ei, n-a fost niciodată înțeleasă pînă acum și cu atît mai puțin formulată în mod conștient.

Deoarece această scădere a ratei profitului este sinonimă 1) cu forța productivă deja produsă și baza materială pe care o constituie ea pentru o nouă producție (ceea ce presupune totodată o enormă dezvoltare a forțelor științifice); 2) cu scăderea părții de capital deja produs care trebuie să fie schimbată pe muncă nemijlocită, adică cu scăderea muncii nemijlocite necesare pentru reproducerea unei valori imense care se exprimă într-o mare masă de produse, într-o mare masă de produse la prețuri reduse, căci suma totală a prețurilor este egală cu capitalul produs plus profitul; 3) cu dimensiunea capitalului în general, inclusiv a părții sale care nu e capital fix — adică un trafic grandios dezvoltat, un mare număr de operații de schimb, o piață imensă și multilateralitatea muncii simultane; mijloace de comunicație etc., disponibilitatea fondului de consum necesar pentru a întreprinde acest gigantic proces (muncitorii mănîncă, au nevoie de locuințe etc.) — , [date fiind toate acestea] reiese că

#229

forța productivă materială deja existentă, deja elaborată, prezentă sub formă de capital fix, ca și forța științifică, ca și populația etc., — pe scurt, toate condițiile avuției, că grandioasele condiții pentru reproducerea avuției, adică dezvoltarea multilaterală a individului social — [așadar] că dezvoltarea forțelor de producție, adusă cu sine chiar de capital în dezvoltarea lui istorică, ajunsă la un anumit punct suprimă autovalorificarea capitalului, în loc de a o pune.

Dincolo de un anumit punct, dezvoltarea forțelor de producție devine o barieră pentru capital; în consecință, relația de capital devine o barieră în calea dezvoltării forțelor productive ale muncii. Odată ajuns în acest punct, capitalul — adică munca salariată — intră în același raport față de dezvoltarea avuției sociale și a forțelor de producție ca și breslele, iobăgia, sclavia și este în mod necesar înlăturat ca o cătușă. Ultima formă de robie pe care o îmbracă activitatea umană — forma de muncă salariată, pe de o parte, [și cea] de capital, pe de altă parte — este astfel înlăturată, iar această înlăturare este ea însăși rezultatul modului de producție corespunzător capitalului; condițiile materiale și spirituale ale negării muncii salariate și capitalului — [muncă salariată și capital] care, la rîndul lor, sînt negația unor forme anterioare de producție socială neliberă — constituie ele însele rezultate al procesului de producție capitalist.

Neconcordanța crescîndă dintre dezvoltarea productivă a societății și relațiile de producție de pînă acum se exprimă în contradicții, crize și convulsii acute. Violentele distrugerii de capital, nu în virtutea unor relații exterioare lui, ci ca o condiție a propriei sale autoconservări, reprezintă forma cea mai izbitoare în care se dă capitalului avertismentul să părăsească scena și să cedeze locul unui stadiu superior al producției sociale. Ea[, dezvoltarea productivă a societății,] este nu numai creșterea forței științifice, ci și gradul în care aceasta din urmă este deja pusă ca capital fix, volumul, proporțiile în care ea este realizată și a cuprins ansamblul producției. Ea este, de asemenea, dezvoltarea populației etc., într-un cuvînt a tuturor momentelor producției; căci forța productivă a muncii, ca și folosirea mașinilor, stă în raport cu populația; a cărei creștere constituie în și pentru sine deja premisa, cît și rezultatul creșterii valorilor de întrebuințare care urmează a fi reproduse, deci și consumate.

Întrucît această scădere a profitului e sinonimă cu o relativă scădere a muncii nemijlocite în raport cu cuantumul muncii materializate, pe care ea — munca nemijlocită — o reproduce și o pune [din] nou, capitalul va încerca orice pentru a împiedica reducerea raportului dintre munca vie și mărimea capitalului în general, deci și reducerea raportului dintre plusvaloare, cînd este exprimată ca profit, și capitalul presupus, diminuînd [în acest scop] alocarea făcută muncii necesare și sporind și mai mult cuantumul supramuncii în comparație cu ansamblul muncii folosite. De aceea, dezvoltarea maximă

#230

a forței productive și sporirea în cel mai înalt grad a avuției existente vor coincide cu devalorizarea capitalului, cu degradarea muncitorului și cu cea mai directă epuizare a forțelor lui vitale.

Aceste contradicții conduc la explozii, cataclisme, crize, în cursul cărora, prin încetarea temporară a muncii și distrugerea unei mari părți a capitalului, acesta din urmă este redus în mod violent la un nivel la care el poate

continua să folosească deplin forțele sale productive fără a comite o sinucidere *. [Aceste contradicții provoacă, firește, explozii, crize, în cursul cărora, prin sistarea subită a oricărei activități și distrugerea unei mari părți a capitalului, acesta din urmă este redus în mod violent la un nivel la care este în stare [VII—17] să-și folosească integral forțele de producție, fără a se sinucide.] Dar aceste catastrofe care revin cu regularitate duc la repetarea lor pe o scară mai largă, iar în final la înlăturarea violentă a capitalului.

În mișcarea dezvoltată a capitalului există momente care frânează această mișcare altfel decât prin crize; așa, de pildă, devalorizarea continuă a unei părți din capitalul existent; transformarea unei părți considerabile din capital în capital fix care nu servește ca agent al producției directe; risipa neproductivă a unei mari părți a capitalului etc.

Capitalul folosit în mod productiv este înlocuit întotdeauna dublu: după cum am văzut, punerea valorii capitalului productiv presupune un echivalent valoric. Consumarea neproductivă a capitalului, pe de o parte, îl înlocuiește, iar pe de alta îl anihilează **.

Faptul că, în plus, scăderea ratei profitului poate fi frânată prin suprimarea unor scăzăminte din profit, de pildă prin reduceri de impozite, prin diminuarea rentei funciare etc., — acest fapt, la drept vorbind, nu își are locul aici, cu toată marea lui importanță practică, deoarece toate acestea sînt părți de profit care poartă alte denumiri și sînt apropiate de alte persoane decât capitaliștii propriu-ziși ***. Scăderea ratei profitului este

* Această frază este scrisă de Marx în limba engleză, deasupra frazei următoare, care este scrisă în cea mai mare parte în limba germană și reia aceeași idee. — *Nota red.*

** Aceeași lege se exprimă — însă această exprimare a ei va trebui examinată ulterior în cadrul teoriei populației — pur și simplu ca raport între creșterea populației, în special a părții ei muncitoare, și capitalul existent.

*** Modul diferit în care această lege se exprimă în corelația dintre mai multe capitaluri, adică în cadrul concurenței, ține de asemenea de altă secțiune. El poate fi formulat și ca lege a acumulării capitalurilor, așa cum face, de pildă, Fullarton. De această chestiune ne vom ocupa în secțiunea următoare. Este necesar să atragem atenția asupra faptului că în această lege este vorba nu pur și simplu de dezvoltarea forței productive potențiale, ci totodată de măsura în care această forță productivă acționează în calitate de capital, de măsura în care ea este realizată înainte de toate sub formă de capital fix, pe de o parte, și ca populație, pe de altă parte.

#231

frânată și prin crearea unor noi ramuri de producție care reclamă mai multă muncă nemijlocită în raport cu capitalul, sau în care încă nu este dezvoltată forța productivă a muncii, adică forța productivă a capitalului. (La fel și monopolurile.)

„Profitul este un termen care semnifică sporul de capital sau de avere; prin urmare, a nu ști să găsești legile care guvernează rata profitului echivalează cu a nu ști să găsești legile formării capitalului” (*W. Atkinson*. „Principles of Political Economy”. London, 1840, p. 55).

El însă n-a reușit să înțeleagă nici măcar ce este rata profitului.

Adam Smith explica scăderea ratei profitului pe măsura sporirii capitalului prin concurența dintre capitaluri. Ricardo i-a obiectat că concurența poate într-adevăr să reducă la un nivel mediu profitul din diversele ramuri de activitate economică, poate să egalizeze rata profitului, dar această rată medie însăși n-o poate reduce. Explicația dată de Adam Smith este corectă în aceea că legile imanente ale capitalului, tendințele lui se realizează abia în cadrul concurenței — a acțiunii capitalului asupra capitalului. Dar ea este greșită în sensul în care o înțelege el, că adică concurența ar impune capitalului legi exterioare, introduse din afară, care nu sînt propriile lui legi. Concurența poate să reducă permanent rata profitului în toate ramurile de activitate economică — adică rata medie a profitului —, numai cînd și în măsura în care o scădere generală, o reducere generală și permanentă — acționînd astfel ca lege — a ratei profitului este de conceput *înaintea* concurenței și indiferent de ea. Concurența aduce la îndeplinire legile interne ale capitalului, le face legi obligatorii capitalului individual, dar nu le inventează. Ea le realizează. De aceea, a dori să le explici pur și simplu pornind de la concurență înseamnă a recunoaște că nu le înțelegi.

În ce-l privește pe *Ricardo*, el spune:

„Nici o acumulare de capital nu va micșora în mod permanent profitul, afară numai dacă nu există vreo cauză permanentă de urcare a salariilor” (*D. Ricardo*. „Des principes de l' économie politique et de l'impôt”. Traduit de l'anglais par Constancio. Tome II. Paris, 1835, p. 92) [Versiunea românească, p. 220].

Această cauză el o vede în neproductivitatea crescîndă — relativ crescîndă — a agriculturii, în „dificultatea crescîndă de a spori cuantumul mijloacelor de subzistență”, adică în creșterea salariului proporțional, astfel încît munca nu primește în mod real mai mult, dar obține produsul unei cantități mai mari de muncă; într-un cuvînt, este cerută o parte mai mare de muncă necesară pentru producția de produse agricole. De aceea, la Ricardo, scăderii ratei profitului îi corespunde o creștere nominală a salariului și o creștere reală a rentei funciare. Modul său

#232

unilateral de înțelegere, care abordează un singur caz — ca, de pildă, cazul în care rata profitului poate să scadă ca urmare a unei creșteri temporare a salariului — și care ridică la rangul de lege generală o relație istorică valabilă pentru o perioadă de 50 de ani, [dar] care în următorii 50 de ani evoluează în sens invers și în general se bazează pe disproporția istorică dintre dezvoltarea industriei și cea a agriculturii — în și pentru sine a fost comic că Ricardo, Malthus și alții decretau legi generale, eterne cu privire la agricultură într-o perioadă în care chimia fiziologică încă abia dacă exista —, acest mod de înțelegere ricardian a fost din toate părțile atacat, mai mult din instinct, că este fals și nesatisfăcător; dar, de obicei, mai mult pentru aspectele lui juste decât pentru cele greșite.

„Adam Smith considera că în general acumularea sau creșterea capitalului duce la scăderea ratei generale a profitului, în virtutea aceleiași legi conform căreia creșterea capitalului într-o ramură oarecare are ca urmare o scădere a profitului în cadrul respectivei ramuri. În realitate însă, o asemenea creștere de capital într-o ramură oarecare *semnifică* creșterea lui într-o *proporție* mai mare decât proporția în care crește în același timp capitalul din alte ramuri: această creștere este relativă” („An Inquiry into those Principles, respecting the Nature of Demand and the Necessity of Consumption, lately advocated by Mr. Malthus” etc. London, 1821, p. 9).

„Concurența dintre capitaliștii industriali poate să egalizeze profiturile care depășesc considerabil nivelul obișnuit, dar nu le poate reduce sub acest nivel obișnuit” (Ramsay. „An Essay on the Distribution of Wealth”. Edinburgh, 1836, p. 179—180).

(Ramsay și alți economiști fac deosebirea, pe bună dreptate, dacă productivitatea crește în ramurile industriale care creează capital fix, și desigur salarii, or [crește](#) în alte ramuri de producție, ca de pildă [în ramurile care produc] obiecte de lux. Acestea din urmă nu pot reduce timpul de muncă necesar decât prin intermediul schimbului [obiectelor de lux] pe produsele agricole ale altor popoare, ceea ce echivalează cu o creștere a productivității [chiar] în cadrul agriculturii. Așa se explică importanța comerțului liber cu cereale pentru capitaliștii industriali.)

Ricardo spune (ediția engleză a lucrării „On the Principles of Political Economy, and Taxation”, 3rd edition, London, 1821):

„Arendașul și fabricantul nu pot trăi fără să profite mai mult decât poate trăi muncitorul fără salariu” (p. 123) [Versiunea românească, p. 119]. „Tendința naturală a profitului este deci de scădere, deoarece, odată cu dezvoltarea societății și a bogăției, cantitatea suplimentară de alimente cerute este obținută cu sacrificiul unei munci din ce în ce mai mari. Această tendință, această gravi-

#233

tație, am putea spune, a profitului este, din fericire, înfrînată la intervale repetate de perfecționarea mașinilor care au legătură cu producția obiectelor de primă necesitate, precum și de descoperirile în știința agriculturii, care ne permit să eliberăm o parte din munca necesară mai înainte” (op. cit., p. 120—121) [Versiunea românească, p. 118].

Ricardo confundă numaidecât profitul, direct cu plusvaloarea, el în genere n-a făcut această distincție. *Dar, în timp ce [rata] plusvalorii este determinată de raportul dintre supramunca folosită de capital și munca necesară, rata profitului nu este altceva decât raportul dintre plusvaloare și valoarea totală a capitalului presupus producției.* De aceea, mărimea relativă a profitului scade și crește în funcție de raportul dintre partea de capital care se schimbă pe muncă vie și partea existentă sub formă de material și de capital fix. *În orice împrejurare, plusvaloarea considerată ca profit trebuie să exprime o mărime relativă a câștigului care este mai mică decât mărimea relativă reală a plusvalorii.* Căci în orice împrejurare profitul se măsoară în raport cu capitalul total, care este întotdeauna mai mare decât capitalul folosit pe salarii și schimbat pe muncă vie.

Deoarece în felul acesta Ricardo confundă pur și simplu plusvaloarea cu [VII—18] profitul și deoarece plusvaloarea poate în mod constant să scadă, să manifeste o *tendință* de scădere, [numai în cazul] când scade raportul dintre supramunca și munca necesară, adică munca necesară de reproducerea forței de muncă, ceea ce este posibil doar cu o scădere a forței productive a muncii —, el, Ricardo, presupune că forța productivă a muncii, în vreme ce în industrie crește odată cu acumularea capitalului, în agricultură ea scade. Din domeniul economiei politice el se refugiază în cel al chimiei organice. Noi am demonstrat necesitatea acestei tendințe făcând abstracție de renta funciară, după cum n-a fost nevoie să ținem seama, de pildă, nici de cererea crescândă de muncă etc.

Corelația dintre renta funciară și profit urmează a fi analizată nu aici, ci abia acolo unde vom analiza renta funciară însăși. Dar că postulatul fiziologic al lui Ricardo, formulat ca lege generală, este fals, aceasta a demonstrat-o chimia modernă. Discipolii lui Ricardo însă, în măsura în care n-au repetat pur și simplu spusele maestrului, nu s-au dat în lături ca, asemenea întregii economii politice moderne în general, să renunțe liniștit la tot ce nu le convenea în principiile lui. Eludarea problemei este metoda lor obișnuită de a o rezolva.

Alți economiști, ca, de pildă, Wakefield ⁵⁷, recurg la investigarea *sferei de întrebuințare* a capitalului în creștere. Acest domeniu ține de analiza concurenței și este mai curînd *dificultatea capitalului de a realiza profitul crescînd; deci negarea tendinței imanente de scădere a ratei profitului.* Necesitatea pentru capital de

#234

a căuta o tot mai largă sferă de întrebuintare este, la rîndul ei, iarăși o consecință, dar Wakefield și consorții nu pot fi numărați printre cei care au ridicat această problemă, (într-o anumită măsură este vorba de o reeditare a concepției lui Adam Smith.)

În sfîrșit, dintre economiștii contemporani, propovăduitorii armoniei, în frunte cu americanul Carey, al cărui arhiagasant secundant era francezul Bastiat (în treacăt fie zis, e cea mai drăguță ironie a istoriei faptul că adepții continentali ai liberului-schimb îi țin isonul d-lui Bastiat, care, la rîndul său, își trage înțelepciunea de la protecționistul Carey), recunosc faptul în sine, [adică] tendința de scădere a ratei profitului pe măsura creșterii capitalului productiv. Dar ei o explică în mod simplu și cinstit, prin aceea că crește valoarea părții care revine muncii, adică a părții din produsul total pe care o primește muncitorul, în timp ce capitalul s-ar compensa prin creșterea profitului brut. Neplăcutele contradicții și antagonisme în care se mișcă economia politică clasică și pe care Ricardo le subliniază cu necruțătoare rigoare științifică sînt astfel diluate în armonii prospere. Analiza lui Carey mai are o oarecare aparență că, în general, el gîndește cu propriul său cap. Ea[, analiza,] se referă la o lege pe care o vom examina abia în cadrul teoriei concurenței, unde ne vom și răfui cu el.

Dar cu platitudinea lui Bastiat, care recurge la paradoxuri pentru a lansa locuri comune, cizelate cu multă migală și care în spatele paravanului logicii formale ascunde o extremă sărăcie de idei, ne putem răfui chiar aici *. În lucrarea „Gratuite du credit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon”, Paris, 1850 (apropo, Proudhon face o figură extrem de ridicolă în această polemică, unde el își ascunde neputința dialectică sub o aroganță retorică), în scrisoarea a VIII-a a d-lui Bastiat (unde, în treacăt fie zis, acest nobil domn transformă, cu ajutorul dialecticii sale conciliatoare, profitul — care se obține ca urmare a simplei diviziuni a muncii și care îi revine atît constructorului unui drum, cît și beneficiarului lui — pur și simplu în profit care revine „drumului” însuși, adică capitalului) se spune:

„Pe măsură ce capitalurile cresc (și odată cu ele produsele), crește și partea absolută care revine capitalului, în timp ce partea lui proporțională scade. Pe măsură ce capitalurile cresc (și odată cu ele produsele), crește și partea proporțională și partea absolută a muncii... Întrucît partea absolută a capitalului crește, deși nu-i revine succesiv decît 1/2, 1/3, 1/4, 1/5 din produsul total, munca, căreia îi revine succesiv 1/2, 2/3, 3/4, 4/5, capătă, evident, cu prilejul împărțirii o parte tot mai mare, atît în sens relativ, cît și absolut”.

* Aici s-ar putea insera cîte ceva din caietul al treilea ⁵⁸ în legătură cu opoziția dintre Carey și Bastiat.

#235

Spre *ilustrare* el prezintă următorul tabel :

	Produs total	Partea capitalului	Partea muncii
Perioada 1	1000	1/2, sau 500	1/2, sau 500
" a 2-a	1800	1/3, sau 600	2/3, sau 1200
" a 3-a	2800	1/4, sau 700	3/4, sau 2100
" a 4-a	4000	1/5, sau 800	4/5, sau 3200

(p. 130, 131).

Aceeași scamatorie se repetă la p. 288 sub forma profitului brut în creștere în condițiile scăderii ratei profitului, dar [concomitent cu] creșterea masei produselor, care se vînd la prețuri mai scăzute. Aici se vorbește cu mult aplomb despre

„legea descreșterii nelimitate, care nu ajunge niciodată la zero, lege binecunoscută matematicienilor” (p. 288). „Aici se vede” (șarlatanul !) „un înmulțitor care descrește neîncetat, pentru că deînmulțitul crește neîncetat” (ibid.).

Ricardo parcă l-a presimțit pe Bastiat. Relevînd creșterea sumei profitului odată cu creșterea capitalului și în pofida scăderii ratei profitului — adică anticipînd întreaga arhiînțelepciune a lui Bastiat —, el n-a uitat totuși să precizeze că această progresie „este valabilă numai pentru un anumit timp”. El spune textual:

„Oricît de mult ar scădea rata profitului capitalului datorită acumulării de capital în agricultură și datorită urcării salariilor” (prin care, apropo, Ricardo înțelege sporirea cheltuielilor de producție la produsele agricole indispensabile

pentru întreținerea forței de muncă), „totuși suma totală a profitului trebuie să crească. Astfel, presupunând că prin acumulări repetate de câte 100 000 l. st. rata profitului ar scădea de la 20 la 19, la 18, la 17 la sută, ceea ce reprezintă o scădere constantă a sa, trebuie să ne așteptăm ca întreaga sumă a profitului obținut de acești posesori succesivi de capital să fie întotdeauna progresivă; ca această sumă să fie mai mare când capitalul este de 200 000 l. st. decât când este de 100 000 l. st.; și mai mare când este de 300 000 l. st.; și așa mai departe, crescând cu fiecare sporire de capital, deși într-un ritm din ce în ce mai redus. Totuși, această progresie este valabilă numai pentru un anumit timp; astfel, 19 la sută la 200 000 l. st. este mai mult decât 20 la sută la 100 000 l. st.; la fel 18 la sută la 300 000 l. st. este mai mult decât 19 la sută la 200 000 l. st.; dar, după ce s-a acumulat o sumă mare de capital, o acumulare în continuare va reduce totalul profitului. Astfel, presupunând că acumularea este de 1 000 000 l. st. și că profitul este de 7 la sută, întreaga sumă a profitului va fi de 70 000 l. st.; dacă la un milion de lire sterline se va adăuga un capital de 100 000 l. st., iar profitul va scădea la 6 la sută [VII—19], posesorii de capital vor primi 66000 l. st., sau cu 4000 l. st.

#236

mai puțin, deși suma întregă a capitalului a sporit de la 1 000 000 l. st. la 1 100 000 l. st." (*Ricardo*. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". London, 1821, p. 124, 125) [Versiunea românească, p. 119—120].

Aceasta, firește, nu-l împiedică pe d-l Bastiat să se lanseze în operația școlărească prin care un deînmulțit crescând alături de un înmulțitor descrescând este pus să crească în așa fel încât să rezulte un produs în creștere, după cum nici legile producției nu l-au împiedicat pe d-rul Price să-și elaboreze calculul dobânzilor compuse. De vreme ce rata profitului scade, ea scade în raport cu salariul, care trebuie deci să crească atât relativ, cât și absolut. Aceasta este concluzia la care ajunge Bastiat.

(Ricardo a remarcat această tendință de scădere a ratei profitului odată cu creșterea capitalului, și deoarece confunda profitul cu plusvaloarea, el s-a văzut nevoit să admită creșterea salariului pentru a explica scăderea profitului. Văzînd însă totodată că salariul real mai curînd scade decât crește, el acreditează ideea creșterii valorii lui, adică a cuantumului muncii necesare, fără a acredita și ideea creșterii valorii lui de întrebuintare. De aceea, la el crește de fapt numai renta funciară. Armonicul Bastiat, descoperă însă că, odată cu acumularea capitalurilor, salariul crește atât în mod relativ, cât și absolut.)

Bastiat presupune ceea ce ar trebui să demonstreze, și anume că scăderea ratei profitului este identică cu creșterea părții ce revine salariului, iar după aceea își „ilustrează" presupunerea printr-un exemplu de calcul, care pare să-l fi amuzat nespun. Dacă scăderea ratei profitului nu exprimă nimic altceva în afară de scăderea cantității relative de muncă vie de care are nevoie capitalul total pentru reproducția sa, — asta e cu totul altceva. D-l Bastiat pierde din vedere micul amănunt că în presupunerea construită de el, deși rata profitului la capital scade, capitalul însuși, capitalul presupus producției crește. Că valoarea capitalului nu poate să crească fără ca acesta să-și aproprieze supramuncă, asta este ceva ce pînă și d-l Bastiat ar fi putut intui. Faptul că simpla înmulțire a produselor nu le sporește valoarea i-l putea indica, în istoria Franței, mizeria staționară în vremuri de recolte foarte bune. Problema s-ar fi învîrtit atunci pur și simplu în jurul cercetării dacă scăderea ratei profitului este echivalentă cu creșterea ratei supramuncii în raport cu munca necesară, sau, dimpotrivă, dacă nu este echivalentă cu scăderea ratei generale a întregii munci vii folosite, în raport cu capitalul reproduș.

De aceea d-l Bastiat împarte produsul chiar între capitalist și muncitor, în loc să-l împartă în materie primă, unealtă de producție și muncă, și să se întrebe în ce părți alicote a fost utilizată valoarea produsului în schimbul pe aceste porțiuni diferite. Partea din produs care se schimbă pe materie primă și pe unelte de producție nu-i interesează, evident, pe muncitori. Ceea ce ei împart cu capitalul, ca

#237

salariu și profit, nu este altceva decât munca vie nou adăugată. Dar ceea ce-l preocupă în mod deosebit pe d-l Bastiat este întrebarea cine trebuie să consume produsul sporit. Întrucît capitalistul consumă o parte relativ mică, nu trebuie oare că muncitorul consumă o parte relativ mare? Tocmai în Franța, a cărei producție totală cel mult în imaginația d-lui Bastiat permite în general mult de mîncare, el s-ar fi putut convinge cum capitalului i se alipește o masă de corpuri parazitare, care sub un titlu sau altul sug o parte atât de mare din producția globală, încît muncitorului nu-i lasă nimic în plus. Dealtfel, este clar că, odată cu producția pe scară largă, masa totală a muncii folosite poate să crească, deși raportul dintre munca folosită și capital scade, că deci nimic nu se opune ca, odată cu creșterea capitalului, o populație muncitorească în creștere să aibă nevoie de o masă mai mare de produse. În treacăt fiind spus, Bastiat, pentru al cărui creier armonic toate pisicile sînt negre (vezi cele spuse despre salariu)*, confundă scăderea dobînzii cu creșterea salariilor, pe cînd prima este mai curînd o creștere a profitului în industrie, care nu-i interesează cîtuși de puțin pe muncitori, căci ea nu afectează decât proporția în care capitaliștii de diferite feluri își împart între ei profitul total.

[2)] *Capital și venit. Cheltuieli de producție.*
[Plusvaloare și profit]

Dar să ne întoarcem la oile noastre. Produsul capitalului este, așadar, profitul. Raportându-se la sine însuși ca profit, capitalul se raportează la sine însuși ca la o *sursă a producției de valoare, iar rata profitului exprimă proporția în care el și-a sporit propria sa valoare*. Dar capitalistul nu este numai capital. El trebuie să trăiască, și deoarece nu trăiește din munca sa, el trebuie să trăiască din profit, adică din munca străină pe care și-o apropiază. Astfel capitalul este pus ca sursă de avuție. Deoarece capitalul și-a încorporat productivitatea ca pe o însușire immanentă a sa, el se raportează la profit ca la *venit*. El poate să consume o parte din acest venit (în aparență, întregul venit, dar care [lucru] se va dovedi ca fals) fără a înceta să fie capital. După ce a consumat acest rod, el poate înmuguri rod nou. El poate să reprezinte avuția consumatoare fără a înceta să reprezinte forma generală a avuției, ceea ce banilor în circulația simplă le era imposibil. Pentru a rămîne *formă generală* a avuției, *banii trebuiau să practice ascetismul*; sau, dacă erau cheltuiți pe avuție reală, pe consum, încetau să fie formă generală a avuției.

* Vezi K. Marx, op. cit., partea I, p. 181—182 și 253—254. — Nota red.

#238

În felul acesta profitul apare ca *formă de repartitie* asemenea salariului. Deoarece însă capitalul poate să crească doar prin retransformarea profitului în capital — în capital adițional —, profitul este și o *formă de producție pentru capital*; exact așa cum din punctul de vedere al capitalului salariul nu este decât o *relație de producție*, [în timp ce] din punctul de vedere al muncitorului el este o relație de repartitie.

De aici reiese că relațiile de repartitie ele însele sînt produse de relațiile de producție, pe care le reprezintă din alt punct de vedere. Reiese, mai departe, că relația dintre producție și consum este pusă de producția însăși. Absurditatea tuturor economiștilor burghezi, inclusiv J. St. Mill de pildă, care consideră relațiile de producție burgheze drept veșnice, dar formele lor de repartitie drept istorice, denotă că ei nu le înțeleg nici pe unele, nici pe celelalte.

În ce privește schimbul simplu, *Sismondi* remarcă pe bună dreptate:

„Un schimb presupune întotdeauna două valori; fiecare dintre ele poate să aibă o soartă diferită; dar *calitatea de capital și de venit* nu este proprie obiectului schimbat, ci persoanei care este proprietarul lui" (*Sismondi*. „Nouveaux Principes d'Economie Politique". Seconde edition. Tome I. Paris, 1827, p. 90).

De aceea venitul nu poate fi explicat prin simple relații de schimb. Calitatea unei valori, obținute prin schimb, de a reprezenta capital sau venit este determinată de relații care depășesc cadrul schimbului simplu. E absurd de aceea să vrei să reduci aceste forme mai complexe la simple relații de schimb, așa cum fac adepții armonici ai liberului-schimb. Din punctul de vedere al schimbului simplu și al acumulării considerate ca simplă acumulare de bani (valoare de schimb), profitul și venitul la capital sînt imposibile.

„Dacă bogătașii își cheltuiesc avuția acumulată pe articole de lux — și ei pot să obțină mărfuri numai prin intermediul schimbului —, ei riscă să-și epuizeze rapid fondul de rezervă... Dar în orînduirea socială avuția a dobîndit însușirea de a se reproduce prin *muncă străină*. Avuția, ca și munca, și *prin muncă*, aduce un rod anual, care poate fi *distrus* în fiecare an fără ca din această cauză cel bogat să sărăcească. Rodul acesta este venitul care provine din capital" (op. cit., p. 81—82).

Așadar, dacă profitul apare ca rezultat al capitalului, pe de altă parte el se prezintă ca *premisă a formării capitalului*. Și astfel este pusă din nou mișcarea circulară în care rezultatul apare ca premisă.

„O parte din venit s-a transformat astfel în capital, în valoare care se multiplică permanent și care nu mai dispare. Această valoare se detașează de marfa care a creat-o; aidoma unei calități metafizice și nesubstanțiale, ea rămîne întotdeauna în stăpînirea aceluiași cultivator" (capitalist), „pentru care îmbracă forme diferite" (op. cit., p. 89).

#239

[VII—20] *Prin faptul că capitalul este pus ca creator de profit, ca sursă de avuție independent de muncă, se presupune că fiecare dintre părțile capitalului este la fel de productivă*. Și așa cum sub formă de profit plusvaloarea se măsoară în raport cu valoarea totală a capitalului, tot astfel ea apare ca fiind creată în mod egal de diferitele părți componente ale acestuia. Partea circulantă a capitalului (compusă din materii prime și din fondul mijloacelor de subzistență) nu aduce deci mai mult profit decât componenta care formează capitalul fix, și anume profitul se raportează uniform la aceste părți componente în concordanță cu mărimea lor.

Întrucît profitul la capital se realizează numai în prețul care este plătit pentru el, pentru valoarea de întrebuițare creată de capital, înseamnă că profitul este determinat de *excedentul de preț obținut peste prețul care acoperă cheltuielile*. Mai departe, întrucît această realizare se petrece numai în cadrul schimbului, pentru capitalul singular *profitul nu este neapărat limitat la plusvaloarea sa*, la supramunca pe care o conține, ci stă în raport cu excedentul de preț pe care îl obține el în cadrul schimbului. În cadrul schimbului el poate să obțină o valoare mai mare decât *echivalentul său, și în acest caz profitul este mai mare decât plusvaloarea sa*. Acest

caz este posibil numai în măsura în care celălalt participant la schimb nu obține un echivalent. În urma acestei operații, plusvaloarea totală, ca și *profitul total*, care este *plusvaloarea însăși doar că altfel calculată*, nu poate niciodată să crească, nici să scadă; nu plusvaloarea însăși este cea care *se modifică*, ci numai *repartizarea ei între diferitele capitaluri*. Dar aceasta este o problemă care va fi examinată acolo unde vom avea de-a face cu mai multe capitaluri, și nu aici.

Raportată la profit, valoarea capitalului presupus în producție apare ca *avansuri*, ca *cheltuieli de producție*, care trebuie să fie înlocuite în produs. După scăderea părții din preț care le înlocuiește, excedentul [rămas] constituie profitul. Întrucât supramunca — profitul și dobînda sînt ambele doar părți ale ei — nu-l costă nimic pe capital, astfel că nici nu se rînduiește drept valoare avansată de el — nici drept valoare pe care a avut-o el înainte de procesul de producție și de valorificarea produsului —, [rezultă că] această supramuncă, care este inclusă în cheltuielile de producție ale produsului și constituie sursa plusvalorii, deci și a profitului, nu figurează nici printre cheltuielile de producție ale capitalului. Aceste cheltuieli sînt egale doar cu valorile efectiv avansate de el, nu [și] cu plusvaloarea apropiată în producție și realizată în circulație. De aceea, din punctul de vedere al capitalului, cheltuielile de producție nu sînt cheltuielile de producție reale, [și aceasta] tocmai pentru că pe *el* supramunca nu-l costă nimic. Excedentul prețului produsului peste prețul cheltuielilor de producție îi dă lui profit.

#240

Așadar, poate să existe profit pentru capital [și] fără ca cheltuielile sale de producție reale — adică totalitatea supramuncii puse de el în acțiune — să se realizeze. Profitul — excedentul peste avansurile făcute de capital — poate fi mai mic decît plusvaloarea, adică [decît] excedentul de muncă vie obținut de capital peste munca materializată pe care el a schimbat-o contra forței de muncă. Totuși, prin separarea dobînzii de profit, pe care o vom examina imediat, o parte din plusvaloare este pusă ca cheltuieli de producție chiar pentru capitalul productiv însuși.

Confundarea *cheltuielilor de producție*, privite din punctul de vedere al capitalului, cu cantitatea de muncă materializată în produsul capitalului, inclusiv supramunca, a dus la afirmații ca cele de mai jos:

„Profitul nu este cuprins în prețul natural”, „e absurd să numești excedentul, sau profitul, o parte din cheltuieli” (*Torrens*. „An Essay on the Production of Wealth”. London, 1821, p. 51—52).

La rîndul ei, aceasta dă naștere la mari confuzii: fie [că se consideră] că profitul nu se realizează în cadrul schimbului, ci provine din el (ceea ce este posibil numai în sensul relativ al cuvîntului, în cazul în care unul dintre participanții la schimb nu-și capătă echivalentul), fie că i se atribuie capitalului o putere magică, care din nimic creează ceva. Deoarece valoarea pusă în procesul de producție își realizează prețul în cadrul schimbului, prețul produsului apare efectiv determinat prin suma de bani care exprimă echivalentul cantității totale de muncă cuprinsă în materie primă, mașini, salariu și supramunca neplătită. Aici, așadar, prețul mai apare doar ca o schimbare de formă a valorii, ca valoare exprimată în bani; dar mărimea acestui preț este presupusă în procesul de producție a capitalului. Din această cauză capitalul apare [ca factor] determinant al prețului, astfel încît acesta din urmă este determinat de avansurile făcute de capital plus supramunca realizată de el în produs. În continuare vom vedea că, dimpotrivă, prețul apare ca factor determinant al profitului. Și dacă aici totalul cheltuielilor de producție *reale* apare ca determinînd prețul, ulterior prețul va apărea ca determinînd cheltuielile de producție. Pentru a impune capitalului legile lui imanente ca pe o necesitate exterioară, concurența le răstoarnă în aparență pe toate. *Le inversează*.

Așadar, să repetăm: profitul la capital nu depinde de mărimea acestuia, ci, la o mărime egală, de raportul dintre părțile componente ale capitalului (partea constantă și cea variabilă); apoi de productivitatea muncii (care însă se exprimă în prima proporție, căci la o productivitate mai mică același capital nu ar putea să prelucreze, în același timp [și] cu aceeași cantitate de muncă vie, același material); de timpul de rotație, care este determinat de diferitele proporții dintre capitalul fix și capita-

#241

lul circulant, de durabilitatea diferită a capitalului fix etc. etc. (vezi mai sus *). Inegalitatea profitului în diferite ramuri ale industriei pentru capitaluri de aceeași mărime, adică inegalitatea ratei profitului, este condiție și premisă pentru egalizările [datorate] concurenței.

În măsura în care capitalul obține materia primă, uneltele și munca prin intermediul schimbului, prin cumpărare, înseși elementele lui există din capul locului sub formă de prețuri; deja puse ca prețuri; presupuse lui. Compararea prețului de piață al produsului său cu prețurile elementelor sale devine atunci decisivă pentru el. Dar această problemă va fi tratată în capitolul referitor la concurență.

Așadar plusvaloarea, pe care capitalul o pune într-un timp de rotație dat, capătă forma de *profit*, cît este măsurată în raport cu valoarea totală a capitalului presupus producției. Pe cînd plusvaloarea este măsurată direct prin timpul de supramuncă pe care capitalul îl cîștigă în schimbul cu munca vie. Profitul nu este decît o altă formă a plusvalorii, mai dezvoltată în sensul capitalului. Aici plusvaloarea e mai mult considerată ca

schimbată pe capitalul însuși în procesul de producție, nu pe muncă. De aceea capitalul apare în calitate de capital, în calitate de valoare presupusă, raportându-se la sine prin intermediul propriului său proces ca la valoare creată, produsă, iar valoarea pusă de el se numește *profit*.

Cele două legi imediate care ni se revelează din această transformare a plusvalorii în forma de profit sînt următoarele:

1) *Exprimată ca profit, plusvaloarea apare întotdeauna ca o proporție mai mică decît plusvaloarea socotită în realitatea ei actual nemijlocită*. Căci, în loc să fie măsurată [prin raportare] la o parte din capital, [și anume] la partea schimbată pe muncă vie (un raport ce se dovedește a fi cel al muncii necesare față de supramuncă), ea se măsoară [prin raportare] la întregul capital. Oricare ar fi plusvaloarea pe care o pune un capital a și oricare ar fi raportul dintre c și v în capitalul a , adică raportul dintre partea constantă și partea variabilă a capitalului, plusvaloarea p trebuie să apară mai mică atunci cînd se măsoară în raport cu suma $c + v$, decît atunci cînd se măsoară cu etalonul ei real v . Profitul sau — dacă îl considerăm nu ca sumă absolută, ci (cum se întîmplă de cele mai multe ori) ca *proporție* (rata profitului este profitul exprimat ca *raportul în care capitalul a pus plusvaloare*) — [VII—21] rata profitului nu exprimă niciodată gradul real în care capitalul exploatează munca, ci întotdeauna un raport mult mai mic, și cu cît capitalul este mai mare, cu atît mai fals este raportul pe care îl exprimă rata profitului. Rata profitului ar putea să exprime rata reală a plusvalorii numai în cazul cînd întregul capital s-a cheltuit numai pe salariu, cînd capitalul s-a schimbat

* Vezi volumul de față, p. 199—202. — *Nota red.*

#242

în întregime pe muncă vie, adică a existat numai ca fond de mijloace de subzistență, și nu numai că n-a existat sub forma de materie primă primă deja produsă (lucru întîlnit în industria extractivă), dar a fost egal cu zero nu doar ca materie primă ci și ca mijloace de producție, fie ele sub formă de unelte sau de capital fix dezvoltat. Acest din urmă caz nu poate avea loc pe baza modului de producție corespunzător capitalului. Dacă $a = c + v$, atunci, oricare ar fi p , vom avea

$$p/c+v < p/v$$

2) A doua mare lege este că, pe măsură ce capitalul și-a apropiat deja munca vie sub formă de muncă materializată, pe măsură deci ce munca se capitalizează și, ca urmare, și acționează tot mai mult în procesul de producție sub formă de capital fix, sau pe măsură ce forța productivă a muncii crește, rata profitului scade. Creșterea forței productive a muncii este sinonimă cu a) creșterea plusvalorii relative sau a timpului de supramuncă relativ pe care muncitorul îl cedează capitalului; b) reducerea timpului de muncă necesar pentru reproducerea forței de muncă; c) reducerea părții de capital care se schimbă în general pe muncă vie, în comparație cu partea de capital care participă la procesul de producție ca muncă materializată și ca valoare presupusă. De aceea, rata profitului este invers proporțională cu creșterea plusvalorii relative sau a timpului de supramuncă relativ, cu dezvoltarea forțelor de producție și mărimea capitalului folosit în producție în calitate de capital [constant]. Cu alte cuvinte, legea a doua este *tendința ratei profitului de a scădea* pe măsura dezvoltării capitalului, atît a forței lui productive, cît și a proporțiilor în care el s-a pus deja ca valoare materializată; a proporțiilor în care este capitalizată atît munca cît și forța productivă.

Alte cauze care pot influența în plus rata profitului, o pot scădea pentru perioade mai lungi sau mai scurte, nu ne interesează încă aici. Este total adevărat că, dacă considerăm procesul de producție în întregul și extensia lui, capitalul care funcționează ca materie primă și capital fix nu doar că este muncă materializată, dar trebuie să fie din nou reprodus de muncă, și anume reprodus în permanență. De aceea existența lui, dimensiunea pe care a atins-o existența lui presupune un efectiv al populației muncitorești, o populație numeroasă, care este în și pentru sine condiția oricărei forțe productive. Dar această reproducție [a capitalului constant] operează pretutindeni sub premisa acțiunii capitalului fix, a materiei prime și a forței științifice, atît ca atare, cît și ca forță apropiată în producție și deja realizată în ea. Acest punct va trebui dezvoltat mai amănunțit acolo unde ne vom ocupa de acumulare.

#243

Este clar apoi că, deși partea capitalului — considerată în raport cu capitalul total — care se schimbă pe muncă vie scade, masa totală a muncii vii folosite poate să crească sau să rămînă neschimbată dacă capitalul crește în aceeași proporție sau într-o proporție mai mare. De aceea populația poate să crească continuu proporțional cu reducerea volumului muncii necesare. Dacă capitalul a cheltuiește $1/2$ pe c și $1/2$ pe v , iar capitalul a' $3/4$ pe c și $1/4$ pe v , capitalul a' ar putea folosi la $6/4 c$ [un capital de] $2/4 v$. Dar dacă la origine capitalul a' era egal cu $3/4 c + 1/4 v$, acum el este egal cu $6/4c + 2/4v$, sau a crescut cu $4/4$, adică s-a dublat. Dar și această relație va trebui examinată amănunțit acolo unde ne vom ocupa de teoria acumulării și a

populației. În general se impune să nu ne lăsăm induși în eroare de urmările care decurg din sus-menționatele legi și de diversele reflecții pe tema acestor urmări.

Așadar, rata profitului este determinată nu numai de raportul dintre supramuncă și munca necesară, sau de raportul în care munca materializată se schimbă pe muncă vie, ci de raportul ca atare dintre munca vie folosită și munca materializată; de raportul dintre partea de capital care se schimbă în general pe muncă vie și partea care participă la procesul de producție în calitate de muncă materializată. Dar prima din aceste două părți scade proporțional cu creșterea supramuncii în raport cu munca necesară.

(Întrucât partea de capital care se schimbă pe forță de muncă muncitorul trebuie s-o reproducă la fel ca și pe celelalte părți ale capitalului, raportul în care capitalistul câștigă în schimbul pe forță de muncă apare ca determinat de raportul dintre supramuncă și munca necesară. Inițial lucrurile se prezintă de așa manieră încât munca necesară doar îi înlocuiește capitalistului cheltuielile. Dar întrucât capitalistul nu avansează nimic altceva în afară de munca însăși — așa cum reiese din analiza reproducerii —, raportul în cauză (raportul de plusvaloare) poate fi formulat pur și simplu ca raport între supramuncă și munca necesară.)

*[3) Mașinile, valoarea și rolul lor în sporirea supramuncii.
Expunerea succintă a tezelor generale
cu privire la plusvaloare]*

{În ceea ce privește capitalul fix — și durabilitatea sa ca o condiție care nu intervine din afară — ar mai fi de remarcat: în măsura în care unealta de producție este ea însăși valoare, muncă materializată, *ea nu contribuie cu nimic ca forță productivă*. Dacă o mașină a cărei fabricare reclamă 100 de zile de muncă ar înlocui numai 100 de zile de muncă, ea nu ar spori cît puțin de puțin forța productivă a muncii și în

#244

nici un caz nu ar putea reduce prețul de cost al produsului. Cu cît mașina este mai durabilă, cu atît mai frecvent poate să fie produsă cu ea aceeași cantitate de produse, sau cu atît mai frecvent poate să fie reînnoit capitalul circulant, să fie repetată reproducția lui, și cu atît mai mică este partea de valoare (necesară pentru compensarea uzurii mașinii); adică cu atît mai mult este scăzut prețul produsului, sînt reduse cheltuielile de producție anterioare. Aici însă nu sîntem încă în situația de a introduce în analiza noastră relația de preț. Reducerea prețului ca o condiție a cuceririi pieței ține abia de concurență.

De aceea problema trebuie pusă în alt mod: dacă capitalul ar putea să aibă unealta de producție fără cheltuială, pe nimic, care ar fi consecința? Aceeași ca și atunci cînd cheltuielile de circulație ar fi egale cu zero; anume, munca necesară pentru conservarea forței de muncă s-ar reduce și, ca urmare, ar crește supramunca, adică plusvaloarea, fără ca aceasta să-l coste cît de puțin pe capital. O asemenea creștere a forței productive, un mecanism care nu-l costă nimic constituie diviziunea muncii și combinarea muncii în cadrul procesului de producție. Dar aceasta presupune munci [\[operînd\]](#) pe scară largă, adică dezvoltarea capitalului și a muncii salariate.

O altă forță productivă care nu-l costă nimic pe capital este forța științifică. (Se înțelege de la sine, capitalul trebuie să plătească întotdeauna o anumită contribuție pentru clerici, profesori și savanți, indiferent de forța științifică mai mare sau mai pe care pot s-o aducă.) Dar această forță științifică capitalul și-o poate însuși numai prin folosirea mașinilor (în parte și în procesele chimice). Creșterea populației este o asemenea forță productivă care nu-l costă nimic pe capital.

Într-un cuvînt, toate forțele sociale care se dezvoltă odată cu creșterea populației și cu dezvoltarea istorică a societății nu costă capitalul nimic. Însă în măsura în care aceste forțe, pentru a fi folosite în procesul de producție nemijlocit, necesită un substrat produs el însuși prin intermediul muncii, adică de un substrat existînd sub formă de muncă materializată, deci în măsura în care sînt ele însele valori, capitalul și le poate apropria numai în schimbul unor echivalente.

Perfect. Un capital fix a cărui folosire ar costa mai scump decît folosirea muncii vii, [VII—22] adică un capital fix care ar necesita mai multă muncă vie pentru producerea și întreținere lui decît ar înlocui el, ar fi o pacoste. Asemenea [\[mecanism, dimpotrivă,\]](#) care nu costă nimic, ci doar trebuie să fie apropiat de capitalist, ar avea pentru capital maximum de valoare. Din propoziția simplă că, atunci cînd valoarea mașinii este egală cu zero, ea este cea mai valoroasă pentru capital, rezultă că orice reducere a costului mașinii este un câștig pentru capital. *În timp ce, pe de o parte, tendința capitalului este de a spori valoarea totală a*

#245

capitalului fix, [tendința lui este,] în același timp, de a reduce valoarea fiecărei părți alicote ale acestuia din urmă.

În măsura în care capitalul fix intră în circulație ca valoare, el încetează de a funcționa ca valoare de

întrebuințare în procesul de producție. Valoarea lui de întrebuințare este tocmai creșterea forței productive a muncii, reducerea muncii necesare, sporirea supramuncii relative și deci a plusvalorii. Când capitalul fix intră în circulație, valoarea lui este doar înlocuită, nu sporită. În schimb, produsul, capitalul circulant, este purtătorul plusvalorii, care se realizează abia atunci când produsul trece din procesul de producție în circulație.

Dacă mașina ar dura veșnic, dacă ea însăși nu ar fi constituită din material perisabil, care trebuie reprodus (făcând complet abstracție de inventarea unor mașini mai perfecționate, care să-i răpească caracterul de a fi mașină), dacă ar fi un perpetuum mobile, atunci ar corespunde cel mai complet conceptului ei. Valoarea ei n-ar trebui să fie înlocuită, deoarece ar dăinui într-o materialitate indestructibilă. Întrucât capitalul fix este folosit doar dacă el ca valoare este mai mic decât ar fi ca punere de valoare, este evident că, deși el însuși nu intră niciodată [integral] în circulație ca valoare, plusvaloarea realizată în capitalul circulant ar înlocui totuși curînd avansurile, și astfel el ar funcționa ca punere de valoare, după ce costurile sale pentru capitalist, ca și cele cu supramunca pe care capitalistul și-o apropiază, ar fi egale cu zero. El ar continua să funcționeze ca forță productivă a muncii și totodată să fie bani în cea de-a treia semnificație a lor, deci ca valoare constantă, existentă pentru sine.

Să luăm un capital de 1 000 l. st. Să zicem că o cincime din el reprezintă mașini, iar plusvaloarea însumează 50 l. st. Valoarea mașinilor este deci egală cu 200 l. st. După patru rotații, costul mașinilor ar fi acoperit. Pe lângă faptul că capitalistul s-ar afla în continuare în posesia celor 200 l. st. sub forma muncii materializate în mașini, de la rotația a cincea în sus ar fi ca și cum un capital care pe capitalist nu-l costă decât 800 ar da o plusvaloare de 50, adică 6 1/4% în loc de 5%.

De îndată ce capitalul fix intră în circulație ca valoare, valoarea lui de întrebuințare încetează să existe pentru procesul de valorificare a capitalului, sau, cu alte cuvinte, capitalul fix intră în circulație numai în momentul în care acest proces încetează. De aceea, cu cât capitalul fix este mai durabil, cu cât mai puțin necesită reparație, reproducerea parțială sau totală, cu cât este mai îndelungat timpul său de circulație, cu atât mai mult acționează el în calitate de forță productivă a muncii, în calitate de capital, adică de muncă materializată care pune supramuncă vie. Durabilitatea capitalului fix, identică cu durata timpului de circulație a valorii acestuia, sau a timpului necesitat de reproducția lui, decurge ca

#246

moment valoric al său din însuși conceptul de capital fix. (Că în sine și pentru sine ea, [durabilitatea capitalului fix.] considerată doar sub aspectul *substanței*, rezidă în conceptul de mijloc de producție este ceva ce nu mai cere explicații suplimentare.) }

Rata plusvalorii este determinată pur și simplu de raportul dintre supramuncă și munca necesară. Rata profitului este determinată nu numai de raportul dintre supramuncă și munca necesară, ci [și] de raportul dintre partea de capital care se schimbă pe muncă vie și capitalul total care intră în procesul de producție.

Profitul, așa cum îl mai considerăm noi aici, adică ca profit al *capitalului* [*des Kapitals*], nu al unui capital individual pe socoteala altuia, ci, precis exprimat, *ca profit al clasei capitaliștilor, nu poate și niciodată mai mare decât suma plusvalorii*. Ca sumă, profitul este suma plusvalorii, dar este aceeași sumă de valoare raportată la valoarea totală a capitalului, în loc de a fi raportată la partea de capital a cărei valoare crește efectiv, adică la partea de capital care se schimbă pe muncă vie. *În forma sa nemijlocită, profitul nu este altceva decât suma plusvalorii exprimată în raport cu valoarea totală a capitalului*.

Transformarea plusvalorii în forma profit, acest mod al calculării plusvalorii prin intermediul capitalului, oricât de mult s-ar baza pe o iluzie în ce privește natura plusvalorii, sau, mai bine zis, oricât ar disimula această natură, este necesară din punctul de vedere al capitalului.

{Nu e greu de imaginat că mașina ca atare pune valoare, deoarece acționează ca forță productivă a muncii. Dar dacă mașina n-ar necesita nicio muncă [însoțitoare], ea ar putea spori valoarea de întrebuințare, dar valoarea de schimb creată de ea nu ar depăși niciodată propriile ei cheltuieli de producție, propria ei valoare, munca materializată în ea. Nu pentru că înlocuiește munca creează mașina valoare, ci numai în măsura în care ea este un mijloc de a spori supramunca, și numai supramunca însăși este atât măsura cât și substanța plusvalorii care este pusă cu ajutorul mașinii. }

Dacă considerăm ziua [de muncă a] unui muncitor singular, reducerea muncii necesare în raport cu supramunca se exprimă în sensul că o parte mai mare din ziua de muncă este apropiată de către capital. Munca vie folosită rămîne aici aceeași. Să presupunem că în urma sporirii forței productive, prin folosirea mașinilor, de pildă, din 6 muncitori care lucrează fiecare câte 6 zile pe săptămână, 3 devin de prisos. Dacă acești 6 muncitori ar fi ei înșiși proprietarii mașinilor, fiecare dintre ei n-ar lucra decât o jumătate de zi. Acum 3 muncitori continuă să lucreze ziua întreagă în tot cursul săptămânii. Dacă capitalul i-ar folosi în continuare pe toți cei 6 muncitori, fiecare dintre ei ar lucra numai jumătate de zi, fără a efectua supramuncă. Să presupunem că înainte munca ne-

#247

cesară reprezenta 10 ore, iar supramunca zilnică două ore; în acest caz, supramunca zilnică a celor 6 muncitori ar reprezenta 2×6 ore, adică ar fi egală cu o zi de muncă, iar într-o săptămână ar reprezenta 6 zile, adică 72 de ore. Fiecare dintre ei ar lucra gratuit o zi pe săptămână. Sau ar fi la fel ca și când cel de-al șaselea muncitor a lucrat gratuit toată săptămână. Cei 5 muncitori ar reprezenta munca necesară, și dacă numărul lor ar putea fi redus la 4, iar un muncitor ar lucra, ca și pînă acum, în mod gratuit, plusvaloarea relativă ar crește, înainte raportul era $1 : 6$, iar acum raportul ar fi de $1 : 5$. Prin urmare, legea anterioară — sporirea numărului orelor de supramuncă — se prezintă acum ca reducere a numărului muncitorilor necesari. Dacă cu același capital cei 6 muncitori ar putea fi folosiți potrivit acestei rate noi, plusvaloarea ar crește nu numai relativ, ci și absolut. Timpul de supramunca ar reprezenta $14 \frac{2}{5}$ ore. $2 \frac{2}{5}$ ore la 6 muncitori înseamnă, bineînțeles, mai mult decît $2 \frac{2}{5}$ ore la 5 muncitori.

Dacă luăm în considerare plusvaloarea absolută, ea apare determinată de prelungirea absolută a zilei de muncă peste și dincolo de limitele timpului de muncă necesar. Timpul de muncă necesar [este timpul în care se] lucrează pentru simpla valoare de întrebuințare, pentru [mijloacele de] subzistență. Ziua de supramuncă este muncă pentru valoarea de schimb, pentru avuție. Ea este primul moment al muncii industriale. Limita naturală — presupunînd disponibile condițiile muncii, materia primă și unealta de muncă, sau una din ele, în funcție de împrejurarea că munca este doar extractivă sau formativă, că doar separă valoarea de întrebuințare de corpul pămîntului ori o modelează —, limita naturală este pusă de numărul zilelor de muncă simultane sau al forțelor de muncă vii, adică de populația muncitorească. Pe această treaptă, deosebirea dintre producția capitalistă și modurile de producție anterioare este doar formală. [Prin] răpire de oameni, sclavie, comerț de sclavi și muncă forțată a sclavilor, [VII—23] sporirea [numărului] acestor mașini muncitoare, mașini producătoare de plusprodus, este pusă aici direct prin violență; la capital este mijlocită prin schimb.

Valorile de întrebuințare cresc aici în aceeași proporție simplă în care cresc [și] valorile de schimb, și de aceea această formă de supramuncă apare atît în modurile de producție bazate pe sclavie, iobăgie etc, unde se urmărea în special și îndeosebi valoarea de întrebuințare, cît și în modul de producție capitalist, orientat direct spre valoarea de schimb și numai indirect spre valoarea de întrebuințare. Această valoare de întrebuințare poate fi pur imaginară, ca, de pildă, la construirea piramidelor egiptene, pe scurt, la lucrările religioase fastuoase la care a fost constrînsă masa populației din Egipt, India etc., sau poate fi îndreptată spre o utilitate nemijlocită, ca la etruscii din antichitate.

#248

În cea de-a doua formă de plusvaloare însă, ca plusvaloare relativă, care apare ca dezvoltare a forței productive a muncitorilor, în raport cu ziua de muncă — ca reducere a timpului de munca necesar, iar în raport cu populația — ca scădere a populației muncitorești necesare (aceasta este forma contradictorie) —, în această formă apare direct caracterul industrial și istoricește distinct al modului de producție bazat pe capital.

Primei forme îi corespunde transformarea forțată a majorității populației în muncitori salariați și disciplina care le transformă existența în aceea de simpli muncitori. Așa, de pildă, de-a lungul a 150 de ani începînd din timpul domniei lui Henric al VII-lea, în anele legislației engleze au rămas înscrise cu litere de sînge măsuri de constrîngere care au servit la transformarea masei populației, ajunsă fără proprietate și devenită disponibilă, în muncitori salariați liberi. Desființarea suitelor feudale, confiscarea bunurilor bisericii, desființarea breslelor și confiscarea bunurilor lor, alungarea forțată a populației de pe pămînturi prin transformarea terenului arabil în pășune, împrumuirea pămînturilor obștii etc. au pus muncitorii ca simple forțe de muncă. Dar ei acum, firește, au preferat muncii salariate vagabondajul, cerșetoria etc., și numai prin forță au trebuit să fie deprinși cu munca salariată. Același lucru se repetă la introducerea mării industrii, a fabricilor care operează cu mașini. Cf. Owen *.

Abia pe o anumită treaptă de dezvoltare a capitalului *schimbul dintre capital și muncă devine, de fapt, formal liber*. Se poate spune că în Anglia munca salariată s-a realizat pe deplin sub aspectul formei abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, odată cu abrogarea legii cu privire la ucenici ⁵⁹.

Tendința capitalului este, desigur, să îmbine plusvaloarea absolută cu cea relativă; adică *prelungire la maximum a zilei de muncă cu număr maxim de zile de muncă simultane, concomitent, pe de o parte, cu reducere la minimum a timpului de muncă necesar, pe de alta cu reducere la minimum a numărului muncitorilor necesari*. Această cerință contradictorie, a cărei dezvoltare iese la iveală sub diferite forme — ca supraproducție, suprapopulație etc. —, se afirmă sub forma unui proces pe parcursul căruia determinările contradictorii se succed în timp unele după altele. O consecință necesară a acestei cerințe este *multiplicarea la maximum a valorii de întrebuințare a muncii* — sau [înmulțirea la maximum] a ramurilor de producție —, așa încît producția de capital generează permanent și în mod necesar, pe de o parte *dezvoltarea intensității forței productive a muncii*, pe de alta *diversitatea*

* Vezi volumul de față, p. 194—196. — Nota red.

#249

nelimitată a ramurilor de muncă, adică [generează] astfel cea mai multilaterală bogăție de formă și de conținut a producției, supunând acesteia din urmă toate aspectele naturii.

[4)] *Modificări în corelația părților componente ale capitalului*

Sporirea forței productive care rezultă de la sine, în cadrul producției pe scară mare, din diviziunea și combinarea muncii, din economii la anumite cheltuieli (condiții pentru procesul de muncă), cheltuieli care rămân aceleași sau se reduc când munca se desfășoară laolaltă, cum ar fi, de pildă, încălzitul etc., clădirile destinate producției etc. —, această sporire a forței productive nu-l costă nimic pe capital; el o are în mod gratuit.

Dacă forța productivă ar crește simultan în producția diferitelor condiții ale producției — materie primă, mijloace de producție și mijloace de subzistență — și [de aici] în [ramurile de producție] dependente [de ele], creșterea ei nu ar atrage după sine nicio modificare în corelația dintre diferitele părți componente ale capitalului. Dacă forța productivă a muncii ar crește simultan, de pildă, în producția de în, războaie de țesut și în țesătoria propriu-zisă (ca urmare a diviziunii muncii), cantității mai mari de pînză țesută într-o zi i-ar corespunde o cantitate mai mare de materie primă etc. În munca extractivă, în industria minieră de pildă, nu este necesar ca materia primă să crească, când munca devine mai productivă, deoarece [aici] nu este prelucrată nicio materie primă. Pentru a face recolta mai productivă nu este nici măcar nevoie ca uneltele să fie sporite la număr, ci doar să fie concentrate, iar munca care înainte s-a efectuat lot cu lot de sute [de oameni] să fie efectuată în comun. Ceea ce se cere însă în toate formele de supramuncă este creșterea populației: a populației muncitorești pentru prima formă [forma supramuncii absolute], a populației în general pentru forma a doua [forma supramuncii relative], deoarece ea reclamă dezvoltarea științei etc. Populația, însă, apare aici ca sursa de bază a avuției.

Cînd însă considerăm capitalul la originea lui, materia primă și unealta apar ca provenite din circulație, și nu produse de capitalul însuși; așa cum și în realitate capitalul singular obține condițiile producției sale din circulație, chiar dacă, la rîndul lor, ele sînt produse de capital, numai că de un alt capital. De aici decurge, pe de o parte, tendința necesară a capitalului de a pune stăpînire pe toate laturile producției; tendința lui de a pune producția de materii prime sau materiale ale muncii, ca și

#250

cea de unelte, drept produsă tot de către capital, chiar dacă de un alt capital; tendința de propagare a capitalului.

În al doilea rînd, însă, este clar că dacă condițiile obiective ale producției, pe care capitalul le obține din sfera circulației, rămîn aceleași conform valorii, adică dacă în aceeași cantitate de valoare de întrebuintare se materializează aceeași cantitate de muncă, atunci [în cazul creșterii forței productive a muncii vii nou adăugate] pentru munca vie poate fi avansată o parte mai mică de capital, adică se modifică corelația părților componente ale capitalului. Dacă într-un capital de 100 materia primă reprezintă 2/5, unealta 1/5, iar munca 2/5, și dacă prin dublarea forței productive (ca urmare a diviziunii muncii) aceeași muncă cu aceeași unealtă poate să prelucreze o cantitate dublă de materie primă, capitalul trebuie să crească cu 40; va funcționa, așadar, un capital de 140, din care 80 materie primă, 20 unealtă, 40 muncă.

Raportul dintre muncă și capitalul total ar fi 40 : 140 (înainte era 40 : 100). Înainte raportul era 4 : 10, pe cînd acum este 4 : 14.

Să presupunem acum că în același capital de 100 materiei prime i-ar reveni [după dublarea forței productive] 3/5, uneltei 1/5 și muncii 1/5. Să presupunem că profitul ar rămîne, ca și înainte, egal cu 20. Supramunca ar reprezenta însă acum 100% dacă înainte ea reprezenta 50%. Acum nu este nevoie decît de 20 de unități capital variabil la 60 de unități materie primă și de 20 de unități unealtă : 80, 20, 100.

Un capital de 80 aduce capitalistului un profit egal cu 20 *. Dacă pe această treaptă a producției capitalistul ar folosi întreaga muncă, capitalul ar trebui să crească la 160, și anume 80 materia primă, 40 unealta și 40 munca. Plusvaloarea obținută ar fi de 40. Pe treapta anterioară, pe care un capital de 100 dădea o plusvaloare de numai 20, un capital de 160 ar fi dat o plusvaloare de numai 32, deci cu 8 mai puțin, iar capitalul ar fi trebuit atunci să crească la 200 pentru a produce aceeași plusvaloare de 40.

Trebuie să distingem următoarele cazuri:

1) Munca în creștere (*intensitatea, ritmul muncii*) nu necesită vreun avans mai mare de material sau instrument al muncii. De pildă, aceiași 100 de muncitori cu unelte de aceeași valoare prind mai mult pește, cultivă mai bine pămîntul, extrag din mine mai mult minereu sau cărbune, confecționează mai multe foițe din aceeași cantitate de aur grație unei mai mari îndemînări, unei mai bune combinări și diviziuni a muncii etc.,

sau prăpădesc mai puțină materie primă, adică merg mai departe cu aceeași cantitate de valoare

* Aici Marx admite că, după dublarea forței productive, materia primă reprezintă doar 40 de unități de valoare, și nu 60, cum s-a presupus mai sus. — *Nota red.*

#251

în materie primă. În acest caz, așadar, dacă presupunem că înseși produsele lor intră în consumul lor, se reduce timpul lor *necesar de muncă*; cu aceleași [VII—24] cheltuieli pentru întreținerea lor, ei execută mai multă muncă. Cu alte cuvinte, este necesară o parte mai mică din munca lor pentru reproducerea forței [lor] de muncă. Partea necesară din timpul de muncă se reduce în raport cu timpul de supramuncă, și deși valoarea produselor rămâne aceeași, [adică egală cu] 100 de zile de muncă, plusvaloarea, partea care revine capitalului, crește. Dacă întreaga supramuncă reprezintă 1/10 din totalul timpului de muncă, adică 10 zile de muncă, iar acum a ajuns la 1/5, înseamnă că timpul de supramuncă a crescut cu 10 zile. Muncitorii lucrează 80 de zile pentru ei și 20 de zile pentru capitalist, în timp ce în primul caz lucrau 90 de zile pentru ei și numai 10 pentru capitalist. (Acest calcul în zile de muncă și în timp de muncă ca unică substanță a valorii se manifestă așa fățiș acolo unde există relații de dependență. În [producția bazată pe] capital, acest lucru este camuflat de bani.) Din valoarea nou creată, capitalului îi revine o parte mai mare. Dar, potrivit ipotezei noastre, corelația dintre diferitele părți componente ale capitalului constant rămâne aceeași, cu alte cuvinte, deși capitalistul folosește un volum mai mare de supramuncă, deoarece plătește mai puțin [ca] salarii, el nu investește mai mult capital în materii prime și unelte. Pe aceeași cantitate de muncă vie el dă în schimb o cantitate mai mică de muncă materializată, sau pe o cantitate mai mare de muncă vie aceeași cantitate de muncă materializată. Acest lucru este posibil doar în industria extractivă, iar în cea prelucrătoare numai în măsura în care materia primă este cheltuită într-un mod mai economic; apoi acolo unde, ca urmare a unor procese chimice, crește cantitatea de substanță, adică în agricultură; în industria transporturilor.

2) Productivitatea crește nu numai în ramura de producție dată, ci, totodată, și în condițiile acesteia, și anume în cazul când, odată cu intensificarea muncii, cu înmulțirea produselor obținute într-un timp determinat, trebuie sporită materia primă, sau numărul de unelte, sau și una și alta (materia primă poate să nu coste nimic, de pildă papura, sau lemnul care nu costă nimic). În acest caz, raportul [dintre părțile] capitalului ar rămâne neschimbat, adică, odată cu creșterea productivității muncii, capitalul n-ar trebui să avanseze o valoare mai mare pentru materie primă și unelte.

3) Productivitatea sporită a muncii reclamă o mai mare parte de capital avansată pentru materie primă și unelte. Dacă același număr de muncitori a devenit mai productiv datorită exclusiv diviziunii muncii etc., înseamnă că unealta a rămas neschimbată și că numai materia primă trebuie să crească, deoarece în același interval de timp același număr de muncitori prelucrează o cantitate mai mare de materie primă și, potrivit ipotezei noastre, productivitatea apare numai datorită în-

#252

demînării mai mari a muncitorilor, diviziunii și combinării muncii etc. În acest caz, partea de capital schimbată pe muncă vie nu doar se reduce (ea rămâne aceeași când crește doar timpul de muncă absolut; se reduce când crește timpul de muncă relativ) relativ — cu mărimea propriei descreșteri — în comparație cu celelalte părți componente ale capitalului care rămân neschimbate, ci la fel de mult [se reduce în raport] cu mărimea creșterii acestora. Să luăm următorul exemplu:

	Materie primă	Unealtă	Muncă	pl.
Zile de muncă	180	90	80	10
	411 3/7	90	70	20

În primul caz, din 90 de zile de muncă 10 erau zile de supramuncă; supramunca reprezenta deci 12 1/2%. În cel de-al doilea caz, materia primă a crescut proporțional cu creșterea ratei supramuncii în comparație cu primul caz [180 : 411 3/7 = 1/8 : 2/7].

Dacă în toate cazurile creșterea plusvalorii presupune o creștere a populației, în cazul de față ea presupune, de asemenea, o acumulare sau o creștere a capitalului care intră în producție. (În ultimă analiză, aceasta se reduce, de asemenea, la o mai mare populație muncitorească ocupată în producția de materie primă.) În primul caz, totalul părții de capital care funcționează sub formă de muncă [vie] reprezintă 1/4 din întregul capital și se raportează la partea constantă a capitalului ca 1 : 3; în cel de-al doilea, totalul părții de capital care funcționează ca muncă [vie] reprezintă mai puțin de 1/6 din întregul capital, iar raportul dintre el și partea constantă a capitalului este mai mic decât 1 : 5. De aceea, cu toate că *sporirea forței productive datorată*

diviziunii și combinării muncii se întemeiază pe sporirea absolută a forței de muncă folosite, ea este în mod necesar legată de reducerea acestuia în raport cu capitalul care o pune în mișcare. Și dacă sub prima formă, aceea a supramuncii absolute, masa de muncă folosită trebuie să crească proporțional cu creșterea capitalului folosit, în cazul al doilea ea crește într-o proporție mai mică, și anume invers proporțional cu creșterea forței productive.

Dacă prin aplicarea acestei din urmă metode de muncă agricolă productivitatea pământului s-ar dubla și aceeași cantitate de muncă ar da 1 cuarter de grâu în loc de 1/2 de cuarter, munca necesară ar scădea la jumătate, iar capitalul ar putea folosi cu același salariu un număr dublu de muncitori. (Aici salariul este exprimat numai în cereale.) Să presupunem însă că [fermierul] nu are nevoie de mai mulți muncitori pentru cultivarea pământului său. În acest caz, el va folosi aceeași canti-

#253

tate de muncă ca și pînă acum, dar cu jumătate din salariul anterior; o parte din capitalul său, cea avansată pînă acum sub formă de bani, va deveni disponibilă; timpul de muncă folosit a rămas același în raport cu capitalul folosit, dar partea de supramuncă a crescut în raport cu partea necesară. Dacă, în raport cu ziua totală de muncă, munca necesară reprezenta înainte 3/4 din ziua de muncă, adică 9 ore, acum ea va reprezenta 3/8 din ziua de muncă, sau 4 1/2 ore. Plusvaloarea reprezenta în primul caz 3 ore, iar în cel de-al doilea — 7 1/2 ore.

Procesul decurge astfel: la o populație muncitorească dată și la o mărime dată a zilei de muncă, adică la o mărime dată a zilei de muncă înmulțită cu numărul zilelor de muncă simultane, supramunca poate fi sporită numai relativ, printr-o mai mare forță productivă a muncii, sporire a cărei posibilitate este pusă deja în presupusa creștere a populației și a instruirii pentru muncă (odată cu care este presupusă, de asemenea, existența unui anumit timp liber pentru populația care nu muncește — care nu muncește direct — adică dezvoltarea capacităților spirituale etc., apropierea spirituală a naturii). La un nivel dat de dezvoltare a forțelor productive, supramunca poate fi sporită numai în mod absolut, prin transformarea în muncitori a unei părți mai mari din populație și prin creșterea numărului zilelor de muncă simultane. Primul proces constă în *scăderea populației muncitorești relative, deși în mod absolut ea rămîne aceeași*; cel de-al doilea constă în *creșterea ei*. Ambele tendințe sînt tendințe necesare ale capitalului. Unitatea acestor tendințe contradictorii, deci contradicție vie, se realizează abia odată cu sistemul de mașini, de care ne vom ocupa imediat. Forma a doua permite, evident, numai *o pondere redusă a populației nemuncitoare în raport cu cea muncitoare*. Prima formă — întrucît în cadrul ei cantitatea de muncă vie cerută crește mai lent decît cuantumul capitalului folosit — permite *o pondere mai mare a populației nemuncitoare în raport cu cea muncitoare*.

Raportul dintre diferitele părți componente ale capitalului, așa cum apar în devenirea lui, unde el obține materia primă și unealta — condițiile produsului — din circulație, [iar] capitalul se raportează la ele ca la premise date, — [acest raport] dispăre, ce-i drept, la o analiză mai atentă, deoarece toate momentele apar deopotrivă produse de capital, căci altminteri capitalul nu și-ar fi supus toate condițiile producției sale; pentru capitalul singular însă, aceste părți mențin mereu același raport. De aceea putem întotdeauna să considerăm o parte din fiecare capital singular ca valoare constantă, și doar partea avansată pe muncă este aceea care variază. Aceste părți componente nu se dezvoltă uniform, dar, după cum se va vedea la analiza concurenței, capitalul tinde să repartizeze uniform forța productivă.

[VII—25] Întrucît [prin] creșterea productivității muncii capitalul ar întîlni o limită în masa staționară de materie primă și de mașini,

#254

calea dezvoltării industriale este în așa fel, încît, cu cît producția este în mai mare măsură producție de materie primă pentru industrie — atît materie primă pentru materialul muncii, cît și [pentru fabricarea] uneltelor de muncă — [și] cu cît materialul muncii se apropie mai mult de materia primă simplă, cu atît mai mult tocmai în aceste ramuri începe să fie introdusă atît munca [salariată] pe scară mare, cît și folosirea mașinilor. Astfel, în filatură mai devreme decît în țesătorie, în țesătorie mai devreme decît în imprimerie etc., [iar] în producția metalelor, care sînt principala materie primă pentru [a fabrica] unelte de muncă înseși, mai devreme decît oriunde. Dacă cantitatea de produs brut care furnizează materia primă pentru industrie pe treapta cea mai de jos nu poate fi sporită rapid, se recurge la înlocuitori al căror volum poate fi sporit într-un ritm mai rapid (*bumbac* în loc de in, lînă și mătase). Același lucru se petrece pentru alimente la înlocuirea cerealelor prin cartofi. În acest ultim caz, productivitatea mai mare se obține prin realizarea unui produs de calitate inferioară, care conține mai puține substanțe nutritive și de aceea presupune condiții organice mai ieftine pentru reproducția sa. De acest aspect ne vom ocupa în cadrul analizei salariului. La analiza minimumului de salariu nu trebuie uitat Rumford⁶⁰.

Să trecem acum la cel de-al treilea caz al supramuncii relative, așa cum se prezintă ea în condițiile folosirii mașinilor.

{Pe parcursul expunerii noastre a reieșit că valoarea, care apare ca abstracție, este posibilă ca o asemenea

abstracție de îndată ce sînt puși banii; pe de altă parte, circulația banilor conduce la capital și de aceea poate fi dezvoltată pe deplin numai pe baza capitalului, după cum în genere numai pe baza lui circulația poate să cuprindă toate momentele producției. De aceea analiza scoate la iveală nu numai caracterul istoric al unor forme, precum capitalul, care aparțin unei anumite epoci istorice, ci astfel de determinatii precum valoarea, care apar pur abstract, vădind baza istorică de la care sînt abstrase, singura, așadar, pe care ele pot apare în această abstracție; iar astfel de determinatii care aparțin, mai mult sau mai puțin, tuturor epocilor, ca, de pildă, banii, vădesc modificarea istorică pe care ele o suferă. La antici nu se întîlnește conceptul economic de valoare. Valoarea ca distinsă de preț se întîlnește numai juridic vis-a-vis de înșelăciune etc. Conceptul de valoare aparține integral economiei politice moderne, deoarece el este expresia cea mai abstractă a capitalului însuși și a producției bazate pe acesta. În conceptul de valoare secretul capitalului e dat în vileag. }

Ceea ce caracterizează supramunca bazată pe sistemul de mașini este reducerea timpului de muncă necesar, care este folosit de maniera că sînt utilizate mai puține zile de muncă simultane, mai puțini muncitori.

#255

Al doilea moment constă în aceea că însași sporirea forței productive trebuie să fie plătită de capital, ea nu este gratuită. Mijlocul prin care este pusă în operă această sporire a forței productive este, la rîndul său, timp de muncă nemijlocit materializat, valoare, iar pentru a intra în stăpînirea lui capitalul trebuie să schimbe pe el o parte din valoarea sa. Introducerea mașinilor poate fi ușor dedusă din concurență și din legea reducerii cheltuielilor de producție precipitată de concurență. Aici este vorba să o deducem din raportul dintre capital și munca vie, făcînd abstracție de alte capitaluri.

Dacă un capitalist care folosește la torsul bumbacului 100 de muncitori, cărora le plătește 2 400 l. st. anual, ar înlocui 50 de muncitori cu o mașină care-l costă 1 200 l. st. și dacă mașina s-ar uza într-un an, trebuind să fie înlocuită la începutul anului următor, este evident că el n-ar cîștiga nimic și nu și-ar putea vinde produsele mai ieftin decît pînă atunci. Cei 50 de muncitori rămași ar îndeplini aceeași muncă pe care înainte o îndeplineau 100 de muncitori. Timpul de supramuncă al fiecărui muncitor ar crește în aceeași proporție în care s-a redus numărul lor, prin urmare totalul lui ar rămîne neschimbat. Dacă înainte el reprezenta 200 de ore de muncă pe zi, adică 2 ore la fiecare din cele 100 de zile de muncă, acum el va fi egal tot cu 200 de ore de muncă, adică cîte 4 ore la fiecare din cele 50 de zile de muncă. Pentru muncitori timpul de supramuncă ar crește, dar pentru capital totul ar rămîne neschimbat, căci acum el ar trebui să dea în schimbul mașinii 50 de zile de muncă (timp necesar și timp de supramuncă luate laolaltă). Cele 50 de zile de muncă materializate pe care el le dă în schimbul mașinii i-ar furniza doar un echivalent, deci nu timp de supramuncă, ca în cazul în care ar fi schimbat 50 de zile de muncă materializate pe 50 de zile de muncă vie. Acesta însă ar fi înlocuit prin timpul de supramuncă al celor 50 de muncitori rămași. Dacă se face abstracție de forma schimb, este ca și cum capitalistul ar pune să lucreze 50 de muncitori a căror întreagă zi de muncă ar fi doar muncă necesară, și în schimb ar folosi alți 50 de muncitori a căror zi de muncă ar recupera această „pierdere”.

Dacă presupunem însă că mașina costă numai 960 l. st., adică numai 40 de zile de muncă, și că muncitorii rămași produc, ca și înainte, cîte 4 ore timp de supramuncă fiecare, adică 200 de ore sau 16 zile și 8 ore (16 2/3 de zile), în acest caz, la capitolul cheltuieli, capitalistul ar face o economie de 240 l. st. Dar dacă înainte, cheltuind 2 400 l. st., el cîștiga numai 16 2/3 de zile, acum, cheltuind 960 l. st., el ar cîștiga tot 200 de ore de muncă. Raportul dintre 200 și 2400 este 1 : 12, în timp ce între 200 și 2 160 = 20 : 216 = 1 : 10 4/5. Dacă exprimăm totul în zile de muncă, în primul caz, la 100 de zile de muncă, el ar cîștiga 16 zile de muncă și 8 ore, iar în cel de-al doilea, același număr l-ar cîștiga la 90 de zile de muncă; în primul caz, 200 din cele 1 200 de ore

#256

de muncă lucrate zilnic, în cel de-al doilea — același număr de ore din 1 080 de ore de muncă. $200 : 1 200 = 1 : 6$; $200 : 1 080 = 1 : 5 \frac{2}{5}$. În primul caz, timpul de supramuncă al muncitorului = $\frac{1}{6}$ din ziua de muncă = 2 ore. În cel de-al doilea, el reprezintă la 1 zi de muncă [vie și materializată] $2 \frac{6}{27}$ de ore [adică $2 \frac{2}{9}$ de ore]. La aceasta se adaugă și faptul că, acolo unde se folosesc mașini, partea de capital care înainte se cheltuia pe instrumente trebuie scăzută din cheltuielile suplimentare pricinuite de mașină.

[B] Adaosuri la capitolele
despre bani și despre capital]

[1) Extrase și însemnări cu privire
la diferite probleme din domeniul teoriei valorii,
teoriei banilor și alte probleme]

{„Banii care circulă într-o țară sînt o anumită parte a capitalului acelei țări, sustrasă complet scopurilor productive, pentru a înlesni sau a mări productivitatea părții rămase; de aceea, o anumită sumă din avuție este tot atît de necesară pentru a face din aur un mijloc de circulație, pe cît este de necesară pentru construirea unei mașini care să faciliteze oricare altă producție” („The Economist”, vol. V [din 8 mai 1847], p. 520).}

{„Cum se petrec lucrurile în practică? Un fabricant primește de la bancherul său 500 l. st. în bancnote, în ziua de sîmbătă, pentru plata salariilor. Cu acești bani el își plătește muncitorii. În aceeași zi, cea mai mare parte din acești bani ajung la băcan, care îi restituie diferiților bancheri” (ibid. [din 22 mai 1847], p. 575).}

{„Un proprietar de filatură care, avînd un capital de 100 000 l. st., ar investi 95 000 l. st. în clădiri de fabrică și mașini, ar constata curînd că nu are cu ce cumpăra bumbac și plăți salariile. Activitatea întreprinderii ar întîmpina dificultăți, finanțele i-ar fi dezorganizate. Și, cu toate acestea, se mai găsesc oameni care își închipuie că o națiune care și-a investit în chip nechibzuit majoritatea resurselor în căi ferate va mai fi în stare de o infinitate de operații industriale și comerciale” (ibid. [din 6 noiembrie 1847], p. 1 271).}

„Banii sînt... un echivalent adecvat pentru orice lucru susceptibil de a și înstrăinat” (J. Steuart. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. I, Dublin, 1770, p. 32).

{„În antichitate, numai sclavia a făcut posibil ca oamenii să fie puși să muncească peste ceea ce era necesar pentru satisfacerea propriilor lor trebuințe, ca o parte din populație să muncească pentru a o întreține gratuit pe cealaltă... Dacă oamenii nu sînt siliți să lucreze, muncesc numai pentru ei înșiși; și dacă trebuințele lor sînt puține, munca este și ea puțină. Dar, odată cu formarea statelor, cînd apare nevoia de brațe disponibile care să le apere împotriva oricăror violențe din partea dușmanilor, se pune problema procurării hranei [VII—26] pentru cei care nu lucrează; și cum, potrivit ipotezei, trebuințele lucrătorilor sînt minime, trebuie găsit un mijloc de a-i face să muncească mai mult decît este necesar pentru satisfacerea trebuințelor lor. Tocmai acestui scop trebuia să-i servească sclavia... Aici, așadar, violența era folosită pentru a-i determina pe

#257

oameni să muncească pentru procurarea hranei... Atunci oamenii erau siliți să muncească deoarece ei erau sclavii altora; în prezent oamenii sînt siliți să muncească pentru că sînt sclavii propriilor lor trebuințe” (Steuart, op. cit., vol. I, p. 38—40).

„Numai infinita varietate a trebuințelor și a gamei mărfurilor necesare pentru satisfacerea lor face ca setea de bogăție să fie nemărginită și de nepotolit” („Wakefield în notele la lucrarea lui A. Smith”, vol. I, p. 64⁶¹).}

„Consider, așadar, mașinile niște mijloace pentru sporirea (virtuală) a numărului oamenilor activi, fără să fie nevoie ca ei să fie hrăniți” (J. Steuart. „An Inquiry...”, vol. I, Dublin, 1770, p. 123).

(„Cînd meșteșugarii se constituie în corporații, ei depind direct nu de consumatori, ci de negustori” (op. cit., vol. I, p. 153).)

(„Agricultura sărăcăcioasă nu constituie vreun domeniu de afaceri, deoarece nu permite nicio înstrăinare, ci este doar o metodă de autoconservare” (op. cit., p. 156).)

(„Comerțul este o operație grație căreia avuția sau munca, fie a unor indivizi, fie a unor societăți, poate fi schimbată, prin intermediul unui grup de oameni numiți negustori, pe un echivalent capabil să satisfacă orice trebuință fără vreo întrerupere în producție sau întîrziere în consum” (Steuart, op. cit., vol. I, p. 166).)

(„Atîta timp cît trebuințele continuă să fie simple și nu prea numeroase, lucrătorul găsește timp suficient pentru toate treburile sale; cînd aceste trebuințe se înmulțesc, oamenii trebuie să depună mai mult efort; timpul devine prețios; și astfel apare comerțul. Negustorul ca intermediar între lucrător și consumator” (op. cit., p. 171).)

(„Banii sînt prețul comun al tuturor lucrurilor” (op. cit., p. 177).)

„Banii sînt reprezentați de negustor. Pentru consumatori, negustorul reprezintă totalitatea proprietarilor de manufacturi, pentru aceștia din urmă — totalitatea consumatorilor; pentru ambele clase, creditul său suplinește folosirea banilor. El reprezintă, pe rînd, trebuințele, proprietarii de manufacturi și banii” (op. cit., p. 177, 178).

Spre deosebire de valoarea reală, pe care Steuart, vezi vol. I, p. 181—183, o definește foarte confuz (gîndește la ea în cheltuieli de producție) ca quantum de muncă materializată („ceea ce un lucrător poate efectua într-o zi” etc.), ca cheltuieli necesare ale lucrătorilor și ca preț al materiei prime, — profitul este considerat de el ca provenind din înstrăinare [și] variind în funcție de cerere.

La Steuart categoriile variază încă foarte mult; ele nu sînt încă fixate, ca la A. Smith. Tocmai am văzut mai sus că la el valoarea reală este identică cu cheltuielile de producție, prin faptul că, pe lîngă munca muncitorilor și valoarea materialului, figurează în mod confuz și salariul ca o componentă aparte. Într-un alt pasaj el înțelege prin valoare intrinsecă a unei mărfi valoarea materiei sale prime [din care este ea făcută] sau însăși materia primă, în timp ce prin valoare utilă el înțelege timpul de muncă cheltuit pentru realizarea mărfii respective.

„Prima este ceva real în sine. De pildă, argintul dintr-o împletitură de argint. Valoarea intrinsecă a unei țesături de

mătase, lînă sau in este mai mică decît valoarea inițială, deoarece ea a devenit aproape inutilizabilă în alt mod

#258

în afara celui căruia i-a fost destinată prin fabricare; în schimb, *valoarea utilă trebuie estimată în raport cu munca cheltuită pentru producerea ei. Munca cheltuită pentru modificări reprezintă o porțiune din timpul unui om și care, folosit în mod util, a dat unei substanțe o formă care a făcut-o utilă, decorativă, pe scurt, potrivită cerințelor omului, direct sau indirect*" (op. cit., vol. I, p. 361, 362).

(Valoarea de întrebuițare reală este forma conferită substanței. Dar însăși această formă nu este altceva decît muncă în repaos.)

„Statornicirea unui nivel obișnuit al prețului unui lucru presupune înstrăinarea lui frecventă și uzuală. În țările neevoluate... este aproape imposibil să se stabilească un nivel determinat pentru prețurile obiectelor de primă necesitate... într-un asemenea stadiu al societății cu greu pot fi găsite în comerț produse alimentare și articole de primă necesitate; nimeni nu le cumpără; căci principala ocupație a fiecăruia este de a le produce pentru consumul propriu... Numai vînzarea produselor poate determina prețurile lor și numai o vînzare frecventă poate statornici un anumit nivel al prețurilor. Vînzarea frecventă a articolelor de primă necesitate indică împărțirea populației în agricultori și brațe disponibile" etc. (op. cit., vol. I, p. 395, 396).

(Teoria determinării prețurilor prin masa mijloacelor de circulație a fost expusă pentru prima oară de Locke, reluată în „The Spectator”⁶² din 19 octombrie 1711, iar apoi dezvoltată și formulată elegant de Hume și Montesquieu; în esență, ea a fost dusă de Ricardo pînă la ultimele ei consecințe, iar Loyd, colonelul Torrens ș.a. au aplicat-o în practică în sistemul bancar etc. cu toate ineptiile care o caracterizau.) *Steuart* combate această teorie, iar analiza sa anticipează în fond aproape tot ce au susținut ulterior Bosanquet, Tooke și Wilson (*Steuart*, op. cit., vol. I, p. 399—404).

(Iată ce spune, printre altele, *Steuart* pentru a ilustra istoric cele de mai sus:

„Este un lucru cert că pe vremea cînd Grecia și Roma înotau în bogăție, cînd raritățile și operele unor artiști de seamă se vindeau la prețuri exorbitante, un bou se cumpăra pe nimic, iar cerealele erau mai ieftine decît au fost vreodată, poate, în Scoția... Cererea este proporțională nu cu numărul consumatorilor, ci cu cel al cumpărătorilor; consumatori sînt toți locuitorii, cumpărători însă sînt puținii lucrători care sînt liberi... În Grecia și Roma domnea sclavia: consumatorii care trăiau din munca propriilor lor sclavi sau a sclavilor statului, sau cei care mînceau pîinea împărțită gratuit poporului, nu aveau nevoie să se ducă la piață; ei nu făceau concurență cumpărătorilor... Meșteșugarii fiind puțini, cererea nu era, în ansamblu, prea mare; prin urmare, numărul lucrătorilor liberi era redus; or, *ei* erau singurii care puteau avea nevoie de hrană și de articole de primă necesitate; prin urmare, concurența dintre cumpărători trebuie să fi fost relativ mică, iar prețurile scăzute; apoi, piețele erau aprovizionate în parte cu surplusurile provenite de pe domeniile patricienilor, cultivate de sclavi, și, întrucît aceștia se hrăneau cu roadele culese de pe respectivele domenii, într-un anumit sens se poate spune că surplusurile nu-i costau nimic pe proprietarii lor; numărul celor nevoiți să cumpere fiind neînsemnat, aceste surplusuri se vindeau ieftin. În plus, pîinea distribuită gratuit poporului trebuia în mod necesar să

#259

mențină piața la un nivel scăzut etc. Dimpotrivă, un [soi rar de] pește fin sau un artist se bucura de o mare cerere și de aceea prețurile creșteau enorm etc. Pe vremea aceea, luxul, deși excesiv, era rezervat cîtorva, și întrucît în mîinile mulțimii banii circulau în general lent, ei se opreau întotdeauna în cele ale bogaților care, la stabilirea prețurilor pentru bunurile pe care doreau să le dobîndească nu cunoșteau nici o măsură în afară de propriul lor capriciu" (*Steuart*, op. cit., vol. I, p. 403—405).

„*Banii de calcul* nu sînt altceva decît un etalon arbitrar cu subdiviziuni egale, inventat pentru măsurarea valorii relative a obiectelor ce urmează să fie vîndute. Banii de calcul sînt cu totul diferiți de *banii-monedă* care constituie prețul; ei ar putea să existe chiar dacă nu ar exista pe lume nici o substanță care să reprezinte un echivalent proporțional pentru toate mărfurile" (*J. Steuart*. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy". Vol. II, Dublin, 1770, p. 102). „Banii de calcul îndeplinesc în măsurarea valorii obiectelor același rol pe care-l îndeplinesc [gradele] minutele, secundele etc. în măsurarea unghiurilor sau scara în întocmirea hărților geografice etc. În toate aceste invenții, o denumire oarecare se adoptă ca unitate" (ibid.). „Utilitatea tuturor acestor invenții este limitată la indicarea *proporției*. De aceea unitatea bănească nu poate avea nici o proporție invariabil determinată față de vreo parte oarecare a valorii, adică nu poate fi fixată la o cantitate determinată de aur, argint sau oricare altă marfă. Dar dacă această unitate este dată [VII—27], putem ajunge prin multiplicare la cea mai înaltă valoare etc." (p. 103). „Banii sînt, așadar, un etalon de măsurare a valorii" (p. 102).

„Deoarece valoarea mărfurilor depinde de un concurs general de împrejurări legate atît de mărfuri ca atare cît și de capriciile oamenilor, valorile mărfurilor trebuie să fie considerate variabile numai în raportul dintre ele. Tot ce tulbură și încurcă stabilirea precisă a *variației proporțiilor*, *stabilire care se face cu ajutorul unui etalon general, determinat și invariabil*, trebuie să aibă efecte dăunătoare și asupra comerțului și frînează înstrăinarea" (op. cit., p. 104). „Este absolut necesar să se facă o distincție între *preț* (adică monedă) considerat ca măsură și *preț* considerat ca echivalent al valorii. Metalele nu îndeplinesc la fel de bine aceste două funcții... *Banii sînt un etalon ideal cu diviziuni egale*. Dacă voi fi întrebant ce anume trebuie să servească drept unitate de măsură a valorii vreuncea dintre aceste subdiviziuni, voi răspunde printr-o altă întrebare: care este mărimea normală a unui grad, a unui minut sau a unei secunde? Ele nu posedă nici o mărime normală; dar dacă este stabilită o subdiviziune oarecare, atunci, potrivit cu natura etalonului, toate celelalte

subdiviziuni trebuie stabilite în raport cu subdiviziunea dată" (p. 105). „Exemple de astfel de bani ideali sînt banii de bancă din Amsterdam și banii din Angola, pe coasta africană... Bani de bancă sînt invariabili asemenea unei stînci în mare. Prețurile tuturor lucrurilor se reglementează potrivit acestui etalon ideal" (op. cit., p. 106, 107).

În culegerea de lucrări ale economiștilor italieni editată de Custodi, „*Parte Antica*”, Tomo III, în lucrarea intitulată „*Della Maneta*” scrisă în jurul anului 1683, *Geminiano Montanari* spune despre „inventarea” banilor:

„Legăturile dintre popoare s-au extins pe întregul glob pămîntesc în așa măsură, încît aproape că se poate spune că lumea întregă a devenit un singur oraș, în care are loc un tîrg permanent la care se vînd toate mărfurile, și oricine, sînd acasă la el, poate să dobîndească prin bani și să se bucure de tot ce produc în alte părți pămîntul, animalele și munca omului. Admirabilă invenție !” (p. 40). „Întrucît însă măsura are calitatea de a se afla într-un asemenea raport

#260

față de obiectul măsurat încît într-un anumit sens obiectul măsurat devine măsura obiectului care măsoară, așa încît, după cum mișcarea este măsura timpului, tot astfel și timpul devine măsura mișcării, înseamnă că nu numai banii sînt măsura dorințelor noastre, ci și invers, dorințele sînt măsura banilor și a valorii” (p. 41, 42). „Este cît se poate de clar că, cu cît vor circula mai mulți bani în comerțul unei provincii, în comparație cu mărfurile puse acolo în vînzare, cu atît aceste mărfuri vor fi mai scumpe, dacă se poate numi scump un lucru pentru că costă mult aur într-o țară în care aurul abundă, în loc de a considera că în acest caz însuși aurul este ieftin din moment ce o cantitate atît de mare de aur este echivalentă cu un alt lucru, considerat în altă parte mai ieftin” (p. 48).

„Acum 100 de ani principala trăsătură a politicii comerciale a națiunilor era *acumularea*, de aur și argint ca avuție prin excelență” (*W. Gouge*. „A Short History of Paper Money and Banking in the United States”. Philadelphia, 1833, part. I, p. 67).”

Trocul în Statele Unite (vezi *W. Gouge*, part. II, p. 3 și urm.):

„În Pennsylvania, ca și în alte colonii, comerțul se desfășura pe scară grație trocului... încă în 1732 în Maryland s-a adoptat o lege prin care tutunul era declarat mijloc de plată legal la cursul de 1 penny pentru un pfund, iar porumbul la cursul de 20 de pence pentru un bushel” (p. 5). Curînd însă, „datorită comerțului cu Indiile occidentale și comerțului clandestin cu spaniolii, argintul a devenit atît de abundent, încît în 1652 în Noua Anglie s-a înființat o monetărie care bătea șilingi, monede de 6 și de 3 pence” (ibid.). „În 1645 în Virginia trocul a fost interzis; moneda spaniolă de 6—8 șilingi a devenit moneda legală a coloniei” (dolarul spaniol)... „Celelalte colonii au dat dolarului alte denumiri... Nominal, banii de calcul erau pretutindeni aceiași ca în Anglia. În țară circulau în special monede spaniole și portugheze” etc. (op. cit., p. 5, 6). O lege emisă de regina Anna a încercat să pună capăt acestui haos (p. 6).

[2) Extrase privind apariția și dezvoltarea industriei și muncii salariate]

„*Industria lînii*. Pe vremea Elisabetei, *postăvarul* deținea locul de astăzi al *proprietarului de fabrică sau de manufactură*; el era capitalistul care cumpăra lînă și o distribuia țesătorilor, în partide de cîte 12 pfunzi, pentru a o transforma în postav. La început industria lînii exista *numai la orașe și în așezările corporative și comerciale*, în timp ce locuitorii satelor produceau prea puțin peste ceea ce [era necesar] pentru familiile lor. Ulterior, industria s-a dezvoltat în orașele necorporative în care condițiile erau favorabile, precum și în satele în care fermierii, crescătorii de vite și agricultorii începuseră să fabrice postav atît pentru vînzare cît și pentru uz casnic”. (Sorturile mai grosolane.) „În 1551 s-a emis un statut care limita numărul războaielor de țesut și al ucenicilor de care puteau dispune postăvarii și țesătorii domiciliați în afara orașelor, interzicînd totodată țesătorilor rurali să aibă piuă, iar piuarilor să aibă război de țesut. Potrivit unei legi emise în același an, toți țesătorii de postav negru fin, dublu lat, trebuiau să facă mai întîi șapte ani de ucenicie. Cu toate acestea, *la sate manufacturile s-au fixat temeinic, fiind o sursă de profit comercial*. În cel de-al 5-lea și al 6-lea an de domnie a lui *Eduard al VI-lea* a fost emis un statut (cap. 22) prin care se interzicea folosirea *mașinilor*... De aceea, în această ramură de

#261

producție, flamanzii și olandezii si-au păstrat superioritatea pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea... În 1668 a fost adus din Olanda războiul de țesut olandez” (*Tuckett*. „A History of the Past and Present State of the Labouring Population”. Vol. I, London, 1846, p. 137—141). „*Introducerea mașinilor a făcut ca în 1800 o persoană să poată produce tot atît cît 46 de persoane în 1785*. În 1800, capitalul investit în fabricile și mașinile etc. din industria lînii reprezenta nu mai puțin de 6 000 000 l. st., iar numărul total al persoanelor de toate vîrstele ocupate în această ramură se ridica în Anglia la 1500000” (op. cit., p. 142—143).

Forța productivă a muncii a crescut deci cu 4 600%. Dar, în primul rînd, raportată numai la capitalul fix, această cifră reprezintă cu aproximație doar 1/6, iar în raport cu capitalul total (materie primă etc.) — poate numai 1/20.

„Poate că nici o altă manufactură n-a beneficiat atât de pe urma descoperirilor științifice, cât a beneficiat arta de a vopsi postavul de pe urma aplicării *legilor chimiei*" (op. cit., p. 143—144).

Industria mătășii. Până la începutul secolului al XVIII-lea, „arta răsucirii mătășii se dezvoltase cel mai mult în Italia, unde în acest scop fuseseră introduse mașini speciale. În 1715, John Lombe, unul din cei trei frați proprietari ai unei întreprinderi de răsucire și vânzare a mătășii, a plecat în Italia, reușind să-și procure de la o fabrică de acolo modelul unei asemenea mașini... În 1719 frații Lombe au construit la Derby o fabrică de mătase dotată cu mașini perfecționate. În această fabrică existau 26 586 de roți, toate acționate de o singură roată hidraulică... Parlamentul i-a oferit lui Lombe 14 000 l. st. pentru a face cunoscut secretul de fabricație. Această fabrică era mai aproape de noțiunea de fabrică modernă decât oricare alte întreprinderi anterioare de acest gen. Mașina avea 97746 de roți, mișcări și piese individuale [VII—28] care funcționau ziua și noaptea și care erau acționate de o singură roată hidraulică mare și erau dirijate printr-un singur regulator; pentru supravegherea și manevrarea ei era nevoie de 300 de oameni" (p. 133—134).

(În industria mătășii din Anglia spiritul inventiv era inexistent; invențiile au fost introduse abia mai târziu de către țesătorii din Anvers, care s-au refugiat în Anglia după ce ducele de Parma a prădat orașul; apoi, în 1685—1692 refugiații francezi au introdus diferite ramuri [p. 132, 135, 136].)

În 1740, 59 de furnale produceau 1 700 de tone de fier; în 1827, 284 de furnale dădeau 690 000 de tone. Furnalele s-au înmulțit deci în proporție de 1 : 448/59, nici măcar de cinci ori, în timp ce tonele au crescut în proporție de 1 : 40 515/17 (în legătură cu evoluția acestui raport de-a lungul unui șir de ani vezi op. cit., p. 157).

Exemplul industriei sticlei arată cel mai bine în ce măsură progresul științei depinde de industrie. Pe de altă parte, de pildă, inventarea cvadrantului a fost determinată de necesitățile navigației, parlamentul a stabilit premii pentru invenții [op. cit., p. 171—179].

Opt mașini de filat bumbac care în 1825 costaseră 5 000 l. st. au fost vândute în 1833 cu 300 l. st. (în legătură cu filatul bumbacului vezi op. cit., p. 204).

#262

„Cu mai puțin de 100 000 l. st. nu se poate construi o filatură de bumbac modernă, utilată cu mașini, cu motor cu abur și cu instalație de gaze. O mașină cu abur de 100 c. p. pune în mișcare 50 000 de fusuri, care vor produce 62 500 de mile de ață subțire de bumbac pe zi. Într-o asemenea fabrică, 1 000 de oameni vor fila tot atâta ață cât ar fila 250 000 de oameni fără mașini. Mac-Culloch estimează la 130000 numărul [acestor muncitori] în Anglia" (op. cit., p. 218).

„Acolo unde nu există drumuri cu o circulație regulată nu se poate vorbi de o societate; oamenii nu pot comunica" (*Tuskett*, op. cit., vol. I, p. 270).

„Dintre produsele pământului utile omului, 99/100 sînt produse de om" (op. cit., vol. II, p. 348).

„Cînd sclavia sau ucenicia pe viață a fost abolită, lucrătorul a devenit propriul său stăpîn, depinzînd numai de propriile sale resurse. Cînd nu găsesc destul de lucru etc., oamenii nu mor de foame dacă pot cerși sau fura; de aceea, săracii devin în primul rînd hoți și cerșetori" (op. cit., vol. II, p. 637, nota).

„Ceea ce deosebește într-un mod absolut remarcabil actuala stare a societății de cea de pe vremea Elisabetei este legea cu privire la săraci, emisă sub domnia ei, care prevedea constrîngerea la muncă, în vederea combaterii vagabondajului provocat de închiderea mănăstirilor și de trecerea de la șerbie la munca liberă. Ca exemplu poate servi Act-ul 5 emis de regina Elisabeta, care acorda agricultorilor ce cultivau o jumătate de plug de pămînt * dreptul de a lua ca ucenic în agricultură sau într-o altă artă sau meserie orice persoană găsită de ei fără ocupație; în caz de împotrivire, ei aveau dreptul să o aducă în fața judecătorului, care era aproape obligat s-o țină sub pază pînă cînd consimțea să intre ca ucenic. Pe timpul Elisabetei, din 100 de oameni 85 erau în mod necesar folosiți în producția de alimente, în prezent nu se poate vorbi de mai puțină hărnicie, ci de folosirea insuficient de rentabilă [a brațelor de muncă]... *Pe atunci marea dificultate* consta în lichidarea înclinației spre trîndăvie și vagabondaj, și nu în asigurarea unor ocupații remuneratorii. În timpul domniei Elisabetei au fost emise cîteva legi prin care cei trîndavi erau constrînși să muncească" (op. cit., vol. II, p. 643, 644).

[3] Extrase și însemnări privind acumularea capitalului, rata profitului și repartizarea lui, precum și alte cîteva probleme]

„Odată format, *capitalul fix* încetează să influențeze cererea de brațe de muncă, dar pe parcursul formării sale el asigură de lucru aceluiași număr de oameni care ar putea fi angajat de o sumă egală existentă fie sub formă de capital circulant, fie de venit" (*J. Barton*. „Observations on the Circumstances which influence the Condition of the Labouring Classes of Society". London, 1817, p. 56).

„Societatea se compune *din două clase*: una care consumă și reproduce, și alta care consumă și nu reproduce. Dacă societatea în întregime ar fi formată din producători, prețurile la care ei ar schimba între ei mărfurile n-ar juca un rol prea mare; dar cei care nu sînt decât consumatori reprezintă o clasă prea

#263

numeroasă pentru a putea fi trecuți cu vederea. Puterea lor de cumpărare provine din funcții, ipoteci, anuități, profesii și servicii de tot felul aduse societății. Cu cât mai ridicat este prețul la care clasa consumatorilor poate fi determinată să cumpere, cu atât mai mare va fi profitul producătorilor de mărfuri oferite spre vânzare consumatorilor. În rîndurile acestor clase pur consumatoare, guvernul ocupă un loc de seamă" (*W. Blake. „Observations on the Effects produced by the Expenditure of Government during the Restriction of Cash Payments”. London, 1823, p. 42, 43).*

Iată ce spune Blake pentru a demonstra că capitalul dat statului cu împrumut nu este neapărat un capital care înainte era folosit în mod productiv (pe noi ne interesează aici numai recunoașterea faptului că o parte din capital este întotdeauna inactivă):

„Eroarea rezidă în supoziția 1) că tot capitalul unei țări este folosit integral; 2) că există o întrebuintare imediată pentru capitalul care se acumulează treptat, pe măsura ce crește datorită economiilor. Eu consider că în orice perioadă unele părți de capital investite în întreprinderi aduc un profit foarte modest în condițiile unei reîntoarceri extrem de lente a capitalului, în timp ce alte părți de capital zac complet imobilizate în mărfuri pentru care nu există suficientă cerere... Ei bine, dacă aceste părți inactive ale capitalului și economiilor ar putea fi transferate în mâinile guvernului în schimbul unor anuități, ele ar putea deveni sursa unei noi cereri, fără ca, totodată, capitalul existent să fie afectat" (op. cit., p. 54, 55).

„Oricît de multe produse s-ar retrage de pe piață ca urmare a cererii capitaliștilor care economisesc, ele se reîntorc — și chiar sporite — prin mărfurile reproduse de ei. Guvernul însă le scoate de pe piață pentru a fi consumate fără reproducție... Este clar că acolo unde economiile se fac din venit, persoana în drept să consume partea de venit economisită va fi satisfăcută fără a o consuma. Aceasta demonstrează că o țară poate să producă mai mult decît este necesar pentru satisfacerea trebuințelor societății. Dacă suma economisită este folosită în calitate de capital pentru reproducerea unei valori echivalente cu el însuși, împreună cu un profit, această valoare nou creată, adăugată la fondul general, poate fi retrasă numai de cel care a economisit-o, adică de aceeași persoană care și-a manifestat deja dezinteresul pentru consum... Dacă fiecare om consumă ceea ce el are dreptul să consume, în mod necesar trebuie să existe o piață. Cel ce realizează economii la venitul său renunță la acest drept de consum, partea lui rămînînd neîntrebuintată. Dacă acest spirit de economie ar fi general, piața ar fi suprasaturată de mărfuri, iar de proporțiile surplusurilor acumulate ar depinde dacă ele își pot găsi o nouă întrebuintare în calitate de capital" (p. 56, 57).

(Această lucrare va trebui în genere avută în vedere pentru secțiunea referitoare la *acumulare*.)

(Cf. op. cit., p. 50—82, unde se arată că rata profitului și a salariului a crescut datorită *prețurilor*, ca urmare a cererii din timp de război, fără nici o legătură „cu calitatea ultimelor terenuri luate în cultură”.)

„În timpul războiului cu Franța revoluționară, rata dobînzii pe piață [VII—29] a crescut la 7, 8, 9 și chiar 10%, cu toate că în tot acest timp se cultivau terenuri de cea mai proastă calitate" (op. cit., p. 64—66). „Creșterea dobîn-

#264

zii la 6, 8, 10 și chiar 12% dovedește creșterea profitului. Deprecierea banilor, admițînd că ea a avut loc, nu putea să modifice corelația dintre capital și dobîndă. Dacă 200 l. st. valorează acum numai 100 l. st., dobînzii în sumă de 10 l. st. ar valora doar 5 l. st. Ceea ce afectează valoarea capitalului afectează în egală măsură și valoarea profitului, dar nu poate modifica corelația dintre ele" (P. 73).

„Raționamentul lui Ricardo potrivit căruia prețurile mărfurilor nu pot crește ca urmare a creșterii salariilor nu este valabil pentru o societate în care există o *clasă numeroasă de non-producători*" (ibid.). „[În cazul urcării prețurilor], producătorii primesc mai mult decît li se cuvine, în detrimentul părții care revine de drept clasei alcătuite exclusiv din consumatori" (p. 74).

Acest lucru are, bineînțeles, importanța sa, căci capitalul se schimbă nu numai pe capital, ci și pe venit, și orice capital poate fi el însuși cheltuit ca venit. Totuși, asta nu afectează determinarea profitului în general. Profitul sub diferitele lui forme — profit, dobîndă, rentă, pensii, impozite etc. — poate fi repartizat (ca și o parte din salariu însuși) între diferite categorii și clase ale populației. Niciodată acestea nu pot împărți între ele mai mult decît plusvaloarea totală sau plusprodusul total. Proporția în care se face această împărțire este, firește, importantă sub raport economic, dar nu afectează problema în discuție.

„Dacă circulația unor mărfuri în valoare de 400 000 000 reclamă o masă monetară de 40 000 000 și această proporție de 1 la 10 reprezintă nivelul necesar, atunci, dacă în virtutea unor cauze naturale valoarea mărfurilor aflate în circulație crește la 450 000 000, masa monetară — pentru a rămîne la nivelul necesar — ar trebui să crească la 45 000 000, sau cele 40 000 000 ar trebui să circule cu o viteză sporită, prin intermediul unor operații bancare sau pe altă cale, pentru a îndeplini funcția de 45 000 000... O asemenea creștere a masei monetare sau o asemenea viteză de circulație a acesteia este urmarea, și nu cauza creșterii prețurilor..." (*W. Blake, op. cit., p. 80 și urm.*).

„Cuceririle din Asia au adus claselor guvernante și celor de mijloc din Roma mari bogății, dar, ca și cele dobîndite de Spania în coloniile ei americane, nu erau create prin industrie sau comerț" (*Mackinnon. „History of Civilisation”. Vol.*

I, London, 1846, p. 66).

„În secolul al XV-lea, afirmă *Harrison*" (vezi și Eden⁶³), „fermierii abia dacă erau în stare să-și plătească arenda fără a vinde o vacă sau un cal, sau altceva din produsele lor, cu toate că, se plăteau cel mult 4 l. st. de fermă... Pe vremea aceea fermierul consuma cea mai mare parte din produse, iar slugile sale mâncau la aceeași masă cu el... *Majoritatea materialelor pentru îmbrăcăminte nu te cumpărau, ci erau confecționate de fiecare familie. Uneltele agricole erau atât de simple, încât multe din ele și le confecționa — sau în orice caz și le repara — fermierul. Se considera că orice țăran știe să facă un jug, un arc și un ham; asemenea munci umpleau serile lor de iarnă*" (*Tuckett*. „A History of the Past and Present State of the Labouring Population". Vol. II, London, 1846, p. 324, 325).

#265

* * *

Dobîndă și profit:

„Cînd un individ își folosește în mod productiv propriile economii, el capătă o recompensă pentru cheltuirea de timp și de pricepere — *pentru activitatea de supraveghere* (apoi, *profitul* cuprinde o primă pentru riscul la care putea fi expus capitalul în afacerea sa particulară) — și o recompensă pentru folosirea productivă a economiilor sale, *dobînda*. În totalitatea ei, această recompensă reprezintă *profitul brut*. Cînd un individ folosește economiile altuia, el capătă doar o recompensă pentru supraveghere. Cînd un individ împrumută altuia economiile sale, el capătă numai *dobînda*, sau *profitul net*" („The Westminster Review" ⁶⁴ ianuarie 1826, p. 107—108).

Aici, așadar, *dobînda* este echivalentă cu *profitul net*, cu *recompensa pentru folosirea productivă a economiilor*, iar *profitul propriu-zis* este *recompensa pentru activitatea de supraveghere* depusă în cursul folosirii productive a economiilor.

Același filistin spune:

„Orice perfecționare în producție care nu perturbază raportul dintre părțile de capital destinate retribuiri muncii și cele care nu au această destinație este însoțită de o creștere a ocupării claselor de oameni ai muncii; orice nouă folosire a mașinilor și cailor este *însoțită de o creștere a producției și deci a capitalului*; oricît ar descrește *raportul* dintre partea din capitalul național care formează fondul de salarii și partea căreia i se dă o altă întrebuintare, există o tendință nu de scădere, ci de creștere a *mărimii absolute a acestui fond* și deci a numărului muncitorilor ocupați" (ibid., p. 123).

[4] *Banii ca măsură a valorilor.*

Ideea confuză de unitate monetară ideală]

Din determinația banilor ca măsură [a valorilor] și apoi din legea fundamentală potrivit căreia la o anumită viteză de circulație masa mijloacelor de circulație este determinată 1) de prețurile mărfurilor și 2) de cantitatea de mărfuri care circulă la prețuri determinate (sau de prețul total al mărfurilor, determinat la rîndul său de doi factori: de nivelul prețurilor mărfurilor și de cantitatea de mărfuri care circulă la prețuri determinate); apoi, 3) din legea potrivit căreia banii ca mijloc de circulație devin *monedă*, simplu moment efemer, simplu *semn* al valorilor ce se schimbă prin intermediul lor, decurg noi determinații, pe care le vom examina numai acolo unde ele coincid cu relații economice mai complexe: circulația bazată pe credit, cursul schimbului etc. Se impune evitarea oricăror detalii, iar atunci cînd menționarea lor este necesară, ele trebuie introduse numai acolo unde își pierd caracterul elementar.

În primul rînd, circulația banilor, ca cea mai superficială (în sensul de împinsă la suprafață) și mai abstractă formă a întregului proces de

#266

producție, este în sine complet lipsită de conținut, abstracție făcînd de propriile ei deosebiri de formă, și anume de determinațiile simple analizate în secțiunea a II-a *, care formează conținutul ei. Este clar că circulația simplă a banilor, considerată în sine, nu este reîntoarsă în ea însăși, ci constă într-o multitudine de mișcări indiferente și accidental coexistente. Monetăria, de pildă, ar putea fi considerată ca punct de plecare al circulației monetare, dar refluxul monedei la monetărie nu cunoaște altă lege decît aceea a deprecierei monedei din cauza uzurii, care face necesară retopirea și rebaterea ei. Aceasta afectează numai aspectul material și nu constituie nicidecum un moment al circulației propriu-zise.

În cadrul circulației se poate întîmpla ca punctul de reîntoarcere să difere de punctul de plecare; în măsura în care are loc o reîntoarcere la punctul de plecare, circulația banilor apare doar ca simptom al unei circulații aflată în spatele ei și care o determină; așa, de pildă, ne apar lucrurile cînd examinăm circulația banilor între fabricant, muncitor, negustor și bancher. Apoi, cauzele care afectează masa mărfurilor aruncate în circulație, urcarea și scăderea prețurilor, viteza de circulație, volumul plăților simultane etc., toate acestea sînt circumstanțe situate *în afara* simplei circulații bănești însăși. Acestea sînt relații care se exprimă în ea; circulația, ca să zicem așa, le împrumută numele, dar ele nu pot fi explicate prin propria ei diferențiere. În

calitate de bani servesc diverse metale, care se află unele față de altele în raporturi valorice diferite, variabile. În felul acesta se ridică problema unui dublu etalon etc., care îmbracă forme universal istorice. Dar ea îmbracă aceste forme, iar dublul etalon intervine numai datorită comerțului exterior. De aceea investigarea fecundă a acestei probleme presupune analiza prealabilă a unor relații mult mai complexe decât simpla relație monetară.

Ca măsură a valorii, banii sînt exprimați nu în cantități de lingouri, ci în bani de calcul, denumiri arbitrare date unor părți alicote dintr-o anumită cantitate de substanță monetară. Aceste denumiri pot fi schimbate, iar dacă denumirea rămîne aceeași, se poate modifica raportul dintre monedă și substanța ei metalică. De aici falsificările de monede, care joacă un rol major în istoria statelor. Apoi, unitățile monetare din diferite țări. Această problemă prezintă interes numai în legătură cu cursul schimbului.

[VII—30] Banii sînt măsură numai pentru că sînt timp de muncă materializat într-o anumită substanță, sînt astfel ei înșiși *valoare*, și anume pentru că această expresie materializată determinată a valorii trece drept materializarea ei universal obiectivă, materializarea timpului de muncă ca atare, spre deosebire de încarnările lui doar particulare; deci, pentru că sînt *echivalent*. Dar întrucît în funcția lor de măsură banii

* Vezi K. Marx, op. cit., partea I, p. 47—170. — Nota red.

#267

sînt un termen de comparație doar imaginat, întrucît [aici] ei trebuie să existe doar în mod ideal, întrucît [aici] are loc transferul doar ideal al mărfurilor în existența lor valorică generală, întrucît, apoi, banii în această calitate ca măsură figurează doar ca bani de calcul și eu spun că o marfă valorează atîția șilingi, franci etc., atunci cînd eu o transpun în bani — [toate] acestea au dat ocazia la ideea confuză despre o măsură ideală, idee care a fost dezvoltată de Steuart * și reîmprospătată în diferite perioade — chiar recent în Anglia — drept o profundă descoperire. Anume, se înțelege că denumirile de liră sterlină, șiling, guinee, dolar etc., care contează drept unități de calcul, nu sînt denumiri determinate pentru cantități determinate de aur, argint etc., ci doar termeni de comparație arbitrari, care nu exprimă ei înșiși nici o valoare, nici o cantitate determinată de timp de muncă materializat.

De aici toată vorbăria despre fixarea prețului la aur și argint, prin preț înțelegîndu-se aici denumirea ce se dă părților alicote [de aur și argint]. O uncie de aur se împarte acum în 3 l. st. 17 șilingi și 10 pence. Aceasta numesc ei fixarea prețului, [pe cînd în realitate,] după cum remarcă pe bună dreptate Locke **, aici este vorba doar de fixarea denumirii unor părți alicote de aur, argint etc. Exprimate în ele însele, aurul și argintul sînt, bineînțeles, egale cu ele însele. O uncie rămîne o uncie, indiferent dacă o numesc 3 l. st. sau 20 l. st.

Pe scurt, prin această măsură ideală Steuart înțelege următoarele: cînd spun că marfa *a* valorează 12 l. st., marfa *b* 6 l. st., iar marfa *c* 3 l. st., raportul dintre ele este 12 : 6 : 3. Prețurile nu fac decît să exprime raportul în care aceste mărfuri se schimbă între ele. *2b* se schimbă pe *1a* și $1\frac{1}{2}b$ pe *3c*. În loc să iau raportul $a : b : c$ în bani reali, care au ei înșiși valoare și sînt ei înșiși valoare, aș putea tot atît de bine să iau în locul lirei sterline, care exprimă o anumită masă de aur, orice denumire lipsită de conținut (care se numește aici *ideală*), „macrouri” de pildă. Atunci $a = 12$ macrouri; $b = 6$ macrouri; $c = 3$ macrouri. Acest cuvînt — „macrouri” — este aici doar o denumire, fără nici o legătură cu conținutul care îi este propriu.

Exemplul lui Steuart cu gradele, minutele și secunde nu demonstrează nimic; căci, deși gradul, minutul, secunda au o mărime variabilă, ele nu sînt totuși simple denumiri, ci exprimă întotdeauna o parte alicotă dintr-o anumită mărime de spațiu sau dintr-un anumit interval de timp. Așadar, ele au efectiv o [anumită] substanță. Faptul că în determinația de măsură [a valorii] banii funcționează doar ca bani imaginați este transformat aici de așa manieră, încît ei să fie o reprezentare arbitrară, o simplă denumire, și anume ca denumire a raportului numeric de valoare, ca

* Vezi volumul de față, p. 258—259. — Nota red.

** Vezi volumul de față, p. 278—279. — Nota red.

#268

denumire a unui simplu raport între numere. Dar atunci ar fi mai indicat să nu se exprime nici un fel de denumire, ci numai un raport numeric, căci tot înțelesul se reduce la următoarele: eu capăt $6a$ pentru $12b$, $3b$ pentru $6c$; acest raport poate fi exprimat și altfel: $a = 12x$; $b = 6x$; $c = 3x$, unde x însuși nu este decît o denumire pentru raportul $a : b$ și $b : c$. Raportul numeric simplu, nedenumit, nu ar fi suficient [aici]. Căci $a : b = 12 : 6 = 2 : 1$, și $b : c = 6 : 3 = 2 : 1$. Deci $c = 1/2$. Deci $b = 1/2$, prin urmare $b = c$. Deci $a = 2$ și $b = 2$; adică $a = b$.

Dacă, consultînd un catalog de prețuri, află că potasiul, de pildă, costă 35 de șilingi chintalul, cacao 60 de șilingi pfundul, fierul (în bare) 145 de șilingi tona etc., pentru a avea raportul acestor mărfuri una față de alta, eu pot să ignor complet conținutul de argint al șilingului: singure numerele 35, 60, 145 etc. sînt suficiente pentru a determina raportul mutual de valoare dintre potasiu, cacao, fier în bare. Acum sînt suficiente numere

nedenumite; și nu numai că eu pot da unității lor, lui 1, orice denumire, fără [nici o] legătură cu vreo valoare; [dar nici] nu trebuie să îi dau vreo denumire. Steuart insistă pe aceea că eu trebuie să-i dau vreo denumire, dar că aceasta, ca simplă denumire arbitrară a unității, ca simplă *marcare a proporției*, nu poate fi ea însăși fixată de vreo anumită cantitate de aur, argint sau altă marfă.

La orice măsură — de îndată ce aceasta servește ca termen de comparație, adică de îndată ce diferitele lucruri care trebuie să fie comparate sînt puse în raportul numeric cu măsura considerată ca unitate, iar acum sînt raportate între ele — natura respectivei măsuri devine indiferentă și dispare în însuși actul comparației; unitatea de măsură devine simplă unitate numerică; calitatea acestei unități a dispărut, de pildă faptul că ea însăși este o anumită mărime de lungime sau de timp, sau grad al unui unghi etc. Dar numai cînd diferitele lucruri sînt presupuse ca deja măsurate [se ajunge că] unitatea de măsură *marchează doar proporția dintre ele*, adică, în cazul nostru de pildă, proporția dintre valorile lor. Unitatea de calcul nu numai că poartă denumiri diferite în țări diferite; ci este denumirea pentru părți alicote diferite, de pildă ale unei uncii de aur. Cursul schimbului reduce însă toate aceste unități la [una și] aceeași unitate de măsură a greutateii aurului sau argintului.

De aceea, dacă presupun că diferite mărimi [de valoare] ale unor mărfuri sînt egale, ca mai sus de pildă, cu 35, 60 și 145 de șilingi, atunci, pentru compararea lor, deoarece acum [unitatea] 1 este presupus ca egal în fiecare din ele, deoarece acum ele au fost făcute comensurabile, [devine] cu totul de prisos aprecierea că șilingul este o anumită cantitate de argint, este denumirea unei anumite cantități de argint. Dar valorile mărfurilor devin comparabile între ele ca simple mărimi numerice — cantitate de orice unitate cu același nume — și exprimă rapoarte reciproce numai atunci cînd fiecare marfă în parte este măsurată cu aceea care servește drept unitate, drept măsură. Dar eu le pot măsura una

#269

cu alta, le pot face comensurabile, numai dacă au o unitate — această unitate este timpul de muncă conținut în ambele.

Unitatea de măsură trebuie să fie deci o anumită cantitate a unei mărfi, în care este materializată o cantitate de muncă. Întrucît aceeași cantitate de muncă nu se exprimă întotdeauna în aceeași cantitate de aur, de pildă, înseamnă că însăși valoarea acestei unități de măsură este variabilă. Dar dacă banii sînt considerați numai ca măsură, această variabilitate nu constituie o piedică. Chiar și în cadrul trocului, cînd el este dezvoltat într-un anumit grad ca troc, adică este operație repetată, normală, nu este doar un act de schimb ocazional, ca unitate de măsură apare oricare altă marfă, la Homer, de pildă, vitele. La papuașul sălbatic de pe coastă,

care, „pentru a-și procura un produs străin, dă în schimb 1 sau 2 dintre copiii săi, și, dacă nu-i are prin preajmă, împrumută copii de la vecin, promițîndu-i în schimb propriii săi copii atunci cînd vor fi la îndemînă, cerere arareori refuzată”⁶⁵, —

nu există nici o măsură pentru schimb. Unicul aspect care există pentru el al schimbului este acela că doar prin înstrăinarea lucrului posedat de el își poate apropria lucrul străin. Pentru el, această înstrăinare nu este condusă decît de capriciul său, pe de o parte, și de mărimea posesiunii sale mobile, pe de altă parte.

În revista „The Economist” din 13 martie 1858 [p. 290], într-o scrisoare adresată redacției, găsim următoarele:

„Întrucît în Franța înlocuirea argintului cu aur la baterea monedei (pînă acum principalul mijloc de absorbire a aurului recent descoperit) se apropie de sfîrșit și mai ales pentru că, dată fiind stagnarea comerțului și scăderea prețurilor, vor trebui bătute mai puține monede, este de așteptat ca într-un viitor apropiat prețul nostru fix de 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence pentru 1 uncie să atragă încoace aurul”.

Ce înseamnă deci acest „preț” al nostru „fix pentru 1 uncie” de aur? Nimic altceva decît că o anumită parte alicotă dintr-o uncie [de aur] se numește penny, un anumit multiplu al acestei unități de măsură a greutateii aurului se numește șiling, iar un anumit multiplu al acestui șiling se numește liră sterlină. Nu cumva acest domn își închipuie că [VII—31] în alte țări fiorinii de aur, ludovicii etc. nu reprezintă [și ei] o anumită cantitate de aur, că acolo o anumită cantitate de aur nu poartă o denumire fixă, nu cumva își închipuie că aceasta ar fi un privilegiu sau o particularitate a Angliei? Că în Anglia o monedă exprimată în aur este [ceva] mai mult decît o monedă, pe cînd în alte țări este [ceva] mai puțin? Ar fi interesant de știut cum își reprezintă acest gentleman cursul schimbului.

Ce îl derutează pe Steuart este următorul fapt. Prețurile mărfurilor nu exprimă nimic altceva decît raporturile în care mărfurile sînt

#270

schimbabile unele pe altele, decît *proporțiile* în care ele se schimbă unele pe altele. Dacă aceste proporții sînt date, eu pot da unității orice denumire, deoarece numărul abstract nedenumit ar fi suficient, și în loc de a spune că această marfă = 6 stuvri *, o alta = 3 stuvri etc., aș putea spune: această marfă = 6 unități, o alta = 3 unități; unității eu n-ar trebui să-i dau nici o denumire. Fiind vorba numai de un raport numeric, eu îl pot denumi

oricum.

Însă aici este deja presupus că aceste proporții sînt *date*, că mărfurile au devenit anterior mărimi comensurabile. Odată ce mărimile sînt puse ca mărimi comensurabile, raporturile dintre ele devin simple raporturi numerice. Bani apar tocmai ca măsură, iar o anumită cantitate din marfa în care ei se întruchipează apare ca unitate de măsură pentru a afla *proporțiile* și a exprima și trata mărfurile drept comensurabile. Această unitate reală este timpul de muncă, care este relativ materializat în ele. Este însă timpul de muncă însuși, pus ca general. Procesul prin care valorile din cadrul sistemului bănesc sînt determinate de timpul de muncă nu ține de examinarea banilor propriu-zisi și cade în afara circulației, se află în spatele ei ca bază efectivă și ca premisă.

Singura problemă care s-ar putea pune ar fi următoarea: în loc să se spună că această marfă = 1 uncie de aur, de ce să nu se spună direct că ea este = x timp de muncă materializat în uncia de aur? De ce timpul de muncă, substanța și măsura valorii, nu este totodată măsura prețurilor, sau, cu alte cuvinte, de ce sînt în general deosebite [între ele] prețul și valoarea? Școala lui Proudhon crede că face cine știe ce ispravă cînd cere să fie pusă această identitate, iar prețul mărfurilor să fie exprimat în timp de muncă. Coincidența prețului cu valoarea presupune egalitatea cererii și ofertei, schimb simplu de echivalente (deci nu schimb de capital pe muncă) etc.; într-un cuvînt, formulată economic, se vede imediat că această revendicare este negarea întregii baze a relațiilor de producție sprijinite pe valoarea de schimb. Dar dacă presupunem suprimată această bază, încetează pe de altă parte să existe odată mai mult problema, care se ridică numai pe această bază și împreună cu ea. Faptul că, în ființarea ei nemijlocită ca valoare de întrebuințare, marfa nu este valoare, nu este forma adecvată a valorii, este egal cu faptul că ea este [forma adecvată a valorii] ca un altul obiectiv sau ca acesta echivalat unui alt lucru; sau că valoarea posedă forma sa adecvată într-un lucru specific, spre deosebire de celelalte lucruri. Mărfurile ca valori sînt muncă materializată; de aceea, valoarea adecvată trebuie ea însăși să apară sub forma unui lucru determinat, ca o formă determinată a muncii materializate.

* — veche moneda divizionară olandeză — *Nota trad.*

#271

Pălăvrăgeala despre etalonul ideal este ilustrată la Steuart prin două exemple istorice, din care primul — banii de bancă din Amsterdam — demonstrează exact contrarul, deoarece acești bani nu sînt decît reducerea monedelor aflate în circulație la conținutul lor de lingou (conținutul metalic), iar cel de-al doilea a fost repetat după el de toți modernii care urmează aceeași orientare. Așa, de pildă, Urquhart ⁶⁶ citează cazul berberilor, la care se socotește drept etalon o bară ideală, o bară de fier, o bară de fier doar reprezentată, care nici nu crește nici nu scade [ca valoare]. Dacă bara de fier reală scade, să zicem, cu 100% [din valoarea ei], bara ideală valorează două bare de fier, iar dacă bara reală crește din nou cu 100%, [bara ideală nu va mai valora] decît una [reală]. D-I Urquhart ⁶⁶ pretinde totodată a fi observat că, la berberi, nu sînt nici crize comerciale, nici crize industriale, cu afit mai puțin crizele monetare, iar asta o atribuie efectelor magice ale acestui etalon ideal al valorii. Acest etalon reprezentat „ideal”, nu este altceva decît o valoare reală reprezentată, o imagine mentală, care însă, deoarece sistemul bănesc nu și-a dezvoltat determinațiile ulterioare — o dezvoltare care depinde de cu totul alte relații — nu ajunge la vreo realitate obiectuală. Este ca și cum în mitologie s-ar considera ca superioare religiile în care chipurile zeilor nu sînt elaborate pentru contemplare, ci rămîn ascunse în imaginație, adică dobîndesc o existență cel mult lingvistică, dar nu artistică.

Bara [ca măsură a valorii] se sprijină pe o bară de fier reală, care ulterior a fost transformată într-o creație imaginară și fixată ca atare. O uncie de aur, exprimată în monede de calcul englezești, este egală cu 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence. Perfect. Să presupunem că un pfund de mătase a avut exact același preț, dar că mai tîrziu acest preț a scăzut, ca, de pildă, mătasea brută milaneză, care la 12 martie 1858 era cotate la Londra la 1 l. st. 8 șilingi pfundul ⁶⁷.

[Aceasta] este reprezentarea unei [anumite] cantități de fier, a unei bare de fier care își păstrează valoarea, în primul rînd, față de toate celelalte mărfuri, iar în al doilea rînd, față de timpul de muncă conținut în ea. Această bară de fier este, desigur, pur imaginară, dar nu este atît de neschimbătoare și „stînd ca o stîncă în mare”, cum crede Steuart și, aproape 100 de ani mai tîrziu, Urquhart. Tot ce este neschimbător în bara de fier este denumirea: într-un caz, bara de fier reală conține două bare ideale, iar în celălalt numai una. Acest lucru este exprimat în așa fel, încît una și aceeași invariabilă bară ideală este egală o dată cu două bare reale și altă dată cu una. Astfel, odată pus acest fapt, s-a modificat numai raportul barei reale, nu celei ideale. În fapt însă, bara de fier ideală este într-un caz de două ori mai lungă decît în celălalt, iar neschimbată este doar denu-

#272

mirea ei. Ceea ce o dată se cheamă bară 100 de pfunzi de fier, să zicem, a doua oară se cheamă bară 200 de pfunzi.

Să admitem că s-au emis bani care reprezintă timp de muncă, de pildă bonuri orare; acest bon orar ar putea,

la rîndul său, să capete oricare altă denumire, „liră sterlină” de pildă, 1/20 dintr-o oră — denumirea de „șiling”, 1/240 dintr-o oră — denumirea de „penny”. În funcție de timpul necesar pentru producerea lor, aurul și argintul, ca și toate celelalte mărfuri, ar exprima diferiți multipli sau diferite părți alicote ale lirei sterline, șilingului sau penny-ului, iar o uncie de aur ar putea fi egală atît cu 8 l. st. 6 șilingi și 3 pence, cît și cu 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence. Aceste numere ar exprima întotdeauna proporția în care o anumită cantitate de muncă este conținută într-o uncie de aur. În loc de a spune că 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence, egale cu 1 uncie de aur, [nu mai] costă [acum] decît 1/2 de pfund de mătase, se poate imagina că o uncie de aur este egală acum cu 7 l. st. 15 șilingi și 9 pence, sau că 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence sînt egale cu numai 1/2 de uncie de aur, pentru că nu mai au decît jumătate din valoarea [anterioară].

Dacă comparăm, de pildă, prețurile care au existat în Anglia în secolul al XV-lea cu cele din secolul al XVIII-lea, putem constata că două mărfuri de un fel sau altul au avut aceeași valoare monetară nominală, de pildă 1 liră sterlină. Aici lira sterlină este etalon, dar în primul caz ea exprimă o valoare de patru sau de cinci ori mai mare ca în cel de-al doilea, și am putea spune că, dacă în secolul al XV-lea valoarea acestei mărfi era egală cu 1 uncie de aur, în secolul al XVIII-lea ea nu mai reprezenta decît un sfert de uncie de aur, căci în secolul al XVIII-lea 1 uncie de aur exprima același timp de muncă pe care în secolul al XV-lea îl exprima 1/4 de uncie. Așadar, s-ar putea spune că măsura [valorii], lira sterlină, a rămas aceeași, dar într-un caz ea era egală cu o cantitate de aur de patru ori mai mare decît în celălalt. Acesta este *etalonul ideal*. Comparația pe care am făcut-o noi aici ar fi putut fi făcută [și] de oamenii secolului al XV-lea dacă ar fi trăit în secolul al XVIII-lea, și ar fi spus că 1 uncie de aur, care acum valorează 1 liră sterlină, înainte valora numai 1/4 de liră. 4 pfunzi de aur nu valorează acum mai mult decît 1 pfund în secolul al XV-lea. Dacă înainte acest pfund purta denumirea de livră, îmi pot imagina că o livră era pe atunci egală cu 4 pfunzi de aur, iar acum este egală cu numai 1 pfund de aur; că valoarea aurului s-a schimbat, dar măsura valorii — livra — a rămas neschimbată. De fapt, în Franța și Anglia livra a însemnat inițial 1 pfund de argint, iar acum doar 1/x dintr-un pfund de argint. De aceea se poate spune că denumirea de livră, etalonul a rămas nominal mereu același, dar argintul și-a schimbat [VII—32] cu toate acestea valoarea. Un francez care ar fi trăit de pe vremea lui Carol cel Mare pînă în zilele noastre ar fi putut să spună că livra de argint a rămas mereu etalonul valorii,

#273

invariabil, dar la început valora un pfund de argint și, datorită vicisitudinilor soartei, a ajuns în cele din urmă să valoreze numai 1/x dintr-o jumătate de uncie. Cotul este același, numai că lungimea lui variază de la o țară la alta. De fapt, este ca și cum produsul unei zile de muncă, de pildă aurul care poate fi extras într-o zi de muncă, ar căpăta denumirea de livră; această livră ar rămîne mereu aceeași, cu toate că în perioade diferite ar exprima cantități de aur foarte diferite.

Ce facem noi, de fapt, cînd comparăm 1 liră sterlină din secolul al XV-lea cu 1 liră sterlină din secolul al XVIII-lea? Ambele sînt aceeași masă de metal (fiecare din ele este egală cu 20 de șilingi), dar de valoare diferită; căci în secolul al XV-lea metalul valora de patru ori mai mult ca acum. Spunem, așadar, că, în comparație cu prezentul, livra era egală cu o masă de metal de patru ori mai mare decît cea pe care o conține ea astăzi. Și s-ar putea crea impresia că livra a rămas neschimbată, dar pe atunci era egală cu 4 livre de aur reale, pe cînd astăzi este egală cu numai 1 livră. Acest lucru ar fi numai comparativ exact, nu în ceea ce privește cantitatea de metal pe care o conține 1 livră, ci în ceea ce privește valoarea ei. La rîndul ei însă, această valoare se exprimă cantitativ în așa fel, încît 1/4 de livră de aur de atunci este egală cu 1 livră de aur de acum. Foarte bine. Livra este identică, numai că pe atunci era egală cu 4 livre de aur reale (la valoarea actuală a aurului) pe cînd acum este egală numai cu una. Dacă valoarea aurului scade, iar scăderea sau creșterea ei relativă în comparație cu alte mărfuri se exprimă în prețul acestora, în loc de a spune că un obiect care costa înainte 1 l. st. aur costă acum 2 l. st., s-ar putea spune că el costă, ca și pînă acum, 1 l. st., dar că 1 l. st. valorează acum 2 livre de aur reale etc.; 1 livră conține deci 2 livre de aur reale etc. În loc de a spune: ieri am vîndut această marfă la prețul de 1 l. st., [iar] azi o vînd la prețul de 4 l. st., s-ar putea spune că o vînd la prețul de 1 l. st., dar că ieri o vindeam cu 1 l. st. care consta dintr-o liră sterlină reală, pe cînd azi o vînd cu 1 l. st. care constă din 4 pfunzi reali.

Toate celelalte prețuri decurg de la sine de îndată ce s-a stabilit raportul dintre bara reală și cea imaginară; dar aceasta înseamnă pur și simplu compararea valorii anterioare a barei cu valoarea ei actuală. Este ca și cum, de pildă, am calcula totul în lira sterlină a secolului al XV-lea. Acest berber sau negru face [exact] același lucru pe care trebuie să-l facă istoricul care urmărește de-a lungul secolelor aceeași monedă, aceeași denumire de calcul a unei monede avînd același conținut metalic, atunci cînd calculează această monedă în banii de astăzi, monedă pe care el trebuie s-o pună egală cu o cantitate mai mare sau mai mică de aur, în funcție de valoarea diferită în secole diferite. Străduința semicivilizatului care consideră ca măsură unitatea bănească, masa de metal, este s-o fixeze și ca valoare; să păstreze

#274

această valoare și ca o măsură fixă. Însă, el are totodată agerimea de a ști că valoarea reală a barei s-a schimbat. Datorită numărului mic de mărfuri pe care trebuie să le măsoare acest berber, precum și vitalității tradițiilor la [oamenii] necivilizați, acest mod complicat de calcul este mai puțin dificil decât pare.

O uncie de aur este egală cu 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence, adică ceva mai puțin decât 4 l. st. Dacă, pentru simplificare, am presupune că uncia de aur este egală cu exact 4 l. st., atunci 1/4 dintr-o uncie de aur se va numi liră sterlină, și sub acest nume va servi drept monedă de calcul. Dar valoarea acestei lire sterline variază, în parte relativ, în comparație cu valoarea altor mărfuri a căror valoare variază, iar în parte pentru că lira însăși este produsul unei cantități mai mari sau mai mici de timp de muncă. Invariabilă este în ea numai denumirea[, precum] și cantitatea, partea alicotă a unciei, greutatea în aur a cărei denumire este lira; care este conținută astfel într-o monedă denumită liră.

Sălbaticul vrea să păstreze această liră ca valoare invariabilă, și de aceea pentru el variază cantitatea de metal conținută în ea. Dacă valoarea aurului scade cu 100%, lira este pentru el, ca și înainte, o măsură a valorii, dar o liră care conține 2/4 de uncie de aur etc. Pentru el, lira este întotdeauna egală cu o anumită masă de aur (fier) care are aceeași valoare. Întrucât însă această valoare variază, lira este egală când cu o cantitate mai mare, când cu o cantitate mai mică de aur sau fier real, după cum, în schimbul pe alte mărfuri, trebuie dată o cantitate mai mare sau mai mică din aceste metale. El compară valoarea actuală cu cea anterioară, pe care el o consideră drept etalon și care mai dăinuie numai în imaginația lui. Așadar, în loc de a calcula în funcție de 1/4 de uncie de aur a cărei valoare variază, el calculează în funcție de valoarea pe care a avut-o anterior 1/4 de uncie de aur, adică după o imaginată valoare invariabilă a 1/4 de uncie, care se exprimă însă în cantități variabile de aur. Pe de o parte, strădania de a păstra măsura valorii ca o valoare fixă, pe de alta, agerimea unui ocol, totuși, pentru a nu ajunge în pagubă. Este însă cât se poate de absurd ca această întâmplătoare dislocare [a etalonului], grație căreia semisălbaticii și-au asimilat, impusă lor din afară, măsurarea valorii prin bani — măsurare pe care ei mai întâi o suspendă, iar apoi i-au regăsit calea în [această] dislocare —, să fie considerată ca o formă organic-istorică sau chiar să fie opusă, ca ceva superior, relațiilor mai dezvoltate. Acești sălbatici pornesc și ei de la o anumită cantitate — de la bara de fier —, dar păstrează ca unitate de calcul fixă etc. valoarea pe care această bară a avut-o prin tradiție. În economia politică modernă, toată această problemă a căpătat importanță în special datorită următoarelor două împrejurări:

#275

1) În diferite epoci istorice s-a întâmplat, ca de pildă în Anglia în timpul războiului cu Franța revoluționară, ca prețul aurului brut să depășească prețul aurului-monedă. Acest fenomen istoric pare să dovedească incontestabil că, printr-un oarecare proces inexplicabil, denumirile pe care le-au primit anumite părți-greutate alicote de aur (metal prețios) — liră sterlină, șiling, penny etc. — acționează independent față de substanța a cărei denumire sînt ele. Cum altfel ar putea o uncie de aur să valoreze mai mult decât aceeași uncie de aur din care s-au bătut 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence? Sau cum ar putea o uncie de aur să valoreze mai mult decât 4 livre de aur dacă livra nu este decât denumirea unui sfert de uncie?

La o analiză mai precisă s-a găsit, totuși, că nici monedele care au circulat sub denumirea de liră sterlină nu mai aveau de fapt conținutul normal de metal, că, prin urmare, 5 l. st., de pildă, aflate în circulație cîntăreau, de fapt, doar 1 uncie de aur (de același titlu). Întrucât o monedă presupusă a reprezenta (aproximativ) 1/4 de uncie de aur nu mai reprezenta de fapt decât 1/5 de uncie, era foarte simplu de dedus că uncia valora 5 asemenea lire sterline aflate în circulație; că, prin urmare, valoarea lingourilor de aur depășea prețul lor monetar, căci, de fapt, ceea ce se numea liră sterlină nu mai reprezenta, nu mai denumea 1/4 de uncie, ci numai 1/5 de uncie de aur; lira sterlină nu mai era decât denumirea unei cincimi de uncie.

Același fenomen a avut loc când, de fapt, conținutul de metal al monedelor aflate în circulație nu scădea sub măsura lor standard, însă când ele circulau simultan cu banii de hîrtie depreciati, iar retopirea acestor monede și scoaterea lor din țară erau interzise. În acest caz, sfertul de uncie de aur circulînd ca liră sterlină a luat parte la deprecierea bancnotelor: o soartă de care aurul în lingouri a fost scutit *. Faptul a fost mereu [VII—33] același: denumirea de calcul „liră sterlină” încetase să mai desemneze 1/4 de uncie și se folosea pentru o cantitate mai mică de aur. Uncia de aur era deci egală cu cinci asemenea lire sterline, de pildă. Asta înseamnă că prețul lingourilor depășea prețul monetar.

Aceste fenomene istorice sau altele de același gen, toate avînd o explicație simplă și toate fiind de același ordin, au condus, așadar, în primul rînd, la formarea noțiunii de *etalon ideal* sau la afirmația că banii ca măsură nu sînt decât un termen de comparație și nu sînt o anumită cantitate [de marfă determinată]. Pe această temă, în Anglia, în ultimii 150 de ani, s-au scris sute de volume.

Faptul că un anumit fel de monedă poate să crească peste conținutul ei de lingou nu are în sine nimic uimitor, întrucît în monedă

* Taxa monetară poate ridica în interiorul țării prețul monedelor peste cel al lingourilor. — *Nota red.*

#276

este adăugată muncă nouă (pentru modelarea ei). Dar, în afară de aceasta, se întâmplă că valoarea unei anumite monede crește peste valoarea conținutului ei de lingou. Acest fapt nu are niciun interes economic și nu a dat încă prilej la vreo investigație economică. El nu semnifică nimic altceva decât că, pentru anumite scopuri, aurul și argintul erau cerute tocmai sub această formă, în lire britanice sau dolari spanioli, de pildă. Directorii de bancă aveau, bineînțeles, tot interesul să demonstreze că nu a scăzut valoarea bancnotelor, ci a crescut valoarea aurului. Cît privește această din urmă chestiune, ea va putea fi abordată abia mai încolo.

2) Dar teoria *etalonului ideal* al valorii a fost pentru prima oară formulată la începutul secolului al XVIII-lea și reluată în deceniul al doilea al secolului al XIX-lea, când era vorba de situații în care banii nu figurau nici ca măsură [a valorii] și nici ca mijloc de schimb, ci ca echivalent invariabil, ca valoare existentă pentru sine (în cea de-a treia determinație) și deci ca materie generală a contractelor. De ambele părți, problema care se punea era dacă datoriile contractate de stat sau de alți debitori în bani depreciati trebuie recunoscute și rambursate în bani cu valoare deplină. Aceasta constituia pur și simplu obiectul unei controverse între creditorii statului și majoritatea națiunii. Problema în sine nu ne interesează aici cîtusi de puțin. Cei ce cereau o reajustare a pretențiilor pe de o parte, a plății obligațiilor pe de alta, se situau pe terenul fals [al problemei] dacă trebuie sau nu modificat *etalonul monetar*. Cu această ocazie, astfel, au fost avansate teorii primitive de acest gen despre etalonul monetar, fixarea prețului aurului etc.

(„O modificare a etalonului ar echivala cu o modificare a sistemului național de măsuri și greutăți" (*J. Steuart*. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy". Vol. II, Dublin, 1770, p. 110).

Chiar de la prima privire este clar că cuantumul total al cerealelor de care dispune o națiune nu se modifică dacă volumul baniței, de pildă, se dublează sau scade la jumătate. Dar această modificare a volumului baniței ar fi foarte importantă, de pildă, pentru arendașii care au avut să-și achite renta într-un anumit număr de banițe de cereale, dacă ei acum, când măsura s-a dublat, ar trebui să livreze același număr de banițe ca înainte.)

În cazul de mai sus creditorii statului erau aceia care se cramponau de denumirea „liră sterlină", independent de partea-greutate alicotă de aur pe care o exprima ea, adică se cramponau de „etalonul ideal", căci acesta [din urmă] nu este, de fapt, decât denumirea de calcul a părții-greutate de metal care servește drept măsură [a valorii]. În mod paradoxal însă, tocmai adversarii lor au fost cei care au avansat această teorie a „etalonului ideal", iar ei — creditorii statului — cei care au combătut-o. În loc de a revendica pur și simplu o recalculare [a creanțelor], sau de a cere ca creditorilor statului

#277

să le fie rambursată doar cantitatea de aur pe care o avansaseră efectiv, ei reclamau reducerea etalonului în raport cu deprecierea [banilor], adică, de pildă, dacă lira sterlină a scăzut la 1/5 de uncie de aur, această cincime de uncie să poarte pe viitor denumirea de liră sterlină, sau lira sterlină să fie bătută în 21 de șilingi în loc de 20. Această reducere a *etalonului* era numită sporire a valorii banilor, uncia fiind acum egală cu 5 l. st., în loc de 4 ca pînă acum. Ei nu spuneau deci ca cei care au avansat, de pildă, o uncie de aur în 5 l. st. depreciate să primească acum numai 4 l. st. cu valoare deplină, ci susțineau că aceștia trebuie să primească 5 l. st., dar că pe viitor lira va exprima cu 1/20 de uncie mai puțin aur ca pînă atunci.

Cînd adepții acestor concepții și-au formulat respectiva pretenție în Anglia după reluarea plăților în numerar, moneda de calcul ajunsese din nou la vechea ei valoare metalică. Cu acest prilej au mai fost enunțate atunci și alte teorii primitive cu privire la bani ca măsură a valorii, iar sub pretextul combaterii acestor teorii, a căror falsitate era ușor de demonstrat, au fost strecurate măsuri pentru satisfacerea intereselor creditorilor statului.

Prima dispută de acest gen a fost cea dintre Locke și Lowndes. Din 1688 pînă în 1695 împrumuturile de stat au fost contractate în bani depreciati — depreciati ca urmare a faptului că toate monedele cu greutate deplină fuseseră retopite, transformate în lingouri și de aceea nu mai circulau decât monedele ușoare. Guineea crescuse la 30 de șilingi. Lowndes, secretar al trezoreriei (director al monetăriei ?), voia să reducă, cu 20% valoarea lirei sterline; Locke insista asupra menținerii etalonului vechi, de pe vremea Elisabetei. În 1696 — retopirea [monedelor de argint]; rebateria generală a monedelor. Locke învinsese. Datoriile contractate la cursul de 10—14 șilingi guineea au fost achitate la cursul de 20 de șilingi. Această soluție avantaja deopotrivă statul, ca și pe proprietarii funciari.

„Lowndes a pus greșit problema. În primul rînd, el afirmă că proiectul său nu echivalează cu o reducere a vechiului etalon. Apoi, el pune creșterea prețului lingourilor pe seama valorii intrinsece a argintului, și nu a deficitului de greutate al monezii cu care au fost cumpărate. El pornește întotdeauna de la premisa că baterea, și nu substanța, face banul... în ce-l privește pe Locke, el nu se întreabă decât dacă proiectul lui Lowndes implică sau nu reducerea etalonului, dar nu cercetează interesele celor legați prin contracte pe termen lung. Principalul argument invocat de Lowndes pentru reducerea etalonului era că argintul în lingouri ajunsese la 6 șilingi și 5 pence uncia (adică putea fi cumpărat cu 77 de pence, socotind șilingul egal cu 1/77 dintr-un pfund „troy" *), fapt pentru care conchidea că dintr-un pfund „troy" trebuie bătuti 77 de șilingi, ceea ce echivala, cu o reducere de 20%, sau de 1/5, a valorii lirei sterline. Locke i-a răspuns că cele

77 de pence au fost plătite în monede ciuntite, a căror greutate nu de-

* — măsură de greutate egală cu 12 uncii. — *Nota trad.*

#278

pășea 62 de pence de emisiune normală... Dar dacă cineva a luat cu împrumut 1 000 l. st. în asemenea monede ciuntite, este el oare obligat să ramburseze cele 1 000 l. st. la greutatea lor normală? Atît Lowndes cît și Locke au analizat doar superficial influența modificării etalonului asupra relațiilor dintre creditori și debitori... Pe vremea aceea sistemul de credit era încă slab dezvoltat în Anglia... Interesele proprietarilor funciari și cele ale coroanei erau singurele de care se ținea seama. Comerțul stagna, subminat de războiul pirateresc... Restabilirea etalonului îi avantaja îndeosebi pe proprietarii funciari și trezoreria; și așa s-a și procedat" (*Steuart*, op. cit., vol. II, p. 178, 179).

În legătură cu această operație, Steuart remarcă ironic:

„Prin majorarea etalonului, guvernul a câștigat mult la impozite, creditorii la capital și la dobânzi, iar națiunea, singurul păgubaș, a fost foarte bucurată că standardul ei (etalonul *propriei* ei valori) nu a scăzut; în felul acesta toate cele trei părți au fost satisfăcute" (op. cit., vol. II, p. 156).

Cf. *John Locke*. Works in 4 volumes. The 7th edition. Vol. II, London, 1768 : articolul „Some Considerations on the Lowering of Interest and Raising the Value of Money" (1691), precum și articolul „Further Considerations concerning Raising the Value of Money, wherein Mr. Lowndes's Arguments for it, in his late Report concerning «An essay for the amendment of the Silver coins», are particularly examined". Ambele lucrări se află în volumul al II-lea. În primul articol se spune între altele:

[VII—34] „Creșterea valorii banilor, temă mult discutată astăzi, înseamnă sau *sporirea valorii banilor noștri*, lucru pe care nu veți reuși să-l faceți, sau *sporirea denumirii monedei noastre*" (p. 53). „Numiți, de pildă, coroană ceea ce înainte se numea o jumătate de coroană. Valoarea ei va fi determinată, ca și înainte, de conținutul metalic. Dacă ați putea reduce cu 1/20 greutatea unei monede de argint fără a-i micșora valoarea, ați putea tot atît de bine să-i reduceți greutatea cu 19/20. Potrivit acestei teorii, dacă am da unui farthing denumirea de coroană, am putea cumpăra în schimbul lui tot atîtea mironenii, mătase sau oricare alte mărfuri cît am putea cumpăra în schimbul unei coroane cu valoare deplină, care conține de 60 de ori mai mult argint" (p. 54). „Așadar, a spori valoarea unei monede nu înseamnă altceva decît a da unei cantități mai mici de argint amprenta și denumirea unei cantități mai mari" (ibid.). „Amprenta unei monede este pentru public o garanție că această monedă conține cutare cantitate de argint, sub cutare denumire" (p. 57). „Nu denumirea, ci argintul plătește datorii și cumpără mărfuri" (p. 58). „Amprenta monetară este suficientă pentru a garanta greutatea și titlul unei monede, dar moneda de aur astfel bătută este lăsată să-și găsească propriul ei preț, la fel cum fac și celelalte mărfuri" (p. 66). În general, prin sporirea valorii banilor se poate obține numai „o creștere a cantității de bani în vorbe, dar nu și ca greutate și valoare" (p. 73).

[În articolul al doilea citim:]

„Argintul este un etalon cu totul diferit de celelalte. Cotul sau quartul, de care oamenii se folosesc la măsurat, poate să rămînă în posesia cumpărătorului, a

#279

vînzătorului sau a unei terțe persoane; nu are nici o importanță cui îi aparține acest cot sau acest quart. Argintul însă este nu numai măsură a tranzacțiilor, ci și obiectul lor, iar în comerț el trece de la cumpărător la vînzător, reprezentînd în cantitatea dată echivalentul lucrului vîndut; în felul acesta, argintul nu numai că *măsoară* valoarea mărfii căreia îi servește ca măsură, dar se și dă în schimbul mărfii, ca echivalent al ei. Aceasta însă el o face numai prin cantitatea sa și prin nimic altceva" (p. 92). „Întrucît sporirea valorii banilor nu înseamnă decît denumirea arbitrară a unor părți alicote din cutare sau cutare bucată de argint, astfel încît azi numim penny 1/60 de uncie de argint [iar mîne — 1/75 de uncie], este evident că o asemenea sporire poate avea loc în orice proporții" (p. 118). „Cînd exportul lingourilor de argint apare ca o necesitate, iar scoaterea din țară a monedei noastre este interzisă prin lege, privilegiul lingourilor de argint de a fi libere la export le va mări întrucîtva prețul în comparație cu cel al monedelor noastre, oricît ar spori sau s-ar reduce denumirea acestora" (p. 110, 120).

Pe o poziție similară celei adoptate de Lowndes, care în controversa cu Locke explica creșterea prețului lingourilor prin creșterea valorii lor, ceea ce a determinat o scădere a valorii monedei de calcul (cu alte cuvinte, valoarea lingoului crescînd, valoarea părții sale alicote denumită liră sterlină a scăzut), s-au situat little-shillingmen * — Attwood și ceilalți reprezentanți ai școlii de la Birmingham în 1819 și în anii următori. (Cobbet⁶⁸ plasase problema pe terenul adecvat: revizuirea împrumuturilor de stat, a rentelor etc, dar a stricat totul prin teoria sa eronată care respinge în general banii de hîrtie; la această concluzie el a ajuns într-un mod paradoxal, pornind, ca și Ricardo — care a ajuns însă la o concluzie diametral opusă —, de la aceeași premisă falsă, și anume că prețurile ar fi determinate de cantitatea mijloacelor de circulație.) Întreaga lor înțelepciune încapă în frazele următoare:

„În polemica sa cu Camera de comerț din Birmingham, sir Robert Peel întreabă: ce va reprezenta bancnota *voastră*

de 1 liră sterlină?" („The Currency Question. The Gemini Letters". London, 1844, p. 266) (și anume bancnota de 1 liră sterlină dacă nu va fi convertibilă în aur). „Ce trebuie să înțelegem prin actuala unitate de măsură a valorii? Reprezintă oare 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence *o uncie de aur* sau *valoarea* ei? Dacă reprezintă însăși uncia, de ce să nu spunem lucrurilor pe nume și, în loc de liră sterlină, șiling și penny, să spunem uncie, penny-weight și gran? Atunci ne-am întoarce la *sistemul trocului*" (p. 269)

(Dar lucrurile nu stau chiar așa. Ce ar câștiga d-l Attwood dacă, în loc de 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence, s-ar spune uncie, iar în loc de șiling atîția penny-weights? Faptul că, pentru simplificarea calculelor, părțile de greutate capătă denumiri — ceea ce, în afară de aceasta,

* — *adeptii ai șilingului mic, adică adeptii inducerii cantității de metal nobil conținut în monedele engleze. — Nota red.*

#280

indică că metalului îi este dată aici o destinație socială care îi este străină —, pledează oare în favoarea sau împotriva teoriei lui Attwood?)

„Sau ele reprezintă *valoarea*? Dacă o uncie este egală cu 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence, atunci de ce în diferite timpuri ea a valorat cînd 5 l. st. 4 șilingi, cînd 3 l. st. 17 șilingi și 9 pence?... Expresia «liră sterlină» se referă la valoare, dar nu la valoarea fixată într-o anumită greutate invariabilă de aur... *Munca* este părintele valorii și ea dă aurului, ca și fierului, valoarea sa relativă".

(De aceea se și schimbă de fapt valoarea unei uncii și a 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence.)

„*Oricare ar și denumirea de calcul specială ce se folosește pentru desemnarea muncii depuse de un om într-o zi sau într-o săptămîină, această denumire exprimă cheltuielile de producție ale mărfii*" (p. 270). „Expresia «un pfund este *unitatea ideală*»" (p. 272).

Ultima propoziție este importantă, deoarece denotă că această teorie a „unității ideale" se reduce la revendicarea unor bani care să reprezinte nemijlocit munca. Lira sterlină, de pildă, ar exprima atunci o muncă de 12 zile. Revendicarea [de mai sus] este de așa manieră încît determinarea valorii să nu conducă la cea a banilor ca o determinație distinctă, sau munca în calitate de măsură a valorilor să nu ducă la a face din munca materializată într-o anumită marfă măsura celorlalte valori. Important este faptul că aici această revendicare se formulează din punctul de vedere al economiei burgheze (așa stau lucrurile și la Gray, care a elaborat pînă la ultima limită această problemă și despre care vom vorbi îndată), [și] nu din punctul de vedere al negării economiei burgheze, ca la Bray. Proudhoniștii (vezi, de pildă, d-l Darimon) au ajuns, de fapt, să formuleze revendicarea atît ca o revendicare corespunzătoare actualelor relații de producție, cît și ca o mare inovație care revoluționează din temelii respectivele relații, căci, în calitate de crapauds *, ei nu trebuie, firește, să știe nimic despre ceea ce este scris sau gîndit de cealaltă parte a Canalului Mîneicii. În orice caz, simplul fapt că această revendicare a fost formulată cu mai bine de cincizeci de ani în urmă de către una din fracțiunile de economiști burghezi din Anglia arată cît de mult sînt socialiștii, care pretind astfel că propun ceva nou, antiburghez, [cît de mult sînt ei] pe o cale greșită. În legătură cu revendicarea propriu-zisă, vezi mai sus **. (Aici se pot insera doar unele pasaje din *Gray*. Dealtfel, analiza amănunțită a acestei probleme va fi posibilă abia acolo unde ne vom ocupa de sistemul bancar.)

* — filistini francezi. — *Nota trad.*

** *Vezi K. Marx, op. cit., partea I, p. 60—75, 80 și 88—91. — Nota red.*

#281

[5) *Banii ca mijloc de circulație, ca marfă generală a contractelor și ca obiect al acumulării. Valoarea banilor și variația ei*]

În ce privește banii ca echivalent invariabil, adică în calitate de *valoare* ca atare și, prin urmare, în calitate de materie a tuturor contractelor, este clar că variațiile valorii materialului în care sînt reprezentați banii (direct, ca în aur și argint, sau indirect, ca titlu de asigurație, sub formă de bancnote, asupra unei anumite cantități de aur, argint etc.) trebuie să ducă la mari revoluții între dintre diferitele clase ale unui stat. Aceasta este o problemă de care nu trebuie să ne ocupăm aici, deoarece înseși aceste relații presupun cunoașterea diferitelor relații economice. [VII—35] Dăm spre ilustrare cele de mai jos.

Se știe că deprecierea aurului și argintului în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, ca urmare a descoperirii

America, a depreciat clasa muncitoare și clasa proprietarilor funciari; [dar, în același timp,] a ridicat clasa capitaliștilor (îndeosebi al capitaliștilor industriali). În Republica romană, ca urmare a creșterii valorii aramei, plebeii au devenit sclavi ai patricienilor.

„Deoarece pînă și sumele cele mai mari trebuiau să fie plătite în aramă, acest metal se acumula în mase sau bucăți informe, care se dădeau și se primeau la cîntar. Arama în această stare se numea *aes grave* *. Metalul care servea drept bani se cîntărea. {Inițial, la romani arama circula nemarcată; apoi ei au început să bată monedă de aramă cu marca unor monede străine. «Regele Servius a fost primul care a bătut monedă de aramă avînd ca efigie oi și boi». (*Plinius*. „*Historia naturalis*”. Cartea a XVIII-a, cap. 3).

După ce patricienii au acumulat mari cantități din acest metal grosolan și fără luciu,... ei au căutat să scape de el, fie cumpărînd de la plebei toate pămînturile pe care aceștia se învoiseră să le vîndă, fie acordînd împrumuturi pe termen lung. Ei s-au văzut nevoiți să dea ieftin valori care îi stînjeneau și a căror dobîndire nu-i costase nimic. Concurența dintre toți cei dornici să scape de acest metal a dus, cum era și firesc, în scurt timp la o considerabilă scădere a prețului aramei la Roma. La începutul secolului al IV-lea de la întemeierea Romei, după cum se vede din *Lex Menenia* (302 a.u.c.), raportul dintre aramă și argint era de 1 : 960...

Acest metal, atît de depreciat la Roma, era totuși unul dintre cele mai căutate articole de comerț (deoarece grecii confecționau din bronz obiecte de artă etc.)... Metalele nobile se aduceau la Roma spre a fi schimbate pe aramă cu mari profituri, și acest comerț atît de rentabil genera noi și noi importuri de asemenea metale...

Cu timpul, patricienii au înlocuit în tezaurele lor aceste grămezi de aramă veche, atît de incomod de păstrat și atît de neaspectuoase, cu lingouri de aur și de argint (*aurum infectam*, *argentum infectum*). După înfrîngerea lui Pyrrhus, și în special după cuceririle făcute de romani în Asia..., *aes grave* a dispărut cu desăvîrșire, iar nevoile circulației au făcut necesară introducerea — sub denumirea de *victoriatius* ** — a unei monede grecești de argint, care, asemenea drahmei

* — aramă în bare (de o greutate determinată). — *Nota trad.*

** — monedă cu efigia zeiței victoriei. — *Nota trad.*

#282

atice, cîntărea un scrupul și jumătate; în secolul al VII-lea de la întemeierea Romei, *Lex Clodia* a declarat victoriatul monedă romană; el se schimba de obicei pe 1 pfund de aramă sau pe un *as de 12 uncii*.

Prin urmare, exportul de aramă a făcut ca raportul dintre argint și aramă să fie de 192 : 1, un raport de cinci ori mai mic decît în perioada de maximă depreciere a aramei. Și totuși, la Roma arama continua să fie mai ieftină decît în Grecia și în Asia.

Pe măsura producerii acestei mari revoluții în valoarea de schimb a materialului monetar, s-a înrăutățit mult situația nefericiților plebei, care primiseră cu împrumut aramă depreciată și, după ce au cheltuit-o sau au folosit-o la cursul ei de atunci, s-au văzut obligați, în virtutea literei angajamentelor lor, să înapoieze o sumă de cinci ori mai mare decît cea efectiv luată cu împrumut. Ei erau cu totul lipsiți de mijloacele necesare pentru a scăpa de datorii... Cel ce luase cu împrumut 3 000 de ași pe vremea cînd această sumă echivala cu 300 de boi sau 900 de scrupuli de argint îi putea procura acum numai cu 4 500 de scrupuli de argint, deoarece asul reprezenta un scrupul și jumătate din acest metal... Cînd plebeul înapoia 1/5 din arama luată cu împrumut, el își stîngea de fapt datoria, deoarece această cincime avea [acum] aceeași valoare ca întreaga sumă pe vremea contractării împrumutului. Valoarea aramei crescuse de cinci ori în raport cu cea a argintului...

Plebeii au cerut să se procedeze la revizuirea datoriilor, la recalcularea sumelor datorate și schimbarea titlului obligației lor inițiale... Deși creditorii nu cereau rambursarea capitalului, nu-i mai puțin adevărat însă că însăși plata dobînzilor era înrobitoare, deoarece, datorită scumpirii excesive a banilor, dobînda, care la început era de 12%, devenise tot atît de oneroasă ca și cînd ar fi reprezentat 60% din capital. Recurgîndu-se la un compromis, debitorii au obținut o lege în virtutea căreia dobînzile acumulate se scădeau din capital...

Senatorii se împotriveau să cedeze mijloacele cu ajutorul cărora țineau poporul în cea mai abjectă dependență. Deținători ai aproape întregii proprietăți funciare, înarmați cu titluri de drept care îi autorizau să-și pună în lanțuri debitorii și să le aplice pedepse corporale, ei înăbușeau răzvrătirile și se arătau necruțători față de răzvrătiți. Locuința fiecărui patrician era o temniță. În sfîrșit, ei dezlănțuiau războaie, care procurau debitorului o soldă, concomitent cu suspendarea măsurilor de constrîngere, deschizînd totodată creditorilor noi surse de bogăție și de putere.

Așa se prezenta situația internă la Roma în perioada înfrîngerii lui Pyrrhus, a cuceririi Tarentului și a marilor victorii asupra samniților, lucanilor și celorlalte popoare din sudul Italiei etc. În anul 483 sau 485 de la întemeierea Romei s-a emis prima monedă romană de argint: *libella*. Ea se numea *libella* deoarece, într-o greutate mică, ea echivala cu un pfund [libra] de 12 uncii de aramă" (*G. Garnier*. „*Histoire de la monnaie*”. Tome second. Paris, 1819, p. 7-24).

{ *Asignații* *.

„*Proprietate națională. Asignație de 100 de franci*” — mijloc de plată legal... Ele se deosebeau de toți ceilalți bani de hîrtie prin aceea că nici nu *prezintau să reprezinte vreun lucru determinat*. Cuvintele „proprietate națională” în-

* — bani de hîrtie emiși în Franța de Adunarea constituantă în timpul revoluției de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea; au circulat în perioada 1790—1796. — *Nota red.*

#283

semnau că valoarea lor poate fi obținută prin cumpărarea — în schimbul lor — a unor bunuri confiscate care se vindeau la licitație. Nu exista însă nici un temei pentru ca valoarea lor să fie denumită „100 de franci”. Ea depindea de cantitatea relativă de bunuri care puteau fi cumpărate astfel și de numărul asigurațiilor emise" (*N. W. Senior*. „Three Lectures on the Cost of Obtaining Money”. London, 1830, p. 78, 79).

„*Livra de calcul*, introdusă de Carol cel Mare și aproape niciodată reprezentată printr-o monedă echivalentă reală, și-a păstrat denumirea, ca și subîmpărțirea în sous și deniers, pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în timp ce denumirea, forma, dimensiunile și valoarea monedelor reale au variat la infinit nu numai la fiecare schimbare de suveran, ci și în timpul uneia și aceleiași domnii. Valoarea livrei de calcul a suferit și ea mari amputări... dar acestea au fost întotdeauna acte de violență și arbitrar" (*G. Garnier*. „Histoire de la monnaie”. Tome I, Paris, 1819, p. 76, 77).

În antichitate toate monedele au fost la origine măsuri de greutate (ibid.).

„Banii sînt în primul rînd marfa universal negociabilă, sau marfa pe care o negociază fiecare în vederea obținerii altor mărfuri" (*J.S. Bailey*.] „Money and its Vicissitudes in Value. London, 1837, p. 1). „Banii sînt marea marfă intermediară" (op. cit., p. 2). „*Banii constituie marfa generală a contractelor*, sau marfa în care este exprimată majoritatea tranzacțiilor patrimoniale care urmează să fie executate în viitor" (p. 3). În sfîrșit, banii sînt „*măsura valorii*... întrucît toate mărfurile se schimbă pe bani, valoarea reciprocă a mărfurilor *A* și *B* este în mod necesar exprimată în valoarea lor monetară, sau în prețurile lor... [VII—36], după cum greutatea comparativă a substanțelor este dată de greutatea lor în raport cu greutatea apei, sau de greutatea lor specifică" (p. 4).

„Prima cerință esențială este ca banii să fie uniformi prin calitățile lor fizice, astfel încît cantități egale de bani să fie într-atît de identice, încît să nu existe motive de a prefera una sau alta dintre ele... Cerealele și vitele, de pildă, nu pot fi utilizate în acest scop pentru simplul motiv că cantități egale de cereale și partide numerice egale de vite nu sînt întotdeauna identice sub raportul calităților pentru care ele sînt preferate" (p. 5, 6).

„*Invariabilitatea valorii*, atît de necesară în cazul banilor ca marfă intermediară și ca marfă a contractelor, este cu totul neesențială în cazul banilor ca măsură a valorii" (p. 9). „Valoarea banilor poate să varieze continuu, și totuși ei pot servi ca măsură a valorii tot atît de bine ca în cazul cînd ar rămîne absolut neschimbați. Să presupunem, de pildă, că valoarea banilor a scăzut, iar scăderea valorii implică o diminuare a acesteia în raport cu una sau mai multe mărfuri; să zicem că valoarea banilor a scăzut în raport cu cerealele și cu munca. Înainte de scăderea valorii banilor, cu o guinee se puteau cumpăra trei busheli de grîu sau șase zile de muncă, iar după scădere cu o guinee se puteau cumpăra numai doi busheli de grîu sau patru zile de muncă. În ambele cazuri, dacă este dat raportul dintre grîu și muncă, de o parte, și bani, de alta, putem deduce raportul lor reciproc; cu alte cuvinte, putem constata că un bushel de grîu valorează două zile de muncă. Aceasta este tot ce se cere pentru măsurarea valorii și se face tot atît de ușor după scăderea valorii banilor, ca și înaintea ei. Înalta calitate a unui lucru ca măsură a valorii nu depinde cît puțin de variabilitatea valorii lui... Adesea se confundă invariabilitatea valorii cu invariabilitatea titlului [metalului nobil] și greutateii... întrucît valoarea constituie puterea de a dispune de *cantitate*, este necesar ca, la măsurarea valorii, drept unitate să fie folosită o anumită *cantitate* de substanță dintr-o marfă oarecare de calitate uniformă, și tocmai această anumită *cantitate* de substanță de calitate uniformă este ceea ce trebuie să rămîna invariabil" (p. 9—11).

„În toate contractele pecuniare este vorba de *cantitatea* aurului sau argintului dat cu împrumut, și nu de valoarea lui" (p. 102, 103). „Dacă cineva ar susține

#284

că respectivul contract se referă la o anumită *valoare*, el ar avea obligația să precizeze în raport cu care marfă, afirmînd în felul acesta că un contract pecuniar nu se referă la o sumă de bani, cum se declară expres în textul lui, ci la o cantitate oarecare dintr-o marfă care nu este nici măcar menționată" (p. 104).

„Considerațiile de mai sus nu trebuie limitate la contractele pentru împrumuturi efective în *bani*, ele fiind valabile pentru toate stipulațiile de plată în bani, indiferent dacă este vorba de plăți pentru mărfuri vîndute pe credit sau de plăți pentru servicii, pentru arendări de terenuri sau închirieri de imobile; condițiile sînt aceleași ca și în cazul împrumuturilor propriu-zise, acordate în marfa intermediară. Dacă *A* îi vinde lui *B* o tonă de fier la prețul de 10 l. st., plătit în termen de 12 luni, este ca și cînd ar da cu împrumut 10 l. st. pe termen de un an, iar interesele ambelor părți vor fi, atît într-un caz cît și în celălalt, deopotrivă afectate de variațiile valorii banilor" (p. 110, 111).

Confuzia de a da nume părților alicote determinate și invariabile de substanță monetară, destinate să servească drept unitate de măsură — luînd atribuirea de nume acestora drept fixare a *prețului* banilor —, [[această confuzie](#)] se manifestă, printre alții, și la emfaticul romantic al economiei politice, d-l Adam Müller. El spune între altele:

„Oricine va înțelege importanța deosebită pe care o are justa *stabilire a prețului monedei*, mai cu seamă într-o țară ca Anglia, unde guvernul, pătruns de mare generozitate, bate moneda gratuit" (adică pe cheltuiala țării și în avantajul negustorilor de lingouri de la Banca Angliei), „nu percepe nici o taxă pentru baterea monedei etc. și unde, prin urmare, dacă acest guvern ar majora considerabil prețul monetar al aurului în comparație cu prețul lui pe piață, dacă ar stabili, de pildă, prețul monetar al unei uncii de aur la 3 l. st. 19 șilingi, în loc de 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence, tot aurul ar lua calea monetăriei, argintul obținut acolo ar fi schimbat pe aur mai ieftin pe piață și acest aur ar lua și el calea monetăriei și în felul acesta s-ar produce o dezordine în sistemul monetar" (*A. H. Müller*. „Die Elemente der Staatskunst". Zweiter Theil. Berlin, 1809, S. 280, 281).

Așadar, d-l Müller nu știe că în Anglia penny și șiling sînt doar denumiri pentru părți alicote dintr-o uncie de aur. Întrucît monedele de argint și de aramă — care, nota bene, nu sînt bătute conform raportului [valoric] dintre argint și aramă, de o parte, și aur, de alta, ci sînt emise ca simple semne pentru părți de aur cu același nume și de aceea trebuie să fie acceptate la plată numai în cantități foarte mici — circulă sub denumirea de șilingi și pence, el își închipuie că o uncie de aur se împarte în monede de aur, argint și aramă (cu alte cuvinte, la el apare un triplu etalon al valorii). Ceva pași mai departe el își aduce din nou aminte că în Anglia nu există un dublu etalon, și, deci, cu atît mai puțin unul triplu. Nebulozitatea [reprezentărilor] d-lui Müller despre relațiile economice „comune” constituie baza reală a concepției sale „superioare”.

Din legea generală potrivit căreia prețul total al mărfurilor aflate în circulație determină masa mijloacelor de circulație (presupunînd un nivel dat al vitezei de circulație) rezultă că, pe o anumită treaptă de creștere a valorilor aruncate în circulație, metalul mai nobil, metalul cu o valoare

#285

specifică mai mare — adică acela care într-un volum mai mic conține mai mult timp de muncă — ia locul metalului mai puțin nobil ca mijloc de circulație dominant; adică arama, argintul, aurul se elimină unul pe altul ca mijloc de circulație dominant. Aceeași sumă totală a prețurilor poate fi făcută să circule cu o cantitate de monede de aur de 14 ori mai mică decît în cazul în care s-ar folosi monede de argint. Luate ca mijloc de circulație dominant, monedele de aramă, și chiar cele de fier, presupun o circulație redusă. Tot așa cum, pe măsura creșterii masei mărfurilor aflate în circulație și a circulației în general, mijloace de transport și mijloace de circulație mai puternice, dar mai costisitoare, iau locul celor mai puțin costisitoare.

Pe de altă parte, este clar că micul comerț cu amănuntul din viața cotidiană necesită acte de schimb pe o scară foarte redusă, cu atît mai modeste cu cît țara este în genere mai săracă și circulația mai redusă. În acest comerț cu amănuntul, în care pe de o parte circulă cantități neînsemnate de mărfuri, deci [pe de altă parte] și valori foarte mici, banii apar doar ca mijloc de circulație efemer în sensul cel mai propriu al cuvîntului, și nu se fixează ca preț realizat. De aceea, în vederea acestui comerț intervine un mijloc de circulație subsidiar, care nu este decît semnul părților alicote ale mijlocului de circulație dominant. Este vorba de monedele divizionare de argint și de aramă, care de aceea nu sînt bătute după raportul valoric dintre substanța lor și a aurului, de pildă. Aici banii apar doar ca semn, chiar dacă încă într-o substanță relativ prețioasă. Aurul, de pildă, ar trebui divizat în părțile prea mici spre a putea corespunde, ca echivalent, fracționării mărfurilor pe care o reclamă acest comerț cu amănuntul.

De aceea aceste mijloace de circulație subsidiare necesită să fie folosite ca mijloc de plată legal numai în cantități mici, fapt pentru care ele nu se pot statornici niciodată ca realizare a prețului. [VII—37] În Anglia, de pildă, moneda de aramă este admisă la plățile care nu depășesc 6 pence, iar cea de argint la plățile care nu depășesc 20 de șilingi. Cu cît mai dezvoltată este circulația în general, cu cît mai mare este suma prețurilor mărfurilor care intră în circulație, cu atît mai net se detașează schimbul lor cu ridicata de schimbul lor cu amănuntul și cu atît mai mult reclamă ele pentru circulație o varietate mai mare de monede. Viteza de circulație a monedei divizionare este invers proporțională cu mărimea valorii ei.

„Pe primele trepte de dezvoltare a societății, cînd națiunile sînt sărace, iar plățile lor neînsemnate, arama corespundea adesea tuturor cerințelor circulației și se bătea sub formă de monede de valoare foarte redusă, pentru a facilita schimbul restrîns din acea vreme. Așa s-a întîmplat la începuturile Republicii romane și în Scoția" (D. Buchanan. „Observations on the Subjects treated of in Dr. Smith's Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations". Edinburgh, 1814, p. 3).

#286

„Avuția generală a unei țări se măsoară absolut exact prin natura plăților ei și prin situația sistemului ei monetar; iar preponderența certă a unui metal ordinar în sistemul ei monetar, asociată cu folosirea unor monede de valoare foarte redusă, denotă o stare primitivă a societății" (p. 4). Ulterior, „circulația monetară se împarte în două sectoare distincte: funcția de efectuare a marilor plăți revine metalelor nobile, în timp ce metalele ordinare se păstrează, dimpotrivă, pentru schimburile mărunte, jucînd în felul acesta un rol pur auxiliar în raport cu principalul mijloc de circulație. Între introducerea inițială a unui metal nobil în circulația monetară a unei țări și folosirea lui exclusivă pentru efectuarea plăților mari se scurge un lung interval; între timp, volumul plăților în comerțul cu amănuntul a luat o asemenea amploare — ca urmare a creșterii avuției —, încît ele pot fi efectuate într-un mod convenabil, cel puțin în parte, cu monedele noi și de valoare mai mare; căci la efectuarea plăților mari nu se poate folosi o monedă" (iată o afirmație eronată, după cum o dovedește și existența bancnotelor) „care să nu fie totodată utilizabilă și în tranzacțiile din cadrul comerțului cu amănuntul. Într-adevăr, în ultimă analiză, fiecare comerciant își recapătă capitalul de la consumator...”

Pe continent, argintul a fost folosit pretutindeni la plățile mari... în Marea Britanie, cantitatea de argint aflată în circulație nu depășește necesarul pentru plățile mici... De fapt, puține plăți în sumă de 20 de șilingi se fac în argint... Pînă la William al III-lea, argintul era adus la trezorerie în saci mari, pentru plata impozitelor către stat. În această perioadă s-a produs marea schimbare... Trecerea la folosirea exclusivă a aurului la plățile mari în Anglia constituie o dovadă clară că pe vremea, aceea plățile în comerțul cu amănuntul se făceau mai ales în aur; acest lucru era posibil și fără ca plățile izolate să depășească întotdeauna sau cel puțin să fie egale cu vreuna dintre monedele de aur; căci în condițiile în care

aurul exista din belșug și era lipsă de argint, monedele de aur se ofereau, firește, pentru plata sumelor mici, cerîndu-se restul în argint; datorită acestui fapt, folosirea aurului în comerțul cu amănuntul, folosire care restrînge pe cea a argintului chiar și la plățile mici, preîntîmpina acumularea lui în mîinile micilor negustori... În același timp în care în Anglia, la plățile mari, aurul înlocuia argintul" (1695), „în Suedia argintul înlocuia arama...

Este clar că banii folosiți la plățile mari vor și primiți numai la valoarea lor intrinsecă... Pentru moneda subsidiară însă nu se cere o valoare intrinsecă... La Roma, cît timp moneda preponderentă era cea de aramă, ea era cotate la valoarea ei intrinsecă... Cu 5 ani înainte de primul război punic au fost emise monede de argint, care numai cu timpul au înlăturat arama în plățile mari... După 62 de ani de la introducerea monedelor de argint, în sistemul monetar roman a fost introdus aurul, dar se pare că el n-a înlăturat niciodată argintul în plățile mari... în India banii de aramă nu sînt subsidiari; de aceea ei circulă la valoarea lor intrinsecă. Rupia, monedă de argint de 2 șilingi și 3 pence, servește ca unitate monetară de calcul; în raport cu ea își găsește cursul pe piață moneda de aur (mohour-ul) și cea de aramă (pice-ul); numărul monedelor de aramă ce se schimbă în mod curent pe 1 rupie variază în permanență în funcție de greutatea și valoarea monedei, pe cînd în Anglia 24 de jumătăți de pence sînt întotdeauna egale cu 1 șiling, indiferent de greutatea lor. În India, micul negustor mai este nevoit să primească mari cantități de aramă în schimbul mărfurilor sale și de aceea el nu o poate primi altfel decît la valoarea ei intrinsecă... În sistemele monetare din Europa, banii de aramă se primesc la valoarea marcată pe ei, indiferent de greutatea și de titlul lor" (p. 4—18).

În Anglia, „niște comercianți au pus în circulație, în 1798, o cantitate excesivă de monede de aramă; și deși banii de aramă serveau ca mijloc de plată legal numai pentru sume care nu depășesc 6 pence, acest surplus a revenit micilor comercianți; aceștia din urmă au încercat să repună în circulație monedele de

#287

aramă, dar în cele din urmă ele s-au reîntors la ei. Cînd emisiunea monedelor de aramă a încetat, micii comercianți dețineau aramă în sumă de cîte 20, 30 și chiar 50 l. st., și pînă la urmă ei au fost nevoiți s-o vîndă la valoarea ei intrinsecă" (p. 31).

În moneda divizionară subsidiară, mijlocul de circulație ca atare, ca mijloc doar efemer, dobîndește o existență aparte alături de mijlocul de circulație, care este totodată echivalent, realizează prețul și se acumulează ca valoare autonomă. Aici, așadar, banii aceștia nu sînt decît semne. De aceea ei trebuie să fie emiși numai în cantitatea strict necesară micului comerț cu amănuntul, fapt pentru care ei nu se pot acumula. Cantitatea monedei divizionare subsidiare trebuie să fie determinată de masa prețurilor pe care o pune în circulație, împărțită la viteza de circulație. Deoarece masa mijloacelor de circulație — de o anumită valoare — este determinată de prețuri, se înțelege de la sine că dacă în mod artificial ar fi aruncată în circulație o cantitate de monedă divizionară care depășește nevoile circulației și dacă această cantitate nu ar putea ieși din circulație (ceea ce aici nu este cazul, deoarece, ca mijloc de circulație, această monedă are o valoare superioară valorii ei intrinsece), moneda divizionară ar fi depreciată; dar nu pentru că quantumul banilor determină prețurile, ci pentru că prețurile determină quantumul banilor și, prin urmare, în circulație poate rămîne numai o anumită cantitate de bani de o anumită valoare.

Așadar, dacă nu există nici un fel de supape prin care circulația să poată elimina cantitatea de bani excedentară, dacă mijlocul de circulație nu-și poate schimba forma în valoare existentă pentru sine — atunci valoarea lui trebuie să scadă. Dar aceasta se poate întîmpla — fără a socoti obstacolele artificiale, interzicerea retopirii în lingouri, a exportului etc. — în cazul cînd mijlocul de circulație este doar un semn, nu posedă el însuși o valoare reală corespunzătoare valorii lui nominale și, deci, nu poate trece din forma de mijloc de circulație în cea de marfă în general, nu-și poate lepăda marca; cînd este încătușat de existența lui ca monedă.

De aici rezultă, pe de altă parte, că semnele, monedele divizionare pot să circule la valoarea nominală a banilor pe care îi reprezintă — fără a avea vreo valoare proprie — în măsura în care ele reprezintă mijlocul de circulație doar în cantitatea în care acesta din urmă ar circula el însuși. Dar atunci [devine] totodată o condiție ca ele, fie să existe astfel numai într-o cantitate atît de mică încît să circule doar sub forma subsidiară, fără a înceta deci vreo clipă să fie mijloc de circulație (cînd servesc mereu, în parte, pentru schimbul micilor cantități de mărfuri [și], în parte, doar [ca mărunțiș] pentru schimbarea adevăratului mijloc de circulație), deci neputînd fi niciodată acumulate, — fie ele nu trebuie să aibă vreo valoare, astfel încît valoarea lor nominală să nu poată fi comparată

#288

niciodată cu valoarea lor intrinsecă. În acest din urmă caz, ele sînt puse ca simplu *semn*, care prin el însuși simbolizează valoarea ca existînd în afara lui. În primul caz nu se ajunge niciodată la aceea că valoarea lor intrinsecă reușește o comparație cu valoarea lor nominală.

[VII—38] De aceea falsificările de bani se identifică imediat, în timp ce suprimarea totală a valorii lor nu le dăunează [valorii lor nominale]. Altfel ar putea să pară paradoxal faptul că banii pot fi înlocuiți cu hîrtie lipsită de valoare, dar cea mai mică diminuare a conținutului lor de metal îi depreciază.

În general, dubla determinație a banilor în circulație se contrazice: a servi drept simplu mijloc de circulație acolo unde ei sînt mijlocire efemeră; și a servi totodată ca realizare a prețului, formă sub care banii se acumulează și trec în cea de-a treia determinație a lor. Ca mijloc de circulație, ei se uzează, adică nu conțin

cantitatea de metal care îi fac muncă materializată într-o cantitate fixă. De aceea, concordanța cu propria lor valoare este întotdeauna mai mult sau mai puțin iluzorie. A se da un exemplu.

Este important ca încă în acest punct al capitoului despre bani să fie introdusă determinația de cantitate, dar argumentată exact invers decât în doctrina curentă. Bani pot fi înlocuiți pentru că cantitatea lor este determinată de prețurile pe care ei le pun în circulație. În măsura în care banii înșiși posedă valoare — ca în cazul mijloacelor de circulație subsidiare —, cantitatea lor trebuie să fie determinată în așa fel, încât ei să nu se poată acumula niciodată ca echivalent și de fapt să figureze întotdeauna doar ca element accesoriu al mijlocului de circulație propriu-zis. În măsura în care, însă, trebuie să înlocuiască însuși acest mijloc de circulație, ei nu trebuie să aibă nici o valoare, adică valoarea lor trebuie să existe în afara lor. Variațiile în cadrul circulației sînt determinate de proporțiile și de numărul tranzacțiilor („*The Economist*”). Circulația poate să crească, la prețuri neschimbate, datorită sporirii cantității de mărfuri; ea poate să crească, la cantitatea neschimbată a mărfurilor, datorită urcării prețurilor acestora; [în sfîrșit,] ea poate să crească datorită uneia și alteia concomitent.

Afirmația că prețurile reglează cantitatea mijloacelor de circulație, și nu cantitatea mijloacelor de circulație prețurile, sau, cu alte cuvinte, că comerțul reglează circulația banilor (cantitatea mijloacelor de circulație), și nu circulația banilor reglează comerțul presupune, bineînțeles, după cum a arătat deducția noastră, că prețul nu este decât valoare tradusă în alt limbaj. Premisa o constituie valoarea, și anume valoarea determinată de timpul de muncă. Este clar deci că această lege nu este aplicabilă deopotrivă fluctuațiilor de prețuri în toate epocile; [ca,] de exemplu, în lumea antică, la Roma de pildă, unde mijloacele de circulație nu provin ele însele din circulație, din schimb, ci se obțin prin rapt, jaf etc.

#289

„Nici o țară, dacă procedează în mod consecvent, nu poate avea mai mult decât un etalon pentru *măsurarea valorii*, căci acest etalon trebuie să fie uniform și invariabil. Nici o marfă nu are o valoare uniformă și invariabilă în raport cu alte mărfuri; o marfă are o asemenea valoare numai în raport cu ea însăși. O piesă de aur valorează întotdeauna tot atîta cît altă piesă de aur de exact aceeași greutate și același titlu, în același loc; dar nu același lucru se poate spune despre aur și o altă marfă, argintul de pildă" („*The Economist*", vol. I, nr. 37 din 11 mai 1844, p. 771). „*Lira sterlină* nu este decât o denumire de calcul care se referă la o cantitate dată și fixă de aur de calitate standard" (ibid.). „A spune că unei uncii de aur i se poate conferi valoarea de 5 l. st. în loc de 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence nu înseamnă altceva decât a spune că pe viitor se vor bate din ea 5 sovereigni * în loc de 3 429/480 de sovereigni. Prin aceasta noi nu am modifica *valoarea aurului*, ci numai *greutatea* și, deci, *valoarea lirei sterline*, sau a *sovereignului*. Uncia de aur ar avea aceeași valoare ca înainte în raport cu grîul și cu celelalte mărfuri, dar deoarece lira sterlină, deși are aceeași denumire, ar reprezenta o parte mai mică dintr-o uncie de aur, ea ar reprezenta în mod corespunzător o cantitate mai mică de grîu și de alte mărfuri. Ar fi ca și cum am spune că un *cuarter de grîu nu se va mai împărți în 8 busheli, ci în 12*; procedînd astfel, nu am putea modifica valoarea grîului, ci am putea doar să micșorăm cantitatea de grîu pe care o conține un bushel și, deci, valoarea acestuia" (ibid., p. 772).

„Indiferent de schimbările temporare sau permanente care s-ar produce [în valoarea aurului], *prețul* lui se va exprima întotdeauna în aceeași sumă de bani; o uncie de aur va fi, ca și înainte, egală cu 3 l. st. 17 șilingi și 10 1/2 pence în banii noștri. Variația valorii aurului se va exprima în cantitatea mai mare sau mai mică de mărfuri ce se poate cumpăra cu el" („*The Economist*", vol. I, nr. 42 din 15 iunie 1844, p. 890).

Baza ideală trebuie comparată, de pildă, cu *mil-reis-ul* ** *ideal* din Buenos Aires (precum și cu lira sterlină engleză în timpul deprecierei bancnotelor etc.). Constantă este aici denumirea de *mil-reis*; variabilă este cantitatea de aur sau argint pe care o exprimă acesta.

„La Buenos Aires banii de hîrtie (dolari de hîrtie) nu sînt convertibili în aur. La început, acești dolari erau egali cu 4 șilingi și 6 pence fiecare; acum 1 dolar = aproximativ 3 1/4 pence, și la un moment dat scăzuse la 1 1/2 pence. Un iard de postav valora înainte 2 dolari, iar acum, ca urmare a deprecierei banilor de hîrtie, valorează *nominal* 28 de dolari" („*The Economist*", vol. I, nr. 57 din 28 septembrie 1844, p. 1 253).

„În Scoția, *mijlocul de schimb*" (a nu se confunda cu etalonul valorii !), „de la 1 l. st. în sus, îl constituie exclusiv banii de hîrtie, iar aurul nu circulă deloc; și totuși aurul este etalonul valorii ca și cum numai el s-ar afla în circulație, căci banii de hîrtie pot fi schimbați pe *aceeași cantitate stabilită* din acest metal; acești bani circulă numai în virtutea încrederii în convertibilitatea lor" („*The Economist*", vol. I, nr. 58 din 5 octombrie 1844, p. 1 275).

„Guineele *** *se tezurizează*, în timpuri de incertitudine" (*Thornton*. „An Enquiry into the Nature and Effects of the Paper Credit of Great Britain". London, 1802, p. 48).

* — monede engleze în valoare de 1 l. st. (cu efigia regelui sau a reginei). — *Nota red.*

** — veche monedă de calcul în Portugalia și Brazilia. — *Nota red.*

*** — monede de aur englezești, valorînd 21 de șilingi. — *Nota red.*

#290

Însuși principiul teaurizării, în care banii funcționează ca valoare de sine stătătoare, este ca *un moment*

necesar — independent de formele izbitoare în care se manifestă această tezaurizare — necesar schimbului bazat pe circulația monetară; căci, după cum spune A. Smith ⁶⁹ fiecare are nevoie, în afară de propria sa marfă, de o cantitate medie, de o anumită parte de „marfă generală”.

„Un om care posedă o întreprindere comercială își investește în ea avutul” (*Thornton*. „An Enquiry into the Nature and Effects of the Paper Credit of Great Britain”. London, 1802, p. 21). }

[6] *Despre determinarea valorii mărfii de către muncă*

„Capitaluri de mărime egală, sau, cu alte cuvinte, cantități egale de muncă acumulată, adesea pun în mișcare cantități diferite de muncă nemijlocită, dar aceasta nu schimbă nimic” (*Torrens*. „An Essay on the Production of Wealth”. London, 1821, p. 29—30). „Pe primele trepte de dezvoltare a societății, valoarea relativă a mărfurilor este determinată de cantitatea totală de muncă, acumulată și nemijlocită, care a fost cheltuită pentru producerea lor. De îndată însă ce se acumulează capital și se statornicește deosebirea dintre clasa capitaliștilor și clasa muncitorilor, când persoana care îndeplinește rolul de întreprinzător într-o ramură de producție sau alta nu efectuează el însuși munca în întreprinderea sa, ci avansează altora mijloace de subsistență și materiale, valoarea de schimb a mărfurilor este determinată de cantitatea de capital — sau de muncă acumulată — care s-a cheltuit în producție” (p. 33, 34). „Dacă două capitaluri sînt egale, valorile produselor lor vor fi egale, oricît de diferită ar fi cantitatea de muncă nemijlocită pe care ele o pun în mișcare sau pe care o reclamă produsele lor. Dacă aceste capitaluri nu sînt egale, produsele lor nu vor avea o valoare egală, chiar dacă cuantumul total al muncii cheltuite pentru produsul fiecăruia dintre ele ar fi absolut același” (p. 39). Așadar, „după această separare a capitaliștilor de muncitori, valoarea de schimb începe să fie determinată de mărimea capitalului, de cuantumul muncii acumulate, și nu — ca înainte de această separare — de suma muncii acumulate și a celei nemijlocite care s-a cheltuit pentru producerea mărfii” (p. 39—40).

Confuzia [de mai sus a] d-lui Torrens este justă în raport cu modul abstract al ricardienilor. În sine este fundamental greșită. În primul rînd, determinarea valorii prin timpul de muncă pur are loc numai pe baza producției [VII—39] de capital, adică numai pe baza separării celor două clase. Egalizarea prețurilor ca urmare a aceleiași rate mijlocii a profitului — (și chiar acest lucru trebuie înțeles cum grano salis *) — nu are nimic comun cu determinarea valorii, dimpotrivă,

* — textual: „cu un grăunte de sare”; în sens figurat: „cu anumite rezerve”. — *Nota trad.*

#291

o presupune pe aceasta. Acest pasaj este important prin aceea că arată confuzia ricardienilor.

Rata plusvalorii, [înțeleasă] ca profit, este determinată 1) de mărimea plusvalorii înseși, 2) de raportul dintre munca vie și cea acumulată (raportul dintre capitalul cheltuit pentru salarii și capitalul folosit ca atare). Fiecare dintre cele două cauze care determină punctele unu și doi trebuie cercetată separat. Legea rentei, de pildă, intră la primul punct. Deocamdată presupunem munca necesară ca atare, adică presupunem că muncitorul primește întotdeauna doar minimul necesar de salariu. Această ipoteză este, firește, necesară pentru a stabili legile profitului, în măsura în care nu sînt determinate de creșterea sau scăderea salariului sau de influența proprietății funciare. Toate premisele *ferme* devin fluide în cursul analizei. Dar numai datorită faptului că inițial sînt ferme, analiza ulterioară este posibilă fără a confunda totul. În afară de aceasta, este sigur din punct de vedere practic că, de pildă, oricît de diferit ar fi în diferite epoci și în diferite țări standardul muncii necesare, sau oricît ar varia mărimea lui relativă datorită variației prețurilor la materii prime sau mărimea lui absolută și relativă datorită cererii și ofertei de muncă, în orice epocă dată capitalul trebuie să considere acest standard ca o anumită mărime fixă și să opereze cu el în mod corespunzător. Examinarea acestor variații propriu-zise intră integral în capitolul despre salariu.

„Valoarea de schimb nu este determinată de cheltuielile de producție absolute, ci de cele relative. Dacă cheltuielile de producție ale aurului ar rămîne aceleași, în timp ce cheltuielile de producție ale tuturor celorlalte bunuri s-ar dubla, puterea de cumpărare a aurului în raport cu toate celelalte bunuri ar descrește; valoarea lui de schimb s-ar reduce la jumătate, și această micșorare a valorii de schimb a aurului ar avea același efect ca atunci cînd cheltuielile de producție ale tuturor celorlalte bunuri ar fi rămas neschimbate, în timp ce cheltuielile de producție ale aurului s-ar fi redus la jumătate” (*Torrens*, op. cit., p. 56—57).

Acest lucru este important pentru prețuri. Pentru determinarea valorii nu prezintă absolut nici o importanță; e o simplă tautologie. Valoarea unei mărfi este determinată de cantitatea de muncă pe care o conține aceasta din urmă, ceea ce înseamnă că ea — marfa — se schimbă pe aceeași cantitate de muncă sub oricare altă formă a valorii de întrebuițare. De aceea este clar că, dacă timpul de muncă necesar pentru producerea bunului *a* se dublează, numai jumătate din acest bun va fi egală cu echivalentul său anterior *b*. Deoarece echivalența este

determinată de egalitatea timpului de muncă sau a cantității de muncă, e de la sine înțeles că deosebirea dintre valori este determinată de inegalitatea timpului de muncă, sau că timpul de muncă este măsura valorii.

#292

* * *

„În 1826, diferitele mașini care se foloseau în industria bumbacului dădeau unui om posibilitatea de a efectua munca a 150 de oameni. Dacă admitem că în prezent lucrează în această ramură numai 280 000 de oameni, înseamnă că acum 50 de ani ar fi trebuit să lucreze aici 42 000 000 de oameni" (*Hodgskin*. „Popular Political Economy". London, 1827, p. 72).

„Valoarea relativă a metalelor nobile în comparație cu alte mărfuri determină cantitatea de metal care trebuie dată în schimbul altor bunuri; iar numărul operațiilor de vânzare-cumpărare care urmează a fi efectuate într-o perioadă dată determină cantitatea necesară de bani, în măsura în care banii sînt instrumentul acestor operații" (op. cit., p. 188).

„Avem multe motive să credem că baterea monedelor a fost inițiată de indivizi și practică de ei înainte ca ea să fi fost preluată și monopolizată de către guverne. Aceasta a fost situația vreme îndelungată în Rusia (vezi *Storch* ⁷⁰)" (op. cit., p. 195, notă).

Hodgskin este de altă părere decît romanticul Müller *:

„Monetăria nu face decît să bată monedă din materialul adus de indivizi, comițînd totodată greșeala de a nu percepe de la ei nici o plată pentru munca necesită de baterea monedei și impunînd astfel națiunea în folosul celor care fac comerț cu bani" (op. cit., p. 194).

[7)] *Mașinile și supramunca.* *Capital și profit*

După toate aceste digresiuni pe tema banilor — și pînă la încheierea acestui capitol vom mai avea prilejul să facem asemenea digresiuni — ne reîntoarcem la punctul de plecare (vezi p. 25 **).

Iată un exemplu care arată că [chiar] și în industria prelucrătoare perfecționarea mașinilor și creșterea forței productive determinată de ea creează (relativ) *materie primă*, în loc de a cere o sporire absolută a acesteia:

„În industria inului, sistemul de fabrică este de dată foarte recentă. Pînă la 1828, în Anglia și în Irlanda filarea inului se făcea în cea mai mare parte manual. Cam în aceeași perioadă, mașinile de filat in au fost în așa măsură perfecționate, în special datorită perseverenței d-lui Peter Fairbairn din Leeds, încît au început să fie introduse pe scară largă. Atunci a început construcția intensă de filaturi de in la Belfast și în alte localități din Irlanda de nord, precum și în diferite localități din Yorkshire, Lancashire și Scoția, iar după cîțiva ani filatul manual a fost abandonat... Firele pieptănate fine se fabrică acum din ceea ce acum 20 de ani se pierdea ca deșeurii" („The Economist" din 31 august 1850, p. 954).

* — Vezi volumul de față, p. [284]. — *Nota red.*

** — Vezi volumul de față, p. 255—256. — *Nota red.*

#293

La orice utilizare a mașinilor — să examinăm în primul rînd cazul așa cum se prezintă el nemijlocit, [și anume cazul] cînd un capitalist, în loc să investească o parte din capital în muncă nemijlocită, o investește în mașini —, o parte din capital se ia din partea lui variabilă și care se multiplică, adică din partea ce se schimbă pe muncă vie, pentru a o adăuga părții constante, a cărei valoare este doar reproducă sau conservată în produs. Dar aceasta se petrece pentru a face partea rămasă a capitalului variabil mai productivă.

Primul caz: valoarea mașinii este egală cu valoarea forței de muncă pe care o înlocuiește. În acest caz, valoarea nou produsă nu crește, ci scade, dacă timpul de supramuncă al părții rămase a forței de muncă nu crește în aceeași măsură în care a scăzut cantitatea ei. Dacă din 100 de muncitori sînt concediați 50 și înlocuiți de mașini, atunci trebuie ca acești 50 de muncitori rămași să dea tot atîta timp de supramuncă cît dădeau înainte 100. Dacă din 1 200 de ore de muncă zilnice muncitorii dădeau înainte 200 de ore de supramuncă, acum cei 50 de muncitori rămași trebuie să dea tot atîta timp de supramuncă, adică zilnic 4 ore în loc de 2, cît dădeau înainte. În acest caz, timpul de supramuncă ($50 \times 4 = 200$) e același ca înainte ($100 \times 2 = 200$), cu toate că timpul de muncă absolut s-a micșorat. În acest caz, pentru capital, pe care nu-l interesează decît să facă producție de supramuncă, situația este aceeași. În acest caz, materia primă prelucrată rămîne aceeași; rămîn deci aceleași și cheltuielile pentru materie primă; cheltuielile pentru unelte de muncă ar crește; cheltuielile pentru muncă ar scădea. Valoarea totală a produsului ar fi aceeași, deoarece ea ar fi egală cu aceeași sumă de timp de muncă materializat și timp de supramuncă.

Un asemenea caz nu ar fi absolut nici un stimulent pentru capital [pentru introducerea mașinilor]. Ceea ce el ar cîștiga pe de o parte în timp de supramuncă ar pierde la partea de capital care ar intra în producție ca

muncă materializată, deci ca valoare constantă. Dar trebuie avut în vedere faptul că mașina înlocuiește unelte de producție neperfecționate, care posedă o anumită valoare, adică au fost schimbate contra unei anumite sume de bani. Dacă nu pentru capitalistul [deja angrenat] în afacere, în orice caz pentru cel care începe una nouă, se scade din costul mașinilor partea de capital care a fost folosită [pe unelte de producție] la nivelul neperfecționat al forței productive.

[VII—40] Dacă, așadar, odată cu introducerea unei mașini de 1 200 l. st. (prețul forței de muncă a 50 de muncitori), de pildă, dispăre o cheltuială anterioară de 240 l. st., să zicem, pentru unelte de producție, înseamnă că cheltuielile suplimentare de capital [pentru mașină] reprezintă numai 960 l. st. (prețul anual a 40 de muncitori). În cazul de față deci, dacă cei 50 de muncitori rămași produc exact aceeași cantitate de supramunca pe care o produceau înainte 100 de muncitori,

#294

acum 200 de ore de supramuncă se produc cu un capital de 2 160 l. st., în timp ce înainte se produceau cu un capital de 2 400 l. st. Numărul muncitorilor s-a redus la jumătate, mărimea absolută a supramuncii a rămas aceeași — 200 de ore de muncă. Capitalul cheltuit pe materialul muncii a rămas și el același, dar raportul dintre supramuncă și partea constantă a capitalului a crescut în mod absolut.

Deoarece capitalul cheltuit pe materie primă a rămas același, iar capitalul cheltuit pe mașini, a crescut, dar nu proporțional cu scăderea celui cheltuit pe muncă, *cheltuielile totale ale capitalului au scăzut*; supramunca a rămas aceeași, adică a crescut în raport cu capitalul nu numai în proporția în care timpul de supramuncă [al fiecărui muncitor] trebuie să crească pentru a rămâne [pe total] același când numărul muncitorilor se reduce la jumătate, ci într-o proporție mai mare, și anume corespunzător raportului în care cheltuielile pentru vechile mijloace de producție se scad din costul celor noi.

Introducerea mașinilor, sau, în termeni mai generali, o sporire a forței productive astfel încât însăși aceasta din urmă are ca substrat muncă materializată, adică costă; când deci o fracție din partea de capital ce se cheltuia înainte pe muncă se cheltuiește ca o componentă a părții de capital care intră în procesul de producție ca valoare constantă, — o astfel de sporire a forței productive poate avea loc numai atunci când raportul timpului de supramuncă nu doar rămâne același [ca mărime absolută] și deci crește în raport cu munca vie folosită, ci crește într-o măsură mai mare decât raportul dintre valoarea mașinilor și valoarea muncitorilor concediați.

Aceasta se poate petrece ori pentru că trebuie să fie scăzute toate cheltuielile care au fost făcute pentru uneltele de producție anterioare. În acest caz *se reduce suma totală a capitalului avansat*; și deși s-a micșorat raportul dintre suma totală a muncii folosite și partea constantă a capitalului, timpul de supramuncă a rămas același și de aceea a crescut nu numai în raport cu capitalul cheltuit pe muncă, cu timpul de muncă necesar, ci și în raport cu capitalul total, cu valoarea totală a capitalului, deoarece aceasta din urmă s-a redus.

Ori valoarea pentru mașini poate să fie la fel de mare cu valoarea avansată anterior pentru munca vie devenită acum superfluă; dar raportul dintre supramuncă [și munca necesară în] partea rămasă a capitalului [variabil] a crescut în așa măsură, încât 50 de muncitori efectuează nu numai aceeași cantitate de supramuncă pe care înainte o efectuau 100, ci chiar mai mult. Să presupunem, de pildă, că fiecare muncitor efectuează 4 1/4 ore în loc de 4. În acest caz însă, e nevoie de o parte mai mare de capital pentru materie primă etc, într-un cuvânt, e nevoie de un capital mai mare.

Dacă un capitalist care angaja înainte 100 de muncitori cu 2 400 l. st. pe an concediază 50 și pune în locul lor o mașină care costă 1 200 l. st., această mașină — deși îl costă pe capitalist tot atâta cât

#295

îl costau înainte 50 de muncitori — este produsul unui număr mai mic de muncitori, deoarece capitalistul care cumpără mașina plătește capitalistului care i-o vinde nu numai munca necesară, ci și supramuncă. Sau, dacă el își construiește singur mașina, el folosește numai o parte din muncitori pentru munca necesară.

Așadar, în cazul folosirii mașinilor are loc o creștere a supramuncii și o scădere absolută a timpului de muncă necesar, fenomene ce pot fi însoțite atât de o scădere absolută a capitalului folosit, cât și de o creștere a acestuia.

* * *

Plusvaloarea ca pusă de capital însuși și măsurată prin raportul numeric dintre ea și valoarea totală a capitalului este *profitul*. Munca vie, ca apropiată și absorbită de capital, apare drept forță vitală proprie a acestuia, drept forță autoreproductivă, modificată în plus, totuși, de propria lui mișcare, circulația, și de timpul inerent propriei lui mișcări — timpul de circulație. Astfel, capitalul este pus ca valoare care se perpetuează și se multiplică pe sine însuși numai pentru că el se distinge pe sine ca valoare presupusă de sine însuși ca valoare pusă.

Deoarece capitalul intră în întregime în producție, iar în calitate de capital diferitele lui părți componente se deosebesc între ele numai sub aspect formal și sînt deopotrivă sume de valori, punerea valorii apare

deopotrivă imanentă [tuturor] acestor componente. Mai mult, deoarece partea de capital care se schimbă pe muncă funcționează productiv numai *în măsura în care celelalte părți de capital sînt puse concomitent*, iar relația acestei productivități este condiționată de mărimea valorii etc., de determinația diferită a acestor părți între ele (în calitate de capital fix etc.), punerea de plusvaloare, de profit, apare a fi deopotrivă determinată de toate părțile capitalului. Deoarece, pe de o parte, condițiile muncii sînt puse ca părți componente obiective ale capitalului, iar pe de altă parte însăși munca este pusă ca activitate încorporată lui, întregul proces de muncă apare ca propriul proces al capitalului, iar punerea de plusvaloare apare ca produs al său, a cărui mărime de aceea se și măsoară nu prin supramunca pe care capitalul îl constrînge pe muncitor s-o facă, ci ca productivitate sporită pe care capitalul o conferă muncii.

Produsul specific al capitalului este profitul. În această privință capitalul este pus acum ca sursă de avuție. Dar, în măsura în care capitalul creează valori de întrebuințare, el produce valori de întrebuințare, dar *valori de întrebuințare determinate de valoare*:

„Valoarea face produsul” (Say ⁷¹).

În acest sens, capitalul produce pentru consum. În măsura în care capitalul se perpetuează prin reînnoirea permanentă a muncii, el apare ca valoarea permanentă, presupusă producției, care [producție] depinde de conservarea lui.

#296

Atît cît el neconținut se schimbă din nou pe muncă, capitalul apare ca fond de muncă.

Muncitorul, firește, nu poate să producă fără condițiile obiective ale muncii. [VII—41] Acum, în capital, ele sînt separate de muncitor, stau independente în fața acestuia. Muncitorul se poate raporta la ele ca condiții ale muncii doar în măsura în care însăși munca lui este în prealabil apropiată de capital. Din punctul de vedere al capitalului, nu condițiile obiective ale muncii apar ca necesare pentru muncitor, ci acestea [trebuie] să existe *autonom în opoziție cu muncitorul — separarea muncitorului de ele, posedarea lor de către capitalist*, iar suprimarea acestei separații să aibă loc numai prin aceea că muncitorul cedează capitalului forța sa producătoare, în schimbul căreia capitalul îl conservă pe el ca forță de muncă abstractă, adică doar ca simplă capacitate de a reproduce avuția, care ea însăși i se opune ca o forță dominantă sub formă de capital.

Toate părțile capitalului aduc deci simultan profit — atît partea circulantă (avansată pe salariu și materie primă etc.), cît și partea avansată sub formă de capital fix. Capitalul se poate acum reproduce fie sub formă de capital circulant, fie sub formă de capital fix. Deoarece mai sus, cînd am analizat circulația, am văzut * că valoarea capitalului se reîntoarce sub forme diferite, după cum el este presupus în una din aceste două forme, și deoarece, din punctul de vedere al capitalului producător de profit, se reîntoarce nu pur și simplu valoarea, ci valoarea capitalului plus profitul, valoarea ca ea însăși și valoarea care se valorifică, înseamnă că capitalul, în forma diversă ca purtător de profit, va fi pus sub aceste două forme.

Capitalul circulant intră în întregime în circulație, cu valoarea lui de întrebuințare ca purtătoare a valorii lui de schimb, și în felul acesta se schimbă pe bani, adică este vîndut în întregime, deși de fiecare dată numai o parte din el intră în circulație. Dar în decursul unei rotații capitalul circulant este trecut ca produs în întregime în consum (fie acesta acum individual sau tot productiv) și s-a reproduș în întregime ca valoare. Această valoare include plusvaloarea, care apare acum ca profit. Capitalul circulant este înstrăinat ca valoare de întrebuințare, spre a fi realizat ca valoare de schimb. Aceasta este deci o *vînzare cu profit*.

Dimpotrivă, am văzut cum capitalul fix se reîntoarce numai în porții de-a lungul mai multor ani, de-a lungul mai multor cicluri ale capitalului circulant, și anume doar pe măsură ce se uzează (atunci, în actul de producție nemijlocit) intră în circulație ca valoare de schimb și se reîntoarce ca atare **. Dar acum atît intrarea în circulație, cît și reîntoarcerea valorii de schimb sînt puse ca intrare și reîntoarcere nu numai a valo-

* Vezi volumul de față, p. 199—216 și 218—224. — *Nota. red.*

** Vezi volumul de față, p. 205—206, 213—224. — *Nota red.*

#297

rii capitalului, ci totodată și a profitului, astfel încît unei părți alicote din capital îi corespunde o parte alicotă din profit.

„Capitalistul așteaptă același avantaj de la toate părțile de capital pe care le-a avansat” (*Malthus*. „Principles of Political Economy”, 2nd edition, London, 1836, p. 268).

„Avuția și valoarea sînt, poate, deosebit de strîns legate datorită faptului că valoarea este necesară pentru producția de avuție” (op. cit., p. 301).

{(În fabricile de bumbac), „în mod obișnuit, raportul dintre capitalul fix și capitalul circulant este 4 : 1, astfel încît un fabricant care dispune de 50 000 l. st. cheltuiește 40 000 l. st. pentru construirea fabricii și utilizarea ei cu mașini, și numai 10 000 l. st. pentru achiziționarea de materie primă (bumbac, cărbuni etc.) și plata salariilor” (*N. W. Senior*. „Letters

on the Factory Act, as it affects the Cotton Manufacture". London, 1837, p. 11—12).

„Capitalul fix este supus unei permanente depreciere nu numai datorită uzurii, ci și ca urmare a perfecționării neîncetate a mașinilor...” (op. cit., p. 12).

„În condițiile legislației actuale, nici o fabrică în care lucrează persoane sub 18 ani nu poate lucra mai mult de 11 1/2 ore pe zi, adică câte 12 ore timp de 5 zile pe săptămână și 9 ore sîmbăta. Ei bine, analiza care urmează arată că într-o asemenea fabrică întregul *profit net* provine din *ultima oră*. Să presupunem că un fabricant investește 100 000 l. st.: 80 000 în clădiri și în mașini și 20 000 în materie primă și salarii. Presupunînd că într-un an capitalul face o singură rotație și că profitul brut este de 15%, cifra de afaceri anuală a acestei fabrici trebuie să reprezinte o valoare de 115 000 l. st., care se produce prin transformarea neîncetată a celor 20 000 l. st. capital circulant din bani în marfă și retransformarea lor din marfă în bani" (în realitate, are loc aici transformarea și retransformarea supramuncii întîi în marfă, apoi din nou în muncă necesară etc.), „în perioade ceva mai mari de două luni. Fiecare din cele 23 de jumătăți de oră ale zilei de muncă produce 5/115, sau 1/23 din aceste 115 000 l. st. Din cele 23/23 care constituie suma totală de 115000l. st., 20/23, adică 100 000l. st. din 115000, nu fac decît să înlocuiască capitalul; 1/23 (sau 5000 din cele 115000) înlocuiește uzura fabricii și a mașinilor. Cele 2/23 rămase, adică ultimele 2 din cele 23 de jumătăți de oră ale fiecărei zile de muncă, produc profitul net de 10%. De aceea, dacă (la prețuri neschimbate) fabrica ar putea să lucreze 13 ore în loc de 11 1/2, cu un spor de capital circulant de aproximativ 2 600 l. st., profitul net ar crește de peste două ori".

(Aceasta înseamnă că [materii prime în sumă de] 2 600 l. st. ar fi prelucrate fără a se investi corespunzător mai mult capital fix și fără vreo retribuire a muncii. Profitul brut și cel net sînt egale cu materialul prelucrat în mod gratuit pentru capitalist, și atunci e de la sine înțeles că o oră în plus reprezintă 100%, dacă supramunca, după cum presupune în mod greșit cîrpaciul nostru, reprezintă numai 1/12 din ziua de muncă sau numai 2/23, cum spune Senior).

„Pe de altă parte, dacă (prețurile rămînînd neschimbate) ziua de muncă s-ar reduce cu o oră, *profitul net* ar dispărea, iar dacă s-ar reduce cu 1 1/2 ore, ar dispărea și profitul brut. Capitalul circulant ar fi înlocuit, dar n-ar mai exista un fond pentru compensarea uzurii progresive a capitalului fix" (op. cit., p. 12—13).

(Pe cît de greșite sînt datele d-lui Senior, pe atît de important este pentru teoria noastră exemplul folosit de el.)

#298

„Raportul dintre capitalul fix și capitalul circulant crește în permanență din următoarele două cauze: 1) datorită tendinței perfecționărilor tehnice de a trece tot mai mult asupra mașinii munca productivă, 2) datorită îmbunătățirii mijloacelor de transport și micșorării corespunzătoare a stocurilor de materie primă pe care trebuie să le dețină fabricantul în vederea producției. Înainte, cînd cărbunele și bumbacul se aduceau pe cale maritimă sau fluvială, incertitudinea și neregularitatea aprovizionării îl obligau pe fabricant să-și facă un stoc pentru 2 sau 3 luni. În prezent, calea ferată îi aduce săptămînal sau chiar zilnic, din port sau de la mină, materia primă necesară. Avînd în vedere aceste condiții, sînt pe deplin convinși că peste cîțiva ani raportul dintre capitalul fix și cel circulant nu va mai fi cel de astăzi, ci va fi de 6, 7 sau chiar 10 la 1; și că, în consecință, vor exista mai multe motive pentru prelungirea timpului de muncă, singurul mijloc prin care o creștere relativă a capitalului fix poate și rentabilă. Dacă un salahor, mi-a spus d-l Ashworth, lasă cazmaua din mînă, el face inutil, pentru durata respectivă, un capital de 18 pence. Dacă unul dintre muncitorii noștri părăsește fabrica, el face inutil un capital care a costat 100 l. st." (op. cit., p. 13—14).}

{Iată o foarte frumoasă dovadă că, sub dominația capitalului, folosirea mașinilor nu scurtează munca, ci o prelungeste. Ceea ce scurtează ea este munca necesară, nu munca necesară pentru capitalist. Deoarece capitalul fix se depreciază dacă nu e folosit în producție, creșterea lui este legată de tendința de a face munca *perpetuă*. Cît privește celălalt punct invocat de Senior [VII—42], micșorarea capitalului circulant în raport cu capitalul fix ar avea proporții atît de mari cum presupune el, dacă prețurile ar rămîne constante. Dar dacă bumbacul, de pildă, a scăzut sub prețul său mediu obișnuit, fabricantul va cumpăra stocuri atît de mari pe cît îi permite capitalul său disponibil, și viceversa. În privința cărbunelui, a cărui producție este uniformă și nici o circumstanță specială nu lasă să se întrevadă o creștere extraordinară a cererii, remarca lui Senior este, dimpotrivă, justă.

Am văzut * că transportul, deci și mijloacele de comunicație, nu determină circulația atîta cît ele însele se referă la aducerea produsului pe piață sau transformarea lui în marfă; căci sub acest aspect ele sînt incluse în faza de producție. Dar ele determină circulația în măsura în care 1) determină reîntoarcerea [capitalului], 2) determină retransformarea capitalului din forma bani în cea de condiții ale producției. Stocul de materie primă și de materiale auxiliare pe care trebuie să-l cumpere capitalistul e cu atît mai mic cu cît oferta lor este mai rapidă și mai ritmică. De aceea el poate rula (sau reproduce) cu atît mai frecvent [unul și] același capital circulant sub această formă, în loc de a-l avea zăcînd drept capital inactiv. Pe de altă parte, după cum a remarcat deja Sismondi, asta are și efectul că comerciantul cu amănuntul, prăvăliașul, își poate reînnoi cu atît mai rapid stocul, și în consecință are mai puțină nevoie de a ține mărfuri în stoc, deoarece el poate reînnoi oferta în orice moment.

* Vezi volumul de față, p. 17—27. — *Nota red.*

#299

Toate acestea arată cum, odată cu dezvoltarea producției, acumularea în sensul de îngrămădire excesivă [de stocuri] scade relativ; ea crește doar sub formă de capital fix, în timp ce, totuși, munca simultană continuă (producția) sporește atât sub raportul regularității și intensității, cât și ca volum. Viteza de circulație a mijloacelor de transport, împreună cu multilateralitatea lor transformă tot mai mult (cu excepția agriculturii) necesitatea unei munci precedente — în măsura în care e vorba de capitalul circulant — în necesitatea unei producții simultane, interdependente, diferențiate. Această remarcă este importantă pentru secțiunea referitoare la acumulare.}

„În momentul înființării lor, fabricile noastre de bumbac lucrau încontinuu ziua și noaptea. Dificultatea curățirii și reparării mașinilor și divizarea responsabilității, dictată de necesitatea de a avea un dublu personal de supraveghetori, contabili etc., aproape că au pus capăt acestei practici, dar pînă în momentul în care legea Hobhouse a redus timpul de muncă la 69 de ore, în fabricile noastre se lucra de obicei 70—80 de ore pe săptămână” (*Senior*, op. cit., p. 15).

[8) *Date faptice cu privire la efectul introducerii
mașinilor asupra corelației
dintre munca necesară și supramuncă]*

„Potrivit datelor lui Baines, o filatură modernă de bumbac nu poate fi construită, utilată cu mașini, motoare cu abur și instalație de gaze decît cu o cheltuială minimă de 100 000 l. st. Un motor cu abur de 100 CP acționează 50 000 de fusuri, care vor produce pe zi 62 500 de mile de ață subțire de bumbac. Într-o asemenea fabrică, 1 000 de muncitori vor produce tot atîta ață cît ar produce 250 000 de muncitori fără mașini” (*S. Laing*. „National Distress; its Causes and Remedies”. London, 1844, p. 75).

„Cînd profitul scade, capitalul circulant tinde să devină, într-o anumită măsură, *capital fix*. Cînd rata dobînzii e de 5%, capitalul nu se întrebuițează pentru construirea de noi șosele, canale și căi ferate, în afară de cazul cînd aceste lucrări aduc un procent corespunzător; dar cînd rata dobînzii e de numai 4 sau 3%, se va investi capital în asemenea întreprinderi dacă profitul adus de ele va fi doar proporțional mai mic în raportul său procentual față de capital. Societățile pe acțiuni pentru efectuarea de mari lucrări constituie urmarea firească a scăderii ratei profitului. Din același motiv, indivizii își fixează capitalurile sub formă de clădiri și mașini” (*Th. Hopkins*. „Great Britain for the last forty years”. London, 1834, p. 232).

„MacCulloch estimează astfel numărul și veniturile persoanelor ocupate în industria bumbacului:

833 000 de țesători, filatori, albitori etc., cîte 24 l. st. pe an fiecare	20
000 000 l. st.	
111 000 de tîmplari, mașiniști, mecanici etc., cîte 30 l. st. fiecare	3
333 000 l. st.	
<hr/>	
944 000	
Profit, conducere, cărbune și materiale pentru mașini	6
667 000 l. st.	
<hr/>	
	30 000 000 l. st.

#300

Se presupune că din cele 6 2/3 milioane l. st., 2 milioane se cheltuiesc pentru cărbune, fier și alte materiale, pentru mașini etc., ceea ce înseamnă pentru 66 666 de persoane posibilitatea de a cîștiga cîte 30 l. st. fiecare, astfel încît [împreună cu cele 944000 de persoane menționate mai sus] avem o populație muncitorească de 1 010 666 de oameni; la care trebuie să se adauge copiii, bătrînii etc., aflați în întreținerea celor care lucrează, sau încă 505 330 de persoane; reiese astfel că în total trăiesc din salariu 1 515 330 de persoane. Trebuie, de asemenea, să se adauge cei care trăiesc, direct sau indirect, din cele 4 2/3 milioane l. st. profit” (*Hopkins*, op. cit., p. 336—337).

Potrivit acestui calcul, 833 000 de muncitori lucrează direct în producție [în industria bumbacului], 177 666 în producția de mașini și de materiale auxiliare devenite necesare exclusiv datorită folosirii mașinilor. Dar salariul acestora din urmă este calculat la 30 l. st. de fiecare; pentru a calcula numărul lor la o muncă de aceeași calitate cu munca celor 833 000 [de textiliști] trebuie socotit un salariu de 24 l. st. de fiecare muncitor; în acest caz, 5 333 000 l. st. ar da circa 222 208 muncitori; aceasta ar însemna 1 om ocupat în producția de mașini și materiale auxiliare la 3 3/4 de oameni ocupați în producția de produse de bumbac. Mai puțin de 1 la 4; să admitem însă 1 la 4. Dacă cei 4 muncitori rămași [în industria bumbacului] ar lucra acum tot atîta cît lucrau înainte 5 și deci timpul de supramuncă al fiecăruia ar fi cu 1/4 mai mare decît cel anterior, capitalul nu ar obține nici un [spor de] profit. Cei 4 muncitori rămași trebuie să dea mai multă supramuncă decît dădeau înainte 5;

sau numărul muncitorilor folosiți la fabricarea mașinilor trebuie să fie mai mic decât numărul de muncitori înlăturați de către mașini. Mașinile sînt profitabile pentru capital numai în măsura în care măresc timpul de supramuncă al muncitorilor folosiți la mașini (nu într-atît că mașina reduce timpul de supramuncă al acestor muncitori; doar atît cît ea mărește raportul dintre timpul de supramuncă și timpul necesar, astfel încît acesta din urmă a scăzut nu numai relativ — dar numărul zilelor de muncă simultane a rămas același —, ci a scăzut în mod absolut).

Creșterea timpului de [supramuncă] absolut presupune același număr sau un număr crescînd de zile de muncă simultane; la fel stau lucrurile cu sporirea forței productive prin diviziunea muncii etc. În ambele cazuri, timpul de muncă total [al tuturor muncitorilor folosiți] rămîne același sau crește. Cu folosirea mașinilor, timpul de supramuncă relativ nu numai [că] crește în raport cu timpul de muncă necesar și deci în raport cu timpul de muncă total [al tuturor muncitorilor folosiți], dar raportul dintre el și timpul de muncă necesar crește, în timp ce timpul de muncă total [al tuturor muncitorilor folosiți] scade, adică numărul zilelor de muncă simultane scade (în raport cu timpul de supramuncă).

Un fabricant din Glasgow i-a comunicat lui *J. C. Symons*, autorul cărții „*Arts and Artisans at Home and Abroad*”. Edinburgh, 1839, ur-

#301

mătoarele date (reproducem aici cîteva dintre ele, cu titlu de exemple pentru ilustrarea corelației dintre capitalul fix, capitalul circulant, partea de capital ce se cheltuiește pentru salarii etc.).

[VII—43] *Glasgow*:

„Cheltuielile pentru construirea unei țesătorii mecanizate
cu 500 de războaie de țesut, în vederea fabricării de
pînză de bună calitate, cum se fabrică de obicei
la Glasgow, vor reprezenta aproximativ
.18 000 l. st.

Producția anuală de 150 000 de bucăți a 24 de iarzi
fiecare la prețul de 6 șilingi bucata
45 000 l. st.

Aceste 45 000 l. st. se compun din:

Procente la capitalul investit și la amortizarea mașinilor
. 1 800 l. st.

Forța aburului, lubrifianți, seu etc., repararea mașinilor și uneltelor etc.
.2 000 l. st.

Fire și în
32 000 l. st.

Salariile muncitorilor
. .7500 l. st.

Profit eventual
.. 1 700 l. st.

45 000 l. st."

(*J. C. Symons*. „*Arts and Artisans at Home and Abroad*”. Edinburgh, 1839, p. 233).

Dacă presupunem deci 5% pentru amortizarea mașinilor, profitul brut va fi egal cu $1\,700 + 900 = 2\,600$ l. st. Capitalul avansat pentru salarii reprezintă însă numai 7 500 l. st. Reiese deci că raportul dintre profitul brut și salariu este $26 : 75 = 5\frac{1}{5} : 15$. Aceasta înseamnă $34\frac{2}{3}\%$.

„Cheltuielile estimative pentru construirea unei filaturi de
bumbac cu fusuri mule manuale, în vederea producției de
fir nr. 40 de bună calitate mijlocie
.23 000 l. st.

(în cazul folosirii mașinilor selfacting mule — 2 000 l. st. în plus)

Producția anuală la actualele prețuri de achiziționare a
bumbacului și la actualul preț de vânzare al firelor
25 000 l. st.

Aceste 25 000 l. st. se compun din:

10% pentru capitalul investit și pentru amortizarea mașinilor	2 300 l. st.
Bumbac	14 000 l. st.
Forța aburului, lubrifianți, seu, gaze și cheltuieli generale pentru reparații de unelte și mașini	1 800 l. st.
Salariile muncitorilor	5 400 l. st.
Profit	1 500 l. st.

25 000 l. st."

(op. cit, p. 234).

(Capitalul circulant este, așadar, considerat egal cu 7 000 l. st., căci 1 500 reprezintă 5% din 30 000 ⁷²).

#302

„Producția săptămînală a fabricii reprezintă 10 000 de pfunzi de fire" (op. cit., p. 234).

Aici, așadar, profitul [brut] reprezintă $1\ 150 + 1\ 500 = 2\ 650$; $2\ 650 : 5\ 400$ (salarii) = $1:2\ 2/53$. Aceasta înseamnă $49\ 8/108\%$.

„Cheltuielile pentru construirea unei *filaturi de bumbac cu 10 000 de fusuri throstle*, în vederea producției de fir nr. 24 de bună calitate

20 000 l. st.

Dacă pornim de la valoarea actuală a produsului, producția anuală valorează

23 000 l. st.

10% pentru capitalul investit și pentru amortizarea mașinilor

2 000 l. st.

Bumbac

13 300 l. st.

Forța aburului, seu, lubrifianți, gaze, repararea mașinilor etc.

2 500 l. st.

Salariile muncitorilor

3 800 l. st.

Profit

1 400 l. st.

23 000 l. st.,"

(op. cit., p. 235).

Profitul brut reprezintă deci 2 400 l. st.; salariile reprezintă 3 800 l. st.; $2\ 400 : 3\ 800 = 24 : 38 = 12 : 19$. Aceasta înseamnă $63\ 3/19\%$.

În primul caz, [rata plusvalorii] este de $34\ 2/3\%$, în cel de-al doilea — $49\ 8/108\%$, iar în ultimul caz — $63\ 3/19\%$. În primul caz, salariile reprezintă $1/6$ din prețul total al producției; în cel de-al doilea — peste $1/5$; în ultimul caz — mai puțin de $1/6$. Dar în primul caz raportul dintre salarii și valoarea capitalului este $1 : 4\ 8/15$; în cel de-al doilea — $1:5\ 15/27$; în cazul al treilea — $1 : 7\ 7/19$. În aceeași proporție în care scade raportul total dintre partea de capital avansată pentru salarii și partea avansată pentru mașini și capitalul circulant (în primul caz aceste părți reprezintă laolaltă 34 000 l. st., în cel de-al doilea — 30 000, iar în cazul al treilea — 28 000), profitul trebuie să crească, firește, în raport cu partea avansată pentru salarii, pentru a se menține același procent de profit.

Micșorarea absolută a timpului de muncă total, adică a zilei de muncă înmulțite cu numărul zilelor de muncă simultane, în raport cu supramunca poate apare sub o dublă formă. În prima formă, menționată mai sus, cînd o parte din muncitorii angajați anterior sînt concediați datorită folosirii de capital fix [mașini]. Sau, cînd introducerea mașinilor va încetini creșterea numărului zilelor de muncă folosite, cu toate că productivitatea crește, și chiar într-o proporție mai mare (bineînțeles) decît scade din cauza „valorii” mașinilor nou introduse. În măsura în care capitalul fix are valoare, el nu sporește, ci diminuează productivitatea muncii.

„Populația muncitorească excedentară ar da fabricanților posibilitatea de a reduce nivelul salariilor; dar certitudinea

că orice reducere considerabilă a

#303

salariilor ar fi urmată de imense pierderi imediate datorită grevelor, marilor întreruperi în funcționarea întreprinderilor și altor inconveniente îi determină să prefere procesul mai lent al perfecționării mașinilor, datorită căruia, chiar dacă și-ar tripla producția, ei n-ar avea nevoie de noi muncitori" (*P. Gaskell*, „Artisans and Machinery”. London, 1836, p. 314).

„Cînd perfecționările nu-i înlătură total pe muncitori, ele dau unui om posibilitatea de a produce, sau, mai bine zis, de a supraveghea producerea unei cantități de produs care necesită acum 10 sau 20 de muncitori" (op. cit., p. 315).

„Au fost inventate mașini care dau unui om posibilitatea de a produce tot atîtea fire cît puteau produce acum 70 de ani 250 sau chiar 300 de oameni, mașini care permit unui bărbat sau unui băiat să imprime tot atîta stambă cît puteau imprima înainte 100 de bărbați sau 100 de băieți. Cei 150 000 de muncitori din întreprinderile de filatură produc tot atîtea fire cît ar putea să producă 40 000 000 de muncitori care ar folosi roata de tors cu un fir" (op. cit., p. 316).

[VII—44] „*Se poate spune că, pentru capital, piața nemijlocită sau cîmpul lui de activitate nemijlocită este munca*. Masa totală a capitalului care poate fi investită la un moment dat într-o țară dată sau în lumea întreagă, astfel încît să aducă nu mai puțin de o anumită rată a profitului, pare a depinde în special de cantitatea de muncă care poate fi efectuată — prin avansarea acestui capital — de numărul de oameni existent în acel moment" („An Inquiry into those Principles, respecting the Nature of Demand and the Necessity of Consumption" etc., London, 1821, p. 20. Această lucrare a fost scrisă de un ricardian; ea combate ideile lui Malthus din „Principles of Political Economy").

[9] Înstrăinarea de muncă a condițiilor muncii odată cu dezvoltarea capitalului

Faptul că, în dezvoltarea forțelor productive ale muncii, condițiile obiectuale ale muncii, munca obiectualizată trebuie să crească în raport cu munca vie (aceasta este, propriu-zis, o afirmație tautologică, căci ce altceva înseamnă creșterea forței productive a muncii decît că, pentru a crea un produs mai mare este nevoie de mai puțină muncă nemijlocită și că, de aceea, avuția socială se exprimă tot mai mult în condițiile muncii create de munca însăși) apare, din punctul de vedere al capitalului, astfel că nu unul dintre momentele activității sociale — munca obiectualizată — devine corpul tot mai puternic al altui moment, al muncii subiective, vii, ci că — și asta e relevant pentru munca salariată — condițiile obiective ale muncii dobîndesc o tot mai gigantică independență față de munca vie, independență care se exprimă prin înseși proporțiile lor, iar avuția socială se opune muncii în cote tot mai colosale, ca o forță străină și dominantă. Accentul nu este pus pe starea de *obiectualizare*, ci de *alienare*, de înstrăinare, pe starea de cedare uriașei forțe obiectuale pe care însăși munca socială și-a opus-o ca pe unul dintre momentele ei, [forță obiectuală] care nu aparține muncitorului, ci condițiilor personificate ale producției, respectiv capitalului.

În măsura în care, din punct de vedere al capitalului și a muncii salariate, crearea acestui corp obiectual al activității are loc în opoziție cu forța de muncă

#304

nemijlocită — acest proces de obiectualizare [materializare] apare de fapt din punctul de vedere al muncii [torului] ca proces de înstrăinare, ori ca proces de apropiere a muncii străine, din punctul de vedere al capitalului —, [în aceeași măsură] această inversare și intervertire este *reală*, nu doar *gîndită*, nu existînd doar în reprezentarea muncitorilor și a capitaliștilor. Evident însă, acest proces de inversiune este o necesitate doar *istorică*, o necesitate numai pentru dezvoltarea forțelor de producție pornind de la un anumit punct de plecare istoric, sau de la o anumită bază istorică, dar nicidecum o necesitate *absolută* pentru producție; dimpotrivă, o necesitate trecătoare, iar rezultatul și rostul (imant) al acestui proces este desființarea acestei baze înseși, ca și a acestei forme a procesului.

Economiștii burghezi sînt atît de închistați în reprezentările [proprii] unui anumit stadiu de dezvoltare istorică a societății, încît necesitatea *obiectualizării* forțelor sociale ale muncii le apare inseparabilă de necesitatea *alienării* acestora față de munca vie. Dar odată cu desființarea caracterului *nemijlocit* al muncii vii ca doar *singulară*, sau ca generală doar intern, ori doar extern, odată cu punerea activității indivizilor drept activitate nemijlocit generală sau *socială*, momentele obiectuale ale producției sînt dezbrăcate de această formă a înstrăinării; ele sînt astfel puse drept proprietate, drept corpul social organic, în care indivizii se reproduc ca indivizi distincți, dar ca indivizi sociali. Condițiile [ca ei] să fie astfel în reproducerea vieții lor, în procesul lor de viață productiv, sînt puse doar de procesul economic istoric însuși — atît condițiile obiective cît și condițiile subiective, care nu sînt decît cele două forme diferite ale acelorași condiții.

Lipsa de proprietate a muncitorului și proprietatea muncii obiectualizate asupra celei vii, sau apropierea muncii străine de către capital — ambele exprimînd același raport, dar din doi poli opuși unul altuia — sînt condiții fundamentale ale modului de producție burghez, nicidecum coincidențe indiferente lui. Aceste moduri de repartiție sînt chiar relațiile de producție, dar sub specie *distributionis* *. De aceea, afirmația de mai jos a lui *J. St. Mill* este absurdă la culme:

„Legile și condițiile producției avuției au caracterul unor adevăruri fizice... Nu tot astfel stau lucrurile cu repartitia avuției. Ea depinde exclusiv de instituții umane" (*J. St. Mill. „Principles of Political Economy". Vol. I, London, 1848, p. 239, 240).*

„Legile și condițiile" producției avuției și legile „repartiției avuției" sînt aceleași legi sub forme diferite, și ambele se modifică, suferă același proces istoric.

Nu-i nevoie de prea multă perspicacitate pentru a înțelege că, pornind, de pildă, de la munca liberă rezultată din dizolvarea iobăgiei, adică de

* — sub aspectul repartiției. — *Nota trad.*

#305

la munca salariată, mașinile pot *apărea* numai în opoziție cu munca vie, ca proprietate străină și forță ostilă ei; cu alte cuvinte, că mașinile trebuie s-o confrunte în calitate de capital. Dar la fel de ușor de priceput este că mașinile nu vor înceta să fie agenți ai producției sociale, atunci cînd ele devin, de pildă, proprietate a muncitorilor asociați. În primul caz însă, repartitia lor, adică faptul că ele *nu aparțin* muncitorului, este totodată și o condiție a modului de producție bazat pe muncă salariată. În cel de-al doilea, repartitia modificată ar porni de la o bază *schimbată*, nouă, a producției, apărută inițial prin intermediul procesului istoric.

[10) *Diverse extrase cu privire la bani, colonii, cu privire la economisirea de materie primă datorită îmbunătățirii prelucrării ei, cu privire la cămătărie, credit, consum productiv etc.]*

În limba plastică a peruanilor, aurul înseamnă „lacrimi vărsate de soare" (*W. H. Prescott. „History of the Conquest of Peru". 4th edition. Vol. I, London, 1850, p. 92).*

„Fără unelte sau mașinile folosite de europeni, un individ" (din Peru) „putea să facă foarte puțin; dar, lucrînd mai mulți laolaltă și sub o conducere comună, ei au putut obține, grație perseverenței lor neobosite, rezultate apreciabile" (op. cit., p. 127).

{ Bani care se întîlnesc la mexicanii (paralel cu trocul și cu proprietatea funciară de tip oriental) constituiau „mijloace de circulație de valoare diferită, reglementate [de autorități]. Erau tije transparente din pană de pasăre umplute cu pulbere de aur, bucăți de cositor tăiate în formă de T, precum și saci de cacao conținînd un anumit număr de boabe. «O, fericită monedă» — spune Petru Martirul („De Orbe Novo") —, «care oferi speciei umane o băutură plăcută și folositoare și ferești pe posesorii tăi de plaga infernală a zgîrceniei, căci nu poți fi nici îngropată în pămînt și nici păstrată timp îndelungat»" (*W. H. Prescott. „History of the Conquest of Mexico". 5th edition. Vol. I, London, 1850, p. 123).*

„Eschwege, în 1823, estimează valoarea totală a diamantelor extrase în decurs de 80 de ani la o sumă care abia dacă depășește producția de zahăr sau de cafea a Braziliei pe timp de 18 luni" (*H. Merivale. „Lectures on Colonization and Colonies". Vol. I, London, 1841, p. 52).* „Primii coloniști" (britanici din America de Nord) „își cultivau în comun pămînturile desțelenite din jurul satelor lor... Acest obicei a predominat în Virginia pînă în 1619" etc. (op. cit., voi. I, p. 91—92).

„În 1593 cortesurile i-au prezentat lui Filip al II-lea următoarea petiție: «În 1548 cortesurile din Valladolid au rugat pe maiestatea voastră să nu mai permită în regat importul de lumînări, sticlărie, giuvaeruri, cuțite și alte obiecte asemănătoare, care se aduc din străinătate cu scopul de a schimba *pe aur aceste obiecte atît de nefolositoare omului, ca și cum spaniolii ar și niște indieni*»" (*Sempéré. „Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence de la monarchie Espagnole". Tome premier, Paris, 1826, p. 275—276).*

#306

„În coloniile dens populate, lucrătorul, deși liber, depinde în chip firesc de capitalist; în cele slab populate, această dependență firească, inexistentă acolo, trebuie să fie suplinită prin restricții artificiale" (*H. Merivale. „Lectures on Colonization and Colonies". Vol. II, London, 1842, p. 314).*

[VII—45] *Bani romani*: aes grave *, un pfund de aramă (emere per aes et libram **). Acesta era asul ***. În anul 485 de la întemeierea Romei — *dinarii de argint*; dinarul = 10 ași. (Asemenea dinari erau 40 la un pfund de argint; în anul 510 de la întemeierea Romei reveneau 75 de dinari la un pfund de argint; fiecare dinar mai era — 10 ași, dar 10 ași a cîte 4 uncii în fiecare.) În anul 513 asul a fost redus la 2 uncii, iar dinarul continua să fie egal cu 10 ași, reprezentînd doar 1/84 dintr-un pfund de argint. Acest din urmă număr, 1/84, s-a menținut pînă la sfîrșitul republicii, dar în anul 537 1 dinar valorează 16 ași de 1 uncie, iar în anul 665 — numai 16 ași de 1/2 de uncie... în anul 485 de la întemeierea Romei, dinarul de argint era = 1 franc și 65 de centime; în anul 510 = 87 de centime; în perioada 513—707 = 78 de centime. De la Galba pînă la Antonini = 1 franc (*Dureau de la Malle. „Economie politique des Romains". Tome I, Paris, 1840, p. 15, 16, 448, 450).*

Pe vremea primului dinar de argint, raportul dintre 1 pfund de argint și 1 pfund de aramă era de 400 : 1. La începutul celui de-al doilea război punic, acest raport era = 112 : 1 (op. cit., vol. I, p. 76, 81—82).

„Coloniile grecești din sudul Italiei primeau direct din Grecia și din Asia sau prin Tir și Cartagina argintul din care băteau monedă începând din secolele al VI-lea și al V-lea înainte de Hristos. În pofida acestei vecinătăți, romanii interziceau, din motive politice, folosirea aurului și argintului. Poporul și senatul simțeau că *un mijloc de circulație atât de comod* va provoca o *concentrare*, o sporire a numărului de sclavi și va duce la decăderea vechilor moravuri și a agriculturii” (op. cit., p. 64, 65).

„După Varro, sclavul este o unealtă cuvântătoare, vita — o unealtă semi-mută, iar plugul — o unealtă mută” (op. cit., p. 253, 254).

„Consumul zilnic [de pâine] al unui citadin roman era ceva mai mare de 2 livre franceze; cel al unui locuitor rural depășea 3 livre. Un parizian consumă 0,93 de livră de pâine; în cele 20 de departamente în care hrana principală o constituie pâinea, un locuitor rural consumă 1,70 livre” (op. cit., p. 277). „În Italia (contemporană) consumul e de 1 livră și 8 uncii, acolo unde hrana principală o constituie pâinea. De ce consumau romanii relativ mai mult? La început ei mînceau boabele de grâu crude sau numai muiate în apă; apoi au învățat să coacă boabele... Mai târziu au învățat să le macine și la început mînceau crud aluatul făcut din făină. Pentru măcinarea boabelor de grâu ei foloseau o piuă sau două pietre, lovind cu o piatră în cealaltă sau învîrtind-o deasupra celeilalte... Acest aluat crud — puls — soldatul roman și-l prepara pentru câteva zile... Apoi a fost inventat dîrmonul, a fost găsit mijlocul pentru a separa tărița de făină; în sfîrșit, s-a adăugat drojdie, dar la început aluatul se mîncea crud, pînă ce întîmplarea i-a învățat pe oameni să-l coacă; pâinea obținută nu fermenta, se păstra mai bine. La Roma brutarii apar abia după războiul împotriva lui Perseu, în anul 580” (op. cit., p. 277—279). „Înainte de era creștină, romanii nu cunoșteau moara de vînt” (op. cit., p. 280).

* — aramă în bare (de o greutate determinată). — *Nota trad.*

** textual: „a cumpăra cu aramă și cîntar”; în sens figurat: „a cumpăra cu respectarea tuturor formalităților”. — *Nota trad.*

*** *Asul* [asul roman] sau *libra* [pfundul roman] = 12 uncii; 1 uncie = 24 de scrupuli; 1 pfund = 288 de scrupuli [*Dureau de la Malle*. „Economie politique des Romains”. Tome I, Paris, 1840, p. 11—12].

#307

„Parmentier a demonstrat că în Franța, în perioada de după Ludovic al XIV-lea, arta măcinatului a făcut mari progrese și că diferența dintre măcinatul vechi și cel actual se ridică la jumătate din cantitatea de pâine obținută din aceeași cantitate de grâu. Pentru consumul anual al unui locuitor al Parisului se aloca la început 4, apoi 3, 2 și în cele din urmă 1 1/3 setiers de grâu... Prin aceasta se explică lesne disproporția enormă dintre consumul zilnic de grâu la romani și la noi, și anume prin imperfecțiunea procedeelor de măcinare și de panificație” (op. cit., p. 280—281).

„Legea agrară limita proprietatea funciară a cetățenilor activi. Limitarea proprietății constituia baza existenței și prosperității republicilor antice” (op. cit., voi. II, p. 256).

„Veniturile statului proveneau din produsul domeniilor statului, contribuții în natură, prestații în natură și unele impozite în bani ce se percepeau la importul și exportul de mărfuri sau la vînzarea unor produse. Acest mod... există aproape neschimbat în Imperiul otoman. Pe vremea dictaturii lui Sylla și chiar la sfîrșitul secolului al VII-lea (anul 697 de la întemeierea Romei), Republica romană avea un venit anual de numai 40 000 000 de franci... în 1780 veniturile bănești ale sultanului Turciei (în piaștri) nu depășeau 35 000 000 de piaștri, sau 70 000 000 de franci... La romani, ca și la turci, cea mai mare parte din venituri se primeau în natură. La romani... se percepea în folosul vistieriei statului 1/10 din cereale., 1/5 din fructe, la turci — între 1/2 și 1/10, în funcție de produse... Deoarece Imperiul roman nu era decît un vast conglomerat de municipii autonome, cea mai mare parte din impozite și cheltuieli aveau un caracter comunal” (vol. II, p. 402—405).

„Sub August și Nero, Roma, fără suburbii, nu avea decît 266 684 de locuitori”. Dureau presupune că „în secolul al IV-lea al erei creștine suburbiile aveau 120 000 de locuitori, în incinta aureliană trăiau 382 695 de locuitori, în total deci 502 695, plus 30 000 de oșteni și 30 000 de străini, adică, în cifră rotundă, 562 000 de locuitori... *Madridul*, care de la Carol al V-lea a fost timp de un secol și jumătate capitala unei părți din Europa și a unei jumătăți din Lumea Nouă, amintește în multe privințe Roma. Nici populația lui n-a crescut proporțional cu importanța lui politică” (vol. I, p. 370, 403, 405—406).

„Societatea romană din acea vreme se aseamăna mult mai mult cu cea din Rusia sau din Imperiul otoman, decît cu cea din Franța sau Anglia: comerțul și industria nedezvoltate, averi imense alături de mizerie neagră” (vol. II, p. 214).

(Luxul domnea numai în capitală și în orașele de reședință ale satrapilor romani.)

„De la distrugerea Cartaginei și pînă la întemeierea Constantinopolului, Italia romană se afla față de Grecia și de Orient în aceeași situație în care s-a aflat Spania față de restul Europei în secolul al XVIII-lea. Alberoni spunea: «Spania este pentru Europa ceea ce este gura pentru corp: totul intră în ea, nimic nu rămîne în ea»” (op. cit., vol. II, p. 399—400).

„Inițial, la Roma cămătăria se practica liber. Legea celor XII table (anul 303 de la întemeierea Romei) a fixat la bani o dobîndă anuală de 1% (după Niebuhr, 10%)... Aceste legi au fost în scurt timp încălcate... Duilius (în anul 398 de la întemeierea Romei) a limitat din nou dobîndă anuală la 1% (unciarium fenus *). În anul 408 dobîndă a fost redusă la 1/2%. În anul 413 împrumutul de bani cu dobîndă a fost interzis printr-un plebiscit organizat de tribunul Genucius. Nu-i de mirare că într-o republică în care cetățenilor le era interzis

* — textual: un spor de 1 uncie. — *Nota trad.*

#308

să se ocupe cu industria sau să practice comerțul cu ridicata și cu amănuntul a fost interzis și *comerțul de bani*" (vol. II, p. 259—261). „Această situație a durat timp de 300 de ani, pînă la cucerirea Cartaginei [Apoi a fost îngăduită o dobîndă anuală de cel mult] 12%. Dobînda anuală obișnuită era de 6%... Justinian fixează dobînda la 4%. Pentru Traian, usura quincunx * este o dobîndă legală de 5%... Pe teritoriul Egiptului, în anul 146 înainte de Hristos, dobînda comercială legală era de 12%" (vol. II, p. 261—263).

[VII—46] Odată cu dezvoltarea cămătăriei și a banilor se dezvoltă vînzarea silită a proprietății funciare feudale:

„Introducerea banilor, care cumpără totul, și, ca urmare a acestui fapt, apărarea intereselor creditorului care a dat bani cu împrumut proprietarului funciar duc la necesitatea înstrăinării legale a proprietății funciare pentru realizarea creanței" (*John Dalrymple*, „An Essay towards a general history of Feudal Property in Great Britain". 4th edition. London, 1759, p. 124).

În *Europa medievală*, „plata în aur se făcea de obicei numai la unele tranzacții comerciale, în special cînd era vorba de obiecte de preț. În afara cercurilor negustorești, plata în aur se făcea de cele mai multe ori atunci cînd se ofereau daruri puternicilor zilei, cînd se plăteau taxe mari, amenzi mari, cînd se cumpărau domenii. Aurul în *lingouri* se cîntărea adesea cu pfundul sau cu marca (jumătate de pfund)... 8 uncii = 1 marcă; 1 uncie, deci, = 2 loți sau 3 carate. Dintre *monedele de aur* dinainte de epoca cruciadelor se cunosc numai *solidii* bizantini, tarii italieni și maurabotini arabi" (ulterior, maravedi) (*Hüllmann*. „Städtewesen des Mittelalters". I. Theil, Bonn, 1826, p. 402—404).

„În legile triburilor france figurează și *solidii în calitate de simple monede de calcul*, în care se exprima valoarea produselor agricole livrate pentru achitarea unor amenzi. Saxonii, de pildă, înțelegeau prin «solid» un junc așa cum de obicei este el toamna... Potrivit cutumei ripuare, o vacă sănătoasă echivala cu 1 solid... 12 dinari erau = 1 solid de aur" (op. cit., p. 405, 406). „4 tari = 1 solid bizantin... Cu începere din secolul al XIII-lea s-au bătut în Europa diferite monede de aur: *augustalii* (împăratului Frederic al II-lea în Sicilia: Brindisi și Messina), *florentinii* sau *florinii* (în Florența, începînd din 1252)..., *ducații* sau *techinii* (în Veneția, începînd din 1285)" (op. cit., p. 408—411). „Începînd din secolul al XIV-lea, în Ungaria, Germania și în Țările de Jos de asemenea s-au bătut mari monede de aur; în Germania ele se numeau pur și simplu *guldeni*" (op. cit., p. 13).

„În cazul *plăților în argint*, cîntărirea metalului, de cele mai multe ori în mărci, era uzuală la toate plățile mai mult sau mai puțin importante... Monedele de argint se cîntăreau și ele la asemenea plăți, deoarece erau făcute din argint pur și deci totul se reducea la greutate. De aceea denumirile de *pfund* (livră, liră) ** și marcă desemnau în parte monede imaginare sau de calcul, iar în parte au fost date unor monede reale de argint. *Monede de argint: dinari* sau *crețari*... În Germania acești dinari se numeau *pfeningi* (penig, pening, phenig)... încă din secolul al IX-lea. Inițial, *pending*, *penthing*, *pfentink* de la *pfündig* ***, în forma veche *pfünding*..., care înseamnă «avînd greutatea legală»; prin urmare, dinari avînd greutatea legală [*pfündige Denaren*], prescurtat *pfündinge*... O altă denumire a dinarului, începînd din primii ani ai secolului al

* textual: dobînzi în proporție de cinci uncii. — *Nota trad.*

** *Nota Bene*: În Mexic au existat bani, dar n-au fost măsuri de greutate; în Peru au existat măsuri de greutate, dar n-au fost bani

73.

*** — greu, care cîntărește atîția pfunzi. — *Nota trad.*

#309

XII-lea, în Germania, Țările de Jos și Anglia se datorește stelei [Stern] imprimate pe el în locul crucii: *sternlingi*, *sterlingi*, *starlingi*... «Dinari sterlingi» = «pfeningi sterlingi»... În secolul al IV-lea reveneau la 1 pfund 320 de sterlingi neerlandezi, 20 de piese la o uncie... *Solidii* de argint se numeau în germană *Schildlinge*, *Schillinge*... În evul mediu timpuriu, *solidul de argint nu era o monedă reală, ci denumirea pentru 12 dinari*... Un solid de aur = 12 dinari (sterlingi), căci acesta era raportul mediu dintre aur și argint.

Ca monedă divizionară circulau obolii, jumătăți de pfening, *Hälblinge*... Odată cu răspîndirea micului meșteșug, tot mai multe orașe comerciale și tot mai mulți prinți mici dobîndeau dreptul de a bate monedă locală, adică în cea mai mare parte monedă divizionară. Se adăuga aramă, și așa au mers lucrurile tot mai departe... *Pfeningi* groși, *Gros deniers*, *Grossi*, *Groschen*, *Groten* s-au bătut pentru prima oară la Tours, pe la mijlocul secolului al XIII-lea. Acești groși reprezentau inițial dublu-pfeningi" (op. cit., p. 415—433).

„Faptul că papii au impus aproape tuturor țărilor catolice să plătească dări bisericești a contribuit în mare măsură la dezvoltarea întregului sistem monetar în Europa artizanală, și, în consecință, la încercări de a eluda interdicția bisericii în ceea ce privește dobînda... Papa se folosea de lombarzi pentru a percepe de la arhiepiscopate sumele convenite pentru mantia arhiepiscopală și alte dări bisericești. Aceștia au fost cei mai mari cămătari și creditori pe amanet, care acționau sub protecția papei. Sînt cunoscuți încă de pe la mijlocul secolului al XII-lea. În special cămătarii din Siena. «Cămătarii publici». În Anglia ei își ziceau «*negustori romano-episcopali de bani*». Unii episcopi, cel din Basel, de pildă, și alții, își amanetau pe sume derizorii la evrei inelele episcopale, vesmintele de mătase, toate obiectele de cult și plăteau dobînzi. Dar episcopii, abații, preoții făceau și ei cămătărie, amanetînd obiectele de cult — în schimbul unei participări la beneficii — pe la diverși negustori toscani de bani din Florența, Siena și alte orașe" etc. (vezi op. cit., partea a II-a, p. 36—45).

Deoarece banii sînt *echivalentul general*, *puterea de cumpărare generală*, totul e de vînzare, totul poate fi

transformat în bani. Dar ceva poate fi transformat în bani numai prin faptul că este alienat, că posesorul lui îl înstrăinează. De aceea totul este alienabil sau indiferent individului, exterior lui. Așa-zisele posesiuni *inalienabile, perpetue*, și relațiile de proprietate fixe, imuabile, care le corespund se destramă, așadar, în fața banilor. Apoi, deoarece banii există numai în circulație și se schimbă din nou pe bunuri de consum individual etc. — pe valori care în ultimă analiză se pot reduce toate la delectări pur individuale —, [înseamnă că] totul este valabil numai în măsura în care există pentru individ. Prin aceasta este dizolvată orice valoare independentă a lucrurilor — alta decît constă ea în existența lor pentru altul, în relativitatea lor, în calitatea lor de a fi susceptibile de schimb —, este dizolvată valoarea absolută a tuturor lucrurilor și relațiilor. Totul e sacrificat delectării egoiste. Căci, așa cum orice e alienabil pe bani, tot astfel orice e achiziționabil cu bani. Totul este de avut pe „bani peșin” care, ei înșiși ca ceva ce există în afara individului, sînt de capturat prin fraudă, violență etc. Orice e deci apropiabil de către oricine, și ține de întîmplare ce-și poate și ce nu-și poate apropia individul, întrucît aceasta depinde de banii de care dispune. În felul acesta, individul în sine este pus ca stăpîn al tuturor lucrurilor. Nu există valori absolute,

#310

căci pentru bani valoarea ca atare este relativă. Nu există nimic inalienabil, căci totul e alienabil pe bani. Nu există nimic sublim, sacru etc., deoarece totul e apropiabil cu bani. „Obiectele sacre” și „de cult” care nu se pot afla „în posesia nimănui”⁷⁴ „nu pot fi estimate, amanetate sau înstrăinate”, care sînt scutite de „comerțul omului”⁷⁵ nu există în fața banilor, așa cum în fața lui Dumnezeu toți sînt egali. Este interesant faptul că în evul mediu înșăși biserica romană a fost principalul propagandist al banilor.

„Deoarece legea ecleziastică împotriva cămătăriei devenise demult caducă, [papa] Martin a revocat-o și în mod formal în 1425” (*Hüllmann*. „Städtewesen des Mittelalters”. II. Theil, Bonn, 1827, p. 55). „În evul mediu nu exista în nici o țară o rată generală a dobînzii. În primul rînd, severitatea preoților. Nesiguranța garanțiilor judiciare pentru recuperarea sumelor date cu împrumut. Cu atît mai ridicată era rata dobînzii în unele cazuri. Circulația banilor restrînsă, necesitatea de a face mai toate plățile în numerar, [VII—47] deoarece sistemul polițelor era slab dezvoltat. De aceea a existat o mare diversitate atît în ceea ce privește mărimea dobînzii, cît și în ceea ce privește concepția asupra cămătăriei. Pe vremea lui Carol cel Mare, un împrumut se considera cămătărie dacă cineva lua 100%. În 1344, la Lindau, pe lacul Constanța, cetățenii luau 216 2/3%. La Zürich, consiliul a stabilit dobînda legală la 43 1/3%. În Italia se plătea uneori 40%, deși în secolele XII—XIV rata obișnuită nu depășea 20%... Orașul Verona a stabilit dobînda legală de 12 1/2%... Împăratul Frederic al II-lea, în ordonanța sa..., a stabilit dobînda de 10%, însă numai pentru evrei; despre creștini el nu voia să vorbească. încă în secolul al XIII-lea dobînda obișnuită în Renania germană era 10%” (op. cit., p. 55—57).

* * *

„Consumul e productiv atunci cînd consumarea unei mărfi *face parte din procesul de producție*” (*S. P. Newman*. „Elements of Political Economy”. Andover and New York, 1835, p. 296). „Trebuie remarcat că în aceste cazuri *nu are loc un consum de valoare*, deoarece aceeași valoare există într-o formă nouă” (ibid.). Mai departe, „consum [înseamnă] întrebuițarea venitului individual potrivit diverselor sale destinații” (op. cit., p. 297).

„Vînzarea pe bani trebuie să se efectueze în orice moment la fel de ușor cum se efectuează în prezent *cumpărarea pe bani*; atunci producția va deveni cauza uniformă și întotdeauna eficientă a cererii” (*John Gray*. „The Social System. A Treatise on the Principle of Exchange”. Edinburgh, 1831, p. 16). „Alături de pămînt, capital și muncă, cea de-a patra condiție a producției este *posibilitatea unui schimb imediat*” (op. cit., p. 18). „Posibilitatea de a *schimba* este tot atît de importantă” pentru omul care trăiește în societate, „pe cît de importantă a fost pentru Robinson Crusoe posibilitatea de a *produce*” (op. cit., p. 21).

„După părerea lui Say, creditul nu face decît să deplaseze capitalul, dar nu creează altul. Acest lucru este adevărat numai în cazul cînd un capitalist dă bani cu împrumut unui industriaș, dar nu și atunci cînd e vorba de un credit între producători în cadrul avansurilor lor mutuale. Ceea ce producătorii își avansează unii altora nu sînt capitaluri, ci produse, mărfuri. Aceste produse, aceste mărfuri pot deveni și vor deveni, neîndoielnic, în mîinile debitorului capitaluri active, adică unelte de muncă, dar în mîinile posesorului lor ele reprezintă produse de vînzare și deci ceva pasiv... Trebuie să facem distincție între

#311

produs, sau marfă, și agenții muncii, sau capitalul productiv. Cît timp produsul rămîne în mîinile producătorului său, el nu este decît o marfă, sau, dacă vrei, un capital inactiv, inert. Departe de a aduce foloase industriașului care-l deține, el constituie pentru acesta din urmă o povară, o cauză de neîncetate dificultăți, cheltuieli neproductive și pierderi: cheltuieli de depozitare, întreținere și pază, dobînda la fondurile imobilizate etc., fără a mai socoti degradarea, care reprezintă un risc la aproape toate mărfurile, cînd se află mult timp în stare pasivă... Prin urmare, dacă își vinde produsele pe credit unui alt capitalist, care le va putea folosi în ramura sa de producție, acestea se vor transforma dintr-o marfă inertă într-un capital activ. Se va produce deci o creștere de capital productiv de o parte, fără nici o diminuare a capitalului de cealaltă. Mai mult: dacă se admite că vînzătorul, livrîndu-și mărfurile pe credit, obține totuși în schimb o poliță pe care o poate sconta imediat, nu este oare clar că în felul acesta el își asigură posibilitatea de a se reaproviziona, la rîndul său, cu materii prime și cu unelte de muncă pentru a se apuca din nou de lucru? Avem deci aici o dublă creștere de capital productiv, sau, cu alte cuvinte, un spor de putere pentru ambele părți” (*Ch. Coquelin*. „Du Credit et des Banques dans l'Industrie”. „Revue

des Deux Mondes" ⁷⁶, vol. 31, 1842, p. 799—800).

„Să presupunem că întreaga masă a mărfurilor destinate vânzării trece rapid, fără întârzieri și fără obstacole, din starea de produs inert în cea de capital activ. Câtă activitate nouă în țară !... Această transformare rapidă este tocmai binefacerea pe care o realizează creditul... Aceasta este *activitatea circulației*... Creditul poate înzecii astfel volumul operațiilor unui industriaș... Într-un interval de timp dat, negustorul sau producătorul și-a reînnoit de zece ori, în loc de o singură dată, stocul de materie primă și de produse... Creditul realizează acest lucru sporind puterea de cumpărare a tuturor. În loc de a rezerva această putere numai celor care au momentan posibilitatea de a plăti, el o conferă tuturor celor care, prin poziția și reputația lor, oferă garanția unei plăți viitoare; el o conferă tuturor celor care sînt capabili de a utiliza prin muncă produsele... Prin urmare, prima binefacere a creditului este aceea că el sporește, dacă nu suma valorilor pe care le posedă o țară, în orice caz suma valorilor ei active. Acesta este efectul imediat. De aici decurge creșterea forțelor de producție, deci și a sumei valorilor etc." (ibid., p. 801, 802, 805).

„*Locația*, este o vânzare condiționată, sau vânzarea folosinței unui lucru pe timp limitat" (*Th. Corbet. „An Inquiry into the Causes and Modes of the Wealth of Individuals"*. London, 1841, p. 81).

„Transformări pe care le suferă capitalul în procesul de producție. Pentru a deveni productiv, capitalul trebuie să fie consumat" (*S. P. Netvman. „Elements of Political Economy"*. Andover and New York, 1835, p. 80).

„*Ciclul economic* cuprinde întreaga desfășurare a producției, începînd din momentul efectuării avansurilor și pînă la încasări. În agricultură, însămintarea reprezintă începutul ciclului, iar strîngerea recoltei sfîrșitul lui" (op. cit., p. 81). „*Deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant se bazează pe faptul că în fiecare ciclu economic o parte din capital se consumă parțial, iar cealaltă în întregime*" (ibid.).

„*Orientarea capitalului spre diferite sfere de investiții*" (op. cit., p. 82). Această problemă face parte din teoria concurenței.

„*Un mijloc de schimb*. La popoarele nedezvoltate, orice marfă care constituie partea cea mai mare a avuției societății sau care, dintr-un motiv sau altul, este mai frecvent decît altele obiect de schimb servește ca mijloc de circulație. Așa, de pildă, vitele servesc ca mijloc de schimb la triburile de păstori, peștele uscat — în Newfoundland, zahărul — în Indiile occidentale, tutunul — în Virginia. *Metalele nobile*; avantajele pe care le prezintă ele: a) au aceeași

#312

calitate în toate țările lumii, b) admit subdiviziuni înfime și precise, c) se găsesc rar și se extrag greu, d) sînt bune ca material pentru baterea monedei" (op. cit., p. 99—101).

[11) *Fanteziile lui Price și Proudhon.* *Concepțiile lui Townsend și Galiani*]

Considerarea capitalului ca o ființă ce se autoreproduce, ca o valoare ce se conservă veșnic și crește în virtutea unei calități înnăscute a condus la elucubrațiile d-rului Price, care lasă mult în urmă fanteziile alchimistilor; aceste elucubrații au fost luate în serios de Pitt, care, în legislația sa cu privire la fondul de amortizare a datoriei publice (cf. Lauderdale)⁷⁷, a făcut din ele pilonii arhiînțelepciunii sale financiare. În cele ce urmează reproducem unele pasaje surprinzătoare din scrierile acestui autor.

[VII—48] „Banii care aduc dobîndă compusă la început cresc lent; dar, întrucît ritmul de creștere se accelerează continuu, el atinge după cîtva timp o viteză care depășește orice închipuire. Un penny împrumutat cu o dobîndă compusă de 5% în anul nașterii lui Hristos ar fi crescut pînă în prezent la o sumă mai mare decît ar reprezenta 150 000 000 de globuri terestre din aur curat. Dar același penny împrumutat cu o dobîndă simplă ar fi crescut în aceeași perioadă de timp la nu mai mult de 7 șilingi și 4 1/2 pence. Pînă acum guvernul nostru a preferat să-și îmbunătățească finanțele pe a doua cale, și nu pe prima" (*Richard Price. „An Appeal to the Public, on the Subject of the National Debt"*, 2nd edition, London, 1772, p. 18—19).

(Iată la ce se rezumă trucul său: guvernul să contracteze împrumuturi cu dobîndă simplă și să plaseze cu dobîndă compusă banii luați cu împrumut).

În ale sale „*Observations on Reversionary Payments*", 2nd edition, London, 1772, fantezia i se avîntă și mai sus:

„Un șiling plasat cu o dobîndă compusă de 6% în anul nașterii lui Hristos ar fi ajuns să reprezinte o sumă mai mare decît ar putea să încapă în întregul sistem solar, transformat într-un glob cu un diametru egal cu cel al orbitei lui Saturn" (p. XIII, nota). „Un stat poate întotdeauna evita situațiile dificile, deoarece cu *cele mai mici* economii poate plăti într-un timp atît de scurt cît îi cer interesele *cele mai mari datorii*" (p. XIV).

Bravul Price a fost pur și simplu fascinat de cifrele uriașe care decurg din progresia geometrică a numerelor. Deoarece el consideră capitalul în afara oricărei legături cu condițiile de reproducere a muncii, ca pe un lucru care acționează automat, pur și simplu ca pe un număr ce se multiplică singur, a putut crede că a descoperit în formula de mai sus legea creșterii capitalului. În 1792, într-o cuvîntare în care preconiza majorarea sumei alocate fondului de amortizare, Pitt ia complet în serios mistificarea d-rului Price. ($S = C (1$

+ i)ⁿ)⁷⁸.

#313

MacCulloch enumără următoarele însușiri pe care trebuie să le posede banii de metal:

„Materialul trebuie să fie 1) divizibil în părți infime, 2) susceptibil de a se conserva nealterat în decursul unei perioade nedeterminate, 3) ușor transportabil dintr-un loc în altul, datorită faptului că într-un volum mic conține o valoare mare, 4) o piesă monetară de o anumită denumire este întotdeauna egală, ca mărime și calitate, cu oricare altă piesă de aceeași denumire, 5) valoarea lui trebuie să fie relativ stabilă" (*MacCulloch*. „A Dictionary, practical, theoretical, and historical, of Commerce and Commercial Navigation”. A new edition. London, 1847, p. 836).

În întreaga polemică dintre d-l Proudhon și Bastiat („*Gratuite du Credit*”. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon, Paris, 1850), miezul raționamentelor bravului Proudhon constă în aceea că împrumutul îi pare a fi cu totul altceva decât vânzarea.

A împrumuta bani cu dobândă „înseamnă a avea posibilitatea de a vinde întotdeauna din nou unul și același obiect și de a primi întotdeauna din nou prețul lui, fără a ceda vreodată proprietatea asupra a ceea ce se vinde” („*Gratuite du Credit*”, scrisoarea întâi, adresată lui Chevé, unul dintre redactorii ziarului „*La Voix du Peuple*”⁷⁹).

Forma diferită în care apare aici reproducția capitalului îl înșeală să creadă că această permanentă reproducție a capitalului — al cărui preț este mereu recăpătat și mereu schimbat cu profit din nou pe muncă, un profit ce mereu este realizat din nou în cumpărare și vânzare — constituie conceptul de capital. Ceea ce îi întunecă mintea este faptul că „obiectul” nu-și schimbă proprietarul, ca la vânzare-cumpărare; în fond deci, doar forma specifică a reproducției propriie capitalului împrumutat cu dobândă și capitalului fix. În cazul închirierii unui imobil, despre care vorbește Chevé, este direct forma de capital fix. Dacă capitalul circulant este considerat în totalitatea procesului său, se constată că, deși [*unul și*] *același obiect* (un pfund de zahăr, să zicem) nu se vinde mereu din nou, [totuși una și] aceeași valoare se reproduce mereu din nou, iar înstrăinarea privește doar forma, nu [și] substanța.

Oameni care sînt capabili să formuleze asemenea obiecții, sînt evident încă neclarificați asupra primelor noțiuni elementare ale economiei politice. Proudhon nu înțelege cum decurge profitul din legea schimbului de valori, și de aceea nu înțelege nici cum decurge dobînda. De aceea „casa”, banii etc. trebuie să se schimbe, [după părerea lui,] nu în calitate de „capital”, ci ca „marfă... la prețul de cost” („*Gratuite du Credit*”, p. 43—44).

Bravul flăcău nu înțelege că totul constă în aceea că valoarea este schimbată pe muncă, conform legii valorii; că, deci, pentru

#314

a suprima dobînda, trebuie suprimat însuși capitalul, modul de producție bazat pe valoare de schimb, trebuie suprimată deci și munca salariată. Incapacitatea d-lui Proudhon de a găsi măcar o deosebire între împrumut și vânzare:

„Într-adevăr, pălărierul care vinde pălării... obține în schimbul lor valoarea, nici mai mult, nici mai puțin. Dar capitalistul care dă bani cu împrumut... nu numai că-și recapătă integral capitalul, dar primește chiar mai mult decât capitalul, mai mult decât aportul său la schimb; pe lângă capital, el primește și dobînda” (op. cit., p. 69).

Așadar, pălărierii d-lui Proudhon își calculează prețul de cost fără profit și dobînda. Proudhon nu înțelege că tocmai prin faptul că primesc *valoarea* pălăriilor lor, ei obțin mai mult decât i-au costat aceste pălării, căci o parte din această valoare este apropiată fără echivalent în schimbul cu munca. Tot aici găsim marea sa teză, analizată mai sus *:

„Deoarece în comerț dobînda la capital se adaugă la salariul muncitorului pentru a forma astfel prețul mărfii, muncitorul nu poate răscumpăra produsul propriei sale munci. A trăi muncind este un principiu care sub regimul dobînzii implică o contradicție” (op. cit., p. 105).

În scrisoarea a IX-a (p. 144—152), bravul Proudhon confundă capitalul cu banii ca mijloc de circulație și astfel ajunge la concluzia că „capitalul” existent în Franța aduce 160% (și anume 1 600 000 000 de franci dobînda anuală la împrumuturile de stat, ipotecare etc., pentru un capital de 1 000 000 000 de franci — „suma numerarului care circulă în Franța”).

Cît de puțin înțelege el în genere capitalul și reproducția lui permanentă se vede din faptul că atribuie ca ceva specific „capitalului-bani”, adică banilor împrumutați cu titlu de capital, următoarele:

„Deoarece prin acumularea dobînzilor, capitalul-bani revine, de la un schimb la altul, întotdeauna la sursa sa, înseamnă că orice nouă dare cu împrumut a acestor bani, făcută de una și aceeași mînă, aduce profit uneia și aceleiași persoane” (p. 154).

„*Orice muncă trebuie să dea un surplus*” [p. 200].

(Totul trebuie să se vîndă, nimic nu trebuie să se dea cu împrumut. Aceasta este esențialul [la Proudhon]. Incapacitatea de a înțelege că schimbul de mărfuri se bazează pe schimbul dintre capital și muncă și că din acest din urmă schimb provin profitul și dobînda. Proudhon vrea să se agațe de forma cea mai simplă și cea mai abstractă a schimbului.)

* Vezi K. Marx, op. cit., partea I, p. 369—380. — Nota red.

#315

Următoarea drăguță demonstrație [aparține] d-lui Proudhon:

„Deoarece valoarea nu este altceva decît un raport și deoarece între toate produsele se stabilește în mod necesar un raport, înseamnă că din punct de vedere social produsele sînt întotdeauna valori, și anume valori statornicite. Pentru societate nu există deosebire între capital și produs. Această deosebire este cu totul subiectivă, ea există numai pentru indivizi" (p. 250).

Natura antagonistă a capitalului și necesitatea pentru el de [a avea la dispoziție] muncitori lipsiți de proprietate sînt naiv exprimate la vechii economiști englezi, de pildă la reverendul J. Townsend, părintele teoriei populației, prin a cărei însușire frauduloasă Malthus (care e în general un plagiator nerușinat: așa, de pildă, teoria rentei este împrumutată de la fermierul Anderson) s-a făcut celebru. Townsend [VII—49] spune:

„Pare să fie o lege naturală ca cei săraci să fie într-o anumită măsură neprevăzători, astfel încît în societate există întotdeauna oameni care să facă muncile cele mai brute, mai murdare și mai ordinare. Datorită acestui fapt, fondul de fericire umană este mult sporit. Oamenii cei mai delicați sînt astfel de asemenea neplăceri și pot să-și urmeze nestingheriți vocația lor superioară etc." [J. Townsend] „A Dissertation on the Poor laws". Republished, London, 1817, p. 39). „Constrîngerea la muncă prin lege este legată de eforturi prea mari, de prea multă violență și de prea mult zgomot, generează ranchiuna etc., în timp ce foamea nu constituie numai o presiune pașnică, tăcută și neîncetată, ci — fiind un mobil natural care îndeamnă la hărnicie și muncă — determină cea mai mare încordare" (op cit., p. 15).

(Acesta este de fapt răspunsul la [întrebarea] a cui muncă este mai productivă: cea a sclavilor sau cea a muncitorului liber. A. Smith nu-și putea pune o asemenea întrebare, deoarece modul de producție capitalist presupune munca [salariată] liberă. Pe de altă parte, A. Smith este justificat, de asemenea, — în a sa împărțire în munci productive și neproductive —, de relația dezvoltată dintre capital și muncă. Dimpotrivă, glumele insipide ale lordului Brougham și pretins serioasele obiecții la adresa sa, formulate de Say, Storch, MacCulloch e tutti quanti, nu-și ating ținta. A. Smith greșește numai prin aceea că el concepe prea grosier obiectualizarea muncii, ca o muncă ce se fixează într-un obiect palpabil. La el însă aceasta constituie o chestiune secundară, o inadvertență de limbaj.)

Și la Galiani prezența muncitorilor se explică printr-o lege naturală (cartea sa a apărut în 1750):

„Dumnezeu a făcut ca oamenii care exercită profesiunile cele mai utile să se nască în număr foarte mare" (Galiani. „Della Moneta". Scriitori Classici Italiani di Economia Politica. Parte Moderna. Tomo III, Milano, 1803, p. 78).

Dar la el găsim deja noțiunea justă a valorii:

„Munca... este singura care conferă lucrurilor valoare" (op. cit., p. 74).

#316

Munca este, desigur, și deosebită calitativ, nu numai pentru că se efectuează în ramuri de producție diferite, ci și cu o intensitate mai mare sau mai mică etc. Aici, bineînțeles, încă nu putem analiza modul în care se petrece egalizarea acestor deosebiri, iar munca toată este redusă la muncă simplă necalificată. Este suficient [să știm] că această reducere este realizată efectiv prin punerea produselor tuturor genurilor de muncă drept valori. Ca valori ele sînt echivalente în anumite proporții; genurile superioare de muncă sînt la rîndul lor estimate în muncă simplă. Acest lucru devine de îndată clar dacă ne gîndim că aurul californian, de pildă, este un produs al muncii simple. Totuși, orice gen de muncă se plătește cu acest aur. Deosebirea calitativă este astfel suprimată, și produsul unui gen superior de muncă este redus efectiv la o cantitate de muncă simplă. Aceste calcule privind diferitele calități de muncă sînt, deci, cu totul indiferente aici și nu dăunează cu nimic principiului.

„Metalele ... se întrebuițează ca bani pentru că au valoare; ele nu au valoare pentru că se întrebuițează ca bani [am corectat aici textul luînd ca sursă: "Value and interest in Ferdinando Galiani's DELLA MONETA" de Nicola Giocoli, pg. 98 History of Economic Ideas, IX/2001/3]" (Galiani, op. cit., p. 95). „Viteza circulației banilor, și nu cantitatea metalelor este aceea care creează impresia că există bani mulți sau puțini" (p. 99). „Banii sînt de două feluri: ideali și reali, și sînt folosiți în două feluri diferite, pentru evaluarea, obiectelor și pentru cumpărarea lor. La evaluarea obiectelor, banii ideali folosesc tot atît de bine ca și cei reali, ba poate chiar mai bine... Cealaltă întrebuițare a banilor constă în cumpărarea obiectelor pe care ei le evaluează... Prețurile se stabilesc și contractele se încheie în bani ideali și se realizează în bani reali" (p. 112—114). „Metalele posedă particularitatea specifică că numai în ele toate raporturile se reduc la unul singur,

care este cantitatea lor, căci de la natură ele nu se deosebesc prin calități diferite nici în ceea ce privește structura lor interioară, nici în ceea ce privește forma și factura lor exterioară" (p. 126—127).

Aceasta este o remarcă deosebit de importantă. Valoarea presupune o substanță comună și toate deosebirile, proporțiile reduse la deosebiri și proporții pur cantitative. Este [tocmai] cazul metalelor nobile, care apar astfel ca substanță naturală a valorii.

„Banii... ca proporție a tuturor lucrurilor în raport cu trebuințele vitale sînt ceea ce se poate numi pe scurt *prețul lucrurilor*" (p. 152). „Înșiși banii ideali sînt de obicei bani de *calcul*, adică prin intermediul lor se încheie contractele și se evaluează toate lucrurile; aceasta se datorește aceleiași cauze în virtutea căreia banii ale căror denumiri nu mai au astăzi decît o semnificație ideală sînt la toate popoarele banii cei mai vechi; cîndva însă, ei au fost reali, și tocmai pentru că au fost reali s-a calculat cu ei" (p. 153).

(Aceasta este totodată și explicația formală a banilor ideali ai lui Urquhart ș.a. Pentru negri etc., bara de fier a fost inițial bani reali, [apoi] s-a transformat în bani ideali, dar în același timp ei au încercat să-și mențină valoarea anterioară. Deoarece însă valoarea fierului, după cum au putut observa ei în comerț, variază în raport cu

#317

aurul etc., bara ideală, pentru a-și păstra valoarea, exprimă proporții variabile ale unor cantități reale de fier — calculul dificil care face cînstă puterii de abstracție a acestor domni.) (*Castlereagh*, în cadrul dezbaterilor suscitade de Bullion-Committee în 1810, s-a exprimat la fel de confuz.)

O frază reușită a lui Galiani:

„Infinitul, pe care lucrurile nu-l ating mișcîndu-se într-o direcție, îl ating mișcîndu-se în cerc" (*Galiani*, op. cit., p. 156).

Foarte bine vorbește Galiani despre valoarea de întrebuițare:

„Prețul este un raport... Prețul lucrurilor este proporția lor în raport cu trebuințele noastre; el nu are încă un etalon fix. Poate că va fi găsit. În ceea ce mă privește, cred că un asemenea etalon este *omul însuși*" (p. 159, 162).

„În Spania, pe vremea cînd era țara cea mai puternică și mai bogată, calculul se făcea în reali și în minusculi maravedi" (p. 172, 173).

„Mai curînd se poate spune că omul este unica și adevărata *avuție*" (p. 188), „*Avuția este o relație între două persoane*" (p. 221). „Cînd prețul unui lucru, sau proporția dintre el și celelalte lucruri variază în același raport față de toate lucrurile, înseamnă că s-a schimbat numai valoarea acestui lucru, iar nu și valoarea tuturor celorlalte lucruri" (p. 154).

(Trebuie avute în vedere și cheltuielile pentru conservarea capitalului și pentru reparații.)

[12] Diverse]

„Limitarea pozitivă a cantității de bani de hîrtie [pe cale legislativă] ar îndeplini unica sarcină utilă pe care cheltuielile de producție o îndeplinesc în raport cu ceilalți bani" (*Opdyke*. „A Treatise on Political Economy". New York, 1851, p. 300).

Deosebirea pur cantitativă a materialului monetar:

„Banii" (în cazul împrumuturilor) „*se restituie numai în specia lor* *; prin aceasta ei se deosebesc de toate celelalte instrumente..., indică natura serviciilor pe care le aduc..., demonstrează clar specificul singular al funcțiilor lor" (op. cit, p. 267).

„Posedînd bani, avem de făcut un singur schimb pentru a obține obiectul dorit, pe cînd dacă posedăm surplusuri din alte produse, trebuie să facem două schimburi, dintre care primul (procurarea banilor) este incomparabil mai dificil decît al doilea" (p. 287—288).

„*Bancherul* se deosebește de vechiul *cămătar*... prin aceea că dă împrumuturi celor bogați și rareori sau niciodată celor săraci. El împrumută cu un risc mai mic și-și poate îngădui s-o facă în condiții mai avantajoase; din aceste

* — împrumuturile se achită cu orice bani cu valoare integrală, și nu cu aceleași piese monetare de aur sau de argint pe care creditorul le-a dat debitorului. — *Nota red.*

#318

două motive, el nu este obiectul urii generale cum era cămătarul" (*F. W. Newman*, „Lectures on Political Economy". London, 1851, p. 44).

[VII—50] „Toți ascund și-și îngroapă în mare taină banii adînc în pămînt, dar îndeosebi *păgînii*, în mîinile cărora se află comerțul și aproape toți banii și care sînt pătrunși de credința că aurul și argintul pe care îl îngroapă în timpul vieții lor le va folosi după moarte pe lumea cealaltă" (*François Bernier*. „Voyages contenant la description des Etats du Grand

Mogol". Tome I, Paris, 1830, p. 314).

„În starea sa naturală, substanța este întotdeauna *lipsită de valoare*. Numai prin intermediul muncii capătă ea valoare de schimb și devine element de avuție" (*MacCulloch*. „Discours sur l'origine, les progrès, les objets particuliers, et l'importance de l'économie politique". Traduit par Prévost. Genève et Paris, 1825, p. 57).

„În cadrul schimbului, mărfurile își servesc reciproc drept *măsură* [a valorii]" (*Storch*. „Cours d'économie politique". Avec des notes par J. B. Say. Tome I» Paris, 1823, p. 81). „În comerțul dintre Rusia și China, argintul servește la evaluarea tuturor mărfurilor, și totuși are loc un schimb nemijlocit" (p. 88). „Munca, așa cum nu este *sursa* avuțiilor, nu este nici *măsura* lor" (p. 123), „Smith... s-a lăsat convins că aceeași cauză care face ca lucrurile materiale *să existe* este totodată sursa și *măsura* valorii lor" (p. 124).

„Dobînda este prețul ce se plătește pentru folosirea capitalului" (p. 336). „Banii trebuie să posede valoare nemijlocită, dar bazată pe o trebuință artificială. Materialul monetar nu trebuie să fie absolut necesar pentru existența omului; căci cantitatea banilor aflați în circulație nu poate fi folosită niciodată pentru consumul individual; ea trebuie să se afle mereu în circulație" (vol. II, p. 113, 114). „Banii înlocuiesc orice" (p. 133).

Volumul V: „*Considérations sur la nature du revenu național*". Paris, 1824:

„Consumul productiv nu reprezintă propriu-zis cheltuieli, ci numai *avansuri*, deoarece se rambursează celor care le fac" (p. 54). „Nu este oare o contradicție evidentă în faptul că popoarele se îmbogățesc prin economii sau *privațiuni*, adică condamnându-se de bunăvoie la sărăcie?" (p. 176).

„Pe vremea când pieile și blănurile serveau drept bani în Rusia, neajunsurile legate de circulația unor bani de asemenea dimensiuni și atât de perisabili au dus la ideea de a-i înlocui cu bucăți de piele ștampilate, care au devenit astfel semne plătibile în piei și blănuri... Această funcție (și anume funcția de a reprezenta ulterior anumite fracții dintr-o copeică de argint) ele au păstrat-o pînă în 1700, cel puțin în orașul Kaluga și în împrejurimile lui, pînă ce Petru I a dispus (în 1700) ca ele să fie schimbate cu mici monede de cupru" (vol. IV, p. 79).

O aluzie la efectele miraculoase ale dobînzii compuse găsim la marele adversar al cămătăriei din secolul al XVII-lea, *Josiah Child*, în lucrarea sa „*Traité sur la commerce et sur les avantages qui résultent de la réduction de l'intérêt de l'argent*", traduits de l'anglais, Amsterdam et Berlin, 1754, p. 115—117 (în limba engleză a fost publicată în 1669).

„De fapt, o marfă va fi întotdeauna schimbată pe o cantitate mai mare de muncă decît aceea cu care a fost produsă, și *tocmai acest excedent constituie profitul*" (*MacCulloch*. „*The Principles of Political Economy*", Edinburgh, 1825, p. 221).

#319

De aici se vede cît de bine a înțeles d-l MacCulloch principiul lui Ricardo. El face distincția între *valoare reală* și *valoare de schimb*; prima este cantitatea de muncă cheltuită pentru apropierea sau producerea unei mărfi; cea de-a doua este *capacitatea de a cumpăra* o anumită cantitate de muncă sau de alte mărfuri (p. 211).

„Omul este în aceeași măsură *produsul muncii*, ca și oricare dintre mașinile construite de el; și considerăm că în orice investigații economice el trebuie considerat tocmai din acest punct de vedere" (p. 115). „Salariul reprezintă în fond o parte din produsul muncii muncitorului" (p. 295). „Profitul capitalului nu este decît o altă denumire pentru munca acumulată" (p. 291).

„O periodică distrugere de capital a devenit o condiție necesară a existenței oricărei rate a dobînzii pe piață; privite din acest punct de vedere, catastrofele pe care de obicei le așteptăm cu ațîta îngrijorare și teamă și pe care ne străduim din răspuțeri să le preîntîmpinăm nu sînt poate altceva decît corectivul natural și necesar al unei opulențe excesive și hipertrofiate, *forța tămăduitoare* cu ajutorul căreia sistemul nostru social, așa cum e constituit în prezent, capătă posibilitatea de a scăpa din cînd în cînd de plusul de sînge, mereu recurent, care îi amenință existența și de a reveni la o stare sănătoasă și normală" (*John Fullarton*. „*On the Regulation of Currencies*". London, 1844, p. 165).

Banii sînt „*capacitate generală de cumpărare*" (Chalmers) *.

„*Capital...*, servicii și mărfuri folosite în producție. *Bani*: măsura valorii, mijloc de schimb și echivalent general; într-un sens mai practic: *mijlocul de a obține capital*; *unicul mijloc de a rambursa un capital* obținut pe credit; virtualmente — garanția obținerii unei valori echivalente sub formă de capital. *Comerțul* este schimbul de capital pe capital prin intermediul banilor, și deoarece obligațiile se contractează în bani, numai cu aceștia din urmă pot fi îndeplinite angajamentele și achitate datoriile. Prin vânzare, un gen de capital se schimbă pe bani în vederea obținerii valorii lui echivalente, specifice în orice gen de capital. *Dobînda* este recompensa pentru împrumutarea banilor. Dacă banii se iau cu împrumut în scopul de a *procura capital*, compensația plătită este o remunerație pentru folosirea capitalului (materie primă, muncă, mărfuri etc.) care a fost obținut în schimbul banilor luați cu împrumut. Dacă banii se iau cu împrumut în scopul de a achita o datorie, de a plăti valoarea capitalului deja obținut și folosit în prealabil (cu condiția de a fi plătit în bani), recompensa se dă pentru folosirea banilor înșiși, și sub acest aspect dobînda și taxa de scont se aseamănă. *Scontul* este remunerarea exclusivă pentru bani ca atare, pentru transformarea banilor de credit în bani reali. O poliță sigură oferă aceeași posibilitate de a dispune de capital ca și bancnotele, minus plata pentru scont; și polițele se scotează cu scopul de a obține bani pentru salarii și pentru plăți mai mici în numerar sau pentru stingerea unor obligații mai importante care au ajuns la termen; de asemenea și pentru avantajul pe care-l oferă posibilitatea de a obține bani numerar prin scontare cu mai puțin de 5%, cît se plătește de obicei pentru numerar. Dar obiectivul principal în operația de scont depinde în fond de cererea și de oferta de bani care servesc drept mijloc legal de plată... Nivelul dobînzii depinde în special de cererea și

oferta de capital, iar nivelul taxei de scont depinde în întregime de cererea și oferta de bani" („The Economist" din 13 martie 1858. Scrisoare către redacție).

* Vezi volumul de față, p. 89. — *Nota red.*

#320

[VII—51] D-1 K. Arnd, cu totul în mediul lui acolo unde raționează despre „impozitul pe câini" ⁸⁰, a făcut următoarea descoperire interesantă:

„În procesul natural al creării de bunuri există numai *un* fenomen care în țările pe deplin civilizate pare a fi destinat să regleze într-o anumită măsură rata dobânzii: este raportul în care masa lemnoasă a pădurilor europene sporește datorită creșterii anuale. Cu totul independent de valoarea de schimb a masei lemnoase, această creștere este de 3 până la 4%" (K. Arnd. „Die naturgemässe Volkswirtschaft, gegenüber dem Monopoliengeste und dem Communismus". Hanau, 1845, p. 124—125).

Asta merită denumirea de „rată nativ-forestieră a dobânzii" [despre asta Marx amintește și într-o notă (nr. 7) din vol. III al "Capitalului", a cărei parte finală o redau după versiunea engleză de la <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1894-c3/ch22.htm#r7>: << Descoperirea făcută de K. Arnd aduce o laudabilă contribuție suplimentară la această muncă pentru "știința noastră", ca "filozof al impozitului pe câini." [Marx îl numește ironic pe K. Arnd "filozof al impozitului pe câini" deoarece într-un paragraf special din cartea sa (§ 88, 5.420-24) el susține acest impozit — Editura engleză].].

„Valoarea rămasă [după acoperirea tuturor cheltuielilor de producție] sau excedentul va fi în fiecare ramură proporțional cu capitalul întrebuintat" (Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". 3rd edition, London, 1821, p. 84) [Versiunea românească, p. 100].

[13] Dobîndă și profit

În ceea ce privește *dobînda*, trebuie examinate următoarele două aspecte.

În primul rînd, scindarea *profitului* în *dobîndă* și *profit*. (Ca unitate a amîndurora, la englezi profitul se numește *gross profit* *.) Deosebirea devine palpabilă, sensibilă, atunci cînd o clasă de capitaliști mari posesori de bani se opune unei clase de capitaliști industriali. În al doilea rînd, *capitalul* însuși devine marfă, sau marfa (bani) se vinde în calitate de capital. Așa, de pildă, se spune că, asemenea tuturor celorlalte mărfuri, capitalul își reglează prețul după cerere și ofertă. Acestea din urmă determină deci rata dobânzii. Aici, așadar, intră în circulație capitalul ca atare.

Capitaliștii mari posesori de bani și capitaliștii industriali pot constitui două clase distincte numai pentru că profitul este capabil să se separe în două ramuri de venit. Cele două categorii de capitaliști nu exprimă decît acest fapt; dar trebuie să existe descompunerea, scindarea profitului în două forme distincte de venit pentru ca pe această bază să se poată dezvolta două clase distincte de capitaliști.

Forma *dobînda* este mai veche decît forma *profit*. Nivelul [ridicat al] *dobânzii* în India pentru agricultorii de rînd nu indică nicidecum nivelul [ridicat al] *profitului*, ci indică doar că atît *profitul* cît și o parte din salariul însuși sînt apropiate, sub formă de *dobîndă*, de cămătar. Este o procedură demnă în întregime de simțul istoric al d-lui Carey să

* — *profit brut*. — *Nota trad.*

#321

compare această *dobîndă* cu cea care predomină pe piața monetară engleză, [*dobîndă*] pe care o plătește capitalistul englez, și să deducă de aici cu cît este mai înaltă „rata muncii" (partea muncii în produs) în Anglia decît în India. El ar fi trebuit să compare *dobînda* pe care o plătesc în Anglia țesătorii manuali din Derbyshire, de pildă, cărora le este avansată (împrumutată) materie primă și unelte de către capitaliști. El ar fi aflat că aici *dobînda* este atît de ridicată, încît, după reglarea tuturor socotelilor, muncitorii la final sînt încă datori, după ce nu numai că au restituit capitalistului avansurile lui, dar le-au și adăugat, fără plată, propria lor muncă.

Din punct de vedere istoric, forma *profitului* industrial apare abia după ce capitalul încetează să existe alături de muncitorul independent. De aceea, inițial *profitul* apare determinat de *dobîndă*. În economia burgheză însă, *dobînda* este determinată de *profit* și [constituie] doar o parte a acestuia. *Profitul* trebuie să fie deci suficient de mare încît o parte din el să se poată ramifica ca *dobîndă*. Istoriceste, lucrurile se prezintă invers: *dobînda* trebuie să fie redusă la un asemenea nivel, încît o parte din cîștig să se poată separa ca *profit*.

Există o relație inerentă între salariu și *profit* — între muncă necesară și supramuncă; dar există oare între

profit și dobîndă vreo altă legătură în afară de cea determinată de rivalitatea dintre aceste două clase, grupate după aceste diferite forme de venit? Dar, pentru ca să existe această rivalitate și cele două clase, este deja presupusă scindarea plusvalorii în profit și dobîndă. Capitalul considerat în general [im Allgemeinen] nu este o abstracție pură. Cînd eu consider, bunăoară, capitalul total al unei națiuni, spre deosebire de munca salariată totală (sau și de proprietatea funciară), sau cînd consider capitalul ca baza economică generală a unei clase, spre deosebire de altă clasă, [atunci] eu consider capitalul în general. La fel cum consider din punct de vedere fiziologic, bunăoară, pe om spre deosebire de animal. Deosebirea reală dintre profit și dobîndă există ca deosebirea unei clase de capitaliști mari posesori de bani față de o clasă de capitaliști industriali. Dar pentru ca două asemenea clase să se opună una alteia, dubla lor existență presupune scindarea în plusvaloarea pusă de capital.

(Economia politică se ocupă de formele sociale specifice ale avuției, sau, mai precis, ale producției de avuție. Substanța avuției, fie ea subiectivă, ca munca, sau obiectivă, ca obiectele destinate să satisfacă trebuințe naturale sau istorice, apare la început comună tuturor epocilor de producție. De aceea, substanța aceasta apare inițial doar ca premisă situată total în afara [cadrului] economiei politice și care intră în sfera de investigație a acesteia din urmă numai atunci cînd ea — substanța — este modificată de relațiile de formă sau apare, la rîndul ei, ca modificîndu-le pe acestea din urmă. Generalitățile care se spun în mod cu-

#322

rent pe această temă se limitează la abstracții care au avut o valoare istorică la primele încercări ale economiei politice, cînd formele erau desprinse încă anevoie de material și erau fixate cu mare efort ca obiect propriu al investigației. Ulterior ele devin plicticoase locuri comune, cu atît mai respingătoare cu cît își arogă o pretenție mai științifică. Acest lucru este valabil pentru tot ce obișnuiesc să pălăvrăgesc economiștii germani sub categoria „bunuri“.)

Important este că ambele, dobînda și profitul, exprimă relații ale *capitalului*. Capitalul purtător de dobînda se opune ca o formă particulară nu muncii, ci capitalului aducător de profit. Relația în cadrul căreia, pe de o parte, muncitorul mai apare ca lucrător independent, adică nu ca muncitor salariat, dar pe de altă parte condițiile obiectuale ale aceluiași [muncitor] posedă deja o existență independentă alături de el, constituind proprietatea unei clase aparte de cămătari, [această relație, deci,] se dezvoltă necesarmente — în toate modurile de producție ce se bazează mai mult sau mai puțin pe schimb — odată cu dezvoltarea avuției comerciale sau a avuției bănești, în opoziție cu formele particulare și limitate ale avuției agricole sau meșteșugărești. Însăși dezvoltarea acestei avuții mercantile poate fi considerată ca dezvoltare a valorii de schimb și deci ca dezvoltare a circulației și a relațiilor bănești în sferile menționate. Această relație, pe de o parte, ne arată, ce-i drept, autonomizarea, separarea condițiilor muncii — care provin tot mai mult din circulație și depind tot mai mult de ea — de existența economică a muncitorului. Pe de altă parte însă, aceasta din urmă încă nu este subordonată procesului capitalului. De aceea, modul de producție încă nu este modificat esențial. Unde se repetă, în cadrul economiei burgheze, relația mai sus menționată — este în ramurile industriale înapoiate sau în astfel de ramuri care încă [VII—52] rezistă pieirii în fața modului de producție modern. În aceste ramuri mai are loc exploatarea odioasă a muncii, fără ca aici relația dintre capital și muncă să poarte cumva în sine baza dezvoltării de noi forțe de producție și germenele unor noi forme istorice. În însuși modul de producție capitalul mai apare aici materialmente subordonat muncitorului izolat sau familiei muncitorești — fie în producția meșteșugărească, fie în mica agricultură. Exploatarea de către capital are loc fără modul de producție capitalist. Rata dobînzii apare [ca] foarte ridicată, deoarece dobînda include profitul și chiar o parte din salariu. Această formă de cămătărie, în care capitalul nu pune stăpînire pe producție, este deci capital numai [sub raport] formal, presupune ca dominînd forme de producție preburgheze; dar se reproduce din nou în sfere subordonate în cadrul economiei burgheze propriu-zise.

#323

O a doua formă istorică a dobînzii: împrumuturi de capital [acordate] avuției consumatoare. [Această formă] apare aici importantă din punct de vedere istoric ca ea însăși un moment al genezei capitalului, întrucît venitul (iar adesea și pămîntul) proprietarilor funciari se acumulează și se capitalizează în buzunarele cămătarilor. Acesta este unul dintre procesele prin intermediul cărora capitalul circulant sau capitalul bănesc se concentrează într-o clasă independentă față de proprietarii funciari.

Forma capitalului realizat, ca și a plusvalorii sale realizate, o constituie banii. Profitul (nu doar dobînda) se exprimă, așadar, în bani; căci în ei este realizată și măsurată valoarea.

Necesitatea plăților în bani — și nu numai a banilor pentru cumpărare de mărfuri etc. — se dezvoltă peste tot unde au loc relații de schimb și circulație a banilor. Nu-i deloc necesar ca schimbul să fie simultan. Odată cu apariția banilor există posibilitatea ca o parte să-și cedeze marfa, iar cealaltă să facă doar mai tîrziu plata sa. Nevoia de bani în acest scop (nevoie ulterior dezvoltată în împrumuturi și operațiuni de scont) constituie una din principalele surse istorice ale dobînzii. Aici însă această problemă nu ne interesează cîtusi de puțin; ea

urmează să fie analizată doar cînd ne vom ocupa de relațiile de credit.

Deosebire între *cumpărare* ($B-M$) și *vînzare* ($M-B$):

„Cînd vînd, 1) adaug la marfă profitul și îmi revine mie, 2) capăt o marfă universal reprezentativă sau convertibilă — *bani*, care pot fi vînduți oricînd și în schimbul cărora pot obține întotdeauna oricare altă marfă, căci vînzarea fără dificultăți a banilor este rezultatul precis sau consecința firească a faptului că vînzarea [celorlalte] mărfuri e mai dificilă... În cazul cumpărării, lucrurile stau altfel. Dacă se cumpără pentru revînzare sau pentru aprovizionarea clienților, oricît de mare ar fi probabilitatea, nu există însă certitudine absolută că se va putea vinde la un preț avantajos... Dar nu toată lumea cumpără pentru a revinde; mulți cumpără pentru consumul propriu" etc. (*Th. Corbet*. „An Inquiry into the Causes and Modes of the Wealth of Individuals". London, 1841, p. 117—118).

„Economist“, April 10 [1858]:

„În raportul prezentat parlamentului, d-l James Wilson arată că monetăria a bătut în 1857 monede de aur în sumă de 4 859 000 l. st., din care 364 000 l. st. în jumătăți de sovereigni. În același an au fost bătute monede de argint în sumă de 373 000 l. st., costul metalului întrebuințat în acest scop reprezentînd 363 000 l. st. În deceniul care s-a încheiat la 31 decembrie 1857 s-au bătut în total monede de aur în sumă de 55 239 000 l. st. și monede de argint în sumă de 2 434 000 l. st. ... În ultimul an s-au bătut monede de aramă în sumă de 6 720 l. st. (valoarea aramei întrebuințate în acest scop fiind de 3492 l. st.), din care 3163 — pence, 2464 — sub jumătăți de penny și 1120 — farthingi... Valoarea totală a monedelor de aramă bătute în ultimul deceniu se ridică la 141 477 l. st., costul aramei respective reprezentînd 73 503 l. st." („The Economist" din 10 aprilie 1858).

„Thomas Culpeper (1641), Josiah Child (1670), Paterson (1694) și Locke (1700) sînt de părere că avuția depinde de reducerea — fie și forțată — a ratei dobînzii la aur și argint. Această părere a dominat în Anglia timp de aproape

#324

două secole" (*Ganilh*. „Des Systèmes d'économie politique". Tome premier. Paris, 1809, p. 76—77).

Cînd, în opoziție cu Locke, *Hume* a dezvoltat determinarea rata dobînzii prin rata profitului ⁸¹, el a avut deja în vedere o mult mai înaltă dezvoltare a capitalului. Într-o măsură și mai mare acest lucru e valabil pentru Bentham atunci cînd — la sfîrșitul secolului al XVIII-lea — el își scria lucrarea consacrată apărării cămătăriei ⁸².

(Începînd cu domnia lui Henric al VIII-lea și pînă la cea a reginei Anna se iau pe cale legislativă măsuri pentru reducerea ratei dobînzii.)

„În fiecare țară există: 1) o clasă producătoare ⁸³ și 2) o clasă care posedă bani și trăiește din dobînzile la capitalul ei" (*J. St. Mill* „Essays on some Unsettled Questions of Political Economy". London, 1844, p. 110).

„Dobînda caselor de amanet este atît de mare din cauza amanetărilor și retragerilor frecvente în cursul aceleiași luni și amanetării unui obiect pentru a se retrage altul și a obține astfel o mică diferență în bani. La Londra există 240 de case de amanet înregistrate, iar în provincie aproximativ 1 450... Capitalul investit în ele reprezintă aproximativ 1 000 000; acest capital efectuează cel puțin trei rotații anual, aducînd de fiecare dată o dobîndă mijlocie de 33 1/2%; astfel clasele de jos din Anglia plătesc anual 1 000 000 pentru împrumutul pe termen scurt de 1 000 000, fără a mai socoti pierderea nerăscumpărată la termen" (*J. D. Tuckett*. „A History of the Past and Present State of the Labouring Population". Vol. I, London, 1846, p. 114).

[14] Transformarea negustorului în capitalist industrial.

Particularitățile capitalului comercial.

Mărimea ratei dobînzii]

„Unele lucrări, ca, de pildă, fabricarea porțelanului, a sticlei etc., nu se pot efectua altfel decît pe scară mare. De aceea, asemenea lucrări nu sînt niciodată efectuate de meșteșugari. Încă în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, unele lucrări, în domeniul țesătoriei de pildă, se efectuau pe scară mare" (*Poppe*. „Geschichte der Technologie". Erster Band. Göttingen, 1807, p. 32).

„Pe vremuri, toate fabricile se limitau la meșteșug, iar *negustorul* nu făcea decît să cumpere și să desfacă produsele meșteșugarilor. În manufacturile de postav și de produse de în, acest sistem era respectat cu strictețe. Treptat însă, în multe localități negustorii încep să-și asume funcțiile de meșteri" (bineînțele, fără prejudecățile și tradițiile de breaslă, fără relațiile dintre vechii meșteri și calfe) „și să angajeze la lucru calfe plătite cu ziuă" (*Poppe*, op. cit., p. 70—71).

Aceasta a fost principala cauză pentru care în Anglia industria propriu-zisă a prins rădăcini și a răsărit în orașele necorporative.

Capitalul comercial, sau banii așa cum se prezintă ei sub formă de avuție negustorească, reprezintă prima formă a capitalului, adică a valorii care provine exclusiv din circulație (din schimb), se conservă, se reproduce și se înmulțește în cadrul circulației, și astfel scopul exclusiv al acestei mișcări și al acestei activități este valoarea de schimb. [Aici avem] ambele mișcări — a cumpăra spre a vinde și a vinde spre

#325

a cumpăra —, dar [VII—53] predomină forma B — M — M — B. Banii și înmulțirea lor apar drept scopul exclusiv al operației. Negustorul nici nu cumpără marfa pentru propriile lui trebuințe, pentru valoarea ei de întrebuințare, și nici n-o vinde pentru a achita, de pildă, obligații contractate în bani sau pentru a-și procura vreo altă marfă destinată satisfacerii trebuințelor sale. Scopul său direct este sporirea valorii, și anume în forma ei nemijlocită ca bani. Avuția comercială o constituie în primul rând banii ca mijloc de schimb; banii ca mișcarea ce mijlocește circulația; negustorul schimbă marfă pe bani și bani pe marfă, și viceversa. Banii apar aici și ca scop în sine, dar fără ca pentru acest motiv să existe în prezența lor metalică. Aici este transformarea vie a valorii în cele două forme ale ei — forma-marfă și forma-bani; indiferența valorii față de forma determinată a valorii de întrebuințare pe care o îmbracă ea și totodată metamorfoza ei în toate aceste forme, care însă apar doar ca deghizări.

Dacă, așadar, acțiunea comerțului rezumă procesele circulației, încât banii ca avuția comerciantului sînt, pe de o parte, cea dintîi existență a capitalului și așa apar și istoricește, tot astfel, pe de altă parte, această formă apare direct contradictorie *conceptului de valoare*. A cumpăra ieftin și a vinde scump, [asta] este legea comerțului. *Deci nu schimb de echivalente, cu care comerțul ar fi, dimpotrivă, imposibil ca ramură de activitate aparte.*

Dar banii ca avuție comercială — așa cum apar în cele mai variate forme ale societății și pe cele mai diferite trepte de dezvoltare a forțelor de producție sociale — sînt doar mișcarea mijlocitoare între extreme pe care ei nu le domină și între premise pe care nu ei le creează.

„Comerțul cel mai întins al oricărei societăți civilizate este cel făcut între locuitorii de la oraș și cei de la sat. El constă în *schimbul producției brute cu produsele manufacturiere*, ...care se face fie direct, fie prin intermediul banilor" (A. Smith. „Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations". Traduction par G. Garnier. Tome II. Paris, 1802, p. 403) [Versiunea românească, vol. I, p. 255].

Comerțul este întotdeauna un element de legătură. La început, producția se desfășura pe scară mică.

„Orașul este un tîrg sau o piață permanentă, unde merg locuitorii de la țară ca să schimbe produsele lor brute cu produse manufacturiere. Acest comerț este acela care procură locuitorilor din oraș afît materia primă pentru munca lor, cît și mijloacele de întreținere. Cantitatea de *produse manufacturiere* pe care ei le vînd locuitorilor de la țară determină, desigur, cantitatea de materii prime și de alimente pe care le cumpără" (op. cit., p. 408) [Versiunea românească, vol. I, p. 256].

Atîta timp cît scopul principal îl constituie „mijloacele de subzistență și de delectare", domnește valoarea de întrebuințare.

#326

[Stă în] conceptul de valoare că ea se conservă și sporește numai prin intermediul schimbului. Dar banii [sînt] valoarea existentă inițial.

„Activitatea economică ce are drept scop dobîndirea a ceva mai mult decît strictul necesar apăruse în orașe cu mult înainte ca ea să se practice de către arendașii de pămînt de la sate" (op. cit., p. 452) [Versiunea românească, vol. I, p. 271].

„Este adevărat că locuitorii orașului trebuie întotdeauna să-și procure, în ultimă analiză, de la țară întreținerea și toate mijloacele de muncă și materialele pentru îndeletnicirea lor, dar cei dintr-un oraș situat aproape de țărmul mării sau pe malurile unui rîu navigabil... pot să și le procure, de asemenea, din colțurile cele mai îndepărtate ale lumii, fie în schimbul produsului manufacturat al propriei lor activități, fie făcînd oficiul de cărauși între ținuturi depărtate și schimbînd produsele unuia cu cele ale altuia. În acest fel, un oraș se poate ridica la o mare situație de bogăție și splendoare chiar dacă nu numai ținutul din vecinătatea sa, ci toate ținuturile cu care el face comerț ar fi în sărăcie și mizerie. Poate că fiecare din aceste ținuturi, luate separat, nu i-ar putea procura decît o mică parte, fie din alimente, fie din cele necesare pentru munca sa, dar toate la un loc îi pot procura o mare cantitate de alimente și de cele necesare pentru muncă" (op. cit., p. 452—453) [Versiunea românească, vol. I, p. 271]

(Orașele italiene au fost primele din Europa care s-au dezvoltat datorită comerțului; în timpul cruciadelor — Veneția, Genova, Pisa — în parte prin transportul oamenilor și întotdeauna prin transportul alimentelor de care aceștia aveau nevoie. Aceste republici au fost un fel de intendenți ai acestor armate.) (Ibid.)

Avuția negustorească, permanent angajată în negoț și schimbînd în vederea valorii de schimb, constituie, de fapt, banii vii.

„Locuitorii orașelor comerciale, importînd din țările mai bogate produse manufacturate fine și obiecte de lux de mare preț, ațîțară vanitatea marilor proprietari, care cumpărarea repede aceste obiecte, cu mari cantități de produse brute de pe pămînturile lor. Comerțul unei mari părți din Europa, în acea epocă, consta deci din schimbul produselor brute ale unor națiuni cu produsele manufacturate ale altor națiuni mai civilizate" (p. 454, 455). „Cînd gustul pentru produse mai fine a devenit așa de general încît a determinat o cerere considerabilă, comercianții, pentru a economisi cheltuielile de transport, au încercat să întemeieze în țara lor manufacturi asemănătoare. De aici originea primelor manufacturi pentru debușee îndepărtate" (ibid.) Manufacturile de articole de lux s-au născut din comerțul exterior și au fost întemeiate de negustori (p. 456—458) [Versiunea românească, vol. I, p. 272—273] (în ele se prelucrau materiale aduse din străinătate).

Adam Smith vorbește și despre un al doilea gen de manufacturi, „care au luat naștere în mod firesc și spontan prin perfecționarea succesivă a industriilor casnice și primitive”. Se prelucrau materii prime din țară (p. 459) [Versiunea românească, vol. I, p. 273].

Popoarele de negustori ale lumii antice au existat în intermundii ⁸⁴, ca zeii lui Epicur, sau, mai bine zis, ca evreii în porii societății poloneze. Majoritatea popoarelor comerciale independente sau orașelor comerciale autonome

#327

magnific dezvoltate [trăiau din] comerț de intermediere, care era bazat pe barbaria popoarelor producătoare, între care ele[, acele popoare și orașe,] au jucat rolul banilor (rolul de intermediari).

Pe primele trepte ale societății burgheze, comerțul domină industria; în societatea modernă, lucrurile stau invers.

Comerțul se va răsfrînge, firește, într-o măsură mai mare sau mai mică, asupra comunităților între care este purtat. [Datorită comerțului,] producția va fi tot mai mult subordonată valorii de schimb; valoarea de întrebuintare nemijlocită este împinsă tot mai mult în fundal, deoarece comerțul face subzistența mai dependentă de vânzarea produsului decât de consumarea lui directă. [Comerțul] destramă vechile relații [și] amplifică prin aceasta circulația banilor. La început el acaparează numai surplusul producției; [apoi,] treptat, pune mâna pe producția însăși. Totuși, efectul dizolvant al comerțului depinde în mare măsură de natura comunităților producătoare între care se desfășoară. De pildă, [comerțul] de-abia [de] a zdruncinat vechea obște indiană și în general relațiile asiatice. Înșelăciunea în [operația de] schimb este [VII—54] baza comerțului, așa cum apare el independent.

Capitalul apare însă numai acolo unde comerțul pune stăpînire pe producția însăși, iar negustorul devine producător sau producătorul devine pur și simplu negustor. [Stă] împotriva sistemul corporativ medieval, sistemul de castă etc. Dar apariția capitalului în forma sa adecvată presupune capitalul în calitate de capital comercial, astfel încît nu se mai produce — mai mult sau mai puțin prin mijlocirea banilor — pentru folosință, ci pentru comerț pe scară mare.

Avuția negustorească ca formă economică independentă și ca bază a orașelor comerciale și a popoarelor comerciale există și a existat [ca intermediar] între popoare care se află pe cele mai diferite trepte de dezvoltare economică, iar în orașul comercial propriu-zis (în cel din Asia antică, de pildă, în cel grecesc sau italian etc. din evul mediu) producția poate să continue să existe sub formă corporativă etc.

Steuart, „Comerțul este o operație datorită căreia avuția sau munca indivizilor sau a societăților pot fi schimbate, prin intermediul unui grup de oameni numiți negustori, pe un echivalent apt să satisfacă orice trebuință, fără vreo întrerupere în producție sau întârziere în consum. *Industria* este întrebuintarea muncii iscusite de către omul liber în vederea procurării prin comerț a unui echivalent apt să satisfacă orice trebuință” (*J. Steuart*, „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. I, Dublin, 1770, p. 166).

„Atîta timp cît trebuințele sînt simple și puține, lucrătorul găsește suficient timp pentru efectuarea întregii sale munci; cînd trebuințele se înmulțesc, oamenii trebuie să lucreze mai încordat; *timpul devine prețios*; de aceea se introduce comerțul... Negustorul ca intermediar între producători și consumatori (p. 171).

#328

„Concentrarea (produselor) în mâini puține este introducerea comerțului” (ibid.). „Consumatorul nu cumpără spre a revinde; negustorul cumpără și vinde numai în vederea cîștigului” (p. 174) (adică pentru valoare). „Cel mai simplu gen de comerț este acela care se practică prin *schimbul mijloacelor de subzistență strict necesare*” (dintre surplusurile alimentare ale fermierilor și muncitorii liberi) [p. 175—176]. „Progresul trebuie atribuit exclusiv introducerii banilor” (p. 176).

„Atîta timp cît trebuințele se satisfac reciproc prin intermediul trocului, nu este nevoie de bani. Aceasta este cea mai simplă dintre combinații. Cînd trebuințele se înmulțesc, trocul devine mai dificil; datorită acestui fapt se introduc *banii*. Banii sînt prețul comun al tuturor lucrurilor. Un echivalent adecvat în miinile celor care reprezintă cererea. Această operație de vânzare-cumpărare este ceva mai complexă decât cea a trocului” (p. 177).

Așadar, 1) *troc*, 2) *vînzare-cumpărare*, 3) *comerț*.

„Trebuie să apară negustorul. Ceea ce înainte purta numele de trebuințe este reprezentat acum prin consumator, industria — prin proprietarii de manufacturi, banii — prin negustor. Negustorul este reprezentantul banilor, cărora el le substituie creditul; și așa cum banii au fost inventați pentru înlesnirea schimbului, tot astfel negustorul care uzează de credit reprezintă o nouă perfecționare a întrebuintării banilor. Această operație de vânzare-cumpărare este comerț; el scutește ambele părți de orice grijă în privința transportului [mărfurilor] și concordanței dintre trebuințe sau dintre trebuințe și bani; negustorul este rînd pe rînd reprezentantul consumatorului, al proprietarului de manufactură și al banilor. Pentru consumatori el reprezintă totalitatea proprietarilor de manufacturi, iar pentru aceștia din urmă — totalitatea consumatorilor; pentru ambele clase creditul negustorului suplinește folosirea banilor” (p. 177, 178).

„Se consideră că *negustorii cumpără și vînd nu din necesitate, ci în vederea, profitului*” (p. 201).

„Numai industriașul produce pentru consumul altuia, și nu pentru consumul propriu; aceste bunuri îi devin folositoare

numai din momentul în care le schimbă. Ele fac deci necesară negustoria sau arta schimbului. Ele se apreciază numai în funcție de valoarea lor de schimb" (*Sismondi*. „Études sur l' économie politique". Tome II, Bruxelles, 1838, p. 161). „Comerțul a răpit lucrurilor, avuției, caracterul lor inițial de utilitate; *comerțul a redus orice lucru la opoziția dintre valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb*" (p. 162). „La început, utilitatea este adevărata măsură a valorilor; ...comerțul a existat încă în starea patriarhală a societății, dar fără a cuprinde în întregime această societate; în sfera lui intra numai surplusul de produse al fiecărui om, dar nu și ceea ce era necesar existenței lui" (p. 162, 163). „Dimpotrivă, caracteristic pentru actualul nostru progres economic este faptul că *comerțul și-a asumat distribuirea totalității avuției* ce se produce anual și, în consecință, a răpit acesteia caracterul de valoare utilă, lăsându-i-l numai pe cel de valoare de schimb" (p. 163).

„Pînă la introducerea comerțului..., creșterii cantității de produse obținute îi corespundea o sporire directă a avuției. Cantitatea de muncă grație căreia era obținut un obiect sau altul avea prea puțină importanță în acea vreme... într-adevăr, obiectul dorit nu pierde cîtuși de puțin din utilitate, chiar dacă procurarea lui nu cerea nici o muncă; cerealele și pînza erau la fel de necesare posesorilor lor chiar dacă le-ar fi căzut de-a gata din cer. Aceasta este, fără îndoială, adevărata evaluare a avuției, delectării și utilității. Dar din momentul în care oamenii... și-au legat existența de schimburile pe care ei le puteau face, adică de comerț, ei au fost nevoiți să adopte un alt criteriu de evaluare, și anume valoarea de schimb, valoare care nu rezultă din utilitate, ci din *raportul dintre*

#329

trebuințele întregii societăți și cantitatea de muncă necesară pentru satisfacerea acestor trebuințe, sau cantitatea de muncă necesară în viitor" (op. cit., p. 266). „La estimarea valorilor pe care oamenii au căutat să le măsoare prin introducerea banilor, noțiunea de utilitate a fost complet abandonată. Oamenii au început să ia în considerație numai *munca*, efortul necesar pentru producerea celor două articole care se schimbă unul pe celălalt" (p. 267).

Referitor la dobîndă, J. W. Gilbart spune următoarele în cartea sa „The History and Principles of Banking" (London, 1834):

„Că un om care ia bani cu împrumut în scopul de a realiza un profit trebuie să dea creditorului o parte din profit, acesta este un principiu de la sine înțeles al justiției naturale. Profit se realizează de obicei prin intermediul comerțului. În evul mediu populația era pur agricolă. Date fiind aceste condiții și regimul feudal, comerțul era slab dezvoltat, prin urmare și profitul redus... De aceea în evul mediu legile cu privire la camătă erau justificate. În afară de aceasta, într-o țară agricolă rar se află un om în situația de a trebui să ia bani cu împrumut, afară doar de cazul că sărăcește sau este strîmțorât" (p. 163).

„Henric al VIII-lea limitează dobîndă la 10%, Iacob I la 8%, Carol al II-lea la 6%, Anna la 5%" (p. 164—165). „În [VII—55] acea vreme, cei care dădeau bani cu împrumut erau de fapt, dacă nu de drept, monopolști, și de aceea era absolut necesar ca față de ei, ca față de orice alți monopolști, să se ia măsuri restrictive. În vremurile noastre, rata profitului reglează rata dobînzii; în vremurile acelea, rata dobînzii regla rata profitului. Dacă creditorul îl împovăra pe negustor cu o rată a dobînzii ridicată, negustorul trebuia să adauge și el la mărfurile lui o rată a profitului mai ridicată. De aceea sume mari de bani erau scoase din buzunarele cumpărătorilor pentru a fi trecute în buzunarele celor ce dădeau bani cu împrumut. Acest adaos la preț care scumpea mărfurile făcea ca publicul să fie mai puțin capabil și mai puțin grăbit să cumpere aceste mărfuri" (p. 165).

„În condițiile dominației unor echivalente invariabile, comerțul etc. ar fi imposibil" (*G. Opdyke*. „A Treatise on Political Economy". New York, 1851, p. 67).

„Limitarea pozitivă [prin lege] a cantității acestui instrument (adică a banilor de hîrtie) „ar îndeplini unica funcție utilă pe care cheltuielile de producție o îndeplinesc față de celălalt instrument" (banii de metal) (op. cit, p. 300).

Dobîndă. „Dacă o anumită sumă de metal nobil scade ca valoare, aceasta nu constituie un motiv să se ia o cantitate mai mică de bani pentru folosința acestei sume, căci dacă pentru debitor capitalul reprezintă o valoare mai mică, în aceeași măsură îi va fi mai ușor să plătească dobîndă. În California se ia 3% pe lună, adică 36% pe an, datorită instabilității situației generale... în Hindustan, unde împrumuturile se acordă prinților indieni pentru *cheltuieli neproductive*, creditorii, pentru a-și compensa în medie pierderile de capital, iau o dobîndă foarte ridicată, 30%, *care nu se află în nici un raport cu profitul* ce s-ar putea obține prin operații industriale" („The Economist" din 22 ianuarie 1853, nr. 491, p. 89). Creditorul „ia aici o dobîndă îndeajuns de mare pentru a-și asigura recuperarea, într-un termen scurt, a sumei împrumutate sau, în orice caz, pentru a compensa pierderile suferite în unele cazuri printr-un câștig vădit exorbitant în alte cazuri" (ibid.).

„Rata dobînzii depinde: 1) de rata profitului, 2) de raportul în care se împarte profitul total între debitor și creditor" (ibid.).

#330

„Abundența sau lipsa de metale nobile, nivelul general ridicat sau scăzut al prețurilor determină numai cantitatea mai mare sau mai mică de bani care va fi necesară pentru efectuarea schimbului dintre creditori și debitori, ca și pentru toate celelalte feluri de schimb... Singura deosebire este că va fi nevoie de o sumă mai mare de bani pentru a reprezenta și transfera în mâinile debitorului capitalul ce se dă cu împrumut... Raportul dintre suma ce se plătește pentru folosința capitalului și mărimea acestui capital exprimă rata dobînzii, măsurată în bani" (op. cit., p. 89—90).

[15] Diverse considerații despre bani]

Dublu etalon. Odinioară, „în țările în care aurul și argintul constituie etalonul legal, a circulat aproape numai argintul,

deoarece în perioada 1800—1850 aurul a avut tendința de scumpire în raport cu argintul... în Franța, aurul era ceva mai scump decât argintul și circula cu o primă la raportul său față de argint, așa cum fusese stabilit în 1802... La fel și în Statele Unite, ...în India". (În India acum este folosit ca etalon argintul, ca și în Olanda etc.) „Circulația din Statele Unite a fost în primul rând afectată [de descoperirea aurului californian]. Importul masiv de aur din California, prima la argint în Europa... exportul masiv de monede de argint și înlocuirea lor cu aur. Guvernul Statelor Unite a bătut și monede de aur în valoare de numai 1 dolar, înlocuirea [parțială] a argintului cu aur în Franța" („The Economist" din 15 noiembrie 1851, p. 1257).

„Oricare ar fi «etalonul valorii» și *oricare* ar fi porțiunea fixă din acest etalon pe care o reprezintă moneda aflată în circulație și care ar putea fi stabilită, nu e mai puțin adevărat că amândouă pot avea o valoare fixă și permanentă una în raport cu alta numai când sînt convertibile la cererea posesorului" („The Economist" din 9 octombrie 1847, p. 1158).

„Singurii bani care pot avea un curs superior valorii lor nominale sînt aceia cu care nimeni nu este obligat să plătească, dar pe care toți sînt obligați să-i accepte ca mijloc legal de plată" („The Economist" din 19 ianuarie 1851, p. 59).

„Nici o țară nu poate avea, logic vorbind, mai mult de un etalon (mai mult de *un* etalon de măsură a valorii), deoarece acest etalon trebuie să fie uniform și invariabil. Nici o marfă nu posedă o valoare uniformă, invariabilă, în raport cu celelalte mărfuri; ea nu o posedă decât în raport cu sine însăși. O monedă de aur are întotdeauna aceeași valoare ca și altă monedă de aur de același titlu, de aceeași greutate, în același loc; dar aceasta nu se poate spune despre aur și o altă marfă, cum ar fi, de pildă, argintul" („The Economist" din 11 mai 1844, p. 771).

„Lira sterlină engleză reprezintă astăzi ceva mai puțin de 1/3 din valoarea ei inițială, florinul german — 1/6. Scoția, înainte de unirea ei cu Anglia, și-a redus lira la 1/36, livra franceză reprezintă 1/74 [din valoarea ei inițială], maravediul spaniol mai puțin de 1/1 000, reis-ul portughez și mai puțin" (*Morrison*. „Observations on the system of Metallic Currency adopted in this country". London, 1837, p. 13).

„Înainte de legea din 1819⁸⁵, fluctuațiile prețului la lingourile de aur aveau și alte cauze în afară de circulația bancnotelor: 1) starea mai mult sau mai puțin bună a monedelor. Dacă moneda metalică aflată în circulație scade sub greutatea ei legală, cea mai mică variație a cursului schimbului, urmată de o cerere de metal pentru export, trebuie să urce prețul lingourilor într-o proporție cel puțin egală cu cea a scăderii conținutului de metal al monedei. 2) Legile

#331

penale care interziceau retopirea și exportarea monedelor și îngăduiau comerțul de lingouri, în condițiile unei intense cereri pentru export, aceasta crea posibilități pentru oscilarea prețului lingourilor în raport cu moneda chiar în perioade în care banii de hîrtie erau perfect convertibili în aur. [Creșteri de prețuri la lingouri s-au înregistrat] în anii 1783, 1792, 1795, 1796... în 1816 prețul lingourilor a depășit prețul monetar, deoarece directorii Băncii Angliei, preocupați de pregătirea reluării plăților în numerar, primeau aurul la un preț considerabil superior celui monetar" (*Fullarton*. „On the Regulation of Currencies". 2nd edition. London, 1845, p. 7—9).

Etalonul poate fi de aur, chiar dacă în circulație nu există nici măcar o uncie din acest metal („The Economist").

„Sub George al III-lea (printr-o lege din 1774) argintul a fost declarat mijloc de plată legal numai pînă la suma de 25 l. st. Potrivit aceleiași legi, banca nu mai plătea acum decât în aur" (*Morrison*, op. cit., p. 12). „Lordul Liverpool (începutul secolului al XIX-lea) a transformat argintul și arama în monede cu caracter pur simbolic" (op. cit., p. 14—15).

Influența dizolvantă a banilor. Banii reprezintă un mijloc de fărîmițare a proprietății.

Elucubrațiile lui Urquhart pe tema etalonului monetar:

„Valoarea aurului trebuie să se măsoare cu ajutorul aurului însuși; dar cum ar putea o substanță să fie măsura propriei sale valori în alte obiecte? Valoarea aurului trebuie să fie stabilită cu ajutorul propriei sale *greutăți*, căreia i se dă totodată o altă denumire, falsificată; în felul acesta rezultă că o *uncie* de aur valorează atîtea *lire sterline* și fracțiuni de liră sterlină. Aceasta este însă falsificarea *unei măsurii*, și nu stabilirea *unui etalon*" (*D. Urquhart*. „Familiar Words". London, 1856, p. 104—105).

[VII—56] Adam Smith spune că munca este *măsura reală*, iar banii — *măsura nominală* a valorii. Munca figurează la el ca măsură inițială⁸⁶.

Valoarea banilor. John Stuart Mill.

„Dacă cantitatea de mărfuri vîndute și numărul vînzărilor și revînzărilor acestor mărfuri sînt date, valoarea banilor depinde de cantitatea de bani și de numărul de treceri ale fiecărei monede dintr-o mînă în alta, în cursul acestui proces". „Cantitatea de bani aflați în circulație este egală cu valoarea bănească a tuturor mărfurilor vîndute, împărțită la numărul care exprimă viteza de circulație". „Dacă totalul mărfurilor și tranzacțiilor este dat, valoarea banilor este invers proporțională cu cantitatea lor, înmulțită cu viteza lor de circulație". Dar toate aceste afirmații nu pot fi înțelese altfel decât „că este vorba numai de cantitatea de bani care se află realmente în circulație și se schimbă efectiv pe mărfuri". „Cantitatea necesară de bani este determinată în parte de cheltuielile lor de producție, iar în parte de viteza lor de circulație. Dacă viteza de circulație este dată, sînt determinate cheltuielile de producție; dacă cheltuielile de producție sînt date, cantitatea de bani depinde de viteza de circulație" (*J. Stuart Mill*. „Principles of Political Economy". Vol. II, London, 1848, p. 17, 18, 20, 30).

„Banii nu au alt echivalent în afară de ei înșiși sau de ceea ce este marfă". De aceea ei profanează totul. La începutul secolului al XV-lea, în Franța, „pînă și sfintele potire etc. se amanetau la evrei" (*Augier*. „Du crédit public". Paris, 1842, p. 95, 101).

#332

Banii nu sînt obiect de consum nemijlocit:

„Banii nu devin niciodată obiect de consum; ei rămîn întotdeauna marchandise *, nu devin niciodată denrée **. Ei au valoare intrinsecă directă numai pentru societate, iar valoare de schimb pentru fiecare individ. De aceea materialul bănesc trebuie să posedă valoare, dar o valoare bazată pe o trebuință artificială; el nu trebuie să fie indispensabil existenței omului, căci întreaga cantitate de bani care se află în circulație nu poate fi niciodată întrebuițată în consumul individual; ea trebuie să circule mereu" (H. Storch. „Cours d'économie politique". Tome II. Paris, 1823, p. 109, 113—114).

[VII—57] John Gray. „The Social System. A treatise on the principie of Exchange". Edinburgh, 1831:

„Trebuie să facem ca vînzarea pe bani să fie în orice moment o operație tot atît de lesnicioasă cum este în prezent cumpărarea pe bani; atunci producția va deveni cauza uniformă și întotdeauna eficientă a cererii" (p. 16).

„Actuala limită a producției nu este cantitatea care poate fi produsă, ci aceea care poate fi vîndută cu profit" (p. 59).

„Banii ar trebui să fie doar o *recipisă*, un certificat doveditor că deținătorul fie că a adăugat o anumită valoare la fondul avuției naționale, fie că a dobîndit un drept asupra valorii menționate de la cineva care a adăugat-o la acest fond... Banii nu trebuie să fie altceva decît chitanțe la purtător, transferabile, divizibile și nesusceptibile de falsificare privind existența unei avuții în rezervă" (p. 63, 64).

„După estimarea valorii produsului, acesta este depus la bancă și poate fi retras la cerere, dar cu condiția unanim admisă că acela care depune un bun oarecare la proiectata bancă națională poate retrage o valoare egală sub orice altă formă, fără să fie obligat să ia chiar bunul depus... Acest bancher național ar lua în primire și în custodie *orice* fel de valori și ar elibera în schimbul lor *orice* fel de valori" (p. 67—68).

„Dacă banii — spune Gray — au *aceeași valoare* cu ceea ce ei reprezintă, ei încetează de a fi *reprezentativi*. Una dintre principalele cerințe pe care trebuie să le satisfacă banii este aceea ca deținătorul lor să fie nevoit din cînd în cînd să-i prezinte spre plată acolo de unde i-a primit. Dar dacă banii vor avea *aceeași valoare intrinsecă* ca și cea care se dă în schimbul lor, nu va exista o asemenea necesitate" (p. 74).

„*Deprecierea stocului*... trebuie să constituie unul dintre capitele de cheltuieli naționale" (p. 115, 116). „În orice țară, activitatea economică trebuie să se desfășoare pe baza unui capital național" (p. 171). „Pămîntul trebuie să devină proprietate națională" (p. 298).

John Gray. „Lectures on the nature and use of Money". Edinburgh, 1848:

„Omul ca membru al colectivității *n-ar trebui* să cunoască altă limită pentru sporirea mijloacelor sale materiale de consum în afară de cea a epuizării *hărniciei sale* sau a *forțelor sale de producție*. Or, prin adoptarea unui sistem monetar fals în principiu și distructiv în practică, am consimțit să ne limităm mijloacele materiale de consum *exact la cantitatea care poate și schimbată cu profit pe o*

* — marfă ca articol de comerț. — *Nota trad.*

** — marfă ca articol de consum. — *Nota trad.*

#333

marfă care, din cîte există pe pămînt, *este cea mai puțin susceptibilă de a fi multiplicată prin munca omului*" (p. 29). Pentru un sistem bun se cere: „1) un sistem bancar care să restabilească raportul *firesc* dintre cerere și ofertă; 2) o *adevărată* măsură a valorii în locul ficțiunii existente" (p. 108).

(În această lucrare, ideea băncii de schimb, cu menținerea actualului mod de producție, este și mai amplu dezvoltată [decît în prima]).

„Trebuie să existe un preț minim al muncii, plătilbil în monedă-etalon" (p. 160). „Să dăm, de pildă, salariului minim stabilit de lege pentru săptămîna de 60—72 de ore denumirea de 20 de șilingi sau 1 liră etalon" (p. 161). „Trebuie oare să menținem *fictivul* nostru etalon al valorii, *aurul*, încătușînd astfel resursele productive ale țării, sau trebuie să recurgem la etalonul *firesc* al valorii, *munca*, și să eliberăm astfel resursele noastre productive ?" (p. 169). „Odată stabilită mărimea acestui salariu minim, ea va trebui să rămînă aceeași pentru totdeauna" (p. 174). „Lăsați aurul și argintul să-și ocupe locul cuvenit pe piață, alături de unt, ouă, postav și pînză, și atunci valoarea metalelor nobile ne va interesa tot atît de puțin cît cea a diamantelor" etc. (p. 182—184). „Nu avem nimic de obiectat împotriva folosirii aurului și argintului ca *instrumente de schimb*, ci numai împotriva folosirii lor ca *măsură* a valorii... în scurt timp s-ar vedea cîte uncii de aur sau argint ar putea fi obținute la Londra, Edinburgh sau Dublin în schimbul unei bancnote de 100 de lire-etalon" (p. 188).

Dobîndă. „Pe măsură ce crește clasa rentierilor, crește și clasa celor care dau capital cu împrumut, căci sînt unii și aceiași oameni. Chiar și numai din această cauză, rata dobînzii în țările vechi ar trebui să manifeste o tendință de scădere" (Ramsay. „An Essay on the Distribution of Wealth". Edinburgh, 1836, p. 202).

„Este probabil că în toate timpurile cheltuielile de producție ale metalelor nobile au depășit ceea ce s-a recuperat vreodată ca valoare a lor" (W. Jacob. „An Historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals". Vol. II, London, 1831, p. 101).

Valoarea banilor. „Valoarea tuturor lucrurilor, împărțită la numărul tranzacțiilor al căror obiect au fost ele din momentul cînd au plecat de la producătorul lor și pînă ce au ajuns la consumatorul lor, este egală cu valoarea ecus-ilor folosiți pentru cumpărarea lor, împărțită la numărul trecerilor acestor monede dintr-o mînă în alta în același interval de timp" (Sismondi. „Nouveaux Principes d'Economie Politique" etc.)⁸⁷.

Falsa teorie a prețurilor cel mai formal dezvoltată se găsește la James Mill. (Citez după traducerea franceză: J. Mill, „Elements d'Economie Politique”. Traduits de l'anglais par Parisot. Paris, 1823.) Iată pasajele cele mai importante:

„Valoarea banilor este egală cu proporția în care ei se schimbă pe alte articole, sau cu cantitatea de bani care se dă în schimbul unei anumite cantități de alte bunuri” (p. 128). „Acest raport este determinat de *cantitatea totală* de bani care se află într-o țară. Dacă presupunem, pe de o parte, toate mărfurile unei țări și, pe de altă parte, toți banii ei, este evident că în schimbul care intervine între ambele părți valoarea banilor, adică cantitatea de mărfuri pe care sînt schimbați acești bani, depinde în întregime de propria lor cantitate” (ibid.). Exact așa se petrec lucrurile și în mișcarea reală. Masa totală a mărfurilor unei țări se schimbă pe masa totală a banilor *nu dintr-o dată*, ci parte cu parte, și

#334

adesea în părți foarte mici, la epoci diferite în cursul anului. Aceeași piesă bănească care a servit astăzi la efectuarea unui schimb poate servi mâine la efectuarea unui alt schimb. O parte a banilor este folosită pentru [VII—58] un număr mare de acte de schimb, o altă parte este folosită pentru un număr foarte mic de asemenea acte, iar o a treia parte e acumulată și nu servește la nici un fel de schimb. În cadrul acestor variații se stabilește o rată mijlocie, bazată pe numărul actelor de schimb a căror efectuare ar necesita folosirea fiecărei piese monetare, dacă toate ar realiza același număr de acte de schimb. Să fixăm arbitrar acest număr, la 10 de pildă. Dacă fiecare piesă monetară aflată în țară a servit la 10 cumpărări, rezultatul este același ca și cum numărul total al pieselor monetare s-ar fi înzecit și fiecare dintre ele ar fi servit numai la o singură cumpărare. În acest caz valoarea tuturor mărfurilor este egală cu de 10 ori valoarea banilor etc.” (p. 129, 130). „Dacă, în loc ca fiecare piesă monetară să servească într-un an la 10 cumpărări, masa totală a banilor s-ar înzeci și fiecare piesă monetară n-ar servi decît la un singur schimb, e limpede că orice majorare a acestei mase ar provoca o scădere corespunzătoare a valorii fiecărei monede în parte. Deoarece *se presupune* că masa tuturor mărfurilor pe care pot fi schimbați banii rămîne *aceeași*, înseamnă că valoarea masei totale a banilor nu a devenit, după majorarea cantității lor, mai mare decît a fost înainte. *Dacă presupunem* că ea a fost sporită cu o zecime, valoarea fiecărei părți alicote din masa totală a unei uncii, de pildă, trebuie să scadă cu o zecime” (p. 130, 131). „Oricare ar fi deci gradul de sporire sau de micșorare a masei totale a banilor, atunci cînd cantitatea celorlalte obiecte rămîne aceeași, valoarea masei totale și a fiecăreia din părțile ei componente înregistrează o scădere sau o creștere corespunzătoare. E limpede că această teză exprimă un adevăr absolut. Ori de cîte ori *valoarea banilor* a înregistrat o urcare sau o scădere și ori de cîte ori cantitatea mărfurilor pe care ei puteau fi schimbați și viteza circulației lor au rămas aceleași, această schimbare trebuie să fi avut drept cauză o sporire sau o micșorare corespunzătoare a cantității banilor, și ea nu poate fi atribuită vreunei alte cauze. Dacă masa mărfurilor scade în timp ce cantitatea de bani rămîne aceeași, este același lucru ca și cînd suma totală a banilor s-ar fi mărit, și viceversa. Schimbări asemănătoare se produc în urma fiecărei schimbări intervenite în *circulația banilor*. Orice sporire a numărului cumpărărilor are același efect ca sporirea cantității totale a banilor; o micșorare a numărului lor are un *efect diametral opus*” (p. 131, 132). „Dacă o parte din produsul anual nu intră deloc în procesul schimbului, cum se întîmplă, de pildă, cu partea pe care o consumă producătorii înșiși sau cu ceea ce nu se schimbă pe bani, această parte nu intră în calcul, căci ceea ce nu se schimbă pe bani este ca și inexistent în raport cu aceștia din urmă” (p. 131, 132). „Cînd sporirea sau micșorarea cantității de bani se poate produce nestingherit, această cantitate este reglată de valoarea metalului... Dar aurul și argintul sînt mărfuri, produse... Asemenea valorii tuturor celorlalte produse, valoarea aurului și argintului este și ea reglată de *cheltuielile de producție*” (p. 136, 137).

Platitudinea acestui raționament e mai mult decît evidentă.

1) *Dacă se presupune* ca masa mărfurilor și viteza de circulație rămîn neschimbate, dar totuși o masă mai mare de aur sau argint se schimbă pe aceeași masă de mărfuri (fără să se fi modificat valoarea aurului și argintului, adică cantitatea de muncă pe care o conțin aurul și argintul), înseamnă că se presupune tocmai ceea ce trebuie demonstrat, și anume că prețurile mărfurilor sînt determinate de cantitatea mijloacelor de circulație, și nu invers.

#335

2) Mill admite că mărfurile care nu sînt aruncate în circulație nu există pentru bani. Este tot atît de clar că banii care nu se pun în circulație nu există pentru mărfuri. Prin urmare nu există nici un raport fix între valoarea banilor în general și masa banilor care intră în circulație. Afirmația că masa efectiv aflată în circulație, împărțită la numărul rotațiilor ei, este egală cu valoarea banilor nu este decît o parafrază tautologică a afirmației că valoarea mărfii, exprimată în bani, este prețul mărfii; întrucît banii aflați în circulație exprimă valoarea mărfurilor pe care ei le fac să circule, înseamnă că valoarea acestor mărfuri este determinată de *masa* banilor aflați în circulație.

3) Confuzia viziunii lui Mill se manifestă clar în faptul că, după părerea sa, valoarea banilor scade sau crește „la fiecare variație în dinamica circulației”. Indiferent dacă o liră sterlină circulă o dată sau de zece ori pe zi, în fiecare act de schimb ea exprimă echivalentul mărfii, se schimbă pe aceeași valoare sub formă de marfă. Propria ei valoare rămîne aceeași în fiecare act de schimb, și deci nu este modificată nici de circulație lentă, nici rapidă. Masa banilor aflați în circulație a variat; dar nici valoarea mărfii, nici valoarea banilor nu a variat.

„Cînd se spune: o bucată de postav valorează 5 l. st., aceasta înseamnă că ea are o valoare egală cu 616 370 de grani

de aur-etalon. Argumentul de mai sus poate fi parafrizat astfel: prețurile trebuie să scadă ca urmare a faptului că mărfurile sînt evaluate la atîtea și atîtea uncii de aur, iar cantitatea totală de aur în țară a scăzut" (*J. G. Hubbard*. „The Currency and the Country”. London, 1843, p. 44—45).

4) Mill presupune inițial, în teorie, că întreaga masă de bani existenți în țară se schimbă *deodată*, pe întreaga masă a mărfurilor aflate în țară. El afirmă apoi că lucrurile se petrec astfel și în realitate, și anume în special pe motivul că în practică se petrece tocmai contrarul, căci numai unele părți ale masei de bani se schimbă pe unele părți ale masei de mărfuri și numai foarte puține plăți se fac în numerar. De aici urmează că numărul total al tranzacțiilor sau cumpărărilor efectuate într-o zi nu depinde cîtusi de puțin de banii care au circulat în acea zi și că masa de bani care circulă într-o anumită zi este efectul, și nu cauza unei mase de tranzacții anterioare și este complet independentă de rezerva de bani existentă într-un moment sau altul.

5) În cele din urmă, Mill însuși recunoaște că într-o circulație monetară liberă, și numai cu o astfel de circulație avem de-a face aici, valoarea banilor este determinată de cheltuielile lor de producție, adică, după cum spune chiar el, de timpul de muncă pe care îl conțin.

[VII—59] *Lucrări de istorie a banilor*. În lucrarea lui *Ricardo* „Proposals for an Economical and Secure Currency with Observations on

#336

the profits of the Bank of England" (London, 1816) există un pasaj în care autorul dă peste cap întreaga sa concepție. În acest pasaj se spune:

„Cantitatea bancnotelor aflate în circulație depinde... de suma necesară pentru circulația țării, și această sumă este reglată de *valoarea* etalonului, de totalul plăților și de economia realizată la efectuarea acestora" (p. 8).

„Sub regii Ludovic al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea, în Franța mai existau impozite în natură pe care țăraniile le plăteau către stat" (*Augier*. „Du crédit public". Paris, 1842, p. 128—129).

Prețurile și masa mijloacelor de circulație:

„O simplă creștere a prețurilor nu este suficientă pentru a provoca o cerere de bani adiționali. O astfel de cerere apare numai în cazul cînd producția și consumul sporesc concomitent. De pildă, prețul cerealelor crește, dar oferta lor scade. În acest caz nevoile circulației pot fi satisfăcute cu aceeași cantitate de bani... Dar cînd creșterea prețurilor este provocată de o cerere sporită, de noi piețe, de extinderea producției, pe scurt, cînd *creșterea prețurilor este însoțită de o sporire a sumei totale a tranzacțiilor*, este necesară o sporire corespunzătoare a cantității de bani" (*J. Fullarton*. „On the Regulation of Currencies". 2nd edition. London, 1845, p. 102—104).

„Comerțul reglează banii, nu banii reglează comerțul. Sluga comerțului trebuie să se conformeze variației" (prețurilor) „la celelalte mărfuri" (*[Davenant]*. „Discourses on the Publick Revenues, and on the Trade of England". Part II, London, 1698, p. 16).

„Sub regii feudali, prețurile puținelor mărfuri pe care le cumpărau masele populare scăzuseră în așa măsură, încît nici o monedă de aur sau de argint nu era suficient de mărunță pentru plata consumului zilnic al lucrătorului... De aceea moneda curentă se confecționa, ca și în Roma antică, numai din metale inferioare — aramă, zinc, fier" (*Jacob*. „An Historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals". Vol. I, London, 1831, p. 302).

Jacob presupune că în acest secol 2/3 din cantitatea totală de aur și argint au fost întrebuințate în Europa pentru diverse obiecte, ustensile și ornamente, și nu pentru batere de monedă [op. cit, voi. II, p. 212—213]. (în alt loc el evaluează la 400 000 000 l. st. metalele nobile întrebuințate în acest mod în Europa și în America.)

Prețurile și masa mijloacelor de circulație.

Locke, „The Spectator" din 19 octombrie 1711, Hume, Montesquieu — teoria lor se bazează pe trei teze:

- 1) prețurile mărfurilor sînt proporționale cu cantitatea de bani existentă în țară;
- 2) monedele și ceilalți bani care circulă într-o țară sînt reprezentanții tuturor mărfurilor și ai întregii munci din această țară, astfel încît cu cît e mai mare sau mai mic numărul reprezentanților, cu atît e mai mică sau mai mare cantitatea de lucruri reprezentate care revin la aceeași cantitate de bani;

#337

3) dacă crește cantitatea de mărfuri, acestea devin mai ieftine; dacă crește cantitatea banilor, se ridică valoarea mărfurilor (Stuart) *.

Moneda divizionară (mici monede de aramă și de argint, mărci de calcul) în opoziție cu banii, care au o valoare intrinsecă (ibid.).

Acțiunea dizolvantă a banilor:

„Banii reprezintă un mijloc de a fragmenta proprietatea (imobile și alte capitaluri) în nenumărate părțile și de a o consuma bucată cu bucată prin intermediul schimbului" (*Bray*. „Labour's Wrongs and Labour's Remedy". Leeds, 1839, p. 140—141).

(Fără bani, o masă de obiecte nu ar putea fi schimbate, înstrăinate.)

„Cînd lucrurile imobile și imuabile au devenit obiect de comerț între oameni în aceeași măsură ca și cele mobile și destinate schimbului, au intrat în uz banii ca regulă și măsură (square); toate aceste lucruri au devenit susceptibile de evaluare și au căpătat valoare" ([Misselden.] „Free Trade, or The Meanes to make Trade flourish". London, 1622, p. 21).

Monedă. Piesele de argint și de aramă care alcătuiesc moneda divizionară sînt *reprezentantele* unor părți fracționare ale lirei sterline. (*Așa a declarat recent lordul trezoreriei.*)

Valoare de schimb. F. Vidal spune (la fel și Lauderdale și, într-o anumită măsură, Ricardo):

„Adevărata valoare socială este valoarea utilă sau de întrebuițare. Valoarea de schimb nu face decît să caracterizeze *avuția relativă* a fiecărui membru al societății în raport cu ceilalți" (F. Vidal. „De la répartition des richesses". Paris, 1846, p. 70).

Pe de altă parte, valoarea de schimb exprimă *forma socială* a valorii, în timp ce valoarea de întrebuițare nici nu este o formă economică a acesteia, ci exprimă doar ființarea produsului etc. pentru om în general.

[16] Două națiuni pot face schimburi reciproce
potrivit legii profitului, astfel încît
ambele să fie în câștig,
dar una dintre ele este mereu dezavantajată

{Din faptul că profitul poate fi *mai mic* decît plusvaloarea, adică din faptul că capitalul se poate schimba profitabil fără a se valorifica în sensul strict al cuvîntului, rezultă că nu numai capitaliștii individuali,

* Vezi volumul de față, p. 258—259. — *Nota red.*

#338

ci și națiunile pot efectua încontinuu schimburi reciproce și pot chiar să le repete neîncetat pe o scară tot mai largă, fără ca ele, pentru asta, să trebuiască să câștige la fel. O națiune își poate apropria încontinuu o parte din supramunca celeilalte, pentru care ea nu dă nimic în schimb, numai că aici criteriul este altul decît în schimbul dintre capitalist și muncitor.}

[17] *Alte însemnări despre bani*

Banii în cea de-a treia determinație ca bani. (Valoare existentă pentru sine, echivalent etc.) Ce rol important joacă în continuare banii în această determinație — chiar și în forma lor nemijlocită — se vede în perioade de criză, de recoltă proastă atc., într-un cuvînt, ori de cîte ori o națiune este nevoită să-și regleze *dintr-o dată* conturile cu o altă națiune. Banii în forma lor nemijlocită metalică apar atunci ca unicul *mijloc de plată* absolut, deci ca unica *contra-valoare*, ca echivalent acceptabil. Tocmai de aceea ei urmăresc o mișcare diametral opusă mișcării tuturor celorlalte mărfuri. Mărfurile ca mijloc de plată etc. se transportă din țara unde sînt deosebit de ieftine în țara unde sînt deosebit de scumpe. Banii, dimpotrivă; în toate perioadele cînd iese la iveală natura lor specifică, cînd deci, în opoziție cu toate celelalte mărfuri, sînt ceruți ca valoare existentă pentru sine, ca echivalent absolut, ca formă generală a avuției, în forma determinată de aur și argint — iar asemenea momente sînt întotdeauna, într-o măsură mai mare sau mai mică, momente de criză, fie ea una generală, fie de cereale —, atunci aurul și argintul sînt întotdeauna transmise din țara în care sînt cele mai scumpe, unde prețurile tuturor mărfurilor sînt relativ cele mai scăzute, în țara în care aurul și argintul sînt cele mai ieftine, adică acolo unde prețurile mărfurilor sînt relativ mai ridicate.

„Este o anomalie specifică a economiei schimburilor — și ea merită o atenție deosebită — că... transferul (aurului între două națiuni care-l folosesc deopotrivă ca mijloc de circulație) are loc întotdeauna *din țara* în care momentan metalul este *cel mai scump* spre țara unde el este *cel mai ieftin*, — o urcare a prețului de piață al metalului la limita maximă pe piața internă și o scădere a agioului pe piața externă fiind rezultatele certe ale acelei tendințe de scurgere a aurului care urmează unei depresiuni a schimburilor..." (J. Fullarton. „On the Regulation of Currencies". 2nd edition. London, 1845, p. 119—120) [[am corectat traducerea folosind ediția din 1844, p.118](http://books.google.ro/books/about/On_the_regulation_of_currencies.html?id=Y-kDAAAAQAAJ&redir_esc=y)]

[VII—60] După cum, în genere, schimbul începe unde sîrșesc comunitățile, iar banii își capătă însemnătatea specifică de măsură, mijloc de schimb și echivalent general — create de schimbul însuși — nu în relațiile interne, ci în relațiile dintre diferite comunități, popoare etc., tot astfel în secolul al XVI-lea, în perioada copilăriei societății burgheze, banii au trezit interesul exclusiv al statelor și

#339

al economiei politice în curs de constituire în special în calitatea lor de mijloc de plată internațional

κατ'εξοχήν [= prin excelență], de mijloc pentru stingerea datoriilor internaționale. Rolul important pe care banii (aurul și argintul) în această a treia formă îl joacă încă în traficul internațional a devenit cât se poate de clar și a fost din nou recunoscut de economiști după crizele monetare care s-au succedat cu regularitate în 1825, 1839, 1847 și 1857. Economiștii s-au slujit astfel de faptul că aici banii nu sînt ceruți în calitate de mijloc de circulație, ci în calitate de *capital*. Este adevărat. Doar că nu trebuie uitat faptul că capitalul este cerut sub forma determinată de aur și argint, și nu sub forma vreunei alte mărfi. Aurul și argintul apar în rolul de mijloc de plată internațional absolut pentru că reprezintă banii ca valoare existentă pentru sine, ca echivalent de sine stătător.

„De fapt, aceasta nu este o chestiune de *mijloace de circulație*, ci una de *capital*”.

(Aceasta este, mai bine zis, o chestiune de bani, și nu de mijloace de circulație sau de capital, pentru că se cere nu *capital*, care este indiferent față de forma specială în care el există, ci valoare în forma specifică de bani.)

„...Diversele cauze care, în condițiile existente ale economiei bănești, pot... dirija fluxul de metale nobile dintr-o țară într-alta" (adică dau impuls *scurgerii de lingouri de aur și argint*) „se reduc la una singură, și anume la situația balanței de plăți internaționale și la necesitatea mereu recurentă a transferului de *capital*" (dar Nota Bene ! — de capital sub formă bănească) „dintr-o țară în alta, pentru achitarea unor datorii, de pildă, în caz de recoltă proastă... Faptul că acest capital se transferă *sub formă de mărfuri* sau sub formă de bani nu afectează cîtuși de puțin natura tranzacției" (*ba o afectează foarte substanțial!*), Apoi, „cheltuielile militare" (Fullarton, op. cit., p. 130, 131).

(Cazul „unui transfer de capital în vederea plasării lui mai avantajoase în calitate de capital purtător de dobîndă" nu ne interesează aici cîtuși de puțin, la fel ca și cel al „plății pentru o cantitate suplimentară de mărfuri străine importate", citat de d-l Fullarton, cu toate că acest din urmă caz are, firește, contingență cu problema în discuție aici, dacă importul adițional coincide cu o criză.)

„Pentru un asemenea transfer de capital este preferat aurul" (dar în cazul unei puternice scurgeri de lingouri de aur și argint nici nu poate fi vorba de preferință) „numai în cazurile cînd prin intermediul lui plata poate fi efectuată mai ușor, mai rapid sau mai convenabil decît prin intermediul oricărui *alt gen de marfă sau de capital*”.

(D-l Fullarton tratează în mod greșit transferul de capital în aur sau sub altă formă drept lucru facultativ, pe cînd în realitate este vorba de cazuri cînd în comerțul internațional trebuie transferat tocmai *aur*, la

#340

fel cum în țară polițele trebuie achitate cu bani care au curs legal, și nu cu vreun surogat.)

„Aurul și argintul... pot fi întotdeauna trimise precis și rapid acolo unde e nevoie de ele, și se poate conta că la sosirea lor vor acoperi aproape în întregime suma cerută și nu vor fi expuse riscului pe care-l comportă un transport în ceai, cafea, zahăr sau indigo. În asemenea cazuri, aurul și argintul posedă un avantaj imens față de toate celelalte mărfuri datorită faptului că ele servesc pretutindeni ca bani. De obicei contractele *prevăd plata* datoriilor din străinătate sau din țară nu în ceai, cafea, zahăr sau indigo, ci în *monedă*; de aceea remiterea banilor fie în moneda stabilită prin contract, fie în lingouri, care pot fi repede transformate în moneda respectivă la monetărie sau pe piața țării în care sînt trimise, reprezintă întotdeauna pentru trimițător mijlocul de plată cel mai sigur, mai rapid și mai precis, care nu-l expune riscului de a avea neplăceri în urma unei eventuale lipse de cerere sau fluctuații de prețuri" (Fullarton, op. cit., " p. 132, 133).

Fullarton invocă deci tocmai proprietatea aurului și argintului de a fi bani, marfa generală a contractelor, măsură a valorilor, împreună cu posibilitatea de a fi transformate, după dorință, în mijloace de circulație. Englezii au termenul adecvat, *currency*, pentru bani ca mijloc de circulație (Monedă, *coin*, nu corespunde, deoarece ea însăși este o formă particulară a mijlocului de circulație) și termenul *money* pentru bani în cea de-a treia determinație a lor. Deoarece însă n-au aprofundat-o prea temeinic pe aceasta din urmă, ei declară acești bani *capital*, deși apoi sînt forțați să distingă iar între această formă specială de capital și capitalul în general.

„Ricardo împărtășește, pare-se, opinii extrem de ciudate și exagerate în ceea ce privește caracterul limitat al funcțiilor aurului și argintului în echilibrarea balanțelor internaționale. Ricardo a trăit pe vremea controverselor provocate de Restriction Act ⁸⁸ și era atît de obișnuit să vadă în toate marile fluctuații ale cursului schimbului și ale prețurilor un rezultat al emisiunilor excesive de bancnote ale Băncii Angliei, încît la un moment dat nu prea părea dispus să admită existența unui asemenea lucru cum e balanța defavorabilă a plăților în comerțul exterior... El acorda atît de puțină importanță funcțiilor aurului în asemenea echilibrări, încît prezicea chiar că *scurgerile de aur provocate de exportul de aur* vor înceta de îndată ce se vor relua plățile în numerar și se va restabili etalonul metalic al banilor (vezi [Mr.] Ricardo's Evidence before the Lords' Committee of 1819 on the Bank of England *, p. 186).

„...Dar după 1800, cînd banii de hîrtie au înlocuit complet aurul în Anglia, negustorii noștri realmente nu au mai avut nevoie de aur, căci, datorită situației tulburi din Europa continentală și consumului sporit de mărfuri importate ca urmare a întreruperilor în producție provocate de neîncetatele deplasări ale armatelor de invazie, precum și datorită monopolului comerțului colonial deținut de Anglia în virtutea supremației ei maritime, exportul de mărfuri din Marea Britanie pe continent a continuat să fie considerabil mai mare decît importul ei din țările continentale, și această situație a durat pînă în momentul întreruperii relațiilor

* — Depozițiile d-lui Ricardo în fața comisiei Camerei Lorzilor care s-a ocupat în 1819 de problemele Băncii Angliei. — *Nota trad.*

#341

comerciale; iar după ce aceste relații au fost întrerupte prin decretele de la Berlin și Milano ⁸⁹, tranzacțiile comerciale au devenit prea neînsemnate pentru a afecta, într-un sens sau altul, cursul schimbului. Numai cheltuielile militare externe și subsidiile — iar nu nevoile comerțului — au contribuit considerabil la dereglarea cursului schimbului și la creșterea prețului lingourilor în ultimii ani ai războiului. De aceea economiști de seamă din această perioadă aproape că n-au avut sau n-au avut chiar deloc posibilitatea reală de a aprecia rolul pe care-l pot avea balanțele *comerciale* internaționale" (ei credeau că, odată cu războiul și cu emisiunea excesivă, va înceta și transferul internațional de lingouri). „Dacă d-l Ricardo ar fi trăit să vadă scurgerile de aur din 1825 și 1839, el ar fi avut, fără îndoială, motive pentru a-și schimba părerile" (*Fullarton*, op. cit., p. 133—136).

[VII—61] „Prețul este valoarea bănească a mărfurilor" (*Hubbard*. „The Currency and the Country". London, 1843, p. 33).

„Banii au proprietatea de a putea fi schimbați întotdeauna pe ceea ce se măsoară cu ajutorul lor, iar cantitatea de bani necesară schimbului trebuie să varieze, bineînțeles, potrivit cantității de bunuri ce urmează a fi schimbate" (*J. W. Bosanquet*. „Metallic, Paper, and Credit Currency". London, 1842, p. 100).

„Sînt gata să admit că aurul este o marfă care se bucură de o cerere atît de generală, încît poate să domine întotdeauna piața, poate să cumpere întotdeauna celelalte mărfuri, în timp ce acestea din urmă nu întotdeauna pot cumpăra aur. Piețele din lumea întreagă îi sînt deschise aurului ca marfă la care, în caz de ceva neprevăzut, se pierde mai puțin decît la oricare alt articol de export, care prin cantitatea sau calitatea sa se poate dovedi necorespunzător cererii uzuale din țara în care este trimis" (*Th. Tooke*. „An Inquiry into the Currency Principle". 2nd edition. London, 1844, p. 10).

„Este nevoie de o mare cantitate de metale nobile utilizabile și efectiv utilizate ca cel mai comod mijloc de echilibrare a balanțelor internaționale, deoarece ele reprezintă o marfă care se bucură de cea mai generală cerere și a cărei valoare de piață este mai puțin expusă fluctuațiilor decît cea a oricărei alte mărfi" (op. cit., p. 13).

Fullarton despre cauzele creșterii prețului lingourilor peste prețul monetar:

„Prin uzură monedele pierduseră 3—4% din greutatea lor legală; ...legi penale interziceau retopirea și exportarea monedelor, în timp ce comerțul cu metalele din care se băteau aceste monede rămăsese cu desăvîrșire liber. Aceste cauze intervin însă numai atunci cînd cursul schimbului este defavorabil... Dar în perioada 1816—1821 prețul de piață al lingourilor de aur scădea întotdeauna la nivelul *prețului bancar* al lingourilor, atunci cînd cursul schimbului era favorabil Angliei; în cazul unui curs defavorabil, prețul lor de piață nu depășea niciodată un nivel la care retopitorii de monede să fie compensați pentru degradarea acestora din cauza uzurii și pentru riscul consecințelor penale ale retopirii" (*Fullarton*, op. cit., p. 7—9). „Din 1819 și pînă în prezent, în pofida vicisitudinilor cărora a trebuit să le facă față piața monetară în decursul acestei perioade bogate în evenimente, prețul de piață al aurului n-a depășit niciodată 78 de șilingi uncia și n-a scăzut niciodată sub 77 de șilingi și 6 pence, astfel încît diferența maximă a fost de numai 6 pence per uncie. Chiar și o astfel de fluctuație ar fi acum imposibilă; căci numai după noua deteriorare a monedei a avut loc o urcare atît de insignifiantă ca 1 1/2 pence per uncie, sau de 1/6% peste prețul monetar, iar scăderea la 77 de șilingi și 6 pence se explică în întregime prin faptul că într-un timp banca a considerat necesar să stabilească această rată ca limită pentru cumpărările ei. În prezent însă condițiile s-au schimbat. Timp de

#342

mai mulți ani banca obișnuia să primească la cursul de 77 de șilingi și 9 pence aurul ce i se prezenta spre a fi transformat în monede" (adică banca încasează 1 1/2 pence pentru baterea monedei, pe care monetăria o efectuează gratuit pentru ea); „și, de îndată ce actuala operație de rebatere a sovereignilor va fi încheiată, va fi creat un obstacol eficace — atîta timp cît banii nu se vor deteriora din nou — în calea oricărei fluctuații viitoare a prețului aurului în lingouri pe piața noastră peste mica diferență dintre cei 77 de șilingi și 9 pence plătiți de bancă și prețul monetar de 77 de șilingi și 10 1/2 pence" (op. cit., p. 9, 10).

Contradicția dintre banii ca măsură și echivalent, de o parte, și banii ca mijloc de circulație. În cazul din urmă — uzură, diminuarea greutateii metalului. La timpul său, încă Garnier arăta că,

„dacă s-ar considera că un ecu puțin uzat valorează ceva mai puțin decît unul cu desăvîrșire nou, circulația ar fi mereu împiedicată și n-ar exista plată care să nu ofere un prilej de contestații" (*Garnier*. „Histoire de la monnaie". Tome I, Paris, 1819, p. 24).

(„În regnul mineral, bineînțeles, se caută și se alege materialul destinat acumulării" [op. cit., p. 7].)

„Deoarece este evident că, prin însăși natura lucrurilor, monedele trebuie să fie întotdeauna expuse — una după alta — deprecierei chiar și numai de pe urma obișnuitei și inevitabilei uzuri (fără a mai vorbi de faptul că orice operație de înlocuire a monedelor uzate cu monede avînd greutate legală stimulează manevrele unei întregi armate de «players» * și «sweaters» **), este fizicește imposibil să se retragă definitiv din circulație pentru un timp oarecare, fie și pentru o singură zi, moneda cu greutate incompletă" („The Currency Theory reviewed" etc. By a Banker in England. Edinburgh, 1845, p. 69—70).

Aceste afirmații datează din decembrie 1844; ele comentează efectul unor declarații publicate cu puțin înainte, într-o scrisoare apărută în „The Times”⁹⁰, cu privire la monedele cu greutate incompletă. (Apare deci o dificultate: dacă se refuză primirea monedelor cu greutate incompletă, orice etalon devine incert; dacă se acceptă primirea lor, se deschid larg porțile șarlataniei, iar rezultatul este același.) De aceea, în legătură cu susmenționatele afirmații se spune:

„De fapt, ele au avut drept efect denunțarea tuturor monedelor de aur aflate în circulație ca mijloc nesigur și ilegal pentru tranzacții monetare” (op. cit., p. 68, 69).

„Potrivit legii engleze, când într-un sovereign de aur lipsesc mai mult de 0,774 grani, el nu mai poate să circule. În privința monedelor de argint nu există o astfel de lege” (W. H. Morrison. „Observations ou the System of Metallic Currency”. London, 1837, p. 54).

*Afirmația partizanilor lui currency principle*⁹¹ că „valoarea banilor aflați în circulație depinde de cantitatea lor” (Fullarton, op. cit., p. 13).

* — jucători. — *Nota trad.*

** — șarlatani care uzează în mod deliberat monedele. — *Nota trad.*

#343

Dacă valoarea banilor este dată, iar pe de altă parte sînt date prețurile și numărul tranzacțiilor (precum și viteza de circulație), este evident că nu poate să circule decît o *cantitate* de bani *determinată*. Dacă prețurile și numărul tranzacțiilor, precum și viteza de circulație sînt date, quantumul banilor aflați în circulație depinde exclusiv de *valoarea* banilor. Dacă această valoare și viteza de circulație sînt date, quantumul banilor aflați în circulație depinde exclusiv de prețuri și de numărul tranzacțiilor. Cantitatea este deci determinată. De aceea, dacă circulă bani simbolici — simple semne ale valorii —, atunci depinde de etalonul pe care ei îl reprezintă ce cantitate de bani poate circula. De aici s-a conchis greșit că doar cantitatea determină valoarea lor. De pildă, nu poate să circule aceeași cantitate de bilete care reprezintă lire sterline și de bilete, care reprezintă șilingi.

[18] *Capital purtător de profit și capital purtător de dobîndă*

[VII—62] Capitalul purtător de profit este adevăratul capital, este valoarea pusă ca reproducîndu-se și totodată multiplicîndu-se — și ca premisă mereu egală sieși, distinsă de sine însăși ca plusvaloare pusă de ea însăși. Capitalul purtător de dobîndă este, pe de altă parte, forma pur abstractă a capitalului purtător de profit.

Deoarece capitalul este pus ca purtător de profit conform valorii sale (presupunîndu-se un anumit nivel de dezvoltare a forței productive), marfa sau marfa în forma ei pusă ca bani (forma — potrivită ei — de valoare autonomizată, sau, cum putem spune acum: de capital realizat) poate să intre în circulație în calitate de *capital*; capitalul poate să devină marfă în calitate de *capital*. În acest caz el este capital împrumut cu dobîndă. Forma circulației sale — sau a schimbului la care e supus — apare atunci specific diferită de cea examinată pînă acum. Am văzut cum se pune capitalul atît în determinația de marfă, cît și în determinația de bani; dar aceasta se întîmplă numai în măsura în care ambele determinații apar ca momente ale circuitului capitalului, în care acesta se realizează alternativ. Ele sînt doar moduri de existență efemere și mereu reproduse ale capitalului, momente ale procesului său vital. Dar capitalul în calitate de capital n-a devenit el însuși un moment al circulației; capitalul însuși ca marfă. Marfa n-a fost vîndută în calitate de capital; nici banii n-au fost vînduți în

#344

calitate de capital. Într-un cuvînt, nici marfa [și] nici banii — iar noi trebuie să-i examinăm propriu-zis doar pe aceștia din urmă ca forma adecvată — n-au intrat în circulație ca *valori purtătoare de profit*.

[19] *Extrase dintr-o recenzie la cartea lui Maclaren*

„Maclaren⁹² spune:

«Pentru d-nii Tooke, Fullarton și Wilson banii reprezintă o marfă care posedă valoare intrinsecă și se schimbă pe alte mărfuri potrivit acestei valori, și nu numai în funcție de oferta de monede din timpul respectiv; împreună cu dr. Smith, ei presupun că exportul de lingouri de aur are loc independent de starea circulației monetare, pentru echilibrarea balanței de plăți internaționale și pentru achitarea unor mărfuri — ca cereale, de pildă, — a căror cerere apare subit, și că lingourile

exportate se iau dintr-un fond care nu face parte din circulația internă și care nu afectează prețurile, dar este ținut ca rezervă în acest scop... Este greu de explicat în ce fel metalul nobil, care, după spusele lor, se ține în rezervă în acest scop și nu afectează prețurile, poate să se sustragă acțiunii legilor cererii și ofertei și, deși există sub formă de bani care stau fără întrebuințare și sînt destinați cumpărărilor, nu este folosit în acest scop și nu afectează prețurile prin posibilitatea de a fi întrebuințat în acest mod».

Răspunsul este că respectiva rezervă de metal este capital excedentar, și nu venit suplimentar; de aceea ea nu poate să mărească cererea de mărfuri, afară de cazul cînd mărește totodată și oferta. Un capital care își caută întrebuințarea nu este pur și simplu un adaos la cererea socială. El nu se poate dizolva în circulația monetară. Dacă tinde să sporească prețurile prin intermediul cererii, nu-i mai puțin adevărat însă că tinde, de asemenea, să le scadă printr-o ofertă corespunzătoare. Banii ca asigurare a capitalului nu reprezintă numai o putere de cumpărare, — ei cumpără numai spre a vinde, și în cele din urmă se trimit în străinătate în schimbul altor mărfuri, în loc să se disperseze în țară ca adaos la banii care circulă în interior. În calitate de asigurare a capitalului, banii nu ajung niciodată pe piață spre a fi pur și simplu schimbați pe mărfuri, căci destinația lor este aceea de a reproduce mărfuri: numai banii care reprezintă *consumul* pot afecta, în ultimă analiză, prețurile" („The Economist" din 15 mai 1858).

„D-l Ricardo afirma că prețurile depind de cantitatea relativă de mijloace de circulație și de mărfuri, că prețurile cresc numai datorită deprecierei banilor, adică datorită faptului că există mai mulți bani decît mărfuri, că prețurile scad fie datorită diminuării masei monetare, fie datorită creșterii relative a cantității de mărfuri curente pe care ea le pune în circulație. După părerea d-lui Ricardo, *toate* lingourile de aur și *toate* monedele de aur din țară trebuie să fie considerate mijloace de circulație [currency], iar dacă acestea din urmă cresc fără o creștere corespunzătoare a cantității de mărfuri, banii se depreciază, și este mai avantajos să se exporte lingouri de aur în loc de mărfuri. Pe de altă parte, dacă o recoltă proastă sau vreo altă calamitate pricinuieste o mare distrugere de mărfuri fără o modificare corespunzătoare a proporțiilor circulației, banii — a căror cantitate corespundea volumului pieței de mărfuri așa cum se conturase el în perspectivă, și nu așa cum a ajuns să fie în urma reducerii ei subite — sînt în exces sau

#345

«depreciați», și pentru restabilirea valorii lor este nevoie de o diminuare a cantității lor prin intermediul exportului. Potrivit acestei concepții despre circulație, pe care se bazează teoria lordului Overstone, oferta de mijloace de circulație sau de bani poate fi oricînd sporită în mod nelimitat, cu adăugirea că valoarea lor va descrește corespunzător cu această sporire, iar adevărata lor valoare poate fi restabilită numai prin exportarea cantității excedentare. De aceea orice emisiune de bani de hîrtie cu scopul de a umple golul provocat de exportul de metal nobil și de a preveni pe această cale scăderea «naturală» a prețurilor, altfel inevitabilă, este considerată de școala d-lui Ricardo ca o încălcare a legilor economice care guvernează prețurile și ca o abatere de la principiile care ar regla necesarmente o circulație pur metalică" (ibid.).

#346

I. Valoarea ⁹³

[VII—63] Această secțiune trebuie adăugată la cele precedente.

Prima categorie sub care se prezintă avuția burgheză este cea de *marfă*. Marfa însăși apare ca unitate a două determinații. Ea este *valoare de întrebuințare*, adică un obiect pentru satisfacerea unui sistem de trebuințe umane. Aceasta este latura ei materială, care poate fi comună celor mai diferite epoci de producție și a cărei analiză depășește de aceea cadrul economiei politice. Valoarea de întrebuințare intră în sfera de investigație a economiei politice atunci cînd e modificată de relațiile de producție moderne sau cînd, la rîndul ei, intervine să le modifice pe acestea din urmă. Ceea ce din conveniență se spune în mod obișnuit despre aceasta în general se limitează la locuri comune care aveau o valoare istorică la începuturile acestei științe, cînd formele sociale ale producției burgheze erau desprinse încă anevoie de material și erau fixate cu mare efort ca obiecte autonome ale investigației. În realitate însă, valoarea de întrebuințare a mărfii este o premisă dată — baza materială în care se prezintă o anumită relație economică. Și numai această relație determinată este aceea care dă valorii de întrebuințare amprenta mărfii. Grîul, de pildă, posedă aceeași valoare de întrebuințare, indiferent că e cultivat de sclavi, țărani iobagi sau muncitori liberi. El nu și-ar pierde valoarea de întrebuințare [nici] dacă ar cădea din cer.

Dar cum se transformă valoarea de întrebuințare în marfă? Cum se transformă ea în purtător al *valori de schimb*? Deși nemijlocit unite în marfă, valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb sînt tot atît de independente una de alta. Nu numai că valoarea de schimb nu apare determinată de valoarea de întrebuințare, ci, dimpotrivă, marfa devine

#347

marfă, se realizează ca valoare de schimb numai în măsura în care posesorul ei nu se raportează la ea ca la o

valoare de întrebuințare. Numai prin înstrăinarea mărfii, prin schimbul ei pe alte mărfuri, posesorul ei își apropiază valori de întrebuințare. Aproprierea prin înstrăinare este forma fundamentală a sistemului social de producție a cărei cea mai simplă și mai abstractă expresie este valoarea de schimb. Valoarea de întrebuințare a mărfii este presupusă, dar nu pentru posesorul ei, ci pentru societate în general.

(Așa cum o familie de muncitori industriali din Manchester, în cadrul căreia copiii se află în relații de schimb cu părinții lor și le plătesc întreținerea și locuința, nu reprezintă organizarea economică tradițională a familiei, tot astfel, în general, sistemul schimbului privat modern nu reprezintă economia nativă a societății. Schimbul începe nu între indivizii din cadrul aceleiași comunități, ci acolo unde comunitățile încetează — la hotarul dintre ele, în punctul de contact dintre diferite comunități. Proprietatea în obște a fost recent redescoperită ca o curiozitate specific slavă ⁹⁴. În realitate însă, India ne oferă un catalog de mostre cu arhivariate forme de asemenea comunități economice, mai mult sau mai puțin destrămate, dar încă perfect vizibile; iar o investigație istorică mai aprofundată descoperă, pe de altă parte, această comunitate ca punct de plecare la toate popoarele civilizate. Sistemul de producție bazat pe schimbul privat este la început destrămarea istorică a acestui comunism primitiv. Totuși, o serie întreagă de sisteme economice se interpun, la rîndul lor, între lumea modernă, în care valoarea de schimb domină producția în toată profunzimea și extensia ei, și formațiunile sociale a căror bază o constituie proprietatea comunitară, deși deja descompusă, dar fără ca [...]

*

* Aici manuscrisul se întrerupe. — *Nota red.*

#349

INDICE
LA CELE ȘAPTE CAIETE
(la partea întâi) ⁹⁵

Scris în iunie 1858
Publicat pentru prima oară de
Institutul de marxism-leninism,
în original, în 1941, sub titlul:
K. Marx. „Grundrisse der Kritik
der politischen Oekonomie”, Anhang

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

#351

[Prima variantă a indicelui]

[M—23] I) Valoare

I, 12, 13, 20, 21. *Ricardo* VI, 1. *Malthus* VI, 13. *A. Smith* VI, 17, 18. Valoare de întrebuințare și valoare de schimb (caietul VI, 28 sfîrșitul și 29). *Steuart* (VII, 26) (VII, 39 *Torrens*) (VII, 49). Muncă simplă și muncă calificată.

II) Bani

Bani *în general*. Transformarea valorii în bani (I, 13) (14) Produs al însuși schimbului (I, 14) I, 15, 17.
Cele trei determinații ale banilor VII, 35, 36 (Bailey).

1) *Banii ca măsură*

Faptul că banii de hîrtie — indiferent dacă prin lege sînt sau nu convertibili în aur sau argint — își iau denumirea de la aur și argint înseamnă că ei trebuie să posede capacitatea de a fi schimbați pe cantitatea de aur sau argint pe care o reprezintă. În momentul în care nu mai există această capacitate, banii se depreciază independent de faptul că prin lege sînt sau nu convertibili (*caietul I*, p. 8, 9). Aurul și argintul ca bani de calcul nu exprimă vreo valoare, ci reprezintă doar părți alicote din propria lor materie. Denumirea lor nu este aceea a unei valori: ei sînt propriii lor numitori (*ibid.*, p. 9). (De aceea, din punct de vedere nominal, nu sînt susceptibili de depreciere.) Scăderea și creșterea valorii aurului și argintului (*caietul I*, 10) (VII, 29). Despre exprimarea valorilor nemijlocit în timp de muncă (I, 11, 12; 18, 19).

#352

Transformarea mintală a mărfurilor în bani. Banii ca bani de calcul, ca mijloc de schimb (I, 13). Bani de calcul (Steuart VII, 26, 27) (*Gouge VII*, 27) (VII, 3, 31) (32, 33, 34). Bailey (VII, 36). Müller (*ibid.*). „*The Economist*” (VII, 38).

Asignații * (VII, 35). Livre de calcul în Franța (*Garnier*, *ibid.*). Banii ca măsură nu au nevoie de o valoare constantă, ci numai de cantitate (Bailey VII, 36), Urquhart VII, 55. Gray (VII, 57). Fullarton VII, 61.

[M—24] 2) *Banii ca mijloc de schimb, sau circulația simplă* (I, 14, 15, 16) (17). Steuart (VII, 26).

Monedă (monede de argint engleze cu valoare incompletă I, 18). (Montanari VII, 27). Circulația și sistemul monetar (VII, 29). Monedă subsidiară (VII, 36, 37) (*ibid.*, 38). (Hodgskin VII, 39).

Privilegiul banilor în circulație (VII, 49).

Circulația banilor în circuit închis [zürückgebogge], spre deosebire de circulația monetară simplă. Exemplu („*The Economist*” VII, 25). Generalități pe această temă (VII, 29).

Valoarea banilor. J. St. Mill VII, 56.

Teoria lui James Mill VII, 57, 58. *Ricardo* VII, 59.

Numai urcarea prețurilor [mărfurilor] nu este suficientă pentru a provoca o cerere de bani adiționali (VII, 59. Fullarton).

Contradicția dintre bani ca mijloc de circulație și banii ca echivalent (VII, 61). Legislația engleză privind banii cu valoare incompletă (*ibid.*). Ce anume determină cantitatea de bani aflați în circulație (VII, 61).

Corelația în care diferite metale servesc ca bani în Anglia (VII, 30—33) („*The Economist*”).

$B - M$ e mai ușor de realizat decît $M - B$ (52, VII, Corbet).

3) *Banii ca bani* (comp. I, 17) (21) (23) (VI, 28). Echivalent (*Steuart* VII, 25 jos). Bailey VII, 35, 36. Stocare (VII, 38). Cererea prezentată de cortesuri [regelui Filip al II-lea] (VII, 44) (VII, 46).

(Aur și argint ca instrumente. *Jacob* VII, 59.) *Ibidem* Fullarton (VII, 59, 60).

Bani pentru plăți etc. (*Corbet* VII, 52).

Acțiunea dizolvantă a banilor („*Free Trade*”⁹⁶ VII, 59).

* Bani de hîrtie emiși în Franța de Adunarea Constituantă în timpul revoluției de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea; au circulat în perioada 1790- 1796 — *Nota red.*

#353

[M—25] 4) *Metalele nobile ca purtători ai banilor*. Montanari. Ditirambi pe tema „inventării” banilor (VII, 27).

Bailey (VII, 36). Aramă, argint, aur (*Buchanan* VII, 37). *Newman* (VII, 47). *Galiani* (VII, 49). Deprecierea aramei la Roma (VII, 35).

Deprecierea diferitelor feluri de bani. *Morrison* VII, 55.

5) *Legea aproprierii așa cum se manifestă ea în circulația simplă*[M—26]

6) *Trecerea de la bani la capital.*

III) Capitalul în general

Transformarea banilor în capital

1) *Procesul de producție a capitalului;*

a) *Schimbul dintre capital și forța de muncă*

[M—27] b) *Plusvaloarea absolută*
(Ricardo VI, 12) (*Supramuncă. Steuart*).

c) *Plusvaloarea relativă*

d) *Acumularea primitivă*
(Premise ale raportului dintre capital și munca salariată.)

[M—28] e) *Răsturnarea legii aproprierii*
(Ricardo VI, 1, 2) (VI, 37, 38)
2) *Procesul de circulație a capitalului*

#354

[A doua variantă a indicelui]

[M—29] 1) *Banii ca măsură*

Din momentul în care banii de hîrtie își iau denumirea de la un etalon metalic (oricare ar fi acesta), convertibilitatea lor devine o lege economică, indiferent dacă este sau nu consfințită pe cale legislativă. Controversele în jurul convertibilității devin astfel pur teoretice: cum să se asigure această convertibilitate, pe cale legislativă sau pe altă cale etc. (caietul I, p. 8). De aici teoria etalonului ideal, adică renunțarea la orice etalon în general, preconizată de partizanii consecvenți ai convertibilității (p. 9 ibid.) (p. 10).

Non-depreciabilitatea nominală a banilor nu pentru că numai ei exprimă o valoare autentică, ci pentru că nu exprimă nici o valoare, iar prețul lor, așa-numitul preț monetar, nu este decît denumirea unor cantități determinate din propria lor materie (I, 9).

Bani-muncă (I, 11) (12) (VII, 57).

Banii reprezintă valoarea de schimb a mărfurilor autonom existentă alături de ele și în care acestea din urmă trebuie să fie transformate (I, 13). Într-un element calitativ diferit. În felul acesta ele devin comensurabile (I, 14) (I, 35).

Valoarea de schimb a mărfii exprimată în bani este determinată de timpul de muncă pe care-l conțin banii (I, 25) (I, 35). (Cum are loc aceasta în realitate. Ibid.)

Preț (I, 35) (36). Ca măsură, banii servesc întotdeauna ca bani de calcul, iar ca preț, marfa este întotdeauna doar în mod ideal transfor-

#355

mată în bani (I, 36) (Garnier ibid.). Această transformare ideală nu are nimic comun cu rezerva efectivă de bani (ibid.) (I, 38 Hubbard). Raportul dintre prețuri și valoarea banilor (I, 37).

Banii ca măsură diferă de bani ca mijloc de circulație (Garnier, Storch I, 36) (I, 37) (Gouge. Măsură în coloniile americane VII, 27). Scoția (VII, 38). (VII, 55 Wilson⁹⁷). (Banii la vechii germani. Wirth⁹⁸.)

Pentru bani ca măsură existența lor materială este indiferentă, dar în reprezentarea (mintală) ei servesc ca materie [naturală] (existența lor materială are o însemnătate esențială în reprezentare, și nu ca determinație în afara mărfii) (I, 41, 42) (43) (VII, 29 jos) (30, 31 ibid.) (32, 33) (34) (35). Asignații (35). (Măsură ideală.)

Etalon monetar ideal (Steuart VII, 26, 27) (VII, 38). Urquhart (VII 55).

Dublu etalon (VII, 29) (VII, 38) (VII, 55).

[M—30] *Cînd banii îndeplinesc funcția de măsură, nu este necesar ca valoarea lor să fie invariabilă (Bailey VII, 35, 36).*

Fixarea banilor de calcul (Müller VII, 36) (VII, 38).

Deprecierea etalonului (VII, 55 Morrison).

Cauze care determina creșterea prețului lingourilor peste prețul monetar (Fullarton VII, 55) (VII, 61) (MacLeod. 1698 etc., caiet, p. 2 și următoarele⁹⁹).

1) Transformarea ideală a mărfurilor în bani. În acest caz banii funcționează ca măsură. Valoarea de schimb

a mărfurilor se exprimă ca preț. În acest mod banii devin bani de calcul. Timpul de muncă servește ca măsură între bani și marfă. Cum se face aceasta în realitate.

2) O anumită cantitate din această materie determinată, care ca atare este, așadar, decisivă, dar numai în reprezentarea mintală. Prezența reală [a aurului sau argintului] la acest proces este indiferentă; indiferentă este și masa de numerar. Banii ca măsură pot exista independent de bani ca mijloc real de schimb.

3) Ca bani de calcul, banii capătă o existență socială generală în prețul monetar. În locul greutateii reale, intră în calcul denumirea lor. Acesta este prețul monetar. Aparentă non-depreciabilitate a banilor. Depreciere. Creșterea valorii lor.

#356

4) Legile sînt foarte simple.

a) Dacă valoarea banilor scade sau crește, prețul monetar al mărfurilor, dimpotrivă, crește sau scade.

b) Subdiviziunile trebuie să fie fixe, adică anumite cantități [de material monetar] trebuie să poarte întotdeauna una și aceeași denumire. Dar pentru bani ca măsură, variația valorii lor este indiferentă. Prețul lor monetar nu exprimă nici o valoare, ci numai o cantitate [de metal monetar]. Acesta este *etalonul fix*.

c) Drept măsură trebuie să servească un singur metal. Nu poate fi dublu etalon.

5) Considerații istorice asupra etalonului ideal. Bani-muncă etc,

[M—31] 2) *Banii ca mijloc de schimb*

Caietul I, 14, 15, 16 (întîi transformare ideală în bani, apoi transformare reală). (*Trecere de la bani ca măsură la bani ca mijloc de schimb*.)

Puterea transcendentă a banilor I, 15. Caracterul accidental al capacității mărfurilor de a se transforma în bani (I, 15 jos și 16). Separarea cumpărării și vînzării (I, 16) (16, 17). Valoarea de schimb este o calitate întru totul inerentă mărfurilor, dar în același timp exterioară.

Separarea cumpărării și vînzării (I, 39). (Aici sînt posibile numeroase tranzacții aparente I, 40.) (Negustorime. Ibid.) (Germene al crizelor I. 39. I, 40). Posibilitatea diviziunii absolute a muncii (ibid.). (Cf. 17, 18) (I, 40) [Pentru procurarea unui lucru de care avem nevoie], banii trebuie să facă un singur act de schimb, pe cînd mărfurile trebuie să facă două asemenea acte (VII, 49). *Corbet* (VII, 52).

Circulația banilor este o mișcare inversă circulației mărfurilor (I, 34) (I, 37). Deosebirea dintre ele. Banii rămîn în circulație (I, 40) (41) (I, 47) (marchandise * se transformă în denrée **, banii însă ca mijloc de circulație nu devin niciodată marfă în sensul de denrée).

Natura fracționată a circulației monetare (I, 34) (deosebire de circulația prin intermediul băncilor: ibid.) (VII, 25). Multitudine de circuite. În circulația propriu-zisă, banii încetează să fie marfă (I, 34). *Circuit monetar*. Banii sînt mijloc de circulație; au o circulație a lor (ibid.). *Marfa și banii se pun reciproc în circulație*. Momente aflate în afara circulației monetare și care o determină pe aceasta (ibid.).

* — marfa ca articol de comerț. — *Nota trad.*

** — marfa ca articol de consum. — *Nota trad.*

#357

Circulația ca mișcare totală (I, 38) (aici ne aflăm pentru prima oară în fața unui proces social care servește ca legătură socială, în opoziție cu indivizii). Caracterul formal al circulației simple (II, 16, 17) (VII, 29).

Masă de mărfuri și prețuri. Mărfurile ca prețuri constituie premise ale circulației. Ca prețuri, mărfurile sînt reprezentate ca bani nu numai în mintea individului, ci în mintea tuturor participanților la schimb. Noi pornim de la considerentul că schimbul se face numai între echivalente. Determinarea prețurilor precede însă întotdeauna procesul real de circulație (I, 34). (Masa mijloacelor de schimb aflate în circulație.)

Premise ale circulației. În primul rînd, fixarea prețurilor. Se presupune că mărfurile au preț determinat. În al doilea rînd, se presupune o totalitate de schimburi (I, 34 jos). Ca preț, marfa apare ca *existență particulară* a valorii de schimb, alături de bani ca existență adecvată generală a acesteia (I, 37). Propriu-zis, banii nu pun în circulație decît dreptul de proprietate asupra mărfurilor (I, 37).

[M—32] *Valoarea banilor*. Banii rămîn mărfuri numai ca mijloc de circulație VII, 56 (J. St. Mill). 57 ibid. (*Sismondi*).

Masa mijloacelor de schimb aflate în circulație (I, 37 jos). Depinde de nivelul prețurilor și de numărul tranzacțiilor. De viteza [de circulație] (*Galiani*, VII, 49) (I, 38). O anumită cantitate de bani este necesară pentru plăți și acte de schimb simultane (I, 38). Contractia și expansiunea circulației (I, 46). Steuart etc. Locke etc. (VII, 26) (*W. Blake* VII, 29). Teoria lui James Mill (VII, 57, 58). Un pasaj despre viteza [de circulație a banilor] (*Galiani* VII, 49) (VII, 61 Fullarton). Ricardo VII, 59.

Banii constituie un mijloc de a face să circule bunurile imobile (Bray, „Free trade ¹⁰⁰» etc. VII, 59).

Circulația ca proces al *infinității rele* (determinarea de formă a acesteia) (I, 39) (germene al crizelor. Ibid.).

Formă a circulației. M — B — M.

B—M —B (I, 40).

M — B — M. Aici banii nu sînt decît mijloc de schimb al mărfii (I, 44). Fiind doar mijloc de schimb, banii sînt indiferenți față de expresia lor materializată (I, 44). Banii devin propriii lor reprezentanți (ibid.) (în circulația luată în ansamblu ei reprezintă o cantitate mai mare de argint și aur decît aceea pe care o conțin în realitate). Deosebire între bani ca realizare a prețurilor și bani ca mijloc de circulație (ibid.) (banii reprezintă prețurile mărfurilor unele față de altele). Din această contra-

#358

dicție: consecințele falsificării banilor, a banilor pur simbolici (I, 45, 46). Sînt sau nu banii o marfă? (ibid.) sînt sau nu sînt ei productivi? (ibid.) (*Ferrier*, A. Smith) (47) barter * sau nu? (*Solly*, I, 47). (Mijloc de producție I, 47.)

Banii ca ceea ce realizează prețul, sau prețul există în afara mărfii; este posibil ca marfa să nu fie pusă ca preț etc. (I, 39) (45). Ca mijloc de circulație, banii se prezintă numai ca destinați înstrăinării. Nu pentru consum (II, 4).

Uzura monedei în circulație (VII, 64 ¹⁰¹. VII, 61).

Monedă (II, 3) (banii puși ca mijloc de circulație constituie moneda) (valoarea lor de întrebuințare coincide acum cu determinarea lor de formă). Marcarea materialului monetar (*Storch* VII, 50).

Variații care au loc în sfera mijloacelor de circulație (aur, argint, aramă. Monede subsidiare) (VII, 36, 37) (*Buchanan* 37). Excedent de monede de aramă (ibid.) („*The Economist*” VII, 52).

Valoarea mijloacelor de circulație este oare determinată pur și simplu de cantitatea lor? (VII, 37) (38) (*Opdyke* VII, 49) VII, 61.

[M—33] *Banii ca bani*

Banii ca marfă generală (I, 17).

Banii ca legătura reifictată [versachlichtes Band] a societății (I, 21). Gaj socialmente recunoscut (garanție la Aristotel) (I, 22).

Banii ca prostituare generală. Destrămarea relațiilor. Relație generală de utilitate (I, 23) (24).

Întrebuințarea aurului sub formă de articole de lux (I, 26, vezi *Jacob* caietul V, p. 14 ¹⁰². În evul mediu, transformarea vaselor de aur și argint în bani, și invers).

Jacob. Caietul IV (p. 12, vol. II) ¹⁰³ (II, 5).

Banii devin *valoare perenă* prin atitudinea negativă față de circulație (VI, 28).

„*Banii sînt un... echivalent adecvat pentru orice lucru alienabil*” (*J. Steuart.* „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. I, Dublin, 1770, p. 32).

Marfă generală. Bailey VII, 35.

Materia mărfii generale a contractelor (Bailey VII, 35. Cînd banii apar în această calitate, variația valorii lor este deosebit de importantă VII, 36).

* — schimb în natură. — *Nota trad.*

#359

Stocarea banilor VII, 38. Tezaurizare I, 47 (II, 4) (5) (6).

Cererea prezentată de cortesuri [regelui Filip al II-lea] VII, 44.

Acțiunea dizolvantă a banilor VII, 46. VII, 59.

Banii ca mijloc de plată internațional (Fullarton etc VII 59 60, 61).

Banii ca mijloc de plată (VII, 52, VII, 50) (II, 7).

B — M — B (I, 40) (41) (I, 47).

Banii ca unitate a măsurii [valorilor] și a mijlocului de circulație ies din circulație. *Reprezentant material al avuției* (I, 41) (42).

Ca produs al circulației (I, 48).

Banii ca valoare generală de schimb devenită autonomă I, 48, II, 1.

Banii ca obiect al setei de îmbogățire (II, 1, 2).

Valoare de schimb individualizată II, 2—3.

Banii și comunitatea [Gemeinwesen] (II, 3).

Banii în opoziție cu moneda își leapădă caracterul local (II, 3). Monedă universală (ibid.) (II, 4).

Banii — negare a funcției lor de mijloc de circulație și a funcției lor de măsură [a valorilor] (II, 4) și unitatea acestor funcții (ibid.).

Apocalipsul (II, 7).

Dificultatea conceperii banilor în cea de-a treia determinație a lor (II, 8).

„Cu excepția dolarilor mexicani, în care se efectuează în principal repartiția produsului minelor de argint din America de Sud, a imperialilor * rusești, în care produsul provinciilor asiatice ale Rusiei se adaugă la rezerva generală de metale nobile, a sovereignilor englezi, care nu plătesc costul baterii lor, arareori se întâmplă ca monede de aur sau argint — în afară de cazul când s-au depreciat înăuntrul țării datorită unei emisiuni excesive, de bani de hîrtie cu curs forțat — să fie trimise în străinătate pentru efectuarea unor plăți” (Tooke)¹⁰⁴.

* — veche monedă rusească valorînd 10 ruble. — *Nota trad.*

#361

FRAGMENT DIN TEXTUL ÎNȚIAL
AL CAPITOLULUI AL DOILEA
DIN PARTEA ÎNȚII A
„CONTRIBUȚIILOR LA CRITICA
ECONOMIEI POLITICE” ȘI ÎNCEPUTUL CAPITOLULUI
AL TREILEA”¹⁰⁵

Scris în august—octombrie 1858

Publicat pentru prima oară de Institutul
de marxism-leninism, în original, în 1941,
sub titlul: K. Marx, „Grundrisse der Kritik
der politischen Oekonomie”, Anhang

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

[Pentru verificarea traducerii am folosit ca surse: <http://www.marxists.org/deutsch/archiv/marx-engels/1858/urtext/2-2.htm> și <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1858/economic/draft.htm>]

#363

[Capitolul al doilea. Banii
(sfîrșit)]

[2) *Banii ca mijloc de schimb*
(sfârșit: *trecerea de la bani ca mijloc de schimb*
la bani ca mijloc de plată)]

[...][B' — 1] primește. Orice particularitate a relației dintre ambii [participanți la schimb] este ștersă (asta numai în raport cu valoarea de schimb ca atare: cu produsul general al circulației sociale) și [sînt șterse,] de asemenea, toate relațiile politice, patriarhale și toate celelalte relații care decurg din particularitățile acestei relații. Ambii [participanții la schimb] se raportează unul la altul ca persoane abstract-sociale, care reprezintă unul față de altul doar valoarea de schimb ca atare. Banii au devenit unicul nexus rerum * între ei, banii sans phrase **. În fața proprietarului funciar, țăranul nu mai apare ca țăran cu produsul său rural și cu munca sa rurală, ci ca posesor de bani; căci prin intermediul vânzării valoarea de întrebuințare nemijlocită a fost înstrăinată, a adoptat — prin intermediul procesului social — o formă indiferentă. Pe de altă parte, nici proprietarul funciar nu se mai raportează la țăran ca la un individ nepriceput care produce în condiții de viață specifice, ci la un individ al cărui produs — valoare de schimb autonomizată, echivalent general, bani — nu se deosebește de produsul niciunui alt individ. Astfel dispare aparența idilică ce învăluie tranzacția în forma ei anterioară.

Monarhia absolută, ea însăși deja un produs al dezvoltării avuției burgheze la un nivel incompatibil cu vechile relații feudale, necesită — corespunzător autorității generale uniforme pe care ea trebuie să fie capabilă s-o exercite pînă la orice punct al periferiei —, ca pîrghie materială a acestei autorități, *forța echivalentului general*, a avuției în forma ei mereu gata de luptă, formă în care ea, avuția, este cu desăvîrșire independentă de relațiile particulare locale, naturale, individuale.

* — element de legătură (textual: legătura lucrurilor). — *Nota trad.*

** — fără multă vorbă, fără ocolișuri. — *Nota trad.*

#364

Monarhia absolută are nevoie de avuție sub formă de bani. Un sistem de prestații și dări în natură conferă — corespunzător caracterului particular al acestora — un anumit specific și folosirii acestor prestații și dări. Numai banii sînt nemijlocit convertibili în orice valoare de întrebuințare particulară. De aceea monarhia absolută este activ angajată în transformarea banilor în mijlocul de plată general. Această transformare este obținută numai printr-o circulație forțată, care face produsele să circule sub valoarea lor. Transformarea tuturor dărilor în impozite bănești este pentru monarhia absolută o problemă vitală. De aceea, în vreme ce pe o treaptă anterioară de dezvoltare transformarea prestațiilor [feudale] în prestații bănești apare la fel de mult drept o înlăturare a relațiilor de dependență personală, drept o victorie a societății burgheze, care își răscumpără cu bani peșin eliberarea din cătușele frenatoare — un proces care, pe de altă parte, din punct de vedere romantic, apare ca substituie a unor *legături* pestrițe ale omenirii prin relații bănești crude și fără suflet —, [vedem] în perioada de ascensiune a monarhiei absolute, a cărei artă financiară constă în transformarea forțată a mărfurilor în bani, că banii sînt, dimpotrivă, atacați chiar de către economiștii burghezi ca o avuție imaginară, căreia i se sacrifică în mod forțat avuția naturală. De aceea, dacă Petty, de pildă, elogiază în bani ca substanță a teaurizării de fapt doar vigouroasa tendință generală de îmbogățire a tinerei societăți burgheze din Anglia, Boisguillebert, sub Ludovic al XIV-lea, denunță banii ca blestem general care secătuieste dezvoltarea adevăratelor izvoare ale producției de avuție și [afirmă că] numai odată cu detronarea acestui idol, lumea mărfurilor, adevărata avuție și uzufructul ei general vor putea fi reintegrate în vechile lor drepturi legitime. El încă nu putea să înțeleagă faptul că aceeași magie neagră financiară, care, pentru a obține aur, arunca în retorta alchimisă oameni și mărfuri, făcea totodată să se vaporizeze toate relațiile și iluziile care frînau modul de producție burghez, pentru a reține ca reziduu simple relații bănești, uzuale relații de valoare de schimb.

„În epoca feudală, plata în numerar nu era unica legătură între om și om. Între omul de condiție inferioară și cel de condiție superioară se stabileau nu numai relații ca acelea dintre cumpărător și vânzător, ci relații multilaterale — ca acelea dintre oștean și comandant de oaste, supus loial și senior. Odată cu triumful definitiv al banilor au venit alte timpuri" (*Th. Carlyle*. „Chartism". London, 1840, p. 58).

Banii sînt proprietate „impersonală". Sub formă de bani pot purta în buzunar puterea socială generală, legătura socială generală, substanța socială. Banii remit puterea socială — sub formă de lucru — în mîinile unei persoane particulare, care o exercită în calitate de persoană particulară. Însăși conexiunea socială, însuși schimbul social de substanțe apar în bani ca ceva cu totul exterior, care nu stă în niciun raport indi-

#365

vidual cu posesorul lor; de aceea și puterea pe care o exercită această persoană apare ca ceva cu totul întîmplător, exterior ei.

[B'—2] Fără a anticipa în continuare, un lucru este clar: cumpărările la termen dobîndesc o răspîndire extraordinară odată cu dezvoltarea sistemului de credit. În măsura în care se dezvoltă sistemul de credit, deci și producția bazată pe valoare de schimb, rolul pe care banii îl joacă ca mijloc de plată cîștigă în amploare față de rolul lor ca mijloc de circulație, ca instrument de cumpărare și vînzare. În țările cu mod de producție modern, dezvoltat, deci și cu un sistem de credit dezvoltat, banii sub formă de monedă figurează de fapt aproape exclusiv în comerțul cu amănuntul și în micul comerț dintre producători și consumatori, în timp ce în sfera marilor tranzacții comerciale ei apar aproape exclusiv sub formă de *mijloc de plată general*. În măsura în care plățile sînt compensate reciproc, banii apar ca formă evanescentă, ca măsură pur ideală, doar mintal reprezentată, a mărimilor de valoare schimbate. Intervenția lor materială se limitează la reglarea soldurilor relativ neînsemnate ale balanțelor de plăți *.

Dezvoltarea banilor ca mijloc de plată general merge mîna în mîna cu dezvoltarea unei circulații de nivel superior, a unei circulații mijlocite, care se reîntoarce în sine, ea însăși deja luată sub control social, [circulație] în cadrul

* „Spre a arăta» — spune d-l Slater (de la firma „Morrison", Dillon et Co., ale cărei operații sînt dintre cele mai mari la Londra) — «cît de puțini bani reali participă la operațiile comerciale», el face analiza unui șir neîntrerupt de operații comerciale, care se ridică anual la mai multe milioane de lire sterline și care pot fi considerate ca un exemplu care ilustrează destul de bine starea generală a comerțului în țară. Volumul intrărilor și ieșirilor pe 1856, proporțional redus la scara de 1 000 000 l. st., se vede din următorul tabel:

Intrări	Ieșiri
Polite cu scadență emise de bancheri și comercianți 533 596 l.st.	Polite cu scadență 302 674 l.st.
Cecuri emise de bancheri etc., plătibile la vedere 357 715 ,, ,,	Cecuri asupra bancherilor din Londra 663 672 ,, ,,
Bancnote ale băncilor din provincie 9 627 ,, ,,	
Bancnote ale Băncii Angliei 68 554 ,, ,,	Bancnote ale Băncii Angliei 22 743 ,, ,,
Aur 28 089 ,, ,,	Aur 9 427 ,, ,,
Argint și aramă 1486 ,, ,,	Argint și aramă 1 484 ,, ,,
Mandate poștale 933 ,, ,,	
1000 000 l.st.	1000 000 l.st.

(Report from the Select Committee on the Bank, acts 1 July 1858, p. LXXI).

#366

căreia este desființată importanța exclusivă pe care o posedă banii pe baza circulației metalice simple, de pildă, în teaurizarea propriu-zisă. Dar dacă în prezent, prin subite zguduirii ale sistemului de credit, compensările reciproce de plăți se întrerup în fluxul lor, dacă mecanismul plăților suferă perturbări, banii apar brusc ca adevărat mijloc de plată general și se impune cerința ca avuția în toată amploarea ei să existe dedublată: o dată ca marfă și a doua oară ca bani, astfel încît aceste două moduri de existență să se suprapună. În asemenea momente de criză, banii apar ca [fiind] avuția exclusivă, care se manifestă ca atare nu doar în deprecierea imaginată, ca în sistemul monetar, de pildă, ci în deprecierea activă a oricărei reale avuții materiale. În raport cu lumea mărfurilor, valoarea mai există [atunci] doar sub forma ei exclusivă adecvată — ca bani.

Dezvoltarea ulterioară a acestui moment nu ține de tema în discuție. Ceea ce ne interesează însă aici este faptul că în momente de criză monetară propriu-zisă se manifestă o contradicție imanentă dezvoltării banilor ca mijloc de plată general. Nu ca măsură [a valorii] sînt ceruți banii în asemenea crize, căci în această calitate prezența lor materială este indiferentă; ei nu sînt ceruți nici în calitate de monedă, căci la efectuarea plăților ei nu figurează ca monedă; ci sînt ceruți ca valoare de schimb devenită independentă, ca echivalent general materialmente prezent, ca materialitate a avuției abstracte, într-un cuvînt, sînt ceruți exact sub forma în care ei

sînt obiect al teaurizării propriu-zise: ca bani. Dezvoltarea banilor ca mijloc de plată general poartă în sine contradicția că, [pe de o parte,] valoarea de schimb a adoptat forme independente de modul ei de existență ca bani, [iar] pe de altă parte, modul ei de existență ca bani este pus tocmai ca definitiv și ca singular adecvat.

Ca urmare a compensării reciproce a plăților, a anulării lor reciproce ca mărimi pozitive și negative, banii ca mijloc de plată se pot manifesta ca formă doar ideală a mărfurilor, cum este cazul cu ei ca măsură [a valorii] și cum funcționează în formarea prețurilor. Coliziunea vine din aceea că, în pofida celor convenite, în pofida premisei generale a comerțului modern, ori de câte ori este perturbat mecanismul acestor compensări reciproce și a sistemului de credit pe care se bazează el parțial, brusc banii trebuie să fie prezenți și prezentați sub forma lor reală.

Legea potrivit căreia masa banilor aflați în circulație este determinată de suma totală a prețurilor mărfurilor aflate în circulație capătă acum următoarea completare: de suma totală * a plăților aferente unui interval de timp dat și de economia [ce se face la efectuarea] lor.

* În manuscris, deasupra cuvîntului „Gesamtsumme” figurează cuvîntul „Gesamtpreis” („preț total”). — *Nota red.*

#367

[B'—3] Am văzut că variația valorii aurului și argintului nu afectează funcția lor de măsură a valorilor, de bani de calcul. Această variație valorică devine, dimpotrivă, de importanță decisivă pentru bani în funcția lor de mijloc de plată. Ce trebuie plătit este o cantitate determinată de aur sau argint, în care pe vremea încheierii contractului era materializată o anumită valoare, adică o anumită cantitate de timp de muncă. Dar, ca și la toate celelalte mărfuri, mărimea valorii aurului și argintului variază și ea în funcție de timp de muncă necesar pentru producerea lor, scade sau crește odată cu scăderea sau creșterea acestui timp de munca. De aceea este posibil ca, deoarece realizarea vânzării din partea cumpărătorului e făcută în timp doar ulterior înstrăinării mărfii vîndute, aceleași cantități de aur sau de argint să conțină o valoare mai mare sau mai mică decît în momentul încheierii contractului. Calitatea lor specifică de a fi, ca bani, echivalent general mereu realizat și realizabil, de a fi oricînd schimbabile pe toate mărfurile în raport cu propria lor valoare, — această calitate aurul și argintul o păstrează independent de variația mărimii valorii lor. Aceasta din urmă este însă potențialiter * supusă aceluiași fluctuații ca și oricare altă marfă. Prin urmare, dacă plata este efectuată într-un echivalent real, adică [la] mărimea valorii anticipate inițial, depinde de împrejurarea dacă cuantumul timpului de muncă necesar pentru producerea unei cantități date de aur sau argint a rămas sau nu același. Natura banilor, ca întruchipați într-o marfă particulară, intră aici în coliziune cu funcția lor de valoare de schimb independentă. Sînt bine cunoscute marile revoluții în toate relațiile economice, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea de pildă, care au fost cauzate de scăderea valorii metalelor nobile, sau o revoluție similară, dar la scară mai mică, în republica romană antică în perioada [dintre primul dinar de argint din anul 485 de la întemeierea Romei] ** și începutul celui de-al doilea război punic, revoluție cauzată de creșterea valorii aramei, în care au fost contractate datoriile plebei. Prezentarea influenței pe care o exercită asupra relațiilor economice urcarea sau scăderea valorii metalelor nobile, a substanței banilor presupune analiza acestor relații și, prin urmare, încă nu poate fi făcută aici.

Un lucru este de la sine înțeles: scăderea valorii metalelor nobile, adică a banilor, este întotdeauna avantajoasă pentru plătitor pe seama primitivului de plată; [la] o sporire a valorii lor — invers.

* — potențial. — *Nota trad.*

** Aici este lăsat în manuscris un spațiu gol. El a fost completat cu textul din parantezele drepte, în baza unor pasaje anologice din manuscrisul „Critica economiei politice” (vezi *K. Marx*, op. cit., partea I, p. 118 și volumul de față p. 305—307). — *Nota red.*

#368

Reificarea totală, externalizarea schimbului social de substanțe pe baza valorilor de schimb se manifestă izbitor în dependența tuturor relațiilor sociale de cheltuielile de producție ale unor formații naturale metalice care ca unelte de producție, ca factori în crearea avuției sînt complet lipsite de importanță.

3) Banii ca mijloc internațional de plată și cumpărare, ca monedă universală

Banii sînt *marfa generală* chiar [și numai] pentru că ei sînt forma generală pe care o adoptă, în mod ideal sau real, orice marfă particulară.

Ca tezaur și ca mijloc de plată general, banii devin mijlocul general de schimb pe piața mondială, marfa generală nu numai prin conceptul lor, ci și prin modul lor de existență. Forma națională particulară pe care o

capătă în funcția lor de monedă este lepădată în existența lor în calitate de bani. Banii ca atare sînt cosmopoliți *. Deoarece prin intervenția aurului și argintului — ca valori de întrebuințare ale nevoii de îmbogățire, avuție abstractă, independentă de trebuințe particulare — un schimb social de substanțe poate să aibă loc și în cazul cînd doar o națiune [B'—4] are nevoie imediată de valorile de întrebuințare ale alteia, aurul și argintul devin factori extremi de eficienți în crearea pieței mondiale, în extinderea schimbului social de substanțe dincolo de orice deosebiri locale, religioase, politice, de rasă. Încă la antici, teaurizarea din partea statului e efectuată ca fond de rezervă în special pentru mijloace de plată internaționale, ca echivalent oricînd gata să intervină în caz de recolte proaste și ca sursă de subsidii în timp de război (Xenofon ¹⁰⁷). Marele rol pe care îl joacă argintul american ca [verigă de] legătură cu America, de unde el călătorește ca marfă către Europa spre a fi exportat de aici, ca mijloc de schimb, înspre Asia, îndeosebi înspre India, [pentru] a se depozita acolo în cea mai mare parte sub formă de tezaur, a constituit faptul cu a cărui observare a început lupta științifică în jurul sistemului monetar, întrucît faptul [mai sus amintit] a condus la lupta companiei Indiilor Orientale împotriva interdicției exportului de bani existente [pe atunci] în Anglia (vezi *Misselden*).

În măsura în care în acest schimb internațional aurul și argintul sînt doar ca mijloc de schimb, ele îndeplinesc de fapt funcția de monedă, dar de monedă dezbrăcată de marca ei și care, indiferent dacă există sub formă de monedă sau de lingou, este apreciată numai după greutatea ei metalică

* Acest caracter cosmopolit al banilor a fost sesizat încă de antici. „Din ce țară e, din ce neam se trage el? *E bogar*” ¹⁰⁶

#369

[și] nu numai că reprezintă, dar și este totodată valoare. Faptul că în această determinație de *monedă universală* aurul și argintul nu descriu însă neapărat mișcarea în circuit pe care o parcurg în calitate de monedă propriu-zisă, ci pot continua să se raporteze reciproc în mod unilateral — una din părți drept cumpărător, iar cealaltă drept vânzător —, este, de asemenea, una din observațiile care se impun numaidecît în copilăria societății burgheze. De aici rolul extrem de important pe care descoperirea de noi țări producătoare de aur și argint îl joacă în istoria dezvoltării pieței mondiale atît în largime, cît și în adîncime; căci valoarea de întrebuințare pe care o produc ele, imediat marfă generală, pe de altă parte le impune, odată cu posibilitatea — în virtutea naturii abstracte a respectivei valori de întrebuințare —, imediat și necesitatea traficului bazat pe valoarea de schimb.

Așa cum în cadrul unei sfere naționale date a societății burgheze, dezvoltarea banilor ca mijloc de plată înaintează paralel cu dezvoltarea relațiilor de producție în general, tot astfel [stau lucrurile cu] banii în determinația lor ca mijloc de plată internațional. Ca și în acea sferă mai restrînsă, și în această sferă mai generală, importanța lor apare însă izbitor abia în perioada perturbării mecanismului compensării reciproce a plăților. Începînd din 1825, dezvoltarea banilor în această determinație a lor s-a accentuat în așa măsură — această accentuare ține pasul, firește, cu extinderea și intensificarea schimbului internațional —, încît și economiști eminenți din perioada precedentă, ca Ricardo de pildă, n-au avut încă nici o idee de măsura în care banii lichizi pot fi ceruți ca mijloc de plată internațional pentru o națiune ca Anglia, de pildă. Pe cînd pentru valoarea de schimb, în conformația oricărei alte mărfi în care este ea întruchipată, premisa rămîne trebuința particulară pentru valoarea de întrebuințare particulară, pentru aur și argint ca avuție abstractă nu există nicio asemenea limitare. Asemenea omului nobil la care visează poetul ¹⁰⁸, aurul (sau argintul) plătește cu ceea ce el este, și nu cu ceea ce el face. Posibilitatea de a funcționa ca mijloc de cumpărare și de plată există, firește, întotdeauna în mod latent în aur și argint. Ca existență în repaus, garantată, de echivalent general, în care el este tezaur, aurul și argintul nu sînt în nici o țară limitate de nevoia de ele ca mijloc de circulație, de proporțiile în care sînt cerute ca mijloc de circulație, în genere de o nevoie cumva de întrebuințare a lor nemijlocită. Valoarea lor de întrebuințare, abstractă în sine și pur socială, pe care o capătă din funcția lor de mijloc de circulație, apare ea însăși — o dată mai mult — ca un aspect particular al folosirii lor în calitate de *echivalent general*, în calitate de materie a avuției abstracte în general. Din valoarea lor particulară de întrebuințare ca metale, și deci ca materie primă pentru industria prelucrătoare, decurge totalitatea diverselor funcții pe care ele le pot îndeplini, rînd pe rînd, în cadrul schimbului social de substanțe sau în efectuarea

#370

cărora ele înseși capătă forme diferite ca monedă, lingou etc., ca tot atîtea valori de întrebuințare ale lor, care se reduc toate la diversele forme în care aurul și argintul — ca ființare abstractă și deci adecvată a valorii de schimb ca atare — se opun ființării acesteia în diversele mărfuri particulare.

Aici trebuie să considerăm banii numai în determinațiile lor de formă abstracte. Legile care reglează repartizarea metalelor nobile pe piața mondială implică relațiile economice în forma lor cea mai concretă, de care nu ne ocupăm încă aici. La fel [stau lucrurile cu] întreaga circulație a banilor pe care ei o efectuează în calitate de capital, [și] nu în calitate de marfă generală sau de echivalent general.

Pe piața mondială banii sînt întotdeauna *valoare realizată*. [Faptul] că ei sînt mărime de valoare stă în

materialitatea lor nemijlocită, ca greutate de metal nobil. Ca monedă, valoarea lor de întrebuințare a banilor coincide cu întrebuințarea lor ca simplu mijloc de circulație și de aceea poate fi înlocuită printr-un simplu simbol. Ca monedă universală, ei sînt de fapt demonetizați. Exterioritatea și dobîndirea independenței conexiunii sociale în bani față de indivizi în relațiile lor individuale iese la lumină în aur și argint [B'—5] ca *monedă universală* (ca monedă, banii mai au un caracter național). Și ceea ce celebrează primii vestitori ai economiei politice în Italia * este tocmai această admirabilă invenție care face posibil un schimb general de substanțe în societate fără ca membrii acesteia să ia contact individual unul cu altul **. În calitate de monedă, banii au un caracter național, local. Pentru a servi — ca aur și argint — drept mijloc internațional de schimb, ei trebuie să fie retopiți, iar dacă există sub formă de monedă, această formă este indiferentă și moneda se reduce la greutatea ei pură. În cel mai dezvoltat sistem internațional de schimb, aurul și argintul reapar exact sub forma în care au jucat deja un rol la începuturile schimbului. Aurul și argintul ca mijloc de schimb, ca și însuși schimbul, apar inițial nu în cercul restrîns al unei comunități sociale [eines gesellschaftlichen Gemeinwesens], ci acolo unde ea încetează, la hotarele ei, în puținele ei puncte de contact cu comunități străine. Astfel aurul și argintul apar puse drept marfa ca atare, drept marfa universală, care își păstrează pretutindeni caracterul de avuție. Din punctul de vedere al acestei determinații de formă, sînt uniforme pretutindeni. Ele sînt astfel reprezentantul *material* al avuției

* Vezi volumul de față, p. 259—260. — *Nota red.*

** Se pare că din acest pasaj face parte următoarea frază adăugată de Marx în colțul de sus al paginii: „(Banii apar aici de fapt drept *comunitate* obiectuală a lor [a membrilor societății], existentă în afara acestora)”. — *Nota red.*

#371

generale. De aceea, în sistemul mercantilist, aurul și argintul sînt considerate drept măsură a puterii diferitelor societăți.

„De îndată ce metalele nobile devin obiect de comerț, echivalentul universal al tuturor bunurilor, ele devin totodată măsura puterii diferitelor națiuni”. De aici sistemul mercantilist. (*Steuart.* „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. I, Dublin, 1770, p. 327).

Determinația banilor de a servi ca mijloc *internațional* de schimb și de plată nu este în realitate o determinație nouă, care se adaugă la determinația lor de a fi bani în general, echivalent general — și deci atît tezaur cît și mijloc de plată. În determinația de echivalent general este cuprinsă definiția [banilor] ca marfă generală, în care calitate, ce-i drept, banii sînt realizați numai ca monedă universală. Aurul și argintul (după cum s-a mai arătat) apar în genere ca bani pentru prima oară [tocmai] ca mijloc internațional de plată și de schimb, și [tocmai] din această manifestare a lor este abstras conceptul de aur și argint ca marfă generală. Limitarea națională, politică, pe care o capătă în genere în mod formal banii ca măsură (prin stabilirea unității de măsură și a subdiviziunilor ei) și care în monedă poate să se extindă și asupra conținutului în măsura în care [banii] ca semne de valoare emise de stat înlocuiesc metalul real, — [toate acestea] sînt istoricește ulterioare formei în care banii apar ca marfă generală, ca monedă universală. Dar de ce? Pentru că aici [în forma anterioară] ei, în genere, apar sub forma lor concretă ca bani.

A fi măsură și a fi mijloc de circulație — acestea sînt funcții ale banilor în a căror îndeplinire ei adoptă forme particulare de existență doar prin ulterioara dobîndire a independenței acestor funcții. Să luăm în primul rînd *moneda*: inițial, ea nu este altceva decît o anumită greutate de aur; marca se adaugă [aici] ca garanție, ca indicator al greutății, așa încît încă nu modifică nimic; marca, fasonul, adică indicatorul valorii — un semn independent, un simbol al valorii — prin însuși mecanismul circulației devine substanță, în loc de formă; aici are loc intervenția statului, deoarece un astfel de semn trebuie să fie garantat de puterea autonomizată a societății, de stat. În realitate însă, banii acționează în circulație [tocmai] ca bani, ca aur și argint; a fi monedă este doar o simplă funcție a lor. În această funcție ei se particularizează și se pot sublima într-un semn pur al valorii, care, ca atare, reclamă o recunoaștere stabilită și impusă prin lege.

În al doilea rînd, să luăm *măsura*. Inițial, unitățile de măsură ale banilor și subdiviziunile lor sînt de fapt doar fracțiuni de greutate ale acestora în calitate de metal; ca bani, ei posedă aceeași unitate de măsură pe care o posedă ca greutate. Numai pentru că în piesele de metal imprimate care corespund acestei fracțiuni de greutate valoarea nominală se rupe de valoarea reală, scala

#372

gradată a aurului și argintului ca aur și argint se rupe de scala lor gradată ca bani; și astfel fracțiuni de greutate determinate ale metalului, atît cît contează ca măsură a valorii, capătă denumiri proprii pentru această funcție.

Ei bine, în comerțul mondial aurul și argintul sînt evaluate numai după greutatea lor, fără a se ține seama de marca lor monetară; cu alte cuvinte, se face abstracție de ele ca monede. Aurul și argintul apar în comerțul internațional exact în aceeași formă sau lipsă de formă în care au apărut inițial și, acolo unde sînt servesc ca mijloc

de schimb, ele — cum a fost inițial și în circulația internă — servesc întotdeauna și ca contravaloare, ca preț realizat, ca echivalent real. Acolo deci unde servesc ca monedă, ca simplu mijloc de schimb, ele servesc totodată și ca reprezentant plener al valorii. Celelalte funcții ale lor sînt însă aceleași, [și] în cadrul lor aurul și argintul servesc în genere ca bani, sub formă de tezaur (fie el înțeles ca rezervă de mijloace de trai — sigură prin substanța ei — pentru viitor, fie ca avuție în general) sau ca mijloc de plată general, care nu depinde de trebuințele nemijlocite ale participanților la schimb și care satisface numai trebuința lor generală (sau la fel de bine lipsa lor de nevoi). Ca echivalent adecvat inert, care, deoarece nu este obiectul unei anumite trebuințe nemijlocite, poate fi sustras circulației, banii sînt [B'—6] o rezervă, o asigurare de mijloace de subsistență pentru viitor în genere: ei sînt forma în care posedă cel lipsit de trebuința [imediată a] avuției, adică forma în care este posedat surplusul, partea de avuție care nu este necesară nemijlocit în calitate de valoare de întrebuițare etc. Aceasta este la fel de bine asigurarea unor trebuințe viitoare ca și forma de avuție care depășește cadrul nevoii.

Așadar, forma banilor ca mijloc internațional de schimb și de plată nu este în realitate o formă *particulară* a lor, ci numai una dintre întrebuițările lor în calitate de bani; funcțiile banilor, în care cel mai izbitor ei funcționează în forma lor simplă și totodată concretă ca bani, ca unitate a măsurii și a mijlocului de circulație și nici ca una nici ca alta. Aceasta este cea mai primitivă formă a banilor. Ea apare ca *formă particulară* numai alături de *particularizarea* pe care ei o pot adopta — în așa-zisa circulație internă — ca măsură și monedă.

În această calitate, aurul și argintul joacă un rol important în crearea pieței mondiale. De exemplu, circulația argintului american de la vest la est, legătura [ce se realizează prin intermediul banilor] de metal între America și Europa, de o parte, între America și Asia, Europa și Asia, de altă parte, de la începuturile epocii moderne... Ca monedă universală, banii sînt esențial indiferenți față de forma lor ca mijloc de circulație, în timp ce materialul lor reprezintă [acum] totul. Ei intervin nu pentru

#373

schimbul de surplusuri, ci pentru soldarea surplusului în procesul de ansamblu al schimbului internațional. Forma coincide aici nemijlocit cu funcția lor de a fi *marfă*, ca marfa accesibilă pretutindeni, ca *marfa universală*.

Este indiferent dacă banii circulă aici bătuți [sub formă de monedă] sau nu. Dolarii mexicani, imperialii rusești * nu sînt decît forma produsului minelor sud-americane și rusești. Tot astfel servește sovereignul englez, pentru că nu plătește costul baterii ca monedă (Tooke) ¹⁰⁹.

Cum se raportează aurul și argintul la producătorii lor direcți în țările unde aceste metale constituie un produs nemijlocit, materializarea unui anumit gen de muncă? În mâinile lor aurul și argintul se produc nemijlocit ca marfă, deci ca valoare de întrebuițare care pentru producătorul ei nu are nici o valoare de întrebuițare, ci devine o asemenea valoare abia prin înstrăinare, prin aceea că produsul este aruncat în circulație. În mâinile producătorului lor, aurul și argintul pot fi numai tezaur, deoarece nu sînt un produs al circulației, nu sînt retrase din circulație, ci sînt încă neintrate în ea. Aurul și argintul extrase trebuie întîi schimbate nemijlocit — în raport cu timpul de muncă pe care-l conțin — pe alte mărfuri, alături de care însă ele există ca marfă *particulară*. Pe de altă parte însă, deoarece aurul și argintul sînt considerate și ca produs al muncii generale, ca întruchipare a acestei munci, ceea ce ca produs nemijlocit nu sînt, ele îl pun pe producătorul lor în postura privilegiată să apară din capul locului drept cumpărător, și nu vînzător. Pentru a uza de aurul extras ca de bani, producătorul lui trebuie să-l înstrăineze ca produs nemijlocit, dar în același timp el nu are nevoie de mijlocirea pe care o necesită producătorul oricărei alte mărfi. El este un vînzător chiar în forma de cumpărător.

Iluzia că banii în calitate de avuție generală și ca atare satisfăcînd toate trebuințele pot fi smulși de urechi direct din pămînt sau din albiile rîurilor e reflectată, de pildă, în chip naiv în următoarea anecdotă:

„În anul 760 o mulțime de oameni săraci s-au strămutat la sud de Fraga cu scopul de a extrage aur prin spălarea nisipului aurifer din aceste locuri; într-o zi trei oameni puteau extrage 1 marcă (1/2 de pfund) de aur; datorită acestui fapt, afluența de oameni la aceste «exploatări» de aur a fost atît de mare, încît în anul următor țara a fost lovită de foamete („Abhandlung von dem Alterthume des böhmischen Bergwerks", von M. G. Körner. Schneeberg, 1758)" ¹¹⁰.

Banii transmiși sub formă de aur [sau argint], ca [aur sau] argint ei pot fi pretutindeni transformați în mijloc de circulație sub formă de monedă.

* — veche monedă rusească valorînd 10 ruble. — *Nota trad.*

#374

„Banii au proprietatea de a putea fi schimbați întotdeauna pe ceea ce se măsoară cu ajutorul lor" (*Bosanquet*. „Metalic, Paper, and Credit Currency". London, 1842, p. 100).

„Aurul poate întotdeauna să cumpere alte mărfuri, în timp ce nu întotdeauna celelalte mărfuri pot cumpăra aur..."

„Trebuie să existe întotdeauna o cantitate considerabilă de metale nobile utilizabile sau utilizate ca cel mai comod mijloc de echilibrare a balanțelor internaționale" (*Tooke*. „An Inquiry into the Currency Principie". 2nd edition. London, 1844, p. 10, 13).

În secolul al XVI-lea, în perioada copilăriei societății burgheze, aurul și argintul au atras interesul exclusiv al statelor — și al economiei politice incipiente — în special ca bani internaționali. Rolul specific pe care aurul și argintul îl joacă în traficul internațional este o dată mai mult perfect clar și o dată mai mult recunoscut de economiști începând cu marile scurgeri de aur și crize din 1825, 1839, 1847 și 1857. Aici aurul este mijloc de plată internațional absolut, exclusiv, ca valoare existentă pentru sine și echivalent general. Valoarea trebuie să fie transmisă în monedă sunătoare; ea nu se poate transmite sub nici o altă formă de marfă.

„Se poate considera că aurul și argintul... vor acoperi, la sosirea lor [pe adresa creditorului], aproape în întregime suma cerută"... „În asemenea cazuri, aurul și argintul posedă un avantaj imens față de toate celelalte mărfuri, datorită faptului că ele sînt pretutindeni folosite ca *bani*".

{Fullarton vede aici, așadar, că valoarea este transmisă în aur și argint ca bani, și nu în mărfuri, că [B'—7] aceasta este o funcție specifică a lor ca *bani*, și de aceea greșește afirmînd că ele se transmit în calitate de *capital* și introducînd astfel deja [la analiza banilor] relații improprii. Capitalul [în ce-l privește] se poate transmite și sub formă de orez, fire etc.)

„De obicei contractele prevăd plata datoriilor din străinătate sau din țară nu în ceai, cafea, zahăr sau indigo, ci în *monedă*; de aceea remiterea banilor fie în moneda stabilită prin contract, fie în lingouri, care pot fi repede transformate în moneda respectivă la monetăria sau pe piața țării în care sînt trimise, reprezintă întotdeauna pentru expeditor mijlocul de plată cel mai sigur, mai rapid și mai precis, care nu-l expune riscului de a avea neplăceri în urma unei eventuale lipse de cerere sau fluctuații de prețuri". (*Fullarton*. „On the Regulation of Currencies". 2nd edition. London, 1845, p. 132—133).

„Oricare alt articol" (care prezintă interes sub aspectul valorii sale de întrebuințare particulare, care nu este bani) „poate să nu corespundă, cantitativ sau calitativ, cererii obișnuite din țara în care e trimis" (*Tooke*. „An Inquiry into the Currency Principie". 2nd edition. London, 1844, p. 10).

Aversiunea economiștilor de a recunoaște banii în această determinație constituie o rămășiță a vechii polemici împotriva sistemului monetar.

Banii ca mijloc internațional general de cumpărare și plată nu reprezintă o nouă determinație a lor. Dimpotrivă, sînt doar aceiași bani într-o universalitate de manifestare care corespunde generalității conceptului

#375

lor; modul lor de existență cel mai adecvat, în care ei se manifestă cu adevărat ca *marfa universală*.

Corespunzător diferitelor funcții pe care le îndeplinesc banii, una și aceeași piesă monetară își poate schimba poziția. Azi ea poate să fie monedă, [iar] mâine, fără a-și schimba forma exterioară de existență, poate să fie bani, adică echivalent latent. Prin aceasta, aurul și argintul ca existență concretă a banilor se deosebesc esențial de semnul valorii, prin care ei pot fi înlocuiți în circulația internă: monedele de aur și argint pot fi retopite în lingouri și să-și păstreze astfel forma indiferentă față de caracterul lor local ca monedă, sau, dacă sînt transformate în bani sub formă de monedă, servesc numai ca greutate de metal. Ele pot deveni astfel materie primă pentru articole de lux, pot fi teaurizate sau pot migra în străinătate ca mijloc de plată internațional, unde sînt din nou pasibile de a fi transformate în monedă națională, în orice monedă națională. Ele își păstrează valoarea în fiecare din aceste forme.

Nu același lucru se întîmplă cu semnul valorii. El este semn numai acolo unde e considerat ca atare, și e considerat ca atare numai acolo unde în spatele lui se află puterea de stat. De aceea el este exilat în circulație și nu poate cădea înapoi în forma indiferentă, în care aurul și argintul sînt ele înseși — întotdeauna — valoare și posibilitatea, de asemenea, de a adopta orice marcă [de monedă] națională ori, indiferente față de aceasta din urmă, de a servi — în modul lor de existență nemijlocit — ca mijloc de schimb și material de teaurizare, ori chiar pot fi transformate în marfă. Aurul și argintul nu sînt zăvorîte în nici una din aceste forme, ci o adoptă pe oricare în funcție de cerința sau de tendința procesului de circulație. În măsura în care aurul și argintul ca marfa particulară nu sînt prelucrate în articole de lux, ele există în primul rînd în raport cu circulația, dar nu numai cu circulația internă, ci și cu cea mondială; în același timp însă, ele există întotdeauna într-o formă independentă opusă absorbirii lor de către circulație. Moneda izolată ca atare, adică în calitate de simplu semn al valorii, există numai în și prin circulație. De acumulat el [semnul valorii] poate fi acumulat doar ca monedă, căci la hotarele țării puterea lui încetează. Cu excepția formelor de teaurizare care apar chiar din procesul circulației și nu sînt propriu-zis decît puncte de repaos ale acesteia din urmă, și anume ca stoc monetar separat destinat circulației sau ca rezervă pentru plăți care să fie efectuate în aceeași monedă națională, în general nu poate fi vorba aici de teaurizare, adică de teaurizare propriu-zisă, întrucît, ca semn al valorii, monedei îi lipsește elementul esențial al teaurizării — acela de a nu reprezenta doar o valoare simbolică, ci de a reprezenta — în afara funcției sale sociale — existența nemijlocită a valorii înseși și deci a avuției independente

de cutare sau cutare conexiune socială determinată. De aceea, legile care condiționează semnul valorii, ca el să fie un asemenea

#376

semn, nu condiționează banii de metal, căci aceștia nu sînt zăvorîți în funcția de monedă.

Este clar, apoi, că teaurizarea, adică retragerea banilor din circulație și stocarea lor în anumite puncte, este variată: o acumulare temporară, care decurge din simplul fapt al separării cumpărării de vînzare, adică din mecanismul nemijlocit al circulației simple înseși; acumularea de bani care decurge din funcția acestora ca mijloc de plată; în sfîrșit, teaurizarea propriu-zisă, care vrea să rețină și să păstreze în siguranță banii ca avuție abstractă sau chiar numai ca surplus de avuție prezentă peste trebuința nemijlocită și ca asigurare pentru viitor, sau ca îngreunare a [aparității] stagnării involuntare a circulației. În societatea burgheză aceste din urmă forme, în cadrul cărora [B'—8] dobîndirea independenței, ființarea adecvată a valorii de schimb este considerată numai în forma ei nemijlocit obiectuală ca aur, dispar din ce în ce mai mult. În schimb, formele moderne de teaurizare, care decurg din însuși mecanismul circulației și sînt condiții ale îndeplinirii funcțiilor banilor, capătă o mai mare dezvoltare, deși adoptă o formă diferită, care urmează a fi examinată în secțiunea consacrată sistemului bancar.

Pe baza circulației metalice simple se constată însă că, datorită diversității determinațiilor în care funcționează banii, sau datorită procesului de circulație, datorită acestui schimb social de substanțe, aurul și argintul precipită în diverse forme ca tezaur latent, dar în așa fel, încît — deși partea de bani care există ca un astfel de tezaur își schimbă mereu elementele și complet la suprafața societății are loc o permanentă modificare în cantitățile de bani care îndeplinesc o funcție sau alta, care trec din tezaure în sfera circulației (interne sau internaționale), sau sînt absorbite din circulație de rezervoarele tezaurelor ori retopite și transformate în articole de lux — funcționarea banilor ca mijloc de circulație nu este limitată prin această precipitare [a banilor sub formă de sedimente latente]. Exportul sau importul de bani golește sau umple alternativ aceste rezervoare diferite, cum o face și creșterea sau scăderea sumei totale a prețurilor în circulația internă, fără ca din cauza surplusului de aur și argint masa [de bani] necesară circulației propriu-zise să fie dusă nici peste nici sub măsura ei. Ceea ce prisosește ca mijloc de circulație este vărsat ca tezaur, după cum teaurul, în caz de nevoie, este absorbit de circulație. De aceea, la popoarele cu circulație pur metalică, teaurizarea se manifestă în forme variate — de la [teaurizarea practică de] indivizi pînă la [cea practică de] stat, care veghează asupra teaurului public. În societatea burgheză, acest proces este redus la [a satisface] cerințele procesului de ansamblu al producției și adoptă alte forme. El apare ca o afacere specială, cerută de diviziunea muncii în procesul de ansamblu al producției și care în stadiile naive este purtată în parte ca afacere a tuturor per-

#377

soanele particulare, în parte ca afacere a statului. Baza rămîne totuși aceeași; banii în diversele lor funcții dezvoltate și chiar în cea pur iluzorie funcționează permanent.

Această considerare a circulației pur metalice este cu atît mai importantă, cu cît toate speculațiile economiștilor privind formele mai înalte, mai mijlocite ale circulației depind de concepția asupra circulației metalice simple. E de la sine înțeles că 1) atunci cînd vorbim de creșterea sau scăderea [cantității] de aur și argint, este întotdeauna presupus că *valoarea* lor rămîne aceeași, că deci timpul de muncă necesar pentru producerea lor nu s-a schimbat. Scăderea sau creșterea mărimii valorii lor ca urmare a scăderii sau creșterii timpului de muncă necesar pentru producerea lor nu oferă vreo particularitate care să-i deosebească de celelalte mărfuri, oricît de mult poate afecta acest lucru funcția lor ca mijloc de plată. 2) Motivele care — în afară de scăderea și creșterea prețurilor și în afară de necesitatea de a cumpăra mărfuri de la unii [vînzători] care nu au nevoie de altă marfă în schimb (cum se întîmplă în timpuri de foamete, de război) — determină golirea și umplerea din nou a rezervoarelor de tezaur, adică [motivele legate de] operația [, creșterea sau scăderea] ratei dobînzii, nu pot fi examinate aici, unde banii sînt considerați numai ca bani, nu ca formă de capital.

Așadar, masa de aur și argint aflată într-o țară trebuie să fie și va fi întotdeauna, pe baza circulației metalice simple și a comerțului general întemeiat pe numerar, mai mare decît masa de aur și argint care circulă sub formă de monedă, cu toate că raportul dintre cantitatea de bani care funcționează ca bani și cea care funcționează ca monedă variază, și aceeași piesă monetară poate îndeplini alternativ cînd o funcție, cînd alta, la fel cum variază cantitativ și se substituie calitativ părțile din bani servind pentru circulația internă și cea internațională. Dar masa de aur și argint este un rezervor permanent pentru ambele fluxuri ale circulației, atît canal de scurgere cît și canal de aducție pentru ele, cu adăugirea că este canal de aducție tocmai pentru că este canal de scurgere.

* * *

Ca valoare de schimb, orice marfă e divizibilă la discreție, oricît de indivizibilă poate fi valoarea ei de întrebuițare, cum este, de pildă, cea a unei case. În prețul ei, marfa există ca asemenea valoare de schimb

divizibilă, adică există ca valoare evaluată în bani. Sub această formă, ea poate fi înstrăinată în orice mod, parte cu parte, contra bani. Chiar dacă e imobilă și indivizibilă, marfa poate fi astfel aruncată în circulație în mod porționat prin titlu de proprietate [B'—9] pe fracții din această marfă. În felul acesta, banii au un efect dizolvant asupra proprietății imobiliare, indivizibile.

#378

„Banii constituie un mijloc de a fracționa proprietatea în nenumărate părți și de a o consuma bucată cu bucată prin intermediul schimbului" (Bray. „Labour's Wrongs and Labour's Remedy". Leeds, 1839, p. 140—141).

Fără bani, o masă de bunuri ar fi neschimbabile, neînstrăinabile, căci numai datorită banilor aceste bunuri dobândesc o existență independentă de natura valorii lor de întrebuințare și de relațiile ei.

„Cînd bunurile imobile și imuabile au devenit obiect de comerț între oameni în aceeași măsură ca cele mobile și destinate schimbului, au intrat în uz banii ca regulă și măsură (square), fapt datorită căruia toate aceste bunuri au devenit susceptibile de evaluare și au dobîndit valoare" ([Misselden.] „Free Trade, or the Means to make Trade flourish". London, 1622, p. 21).

„Introducerea banilor, care cumpără totul..., duce la necesitatea înstrăinării legale" (a domeniilor feudale) (John Dalrymple. „An Essay towards a general history of Feudal Property in Great Britain". 4th edition. London, 1759, p. 124).

* * *

De fapt, toate determinațiile în care apar banii —măsură a valorii, mijloc de circulație și bani ca atare — exprimă doar diferitele relații în cadrul cărora indivizii participă la ansamblul producției sau se raportează la propria lor producție ca la o producție socială. Dar aceste relații dintre indivizi apar ca *relații sociale* între lucruri.

* * *

„În 1593 cortesurile i-au prezentat lui Filip al II-lea următoarea petiție: «În 1548 cortesurile din Valladolid au rugat pe maiestatea voastră să nu mai permită în regat importul de lumînări, sticlărie, giuvaeruri, cuțite și alte obiecte asemănătoare, care se aduc din străinătate cu scopul de a schimba *pe aur* aceste obiecte atît de nefolositoare omului, *ca și cum spaniolii ar și niște indieni»*" (Sempere. „Considerations sur les causes de la grandeur et de la decadence de la monarchie Espagnole". Tome premier. Paris, 1826, p. 275—276).

„Toți ascund și își îngroapă banii adînc în pămînt, în locuri tînuite, dar în special pîgîinii" (nemahomedanii), „care dețin aproape întregul comerț și aproape toți banii și sînt pătrunși de credința că aurul și argintul pe care îl îngroapă în timpul vieții le va folosi după moarte" (François Bernier. „Voyages contenant la description des Etats du Grand Mogol". Tome I. Paris, 1830, p. 314). (La curtea lui Aurangzeb).

„Aceștia au un singur cuget, și puterea și stăpînirea lor o dau fiarei... Încît nimeni să nu poată cumpăra sau vinde, fără numai cel ce are semnul, adică numele fiarei sau numărul numelui fiarei" (Apocalipsul. *Vulgata*¹¹¹).

„Marele efect final al comerțului nu este avuția în general, ci mai ales abundența de argint și aur..., care nu sînt perisabile, sînt mai puțin supuse schimbărilor decît alte mărfuri și reprezintă avuția în toate timpurile și pretutindeni".

(Neperisabilitatea lor constă deci nu numai în perenitatea materialului lor, ci și în faptul că rămîn întotdeauna *avuție*, adică rămîn întotdeauna în determinația de formă a valorii de schimb.)

#379

„Un belșug de vin, cereale, păsări, carne etc. este avuție, dar avuție numai *hic et nunc**" (dependentă de valoarea lor de întrebuințare particulară). „De aceea producția unor mărfuri și practicarea unui comerț care asigură țării aur și argint sînt mai avantajoase decît toate celelalte" (Petty. „Several Essays in Political Arithmetick". London, 1699, p. 178—179).

„Numai aurul și argintul nu sînt *perisabile*" (nu încetează niciodată să fie valoare de schimb), „ci în toate timpurile și pretutindeni" (folosul valorilor de întrebuințare particulare este condiționat de loc și de timp, ca și înseși trebuințele pe care le satisfac) „sînt prețuite ca *avuție*; toate celelalte sînt avuție numai *pro hic et nunc* (op. cit., p. 196).

„Avuția fiecărei națiuni rezidă mai ales în participarea ei la comerțul exterior pe piața mondială (the whole commercial world), și nu în comerțul intern cu produse alimentare, băuturi și articole de îmbrăcăminte, care aduc prea puțin aur și argint, această *avuție universală* (universal wealth)" (op. cit., p. 242).

Așa cum aurul și argintul sînt în sine avuție universală, la fel și posesiunea lor apare ca produs al circulației mondiale, limitată doar de legături natural-etnice nemijlocite.

Ar putea să pară curios faptul că Petty, care numește pămîntul mama, iar munca tatăl avuției¹¹², propagă diviziunea muncii și, în genere, cu o cutezanță genială, are în vedere peste tot procesul de producție în locul produsului singular, — aici neîndoielnic pare complet împotmolit în limbajul și modul de reprezentare al [adeptilor] sistemului monetar. [B'—10] Nu trebuie să uităm însă că, în virtutea premisei sale, ca și a premisei burgheze în general, aurul și argintul nu sînt decît forma adecvată a contravalorii, care trebuie să fie apropiată întotdeauna numai prin înstrăinare de mărfuri, deci prin *muncă*. A practica producția pentru producție, adică a dezvolta forțele de producție ale avuției fără a ține seama de limitele trebuințelor nemijlocite sau ale

consumului nemijlocit, — toate acestea sînt exprimate de Petty în felul următor: a produce și a face schimb nu pentru trecătoare acte de consum, în care se dizolvă toate mărfurile, ci pentru aur și argint. Aici Petty exprimă și totodată incită energica, necruțătoarea și universală goană după îmbogățire a națiunii engleze în secolul al XVII-lea.

Remarcăm, în primul rînd, *intertivirea [proprie] banilor*: devin din mijloc scop și degradează celelalte mărfuri:

„Obiectul natural al comerțului îl constituie marfa (Merchandise), iar obiectul lui artificial — banii... Cu toate că, prin firea lucrurilor și în timp, banii apar după marfă, totuși, așa cum sînt folosiți acum" (în actuala lor întrebuintare), „banii au devenit esențialul”.

Așa scrie *Misselden*, comerciant din Londra, în lucrarea sa „*Free Trade, or the Means to make Trade flourish*”. London, 1622 (p. 7). El compară schimbarea de rang dintre bani și marfă cu soarta celor doi fii

* — aici și acum. — *Nota trad.*

#380

ai patriarhului Iacob, care și-a pus mîna dreaptă pe capul mezinului și stînga pe capul primului născut ¹¹³ (ibid.).

Opoziția dintre banii ca tezaur și mărfuri, a căror valoare de schimb dispăre în procesul realizării scopului pentru care au fost create ca valori de întrebuintare, și teoria abstenenței:

„Cauza finală generală a lipsei noastre de bani este faptul că regatul nostru consumă mult prea multe mărfuri străine, care, în loc să ne fie commodities, se dovedesc a fi discommodities *, pentru că din cauza lor ne lipsim de *tezaur* (treasure) tot atît de numeroase, care ar putea fi importate în locul acestor nimicuri (toys)... Noi consumăm prea multe vinuri din Spania, Franța, Renania, Levant: stafidele din Spania, stafidele negre din Levant, linonul (un soi de pînză fină) și batistul din Hainaut și din Țările de Jos, mătășurile din Italia, zahărul și tutunul din Indiile occidentale, mirodeniile din Indiile orientale, toate acestea nu sînt pentru noi o necesitate absolută și totuși se cumpără cu aur greu... Și Cato cel Bătrîn spunea: Patrem familias vendacem, non emacem esse oportet *** ([*Misselden*.] „Free Trade”. London, 1622, p. 11—13).

„Cu cît crește stocul de mărfuri, cu atît descrește stocul existent ca *tezaur* (in treasure)” (op. cit., p. 23).

Despre circulația în sens unic pe piața mondială, în special în comerțul cu Asia:

„Banii se împruținează datorită comerțului cu țări din lumea necreștină, cu Turcia, Persia și cu Indiile orientale. Acest comerț se face în cea mai mare parte cu bani peșin, dar cu totul altfel decît în lumea creștină. Căci deși comerțul din lumea creștină se face tot cu bani peșin, banii rămîn mereu în limitele acestei lumi. Într-adevăr, în comerțul dintre țările creștine există fluxuri și refluxuri de bani, căci uneori există într-un loc mai mulți bani, iar în altul mai puțini, în funcție de penuria dintr-o țară și surplusurile din alta: banii vin și se duc, circulînd în lumea creștină, dar rămîn întotdeauna în cadrul ei. Banii care se scot pentru comerțul cu popoarele necreștine din țările menționate mai sus sînt însă definitiv cheltuiți (issued) și nu se mai întorc niciodată” (op. cit., p. 19—20).

Într-un mod similar lui *Misselden*, se plînge și cel mai vechi economist german — d-rul Martin Luther:

„Nu se poate tăgădui că vînzarea-cumpărarea este un lucru trebuincios, de care nu ne putem lipsi; și poți foarte bine să cumperi creștinește, mai cu seamă lucruri care servesc nevoilor și bunei-cuviințe, căci și patriarhii cumpărau și vindeau vite, lînă, cereale, unt, lapte și alte bunuri. Sînt darurile lui Dumnezeu, pe care el le scoate din pămînt și le împarte între oameni. Dar *negoțul cu străinătatea*, care aduce din Calcutta [B'—11] și din India etc. mărfuri costisitoare cum sînt mătășurile, obiectele de aur și mirodeniile, care nu sînt de nici un folos, servesc numai pentru lux și storc țării și oamenilor bani, — acest comerț nu ar trebui îngăduit dacă am avea o singură cîrmuire și un singur suveran. Dar despre asta nu vreau să scriu

* Joc de cuvinte intraductibil: cuvîntul englezesc „commodities” înseamnă „mărfuri”, precum și „obiecte de confort”, „lucruri utile”; „discommodities” înseamnă „incomodități”, „lucruri inutile, dăunătoare”. — *Nota trad.*

** — Capul familiei trebuie să vîndă, nu să cumpere. — *Nota trad.*

#381

acum; cred că în cele din urmă, cînd nu vom mai avea bani, acest comerț va înceta de la sine, ca și îmbuibarea și goana după podoabe, căci nici un fel de scrieri sau povețe nu vor ajuta atîta timp cît nu ne va sili nevoia și sărăcia.

Dumnezeu ne-a blestemat pe noi, germanii, să ne irosim aurul și argintul în țări străine, să îmbogățim lumea toată, iar noi să rămînem cerșetori. Anglia ar avea mai puțin aur dacă Germania nu i-ar cumpăra postavul, iar regele Portugaliei ar avea și el mai puțin aur dacă nu i-am cumpăra mirodeniile. Dacă stai să socotești cîți bani se scot fără rost din statele germane numai cu prilejul tîrgului de la Frankfurt, te cuprinde mirarea că se mai găsește un ban în ținuturile germane. Frankfurtul este gaura de aur și de argint prin care se scurge din ținuturile germane tot ce încolțește și crește aici, tot ce se transformă în monedă la noi; dacă această gaură ar fi astupată, n-am mai auzi acum oamenii tînguindu-se că peste tot sînt numai datorii și că nimeni nu are bani, că toate satele și orașele sînt stoarse de cămătari. Dar să lăsăm lucrurile să-și urmeze calea, noi, germanii, nu ne vom dezminți; noi nu ne vom da bătuți” („*Bücher vom Kaufhandel und Wucher*”,

Boisguillebert, care ocupă în economia politică franceză un loc tot atât de important ca Petty în economia politică engleză și care este unul dintre cei mai înverșunați adversari ai sistemului monetar, atacă banii în diferitele forme în care ei apar ca *valoare exclusivă* în opoziție cu celelalte mărfuri, [ca] *mijloc de plată* (cu Boisguillebert în special la plata impozitelor) și [ca] *tezaur*. (Existența specifică a valorii sub formă de bani se manifestă ca relativă lipsă de valoare, degradare a celorlalte mărfuri.)

Toate citatele de mai jos din lucrările lui Boisguillebert sînt luate din operele lui complete în ediția *Eugène Daire*: „«Economistes financiers du XVIII-e siècle». Paris, 1843”.

„Întrucît aurul și argintul nu sînt și n-au fost niciodată avuție în sine și întrucît ele valorează numai relativ și numai în măsura în care pot procura lucrurile necesare traiului, pentru care servesc doar ca gaj și evaluare, este indiferent că le posezi în cantitate mai mare sau mai mică dacă pot produce aceleași efecte” („*Le Detail de la France*”, 1697, partea întii, capitolul VII [în ediția Daire, p. 178]).

Cantitatea banilor nu afectează avuția națională „*daca ei există în cantitate suficientă pentru a menține prețurile contractuale ale mărfurilor necesare traiului*” (op. cit., partea a doua, capitolul XVIII, p. 209).

(Aici, așadar, Boisguillebert enunță legea potrivit căreia masa mijloacelor de circulație este determinată de prețuri, și nu invers.)

Faptul că banii sînt doar o formă a mărfii înseși se manifestă în comerțul cu ridicata, unde schimbul are loc fără intervenția banilor, după ce „mărfurile sînt evaluate”; „banii nu sînt decît mijlocul și calea, pe cînd produsele necesare vieții sînt *ținta și scopul*” (op. cit., p. 210).

Banii trebuie să fie numai mijloc de circulație, trebuie să fie întotdeauna *mobili*; ei nu trebuie să devină niciodată tezaur, ceva imobil: ei trebuie să se afle „în continuă mișcare, ceea ce nu este posibil decît atîta timp cît sînt *mobili*...; de îndată ce devin imobili..., totul e pierdut” (op. cit., partea a doua, capitolul XIX, p. 213).

#382

În opoziție cu acea politică financiară pentru care *banii* apar ca unic obiect[, Boisguillebert afirmă]:

„*Știința financiară* nu este decît cunoașterea aprofundată a [intereselor] agriculturii și comerțului” (op. cit., partea a treia, capitolul VIII, p. 241).

Boisguillebert, într-adevăr, are în vedere numai conținutul material al avuției, consumul, valoarea de întrebuițare:

„Adevărata avuție [constă în] a te bucura pe deplin nu numai de cele necesare traiului, ci și de tot ce este de prisos, de tot ce poate procura delectarea simțurilor” („*Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs*”, în ediția Daire, p. 403).

„Oamenii au ajuns să idolatrizeze aceste metale” (aurul și argintul) „și, desconsiderînd scopul și intenția pentru care au fost introduse în comerț, și anume de a servi ca gaj în procesul de schimb și la predarea reciprocă a mărfurilor [B'—12]..., le-au înlăturat aproape complet de la îndeplinirea acestui serviciu și le-au transformat în *divinități*, cărora li s-au jertfit și li se mai jertfesc zilnic mai multe bunuri, lucruri prețioase și chiar *vieți omenesti* decît a jertfit vreodată antichitatea oarbă falselor divinități care au constituit atîta vreme întregul cult și întreaga religie pentru majoritatea popoarelor” (op. cit., p. 395). „Mizeria popoarelor vine de acolo că sclavul de altădată a fost făcut stăpîn, sau, mai bine zis, tiran” (ibid.). Această „uzurpare” trebuie să fie desființată și „restabilită starea naturală a lucrurilor” (ibid.).

Odată cu setea abstractă de îmbogățire „a primit curînd o mare lovitură echivalența în care ei” [banii] „trebuie să se afle cu toate celelalte mărfuri, pentru a fi gata să mijlocească în orice moment schimbul dintre ele” (op. cit., p. 399). „Și iată-l pe sclavul comerțului devenit stăpînul lui... Ușurința pe care o oferă banii pentru săvîrșirea oricărui crime sporește tot mai mult veniturile obținute cu ajutorul lor, pe măsură ce corupția se cuibărește în toate inimile; și nu încapă îndoială că aproape toate nelegiuirile ar fi izgonite de pe teritoriul statului dacă s-ar putea face același lucru cu acest metal fatal” (p. 399).

Deprecierea mărfurilor în vederea transformării lor în bani (vînzarea mărfurilor sub valoarea lor) — iată cauza întregii mizerii (vezi capitolul al V-lea, op. cit). Și în acest sens el spune:

„Banii... au devenit călăul tuturor lucrurilor” (op. cit., p. 413).

Boisguillebert compară arta financiară a stoarcerii banilor cu „retorta în care s-a vaporizat o cantitate înspăimîntătoare de bunuri și de mărfuri pentru a se obține acest extract nefast” (op. cit., p. 419).

Prin deprecierea metalelor nobile, „înseși mărfurile vor recăpăta justa lor valoare” (op. cit., p. 422). „Banii... declară război... întregului neam omenesc” (op. cit., p. 417).

(În același spirit se pronunță și *Pliniu*. „*Historia Naturalis*”, cartea XXXIII, capitolul II *).

* Scăpare de condei, pare-se, în loc de III. — *Nota red.*

În opoziție cu aceasta:

Banii ca monedă universală:

„Legăturile dintre popoare s-au extins pe întregul glob pămîntesc în așa măsură încît aproape că se poate spune că lumea întregă a devenit un singur oraș, în care are loc un târg permanent la care se vînd toate mărfurile și oricine, sînd acasă la el, poate să dobîndească cu ajutorul banilor și să se bucure de tot ce produc pămîntul, animalele și hărnicia omului. Minunată invenție!" (*Montanari* (Geminiano). „*Della Moneta*”; lucrare scrisă în jurul anului 1683. În ediția Custodi: Parte Antica. Tomo III, p. 40).

„Din ce țară e, din ce neam se trage el? E bogat" (*Athenaeus*. *Deipnosophistae*, cartea a IV-a, paragraful 49).

Demetrius din Phaleron despre extragerea aurului din mine:

„Avariția speră să-l scoată chiar și pe Pluton din adîncurile pămîntului" (op. cit., cartea a VI-a, paragraful 23).

„De la bani își trage originea avariția... încetul cu încetul s-a încins focul ei năpraznic: acum nu mai e avariție, ci sete de aur" (*Pliniu*. „*Historia Naturalis*", cartea XXXIII, capitolul III, paragraful XIV).

„Căci doar nimic din tot ce-a cîștigat vreun preț
Pe lume, nu-i ca aurul de rău; cel care
Răstoarnă state, pustiește, alungă oameni
Din curți și case; schimbă inimi virtuozose
Și către blestемate fapte le îndreaptă:
El învață pe oameni viclenia,
Trufașele nelegiuiri și crima".

(*Sofocle*. „*Antigona*" [versurile 295—301])

* * *

Banii ca avuție pur abstractă — în care dispăre orice valoare de întrebuințare particulară, deci și orice relație individuală între posesor și marfă — ajung, de asemenea, în puterea individului ca persoană abstractă, raportîndu-se la individualitatea lui într-o manieră cu desăvîrșire străină și exterioară. În același timp însă, ei îi conferă puterea generală ca pe o putere privată a sa. Această contradicție a fost redată de Shakespeare, de pildă, în felul următor:

„...Aur? Lucitor? De preț? Nu, zei,
Nu m-am rugat degeaba. Rădăcini!
Atît cît este-aici va preschimba
În alb ce-i negru și-n frumos ce-i hîd;
Ce-i rău va face bun; ce-i josnic, nobil;
Bătrînii vor fi tineri, iar cei lași —
Viteji neîntrecuți. Cum, zei? De ce?
Un pumn va vinde preoți și argați*
Și perna o va smulge de sub capul
Unui erou. Acest sclav arămiu
Desferecă și ferecă religii;
Pe blestemați îi binecuvîntează;

* *Ceva similar — în comedia „Plutos” de Aristofan.*

#384

Dă leprei nuri; cinstește pe tîlhari.
Cu cinuri și-nchinare și-i așază
în rîndul senatorilor; tot el
I-aduce-un nou bărbat vădanei slute
Și-nmiresmează ca pe-o zi de mai
Pe-aceea ce deschide-atît de larg
Buboaiele și bolnița. Lut scîrnav,
Codoașă-a omenirii..."

(*Shakespeare*. „*Timon din Atena*" [actul IV, scena III]).

Ceea ce se dă în schimbul tuturor bunurilor și în schimbul căruia se dau toate bunurile apare ca mijlocul universal de prostituție.

„Aceștia au un singur cuget, și puterea și stăpînirea lor o dau fiarei... Încît nimeni să nu poată cumpăra sau vinde, fără numai cel ce are semnul, adică numele fiarei sau numărul numelui fiarei" (*Apocalipsul* ¹¹⁵).

4) Metalele nobile ca purtători ai relației bănești

Procesul de producție burghez pune stăpânire inițial pe circulația metalică ca pe un organ transmis de-a gata, care, deși treptat transformat, își păstrează însă tot timpul structura sa fundamentală. De aceea problema de ce aurul și argintul — în loc de alte mărfuri — servesc ca material al banilor depășește cadrul sistemului burghez. Așa stînd lucrurile, vom face doar o expunere sumară a punctelor esențiale. Răspunsul este simplu: proprietățile naturale specifice ale metalelor nobile, adică proprietățile lor ca valori de întrebuițare, corespund funcțiilor economice, care le califică înaintea tuturor celorlalte mărfuri pentru rolul de purtători ai funcției bănești.

Ca și timpul de muncă, obiectul considerat drept întruchiparea lui specifică trebuie să fie capabil să exprime deosebiri pur cantitative, astfel că este presupusă identitatea, omogenitatea calității. Aceasta e prima condiție pentru funcția unei mărfi ca măsură a valorii. De pildă, dacă evaluez toate mărfurile în boi, piei, cereale etc., trebuie de fapt să le măsoz în boi mijlocii ideali, în piei mijlocii ideale, în cereale mijlocii ideale, deoarece există deosebiri calitative între un bou și altul, între cereale și cereale, între piei și piei, există o deosebire în valoarea de întrebuițare la exemplare de același fel. Această cerință a uniformității calitative, independent de timp și de loc, și deci cerința identității la cantitate egală este cea dintîi cerință sub acest aspect.

A doua [cerință], decurgînd tot din necesitatea de a exprima deosebiri pur cantitative, este ușoara divizibilitate și recompunere a părților, astfel încît, în funcție de mărimea valorii [B'—14] mărfii, echi-

#385

valentul general să poată fi fragmentat, fără să-i fie prejudiciată cîtuși de puțin valoarea de întrebuițare. Aurul și argintul, în calitate de corpuri simple, la care are loc simpla divizare cantitativă, sînt reprezentabile, reductibile la aceeași puritate. Identitatea calității. Deopotrivă divizibile și recombinate.

Despre aur poate fi spus chiar că este cel mai vechi metal cunoscut [de om], *primul metal descoperit [de el]*. Însăși natura, în marile spălătorii din rîuri ale aurului, își asumă opera tehnologică, și nu cere astfel din partea omului pentru a găsi aurul nici știință, nici unelte de producție perfecționate ci doar o muncă foarte rudimentară.

„Metalele nobile sînt similare în ceea ce privește proprietățile lor fizice, astfel încît cantități egale din aceste metale trebuie să fie în așa măsură identice, încît să nu ofere motive pentru a se prefera un metal în defavoarea altuia. Nu același lucru se poate spune despre cantități egale de cereale sau de vite”¹¹⁶.

Spre deosebire de toate celelalte metale, aurul se găsește în stare pură: în stare nativă, cristalizată; el este „separat de corpurile ce se întîlnesc în mod obișnuit”, se află arareori în combinații cu alte corpuri, cu excepția argintului. Aurul este „izolat, individualizat”.

„Cu foarte puține excepții, aurul se deosebește net de toate celelalte metale prin aceea că se găsește în natură în *starea lui metalică*” (celelalte metale se găsesc în minerale — în ființarea lor chimică). „Fierul și cuprul, cositorul, plumbul și argintul se găsesc de obicei în combinații chimice cu oxigenul, sulfurul, arsenicul sau carbonul; foarte rarele cazuri cînd aceste metale se găsesc în stare chimică pură sau, cum se spunea pe vremuri, în stare *virgină*, trebuie citate mai curînd ca niște curiozități mineralogice, decît ca fenomene obișnuite. Aurul însă se găsește întotdeauna în stare nativă sau metalică... Apoi, datorită faptului că s-a format în rocile expuse acțiunii agenților atmosferici, aurul se găsește printre sfîrîmăturile lor... Bucăți din aceste roci sînt duse la vale de forța curenților și, datorită acțiunii permanente a apei curgătoare, se transformă în prundiș... Datorită greutateii sale specifice, aurul se sedimentează. El se găsește deci în albiile fluviilor și în depunerile aluviale. Aurul din albiile rîurilor este primul aur care a fost găsit”. (Oamenii au învățat să spele aurul în apa rîurilor înainte de a fi învățat mineritul.)

„De cele mai multe ori aurul se găsește în stare pură sau, în orice caz, într-o stare atît de pură, încît natura sa metalică poate fi recunoscută numaidecît atît în depunerile aluviale, cît și în filioanele de cuarț... Rîurile sînt în fond mari spălătorii de aur naturale, care cară îndată toate particulele mai ușoare și mai mici, în timp ce particulele mai grele ori se opresc lovindu-se de obstacole naturale, ori se depun acolo unde curenții își pierde puterea sau viteza... Din timpuri imemorabile, în aproape toate sau poate chiar în toate țările Europei, Africii și Asiei se extrag din zăcămintele aurifere, prin spălare cu ajutorul unor dispozitive simple etc., cantități de aur mai mult sau mai puțin importante”. [„Lectures on Gold for the instruction of emigrants about to proceed to Australia”. Delivered at the Museum of Practical Geology. London, 1852, p. 171—172, 8, 12, 94].

Spălarea aurului și extragerea lui sînt lucrări cît se poate de simple, în timp ce mineritul (deci și exploatarea minelor de aur) reprezintă o ocupație care necesită capital și aplicarea mai multor

#386

științe și tehnici înrudite decît oricare altă ramură industrială. (Spălarea minereului este asigurată de natură.)

Valoarea de schimb ca atare presupune o substanță comună și reducerea tuturor deosebirilor la deosebiri pur cantitative. În funcția banilor ca măsură, toate valorile sînt reduse mai întîi pur și simplu la diferite cantități

din marfa care măsoară. Acesta este cazul metalelor nobile, care apar astfel ca substanță naturală a valorii de schimb ca atare.

„Metalele posedă particularitatea specifică că numai în ele toate raporturile se reduc la unul singur, care este cantitatea lor, căci de la natură ele nu prezintă deosebiri calitative nici în ceea ce privește structura lor interioară, nici în ceea ce privește forma și factura lor exterioară" (*Galiani*. „Della Moneta", p. 126—127).

(*Identitate de calitate* în toate colțurile lumii; admite divizarea minuțioasă și măsurarea exactă.)

Această deosebire pur cantitativă este tot atât de importantă și pentru bani ca mijloc de circulație (monedă) și mijloc de plată, deoarece banii, o piesă monetară singulară, nu posedă individualitate, esențialul fiind că este restituită pur și simplu o cantitate egală din același material, [dar] nu *aceeași* piesă:

„Banii [luați cu împrumut] se restituie *numai în specia lor*: acest fapt... distinge acest instrument de toate celelalte..., indică natura serviciilor prestate de el, demonstrează clar unicitatea specifică a funcțiilor lui" (*Opdyke*. „A Treatise on Political Economy". New York, 1851, p. 267).

Diversitatea funcțiilor îndeplinite de bani permite acestor funcții să reprezinte într-un mod senzorial-palpabil alternarea determinațiilor de formă ale banilor. Acestei diversități a funcțiilor pe care banii le îndeplinesc — fie ei în calitate de marfă generală, monedă, materie primă pentru obiecte de lux, material de acumulare etc. — îi corespunde faptul că, prin retopire, aurul și argintul pot fi oricând readuse în starea lor pur metalică, și tot astfel din această stare în oricare alta, adică faptul că aurul și argintul nu sînt zăvorîte, ca celelalte mărfuri, în forma de întrebuințare determinată care le este dată. Aurul și argintul pot trece din forma lingouri în forma monetară etc., și invers, fără a-și pierde valoarea ca materie primă, [B'—15] fără a prejudicia procesele de producție și consum.

În comparație cu celelalte mărfuri, aurul și argintul ca *mijloc de circulație* prezintă avantajul că marii lor greutate specifică naturale — reprezintă o greutate relativ mare într-un volum mic — îi corespunde o greutate specifică economică: [proprietatea] de a conține (materializa) într-un volum mic o cantitate relativ mare de timp de muncă, adică o mare valoare de schimb. Această din urmă împrejurare este legată, firește, de prezența relativ rară a aurului și argintului ca obiecte ale naturii. De aici [[din cele de mai sus rezultă](#)] ușurința transportului, a

#387

transferului. Pe scurt, ușurința circulației reale, care este, bineînțeles, prima condiție pentru funcția lor economică ca mijloc de circulație.

În sfîrșit, ca ființare latentă a valorii, ca material de teaurizare, [aurul și argintul se disting prin] relativa lor indestructibilitate, perpetuă durabilitate, inoxidabilitate în aer („comoară pe care n-o mănîncă nici molia nici rugina"¹¹⁷), topire la temperaturi ridicate, iar la aur în special, indisolubilitatea sa la acizi, cu excepția clorului în stare liberă (apa regală, un amestec de acid azotic și acid clorhidric). Ca un aspect principal sînt de subliniat, în sfîrșit, *proprietățile estetice* ale aurului și argintului, care fac din ele expresii nemijlocite ale abundenței, fastului, luxului, ale unor trebuințe firești în ocazii festive, [într-un cuvînt, o expresie] a avuției ca atare. Culoare strălucitoare, ductilitate, însușirea de a fi susceptibile de prelucrare cu ajutorul uneltelor, precum și de folosire ca podoabe și pentru alte scopuri. Aurul și argintul apar într-un fel ca o lumină nativă, scoasă din însăși lumea subpămînteană. Pe lîngă faptul că se găsesc rar, marea lor maleabilitate în comparație cu fierul și chiar cu cuprul (călit, așa cum îl întrebuințau anticii) le face inapte de a fi folosite ca unelte de producție. Or, valoarea de întrebuințare a metalelor este în mare măsură legată de rolul lor în procesul de producție nemijlocit. Aurul și argintul sînt la fel de excluse din acest proces, după cum în genere ele nu constituie bunuri de consum indispensabile.

„Banii trebuie să posede o valoare" (de întrebuințare) „nemijlocită, dar bazată pe o trebuință artificială. Materialul lor nu trebuie să fie indispensabil existenței omului, căci întreaga cantitate de bani care se folosește ca monedă" (și în general ca bani, inclusiv cei teaurizați) „nu poate fi întrebuințată în consumul individual, deoarece ea trebuie să circule neîncetat" (*H. Storch*. „Cours d'Economie Politique". Tome II, Paris, 1823, p. 113—114).

(Nici partea care este acumulată ca tezaur nu poate fi folosită în mod „individual", căci acumularea în asta constă, în păstrarea intactă a banilor.)

Aceasta este, așadar, o latură, conform căreia natura valorii de întrebuințare a aurului și argintului [[nu arată](#)] să fie ceva *indispensabil*, nici în satisfacerea trebuințelor nemijlocite ca bun de consum, nici ca agent intrînd în procesul de producție nemijlocit. Este tocmai latura în virtutea căreia valoarea de întrebuințare a banilor nu trebuie să intre în conflict cu funcția lor de tezaur (bani) sau mijloc de circulație, adică nevoia de ei ca valoare de întrebuințare individuală nu trebuie să intre în conflict cu nevoia de ei ca bani în vreuna din determinațiile lor, nevoie izvorînd din circulație, din societatea însăși. Aceasta este numai latura negativă.

#388

De aceea Petru Martirul, pare-se mare amator de ciocolată, spune în polemica contra banilor, despre sacii de cacao, care — printre alte câteva obiecte — îndeplineau funcția de bani la mexicani:

„O, fericită monedă, care oferi speciei umane o băutură plăcută și folositoare și ferești pe posesorii tăi de plaga infernală a zgîrceniei, căci nu poți fi nici îngropată în pământ și nici păstrată timp îndelungat” („De Orbe Novo”) ¹¹⁸.

Pe de altă parte, aurul și argintul nu doar sînt în sens negativ ceva superfluu, adică obiecte dispensabile: ci calitățile lor estetice care fac din ele un material de lux, de podoabă, de strălucire, fac din ele forme pozitive ale prisosului sau mijloace de satisfacere a trebuințelor care depășesc cadrul cotidianului și al simplei necesități naturale. De aceea aurul și argintul posedă în sine valoare de întrebuințare separat de funcționarea lor ca bani. Dar așa cum — datorită identității calității lor — ele sînt reprezentanții naturali ai unor relații pur cantitative, tot astfel în consumul lor individual aurul și argintul sînt reprezentanții naturali nemijlociți ai surplusului și deci ai avuției ca atare, atît datorită proprietăților lor estetice naturale, cît și datorită scumpetei lor.

Ductilitatea este una din proprietățile care fac din aur și argint un material potrivit pentru giuvaeruri. Au o strălucire orbitoare. Valoarea de schimb este în primul rînd un prisos de valori de întrebuințare necesare, destinat schimbului. Acest prisos este schimbat pe prisosul ca atare, adică [pe ceva] trecînd dincolo de sfera nevoii nemijlocite; [este schimbat] pe festivul în opoziție cu cotidianul. Valoarea de întrebuințare ca atare exprimă în primul rînd raportul dintre individ și natură; valoarea de schimb *alături* de valoarea de întrebuințare exprimă comanda asupra valorilor de întrebuințare ale altora, relația lui socială; chiar inițial, pe de altă parte, [apar aici] valori [destinate] uzului festiv, trecînd dincolo de cadrul nevoii nemijlocite.

Culoarea albă a argintului, care reflectă toate razele de lumină în combinarea lor inițială; culoarea roșie-gălbui a aurului, care absoarbe toate razele amestecate de lumină de diferite culori ce cad pe el și reflectă numai roșul.

Aici trebuie adăugate cele spuse mai sus despre țările producătoare de aur și argint *.

(*Grimm*, în „Geschichte der deutschen Sprache”, arată legătura dintre denumirile aurului și argintului și culorile lor¹¹⁹.)

[B'—16] Am văzut că aurul și argintul nu satisfac cerința ce le este impusă în calitatea lor de valoare de schimb independentă, de bani nemijlocit existenți, și anume cerința de a fi o *mărime* constantă *de valoare*. Natura lor de marfă particulară intră aici în conflict cu funcția lor de bani. Dar, după cum a remarcat încă Aristotel ¹²⁰, aurul și argintul posedă

* Vezi volumul de față, p. 372—374. — *Nota red.*

#389

o mai constantă mărime de valoare decît media celorlalte mărfuri.

Pentru circulația metalică ca atare — facem abstracție de efectul general pe care îl are asupra tuturor relațiilor economice o scumpire sau o ieftinire a metalelor nobile, — fluctuațiile raportului de valoare dintre aur și argint prezintă o importanță deosebită, deoarece ele servesc în permanență unul lîngă celălalt, fie în aceeași țară fie în țări diferite, ca material monetar. Cauzele pur economice ale acestor variații succesive — cuceririle și alte răsturnări politice, care în lumea antică exercitau o mare influență asupra valorii relative a metalelor nobile, depășesc cadrul unei analize pur economice — trebuie reduse la variațiile timpului de muncă necesar pentru producerea unor cantități egale din aceste metale. La rîndul său, acest timp de muncă depinde, pe de o parte, de cantitățile relative în care aurul și argintul se găsesc în natură, iar pe de altă parte — de dificultatea mai mare sau mai mică pe care o prezintă obținerea lor în stare metalică pură. Am văzut că aurul, a cărui găsire ca aur de rîu sau aur aluvionar nu necesită nici minerit și nici tratamente chimice sau mecanice, în pofida rarității absolute mai mari a fost descoperit înaintea argintului și mult timp rămîne relativ depreciat față de argint. De aceea nu pare cîtuși de puțin neverosimilă afirmația lui Strabon că într-un trib arab se dădeau 10 pfunzi de aur pentru un pfund de fier și 2 pfunzi de aur pentru 1 pfund de argint *. Pe de altă parte, este clar că, pe măsură ce se dezvoltă forța productivă a muncii sociale, tehnologia și deci munca simplă se scumpește, iar concomitent cu aceasta sursele inițiale de extracție a aurului de la suprafață secătuiesc și scoarța pămîntului este peste tot brăzdată de săpături, raritatea sau frecvența relativă a zăcămintelor acestor două metale afectează substanțial productivitatea muncii, iar aurul se apreciază în raport cu argintul. (Dar nu raportul cantitativ absolut în care cele două metale se întîlnesc în natură, deși, de obicei, el constituie un moment esențial al timpului de muncă necesar pentru producerea lor, ci însuși acest timp de muncă determină valoarea lor relativă. De aceea, deși potrivit datelor Academiei de Științe din Paris, în 1840 raportul cantitativ dintre argint și aur se evalua la 52 : 1, raportul lor valoric era de numai 15 : 1.)

Dată fiind o anumită treaptă de dezvoltare a forței productive a muncii sociale, trebuie ca descoperirea alternativă de noi zăcămintele de aur sau de argint să încline balanța mereu mai decisiv, iar în comparație cu argintul, aurul are șansa de a fi descoperit nu numai în mine, ci și în terenuri aluvionare. Este deci foarte probabil că raportul valoric dintre aceste metale va cunoaște acum din nou o mișcare în sens invers,

#390

și anume o scădere a valorii aurului în raport cu cea a argintului. Deschiderea minelor de argint depinde de progresul tehnicii și [de nivelul] general al civilizației. Acestea odată date, orice schimbări în descoperirea de zăcăminte mai bogate de argint sau de aur devin hotărâtoare. În linii mari asistăm la o repetare a aceleiași mișcări în variația raportului valoric dintre aur și argint. Primele două mișcări încep cu o relativă depreciere a aurului și se încheie cu creșterea valorii lui. Ultima începe cu o creștere a valorii aurului și pare a evalua spre o restabilire a raportului valoric inițial, mai redus, dintre el și argint. În Asia antică, raportul dintre aur și argint era de 6 : 1 sau 8 : 1 (în legile lui Manu acest raport este și mai mic) (în China și în Japonia, de pildă, acest din urmă raport s-a menținut pînă la începutul secolului al XIX-lea); 10 : 1, raportul de pe vremea lui Xenofon, poate fi considerat ca raport obișnuit în perioada de mijloc a antichității. În epoca romană tîrzie — deschiderea de către Cartagina a minelor de argint din Spania a jucat în antichitate aproximativ același rol ca descoperirea Americii în epoca modernă —, raportul a fost aproximativ același ca după descoperirea Americii, adică 14 [așa apare în manuscris] sau 15:1, deși la Roma întîlnim frecvent depreciere și mai accentuate ale argintului.

Pentru evul mediu poate fi din nou stabilit același raport mediu ca pe vremea lui Xenofon, și anume 10 : 1, deși tocmai în această perioadă oscilațiile locale sînt extrem de mari. În secolele de după descoperirea Americii, raportul mediu e de 15 : 1 sau 18 : 1. Ca urmare a descoperirii noilor zăcăminte de aur este posibil ca acest raport să scadă iar la 10 : 1 sau 8:1, sau, în orice caz, raportul de valoare dintre aceste două metale să înregistreze o mișcare inversă celei care a avut loc începînd din [B'—17] secolul al XVI-lea. Această problemă specială nu se cuvine a fi tratată amănunțit în capitolul de față.

5) Manifestarea legii aproprierii în circulația simplă

Relațiile economice ale indivizilor care sînt subiecți ai schimbului sînt aici simplu de înțeles, așa cum apar ele descrise în procesul de schimb pînă acum, fără vreo referire la relații de producție mai dezvoltate. Determinațiile de formă economice constituie tocmai specificitatea în care indivizii intră în relații reciproce (se opun unii altora).

„Lucrătorul are un drept exclusiv asupra valorii rezultate din munca sa” (*Cherbuliez*. „Richesse ou pauvreté”. Paris, 1841, p. 48).

Subiecții procesului de schimb apar în primul rînd ca *proprietari* de mărfuri. Deoarece pe baza circulației simple nu există, totuși, decît o

#391

metodă prin care oricine *devine* proprietar al unei mărfi [oarecare], și anume prin [a furniza] un nou echivalent, reiese astfel că proprietatea — *anterioara* schimbului — asupra unei mărfi, adică proprietatea asupra mărfii care a fost apropiată nu prin intermediul circulației, proprietatea asupra mărfii care, dimpotrivă, abia urmează să intre în circulație, — această proprietate asupra mărfii izvorăște direct din munca posesorului ei, iar munca apare ca modul originar de apropiere. Marfa ca valoare de schimb este numai un produs [al muncii], este *muncă obiectualizată*. Marfa este, astfel, în primul rînd obiectualitatea aceluia a cărui muncă se exprimă în ea; propria lui ființare obiectuală pentru alții, produsă de el însuși. În procesul schimbului simplu, așa cum se desfășoară el în diferitele momente ale circulației, nu se încadrează, ce-i drept, producția de mărfuri. Mărfurile sînt mai curînd presupuse ca valori de întrebuițare gata existente. Ele trebuie să fie prezente înainte de începerea schimbului, simultan, ca la vînzare și cumpărare, sau în orice caz cînd tranzacția este finalizată, ca în forma de circulație în care banii figurează drept mijloc de plată. Simultan sau nu, în circulație ele intră întotdeauna ca mărfuri gata existente. *De aceea procesul de apariție a mărfurilor, deci și procesul inițial al aproprierii lor, se află în afara circulației*. Întrucît însă un echivalent străin poate fi apropiat numai prin intermediul circulației, adică prin înstrăinarea echivalentului propriu, munca proprie este necesarmente presupusă ca proces inițial de apropiere, iar circulația apare de fapt doar ca un schimb mutual de muncă care s-a întrupat în felurite produse.

Munca și proprietatea asupra rezultatului muncii proprii apar deci ca premisă fundamentală fără de care nu ar avea loc apropierea secundară prin intermediul circulației. *Proprietatea bazată pe muncă proprie* constituie, în cadrul circulației, *baza aproprierii de muncă străină*. Într-adevăr, dacă examinăm cu atenție procesul circulației, constatăm că premisa lui constă în aceea că participanții la schimb apar ca proprietari ai unor valori de schimb, adică ai unor [anumite] cantități de timp de muncă materializat în valori de întrebuițare. *Cum [anume] au devenit ei proprietari ai acestor mărfuri* este un proces care se desfășoară în spatele circulației

și este încheiat înainte ca ea să înceapă. Proprietatea privată este premisa circulației, dar procesul însuși de apropiere nu se manifestă, nu apare în cadrul circulației, ci îi este presupus. În circulația propriu-zisă, în procesul schimbului așa cum se manifestă el la suprafața societății burgheze, fiecare dă numai luînd și ia numai dînd. Pentru a face una sau alta, el trebuie să aibă. Procedura prin care el s-a pus în postura de a avea nu constituie vreunul din momentele circulației propriu-zise. Numai ca proprietari privați de valoare de schimb, fie ea sub formă de marfă, fie sub formă de bani, sînt subiecții subiecți ai circulației. Cum

#392

[anume] au devenit ei proprietari privați, adică cum și-au apropiat muncă materializată constituie o împrejurare care în genere nu pare să țină de analiza circulației simple. Pe de altă parte însă, marfa este premisa circulației. Și întrucît din punctul de vedere al circulației o marfă străină, adică o *muncă străină*, poate fi apropiată numai prin înstrăinarea unei munci proprii, înseamnă că din acest punct de vedere [B'—18] *procesul de apropiere a mărfii*, care precede circulația, apare *necesarmente ca apropiere prin muncă*. Deoarece *marfa ca valoare de schimb este doar muncă obiectualizată*, iar din punctul de vedere al circulației, care la rîndul ei este doar mișcarea valorii de schimb, o muncă obiectualizată străină nu poate fi apropiată decît prin schimbul unui echivalent, *marfa poate și într-adevăr numai obiectualizarea muncii proprii*, și așa cum aceasta din urmă este de fapt procesul efectiv de apropiere a produselor din natură, tot astfel ea — munca proprie — apare și ca titlu juridic al proprietății. *Circulația* arată doar cum, prin intermediul unei *operații sociale*, această apropiere nemijlocită *transformă proprietatea asupra muncii proprii în proprietate asupra muncii sociale*.

De aceea la toți economiștii moderni, fie de o manieră mai mult economică, fie de una mai mult juridică, munca proprie este proclamată drept titlu inițial de proprietate, iar *proprietatea asupra rezultatului muncii proprii — drept premisa fundamentală a societății burgheze* (Cherbuliez — vezi mai sus. Vezi și A. Smith). Premisa la rîndul ei întemeiată pe *premisele valorii de schimb ca relație economică care domină întreg ansamblul relațiilor de producție și de schimb*, este deci ea însăși un produs istoric al societății burgheze, al societății valorii de schimb dezvoltate.

Pe de altă parte, deoarece la analiza unor relații economice mai concrete decît cele pe care le reprezintă circulația simplă par să rezulte legi contradictorii [legii aproprierii așa cum a fost enunțată mai sus], tuturor economiștilor clasici, inclusiv Ricardo, le place într-adevăr să admită drept lege generală acea concepție *care decurge din însăși societatea burgheză*, dar să trimită realitatea ei strictă în vremurile de aur, cînd nu exista încă *nici un fel de proprietate*, în vremurile premergătoare, ca să zicem așa, păcatului originar economic, cum face, de exemplu, Boisguillebert.

S-ar ajunge, așadar, la rezultatul straniu că adevărul legii aproprierii în societatea burgheză ar trebui transpus într-un timp în care însăși această societate nu exista încă, iar legea fundamentală a proprietății — într-un timp cînd nu exista proprietate. Această iluzie este străvezie. La începuturile ei, producția se bazează pe comunități primitive, în cadrul cărora schimbul privat apare doar ca o excepție lăaturalnică întru totul superficială. Odată cu destrămarea istorică a acestor comunități apar însă de îndată relații de dominație și aservire, relații de violență, care se află în flagrantă contradicție cu pașnica circulație a mărfurilor

#393

și cu relațiile ce-i corespund. Oricum ar fi însă, așa cum *apare* el la suprafața societății, procesul de circulație nu cunoaște vreun alt mod de apropiere, și dacă pe parcursul analizei se vor ivi contradicții, *ele vor trebui să fie deduse*, asemenea *acestei legi a aproprierii inițiale prin muncă, din dezvoltarea valorii de schimb înseși*.

Legea aproprierii prin muncă proprie [find] presupusă — și este o premisă decurgînd din analiza circulației înseși, nu o premisă arbitrară —, se deschide de la sine în circulație un imperiu al libertății și egalității burgheze bazat pe această lege.

Dacă apropierea de mărfuri prin muncă proprie se afirmă ca prima necesitate, tot astfel procesul social prin care acest produs trebuie întîi să fie pus ca valoare de schimb și ca atare retransformat în valoare de întrebuițare pentru indivizi se afirmă ca a doua necesitate. După apropierea prin muncă — sau după obiectualizarea muncii —, *înstrăinarea muncii obiectualizate sau transformarea ei într-o formă socială apare drept legea imediat următoare*. Circulația este mișcarea în cadrul căreia produsul propriu este pus drept o valoare de schimb (bani), adică drept un produs social, iar produsul social este pus drept un produs propriu (valoare de întrebuițare individuală, bun de consum individual).

Acum, o dată mai mult, este clar:

O altă premisă a schimbului, care privește ansamblul mișcării, este aceea că subiecții schimbului produc ca subordonați diviziunii muncii sociale. Mărfurile schimbate unele pe altele, da, într-adevăr, nu sînt altceva decît muncă obiectualizată în valori de întrebuițare diferite, adică în moduri diferite, sînt de fapt doar fîințarea obiectuală a diviziunii muncii, obiectualizarea unor tipuri de muncă calitativ diferite, corespunzătoare unor sisteme diferite de trebuințe. Cînd eu produc o *marfă*, premisa este că produsul meu are desigur valoare de întrebuițare, dar nu pentru mine, că el nu este pentru mine un mijloc direct de subzistență (în sensul cel mai

larg al cuvîntului), ci o valoare de schimb nemijlocită; el devine pentru mine mijloc de subzistență abia după ce a adoptat ca bani forma produsului social general și, acum, poate fi realizat sub orice formă de muncă străină, calitativ diferită. De aceea eu produc pentru mine numai pentru că produc pentru societate, al cărei fiecare membru, în altă sferă, produce, la rîndul său, pentru mine.

[B'—19] Este clar, apoi, că premisa [conform] că[reia] participanții la schimb produc valori de schimb implică nu doar diviziunea muncii în general, ci o formă specific dezvoltată a acesteia. Și în Peru, de pildă, munca era divizată; ea era divizată și în micile comunități hinduse autarhice (selfsupporting). Dar aceasta este o diviziune a muncii care nu doar că nu este bazată pe valoarea de schimb ci, dimpotrivă, presupune o producție mai mult sau mai puțin colectivă. Premisa fundamentală că

#394

subiecții circulației au produs valori de schimb, produse care sînt puse nemijlocit în determinația socială de valoare de schimb — deci, evident, le-au produs subordonați fiind unei diviziuni a muncii de configurație istorică determinată — implică o mulțime de [alte] premise, care nu decurg nici din voința individului, nici din natura lui nemijlocită, ci din condiții și relații istorice în virtutea cărora individul se găsește deja determinat ca individ *social*, deja determinat de societate; la fel cum această premisă [fundamentală] implică raporturi care se exprimă în alte relații de producție ale indivizilor decît cele simple în care se raportează ei reciproc în circulație.

Participantul la schimb a produs o marfă, și anume pentru [alți] producători de mărfuri. Aceasta implică, pe de o parte, că el a produs ca individ privat independent, din proprie inițiativă, determinat numai de propria sa trebuință și de propriile sale capacități — de la el însuși și pentru sine însuși, nu ca membru al unei comunități primitive și nici ca individ care participă la producție nemijlocit ca individ social — și de aceea nici nu se raportează la produsul său ca la o sursă nemijlocită de existență. Pe de altă parte însă, el a produs o *valoare de schimb*, un produs care numai printr-un anumit proces social, printr-o anumită metamorfoză devine produs pentru el însuși. Prin urmare, el a produs deja în cadrul unei conexiuni, în cadrul unor condiții de producție și al unor relații de trafic rezultate numai printr-un proces istoric, dar care pentru el însuși apar ca o necesitate naturală. Independența producției individuale este completată astfel printr-o dependență socială, [dependentă] care găsește în diviziunea muncii o expresie corespunzătoare ei.

Caracterul privat al producției individului producător de valori de schimb apare el însuși drept un produs istoric. *Izolarea acestui individ, cucerirea independenței punctiforme în cadrul producției* sînt condiționate de o diviziune a muncii, care, la rîndul ei, se bazează pe o serie întregă de condiții economice prin care individul este condiționat sub toate aspectele în legăturile sale cu alți indivizi și în propriul său mod de existență.

Un fermier englez și un țaran francez stau în același raport economic în măsura în care marfa pe care ei o vînd constă din produse agricole. Dar țaranul vinde doar micul surplus al producției familiei sale. Partea cea mai mare el o consumă; se raportează astfel la partea cea mai mare a produsului său nu ca la o valoare de schimb, ci ca la o valoare de întrebuințare, un mijloc de subzistență imediat. Fermierul englez, dimpotrivă, depinde în întregime de vînzarea produsului său, adică depinde de acesta ca marfă și deci de valoarea socială de întrebuințare a produsului său. Așadar, producția sa, în întreg volumul ei, este cuprinsă și determinată de valoarea de schimb. Este acum clar ce extrem de variată dezvoltare a forțelor productive ale muncii, a diviziunii acesteia, ce diversitate a relațiilor dintre

#395

indivizi în cadrul producției sînt necesare, pentru ca cerealele, de pildă, să fie produse numai ca valoare de schimb și, în consecință, să intre în circulație în întregime; ce procese economice sînt necesare pentru a transforma un țaran francez într-un fermier englez.

În analiza sa asupra valorii de schimb, A. Smith comite încă eroarea de a reține forma nedezvoltată a valorii de schimb — [acolo] unde ea încă apare doar ca un surplus peste valoarea de întrebuințare produsă pentru propria subzistență a producătorului —, drept forma ei adecvată, în timp ce ea nu este decît una dintre formele apariției istorice a valorii de schimb în cadrul unui sistem de producție care încă n-a cuprins-o ca o formă universală. În societatea burgheză, însă, valoarea de schimb trebuie să fie considerată ca forma dominantă, astfel încît a dispărut *orice raport nemijlocit între producători și produsele lor* ca valori de întrebuințare; *toate produsele [există] ca produse pentru comerț*. Să luăm cazul unui muncitor dintr-o fabrică modernă, de stambă de pildă. Dacă n-ar produce valoare de schimb, el n-ar produce în general nimic, deoarece nu-și poate pune degetul pe nicio valoare de întrebuințare tangibilă și să spună: acesta e produsul meu. Cu cît mai multilateral devine sistemul trebuințelor sociale și cu cît mai unilaterală devine producția individului — deci odată cu dezvoltarea diviziunii sociale a muncii —, cu atît devine [mai] decisivă crearea produsului ca valoare de schimb sau *caracterul de valoare de schimb al produsului*.

O analiză a formei specifice a diviziunii muncii, a condițiilor de producție pe care se bazează ea, a relațiilor economice — dintre membrii societății — la care se reduc aceste condiții ar arăta că întreg sistemul producției

burgheze este presupus pentru ca valoarea de schimb să apară la suprafața lui ca un simplu punct de plecare, iar procesul de schimb — așa cum se dezvoltă el în cadrul circulației simple — [să apară la suprafața lui] ca schimb social de substanțe simplu, dar cuprinzând [atît] întreaga producție, cît și întregul consum. Ar reieși deci că deja alte relații de producție, mai complexe și mai mult sau mai puțin aflate în conflict cu libertatea și independența indivizilor, alte relații economice ale acestor indivizi sînt presupuse pentru ca, în relațiile simple de vânzare și cumpărare, ei să se raporteze unul la altul în procesul circulației ca producători privați liberi, să figureze ca subiecți independenți ai acestui proces. Dar din punctul de vedere al circulației simple, aceste relații sînt șterse. Cînd examinăm circulația simplă, diviziunea muncii apare în ea efectiv doar în rezultatul — premisa circulației — că subiecții schimbului produc mărfuri diferite, care satisfac trebuințe diferite, și că, dacă fiecare depinde de producția tuturor, toți depind de producția fiecăruia, prin faptul că se completează reciproc, astfel încît, prin intermediul procesului de circulație, produsul fiecărui individ

#396

este — pe măsura mărimii valorii lui — un mijloc pentru participarea la producția socială [B'—20] în general.

Produsul este valoare de schimb, muncă generală obiectualizată, deși în mod nemijlocit el nu este decît obiectualizarea muncii private independente a individului.

Faptul că marfa trebuie să fie mai întîi înstrăinată, constrîngerea [constituită] pentru individ [de faptul] că produsul său nemijlocit nu e produs pentru el, ci devine un asemenea produs numai în procesul de producție socială și trebuie să adopte această formă generală și totuși exterioară; faptul că produsul muncii particulare trebuie să se confirme [din punct de vedere] social ca obiectualizare a muncii generale, prin aceea că adoptă forma lucrului (banii) care este presupus exclusiv ca obiectualitate nemijlocită a muncii generale, precum și faptul că tocmai prin acest proces amintita muncă socială generală este pusă ca lucru exterior, ca bani, — [toate] aceste determinări constituie resortul, pulsația circulației înseși. De aceea relațiile sociale care decurg de aici rezultă direct din analiza circulației simple și nu-i stau în spate, precum relațiile economice prinse în diviziunea muncii.

Prin ce anume confirmă individul că munca sa privată este muncă generală și că produsul acestei muncii private este un produs social general? Prin conținutul particular al muncii sale, prin valoarea ei de întrebuințare particulară, care este obiect al trebuinței unui alt individ, astfel încît acesta din urmă cedează în schimbul ei, ca echivalent, propriul său produs. (Faptul că acest echivalent trebuie să adopte forma de bani este un aspect pe care-l vom analiza mai tîrziu, [arătînd] că această transformare a mărții în bani constituie ea însăși un moment esențial al circulației simple.) Individul, așadar, își confirmă munca privată ca muncă generală prin faptul că munca sa reprezintă o particularitate în totalitatea muncii sociale, o ramură particulară complementară ei. De îndată ce munca posedă un conținut determinat de conexiunea socială — aceasta este determinarea și premisa materială —, ea conține ca muncă generală. Forma generalității muncii se confirmă prin realitatea acesteia ca membru al unei totalități de munci, ca mod de existență particular al muncii sociale.

Indivizii se raportează unul la altul numai ca proprietari de valori de schimb, ca indivizi care și-au dat unul altuia o ființare obiectuală prin intermediul produsului lor, marfa. Fără această mijlocire obiectivă ei nu au unul cu altul — din punctul de vedere al schimbului social de substanțe ce se desfășoară în cadrul circulației — nici o relație. Ei există numai obiectual unul pentru altul, ceea ce este dezvoltat ulterior în relația bănească, în care însăși comunitatea lor apare față de fiecare ca un lucru exterior și deci întîmplător. Faptul că legătura socială care rezultă din ciocnirea indivizilor autonomi apare față de aceștia

#397

și ca necesitate materială, și ca legătură [pur] exterioară, exprimă tocmai independența lor, pentru care existența socială, deși o necesitate, este totuși doar un mijloc, așa încît indivizilor înșiși le apare ca ceva exterior, [iar] în bani le apare chiar ca un lucru palpabil. Ei produc în și pentru societate, ca indivizi sociali, dar acest fapt apare totodată ca simplu mijloc de obiectualizare a individualității lor. Deoarece nici nu sînt subordonați [vre]unei comunități natural-spontane [primitive], nici nu sînt, pe de altă parte, indivizi colectiv conștienți care să-și subordoneze lor înșile colectivitatea, [atunci] față de ei ca subiecți independenți, această colectivitate trebuie să existe și ea opusă lor ca o obiectualitate independentă, exterioară, întîmplătoare. Aceasta este tocmai condiția necesară pentru ca ei, în calitate de persoane private independente, să se afle totodată într-o conexiune socială.

Așadar, deoarece în procesul de schimb simplu, în circulație, diviziunea muncii (la care pot fi rezumate condițiile de producție sociale în cadrul cărora indivizii produc valori de schimb) apare doar 1) drept non-producție de mijloace de subsistență nemijlocite de către individul însuși, prin munca sa directă; 2) drept ființare a muncii sociale generale ca o totalitate spontan apărută, ce se fragmentează într-un cerc de particularități, și anume în așa fel încît subiecții circulației posedă mărfuri care se completează [reciproc] și fiecare subiect satisface o latură a trebuinței sociale totale a individului, în timp ce relațiile economice propriu-

zise care decurg din această diviziune determinată a muncii sînt șterse, la analiza valorii de schimb nu am studiat mai detaliat diviziunea muncii, ci am acceptat-o doar ca pe un fapt identic cu valoarea de schimb, fapt care în realitate exprimă doar sub formă activă, ca particularizare a muncii, ceea ce valoarea de întrebuintare diferită a mărfurilor — și fără aceasta din urmă n-ar exista nici schimb, nici valoare de schimb — exprimă sub formă de lucru. În fond, acolo unde vorbește despre diviziunea muncii ca fenomen corelativ cu valoarea de schimb, A. Smith (ca și alți economiști înainte lui — Petty, Boisguillebert, italienii) spune același lucru. Steuart însă a fost primul care a înțeles diviziunea muncii și producția de valori de schimb ca identice și, spre lăudabilă deosebire de alți economiști, a conceput aceasta ca formă de producție socială și de schimb social de substanțe mijlocită printr-un proces istoric specific.

Ceea ce A. Smith spune despre forța productivă a diviziunii muncii este un punct de vedere cu totul străin, care nu-și are locul nici aici, nici acolo unde el l-a enunțat, și în plus este cu referire la o anumită treaptă de dezvoltare a manufacturii, dar cîtuși de puțin aplicabil la sistemul de fabrică modern în general.

#398

Diviziunea muncii la care ne referim aici este diviziunea spontană și *liberă* în cadrul societății ca un întreg, diviziune ce se manifestă ca producție de valori de schimb, și nu diviziunea muncii în cadrul unei fabrici; nu separarea și combinarea ei în cutare sau cutare ramură de producție, ci diviziunea socială a ramurilor de producție, apărînd, ca să zicem așa, fără participarea indivizilor. Diviziunea muncii în cadrul societății ar corespunde principiului diviziunii muncii [B¹—21] în cadrul unei fabricii mai curînd în sistemul egiptean decît în cel modern. Dezmembrarea [diferitelor ramuri ale] muncii sociale [și transformarea lor] în ramuri de muncă libere, independente unele de altele și legate într-o totalitate și unitate numai prin necesitate interioară (nu ca în cealaltă diviziune — prin separare conștientă și combinare conștientă a părților separate)[, *acestea două*] sînt lucruri complet diferite, determinate de legi de dezvoltare cu totul diferite, oricît de mult corespunde o formă dată a unuia cu o formă dată a celuilalt.

Încă mai puțin a înțeles A. Smith diviziunea muncii, fie în această formă simplă, în care ea nu este decît forma activă a valorii de schimb, fie în cealaltă formă, în care ea este o anumită forță productivă a muncii, dar în care antagonismele economice ale producției — determinările sociale calitative sub care [sînt] subsumații indivizii [ce] se opun unii altora în calitate de capitalist și muncitor salariat, capitalist industrial și rentier, arendaș și proprietar funciar etc. — sînt exprimate, la rîndul lor, ca forme economice ale unui anumit mod de diviziune a muncii.

Dacă individul își produce mijloacele sale imediate de subzistență, cum este cazul în cea mai mare parte, de pildă, în țările în care persistă relații agrare natural-spontane, producția sa nu are caracter social, iar munca, sa nu este socială. Dacă individul produce ca individ privat — *astfel însăși această poziție a sa nu este nicidecum un produs al naturii, ci rezultatul rafinat al unui proces social* —, caracterul social se manifestă în aceea că, în conținutul muncii sale, individul este determinat de conexiunea socială și muncește numai ca element al acesteia, adică pentru [a *satisface*] trebuințele tuturor celorlalți indivizi — deci pentru el există o dependență socială —, dar el însuși adoptă la alegere cutare sau cutare muncă; raportul său particular față de munca particulară nu este determinat social; bunul său plac este în chip firesc determinat de aptitudinile lui înnăscute, de înclinații, de condițiile de producție naturale în care se află etc.; așa încît, de fapt, particularizarea muncii, dezmembrarea ei socială într-o totalitate de ramuri particulare, apare de partea individului astfel încît propria lui particularitate spirituală și naturală dobîndește totodată forma unei particularități sociale. Din propria lui natură și din premisele ei particulare

#399

decurge pentru el particularitatea muncii sale — [și] înainte de toate obiectualizarea ei —, particularitate pe care el însă o cunoaște totodată ca punere în vigoare a unui sistem particular de trebuințe [sociale] și ca realizare a unei ramuri particulare de activitate socială.

Diviziunea muncii, înțeasă astfel ca reproducere socială a individualității particulare, care prin aceasta constituie totodată o verigă în dezvoltarea generală a omenirii și în același timp dă individului posibilitatea de desfătare, prin intermediul activității sale particulare, cu producția generală, [il face capabil] de consumul social multilateral, — această concepție [*deci*], așa cum decurge ea din punctul de vedere al circulației simple, care astfel este o confirmare a libertății indivizilor, în loc de anularea ei, este încă loc comun în economia politică burgheză.

Această diversitate naturală a indivizilor și a trebuințelor lor constituie motivul integrării lor sociale ca participanți la schimb. În actul schimbului ei se opun unii altora, de la bun început, ca persoane care se recunosc reciproc drept proprietari, a căror voință străbate mărfurile lor, și unde apropierea reciprocă prin intermediul înstrăinării reciproce are loc numai prin voința lor comună, adică, esențial, prin intermediul contractului. Aici intervine momentul juridic de persoană[, precum] și de libertate, care e cuprins în cel dintîi. De aceea în dreptul roman *servus* * este just definit ca cineva care nu poate dobîndi prin schimb.

Mai departe. În conștiința subiecților participanți la schimb [cele de mai sus] există [în așa fel] că în [această] tranzacție fiecare își este doar propriul scop; că fiecare este doar un mijloc pentru celălalt; în sfârșit, că reciprocitatea în virtutea căreia fiecare este totodată mijloc și scop, și de fapt își atinge scopul propriu numai prin aceea că devine mijloc pentru altul și devine mijloc pentru altul numai în măsura în care își atinge scopul său, — că această reciprocitate este un fapt necesar, presupus drept condiție firească a schimbului, dar că reciprocitatea ca atare le este indiferentă ambilor subiecți ai schimbului și prezintă interes pentru ei numai în măsura în care ea este interes *propriu*. Aceasta înseamnă că interesul social, care apare drept conținut al actului total de schimb, este ce-i drept prezent — ca fapt — în conștiința ambelor părți, dar nu este motiv ca atare, ci există, ca să zicem așa, doar în spatele intereselor individuale reflectate în ele înseși. Subiectul poate ce-i drept să posede, dacă vrea, înălțătoarea conștiință că satisfacerea interesului său individual nepăsător este tocmai realizarea interesului individual suprimat — satisfacerea interesului general. Din însuși actul schimbului, fiecare dintre subiecți se reîntoarce în sine însuși ca scop final al întregului proces, ca subiect predominant. Prin aceasta este realizată, așadar, libertatea deplină a subiectului. Tran-

* — sclavul. — *Nota trad.*

#400

zacție voluntară; violență din nicio parte; se devine mijloc pentru altul numai ca mijloc pentru sine însuși, sau în scop propriu; în sfârșit, conștiința faptului că interesul general sau comun nu este decât multilateralitatea interesului egoist.

Dacă circulația este, așadar, sub toate aspectele o realizare a libertății individuale, procesul de circulație considerat ca atare, adică în determinațiile sale de formă economice, constituie realizarea deplină a egalității sociale (relațiile de libertate nu privesc direct determinațiile de formă economice ale schimbului, ci se referă fie la forma lui juridică, fie privesc conținutul lui, valorile de întrebuințare sau trebuințele ca atare). Ca subiecți ai circulației, indivizii sînt în primul rînd *participanți la schimb*, și faptul că fiecare dintre ei este pus în această determinare, adică în aceeași determinare, tocmai acest fapt constituie determinarea lor socială. Ei se opun de fapt unii altora numai ca valori de schimb subiectivate, deci ca echivalente vii, ca reprezentanți ai unor valori egale. Ca atare, ei nu sînt doar egali: între ei nu există nici măcar [B"—1] o deosebire. Ei se opun unii altora numai ca posesori de valori de schimb și ca indivizi care au nevoie de schimb, ca agenți ai aceleiași munci sociale generale indiferente. Și anume, ei schimbă valori de schimb de aceeași mărime, căci e presupus că sînt schimbate echivalente. Egalitatea a ceea ce fiecare dă și primește este aici un moment explicit al procesului însuși. Așa cum se opun unii altora ca subiecți ai schimbului, tot astfel ei se confirmă în actul acestui schimb. Ca atare, el este doar această confirmare. Indivizii sînt puși ca participanți la schimb, deci ca egali, iar mărfurile (obiectele) lor — ca echivalente. Ei doar schimbă existența lor obiectuală ca un echivalent. Ei înșiși sînt de egală valoare și se confirmă în actul schimbului ca echivalenți și indiferenți unul față de altul. Echivalentele sînt obiectualizarea unui subiect pentru celălalt; adică subiecții înșiși sînt de egală valoare și în actul schimbului se confirmă ca echivalenți și indiferenți unul celuilalt. În cadrul schimbului subiecții sînt egali ca valoare numai prin intermediul echivalentelor și se confirmă ca atare numai prin schimbul obiectualității în care fiecare există pentru celălalt. Deoarece ei există unul pentru altul numai ca subiecți de echivalență, ei [își] sînt reciproc indiferenți în calitate de echivalenți. Altă deosebire a lor nu îi interesează. Particularitatea lor individuală nu intervine în [acest] proces. Deosebirea materială în valorile de întrebuințare ale mărfurilor lor este ștearsă în ființarea ideală a mărții ca preț, iar în măsura în care această deosebire materială este motivul schimbului, ei își sînt trebuință reciprocă (fiecare reprezintă trebuința celuilalt), și [anume] trebuință satisfăcută numai printr-o cantitate egală de timp de muncă. Această diversitate

#401

naturală este baza egalității lor sociale, [și] îi pune ca subiecți ai schimbului. Dacă trebuința subiectului *A* ar fi aceeași cu a subiectului *B* și dacă marfa lui ar satisface aceeași trebuință ca marfa subiectului *B*, nu ar exista între ei nicio relație, în măsura în care e vorba de relații economice (din punctul de vedere al producției lor). Satisfacerea reciprocă a trebuințelor lor prin intermediul diversității materiale a muncii lor și a mărții lor transformă egalitatea lor într-o relație împlinită social, iar munca lor particulară într-un mod particular de existență a muncii sociale în general.

În măsura în care [în procesul schimbului] intervin banii, într-atît de departe sînt ei de a suprima această relație de egalitate, încît ei sînt, de fapt, expresia ei reală. În primul rînd, în măsura în care banii funcționează ca element de punere a prețului, ca măsură a valorii, funcția lor este și sub aspect formal tocmai [aceea] de a pune mărfurile ca identice din punct de vedere calitativ, de a exprima substanța lor socială identică, în care au loc numai deosebiri cantitative. Atunci marfa fiecăruia apare în circulație ca fiind într-adevăr identică [cu orice altă marfă], capătă aceeași formă socială de mijloc de circulație, în care orice particularitate a produsului este ștearsă iar proprietarul fiecărei mărfi devine proprietarul mărfii palpabil subiectivată universal validă. Aici e

valabil în sens propriu că banul *non olet* *. Dacă talerul pe care cineva îl are în mână a realizat prețul bălegarului sau mătăsii e absolut inobservabil respectivului și, în măsura în care talerul funcționează ca taler, orice deosebire individuală este ștersă în mâna posesorului său. Această dispariție a deosebirilor individuale este însă una multipolară, căci toate mărfurile se transformă în monedă. La un moment dat, circulația pune pe fiecare nu numai ca [un] egal altuia, ci și ca [un] identic, și mișcarea circulației constă în aceea că, sub aspectul funcției sociale, fiecare pășește alternativ în locul celuilalt. Acum, ce-i drept, în circulație, participanții la schimb se opun și calitativ unul altuia ca vânzător și cumpărător, ca marfă și bani, dar, în primul rînd, ei își schimbă locurile, iar procesul constă atît în punerea inegalității, cît și în conservarea punerii egalității, astfel încît aceasta din urmă apare doar formal. Cumpărătorul devine vânzător, vânzătorul devine cumpărător, și fiecare poate să devină cumpărător numai în calitate de vânzător. Deosebirea formală există concomitent pentru toți subiecții circulației ca metamorfoze sociale prin care ei trebuie să treacă. La aceasta se adaugă faptul că marfa, [luată în mod] ideal ca preț, este la fel de bine bani precum banii care i se opun. În bani ca circulînd ei înșiși, astfel că apar cînd în mîinile unuia, cînd în mîinile altuia și este indiferent unde-și fac apariția, egalitatea este pusă material, iar deosebirea ca una doar formală. În măsura în care se consideră procesul circu-

* n-are miros — *Nota trad.*

#402

lației, fiecare apare în raport cu celălalt ca posesor al mijlocului de circulație, el însuși ca bani. Deosebirea naturală particulară care a existat în mărfuri este ștersă și devine permanent ștersă prin circulație.

Cînd considerăm în genere relația socială a indivizilor în cadrul procesului lor economic, trebuie să ne păstrăm pur și simplu în determinațiile de formă ale acestui proces. Nu există însă în circulație nicio [altă] deosebire decît cea între marfă și bani — și ea este în egală măsură dispariția neîncetată a acestei deosebiri. Egalitatea apare aici ca produs social, după cum în genere valoarea de schimb este existență socială.

Întrucît banii nu sînt decît realizarea valorii de schimb, iar un sistem dezvoltat de valori de schimb este un sistem bănesc, înseamnă că sistemul bănesc nu poate fi, de fapt, decît realizarea acestui sistem al egalității și libertății.

În valoarea de întrebuițare a mărfii este conținută latura particulară, individuală a producției (muncii) participantului la schimb; dar în marfa lui ca valoare de schimb toate mărfurile contează deopotrivă ca obiectualizare a muncii ca atare sociale, nediferențiate; [iar] posesorii lor — ca deopotrivă de valoroși, ca agenți de rang egal ai procesului social.

[B"—2] Am arătat mai sus că banii, în măsura în care apar în cea de-a treia funcție a lor — ca material general al contractelor, ca mijloc de plată general —, suprimă orice deosebire specifică între prestații, le pune egal. În fața banilor toți indivizii sînt puși egal, dar banii sînt doar propria lor conexiune socială obiectualizată. Cînd banii se prezintă ca material de acumulare și teaurizare, la prima vedere egalitatea poate părea desființată, deoarece se ivește posibilitatea ca un individ să se îmbogățească mai mult, să dobîndească mai multe titluri asupra producției generale decît altul. Dar [în circulația simplă] nici un individ nu poate să extragă bani pe socoteala altuia. El poate lua sub formă de bani numai ceea ce dă sub formă de marfă. Unul se bucură de conținutul avuției, celălalt se pune în posesia formei ei generale. Dacă unul sărăcește, iar altul se îmbogățește, — atunci e chestie de voința, de spiritul de economie, de hărnicia, de morală etc. fiecăruia, și nu pleacă cîtuși de puțin din relațiile economice, din relațiile de schimb în care indivizii se confruntă în cadrul circulației. [Nici] chiar moștenirea și similare raporturi juridice care pot extinde inegalități astfel născute nu compromit egalitatea socială. Dacă poziția inițială a individului *A* nu se află în contradicție cu relațiile de schimb menționate, atunci această contradicție evident nu poate fi generată de faptul că individul *B* ia locul individului *A* și perpetuează poziția inițială. Dimpotrivă, aceasta este o punere în vigoare a legii sociale dincolo de limitele naturale [ale vieții individului]; [este] o consolidare a acestei legi sociale împotriva acțiunii aleatorii

#403

a naturii, acțiune al cărei efect ca atare ar fi, din contră, suprimarea libertății individului. În plus, deoarece în relația de care ne ocupăm individul nu este decît individualizarea banilor, [înseamnă că] în această calitate el este tot atît de nemuritor precum banii înșiși. În sfîrșit, activitatea de teaurizare este o idiosincrasie eroică, un fanatism al ascezei, care, bineînțeles, nu se moștenește așa cum se moștenește sîngele. Deoarece sînt schimbate doar echivalente, moștenitorul trebuie să arunce din nou banii în circulație, pentru a-i realiza în calitate de [bunuri de] consum. Dacă nu face acest lucru, el continuă, pur și simplu, să fie un membru util al societății și să nu ia de la ea mai mult decît îi dă. Este însă în firea lucrurilor ca risipa să intervină apoi, după cum spune Steuart, ca un „leveller plăcut”¹²¹ și să înlătore inegalitatea, astfel încît aceasta din urmă însăși apare doar ca efemeră.

De aceea procesul schimbului de valori de schimb dezvoltat în cadrul circulației nu numai că respectă libertatea și egalitatea, dar ele sînt produsul lui; el este baza lor reală. În calitate de idei pure, ele sînt expresii

idealizate ale diferitelor momente [aparținând] schimbului de valori de schimb; ca dezvoltate în raporturi juridice, politice și sociale, ele sînt doar reproduceri în alte potențialități. Aceasta s-a confirmat și pe plan istoric. Nu doar [că] trinitatea „proprietate, libertate și egalitate” este teoretic formulată pe această bază mai întîi de către economiștii italieni, englezi și francezi din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. [Dar] ea s-a realizat tocmai în societatea burgheză modernă. Lumea antică, [în] care valoarea de schimb nu a servit ca bază producției, [lume antică] care, dimpotrivă, a pierit de dezvoltarea acesteia, a generat o libertate și o egalitate cu conținut diametral opus și esențialmente doar local. Pe de altă parte, deoarece în lumea antică, cel puțin în cercul celor liberi, s-au dezvoltat momentele circulației simple, este astfel explicabil că la Roma, îndeosebi în Roma imperială, a cărei istorie este tocmai istoria destrămării comunității antice, s-au dezvoltat determinațiile persoanei juridice, ale subiectului procesului de schimb, a fost elaborat, în elementele sale esențiale, dreptul societății burgheze, [care] însă, mai presus de toate, a trebuit să fie invocat ca drept al societății industriale născînd în opoziție cu Evul Mediu.

De aici eroarea acelor socialiști, îndeosebi a socialiștilor francezi, care vor să demonstreze că socialismul ca realizare a ideilor burgheze n-a fost descoperit, ci doar istoricește aruncat în circulație de revoluția franceză, și care se străduiesc să demonstreze că *la origine* (în timp) ori conform conceptului ei (în forma ei adecvată) valoarea de schimb reprezintă un sistem de libertate și egalitate a tuturor, dar a fost denaturată fie de bani, fie de capital etc. [Ei afirmă,] de asemenea, că pînă acum istoria a făcut încercări încă neizbutite de a înfăptui libertatea și egalitatea în forma cores-

#404

punzătoare naturii lor adevărate, și că acum ei, Proudhon de pildă, ar fi descoperit un panaceu prin care adevărata istorie a acestor relații trebuie livrată în locul istoriei lor denaturate. Sistemul valorilor de schimb și, într-o măsură și mai mare, sistemul relațiilor bănești sînt în realitate sistemul libertății și al egalității. Dar contradicțiile care apar la o dezvoltare mai profundă [a temei] sînt contradicții imanente, complicații ale înseși acestei proprietăți, acestei libertăți și acestei egalități; care ocazional trec în contrarul lor. Este un deziderat la fel de pios pe cît de ridicol ca, de pildă, valoarea de schimb să nu continue să se dezvolte din forma marfă și bani în forma capital sau ca munca producătoare de valoare de schimb să nu se dezvolte mai departe în muncă salariată. Ceea ce îi deosebește pe acești socialiști de apologeții burghezi este, pe de o parte, sentimentul contradicțiilor sistemului, iar pe de alta utopismul, neînțelegerea deosebirii necesare dintre conformația reală și cea ideală a societății burgheze și, de aici, dorința să preia superflua întreprindere de a retransforma în realitate însăși expresia ideală, imaginea reflectată [a acestei realități], transfigurată și [B"—3] ca atare proiectată în exterior de însăși această realitate.

Acestui mod de a vedea lucrurile i se opune, pe de altă parte, argumentul plat că contradicțiile ce se vădesc în această concepție — bazată pe considerarea circulației simple —, de îndată ce trecem la stadiile mai concrete ale procesului de producție, mergînd de la suprafață mai în adîncime, sînt în realitate aparență pură. [Aici] de fapt e susținut și — prin *abstracție* de forma specifică a sferelor mai dezvoltate ale procesului de producție social, a relațiilor economice mai dezvoltate — e demonstrat că toate relațiile economice sînt doar alte și alte denumiri pentru veșnic aceleași relații ale schimbului simplu, ale schimbului de mărfuri și ale determinațiilor lor corespunzătoare de proprietate, libertate și egalitate. Din experiența practică, așadar, este admis, de pildă, [faptul] că, alături de bani și marfă, relațiile de valoare de schimb se întîlnesc și sub formă de capital, dobîndă, rentă funciară, salariu etc. Printr-un proces de foarte ieftină abstractizare, care după voie omite cînd o latură, cînd alta a relației specifice, aceasta din urmă este redusă la determinațiile abstracte ale circulației *simple*, și astfel *este demonstrat* că relațiile economice în care se găsesc indivizii în acele sfere mai dezvoltate ale procesului de producție sînt doar relațiile circulației simple etc. În acest stil și-a alcătuit d-l Bastiat teodiceea sa economică — „*Harmonies économiques*”. În contrast cu economia politică clasică a lui Steuart, Smith, Ricardo, care au în ei forța de a prezenta fără menajamente relațiile de producție în forma lor pură, această neputincioasă și emfatică pălăvrăgeală este pretinsă drept un progres [în comparație cu clasicii]. Dar nu Bastiat este

#405

inventatorul acestei viziuni armonice ci, dimpotrivă, a împrumutat-o de la americanul Carey.

Carey, a cărui viziune s-a format exclusiv pe fundalul istoric al Lumii Noi, al cărei reprezentant este, a demonstrat în foarte voluminoasele scrieri din prima sa perioadă „armonia” economică, care încă e peste tot o reducere [a tuturor relațiilor economice] la determinațiile abstracte ale procesului de schimb simplu, prin aceea că în toate cazurile el lasă [să se înțeleagă] denaturarea acestor relații simple pe de o parte prin intervenția statului, pe de alta prin influența Angliei pe piața mondială. *În sine*, armoniile există. Dar în țările neamericane ele sînt denaturate prin intervenția statului, [iar] în America însăși prin cea mai dezvoltată formă în care apar pe scenă aceste relații, realitatea pieței lor mondiale, sub forma Angliei *. Pentru a le restabili, Carey nu găsește alt mijloc decît [tocmai] diavolul denunțat de el, statul, chemîndu-l în cele din urmă în ajutor ca înger păzitor

spre a-l pune [pe acesta] — adică, taxele vamale protecționiste — la poarta Raiului armonic. Deoarece el este totuși un cercetător, nu beletrist, cum este Bastiat, în ultima sa lucrare ¹²² Carey a fost nevoit să meargă mai departe. Dezvoltarea Americii în ultimii 18 ani într-atîta a dat o lovitură viziunii sale armonice, încît acum el nu mai vede în influența exterioară a statului denaturarea „armoniilor” „naturale” — în sine încă trainic ancorate —, ci în... *comerț!* Admirabil rezultat acesta: să preamărești valoarea de schimb drept bază a producției armonioase, și după aceea să consimți că forma dezvoltată a schimbului, comerțul, suprimă această valoare de schimb în legile ei imanente! **

* De exemplu, este armonios cînd într-o țară producția patriarhală face loc celei industriale; procesul de destrămare care însoțește această dezvoltare este considerat numai sub aspectul său pozitiv. Dar devine nearmonios cînd marea industrie engleză, cu oroare pune un sfîrșit formelor patriarhale sau mic-burgheze ale producției naționale din alte țări. Lui Carey concentrarea capitalului înăuntrul unei țări și efectul dizolvant ale acestei concentrări i se înfățișează numai sub aspecte pozitive. Dar efectele concentrării capitalului englez asupra altor capitaluri naționale, ceea ce el denunță ca monopol al Angliei, este dizarmonia însăși.

** Carey este într-adevăr singurul economist original din America, iar ceea ce conferă lucrărilor lui marea importanță este faptul că pretutindeni le stă drept bază materială societatea burgheză în cea mai liberă și mai vastă realitate a ei. Într-o formă abstractă el exprimă grandioasele condiții [economice] americane, și anume în contrast cu Lumea Veche. Unicul fundal real al lui Bastiat îl constituie insignifianța relațiilor economice franceze, care își ciulesc pretutindeni urechile din armoniile sale și în contrast cu care idealizatele relațiile de producție engleze și americane sînt formulate ca „cerințe ale rațiunii practice” ¹²³. De aceea Carey e bogat în investigații independente, bona fide [= oneste], ca să zicem așa, pe probleme economice specifice. Acolo unde, cu titlu de excepție, Bastiat lasă impresia că abandonează platitudinile cochet cizelate pentru analiza unor categorii reale (de pildă, în renta funciară), el îl copiază pur și simplu pe Carey. De aceea, în timp ce acesta din urmă combate în principal obiecțiile — împotriva concepției sale asupra armoniei — sub forma în care sînt dezvoltate de înșiși economiștii englezi clasici, Bastiat pledează împotriva socialiștilor. Carey, cu concepția sa mai profundă, găsește în însăși economia politică teza opusă pe care el, în calitate de exponent al armoniei, trebuie s-o combată, în timp ce vanitosul și dogmaticul rezoner [Bastiat] o vede numai dincolo de cadrul economiei politice.

#406

Aceasta este forma disperată în care Carey își enunță judecata dilatorie că dezvoltarea armonioasei valori de schimb este dizarmonică.

6) Trecerea la capital

[B"—4] Să considerăm acum procesul de circulație în totalitatea sa.

Să examinăm în primul rînd *caracterul formal* al circulației simple.

În realitate, circulația reprezintă doar procesul formal în cadrul căruia sînt mijlocite ambele momente — valoarea de întrebuițare și valoarea de schimb — care coincid nemijlocit și diverg nemijlocit în marfă, această nemijlocită unitate a amîndurora. Marfa se schimbă alternativ în fiecare din aceste două determinații. În măsura în care e pusă ca preț, marfa, ce-i drept, este și valoare de schimb, dar [numai] existența ei ca valoare de întrebuițare apare ca realitatea ei, existența ei ca valoare de schimb este doar relația mărfii [cu alte mărfuri], existența ei ideală. În bani, marfa este, ce-i drept, și valoare de întrebuițare, dar [numai] existența ei ca valoare de schimb apare ca realitatea ei, căci valoarea de întrebuițare ca generală, este doar ideală.

În marfă, materialul are un preț; în bani, valoarea de schimb posedă un material.

Trebuie analizate ambele forme ale circulației: $M - B - M$ și $B - M - B$.

Marfa care prin intermediul banilor s-a schimbat contra [altă] marfă iese din circulație, spre a fi consumată ca valoare de întrebuițare. Determinația ei ca valoare de schimb și deci ca marfă este sfîrșită. Acum ea este *valoare de întrebuițare* ca atare. Dacă însă marfa devine sub formă de bani independentă față de circulație, ea reprezintă numai forma generală — lipsită de substanță — a avuției și devine o valoare de întrebuițare lipsită de utilitate, aur, argint, atîta timp cît nu reintră în circulație ca mijloc de cumpărare sau de plată. Este într-adevăr o contradicție faptul că valoarea de schimb independentă [ajunge] să fie existența absolută a valorii de schimb [în momentul] în care ea este sustrasă schimbului. Unica realitate economică pe care o posedă în circulație tezaurizarea este, pentru funcția banilor ca mijloc de circulație (sub ambele forme de mijloc de cumpărare și mijloc de plată), o realitate

#407

auxiliară — constituirea de rezervoare care să permită capacitatea expansiunii sau contracției circulației monetare (adică funcția banilor ca marfă generală).

În cadrul circulației există două momente. [În primul rînd] sînt schimbate echivalente, adică mărimi egale de valoare egale; în același timp însă, determinațiile celor două părți își schimbă locul. Valoarea de schimb fixată în bani dispare (pentru posesorul banilor) de îndată ce ei se realizează în marfă ca valoare de întrebuițare; iar valoarea de întrebuițare existentă în marfă dispare (pentru posesorul mărfii) de îndată ce

prețul ei este realizat în bani. Prin simplul act al schimbului, fiecare [din cele două obiecte ale acestuia — marfa și banii —] își pot pierde determinația în favoarea celuilalt numai atunci când se realizează în el. Nici unul dintre ele nu poate păstra o determinație, trecând în cealaltă.

Privită în sine însăși, circulația este *mijlocirea unor extreme presupuse*. Dar nu ea pune aceste extreme. Ca un întreg al mijlocirii, ca proces total [de mijlocire], ea însăși trebuie să fie mijlocită. *De aceea existența nemijlocită a circulației este pură aparență. Ea este manifestarea [exterioară a] unui proces care are loc în spatele circulației*. Acum circulația este negată, în fiecare dintre momentele ei: ca marfă, ca bani și ca relație reciprocă a amândurora, ca simplu schimb între amândouă, ca circulație.

Repetarea procesului din ambele puncte, bani și marfă, nu decurge din condițiile circulației însăși. Actul nu se poate declanșa din nou de la sine. Circulația, așadar, nu poartă în sine însăși principiul autoreînnoirii. Ea provine din momente presupuse [ei], nu puse de ea însăși. Neîncetat, mărfurile trebuie să fie aruncate din nou în circulație, și anume din afara ei, precum combustibilul în foc. Altfel circulația s-ar stinge în indiferență. Circulația s-ar stinge în bani ca rezultat indiferent, [bani] care — în măsura în care n-ar mai sta în nici un raport cu mărfurile, cu prețurile, cu circulația — ar înceta să fie bani, ar înceta să exprime o relație de producție; din ei ar rămâne doar existența lor metalică, însă cea economică ar fi anihilată.

Banilor ca „formă generală a avuției”, ca valoare de schimb independentă, li se opune întreaga lume a avuției reale. Banii sînt abstracția pură a acestei avuții reale; de aceea, astfel fixată [în bani, această avuție nu este decît] o mărime imaginară. Acolo unde avuția generală pare să existe ca atare eminent material, palpabil, ea își are existența doar în capul meu, este o pură himeră. Ca reprezentant material al avuției generale, banii sînt realizați numai atunci cînd sînt din nou aruncați în circulație, cînd dispar contra felurilor particulare ale avuției. În circulație banii sînt reali numai în măsura în care sînt dați [cuiva]. Dacă vreau să-i păstrez, ei se volatilizează în mîna într-o pură fantomă de avuție. Facerea banilor să dispară [în circulație] este unicul mod posibil de a-i afirma ca avuție. Dizolvarea acumulărilor [de avuție în forma generală] în efemere acte

#408

de consum este realizarea lor. Acum banii pot fi din nou acumulați de către alți indivizi, dar atunci reîncepe același proces. Independența banilor față de circulație este pură aparență. De aceea, în determinația lor de valoare de schimb desăvîrșită, banii se suprimă pe ei înșiși.

În circulația simplă, valoarea de schimb — sub forma ei ca bani — apare drept un simplu lucru, pentru care circulația este doar o mișcare exterioară, sau care ca subiect este individualizată într-o materie particulară. În plus, însăși circulația apare [B"—5] ca o mișcare pur formală: realizare a prețurilor mărfurilor, schimb (în cele din urmă) între valori de întrebuițare diferite. Ca punct de plecare al circulației sînt presupuse [acestea două]: valoarea de schimb a mărfii, mărfuri cu valoare de întrebuițare diferită. Tot astfel se află în afara [cadrului] circulației [atît] retragerea mărfii prin consum, adică anihilarea mărfii ca valoare de schimb, [cît] și retragerea banilor, dobîndirea independenței lor, care este iarăși o altă formă a anihilării lor. *Prețul determinat* (valoarea de schimb măsurată în bani, adică însăși valoarea de schimb, mărimea de valoare) este presupus circulației; aceasta din urmă doar îi dă în bani o existență formală. Dar el nu *se naște* în cadrul circulației.

Circulația simplă, care nu este decît schimbul de marfă și bani (schimbul de mărfuri într-o formă mijlocită), chiar ducînd pînă la teaurizare, poate să existe istoricește — tocmai pentru că ea este numai o mișcare mijlocitoare între puncte de plecare presupuse — fără ca valoarea de schimb să fi cuprins, fie pe întreaga suprafață, fie în adîncime, producția unui popor. În același timp însă, se constată istoricește că însăși circulația duce la producția burgheză, adică la producția punerii de valoare de schimb, și își creează o altă bază decît cea de la care ea, circulația, a pornit nemijlocit. Schimbul de surplusuri este o relație de punere de schimb și de valoare de schimb. Dar această relație se extinde doar asupra actului de schimb ca atare și are loc alături de producția propriu-zisă. Repetîndu-se însă apariția intermediarilor solicitanți de schimb (lombardi, normanzi etc.) și dezvoltîndu-se un comerț regulat, în cadrul căruia popoarele producătoare practică numai, ca să zicem așa, comerț pasiv, căci impulsul spre activitatea punerii de schimb vine din afară, nu din configurația internă a producției, atunci surplusul de producție nu trebuie să fie doar un surplus existent întîmplător, ocazional, ci unul repetat permanent, și astfel însuși produsul capătă o tendință orientată spre circulație, spre punerea de valori de schimb.

La început, influența [ce se exercită asupra producției] este mai mult materială. Cercul trebuințelor se lărgește; scopul este satisfacerea noilor trebuințe, deci o mai mare regularitate a producției și sporirea ei. Însăși organizarea producției înăuntrul țării este

#409

deja modificată de circulație și de valoarea de schimb, dar nu este încă cuprinsă de ele nici pe întreaga ei suprafață, nici complet în adîncimea ei. Acesta este efectul așa-zis civilizator al comerțului exterior. Măsura în care mișcarea punerii de valoare de schimb cuprinde totalitatea producției depinde atunci în parte de intensitatea acestei influențe externe, în parte de gradul dezvoltării interne. În Anglia secolului al XVI-lea, de

pildă, dezvoltarea industriei în Țările de Jos a dat producției engleze de lână o mare importanță comercială, care pe de altă parte a crescut nevoia, în special, de mărfuri italiene și din Țările de Jos. Pentru a avea acum mai multă lână ca valoare de schimb pentru export, pământul arabil a fost transformat în pășune [pentru oi], sistemul micilor arendași a fost sfârșit și a avut loc acea întreagă răsturnare economică violentă pe care a deplîns-o (a denunțat-o) Thomas Morus.

Agricultura a pierdut, așadar, caracterul de muncă pentru valoarea de întrebuințare (ca sursă nemijlocită de existență), iar schimbul surplusurilor ei a pierdut caracterul indiferent și exterior — de pînă atunci — în raport cu structura internă a relațiilor din agricultură. În anumite puncte agricultura însăși a început să fie complet determinată de circulație, să fie transformată în pură producție de punere de valoare de schimb. Prin aceasta nu doar a fost schimbat modul de producție, ci au fost destrămate toate vechile relații tradiționale demografice și de producție, toate vechile relații economice care îi corespundeau. Aici, așadar, a fost presupusă circulației o producție care a cunoscut valoarea de schimb numai sub formă de surplus, de prisos peste valoarea de întrebuințare; dar ea, această producție, s-a dizolvat într-o producție care a avut loc numai în legătură cu circulația, într-o producție punînd valoarea de schimb ca obiect nemijlocit al ei. Acesta este un exemplu de dizolvare istorică a circulației simple în capital *, în valoare de schimb ca formă dominînd producția.

Mișcarea afectează, așadar, numai surplusul producției orientate spre valoarea de întrebuințare nemijlocită și se desfășoară doar înăuntrul acestor limite. Cu cît mai puțin încă este cuprinsă de valoarea de schimb întreaga structură economică internă a societății, cu atît mai mult apar [diferitele producții, în calitate de puncte de plecare ale mișcării,] ca extreme externe ale circulației, ferm preexistente și raportîndu-se pasiv la circulație. Întreaga mișcare ca atare apare devenită independentă în raport cu [popoarele], apare ca un comerț de intermediere, ai cărui purtători, semiții, de pildă, în intermundiile lumii antice, evreii, lombarzii și normanzii în intermundiile societății medievale, reprezintă, opus [popoarelor], alternativ diferite momente ale cir-

* În manuscris : „...des historischen Rückgangs [= regres, declin, reducere etc.]... in das Kapital...”. Dar mai jos [pg. 410] se spune: „der historische Übergang [trecere, tranziție etc.] der Zirkulation in das Kapital”. — *Nota red.*

#410

culației — banii și marfa. Aceste popoare [comerciale] sînt mijlocitorii schimbului social de substanțe.

Aici însă [la considerarea procesului de circulație în totalitatea sa] nu avem de-a face cu trecerea istorică a circulației în capital. Circulația simplă este mai curînd o sferă abstractă a procesului de producție burghez în ansamblu, care prin intermediul propriilor ei determinații se prezintă ca moment, [B"—6] ca simplă formă de manifestare a unui proces mai profund sînd în spatele ei, [proces] atît decurgînd din ea cît și producînd-o, și anume procesul capitalului industrial.

Circulația simplă este, pe de o parte, schimbul unor mărfuri *existente* și doar mijlocirea acestor extreme sînd dincolo de circulație, extreme presupuse ei. Întreaga activitate este limitată [aici] la activitatea de schimb și la punerea *determinațiilor formale* pe care le parcurge marfa ca unitate a valorii de schimb și valorii de întrebuințare. Ca o astfel de unitate a fost marfa presupusă; sau vreun anumit produs a fost *marfă* doar ca unitatea nemijlocită a acestor două determinații. Într-adevăr [marfa], ca o astfel de unitate, ca marfă, ființează nu ca existență inertă (fixă), ci numai în mișcarea socială a circulației, în care [pe de o parte] ambele determinații ale mărții — valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb — să se repartizeze între părți diferite. Pentru vînzător marfa devine valoare de schimb, pentru cumpărător — valoare de întrebuințare. Pentru vînzător ea este *mijloc de schimb*, adică opusul valorii de întrebuințare nemijlocite, prin faptul că e valoare de întrebuințare pentru celălalt participant la schimb, cu alte cuvinte [ea este pentru vînzător] ca o valoare de întrebuințare nemijlocită, individuală, care a fost negată; pe de altă parte însă, ca *preț* este măsurată mărimea mărții ca mijloc de schimb, puterea ei de cumpărare. Pentru cumpărător ea devine valoare de întrebuințare prin faptul că prețul ei este realizat, deci existența ei ideală este realizată ca bani. Numai datorită faptului că el, cumpărătorul, realizează marfa pentru celălalt în determinația de valoare de schimb pură, [numai datorită acestui fapt] devine ea pentru el însuși marfă în determinația de valoare de întrebuințare. Valoarea de întrebuințare însăși apare sub un dublu aspect: în mîna vînzătorului — ca simplă materialitate particulară a valorii de schimb, ca existență a valorii de schimb; pentru cumpărător însă — ca *valoare de întrebuințare ca atare*, adică în calitate de obiect pentru satisfacerea unor trebuințe particulare; pentru amîndoi marfa apare ca preț. Unul dintre ei însă vrea să realizeze marfa ca preț, ca bani; celălalt realizează banii în marfă.

Specific existenței mărții ca mijloc de schimb este faptul că valoarea de întrebuințare apare 1) ca valoare de întrebuințare nemijlocită (individuală) suprimată, deci ca valoare de întrebuințare pentru alții, pentru societate; 2) ca materialitate a valorii de schimb pentru proprietarul mărții.

#411

Dedublarea și alternarea mărții în ambele determinații — marfă și bani — este principalul conținut al circulației. Dar marfa nu se opune pur și simplu banilor; ci valoarea ei de schimb apare în ea ideal ca bani; ca

preț ea reprezintă bani ideali, iar banii în raport cu ea sînt doar realitatea propriului ei preț. În marfă, valoarea de schimb este de asemenea ca determinăție ideală, ca echivalare ideală cu banii; în bani ca monedă, ea capătă apoi o existență abstractă, unilaterală, dar efemeră, ca simplă valoare; după asta, valoarea dispăre în valoarea de întrebuițare a mărfii cumpărate. Din momentul în care marfa devine simplă valoare de întrebuițare, ea încetează să fie marfă. Existența ei ca valoare de schimb este terminată. Cît timp se află însă în circulație, marfa este mereu pusă dedublat: nu numai în sensul că ea există ca marfă opusă banilor, ci și în sensul că ea există întotdeauna ca marfă cu un preț, ca marfă cu valoare de schimb măsurată cu unitatea de măsură a valorilor de schimb.

Mișcarea mărfii [trece] prin diferitele momente în care ea este preț, devine monedă, în cele din urmă se transformă în valoare de întrebuițare. Marfa *este* presupusă ca valoare de întrebuițare și valoare de schimb, căci numai astfel este ea marfă. Dar aceste determinății ea le realizează *formal* în circulație, și anume prin faptul că, în primul rînd, după cum am mai spus, parcurge diferitele determinății; în al doilea rînd însă, în procesul schimbului, existența ei ca valoare de întrebuițare și valoare de schimb este repartizată întotdeauna între două părți, între cele două extreme ale schimbului. Natura dublă a mărfii se scindează în cadrul circulației, și ea se preface în fiecare din condițiile presupuse în ea numai prin acest proces formal. Unitatea acestor două determinății apare ca mișcare zbuciumată, parcurgînd anumite momente, și în același timp întotdeauna bilaterală. [Apare] întotdeauna numai în acest raport social, astfel încît *diferitele determinății ale mărfii nu sînt de fapt decît relații alternante în cadrul cărora subiecții schimbului se raportează unul la altul în procesul schimbului*. Dar această raportare apare ca o relație obiectivă în care subiecții schimbului sînt puși de conținutul lui, de determinăția lui socială, independent de voința lor. În preț, în monedă, ca și în bani, aceste relații sociale apar ca exterioare acestor subiecți, subordonîndu-i pe aceștia. Negarea mărfii într-una din determinățiile ei este întotdeauna realizarea ei în cealaltă. În preț ea este deja în mod ideal negată ca valoare de întrebuițare și pusă ca valoare de schimb; ca preț realizat, adică ca bani, ea este valoare de întrebuițare negată; ca bani realizați, adică în calitate de mijloc de cumpărare suprimat, ea este valoare de schimb negată, valoare de întrebuițare realizată. Inițial, marfa este numai $\delta\nu\nu\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota$ *

* — potențial. — *Nota trad.*

#412

valoare de întrebuițare și valoare de schimb; abia în circulație marfa *este* pusă drept ambele, și anume aceasta — circulația — este alternarea acestor determinății. În timp ce este, așadar, alternarea și contrapunerea acestor determinății, circulația este permanent și echivalarea lor reciprocă.

În măsura în care însă considerăm forma $M-B-M$, valoarea de schimb, fie sub forma ei de preț, fie sub forma ei de monedă, fie sub forma de mișcare de echivalare [a mărfii și banilor], sub forma mișcării schimbului însuși, apare doar ca mijlocire efemeră. În ultimă analiză, marfa este schimbată pe marfă, sau, mai bine zis, deoarece determinăția de marfă este stinsă, [acum] sînt schimbate una pe alta valori de întrebuițare de calitate diferită, iar circulația propriu-zisă nu a servit decît, pe de o parte, să permită a trece dintr-o mîină în alta valorile de întrebuițare corespunzător nevoilor, iar pe de altă parte, să le permită a trece dintr-o mîină în alta în măsura în care este conținut în ele timp de muncă: $[B''-7]$ să le permită a se înlocui reciproc în măsura în care sînt momente de egală pondere ale timpului de muncă social general. Dar acum mărfurile aruncate în circulație și-au atins scopul. În mîina noului lor posesor, fiecare încetează să fie marfă; fiecare devine obiect al trebuinței și, ca atare, este consumată potrivit naturii ei.

Cu aceasta deci, circulația a luat sfîrșit. Nu rămîne decît mijlocul de circulație ca simplu reziduu. Ca astfel de reziduu însă, își pierde determinăția de formă. El se năruie în materia sa, care rămîne ca cenușă anorganică a întregului proces. De îndată ce a devenit o valoare de întrebuițare ca atare, marfa este expulzată din sfera circulației, a încetat să fie marfă. De aceea nu sub acest aspect al conținutului (al substanței) trebuie să căutăm determinățiile de formă ulterioare. În circulație, valoarea de întrebuițare devine doar ceea ce s-a presupus că este independent de circulație, [adică] obiect al unei anumite trebuințe. Ca atare, ea a fost și rămîne motivul material al circulației; însă ca formă socială este lăsată total neafectată de circulație. În mișcarea $M-B-M$, elementul material apare ca adevăratul conținut al mișcării; mișcarea socială apare numai ca mijlocire efemeră pentru a satisface trebuințele individuale, schimbul de substanțe al muncii sociale. În această mișcare [$M-B-M$], suprimarea determinăției formei, adică a determinățiilor decurgînd din procesul social, apare nu numai ca rezultat, ci și ca scop, exact cum este purtarea procesului în instanță pentru țărani, deși nu și pentru avocat. De aceea, pentru a putea urmări determinăția ulterioară a formei decurgînd din însăși mișcarea circulației, trebuie să luăm în considerare latura în care momentul formal, valoarea de schimb ca atare, se dezvoltă în continuare, căpătînd determinății mai profunde prin procesul de circulație însuși. Cu alte cuvinte, trebuie să luăm în considerare latura dezvoltării banilor, forma $B-M-B$.

#413

În calitate de quantum obiectualizat de timp de muncă social, valoarea de schimb, în obiectivarea pe care o capătă în procesul circulației, merge mai departe pînă la existența ei ca bani drept tezaur și mijloc de plată general. Dacă banii sînt acum fixați în această formă, atunci dispare totodată determinația lor de formă; ei încetează să fie bani, devin simplu metal, simplă valoare de întrebuințare, care însă, deoarece nu trebuie să servească ca atare, în calitatea ei metalică, este inutilă, adică nu se realizează ca valoare de întrebuințare precum marfa în consum.

Am văzut că marfa realizează momentele cuprinse în ea prin aceea că neagă în permanență unul dintre aceste momente. Dacă considerăm mișcarea mărfii ca atare, [vedem că] valoarea de schimb există în marfă în mod ideal ca preț; în monedă, marfa devine mijloc de schimb abstract; dar în realizarea ei finală în altă marfă, valoarea ei de schimb dispare, și ea, marfa, iese din procesul [de circulație] ca simplă valoare de întrebuințare, ca obiect de consum nemijlocit ($M-B-M$). Aceasta este mișcarea mărfii în care existența ei ca valoare de întrebuințare este momentul dominant, iar mișcarea constă de fapt numai în aceea că ea, marfa, adoptă doar forma valorii de întrebuințare corespunzătoare trebuinței, în locul formei în care se află ea în calitate de marfă.

Dar dacă examinăm evoluția în continuare a valorii de schimb sub formă de bani, [vedem că] în prima mișcare [$M-B$] ea ajunge numai la existența ei în calitate de bani ideali sau de monedă ca unitate [de măsură a valorilor] și număr [de unități de un fel sau altul]. Combinînd însă ambele mișcări [$M-B$ și $B-M$], constatăm că banii, care în preț există doar ca unitate ideală de măsură, ca material imaginat al muncii generale, [iar] în monedă — numai ca semn al valorii, ca existență abstractă și efemeră a valorii, ca reprezentare mintală materializată, deci ca simbol, — în cele din urmă, sub forma lor ca bani, ei în primul rînd neagă ambele determinații, dar le și conțin pe amîndouă ca momente, și totodată se depun ferm într-o materialitate independentă față de circulație, într-o relație permanentă, chiar dacă negativă, cu ea.

Dacă e considerată însăși forma circulației, ceea ce se naște, apare, este produs în ea sînt banii înșiși, nimic altceva. În circulație, mărfurile sînt schimbate [unele pe altele], dar ele nu iau naștere în ea. Banii ca preț și ca monedă sînt, ce-i drept, deja un produs propriu al circulației, dar numai formal. Valoarea de schimb a mărfii este presupusă prețului, după cum moneda însăși nu este altceva decît forma autonomizată a mărfii ca mijloc de schimb, [formă] care de asemenea a fost presupusă. Circulația nu creează valoarea de schimb, după cum nu creează nici mărimea acesteia. Pentru ca o marfă să fie măsurată în bani, trebuie ca banii și marfa să se raporteze una la alta ca valori de schimb, deci ca obiectualizare de timp de muncă. În preț, valoarea de schimb a mărfii capătă doar

#414

o expresie separată de valoarea ei de întrebuințare; și tot astfel semnul valorii se naște numai din echivalent, din marfă ca mijloc de schimb. Ca mijloc de schimb, marfa trebuie să fie valoare de întrebuințare, ceea ce însă ea devine numai prin înstrăinare, deoarece ea este valoare de întrebuințare nu pentru cel în mîna căruia este marfă, ci pentru cel care o primește în schimb ca valoare de întrebuințare. Pentru posesorul mărfii, valoarea ei de întrebuințare constă doar în faptul că ea, marfa, poate fi schimbată, înstrăinată pe măsura valorii de schimb reprezentate în ea. De aceea, ca mijloc de schimb general, marfa devine în circulație valoare de întrebuințare numai ca *persistență a valorii de schimb*, iar valoarea ei de întrebuințare ca atare dispare. Faptul că valoarea de schimb e pusă ca preț, iar mijlocul de schimb e pus ca bani apare ca o simplă alternanță formală [de determinații]. Fiecare marfă ca valoare de schimb realizată constituie bani de calcul pentru celelalte mărfuri, constituie pentru ele element formativ de prețuri, după cum fiecare marfă ca mijloc de schimb (dar aici ea se lovește de limitele în cadrul cărora ea este mijloc de schimb, căci asemenea mijloc ea ar fi numai în raport cu cel care posedă marfa de care are nevoie participantul la schimb și ar trebui [să parcurgă] o serie de acte de schimb [pentru] a deveni mijloc de schimb definitiv; aparte de stîngăcia acestui proces, marfa ar reintra [B" — 8] în conflict cu natura ei ca valoare de întrebuințare, căci ar trebui să fie divizibilă în porțiuni, spre a satisface pe rînd, în proporțiile cerute, diversele acte de schimb) este mijloc de circulație, monedă. În preț și în monedă, ambele determinații sînt transferate doar asupra unei singure mărfi. Aceasta apare doar ca o simplificare [a procesului de schimb]. În relațiile în care o marfă [apare] ca măsură a valorii tuturor celorlalte mărfuri, ea este mijloc de schimb, echivalent, alienabil contra lor; ea poate servi realmente ca echivalent, ca *mijloc de schimb*. Procesul de circulație doar conferă acestor determinații o formă mai abstractă în bani ca monedă și mijloc de schimb.

De aceea forma $M-B-M$, acest flux al circulației în care banii figurează numai ca măsură și monedă, apare doar ca o formă mijlocită a trocului, în a cărei bază și conținut nu e nimic schimbat. De aceea, conștiința reflexivă a popoarelor înțelege banii în determinațiile lor de măsură și monedă drept invenții arbitrare, introduse în mod convențional din comoditate; căci metamorfozele pe care le suferă determinațiile conținute de marfă ca unitate a valorii de întrebuințare și a valorii de schimb sînt doar formale. Prețul este doar o anumită expresie a valorii de schimb, expresia unanim înțeleasă pe care valoarea de schimb [o capătă] în limbajul circulației înseși, după cum moneda, care de asemenea în realitatea ei poate să existe ca simplu simbol, este numai expresia simbolică a valorii de schimb; dar în calitate de mijloc

#415

de schimb rămîne tocmai doar mijloc pentru efectuarea schimbului mărfii, astfel încît aici nu intervine nici un conținut nou. Prețul și moneda, ce-i drept, se și nasc din comerț; ele sînt de fapt expresii create de comerț, expresii comerciale ale mărfii ca valoare de schimb și mijloc de schimb.

Altfel stau însă lucrurile cu banii. Ei sînt un produs al circulației, [dar un produs] care e răsărit din ea de parcă în pofida învoielii [între participanții la schimb].

Banii nu sînt pur și simplu o formă mijlocitoare a schimbului de mărfuri. Ei sînt o formă — provenită din procesul de circulație — a valorii de schimb, un produs social care se creează de la sine în virtutea relațiilor în care intră indivizi în cadrul circulației. De îndată ce aurul și argintul (sau oricare altă marfă) s-au dezvoltat ca măsură a valorii și ca mijloc de circulație (în această din urmă calitate — fie sub forma lor corporală, fie înlocuite prin simbol), ele devin bani fără concursul și voința societății. Puterea lor apare ca o fatalitate, iar conștiința oamenilor, în special în stările sociale care pier de pe urma dezvoltării mai adînci a relațiilor bazate pe valoarea de schimb, se revoltă împotriva puterii pe care o capătă asupra oamenilor o materie, un lucru, împotriva dominației acestui blestemat metal, dominație care [le] apare drept curată nebulie. Transformarea legăturilor sociale mutuale într-o relație socială trainică, atocuprinzătoare, care își subordonează indivizii, apare în primul rînd în bani, și anume în forma lor cea mai abstractă, deci cea mai lipsită de sens, de neconceput — o formă în care e suprimată orice mijlocire. Și acest fenomen e cu atît mai brutal cu cît izvorăște din premisa [existenței] persoanelor private libere, voluntare, atomizate, raportîndu-se una alteia în producție numai prin trebuințele reciproce. Banii înșiși conțin în sine propria lor negație ca simplă măsură [a valorilor] și monedă.

(De fapt, marfa, privită pentru sine, trebuie să fie pentru posesorul ei doar ființare a valorii de schimb; pentru posesorul mărfii, materialitatea valorii de schimb nu are decît sensul de a fi o obiectualizare a timpului de muncă general, care este schimbabilă pe oricare altă obiectualizare a acestuia din urmă; adică [privită pentru sine, marfa] este nemijlocit *echivalent general, bani*. Acest aspect este însă ascuns și se manifestă numai ca un aspect.)

Filozofii antici, și la fel Boisguillebert, văd în aceasta o răsturnare, un abuz din partea banilor, care din slugă devine stăpîn, depreciază avuția naturală, distrug proporția simetrică a echivalentelor. În „Republica”¹²⁴ sa, Platon vrea să mențină forțat banii ca simplu mijloc de circulație și măsură [a valorii], dar să nu-i lase să devină bani ca atare. Din același motiv, Aristotel consideră forma de circulație $M - B - M$, în care banii funcționează numai ca măsură și monedă — o mișcare pe care el o numește economică —, drept firească și rațională,

#416

în timp ce forma $B - M - B$, chrematică *, el o stigmatizează ca nefirească, improprie [țelului rațional]¹²⁵. Ce este combătută aici este doar valoarea de schimb, care devine conținut și scop în sine al circulației, [doar] dobîndirea independenței valorii de schimb ca atare; [doar] că valoarea ca atare devine scop al schimbului și dobîndește o formă independentă, la început încă în forma simplă, palpabilă de bani. Cînd se vinde pentru a cumpăra, scopul este valoarea de întrebuițare; cînd se cumpără pentru a vinde, scopul este însăși valoarea.

Acum, am văzut, ce-i drept, că în realitate banii sînt în funcția lor doar un mijloc de circulație suspendat, indiferent dacă ulterior vor intra în circulație ca mijloc de cumpărare sau ca mijloc de plată. Dar comportamentul lor independent față de circulație, retragerea lor din circulație îi privează de ambele lor valori: de valoarea lor de întrebuițare, căci nu trebuie să servească drept metal; de valoarea lor de schimb, deoarece ei posedă această valoare de schimb doar ca moment al circulației, ca simbol abstract al propriei valori a mărfurilor, pe care acestea și-l opun reciproc; ca un moment al mișcării formei mărfii înseși. Cîtă vreme rămîn retrași circulației, banii sînt la fel de lipsiți de valoare ca și cum ar sta îngropați în cel mai adînc puț de mină. Dar dacă reintră în [B" — 9] circulație, atunci sînt la final cu nemurirea lor, astfel că valoarea cuprinsă în ei dispare în valorile de întrebuițare ale mărfurilor pe care se schimbă; ei redevin simplu mijloc de circulație. Acesta este un moment. *Banii vin din circulație ca rezultat al acesteia, adică în calitate de ființare adecvată a valorii de schimb, în calitate de echivalent general existînd pentru sine și subzistînd în sine.*

Pe de altă parte: ca scop al schimbului, adică în calitate de mișcare care are drept conținut valoarea de schimb, înșiși banii, — unicul conținut [al schimbului] este sporirea valorii de schimb, *acumularea banilor*. În realitate însă, această sporire este pur formală. Valoarea nu se naște din valoare, ci valoarea sub formă de marfă este aruncată în circulație, pentru ca să-i fie [acesteia din urmă] retrasă în forma de valoare inutilizabilă, ca tezaur.

„Toți spun că ești bogat, dar eu spun ca ești sărac. Căci dovada bogăției o constituie *folosirea ei*”¹²⁶.

Conform *conținutului* ei, așadar, îmbogățirea apare drept sărăcire voluntară. Numai lipsa de trebuințe, renunțarea la ele, renunțarea la valoarea de întrebuițare a valorii existente sub formă de marfă face posibilă acumularea ei sub formă de bani. Va să zică, mișcarea reală a formei $B - M - B$ nu există în circulația simplă,

unde echivalentele doar sînt convertite din forma marfă în forma bani, și invers. Dacă schimb 1 taler pe o marfă [în valoare] de 1 taler și pe aceasta din urmă

* — negustorească. — *Nota trad.*

#417

iarăși pe 1 taler, acesta este un proces lipsit de conținut. În circulația simplă trebuie examinat un singur lucru: conținutul acestei forme înseși, adică banii ca scop în sine. Că această formă *se întilnește* e clar; fără a mai vorbi de cantitate, forma dominantă a comerțului constă în aceea că se schimbă bani pe marfă și marfă pe bani. Se mai poate întîmpla, și se întîmplă [chiar], că rezultatul acestui proces nu e doar pur și simplu aceeași sumă de bani care e premisă. Dintr-o tranzacție proastă poate rezulta mai puțin decît a intrat. Aici trebuie avut în vedere numai sensul procesului; certitudinea ulterioară nu ține de circulația simplă propriu-zisă. În circulația simplă propriu-zisă, sporirea mărimii de valoare, mișcarea care are drept scop creșterea valorii înseși, poate să apară numai sub formă de acumulare prin intermediul [fazei] $M - B$, prin neîncetate reluări de vânzări de mărfuri, cînd banilor nu li se permite să-și parcurgă ciclul integral și să se transforme din nou în marfă, după ce marfa s-a transformat în bani. De aceea banii nu apar ca punct de plecare, cum cere forma $B - M - B$, ci întotdeauna doar ca rezultat al schimbului. Ei sînt punct de plecare doar în măsura în care, pentru vînzător, marfa prezintă interes *numai* ca preț, numai ca bani care abia trebuie să apară, și sub această formă perisabilă [de marfă] el îi aruncă în circulație spre a-i scoate de acolo sub forma lor eternă. În realitate, premisa circulației a fost [aici] valoarea de schimb, adică banii, și totodată ființarea adecvată a valorii de schimb și sporirea ei apare ca rezultat al circulației, în măsura în care sfîrșește în acumularea banilor.

Prin urmare, chiar și în determinația lor concretă de bani, în care ei sînt deja propria lor negație ca simplă măsură [a valorii] și simplă monedă, banii sînt negați în mișcarea circulației în care sînt puși ca bani. Dar ceea ce este negat cu asta este doar forma abstractă în care se manifestă în bani independența valorii de schimb, precum și forma abstractă a procesului acestei autonomizări. Din punctul de vedere al valorii de schimb, întreaga circulație este negată atunci cînd nu poartă în sine principiul propriei ei reînnoiri.

Circulația pornește de la ambele determinații ale mărfii: de la determinația ei ca valoare de întrebuițare și de la determinația ei ca valoare de schimb. În măsura în care prevalează prima determinație, circulația sfîrșește în dobîndirea independenței valorii de întrebuițare; marfa devine obiect de consum. În măsura în care prevalează cea de-a doua determinație, circulația sfîrșește în a doua determinație, în dobîndirea independenței valorii de schimb. Marfa devine bani. Dar în această din urmă determinație, marfa evoluează numai prin intermediul procesului de circulație și continuă să se raporteze la circulație. În această din urmă determinație, marfa se dezvoltă în continuare ca timp de muncă general obiectualizat — în forma lui socială. Din acest ultim aspect trebuie deci să decurgă și determinarea ulterioară a muncii sociale, care inițial apare ca valoare de schimb a mărfii, iar apoi ca bani. Valoarea de schimb este

#418

forma socială ca atare; de aceea dezvoltarea ei în continuare nu este decît avansarea sau adîncirea procesului social care scoate la suprafață marfa.

Și dacă, așa cum mai înainte am pornit de la marfă, acum pornim de la valoarea de schimb ca atare — [știind că] independența valorii de schimb este rezultatul procesului de circulație —, atunci găsim că:

1) Valoarea de schimb există dedublat, ca marfă și ca bani; aceștia din urmă apar drept forma ei adecvată; dar în marfă, cît timp rămîne marfă, banii nu sînt pierduți, ci există ca preț al acesteia. Așadar, existența valorii de schimb se dedublează: o dată în valoarea de întrebuițare, a doua oară în bani. Ambele forme însă se schimbă una pe alta, și prin simplul schimb ca atare valoarea nu pierde.

2) Pentru ca banii să se conserve ca bani, este necesar ca, așa cum ei apar ca reziduu și rezultat al procesului de circulație, [B" — 10] tot astfel să poată intra din nou în acest proces, adică să nu devină în circulație un simplu mijloc de circulație, care dispare în forma marfă [în schimbul] pe simpla valoare de întrebuițare. Banii, în timp ce intră într-o determinație, nu trebuie să dispară în cealaltă, adică trebuie să rămînă bani și în ființarea lor ca marfă, iar în ființarea lor ca bani să existe doar ca forma efemeră a mărfii; în ființarea lor ca marfă, ei nu trebuie să piardă valoarea de schimb, [iar] în ființarea lor ca bani nu trebuie să piardă considerația față de valoarea de întrebuițare. Însăși intrarea lor în circulație trebuie să fie un moment al rămîinerii lor la sine, iar rămînerea lor la sine trebuie să fie o intrare în circulație. Acum, așadar, valoarea de schimb este determinată ca un proces, nu doar ca formă efemeră a valorii de întrebuițare, indiferentă față de însăși această valoare de întrebuițare în calitate de conținut material, nu ca simplu lucru sub formă de bani; ea este determinată ca raportare la sine însăși prin intermediul procesului de circulație. Pe de altă parte, nici circulația nu mai apare determinată ca proces doar formal, în care marfa parcurge diferitele ei determinații, ci însăși valoarea de schimb, și anume valoarea de schimb măsurată în bani, trebuie să apară ca premisă pusă ea însăși de circulație,

iar ca pusă de circulație trebuie să apară ca presupusă circulației. Circulația însăși trebuie să apară ca un moment al producției de valori de schimb (ca proces al producției de valori de schimb). În dobândirea independenței valorii de schimb în bani este pusă de fapt doar indiferența ei față de valoarea de întrebuințare particulară în care se întrupează. Echivalentul general independent sînt banii, fie că ei există sub formă de bani, fie sub formă de marfă. Dobîndirea independenței [valorii de schimb] în bani trebuie să apară ea însăși doar ca un moment al mișcării, desigur ca rezultat al circulației, dar ca un rezultat destinat s-o înceapă din nou, nu să rămînă în această formă [de rezultat].

#419

Banii, adică valoarea de schimb independentă care s-a născut din procesul circulației ca rezultat și totodată ca impuls viu al circulației (ce-i drept, doar sub forma limitată a tezurizării), s-au negat [pe ei înșiși] ca simplă monedă, deci ca simplă formă efemeră a valorii de schimb, ca [ceva] dizolvîndu-se în circulație; ei s-au negat totodată ca bani care se opun în mod independent circulației. Pentru a nu se pietrifica ca tezaur, ei trebuie să reintre în circulație în același mod în care au ieșit din ea, dar nu ca simplu mijloc de circulație, ci [în așa fel încît] ființarea lor ca mijloc de circulație și deci trecerea lor în marfă trebuie ea însăși să fie doar o schimbare de formă pentru a apărea din nou sub forma lor adecvată, ca *valoare de schimb adecvată*, dar totodată ca *valoare de schimb înmulțită, sporită, valoare de schimb valorificată*. Valoarea care se valorifică, adică se înmulțește în circulație este în general valoarea de schimb existentă pentru sine, care ca scop în sine parcurge circulația. Această *valorificare*, această *sporire cantitativă a valorii* — unicul proces pe care valoarea ca atare poate să-l parcurgă — apare în acumularea banilor doar opus contradictoriu circulației, adică prin propria sa suprimare. Dimpotrivă, însăși circulația trebuie să fie pusă ca procesul în care valoarea se conservă și se valorifică.

Dar în circulație banii devin monedă, și în această calitate se schimbă pe marfă. Pentru ca acest schimb să nu fie doar formal, adică valoarea de schimb să se piardă în consumarea mărfii, astfel că doar forma valorii de schimb ar fi schimbată (o dată — ființarea ei generală abstractă în bani, iar a doua oară — ființarea ei în valoarea de întrebuințare particulară a mărfii), atunci valoarea de schimb trebuie să fie efectiv schimbată pe valoare de întrebuințare iar marfa trebuie să fie consumată ca valoare de întrebuințare, dar în această consumare ea trebuie să se conserve ca valoare de schimb, cu alte cuvinte, dispariția ei trebuie să dispară și la rîndul ei trebuie să fie doar un mijloc de apariție a unei valori de schimb mai mari, un mijloc de reproducere și producere a valorii de schimb — *o consumare productivă*, adică o consumare prin muncă printru a obiectualiza munca, pentru a pune valoare de schimb. Producția de valoare de schimb este în general numai producția unei valori de schimb mai mari, multiplicarea acesteia. Reproducția ei simplă modifică valoarea de întrebuințare în care există valoarea de schimb, cum face circulația simplă, dar nu o produce, nu o creează.

Valoarea de schimb devenită independentă presupune circulația ca moment dezvoltat și apare ca proces perpetuu care pune circulația, iar din circulație se reîntoarce permanent în sine, spre a o pune din nou. Ca mișcare punîndu-se pe sine însăși, valoarea de schimb nu mai apare ca mișcarea pur formală a unor valori de schimb [dinainte] presupuse, ci ca o mișcare concomitent producîndu-se și reproducîndu-se pe sine însăși.

#420

Aici producția însăși nu mai există anterior rezultatelor ei, adică nu este presupusă, ci apare ca generînd totodată ea însăși aceste rezultate; însă producția nu mai pune valoarea de schimb ca doar ducînd la circulație, ci totodată presuunînd circulația dezvoltată în [B"—11] procesul ei.

Pentru a deveni independentă, valoarea de schimb ar trebui nu numai să apară din circulație ca rezultat [al acesteia], ci să și fie capabilă să reintre în ea, să se conserve în ea, devenind marfă. În bani, valoarea de schimb a căpătat o formă independentă în raport cu circulația $M — B — M$, adică în raport cu dizolvarea ei finală în simpla valoare de întrebuințare. Însă, dacă e fixată, [această formă este] doar una negativă, efemeră sau iluzorie. Banii există numai în raport cu circulația și ca posibilitate de a intra în ea. Dar ei pierd această determinație de îndată ce se realizează. Ei recad în ambele lor funcții — de măsură și de mijloc de circulație. În calitate de bani pur și simplu, ei nu trec peste această determinație. În același timp însă, în circulație e pus și că ei rămîn bani, [indiferent] dacă să existe ca atare sau ca preț al mărfii. Mișcarea circulației trebuie să apară nu ca mișcare a dispariției lor, ci, dimpotrivă, ca mișcarea realei lor puneri de sine ca valoare de schimb, a realizării lor ca valoare de schimb. Dacă o marfă e schimbată pe bani, atunci forma valoare de schimb, valoarea de schimb pusă ca valoare de schimb, banii, rămîn în această determinație numai atîta timp cît ei, banii, se țin în afara schimbului în care ei funcționează ca valoare, atîta timp cît i se sustrag și sînt deci o realizare pur iluzorie a valorii, o realizare pur ideală a ei sub această formă, în care independența valorii de schimb există în mod palpabil.

Aceeași valoare de schimb trebuie să devină bani, marfă, marfă, bani, a cărei cerință e pusă de forma $B — M — B$. În circulația simplă, marfa devine bani, iar apoi marfă; o altă marfă se pune iar ca bani. *Valoarea de schimb nu se conservă în această alternare a formei sale. Dar în circulație e deja pus că banii sînt și una, și*

alta, și bani, și marfă, și se conservă în alternarea ambelor determinații.

În circulație, valoarea de schimb apare dedublă: o dată ca marfă și o dată ca bani. Când este într-o determinare, nu este în cealaltă. Acest lucru e valabil pentru oricare marfă particulară; de asemenea pentru bani ca mijloc de circulație. Dar, privită în totalitatea ei, circulația constă în faptul că aceeași valoare de schimb, valoarea de schimb ca subiect, se pune o dată ca marfă și o dată ca bani, și este tocmai mișcarea [valorii de schimb] de a se pune în această dublă determinare și a se conserva în fiecare din ele ca opusul respectivei determinații, în marfă ca bani și în bani ca marfă. Este ceea ce în circulația simplă există an sich *, dar nu este pus în cadrul ei.

* — „în sine”, potențial, în mod latent. — *Nota trad.*

#421

Acolo unde, în circulația simplă, determinațiile [acestea] se raportează independent, *pozitiv*, una față de alta, ca în marfa care devine obiect de consum, circulația încetează să fie un moment al procesului economic; unde se raportează *negativ*, ca în bani [în forma lor cea mai abstractă, în care e suprimată orice mijlocire], ea, circulația, devine o nebunie, o nebunie răsărind din însuși procesul economic.

Nu se poate spune că valoarea de schimb se realizează în circulația simplă, căci valoarea de întrebuințare nu i se opune ca atare, ca valoare de întrebuințare determinată de valoarea de schimb însăși. Și invers, valoarea de întrebuințare ca atare nu devine ea însăși valoare de schimb sau devine valoare de schimb numai în măsura în care determină valorile de întrebuințare — aceea de a fi muncă generală obiectualizată — îi este aplicată în calitate de etalon exterior. Unitatea lor se mai disociază nemijlocit, iar deosebirea lor se mai dizolvă nemijlocit în unitate. Că valoarea de întrebuințare ca atare este mijlocită de valoarea de schimb și că valoarea de schimb se mijlocește pe sine însăși prin valoarea de întrebuințare, trebuie acum să fie pus [în cadrul circulației].

În circulația simplă am avut doar două determinații formal deosebite ale valorii de schimb — banii și prețul mărfii; și doar două valori de întrebuințare substanțial diferite — $M - M$, pentru care banii, valoarea de schimb, sînt doar o mijlocire efemeră, o formă pe care ele o adoptă în trecere. Între valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare nu există o legătură reală. În valoarea de întrebuințare, valoarea de schimb există ce-i drept și în calitate de preț (determinație ideală); în bani există ce-i drept și valoarea de întrebuințare ca realitate a lor, ca material al lor. Într-un caz valoarea de schimb a fost pur ideală, în celălalt — valoarea de întrebuințare. De aceea marfa ca atare — valoarea ei de întrebuințare particulară — este numai motivul material al schimbului, dar ca atare cade în afara determinației de formă economice; sau determinația de formă economică este doar o formă superficială, o determinație formală, care nu pătrunde în domeniul substanței reale a avuției și nu se raportează cîtuși de puțin la această substanță ca atare; de aceea, dacă această determinație de formă este fixată ca atare sub formă de tezaur, ea se transformă pe nesimțite într-un produs natural indiferent, într-un metal în care este ștersă și ultima lui legătură cu circulația. Metalul ca atare nu exprimă, firește, nici o relație socială; în el e stinsă pînă și forma monedă, ultimul semn vital al semnificației lui sociale.

Valoarea de schimb ca premisă și rezultat al circulației, așa cum este ieșită din ea, trebuie la fel de bine să reîntre în ea.

Cînd am analizat banii, am văzut deja — și asta apare în teaurizare — că sporirea banilor, multiplicarea lor este unicul proces al formei de circulație care îi este valorii scop în sine, că

#422

deci valoarea devenită independentă și conservîndu-se sub formă de valoare de schimb (în primul rînd sub formă de bani) este totodată procesul înnulțirii ei; că conservarea ei ca valoare este totodată depășirea limitelor ei cantitative, creșterea ei ca mărime de valoare, și că dobîndirea independenței valorii de schimb nu are vreun alt conținut. Conservarea valorii de schimb ca atare prin intermediul circulației apare totodată ca sporire de sine a ei, și aceasta este [B"—12] autovalorificarea ei, punerea sa de sine activă ca valoare creatoare de valoare; ca valoare care se reproduce pe sine însăși și prin aceasta se conservă, dar totodată ca valoare punîndu-se ea însăși, anume ca plusvaloare. În teaurizare acest proces este încă pur formal. Dacă avem în vedere individul, acest proces apare ca o mișcare lipsită de conținut, care transformă avuția dintr-o formă utilă într-una inutilă și, conform determinației ei, netrebuincioasă. Dacă avem în vedere procesul economic în totalitatea sa, teaurizarea servește numai ca una din condițiile circulației metalice propriu-zise. Atîta timp cît banii rămîn tezaur, ei nu funcționează ca valoare de schimb, sînt doar imaginar valoare de schimb. Pe de altă parte, sporirea — punerea-sa-ca-valoare (das Sich-als-Wert-setzen), ca valoare care nu numai că se conservă prin intermediul circulației, dar și rezultă din ea, adică se pune ca plusvaloare — este și ea doar imaginară. Aceeași mărime de valoare care a existat înainte sub forma marfă există acum sub forma bani; ei sînt acumulați sub această din urmă formă deoarece se renunță la ei sub cealaltă formă. Dacă sînt realizați, ei dispar în consum. Conservarea și sporirea valorii este astfel doar abstractă, formală. În circulația simplă e pusă doar forma acestei conservări

și sporiri a valorii.

Ca formă a avuției generale, ca valoare de schimb devenită independentă, banii nu sînt capabili de nici o altă mișcare în afară de una cantitativă: să se înmulțească. Prin conceptul lor, ei sînt prototipul valorilor de întrebuințare; dar ca mărime de valoare întotdeauna exclusiv determinată, ca anumită sumă de aur și argint, limita lor cantitativă stă în contradicție cu calitatea lor. Ține astfel de natura lor să depășească permanent propria lor limită.

(Ca avuție consumatoare, în epoca împăraților romani de pildă, banii apar de aceea ca risipă nemărginită, nebună, care caută să ridice și delectarea la nivelul imaginării lor nemărginiri, adică ei tratează forma avuției ca atare totodată nemijlocit [și] ca valoare de întrebuințare. Salată de perle etc.)

Pentru valoarea trainic fixată în sine ca valoare, sporirea ei coincide de aceea cu autoconservarea ei, și ea se conservă doar prin aceea că permanent depășește limita sa cantitativă, limită care contrazice generalitatea ei intrinsecă. Îmbogățirea este astfel scop în sine. Activitatea cu scop determinant a valorii de schimb devenită independentă poate fi numai îmbogățirea, adică sporirea ei însăși; [poate fi numai] reproducția, dar nu una pur

#423

formală, ci o reproducție în care ea, valoarea de schimb, sporește. Dar ca mărime de valoare cantitativ determinată, banii sînt totodată doar un reprezentant limitat al avuției generale, sau reprezentantul unei avuții limitate, care se întinde tocmai atît cît mărimea valorii sale de schimb e măsurată riguros prin ei. Banii nu posedă deci nicidecum capacitatea — pe care ar trebui s-o posede în virtutea conceptului lor general — de a cumpăra toate bunurile de consum, toate mărfurile, totalitatea avuției materiale; ei nu sînt „chintesența tuturor lucrurilor”¹²⁷.

Prin urmare, fixați ca avuție, ca formă generală a avuției, ca valoare care contează ca valoare, banii sînt impulsul permanent de a-și depăși limita cantitativă — un proces infinit. În asta constă exclusiv vitalitatea lor; ei se conservă ca valoare confînd pentru sine [și] distinctă de valoarea de întrebuințare doar pentru că *se înmulțesc mereu* prin procesul de schimb însuși. Valoarea activă este numai o valoare care pune plusvaloare. Unica funcție [a banilor] ca valoare de schimb este schimbul propriu-zis. În această funcție deci, ei trebuie să se înmulțească, [dar] nu prin retragerea lor [din circulație], cum se întîmplă în cazul teaurizării. În teaurizare, banii nu funcționează ca bani. Retrași ca tezaur, ei nu funcționează nici ca valoare de schimb, nici ca valoare de întrebuințare — sînt tezaur mort, neproductiv. Nici o acțiune nu emană de la ei înșiși. Înmulțirea lor este o adiționare venită din afară, din sfera circulației, prin faptul că din nou e aruncată marfă în circulație și valoarea e convertită din forma-marfă în forma-bani, iar apoi ca bani este adusă la adăpost, adică încetează să fie bani. Dacă însă reintră în circulație, banii dispar ca valoare de schimb.

Banii care, rezultînd din circulație ca valoare de schimb adecvată și devenind independenți, intră însă din nou în circulație, perpetuîndu-se și valorificîndu-se (înmulțindu-se) în și prin ea, sînt *capital*. În capital, banii și-au pierdut rigiditatea și s-au transformat dintr-un lucru palpabil într-un proces. Banii și marfa ca atare, ca și însăși circulația simplă, există pentru capital doar ca momente abstracte particulare ale ființării lui, momente în care el apare tot atît de constant, trecînd dintr-unul în celălalt, pe cît de constant [și] dispore. Cîștigarea independenței nu apare doar sub forma că el, capitalul, se opune circulației ca valoare de schimb abstractă [și] independentă — bani —, ci și în faptul că circulația este totodată procesul dobîndirii independenței lui, că el se naște din circulație ca ceva independent.

În forma $B - M - B$ stă complet exprimat faptul că independența banilor trebuie să se manifeste ca proces, să apară în egală măsură atît ca premisă, cît și ca rezultat al circulației. În circulația simplă însă, această formă ca atare nu capătă nici un conținut, nu apare ea însăși drept mișcare în ce privește conținutul. [Nu apare drept] o mișcare a circulației pentru care valoarea de

#424

schimb este nu numai forma, ci însuși conținutul și scopul, și care de aceea există ca forma a înseși *valorii de schimb aflate în proces*.

În circulația simplă, valoarea de schimb independentă, banii ca atare, se manifestă întotdeauna numai ca rezultat, caput mortuum * al mișcării. Ei trebuie să apară și ca premisă a acesteia: rezultatul ei — ca premisă a ei, premisa ei [B"—13] — ca rezultat al ei.

Banii trebuie să se conserve ca bani atît sub forma lor de bani, cît și sub aceea de marfă; iar alternarea acestor determinații, procesul în cadrul căruia ei parcurg aceste metamorfoze, trebuie să apară totodată ca proces al producerii lor, ca propriul lor creator, adică ca înmulțire a mărimii lor de valoare. Cînd banii devin marfă, iar marfa ca atare este consumată necesarmente ca valoare de întrebuințare [și] trebuie să dispară, este necesar ca însăși această dispariție să dispară, ca această consumare să se consume pe sine însăși, astfel încît consumarea mărfii ca valoare de întrebuințare apare, la rîndul ei, ca un moment al procesului valorii ce se reproduce pe sine însăși.

Banii și marfa, ca și raportul dintre ele în cadrul circulației, apar acum atît ca simple premise ale capitalului,

cît și, pe de altă parte, ca formă de existență a acestuia; atît ca simple premise elementare existente pentru capital, cît și, pe de altă parte, ca forme de existență și rezultate ale capitalului.

Neperisabilitatea spre care tind banii cînd se raportează negativ la circulație (retrăgîndu-se din ea) capitalul o realizează astfel încît el se conservă tocmai prin aceea că se abandonează circulației. Ca valoare de schimb presupunînd circulația, presupusă circulației și conservîndu-se în ea, capitalul adoptă alternativ ambele momente cuprinse în circulația simplă, dar nu ca în această circulație, unde el doar trece dintr-una din forme în cealaltă, ci în fiecare dintre determinații [capitalul] este totodată raportul cu momentul opus. Dacă capitalul apare ca bani, aceasta este acum doar expresia abstractă unilaterală a sa ca generalitate; așa cum în timp ce dezbracă această formă, el dezbracă doar determinația ei contradictorie (forma contradictorie a generalității). [Dacă e] pus ca bani, deci ca această formă contradictorie a generalității valorii de schimb, e totodată pus în el faptul că el, capitalul, trebuie să piardă nu generalitatea, ca în circulația simplă, ci determinația ei contradictorie, sau că adoptă numai efemer forma bani, adică se schimbă din nou pe marfă, dar pe o marfă care chiar în particularitatea ei exprimă generalitatea valorii de schimb și de aceea își schimbă mereu forma determinată.

Marfa este nu numai valoare de schimb, ci și valoare de întrebuințare, și în această din urmă calitate trebuie să fie consumată [în mod] corespunzător. În timpul în care marfa servește ca valoare de întrebuin-

* literal — cap mort; în sens figurat — rămășiță, reziduu. — *Nota trad.*

#425

țare, adică în consumarea ei, valoarea de schimb trebuie simultan să se conserve și să apară drept sufletul cu scop determinat al consumului. De aceea, procesul dispariției mărfii trebuie să apară totodată ca proces al dispariției dispariției ei, adică ca proces reproducător. [Aici,] așadar, consumarea mărfii nu urmărește satisfacerea nemijlocită a unei trebuințe, ci apare, la rîndul ei, ca un moment al reproducerii valorii ei de schimb. Valoarea de schimb revelează deci nu numai forma mărfii, ci apare ca focul în care se mistuie însăși substanța ei. Această determinație decurge chiar din conceptul de valoare de întrebuințare. Sub forma de bani însă, capitalul va apărea, pe de o parte, doar efemer ca mijloc de circulație, [iar] pe de altă parte, ca doar-drept-moment, ca stare-pusă-efemer a acestuia în determinația valorii de schimb adecvată.

Pe de o parte, circulația simplă este premisa existentă a mărfii, iar extremele ei, banii și marfa, apar ca premise elementare, ca forme care — conform potențialității — devin capital; sau ele sînt doar sfere abstracte ale procesului de producție a capitalului presupus. Pe de altă parte, ele se reîntorc în capital ca în prăpastia lor fără fund, sau conduc la capital. (Aici trebuie dat exemplul din istorie menționat mai sus *.)

Banii, valoarea de schimb presupusă [și] devenită independentă, apar în capital nu numai ca valoare de schimb, ci — în calitate de valoare de schimb independentă — și ca *rezultat* al circulației. Și, într-adevăr, nu are loc vreo formare de capital înainte ca sfera circulației simple să fie dezvoltată la un anumit nivel, chiar dacă provenind din complet alte condiții de producție decît ale capitalului însuși. Pe de altă parte, banii sînt puși ca punînd circulația drept mișcarea propriului lor proces, drept mișcare a propriei lor realizări a valorii perpetuîndu-se și valorificîndu-se. Ca premisă, ei sînt aici totodată [și] rezultat al procesului de circulație, iar ca rezultat sînt totodată premisă a unei anumite forme a acestui proces, care a fost determinată ca $B—M—B$ (inițial numai a acestui flux al ei). Ei [banii în calitate de capital] sînt unitatea mărfii și a banilor, dar unitatea lor aflată în proces, și în aceeași măsură în care nu sînt nici marfă, nici bani, ei sînt concomitent și una, și alta.

Ei se conservă și se valorifică în și prin circulație. Pe de altă parte, valoarea de schimb nu mai este presupusă ca simplă valoare de schimb, așa cum există în marfă în calitate de simplă determinație, înainte ca ea, marfa, să intre în circulație, sau, mai bine zis, ca o determinație doar gîndită, căci numai în circulație marfa devine efemer valoare de schimb. Valoarea de schimb există sub forma *obiectualității*, dar este indiferent dacă această obiectualitate este cea a banilor sau cea a mărfii. Ea vine din sfera circulației [și] deci o presupune; pornește însă totodată de la sine ca premisă în raport cu circulația.

* Vezi volumul de față, p. 407—410. — *Nota red.*

#426

În schimbul real de bani pe marfă, așa cum îl exprimă forma $B—M—B$, deoarece existența reală a mărfii este valoarea ei de întrebuințare, iar ființarea reală a valorii de întrebuințare este consumarea ei, din marfa realizîndu-se ca valoare de întrebuințare trebuie să renască valoarea de schimb însăși, [iar] banii și consumarea mărfii trebuie să apară de asemenea ca o formă a conservării valorii de schimb, precum și a autovalorificării ei. Față de valoarea de schimb, circulația apare ca un moment al procesului propriei ei realizări.

[B"—14] Ființarea reală a mărfii, ființarea ei ca valoare de întrebuințare, cade în afara circulației simple. În același mod trebuie să ființeze [și] momentul din procesul capitalului în care consumarea mărfii apare ca un

moment al autovalorificării capitalului.

Atîta timp cît banii, adică valoarea de schimb devenită independentă, doar se fixează în raport cu opusul lor, valoarea de întrebuițare ca atare, ei sînt realmente capabili numai de o existență abstractă. În opusul lor, în devenirea lor spre valoare de întrebuițare și în procesul valorii de întrebuițare — consumul [acesteia] — , ei trebuie totodată să se conserve și să crească ca valoare de schimb, adică să transforme însăși consumarea valorii de întrebuițare — atît negarea ei activă, cît și punerea ei — în reproducția și producția valorii de schimb înseși.

În circulația simplă, fiecare marfă apare alternativ ca valoare de schimb sau valoare de întrebuițare. Odată realizată ca valoare de întrebuițare, ea cade în afara [sferei] circulației. În măsura în care marfa este fixată ca valoare de schimb, în bani, ea împinge spre aceeași lipsă de formă [economică], dar căzînd în cadrul relației economice. În orice caz, mărfurile au interes în relațiile de schimb (circulația simplă) numai în măsura în care ele au valori de schimb. Pe de altă parte, valoarea lor de schimb prezintă doar un interes trecător, prin aceea că ea suprimă unilateralitatea valorii de întrebuițare — [unilateralitatea de] a fi valoare de întrebuițare existînd pentru indivizi doar *nemijlocit* —, [și anume] aduce omului valoarea de întrebuițare; ea [valoarea de schimb,] nu modifică valoarea de întrebuițare decît [pentru] a o pune ca valoare de întrebuițare pentru alții (pentru cumpărători). În măsura în care însă valoarea de schimb este fixată, ca atare, în bani, valoarea de întrebuițare i se opune numai ca haos abstract; și tocmai prin separarea de substanța ei, ea se năruie în sine însăși și se exilează din sfera simplei valorii de schimb, a cărei supremă mișcare este circulația simplă, și a cărei supremă împlinire sînt banii. Dar în cadrul sferei însăși, deosebirea există doar ca diferențiere formală, superficială. Banii în suprema lor fixitate sînt ei înșiși din nou marfă *.

* în manuscris, partea de jos a paginii a 14-a și toată pagina a 15-a au rămas albe. — *Nota red.*

#427

Capitolul al treilea. Capitalul [începutul]

A) Procesul de producție a capitalului

1) Transformarea banilor în capital. *Deducerea acestei transformări din raportul dintre valoarea de schimb autonomizată și valoarea de întrebuițare*

[B"—16] Ca rezultat al circulației simple, capitalul există mai întîi sub forma simplă de bani. Dar independența obiectuală în care ei — sub această formă ca tezaur — se fixează în opoziție cu circulația, a dispărut. Dimpotrivă, în ființarea capitalului sub formă de bani, expresie adecvată a echivalentului general, este exprimat doar faptul că el, capitalul, este indiferent față de particularitatea tuturor mărfurilor și poate adopta oricare formă de marfă. El nu este o marfă sau alta, ci poate fi metamorfozat în oricare marfă, și continuă să fie în fiecare din ele aceeași mărime de valoare și valoare raportîndu-se la sine însăși ca propriul ei scop. Capitalul existent întîi de toate sub formă de bani nici nu rămîne astfel opus circulației; el trebuie, dimpotrivă, să intre în circulație. Nici nu se pierde în circulație, pentru că trece din forma-bani în forma-marfă. Ființarea lui bănească este, dimpotrivă, doar ființarea lui ca valoare de schimb adecvată, care poate să treacă în indiferent ce fel de marfă. În fiecare marfă ea rămîne valoare de schimb menținîndu-se în sine. Dar capitalul poate să fie valoare de schimb independentă numai atunci cînd el a devenit independent față de o a treia entitate, în raport cu o a treia entitate.

(Ființarea lui ca bani este ambivalentă: El se poate schimba pe oricare marfă și, ca valoare de schimb generală, nu este legat de substanța particulară a vreunei mărfi; în al doilea rînd, el rămîne bani chiar dacă devine marfă; cu alte cuvinte, materialul în care există el [apare] nu ca obiect pentru satisfacerea unei trebuințe individuale, ci ca materialitate a valorii de schimb, care adoptă această formă numai pentru a se conserva și înmulți.)

Această a treia entitate nu o constituie mărfurile. Căci capitalul este bani care din forma lor de bani trec în indiferent ce formă de

#428

marfă, fără a se pierde în ea ca obiect de consum individual. În loc de a-i exclude [din sfera lor], sfera mărfurilor, toate mărfurile apar ca tot atâtea întruchipări ale banilor. În ce privește diversitatea materială naturală a mărfurilor, nici una din ele nu împiedică banii să ia loc în ea, să facă din ea propriul lor corp, deoarece nici una din ele nu exclude determinația de bani în marfă. Întreaga lume obiectuală a avuției apare acum drept corp al banilor la fel de bine precum aurul își argintul, și tocmai deosebirea doar formală dintre bani sub forma de bani și bani sub forma de marfă le permite să adopte deopotrivă o formă sau alta, să treacă din forma-bani în forma-marfă. (Dobândirea independenței constă numai în aceea că valoarea de schimb se fixează în sine ca valoare de schimb, fie că ea există sub formă de bani sau sub formă de marfă, și trece în forma-marfă numai pentru a se valorifica.)

Banii sînt acum *muncă obiectualizată [materializată]*, fie că ei posedă forma de bani ori de marfă particulară. Nici unul dintre modurile obiectuale de existență a muncii nu se contrapune capitalului, ci fiecare dintre ele apare ca un posibil mod de existență a acestuia, pe care el, capitalul, îl poate adopta printr-o simplă schimbare de formă, printr-o trecere din forma-bani în forma-marfă. Unica contrapunere opusă muncii *obiectualizate [materializate]* este munca *non-obiectuală*, opusă muncii *obiective [este]* munca *subiectivă*. Cu alte cuvinte, în opoziție cu munca trecută în timp, dar existentă în spațiu *[este]* munca vie, prezentă în timp. Ca muncă non-obiectuală (și deci încă neobiectivată) prezentă în timp, ea poate să existe numai ca *forță*, ca posibilitate, capacitate, ca *forță de muncă* a subiectului viu. Capitalului — ca muncă obiectualizată *[materializată]* independentă și trainic fixată — îi poate constitui opus numai însăși forța de muncă vie, și astfel unicul schimb prin intermediul căruia banii pot deveni capital este schimbul în care intră posesorul capitalului și posesorul forței de muncă vie, adică muncitorul.

În general, valoarea de schimb poate deveni independentă ca valoare de schimb numai față de valoarea de întrebuițare care i se opune ca atare. Numai în cadrul acestui raport valoarea de schimb poate să devină independentă ca atare; să fie pusă și să funcționeze ca atare. În bani, valoarea de schimb ar trebui să-și conserve această independență prin aceea că este abstrasă din valoarea de întrebuițare, iar abstragerea activă — a rămîne în opoziție față de valoarea de întrebuițare — ar apărea aici, de fapt, drept unica metodă de conservare și înmulțire a valorii de schimb ca atare. Acum însă, în ființarea ei sub formă de valoare de întrebuițare, în ființarea ei reală, nu doar formală, ca valoare de întrebuițare, valoarea de schimb trebuie să se conserve ca valoare de schimb — să se conserve drept valoare de schimb în valoarea de întrebuițare ca valoare de întrebuițare — și să se creeze din aceasta din urmă. Ființarea efectivă a valorilor de întrebuițare este negarea lor reală, mistuirea lor, distrugerea lor în consum. Prin urmare, această reală negare a lor ca valori de întrebuițare, această

#429

[B"—17] negare imanentă a lor înseși, este cea în care valoarea de schimb trebuie să se confirme ca *[și]* conservîndu-se în raport cu valoarea de întrebuițare, sau, mai bine zis, să facă [din] ființarea activă a valorii de întrebuițare [o] confirmare a valorii de schimb. [Aceasta] nu este negarea în care valoarea de schimb, ca preț, este doar o determinație formală a valorii de întrebuițare, determinație în care aceasta din urmă este în mod ideal suprimată, dar în realitate valoarea de schimb apare numai ca o efemeră determinație formală a valorii de întrebuițare. [Nu este] nici fixarea valorii de schimb în aur și argint, unde o substanță trainică rigidă apare ca ființare încremenită a valorii de schimb. În fapt, e pus în bani că valoarea de întrebuițare este doar materialitate, realitate a valorii de schimb. Dar aceasta este doar existența exprimată palpabil a abstragerii ei. În măsura în care însă valoarea de întrebuițare ca valoare de întrebuițare, adică însăși consumarea mărfii, este determinată ca punere de valoare de schimb și ca simplu mijloc pentru a o pune, valoarea de întrebuițare a mărfii este de fapt doar manifestarea valorii de schimb aflate în proces. Negarea efectivă a valorii de întrebuițare, negare ce există nu în abstragerea din ea (nu în a-i sta opus în mod tensionat), ci în consumarea ei, — aceasta negare reală a ei, care este totodată înfăptuirea ei în calitate de valoare de întrebuițare, trebuie să devină de aceea un act de autoafirmare, de autoactivitate a valorii de schimb. Acest lucru însă este posibil doar în măsura în care marfa este consumată de muncă, doar în măsura în care însăși consumarea ei apare ca obiectualizare *[materializare]* a muncii și, deci, ca punere de valoare. Iată de ce, pentru a se conserva și manifesta nu doar formal, ca în bani, ci în existența ei reală ca marfă, valoarea de schimb obiectualizată *[materializată]* în bani trebuie să-și aproprieze însăși munca, să se schimbe pe ea.

Pentru bani, valoarea de întrebuițare nu mai este acum un bun de consum în care ei se pierd, ci doar valoarea de întrebuițare prin intermediul căreia ei se conservă și se înmulțesc. *Pentru bani în calitate de capital nu există nici o altă valoare de întrebuițare.* Tocmai acesta este comportamentul capitalului în calitate de valoare de schimb față de valoarea de întrebuițare. Unica *valoare de întrebuițare care poate să constituie un opus și un complement la banii în calitatea lor de capital este munca*, iar această muncă există în forța de muncă ce există ca un subiect. În calitate de capital, banii există numai în raport cu non-capitalul, cu negația capitalului, singura în relație cu care sînt ei capital. *Non-capitalul real este însăși munca.* Primul pas ca banii să devină capital este schimbul lor pe forță de muncă, pentru a transforma prin intermediul acesteia din urmă

consumarea mărfurilor, adică punerea și negarea lor reală ca valori de întrebuințare, totodată în manifestarea lor de valoare de schimb.

#430

Schimbul prin care banii devin capital nu poate fi schimbul lor cu mărfuri [în general], ci, dimpotrivă, schimbul cu opusul lor conceptual determinat, cu marfa față de care ei înșiși se află într-o opoziție determinată conceptual — cu munca.

Valorii de schimb sub formă de bani i se opune [deci] valoarea de schimb sub formă de valoare de întrebuințare particulară. Dar toate mărfurile particulare, ca moduri particulare de existență a muncii obiectualizate [materializate] sînt acum expresie indiferentă a valorii de schimb, expresie în care banii pot trece fără a se pierde. Deci, nu prin schimbul cu aceste mărfuri își pot pierde banii caracterul lor simplu, căci banii acum pot fi presupuși [ca] indiferenți că ei există într-o formă sau alta. Ci prin schimbul, în primul rînd, pe unica formă de valoare de întrebuințare pe care ei înșiși n-o constituie nemijlocit — și anume munca non-obiectuală — și totodată pe valoarea de întrebuințare nemijlocită pentru ei ca valoare de schimb aflată în proces, adică tot munca. De aceea, transformarea banilor în capital poate avea loc numai prin schimbul lor pe muncă. *Valoarea de întrebuințare pe care se pot schimba banii în calitate — conform potențialității — de capital poate și numai valoarea de întrebuințare din care se naște, se produce și se înmulțește însăși valoarea de schimb. Această valoare de întrebuințare este doar munca.*

Valoarea de schimb se poate realiza ca atare doar pentru că ea se opune valorii de întrebuințare — [dar] nu unei valori de întrebuințare sau alta, ci valorii de întrebuințare raportată la sine însăși. Această valoare de întrebuințare este munca. Însăși forța de muncă este valoarea de întrebuințare a cărei consumare coincide nemijlocit cu obiectualizarea [materializarea] muncii, adică cu punerea de valoare de schimb. Pentru bani în calitate de capital, valoarea de întrebuințare nemijlocită pe care ei trebuie să se schimbe este forța de muncă. În circulația simplă, conținutul valorii de întrebuințare era indiferent, [B"—18] cădea în afara relației de formă economice. Aici [însă] conținutul este un moment economic esențial al valorii de întrebuințare. Căci valoarea de schimb este determinată înainte de toate ca trainic fixată în sine în [cursul] schimb[ului] doar prin aceea că ea se schimbă, conform propriei determinații de formă, pe valoarea de întrebuințare care i se opune.

Condiția transformării banilor în capital este că *proprietarul* banilor poate schimba bani pe forța de muncă străină ca marfă. Cu alte cuvinte, că în cadrul circulației forța de muncă se oferă de vînzare ca marfă, căci în circulația simplă participanții la schimb se opun unii altora numai în calitate de cumpărător și vînzător. Condiția este deci că muncitorul oferă spre vînzare forța sa de muncă ca marfă de utilizat: așadar, este un muncitor liber. Condiția este că muncitorul, în primul rînd, dispune de forța sa de muncă ca un proprietar liber, se raportează la ea ca la o marfă; de aceea el trebuie să fie

#431

proprietarul liber al forței sale de muncă. În al doilea rînd însă, [condiția este] că el nu mai are să schimbe munca sa sub forma unei alte mărfi, sub formă de muncă obiectualizată [materializată], ci singura marfă pe care el are să o ofere, are să o vîndă, este tocmai forța sa de muncă vie, prezentă în corporalitatea lui vie; așadar condițiile obiectualizării [materializării] muncii sale, condițiile obiectuale ale muncii sale există ca proprietate străină de partea cealaltă a circulației, ca mărfuri situate dincolo de el însuși.

Faptul că posesorul de bani — sau banii, căci deocamdată posesorul lor reprezintă pentru noi în însuși procesul economic numai personificarea acestora din urmă — *găsește* forța de muncă pe piață, în cadrul circulației, ca o marfă, această premisă de la care pornim noi aici și de la care pornește în procesul său de producție societatea burgheză este, evident, rezultatul unei îndelungate dezvoltări istorice, rezumatul multor răsturnări economice și presupune pieirea altor moduri de producție (a altor relații de producție sociale) și o anume dezvoltare a forțelor productive ale muncii sociale. Procesul istoric determinat petrecut, care e dat în această premisă, se va formula și mai precis la o ulterioară examinare a relației. Dar această treaptă de dezvoltare istorică a producției economice — al cărei produs însuși este deja *muncitorul liber* — constituie premisa pentru nașterea și, încă mai mult, pentru ființarea capitalului ca atare. Existența acestuia din urmă este rezultatul unui proces istoric de lungă durată în formarea economică a societății.

Se vede clar, [odată ajuns] în acest punct, că forma dialectică de expunere este justă numai cînd ea își cunoaște limitele. Din analiza circulației simple *ni* se dezvăluie conceptul general de capital, întrucît în cadrul modului de producție burghez circulația simplă însăși există numai ca premisă a capitalului și [totodată ca] presupunîndu-l. Dezvăluirea conceptului general de capital nu face din capital întruchiparea unei idei eterne ci arată cum el, capitalul, abia în realitate, numai ca formă *necesară*, [B"—19] trebuie să conducă la munca punînd valoare de schimb, în producția bazîndu-se pe valoarea de schimb.

Este esențialmente important a reține acest punct că relația, așa cum are ea loc aici ca simplă relație de circulație — la început aparținînd încă în întregime circulației simple și depășindu-i hotarele numai în virtutea valorii de întrebuințare specifice a mărfii schimbate — este numai o relație între bani și marfă, între echivalente

sub forma ambilor poli opuși, așa cum apar ei în circulația simplă, în cadrul circulației, și că schimbul dintre capital și muncă, așa cum există el însuși aici ca simplă relație de circulație, este nu schimbul între bani și muncă, ci schimbul între *bani și forța de muncă vie*.

Ca valoare de întrebuințare, forța de muncă este realizată numai în activitatea muncii înseși, dar exact în același mod cum la o sticlă

#432

de vin care este cumpărată, valoarea de întrebuințare a vinului este realizată abia în băutul vinului. Munca propriu-zisă ține la fel de puțin de procesul circulației simple pe cât ține băutul vinului. Vinul ca o capacitate, conform *δυνάμει **, este ceea ce poate fi băut, iar cumpărarea vinului este apropiere a ceea ce poate fi băut. Tot astfel cumpărarea forței de muncă este apropierea capacității de a dispune de muncă.

Deoarece forța de muncă există în vitalitatea subiectului și se exteriorizează numai ca manifestare proprie de viață a acestuia, cumpărarea forței de muncă, apropierea titlului asupra folosirii acesteia pune, firește, pe cumpărător și pe vânzător — în timpul actului folosirii forței de muncă — în alt raport [reciproc] decât este cazul celui pentru munca obiectualizată, care există ca obiect în afara producătorului. Această împrejurare nu afectează relația simplă de schimb. Numai natura specifică a valorii de întrebuințare ce este cumpărată [aici] pe bani — și anume faptul că consumarea ei este consumare de forță de muncă, producție, timp de muncă obiectualizându-se, consum de punere de valoare de schimb, că existența ei reală ca valoare de întrebuințare este crearea de valoare de schimb — este aceea care preface schimbul dintre bani și muncă în schimbul specific $B - M - B$, în care ca scop al schimbului este pusă însăși valoarea de schimb, iar *valoarea de întrebuințare cumpărată este nemijlocit valoare de întrebuințare pentru valoarea de schimb, adică valoare de întrebuințare punând valoare*.

Este indiferent dacă banii sînt considerați aici ca simplu mijloc de circulație (mijloc de cumpărare) sau ca mijloc de plată. În măsura în care cineva îmi vinde, bunăoară, valoarea de întrebuințare a forței sale de muncă pe timp de 12 ore, vinde forța sa de muncă pentru 12 ore — el mi-o va fi vîndut-o efectiv abia atunci cînd, la cererea mea, va fi lucrat 12 ore, doar la sfîrșitul celor 12 ore el îmi va fi livrat forța sa de muncă pe timp de 12 ore — [în aceeași măsură] stă în natura relației că banii apar aici ca mijloc de plată; cumpărarea și vînzarea nu este realizată nemijlocit de către ambele părți odată. Esențial aici este numai faptul că *mijloc de plată este mijlocul de plată general, banii*, și că de aceea muncitorul nu intră cu cumpărătorul — prin intermediul vreunui mod particular natural-spontan al plății — în alte relații decât relațiile de circulație. Forța sa de muncă el o transformă nemijlocit în echivalent general și, ca posesor al acestuia, el menține cu circulația generală — în limitele mărimii lui de valoare — aceleași raporturi ca și oricare altul; tot astfel scopul vînzării sale este avuția generală, avuția sub forma ei socială generală și ca posibilitate a oricărei desfătări **. [B"— 19]

* — ca posibilitate. — *Nota trad.*

** Aici manuscrisul se întrerupe. În pagina următoare figurează doar titlul: „*Muncă productivă și muncă neproductivă*". Ultimele pagini ale acestui caiet cuprind „*Conspecte la propriile mele caiete*". — *Nota red.*

#433

[Alte însemnări] ¹²⁸

Proprietatea estetică a aurului

„Aurul e ca o flacără vie,
pentru că-n bezna adîncă a nopții
himeric lucește, predominant,
în lumea semeață a avuției" (Pindar) ¹²⁹

* * *

Valoarea invariabilă a banilor

„Ca mijloc de plată, banii — banii în sine — trebuie să reprezinte valoarea ca atare; în realitate însă, ei sînt doar o cantitate identică [de substanță omogenă] cu valoare variabilă" ¹³⁰.

* * *

Banii ca bani !
(Monedă universală etc.)

Banii sînt negația mijlocului de circulație ca atare, a monedei. Dar, în același timp, ei o conțin ca determinație a lor: în mod *negativ*, pentru că pot fi oricînd retransformați în monedă, și în mod *pozitiv*, ca monedă universală; dar ca asemenea monedă, ei sînt indiferenți față de determinarea formei lor și sînt esențialmente marfă ca atare, marfă omniprezentă și independentă de condițiile de loc. Această indiferență se exprimă, în primul rînd, în aceea că banii sînt acum bani numai ca aur și argint, și nu ca semn, nu sub formă de monedă. De aceea valoarea rezidă nu în forma pe care o dă statul banilor în chip de monedă, ci numai în conținutul metalic al acesteia din urmă. Pentru aur și argint ca o asemenea *marfă generală*, ca monedă universală, reîntoarcerea la punctul lor de plecare, și în genere circulația ca atare, nu este obligatorie. *Exemplu:*

#434

Asia și Europa. De aici lamentările adeptilor sistemului mercantilist că la pîgîni banii dispar, nu se reîntorc *. (Faptul că, pe măsură ce se dezvoltă piața mondială, moneda universală intră în circulație și în rotație nu ne interesează încă aici.)

Banii sînt propria lor negație ca simplă realizare a prețurilor mărfurilor, în cadrul căreia marfa particulară rămîne întotdeauna elementul esențial. Ei devin, dimpotrivă, prețul realizat în sine însuși, ca atare reprezentantul material al avuției generale.

Banii sînt negați și în determinația în care nu sînt decît măsură a valorilor de schimb. Căci ei înșiși sînt realitatea adecvată a valorii de schimb, realitate pe care ei o reprezintă în existența lor metalică. Aici determinarea măsurii trebuie să fie pusă în ei înșiși. Ei se dovedesc a fi propria lor unitate, [iar] măsura valorii lor, măsura lor ca avuție, ca valoare de schimb, este cantitatea din ei înșiși pe care o reprezintă ei, cutare sau cutare număr exprimând propria lor unitate de măsură. Pentru bani ca măsură, numărul lor este indiferent; ca mijloc de circulație, le este indiferentă materialitatea lor, materia unității monetare; pentru bani, în această a treia determinație a lor, esențial este cuantumul lor ca masă materială determinată (de pildă, numărul de pfunzi). În calitate de avuție generală, banii nu mai prezintă nici o deosebire în afară de cea cantitativă. Ei reprezintă o cantitate mai mare sau mai mică de avuție generală, după cum posedă un număr mai mare sau mai mic dintr-o anumită unitate de măsură a lor înșiși. Dacă banii sînt avuția generală, un individ este cu atît mai bogat cu cît posedă mai mulți bani, și unicul proces just este *acumularea* lor. Potrivit conceptului lor, banii au ieșit din sfera circulației. Acum retragerea lor din circulație, *acumularea* lor apare ca obiect esențial al setei de îmbogățire și ca proces esențial al îmbogățirii. În aur și argint eu posed avuția generală sub forma ei pură; cu cît acumulez mai mult aur și argint, cu atît îmi însușesc mai multă avuție generală. Dacă aurul și argintul reprezintă avuția generală, înseamnă că în cantități determinate ei o reprezintă numai într-o măsură determinată, adică într-un mod neadecvat. Luați în totalitatea lor, ei trebuie să tindă în permanență să-și depășească limitele proprii. Această acumulare a aurului și argintului, care se prezintă ca o repetată retragere a lor din circulație, este totodată punerea la adăpost a avuției generale împotriva circulației, în procesul căreia ea se pierde mereu în schimbul

* Vezi *K. Marx*, op. cit., partea I, p. 161, și volumul de față, p. 379—381. — *Nota red.*

#435

pe cutare sau cutare avuție particulară, care în cele din urmă dispare în consum.

* * *

„La poezii tragici [greci], $\delta\iota\chi\eta$ [echitatea] este contrariul lui $\chi\epsilon\rho\delta\omicron\zeta$ [interesul egoist]" ¹³¹.

* * *

Forma de proprietate

Proprietatea asupra muncii străine este mijlocită de proprietatea asupra muncii proprii.

CONSPECTE
LA PROPRIILE MELE CAIETE ¹³²

Scris aproximativ în februarie 1859
Publicat pentru prima oară
de Institutul de marxism-leninism,
în limba originalului, în 1941,
sub titlul: K. Marx. Grundrisse der Kritik
der politischen Oekonomie. Anhang

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germana

#439

[B"—28] *Caietul C* ¹³³, p. 37—39. *Aristotel. M — B — M; B — M — B*

Caietul A ¹³⁴ (p. 22, 23, 24) (*piața mondială* etc.). Relații sociale. Personale (ibid.) (23, 24). (Vezi tot acolo câte ceva despre independența burgheză etc.) (idei).

Caietul B': Manifestarea legii apropiierii în circulația simplă. De ce proprietatea asupra muncii proprii și înstrăinarea [Veräussrung] a muncii proprii, adică *munca proprie*, apar ca bază a proprietății? (p. 17) (18). Contradicțiile ce rezultă de aici (18). Imperiu al libertății burgheze și egalității burgheze (18 și urm.). *Prima lege:* Apropriere prin muncă proprie. *A doua, lege:* înstrăinarea sau convertirea produsului într-o formă socială (ibid.). Diviziunea muncii (ibid.) (19). Fermierul englez și țăranul francez (ibid.). (Diviziunea muncii. Genurile particulare de muncă utilă etc.) (20, 21). (Diviziunea muncii ca realizare a libertăți și a individualității naturale. Ibid.) Libertatea persoanei (21) (egalitate) ibid. (21 jos). Continuare:

Caietul B" (caietul de față): (Cf. *banii* ibid., 1 a¹³⁵) (egalitatea pe care o implică ei). *Egalitate* (1, 2) (Proprietate. Libertate. Egalitate). *Propovăduitorii armoniei* (3). Circulația simplă este manifestarea exterioară a unui proces ce se desfășoară în spatele ei (4). Trecere istorică de la circulație la capital (5). (*Circulație*) (6; 7). *Banii* ca produsul propriu-zis al circulației (7) (8) (9) (*rezultat*, *banii*, *circulația*). Valoarea de schimb ca proces (10) (11). Bani — capital (12) (13).

#440

Caietul M. Indivizi autonomi. Idei din secolul al XVIII-lea (1). Eternizarea unor relații de producție istorice (2, 3). Producție și repartiție în general (3, 4). Proprietate (4). Producție. Repartiție. Consum. Schimb (5, 6, 7, 8, 9, 9'). Repartiție și producție (9', 10, 11, 12). Schimb și producție (13).

Caietul B" II ¹³⁶. *Transformarea banilor în capital* (16—19) (deducerea acestei transformări din raportul dintre valoarea de schimb autonomizată și valoarea de întrebuințare). (Banii ca *mijloc de plata* în raport cu muncitorul, 19.)

Caietul 11. Schimb simplu. *Relații între participanții la schimb.* Armonii ale egalității, libertății etc. (7—9, 10). (Bastiat, Proudhon) (11—12).

Capital. *Sumă de valori* (12). Proprietate funciară și capital (13). Capitalul provine din circulație. Conținutul îl constituie valoarea de schimb. Capital comercial. Capital bănesc și dobândă la bani (13). Circulația presupune un alt proces. Mișcare între extreme presupuse (14). Trecerea de la circulație la producția capitalistă (14, 15). Capitalul ca muncă obiectualizată etc. (15). Sumă de valori folosită pentru producție de valori (15, 16). Circulația etc. — premisă a capitalului (16). *Say, Sismondi* (17). Produs și capital. Valoare și capital. Proudhon (18). Capital și muncă. Valoare de schimb și valoare de întrebuințare pentru valoare de schimb (19). *Banii* și valoarea lor de întrebuințare (munca) în cadrul acestei relații — capital. Autoînmulțirea valorii — unica mișcare a acesteia din urmă (20). Afirmția că nici un capitalist nu-și va investi capitalul fără a obține un profit (21). Sub raportul substanței sale, capitalul este muncă obiectualizată. Opusul lui este munca vie productivă (adică munca ce conservă și sporește valoarea) (21). Muncă productivă și muncă sub formă de servicii (21). Muncă productivă și muncă neproductivă. A. Smith și alții (21). Hoțul — după Lauderdale — și munca productivă (21, 22). Cele două procese diferite în schimbul dintre capital și muncă (22) (ceea ce se schimbă pe capital, împreună cu valoarea sa de întrebuințare, intră aici în determinația de formă economică etc. Ibid.). Capital și proprietate funciară modernă (23). Wakefield (24). Schimb între capital și muncă. Salariu cu bucata (25). Valoarea forței de

muncă (25, 26). Participarea muncitorului salariat la avuția generală este determinată numai cantitativ (26). Echivalentul primit de muncitor bani. Înseamnă deci că el apare [B"—29] egal față de capitalist (26). Dar scopul schimbului său este satisfacerea trebuinței sale. Pentru el, banii nu sînt decît *mijloc de circulație* (26). Economisirea, abstenența ca mijloc de îmbogățire pentru muncitor (26, 27) (28). Lipsă de valoare la muncitor, privarea lui de valoare — condiție

#441

a existenței capitalului (28). Capitalul se opune muncitorului numai ca forță materializată în lucruri. Nu are caracter personal (29¹³⁷). Deosebirea față de munca sub formă de servicii (29). Scopul muncitorului în schimbul cu capitalul — consumul. Schimbul trebuie reluat în permanență. *Munca* în calitate de *capital al muncitorului* (29) și

Caietul III (continuare)

(p. 8) (forța de muncă în calitate de *capital*!). Salariul nu este productiv (ibid.). Schimbul dintre capital și muncă face parte din circulația simplă, nu-l îmbogățește pe muncitor (9). Separația dintre muncă și proprietate — premisă a acestui schimb (ibid.). Munca în calitate de obiect — sărăcie absolută, în calitate de subiect — posibilitate generală de avuție (9). Munca se opune capitalului fără vreun mod *particular* de a fi determinat (9, 10). Procesul muncii este inclus în capital (10) (11) (12, 13). (Capital și capitalist, 13).

Procesul de producție în calitate de conținut al capitalului (13, jos).

Muncă productivă și muncă neproductivă (14). (Muncă productivă este aceea care produce capital).

Muncitorul se raportează la munca sa ca la o valoare de schimb, capitalistul se raportează la munca muncitorului ca la o valoare de întrebuințare etc. (14, 15). Muncitorul își înstrăinează munca ca forță producătoare de avuție (15) (capitalul își apropriează munca ca asemenea forță de producție. Ibid.). Transformarea muncii în capital etc. Sismondi. Cherbuliez. Say. Ricardo. Proudhon etc. (15, 16).

Procesul de valorificare (17) (18) (cheltuieli de producție, 19). (Plusvaloarea nu poate fi explicată prin schimb. *Ramsay. Ricardo.*) Capitalistul nu poate să trăiască din *salariul* său etc. (19: faux frais de production). Simpla autoconservare, neînmulțire a valorii contrazice esența capitalului (19, 20). Capitalul intră în cheltuielile de producție în calitate de capital. Capital purtător de dobîndă. Proudhon (20). Plusvaloare. Timp de supramuncă (21) (22). Bastiat despre sistemul muncii salariate (22). Valoarea muncii. Cum se determină ea (22). Autovalorificarea este autoconservarea capitalului. Capitalistul nu poate trăi numai din munca sa etc. Condiții pentru autovalorificarea capitalului. Timp de supramuncă etc. (22, 23). În ce măsură este capitalul productiv (în calitate de creator de supramuncă etc.) (23). Funcția lui este pur istorică și tranzitorie (ibid.) Negrii liberi din Jamaica. Avuția autonomizată cere muncă de sclav sau muncă salariată (în ambele cazuri, muncă silită) (23).

Plusvaloare. Ricardo (24). Fiziocrații (24). A. Smith (25, 26). Ricardo (26) (27).

Plusvaloare și forță productivă. Corelația dintre ele în condițiile creșterii lor (26—28) (29—30). Rezultat (30, 31). Forța productivă a muncii este forța productivă a capitalului (31). Cu cît munca necesară

#442

a muncitorilor s-a redus, cu atît mai dificilă devine valorificarea ulterioară a capitalului (30, 31). Despre valorificarea capitalului (32—38). Munca nu *reproduce* valoarea materialului pe care-l prelucrează și a uneltelor cu care lucrează. Ea le *conservă* valoarea pur și simplu datorită faptului că în procesul muncii se raportează la ele ca la condiții obiective ale ei. Pentru această forță vivifiantă și conservantă capitalul nu cheltuiește *nimic*; dimpotrivă, ea apare ca o forță proprie a acestuia etc. (p 38—40).

Timp de supramuncă absolut. Relativ (40). Nu *cantitatea muncii* vii, ci *calitatea* ei de muncă este aceea care conservă totodată timpul de muncă deja cuprins în material etc. (40). Schimbarea de formă și de substanță în procesul de producție nemijlocit, 40, 41. Procesului de producție simplu îi este inherentă conservarea treptei de producție anterioare de către cea următoare etc. (41). Conservarea vechii valori de întrebuințare prin intermediul muncii noi etc. (41).

[B"—30] Proces de producție și proces de valorificare. *Cantitatea* muncii obiectualizate se conservă prin aceea că *calitatea* ei ca valoare de întrebuințare pentru muncă nouă se conservă datorită contactului cu munca vie (41, 42). În procesul de producție real, separarea muncii de momentele ei obiective de existență este suprimată. Dar în acest proces, munca este deja inclusă în capital etc. Se manifestă ca forță de autoconservare a capitalului. Perpetuarea valorii (42). Capitalistul primește gratuit supramunca și conservarea valorii materialului și a uneltelor (42) (43). Munca, adăugind valoare nouă la valoare veche, totodată o conservă și o perpetuează pe aceasta din urmă (43). Capitalul nu cheltuiește nimic pentru *conservarea* valorilor în produs (43).

Prin apropierea muncii prezente, capitalistul are un cec asupra muncii viitoare și, respectiv, asupra apropierii ei (43).

Bastiat și Carey (1—4). Bastiat despre salariu (5—7).

Caietul IV. Confundarea profitului cu plusvaloarea. Calculul greșit al lui Carey (1).

Capitalistul, care *nu-i plătește* muncitorului *conservarea* valorii vechi, cere compensație pentru faptul că permite muncitorului să conserve vechiul capital (2). Plusvaloare și profit etc. (2, 3).

Deosebire între consumarea unelei și consumarea salariului. Prima se consumă în procesul de producție, salariul — în afara acestui proces (3).

Creșterea plusvalorii și scăderea ratei profitului (4—7. Vezi în special 7 + *Bastiat* ibid.).

Sporirea numărului zilelor de muncă simultane etc. (7, 8) (*acumularea capitalului*). Mașini (9).

#443

Creșterea părții constante a capitalului în comparație cu partea variabilă, avansată pe salarii, echivalează cu creșterea productivității muncii (9). Proporția în care trebuie să crească capitalul, în cazul creșterii productivității, pentru a putea angaja același număr de muncitori (9—12). Raportul procentual [al plusvalorii] la capitalul total poate să exprime corelații dintre cele mai diferite (12, 13).

Capitalul (ca și proprietatea în general) se bazează pe *productivitatea muncii* (13, 14).

Creșterea timpului de supramunca. Creșterea numărului zilelor de muncă simultane. (*Populație*) (14). Populația poate să crească pe măsură ce se reduce *timpul de muncă necesar*, sau pe măsură ce scade relativ timpul necesar pentru producerea forței de muncă vii (14). Capital excedentar și populație excedentară (14, 15). Creare de timp liber pentru societate (15).

Trecerea capitalului din procesul de producție în procesul de circulație (15 și urm.). *Deprecierea capitalului datorită creșterii forțelor productive* (15) (ibid., 15—21). (Concurență, p. 21.) (*Capitalul* ca unitate și contradicție a procesului de producție și procesului de valorificare) (22 și urm.). Capitalul ca limită a producției. Supraproducție (22, 23) (cererea muncitorilor înșiși). 24. Limitele producției capitaliste, 24, 25. Supraproducție, 25—28. Proudhon, 26, 27, 28. (Cum se face că, în prețul mărfii pe care o cumpără, muncitorul plătește profitul etc. și totuși primește salariul necesar) 29. Prețul mărfii și timpul de muncă. Supramunca etc., 28—31 (preț și valoare etc.). Capitalistul nu vinde *prea scump*, ci, firește, mai scump decât îl costă un lucru (30, 31).

Prețul (*unei unități de marfă*) (31). Bastiat. Scăderea prețului unității de marfă (31). Prețul poate să scadă sub valoare, fără a aduce prejudicii capitalului (31, 32). Numărul și unitatea (de măsură) sînt elemente esențiale în stabilirea prețului prin înmulțirea [prețului unității de produs cu numărul acestor unități] (32).

Acumularea specifică a capitalului (transformarea supramuncii (venitului) în capital) (32). Proudhon. Determinarea valorii și a prețului. La antici (în condițiile sclaviei) — nu supraproducție, ci supraconsum (32).

Rata generală a profitului (33).

Dacă, vînzînd un produs, capitalistul își acoperă numai cheltuielile de producție proprii, înseamnă că are lor un *transfer* [de plusvaloare] către alt capitalist. În aceste condiții, muncitorul nu câștigă aproape nimic (34—36, în special 36).

[B"—31] Limita producției capitaliste — raportul dintre supramuncă și munca necesară. Proporția dintre plusprodusul pe care îl consumă capitalul și plusprodusul ce se transformă în capital (38, 39).

#444

Deprecierea [capitalului] în perioade de criză (39, 40). Capitalul, ieșind din procesul de producție, redevine bani (40, 41).

Supramunca, sau plusvaloarea, devine capital adițional. Toate condițiile producției capitaliste apar acum ca rezultat al înseși muncii (salariate) (42, 43). Procesul de realizare a muncii este totodată procesul privării ei de realitate (43) (44).

Formarea de capital adițional I (44, 45). Capital adițional II (45). Răsturnare a dreptului de apropiere (45).

Principalul rezultat al procesului de producție și al procesului de valorificare: reproducerea și producerea din nou a înseși relației dintre capital și muncă, dintre capitalist și muncitor (45, 46).

Acumularea primitivă a capitalului, 45, 46, (acumularea reală, ibid.).

Din momentul în care se dezvoltă din punct de vedere istoric, capitalul își creează singur condițiile de existență (46) (nu ca condiții ale genezei sale, ci ca rezultate ale ființării sale) (46).

Acumulare primitivă (47, 48). Servicii personale (48, 49) (în opoziție cu *munca salariată*) (idem, 50).

{Răsturnare a legii aproprierii, 50. Pentru muncitor, propriul lui produs este într-adevăr ceva străin. Diviziunea muncii. Mașini etc., 50.}

Forme premergătoare producției capitaliste (50, 51) (52) (53). *Continuarea*:

Caietul V. *Continuare* despre procesul premergător formării relației capitaliste sau acumularea primitivă (p. 1—15). Schimbul de muncă pe muncă se bazează pe lipsa de proprietate a muncitorului (16).

Circulația capitalului și circulația banilor (16) (17).

Presupunerea valorii în fiecare capital singular (unealtă etc.) (p. 17).

Procesul de producție și procesul de circulație — momente ale circulației (17). Productivitatea *diferitelor* capitaluri (în ramuri de producție diferite) condiționează productivitatea capitalului singular (17).

Timp de circulație. Viteza de rotație înlocuiește masa capitalului (17, 18). Dependența reciprocă a capitalurilor în ceea ce privește viteza lor de rotație (18). Circulația — moment al producției. Procesul de producție și durata lui. Transformarea produsului în bani. Durata acestei operații. Retransformarea banilor în condiții de producție. Schimbul unei părți de capital pe muncă vie (18, 19). Cheltuieli de transport (19) (20).

Cheltuieli de circulație (20). Mijloace de comunicație și de transport (20) (21). {(Diviziunea ramurilor de activitate, 21, 22). În ce condiții industria mătăsii devine necesară pentru agricultură (22).} 22. {Concentrarea mai multor muncitori. Forța productivă a acestei concen-

#445

trări (23). Muncă în comun *în proporții de masă*. Ibid., 23} 23, 24. (Exemplul cu drumurile, canalele, lucrările de irigație etc. poate fi concludent în cazul când acestea devin obiect al producției capitaliste, și nu sînt lucrări publice executate de stat, cum au fost în trecut. *Numai schimbare de formă. Condiții generale de producție spre deosebire de cele particulare.*) (24) (25).

Aducerea pe piață (condiție spațială a circulației) face parte din procesul de producție (25). Moment temporal al circulației — creditul (25, 26). Capitalul este capital circulant (26). Circulația banilor este doar aparentă (ibid).

Sismondi. Cherbuliez (capital. Diferitele lui părți componente) (26). Influența circulației asupra determinării valorii (26, 27). Timpul de circulație echivalează cu un timp de devalorizare (27).

[B"—32] Deosebirea dintre modul de producție capitalist și toate modurile de producție anterioare (universalitate etc.) (27, 28). Natura propagandistică a capitalului (29).

Reducerea timpului de circulație (28, 29) (credit). Storch (29).

Capitalistul avansează muncă (Malthus) (29). Limitele producției capitaliste. Thompson (29).

Circulație și creare de valoare (29) (30) (egalizarea condițiilor de circulație pentru diferitele capitaluri) 31. Capitalul nu este o sursă de creare de valoare (31). Cheltuieli de circulație (31).

Continuitatea producției presupune suprimarea timpului de circulație (31) (32).

Ramsay. Timp de circulație. De aici el conchide că capitalul este sursă proprie de profit (32).

Ramsay. Confuzie între plusvaloare, profit și legea valorii (32) (potrivit legii lui Ricardo n-ar exista, pretinde el, nici o plusvaloare. Ibid.).

Ricardo (32, 33). Concurență (33). De Quincey (ibid.).

Caietul VI. Teoria ricardiană a valorii. Salariu și profit. *De Quincey* (1). Ricardo (1—2). *Wakefield*. Condițiile producției capitaliste în colonii (2) (continuitatea muncii, la care se referă el, trebuie menționată ca moment când se va analiza procesul de producție).

Plusvaloare și profit. *Exemplu* (Malthus) (3). Profit și plusvaloare. Malthus (3, 4).

Malthus (4, 5) (*cf. aceasta chiar la început, unde este vorba de vânzarea forței de muncă, sau de schimbul dintre muncă și capital*) (5) (6). Deosebirea dintre muncă și forță de muncă (7). Strania afirmație [a lui Malthus] că intervenția capitalului nu modifică întru nimic retribuția muncii (7).

#446

Teoria lui Carey cu privire la ieftinirea capitalului pentru muncitor (7, 8) (*același Carey*. Scăderea ratei profitului, 8).

Wakefield despre contradicția dintre teoria ricardiană a muncii salariate și teoria ricardiană a valorii (8).

Capital inactiv. Creștere a producției fără o prealabilă creștere de capital. Bailey (8, 9).

Cum tratează *Wade* capitalul. Munca este doar un factor al capitalului. *Capitalul — forță socială*. Civilizația și observațiile mele în legătură cu aceasta (9). Toate forțele sociale ale muncii — ca forțe ale capitalului. Manufactură. Industrie. *Diviziunea muncii* (9). Concentrarea formală de către capital a diferite ramuri de muncă etc. (9, 10). Acumularea capitalului (11).

Transformarea banilor în capital (10). Știință (11). Acumulare primitivă și concentrare este unul și același lucru (11). Asocierie voluntară și silită. Deosebirea dintre capital și formele anterioare. Rossi (11).

Rossi. Ce este capitalul? Materia primă este capital? (11). Aici este necesar salariul? (11, 12) (fondul de mijloace de subzistență este capital? Ibid.).

Malthus. Teoria valorii și a salariului (12, 13). Capitalul operează cu o proporție, munca — numai cu o parte. Ibid., 12. Vezi tot acolo observațiile mele despre plusvaloare și profit. Teoria lui *Ricardo*. Ibid. (12, 13). Carey contra Ricardo). Malthus: salariul nu are nimic comun cu proporția (13). Teoria malthusiană a valorii (13).

Scopul producției capitaliste este valoarea (banii), și nu marfa, nu valoarea de întrebuințare etc. *Chalmers* (14).

Ciclu economic. Proces de circulație. *Chalmers* (14).

Deosebire în ce privește rotația [capitalului], întreruperea procesului de producție (sau, mai bine zis, necoincidența lui cu procesul de muncă) (14). Durata totală a procesului de producție (14) (agricultură. *Hodgskin*, 15). *Perioade de producție inegale* (14, 15).

[B"—33] În conceptul de muncitor liber este subînțeles pauperul (15). Populație și suprapopulație etc. (15) (16).

Muncă necesară. Supramuncă. Populație excedentară. Capital excedentar (16) (17).

A. Smith. Munca — sacrificiu (teoria lui Senior despre sacrificiul capitalistului) (17) (18) (excedentul proudhonian, 17).

A. Smith. *Geneza profitului*. Acumulare primitivă (18).

Wakefield. Muncă de sclav și muncă liberă (18).;

Atkinson. Profit (18).

Geneza profitului. *MacCulloch* (18, 19).

Supramuncă. Profit. Salariu. Economisti. *Ramsay*. *Wade* (19).

Capital imobilizat. Reîntoarcerea capitalului. Capital fixat. *John St. Mill* (19).

#447

Rotația capitalului (20). Proces de circulație. Proces de producție. Rotație. Capitalul este circulant. Tot astfel el este capital fixat (20, 21). Cheltuieli de circulație (21) (22). Timp de circulație (22). Timp de circulație și timp de muncă (22, 23) {(Timpul liber al capitalistului, 24).} 24 {Cheltuieli de transport etc., 25}. Circulație. *Storch* (25). Metamorfoze ale capitalului și metamorfoze ale mărfii (25). Schimbarea de forme și de substanțe ale capitalului. Diferite forme de capital (26). Rotații într-o perioadă dată (26). Capital circulant ca trăsătură generală a capitalului (26). *Anul* — măsura rotațiilor capitalului circulant. *Ziua* — măsura timpului de muncă (26, 27). {*Surplus*. *Proudhon*. *Bastiat*. (27).} *Capital fixat* și capital circulant. *Mill*. *Anderson*. *Say*. *De Quincey*. *Ramsay* (27).

Vezi dificultatea cu dobînda la dobînda etc. (28). Crearea de piețe prin intermediul comerțului (28). *Capital fix și capital circulant*. *Ricardo* (28). Necesitatea unei reproducții rapide sau mai puțin rapide (28, 29). *Sismondi* (29). *Cherbuliez*. *Storch* (29).

Bani și capital. Caracterul etern al valorii (28).

Avansul pe care capitalistul îl dă muncitorului (29).

Capital constant și capital variabil (29). *Concurență* (29, 30) (32 jos).

Plusvaloare. Timp de producție. Timp de circulație. *Timp de rotație* (31, 32) (33). O parte din capital se află alternativ în faza de producție, iar cealaltă în faza de circulație (33).

Timp de circulație (34). Plusvaloare și fază de producție. Numărul actelor de reproducție a capitalului este egal cu numărul rotațiilor lui. Plusvaloare totală etc. (34) (35).

În circulația capitalului — schimbare de forme și de substanțe (36). $M - B - M$; $B - M - B$ (ibid.).

Deosebirea dintre timpul de producție și timpul de muncă (36). *Storch*. *Bani*. *Comercianți*. *Credit*. *Circulație* (37).

Circulația mică. *Procesul de schimb dintre capital și forța de muncă în general* (37) (38). Capitalul și reproducerea forței de muncă (38).

Tripla determinare sau tripla modalitate a circulației (39). Capital fix și capital circulant (39, 40). *Timpul de rotație* a capitalului total împărțit în capital circulant și capital fix (40). Rotația medie a unui asemenea capital (40) (41). Influența capitalului fix asupra timpului total de rotație a capitalului (ibid.).

Circulația capitalului fix. *Say*. *Smith*. *Lauderdale* (42). *Lauderdale* despre originea profitului, 43.

Proces de munca (43).

Capital fix. Mijloc de muncă. *Mașină* (43).

#448

[B"—34] *Caietul VII*.

Capital fix. Transformarea forțelor muncii în forțe ale capitalului, atât în capitalul fix, cât și în cel circulant (1). În ce măsură capitalul fix (mașina) creează valoare (1). *Lauderdale* (ibid., 1, 2). Mașina presupune existența unei mase de muncitori (1, 2).

Capital fix și capital circulant ca două genuri diferite de capital (2). Capitalul fix și continuitatea procesului de producție (2). Mașini și muncă vie (2) (invențiile). Contradicție între baza producției burgheze (măsura valorii) și dezvoltarea acestei producții. Mașini etc. (3).

Importanța dezvoltării capitalului fix (3) (pentru dezvoltarea capitalului în general). Raportul dintre crearea de capital fix și crearea de capital circulant (3).

Timp liber. Crearea lui este principala sarcină a capitalului. Forma sa antagonistă în condițiile capitalului (3, 4).

Productivitatea muncii și producția de capital fix („The Source and Remedy”¹³⁸) (4).
Utilizare și consum. „The Economist”. Durabilitatea capitalului fix (4).
Economisirea reală constă în economisirea timpului de muncă, deci în dezvoltarea forței productive.
Suprimarea opoziției dintre timpul liber și timpul de muncă (5).
Justa înțelegere a procesului de producție social (5).
Concepția istorică a lui Owen despre producția industrială (*capitalistă*) (5) (6).
Capitalul și valoarea factorilor naturali (6).
Volumul capitalului fix indică nivelul de dezvoltare a producției capitaliste (6).
Determinarea materiei prime, a produsului, uneltei de producție, consumului (6).
Banii sînt capital fix sau capital circulant? (6).
Capitalul fix și capitalul circulant în raportul lor cu consumul individual (6, 7).
Timp de rotație a capitalului alcătuit din capital fix și capital circulant. Timp de reproducție a capitalului fix. Pentru capitalul circulant este necesar doar ca întreruperea să nu fie atît de mare încît valoarea lui de întrebuințare să se distrugă. Pentru capitalul fix, continuitatea producției este absolut necesară etc. (7).
Unitatea de timp pentru muncă este ziua, pentru capitalul circulant — anul. Odată cu intervenția capitalului fix devine unitate o perioadă totală mai îndelungată (7). Ciclul industrial (7).
Circulația capitalului fix (8).
Așa-zisul risc (8). Este greșită afirmația că toate părțile capitalului duc deopotrivă profit. Ricardo etc. (8).

#449

Una și aceeași marfă este cînd capital fix, cînd capital circulant (8, 9).
Vînzare de capital în calitate de capital (9).
Capital fix care intră în circulație ca valoare de întrebuințare (9).
Fiecare moment care reprezintă o premisă a producției este totodată un rezultat al ei. Reproducția propriilor ei condiții. Reproducția capitalului în calitate de capital fix și capital circulant (9, 10).
Capital fix și capital circulant. „The Economist”. Smith. Contravaloarea capitalului circulant trebuie să fie produsă în cursul unui an. Nu la fel stau lucrurile cu capitalul fix. Acesta din urmă angajează producția anilor următori (10, 11).
Cheltuieli de întreținere [a capitalului fix] (11).
Venit de (la capitalul fix și de la capitalul circulant (12).
Muncă liberă = pauperism latent. Eden (12, 13).
Cu cît valoarea, capitalului fix în raport cu produsul lui este mai mică, cu atît acest capital corespunde în mai mare măsură destinației lui (13).
[Capital] mobil și imobil, fix și circulant (14).
Legătura dintre circulație și reproducție (14, 15). Necesitatea reproducției valorii de întrebuințare în decursul unei perioade de timp *date* (15).
Procesul de fructificare a capitalului. Transformarea plusvalorii în profit (15). Rata profitului (15). Scăderea ratei profitului (15) (16). Rata profitului. Suma profitului (16) (17). Atkinson. A. Smith. Ramsay. Ricardo (17). Plusvaloarea *ca profit* exprimă întotdeauna o proporție mai mică (17, 18). Wakefield (18). Carey. Bastiat (18) (19). Capital și venit (profit). Producție și repartiție. Sismondi (19). Cheltuieli de producție din punctul de vedere al capitalului. Profit din punctul de vedere al capitalului (20). Inegalitatea profiturilor. Egalizare și rată generală a profitului (20). Transformarea plusvalorii în profit (20). Legi (20, 21).
[B"—35] *Plusvaloare* = raport între supramuncă și munca necesară.
Valoarea capitalului fix și forța sa productivă. Durabilitatea capitalului fix și forța sa productivă (21, 22). Capitalul nu cheltuiește nimic pentru forțele sociale, pentru diviziunea muncii etc. (21). Altfel stau lucrurile cînd este vorba de mașini (21, 22). *Vezi 22* de asemenea despre economii la folosirea mașinilor.
Profit și plusvaloare (22).
Mașini și supramuncă. Recapitularea teoriei plusvalorii în general (22, 23).
Raportul dintre condițiile obiective ale producției. Variația proporției dintre părțile componente ale capitalului (23) (24) (25).

#450

Bani și capital fix: presupun o anumită cantitate de avuție („The Economist”) (25). Raportul dintre capitalul fix și capitalul circulant. Proprietarul unei filaturi de bumbac („The Economist”) (25).
Sclavie și muncă salariată. Steuart (25, 26). *Profit de la înstrăinare.* Steuart (26).
Industria lînii din Anglia de pe vremea Elisabetei și pînă în prezent (*Tuckett*). Industria mătăsii (același) (27, 28). Același despre producția de fier. Filaturi de bumbac (28).
Geneza, muncii salariate libere. Vagabondajul. *Tuckett* (28)
Blake despre acumulare și rata profitului (28, 29). (Arată că prețurile etc. nu sînt indiferente, deoarece

există o clasă de simpli consumatori, care consumă fără a reproduce.) *Capital inactiv, ibid.* (28).
Agricultură de consum la începutul secolului al XVI-lea (*Tuckett*) (29).
Profit. Dobândă. Influența mașinilor asupra fondului muncii. „*The Westminster Review*” (29).
Capitalul — și nu munca — determină valoarea mărfurilor *Torrens* (38, 39).
Minimul de salariu (39).
Mașini și muncitori în industria bumbacului în 1826. *Hodgskin* (39).
Cum creează mașinile materie primă. Industria inului. Fire pieptănate fine. „*The Economist*” (39).
Mașini și supramuncă (39, 40).
Capital și profit. „Valoarea face produsul” (40) (41). *Raportul dintre muncitor și condițiile de muncă* în cadrul producției capitaliste (41).
Toate părțile capitalului aduc profit (41).
Raportul dintre capitalul fix și capitalul circulant în industria bumbacului. Supramuncă și profit la Senior.
Tendință de prelungire a timpului de muncă datorită folosirii mașinilor (41, 42).
Influența transportului asupra circulației etc. (42). Transportul suprimă tot mai mult [necesitatea] stocurilor (42).
Supramuncă absolută și mașini. Senior (42).
Fabrica de produse din bumbac în Anglia. Muncitori. Exemplu referitor la mașini și supramuncă (42).
Exemplu din cartea lui Symons. Glasgow. Țesătorie mecanizată etc. (43). (Aceste exemple ilustrează rata profitului.)
Diferitele moduri în care mașinile reduc munca necesară. Gaskell (43).
Munca este viața nemijlocită pentru capital (44).

#451

Înstrăinarea de muncă a condițiilor muncii odată cu dezvoltarea capitalului (44) (*denaturare*).
Denaturarea stă la baza modului de producție capitalist, și nu numai a repartiției care îi este inerentă (44).
Merivale. În colonii, dependența naturală a muncitorului trebuie să fie înlocuită prin restricții *artificiale* (44).
Cum mașina etc. economisește material. *Pîine. Dureau de la Malle* (45).
Consum productiv. Newman (47). *Transformări pe care le suferă capitalul. Ciclul economic* (Newman) (47).
Dr. Price. Forță înăscută a capitalului (47) (48).
Proudhon. Capital și schimb simplu. Surplus (48).
Necesitatea lipsei de proprietate la muncitori. Townsend (48, 49). Galiani (49).
Infinitul în proces. Galiani (49).
[B"—36] *Avansuri*. Storch (50). *Teoria economisirii*. Storch (50 !).
MacCulloch. Excedent (50). Profit (*ibid.*). *Distrugere periodică a capitalului*. Fullarton (50).
Arnd. Rată naturală a dobânzii (51).
Dobândă și profit (51) (Carey) (52). Cămătărie pe gaj în Anglia (52).
Cum ocupă negustorul locul meșterului (52).
Avuție negustorească (52) (53) (54).
Comerțul cu echivalente este imposibil. *Opdyke* (55).
Capital și dobândă (55).
Două națiuni pot face schimburi reciproce potrivit legii profitului, astfel încât ambele să fie în câștig, dar una dintre ele este mereu dezavantajată (59).

#453

SCHIȚĂ DE PLAN
AL CAPITOLULUI AL TREILEA
AL LUCRĂRII
"CONTRIBUȚII LA CRITICA ECONOMIEI POLITICE" ¹³⁹

de Institutul de marxism-leninism,
în limba originalului, în 1941,
sub titlul: K. Marx. Grundrisse der Kritik
der politischen Oekonomie. Anhang

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

#455

I

Procesul de producție a capitalului

1) Transformarea banilor în capital

α) Trecere

A defini capitalul ca o simplă sumă de valori înseamnă a nu spune nimic (II, 12). Tezaurizarea nu este capitalizare (ibid.). II (13, 14, 15). VI, 23, 24.

VI, 28 (jos. Capital și bani).

Circulația și valoarea de schimb provenită din circulație — premisă a capitalului (II, 16) (17) (II, 18).

II, 19, 20 (capitalul ca valoare de schimb se opune muncii ca valoare de întrebuințare).

II (21) (II, 22).

Sismondi. VII, 19 (jos).

Capital comercial și capital în general. Negustor și meșteșugari.

VII, 52 jos. 53, 54, 55 (Opdyke).

β) Schimb între capital și forța de muncă

(II, 22) (II, 23) (II, 25, 26, 27, 28). VI, 13. II, 29 III, 8. III, 14. VI, 37, 38.

Repetarea vânzării din partea muncitorului (III, 8).

Salariul nu este productiv (III, 8).

Circulația muncitorului: M — B — M (III, 9).

Condiția acestui schimb este non-proprietatea muncitorului (III, 9). V, 3, 4, 5, 6, jos.

Capitalului i se opune munca abstractă (III, 9) (10, 26).

Valoarea de schimb a muncii (II, 14, 15) (III, 22, 27).

#456

Consumarea valorii de întrebuințare intră aici în procesul economic (III, 17), IV, 23, 24 (capital care creează muncă salariată). IV, 48, 49, 50.

Condiția istorică a [aparității] raportului dintre munca salariată și capital. V, 8. VII, 12, 13.

Forță de muncă (VI, 7).

Salariu mediu (VII, 39). În analiza [acestei probleme] trebuie să pornim de la minimum).

Teoria profitului la Carey. VI, 7, 8.

Rossi (VI, 11, 12. *Componentele materiale ale capitalului. Ține oare salariul de esența capitalului?* VI, 38).

Condiții ale schimbului. Muncitorul este un pauper virtual (VI, 15)

Torrens, Capitalul — și nu munca — determină valoarea mărfii (VII, 38, 39) (confuzie la ricardieni.

Repartizarea plusvalorii între capitaliști).

γ) Procesul muncii

(III, 10, 11, 12, 13).

Consumul productiv (VII, 47, sus. *Newman*).

δ) Procesul de valorificare.

III, 17, 18, 19, 20, 38, 39, 40, 41, 42, 43.

IV, 2 (IV, 7).

Conceptul general de plusvaloare (III, 21) (22) (23) (24) (25) (26) (27) (28, 29) (30) (IV, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). IV, 13. VI, 10.

Sporirea forței productive, cantitate și calitate (IV, 4). VII, 20.

Dacă sînt date *forța productivă* și *timpul de muncă absolut*, numărul zilelor de muncă simultane trebuie sporit (IV, 7, 8) (IV, 14).

Zile de muncă simultane. Ibid.

Populație. IV, 14, 15.

Sporirea forței productive este identică cu creșterea părții constante a capitalului în comparație cu partea lui variabilă (IV, 9).

Cum trebuie să crească capitalul pentru ca în condițiile creșterii forței productive să fie folosit același număr de muncitori (IV, 9 — 12).

Timp liber (IV, 14).

Combinarea muncii. IV, 50.

MacCulloch (VII, 50).

2) *Plusvaloarea absolută*

(III, 23, 32, 33).

Timp de muncă absolut și timp de munca necesar. V, 24,

VI, 16, 17. (VI, 15, 16, 17. *Supramuncă. Populație excedentară*).

#457

Timp de supramuncă (VI, 19, *Ramsay, Wade*).

Supramuncă și muncă necesară (VII, 21) (VII, 44, sus).

Senior (VII, 41, 42).

3) *Plusvaloarea relativă*

III, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38.

IV, 12, 13.

α) *Cooperare a maselor*

V, 22, 23.

β) *Diviziunea muncii*

Munca sclavului este mai productivă decît cea a muncitorului liber dacă aceasta din urmă nu este combinată. *Wakefield*. VI, 18.

γ) *Mașini*

IV, 13, 14. VI, 43. VII, 1, 2, 13 (jos). VII, 22, 39, 40, 42, 43 jos.

Cîștig de materie primă (economisire) datorită mașinilor. VII, 39 („The Economist”).

Prețurile mărfurilor. *Proudhon* (IV, 26—32).

4) *Acumularea primitivă*

(III, 20, 21. IV, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53).

Plusprodus. Capital adițional (IV, 42, 43, 45).

Capitalul produce muncă salariată (IV, 43, 44) (45) (47). V, 15.

Acumularea primitivă. V, 1, 2, 3, 4, 8—15, 16.

Concentrarea forței de muncă (VI, 10, 11) (VI, 11. *Rossi. Cooperare*),

Plusvaloarea sub diferitele ei forme și ca rezultat al folosirii diferitelor mijloace. VII, 22, 23, 24.

Îmbinarea plusvalorii relative cu plusvaloarea absolută. VII, 23, 24.

Creșterea numărului ramurilor de producție. VII, 23.

Populație (VII, 23).

5) *Muncă salariată și capital*

II, 14 (II, 28, 29) (III, 13) (III, 14) (15, 16) (VII, 40 jos și 41 sus), III, 23.

#458

Capital — forță colectivă, civilizație (VI, 9, 10 (*Wade*)) (VI, 11. *Babbage*).

Capital = avansuri. VI, 29, jos.

Reproducerea muncitorului prin intermediul salariului. VI, 38.
Limite care se autosuprimă ale producției capitaliste. VII, 2, 3. *Timp liber.* VII, 3, 4. Munca însăși se transformă în muncă socială (ibid. 4). Owen (VII, 5, jos).
Economisire reală. Economisire de timp de muncă. Dar nu într-o formă contradictorie (VII, 5).

Manifestarea legii aproprierii în circulația de mărfuri simplă. Schimbarea acestei legi (II, 8, 9, 10, 11, 12) (IV, 45) (50).
VII, 44.

II

Procesul de circulație a capitalului

Procesul de valorificare a capitalului este totodată procesul său de devalorizare (IV, 15, 16).
Contradicții (IV, 16, 17) (18). {Aceasta la secțiunea a II-a: Concurența dintre capitaluri ¹⁴⁰.}
Capitalul este unitatea — ca proces — a producției și valorificării (IV, 18) (19, 20).
Tendința propagandistică a capitalului (IV, 18). *Tendința civilizatoare a capitalului* (IV, 18, 19).
Contradicție între producție și valorificare (IV, 22). IV, 24, 25.
Transformarea mărfii în bani (IV, 40, 41) (VI, 8).
Circulația capitalului (V, 16, 17) (VI, 14. Chalmers) (VI, 36). VII, 9. În legătură cu Chalmers: Blake. VII, 29. VII, 47.
Proces de producție, proces de circulație (V, 17, 18, 19, 20, 21, 22).
Capital inactiv (VI, 8, 9).
Timp de producție diferit. VI, 14, 15, VI, 36.
J. St. Mill: Timp de circulație (VI, 19) (capital inactiv).
Rotația capitalului. VI, 19, 20. VII, 47, jos.
Cheltuieli de circulație (VI, 20) (21) (22) (VI, 23, 24, 25). VI, 37.

#459

Capital circulant. VI, 20, 21. *Capital fixat.* Ibid. VI, 27. Trecere la capital circulant și capital fix ca două forme particulare de capital VII, 2.
Rotație (VI, 21, 22). *Număr de rotații.* VI, 31—35. VII, 7.
Timp de circulație. VI, 22, 23, 25.
Capital-marfă, capital bănesc și capital industrial. (VI, 26).
Anul ca măsură a rotațiilor capitalului (VI, 26, 27).
Capital fix. Capital circulant (VI, 27, 28, 29). VI, 39, 40, 41, 42—44. VII, 8 (jos), 10, 11, 13, 14, 15.
Marea circulație și mica circulație. VI, 37, 38, 39.
Tripla determinare a întregii circulații. VI, 39.
Capital fix. Capital circulant. Atît în primul cît și în cel de-al doilea, determinația socială a muncii este transferată asupra capitalului (VII, 1) (VII, 6).
Prelungirea timpului de circulație echivalează cu scăderea numărului actelor de reproducție sau cu micșorarea cantității de capital care se află în procesul de producție. Continuitatea [procesului de producție] devine necesară pe măsura dezvoltării capitalului fix. Întreruperea [acestui proces] devine implicit o pierdere de valoare avansată (VII, 2).
Capital fix și cerere de brațe de muncă (VII, 28. Barton).
Capital fix. VII, 2, 3. Raportul dintre capitalul fix și capitalul circulant în societate. VII, 3. VII, 4. Capitalul fix reprezintă o treaptă mai înaltă decît capitalul circulant. Ibid., 4.
Durabilitatea capitalului fix. VII, 4. VII, 21, 22.
Banii — capital fix și capital circulant. VI, 6.
Capital fix și capital circulant în raport cu consumul individual (VII, 6, jos, și 7).
Rotația medie a capitalului total (în raport cu valorificarea lui). Raportul dintre rotația capitalului fix și cea a capitalului circulant. Continuitate. Deosebirea dintre *întreruperile* în producție pentru capitalul circulant și pentru capitalul fix. *Timpul de reproducție a capitalului fix* devine unitatea de măsură a ciclului economic. Faza de reproducție totală [a capitalului] (VII, 7).
Reîntoarcerea diferită a capitalului circulant și a capitalului fix (VII, 8).
Capital fix a cărui valoare de întrebuințare intră în circulație (VII, 9).
Producția de capital fix și de capital circulant (VII, 9, 10).
Cheltuieli de întreținere a capitalului fix (VII, 11).
Venit de la capitalul fix și de la capitalul circulant (VII, 12) (*reîntoarcerea capitalului fix și a capitalului*

circulant. Ibid.).

Determinarea timpului de reproducție prin valoarea de întrebuințare a mărfii (VII, 15).

#460

III

Capital și profit

Rata profitului și plusvaloarea (IV, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. VI, 10) (VI, 12, 13) (17, 18) (39) (43).

Capital și profit (VII, 15) (16) (17) (20, 21) (22) (40) (41).

Cum trebuie să crească capitalul pentru ca în condițiile creșterii forței productive să fie folosit același număr de muncitori (IV, 9—13).

Risc. Dobândă. Cheltuieli de producție. VII, 8.

Același profit la toate părțile de capital. VII, 8.

Salariul și profitul sînt forme de producție, de aceea sînt și forme de repartiție etc. (VII, 19).

Dobîndă și profit. VII, 51, 52.

[IV]

Diverse

Definiții ale capitalului:

Capitalul este „doar o unealtă de producție” (II, 15) (*capitalul conceput ca lucru.* Ibid.) (*capitalul nu este o simplă relație, ci un proces.* Ibid., II, 16). Capital și produs (II, 18).

Muncă productivă și muncă neproductivă (II, 21, 22) (III, 14).

Agricultură, proprietate funciară și capital (II, 23). Piață (II, 24, 25).

Temeiuri pentru profit (III, 19, 20), III, 22, 23.

Cheltuieli de producție (III, 20).

Nu cheltuieli, ci avansuri făcute de capitaliști (*Storch*, VII, 50. Împotriva teoriei economisirii. Ibid.).

Proudhon și dobînda etc. (III, 20). Teoria sa despre *originea extra-economică a proprietății funciare* (V, 3). *Plusvaloare* (VI, 27) (*Price* (Richard) și *Proudhon*. VII, 47, 48).

Bastiat despre sistemul muncii salariate (III, 22). Despre profit etc. (VII, 18, 19).

Agricultură (cu elemente de activitate industrială în cadrul ei. Secolul al XV-lea. VII, 29, *Harrison*).

Capital bănesc (III, 44).

Ricardo. Originea plusvalorii. Salariul și profitul nu sînt decît dividende (VI, 1, 2) (*Wakefield* contra *Ricardo*. VI, 8). (*Malthus*

#461

împotriva celor care consideră salariul ca o proporție. VI, 12) (13). VII, 8.

Malthus. Teoria valorii (VI, 3 și urm.) (VI, 12, 13).

Munca privită ca sacrificiu la Smith. Sacrificiul abstenenței la *Senior* (VI, 17) (18).

Smith despre originea profitului (VI, 18). *Lauderdale* împotriva acestei concepții. VI, 43.

MacCulloch despre originea plusvalorii. VI, 18. *Salariul* este o parte din produsul propriu al muncitorului. Același. VI, 19.

Muncă salariată și sclavaj. *Steuart*. VII, 25, 26. Același: *Mașini.* Ibid., 26.

#463

ADNOTĂRI ȘI INDICI

1 Acest manuscris reprezintă prima cioră a ceea ce urma să devină viitorul text al „Capitalului” și constituie conținutul a șapte caiete mari, notate de Marx cu cifrele romane I—VII. Pe coperta ultimului caiet, al șaptelea, figurează scris de mîna lui Marx: „Political Economy Criticism of (Fortsetzung)”, adică „Critica economiei politice (continuare)”. Cuvîntul „Continuare” înseamnă că în caietul al VII-lea urmează continuarea la textul din celelalte șase caiete, iar cuvintele „Critica economiei politice” pot fi considerate ca titlu al întregului manuscris. La acest titlu, Marx a adăugat „continuare” (și nu „sfîrșit”) deoarece manuscrisul a rămas neterminat și se întrerupe la mijlocul unui cuvînt. Cuvîntul „cioră”, adăugat în volumul de față la titlul dat de Marx, este luat din scrisoarea adresată de Marx lui Engels la 29 noiembrie 1858, scrisoare în care, vorbind despre manuscrisul său economic din 1857—1858, Marx îl numește „Rohentwurf”, adică „cioră”. Manuscrisul are, într-adevăr, toate caracteristicile unei ciorne. În scrisoarea adresată lui Engels la 31 mai 1858, Marx arăta că în acest manuscris, „totul este îngrămădit de-a valma, sînt multe lucruri care urmează să apară în părțile ulterioare” (K. Marx și F. Engels. Opere, voi. 29, București, Editura politică, 1968, p. 295).

Manuscrisul începe cu capitolul al doilea — „Capitolul despre bani”, după care urmează amplul capitol al treilea — „Capitolul despre capital”. Pe ultima pagină a manuscrisului, Marx a scris începutul primului capitol, care însă n-a mai fost continuat și care urma să trateze despre marfă, dar pe vremea aceea mai figura la Marx sub titlul de „Valoare”.

În volumul de față, manuscrisul economic din 1857—1858 se tipărește în ordinea în care diferitele lui părți au fost puse de Marx, dar subdivizat în secțiuni și paragrafe și cu împărțirea alineatelor prea lungi în alineate mai scurte. În unele cazuri, absolut necesare, acolo unde era evident că este vorba de adaosuri care se referă la pasaje anterioare s-au operat mutări de fragmente. Indicarea, între paranteze drepte, a numerelor de caiete și pagini de manuscris fixează toate aceste foarte rare cazuri de mutări.

Ca și în partea I a volumului, ori de cîte ori, citînd un autor, Marx se referă la paginile din caietele sale de însemnări care conțin extrase din

#466

autorul citat, aceste referiri au fost înlocuite prin trimiteri la paginile corespunzătoare din lucrarea citată. Sursa citată este indicată și în cazurile în care Marx se limitează la menționarea autorului citat. — 7.

2 Cuvîntul „falsch !” („eroare !”), luat în paranteză, a fost ulterior adăugat de Marx în textul manuscrisului; acest cuvînt se referă la propoziția care-l precedă nemijlocit: „Durata procesului de producție nu este aici altceva decît timpul de muncă necesar pentru confecționarea produsului”. În cursul elaborării manuscrisului din 1857—1858 (vezi volumul de față, p. 90—91 și 155—156) și ulterior în volumul al II-lea al „Capitalului” Marx a arătat că „nu orice timp în cursul căruia capitalul se află în procesul de producție este, în virtutea acestui fapt, în mod necesar și timp de muncă” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 24, București, Editura politică, 1967, p. 251). — 11.

3 În original: „Arbeitsvermogen”. În manuscrisele din 1857—1859, Marx folosește, de regulă, în locul termenului „Arbeitskraft” — care se întîlnește o singură dată, încă în „Muncă salariată și capital” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 6, București, Editura politică, 1959, p. 457) și de cîteva ori în manuscrisul din 1861—1863 — termenul „Arbeitsvermogen”. În volumul I al „Capitalului” acești doi termeni sînt folosiți de Marx ca sinonimi: „Unter Arbeitskraft oder Arbeitsvermogen verstehen wir den Inbegriff der physischen und geistigen Fähigkeiten, die in der Leiblichkeit, der lebendigen Personlichkeit eines Menschen existieren und die er in Bewegung setzt, sooft er Gebrauchswerte irgendeiner Art produziert” (Marx-Engels, Werke, Bd. 23 Dietz Verlag Berlin, 1962, S. 181). În traducerea românească: „Prin forță de muncă sau capacitate de muncă se înțelege totalitatea aptitudinilor fizice și intelectuale pe care le posedă organismul, personalitatea vie a omului, și pe care omul le pune în funcțiune atunci cînd produce valori de întrebuințare de un fel oarecare” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, voi. 23, București, Editura politică, 1966, p. 180).

Expresia românească „capacitate de muncă” nu redă suficient de exact termenul german „Arbeitsvermogen”. Cuvîntul „Vermogen” se traduce în românește și prin „putere”, „forță”. Expresia „forță de muncă” redă în genere mai exact decît expresia „capacitate de muncă” sensul cuvîntului „Arbeitsvermogen”. De aceea în volumul de față, „Arbeitsvermogen” se traduce, de regulă, prin „forță de muncă”, iar acolo unde Marx folosește termenul „Arbeitskraft”, acesta din urmă se dă între paranteze drepte, după expresia românească „forță de muncă”. — 14.

4 Vezi în Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 89, comentariul lui Marx pe marginea acestei teze a lui Malthus. — 36.

5 Aceste două citate din cartea lui W. Thompson sînt date de Marx într-o parafrază liberă, pe baza caietului său de însemnări din 1845. — 36.

6 G. Ramsay. „An Essay on the Distribution of Wealth”. Edinburgh, 1836, p. 55. În continuare la p. 41—42 ale volumului de față, Marx reproduce respectivele pasaje din cartea lui Ramsay. — 39.

7 Marx se referă la lucrarea lui Storch „Cours d'économie politique”, Paris, 1823, vol. I, p. 409—411, unde se vorbește despre faptul că la începutul secolului al XIX-lea la Petersburg unele mărfuri ca ceaiul, cafeaua, fibrele de cînepă, fierul erau cumpărate și revîndute la prețuri de speculă. Acest

#467

pasaj din cartea lui Storch este citat de Marx la p. 122—123 ale volumului de față. — 40.

8 H. C. Carey. „Principles of Political Economy”. Part. I. Philadelphia, 1837, p. 99, 129. — 47.

9 În „Teorii asupra plusvalorii” (vezi Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin S. 176—187), Marx a analizat amănunțit denaturarea de către MacCulloch a conceptului de muncă prin extinderea lui asupra proceselor naturii. — 48.

10 Vezi K. Marx. „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie”. Anhang. Moskau, 1941, S. 787—839. În multe cazuri, citatele din cartea lui Ricardo sînt date de Marx într-o parafrază liberă în limba germană. Acestei libere parafrăzări îi corespunde și traducerea românească a respectivelor pasaje din cartea lui Ricardo. — 48.

11 Vezi sfîrșitul adnotării 1. — 49.

12 Cele mai importante dintre ideile enunțate de Bray — ca adversar al economiei politice burgheze și autor al teoriei utopice a „schimbului egal” — în lucrarea sa „Labour's Wrongs and Labour's Remedy” au fost citate de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 313—319). — 50.

13 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. Voi. I, London, 1835, p. 100—102, 130—131 (Versiunea românească, p. 36—37, 47). — 50.

14 Exemplul citat de Marx se află la p. 26—27 din lucrarea lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation” (London, 1821) (Versiunea românească, p. 73). — 52.

15 În scrisoarea sa din 5 martie 1858 către Engels (scrisă aproximativ la o lună după această pagină de manuscris), Marx citează același exemplu de calculare a profitului (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 29, București, Editura politică, 1968, p. 265—266). Acest exemplu a fost scos de Malthus (în ediția a 2-a a lucrării sale „Principles of Political Economy”) dintr-o publicație oficială al cărei titlu complet este: „Factories Inquiry Commission. First Report of the Central Board of His Majesty's Commissioners. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 28 June 1833”, p. 34—53.

16 Numărul rotațiilor pe care le efectuează într-un an capitalul circulant și durata unei rotații a capitalului fix au fost calculate de Marx în felul următor. Pentru *capitalul fix* — prin împărțirea mărimii lui (10000 l. st.) la mărimea fondului de amortizare (650 l. st.); pentru *capitalul circulant* — prin împărțirea sumei de 13 700 l. st., obținută prin adunarea cheltuielilor neprevăzute (1 100 l. st.), cu salariile (2 600 l. st.) și cu valoarea materiei prime (10000 l. st.), la mărimea capitalului circulant (7000 l. st.). — 54.

17 În scrisoarea sa din 5 martie 1858 către Engels, în care citează același exemplu de calculare a profitului, Marx remarcă: „E foarte regretabil că în tabelul de mai sus nu se indică numărul muncitorilor; și nici proporția dintre ceea ce figurează ca *leafă* și *salariul* propriu-zis” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 29, București, Editura politică, 1968, p. 266).

#468

În pasajul de față, Marx admite că salariul reprezintă exact 1/6 din cheltuielile anuale, iar restul pînă la 2 600 l. st. se cheltuiește pe salarii. — 54.

18 H. C. Carey. „Principles of Political Economy”. Part the First. Philadelphia, 1837, p. 73—80, 83—92, 99, 337, 339—340. — 68.

19 Cu vechea sa compoziție organică, capitalul de 16 000 l. st. ar fi avut nevoie de 8000 de muncitori. Acum însă nu are nevoie decât de 1 500 de muncitori, adică de 5 1/3 ori mai puțin. Prin urmare, 6 500 de muncitori sînt aruncați în stradă, ceea ce reprezintă mai mult decât împătritul celor 1 500 de muncitori ocupați. — 70.

20 Primul capitalist, la un capital de 16 000 l. st. ar avea nevoie de 8 000 de muncitori, cel de-al doilea — numai de 1 500, prin urmare, la fiecare 5 muncitori ai primului capitalist ar reveni 15/16 de muncitori la cel de-al doilea. — 70.

21 Această teză a lui Wakefield este comentată de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 339; Marx-Engels Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 187—188). — 71.

22 Este vorba de pasajul, citat de Bailey, din cartea: Albert Gallatin. „Considerations on the Currency and Banking System of the United States”. Philadelphia, 1831, p. 68. — 72.

23 P. Gaskell. „Artisans and Machinery: the Moral and Physical Condition of the Manufacturing Population considered with Reference to Mechanical Substitutes for Human Labour”. London, 1836, p. 11—114, 293—362. — 76.

24 Ch. Babbage. „Traité sur l'Economie des Machines et des Manufactures”. Traduit de l'anglais sur la troisième édition, par Ed. Biot. Paris, 1833, p. 485. — 78.

25 P. Rossi. „Cours d'économie politique. Année 1836—1837 (Contenant les deux volumes de l'edition de Paris)”, în: „Cours d'économie politique”. Bruxelles, 1843. — 79.

26 R. Torrens. „An Essay on the Production of Wealth”. London, 1821, p. 70—71. — 79.

27 „Capitolul despre capital” din manuscrisul „Critica economiei politice” s-a dovedit a fi în fond un „Capitol despre capital în general”, adică primul capitol al cărții „Despre capital” — prima din cele șase proiectate de Marx. Vezi scrisorile lui Marx din 22 februarie și 11 martie 1858 către Lassalle (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 29, București, Editura politică, 1968, p. 493, 495—496). — 83.

28 H. C. Carey. „The Past, the Present, and the Future”. Philadelphia, 1848, p. 74—75. Pasajul respectiv din lucrarea lui Carey este citat de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 135). — 85.

29 Vezi în „Capitalul”, vol. I. (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 75—76) caracterizarea lui Ferrier ca „epi-

#469

gon modern” al mercantiliștilor. Vezi și K. Marx, Bazele criticii economiei politice, partea I, București, Editura politică, 1972, p. 148—149. — 88.

30 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. Book I, Chapter XI, Part I (Versiunea românească, p. 106). — 90.

31 „Panis et circenses” — „pîine și jocuri”. Marx se referă la perioada de înflorire a statului sclavagist roman, cînd paturile de jos ale populației urbane (așa-numita plebe urbană) erau excluse din sfera producției și trăiau în special din pomenile („pîine și jocuri”) acordate de stat și de marii proprietari de sclavi.

În ceea ce privește coloniile antice vezi articolul lui K. Marx în „New York Daily Tribune”, scris la 4 martie 1853 (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 581—582). Tot acolo se vorbește și de marile migrațiuni de triburi barbare în epoca de declin a lumii antice. — 92.

32 Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation” 3-rd edition. London, 1821, p. 493,

495 (Versiunea românească, p. 292—293). — 94.

33 Biblia. Facerea, cap. 3, versetul 19. — 98.

34 Ch. Fourier. „Le Nouveau Monde industriel et sociétaire" („Ouevres Complètes de Ch. Fourier". Tome sixieme, troisieme edition, Paris, 1848, p. 245—252). — 99.

35 N. W. Senior. „Principes Fondamentaux de l'Economie Politique". Paris,. 1836, p. 309—335. — 99.

36 P. J. Proudhon. „Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère". Tome I, Paris, 1846, p. 73; F. Bastiat et P. J. Proudhon. „Gratuité du Crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon". Paris, 1850, p. 200. Vezi și în „Mizeria filozofiei" (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1958, p. 115—124) analiza acestei teze a lui Proudhon. — 99.

37 În legătură cu faptul că în comunism supramunca se transformă în muncă necesară Marx spune în volumul I al „Capitalului": „înlăturarea formei capitaliste de producție va permite o limitare a zilei de muncă la munca necesară. Totuși, celelalte împrejurări rămânând neschimbate, această muncă necesară și-ar lărgi cadrul. Pe de o parte, pentru că condițiile de viață ale muncitorului ar fi mai bune, iar trebuințele sale mai mari. Pe de altă parte, la munca necesară s-ar adăuga o parte din actuala supramuncă, și anume munca pentru crearea unui fond social de rezervă și de acumulare" (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 534). Vezi și K. Marx și F. Engels, Opere, voi. 25, partea a II-a, București, Editura politică, p. 356—358. — 100.

38 Malthus. „Definitions in Political Economy". London, 1827, p. 69—70. — 103.

39 Marx se referă la cartea lui John Stuart Mill „Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy". In two volumes. London, 1848. — 104.

40 Biblia. Psalmii, psalmul 42, versetul 2. Cf. K. Marx și F. Engels, Opere,, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 151—152. — 108.

#470

41 Marx se referă la caietul al XVI-lea de extrase care conține pasaje din cartea „Gratuité du Crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon", Paris, 1850. Formula proudhoniană a surplusului furnizat de muncă figurează la p. 200 a acestei cărți. Aceeași formulă a fost folosită de Proudhon și în cartea sa „Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère ", Tome I, Paris, 1846, p. 73. Cf. volumul de față, p. 98. — 127.

42 J. B. Say. „Traité d'économie politique". Troisième edition. Tome II, Paris, 1817, p. 430. — 128.

43 Cherbuliez. „Richesse ou pauvreté". Paris, 1841, p. 16—19. — 135.

44 Simonde de Sismondi. „Nouveaux principes d'économie politique". Seconde edition. Tome I, Paris, 1827, p. 87, 93. — 163.

45 Vezi Storch. „Cours d'Economie Politique". Tome I. Paris, 1823, p. 405, 420; Malthus. „Definitions in Political Economy", London, 1827, p. 237—238; Smith. „Recherches sur la Nature et les Causes de la Richesse des nations". Paris, 1802. Tome II, p. 197—198 (Versiunea românească, p. 185). — 166.

46 Cherbuliez. „Richesse ou pauvreté". Paris, 1841, p. 14—15. — 167.

47 „The Economist" — săptămînal englez pentru probleme economice și politice, apare la Londra din 1843; organ de presă al mării burghezii industriale. — 175.

48 O analiză amănunțită a noțiunii de *muncă coexistentă* a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii", cu prilejul examinării concepțiilor lui Thomas Hodgskin (vezi Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 262—276). — 183.

49 Explicația apologetică a profitului, preconizată de Lauderdale, a fost analizată de Marx în „Teorii

asupra plusvalorii" (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 48, 49, 190—191). Vezi și volumul de față, p. 201—202. — 185.

50 În broșura lui Thomas Hodgskin „Labour Defended against the Claims of Capital”, London, 1825, p. 16, se spune: „E lesne de înțeles de ce... contractorul unui drum trebuie să capete o parte din foloasele pe care le realizează de pe urma drumului numai cei care-l folosesc; dar nu înțeleg de ce toate aceste foloase trebuie să aparțină drumului însuși și să fie apropiate — cu titlu de profit la capitalul lor — de o serie de persoane care nici nu l-au construit, nici nu-l folosesc”. Vezi și Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, S. 259—299. — 186.

51 Goethe. „Faust”, partea I, scena a 5-a („Pivnița lui Auerbach, la Lipsca”). Cf. K. Marx și F. Engels, Opere, voi. 23, București, Editura politică, 1966, p. 208. — 187.

52 Concepțiile autorului pamfletului socialist apărut anonim sub titlul „The Source and Remedy of the National Difficulties” (London, 1821) asupra sursei plusvalorii au fost caracterizate de Marx ca „un substanțial pas înainte în comparație cu Ricardo”. O analiză amănunțită a acestui pamflet a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 234—249, 250—253).

Pasajul pe care Marx îl citează aici din pamfletul anonim se dă într-o tra-

#471

ducere-interpretare liberă, în care ideea autorului anonim este redată în termenii lui Marx. — 189.

53 Babbage. „Traité sur l’Economie des Machines et des Manufactures”. Paris, 1833, p. 375—376. — 202.

54 După toate probabilitățile, Marx se referă la pasajul din Adaosul la § 209 din Logica mică a lui Hegel, pe care el l-a reprodus ulterior în nota a 2-a la capitolul al 5-lea din volumul I al „Capitalului”. Marx a folosit ediția din 1840 (Hegel „Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Teil I. Die Logik”. Werke, Band VI. Berlin, 1840, S. 382). — 215.

55 Cartea lui Eden este citată de Marx după un conspect făcut de Engels în 1845. Acest conspect a fost publicat parțial în Marx-Engels. Gesamtausgabe, I. Abteilung, Band 4, Berlin, 1932, S. 507—512. — 216.

56 Aluzie la expresia „sub aspectul eternității”, frecvent folosită de Spinoza în a sa „Etică” (partea a II-a, teorema a 44-a, corolarul 2; partea a V-a, teoremele 22—36). — 226.

57 E. G. Wakefield. „A View of the Art of Colonization”. London, 1849 p. 76. — 233.

58 Marx se referă la ciorna neterminată „Bastiat și Carey”, scrisă în iulie 1857. Vezi K. Marx, Bazele criticii economiei politice, partea I, București, Editura politică, 1972, p. 3—14. — 234.

59 Despre *legile cu privire la ucenici* vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 378. — 249.

60 Marx se referă la cartea lui Benjamin Thompson (alias conte Rumford) „Essays, political, economical, and philosophical”, vol. I (London, 1796), care, printre altele, conținea tot felul de rețete în care se arăta „cum să se înlocuiască cu surrogate ieftine articolele de consum obișnuite, prea scumpe, ale muncitorilor” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 611). — 254.

61 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. With a Commentary, by the Author of „England and America” [E. G. Wakefield]. Volume I, London, 1835. — 257.

62 „The Spectator” — cotidian literar englez, care a apărut la Londra în anii 1711—1714. Marx se referă la el (precum și la Locke, Hume și Montesquieu) după cartea lui James Steuart „An Inquiry into the Principles of Political Economy”, vol. I. Dublin, 1770, p. 399. — 258.

63 F. M. Eden. „The State of the Poor; or, an History of the Labouring Classes in England”. Vol. I, London, 1797, p. 119—120. — 264.

- 64 „The Westminster Review” — revistă burgheză engleză de orientare liberală a apărut la Londra, trimestrial, în perioada 1824—1914. — 265.
- 65 Sursa acestui citat nu a fost stabilită. — 269.
- 66 D. Urquhart. „Familiar Words”. London, 1856, p. 112. — 271.
- #472
- 67 Acest preț al mătăsii brute milaneze este indicat în „The Economist” din 13 martie 1858 (p. 300). — 271.
- 68 W. Cobbet. „Paper against Gold”, London, 1828. — 279.
- 69 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, Book I, Chapter IV, la sfârșitul alineatului al doilea din acest capitol (Versiunea românească, p. 19). — 290.
- 70 Hodgskin se referă la cartea: H. Storch. „Cours d'économie politique”. Tome second. Paris, 1823, p. 128. — 292.
- 71 „Cours complet d'économie politique pratique”. Seconde edition. Tome premier. Paris, 1840, p. 510. — 295.
- 72 Marx face următorul calcul: dacă 1 500 reprezintă profitul net de 5% la întregul capital avansat, înseamnă că acest capital este egal cu 30 000 l. st. Deoarece capitalul fix este de 23 000 l. st., înseamnă că capitalul circulant reprezintă 7 000 l. st. în același mod calculează Marx și determinarea mărimii capitalului avansat în cazul I (unde se obțin 34 000 l. st.) și în cazul III (unde se obțin 28 000 l. st.). — 301.
- 73 W. H. Prescott. „History of the Conquest of Peru”. 4th edition. Vol. I, London, 1850, p. 147. — 308.
- 74 Aceste expresii sînt luate din cartea: „S. Justiniani, sacratissimi principis, Institutiones”. Parisiis, 1815, p. 46. — 310.
- 75 Sursa acestor expresii, pe care Marx le dă în latinește, nu a fost stabilită. — 310.
- 76 „Revue des Deux Mondes” — revistă literar-artistică și publicistică burgheză bilunară, apare la Paris din 1829. — 311.
- 77 Lauderdale. „Recherches sur la nature et l'origine de la richesse publique”. Traduit de l'anglais par Lagetie de Lavalisse. Paris, 1808, p. 173—182. În ceea ce privește fondul de amortizare a datoriei publice instituit de Pitt în 1786, vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 12, București, Editura politică, 1962, p. 451—452. — 312.
- 78 $S = C(1 + i)^n$ reprezintă formula dobînzii compuse, în care S este suma capitalului împreună cu dobînzile aferente, C — capitalul inițial, i — rata dobînzii și n — numărul anilor în decursul cărora se desfășoară procesul de acumulare a dobînzii. — 312.
- 79 „La Voix du Peuple” — cotidian de orientare proudhonistă, care a apărut la Paris în perioada 1 octombrie 1849 — 14 mai 1850. — 313.
- 80 În cartea sa citată în text, Arnd a consacrat un paragraf special (§ 88, p. 420—421) fundamentării legitimității și utilității *impozitului pe cîini*. — 320.
- 81 Vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 284—287. — 324.
- 82 Marx se referă la lucrarea lui Bentham „Defence of Usury”, a cărei primă ediție a apărut la Londra în 1787, a doua în 1790 și a treia în 1816. — 324.

83 Prin „*clasa producătoare*” J. St. Mill înțelege aici pe capitaliștii din sfera producției. — 324.

#473

84 Potrivit concepțiilor filozofului grec antic Epicur, în linii generale materialist și ateu, există o multitudine de lumi. Aceste lumi apar și există după legi naturale proprii. Zeii, deși există, se află în afara lumilor, în spațiile dintre ele, și nu exercită influență nici asupra dezvoltării universului și nici asupra vieții omului. — 326.

85 Este vorba de legea cu privire la reintroducerea convertibilității în aur a bancnotelor. — 330.

86 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, Book I, Chapter V (Versiunea românească, p. 24). — 331.

87 Citatul nu a fost identificat. — 333.

88 *Bank Restriction Act* — lege specială adoptată de guvernul englez în 1797 și care instituia cursul forțat al bancnotelor, suspendând totodată convertibilitatea lor în aur. În 1819 a fost adoptată o lege care a reintrodus convertibilitatea în aur a bancnotelor. În realitate, convertibilitatea a fost pe deplin restabilită în 1821. — 340.

89 Este vorba de decretele cu privire la blocada insulelor britanice, semnate de Napoleon I la 21 noiembrie 1806, la Berlin, și la 17 decembrie 1807, la Milano. Prin aceste decrete a fost instituită așa-numita „blocadă continentală” care interzicea Franței și aliaților ei de pe continentul european să facă comerț cu Anglia. — 341.

90 „*The Times*” — mare cotidian englez de orientare conservatoare; apare la Londra din 1785. — 342.

91 „*Currency principie*” („principiul circulației banilor”), sau „*Currency theory*” („teoria circulației banilor”) — sub această denumire era cunoscut în Anglia, la începutul deceniului al 5-lea al secolului al XIX-lea, unul dintre curentele școlii partizanilor teoriei cantitative a banilor. Reprezentantii lui — Loyd (alias lord Overstone), Norman și alții — susțineau că valoarea și prețul mărfii sînt determinate de cantitatea de bani din sfera circulației.

— 342.

92 Este vorba de cartea: J. Maclaren. „A sketch of the History of the Currency”. London, 1858. Marx citează aici o recenzie la această carte, apărută în „*The Economist*” din 15 mai 1858. Vezi scrisoarea lui Marx către Engels din 31 mai 1858 (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 29, București, Editura politică, 1968, p. 295). — 344.

93 Acesta este titlul pe care l-a dat Marx primului capitol din lucrarea sa economică, pe care curînd după terminarea acestei ciorne — l-a intitulat definitiv „*Marfa*”. — 346.

94 Este vorba de cartea lui August Haxthausen, demnitar și scriitor prusian, care în deceniul al 5-lea a făcut o călătorie în Rusia: A. Haxthausen. „*Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Russlands*”. Theile 1—3, Hannover — Berlin, 1847—1852. — 347.

#474

95 Despre motivele care l-au determinat pe Marx să întocmească acest indice vorbește el în scrisoarea sa din 31 mai 1858 către Engels. În această scrisoare, Marx îi scrie lui Engels că numai recitirea propriului său manuscris „*Critica economiei politice*”, care, tipărit, ar forma un volum gros și care umple șapte caiete — 308 pagini scrise îndesat, îi va lua aproape o săptămîină. Partea proastă, arată în continuare Marx, e că în manuscris totul este îngrămădit de-a valma, sînt multe lucruri care urmează să intre în părțile ulterioare. „De aceea — scrie Marx — va trebui să-mi întocmesc un indice în care să menționez caietul și pagina în care se găsesc porcăriile de care am în primul rînd nevoie pentru lucru”.

Marx trebuia în primul rînd să pregătească pentru tipar materialul care urma să constituie partea întîi a marii lucrări economice concepute de el. Prin „partea întîi” el subînțelegea ceea ce curînd a numit „secțiunea întîi” („*die erste Abteilung*”) a cărții sale „*Despre capital*”, secțiune care cuprinde trei capitole: „*Marfa*”, „*Banii*” și „*Capitalul în general*”. Dar în manuscrisul din 1857—1858 capitolul despre marfă mai figura sub titlul de „*Valoare*”. „*Indicele la cele șapte caiete (la partea întîi)*”, întocmit de Marx, este alcătuit din două ciorne neterminate: în prima ciornă, Marx intenționa să grupeze materialul manuscrisului său pe principalele

subcapitole ale „părții întâi” a lucrării, dar n-a ajuns decît pînă la subcapitolul privind circulația capitalului, cu mențiunea că atît acest subcapitol cît și o serie de subcapitole anterioare au rămas fără indicarea paginilor de manuscris; a doua ciornă cuprinde numai materialul destinat capitolului despre bani și reprezintă o elaborare mai amănunțită a structurii acestui capitol.

Între rubricile de bază ale Indicelui său, Marx a lăsat mari spații albe, în care să poată insera ulterior subrubrici suplimentare sau să indice paginile de manuscris.

„Indicele la cele șapte caiete (la partea întâi)” ocupă ultimele 11 pagini din caietul „M”, care conține renumita „Introducere” a lui Marx (vezi K. Marx, Bazele criticii economiei politice, partea I, București, Editura politică, 1972, p. 15—44).

În Indicele său, Marx notează cu cifre romane numărul caietelor manuscrisului „Critica economiei politice” și cu cifre arabe — numărul paginilor. — 349.

96 Marx se referă la tratatul „Free Trade, or the Means to make Trade flourish” de Edward Misselden, apărut anonim, la Londra, în 1622. — 352.

97 La pagina 55 din caietul al VII-lea al manuscrisului lui Marx, Wilson nu este menționat. Se prea poate ca Marx să fi scris Wilson în loc de Morrison, care în respectiva pagină de manuscris este menționat în legătură cu problema deprecierei banilor. Dar este posibilă și o altă interpretare: Wilson era redactorul săptămânalului „The Economist”- și această publicație este de patru ori menționată în pagina indicată de Marx. Ce-i drept, în alte cazuri Marx dă în trimerile sale denumirea publicației și nu numele redactorului ei. — 355.

98 Acest punct al Indicelui se referă la extrasul din cartea lui J. G. A. Wirth „Die Geschichte der Deutschen. Zweite durchaus verbesserte Auflage. Band I. Stuttgart, 1846”, făcut de Marx într-unul din caietele sale de însemnări din 1858. În acest extras se arată că la vechii germani, pînă în secolele IV—V, circulația banilor era atît de redusă încît diversele obligații bănești se plăteau în asemenea valori materiale ca: vite, arme, cereale, legea stabilind totodată prețul boilor, vacilor, cailor, săbiilor, coifurilor, scuturilor, sulitelor și al altor obiecte care se primeau la plata obligațiilor bănești în loc de guldeni. — 355.

#475

99 Marx se referă la caietul său de însemnări din 1857, în care se găsesc extrase din cartea lui Macleod „The Theory and Practice of Banking. Volume I, London, 1855”. La pagina acestei cărți Macleod vorbește despre tratatul lui Josiah Child „A Discourse upon Trade” (apărut, spune Macleod, în 1698), care conținea un plan de reducere prin lege a ratei dobînzii. — 355.

100 Vezi adnotarea 96. — 357.

101 La pagina 63 a caietului al VII-lea se întrerupe manuscrisul „Critica economiei politice” (ciorna din 1857—1858). Toate paginile următoare ale acestui voluminos caiet conțin extrase din diverse cărți și publicații periodice. La pagina 64 se găsesc extrase din cartea lui George Dodd „The Curiosities of Industry and the Applied Sciences” (London, 1854), printre care figurează și un extras cu privire la uzarea monedelor din cauza frecării. O parte din acest extras a fost reprodusă de Marx în „Contribuții la critica economiei politice” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, voi. 13, București, Editura politică, 1962, p. 97). — 358.

102 Marx se referă la cel de-al V-lea caiet de însemnări al său, început în ianuarie 1851, în care, la p. 14—17, se găsesc extrase din capitolele XXVI—XXX din volumul al doilea al lucrării lui W. Jacob „An Historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”. London, 1831. — 358.

103 Marx se referă la cel de-al IV-lea caiet de însemnări al său, care a fost completat în perioada noiembrie-decembrie 1850 și conține extrase din capitolele IV—XIV ale primului volum și din capitolele XV—XXV ale volumului al doilea din lucrarea lui W. Jacob „An Historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”. London, 1831. — 358.

104 Th. Tooke. „A history of Prices, and of the State of the Circulation, from 1839 to 1847 inclusive”. London, 1848, p. 226. — 359.

105 La începutul lunii iunie 1858, Marx a întocmit „Indicele la cele șapte caiete” care conține ciorna „Criticii economiei politice”. Acest indice îi servea lui Marx drept plan pentru redactarea ciornei. În cursul lunilor iunie și iulie 1858 Marx nu a putut lucra efectiv la redactarea lucrării sale economice (vezi scrisoarea lui Marx către Engels din 8 august 1858), dar în perioada august-octombrie 1858 el a elaborat textul inițial al

părții întâi a „*Contribuțiilor la critica economiei politice*”, în care, în afară de capitolele despre marfă și bani, urma să intre potrivit planurilor de atunci ale lui Marx, și capitolul despre capital. În noiembrie 1858 soția lui Marx a început să transcrie textul definitiv al părții întâi a „*Contribuțiilor la critica economiei politice*”, conținând numai primele două capitole.

Din textul inițial s-a păstrat numai partea care cuprinde ultimele trei sferturi din capitolul al doilea și începutul capitolului al treilea. Aceste texte se află în caietele „B” și „B”. Caietul „B” începe cu ultimul cuvânt al unei propoziții. El a fost precedat de caietul „C”, care nu s-a păstrat și care, după toate aparențele, conținea capitolul despre marfă (intitulat inițial „Valoare”) și începutul capitolului despre bani.

Pe coperta caietului „B” Marx a făcut cinci scurte însemnări referitoare la capitolele despre bani și despre capital și care în volumul de față se tipăresc la sfârșitul textului inițial, ca un fel de adaos. — 361.

#476

106 Marx citează aici în limba germană un pasaj din „*Deipnosophistae*” de Athenaios, scriitor grec antic. În altă parte, același pasaj este citat de Marx în limba greacă. Vezi Athenaeus. „*Deipnosophistarum libri quindecim*”. Editat Schweighaeuser. Tomus II. Argentorati, 1802, p. 121. — 368.

107 Marx se referă la un pasaj din Xenofon pe care el l-a citat în partea întâi a „*Contribuțiilor la critica economiei politice*” (vezi K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 125—126). Acest pasaj este luat din capitolul al IV-lea al tratatului „*De Vectigalibus*” de Xenofon. — 368.

108 Probabil, o aluzie la poezia „*Das Göttliche*” de Goethe, care începe cu cuvintele „*Edel sei der Mensch*”. — 369.

109 Vezi adnotarea 104. — 373.

110 Acest pasaj din tratatul lui Körner este citat după cartea „*Lectures on Gold for the instruction of emigrants about to proceed to Australia*”. Delivered at the Museum of Practical Geology. London, 1852, p. 94—95. Vezi K. Marx, „*Bazele criticii economiei politice*”, partea I, București, Editura politică, 1972, p. 112. — 373.

111 Biblia. Apocalipsul, capitolul 17, versetul 13, și capitolul 13, versetul 17.

Apocalipsul — una dintre scrierile apărute în epoca creștinismului primitiv; face parte din Noul Testament. Datează din secolul I. Autorul Apocalipsului exprimă ura generală împotriva Imperiului roman, pe care-l numește „fiară” și îl socotește întruchiparea diavolului.

Citatele din Apocalips sînt date de Marx după textul apărut în așa-numita „*Vulgata*” — traducerea latină a Bibliei, unanim folosită de catolici. — 378.

112 [W. Petty.] „*A Treatise of Taxes and Contributions*”, London 1667 p 47. — 379.

113 Este vorba de legenda biblică potrivit căreia Iacob, strămoș legendar al evreilor, ajuns la adînci bătrînețe și presimțind apropierea morții, a chemat la el pe cei doi feciori ai fiului său Iosif, ca să-i binecuvînteze. Contrar obiceiului care exista la vechii evrei, binecuvîntîndu-și nepoții Iacob a dat înțietate celui mai mic (punînd mîna dreaptă pe capul lui), și nu pe capul celui mai mare dintre ei, motivîndu-și gestul prin aceea că feciorului mai mic îi este hărăzit un viitor plin de glorie (Biblia. *Facerea*, cap. 48, versetele 13—21). — 380.

114 Pasajul din tratatul lui Luther „*Von Kauffshandlung und Wucher*” (1524) este citat de Marx după textul apărut în cartea: „*A. L. Schozer's Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts*”, Siebender Theil, Heft XXXVII—XLII. Gottingen, 1780, S. 265—266. — 381.

115 Vezi adnotarea 111. — 384.

116 Sursa acestui citat, reprodus în limba engleză, nu a fost stabilită. — 385.

117 Biblia. *Evanghelia cea de la Matei*, cap. 6, versetul 19. — 387.

118 Marx citează lucrarea lui Pietro Martire Anghiera (Petru Martirul) „*De Orbe Novo*”, ediția 1530, după cartea: W. H. Prescott. „*History of the Conquest of Mexico, with a Preliminary View of the Ancient Mexican Civi-*

#477

lisation, and the Life of the Conqueror Hernando Cortez". 5th edition. Vol. I, London, 1850, p. 123. — 388.

119 J. Grimm. „Geschichte der deutschen Sprache". Erster Band. Leipzig, 1848, S. 12—14 (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 143). — 388.

120 Aristoteles. „Ethica Nicomachea", liber V, caput 8, § 14. In: Aristotelis Opera ex recensione I. Bekkeri. Tomus IX, Oxonii, 1837, p. 99. — 388.

121 J. Steuart. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy". Vol. I, Dublin, 1770, p. 367.

Leveller — egalitarist, partizan al egalității sociale. În perioada revoluției burgheze engleze din secolul al XVII-lea se numeau „levelleri" membrii și partizanii partidului radical-democratic. — 403.

122 În manuscris aici sînt puse ghilimele și este lăsat un spațiu alb pentru inserarea ulterioară a titlului cărții lui Carey. După toate aparențele, Marx se referă aici la cartea „The Slave Trade, Domestic and Foreign". Philadelphia, 1853, despre care i-a scris lui Engels la 14 iunie 1853 (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, voi. 28, București, Editura politică, 1967, p. 237—238). Dar în această scrisoare cartea lui Carey figurează sub titlul „Slavery at home and abroad". — 405.

123 Aluzie ironică la „Critica rațiunii practice" de Kant. — 405.

124 Plato. „De Republica", liber II. In: Platonis Opera omnia. Editio G. Stallbaumii. London, 1850. Cf. K. Marx și F. Engels, Opere, voi. 13, București, Editura politică, 1962, p. 106. — 415.

125 Aristoteles. „De Republica", liber I, caput 9—10. In : Aristotelis Opera ex recensione I. Bekkeri. Tomus X, Oxonii, 1837, p. 13—17. Cf. K. Marx și F. Engels, Opere, voi. 13, București, Editura politică, 1962, p. 126. — 416.

126 Marx citează în grecește începutul celei de-a 166-a epigrame din cartea a XI-a de „Antologie greacă" („Anthologia graeca ad fidem codicis olim Palatini nune Parisini edita". Curavit F. Jacobs. Tomus secundus. Lipscae, 1814, p. 370). Autorul epigramei este necunoscut. — 416.

127 P. Boisguillebert. „Dissertation sur la Nature des Richesses, de l'Argent et des Tributs". In: „Economistes financiers du XVIII-e siècle". Ed. E. Daire. Paris, 1843, p. 399. Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 113 și vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 154, precum și K. Marx. „Bazele criticii economiei politice", partea I, București, Editura politică, 1962, p. 152 și 202. Boisguillebert spune: „Précis de toutes les denrées" („chintesența tuturor mărfurilor"). — 423.

128 Aceste însemnări au fost scrise de Marx pe coperta caietului „B": prima — pe fața copertei, iar celelalte patru — pe verso. Însemnarea a treia reproduce în bună parte textul paginii a 4-a din caietul al II-lea al „Capitolului despre bani" (vezi K. Marx, „Bazele criticii economiei politice", partea I, București, Editura politică, 1972, p. 161—163). — 433.

129 Marx citează în grecește și în traducere latină în proză cîteva versuri din prima odă olimpică a lui Pindar. — 433.

#478

130 Marx redă aici cu propriile sale cuvinte o idee enunțată de Bailey în lucrarea „Money and its Vicissitudes in Value", London, 1837, p. 9—11. — 433.

131 Această frază este citată de Marx în limba latină. Sursa ei nu a putut fi stabilită. Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 126. — 435.

132 „*Conspectele*" reprezintă o evidență a materialelor cuprinse în caietele „M", I—VII, „C", „B" și „B'", care nu au fost folosite în partea întâi a „Contribuții la critica economiei politice", terminată în ianuarie 1859. Această evidență era menită să-i ușureze lui Marx lucrul la partea care urma să constituie continuarea părții întâi a „Contribuțiilor la critica economiei politice".

„*Conspectele*" ocupă ultimele nouă pagini de text din caietul „B'". În „*Conspectele*" sale, după cifra sau

litera romană care indică caietul, Marx notează cu cifre arabe numărul paginii. — 437.

133 *Caietul „C”* nu s-a păstrat. După toate aparențele, el conținea textul inițial al primului și începutul celui de-al doilea capitol al „Contribuțiilor la critica economiei politice”. — 439

134 *Caietul „A”* — altă notație a caietului I al manuscrisului „Critica economiei politice” (ciorna din 1857—1858). — 439

135 Este vorba probabil, de coperta caietului „B”, copertă care nu s-a păstrat și al cărei verso a fost notat de Marx ca pagină I a. — 439.

136 *Caietul „B” II* — așa notează Marx partea din caietul „B” care conține subcapitolul „Transformarea banilor în capital”. — 440.

137 Pagina 29 (ultima pagină a caietului II), indicată de Marx, nu s-a păstrat. — 441.

138 Marx se referă la lucrarea anonimă „The Source and Remedy of the National Difficulties”, London, 1821. — 448.

139 *Schița de plan* a capitolului al treilea din lucrarea „Contribuții la critica economiei politice” — capitolul despre capital — este cuprinsă într-un caiet aparte (fără număr sau notație literală) de format redus și nu are un titlu general. În această schiță, problemele tratate în caietele II—VII ale amplului manuscris economic din 1857—1858 sînt grupate în trei subdiviziuni fundamentale : 1) Procesul de producție a capitalului, 2) Procesul de circulație a capitalului, 3) Capital și profit. La sfîrșitul schiței figurează și un subcapitol intitulat „Diverse”, în care sînt grupate în special probleme de istorie a economiei politice.

Între numeroase rubrici ale planului au fost lăsate în manuscris mari spații albe.

În referirile sale la manuscrisul din 1857—1858, Marx notează cu cifre romane numărul caietului și cu cifre arabe numărul de pagină din respectivul caiet. — 453.

140 Este vorba de secțiunea a doua a cărții „Despre capital”, carte pe care Marx intenționa s-o împartă în patru secțiuni: 1) Capitalul în general, 2) Concurența sau acțiunea mai multor capitaluri unul asupra altuia, 3) Creditul, 4) Capitalul pe acțiuni. Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 29, București, Editura politică, 1968, p. 279. — 458.

#479

INDICE DE NUME

Alberoni, Giulio (1664—1752) — diplomat și om de stat spaniol, de origine italian. — 307.

Anderson, A. — fabricant englez, proprietarul unor întreprinderi din Glasgow și Manchester; autorul broșurii „The Recent Commercial Distress”, apărută la Londra în 1847. — 128, 447.

Anderson, James (1739—1808) — economist burghez englez, a elaborat în linii mari teoria rentei diferențiale. — 315.

Anghiera (d'Anghiera), Pietro Martire (1459—1526) — istoric și geograf, născut în Italia, timp îndelungat referent în problemele Lumii Noi la curtea Spaniei. — 305.

Anna (1665—1714) — regină a Angliei (1702—1714). — 260, 324, 329.

Antonini — dinastie de împărați romani (96—192). — 306.

Aristofan (aprox. 446 — aprox. 385 î.e.n.) — mare poet dramatic grec, autorul unor comedii politice. — 384.

Aristotel (384—322 î.e.n.) — mare gânditor al antichității; în filozofie a oscilat între materialism și idealism; ideolog al clasei proprietarilor de sclavi; în concepțiile sale economice a susținut economia naturală a societății sclavagiste; a fost primul care a analizat forma valoare. — 388, 415, 439.

Arnd, Karl (1788—1877) — economist burghez german, reprezentant al economiei politice vulgare. — 320, 451.

Ashworth, Edmund (1801—1881) — fabricant englez, membru al Ligii împotriva legilor cerealelor, adversar al limitării prin lege a zilei de muncă. — 298.

Athenaios (sfârșitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea) — scriitor și retor grec. — 368, 383.

Atkinson, William — economist englez din perioada 1830—1860, adversar al școlii clasice în economia politică burgheză, protecționist. — 103, 231, 446, 449.

Attwood, Thomas (1783—1856) — bancher, economist și om politic englez; radical burghez. — 279, 280.

#480

Augier, Marie (mijlocul secolului al XIX-lea) — ziarist francez, autorul unor lucrări în probleme economice. — 331, 336.

August (63 î.e.n. — 14 e.n.) — împărat roman (27 î.e.n. — 14 e.n.). — 307.

Aurangzeb (1618—1707) — pașah (1658—1707) din dinastia Marilor Mogoli din India. — 378.

Aurelian (Lucius Domitius Aurelianus) (215—275) — împărat roman (270—275). — 307.

B

Babbage, Charles (1792—1871) — matematician și fizician englez, economist burghez. — 78, 177, 202, 458.

Bailey, Samuel (1791—1870) — economist și filozof burghez englez; a combătut de pe pozițiile economiei politice vulgare teoria valorii bazată pe muncă a lui Ricardo; totodată el a relevat just unele contradicții în concepțiile economice ale lui Ricardo. — 71, 72, 128, 283, 351—353, 355, 358, 433, 446.

Baines, Edward (1800—1890) — publicist și economist englez, autorul cărții intitulate „History of the Cotton Manufacture in Great Britain”. London, 1835. — 299.

Barton, John (sfârșitul secolului al XVIII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea) — economist englez, reprezentant al economiei politice clasice burgheze. — 262, 459.

Bastiat, Frederic (1801—1850) — economist vulgar francez, a propovăduit armonia între interesele de clasă în societatea burgheză. — 69, 127, 234—237, 313—315, 404, 405, 440, 441—443, 447, 449, 460.

Bentham, Jeremy (1748—1832) — sociolog burghez englez, teoretician al utilitarismului. — 324.

Beruiet, Francois (1625—1688) — medic, explorator și scriitor francez. — 318, 378.

Blake, William — economist englez din prima jumătate a secolului al XIX-lea, autorul unor lucrări cu privire la circulația banilor. — 263 —264, 357, 450, 458.

Boisguillebert Pierre (1646—1714) — economist francez, precursor al fiziocraților, părintele economiei politice clasice burgheze în Franța. — 160, 364, 381—382, 392, 397, 415, 423.

Bosanquet, James Whatman (1804— 1877) — bancher, economist și istoric englez. — 258, 341, 374.

Bray, John Francis (1809—1897) — economist englez, socialist — utopist, adept al lui R. Owen; autor al teoriei „banilor-muncă”. — 50, 280, 337, 357, 378.

Brougham, Henry Peter, baron (1778— 1868) — jurist și scriitor englez, în deceniile al 3-lea și al 4-lea ale secolului al XIX-lea lider de seamă al partidului whig; lord-cancelar (1830—1834). — 315.

Buchanan, David (1779—1848) — publicist și economist burghez englez, discipol și comentator al lui Adam Smith. — 285—287, 353, 358.;

C

Carey, Henry Charles (1793—1879) — economist vulgar american, autorul unei teorii reacționare cu privire la armonia intereselor de clasă în societatea capitalistă. — 47, 67—71, 85, 127, 234, 320, 405, 406, 442, 446, 449, 451, 456.

#481

Carlyle, Thomas (1795—1881) — scriitor, istoric și filozof idealist englez; a criticat burghezia engleză de pe pozițiile romantismului reacționar; după 1848 — dușman declarat al mișcării muncitorești; a aderat la partidul tory. — 364.

Carol cel Mare (aprox. 742—814) — rege al francilor (768—800) și împărat roman (800—814). — 272, 283, 310.

Carol al II-lea (1630—1685) — rege al Angliei (1660—1685). — 329

Carol al V-lea (1500—1558) — împărat al așa-numitului Sfântul Imperiu roman de națiune germană (1519—1555) și rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516—1556). — 307.

Castlereagh, Hoheri Stewart, viconte (1769—1822) — om de stat englez tory, ministru de război și ministru al coloniilor (1805—1806, 1807—1809), ministru de externe (1812—1822). — 317.

Cato (Marcus Porcius Cato cel Bătrîn) (234—149 î.e.n.) — om de stat și scriitor roman, autorul unui tratat despre agricultură. — 380.

Chalmers, Thomas (1780—1847) — teolog protestant și economist burghez englez, adept al lui Malthus. — 88—89, 319, 446, 458.

Cherbuliez, Antoine-Elisee (1797—1869) — economist elvețian, adeptul lui Sismondi, îmbina teoria acestuia din urmă cu elemente din teoria lui Ricardo. — 30, 135, 167, 390, 392, 441, 445, 447.

Chevé, Charles François (1813—1875) — publicist și sociolog mic-burghez francez. — 313.

Child, Josiah (1630—1699) — economist mercantilist englez, bancher și comerciant. — 318, 323.

Clodius (Marcus Claudius Marcellus) — om politic roman, autorul legii care a fost adoptată aproximativ în anul 104 î.e.n. și care îi poartă numele (Lex Clodia de victoriatis). — 282.

Cobbett, William (1762—1835) — om politic și publicist englez, reprezentant de seamă al radicalismului mic-burghez, a militat pentru democratizarea regimului politic din Anglia. — 279.

Constancio, Francisco Solano (1772—1846) — medic, diplomat și scriitor portughez; a tradus în limba franceză lucrări ale unor economiști englezi. — 231.

Coquelin, Charles (1803—1852) — economist burghez francez, adept al liberului schimb. — 311.

Corbet, Thomas — economist burghez englez din secolul al XIX-lea. — 311, 323, 352, 356.

Culpeper, Thomas (1578—1662) — economist burghez englez, adept al mercantilismului. — 323.

Custodi, Pietro (1771—1842) — economist italian, cunoscut datorită editării unor lucrări ale economiștilor italieni de la sfârșitul secolului al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea. — 259, 383.

D

Daire, Eugène (1798—1847) — economist burghez francez, editorul unor lucrări de economie politică.

— 381.

Dalrymple, John (1726—1810) — jurist și istoric scoțian. — 308, 378.

Darimon, Louis Alfred (1819—1902) om politic, publicist și istoric francez; adept și propagator al concepțiilor lui Proudhon. — 280.

#482

Davenant, Charles (1656—1714) — economist și statistician englez, mercantilist. — 336.

De Quincey, Thomas (1785—1859) — scriitor și economist englez, comentator al lui Ricardo; lucrările sale reflectă decăderea și destrămarea școlii lui Ricardo. — 45—48, 128, 199, 445, 447.

Demetrios, Falereus (aprox. 345 — aprox. 283 î.e.n.) — filozof, istoric și orator grec din antichitate, om de stat atenian. — 383.

Dodd, George (1808—1881) — publicist englez; autorul unor lucrări pe teme referitoare la industrie. — 357.

Duilius (Marcus Duilius) (secolul al IV-lea î.e.n.) — tribun al poporului în Roma antică (anul 357 î.e.n.). — 307.

Dureau de La Malle, Adolphe-Jules-Cesar-Auguste (1777—1857) — poet și istoric francez. — 306—307, 451.

Eden, Frederick Morton (1766—1809) — economist burghez englez, discipol al lui A. Smith. — 216, 217, 264, 449.

Eduard al VI-lea (1537—1553) — rege al Angliei (1547—1553). — 218, 260.

Elisabeta I (1533—1605) — regină a Angliei (1558—1603). — 218, 260, 262, 450.

Epicur (aprox. 341 — aprox. 270 î.e.n.) — filozof materialist și ateist grec din perioada elenismului. — 326.

Eschwege, Wilhelm (1777—1855) — geolog german, inginer de mine. — 305.

Fairbairn, Peter (1799—1861) — inginer și inventator englez. — 292.

Farnese, Alessandro, duce de Parma (1545—1592) — comandant de oști și om de stat spaniol, în anii 1578—1592 — guvernator al Țărilor de Jos în slujba lui Filip al II-lea, regele Spaniei. — 261.

Ferrier, François-Louis-Auguste (1777—1861) — economist vulgar francez, epigon al mercantilismului. — 88, 358.

Filip al II-lea (1527—1598) — rege al Spaniei (1556—1598). — 305, 352, 359, 378.

Frederic al II-lea (1194—1250) — rege al Siciliei, împărat al Sfântului Imperiu roman (1212—1250). — 308, 310.

Fourier, Charles (1772—1837) — mare socialist utopist francez, — 99, 194.

Fullarton, John (1780—1849) — economist burghez englez, autorul unor lucrări despre circulația banilor și despre credit, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 230, 319, 331, 336, 338—344.

G

Galba (Servius Sulpicius Galba) (aprox. 3 î.e.n. — 69 e.n.) — împărat roman (68—69). — 306.

Galiani, Ferdinando (1728—1787) — economist burghez italian, adversar al fiziocraților, a susținut părerea că valoarea lucrurilor este determinată de utilitatea lor; a emis totodată unele ipoteze juste cu privire la esența mărfii și a banilor. — 312, 315, 317, 353, 357, 386, 451.

#483

Gallatin, Albert (1761—1849) — om de stat și economist american, originar din Elveția franceză, autorul unor lucrări privind circulația banilor în Statele Unite, precum și alte probleme financiare. — 72, 73.

Ganilh, Charles (1758—1836) — om politic burghez, economist vulgar francez, epigon al mercantilismului. — 323.

Garnier, Germain (1754—1821) — economist și om politic francez, monarhist, epigon al fiziocraților, traducător și comentator al lui A. Smith. — 98, 281—282, 342, 352, 355.

Gaskell, Peter (prima jumătate a secolului al XIX-lea) — medic și publicist englez, liberal. — 76, 303, 450.

Genucius (Lucius Genucius) (secolul al IV-lea î.e.n.) — tribun al poporului în Roma antică (anul 342 î.e.n.). — 307.

George al III-lea (1738—1820) — rege al Angliei (1760—1820). — 331.

Gilbart, James William (1794—1863) — bancher și economist englez, autorul unor lucrări în probleme bancare. — 329.

Goethe, Johann Wolfgang (1749—1832) — mare poet și gânditor german. — 187, 369.

Gouge, William (1796—1863) — publicist și economist american, autorul unor lucrări referitoare la circulația banilor și sistemul bancar din Statele Unite ale Americii. — 260, 352, 355.

Gray, John (1798—1850) — economist englez, socialist utopist, discipol al lui R. Owen; unul dintre autorii teoriei „banilor-muncă”. — 280, 310, 332, 333, 352.

Grimm, Jakob (1785—1863) — eminent filolog german, profesor la Universitatea din Berlin; unul dintre creatorii gramaticii istorice comparate, autorul primei gramatici comparate a limbilor germanice. — 388.

H

Harlow, John (mijlocul secolului al XIX-lea) — economist englez, reprezentant al școlii de la Birmingham cunoscută sub denumirea de școală a „adeptilor șilingului mic”; împreună cu tovarășul său de idei Wright a publicat lucrări sub pseudonimul „Gemini”. — 279, 280.

Harrison, William (1534—1593) — pastor englez, autorul unor lucrări care constituie un prețios izvor pentru studierea istoriei Angliei din secolul al XVI-lea. — 264, 460.

Haxthausen, August (1792—1866) — demnitar și scriitor prusian, autorul mai multor lucrări consacrate descrierii rămășițelor sistemului de obște în relațiile agrare din Rusia; prin concepțiile sale politice — reacționar și partizan al iobăgiei. — 347.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831) — reprezentantul cel mai de seamă al filozofiei clasice germane, idealist obiectiv, a dezvoltat multilateral dialectica idealistă; ideolog al burgheziei germane. — 215.

Henric al VII-lea (1457—1509) — rege al Angliei (1485—1509). — 217, 248.

Henric al VIII-lea (1491—1547) — rege al Angliei (1509—1547). — 218, 324, 329.

Hobhouse, John Cam, baron Broughtort (1786—1869) — om de stat englez, whig; la propunerea sa a fost adoptată legea din 1831 cu privire la organizarea muncii în fabrici. — 299.

#484

Hodges, John Frederick (mijlocul secolului al XIX-lea) — agrochimist și fiziolog englez, autor de manuale pentru diferite discipline ale științelor agricole. — 197.

Hodgskin, Thomas (1787—1869) — economist și publicist englez; a apărat interesele proletariatului și a criticat capitalismul de pe pozițiile socialismului utopic; pe baza teoriei lui Ricardo a ajuns la concluzii socialiste. — 91, 192, 292, 352, 446, 450.

Homer — poet semilegendar din Grecia antică, autorul „Iliadei” și al „Odiseei”. — 269.

Hopkins, Thomas — economist burghez englez din prima jumătate a secolului al XIX-lea. — 300.

Hubbard, John Gellibrand (1805— 1889) — om politic englez, conservator, membru al parlamentului (1859—1868 și 1874—1887); unul dintre directorii Băncii Angliei în 1838. — 335—336, 341, 355.

Hüllmann, Karl Dietrich (1765— 1846) — istoric burghez german, autorul unor lucrări de istorie a evului mediu. — 308—310.

Hume, David (1711—1776) — filozof englez, idealist subiectiv, agnostic istoric și economist burghez, adversar al mercantilismului, unul dintre primii reprezentanți ai teoriei cantitative a banilor. — 258, 324, 336.

I

Iacob I (1566—1625) — rege al Angliei (1603—1625). — 329.

J

Jacob, William (aprox. 1762—1851) — comerciant englez, autorul unor lucrări de economie. — 333, 336, 352, 358.

Justinian I (483—565) — împărat bizantin (527—565). — 308, 310.

K

Korner, Georg — filolog și istoric german de la mijlocul secolului al XVIII-lea. — 373.

L

Laing, Samuel (1810—1897) — om politic și publicist englez, membru al parlamentului, liberal. — 299.

Lauderdale, James, conte (1759—1839) — om politic și economist burghez englez, a criticat teoria lui Smith de pe pozițiile economiei politice vulgare. — 175, 176, 185, 186, 312, 337, 440, 447, 448, 461.

Liverpool, Robert Banks Jenkinson, conte (1770—1828) — om de stat englez, unul dintre liderii partidului tory, a deținut mai multe posturi ministeriale, precum și postul de prim-ministru (1812—1827). — 331.

Locke, John (1632—1704) — renumit filozof dualist englez, senzualist; economist burghez, a oscilat între teoria nominalistă și cea metalistă a banilor. — 175, 258, 267, 277, 279.

Lombe, John (aprox. 1693—1722) — întreprinzător englez. — 261.

Lowndes, William (1652—1724) — economist și om de stat englez, secretar al trezoreriei (ministru de finanțe). — 277—279.

Loyd, Samuel Jones, baron Overstone (1796—1883) — bancher englez, economist burghez, adept al școlii cunoscute sub denumirea de „principiul circulației banilor”. — 258, 345.

Ludovic al XIV-lea (1638—1715) — rege al Franței (1643—1715). — 307, 336, 364.

Ludovic al XV-lea (1710—1774) — rege al Franței (1715—1774). — 336.

#485

Ludovic al XVI-lea (1754—1793) — rege al Franței (1774—1792), a fost executat în timpul revoluției burghize franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. — 336.

Luther, Martin (1483—1546) — militant de seamă al Reformei, întemeietorul protestantismului (lutheranismului) în Germania; ideolog al bürgerimii germane; în timpul războiului țărănesc din 1525, Luther s-a ridicat împotriva țărănimii răsculate și a sărăcimii orașelor, trecînd de partea principilor. — 381.

M

MacCulloch, John Ramsay (1789— 1864) — economist burghez englez, vulgarizator al doctrinei economice a lui Ricardo, fervent apologet al capitalismului. — 48, 103, 173, 262, 299, 313, 315, 318, 319, 446, 451, 456, 461.

Mackinnon, William Alexander (1789— 1870) — om politic englez, la începutul activității sale — tory, apoi liberal, membru al parlamentului. — 264.

Maclaren, James — economist burghez englez din secolul al XIX-lea, s-a ocupat de istoria circulației banilor.
— 344.

Macleod, Henry Dunning (1821— 1902) — jurist englez, economist vulgar, a elaborat așa-numita teorie a creditului generator de capital. — 355.

Malthus, Thomas Robert (1766—1834) — preot englez, economist, ideolog al aristocrației funciare îmburghezite, apologet al capitalismului, promotor al unei teorii antiumane cu privire la populație. — 36, 48, 53, 56—64, 65—67, 83—88, 93—95, 103, 166, 171, 204, 232, 297, 303, 315, 351, 441, 446, 460.

Martin al V-lea (aprox. 1368—1431) — papă (1417—1431). — 310.

Menenius (Titus Menenius Lanatus) (secolul al V-lea î.e.n.) — consul în Roma antică (în anul 452 î.e.n.), autor (împreună cu consulul Sextius) al legii cu privire la amenzile bănești și la cauțiunile în bani. — 281.

Merivale, Hermann (1806—1874) — economist și om de stat burghez englez, liberal, autorul unor lucrări cu privire la principiile colonizării. — 305, 451.

Mill, James (1773—1836) — economist și filozof burghez englez, vulgarizator al teoriei lui Ricardo, din care însă a tras unele concluzii radicale. — 333—335, 347, 357.

Mill John Stuart (1806—1873) — economist burghez și filozof pozitivist englez, epigon al economiei politice clasice; fiul lui James Mill. — 104—105, 119, 128, 238, 304, 324, 331, 352, 357, 446, 447, 458.

Misselden, Edward (m. 1654) — comerciant și economist englez, mercantilist. — 337, 352, 357, 368, 378, 379, 380.

Montanari, Geminiano (aprox. 1633— 1687) — om de știință italian, profesor de matematică și astronomie; a scris două lucrări cu privire la bani. — 259, 352, 353, 383.

Montesquieu, Charles (1689—1755) — eminent sociolog francez, economist și scriitor, reprezentant al iluminismului burghez din secolul al XVIII-lea; adept al teoriei cantitative a banilor. — 258, 336.

Morus, Thomas (1478—1535) — om politic englez, lord-cancelar (1529— 1532), scriitor umanist, unul dintre primii reprezentanți ai comunismului utopic, autorul „Utopiei”. — 409.

#486

Morrison, William Hampson — autorul broșurii „Observations on the System of Metallic Currency adopted in this Country”, apărută la Londra în 1837. — 330, 331, 342, 353, 355.

Müller, Adam Heinrich (1779—1829) — publicist și economist german, reprezentant al așa-numitei școli romantice în economia politică, care exprima interesele aristocrației feudale; adversar al doctrinei economice a lui A. Smith. — 284, 292, 352, 355.

N

Nero (37—68) — împărat roman (54—68). — 307.

Newman, Francis William (1805—1897) — filolog și publicist englez, radical burghez, autorul unor lucrări cu privire la probleme religioase, politice și economice. — 310—311, 353, 451, 456.

Newman, Samuel Phillips (1797—1842) — filolog, pedagog și economist burghez american. — 318.

Niebuhr, Barthold Georg (1776—1831) — istoric german, cercetător al antichității. — 307.

O

Opdyke, George (1805—1880) — întreprinzător și economist burghez american. — 317, 329, 358, 386, 451.

Overstone — vezi *Loyd, Samuel Jones, baron Overstone*.

Owen, Robert (1771—1858) — mare socialist utopist englez. — 193, 195, 248, 448, 458.

P

Parisot, Jacques-Theodore (n. 1783) — publicist francez, a tradus în limba franceză o serie de cărți englezești. — 333.

Parma, duce de vezi Farnese, Alessandro.

Parmentier, Antoine-Augustin (1737—1813) — agronom și farmacist francez, autorul unor lucrări de agricultură. — 307.

Paterson, William (1658—1719) — întemeietorul Băncii Angliei. — 323.

Perseu (212—166 î.e.n.) — ultimul rege al Macedoniei (179—168 î.e.n.). — 306.

Petru I (1672—1725) — din 1682 țar al Rusiei, din 1721 împărat al întregii Rusii. — 21, 318.

Petru Martirul (Petrus Martyr) — vezi *Anghiera, Pietro Martie*.

Peel, Robert (1788—1850) — om de stat englez, lider al torylor moderați, care au primit după numele lui denumirea de peelști; ministru de interne (1822—1827 și 1828—1830), prim-ministru (1834—1835 și 1841—1846); autorul actelor bancare din 1844 și 1845; cu sprijinul liberalilor a obținut abrogarea legilor cerealelor (1846). — 279.

Petty, William (1623—1687) — economist și statistician englez, fondatorul economiei politice clasice burgheze în Anglia. — 132, 160, 379—381, 397.

Pindar (aprox. 522 — aprox. 442 î.e.n.) — poet liric din Grecia antică, a scris ode. — 433.

Pitt, William junior (1759—1806) — om politic englez, unul din liderii torylor; prim-ministru (1783—1801 și 1804—1806) — 312.

#487

Platan (aprox. 427 — aprox. 347 î.e.n.) — filozof idealist din Grecia antică, ideolog al aristocrației sclavagiste, adept al economiei naturale. — 415.

Pliniu (Caius Plinius Secundus) (23—79) — naturalist roman, autorul „Istoriei naturale” în 37 de cărți. — 281, 382.

Poppe, Johann Heinrich Moritz (1776—1854) — om de știință german, autorul unor lucrări de istoria tehnicii. — 324.

Prescott, William Hickling (1796—1859) — istoric burghez american, autorul unor lucrări de istorie a Spaniei și a cuceririlor spaniole în America. — 305, 308.

Prevost, Guillaume (1799—1883) — economist burghez elvețian, vulgarizator al teoriei lui Ricardo. — 318.

Price, Richard (1723—1791) — publicist radical, economist și filozof moralist englez. — 236, 312, 451, 460.

Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865) — publicist, economist și sociolog francez, ideolog al micii-burghezii, unul dintre întemeietorii anarhismului. — 99, 127, 134, 203, 234, 270, 312—314, 403, 440—441, 443, 447, 451, 457, 460.

Pirus (319—272 î.e.n.) — rege al Epirului (307—302, 296—272 î.e.n.). — 281, 282.

R

Ramsay, George (1800—1871) — economist englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai economiei politice clasice burgheze. — 39, 41—43, 45, 103, 129, 149, 232, 333, 441, 445—447, 449, 457.

Ravenstone, Piercy (m. 1830) — economist englez, adept al lui Ricardo, a exprimat interesele proletariatului, adversar al malthusianismului. — 63, 176, 185.

Ricardo, David (1772—1823) — economist englez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai economiei politice clasice burgheze. — 41, 43—45, 47—52, 71, 83—86, 94, 95, 110, 131—134, 137, 138, 173, 174, 204, 231—236, 258, 264, 279, 319, 320, 335, 337, 340, 341, 344, 345, 351, 353, 357, 369, 392, 404, 441, 445—447, 448, 449, 460.

Rossi, Pellegrino (1787—1848) — economist vulgar, jurist și om politic italian; a trăit mult timp în Franța. — 79—82, 163, 446, 456, 457.

Rumford — vezi *Thompson, Benjamin, conte de Rumjord*. —

S

Say, Jean-Baptiste (1767—1832) — economist burghez francez, reprezentant al economiei politice vulgare. — 128, 131, 135, 175, 223, 295, 310, 315, 318, 440, 441, 447.

Sempere y Guarinos, Juan (1754—1830) — jurist și istoric spaniol. — 305, 378.

Senior, Nassau William (1790—1864) — economist burghez vulgar englez; apologet al capitalismului, a militat împotriva reducerii zilei de muncă. — 99, 283, 297—299, 446, 450, 457, 461.

Servius Tullius (578—534 î.e.n.) — al șaselea rege semi-legendar al Romei antice. — 281.

Shakespeare, William (1564-1616 — mare scriitor englez; — 384.

#488

Sismondi, Jean Charles Leonard Simonde de (1773—1842) — economist elvețian, a criticat capitalismul de pe poziții mic-burgheze, reprezentant de seamă al romantismului economic. — 30, 134, 135, 163, 175, 238, 298, 328, 333, 357, 440, 445, 447, 449, 455.

Slater — asociat al firmei londoneze „Morrison, Dillon & Co.”; în 1858 a făcut unele depoziții în fața comitetului special al Camerei Comunelor pentru legislația bancară. — 365.

Smith, Adam (1723—1790) — economist englez, unul dintre reprezentanții marcanți ai economiei politice clasice burgheze. — 43, 50, 71, 90, 98, 99, 101—102, 108, 166, 175, 176, 198, 208, 209, 214, 215, 221, 222, 231, 234, 257, 285, 290, 315, 318, 325, 326, 331, 344, 351, 358, 392, 395, 397, 398, 404, 440, 441, 446, 447, 449, 461.

Sofocle (aprox. 497 — aprox. 406 î.e.n.) — renumit dramaturg din Grecia antică, autor de tragedii. —

383.

Solly, Edward (prima jumătate a secolului al XIX-lea) — economist burghez englez. — 358.

Spinoza, Baruch (Benedictus) (1632— 1677) — filozof materialist olandez, ateu. — 226.

Steuart, James (1712—1780) — economist burghez englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai mercantilismului, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 257—260, 267, 269, 271, 276, 278, 327, 337, 351—353, 355, 357, 358, 371, 397, 403, 404, 450, 461.

Storch, Andrei (Henri, Heinrich) Karlovici (1766—1835) — economist, statistician și istoric rus, membru al Academiei de Științe din Petersburg; epigon al economiei politice clasice. — 122, 135, 166, 214, 292, 315, 332, 355, 358, 387, 447, 451.

Strabo (aprox. 63 î.e.n. — aprox. 20 e.n.) — unul dintre cei mai de seamă geografi și istorici ai Greciei antice. — 389.

Sylla (Lucius Cornelius Sylla) (138— 78 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat roman, consul (anul 88 î.e.n.), dictator (82—79 î.e.n.). — 307.

Symons, Jelinger Cookson (1809— 1860) — publicist liberal englez, membru al comisiei guvernamentale pentru cercetarea situației țesătorilor manuali. — 300—302, 450.

T

Thompson, Benjamin, conte de Rumford (1753—1814) — fizician englez, originar din America de Nord, a fost un timp în serviciul guvernului Bavariei; a înființat casele de muncă pentru săraci în Anglia. — 254.

Thompson, William (aprox. 1785— 1833) — economist irlandez, socialist utopist, adept al lui R. Owen; a ajuns la concluzii socialiste pe baza teoriei lui Ricardo. — 36, 445.

Thornton, Henry (1762—1815) — bancher englez; filantrop, autorul unor lucrări economice. — 289.

Tooke, Thomas (1774—1858) — economist burghez englez, a aderat la școala clasică în economia politică; a criticat teoria banilor a lui Ricardo; autorul lucrării în mai multe volume „Istoria prețurilor”. — 258, 341, 344, 359, 373—374.

Torrens, Robert (1780—1864) — economist burghez englez; vulgarizator al doctrinei economice a lui Ricardo; a negat posibilitatea aplicării teoriei valorii bazate pe muncă la condițiile modului de producție capitalist. — 79, 240, 258, 290—291, 351, 450, 456.

#489

Townsend, Joseph (1739—1816) — cleric, geolog și sociolog englez, a propagat teoria antiștiințifică a populației preluată ulterior de Malthus. — 312, 315, 451.

Traian (Marcus Ulpius Traianus) (53—117) — împărat (98—117) și comandant de oști roman. — 308.

Tuckett, John Debell (m. 1864) — autorul lucrării în două volume „A History of the Past and Present State of the Labouring Population”, apărută la Londra în 1846. — 261—262, 264, 324, 450.

U

Ure, Andrew (1778—1857) — chimist și economist vulgar englez, autorul unor lucrări de economie industrială. — 177.

Urquhart, David (1805—1877) — diplomat, publicist și om politic reacționar englez, turcofil; în deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea a îndeplinit misiuni diplomatice în Turcia, în 1847—1852 a fost membru al parlamentului; tory. — 271, 316, 331, 352, 355.

V

Varro (Marcus Terentius Varro) (116— 27 î.e.n.) — erudit roman, scriitor. — 306.

Vidal, François (1814—1872) — economist francez, socialist mic-burghez.
— 337.

W

Wade, John (1788—1875) — publicist, economist și istoric burghez englez. — 73, 103, 121, 446, 457, 458.

Wakefield, Edward Gibbon (1796— 1862) — om politic englez, economist, a elaborat teoria burgheză a colonizării. — 52, 53, 67, 71, 102, 234, 257, 440, 445, 446, 449, 457, 460.

William al III-lea de Orania (1650— 1702) — stathuder al Țărilor de Jos (1672—1702), rege al Angliei (1689—1702). — 286.

Wilson, James (1805—1860) — om politic și economist burghez englez, fondator și redactor al revistei „The Economist”; în 1853—1858 a fost secretar al trezoreriei (ministru de finanțe); adept al liberului schimb, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 258, 323, 344, 355.

Wright, Thomas Barber (mijlocul secolului al XIX-lea) — economist englez, reprezentant al școlii de la Birmingham, cunoscută sub denumirea de școală a „adeptilor șilingului mic”; împreună cu tovarășul său de idei Harlow a publicat lucrări sub pseudonimul „Gemini”. — 279— 280.

Wirth, Johann Georg August (1798— 1848) — jurist, publicist și istoric german. — 355.

X

Xenofon (aprox. 430 — aprox. 354 î.e.n.) — istoric și filozof grec din antichitate, ideolog al clasei proprietarilor de sclavi, apărător al economiei naturale. — 368, 390.

PERSONAJE DIN LITERATURĂ ȘI DIN MITOLOGIE

Adam — potrivit Bibliei, primul om, creat de Dumnezeu din lut și care apoi a căzut în păcat. — 98.

Hristos (Iisus Hristos) — întemeietorul mitic al creștinismului. — 312.

#490

Iacob — potrivit Bibliei, fiul lui Isaac; strămoș al poporului israelit.— 380.

Iehova — divinitatea supremă în religia mozaică. — 98.

Manu — potrivit unui mit indian, strămoșul oamenilor; legiuitor legendar al Indiei antice. — 380.

Pluton — în mitologia greacă stăpînul lumii de sub pămînt, zeul bogățiilor din adîncul pămîntului și al rodniceii. — 383.

Plutos — zeul bogăției în mitologia greacă. — 384.

Robinson Crusoe — personajul principal al romanului cu același nume de Daniel Defoe. — 310.

#491

INDICE BIBLIOGRAFIC *

cuprinzînd lucrările citate sau menționate de
Marx și Engels

Anderson, A. The Recent commercial distress. London. 1847. — 128.

Aristoteles. De republica libri VIII. In : *Aristotelis opera ex recensione I. Bekkeri.* Tomus X. Oxonii, 1837. — 415.

Aristoteles. Ethica Nicomachea. In : *Aristotelis opera ex recensione I. Bekkeri.* Tomus IX. Oxonii, 1837. — 388.

Arnd, K. Die naturgemässe Volkswirtschaft gegenüber dem Monopolieneigetheit und dem Communismus, mit einem Rückblicke auf die einschlagende Literatur. Hanau, 1845. — 320.

Athenaeus. Deipnosophistarum libri quindecim. Tomus II. Edidit Schweighaeuser. Argentorati, 1802. — 368.

Atkinson, W. Principles of political economy. London, 1840. — 103, 231.

Augier, M. Du crédit public et de son histoire depuis les temps anciens jusqu' à nos jours. Paris, 1842. — 331, 336.

Babbage Ch. Traité sur l' économie des machines et des manufactures. Traduit de l'anglais sur la troisième édition, par Ed. Biot. Paris, 1833. Prima ediție engleză a apărut la Londra în 1832. — 78, 177, 202.

[*Bailey, S.*] Money and its vicissitudes in value; as they affect național industry and pecuniary contracts; with a postscript on joint-stock banks. London, 1837. — 71—73, 128, 283, 433.

Barton, J. Observations on the circumstances which influence the condition of the labouring classes of society. London, 1817. — 262.

* În cazurile în care nu s-a putut stabili cu precizie ediția folosită de Marx, în indicele de față se indică prima ediție. Între paranteze drepte se dau numele autorilor cărților apărute anonim.

#492

Bastiat, Fr. Gratuité du credit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon. Paris, 1850. — 127, 234, 313—314.

Bastiat, Fr. Harmonies économiques. 2-me édition, augmentee des manuscrits laissés par l'auteur. Paris, 1851. Prima ediție a apărut la Paris în 1850 — 404.

Bentham, J. Defence of usury. London, 1787. — 324.

Bernier, F. Voyages de François Bernier, contenant la description des Etats du Grand Mogol, de l'Indoustan, du royaume de Cachemire, etc. Tomes I—II. Paris, 1830. În prima ei ediție, această carte a apărut sub forma a două lucrări de câte două volume fiecare, cu format redus: Histoire de la dernière révolution des Etats du Grand Mogol. Tomes I—II. Paris, 1670, și Suite des Mémoires du sieur Bernier sur l'empire du Grand Mogol. Tomes III—IV. Paris, 1671. — 318, 378.

Blake, W. Observations on the effects produced by the expenditure of government during the restriction of cash payments. London, 1823. — 263—264.

Boisguillebert, P. Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs. In : Economistes financiers du XVIII-e siècle. Precedes de notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par E. Daire. Paris, 1843. Lucrarea lui Boisguillebert a fost scrisă între 1697 și 1707. — 382, 423.

Bosanquet, J. W. Metallic, paper and credit currency, and the means of regulating their quantity and value. London, 1842. — 341, 374.

Brty. J. F. Labour's wrongs and labour's remedy; or, the Age of might and the age of right. Leeds, 1839. — 50, 337, 378.

Buchman, D. Observations on the subjects treated of in Dr. Smith's Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. Edinburg, 1814. — 285—286.

Carey, H. C. The Past, the present and the future. Philadelphia, 1848. — 85.

Carcy, H. C. Principles of political economy. Part the first. Philadelphia, 1837— 47, 68.

Carey, H. C. The Slave trade, domestic and foreign; why it exists, and how it may be extinguished. Philadelphia, 1853. — 405.

Carlyle, Th. Chartism. London, 1840. — 364.

Chalmers, Th. On political economy in connexion with moral prospects of society. Second edition. Glasgow, Edinburg, Dublin and London, 1832. Prima ediție a apărut tot acolo și în același an. — 88—89, 319

Cherbuliez, A. Richesse ou pauvreté. Paris, 1841. Prima ediție a apărut la Paris și Geneva în 1840, sub titlul „Riche ou pauvre”. — 30, 135, 167, 390.

Child, J. Traité sur le commerce et sur les avantages qui résultent de la réduction de l'interest de l'argent. Avec un petit traité contre l'usure, par Thomas Culpeper. Traduits de l'anglais. Amsterdam et Berlin, 1754. Prima ediție a lucrării lui Child a apărut la Londra în 1668, într-o broșură de format redus. În anii 1669 și 1670 Child i-a mai adăugat 10 capitole noi după care cartea a fost de mai multe ori reeditată. — 318, 355.

#493

Cobbett, W. Paper against gold. London, 1828. Prima ediție a apărut în 1810. — 279.

Coquelin, Ch. Du credit et des banques dans l'industrie. In : „Revue des deux Mondes”, serie IV, tome XXXI, 1842. — 311.

Corbet, Th. An Inquiry into the causes and modes of the wealth of individuals; or the Principles of trade and speculation explained. London, 1841. — 311, 323.

The Currency theory reviewed; in a letter to the Scottish people on the me-naced interference by Government with the existing system of banking in Scotland. By a banker in England. Edinburg, 1845. — 342.

Dalrymple, J. An Essay towards a general history of feudal property in Great Britain. The fourth edition corrected and enlarged. London, 1759. Prima ediție a apărut la Londra în 1757. — 308, 378.

[*Davenant, J.*] Ch. Discourses on the publick revenues, and on the trade of England. Part II. London, 1698. — 336.

De Quincey, Th. The Logic of political economy. Edinburgh and London, 1844. — 45—48, 128, 199.

Dodd, G. The Curiosities of industry and the applied sciences. London, 1854. — 358.

Durreau de La Malle, A. J. Economie politique des Romains. Tomes I—II. Paris, 1840. — 306, 307.

Eden, F. M. The State of the poor : or, an History of the labouring classes in England, from the Conquest to the present period. In three volumes. London, 1797. — 216, 217, 264.

Fourier, Ch. Le nouveau monde industriei et societaire. In : Oeuvres completes de Ch. Fourier. Tome sixieme. Troisieme edition. Paris, 1848. Prima ediție a cărții lui Fourier a apărut la Paris în 1829. — 99.

Fullarton, J. On the regulation of currencies; being an examination of the principles, on which it is proposed to restrict, within certain fixed limits, the future issues on credit of the Bank of England, and of the other banking establishments throughout the country. London, 1844. — 319.

Idem. Second edition, with corrections and additions. London, 1845. — 330—331, 335, 336, 338—342, 374.

Galiani, F. Della moneta. Libri I—V. In : Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna. Tomi III—IV. Milano, 1803. — 315—317, 386.

Gallatin, A. Considerations on the currency and banking system of the United States. Philadelphia, 1831. — 72—73.

Ganilh, Ch. Des systemes d'economie politique, de leurs inconveniens, de leurs avantages, et de la doctrine la plus favorable aux progres de la richesse des nations. Tomes I—III. Paris, 1809. — 323.

Garnier, G. Histoire de la monnaie, depuis les temps de la plus haute anti-quite, jusqu'au regne de Charlemagne. Tomes I—II. Paris, 1819. — 281—283.

#494

Gaskell, P. Artisans and machinery: the moral and physical condition of the manufacturing population considered with reference to mechanical substitutes for human labour. London, 1836. — 76, 303.

Gilbart, J. W. The History and principles of banking. London, 1834. — 329-

Gouge, V. M. A Short history of paper money and banking in the Unitei States (in two parts.) Philadelphia, 1833. — 260.

Gray, J. Lectures on the nature and usc of money. Edinburgh, 1848. — 332.

Gray, J. The Social system : a treatise on the principie of exchange. Edinburg, 1831. — 310, 332.

Grimm, J. Geschichte der deutschen Sprache. Erster Bänd. Leipzig, 1848. Manr a folosit ediția a doua, apărută în 1853. — 388.

Haxthausen, A. Studien uber die innern Zustande, das Volksleben und insbeson-dere die ländlichen Einrichtungen Russlands. Theile 1—3. Hannover — Berlin, 1847—1852. — 347.

Hegel, G. W. F. Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grun-drisse. Theil I. Die Logik. Werke. Bänd VI. Berlin, 1840. — 215.

[*Hodgskin, Th.*] Labour defended against the claims of capital; or, the Unpro-ductiveness of capital proved. With reference to the present combinations amongst journeymen. By a labourer. London, 1825. — 186, 192.

Hodgskin, Th. Popular political economy. Four lectures delivered at the London Mechanics' Institution. London, 1827. — 91, 292.

Hopkins, Th. Great Britain, for the last forty years. London, 1834. — 299.

Hubbard, J. G. Currency and the country. London, 1843. — 335—336, 341.

Hullmann, K. D. Städtewesen des Mittelalters. Theile 1—4. Bonn, 1826—1829 — 308—310.

An Inquiry into those principles respecting the nature of demand and the necessity of consumption, lately advocated by Mr. Malthus, from which it is concluded, that taxation and the maintenance of unproductive consumers can be conducive to the progress of wealth. London, 1821. — 232, 303.

Jacob, W. An Historical inquiry into the production and consumption of the pre-cious metals. In two

volumes. London, 1831. — 333, 336, 358.

Justiniani, D., sacratissimi principis, Institutiones. Accesserunt ex Digestis tituli de verborum significatione et regulis juris. Editio stereotypa Herhan. Paris-siis, 1815. — 310.

Kant, I. Kritik der praktischen Vernunft. Riga, 1788. — 405.

Korner, M. G. Eine philologisch-historische Abhandlung von dem Alterhume des Bohmischen Bergwerks, und von einigen Bergenzenten Wortern und Redarten auf dem Meissnischen Obererzgebirge, aus der Slavonischen Sprache. Schne-eberg, 1758. — 373.

Laing, S. National distress; its causes and remedies. London, 1844. — 299

#495

Lauderdale, J. Recherches sur la nature et l'origine de la richesse publique, et sur les moyens et les causes qui concourent à son accroissement. Traduit de l'anglais par E. Lagentie de Lavaisse. Paris, 1808. Ediția engleză a apărut la Edinburgh în 1804. — 175—176, 312.

Lectures on gold for the instruction of emigrants about to proceed to Australia. Delivered at the Museum of practical geology. London, 1852. — 385.

Locke, J. Further considerations concerning raising the value of money, wherein Mr. Lowndes's arguments for it, in his late report concerning „An essay for the amendment of the silver coins”, are particularly examined (1695). In : The Works of John Locke, in four volumes. The seventh edition. Voi. II. London, 1768. — 277—279.

Locke, J. Some considerations of the consequences of the lowering of interest, and raising the value of money (1691). In : The Works of John Locke, in four volumes. The seventh edition. Voi. II. London, 1768. — 266, 277—279.

Luther, M. Von Kauffshandlung und Wucher. Wittenberg, 1524. — 381.

MacCulloch, J. R. A Dictionary, practical, theoretical, and historical, of commerce and commercial navigation. A new edition, corrected, enlarged, and improved. London, 1847. — Prima ediție a apărut la Londra în 1832. — 313.

MacCulloch, J. R. Discours sur l'origine, les progres, les objets particuliers, et l'importance de l'economie politique. Traduit de l'anglais par G-me Prevost. Geneve — Paris, 1825. — 318.

MacCulloch, J. R. The Principles of political economy. Edinburgh, 1825. — 103, 173, 319.

Mackmnon, W. A. History of civilisation. In two volumes. London, 1846. — 264.

Maclaren, J. A Sketch of the history of the currency : comprising a brief review of the opinions of the most eminent writers on the subject. London, 1858. — 344.

Macleod, H. D. The Theory and practice of banking : with the elementary principles of currency; prices; credit; and exchanges. Volume I. London, 1855. — 355.

Malthus, Th. R. Definitions in political economy. London, 1827. — 83, 86, 103, 166.

Malthus, Th. R. The Measure of value stated and illustrated. London, 1823. — 36, 59, 60, 63, 66, 67, 83, 171.

Malthus, Th. R. Principles of political economy considered with a view to their practical application. London, 1820. — 48, 303.

Idem. 2nd edition with considerable additions from the author's own manuscript and an original memoir. London, 1836. — 54, 56, 57, 58, 292.

Merivale, H. Lectures on colonization and colonies. Volumes I—II. London, 1841—1842. — 305.

Mill, J. Elements d'economie politique. Traduits de l'anglais par Parisot. Paris, 1823. — 333—335

#496

Mill, J. St. Essays on some unsettled questions of political economy. London, 1844. — 104—105, 119, 128, 324.

Mill, J. St. Principles of political economy with some of their applications to social philosophy. In two volumes. London, 1848. Ediția a doua a acestui tratat, menționată de Marx, a apărut la Londra în 1849. — 104, 304, 331.

[*Misseldeti, E.*] Free trade, or the Means to make trade flourish. London, 1622. — 337, 352, 357, 368, 378, 379, 380.

Montanari, G. Della moneta (1683—1687). In: Scrittori classici italiani di economia politica. Parte antica. Tomo III. Milano, 1804. — 259, 383.

Morrison, W. H. Observations on the system of metallic currency adopted in this country. London, 1837. Tot în 1837 a apărut la Londra cea de-a doua ediție a acestei broșuri. — 330, 331, 342.

Morus, Th. Utopia. Prima ediție a acestei cărți a apărut la Louvain în 1516. — 409.

Muller, A. H. Die Elemente der Staatskunst. Zweiter Theil. Berlin, 1809. — 284.

Newmann, F. W. Lectures on political economy. London, 1851. — 318.

Newman, S. Ph. Elements of political economy. Andover and New York, 1835. — 310—312.

Opdyke, G. A Treatise on political economy. New York, 1851. — 317, 329, 386.

Owen, R. Essays on the formation of human character. The latest edition, revised by the author. London, 1840. Prima ediție a apărut în 1812. — 193.

Owen, R. Six lectures delivered in Manchester. Manchester, 1837. — 195.

Petty, V. Several essays in political arithmetick. London, 1699. — 132, 379-

[*Petty, W.*] A Treatise of taxes and contributions. London, 1667. Publicat pentru prima oară la Londra în 1662. — 379.

Platon. De republica. In : *Platonis opera omnia*. Editio G. Stallbaumii. London., 1850. — 415.

Plinius. Historia naturalis. Ediția nu a fost stabilită. — 281, 382.

Poppe, J. H. M. Geschichte der Technologie, seit der Wiederherstellung der Wissenschaften bis an das Ende des achtzehnten Jahrhunderts. Bande I—III. Gottingen, 1807—1811. — 324.

Prescott, W. H. History of the conquest of Mexico, with a preliminary view of the ancient Mexican civilisation. Fifth edition. In two volumes. London, 1850. Prima ediție a apărut la Boston în 1843. — 305, 388.

Prescott, W. H. History of the conquest of Peru, with a preliminary view of the civilisation of the Incas. Fourth edition. In three volumes. London, 1850. Prima ediție a apărut la Boston în 1847. — 305, 308.

Price, R. An Appeal to the public, on the subject of the national debt. London, 1772. Publicat pentru prima oară în 1771. — 312.

#497

Price, R. Observations on reversionary payments; on schemes for providing annuities for widows, and for persons in old age; on the method of calculating the values of assurances on lives; and on the national debt. The second edition. London, 1772. Prima ediție a apărut la Londra în 1771. — 312.

Proudhon, P. J. Gratuite du credit — vezi *Bastiat, Fr.* Gratuite du credit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon.

Proudhon, P. J. Systeme des contradictions economiques, ou Philosophie de la misere. Tomes I—II. Paris, 1846. — 99, 127.

Ramsay, G. An Essay on the distribution of wealth. Edinburgh, 1836. — 39, 41—42, 45, 129, 149, 232, 333.

Ravenstone, P. Thoughts on the funding system, and its effects. London, 1824. — 63, 176.

Report from the select committee on the bank acts; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, appendix and index. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 1 July 1858. — 365.

Ricardo, D. On the principles of political economy, and taxation. Third edition. London, 1821. Prima ediție a apărut la Londra în 1817. — 48, 50—52, 94, 131, 174, 233, 235, 320.

Ricardo, D. Des principes de l'economie politique et de l'impôt. Traduit de l'anglais par Constancio, avec des notes explicatives et critiques par J. B. Say. Seconde edition, revue, corrigee et augmentee d'une notice sur la vie et les ecrits de Ricardo. Tomes I—II. Paris, 1835. Prima ediție a acestei traduceri a apărut la Paris în 1819. — 131, 232.

Ricardo, D. Proposals for an economical and secure currency; with observations on the profits of the bank of England. London, 1816. — 335.

Rossi, P. Cours d'economie politique. Annee 1836—1837 (Contenant les deux volumes de l'edition de Paris). In: Cours d'economie politique. Bruxelles, 1843. Prima ediție a cărții lui Rossi a apărut la Paris, în două volume, în anii 1840—1841. — 79, 80, 163.

Say, J. B. Cours complet d'economie politique pratique. Seconde edition. Tomes I—II. Paris, 1840. Prima ediție a apărut la Paris în 1828—1829. — 295.

Say, J. B. Traite d'economie politique. Troisieme edition. Tomes I—II. Paris, 1817. Prima ediție a apărut la Paris în 1803. — 128, 175, 223.

Schlozer, A. L. Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts. Siebender Theil, Heft XXXVII—XLII. Gottingen, 1780. — 381.

Sempere. Considerations sur les causes de la grandeur et de la decadence de la monarchie espagnole. Tomes I—II. Paris, 1826. — 305, 378.

Senior, N. W. Letters on the Factory Act, as it affects the cotton manufacture. London, 1837. — 297, 298, 299-

Senior, K. W. Principes fondamentaux de l'economie politique, tires de lecons edites et inedites de Mr. N. W. Senior par le c-te Jean Arrivabene. Paris, 1836. — 99.

#498

Senior, N. W. Three lectures on the cost of obtaining money, and on some effects of private and government paper money; delivered before the University of Oxford, in Trinity term, 1829. London, 1830. — 283.

Sismondi, J. Ch. L. Simonde de. Etudes sur l'economie politique. Tomes I—II. Bruxelles, 1837—1838. — 328.

Sismondi, J. Ch. L. Simonde de. Nouveaux principes d'economie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population. Seconde edition. Tomes I—II. Paris, 1827. Prima ediție a apărut la Paris în 1819. — 30, 134, 163, 175, 238, 333.

Smith, A. An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. In two volumes. London, 1776. — 290, 331.

Smith, A. An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With a commentary, by the author of „England and America" [E. G. Wakefield]. Volumes I—IV. London, 1835—1839. — 50, 71, 90, 102, 257.

Smith, A. Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations. Traduction nouvelle, avec des notes et observations, par Germain Garnier. Tomes I—IV. Paris, 1802. — 98, 101, 102, 166, 175, 198, 208, 209, 221, 222, 325, 326.

The Source and remedy of the national difficulties, deduced from principles of political economy, in a letter to Lord John Russell. London, 1821. — 189, 191, 448.

Spinoza, B. Ethica ordine geometrico demonstrata et in quinque partes distincta. Prima ediție a apărut la Amsterdam în 1677. — 226.

Steuart, J. An Inquiry into the principles of political oeconomy. In three volumes. Dublin, 1770. Prima ediție a apărut la Londra în 1767. — 257—259, 266, 276—278, 327, 328, 337, '358, 371, 403.

Storch, H. Considerations sur la nature du revenu national (tome V du „Cours d'economie politique"). Paris, 1824. — 135, 319.

Storch, H. Cours d'economie politique, ou Exposition des principes qui determinent la prosperite des nations. Avec des notes explicatives et critiques par J. B. Say. Tomes I—IV. Paris, 1823. Prima ediție a apărut la Petersburg în 1815. — 36, 40, 122—123, 135, 157, 166, 214, 292, 318, 332, 387.

Symons, J. C. Arts and artisans at home and abroad. Edinburgh, 1839. — 300—302.

Thompson, B., CouM of Rumford. Essays, political, economical, and philosophi-cal. Vols. I—III. London, 1796—1802. Voi. I. London, 1796. — 254.

Thompson, W. An Inquiry into the principles of the distribution of wealth most conducive to human happiness. London, 1824. — 36.

Thornton, H. An Inquiry into the nature and effects of the paper credit of Great Britain. London, 1802. — 290.

#499

Tooke, Th. An Inquiry into the currency principie; the connection of the cu-rrency with prices, and the expediency of a separation of issue from ban-king. Second edition. London, 1844. Prima ediție a apărut la Londra în același an (1844). — 341, 374.

Tooke, Th. A History of prices, and of the state of the circulation, from 1839 to 1847 inclusive : with a general review of the currency question, and re-marks on the operation of the act 7 and 8 Vict. c. 32. London, 1848 — 359, 373.

Torrens, R. An Essay on the production of wealth. London, 1821. — 79, 240, 290—291.

Townsend, J.] A Dissertation on the poor laws. By a well-wisher to mankind (1786). Republished. London, 1817. Prima ediție a apărut la Londra în 1786. — 315.

Tuckett, J. D. A History of the past and present state of the labouring population, including the progress of agriculture, manufactures, and commerce. In two volumes. London, 1846. — 261—262, 264, 324.

Ure, A. Philosophie des manufactures, ou Economie industrielle de la fabri-cation du coton, de la laine, du lin et de la soie, avec la description des diverses machines employees dans les ateliers anglais. Traduit sous les yeux de l'auteur. Tomes I—II. Bruxelles, 1836. Prima ediție engleză a apărut la Londra în 1835. — 177.

Urquhart, D. Familiar words as affecting England and the English. London, 1856. Prima ediție a apărut la Londra în 1855. — 271, 331.

Vidal, F. De la repartition des richesses. Paris, 1846. — 337.

Wade, J. History of the middle and working classes. Third edition. London, 1835. Prima ediție a apărut la Londra în 1833. — 73, 103, 121.

Wakefield, E. G. Comentarii în cartea : *Smith, A.* An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With a commentary by the author of „England and America" / E. G. Wakefield /. Volumes I—IV. London, 1835—1839. — 71, 102, 257.

Wakefield, E. G. A View of the art of colonization. London, 1849. — 52—53, 234.
Wirth, J. G. A. Die Geschichte der Deutschen. Vier Bände. Zweite Auflage. Stuttgart, 1846—1847. Prima ediție a apărut la Stuttgart în anii 1842—1845. — 355.
[Wright, T. B., and Harlow, J.] The Currency question. The Gemini letters. London, 1844. — 279—280.
Xenophon. De rebus, sive vectigalibus civitatis Atheniensis augendis. In :
Xenophontis quae extant. Recensuit Jo. Gottlob Schneider. Tomus VI. Lipsiae, 1815. — 368. ,

#500

Periodice

„The Economist”, London. — 288, 331, 352, 358, 448—430, 457.
— 11 mai 1844. — 289, 330.
— 15 iunie 1844. — 289.
— 28 septembrie 1844. — 289.
— 5 octombrie 1844. — 289.
— 8 mai 1847. — 256.
— 22 mai 1847. — 256.
— 9 octombrie 1847 — 330.
— 6 noiembrie 1847. — 175, 193, 208, 209, 256.
— 31 august 1850. — 292.
— 19 ianuarie 1851. — 330.
— 15 noiembrie 1851. — 330.
— 22 ianuarie 1853. — 329.
— 6 februarie 1858. — 203.
— 13 martie 1858. — 269, 271, 319.
— 10 aprilie 1858. — 323—324.
— 15 mai 1858. — 344—345.
„The Spectator”, London. — 19 octombrie 1711. — 258, 336.
„La voix du peuple”, Paris. — 313.
„The Westminster Review”, London. — 450.
— ianuarie 1826. — 265.

Lucrări beletristice

Anthologia graeca ad fidem codicis olim palatini nune parisini edita. Curavit F. Jacobs. Tomus secundus. Lipsiae, 1814. — 416.
Apocalipsul — vezi Biblia.
Aristofan. Plutos. — 384. :
Goethe. Das Gottliche— 369.
Coethe. Faust. — 187.
Pindar. Prima odă olimpică. — 433.
Shakespeare. Timon din Atena. — 384.
Sofocle. Antigona. — 383.

* * *

Biblia. — 98, 108, 359, 378, 384, 387.

#501

Indice de lucrări citate, apărute și în limba română

Aristotel : Etica Nicomahică. București, Casa Școalelor, 1944. — 388.
Aristotel: Politica. București, Cultura Națională, 1924. — 415.
Goethe : Faust. București, E.P.L., 1962. — 187.
Hegel: Enciclopedia științelor filozofice, partea I, Logica. București, Editura Academiei R.P.R., 1962. — 215.
Ricardo D. : Opere alese, vol. I—II, București, Editura Academiei R.P.R., 1959. — 50—52, 131, 174, 233, 235, 320.
Smith A: Avuția Națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei. Vol. I, București, Editura Academiei

R.P.R., 1962. — 71, 98, 102, 191, 209, 221, 222, 325, 326.
Spinoza B. : Etica, București, Editura științifică, 1957. — 226.
Sofode : Antigona. în: Teatru, București, E.L.U., 1969. — 383.
Shakespeare W. : Timon din Atena, în : Teatru, București, E.L.U., 1964 — 384.

#502

INDICE DE MATERII *

Abstracție

— categoriile economice ca abstracții ale unor relații reale — I, 6, 7, 34—42, 165, 179, 189, 262, 372, 438; II, 138, 254.
— determinații abstracte — I, 227, 350; II, 254.
— trecere de la concret la abstract — I, 32, 33.
— metoda ridicării de la abstract la concret — I, 32—39, 41, 181, 372; II, 403, 404.
— abstractul și concretul — I, 32—35.
— în determinarea relațiilor de producție — I, 78, 79, 100.
— la analiza procesului de producție capitalist — I, 233; II, 265, 269.
— în determinarea muncii — I, 79, 166, 225—227, 234, 295; II, 399—402.
— în determinarea valorii — I, 71, 72, 77, 78, 179, 371, 381; II, 253—254, 254—255, 347.
— în determinarea banilor — I, 157, 158; II, 382, 383, 384.
— forma abstractă a averii — I, 153—155, 166, 235, 258; II, 375, 376, 382, 383, 407.
— în determinarea salariului — I, 372.
— în determinarea pieței — I, 212, 214.
— „capital în general” — I, 240, 241, 282, 350, 400, 401; II, 12, 14—15, 109, 136, 144, 321, 340, 431.
— „producție în general” — I, 17, 18, 22, 228—229, 250, 251, 257, 438; II, 23—26, 28, 110.
— posibilitatea abstractă a acumulării — II, 130.
— posibilitatea abstractă a crizelor — I, 84, 131—133.
— exemple de abstracții științifice — I, 236, 266, 275, 278, 282; II, 12.
— „abstracții goale” — I, 33.

Acumulare

— acumularea banilor — I, 70, 98, 116, 133, 150, 151, 162—167, 178, 182, 185, 217, 411, 455, 460, 463; II, 238, 335—336, 375—376, 385—388, 402, 403, 416—419, 421, 422, 426, 434—435.

* Indicele de materii este întocmit pentru ambele părți ale acestei lucrări, indicate respectiv prin cifrele romane I și II.

#503

— acumularea mărfurilor — I, 166.
— acumularea aurului (și argintului)
— I, 151, 162—166.
— acumularea capitalului — I, 166, 207, 250, 277, 281, 283, 304, 311, 312, 325, 332, 333, 335, 362, 381, 394, 395, 402, 458, 459; II, 24—25, 76—79, 130, 253, 298—299-
— acumularea primitivă a capitalului
— I, 250, 411, 455.
— acumularea muncii materializate — II, 182, 183.
— acumularea stocurilor — I, 381, 412; II, 298—299.
— acumularea cunoștințelor — II, 181—183.
— acumularea plusvalorii — I, 390—395.
— și profit — II, 62, 226, 227, 237.
— și circulație — I, 165—166.
— și producție — I, 394, 395; II, 298—299.
— și relații de producție — I, 166.
— și dezvoltarea forțelor de producție
— I, 283—284; II, 182, 183—184.
— în formațiile precapitaliste — I, 458.
— economiștii burghezi despre acumularea capitalului — I, 281, 284—285, 286—289, 309, 312, 455.

Acumularea primitivă, a capitalului — I, 250, 411, 455.

Agricultură

- și capital — I, 208—211; II, 156, 157, 227.
- în formațiile precapitaliste — I, 40, 41, 184, 259; II, 156—157.
- și proprietate funciară — I, 39, 40, 459—460; II, 221, 222.
- dezvoltarea forțelor de producție — I, 443—444; II, 77.
- ca ramură — II, 21.
- proces de producție — I, 229—230, 244—245, 259, 260; II, 90—91, 155—157, 172—173, 196—198, 207—208, 215, 216, 249.
- proces de reproducție — II, 126, 207—208, 209, 210, 225.
- și industrie — I, 40; II, 20, 21, 95, 96, 125, 126, 156, 157, 231—232.
- folosirea uneltelor de producție și a mașinilor — I, 299; II, 20—21.
- bazele ei științifice — II, 20, 156—157, 187, 188, 231—232, 233.
- pământul ca laborator natural —
I, 423, 425, 427, 430, 434, 438—442, 447; II, 77, 196, 197, 209, 210.
- recolte repetate — II, 13.
- import de semințe — II, 20—21.
- îngrășăminte chimice — II, 20—21, 215—216.
- și procesul de circulație — I, 188; II, 36, 37, 409, 410.
- și industriile casnice — II, 20, 21, 156—157.

America — I, 32, 110, 119, 159, 211, 440, 441; II, 281, 336, 368, 372, 373, 390, 405. Vezi și : *Statele Unite ale Americii*

Anatomie — I, 38.

Anglia — I, 4, 5, 7, 117, 150; II, 275.

- dominație pe piața mondială — I, 6, 7, 188; II, 15, 172—173, 211, 405, 409.
- industrie și căi ferate — II, 24, 76, 202, 261, 324.
- agricultură și proprietate funciară. — I, 32, 210.
- muncă salariată — II, 248.
- relații financiare — II, 159—160, 267, 269, 272, 273, 274—275, 277, 284, 285, 321, 323—324, 369.
- Banca Angliei — I, 12, 54, 58, 65, 66, 68, 69.
- avuție națională — I, 125.
- moduri de producție precapitaliste — I, 440, 461; II, 211.
- războiul cu Franța revoluționară — II, 275. Vezi și : *Irlanda, Scoția*.

Armata — I, 14, 42, 82, 83, 114, 115, 118, 119, 156, 419; II, 23. Vezi și : *Război*.

Artă — I, 25, 34. — și producție materială — I, 42, 98, 108, 109, 236.

#504

- și dezvoltarea societății — I, 43, 44, 343—344.
- și concurență — I, 215.
- și om — I, 235—236.
- și mitologie — II, 271.
- în lumea antică — I, 43, 44, 108, 163.
- munca compozitorului — II, 99.

Asia — I, 115, 118, 159, 161, 163, 216, 431, 440; II, 24, 368, 372, 380, 433—434.

Aur (și argint)

- ca substanță naturală a valorii — II, 316.
- ca marfă — I, 69, 70, 72, 73, 89, 104, 105, 109—111, 113—120, 123, 126, 134, 138, 140, 141, 159, 160, 169, 277, 282, 382, 383, 385, 391; II, 182, 266—267, 271—277, 278, 279, 285, 316, 334—335, 366—372, 373, 375, 376, 378—379, 383—390, 406, 407.
- ca bani — I, 60, 61, 63—65, 67—71, 101, 105, 117—119, 120, 123, 124, 136—138, 140, 142—148,

150—155, 158, 159, 161, 164, 166, 169, 171, 172, 203;
 ' II, 112, 182, 183, 266, 267, 284—285, 338—340, 369—377, 383—389, 414, 415, 421, 422, 427—428, 429, 433—435.
 — conținutul în aur al banilor — I, 66, 67, 68, 69; II, 267—269, 271—277, 278—280, 288, 289.
 — stoc de aur — I, 47, 48, 51—56, 62, 65, 82.
 — zăcămintele și extracție — I, 104, 119, 157, 169, 276, 351, 395; II, 109—110, 368, 369, 373, 383—386, 388—390.
 — proprietăți naturale — I, 108—111; II, 385—390.
 — ca formă de avuție — I, 104, 105, 111—112, 162—165; II, 28—29, 368—371, 372, 375, 376, 379, 386—389.
 — acumularea lui — I, 151, 163—166.
 — articole de lux — I, 150, 163, 171, 278, 353, 382; II, 21, 336, 375—376, 385—388.
 — aur brut și aur-monedă — I, 87, 88; II, 274—275, 336.
 — unitate de măsură a greutateii — II, 268, 269.
 — înlăturarea celorlalte metale — II, 284—285.
 — și relațiile de producție — II, 388, 389.
 — și revoluția în sfera relațiilor economice — II, 367.
 — și dezvoltarea capitalismului — II, 363—365.
 — și stimularea producției — II, 109—110.
 — și piața mondială — I, 159; H, 368—375.
 — și circulația — II, 375—376.
 — în comerțul internațional — II, 339—340, 370.
 — și crizele economice — I, 159, 165; II, 338, 374.
 — corelația valorică dintre aur și argint — I, 114—119; II, 388—390.
 — deprecierea lui — II, 389, 390.
 — în lumea antică — I, 163, 164; II, 388—390.
 — în epoca feudalismului — II, 390.
 — proprietățile lui estetice — I, 110—111; II, 387—388, 433.

Australia — I, 119, 211; II, 109.

Avuție

— și capital — I, 226, 256, 259, 260, 262, 263, 277, 282, 349, 359, 399, 401, 407, 437, 454—457; II, 23—25, 34, 35, 77—79, 137, 189, 190, 237, 295, 296.
 — forma ei socială și conținutul ei material — I, 101, 153, 284, 436, 437; II, 20, 21, 321, 381, 382.
 — sursele ei — I, 157.
 — producția și repartitia ei — I, 359; II, 33, 34, 304, 305.
 — reproducția ei — I, 413; II, 25—26, 228—229, 296.
 — concentrarea și acumularea ei — I, 163, 166; II, 24, 77—78.
 — consumarea ei — I, 215, 418; II, 23—24.
 — avuție consumatoare — II, 422.

#505

— bănească — I, 132, 136, 137, 140—142, 143, 144, 149—170, 171, 178, 186, 190, 191, 201—203, 217, 229, 258, 266, 281, 282, 283, 284, 287, 304, 454—460, 462, 463; II, 74, 78, 88, 237, 322, 338, 363, 364, 365—366, 372, 373, 375, 376, 382—384, 406—408, 421—423, 432, 434, 435.
 — sub formă de aur și argint — I, 104, 105, 111, 162—165; II, 29, 366—371, 372, 375, 376, 379, 386—389.
 — sub formă de marfă — I, 151—155, 165, 212; II, 346.
 — sub formă de condiții ale muncii — I, 454—455.
 — și muncă — I, 226, 237, 404—408, 410, 413, 460—461; II, 186—189, 190—192, 303, 304. și supramuncă — I, 343—345; II, 187, 188, 190, 191. și timp liber — I, 340; II, 190—192.
 — și forțe de producție — I, 285, 287; II, 33, 34, 229—230. și relații de producție — I, 167—168.
 — și stat — I, 41.
 — ca raport de dominație — I, 256, 257.
 — ca mijlocitor între valoarea de întrebuintare și valoare — I, 262—263, 285.
 — în comunism — I, 255—256, 437, II, 191.

- în formațiile precapitaliste — I, 259, 260, 436, 437, 458; II, 33. sete de îmbogățire — I, 154—157, 162, 165, 200—202, 256, 257, 258, 275; II, 379, 380, 422, 434. negustorească — I, 458—460.
- sub forma rentei funciare — I, 260. deprecierea ei — II, 366.
- și sărăcie — I, 404—405; II, 191.
- și populație — II, 228—229, 249. și industrie — II, 187, 188.
- și circulație simplă — I, 217—218. și comerț internațional — I, 287.
- și cheltuieli de schimb — II, 112.
- și concurență capitalistă — II, 137, 138.
- și trebuințele societății — II, 20, 21.
- și știință — II, 33.
- și formă de conștiință — II, 33.
- concepția burgheză despre avuție — I, 257, 262, 263, 264, 265, 284, 286—289; II, 364.

B

Bancnote — I, 47, 51—54, 55, 59—61, 65—68, 70, 71, 89, 91, 164; II, 275, 276, 281.

Bani

- necesitatea lor în societatea burgheză — I, 36, 61, 75—81, 82, 84, 85, 102—104, 107, 360.
- în calitate de categorie economică — II, 154.
- ca relație de producție — I, 56—58, 80—82, 95, 149, 153—157, 158, 171, 172, 182, 186; II, 157, 158, 364, 365, 369, 370, 378, 402, 403, 407, 408, 414, 415.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 155—156, 157.
- ca măsură a valorii — I, 74, 108, 121, 123—127, 130, 137, 141, 146, 147, 149, 151, 152, 155, 161—163, 166—167, 168, 169, 171, 178, 191, 399, 400; II, 265—269, 270—273, 276, 277, 338, 342, 365, 366, 367, 371, 372, 378, 381, 383—386, 400, 401, 413—418, 419, 420, 434.
- de calcul — II, 266—271, 273, 275, 277, 279, 367.
- unitate de măsură a banilor — II, 371.
- ca mijloc de circulație — I, 74, 117, 121, 128—130, 131—135, 136, 137, 142—152, 153, 155, 158—162, 165—167, 169, 185, 191, 206, 217, 222, 223, 224, 225, 231, 399, 400, 418; II, 71, 72, 89, 111, 112, 124, 155, 158, 164, 265, 284—289, 314, 325, 338—340, 342, 343, 365, 368—370, 371—374, 375, 376, 378, 385—387, 400—402, 406, 407, 412—421, 425, 426, 432, 433, 434.

#506

- monedă — I, 65, 87, 88, 119, 136, 158, 159, 161, 164, 169, 171, 200, 216, 217, 278—280, 284, 287, 289—291, 301, 302, 350, 351, 354, 355, 376, 378, 380—386, 387, 388, 390, 396, 399, 400, 415, 416, 426—438, 439, 440, 454, 455.
- monedă divizionară — II, 285—288, 337.
- marfă generală — I, 74, 77, 81, 126; II, 267, 276, 281, 287, 288, 309, 337, 338, 340, 342, 364, 366—368, 369, 370, 371, 372, 374, 375, 378, 384—386, 393, 401—403, 406, 407, 413, 414, 415—419, 427, 432, 433, 434.
- în funcția de tezaur — I, 150, 163—164, 165; II, 29, 88, 89, 364, 365, 366, 368, 369, 371, 372, 373, 375—377, 380, 381, 382, 386—388, 401, 402, 406—408, 412, 413, 416, 417, 418, 419, 421—423, 427.
- pe piața mondială — II, 370.
- ca mijloc de plată — I, 129, 130, 152, 168; II, 72, 285, 286, 323, 338, 339, 364—366, 368—372, 374—375, 377, 381, 385, 386, 391, 402, 403, 406, 407, 411, 412, 413, 415, 416, 432.
- și diviziunea muncii — I, 84, 85, 133, 134.
- în calitate de condiție a producției — I, 149—151, 155—157; II, 14.
- și trebuințe — I, 153. formele lor — I, 56, 57, 80—81, 95, 101, 124—126. sub formă de aur (argint) — I, 60, 61, 63—65, 67—72, 101, 105, 116—119, 120, 123, 124, 136—138, 139, 141—148, 150—155, 158, 159, 161, 164, 166, 169, 171, 172, 203; II, 112, 182, 183, 266, 267, 284, 285, 340—341, 369—377, 383—389, 421, 422, 428, 429, 433—435.
- dublu etalon (bimetalism) — I, 67—68; II, 266. de hîrtie — I, 60, 65, 67, 71, 102—103, 147; II, 159, 275, 287, 288.
- de bancă — II, 271.
- conținutul lor în aur — I, 65, 66, 68, 69; II, 267—270, 271—277, 279, 281, 288, 289.
- deprecierea lor — I, 66, 68, 69, 71, 134, 146—147; II, 276, 277, 287, 288.
- și valoare — I, 80—81, 86, 89, 92, 95, 99—102, 122—125, 133, 146, 149, 152, 153, 155, 178, 186, 194, 197, 199, 200, 230, 263, 264, 284, 399, 402; II, 132, 157, 254, 264, 276, 277, 279, 280, 323, 326, 339,

363, 366, 367, 371, 372, 381, 401, 482, 407, 408, 412, 422—426, 429, 430.
— acumularea lor — I, 70—71, 98, 106, 133, 150, 151, 162—167, 178, 182, 185, 217, 411, 455, 460, 463; II, 238, 335, 336, 375, 376, 385—386, 402, 403, 416—419, 421, 422, 434, 435.
— masa de bani aflați în circulație — I, 48, 60, 67, 129, 130, 134, 143, 147, 169; II, 71, 72, 163, 164, 284, 285, 287, 288, 334—336, 342, 343, 366, 376, 377, 381, 406, 407.
— relații bănești — I, 81—82, 89, 93, 96, 99, 109, 132—133, 148, 149, 178, 180, 181; II, 104, 322, 364, 365, 396, 397.
— sistem de relații bănești — I, 87; II, 401—404.
— economie bănească — II, 111, 119, 120.
— material monetar — I, 80—81, 161. —
— reforme monetare — I, 80—81.
— și schimb — I, 100—101, 120—121, 151, 152, 153—154; II, 378—400, 401.
— și prețuri — I, 114—115, 153, 169.
— și producție de mărfuri — II, 115.
— și marfă — I, 85, 86, 100—105, 109, 114, 112—143, 148—150, 153, 154, 159, 161, 166—167, 169, 200; II, 20, 28, 29, 30, 123, 124, 287, 288, 290, 334, 335, 343, 370, 371, 387, 388, 406, 407, 410, 411, 415—419, 433.
— și proprietate — II, 378.

#507

— formă de avuție — I, 132, 136, 137, 139—142, 143, 144, 149—170, 171, 178, 186, 190, 191, 202—203, 217, 230, 258, 266, 281, 282, 283, 284, 287, 304, 454—459, 462, 463; II, 74, 78, 88, 237, 322, 338, 363—364, 366, 372, 373, 376, 382—384, 406—408, 422—423, 432, 434, 435. — formă de capital — I, 81, 150—152, 183, 184, 185, 191, 193—195, 201, 203, 226, 227, 236, 249, 250, 281—282, 284, 294, 295, 303, 304, 346, 382, 399, 400, 402, 410, 455, 457, 459, 461, 463, 465; II, 13, 38, 72, 73, 74, 76, 77, 88, 106, 107—109, 112, 113, 123—125, 132, 133, 154, 155, 157, 158, 164, 205, 206, 245, 323, 339, 370, 423—426, 427, 428, 429, 430.
— și muncă salariată — I, 155—156, 157, 158.
— și credit — II, 146, 147.
— și dobândă — I, 81, 185.
— și corelația dintre cerere și ofertă — I, 86, 100, 101, 166—167.
— și venit — I, 418, 465.
— impozite în bani — II, 364.
— rotația lor — II, 12—13.
— cheltuielile lor de producție — II, 112, 164.
— și cheltuieli de circulație — II, 158.
— uzura lor — II, 288, 342.
— falsificarea lor — I, 146, 147; II, 288, 342.
— și contradicțiile societății burgheze
— I, 80—83, 85—87, 95, 100, 131, 134, 157, 166—168, 172, 173, 360; II, 110, 342, 366, 367.
— în perioade de criză economică — I, 59—65, 68, 134, 164—165; II, 338, 366, 369.
— în formațiunile precapitaliste — I, 35, 36, 158, 459—460; II, 157, 158, 159, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 331, 414, 415.
— și troc — II, 110.
— și capital comercial — II, 524—325.
— teoria cantitativă a banilor în economia politică burgheză — I, 60, 126, 147, 161, 258, 262—263; II, 258, 259, 278, 279, 288, 334—337, 342—343.
— economiști burghezi despre unitatea de măsură a banilor — II, 101, 102, 266—272, 274—277, 278—279, 280, 283, 284, 285, 316, 331.
— concepția burgheză despre banii-muncă — II, 280.

Bănci

— operații bancare — I, 47, 48, 51—56, 57—61, 65—67, 212.
— ca intermediari ai circulației — I, 120—121, 263—265.
— sistemul bancar — I, 94—95.
— și economia capitalistă — I, 55—56.
— și repartizarea capitalului — I, 401.
— de emisiune — I, 65—66, 130.
— comerciale — I, 67.

- monopoliste — I, 67—68.
- scoțiene — I, 65—66, 67—68.
- depuneri făcute de muncitori — I, 220.
- și acumularea banilor — I, 162—163.

Bază și suprastructură — I, 42—44, 413—414, 415; II, 33. Vezi și : *Stat, Drept, Relații de producție, Religie*.

Berberia — II, 271.

Bizanț — I, 456—457.

California — I, 119. [', '•" ,, .

Cambie — I, 47, 48, 51—54, 55, 58, 65—66, 67; II, 339—340.

Cantitate și calitate

- în determinarea muncii — I, 295, 299—302, 352, 397; II, 183, 316.
- în determinarea valorii de întrebuintare — I, 348—351.
- în determinarea valorii — I, 76, 86, 108, 201, 202; II, 125.
- a produsului — I, 374.

#508

- în schimbul de mărfuri — I, 135—137, 215—216; II, 400, 401.
- în determinarea banilor — II, 377, 384—388, 421—423.
- în schimbul dintre muncă și capital — I, 252.
- în circulația capitalului — II, 164.
- în determinarea capitalului fix și a capitalului circulant — II, 178, 179, 196, 197.
- în procesul de concentrare a capitalului — I, 207—208.
- în consumul muncitorului — I, 216—217.

Capital

- definiție — I, 182—183, 226, 465; II, 14.
- ca relație de producție — I, 189—190, 196—197, 208, 232, 234, 239, 248, 451, 458—459, 465; II, 49, 163.
 - conținutul său material și forma sa economică — I, 17, 239, 240, 252, 304; II, 79.
 - forță dominantă a societății burgheze — I, 40—41, 262—263, 395, 463; II, 24, 75, 76, 78.
 - și stat — II, 24.
 - apropiere de muncă străină — I, 170, 186, 261, 407—411, 413—414, 423; II, 77, 120, 121, 124, 133, 147, 148, 157, 161, 163, 180—185, 186—188, 191—192, 203, 204, 214, 215, 220, 237, 239—242, 245, 246, 247, 295, 296, 304, 429.
 - geneza lui — I, 184, 241, 251, 410—411, 414—415, 420—421, 423, 438, 448—449, 454—463, 466; II, 22, 75, 76, 159, 160, 216—218, 227, 408—410.
 - bază a producției — I, 238, 241—245, 248, 250, 251, 263—264, 265; II, 25—28, 37, 49.
 - tendința dezvoltării lui — I, 359; II, 21, 32, 137, 138, 211.
 - legitimitatea sa istorică — I, 221, 255—256, 354, 358—359; II, 23, 24, 34—35, 120, 184, 185, 304.
 - „capital în general” — I, 240, 241, 281—282, 350, 400, 401; II, 13, 15, 109, 136, 144, 321, 340, 431.
 - și valoare — I, 158, 168, 180, 181, 182—184, 185—190, 193, 194, 197—199, 202, 207, 227—228, 233, 236—237, 240—244, 246—249, 255, 259, 263, 273—277, 283, 289, 294—295, 301, 304—305, 324, 328—337, 342, 346—349, 350, 351, 367—369, 398, 464; II, 25, 27, 29—32, 34, 35, 37—40, 96, 109, 110, 124, 125, 131—133, 136, 141, 145, 146, 148—150, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 167, 172, 178, 180, 181, 190, 191, 199—200, 225—227, 229, 237. 239, 245, 254—255, 295, 296, 337, 338, 343, 418—423, 425—428.
 - și muncă — I, 190, 197—199, 204, 205—209, 210—212, 214—227, 228—229, 231—242, 247, 249, 250, 253, 255, 285, 294, 301, 302, 303, 347, 349, 363, 368, 405—407, 414, 421—423, 438, 447—451, 453—457, 460—462, 463, 467; II, 10, 14, 22, 25, 38, 42, 43, 66, 68—70, 73, 74, 75—79, 80, 81—83, 178, 295, 296, 303, 304, 314, 315, 429, 430.
 - și supramunca — I, 277, 281, 293, 302, 339—344, 347, 357, 362, 367, 368, 381, 403, 404; II, 25, 77, 103, 124, 150, 157, 239, 240.

— și plusvaloare — I, 266, 279—281, 305—309, 345, 351, 368, 390—396, 401—404; II, 12, 130, 186, 203, 204, 225, 226, 295, 343. și dezvoltarea forțelor de producție — I, 205—208, 238, 239, 256, 257, 274—276, 283, 330—337, 342, 353—355, 359, 368—369; II, 32—34, 73—74, 116, 117, 180—182, 185, 186, 229. și valoare de întrebuințare — I, 201, 203, 242, 245, 249, 295—301, 304; II, 166, 167, 178, 180, 181.

— și profit — I, 190, 207, 266, 285, 294; II, 25, 226—228, 237—239, 241, 242, 295, 322, 343. și dobândă — I, 152, 180—181, 207, 249, 266, 383, 400; II, 174, 204, 313—314, 322, 343.

#509

— acumularea lui — I, 165, 207, 250, 277, 281, 293, 304, 311, 312, 324, 325, 332, 333, 335, 362, 381, 394, 395, 401, 402, 458, 459; II, 76, 77—79, 130, 252, 298—299

— repartizarea lui — I, 401.

— deprecierea (devalorizarea) lui — I, 248, 346, 347, 360, 369—370, 398; II, 13, 25, 38—39, 109—110, 121, 150, 203, 229—230.

— centralizarea lui — I, 5; II, 146.

— concentrarea lui — I, 7, 56, 94, 207—208; II, 23, 74, 78, 79, 146, 323, 405.

— și credit — I, 207; II, 146, 147.

— și piață monetară — I, 207—208.

— și proprietate funciară — I, 29—32, 40, 183, 184, 207—211, 258, 423; U, 196, 197, 221, 222.

— și rentă funciară — I, 207—208, 209, 211.

— și agricultură — I, 208—211; II, 156, 157, 227.

— și salariu — II, 80, 82, 83, 163, 164, 183.

— reproducția lui — I, 245—248, 278, 292, 293, 294—295, 346, 406—407; II, 30, 31, 34, 36, 68, 97, 106, 123, 132—134, 136, 137, 139, 145—148, 154, 157, 162—164, 168, 172, 173, 186, 190—193, 199—204, 205—208, 212—213, 215, 216, 218, 219, 222—225, 227—229, 242, 243, 244, 245, 296, 298, 313, 314.

— rentabilitatea folosirii lui — II, 23—26.

— componentele lui — I, 290, 324, 325—328, 330, 390—391, 393, 394, 399, 406—407; II, 10, 11, 178—180, 240, 295, 296, 301.

— sub formă de bani — I, 81—82, 150—152, 182—183, 184, 185, 191, 193—195, 201, 203, 226, 228, 236, 249, 250, 282, 284, 294—296, 303—304, 346, 382—390, 400, 402, 410, 455, 458, 459, 461, 463, 465; II, 13, 38, 72, 74, 75, 77, 88, 106, 107, 108, 112, 113, 123, 124, 132, 154, 157, 158, 164, 205—206, 245, 323, 339, 340, 370, 423—426, 427, 428, 429, 430.

— sub formă de marfă — I, 185, 193, 346—349; II, 106, 124, 125, 132, 133, 165, 205, 206, 320, 343, 344, 423—425, 427, 428.

— și consum — I, 204, 205; II, 125, 162, 163, 230.

— și venit — II, 212—215, 237, 238, 264.

— și concurență — I, 207, 357, 365; II, 14, 39, 137, 144.

— și capitalist — I, 233—234, 247, 252, 253, 303—304, 414, 464, 465; II, 29.

— necesitatea valorificării lui — I, 266, 367—368, 369; II, 17, 18, 123; II, 17, 18, 123.

— și muncă necesară — I, 341—344; II, 26.

— și muncă, salariată — II, 210, 211.

— și timp liber — I, 341; II, 99, 100, 120, 121.

— și ziua de muncă — I, 342.

— și populație — I, 341—344; II, 230.

— și forță de muncă — I, 214—215, 216, 217, 304—305, 368—369, 402—405, 407—410; II, 14, 95, 161, 428, 431.

— și proprietate imobiliară — II, 221.

— și cheltuieli de producție — I, 248—249, 346; II, 144, 145, 203, 239—243.

— cheltuielile pentru conservarea lui — II, 317.

— și avuție — I, 226, 256—257, 259, 260, 262, 263, 277, 282, 349—350, 359, 401, 407, 437, 454—457; II, 23, 24, 25, 34, 78, 137, 189, 190, 237, 295, 296.

— și piață mondială — I, 352.

— metamorfoza lui — II, 113, 115, 124, 145, 158, 164, 165, 179, 203.

— destrămarea lui — I, 451; II, 34—36, 138, 183, 194.

— și formațiunile precapitaliste — I, 41, 222, 226, 256—257, 352, 464; II, 33, 136—138, 322, 431.

— de împrumut — I, 249; II, 313—314.

— pe acțiuni — I, 41, 55, 94—95, 207—208, 212, 213, 263; II, 23, 25, 144.

#510

— industrial — I, 209, 249, 258, 259, 263—264, 455; II, 13, 24, 205, 410.

— excedentar — I, 341; II, 97.
— adițional — I, 401—402, 403, 405, 406—411; II, 10, 97, 106, 122.
— fictiv — II, 146.
— productiv — II, 14, 24, 74, 149, 166, 197, 205, 219.
— care circulă — II, 107—110, 150, 164, 165, 175.
— fixat — II, 107—110, 128, 157, 165, 173.
— inactiv — II, 71, 72, 108, 263, 298.
— teorii burgheze despre capital — I, 182, 183, 188—191, 202, 203, 239, 240, 261—262, 354, 355, 358, 359, 464—465; II, 39, 41, 42, 44—46, 78, 81, 99, 149, 174—176, 184—186, 204, 312, 313, 315. Vezi și: *Capital avansat*, *Capital circulant*, *Capital constant*, *Capital fix*, *Capital pe acțiuni*, *Capital variabil*, *Centralizarea capitalului*, *Circuitul capitalului*, *Compoziția organică a capitalului*, *Compoziția tehnologică a capitalului*, *Exploatarea muncitorului în capitalism*, *Export de capital*, *Rotația capitalului*.

Capital avansat

— structura lui — I, 316—319, 325, 326, 329, 333, 335—336.
— devalorizarea lui — II, 25.
— și valoarea produsului — I, 374, 375.
— și diviziunea muncii — I, 318.
— și supramuncă — II, 135.

Capital circulant

— valoarea sa de întrebuințare și valoare — II, 29, 167—169, 173, 208—210, 215, 216, 218—220, 296.
— circuitul său — II, 29-
— concentrarea sa — II, 323.
— sub formă de bani — I, 400.
— reproducția sa — II, 132, 134, 168, 200—203, 215, 216, 218, 219, 244, 298, 313.
— realizarea sa — II, 296.
— rotația sa — II, 169, 170, 199—203, 209, 210, 296, 298.
— și capital fix — II, 17, 107, 108, 165, 166, 190, 202, 203, 205, 208, 212—216, 218—221, 297.
— și circulație — II, 29, 167, 168, 173, 200, 202—205, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 218—220, 296.
— și salariu — II, 129, 161, 162, 165, 167—168, 183, 184, 202.
— și consum individual — II, 162, 163, 164.
— și valoare de întrebuințare — II, 162, 163, 167—169, 173.
— și muncă coexistentă — II, 183—185, 197—198.
— și plusvaloare — II, 200, 201, 245.
— și producție — II, 201.
— și profit — II, 204, 239, 296.
— și venit — II, 212—215.
— tratarea capitalului circulant și a capitalului fix în economia politică burgheză — II, 108, 109, 126—129, 131, 132, 133—136, 166—167, 173, 174, 175, 192, 193, 197, 198, 203, 204, 208—210, 213—215, 221, 222.

Capital constant

— elementele lui — I, 292—293.
— conservarea valorii lui de întrebuințare în procesul muncii — I, 295—303.
— înlocuirea valorii lui — I, 290—295, 299—304; II, 223, 224.
— și creșterea forțelor de producție — I, 328, 329.
— și crizele economice — I, 301—302.

Capital fix

— compoziția lui — 55, 165—168, 173, 174, 177, 179—183, 184—187, 245.
— starea lui fixată în faza de producție — II, 128, 129, 132.
— ca indiciu al dezvoltării capitalului — II, 166, 180—184, 189—190, 192, 193, 196, 197, 201.
— valoarea sa de întrebuințare și valoare — II, 167—169, 172—174, 177, 180—186, 196, 199—201, 203—211, 212—216, 218—221, 243—246, 296, 302.

#511

- reproducția lui — II, 132, 134, 157, 168, 169, 172, 173, 186, 192, 193, 199—203, 205—206, 213—215, 216, 219, 242, 245, 313-
- durabilitate — II, 132, 172, 173, 192—194, 200—201, 243, 244, 245, 246.
- uzura lui — II, 165, 166, 168, 169, 172, 193, 205—208, 213, 214, 219, 220, 297.
- circulația lui — II, 165—169, 172, 173, 175, 198—200, 202, 203, 204—208, 212—215, 218—221, 245, 246, 297.
- rotația lui — II, 169—171, 199—202, 204, 210, 213. și capital circulant — II, 17, 108, 165, 166, 190, 202, 203—206, 212—216, 218—221, 296, 297.
- și populație — II, 190, 191.
- sub formă de mijloace de comunicație — II, 17, 27, 206.
- și mărimea capitalului — II, 130.
- realizarea valorii lui — II, 167.
- și producție — II, 168, 174, 177, 189—190, 201, 215, 216, 230.
- și industrie — II, 186, 187, 213.
- și dezvoltarea forțelor de producție — II, 180—187, 189—192, 196—198, 219, 227—228, 230—242, 244—246, 302.
- și știință — II, 179—182, 189, 190, 229, 244.
- și dobândă — II, 174, 203, 204.
- și muncitor — II, 179—181, 185—188, 190, 191, 248, 293—295, 299, 300, 301, 302.
- și avere — II, 189, 190.
- factori naturali — II, 196, 197.
- și muncă — II, 197, 198, 298.
- și plusvaloare — II, 200, 201.
- și circuitul capitalului — II, 200, 201.
- și rentă — II, 204.
- și profit — II, 239, 240, 241, 297.
- și venit — II, 213—215.
- cheltuieli de întreținere — II, 213.
- eficiența lui — II, 220.
- acumulare sub formă de capital fix — II, 298—299.
- deprecierea lui — II, 298.
- tratarea capitalului fix și a capitalului circulant în economia politică burgheză — II, 108, 126—129, 131, 132, 134—136, 166, 167, 173, 174, 175, 179, 193, 198, 199, 203, 204, 208, 209, 213—215, 221—223.

Capital pe acțiuni — I, 41, 55—56, 94—95, 207—208, 212, 440, 441; II, 23, 25, 144.

Capital variabil — I, 252 329; II 136.

Case de economii — I, 218, 220.

Categorii economice — I, 6—7, 34—42, 164—165, 179, 180, 262—263, 372, 438; II, 138, 254.

Caucaz — I, 108.

Căi ferate — vezi *Mijloace de comunicație*

Cămătărie — I, 185, 454—455, 460—461; II, 28, 307, 318, 320, 321, 322, 323.

Centralizarea capitalului — I, 5; II, 146.

Cerere și ofertă — I, 96.

— corelația dintre ele — I, 53—54, 57, 62, 64, 89, 93—94, 105, 110—111.

— legea cererii și ofertei — I, 65, 134.

— în calitate de categorie abstractă — I, 250.

— și producția — I, 362—363, 365; II, 109.

— cerere solvabilă — I, 132, 365.

- cererea din partea muncitorilor — I, 364.
- de muncă — II, 291.
- în timp de război — II, 263.
- în condițiile producției meșteșugărești — I, 463.
- și valoare — I, 72—73.
- și bani — I, 86, 100—101, 166—167.
- și prețuri — I, 53, 62, 64, 72—73, 236—237, 419.

#512

- și salariu — I, 13, 388—389.
- și capital — I, 351.
- și dobândă — II, 320.
- și concurență — I, 384; II, 144.
- și crizele economice — I, 84—85.
- identificarea cererii și ofertei în economia politică burgheză — I, 355—356, 369—370.

Cheltuieli de circulație

- elementele lor componente — II, 106.
- în diferitele stadii ale circulației — II, 17, 18.
- cheltuieli de producție ab circulației — II, 112, 113.
- neproductive — II, 119, 120.
- și dezvoltarea forțelor de producție — II, 27.
- și diviziunea muncii — II, 119, 120.
- și transformarea mărfii în bani — II, 28.
- și valoarea produsului — II, 40, 111, 112, 113, 118, 119, 146, 147.
- și plus valoare — II, 40, 112.
- și schimb — II, 119, 120, 131. "
- și piață — II, 131.
- și bani — II, 158.
- și timp de circulație — II, 158.
- și dobândă — II, 17.
- și credit — II, 17.
- în producția de mărfuri — II, 107.

Cheltuieli de consum — II, 25.

Cheltuieli de producție

- definiție — I, 242—243, 244.
- reproducția lor — I, 242—248.
- cheltuieli de reproducție — II, 136.
- neproductive — I, 150, 247—248; II, 40, 76, 120, 158, 220.
- sub formă de bani — I, 138, 246—247.
- sub formă de dobândă — I, 248—249; II, 203.
- ale capitalului — I, 248—249, 346; II, 145, 203, 239—241.
- ale banilor — II, 112, 164.
- ale aurului — II, 367, 368.
- ale salariului — II, 145.
- și valoarea produsului — I, 378; II, 145, 146.
- și plusvaloare — II, 203;
- și profit — II, 239, 240.
- și prețul produsului — II, 240.
- și mașini — II, 243, 244, 293, 294, 295.
- și factorii naturali — II, 196, 197.
- și concurență — II, 144, 255.
- și aducerea produsului pe piață — II, 27.
- și stat — II, 24—25.
- reducerea lor la minimum — I, 194.

Cheltuieli de schimb — II, 17, 18, 111—112, 119, 120.

Chimie — I, 241, 297; II, 21, 207, 215, 232, 233, 244, 251.

China — I, 8—9, 54—55, 117—119; II, 15, 390.

Circuitul capitalului

— fazele lui — II, 218, 219, 222—223, 343—344.

— și producția — II, 9.

— și circulația — II, 9, 211.

— și valoarea — II, 125.

— și plusvaloarea — II, 10. >

— și capitalul fix — II, 200, 201.

— și capitalul circulant — II, 29, 30.

— simultaneitatea diferitelor circuite
— 125, 126.

— și salariul — II, 167, 168.

— și consumul individual — II, 162.

— și piața — II, 154.

Circulație

— în calitate de categorie economică — I, 130—131; II, 17, 18, 27—29, 164, 165.

— formele ei — I, 136, 137, 142—143, 184—185.

— necesitatea ei — II, 147, 148, 150.

— caracterul ei istoric — I, 250.

— condițiile ei — I, 122—123; II, 27.

— conținutul ei material și forma ei socială — II, 154.

— profitul ca mobil al circulației — I, 136.

— și apropiere — II, 390—393.

— viteza ei — II, 30, 31, 113, 114,

116, 117.

#513

— momentele ei — II, 110, 111, 211—213.

— continuitatea ei — II, 147, 150, 406—408.

— intermediar al circulației — II, 112, 119, 121.

— operații de circulație — II, 120.

— simplă (a mărfurilor și banilor) — 47—48, 52—53, 57, 60, 66—67, 119—123, 128—132, 134—136, 142—143, 148—154, 155—157, 161—163, 165—170, 172—174, 178, 179, 184—186, 191—194, 197, 199, 200, 204, 206, 215—218, 231, 239, 242, 245—247, 249, 281, 282, 303, 345—346, 349, 350, 416—420; II, 9—11, 14, 29, 30, 105—107, 111, 123—125, 132, 133, 146, 155, 157—159, 164, 198, 254, 265, 285, 287, 290, 323, 343, 365—366, 369, 370, 371—373, 375—378, 383—384, 388—389, 390—398, 399—428, 430—432, 434.

— și reforme monetare — I, 80—81.

— și prețuri — I, 121, 128, 144—148, 168—169; II, 9—10, 265.

— viteza de circulație a banilor — I, 128, 130, 142—143, 147.

— a capitalului — I, 151, 166, 168, 170, 185, 191—194, 197, 242, 243, 249, 250, 303—304, 345—347, 348, 349, 355, 455—456; II, 9—12, 13, 29—30, 32, 34—39, 40, 72, 90—91, 105—109, 113, 123—125, 127, 131—133, 144, 147—149, 151—155, 157, 158, 161, 169, 172, 173, 177, 186, 187, 198—201, 202—215, 218—223, 244—246, 249—250, 254, 296, 321, 324, 325, 343, 370, 408—411, 418, 419, 423—425, 427.

— a hîrțiilor de valoare — I, 48, 52—53, 55—56.

— a profitului — II, 130, 152.

— și producție — I, 151, 152, 167, 168, 187, 189, 348, 349, 351, 358, 402, 414—415; II, 9, 11, 12—14, 17, 18, 27, 28, 35, 37, 38, 40, 81, 108, 113—115, 116—117, 120, 124—125, 225, 265—266, 384, 395, 396, 408—410, 418.

— și reproducție — II, 198, 222—224, 225, 226.

— și relații de producție — I, 56, 57, 173—177, 178—180; II, 17, 125, 159.

— și mijloace de comunicație — I, 128, 129; II, 23, 24, 285, 298, 299.

— și schimb — I, 31—32, 151, 349—350; II, 117, 118, 123, 150, 212, 213, 222—224, 289, 390, 391, 396, 397, 403.

— timp de circulație și timp de muncă — II, 31, 32, 35—38, 39, 40, 48, 106, 107, 111—117, 118, 119, 121, 125, 126, 140—154, 155, 156, 158—159, 165, 168, 173, 186, 201, 202, 222—224, 245.
— și valoare — I, 167—169, 187, 188, 195, 197, 236, 246—247; II, 10, 13, 29, 30—32, 38, 39, 40, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 121, 125, 270, 363, 417—424.
— și plusvaloare — I, 251, 351; II, 32, 36, 38, 39, 40, 147, 149, 221—224.
— și rotația capitalului — II, 10, 11, 14, 90—91, 147.
— și capital circulant — II, 29, 167, 168, 172, 173, 199, 200, 202—205, 208—210, 212, 213, 214, 215, 218—220, 296.
— și acumulare — I, 166.
— și trebuințe — I, 187—188; II, 146.
— și diviziunea muncii — II, 395, 396.
— și avuție — I, 217—218.
— și dezvoltarea forțelor de producție — I, 283—284; II, 28, 32, 37.
— și agricultură — I, 188—189; II, 36—37.
— și comerț — II, 131, 288.
— și piață — II, 34, 122, 131, 222, 380.
— și credit — II, 17, 28, 35, 36, 37, 38, 146, 147, 159, 160.
— forțată — I, 130; II, 88, 364.
— internațională și internă — I, 161; II, 374—377, 379, 380.
— mare și mică — II, 160, 161.
— bazată pe credit — I, 48; II, 265.

#514

— și proprietate — II, 125, 390—392.
— și rata generală a profitului — II, 38—39.
— și salariu — II, 161—162, 163, 167—168.
— și forță de muncă — II, 165.
— și capital inactiv — II, 71.
— și circuitul capitalului — II, 9, 211.

Clasă muncitoare — II, 36, 85, 97, 101, 181, 182. Vezi și: *Muncitor*.

Clase

— în societatea burgheză — I, 41, 99—100; II, 84, 85, 281, 290, 320, 321.
— opoziția lor în capitalism — I, 68.
— interese de clasă și luptă de clasă — I, 94, 221; II, 84, 85.
— raporturile dintre ele — II, 281.
— clasa muncitoare și dezvoltarea forțelor de producție — II, 36.
— conservarea clasei muncitoare — I, 254.
— clasa capitaliștilor — I, 381; II, 171.
— clasa cămătarilor — H, 322, 323.
— productive și neproductive — I, 195—196, 343—344, 363, 419.
— antagonisme de clasă în lumea antică — I, 452. Vezi și: *Clasă muncitoare*.

Colonizare — II, 92.

— teoria burgheză a colonizării — II, 52, 53.

Combinarea muncii — I, 94—95; II, 11, 22, 74, 188, 191, 244, 249, 252.

Comerț

— scopul lui — I, 84, 135, 136; II, 324, 325.
— ca ramură de sine stătătoare — I, 84—85; II, 158—159.
— și contradicțiile societății burgheze — I, 84—85, 96.
— forma sa dominantă — II, 417.
— troc — I, 78, 84—85, 101—104, 108, 115, 127, 131—132, 134, 138, 139, 148, 149, 157—158, 242; II, 110, 269, 305, 370, 414.
— popoare comerciale — I, 36—37, 40—41, 154—155, 185, 188, 436—437; II, 18, 326, 327, 408—410.
— orașe comerciale — II, 326, 327.

- comerț de intermediere — II, 326— 327.
- și obște — II, 327.
- și destrămarea relațiilor precapita-liste — II, 327.
- și geneza capitalismului — I, 460— 463; II, 159.
- societăți comerciale — I, 41.
- capital comercial — I, 184, 185; II, 324—325, 327.
- și dezvoltarea forțelor de producție — II, 46, 232.
- și producție I, 187—189, 352; II, 122, 325—327.
- internațional — I, 78, 94—95, 159, 161, 187—188, 189, 285, 287, 361; II, 21, 232, 266, 337, 338, 339, 370, 372, 408—409.
- interior — I, 94—95, 161.
- cu amănuntul — I, 182—183, 214, 263—264; II, 125, 285, 287, 298, 365.
- cu ridicata — I, 256—257; II, 285, 365.
- de bani — I, 84—85, 86, 212.
- de aur și argint — I, 159.
- comerț liber cu cereale — II, 232.
- prin intermediul banilor — I, 132— 134.
- în evul mediu — I, 210.
- și industrie — II, 327.
- și transport — II, 122.
- și circulație — II, 131, 288.
- și dezvoltarea schimbului — I, 94— 95, 159; II, 159, 405.
- și cantitatea de bani aflată în circulație — II, 377.
- și profit — I, 285.
- și credit — I, 360.
- stocuri de mărfuri — II, 109, 298.
- stare socială negustorească — II, 162.
- avuție comercială — II, 324, 325.
- înșelăciune în comerț — II, 327.

#515

Compoziția organică a capitalului

- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 328, 329, 331—336, 337, 338, 383—384, 393—394; II, 47, 69, 227, 242, 249—253, 303.
- și acumularea capitalului — I, 332—333, 335.
- și rata profitului — I, 336, 337; II, 226—229, 240—241, 242, 243, 291.
- și rata generală a profitului — I, 383, 384.
- și schimbul dintre capitaluri — I, 394—395.
- și diviziunea muncii — II, 55.
- și mărimea capitalului — II, 69.
- și situația muncitorului — II, 70, 71.
- și folosirea mașinilor — II, 293.

Compoziția tehnologică a capitalului — I, 335.

Comunism (formațiune social-economică)

- premisele lui în societatea burgheză — I, 93—97, 256, 257, 354, 412, 414, 467; II, 32—33, 34, 184, 187—192.
- necesitatea revoluției socialiste — I, 56—57, 68—69, 94—95, 99, 160, 353—354; II, 229—230.
- caracterul producției — I, 88, 89, 91, 93—94, 106—108; II, 99, 100, 110, 188, 190, 191, 194, 195, 304, 305.
- caracterul relațiilor sociale — I, 93—94, 95, 97.
- schimb de activități — I, 94—95, 106.
- caracterul muncii și organizarea ei — I, 107, 108, 148, 256, 257, 461—462; II, 99, 184, 188, 189, 194, 195.
- contabilitate socială — I, 89, 90— 91.
- absența unor relații bănești — I, 89, 107, 108, 148.
- legea economisirii timpului — I, 107—108; II, 193—195.
- dezvoltarea forțelor de producție — I, 467; II, 32—33, 34, 191, 192, 193—195.

- procesul de reproducție — I, 255—256.
- averea în comunism — I, 256, 437—438.
- muncă necesară și supramuncă — II, 99—100, 190, 191.
- timp liber — II, 99—100, 188—191, 194.
- folosirea științei — I, 255—256; II, 194.
- folosirea mașinilor — II, 305.
- suprimarea înstrăinării muncii — II, 304.
- proprietate colectivă — II, 119.
- diviziunea muncii — II, 119.
- consum — I, 107; II, 119, 193—194.
- dezvoltarea indivizilor — I, 131, 256—257, 437, 467; II, 34, 110, 188, 189, 194, 195, 304.

Comunism primitiv — II, 347.

Concentrare

- a capitalului — I, 6—7, 56—57, 94—95, 207—208; II, 23, 74, 78, 79, 146, 323, 405.
- a forței de muncă — I, 462—463; II, 11, 74, 79, 185.
- a producției în agricultură — II, 249.
- a averii — II, 24, 77—78.
- a creditului I, 55—57, 58.
- a schimbului — II, 75, 76.
- a pieței monetare — I, 213.

Concept

Concepția materialistă despre istorie — I, 42—43.

Vezi și: *Bază și suprastructură, Clase, Formațiuni (sociale). Forțe de producție, Idealism, Materialism, Relații de producție.*

Concurență

- în societatea burgheză — 7—8, 15, 91—92, 94—95, 138, 274, 357—358, 398; II, 43, 44, 136—139, 144, 211.
- între capitaluri — I, 367; II, 14, 39, 137, 144.
- și legile economiei burgheze — II, 44, 49, 137, 144, 231, 240.
- I, 23—24, 34—35, 42.

#516

- caracterul ei istoric — II, 138.
- legea ei fundamentală — II, 144.
- internațională — II, 29, 211.
- între producătorii de mărfuri — I, 173—174.
- între muncitori — II, 44, 137, 217, 218.
- în formațiile precapitaliste — I, 136, 137.
- în artă — I, 214—215.
- și creșterea averii — II, 137.
- și libertatea umană — II, 138, 139.
- și cheltuielile de producție — II, 144, 255.
- și mijloace de comunicație — II, 24.
- și mașini — II, 255.
- și valoare — II, 144.
- și prețuri — I, 380; II, 144, 176, 244.
- și raportul dintre cerere și ofertă — I, 384; II, 144.
- și salariu — II, 67.
- și supramuncă — II, 25.
- și profit — II, 234.
- și rata profitului — I, 383; II, 56, 231.
- și rata generală a profitului — I, 384; II, 43—44, 47, 144, 231, 240—241.

- limitarea ei — II, 138.
- economiști burghezi despre concurență — I, 357—358; II, 43, 44, 49, 137—138.

Consum

- ca relație economică — I, 216—217.
- individual — 23—24, 84, 135;
- II, 29, 135, 162—163, 164, 165, 179, 189, 190, 198, 210, 223, 224, 228, 296, 393, 394.
- productiv — I, 23—28, 32—33, 84, 96, 107, 135, 148, 216—217, 220—221, 230—231, 235—236, 297—300, 323—324, 356—357; II, 29, 133—134, 163, 165, 168, 169, 172, 174, 178, 179, 186, 187, 192—194, 198, 199, 202, 203, 204,
- neproductiv — II, 230.
- de masă — I, 214.
- spiritual — I, 220.
- al mărfii — I, 206—207, 251.
- de capital și venit — I, 203—204, 418—421; II, 214.
- consumarea muncii de către capital — I, 236-237, 238.
- consumul muncitorului — I, 215—216, 218—221, 223, 356—357, 363, 364, 367, 368, 371, 384—387, 388—389, 390—395; II, 77—82, 87, 163, 164, 183, 184.
- consumul capitalistului — I, 247—248, 389—395; II, 77, 121.
- de avere — I, 215—216, 418—419; II, 23.
- al produsului finit — I, 367.
- al populației excedentare — II, 95.
- și valoare de întrebuințare — I, 242, 297—299, 347—351; II, 165, 229,
- și trebuințe — I, 25—27, 347—348.
- și valoare — I, 104; II, 119.
- și capital — I, 350—351; II, 125, 162.
- și plusvaloare — I, 352, 390—396.
- și schimb — I, 111—112; II, 29, 395.
- și piață — II, 29, 154.
- și reproducție — I, 194—195; II, 424, 425.
- și salariu — I, 302—303; II, 82.
- capacitate de consum — I, 348—349.
- cheltuieli de consuni — II, 25.
- lărgirea lui — I, 368—369; II, 201.
- limitele lui — II, 96.
- continuitatea lui — II, 201.
- și dezvoltarea forțelor de producție — II, 193, 194.
- în comunism — I, 107; II, 194.

Conștiința — I, 34—35.

Contabilitate

- evidență contabilă — I, 77.
- în domeniul bancar și al creditului — I, 94—95.
- contabilitate socială în comunism — I, 89, 90—91.

Contemplare

I, 33—35.

#517

Contradicții

- ale societății burgheze — I, 4, 6—8, 38, 57—58, 67—68, 72—73, 80—87, 94—96, 100—101, 103—105, 131—132, 133, 134, 146, 157, 160, 163, 165—168, 169, 172, 173, 179—182, 221, 222, 238, 250, 253, 261, 262—263, 274, 275, 287, 343, 349, 350, 354, 356—361, 364—370, 372, 405, 423, 451; II, 21, 28, 29, 32—37, 40, 84, 110, 138, 139, 166, 186—192, 229, 230, 234, 253, 315, 342, 368, 367, 398.
- ale producției de mărfuri — II, 110, 402—404.
- ale formațiilor precapitaliste — I, 451.
- ale teoriei lui Ricardo — I, 289, 290; II, 51.
- Conținut și formă* — I, 151, 153, 170, 171, 174, 176, 185, 189, 190, 192, 203—204, 232, 235, 239—241,

243, 244, 264, 265, 296, 297; II, 19, 28, 29, 114, 118 154, 167, 248, 321, 322, 346, 400, 402, 412, 413, 416, 417, 423, 424.

Cooperare — I, 94—95; II, 73—75, 95.

Credit

- ca relație de producție — II, 28.
- baza lui — I, 304—305.
- concentrarea lui în bănci — I, 55— 56, 57, 58.
- sistem de credit — I, 94—95.
- și concentrarea capitalului — I, 56— 57; II, 146.
- și interacțiunea capitalurilor — II, 144.
- circulație de credit — I, 48; II, 265.
- și comerț — I, 360.
- și producție — II, 28, 37, 38, 41, 146.
- și circulația capitalului — II, 17, 28, 35, 36, 37, 38, 146, 159, 160.
- și rotația capitalului — II, 13, 146, 147.
- și bani — II, 146.
- cumpărări pe termen — II, 365.
- și capital fictiv — II, 146.
- și contradicțiile producției capitaliste — I, 360; II, 110.
- și crize economice — II, 365, 366.
- și cămătărie — II, 28.

Crize economice

- ca rezultat al contradicțiilor societății burgheze — I, 96, 354—355; II, 229, 230.
- posibilitatea lor — I, 84—85, 131—132, 133.
- generale — II, 338.
- monetare — I, 59—65, 68, 134; II, 339, 366.
- de pe urma unor recolte proaste — II, 338.
- crize de supraproducție — I, 354— 358.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 397.
- și procesul de producție — I, 398; II, 147.
- și depreciere — I, 397, 398.
- și deprecierea forței de muncă — I, 397, 398; II, 187.
- și deprecierea capitalului — I, 302, 397, 398.
- și economiile muncitorilor — I, 218, 220.
- rolul banilor — I, 159, 165; II, 72, 88, 89, 108, 338, 366, 369, 374.
- și prețuri — I, 134.
- și corelația dintre cerere și ofertă — I, 84.
- și problema realizării — II, 72, 88, 89.
- și comerțul internațional — II, 339.
- și circulația — II, 147.
- și sistemul de credit — II, 366.
- și schimbul dintre capitaluri — I, 394—395.
- și perturbarea rotației capitalului — II, 31.
- și necesitatea comunismului — I, 160.
- economiști burghezi despre supraproducție și crize — I, 61, 164— 165, 354—358, 361, 369, 370, 398; II, 271.

#518

Cruciade — II, 326.

Cucerire (rolul ei in istorie) — I, 21, 29, 31.

Cursul schimbului — I, 49, 94—95, 96, 171; II, 265, 266, 268.

D

Dialectică — I, 23—24.

- dialectica forțelor de produse și a relațiilor de producție — I, 42.
- metoda ridicării de la abstract la concret — I, 32—39, 41, 181— 182, 372; II, 404.
- transformări dialectice — I, 409,-466.
- dialectica mijlocirii — I, 262—265.
- formă dialectică de expunere — II, 431.

Vezi și : *Abstracție, Cantitate și calitate, Contradicții, Conținut și jormă, Generalitate — particularitate — singularitate, Hegelianism, Interacțiune, Istorical și logicul, Istorism, Libertate, Necesitate și întâmplare, Negarea negației.*

Dijmă — I, 38—39.

Diviziunea muncii

- și antagonismele societății burgheze — I, 94—95.
- în cadrul societății și în cadrul fabricii — II, 397—400.
- și schimbul — I, 31—32, 81—82, 83—94, 107.
- și circulația — II, 111, 113, 119, 395, 396.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 261, 320, 342—343; II, 46, 73—74, 95, 183, 244, 248, 249, 251, 252, 300.
- și forma de proprietate — II, 119
- și producția — I, 81—82, 188— 189; II, 22, 393—395, 396—398.
- și valoarea — I, 179—180; H, 20, 40, 394—398.
- și necesitatea banilor — I, 84, 85, 133, 134.
- și teaurizarea — II, 376—377.
- și trebuințele — I, 133; II, 20.
- și mașinile — I, 318—319; II, 187.
- și capitalul avansat — I, 318—319.
- și compoziția organică a capitalului — II, 55—56.
- și monopolul — I, 94—95.
- și crearea de noi ramuri — I, 353.
- și serviciile — I, 417.
- și timpul de muncă — II, 11.
- și munca necesară — II, 20.
- și destrămarea obștei — I, 416— 417.
- în manufactură — II, 74.
- în comunism — II, 119-
- economiști burghezi despre diviziunea muncii — I, 261; II, 397— 400.

Dobîndă

- calcularea ei — II, 126.
- și capital — I, 152, 180—181, 207—208, 249, 266, 393—394, 400; II, 174, 204, 313—314, 322, 343.
- ca formă a plusvalorii — I, 248— 249; II, 15, 127, 321.
- și profit — II, 144, 203, 237, 240, 320—322.
- și supramuncă — II, 239.
- și capital de împrumut — II, 313, 314.
- rata dobînzii — I, 81—82; II, 322—323.
- dobîndă compusă — II, 130, 135— 136, 312, 318.
- titluri purtătoare de dobîndă — I, 212.
- și bani — I, 81—82, 185.
- și cheltuieli de producție — I, 248—249; II, 203.
- și cheltuieli de circulație — II, 17.
- și construcție de drumuri — II, 23.
- și schimb — II, 313, 314.
- și raportul dintre cerere și ofertă — II, 320.
- și saslariu — II, 322.
- formele ei istorice — II, 323-
- în formațiile precapitaliste — II, 322.

#519

Drept

- în diferite epoci — I, 22.
- și relații economice — I, 31—32, 42, 65—66.
- și producție — I, 22.
- de proprietate — I, 128, 129, 145, 409, 410, 465; II, 377, 391, 392.
- în societatea burgheză — I, 177; II, 138, 399.
- apropiere de muncă străină — I, 409, 410.
- relații juridice între muncitor și capitalist — I, 415—416.
- persoană juridică — I, 175, 177, 403—404; II, 399, 403.
- relații juridice — I, 22, 42, 249-
- de succesiune — I, 179, 421; II, 402, 403.
- și schimb echivalent — I, 409.
- penal — I, 204—205.
- roman — I, 177; II, 138, 399, 403.
- și stat — I, 22.

Dublul caracter al muncii — I, 78—79, 106, 107, 225—227, 234, 295; II, 399—402.

Economie politică

- obiectul ei — I, 15—33, 108—109, 184, 251, 412, 447; II, 114, 133, 321—322, 346, 384.
- trecere de la concret la abstract — I, 32, 33.
- metoda ridicării de la abstract la concret — I, 32—39, 41, 181, 372; II, 404.
- analiză și sinteză — I, 33—34; II, 291.
- istorism în maniera de investigare — I, 15—16, 30, 36—39, 412.
- categoriile economice ca abstracții ale unor relații reale — 7, 8, 34—41, 164—165, 179, 180, 262—263, 372, 438; II, 138, 254.
- legi economice — I, 65, 66, 69—71, 72, 75, 107, 108, 372—373, 412, 421, 422; II, 44, 49, 137—138, 144, 155, 161, 228, 230, 231, 233—234, 240—241.
- elaborarea planului de investigare economică — I, 18, 39—41, 87, 137, 160, 183, 195—196, 207—209, 211, 212, 214, 221, 228—229, 250, 251, 262—263, 275, 299, 304—305, 323—324, 328, 344, 346, 350, 351, 372, 378, 384, 398, 399, 401, 447, 448; II, 11, 14, 17, 22, 23, 25, 32, 56, 72, 83, 87, 97, 100, 136, 159, 162, 164, 166, 196, 197, 205, v/212—214, 230, 234, 241, 242, 265, 280, 291, 323, 350—359, 367, 376, 377, 384, 436—461.
- formă dialectică de expunere II, 431.
- exemple cifrice — I, 316—317, 318, 320, 337; II, 53—56, 298—302.
- sistemul economiei burgheze — II, 194, 196, 197, 384.
- investigarea contradicțiilor societății burgheze — I, 349, 372—373.
- critica științifică a economiei politice burgheze — I, 204—205.
- geneza economiei burgheze — I, 459—461.
- categoria muncă — I, 37, 363.
- categoria valoare — II, 254.
- rolul valorii de întrebuințare — I, 198—201, 204, 251; II, 133, 134, 346.
- și formațiile precapitaliste — I, 412, 415—416.
- și comunismul — I, 412. Vezi și : *Știință*.

Economia politică burgheză

- caracterizare generală — I, 3, 4; II, 174.
- istoria ei — I, 3, 15, 16, 33—34, 36, 37, 104, 164—165, 257—263; II, 380—383, 415.
- critica ei științifică — I, 61, 204—206.
- caracterul ei apologetic — I, 12, 13, 17, 85, 131, 173, 180—182, 205, 223—224, 253—254, 261, 412, 454; II, 69, 70—71, 85, 234, 236—238, 404—406.

#520

- antiistorismul ei — I, 8, 9, 21, 22, 38, 179—182, 189, 196, 233, 253, 254, 262, 263, 265, 355, 356, 412; II, 79, 103, 138, 139, 232, 233, 238, 304.
- maniera de expunere ce o caracterizează — I, 17—25, 26—30.

- adversarii ei socialiști — I, 4—6, 14, 340, 360, 361, 464; II, 50, 406.
- școala ei clasică — I, 4, 30, 175, 258, 289, 290; II, 84, 85, 406.
- cum se reflectă la Ricardo antagonismele societății burgheze — I, 30; II, 49, 84, 85, 133, 233.
- economiștii vulgari — I, 4—14, 16, 17, 175, 180—181; II, 404, 405.
- sistemul monetar — I, 36—37, 148, 157, 161, 165, 258—259; II, 89, 368, 374, 379—382.
- mercantilismul — I, 61, 157, 159, 165, 258, 259; II, 371, 434.
- fiziocrații — I, 36—37, 258—261; II, 77, 136.
- teoria valorii bazate pe muncă — I, 102, 104, 106, 257, 258, 261, 264, 265, 284—289; II, 41, 43, 44—52, 83, 84, 257, 315, 316, 395.
- despre caracterul muncii în capitalism — I, 422; II, 98, 99, 101.
- despre opoziția dintre timpul liber și timpul de muncă — II, 194.
- teorii asupra muncii productive — I, 36—37, 204—206, 235, 236, 238, 239, 261; II, 315.
- teoria cantitativă a banilor — I, 60, 126, 147, 161, 258, 263; II, 258, 259, 279, 288, 334—337, 343.
- despre unitatea de măsură a banilor — II, 101, 267—272, 274—277, 278—280, 284, 316—317, 331.
- concepția despre banii-muncă — II, 280.
- tratarea capitalului — I, 182—183, 186, 188—191, 202, 203, 239, 240, 261, 262, 354, 355, 358, 359, 464—465; II, 39, 79—80, 81, 99, 149, 174—176, 184—186, 204, 312, 315.
- despre capital fix și circulant — II, 108, 126—129, 131, 133—135, 166, 167, 179, 173, 174, 175, 192, 193, 198, 199, 203—205, 208—210, 212—216, 220—222.
- despre geneza plusvalorii — I, 257, 258, 260—262; II, 48—51, 83, 84.
- identificarea plusvalorii cu profitul — I, 309, 311; II, 44—46, 171, 233, 235.
- tratarea profitului — I, 245, 248, 258, 261, 262, 265, 312—313, 323; II, 83—85, 102, 239, 240, 257, 265, 318
- despre scăderea ratei profitului — I, 323; II, 47, 84, 127, 230—237.
- despre egalizarea profiturilor — I, 401.
- despre salariu — I, 9—14, 181—182, 261, 262, 289; II, 83—85, 163.
- despre raportul dintre muncă și capital — II, 30, 31, 44—45, 68—71, 81, 83—85.
- cerința ca muncitorul să dea dovadă de spirit de economie — I, 217—221.
- despre fondul mijloacelor de subzistență — I, 229—230.
- teoria „abstinenței” — II, 380.
- despre „compensarea” riscului — II, 203—204.
- despre diviziunea muncii — I, 261; II, 397—400.
- despre dezvoltarea forțelor de producție — I, 359—360.
- despre mașini — I, 328; II, 185.
- teorii asupra populației — I, 288, 289, 343—344.
- reflectarea relațiilor sociale ale societății burgheze — I, 5—8, 29—30; II, 402—405.
- concepția despre avuție — I, 257—258, 261—262, 263, 264, 265, 284, 286—289; II, 363—364.
- despre acumularea capitalului — I, 281, 284, 286—289, 309, 312, 454—455.
- despre rezerve — II, 102.

#521

- despre supraproducție și crize — I, 61, 164—165, 354—358, 361, 369—379, 371, 398—399; II, 271.
- despre legile capitalismului — II, 137, 138.
- despre apropiere în societatea burgheză — II, 392, 393.
- despre producție și repartiție — I, 164—165, 166, 354—355, 356—357; II, 43, 44, 48, 110, 238, 379.
- tratarea cheltuielilor de producție — I, 245—246, 248—249.
- identificarea producției cu consumul — I, 356—357,
- despre concurență — I, 357—358; II, 43, 44, 49, 137—139.
- identificarea cererii cu oferta — I, 355—356, 369—370.
- teoria rentei funciare — I, 257—258, 259, 261, 262, 265—266; II, 44, 47, 84, 85.
- despre comerțul exterior — I, 246—247, 285.
- protecționism — I, 148.
- tratarea creditului — II, 159.
- despre dobândă — II, 265, 323, 324, 329.
- despre circulația capitalului — II, 157, 158—159.
- despre prețuri — II, 333—335.
- despre premisele societății burgheze — II, 392.

— despre formațiile precapitaliste — I, 39—40.
— despre cămătărie — II, 318, 324.
— teoria colonizării — I, 211; II, 52, 53. Vezi și: *Malthusianism*.

Economia politică burgheză clasică — I, 4, 29—30, 175—176, 258, 289, 290; II, 84—85, 404.
— cum se reflectă la Ricardo antagonismele societății burgheze — I, 29—30; II, 49, 84, 85, 133, 233.
— teoria valorii bazate pe muncă —
I, 102—103, 104, 106, 257—258, 261—262, 264—266, 284—289; II, 41, 43, 44—52, 83, 84, 85, 257, 258, 315, 316. Vezi și: *Economia politică burgheză*.

Economia politică vulgară — I, 4—14, 16, 17, 175, 180—181; II, 404, 405.
Vezi și: *Economia politică burgheză*.

Egipt — I, 118—119; II, 22. *Etruria* — II, 22.

Europa — I, 4, 7—9, 42, 159, 161; II, 24, 326, 336, 368, 372.

Evul mediu — vezi *Feudalism*.

Exploatarea muncitorului în capitalism — I, 223—224, 412; II, 38—40, 42—43, 67—68, 241, 242, 248, 322.

Vezi și: *Capital*, *Clasă muncitoare*, *Muncitor*, *Plusvaloare*, *Supramuncă*.

Export de capital — I, 54—56.

Fabrică — I, 462—463; II, 179, 397—398.

Familie — I, 34—36, 92, 423—424; II, 100, 347.

Fetișism — II, 174.

Feudalism

— și dezvoltarea societății burgheze — I, 4, 5, 12, 15; II, 216, 217, 363—364.
— relații de producție — I, 92—95, 439, 451.
— legarea de pământ — II, 216, 217.
— proprietate funciară — I, 448, 451, 453; II, 308.
— și obște — I, 441.
— orașul și satul — I, 432, 456—457.
— clacă — II, 23, 98.
— bresle — I, 456; II, 327.
— producție — I, 453.
— comerț — I, 210.
— orașe comerciale — II, 326, 327.
— capital bănesc — I, 40.
— aur și argint — II, 390.
— destrămarea și pieirea lui — I, 93—94, 453, 460—461, 462; II, 33, 304—305.
— în Franța și în Anglia — I, 440.

#522

Fizică

— procese fizice — I, 319.

Fiziocrați — I, 36—38, 258—261; II, 77, 136.

Formații precapitaliste

— relații sociale — I, 92—95, 97—100, 177, 438, 439, 451, 453, 458—460; II, 229.
— caracterul muncii — I, 177, 226, 227; II, 26, 75, 79, 251, 397, 398.
— servicii — I, 418.
— dezvoltarea forțelor de producție — I, 93, 359, 449; II, 32—34, 229-
— producție și consum — I, 216—217, 382, 438, 440, 463; II, 398.

- reproducție — I, 466; II, 34.
- situația lucrătorului — I, 415—417, 445—446; II, 78.
- plusprodus — I, 381, 425, 426, 428—429, 458.
- acumulare — I, 458.
- avuție — I, 259, 260, 436—437, 458—459; II, 33.
- forme de proprietate — I, 443, 448, 459—460, 461, 466; II, 68, 92, 347.
- muncă meșteșugărească — I, 447—451, 453, 458, 459—460, 462—463; II, 21, 22, 76, 137, 322.
- bresle — I, 92—93, 456, 457, 459—460, 466.
- orașe — I, 411.
- rînduieli patriarhale — I, 92—95; II, 21, 405.
- societăți asiatice — I, 418, 419.
- proprietate funciară — I, 98—100, 183—184, 424—437, 440—444, 447—450, 451, 453, 459—460, 466; II, 221, 222, 305, 308.
- dezvoltarea agriculturii — I, 40, 41, 104, 259; II, 156, 157.
- populație excedentară — II, 94—95.
- dezvoltarea relațiilor bănești și a schimbului — I, 93—95, 98, 132, 133, 363, 458-459, 460; II, 157—159, 161, 305, 308, 309, 322, 415.
- dezvoltarea muncii salariate — I, 12, 258; II, 248, 322.
- producție de mărfuri — II, 107, 110.
- concurență — II, 136—137.
- cămătărie — II, 308, 322.
- destrămarea lor — I, 421, 447—452, 453, 455—461; II, 33, 331.
- și economia burgheză — I, 38—40, 41, 222, 226, 256—258, 352, 354, 412, 415—416, 420, 421, 464; II, 33, 68, 138, 363—364, 431.

Vezi și : *Comunism primitiv, Feudalism, Grecia (antică), Lumea antică, Obște, Roma (antică), Orînduire tribală (gentilică), Sclavie.*

Formațiuni (sociale) — II, 347.

— forme de societate — I, 12, 19, 35—41, 93—131, 189, 196—197; II, 33.

Vezi și: *Comunism, Comunism primitiv, Feudalism, Formații precapitaliste, Lumea antică, Obște, Orînduire tribală (gentilică), Sclavie.*

Forță de muncă

— ca marfă — I, 198, 205—206, 215—218, 219, 222, 224—225, 228, 236—238, 253—255, 265, 273—277, 280, 300—302, 402—405, 406, 413, 414, 415—417, 420, 460—461; II, 51, 65, 66, 118, 160, 161, 180, 181, 244, 430—432.

— și plusvaloare — II, 51.

— și capital — I, 214—215, 217, 304—305, 368, 402—405, 407—410; II, 14, 95, 161, 164, 428, 431.

— și societate burgheză — II, 20—22, 431.

— reproducerea ei — I, 223—224, 278, 289, 367—368, 375, 377, 378, 380, 381, 403—404, 414—415, 455; II, 26, 59, 60, 65, 67, 87, 96, 97, 120, 160, 161, 163, 242, 251.

— condițiile ei de existență — I, 401—402; II, 430—431.

— condițiile conservării ei — II, 26.

— și zi de muncă — I, 311.

— și muncitor — I, 198, 205—206, 452, 453, 458—460; II, 36, 91, 430—431.

#523

— și salariu — I, 289, 370—371; II, 59, 66, 82, 160, 215.

— fond al muncii — I, 335, 336, 405—407.

— și muncă — I, 412—415; II, 82, 430.

— în timp de criză — I, 397, 398.

— ca populație excedentară — II, 96.

— și proprietate — I, 403—406, 414; II, 430—431.

— și sistem de mașini — II, 185, 186.

— și avuție burgheză — I, 404—405, 406—408.

— concentrarea ei — I, 462—463; II, 11, 74, 79, 185, 186.

— realizarea ei — II, 91.

— dezvoltarea ei — II, 127.

Forțe de producție

- ale societății burgheze — I, 15, 209, 255—257, 274—276, 353, 354, 359, 360, 368, 370; II, 22, 32—33, 34, 73—74, 182, 192—193, 229, 431.
- caracterul lor social — I, 341; II, 22.
- dezvoltarea lor — I, 210; II, 95.
- limitele lor în capitalism — I, 288, 289.
- și relații de producție — I, 42, 227, 453; II, 33, 34, 137, 229, 303, 304.
- și dezvoltarea indivizilor — I, 368—369; II, 33, 194, 195.
- productivitatea muncii — I, 64, 69—70, 71, 74—75, 261, 322, 323, 327; II, 32, 60.
- și diviziunea muncii — I, 261, 320, 342—343; II, 46, 73—74, 95, 183, 244, 249, 250, 251, 252, 300.
- materiale și spirituale — I, 155—156, 453.
- și formă de conștiință — II, 33.
- și religie — II, 33.
- forțe productive ale creierului social — II, 181.
- știința ca forță de producție — I, 209, 353; II, 33, 46, 95, 182, 183, 189, 190, 244.
- revoluție în forțele de producție — I, 394—395.
- factori naturali — II, 47.
- și capital — I, 205—208, 238, 239, 255—256, 274—276, 282—283, 329—337, 342, 353—355, 359, 368—369; II, 32—34, 73—74, 116, 179—183, 184—186, 229.
- și plusvaloare — I, 265—282, 324—326, 352—353, 359—360, 368—369; II, 48, 127, 250, 251.
- și muncă necesară — I, 267—277, 340, 341, 346, 368—369; II, 96, 250—251.
- și supramuncă — I, 267—277, 340, 341, 368—369, 380; II, 250—253, 254—255.
- și muncă salariată — I, 14.
- și muncitor — II, 36, 229—230, 242.
- și exploatare capitalistă — II, 68.
- și timp de muncă — II, 193, 194.
- și timp liber — II, 99—100, 190, 191, 194.
- și zi de muncă — I, 266, 267, 277.
- și salariu — II, 48, 60, 64, 67, 87.
- și pauperism — II, 92.
- și valoare de întrebuințare — I, 265, 276, 284—285, 378—380; II, 20, 64.
- și valoare — I, 74—75, 283—285, 322, 323, 397, 398; II, 230—231.
- și bani — I, 155—158.
- și dinamica prețurilor — I, 276, 277, 378, 379.
- și circulație — I, 283, 284; II, 27, 28, 32, 37.
- și comerț — II, 46, 232.
- și combinarea muncii — II, 244, 249.
- și avuție — I, 285, 287; II, 33, 229—230.
- și rata profitului — I, 277, 376, 377, 379, 394; II, 47, 228, 240, 242.
- și rata plusvalorii — I, 338, 339, 378, 379, 393—394; II, 242.
- și acumularea capitalului — I, 283—284; II, 182, 183.

#524

- și compoziția organică a capitalului — I, 328, 329, 331—336, 337, 338, 384, 393, 394; II, 47, 69, 227, 241, 242, 248—254, 303.
- și capital fix — II, 180—187, 189—192, 196—199, 201, 219, 227—229, 230—242, 244—246, 302.
- și producție — II, 11, 34, 249.
- și reproducție — II, 68.
- în industrie — II, 192, 253—254.
- și producția mijloacelor de producție — II, 189—191.
- și folosirea mașinilor — I, 322; II, 13, 181, 243, 244, 246, 247, 292, 293, 302.
- în agricultură — I, 433—444; II, 77, 156, 252—253.
- și mijloace de comunicație — II, 16, 23—25.
- și populație — I, 342—343; II, 92, 229, 230, 242, 244, 253.
- și proprietate — I, 209; II, 63, 92.
- și crizele economice — I, 397.
- și cooperare — II, 73—74.
- și consum — II, 193—194.
- instalații de irigație — II, 24.

— în formațiunile precapitaliste — I, 93—94, 359—360, 449—450; II, 33, 34, 229.
— în obște — I, 445—447.
— în comunism — I, 467; II, 32, 33, 34, 191, 193—195.

Franța — I, 7—9, 58, 88, 119—120; II, 275.
— dezvoltarea societății burgheze — I, 5, 6.
— epoca feudalismului — I, 440.
— revoluția burgheză franceză — I, 180; II, 403.
— proprietate funciară — I, 31—32.
— agricultură — II, 236, 237.
— arendă în natură — I, 464.
— clase parazitare — II, 237.
— Banca Franței — I, 47, 52, 53, 54—55, 57, 67—69.
— bani de hîrtie — II, 159.
— împrumuturi de stat — II, 314.
— etalonul valorii — II, 272, 273.

Generalitate — particularitate — singularitate — I, 17, 18, 21 — 23, 36, 37, 195, 207.

Gîndire — I, 33—36, 78. *Grecia (antică)* — I, 428, 464.

H

Hegelianism — I, 27, 33 — 35.

I

Idealism — I, 42 — 43; II, 174.

Idei

— expresie a relațiilor sociale — I, 99 — 100.

Impozite — I, 66—67; II, 19, 22, 25, 364.

India — I, 15, 30—31, 425—426, 440; II, 22, 320—321, 347, 468.

Industrie

— și dezvoltarea forțelor de producție — II, 192, 253, 254.
— și relații de producție — I, 462 — 463.
— și capital fix — II, 186, 187, 213.
— folosirea mașinilor — II, 253, 254.
— folosirea forțelor naturii — I, 261; II, 188.
— ca formă de capital productiv — II, 74.
— producție industrială — I, 156 — 157, 257—258; II, 49, 405.
— premisele ei — I, 462 — 463.
— aplicarea științei — II, 74, 261.
— concentrarea, cooperarea și combinarea muncii — II, 74, 75.
— rolul muncii — II, 186 — 188, 191, 192.
— și avuție — II, 187, 188.
— ciclu industrial — II, 201, 202, 213.
— disproporții — II, 190, 191.
— și reproducția capitalului — II, 201, 202, 207.

#525

— extractivă — II, 126, 196—198, 202, 203, 207, 249, 251, 385, 386.
— prelucrătoare — II, 156, 197, 198, 202, 203, 227, 251—252, 292, 369.
— de obiecte de artă — I, 156—157.
— patriarhală — II, 21.
— și agricultură — I, 40—41; II, 95, 126, 156, 231, 232.
— și proprietate funciară — I, 209, 210.

Instituții de asigurare — I, 65—66.

Interacțiuni — I, 30—31, 32—33.

Interese

— private și publice — I, 91, 93—94, 95.

— de clasă — I, 94—95, 221.

Irlanda. I, 31.

Istoricul și logicul — I, 32—41, 150, 151, 154—155, 179, 183—184, 401—402, 411—412; II, 159.

Istorie — I, 39, 42, 43, 179—180, 183—184; II, 139.

Istorism — I, 15, 16, 29—30, 36—39, 412.

Italia — I, 114—115, 118—119; II, 370.

Împrumuturi

— și repartizarea capitalului — I, 401.

— de stat — II, 276, 277, 279, 314.

Înstrăinare (în sens social-economic) — 95—97, 158—159, 237, 239, 253, 404, 405, 413, 437, 466, 467; II, 34, 161, 303—305, 391—392

J

Jamaica — I, 256.

Japonia — I, 118; II, 390.

L

Lege — vezi *Legi economice*.

Legi economice — I, 65—66, 69—70, 71, 72, 74, 107, 108, 372, 412, 421, 422; II, 44, 49, 137, 144, 155, 161, 228, 230, 233, 234, 240, 241.

Libertate — I, 43, 175—181; II, 136—139, 399, 402—404.

Limbă — I, 16, 17, 54—55, 98, 425, 440, 442, 444—445; II, 271.

Lumea antică

— relații sociale — I, 158, 177; II, 403.

— muncă forțată — I, 177; II, 22.

— muncă productivă — I, 444—445.

— meșteșug — I, 462—463.

— orașul și satul — I, 425—428, 430—433, 443—444, 445.

— antagonisme de clasă — I, 452.

— avuție — I, 436—437; II, 33.

— proprietate de stat — I, 426—427.

— rînduielei antice — I, 92—95.

— stat antic — I, 382.

— artă — I, 43, 44, 108, 163.

— religie — I, 163.

— populație excedentară și pauperism — II, 92—95.

— armată — I, 156—157.

— relații bănești — I, 35, 126, 154—155, 158; II, 254, 327, 415, 416.

— metale nobile și articole de lux — I, 163, 353, 382; II, 368, 388—390.

— supraconsum — I, 382.

- destrămarea și pieirea ei — II, 403.
 - și societatea burgheză — I, 437—438.
- Vezi și: *Comunism primitiv, Grecia (antică), Obște, Orînduire tribala (gentilică), Roma (antică), Sclavie.*

M

Malthusianism

- apologie a claselor neproductive — I, 344.
- plagiat — II, 315.
- teorie vulgară a valorii și plusvalorii — II, 56—67, 86—88.

#526

- tratarea capitalului — II, 56—57.
- definiția profitului ca salariu al capitalistului — II, 61.
- falsă explicație a suprapopulației — II, 93—95.
- despre contradicțiile producției capitaliste — I, 361, 362, 364.
- despre contradicțiile teoriei lui Ricardo — I, 290.

Manufactură — I, 209, 210, 258, 456—457, 461—462, 463; II, 74, 76, 77.

Marfă — valoarea ei de întrebuințare și valoare — I, 76—80, 82—83, 86, 108—109, 153, 164, 198, 199, 204, 231, 251, 347—348, 349—350; II, 16, 181, 270, 346, 347, 377—379, 390—395, 401, 402, 406, 407, 409—418, 423—426.

- ca relație de producție — I, 77—78; II, 347.
- materializare de timp de muncă — I, 102—104, 203—204; II, 391, 392, 417.
- ca element al averii — I, 152—154; II, 346.
- realizarea valorii ei — I, 79, 83, 85, 95, 99, 100, 102, 103, 132, 134, 138, 142, 143, 178, 236, 237, 347, 350, 369, 383, 390—392; II, 15, 24, 26, 72, 113, 117, 124, 159, 382, 393.
- schimb de mărfuri — I, 76—83, 89, 103—105, 108, 192, 198; II, 347, 406.
- apropierea ei prin înstrăinare — I, 131.
- ca bun de consum — I, 206—207, 251.
- și trebuințe — I, 153, 157, 185.
- și acumulare — I, 165—166.
- și bani — I, 85, 86, 100—105, 108—109, 114—115, 142—143, 148—150, 153, 154, 159, 161, 166—167, 169, 200; II, 14—15, 20, 28, 29, 30, 123, 124, 125, 287, 290, 334, 335, 343, 370, 371, 387, 388, 407, 410, 411, 415—419, 433.
- producție de mărfuri — II, 107, 110, 113, 115, 393—397.

Mașini

- în calitate de capital fix — II, 185—187.
- valoarea lor de întrebuințare și valoare — I, 320—321, 328; II, 82, 160, 204—208, 245, 246, 293, 294.
- și unelte — II, 55—56.
- uzura lor — I, 320; II, 206, 207, 244, 245.
- deprecierea lor — I, 321.
- economisire de muncă — I, 328.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 322; II, 13, 180, 181, 243, 244, 246, 247, 292, 293, 302.
- și diviziunea muncii — I, 318, 319; II, 187.
- reproducția lor — II, 68, 201, 245.
- sistem automat de mașini — II, 179—188, 191, 192, 253.
- folosirea lor capitalistă — II, 182—185, 292—295, 304—305.
- și muncitor — II, 179—181, 185—188, 191, 248, 293—295, 300, 302.
- în comunism — II, 305.
- supraprofit de pe urma unei mașini nou inventate — II, 176.
- în industrie — II, 254.
- în agricultură — II, 20—21.
- și muncă necesară — I, 328; II, 246—247, 293—295.
- și supramuncă (plusvaloare) — I, 328; II, 220, 246—247, 254—256, 293—295, 300.
- și concurență — II, 255.
- și compoziția organică a capitalului — II, 293.
- și rotația capitalului — II, 245.

- și aplicarea tehnologică a științei — II, 178—179, 186—188, 189, 229, 244.
- și populație — II, 185, 229.
- și cheltuieli de producție — II, 243—245, 293—295.
- și timp de muncă — II, 191, 298.

Matematică

- mărimi medii — I, 65—66, 71—74.
- numere — I, 401.
- fracții — II, 119.
- operații matematice II, 117—118.

#527

Materiale auxiliare — II, 167, 179.

Materialism — I, 42; II, 174.

Materie prima

- ca obiect (material) al muncii — I, 228, 231, 232, 233, 241, 243, 245, 254—255, 299, 300; II, 177—179.
- ca parte componentă a capitalului — I, 252, 254—255.
- ca condiție a producției — H, 30.
- valoarea ei — I, 374, 375.
- și supramuncă — I, 278.

Mecanica — II, 12, 173, 207-

Mercantilism — I, 61, 157, 165, 258, 259; II, 371, 434.

Metoda economiei politice

- trecere de la concret la abstract — I, 32—34.
- ridicare de la abstract la concret — I, 32—39, 41, 181, 372; II, 404.
- analiză și sinteză — I, 33—34; II, 291.
- istorism în maniere de investigare — I, 15, 16, 30, 36—39, 412.
- formă dialectică de expunere — II, 431.
- exemple cifrice — I, 316—318, 320, 337; II, 53—55, 299—302.

Vezi și: *Economie politică*.

Mexic

I, 171, 425—426; II, 308.

Mijloace de comunicație

- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 128, 129; II, 16, 24.
- și producție — I, 96, 121; II, 251, 298, 299.
- cheltuieli de transport — II, 15—18.
- fluviale, maritime și terestre — II, 18.
- construcție de drumuri — II, 18, 19, 21—26.
- și piață — II, 35, 159.
- și stocuri — II, 298.
- și schimb — II, 18, 24.
- și circulație — I, 128, 129; II, 24, 159, 285, 298.
- și comerț — II, 122.
- munca necesară și supramuncă — II, 15, 16.
- și plusvaloare — II, 15, 16.
- și mărimea capitalului — II, 228.
- și capital fix — II, 17, 27, 206.
- și concurență — II, 24.

Mijlocire — I, 22—23, 24—25, 26, 262—265; II, 94.

Mod de producție — I, 30—32, 188—189, 444—446.

Monopol

- industrial — I, 6, 7.
- al unor societăți comerciale — I, 41.
- pe baza diviziunii muncii — I, 94—95.
- și profit — II, 26, 231.

Muncă

- în calitate de categorie economică — I, 36—38.
- ca substanță a valorii — I, 63, 64, 69—70, 71, 73, 75, 76, 103, 104, 108, 187, 363; II, 99, 251, 269, 270, 291
- dublul ei caracter — 78—79, 106—107, 225—227, 234, 295; II, 399—402.
- înstrăinarea ei în condițiile capitalismului — I, 158—159, 237, 239, 253, 404, 405, 413, 466, 467; II, 161, 391, 392.
- înstrăinarea condițiilor muncii — II, 303—305.
- ca valoare de întreținere — I, 198, 199, 205—206, 228, 236—237, 242, 304—305; II, 65, 66, 430.
- și forțe de producție — I, 205—207; II, 389.
- și producție — II, 101, 182—185.
- privată și socială — I, 139, 148, 195, 196, 341, 422, 423, 466; II, 11, 99, 160, 180—184, 187, 192, 391, 392, 395—401.
- productivă — I, 203—207, 234—236, 238, 239, 259, 260, 343—344, 419, 444—445; II, 23—25, 156, 183—184, 188, 191, 192.
- servicii — I, 204, 205, 224—225, 416—421.

#528

- salariată — I, 12, 14, 57, 82—83, 155, 156, 180—181, 208—212, 253, 254, 256—257, 259, 261, 304—305, 344, 347, 349, 414—415, 416, 418, 419, 421, 423, 438, 448, 453, 454, 458, 459, 461, 463, 464, 466; II, 23, 25, 28, 64, 79, 81, 98, 124, 127, 185—187, 210, 211, 216, 218, 222, 223, 229, 244, 248, 254, 303—305, 314, 315, 321.
- industrială și agricolă — I, 258, 259, 344; II, 28, 156, 157, 191.
- simplă și calificată — I, 247, 255; II, 100.
- vie și materializată — I, 190, 195—196, 204, 225, 226, 228, 229, 230—233, 237, 250, 253, 269—271, 275, 283, 285, 288, 291, 292, 293—294, 295—298, 299—302, 312, 342, 346, 347, 349, 350, 383, 394—395, 397—398, 401—406, 407, 409, 413—415, 416, 417, 420, 453, 458, 461, 466; II, 10, 15, 21—22, 42, 45, 49—51, 55, 56, 59, 61, 62, 63—66, 79, 100, 113, 118, 124, 145, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 180—185, 186—188, 190, 191, 197, 198, 204, 216, 219, 220, 223—225, 226, 227, 229, 240—244, 245, 246, 255, 270, 291, 293—295, 303—304, 391—394, 396, 428, 430, 431, 432.
- „coexistentă” — II, 183—185, 197—199, 228, 298, 299.
- muncă necesară și supramuncă — I, 255—256, 267—275, 290, 312, 327, 342, 343, 344, 347—348, 356—357, 364—369, 372—375, 377, 380, 383, 388—390, 393—396, 398—400, 402—405, 407, 454—455; II, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 31, 32, 35, 36, 40, 42, 43, 45, 46, 48, 55—57, 59, 64, 67, 68, 76, 77, 81, 83, 84, 86, 87, 91—92, 93, 95, 96, 97, 99, 114, 120, 127, 151, 156, 157, 180, 184, 185, 187—192, 202—204, 226, 227, 229, 232, 233, 239, 240, 241—247, 251, 291, 294, 295, 321.
- științifică — I, 419; II, 183, 187, 188. . .
- fizică — II, 22.
- de supraveghere — I, 247—248.
- forțată — I, 177, 256—257; II, 98—99, 217—218.
- liberă — II, 99.
- în formațiunile precapitaliste — I, 177, 226, 227; II, 26, 75—76, 79, 98, 99, 251, 398.
- în comunism — I, 107, 108, 148, 255—257, 461—462; II, 99, 184, 187—189, 204.
- condițiile și premisele ei — I, 292—294, 297, 301, 302, 401—405, 407, 413—415, 423, 434—435, 446—449, 454—462, 463, 464, 466—467; II, 177, 179, 293, 295, 296, 303.
- intensitatea ei — II, 250, 251, 316.
- calificarea ei — II, 316.
- continuitatea ei — II, 298.
- diferențierea și specializarea ei — I, 352, 358—359.
- reproducerea ei — II, 223.

- ca autorealizare a omului — II, 98—99, 187—189.
- și avuție — I, 226, 237, 404—407, 410, 413, 460; II, 187—189, 191, 303.
- și proprietate — I, 225, 254—255, 304—305, 403—406, 407, 409—410, 453, 460, 463, 465, 466; II, 391, 392.
- și timp de muncă — I, 251, 252; II, 156.
- „prețul muncii” — I, 254, 255, 268, 269.
- și forță de muncă — I, 413—415; II, 82, 429, 430.
- și sistem automat de mașini — II, 179, 180.
- și natură — I, 434—435.
- și populație — II, 22, 242, 243, 249.
- și mod de apropiere — II, 390—392.
- și circulație — II, 392—393.
- și bani — II, 396.
- economiști burghezi despre caracterul muncii în capitalism — I, 422; II, 98, 99, 101.

#529

Muncă necesară

- caracterul ei istoric — II, 21.
- și capital — I, 341—344; II, 25.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 267—277, 340, 341, 346, 368—369; II, 96, 250.
- și diviziunea muncii — II, 20.
- și supramuncă — I, 288, 340, 341, 344; II, 26, 91, 188, 189, 190, 191.
- și plusvaloare — I, 268, 269.
- și profit — II, 25.
- și forță de muncă — I, 295, 343, 359, 360, 368—369.
- și salariu — I, 359, 370—371; II, 46, 55, 60, 63—65, 291.
- și timp liber — II, 190—191.
- și trebuințe — II, 20—21.
- și mașini — I, 328; II, 246—247, 294, 295.
- și muncă productivă — II, 26.
- și raportul dintre cerere și ofertă — II, 291.

Muncă productivă — I, 204—207, 234—236, 238—239, 259, 260, 343, 419, 444—445; II, 24—26, 156, 188, 192.

— teorii asupra muncii productive în economia politică burgheză — I, 36—38, 205, 206, 234—235, 238, 239, 261; II, 315.

Muncă salariată, — I, 12, 14, 57, 82—83, 155—157, 158, 181, 208—212, 253, 254, 256—257, 259, 261, 304—305, 344, 347, 349, 415—417, 418, 419, 421, 423, 438, 448—449, 453, 458, 459, 463, 464, 466; II, 23, 25, 28, 63—65, 66, 78, 79, 81, 98, 124, 127, 185—187, 210, 211, 216—218, 222, 223, 229, 244, 248, 253—254, 303—305, 314, 315, 321.

Muncitor

- dezvoltarea lui istorică — I, 294, 295, 424, 448—449, 452, 454, 455—460, 461, 463; II, 248, 431.
- și civilizație — I, 220.
- forța lui de muncă — I, 198, 205—206, 452, 453, 460; II, 36, 91, 430, 431.
- înstrăinarea activității lui — I, 158, 237, 239, 253/404, 405, 413, 466—467; II, 161, 303, 304, 391, 392.
- timpul său de muncă — II, 122.
- consumul său — I, 215—217, 218—221, 222—223, 356—357, 363, 364, 365, 367, 371, 384—387, 388—389, 390—395; II, 77, 82, 87, 163, 164, 183, 184.
- și salariu — I, 14, 219, 220, 373.
- trebuințele muncitorului — I, 217—219, 220, 221, 224, 256.
- economii făcute de muncitori — I, 218—221, 222—223.
- participarea lui la profit — I, 221.
- interesele lui — I, 221.
- exploatarea lui — I, 223, 412; II, 38—40, 43, 68, 241, 248, 249, 322.
- constrângerea de a presta supramuncă — II, 295.
- procesul său de muncă — I, 227, 230, 236, 237, 239, 240, 247, 255, 375, 377, 378, 380, 381, 422; II,

161, 188.

— ca participant la schimb — I, 263, 364, 365, 368—369, 370—372, 390, 415—416.

— privat de proprietate asupra uneltelor de producție — I, 438, 446—447; II, 161, 296, 303—305, 315—322.

— șomaj — II, 70, 95, 97.

— pauper potențial — II, 91, 97, 230.

— și capitalist — I, 216, 218, 234, 252—256, 312, 364, 403—404; II, 77.

— și mărimea capitalului — II, 69, 70.

— și dezvoltarea forțelor de producție — II, 36, 230, 242.

— și capital fix — II, 179—181, 185—188, 191, 248, 293—295, 300, 302.

— concurență între muncitori — II, 43, 44, 137, 218.

— productiv și neproductiv — II, 26.

— muncitori sezonieri — II, 32.

— în fabrică — II, 395. Vezi și: *Clasă muncitoare*.

#530

N

Natură

— forțele naturii — I, 4, 261; II, 11, 183, 184, 188.

— ca obiect al producției — I, 17.

— ca condiție a existenței umane — I, 439; II, 388.

— cunoașterea ei — I, 353; II, 34.

— necesitate naturală — II, 21.

— apropierea ei — I, 354; II, 253, 392.

— condiții naturale ale producției — I, 442; II, 21, 188, 189, 192, 196, 197.

— și dezvoltarea forțelor de producție — II, 47.

— pământul ca laborator natural — I, 423, 425, 427, 429—430, 434, 438—442, 447; II, 77, 196, 197, 210.

— și proprietate funciară — II, 196, 197.

— formarea Pământului — I, 411, 412.

— proces de reproducție — I, 296; II, 94, 207.

— schimb de substanțe — II, 148.

— numerele empirice în științele naturii — I, 412.

— și muncă — I, 434—435.

— și industrie — II, 187, 188.

— și deosebirea dintre timp de producție și timp de muncă — II, 157.

— și valoare de întrebuințare — II, 388.

— proprietățile naturale ale aurului (și argintului) — I, 108—111; II, 384—390.

Necesitate și întâmplare — I, 43.

Negarea negației — I, 72—73.

Negustorime — I, 133, 135, 455, 459—462; II, 29, 78, 120, 158—159, 162, 322, 324—327.

O

Obiectul economiei politice — I, 15—33, 108—109, 184, 251, 412, 417, 447; II, 114, 133, 321, 346, 384.

— categoria muncă — I, 37—38, 363.

— categoria valoare — II, 254.

— rolul valorii de întrebuințare — I, 198—201, 204, 251; II, 133, 134, 346.

Vezi și: *Economie politică*

Obște — I, 16, 92.

— proprietate în obște (comunitară) — I, 12, 22, 38, 40, 423—427, 428—436, 439—448, 450, 451, 453; II, 347.

— universalitatea ei — II, 347.

— producție și reproducție — I, 425—426, 429, 433—437, 440, 441, 442—446; II, 221, 222, 392—394.

— supramuncă — I, 426—429.

— relații de producție — I, 460.

- obștea ca orînduire — I, 428, 431—434, 435, 446—447.
- comunism primitiv — II, 347.
- organizare militară și războaie — I, 425, 426, 429, 431, 433, 436—437, 440, 441, 443—444.
- membrii ei — I, 434, 436, 439, 440, 442, 444—446, 447.
- și creșterea populației — I, 444.
- creșterea forțelor de producție — I, 445—446, 447.
- muncă și diviziunea muncii — I, 429—430, 444—445; II, 393.
- căi de comunicație — II, 18.
- influența comerțului — II, 327.
- schimb între obști — I, 35, 94—95, 105, 139, 159, 160, 185, 187—188, 340—341, 349—350; II, 221, 222, 338, 347, 370, 392—393.
- asiatică (orientală) — I, 416—417, 423, 425, 434, 435, 443, 444—445; II, 18, 327, 347, 393.
- antică — I, 426, 431—434, 443.
- occidentală — I, 416—417.
- germană — I, 431—434.
- slavă — I, 425—426.
- românească — I, 425—426.
- în condițiile orașului — I, 431—434.

#531

- în condițiile sclaviei și ale feudalismului — I, 441, 443—444.
- destrămarea și pieirea ei — I, 416, 435, 436, 443⁴⁷, 450, 451, 453, 460—461; II, 347, 392.

Occident — II, 372.

Olanda — I, 210, 259.

Om

- în societatea burgheză — I, 15, 196—197, 353, 368—369, 437; II, 138, 139.
- caracterul lui social — I, 16, 446—447; II, 190, 191, 198, 393, 394, 397—400.
- dezvoltarea lui istorică — I, 44; II, 93, 94, 187—189, 194, 195, 228, 229.
- relațiile reciproce dintre indivizi — II, 194—195, 392—395.
- și relații de producție — I, 29—30.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 368—369; H, 33, 194—195.
- ca subiect al producției — I, 17.
- reproducerea lui — I, 439, 442; II, 92, 94, 198, 304, 398.
- esența sa generică — I, 174—175, 446—447; II, 321—322.
- nevoia de a munci — II, 98—99.
- și timp liber — II, 194.
- procesul vieții lui — II, 126.
- în calitate de „capital fix” — II, 194.
- ca principală forță de producție — I, 368—369.
- și limba sa — I, 440.
- influența pe care o exercită asupra lui arta — I, 235—236.
- în lumea antică — I, 436—438.
- în comunism — I, 130—131, 256—257, 437, 467; II, 34, 110, 188, 189, 194, 195, 304.
- și natură — I, 439; II, 188, 388.
- înnoirea organismului — II, 148, 157.
- originea lui — I, 38, 182—183.

Oraș și sat — I, 32—33, 40, 120, 209—211, 425—428, 430—434, 443—445, 456—457, 461—464.

Orient — II, 372.

- îmbinarea agriculturii cu industria — I, 444—445.
- sistem de irigații — I, 426—427.
- sclavie — I, 445—446.
- despotism oriental — I, 424—426.

Orînduire tribală (gentilică) — I, 16, 35—36, 92, 423—428, 429—431, 432—433, 435—436, 439—443.

P

Pauperism — II, 91, 92, 97—217— 218.

Peru — I, 35—36, 171, 425—426, 440; II, 308, 393.

Piață

— în calitate de categorie economică — I, 212, 214.

— ca sferă de circulație economică — II, 18.

— și producție — II, 28—29, 109.

— pentru capital — I, 463—464,

— pentru industrie — I, 462—463.

— tendință de expansiune nelimitată a capitalului — II, 32.

— creare de piețe — II, 131.

— mondială — I, 5—8, 62, 63, 94—95, 96, 159, 160, 213, 352, 464; II, 21, 34, 136, 368—375, 380, 434.

— internă — I, 63, 213; II, 172.

— externă — I, 461—463; II, 172, 211.

— monetară — I, 58—60, 182—183, 207, 212, 213; II, 320—321.

— pe care pot fi procurate condiții ale producției — II, 29.

— de produse — I, 213, 214; II, 14.

— de materie primă — I, 213, 214.

— a muncii — I, 457—460; II, 14, 29.

— de schimb — I, 458—459.

— de desfacere — II, 15.

— și circulație — II, 35, 122, 131, 222, 380.

— și rotația capitalului — II, 131, 172.

#532

— și circuitul capitalului — II, 154.

— și interacțiunea capitalurilor — II, 144.

— și mijloace de comunicație — II, 35, 159.

— și mărimea capitalului — II, 228.

— și prețuri — II, 244.

— și valoare de întrebuintare — II, 40.

— și consum — II, 29.

Pusvaloare

— sursa ei — I, 246—247, 251, 257—258, 259—261, 263, 302—303, 312—313, 376, 378, 404—405, 406—407; II, 57, 157, 225—227.

— și capital — I, 266, 279—284, 305—310, 345, 351, 367—368, 390—396, 401—404; II, 12, 130, 186, 203, 204, 226, 227, 295, 343.

— și producție capitalistă — I, 278, 283—284, 302, 345.

— relativă și absolută — I, 305, 351, 368—369; II, 11, 77, 87, 227, 247, 248.

— reproducția ei — II, 145, 155, 172, 186, 223.

— acumularea ei — I, 390—395.

— apropierea ei — II, 239.

— realizarea ei — I, 251, 347—351, 390—393; II, 152, 202—204, 223—224, 239, 240, 245, 323.

— repartitia ei — I, 370, 381, 384, 388—389; II, 39, 40, 118, 145, 146, 156, 171, 239, 264.

— și consum — I, 352, 390—396.

— circuitul ei — II, 10.

— formele ei derivate — II, 15.

— sub formă de dobândă — I, 248—249; II, 15, 127, 321.

— sub formă de bani — I, 303—304, 399.

— și valoare — I, 251, 252, 255, 256, 283—284, 342, 373—376; II, 49, 50, 172, 421—423.

— și zi de muncă — I, 268, 270—271, 272.

— și marfa forță de muncă — II, 51.

— și muncă necesară — I, 268—269, 270.

— și supranumea — I, 269, 273, 323—324, 359, 360, 367, 395—396, 401—402, 421; II, 16, 25, 42, 57, 150, 152, 156, 200.

- și profit — I, 323; II, 12, 46, 53, 55, 84, 126, 127, 145, 226—228, 229—230, 233, 239—242, 246, 295, 321, 337.
- și rata profitului — I, 337; II 291.
- și rata generală a profitului — I, 383—384; II, 39, 156.
- și acumularea capitalului — II, 252.
- și capital adițional — II, 10.
- și rotația capitalului — II, 12, 113—117, 130, 139—144, 149—152, 153, 199—201, 225, 226.
- și capital circulant — II, 199—201, 245.
- și capital fix — II, 199—201.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 265—282, 324—325, 352, 353, 359, 360, 368—369; II, 48, 127, 250, 251—253.
- și clasele neproductive — I, 343.
- și trebuințe — I, 352.
- și schimb — I, 368—369.
- și venit — II, 214.
- și populație — II, 253.
- și folosirea mașinilor — I, 328; II, 220, 246, 254, 255, 293—295, 300.
- și cheltuieli de transport — II, 16.
- și producție — II, 97, 147.
- și muncă productivă — II, 25.
- și circulație — I, 251, 351; II, 32, 36, 38, 39, 40, 147, 221—294.
- și cheltuieli de circulație — II, 40, 112.
- și cheltuieli de producție — II, 203.
- economiști burghezi despre geneza plusvalorii — I, 257—259, 260—262; II, 48—52, 83, 84.
- identificarea plusvalorii cu profitul în economie politică burgheză — I, 309, 311; II, 43—46, 171, 233, 236.

Polonia — I, 155—156, 210, 421.

#533

Populație

- legile ei — II, 92, 93—94.
- studierea ei — I, 32—34.
- reproducerea ei — II, 195.
- creșterea ei — I, 289, 443—444; II, 93, 95, 97.
- necesară — I, 98, 99.
- lucrătoare și excedentară — I, 341—344; II, 13, 91—93, 94—97, 190, 191, 246—249, 252, 253.
- suprapopulație — II, 91—97.
- industrială — I, 363, 364.
- și valoare — I, 284, 385.
- și muncă — II, 22, 242, 249.
- și producție — I, 435—436; II, 190.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 342—343; II, 92, 229, 230, 242, 243, 244, 253.
- și mașini — II, 185, 229.
- și capital — I, 341—344; II, 32, 230.
- și plusvaloare — II, 252.
- și avuție — II, 229, 249.
- și dezvoltarea societății — II, 229.
- în diferite formații sociale — II, 92—95.
- teorii burgheze asupra populației — I, 288, 289, 343—344.

Poseziune — I, 34—35, 429—430, 432—433, 435, 440, 442, 443.

Practică — I, 37—39; II, 189.

Preț

- definiție — I, 71—72, 145, 151.
- și valoare — I, 71—76, 91—92, 122—128, 133, 140—141, 142, 245—246, 281, 282, 371, 380, 381,

- 383, 384, 419; II, 240, 288, 334, 335.
 — și bani — I, 114, 153, 169.
 — și creșterea forțelor de producție — I, 276, 277, 378, 379.
 — și producție — I, 151, 188—189, 252.
 — nivelul prețurilor — I, 129.
 — și corelația dintre cerere și ofertă — I, 53—54, 62, 64, 72, 236—237, 419; II, 38, 320.
 — realizarea lui în cadrul circulației — I, 121—122, 128, 129, 132, 144—147, 237.
 — oscilări de prețuri — I, 248—249.
 — preț mediu — I, 64, 72—73, 74.
 — de piață — I, 72, 73.
 — cataloguri de prețuri — I, 96; II, 268.
 — al produsului total și al unității de produs — I, 378.
 — și concurență — I, 380; II, 144, 176, 244.
 — și circulație — I, 121—122, 128,, 144—147, 168—169; II, 9—10_v 265.
 — și valoare de întrebuințare — I, 380.
 — și salariu — I, 371—374.
 — și profit — I, 371—374; II, 239.
 — și rata generală a profitului — II,, 290—291.
 — și crize economice — I, 134—135.

Producție

- caracterul ei social — I, 15, 16, 17, 81—82, 438; II, 114, 378,, 396.
 — și dezvoltarea forțelor de producție — II, 11, 34, 35, 248—249.
 — folosirea forțelor naturii — I, 4, 260—261; II, 11, 183, 184, 188.
 — materială — I, 15, 235—236; II,, 99, 187—189.
 — primatul producției — I, 32—33.
 — unelte și mijloace de producție — I, 101—102, 149—151, 155—156,, 241, 243—245, 278, 300, 310, 312, 323—324; II, 17, 30, 79, 80, 189, 190.
 — „producție în general” — I, 17, 18, 22, 228—229, 250, 251, 257—258, 438; II, 23—26, 28, 110.
 — mod de producție — I, 30—32, 188—189, 444—446.
 — ramurile ei — I, 18, 353, II, 13, 20, 21, 28, 38, 156, 197—199, 231, 232, 248, 249, 251, 316, 322, 397.
 — industrială — I, 156—157, 257—258; II, 49, 405.
 — în agricultură — I, 229—230, 259, 260, 444—445; II, 90, 155—157, 173, 197, 198, 207, 215, 217, 249.
 — mijloace de comunicație — II, 16—18.
 — mecanizată — II, 186—188.

#534

- conținutul ei material și forma ei socială — I, 22, 242—243; II, 114, 125, 154.
 — și reproducție — II, 144, 222, 223.
 — caracterul ei istoric — I, 250, 251, 438.
 — condițiile ei — I, 21, 22, 439, 442, 443; II, 13, 14, 18, 27, 28—29, 101, 106, 107, 156, 178, 207, 249, 425.
 — condițiile ei naturale — I, 442; II, 21, 188, 189, 192, 196, 197.
 — natura ca obiect al ei — I, 17.
 — scopul ei — I, 84, 414—416; II, 88.
 — și clase — I, 195—196.
 — și drept — I, 22.
 — și stat — II, 24—26.
 — structura ei — I, 160.
 — cererea pe care o creează ea — I, 362, 364, 367.
 — continuitatea ei — II, 28, 30, 31, 38, 40, 41, 113—115, 130, 147, 156, 157, 186, 201, 222.
 — și aplicarea tehnologică a științei — II, 181—183, 186—190, 194, 229, 242.
 — și societatea burgheză — II, 194.
 — capitalistă — I, 6—7, 17, 30—32, . 93—94, 167, 187—188, 209, 227, ...- 230—235, 237, 238, 241—243, v 246—247, 250, 251, 255—256, .i 262—263, 347—348, 351, 352, 355, 356—361, 363, 364, 367, 368, 401, 410, 414—415, 422, 437—438, 460—461, 463—465; II, 9, 24, 27, 35, 36, 37—39, 40, 68, 69, 73, 74, 95, 105—110, 113, 114, 124—126, 132, 136, 137, 146—150, 151—155, 162, 165, 167, 168, 177, 178—182, 185, 186, 189, 190, 194, 202, 203, 208, 213, 218—220, 223—225, 249, 250, 347, 395, 408, 424, 425,

431.

- „producție pentru producție” — II, 379.
- mic-burgheză — II, 405.
- și acumulare de capital — I, 394, 395; II, 298, 299.
- și rotația capitalului — II, 10, 14, 114, 139—141, 143—145.
- și circuitul capitalului — II, 9
- și valoare de întrebuințare — I, 198, 231, 241—242, 291, 299; H, 325.
- și valoare — I, 186—189, 242—247, 401—402, 460—461; II, 17, 18, 22, 110, 124, 160, 187—189, 192, 405.
- și repartiție — I, 21, 23, 28—33, 89; II, 82, 238, 304.
- și schimb — I, 22—23, 31—33, 111—112, 253—254; II, 18, 21, 28, 29, 30, 114, 123, 160, 161, 223, 394, 395.
- și consum — I, 22—28, 32—33, 96, 107, 148, 216—217, 221, 230, 231, 297, 298, 324, 443, 453, 463; II, 133, 134, 144, 193, 194, 198, 199, 238, 380.
- și satisfacerea trebuințelor — I, 25, 26, 353; II, 21, 25, 26, 408.
- și bani — I, 360.
- și salariu — II, 30, 82, 145.
- scăderea rolului muncii nemijlocite — II, 183—185.
- și prețuri — I, 151, 188—189.
- și comerț — I, 187—189, 352; II, 122, 325—327.
- și circulație — I, 151, 152, 167—168, 186—189, 347—350, 351, 352, 358, 402, 414—415; II, 9, 10—12, 13, 14, 17, 18, 27, 28, 35, 37—39, 40, 81, 108, 113—115, 117, 120, 125, 225, 254, 265, 266, 384, 395, 396, 408—410, 418, 419.
- și populație — I, 435; II, 190.
- și piață — II, 27, 109.
- și credit — II, 28, 37, 38, 41, 146.
- și avuție — I, 359; II, 34, 304.
- influența cuceririlor asupra modului de producție — I, 21, 29, 30—31.
- și dezvoltarea artei — I, 42, 98, 107—109, 235—236.
- și diviziunea muncii — I, 81—82, 188—189; II, 22, 393—395, 396—398.
- timp de producție și timp de muncă — II, 11, 40, 90, 91, 106, 107, 113—116, 121, 126, 139—144, 145—147, 149—154, 155—158.

#535

- de capital adițional — II, 106.
- producția de mijloace de producție și bunuri de consum — II, 189—193, 215, 216, 219, 220.
- de mărfuri — II, 107, 110, 113, 115, 393^397.
- la comandă — II, 27.
- patriarhală — II, 405.
- a individului izolat — I, 15, 16.
- în formațiile precapitaliste — I, 216—217, 382, 438, 440, 463—464; II, 398.
- naturală — II, 21.
- de masă — I, 462—463-
- excedentară — II, 190.
- disproporții — II, 190.
- în comunism — I, 88, 89, 90—91, 93—94, 106—108; II, 99—100, 110, 188, 191, 194, 304, 305.
- economiști burghezi despre producție și repartiție — I, 21, 164—165, 354—355, 356—357; II, 42—44, 48, 49, 110, 238, 379.

Proodus finit — I, 367; II, 11.

Profit

- sursa și condițiile formării lui — I, 245—247, 371—375, 378, 380, 388—389, 454—455; II, 24, 25.
- în calitate de categorie economică — II, 23T--238, 240, 241.
- formele apropiierii lui — II, 229—231, 264.
- brut — II, 320.
- industrial — II, 321.
- calcularea lui — II, 53—56, 126.

- și valoare — I, 378; II, 313.
- și prețuri — I, 371—374; II, 239, 240.
- sub formă de bani — II, 323-
- ca mobil al circulației — I, 136.
- realizarea lui — I, 383, 390—391; II, 127, 204, 233, 239, 313.
- repartiția lui — II, 237, 264.
- capitalizarea lui — II, 62, 226, 237—238.
- circulația lui — II, 130, 152.
- masa și rata lui — I, 314—315, 317, 319—323, 326; II, 55, 36, 69, 127, 227, 228, 235.
- și rata generală a profitului — II, 171.
- și muncă necesară — II, 25.
- și supranumca — II, 46, 239.
- și plusvaloare — I, 323; II, 12., 45, 46, 53, 55, 84, 126, 145, 226—227, 229, 233, 239—242., 246, 295, 321, 337.
- și capital — I, 190, 207, 266, 285, 294—295; II, 26, 204, 226— 228, 237—239, 240, 241, 295, 296, 322, 343.
- și rotația capitalului — II, 12, 13, 130, 153, 170, 171, 240, 241.
- și dobândă — II, 144, 203, 237., 240, 320—322.
- și rentă funciară — II, 233, 291.
- și concurență — II, 234.
- și comerț — I, 285—286.
- și cheltuieli de producție — II, 239, 240.
- participarea muncitorului la profit — I, 221.
- și salariu — I, 371—374; II, 46., 47, 68, 84, 85, 291, 321.
- în construcția de drumuri — II., 18, 19.
- și venit — II, 320.
- și cămătărie — II, 320, 321.
- și stat — II, 26.
- și monopoluri — II, 26.
- tratarea profitului în economia politică burgheză — I, 245—246, 248, 258, 261, 262, 265, 309, 311, 313, 323; II, 44—47, 84, 85, 102, 171, 232, 233, 235, 236, 240, 257v 265, 318, 319.

Progres — I, 42.

Proletariat — vezi *Clasă muncitoare*.

Proprietate

- caracterul el istoric — I, 249— 250.
- ca apropiere — I, 412, 424— 426, 435, 442, 444, 451, 453, 460—461, 465, 466; II, 390— 392.
- și condiții ale producției — I, 21, 22, 210, 441—444; II, 92.
- legile ei — I, 421, 422.
- originea ei — I, 438, 441.
- și formă de societate — II, 33—34
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 209; II, 63, 92.

#536

- și muncă — I, 225, 254—255, 304—305, 403—404, 405, 409, 410, 453, 460—461, 463, 466; II, 390, 391.
- și diviziunea muncii — II, 119.
- și circulație — II, 125, 390—392.
- și relații bănești — II, 378.
- înstrăinarea ei — II, 166, 377, 378.
- reproducția ei — II, 92.
- formă de proprietate — I, 21, 22, 40—41.
- în obște (comunitară) — I, 12, 22, 38, 40, 423—427, 428—436, 439—448, 450, 451, 453; II, 221, 222, 347.
- forma ei asiatică — I, 425, 426, 429—430, 432—433, 442—445, 447.
- forma ei antică — I, 426—433, 445—446, 447.
- forma ei la germani — I, 429—434, 445, 447.

- la slavi — I, 445—446, 447.
 - formele ei precapitaliste — I, 443, 448, 459—461, 466; II, 68, 92, 347.
 - privată — I, 21, 170, 175, 423, 424, 427, 429—430, 432—433, 460—461; II, 119, 161, 221, 222, 391, 392.
 - și marea industrie — I, 462—463.
 - capitalistă — I, 170, 237, 238, 421, 448—449; II, 92, 147.
 - mobilă și imobilă — II, 221, 222, 377.
 - separarea ei de muncă — I, 225, 255, 403—406, 407, 410, 414, 423, 447—451, 453, 454, 460—461, 463, 465, 466.
 - a muncitorului asupra forței de muncă — II, 430—431.
 - a lucrătorului asupra uneltelor de muncă — I, 447—452, 453.
 - asupra condițiilor muncii — I, 461—462, 465, 466; II, 33, 34.
 - a lucrătorului asupra mijloacelor de subzistență — I, 450, 451, 453.
 - asupra produsului muncii — I, 465—467; II, 161.
 - de stat — I, 426—427, 432—433, 435—436.
 - drept de proprietate — I, 128, 129, 145, 409, 410, 465; II, 377, 391, 392.
 - și posesiune — I, 34—36, 430, 432—433, 435, 440, 442, 443.
 - și raporturi juridice — I, 249.
 - ocrotirea ei — I, 21.
 - în comunism — II, 119.
- Vezi și: *Proprietate funciară*.

Proprietate funciară

- în capitalism — I, 30—32, 40, 183, 184, 207—211, 258, 423; II, 196, 197, 221, 222.
- în formațiunile precapitaliste — I, 99, 100, 183, 424—437, 440—444, 447—450, 451, 453, 459—460, 466; II, 221—222, 305, 308.
- în Roma antică — I, 30—31.
- geneza ei — I, 184, 424, 425.
- ca bază a orânduirii economice — I, 433—434.
- privată — I, 427—428, 432—433.
- de stat — I, 432—433.
- parcelară — I, 447—448.
- a lucrătorului — I, 449—451.
- și relații valorice — II, 221, 222.
- și muncă salariată — I, 208, 209, 211, 212.
- și rentă în bani — I, 208.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 209.
- și industrie — I, 209, 210.
- și rentă funciară — I, 211.
- și agricultură — I, 39, 40, 459—460; II, 221, 222.
- factori naturali — II, 196, 197.
- și consumarea venitului — I, 418.
- și legislație — I, 31—32.
- destrămarea ei — I, 423.
- revendicarea naționalizării ei — I, 211, 212.
- teorii burgheze cu privire la renta funciară — I, 257, 258, 261, 262, 265; II, 44, 47, 84, 85.

Proudhonism

- caracterul său antiistoric — I, 16, 180—183, 195—198, 250, 370—371; II, 313, 314.
- esența sa antirevoluționară — I, 56, 57, 68—69, 94—95, 163, 173; II, 37, 38, 280, 403—404.

#537

- neînțelegerea rolului băncilor în societatea burgheză — I, 47, 48, 51—57, 58, 59, 89—91, 94—95.
- concepția despre „bani-muncă” — I, 53, 54, 56, 57, 69—72, 73, 74, 88—89, 94, 95, 107, 142, 172; II, 270, 272, 280.
- identificarea proprietăților sociale ale muncii cu proprietățile ei naturale — II, 99.
- concepția despre „creditul gratuit” — I, 57, 249; II, 313, 314.
- rețetele anti-criză — I, 59—61, 64, 68—69, 73.

- despre supraproducție — I, 356 — 357, 370—371, 372—373, 381, 382.
- identificarea valorii cu prețul — I, 71—73, 370—373, 381.
- tratarea capitalului — I, 240, 242.
- neînțelegerea plusvalorii — II, 127.
- identificarea producției cu consumul — II, 134.
- despre originea proprietății — I, 438.

Prusia — I, 66 — 67.

R

Rata generala (mijlocie) a profitului — II, 12.

- și compoziția organică a capitalului — I, 383, 384.
- și concurență — I, 384; II, 43, 47, 144, 231, 241.
- și valoare — II, 290—291.
- și plusvaloare — I, 383, 384; II, 39, 156.
- și profit — II, 171.
- și salariu — I, 384—389.
- și circulația capitalului — II, 39-
- și rotația capitalului — II, 149-
- și deosebirea dintre timp de producție și timp de muncă — II, 156.
- și clasa capitaliștilor — II, 171.
- egalizarea prețurilor — II, 290 — 291.

Rata plusvalorii

- definiție — II, 260, 233, 243, 246.
- calcularea ei — I, 312—318, 319— 323, 325—326, 338; II, 54—56, 83, 84, 301, 302.
- și rata profitului — I, 310, 376, 377, 386—387, 388; II, 227, 233, 241—243, 302.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 338, 339, 378, 379, 393—394, 395; II, 242.
- și acumularea capitalului — I, 395—396.

Rata profitului

- ca măsură a valorificării capitalului — I, 399.
- mărimea ei — II, 55—56, 226— 228, 233, 235, 237, 246.
- calcularea ei — I, 378.
- și rata plusvalorii — I, 310, 376, 377, 386—387, 388; II, 227, 233, 241—243, 302.
- și plusvaloare — I, 337; II, 291.
- și exploatare capitalistă — II, 241.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 277, 376, 377, 379, 394— 395; II, 47, 228, 240, 242.
- și compoziția organică a capitalului — I, 336, 337; II, 226, 227, 240, 242, 291.
- și mărimea capitalului — II, 227.
- tendința ei de scădere — II, 47, 136, 227, 228—231, 242.
- și concurență — I, 383; II, 56, 230, 231.
- și acumularea capitalului — I, 394—395.
- și rotația capitalului — II, 12, 13-
- în manufactură — II, 76, 77.
- și știință — II, 229.
- și rentă funciară — II, 291.
- economiști burghezi despre scăderea ratei profitului — I, 322—323; II, 47, 84, 127, 230—237.

Vezi și: *Rata. generală (mijlocie) a profitului.*

Război

- rolul său economic — I, 62, 163.
- subsidii bănești — II, 368.
- cererea din timp de război — II, 263.

#538

- cruciade — II, 326.
- organizarea militară a obștilor și războiul — I, 426, 427, 429, 430— 431, 433—434, 436, 440, 441, 444. Vezi și: *Armată.*

Realizare

- a valorii mărfii — I, 79—80, 83, 85, 95, 100, 101, 102—103, 132—133, 134, 138, 142—143, 178, 236—237, 347, 348, 350, 369—370, 383, 390—391, 392; II, 15, 24, 26, 72, 113, 117, 124, 159, 382, 393.
- a valorii capitalului — I, 345, 346—347, 348—351, 355, 356, 359, 368, 369, 382, 390, 391, 395, 396, 398, 399; II, 12, 14, 15, 19, 25, 35, 72, 88, 106, 120, 146, 150, 151—152, 164, 167, 202, 204, 239, 240, 296, 323.
- a plusvalorii — I, 251, 347—352, 390—394; II, 152, 202—204, 223, 239, 245, 323.
- a profitului — I, 383, 390—391; II, 124—204, 233, 239, 313.
- a forței de muncă — II, 91.
- și schimb în proporții de masă — II, 18.

Relații de producție

- geneza și dezvoltarea lor — I, 210, 412, 438.
- reproducția lor — I, 438; II, 163, 164, 223.
- revoluție în sfera relațiilor economice — II, 367.
- ale societății burgheze — 4, 6—7, 14, 15, 16, 38, 91—94, 95, 97, 99, 100, 171—173, 177, 179—182, 197—200, 206—207, 209, 221, 222, 224, 225, 227—231, 232—234, 239, 240, 247—248, 250, 253, 254, 256, 259, 262, 293, 331, 353, 356—357, 364, 371, 408—411, 412, 414—416, 421, 423, 438, 439, 448, 451, 454, 455, 458, 459, 465, 467; II, 30, 33, 34, 44, 49, 68, 75, 83, 84, 133, 136, 137—139, 163, 165, 188—189, 222, 223, 226, 270, 280, 315, 322, 392, 393, 403.
- ale producătorilor de mărfuri — II, 390—391, 393—398, 400—403.
- și forțe de producție — I, 42, 227, 453; II, 33, 34, 137, 229, 304.
- și structura producției — I, 160.
- subordonarea indivizilor față de ele — II, 30, 130—131.
- și drept — I, 32, 42, 66.
- cum se transformă ele — I, 56—57.
- deducerea lor prin intermediul gîin-dirii — I, 78, 79, 99—100.
- materializarea lor — I, 92, 93, 95—97, 99—100, 171; II, 303—304, 378, 397.«
- alienarea lor — I, 95—97.
- ideile ca expresie a relațiilor sociale — I, 99—100.
- și mod de apropiere — II, 392, 393.
- și repartiție — I, 56—57.
- și circulație — I, 56, 57, 173—177, 178—180; II, 17, 18, 125.
- și acumulare — I, 165—166.
- și avuție — I, 167—168.
- și industrie — I, 462—463.
- și concurență — II, 43, 44.
- valoarea ca relație de producție — I, 76, 91—92, 93; II, 187, 369, 392.
- întruchipate în marfă — I, 77, 78—79; II, 346.
- exprimate în bani — I, 56—57, 79—82, 95, 149, 153—157, 158, 171, 172, 182—183, 186; II, 157, 158, 364, 368, 369, 370, 371, 378, 402, 403, 407, 408, 414, 415.
- și reforme monetare — I, 80—81.
- și aur (și argint) — II, 388.
- folosirea capitalistă a mașinilor — II, 182—185, 293—295, 304, 305.
- internaționale — I, 160.
- în formațiunile precapitaliste — I, 38, 92—95, 97—100, 177, 438, 439, 451, 453, 458—461; II, 229.
- în lumea antică — I, 158, 177; II, 403.
- ale societății comuniste — I, 93, 94, 97.
- cum se reflectă în economia politică burgheză relațiile sociale ale societății burgheze — I, 5—8, 30; II, 403—406.

#539

- economiști burghezi despre relația dintre muncă și capital — II, 30, 44, 45, 68—71, 81, 83—86. Vezi și: *Relații economice*

Relații de producție capitaliste — vezi *Capital, Relații de producție*.

Relații economice

Vezi și: *Relații de producție*

Religie — I, 34—35, 39, 42, 163, 262—263; II, 33, 244, 271, 310.

Rentă (în bani) — I, 208—209; II, 204.

Rentă fandară — I, 38.

— și capital — I, 211.

— și proprietate funciară — I, 260.

— ca formă de avuție — I, 260.

— și profit — II, 233.

— de stat — I, 212.

Repartiție

— caracterul ei istoric — I, 21.

— formele ei — II, 237, 238.

— și producție — I, 21, 23, 28—33, 89; II, 82, 238, 304.

— și relații de producție — I, 56—57.

— a uneltelor de producție — I, 30.

— repartizarea plusvalorii și a supramuncii — I, 370—371, 381, 384, 388—389; II, 38, 39, 118, 145—146, 156, 171, 239, 264.

— repartizarea capitalului — I, 401.

— repartizarea profitului — II, 237, 264.

— repartizarea produsului total — I, 393—394.

— repartizarea salariului — II, 264.

— repartizarea metalelor nobile — II, 370.

— economiști burghezi despre repartiție și producție — I, 21, 165, 166, 355, 356—357; II, 43, 44, 48, 49, 110, 238, 379.

Reprezentare — I, 33—35.

Reproducție

— condițiile ei — II, 94—95, 101.

— simplă — I, 247—248; II, 419, 420.

— lărgită — I, 413.

— a valorii de întrebuințare — II, 154, 155, 222—224, 229.

— a valorii — I, 195—196; II, 144, 147, 148, 154, 160, 223, 419—426.

— a capitalului — I, 245—248, 278, 292, 293, 294—295, 346, 406—407; II, 30, 34, 36, 68, 90, 97, 106, 123, 132—134, 136, 137, 139, 145—148, 154, 157, 162—164, 168, 172, 173, 186, 190—193, 199—204, 205—208, 212, 213, 215, 216, 218—219, 222—225, 227, 228, 243, 245, 246, 296, 298, 313, 314.

— a plusvalorii — II, 145, 155, 172, 186, 223.

— a salariului — I, 293—295, 303—304, 312, 313; II, 168.

— a forței de muncă — I, 223—224, 278, 289, 367—368, 375—377, 378, 380, 381, 402—403, 414—415, 454—455; II, 26, 60, 65, 67, 87, 96, 97, 120, 160, 161, 163, 223, 242, 251.

— a clasei muncitoare — II, 97.

— a relației dintre muncă și capital

— I, 410, 413, 438; II, 163, 223.

— a indivizilor sociali — I, 439, 442; II, 92, 94, 198, 304, 398, 399.

— a formelor de proprietate — II, 92.

— a avuției burgheze — I, 413; II, 25, 229, 296.

— a societății burgheze — II, 19, 20.

— a mașinilor — II, 68, 202, 245.

— și dezvoltarea forțelor de producție — II, 68, 69.

— și producție — II, 144, 222, 223.

— în industrie — II, 202, 207.

— în agricultură — II, 126, 207, 210, 225.

— timp de reproducție — II, 168, 169, 201—202, 210.

— și consum — I, 194—195; II, 424, 425.

— și suprapopulație — II, 95.

- și circulație — II, 198, 222—224, 225.
- și rotația capitalului — II, 10, 90, 139, 150, 199, 201, 202, 205.

#540

- a relațiilor precapitaliste în capitalism — II, 68.
- în formațiile precapitaliste — I, 466; II, 34.
- în obște — I, 425—426, 429, 433—437, 440, 443—446; II, 221, 392—394.
- în comunism — I, 255—256, 311; II, 304.
- în natură — I, 296—297; II, 93, 94, 204.

- Revoluție* — I, 29, 157—158.
- în sfera forțelor de producție — I, 394—395.
- în sfera relațiilor economice — II, 367.

Revoluție socialistă

- necesitatea ei — I, 56, 68—69, 94—95, 98—99, 160, 354; II, 230.

- Ridicare de la abstract la concret* — I, 32—39, 41, 181—182, 372—373; II, 404.
- Vezi și: *Metoda economiei politice, Economie politică.*

- Robinsonade* — 1,15.

Roma antică

- orînduirea socială — I, 177; II, 403.
- caracterul muncii — II, 464.
- orînduirea de stat — II, 66.
- relațiile dintre clase — II, 281.
- concentrarea averii — I, 56—57.
- relații bănești — I, 36, 117, 151, 155, 456—457; II, 281, 288, 422.
- risipă — I, 201, 202; II, 307, 422.
- obște — I, 428—429, 430, 432, 436, 443—444.
- proprietate funciară — I, 30—31.
- muncă salariată în armată — II, 23.
- pauperism — II, 92.
- o revoluție în relațiile economice — II, 367.
- aur (și argint) — II, 390.
- drept roman — I, 177; II, 138, 399, 403.

Rotația capitalului

- punctul ei de plecare și punctul de reîntoarcere — II, 9.
- fazele ei — II, 14, 105—109, 115, 116—117, 124, 125, 147, 148, 150, 152—155, 156—157, 158, 159, 165, 172, 173, 178.
- viteza ei — II, 11—13, 31, 90, 130, 131, 155, 199.
- timp de rotație — II, 106, 109, 126, 130, 140, 143—144, 169—173, 199—202, 240.
- număr de rotații — II, 113—116, 125, 130, 140—142, 146, 150, 151, 155, 172, 173, 199—202.
- anul ca măsură a ei — II, 126, 200—202, 210, 225.
- continuitatea ei — II, 153, 165.
- și producție — II, 10, 14, 113, 114, 139—141, 143—145.
- și reproducție — II, 10, 90—91, 139, 149—150, 199, 201—202, 225—226.
- și circulația capitalului — II, 10, 14, 90—91, 146—147.
- și profit — II, 12, 130, 153, 171, 240—241. - -
- și rata generală a profitului — II, ' 149.
- și mărirea capitalului — II, 12, 148, 199—200.
- și valoare — II, 110, 112—117, 199.
- și plusvaloare — II, 12, 114—117, 130, 139—144, 149—152, 153, 199, 200, 225, 226.
- și credit — II, 13, 146, 147.
- și corelația dintre capitalul fix și capitalul circulant — II, 90, 168—173, 178, 296, 298—299.
- capital care circulă — II, 107—110, 150, 164, 165, 175.
- capital fixat — II, 107—110, 128, 157, 165, 173.

- și ciclul economic — II, 109.
- și venit — II, 213.
- și produs anual — II, 116.
- și piață — II, 131, 172.
- și mașini — II, 245.

Rusia — I, 6, 30—31; II, 21—22.

#541

S

Salariu

- în calitate de categorie economică — II, 238.
- mărimea lui — I, 13, 14, 215—216, 219, 220, 275, 372—373.
- reglementarea lui prin lege — II, 207.
- minimul lui — I, 14; II, 254, 291.
- și schimbul dintre muncă și capital — I, 223—225, 372; II, 60.
- în armată — I, 14, 15, 42, 81—83, 419; II, 23.
- sub formă bănească — I, 156—157.
- termene de plată a salariului — I, 206—207.
- plata cu bucata — I, 214—215.
- și valoarea produsului — I, 248—249, 375.
- și prețuri — I, 371—374.
- și corelația dintre cerere și ofertă — I, 13, 388—389.
- și capital — II, 80—82, 163, 164, 183, 184.
- și capital circulant — II, 129, 162, 165, 167—168, 183—184, 202.
- și producție — II, 30, 81, 82, 145.
- și forțe de producție — II, 47, 48, 60, 64, 65, 67, 86.
- și produse alimentare pentru muncitori — II, 254.
- și zi de muncă — I, 289.
- reproducția lui — I, 293—295, 303—304, 312, 313; II, 168.
- și forță de muncă — I, 289, 370, 371; II, 59, 66, 82, 160, 215.
- și muncitor — I, 14, 219, 220, 372—373.
- și muncă necesară — I, 359, 370—371; II, 46, 55, 59, 60, 63, 291.
- efectiv și necesar — I, 388—389.
- și profit — I, 371—374; II, 46—47, 68, 84, 85, 291, 321.
- și dobândă — II, 322.
- și rata generală a profitului — I, 384—389.
- și concurență — II, 64.
- și circulație — II, 161, 162, 163—164.
- și consum — I, 302—303; II, 82.
- repartizarea lui — II, 264.
- teorii burgheze asupra salariului — I, 9—14, 181, 261, 262, 289; II, 83—86, 163—164.

Schimb

- necesitatea lui — I, 91—93, 106, 174—175.
- legile lui — II, 161.
- condițiile lui — II, 18.
- formele lui — I, 157—153.
- dezvoltarea lui — I, 139, 157; II, 95, 131.
- sfera schimbului — I, 367—368.
- de activități — I, 31—32, 78, 92—93, 94, 106; II, 21, 391.
- material și spiritual — I, 97.
- între obști — I, 35—36, 94—95, 105, 139, 159, 160, 185, 187—189, 340, 341, 349; II, 222, 338, 347, 370, 392.
- de surplusuri — II, 123, 408, 409.
- în formațiunile precapitaliste — I, 94—95, 363, 457—458; II, 161, 221, 222, 363.
- separarea lui — I, 83, 84; II, 158—159.
- simplu (de mărfuri și bani) — I, 76—83, 89, 103—105, 198, 207; II, 238, 314, 347, 390, 391, 396, 397, 399—400.

— și bani — I, 100—101, 120—121, 151, 152, 153—154; II, 378, 401.
— în societatea burgheză — I, 81— 82, 87—88, 93—94, 98, 99, 180, 363, 398.
— și plusvaloare — I, 368—369.
— privat, în opoziție cu schimbul liber între indivizi asociați — I, 94, 95.
— între capital și muncă — I, 205— 208, 214—218, 219—221, 222— 226, 227—233, 235, 236—239, 252—259, 265, 266, 268, 278, 280, 301, 302, 324—325, 341, 342, 345, 349, 363, 370—371, 388— 389, 399, 402, 403—405, 406— 411, 414, 415, 420, 421, 438, 448, 454, 455, 461; II, io, 14, 22, 38, 42, 43, 45, 50, 51, 53, 65— 67. 75, 76, 78, 81, 82, 84, 85, 87—88, 97, 118, 123, 124, 135, 156, 160, 161, 163—165, 167— 168, 178, 187, 207, 219—220, 226—228, 233, 240—243, 246, 248, 251, 252, 270, 295, 296, 313, 314, 337, 428. 429, 430— 432.

#542

— între capitaliști — I, 367, 381, 385, 389—397, 399; II, 38.
— de echivalente — I, 170, 173— 180, 186, 217, 219, 242, 285, 297, 370—371, 409, 411, 454—455, 460—461, 465, 466; II, 50, 117, 118, 148, 150, 160, 239, 270, 291, 314, 325, 391, 392, 400—403, 407, 410— 416.
— neechivalent — I, 407—411, 454— 455, 460, 461, 466; II, 43, 45, 49—50, 84, 135, 161, 239, 240, 314, 325, 338.
— și circulație — I, 31—32, 151, 349—350; II, 117, 123, 150, 212, 213, 222—224, 290, 390, 391, 396, 397, 403.
— și producție — I, 22—23, 31—33, 111, 254; II, 18, 21, 29, 114, 123, 160, 223, 224, 394, 395.
— și diviziunea muncii — I, 31—32, 81—82, 93—94, 107; II, 20, 107, 115, 119, 120, 159, 393, 394.
— și consum — I, 111—112; II, 29, 394, 395.
— și trebuințe — I, 77—79, 82, 83, 174—175, 177; II, 20, 25—26.
— și comerț — I, 94, 159; II, 158, 159, 405
— și valoare de întrebuințare — II, 397.
— și valoare — I, 139, 285, 369— 370, 398; II, 20, 117, 118, 326.
— și caracterul social al muncii — II, 192.
— de venit — I, 204—205, 418— 422.
— și relații bănești — II, 378.
— și separarea indivizilor — I, 446— 447.
— cheltuieli de schimb — II, 17, 18, 111, 112, 119, 120.
— și mijloace de comunicație — II, 18, 23, 24.
— și înstrăinarea proprietății — II, 166.
— concentrarea lui — II, 75, 76.
— internațional — II, 24, 337, 338, 370, 371, 372—373.
— fără numerar — II, 335.
— în proporții de masă — II, 18.
— cu ridicata și cu amănuntul II, 285.
— între industrie și agricultură — II, 211.
— și producție de mărfuri — II, 107, 115, 399, 400.
— și cheltuieli de circulație — II, 119, 120, 131.
— și timp de circulație — II, 111, 112—113.
— operații de schimb — II, 119— 120, 131, 228.
— de substanțe în natură — II, 148.

Sclavie — I, 30—32, 156—157, 177, 344, 382, 414, 415, 439, 441, 443, 444, 445—446; II, 13, 76 78, 94, 399. ,

Scoția

— sistem monetar și sistem bancar — I, 65—68.

Servicii — I, 204, 205, 224—225, 416—421.

Silogism — I, 23.

„*Sistemul monetar*” — I, 36, 148, 157, 161, 164—165, 258; II, 89, 366, 368, 369, 374, 379—382.

Socialism mîc-burgbez — I, 5, 6, 14, 70—72, 133, 180, 181, 234, 239, 356, 357, 464—465; II, 134, 138,

280, 332, 403—406.

Vezi și: *Proudhonism, Socialism utopic.*

Socialism utopic — II, 195, 196.

Societate burgheză

— relațiile ei de producție — I, 4, 7, 14, 16, 17, 91—94, 95, 98—99, 171—173, 177, 179—182, 197—199, 206, 209, 221, 222, 224, 225, 227—231, 232—234, 239, 240, 247, 249, 250, 253, 254—256, 259, 262—263, 294, 330—331, 353, 356—357, 364, 371, 408—410, 412, 414—415, 421, 423, 438, 439, 448, 451, 454, 455, 458—459, 465, 467; II, 30, 31, 33, 34, 44, 45, 49, 50, 68, 75, 83, 84, 133, 136—138, 163, 165, 188—189, 223, 225—226, 270, 280, 314, 315, 322, 392—393, 403, 404.

#543

— expresia ei teoretică în economia politică — I, 4—8, 29—30, 41, 164—166; II, 49, 84, 85, 133, 134, 234, 403—406.

— contradicțiile ei — I, 4, 6—8, 38, 57, 68, 73, 80—87, 94—97, 100—101, 103—106, 131—132, 134, 146, 154, 160, 163, 165—168, 169, 172, 178—182, 221, 222, 238, 250, 253, 261, 262, 274, 275, 287, 343, 349, 350, 354, 355, 356—361, 364—370, 372, 405, 423, 451; II, 21, 28, 29, 32, 40—41, 110, 138—139, 166, 187—192, 229—230, 234, 253, 315, 342, 366, 367, 398.

— domnia concurenței — I, 8, 15, 91—92, 94, 138, 274, 357, 399; II, 136—139, 144, 211.

— și capital — I, 40, 262—263, 354, 395, 463; II, 24, 25, 76, 78.

— și muncă salariată — I, 158, 209.

— și legea apropiierii — II, 392, 393.

— structura ei — I, 41, 180—181, 196, 208, 210, 356—357; II, 404.

— reproducția ei — II, 19—20.

— clase — I, 41, 99—100; II, 84, 85, 281, 290, 320, 321.

— dominația relațiilor valorice — I, 91—95, 187, 287, 460—461, 466; II, 18, 37—38, 346, 347, 369, 392, 394, 395, 404, 405, 408.

— iluzii de libertate și egalitate — I, 99, 100; II, 392, 393.

— membrii ei — I, 437; II, 20, 198.

— acumulare de aur (și argint) — I, 163.

— dezvoltarea forțelor de producție — I, 15, 209, 255—257, 274—276, 353, 354, 359, 360, 368—369; II, 22, 32—33, 34, 73, 74, 181, 182, 192, 193, 229, 431.

— și producție — II, 194.

— și stat — I, 4—6, 41, 160, 195—196, 263—264; II, 24.

— și drept — I, 177; II, 138, 399, 400.

— și relații precapitaliste — I, 4, 5, 12, 15, 38, 156—157, 412, 415—416; II, 363, 364—431.

— și lumea antică — I, 437.

— și marfa forță de muncă — II, 20—22, 431.

— trebuințe sociale — I, 93, 156—157, 353; II, 20, 21, 25—26, 191, 395, 397—399.

— lucrări publice — II, 24.

— venit public — II, 25.

— practică socială — II, 189.

— înțelegerea inechității ei — I, 413—414.

— destrămarea ei — I, 195—196. Vezi și: *Societate civilă.*

Societate civilă — I, 15, 16, 43. Vezi și: *Societate burgheză.*

Spania — I, 157.

Speculă — I, 133—135.

Stat

— și societate burgheză — I, 4—6, 41, 160, 195—196, 263—264; II, 24.

— și drept — I, 21—22.

— și armată — II, 23.

— originea lui — I, 100—101.

— și geneza capitalismului — I, 458—459.

- și avuție națională — I, 41.
- și producție — II, 24—26.
- reglementarea muncii — II, 217, 218.
- și profit — II, 26.
- și cheltuieli de consum — II, 25.
- și mijloace de comunicație — II, 18, 19, 22, 23, 24.
- politică financiară — I, 157, 161, 291, 293, 304—305, 328; II, 25, 324, 363, 364, 368, 371, 375—377, 382, 433.
- împrumuturi de stat — II, 276, 277, 279, 314.
- datorie de stat — I, 311.
- revendicarea naționalizării proprietății funciare — I, 211, 212.
- rentă funciară de stat — I, 212.
- proprietate funciară de stat — I, 432—433.
- stat antic — I, 382.
- despotism oriental — I, 424—426.
- monarhie absolută — II, 363, 364.
- proprietate de stat în lumea antică I, 426—427.
- ca obște — I, 428, 431—434, 435, 446—447.
- formare de noi state — I, 157—158.

#544

- Statele Unite ale Americii* — I, 8, 42.
- dezvoltarea societății burgheze — I, 4—6, 9, 37; II, 227.
- concurența dintre ele și Anglia — I, 7.
- muncă salariată — I, 67—68.
- sistem bancar — I, 67, 68.
- căi ferate — II, 24.
- troc — II, 260.
- sclavia negrilor — I, 156—158, 464. *Vezi și: America.*

Statistică — I, 96.

Stocuri (rezerve) — I, 381, 412; II, 109, 298, 335, 372, 375, 376.

Supramuncă

- definiție — I, 256.
- formele ei — I, 341, 402—403, 405; II, 135.
- condițiile ei — I, 403—404.
- componentele ei — I, 406—407.
- caracterul ei social — II, 22.
- totală și individuală — II, 39-
- ca trebuință — I, 255—256.
- rata ei — II, 252.
- constrângere de a o presta — II, 295.
- repartizarea ei — I, 370—371, 381, 384, 388—389; II, 38, 39, 118, 146, 156, 171, 239, 264.
- apropierea ei în schimbul internațional — II, 338.
- diferențierea ei — I, 352.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 267—277, 283—284, 340, 341, 368—369, 380; II, 250—253, 255.
- și știință — II, 249.
- și plusvaloare — I, 269—270, 273, 323, 324, 359, 360, 367, 395, 402, 421; II, 16, 25, 42, 57, 150, 152, 156, 199—200.
- și capital — I, 277, 281, 292—293, 302, 339—344, 347—348, 353, 357, 362, 367, 368, 381, 403—405; II, 26, 77, 103, 124, 150, 157, 240.
- timp de supramuncă absolut și relativ — I, 295, 304—305, 311, 322, 324, 325, 336, 368—369; II, 249, 252.
- și plusprodus — I, 401—402; II, 42.
- și profit — II, 46, 239.
- și dobândă — II, 239.

- și muncă necesară — I, 288, 340, 341, 344; II, 26, 91, 188, 190, 191.
- și zi de muncă — II, 253.
- și mașini — I, 328; II, 220, 246, 254—256, 293—295, 300.
- și cantitatea de materie primă — I, 278.
- și avuție — I, 343—344, 345; II, 188, 190, 191.
- și muncă productivă — II, 25.
- și muncă neproductivă — I, 343—344.
- și comerț exterior — I, 361.
- și concurență — II, 26.
- în formațiile precapitaliste — I, 381, 425, 426, 428—429, 457—458.
- și valoare de întrebuințare — II, 16.
- și populație — II, 92.
- și timp liber — II, 99, 127, 190, 191.
- și supraproducție — II, 191.

Supraproducție — I, 354—358, 359, 360, 362, 363, 370—371, 393—394; II, 31, 110, 190, 191, 248.
 Vezi și: *Crize economice*.

Ș

Științele naturii — I, 353, 354, 412; II, 183, 186—188. Vezi și: *Știință*.

Știință — I, 39—40, 97—98.

- în societatea burgheză — I, 209, 343—344; II, 74, 188, 189.
- subordonarea ei față de capital — I, 422; II, 181, 182.
- și producție capitalistă — I, 353.
- în comunism — I, 255, 256; II, 194.
- munca oamenilor de știință — I, 419; II, 183, 188.
- ca forță de producție — I, 209, 353; II, 33, 46, 95, 182, 183, 189, 190, 244.

#545

- caracterul științific al producției — II, 22, 99, 229, 242.
- aplicarea ei tehnologică — II, 182, 183, 186, 190, 194, 229, 242.
- aplicare în industrie — II, 74, 261.
- și capital fix — II, 179—182, 189, 190, 229, 244.
- bazele științifice ale agriculturii — II, 20—21, 156, 187, 188, 232, 233.
- ca formă de avuție — II, 33.
- cheltuieli pentru știință — II, 244.
- acumulare de cunoștințe — II, 181.
- invenții — II, 187, 245, 261.
- și satisfacerea trebuințelor — I, 353, 354.
- și scăderea ratei profitului — II, 228, 229.
- și supramuncă — II, 249.
- și destrămarea relațiilor precapitaliste — II, 33.

Vezi și: *Anatomie, Chimie, Economie politică, Fizică, Istorie, Matematică, Mecanică, Științele naturii*.

T

Tehnică — II, 188.

Timp de muncă

- ca măsură a valorii — I, 63, 64, 69—70, 71, 73, 75, 76, 103, 104, 108, 186—187; II, 100, 251, 268—269, 270, 291.
- viu și materializat — I, 69—71, 102—104; II, 219-
- timp de muncă necesar și timp de supramuncă — I, 304—305, 340, 341, 345—346; II, 144, 219, 220, 227, 241, 246, 247, 248, 250, 251, 253—255, 292—294, 300.
- relativ și absolut — II, 252.
- social — I, 139.
- general și particular — I, 105, 106.
- sporirea productivității lui — I, 74—75.
- mijlocirea lui în bani — I, 102—104.

- și muncă — I, 251—252.
- și zi de muncă — II, 126.
- al muncitorului — II, 122.
- și diviziunea muncii — II, 11.
- și dezvoltarea forțelor de producție — II, 194.
- și folosirea mașinilor — II, 191, 198.
- și producție — II, 11.
- și timp de producție — II, 11, 40, 90, 91, 107, 113—116, 121, 122, 126, 139, 143, 145, 147, 149—154, 155—158.
- și timp de circulație — II, 31, 32, 35—38, 40, 48, 106, 107, 111—117, 119, 121, 122, 125, 126, 140—154, 155, 156, 158, 159, 165, 168, 173, 186, 187, 201, 202, 222—224, 245, 246.
- și timp liber — II, 99, 100, 194.
- repartizarea lui planică în comunism
- I, 107, 108; II, 194, 195. *Vezi și: Muncă.*

Timp liber

- caracterul lui istoric — II, 99.
- caracterul lui social — II, 120—121.
- crearea și apropierea lui — I, 343—344.
- și civilizație — II, 120—121.
- și dezvoltarea indivizilor — II, 194, 253.
- și avuție — I, 340; II, 191.
- și dezvoltarea forțelor de producție — II, 100, 190, 191, 194.
- și capital — I, 341; II, 99, 121.
- și supramuncă — II, 99, 127, 190, 191.
- și timp de muncă — II, 99, 191.
- și muncă necesară — II, 190.
- în comunism — II, 99—100, 138—191, 194.

Transporturi (și comunicații) — vezi Mijloace de comunicații. Trebuințe,

- caracterul lor social — I, 93—94, 156—157, 353; II, 20, 21, 25—26, 191, 395, 397—399.
- caracterul lor istoric — II, 20, 21, 127.
- necesare — II, 21.
- ale muncitorului — I, 217—219, 220, 221, 224—225, 255—256.
- ale producătorului direct — I, 351—352.

#546

- nevoia de a munci — II, 98, 99.
- ale agriculturii — II, 20—21.
- estetice — II, 387, 388.
- insolubile — I, 347—348.
- și consum — I, 25—28, 347—348.
- și producție — I, 22—23, 25, 26, 353; II, 21, 25, 26, 408—409.
- și schimb — I, 77, 79, 82—83, 84, 174—175, 177; II, 21, 25—26.
- și diviziunea muncii — I, 133—134; II, 20.
- și valoare de întrebuințare — I, 148, 198, 352.
- și marfă — I, 153, 157, 185.
- și bani — I, 153.
- și circulație — I, 187—188; II, 146.
- supranumea în calitate de trebuință — I, 255—256.
- și plusvaloare — I, 352.
- și dezvoltarea științei — I, 353, 354.
- și muncă necesară — II, 20, 21.
- și avuție — II, 20, 21.

Ț

Țăran, țărănime

- și capitalism — I, 256—257.
- și relații-marfă — II, 394.
- întreruperi în muncă — II, 149.

— și fermier — II, 394, 395.

U

Unelte de producție

— ca moment al procesului de producție — I, 101—102, 149—151, 155, 156, 241, 243, 244—245, 278, 299—300, 310, 314—315, 323—324; II, 30, 80.

— ca mijloc de muncă — I, 228—231, 232—233, 255, 450—451.

— și metale — I, 108—109, 110—111, 113—115, 118, 119, 161, 164; II, 387.

— valoarea lor de întrebuințare și valoare — I, 323—324, 374—375.

— ca produs al muncii — I, 449—450.

— în calitate de capital — I, 240, 254—255; II, 165, 166.

— în agricultură — I, 299.

— pe piață — I, 213, 214.

— bani ca unelte de produse 149—151, 155—158; II, 14

U

Ural — I, 440.

V

Valoare

— în calitate de categorie economică

— I, 34—35, 86, 89, 185, 381; II, 138, 254, 401—402.

— determinarea ei prin timpul de muncă — I, 63, 64, 69—70, 71, 73, 75, 76, 95, 103, 104, 108, 110—111, 112, 125, 139, 151, 157, 187, 188, 195, 198, 204, 228—229, 233, 237, 248, 249, 280, 302—303, 397, 466; II, 19, 26, 31, 40, 48, 59, 60, 64, 100, 101, 118, 119, 144, 145, 156, 161, 251, 268—269, 270, 280, 288; 291, 316, 417.

— și contradicțiile societății burgheze

— I, 87, 95, 172, 179.

— și apropiere prin intermediul muncii — II, 392, 393.

— ca relație socială — I, 76, 91—92, 93; II, 187, 369, 392.

— dezvoltarea ei istorică — I, 139, 179, 458—461.

— aurul ca substanță naturală a ei — II, 316.

— ca bază a societății burgheze — I, 91—95, 187—188, 287, 460—461, 466; II, 18, 37—38, 347, 392, 395, 404, 405, 408, 409.

— și dezvoltarea forțelor de producție — I, 74—75, 283—286, 322, 323.

— și diviziunea muncii — I, 179—180; II, 20, 40, 394—398.

— și avuție — I, 285, 287.

— și reproducție — I, 195—196; II, 144, 148, 154, 155, 160, 223, 224, 319—426.

— și preț — I, 71—76, 91, 122—128, 138, 141, 142, 245—246, 281, 282, 371—372, 380, 381, 383—385, 397, 419; II, 48, 144, 240, 270, 288, 335, 364, 414, 415.

#547

— și bani — I, 80—81, 86, 89, 92—93, 95, 99—102, 122—125, 133, 146—147, 149, 152, 153, 154, 178, 186, 194, 197, 198, 199, 206, 231, 263—264, 284—285, 399, 401—402; II, 132, 157, 254, 266, 267, 276, 277, 280, 323, 325, 326, 339, 363, 366, 367, 371, 372, 382, 401, 402, 407, 408, 411—419, 422—426, 429, 430.

— și capital — I, 158, 168, 180, 181, 182—183, 185, 190—193, 194, 197—199, 202, 207—208, 228, 233, 236—237, 240—244, 246—249, 255, 259, 263—264, 273—277, 282—283, 289, 294, 295, 301, 304, 323—325, 328—337, 342, 345—349, 350, 351, 367, 368, 398, 464; II, 25, 27, 29—32, 34, 35, 36, 37—40, 96, 109, HO, 124, 125, 131—133, 136, 140, 141, 145, 146, 148—150, 156—158, 161—163, 167, 172, 173, 180, 190—201, 225—227, 229, 237, 239, 245, 254, 255, 295, 296, 337—338, 343, 418—423, 425—428.

— și producție capitalistă — I, 186—189, 242—247, 401—402, 460—461; II, 17, 18, 22, 110, 124, 160, 186—189, 192, 193, 404, 405.

— și plusvaloare — I, 251, 252, 255, 256, 283—284, 342, 373—376; II, 49, 172, 422—423.

— și rata generală a profitului — II, 290.

— și profit — I, 378; II, 313, 314.

— și concurență — II, 144.

— și rotația capitalului — II, 110, III, 112—117, 200.

— și circuitul capitalului — II, 125.

— reală și nominală — I, 66—67, 72—76.

- medie — I, 71—74, 128.
- relații de valoare — I, 91—92, 93—94, 127, 140.
- raritatea ca element al ei — I, 110—112.
- și preț de cost — I, 245—246.
- deprecierea ei — I, 397—399; II, 15, 109.
- relativă — II, 49.
- elementele ei componente — II, 83.
- legea valoni — I, 72—73; II, 144, 155, 313—314.
- și valoare de schimb — II, 337.
- și cheltuieli de producție — I, 378; II, 145.
- legea scăderii cheltuielilor de producție — I, 69—71.
- și oscilațiile cererii și ofertei — I, 72—73.
- și consum — I, 104; II, 119.
- și valoare de întrebuințare — I, 200, 201, 242, 245—246, 347—348, 350, 359, 360, 369—370, 398; II, 26, 29, 34, 133, 144, 188, 295, 337, 346, 347, 369, 388, 397, 420, 421, 426, 428—430, 432.
- și schimb — I, 139, 285, 369—370, 398; II, 20, 117, 118, 326.
- și circulație — I, 167, 168, 187, 188, 195, 197, 236, 246—247; II, 10, 12—13, 28, 29, 30—32, 38—39, 40, 112—113, 114, 116, 117, 119, 121, 125, 270, 363, 416—424.
- și cheltuieli de circulație — H, 40, 111—113, 119, 120, 147.
- și populație — I, 283, 285.
- și salariu — I, 248—249, 375.
- și transportarea produsului — II, 15—17.
- teoria valorii bazate pe muncă în economia politică clasică burgheză — I, 102—104, 106, 257, 258, 262, 264—266, 284—289.

Valoare de întrebuințare

- ca obiect al economiei politice — I, 198—200, 204, 251; II, 133, 134, 346.
- caracterul ei social — I, 199, 236—237, 241, 350; II, 19, 346, 347 393—396, 410, 411, 414, 426.
- ca relație între om și natură — II, 388.
- ca produs al timpului de muncă — I, 200.
- și valoare — I, 200, 201, 242, 245—246, 347—348, 350, 359, 360, 369—370, 398; II, 26, 29, 34, 133, 144, 188, 295, 337, 346, 347, 369, 388, 397, 420, 421, 426, 428—430, 432.

#548

- și capital — I, 201, 203, 242, 245—246, 249, 295—301, 304—305; II, 166, 167, 178, 179, 180, 181.
- și supramuncă — II, 16.
- și circulația capitalului — II, 133.
- și capital circulant — II, 162—163, 167—169, 173.
- și producție — I, 198, 231, 242, 291, 299; II, 325.
- și consum — I, 242, 297—299, 347—351; II, 165, 229.
- și trebuințe — I, 148, 198, 352.
- și dezvoltarea forțelor de producție — I, 265, 276, 284, 285, 378, 380; II, 20, 64.
- și avuție — I, 285.
- și dezvoltarea științelor naturii — I, 353.
- și muncă — II, 258, 430—432.
- și calitatea produsului — I, 373—374, 375.
- și schimb — II, 397.
- și preț — I, 380.
- și aducerea produsului pe piață — II, 40.
- reproducția ei — II, 155, 222—224, 229.
- deprecierea ei — II, 13.

Valoare de schimb — vezi *Valoare*.

Venit

- și bani — I, 418, 465.
- și capital — II, 212—215, 237, 238, 264.
- și plusvaloare — II, 214.
- și profit — II, 320.

- al capitalistului — I, 419, 420; II, 212, 213.
- al muncitorului — II, 26, 82, 83, 212, 213.
- al societății — II, 25.
- național — II, 26.
- public — II, 24—25.
- și consum — I, 204, 205, 418—421; II, 214.
- schimb de venit — I, 204—205, 418—422.

Vînzare și cumpărare — I, 83, 121, 128—134, 136, 157, 160, 183, 184, 236—237, 389—390; II, 30, 110, 159, 313, 323, 365, 376, 391, 394, 395, 415, 416, 432.

Z

Zeciurală — I, 38, 39.

Zi de munca

- ca măsură a timpului de muncă — II, 126.
- elementele ei componente — I, 265—267, 269—275, 288, 290, 295, 342, 343—344; II, 246, 247, 248.
- durata ei — I, 268, 279, 311, 342; II, 248, 297, 298.
- și capital — I, 290—292, 293—294, 342.
- și plusvaloare — I, 268—269, 271, 272.
- și supramuncă — II, 253.
- și forță de muncă — I, 311
- și salariu — I, 288.
- și creșterea forțelor de producție — I, 266, 267, 277.
- lupta pentru ziua de muncă de 10 ore — I, 223—224, 268, 380.

W

Wales — I, 440.

#549

Cuprins

K. MARX

MANUSCRISE ECONOMICE DIN ANII 1857-1859

Partea a doua

CRITICA ECONOMIEI POLITICE

(Ciorna din 1857—1858)

[A doua jumătate a manuscrisului]

345	[III.] CAPITOLUL DESPRE CAPITAL [sfîrșit]	9—
224	[Secțiunea a doua.] Procesul de circulație a capitalului [sfîrșit]	9—
41	[C] Circuitul și rotația capitalului]	9—
11	[1] Circulația capitalului și circulația banilor	9—
	[2] Procesul de producție și procesul de circulație ca momente ale circulației capitalului	11—

[3] Transformarea produsului în bani în procesul de rotație a capitalului]	14—
17	
[4] Cheltuieli de circulație. Condițiile generale ale producției spre deosebire de cele particulare	17—
27	
[5] Circulația ca moment al procesului de producție capitalist]	27—
30	
[6] Influența circulației asupra determinării valorii. Deosebirea dintre modul de producție capitalist și toate modurile de producție anterioare. Egalizarea condițiilor circulației pentru diferitele capitaluri	30—41
[D] Teorii burgheze cu privire la plusvaloare și profit]	41—
105	
[1] Neînțelegerea de către Ricardo și alți economiști burghezi a originii plusvalorii. Confundarea plusvalorii cu profitul]	41—
52	
[2] Wakefield despre condițiile producției capitaliste în colonii]	52—
53	
[3] Cum identifică Malthus cantitatea de muncă cu „valoarea muncii”]	53—
67	
[4] Teoria lui Carey cu privire la ieftinirea capitalului pentru muncitor. Wakefield despre contradicția dintre teoria ricardiană a muncii salariate și teoria ricardiană a valorii	67—
71	
[5]1 Capitalul inactiv [în tratarea lui Bailey]. Creșterea producției fără o prealabilă creștere a capitalului	71—
73	
[6] Cum tratează Wade capitalul. Capitalul ca forță socială. [Cum confundă economiștii burghezi latura materială a capitalului cu forma lui socială]	73—
83	
[7] Teoria lui Ricardo ca reflectare a antagonismelor de clasă ale societății capitaliste]	83—
88	
[8] Natura socială a modului de producție capitalist așa cum o înțeleg economiștii burghezi]	88—
102	
[a] Scopul producției capitaliste în formularea pe care i-o dă Chalmers]	88—
89	
[b] Deosebiri în ceea ce privește durata rotației capitalului. Inegalitatea perioadelor necesare pentru producerea diferitelor mărfuri]	90—91
[c] În noțiunea de muncitor liber se subînțelege pauperul. [Falsitatea teoriei malthusiene a suprapopulației. Populație excedentară și capital excedentar în capitalism]	91—
97	
[d] A. Smith: Munca este un sacrificiu. Caracterul antagonist al muncii în societățile	

productivității muncii. Timpul liber în societatea capitalistă și în comunism]189—
195

[11] Concepția istorică a lui Owen despre producția (capitalistă) industrială
.....195—196

[12] Forme de capital și agenți naturali. Considerații diverse despre
capitalul fix și capitalul circulant]
196—199

[13] Circulația și înlocuirea capitalului fix și a celui circulant]
.....199—216

[14] F. M. Eden despre munca liberă în societatea burgheză, ca
formă latentă a pauperismului]
216—218

[15] Conexiunea dintre circulație și reproducția capitalului fix și a
capitalului circulant. Valoarea capitalului fix și eficiența lui]
218—224

Secțiunea a treia. Procesul de fructificare a capitalului.
(Dobândă. Profit. Cheltuieli de producție etc.) 225—
345

[A] Transformarea plusvalorii în profit
225—256

[1] Rata profitului și suma profitului. Scăderea ratei profitului
225—237

[2] Capital și venit. Cheltuieli de producție. [Plusvaloare și profit]
237—243

[3] Mașinile, valoarea și rolul lor în sporirea supramuncii. Expunerea succintă a
tezelor generale cu privire la plusvaloare]
243—249

[4] Modificări în corelația părților componente ale capitalului
249—256

[B] Adăosuri la capitolele despre bani și despre capital]
256—345

[1] Extrase și însemnări cu privire la diferite probleme din
domeniul teoriei valorii, teoriei banilor și alte probleme]
256—260

[2] Extrase privind apariția și dezvoltarea industriei și muncii salariate]
260—262

[3] Extrase și însemnări privind acumularea capitalului, rata profitului
și repartizarea lui, precum și alte câteva probleme]
262—265

[4] Banii ca măsură a valorilor. Ideea confuză de unitate monetară ideală]	265—
280	
[5] Banii ca mijloc de circulație, ca marfă generală a contractelor și ca obiect al acumulării. Valoarea banilor și variația ei]	
281—290	
[6] Despre determinarea valorii mărfii de către muncă]	
290—292	
[7] Mașinile și supramunca. Capital și profit	
292—299	
[8] Date factice cu privire la efectul introducerii mașinilor asupra corelației dintre munca necesară și supramunca]	
299—303	
[9] Înstrăinarea de muncă a condițiilor muncii odată cu dezvoltarea capitalului	
303—305	
[10] Diverse extrase cu privire la bani, colonii, cu privire la economisirea de materie primă datorită îmbunătățirii prelucrării ei, cu privire la cămătărie, credit, consum productiv etc.]	
305—312	
[11] Fanteziile lui Price și Proudhon. Concepțiile lui, Townsend și Galiani]	
312—317	
[12] Diverse]	
317—320	
[13] Dobândă și profit	
320—324	
[14] Transformarea negustorului în capitalist industrial. Particularitățile capitalului comercial. Mărimea ratei dobânzii]	
324—330	
[15] Diverse considerații despre bani]	
330—337	
[16] Două națiuni pot face schimburi reciproce potrivit legii profitului, astfel încât ambele să fie în câștig, dar una dintre ele este mereu dezavantajată	338—343
[17] Alte însemnări despre bani]	
324—330	
[18] Capital purtător de profit și capital purtător de dobândă]	
343—344	
[19] Extrase dintr-o recenzie la cartea lui Maclaren]	
344—345	

I. VALOAREA	346—347
INDICE LA CELE ȘAPTE CAIETE (la partea întâi)	349—359
[Prima variantă a indicelui]	351—353
I) Valoare	351
II) Bani	351—353
III) Capitalul în general	353
[A doua variantă a indicelui]	354—359
FRAGMENT DIN TEXTUL INIȚIAL AL CAPITOLULUI AL DOILEA DIN PARTEA ÎNTÎI A „CONTRIBUȚIILOR LA CRITICA ECONOMIEI POLITICE” ȘI ÎNCEPUTUL CAPITOLULUI AL TREILEA	361—435
[Capitolul al doilea. Banii (sfârșit)]	363—426
[2) Banii ca mijloc de schimb (sfârșit: trecerea de la bani ca mijloc de schimb la bani ca mijloc de plată)]	363—368
3) Banii ca mijloc internațional de plată și cumpărare, ca monedă universală	368—384
4) Metalele nobile ca purtători ai relației bănești	384—390
5) Manifestarea legii aproprierii în circulația simplă	390—406
6) Trecerea la capital	406—426
Capitolul al treilea. Capitalul [începutul]	427—432
A) Procesul de producție a capitalului	427—432
1) Transformarea banilor în capital. Deducerea acestei transformări din raportul dintre valoarea de schimb autonomizată și valoarea de întrebuințare	427—432
[Alte însemnări]	

433—435

Proprietatea estetică a aurului
433

Valoarea invariabilă a banilor
433

Banii ca bani (Monedă universală etc.)
433—435

Forma de proprietate
.....435

CONSPECTE LA PROPRIILE MELE CAIETE
437—451

SCHIȚĂ DE PLAN AL CAPITOLULUI AL TREILEA AL
LUCRĂRII „CONTRIBUȚII LA CRITICA ECONOMIEI POLITICE”
453—461

I. Procesul de producție a capitalului
455—458

II. Procesul de circulație a capitalului
458—459

III. Capital și profit 460

[IV.] Diverse
460—461

Adnotări
465—478

Indice de nume
479—490

Indice bibliografic
491—500

Indice de lucrări citate, apărute și în limba română 501

Indice de materii
502—548
